کشف الباری
عما فی
صحیح البخاری
تصنیف
حضرت مولانا سلیم اللہ خان

کشف الباری

عما فی

صحیح البخاری

کتاب المغازی

تالیف ← صدر وفاق المدارس مولانا سلیم اللہ خان مدظلہ العالی
شیخ الحدیث جامعہ فاروقیہ کراچی
ترتیب وتحقیق ← مولانا ابن الحسن عباسی (مؤلف درس مقامات)
ترجمہ ← **مولانا شاہ فیصل** فاضل وفاق المدارس، امداد العلوم

جلد ۱۰

خصوصیات

① د احادیثو تخریج
② د تعلیقات بخاری تخریج کول
③ د اسماء الرجال مختصر تعارف
④ د گرانو لغاتو لغوی صرفی او نحوی حل
⑤ ماقبل باب سره د ربط په باره کښې پوره تحقیق.
⑥ د شرحي د هري خبري په حاشیه کښې حواله ورکول
⑦ د ترجمة الباب مقصد په بیانولو کښې پوره تحقیق
⑧ د مختلفو مذاهبو تحقیقی بیان او بیا د مذهب حنفی ترجیح
⑨ د حدیث اطراف بیانول چه په بخاری کښې د احدیث په کوم کوم ځائې کښې دي.

خورونکی **فیصل کتب خانه محله جنگی پیښور**
موبائل:- ۰۳۲۱۹۰۹۱۸۳۵

دکتاب نوم:- کشف الباری عما فی صحیح البخاری

جلد: کتاب المغازی

شارح: صدر وفاق المدارس شیخ الحدیث مولانا سلیم الله خان مدظله العالی

ترتیب وتحقیق: مولانا ابن الحسن عباسی استاذ جامعة فاروقیه کراچی

پښتو مترجم: مولانا شاه فیصل فاضل امداد العلوم و وفاق المدارس
ایم اے اسلامیات وعربي پېښور یونیورسټي

د ملاویدو پتې: د فیصل کتب خانه پېښور څخه علاوه

- رشیدیه کتب خانه اکوړه خټک
- علمیه کتب خانه اکوړه خټک ۰۹۲۳۶۳۰۵۹۴
- مکتبه رشیدیه کوئټه ۰۸۱۲۶۶۲۲۶۳
- مکتبه عثمانیه کانسی روډ کوئټه ۰۳۰۱۳۷۳۷۰۳۰
- مکتبه یوسفیه کانسی روډ کوئټه ۰۳۲۱۰۸۲۸۹۳۰
- راشد کتب خانه چمن ۰۳۰۰۳۸۹۶۳۵۳
- مکتبه عمریه تاج میر روډ چمن بلوچستان
- مکتبه علوم اسلامیه تاج میر روډ چمن بلوچستان ۰۳۳۳۷۹۵۸۶۹۶
- مکتبه حقانیه چمن ۰۳۳۳۷۷۵۲۲۱۹
- صداقت کتب خانه قندهار افغانستان ۰۷۸۷۷۴۲۳۲۱
- مکتبۀ رحمانیه قندهار افغانستان ۰۷۹۷۷۳۵۲۸۱
- مکتبه عبدالحي قندهار افغانستان ۰۷۰۰۸۲٤۳۳٤
- اسد الله کتب خانه قندهار افغانستان ۰۷۰۷٤۷۷٦۲۷
- مکتبۀ غفاریه قندهار افغانستان ۰۷۰۰۳٤۱۷٤۹
- مکتبۀ رشیدیه قندهار افغانستان ۰۷۷۲۲۱۰۷۰۹
- مکتبۀ حبیبیه قندهار افغانستان ۰۷۹۹٤٤۷٤۱۳
- مکتبۀ القدس قندهار افغانستان ۰۷۰۷۹٤۸۵۵۹
- قدرت کتب خانه کابل افغانستان ۰۷۹۹۲۱۹۲۰۳
- عبدالمجید کتب خانه جلال آباد ۰۷۰۸۱۹۷۷۴۹
- شاهین کتب خانه خوست افغانستان
- بلال کتب خانه خوست افغانستان
- اسلامی کتب خانه خوسټ افغانستان ۰۷۹۹۳۱۰۲۴۷

فهرست مضامين

كتاب المغازي

بَابُ غَزْوَةِ الْعُشَيْرَةِ أَوِ الْعُسَيْرَةِ

شمیره	مضمون	صفحه

بَابُ ذِكْرِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَنْ يُقْتَلُ بِبَدْرٍ

شمیره	مضمون	صفحه

بَاب فَضْلُ مَنْ شَهِدَ بَدْرًا

بَاب

بَاب شُهُودِ الْمَلَائِكَةِ بَدْرًا

بَاب

شمیره	مضمون	صفحه

بَابُ مَرْجِعِ النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنَ الْأَحْزَابِ وَمَخْرَجِهِ إِلَى بَنِي قُرَيْظَةَ وَمُحَاصَرَتِهِ إِيَّاهُمْ (غزوة بني قريظة)

غَزْوَةُ ذَاتِ الرِّقَاعِ

شمیره	مضمون	صفحه

بَاب - غَزْوَةِ الْحُدَيْبِيَةِ

شمیره	مضمون	صفحه

بَابِ غَزْوَةِ الْفَتْحِ وَمَا بَعَثَ بِهِ حَاطِبُ بْنُ أَبِي بَلْتَعَةَ وَإِلَى أَهْلِ مَكَّةَ يُخْبِرُهُمْ بِغَزْوِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

بَاب - غَزْوَةِ الْفَتْحِ فِي رَمَضَانَ

بَاب - قَوْلِ اللَّهِ تَعَالَى: لَقَدْ نَصَرَكُمُ اللَّهُ فِي مَوَاطِنَ كَثِيرَةٍ

بَاب - غَزْوَةِ أَوْطَاسٍ

شمیره	مضمون	صفحه

شمیره	مضمون	صفحه

شمیره	مضمون	صفحه

بَابُ قِصَّةِ وَفْدِ طَيِّئٍ وَحَدِيثُ عَدِيِّ بْنِ حَاتِمٍ

بَابُ غَزْوَةِ تَبُوكَ وَهِيَ غَزْوَةُ الْعُسْرَةِ

بَابُ حَدِيثِ كَعْبِ بْنِ مَالِكٍ وَقَوْلِ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ: وَعَلَى الثَّلَاثَةِ الَّذِينَ خُلِّفُوا

صفحه	مضمون	شمیره

بَاب آخِرِ مَا تَكَلَّمَ بِهِ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

بَاب كَمْ غَزَا النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ؟

شميره	مضمون	صفحه

غزاګانې لنډې لنډې.....(د مرتب دقلم نه)

يو وضاحت

په دې تقرير كښې چه مونږ د صحيح بخاري كومه نُسخه د متن په طور استعمال كړې ده.په هغې باندې ډاكټرمصطفى ديب البغا تحقيقي كار كړې دې.ډاكټرديب په احاديثو باندې د نمبرو لګولو سره سره داحاديثو د مواضع متكرّره په ګوته كولو اِلتزام هم كړې دې.كه يَو حديث روستو راتلونكې وى.نو دحديث په آخر كښې په نمبرو سره هغه په ګوته كوى.يعنى چه په دې نمبر باندې حديث راځى.اوكه حديث تيرشوى وى. نو د نمبر نه وړاندې [ر:] لګوى. يعنى چه دې نمبر ته دې رجوع اوكړې شى.

بسم الله الرحمن الرحيم

څه د خپل ځان په باره کښې

حامداً ومصلياً وبعد:
دیوبندسره نزدې اود تهانه بهون سره تقریباً متصل قصبه حسن پور لوهاری ضلع مظفرنګر یوپی انډیا د احقر مولد او مسکن قدیم دې.دا قصبه د افریدو پښتنو کلې دې. دې بستۍ ته دا شرف حاصل دې.چه حاجی امداد الله مهاجر مکی،حافظ ضامن شهید ،او دمولانا شیخ محمد تهانوی پیراومرشد اود حضرت سید احمد شهید ﷫ معتمد خاص میانجی نور محمد جهنجهانوی قیام هم په دې بستۍ کښې پاتې شوې دې.اود تهانه بهون مذکور الصدر عارفین ثلاثه حسن پور لوهاری ته راغلی وو.اود میانجی صاحب موصوف نه ئې استفاده کړې وه.او په مستفیدینوکښې بیا د حاجی صاحب فیض خوپه څلورکنجه دنیا کښې نن هم جاری اوساری دې.او انشاء الله تعالی ترقیامته پورې به جاری وی.
د احقر تعلق هم د دغه آفریدی پښتنود یومتوسط خاندان سره دې.چه پیشه ئې طبابت راروانه وه.زما والد محترم جناب عبدالعلیم خانصاحب مرحوم لا ماشوم وو.چه د نیکه د وفات سره دوی یتیم پاتې شو.ددې وجې د دوی د تعلیم معقول بندوبست اونشو.اوهغوی د طب تعلیم حاصل نکړې شو.د دوی د یونانی دوایانو دوکان وو.او دوی عطار وو.
اولنې تعلیم: زما اولنې استاذ منشی بنده حسن ﷬ دچا نه چه ما د اردو او فارسۍ تعلیم حاصل کړې وو. پرهیزګاراومتقی انسان وو.ما په خپل ژوند کښې د هغوی پشان ذاکر اود نوافلو په کثرت سره ادا کونکې چرته نه دې لیدلې.زما دویم استاذ منشی الله بنده ﷬ وو.دچا نه چه ما د اردود او فارسۍ تعلیم په دوران کښې قرآن کریم په ناظره وئیلې وو. هغوی به د مابنام نه پس کورکښې د اورولو دپاره تشریف راوړلو.په قناعت او د دنیا نه په بې رغبتۍ کښې بې نظیره وو.د هغوی معمول وو،چه روزانه به ئې یو قرآن کریم ختمولو. حال دا چه هغوی حافظ هم نه وو.
دعربۍ د تعلیم شروع: د قرآن کریم او اردو او فارسۍ د تعلیم نه د فراغت نه پس زه مدرسه مفتاح العلوم جلال آباد ضلع مظفرنګر کښې د حضرت مولانا مسیح الله خانصاحب ﷬ په خدمت کښې حاضرکړې شوم.دلته مې د دوو کالو او شپږو میاشتو په موده کښې درجه رابعه پورې کتابونه اووئیل.بیا احقر دیوبند ته اولیږلې شو، هلته مې پنځه کاله تیر کړل.د دارالعلوم رائج نصاب مې پوره کړل.جمله فنون منطق،فلسفه،ادب، اصول ،ریاضی،فقه ،کلام او د حدیث په نصاب کښې شامل ټول کتابونه مې ختم کړل.د دارالعلوم نه د فراغت په وخت کښې مې ۲۰ کاله عمر وو،او پاکستان نه وو جوړ شوې.
بیا مې تدریس شروع کړو،او پاکستان ته د هجرت نه وړاندې په جلال آباد مدرسه مفتاح العلوم کښې مې د درس نظامی پوره سره د جمله فنونو اودوره حدیث اتهٔ کاله تدریس اوکړو.پاکستان ته د راتلو نه پس درې کاله په دارالعلوم الاسلامیه اشرف آباد ټنډوالله یار

كښې مدرس پاتې شوې ووم .بيا لس كاله په دارالعلوم كراچئ كښې او دارالعلوم سره سره يوكال په جامعة العلوم بنوري ټاؤن كښې هم د تدريس خدمات كول.په هره مدرسه كښې د حديثو د مركزي سبقونو نه علاوه په نورو فنونوكښې هم لوئې كتابونه زيردرس پاتې شوى وو.په ۱۹۲۷ء كښې مې د جامعه فاروقيه كراچئ بنياد كيښودو.اود ۲۸ كالونه تراوسه پورې هم دلته كار كوم.

زما دوړوكوالى او د طالب علمئ زمانه په لوبو او د هلكوانئ په زمانه كښې تيره شوې ده. خو معلومه نه ده.چه وجه وه هم په دغه زمانه كښې داول نه واخله تر آخره پورې د استاذانو شفقت اوحسن ظن هميشه دپاره پاتې شوې دې.په دوى كښې د څه حضراتو د شفقت او د هغوى حسن ظن په وجه كله كله هغوى په دې نالائق شاګرد باندې ډير اعتماد اوفخر هم كړې دې.كوم چه په هغه وخت كښې هميشه دپاره زه شرمنده كړې يم.([1])

د ابتداء نه د څه درجه كښې دطالب علمئ استعداد كښې استحكام پيدا شوې وو.ددې وجې ئې د هلكوانې لاپرواهئ څه زياته نقصاني ثابته نشوه.دا بيله خبره ده.كه پوره توجه ئې سبقونو،مطالعې اوتكرارته وركړې وه. نو يقيناً ډيرښه صورت حال به وو.بهرحال هغه نقصان خو اوشو.بيا مې دتدريس په زمانه كښې ډيرمحنت اوكړو.اوپه څه ناڅه طريقه د تدريس دا زمانه هم تيره كړه. ([2])

---

[1]) ① حقيقت دا دې.چه الله تعالى مولانا ته غير معمولي صلاحيتونه وركړې دى.ددوى د حافظې واقعات چه واورې.نود قرون اولى د محدثينو د حافظې ياد تازه كيږى.دا واقعه به د ډيرو دپاره د تعجب باعث وى.چه په دې زمانه كښې هم داسې حضرات موجود دى.چاچه د يوې مياشتې نه په كمه موده كښې پوره قرآن پاك نه يواځې دا چه ياد كړې دې.بلكه د يادولو سره سره ئې په تراويحو كښې هم اورولې دې،،

هم د طالب علمئ په زمانه كښې دوى د دارالعلوم ديوبند نه د رمضان په تعطيلاتوكښې كور ته راغلو. خيال ورته راغلو.چه د چهټيانوپه دې وقفه كښې د قرآن شريف څه حصه ياده كړم.رمضان رانزدې وو.مشوره دا اوشوه.چه روزانه به ربع پاره يادوى.او په تراويحوكښې به ئې اوروى.دغه شان به د رمضان تراويح هم كيږى.او دوى به اووه اته پارې هم يادې كړې وى.مولانا ته كيدې شي.پخپله هم د خپلې حافظې دقوت اندازه په هغه وخت كښې نه وه.نودوى روزانه د يو پئ يادولو اراده اوكړه.دحفظ قرآن شروع ئې اوكه.خوچه كله د يادولو دپاره كيناستلو.نو روزانه به ئې د ربع پارې په ځاې يود نيمه پاره يادوله.اود شپې به ئې هغه په تراويحوكښې هم اوروله. يو طرف ته اوويشتمه شپه راغلله.او بل طرف ته دوى ټول قرآن كريم حفظ كړواوپه تراويحوكښې ئې واورول.دعلاقې حافظانوته چه كله ددې خبر اوشو.نوډيرو ته يقين نه راتلو.خويوه واقعه كومه چه په وجود كښې راغلې ود.دهغې نه انكارڅنګه ممكن وو۔

[2]) مولانا د فن تدريس شهسوار دې.دوى چه چرته هم پاتې شوى دى.د دينى علومو د تګو شمع به لګيدلې وه.ددې بوراګانود رونق نه دوى كله هم بې رونقه شوى نه دى.د دوى د ځوانئ په زمانه كښې هم به د طالبانو يوه ډله هميشه دپاره دوى سره د لوستلو په غرض ډيره وو.په هغه وخت كښې د حديث وئيلو څو استاذان داسې هم وو.چاچه د درس نظامي د ابتدائى درجې سبقونو نه واخله تر صحاح سته پورې ټول كتابونه د بل چا د شركت نه بغيرصرف د دوى نه وئيلى وو.په درس نظامى كښې په هغه وخت كښې داسې معيارى كتاب نه وو.دكوم چه دوى درس نه وركړې.په درس او تدريس كښې د دوى د محنت او شغف اندازه ددې نه لګولې شي،[بقيه حاشيه په راروانه صفحه...

دمولانا مسيح الله خان صاحب صحبت: زما په ژوند كښې د ټولونه زيات بدلون،د دينى جذباتو پرورش، داخلاقو او اعمالودحسن اوقبح احساس،د دې اصلاح ته توجه اوهميشه دپاره خپل ځان په رجال الدين كښې د شاملولو شوق اوجذبه،دحضرت مولانا مسيح الله خان صاحب په صحبت كښې چه پاتې شوم،نوپيدا شوه.دا بيله خبره ده.چه زه د نفس او شيطان د اغوا په وجه جوړ څه نه شوم.خوپه دې باندې شكرګذار يم.چه داهل حق علماؤ او اهل اصلاح په لمن كښې يم.او اميد وار يم.چه هم ددې تعلق په وجه به راسره الله تعالى د عفو او درګزر معامله اوكړى.اومغفرت به مې اوكړى.((وما ذلك على الله بعزيز)).

شيخ الاسلام مولانا حسين احمد مدنى رحمه الله : داحقيت دې چه ماته زماد فن حديث سره تعلق د شيخ الاسلام حضرت مولانا حسين احمد مدنى نورالله مرقده د شاګردئ په وجه نصيب شوې دې.دحضرت د ترمذى درس روزانه به دوه دوه نيمې ګهنټې په داسې عجيبه انداز كښې وو.چه سترګوته هغه ښه منظرچرته بيا نه دې نصيب شوې.هغه شيخ د زمانې چه

...دتيرمخ بقيه] چه په كلونو ،به دوى د صحيح بخارى، صحيح مسلم ،صحيح ترمذى،سنن ابى داود او مشكواة شريف ټول جلدونه دوى مكمل په خپله ونيل.اودې سره سره به ئې لا زياتى هم د څه كتابونو سبقونه ونيل.،،

د ښه او مقبول استاذ په تعريف كښې دا خبره هم داخله ده.چه هغه دګرانې نه ګرانه مسئله په لطيفوكښې ښائى.اوطالبان دهغوى په درس كښې سترې والې نه محسوسوى.يواستاذ چه په تفهيم و پوهولوكښې دغيرمعمولى صلاحيت او مهارت ولې نه وى.خوكه دهغه په انداز اوطرز تقريرنه په طالبانوباندې ذهنى بوج غورځيږى.نوهغه ته د فن تدريس د ټولوښه صفاتو حامل مدرس نشى وئيلې.الله تعالى مولانا ته د تفهيم د غيرمعمولى صلاحيت سره سره د انداز بيان او اسلوب تقرير داسې زړه راښكونكې او خوښونكې صفت وركړې دې.چه په ګهنټوبه ته ددوى په درس كښې ناست ې.خوته به سترې والې بيخي نه محسوسوئ.داول نه آخره پورې به په درس كښې تازګى اوخوند خور وى.د دوى تدريسى ژوند تقريباً په نيمه صدئ باندې مشتمل دې.او اوس هم حالانكه دوى د قيمتى عمر ۶۸ منزلونه تيركړى دى.د دارالحديث معموره فضاء د دوى د درس بخارى نه ګونج كوى. (يعنى آواز ئې په كښې راتمبيږى.،،

دشاګردانو وسيعه او مفيده حلقه،،

الله تعالى مولانا صاحب د شاګردانو په وسيع او مفيدې حلقې سره كامياب كړې دې.په دې وخت كښې د دنيا په مختلفو ملكونوكښې د مولانا صاحب شاګردان كوم اهم دينى خدمتونه كوى.هغه د شلو نه زيات ملكونه دى.په كوموكښې چه د پاكستان نه علاوه ناروې، جرمنى، ساوتهـ افريقه، سعودى عرب،كويت،قطر،عرب امارات،عمان ،انګليند، استريليا، كوريا، افريقه، فرانس، ملاونشيا، رنګون،هندوستان،بنګله ديش،ايران او افغانستان وغيره ملكونه دى.ددوى د شاګردانو په دې وسيع حلقه كښې مصنفين هم دى.اومدرسين هم،مفتيان هم دى او عالمى سكالران هم،په جنګى محاذونوكښې دكافرانوسره مقابله كونكى هم،اوپه عالمى سطح باندې دينى فريضه پوره كونكى مبلغين هم،لوې لوې دينى ادارې قائمونكى اوچلونكى مهتممين هم،اود شيخ الحديث په منصب باندې ناست محدثين هم.،،

د دارالعلوم كراچئ صدر مدرس مفتى محمد رفيع عثمانى صاحب،جسټس مولانا محمد تقى عثمانى صاحب،دجامعه بنورى اسلاميه ټاؤن مهتمم مولانا حبيب الله مختار صاحب،د درس نظامى د بعضې كتابونواردو شارح مولانا حنيف ګنګوهى او مولانا مفتى نظام الدين شامزئ غوندى د علم ستنې ددوى د شاګردانوپه حلقه كښې داخل دى) ـ

دهغوى د دينى،ملى، سياسى،سماجى،اصلاحى، اوانتظامى خدماتوځه حد نه وو.هغوى د استقامت او ثبات جبل اعظم وو.په مسند درس چه به كله هغوى كيناستل.نوپه مخ باندې به ئې د خوشحالئ آثاربنكاره ښكاريدل.شخصيت ئې دومره زړه رابنكونكى اوزړه ته پريوتونكې وو.چه زړونه به هغوى طرف ته راښكلې شو.کوم طالبان چه په ټول کال په درس كښې شريك وو.دهغوى دپاره به د حضرت په ذات ګرامى كښې د اولنئ ورځ پشان نوې والې او جاذبيت وو.خيال راځى.چه د نبى ﷺ د عاشقانوكله دا شان دې .نود نبى ﷺ به څه شان وو.

دحضرت په درس ترمذى كښې به د حديثو په فنى مباحثوبنه تفصيل كولې شو. د اسناد،جرح وتعديل،تطبيق او ترجيح بحثونه،فقهى،كلامى،تاريخى مسائل،او اخلاقى اواصلاحى خبرې به ئې ښه په تفصيل سره كولې.دصحاح سته اونورو كتابونو سبق به ورسره برابر پروت وو.دحوالې هره خبره به ئې په كتاب پرانستلو اودهغې د عبارت په ونيله او بيانوله.اوپه دې تفصيلى سبق كښې به دومره اطمينان وو.چه كله به هم دا نه محسوسيدله. چه د دوى ددې كارنه علاوه بل څه كار هم شته.دطالبانودهرقسم تپوسونو به ئې ډيره په ورونډ.تندى سره تفصيلى جواب وركول،كله به ئې په مخ باندې انقباض نه ښكاره كيدو،بلكه ډيرد انبساط او نشاط په كيفيت كښې به وو.

په دغه كال د حضرت شيخ الاسلام نورالله مرقده درس بخارى د زياتو سفرونو په وجه متاثرشو.دغه شان د حضرت شيخ په نيز د جامع ترمذى د درس اهتمام زيات وو.ددې وجې د درس بخارى درس به د درايت په انداز كم كيدې شو.ټول كتاب خو خير نه خو ۲۴ و ۲۵ پارې شلم ۲۰ شعبان باندې چه به امتحان ختميدل.نوتردغه وخته پورې به ئې قراءةً اودرايةً درس كولو او په ۲۸ شعبان به ئې كتاب پوره كول.

شيخ الادب والفقه مولانا اعزاز على رحمه الله د ابوداود درس هم معاون وو.دهغوى د درس نه هم احقرډيرڅه زده كړى دى.ترمذى شريف دكتاب السيرآخره پورې اوشمائل ترمذى هم احقرد حضرت شيخ الادب نه ونيلى دى.

احقر په زمانه د تدريس كښې دحضرت شيخ الحديث مولانا محمد زكريا رحمه الله د تصنيفاتو اوحواشو نه ډيره استفاده كړې ده.بلكه د تدريس دا ټوله زمانه د ،،الكوكب الدرى ،بذل المجهود، اوجزالمسالك، او لامع الدرارى، نه په استفاده كښې تيره شوې ده.د نورو تصانيفونه مې هم بغيردڅه شك نه استفاده كړې ده.اوبار بار مې كړې ده. خو د تعلق كوم كيفيت چه د حضرت شيخ د كتابونو سره پاتې شوې دې.هغه د نورو سره نه دې.ددې وجې د حضرت شيخ الاسلام نورالله مرقده نه پس كه په ما باندې دعلم حديث په باره كښې دچا د ټولونه زيات احسان وى.نوهغه د شيخ الحديث رحمه الله دې.

څه د كتاب په باره كښې

دصحيح بخارى كتاب المغازى دا درسى تقرير دترتيب وتحقيق د مراحلونه تير شو.اواوس ستاسوپه لاسونوكښې دې.لكه څنګه چه د كشف البارى جلد اول په ابتداء كښې عرض كړې وو.چه دا په اصل كښې د صحيح بخارى زما درسى تقرير دې.دا تقريرمولوى رشيد

احمد شريف كراچوى ټيپ كړې وو.دخپل څه درسى تقرير د ضبط كولوما چرته څه اهتمام نه دې كړې.اونه مې چرته ددې اراده وه.خود مولوى صاحب اصرارغالب شو.اود دغه كال د تقرير ټيپ كولواجازت مې وركړو.هغوى ډيرپه اهتمام سره د پوره صحيح بخارى درس ډيرې پيسې خرچ كړې اوټيپ ئې كړو.دا درسى تقرير دكيسټونه منتقل كيږى.كاپيانوته، او بيا دهغه ځاې نه د ترتيب اوتحقيق د مراحلونه تيريږى. اوكتابى شكل كښې راتلل ئې شروع شوى دى.

ددې درس آغاز په ۲۱ شوال ۱۴۰۲ھ كښې شوې وو.اوپه ۱۰ رجب ۱۴۰۷ھ ته ختم شو.چه د لوې اختر،سه ماهى،شش ماهى امتحانونواودجمعې د ورځې چهټيانې ترې اوباسې. نو ددې درس ټوله موده شپږ نيمې مياشتې جوړيږى.روزانه تقريباً دوه ګهنټې جارى د صحيح بخارى دا درس په ۴۰۰ كيسټوكښې محفوظ شو.

ددې درس نه وړاندې احقرته ځليريش خله دبخارى شريف اوددې نه زيات د ترمذى شريف لوستلونوبت راغلې دې.اونوركتب صحاح هم باربار لوستلى دى.يوخودا د ځليريشت كالونو محنت وو.اوبيا مطبوعه اوغيرمطبوعه ځومره مواد چه راسره وو. د هغې نه يوځل بيا د نوى سر نه د استفادې كوشش شوې دې.

د كرمانى،عسقلانى،عينى،قسطلانى،مهلب بن ابى صفر،ابن منير،ابن بطال، ابن التين، حضرت شاه ولى الله اومولانا انورشاه كشميرى رحمه الله دشروحو نه،د شيخ الحديث مولانا زكريا رحمه الله د لامع الدرارى اومولانا محمد ادريس كاندهلوى رحمه الله د تراجمو نه مې ښه استفاده كړې ده.په غيرمطبوعه موادوكښې د خيرمولانا محمد جالندهرى رحمه الله د شرح بخارى، اود مظاهرالعلوم سهارنپور شيخ الحديث مولانا محمد يونس صاحب د درسى افاداتونه مې ښه استفاده اخستې ده.

امام بخارى رحمه الله غزوات ډيرپه اهتمام اوتفصيل سره بيان كړې دى. خو د احاديثو په تخريج، د بابونوپه ترتيب، اود تراجم ابواب او واقعاتوپه ترتيب كښې دوى خپل ځان ته جدا يو اسلوب لرى.اوهم هغه احاديث ذكركوى.كوم چه د دوى مخصوصو شرطونو سره برابر وى.ددې په وجه په بعضې ځايونوكښې ابهام پاتې كيږى.اوتركومې پورې چه د پوره ذكرشوې غزوې پس منظر وړاندې نه وى..نوخبره په پوهه كښې راتلل ګران وى.د بعضې غزواتو په تاريخ وقوع كښې دعام اهل سيرنه جدا دوى ځان ته يومستقله رائې لرى.ددې وجې دصحيح بخارى كتاب المغازى په درس كښې ددې خبرې ضرورت پيښيږى.چه د متعلقه غزوه تاريخى پس منظر،په تاريخ وقوع كښې د اصحاب سير اختلاف،اوقول راجح، دامام بخارى رجحان،اوچه ددوى رائې مربوطه بيان كړې شى.ددې نه پس به دبابونواود بخارى د احاديثو متعلق مباحثو بيان وى.نوپه دې تقرير كښې هم اول پوره تاريخى تفصيل سره متعلقه غزوه بيان شوې ده.په تاريخ وقوع وغيره كښې د اهل سيراختلاف، قول راجح،او د امام بخارى رحمه الله د رائې وضاحت شوې دې.ددې نه پس په ابواب اواحاديث بخارى باندې تفصيلى خبرې شوى دى.د غزواتو دبيانولونه وړاندې د مقدمې په توګه د جهاد مقصد ،ددې ضرورت،ددې قسمونه اود غلامئ په مسئله باندې رڼا اچولې شوې ده.

دكتاب المغازي په دې جلد باندې د ترتيب اوتحقيق كارد جامعه فاروقيه استاذ د شعبة تصنيف وتاليف ملګرې زما ګران مولوي ابن الحسن عباسي سلمه كړې دې.دوى ډير په محنت او شوق سره اصل مراجع طرف ته مراجعت كړې دې.اوحوالې ئې راويستې دى. مفيدې حاشې ئې پرې ليكلى دى.په بعضې ځايونوكښې ئې اضافې هم كړى دى.اوددې تقرير په محقق جوړولوكښې ئې ډيركوشش كړې دې.الله تعالى دې د بخارى دې درس ته قبوليت وركړى.اودا دې زما دپاره اود مرتب دپاره صدقه جاريه اوګرځوى .آمين.

درخواست د مرتب

هغه ورځې زما د ژوند ښكلې ورځې وې.اوهغه شپې زما د ژوند ښائسته شپې وې.كله چه ما د سيرت نبوى يوځلنده باب پرانستل.اودغزواتو په تازه باغ كښې ورداخل شوم.هغه باغ چه دهغې د هريو ګل نه د وفا بوې ځى.كوم ځاې كښې چه د الفت د شهادتګاه بلبلان چغيږى.د خوشبواو نور هواګانې دهرطرف نه چليږى.دشهادت د سيلاب موجونه ليواله وى. چرته چه نظرد جلوو په طوفان كښې ډوبيږى.اود كفر او سركشئ طغيانى هم په نظر راځى. دحق اوباطل كشمكش دا تاريخى واقعات اميرالمؤمنين فى الحديث سيدنا امام بخارى رحمه الله په خپل صحيح كښې د «كتاب المغازى» په نوم باندې مرتب كړى دى. استاذ المحدثين شيخ الحديث حضرت مولانا سليم الله خان صاحب په اردوكښې بيان كړې دې.اوپه دې باندې د تحقيق اوتعليق سعادت زما په حصه كښې راغلو.بيشكه په يوارخ مطالعه ،اوپه هغې باندې كاركول چه دالله تعالى د طرفه چاته ددې توفيق ملاؤ شى.نوډيرلوې سعادت دې.مبارك اوقابل رشك دې.د ژوند هغه ګهړئ چه د د دواړو جهانو د سردار،غاښلې نبى كريم ﷺ دحيات طيبه د خوشحالى وركونكى چينو نه په سيراب كيدوكښې تيرې شى.په دې سعادت باندې دخپل رب شكر څنګه اد كړم.هغه الفاظ دكوم ځاې نه راوړم.كوم چه زما د جذباتوعكاس او ترجمان جوړ شى.

نه ګلم نه برګ سبزم، نه درخت سایه دارم　　　در خیتم که دہقان بچه کار کشت مارا

دصحيح بخارى په دې تقريرپه ترتيب،تحقيق اوتعليق كښې مې خپل كوشش كړې دې.اود لاندينى اموراهتمام مې كړې دې.

① د تقريرڅه كافى حده پورې د تقريرد اسلوب نه مختلفه وى.د ترتيب وركولوپه وخت كښې زبانى تقريرپه تحريرى قالب كښې داچولوڅه حده پورې كوشش شوې دې.خوخيال ددې خبرې هم ساتلې شوې دې.چه د درسى ژبې نوعيت بيخى ختم نشى.او لوستونكى ددې اصل درسى فضا تصوير او جهلك محسوس كړې.ځكه چه هغه ددې يو پرتاثير اړخ دې.يودرسى تقريرچه د سلسيس نه سليس كړې شى.اوهغه بيخى ختم كړې شى.دا د ترتيب په محاسنوكښې نشى شمارلې.په دې كښې دكمال پيمانه او معيار دا دې.كه قارى ته د صاحب تقريرنه د براه راست استفادې موقع حاصله شوې وى.يا ورسره بالمشافه خبرې شوې وى.نوچه په مطالعې سره اوپه ذهن كښې دهغه طرز ادا ،اسلوب القاء اود صوت او صدا سره نقش شوې تصويرتازه شى.

② په تقریرکښې چه کوم واقعات،توجیهات،اوداحادیثو دتشریح سره متعلقه ټول مباحث د موجوده مراجع اومصادرو نه د جلد اوصفحې ذکرکولوسره دنقل کولو اهتمام شوې دې.په ترتیب اوتحقیق کښې دا هم یوه مشکله مرحله وی.چه ډیرې خبرې مشهورې اود عوام او خواصو ژبه باندې وی.خوکله چه په اصل مراجعوکښې دهغې د معلومولو مرحله راشی. نو بعضې وخت کښې ګهنټې څه په ورځو پسې ورځې لګی.بیا چرته حواله ملاؤ شی.اویا بیا هم ملاؤ نشی.

③ که د یوصحابی یا تابعی ذکر په تقریر کښې مختصر راغلی وی.نوپه حاشیه کښې په عربئ یا اردوکښې په اختصار سره دهغه د ژوند حالات بیانولې شی.

④ که د مطالعې په دوران کښې د بحث سره متعلق څه نکته راته ملاؤ شوې ده. نو د لوستونکو د فائدې دپاره هغې ته هم په حاشیه کښې ځاې ورکړې شوې دې.

⑤ کله کله د څه اشکال په جواب کښې یا د څه مسئلې په وضاحت کښې د ضرورت او اهمیت په بناء باندې لږ اوږدې حواشی هم لیکلې شوی دی.داصل کتاب شروع کیدونه وړاندې د دعوت اوجهاد په خپل مینځ کښې په ربط باندې په حاشیه کښې یومضمون هم ددې سلسلې یوه کړئ ده.په دې وخت کښې په عالم اسلام کښې یوطرف ته د دعوت اوتبیلغ د خاموش انقلاب خاموشه قافله روانه ده.بل طرف ته دمجاهدینوقافله هم د جهاد اسلامی ایمان تازه کونکې تاریخ تازه کوی.په ذکرشوی مضمون کښې د دعوت اوجهاد په خپل مینځ کښې ربط،د امت مسلمه دپاره دهریواهمیت اوضرورت، او غلو اومبالغې په خارداره حصه کښې د داخلیدونه بغیر،په حدودوکښې دننه دننه دانهماك د حده پورې د دواړو شعبوسره تعلق ساتلویاندې رڼرا اچولې شوې ده.[1]

⑥ په تقریرکښې که د بخاری یا د حدیث په بل کتاب کښې که چرې د روایت د تخریج د حوالې ذکر راغلې دې.نودمحوله کتاب اومقام نه ددغه روایت تخریج په ګوته کړې شوې دې.

⑦ دطالبانو د نکته نظرنه یوه اهم کاردا هم شوې دې.چه دکتاب په آخره کښې د ټولو لویو غزاګانوخلاصه ما په خپلو الفاظوکښې لیکلې ده.چونکه تفصیلا داکثرو طالب علمانو په علم کښې وی.البته د حافظې سره تعلق ساتونکی بعضې خبرې مثلاً د غزوه تاریخ وقوع، دشرکاؤ او شهداؤ شمار،غوندې څیزونه د ذهن نه اوځی.ددې وجې په مختصرو الفاظو کښې د غزواتو خلاصه ،دمتعلقې غزوې اجمالی نقشه پیش کول .اود اهمو واقعاتو تصویر کشی کولو سرد سره په مختصر وخت کښې مطالعه اوداهمو خبرو یادولو کښې به انشاءالله ممد اومعاون ثابت شی.

ددې امورویه اهتمام کښې دخپل طاقته پورې دتقریرپه محقق جوړولوکښې پوره کوشش اومحنت کړې شوې دې.خودعصمت دعوی دهرظلوم اوجهول انسان دپاره دلوې نه لویه

---

[1])دا مضمون په ۱۴۱۲ھ کښې لیکلې شوې وو.د ماهنامه الفاروق کراچئ (شماره شوال ۱۴۱۲ھ) نه علاوه ماهنامه الحسن لاهور(شوال ۱۴۱۲ھ) هم دا شائع کړې دې.

غلطی ده.په دې کتاب کښې به یقیناً غلطیانې وی.ددې کتابت د کمپیوټر دې.په کوم کښې چه د کتابت دغلطیانو احتمال نسبتاً زیات وی.عالمانو ته درخواست دې.چه قابل اصلاح څیز ورته په نظرراشی.نومونږ دې ضرور دهغه نه خبر کړی.

دشیخ الحدیث حضرت مولانا سلیم الله خان صاحب مدظلهم شفقت،توجه ،نګرانی، اوهمت اوحوصله اوچتولو سره د ترتیب اوتحقیق مراحل په آسانتیا سره پوره کیږی.دلوستونکی نه د حضرت شیخ مدظلهم د صحت،عافیت او عمردازئ دخصوصی دعاګانودرخواست دې.

اودا چه الله تعالی د صحیح بخاری د دې ټول تقریرد ترتیب، تحقیق اوتعلیق کارآسانواو پوره کولو لوتوفیق راکړی.چه دا کاردحضرت شیخ د افاداتو امین،اودهغوی علمی یادګار شی. اودمرتب د توري عملنامې په توره شپه کښې روښانه سپوږمئ خو چه شی.انشاء الله دصحیح بخاری به په اردو ژبه کښې هم یوه ښه شرح وی.

د اسلامی تاریخ د غزواتودا څلنده باب په حق اوباطل کښې یو مرکزی سبق ورکوی.بیشکه قومونه په اوچتواخلاقو،دتهذیب اوتمدن په اعلی اوصالح قدرونو،اود ژوند په مختلفو شعبوکښې همه ګیر،جامع ضابطه حیات،او اصولوسره اوچتیږی.ترقی کوی. او کامیابیږی. دقومونو، سلطنتونو،اوملکونود روښانه تهذیب ته د ژوند په جنګ کښې شکست ورکونکې داسلامی تاریخ تیرشوې عظمت هم دا بنیادی راز دې.خودا خبره هم هیڅ کله مونږ لره هیرول نه دی پکار،چه داسلام تیرشوې عظمت،اومخکنې هیبت،اود دوباره پیدا کیدو راز د عزواتوتاریخ لوستلوکښې پټ دې.ددې دپاره د عزم اوایقان،جراءت اوایمان، دجذبه جهاد سره سره د مادی قوتونود حاصلولو ضرورت او اهمیت په خپل ځای منلې شوې دې.څکه چه دجرم ضعیفی بهرحال سزا مرګ مفاجات دې.خوجغرافیائی نقطه نظرسره د دنیا په نقشه باندې د زنځیرد کړو پشان مربوط عالم اسلام المیه په دې وخت کښې د قوتونو کمې یا د افرادو عددی قلت نه دې.د ایمان او یقین کمزوری،د فانی دنیا سره محبت،دجهاد د جذبې نشتوالې،اودالله په لاره کښې مرګ ته په ژوند باندې ترجیح ورکول هم دمسلمانانو دموجوده ذلت او شکته والی اصلی سبب دې.دکوم څیز پیشنګوئی په صدو وراندې د نبی ﷺ ژبې د «حب الدنیا وکراهیة الموت» غوندې بلیغو الفاظوکښې بیان کړې وه.

که دبدرفضا پیدا کړې شی.نو نن هم یقیناً فرښتې د نصرت دپاره دآسمان نه راکوزیدې شی. خودا په هغه وخت کښې ممکن ده.چه د غزواتود ایمان تازه کونکی تاریخ نه د مسلمانانو بچې بچې خبر وی.یوطرف ته دمسلمانانو د عام تعلیمی ادارو د نظام تعلیم دا المیه څه کمه نه ده.چه د مسلمانانو بچو ته په فرانس ،روس ،ترکی، امریکې وغیره کښې واقع شوې انقلاباتو،اودهغې داسبابواو عواملو او پس منظرنه ښه خبر ورکولې شی.خوبل طرف ته داسلامی تاریخ او غزواتو نه دوی ته سرسری معلومات ورکولی شی.د مسلمانانو په نوی نسل کښې د جهاد د جذبې نشونما ،دشهاد شوق، او داسلام د اوچتوالی په لاره کښې د ځان قربانولو عزم دغزواتو او اسلامی جهاد کښې دځان قربانولو جنګونود واقفیت پیدا کولونه بغیرڅنګه ممکن کیدې شی؟ په ګرکسونو (یو قسم مارغان دی،چه مردارې خوری) کښې چه ا وسیږی هغه دهوکه ورکړې شوی باز ته څه خبر دې.چه څه دې کارد باز،

حقيقت دا دي.چه د غزواتو عبرتناك تاريخ د مسلمانانو دپاره په نوي زمانه كښې په توره شپه كښې ايماني لالتين دې.په دي سره به دا حقيقت د دوی په ذهنونوكښې كيني.چه

برتر اندیشہ سود وزیاں ہے زندگی ہے کبھی جاں اور کبھی تسلیم جاں ہے زندگی

چرته خان وٌی اوچرته د خان سپارل وی ژوند ،هم په دې سره به دمسلمانانو اوده شوې د جهاد جذبه متحركه شي.اود اسلامي تاريخ ترتيب به د نوې سر نه ممكن شي.

ہاں دکھا دے اے تصور پھر وہ صبح وشام تو دوڑ پیچھے کی طرف اے گردش ایام تو

ابن الحسن عباسی

رفيق شعبه تصنيف واستاذ جامعه فاروقيه كراچي

۲۲ شعبان ۱۴۱۵هـ

بسم الله الرحمن الرحيم

د پيغمبرانوعليهم السلام بعثت انعام خداوندى دې: دانبياء عليهم السلام بعثت دالله تعالى ډيرلوې انعام او احسان دې.كه پيغمبران عليهم السلام مبعوث شوى نه وو.اوهغوى تشريف نه وې راوړې.نودالله تعالى د ذات او صفاتو په باره كښې به مونږ ته څه علم نه ووحاصل شوې.دالله تعالى د مرضياتو اونامرضياتوعلم به راته نه وو.دالله تعالى د بندګۍ اوعبادت طريقه به راته معلومه نه وه.دهدايت او ضلالت سعادت او شقاوت فرق به راته معلوم نه وو.دمعاش او معاد دين او دنيا،د غلامۍ او حكمرانۍ لارې به راته معلومې نه وې.دا دحضرات انبياء عليهم السلام د تشريف راوړو و دهغوى د بعثت صدقه اووجه ده.چه الله تعالى دهغوى په ذريعه ټول كارونه منكشف او ښكاره كړل.

دګمراهۍ په تيارهٔ كښې صرف دعقل نور كافى نه دې: انسان ته عقل وركړې شوې دې.د علم حاصلولو ذرائع هم وركړې شوى دى.اوپه تجربې سره په عقل كښې زياتوالې هم كيږي. خود انسان عقل او علم نابالغ دې.د انبياء عليهم السلام د راهنمائې نه بغيردعقل اوانسانى علم دپاره صحيح لاره معلومول ګرانه بلكه ناممكنه ده.لكه ګوره ستا په سترګو كښې بينائى موجود ده.رڼا موجود ده.خوددې بينائې او رڼا باوجود په توره تياره كښې په سترګو باندې تاته څه په نظر نه راځى.ترڅو پورې چه خارجى رڼا مدد اونكړى.په ورځ كښې د نمر رڼا مدد ګاره وى.اود شپې د ډيوې اوبجلۍ رڼا په كښې د سترګونه كار اخستې شى. دغه شان د ضلالت په تياره كښې اود ګمراهۍ په ظلمت كښې دعقل نور اوددې رڼا د راهنمائۍ نه قاصره اوعاجزه وى. ترڅو پورې چه د وحى نور د دې د امداد دپاره موجود نه وى.

انبياء عليهم السلام د انسانى اعلى صفاتو حامل او د امتونو د هدايت په لاره راوستلو بې مثاله جذبه لرى: الله سبحانه وتعالى انبياء عليهم السلام مبعوث كړى دى.اوهغوى ته ئې خاندانى

شرافت ورکړې دې.په انسانی صفاتوکښې ئې هغوی ته اوچته درجه ورکړې ده.ددې وجې دهغوی شرافت،خوش اخلاقی،دهغوی صبر اوتحمل،اودهغوی دحسن سلوك جذبه بې مثاله وی .
ددې صفاتو سره سره الله تعالی هغوی ته د نبوت ثابتولودپاره خارق عادات یعنی معجزات هم ورکړې دی.هغوی راغلل.اودخپل قوم دهدایت فریضه ئې ادا کړه.او ددې دپاره هغوی د شپې او ورځې مسلسل محنت کولو.قرآن د حضرت نوح علیه السلام ذکرکړې دې.اوفرمائي.
﴿قَالَ رَبِّ إِنِّي دَعَوْتُ قَوْمِي لَيْلًا وَنَهَارًا ۝ فَلَمْ يَزِدْهُمْ دُعَاءِي إِلَّا فِرَارًا ۝ وَإِنِّي كُلَّمَا دَعَوْتُهُمْ لِتَغْفِرَ لَهُمْ جَعَلُوا أَصَابِعَهُمْ فِي آذَانِهِمْ وَاسْتَغْشَوْا ثِيَابَهُمْ وَأَصَرُّوا وَاسْتَكْبَرُوا اسْتِكْبَارًا ۝ ثُمَّ إِنِّي دَعَوْتُهُمْ جِهَارًا ۝ ثُمَّ إِنِّي أَعْلَنْتُ لَهُمْ وَأَسْرَرْتُ لَهُمْ إِسْرَارًا ۝﴾ ([1])
نوح علیه السلام عرض اوکړو.اې پروردګاره ما خپل قوم د شپې او د ورځې مسلسل حق دین طرف ته راوبلل.نو زما په رابللو هغوی نور تختی.اوما چه کله هغوی ته دحق دعوت ورکړې دې. دې دپاره چه تاسو د ایمان په سبب دهغوی ګناهونه معاف کړې.نودغه خلقو په غوږونو کښې ګوتې ورکړې.اوپه جاموکښې ئې ځان اونغښتل.اوپه کفرباندې کلك پاتې شول.اوډیره سرکشی ئې اوکړه.بیا هم ما هغوی ته په اوچت آواز باندې دعوت ورکړو.او په ښکاره مې پوهه کړو.او په پټه مې پوهه کړو.
قرآن کریم دا ارشاد د حضرت نوح علیه السلام په باره کښې فرمائیلې دې.خو د ټولو پیغمبرانو علیهم السلام هم دا کیفیت وو.هغوی به په پوره دلسوزئ بلکه په بې غرضئ سره مسلسل اوپرله پسې محنت کولو.اودامت نیغې لارې ته راوستو دپاره به ئې خپل پوره طاقت خرچ کولو.
بیا به څه کسانو د انبیاء علیهم السلام په دعوت باندې لبیك وئیل.او،،مرده به دست زنده،، پشان به ئې خپل ځانونه پیغمبرانوعلیهم السلام ته حواله کړل.اودهغوی د تعلیماتو مطابق به ئې خپل ژوند تیرول.هغه خوش قسمه خلق وو.اوڅه خلقو د انحراف او استکبار طریقه اختیارکړه.اودې سره سره ئې د انبیاء علیهم السلام په تعلیماتو پورې ټوقې کولې. هغوی دا سوچ نه کول.چه الله تعالی مونږ ته دا عزت راکړو.چه دخپلو اوامرو او نواهی ئې مونږ مخاطبین جوړ کړو.بلکه هغوی برابر د نفس اماره بالسوء او شیطان لعین تابعدرائ ته ملا اوتړله.اوالله اودهغه د رسول صلی الله علیه وسلم نه بې ویزاره کیدل.

د انبیاء نافرمانی دالله تعالی د عذاب موجب ده: انبیاء علیهم السلام چونکه دالله تعالی نائبین وی. اودهغه د طرفه مبعوث شوی وی.اوددې دنیا خالق الله تعالی دې.نودانسانانو دپاره ضروری ده.چه هغوی د الله تعالی اودهغه د نائبینو پیغمبرانوعلیهم السلام اطاعت او تابعداری اوکړی.خوکله چه هغوی بغاوت اختیار کړی.اودالله تعالی د تابعدارئ نه تختی.نوبیا دهغوی دپاره د الله تعالی د طرفه دعذاب بندوبست کیږی.اود هغوی د بغاوت په جرم کښې دهغوی دپاره دسزا فیصله کیږی.کله خوالله تعالی هغوی په عذاب کښې داسې اخته کړی.چه په زمکه کښې ئې ښخ کړی.کله هغوی په اوبوکښې غرق کوی.اوکله په

---

[1]) نوح:۵تا۹)_

هغوی باندې د آسمان نه د كانړو باران كوی.كله سخت اوتنده سیلۍ دهغوی خاتمه كوی.
كله هغوی د خنزیرانو اوشادوګانوپه شكلونوكښې مسخ كړی.اودا عذاب د فرشتو په ذریعه سره وركوی.اودا د عذاب ډیرسخت قسم دې.په دې كښې مهلت نه وی.په دې كښې د رجوع موقع لاس ته نه ورځی.اودغه شان هغه قومونه په چا باندې چه دا عذاب راشی.هغوی تهس نهس اوتباه او برباد كړې شی.
دویم قسم د عذاب دا وی.چه الله تعالى خپل بندګان دهغوی د قتال اوجنګ او جهاد دپاره اودروی.اودا صورت آسان دې.ځكه چه كله د قتال دپاره خلق مخامخ راشی. اوجنګ اوشی. نوځه كسان یقیناً مړه شی.خوځه خلق ژوندی پاتې شی.اوچه كوم كسان ژوندی پاتې شی.نو بهرحال هغوی ته موقع ملاویږی.چه هغه په خپل عمل باندې نظرثانی اوكړی.اوخپل عمل بدل كړی.اوهغه خلق كوم چه د مقابلې دپاره راځی.اوقتلولې شی. نو هغوی ته هم موقعه ملاؤ شی.چه هغوی د جنګ د تیارئ په دوران كښې سوچ اوكړی.كه غواړی نواسلام قبول كړی.اودالله تعالى اطاعت اوتابعداری منظوره كړی.دعذاب دا دواړه طریقې دی.كله اولنۍ طریقه وی،یعنی د فرشتو په ذریعه عذاب وركولې شی.اوپه دې كښې مهلت نه وی.اوكله بله طریقه وی.په هغې كښې مهلت وی.اودالله تعالى نائبین اونیكان بندګان په میدان جنګ كښې دكافرانو مقابله كوی.اوكله د عذاب دواړه طریقې جمع كولې شی.لكه ځنګه چه د جنګ بدر په موقع باندې الله تعالى فرشتې هم راولیږلې.اوهغوی په جنګ كښې حصه هم واخستله.اومشركان ئې جهنم ته اورسول. او نبی ﷺ هم د ځان سره خپل درې سوه او دیارلس صحابه‌ؓ راوستل.اودكافرانو سره ئې قتال اوكړو.
جهاد كافرانو دپاره دالله تعالى چابک دې: دا قتال په اصل كښې دالله تعالى د باغیانودپاره اودالله تعالى په احكاماتو پورې توقې كونكو لره د منع كولودپاره اودالله تعالى نیكانو بندګانوته په آرام اواطمینان سره د عبادت موقع وركولو دپاره وی.ددې جهاد اوقتال مقصد دا وی.چه د الله تعالى باغیان خپل انجام ته اورسولی شی.دالله تعالى په احكامو پورې استهزاء اوټوقونه دوی منع كړې شی.په حقیقت كښې خو د دوی قتل كونكې الله تعاى دې.اودا دالله تعالى نائبین خو یوه واسطه او آله ده.لكه ځنګه چه د صدر مملكت دطرفه د یومجرم د پهانسئ كولوحكم اوشی.اوجلاد هغه ته پهانسی وركوی.نوهلته دا نشی وئیلې.چه قتل كونكې جلاد دې.بلكه دغه صدر مملكت طرف ته د دې حكم نسبت كولې شی.
اولكه ځنګه چه یوكس غشې اولیندۀ راواخلی.اودچا نښه واخلی.اوپه خپل غشی سره هغه هلاك كړی.نوپه حقیقت كښې هلاكونكې هم هغه تیرویشتونكې دې. غشې اولیندۀ خو په مینځ كښې یوه واسطه ده. په قرآن مجید كښې فرمائیلی شوی دی.چه ﴿قَاتِلُوهُمْ يُعَذِّبْهُمُ اللَّهُ بِأَيْدِيكُمْ﴾ [1] ددې وجې په حقیقت كښې په جهاد كښې د كافرانود قتل نسبت الله تعالى طرف ته شوې دې.اوپه دې باندې د ځه اعتراض ګنجائش نشته.ځكه چه په دنیا كښې دا خبره منلې شوې ده.چه كوم كس د حكومت باغی وی. دهغه جرم دمعافئ قابل نه وی.ددنیا

---

[1]) سورة التوبة: ١٤)_

دخو ورخو حکومت وی.او هغه باغی دغه حکومت نه وی پیدا کړې.هغه باغی دخپل ژوند تیرولو ددغه حکومت ذره برمحتاج نه وی.ددې باوجود عاقلان په دې باندې متفق دی.که یوکس دحکومت باغی وی.نودهغه دغه جرم د معافئ قابل نه دې.اودهغه سزا مرګ دې.اوالله تعالی خوددې دنیا خالق هم دې اومالك هم دې.الله تعالی دغه باغی هم پیدا کړې دې.هغه په خپل مستعار ژوند کښې هره لمحه هره لحظه دالله تعالی محتاج هم وی.ددې باوجود که هغه د الله تعالی نه بغاوت اوکړی.د الله تعالی د نائبینو انبیاؤ نه بغاوت اوکړی، نوددې جرم د معافئ قابل کیدې شی؟ هرګز نه،دده سزا یقیناً هم مرګ پکار دې.ددې وجې که اسلام جهاد مشروع کړې دې.اود دغې باغیانود ختمولودپاره اود الله تعالی په احکامو پورې دټوقوکولونه د هغوی منع کولودپاره،ئې دهغوی دا سزا مقرر کړې وی.چه دوی دې قتل کړې شی.اوددوی مالونه دې په اهل طاعت کښې تقسیم کړې شی.اوقیدیان دې غلامان جوړ کړې شی.نودا خبره پکارده چه قابل اعتراض نه وی.

ایا دشمنی اوعداوت په دې دورکښې دتهذیب اوتمدن مدعی قومونه برداشت کولې شی؟ نن په دې دور کښې کوم قومونه چه د متمدن کیدو دعویدار دی.آیا هغوی دخپلو دشمنانوخلاف لښکری حمله نه کوی؟ آیا هغوی دخپلو دشمنانوخلاف اعلان جنګ نه کوی؟ آیا دوی دهغوی په مالونو باندې قبضه نه کوی.اوبیا دغه مالونه په خپلوکسانو کښې نه تقسیموی؟ آیا هغوی خلق غلامان نه جوړوی؟په جنوبی افریقه کښې حکومت د سپینودې. ددوی ټوله آبادی څلور ملین ده.اوملك په حقیقت کښې د تورو دې.اودهغوی آبادی څلیرشت ملین ده.دا څلور ملین اقلیت په دې څلیرشت ملین خلقو باندې حکومت کوی. اوهغوی ئې غلامان جوړ کړی دی.هغوی ته حقوق ملکیت حاصل نه دی.په کومو کورونو کښې چه هغوی اوسیږی.هغه کچه دی.اوهغوی د هغې مالکان نه دی.اوپه کومو شنو او ګنړو ویټو کښې چه هغوی کار کوی.دغه کارکونکی دهغې مالکان نه دی.کوم پیداوار چه په دغه پټو کښې کیږی.نودوی دهغې د خوراك نه محرومه ساتلې شی.هغوی صرف جوار خوری. امریکه ددغه حکومت حمایت کوی.برطانیه ددغه حکومت حمایت کوی.ولې دغه شان فلسطینیان امریکې،برطانې اوروس په شریکه د اسرائیلو د سازش په ذریعه دغلام جوړولو کوشش نه دې کړې.نوبیا په اسلام باندې کوم اعتراض دې.حالانکه داسلام عدل انصاف رواداری او رعایت دومره دې.چه بل څوك ددې تصور هم نشی کولې.جهاد که په اسلام کښې مشروع ګرځولې شوې دې.نودا ددې دپاره چه دالله باغیان خپل انجام ته اورسوی. اودهغوی په مالونوکه د مال غنیمت په صورت کښې قبضه اوکړې شی.نودا ددې دپاره چه د هغوی طاقت ختم کړې شی. او هغوی ته د فساد پیدا کولوموقع ملاؤ نشی.اوکه هغوی غلامان جوړ کړې شی.نو ددې دپاره چه دوی د اسلام په لارکښې رکاوټ جوړ نشی. خوپه اسلام کښې دغلام کیدو په صورت کښې دوی سره د ښه سلوك کولوډیرتاکید شوې دې. د نبی کریم ﷺ ارشاد دې.

«إخوانكم جعلهم الله فتية تحت أيديكم فمن كان أخوه تحت يده فليطعمه من طعامه ويلبسه من لباسه ولايكلفه مايغلبه فإن كلفه مايغلبه فليعنه» (١)
دا غلامان ستاسو ورونړه دي.الله تعالى دوى ستاسو لاندې د غلامانوپه حيثيت سره مقرر كړي دي. نودكوم كس لاندې چه دده ورور وي.نوهغه ته دې دخپل خوراك نه خوراك وركوي. اود خپلو جامو نه دې ورته جامې اغوندوى.اوپه هغه دې دهغه د طاقت نه زيات بوج نه اچوى.كه يوكس دهغه د طاقت نه زياته ذمه وارى هغه ته حواله كړى. نو په خپله دې ورسره شامل شى.اودهغه دې په دغه كار كښې مدد كوى.
بهرحال دلته په مغازى كښې د جهاد بحث راځى.اورسول اللهﷺ چه كوم جهادونه كړى دى.دهغې تفصيلات راځى.ددې وجې ما په اول كښې تاسو ته اوخودل.چه دا جهاد په عقلى توګه باندې هم او په تاريخى اعتبارسره هم اوپه شرعى نقطه نظرسره هم ټيك اوبيخى صحيح دي.اوددې په نتيجه كښې چه كوم قتل،سلب د مالونو،اودغلام جوړولو كوم صورت حال پيدا كيږى.هغه هم بيخى صحيح دې.اوپه اقوام عالم كښې ددې نظيرونه مسلم اوپه موجوده وخت كښې هم رائج دى.نود دې وجې د اسلام په نظريه جهاد باندې د اعتراض كولوګنجائش نشته.
دجهاد اوقتال د مشروعيت په باره كښې د ټولونه اولنى نازل شوې ايت: دجهاد په باره كښې يوه خبره دا هم ياد ساتل پكار دى.چه نبىﷺ تركومې پورې په مكه معظمه كښې وو.نود كافرانواومشركانو زور ظلم زياتى باوجود د ﴿فَاعْفُوْا وَاصْفَحُوْا حَتّٰى يَاْتِيَ اللّٰهُ بِاَمْرِهٖ﴾ حكم وو. دقتال اوجهاد اجازت نه وو وركړې شوې.كله چه نبىﷺ مدينې منورې ته تشريف يوړو.نو د حضرت ابن عباس رضی الله عنهما د روايت مطابق كوم چه نسائى، ترمذى او احمد نقل كړې دې.(٢)
اودغه شان د حضرت ابوهريره رضی الله عنه د روايت مطابق كوم چه منصف عبدالرزاق نقل كړې دې.دا آيت نازل شو.﴿اُذِنَ لِلَّذِيْنَ يُقٰتَلُوْنَ بِاَنَّهُمْ ظُلِمُوْا ۭ وَاِنَّ اللّٰهَ عَلٰي نَصْرِهِمْ لَقَدِيْرُ ۙ الَّذِيْنَ اُخْرِجُوْا مِنْ

---

(١) الحديث أخرجه الترمذى فى كتاب البر والصلة باب ما جاء فى الإحسان إلى الخدم رقم الحديث ١٩٤٥ وقال هذا حديث حسن صحيح وأيضا أخرجه البخارى فى كتاب الأدب باب ما ينهى عن السباب واللعن رقم الحديث (٦٠٥٠) وفى كتاب الإيمان باب المعاصى من أمرالجاهلية رقم ٣٠ وفى كتاب العتق باب قول النبىﷺ العبيد إخوانكم فأطعموهم مما تأكلون رقم الحديث (٢٥٤٥) وأخرجه ابن ماجه فى كتاب الأدب باب الإحسان إلى المماليك رقم الحديث (٣٦٩٠) وأبوداود فى كتاب الأدب باب فى حق المملوك رقم ٥١٥٨)
(٢) الحديث أخرجه الترمذى فى كتاب التفسير عن ابن عباس أنه قال لما أخرج النبىﷺ من مكة قال أبوبكر أخروا ا نبيهم ليهلكن فأنزل الله ﴿أذن للذين يقاتلون بأنهم ظلموا وإن الله على نصرهم لقدير﴾ الآية فقال ابوبكرلقد علمت أنه سيكون قتال قال الترمذى هذا حديث حسن (الجامع للإمام الترمذى (٣٢٥\٥) رقم الحديث (٣١٧١) وأخرجه النسائى فى كتاب الجهاد(٥\٦٢) وزاد قال ابن عباس فهو أول آية نزلت فى القتال وأحمد فى مسند عبدالله بن عباسرضى الله عنهما (٢١٦\١) وأخرجه الحاكم فى المستدرك (٢٤٦\٢) فى كتاب التفسير وأقره الذهبى)_

دِيَارِهِمْ بِغَيْرِ حَقٍّ اِلَّآ اَنْ يَّقُوْلُوْا رَبُّنَا اللّٰهُ ؕ وَلَوْلَا دَفْعُ اللّٰهِ النَّاسَ بَعْضَهُمْ بِبَعْضٍ لَّهُدِّمَتْ صَوَامِعُ وَبِيَعٌ وَّصَلَوٰتٌ وَّمَسٰجِدُ يُذْكَرُ فِيْهَا اسْمُ اللّٰهِ كَثِيْرًا ؕ وَلَيَنْصُرَنَّ اللّٰهُ مَنْ يَّنْصُرُهٗ ؕ اِنَّ اللّٰهَ لَقَوِيٌّ عَزِيْزٌ ۝ اَلَّذِيْنَ اِنْ مَّكَّنّٰهُمْ فِي الْاَرْضِ اَقَامُوا الصَّلٰوةَ وَاٰتَوُا الزَّكٰوةَ وَاَمَرُوْا بِالْمَعْرُوْفِ وَنَهَوْا عَنِ الْمُنْكَرِ ؕ وَلِلّٰهِ عَاقِبَةُ الْاُمُوْرِ ۝﴾ ([1])

اوس دجنګيدو هغه خلقو ته اجازت ورکړي شو.چا سره چه کافران جنګيږی.ځکه چه په دوی باندې ډير ظلم شوي دي.اوبيشکه الله تعالى د دوی په مدد باندې قادر دي.دا هغه خلق دی.چه دخپلو کورونو نه بغيرد څه وجې نه ويستلې شوی دی.صرف په دې خبره چه دوی وائي. زمونږ رب الله تعالى دي.اوکه الله تعالى خلق بعضې په بعضې نورو باندې نه دفع کول.نوپه پخوانۍ زمانه کښې به د راهبانو خلوتخانې اود نصارو او يهوديانو عبادتخانې اوپه دې زمانه کښې د مسلمانانو جماتونه په کوموکښې چه په کثرت سره دالله تعالى نوم يادولې شی.ټول به نړولې شوی وو.اوځوك چه د الله تعالى د دين مدد کوی.يقيناً الله تعالى به د هغه مدد اوکړی.اوبيشکه الله تعالى دقوت اوغلبې خاوند دي.دا خلق داسې دی.که مونږ دوی ته په دنيا کښې حکومت ورکړو.نو مونځ به قائموی.زکاة به ورکوی.اود نيکۍ حکم به کوی.اود بدۍ نه به منع کوی. او د ټولو کارونوپوره کول خو دالله تعالى په لاس کښې دی.

د ذکرشوو رواياتومطابق دا اولنې آيت دي.کوم چه د جهاد دپاره نازل شوي دي. او د بعضې حضراتو رائې دا ده.چه د جهاد دپاره اولنې آيت په دويمه پاره کښې د سورة بقره آيت ﴿وَقَاتِلُوْا فِيْ سَبِيْلِ اللّٰهِ الَّذِيْنَ يُقَاتِلُوْنَكُمْ وَلَا تَعْتَدُوْا ؕ اِنَّ اللّٰهَ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِيْنَ ۝﴾ ([2])اوجنګ کوئ هغه کسانو سرد چه تاسو سره جنګ کوی.اوزياتې مه کوئ.بيشکه الله تعالى زياتی کونکی نه خوښوی.نازل شوي دي.

د نورو حضراتو رائې دا ده.چه د جهاد دپاره اولنې آيت ﴿اِنَّ اللّٰهَ اشْتَرٰى مِنَ الْمُؤْمِنِيْنَ اَنْفُسَهُمْ وَاَمْوَالَهُمْ بِاَنَّ لَهُمُ الْجَنَّةَ ؕ يُقَاتِلُوْنَ فِيْ سَبِيْلِ اللّٰهِ فَيَقْتُلُوْنَ وَيُقْتَلُوْنَ﴾ الآية، ([3]) بيشکه الله تعالى د مسلمانانو نه ددوی نفسونه او ددوی مالونه ددې خبرې په بدله کښې اخستی دی.چه دوی ته به جنت ملاويږی.اودوی به دالله تعالى په لارکښې جنګيږی.نور به هم قتلوی.اوپه خپله به هم قتليږی.نازل شوي دي.

ددې درې واړه آياتونو په باره کښې ونيلی شوی دی.چه دا د جهاد په باره کښې د ټولونه اول نازل شوی دی.([4]) خوراجح قول د اولنی آيت متعلق دي.([5])

---

[1]) سورة الحج:٣٩ تا ٤١)_

[2]) سورة البقرة :١٩٠)_

[3]) سورة التوبة :١١١)_

[4])علامه آلوسی په روح المعانی کښې د ذکرشوی آيت په باره کښې دحضرت ابن عباس رضي الله عنهما د روايت ذکرکولونه پس د باقې دوو آيتونو په باره کښې ليکی.،،
وأخرج ابن جرير عن أبي العالية إن أول آية نزلت فى القتال ﴿ وقاتلوا فى سبيل الله الذين يقاتلونكم ﴾ وفى الإكليل للحاكم إن أول آية نزلت فى ذلك ﴿ إن الله اشترى من المؤمنين ﴾ روح المعانى (١٤١٩) دغه شان اوګورئ (فتح الباري٢٨٠١٣)_

[5]) ځکه چه ددې متعلق روايات د عدد په اعتبار سره زيات اود سند په اعتبار سره اقوی دی)-

دجهاد دوه قسمونه دفاعي اواقدامي: په دې باره کښې يوه خبره دا هم ياد ساتل پكاردى.چه يو جهاد دفاعى دې.اوبل جهاد اقدامى دې.هغه جهاد دكوم چه په آيت ﴿أُذِنَ لِلَّذِينَ﴾ كښې ذكر دې. دفاعي جهاد دې.او ﴿وَقَاتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ﴾ كښې هم د دفاعى جهاد ذكردې.علامه شبلى نعمانى رحمه الله د اقدامى جهاد نه انكار كړې دې.([1]) خودا سراسرغلط دې.ځكه چه په قرآن مجيد كښې د اقدامى جهاد په باره كښې ذكرشوې آياتونه هم موجود دى.

① ﴿فَاقْتُلُوا الْمُشْرِكِينَ حَيْثُ وَجَدْتُمُوهُمْ﴾ ([2])

② ﴿أَيْنَمَا ثُقِفُوا أُخِذُوا وَقُتِّلُوا تَقْتِيلًا﴾ ([3])

③ ﴿وَقَاتِلُوهُمْ حَتَّى لَا تَكُونَ فِتْنَةٌ وَيَكُونَ الدِّينُ لِلَّهِ﴾ ([4])

دا درې واړه آيتونه په اقدامى جهاد باندې دلالت كوى.([5])

---

[1]) نو شبلى نعمانى مرحوم په خپل سيرت كښې غزوه بدر وغيره د اقدامى جهاد په ځاى دفاعى ګرځولى دى.اوپه دې باره كښې هغوى د جمهورو عالمانو مخالفت كړې دې.اوګورئ سيرة النبى (۱\۲۰۲)

[2]) سورة التوبة :۵)_

[3]) الأحزاب:۶۱)_

[4])سورة الأنفال:۳۸)_

[5]) په حقيقت كښې انګريزانودخپل استعمار په دور كښې په مسلمانانوكښې دجهاد جذبې سړولو دپاره د يومنظم شازش لاندې دا پروپيګنډه كړې وه.چه اسلام يو وينه تويونكې مذهب دې.اود خپل مطلق العنان حكمرانۍ په وجه په دنيا باندې خور شوې وو.ددې دپاره ئې د غلام احمد قاديانى اودهغه د ملګروضميرنې واخستل.هغوى دجهاد د منسوخ كيدو ښه كوشش اوكړو.انګريزانوته ددې خبرې ويره وه.چه جهاد هميشه دپاره په مسلمانانوكښې د ايمانى جوش اود تحريك اسلامى سبب دى.كه ددې خلاف پروپيګنډه اونشوه.اوپه كوم وخت كښې هم په مسلمانانوكښې دا مذهبى جوش رابيدار شو.نوبيا ددې طوفان مخه نيول به دهغوى دپاره ګران شى.هم دا وجه ده.چه ډير مغرب زده مسلمانان بلكه بعضې اهل علم هم دهغوى د پروپيګنډې نه متاثره شول.اوداسلام ددفاع دپاره ئې معذرت خوانه لهجه اختياركړه.اووې وئيل.چه اسلام د جهاد په صورت كښې چه دقتل او وينې تويولوكوم حكم وركړې دې.نوهغه صرف دخپلې دفاع دحده پورې محدود دې.اوښكاره ده.چه د دنيا هرمذهب دخپل ضرورت دپاره د وينې تويولو فتوى وركوى،،

خودا خبره د حقيقت نه خلاف ده.ځكه چه د اسلام پوره تاريخ د اقدامى جهاد د عنواناتونه ډك دې.اكثر هم اسلامى لښكراقدام كوى.نودغيرمسلمو ښارونوته دروازه ټكوى.د ټولونه وړاندې كافرانو ته د اسلام دعوت وركوى.كه هغوى اسلام قبول كړى.اودمسلمانانو وړونړه شى.اوكوم حقوق چه مسلمانانوته حاصل وى.په هغې كښې ورسره شريك شى.كه هغوى اسلام قبول نكړى . نوبيا به هغوى په جزيه وركولوباندې آماده كولې شى.اوكه د جزيه وركولونه هم انكار اوكړى . نو بيا دريم او آخرى صورت دجهاد او قتال دى.دا هم ددې اقدام نتيجه ده.چه په خوكالونوكښې دننه دننه د قيصر اوكسرى په محلاتو باندې داسلام بيرغ پرفيدل.اود دنيا د مضبوط طاقتونه داسلامى حكومت لاندې شول،،

پخپله نبى ﷺ د غزوه خندق نه پس ارشاد فرمائيلې وو.((نغزوهم ولايغزونا)) د نن نه پس به مونږ دې كافراتوته د جنګ دپاره ورځو.اوهغوى به راسره جنګ نه كوى.هغوى به حمله كولوكښې په مونږ باندې وړاندې والى زړه نشى كولې.(صحيح بخارى كتاب المغازى[بقيه حاشيه په راروان مخ....

اواقدا مي جهاد بيخي دعقل مطابق دې.ځکه چه د جان او مال ډاکوان موجود وى.نو ددې نه وړاندې چه هغوى حمله اوکړى.دهغوى ختمول د عقل او هوښيارتيا عين مطابق دې.دغه شان که د ايمان ډاکوان اوپه ايمان باندې حمله کونکې موجود وى.نووړاندې ددې نه چه هغوى حمله اوکړى.اقدام کول اودهغوى ختمول عين عقلمندى ده.اولکه څنګه چه ډاکوان، ماتونکى ځناور،اوزهريله ځناور،مار،لړم،که چرته موجود وى.نود هغې دحملې کولونه وړاندې دهغې خاتمه کول ضرورى دى.اوکه انتظاربه کولې شى.چه هغوى په مونږ باندې حمله اوکړى.نوبيا به مونږ خپله دفاع کوو.اودهغې نه وړاندې به په هغې باندې اقدام نه کوو.نودا انتظارنشى کولې.بلکه د «قتل الموذى قبل الإيذاء» په اصولوبه عمل کول ضرورى وى.ځکه دفاعى جهاد هم مشروع او ثابت دې.اواقدامى جهاد هم.

دجهاد اداب: ددې نه پس په دې پوهه شئ،چه د جهاد آداب څه دى؟ په دې باره کښې د قرآن شريف دا آيت زمونږ پوره راهنمائى کوى.

﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓا۟ إِذَا لَقِيتُمْ فِئَةً فَٱثْبُتُوا۟ وَٱذْكُرُوا۟ ٱللَّهَ كَثِيرًا لَّعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ۝ وَأَطِيعُوا۟ ٱللَّهَ وَرَسُولَهُۥ وَلَا تَنَٰزَعُوا۟ فَتَفْشَلُوا۟ وَتَذْهَبَ رِيحُكُمْ ۖ وَٱصْبِرُوٓا۟ ۚ إِنَّ ٱللَّهَ مَعَ ٱلصَّٰبِرِينَ ۝ وَلَا تَكُونُوا۟ كَٱلَّذِينَ خَرَجُوا۟ مِن دِيَٰرِهِم بَطَرًا وَرِئَآءَ ٱلنَّاسِ وَيَصُدُّونَ عَن سَبِيلِ ٱللَّهِ ۚ وَٱللَّهُ بِمَا يَعْمَلُونَ مُحِيطٌ ۝﴾ ([1])

.....دتيرمخ بقيه] باب غزوة الخندق (ص.٥٩٠)،،

د دې نه پس د الله تعالى پيغمبر عليه السلام اقدام اوکړو.اومکه ئې فتح کړه.دغه شان غزوه بدراود نبى صلى الله عليه وسلم آخرى غزا تبوك هم په اقدامى زمره کښې راځى،،

دا خبره په خپل ځاې باندې صحيح ده.چه اسلام د امن او صلحې مذهب دې.خوددې امن اوصلحې د ثابتولودپاره د اسلام د يوبديهى حکم نه انکار ته ضرورت نشته.اودا خبره هم يوحقيقت دې.چه اسلام د تورې په زور باندې نه دې خور شوې.د ده دا ښکاره اعلان دې.چه ﴿لَآ إِكْرَاهَ فِى ٱلدِّينِ ۖ قَد تَّبَيَّنَ ٱلرُّشْدُ مِنَ ٱلْغَىِّ ۚ﴾ دې دخپل ښکلې ضابطه حيات،اود ژوند په ټولوشعبوباندې جامع اصولوپه وجه عام شو.نورو قومونو هم په دې وجه دا قبول کړو.(د دارالعلوم ديوبند مهتمم حضرت مولانا حبيب الرحمن عثمانى په دې موضوع باندې يومستقل کتاب ،،کيا اسلام تلوار کے زور سے پھيلا؟،، په نوم باندې کتاب ليکلې دې.په کوم کښې چه ئې دا خبره په تاريخى اومضبوط دلائلو سره ثابته کړې ده.چه په قومونواوملکونوکښې د اسلام خوريدل د تورې د زور نتيجه نه ده.بلکه دا ددغه ذاتى کشش اوخوبى ده) خوپه دې کښې هم څه شك نشته.چه کله د اسلام داشاعت په لاره کښې دکفر قوتونه رکاوټ کيږى.نوبيا د دې ((خاشا ک غيرالله)) ته پوهکې ورکول او د اسلام د تبيلغ په لار کښې د رکاوټ ختمولودپاره اسلام هم د اقدام حکم کړې دې.اوچونکه د کفر اواسلام جنګ به هميشه دپاره وى.ددې وجې ،،اقدام،، د پوره امت په ذمه د فرض کفايه په حيثيت سره فرض کړې شوې دې.نوپه مسلمانانوکښې يوه ډله داسې پکار ده.چه کومه د امت مسلمه د طرفه دا فريضه ادا کوى.اوهم دې طرف ته نبى صلى الله عليه وسلم اشاره کوى.اوفرمائى.چه ،،

الجهاد ما ض منذ بعثنى الله إلى أن يقاتل آخر أمتى الدجال لايبطله جور جائرولا عدل عادل،(رواه ابوداود فى كتاب الجهاد باب فى الغزو مع أئمة الجور رقم الحديث (٢٥٣٢٠)،،

اوفرمائيلى ئې دى،((لا تزال طائفة من أمتى يقاتلون على الحق الظاهرين على من ناواهم حتى يقاتل آخرهم المسيح الدجال (رواه أبوداود فى كتاب الجهاد باب فى دوام الجهاد رقم الحديث ٢٤٨٤)_

[1]) سورة الأنفال :٤٥تا ٤٧)_

اې دايمان خاوندانو! کله چه ستاسود يوې ډلې سره د مقابلې موقع راشي.نو(ددې آدابو خيال ساتئ.چه) په جهاد کښې ثابت قدم اوسيږئ.اود الله تعالى ډير ذكر كوئ. دې دپاره چه تاسوكامياب شئ.اوالله اودهغه د رسول د اطاعت خيال ساتئ.اوپه خپل مينځ کښې جهګړه مکوئ.څکه چه په دې سره به تاسو بزدله شئ. اوستاسو باد به لاړ شئ. او صبر كوئ.بيشکه الله تعالى د صبر كونكو سره دې.اودهغه كافرانو پشان مه كيږئ.(کوم چه هم په دې واقعه د بدركښې) دخپلو كورنونه په تکبر سره راوځی.اوخلقوته دښودنې دپاره راوځي.اوخلق دالله تعالى د لارې نه منع كول غواړي.اوالله تعالى ته د هغوى د ټولواعمالو علم دې.

دا آيت په دې خبره باندې دلالت كوى.چه مجاهدينوته پكار دى.چه دالله تعالى د ذكر ډيراهتمام كوى.دا آيت په دې خبره هم دلالت كوى.چه مجاهدينو لره د صبراوتحمل نه كار اخستل پكار دى.دغه شان دا آيت دلالت كوى.چه مجاهدين دې غرور،فخر اوتكبرنه اختياروى.اودا آياتونه مونږ ته ښائى.چه مجاهدينوته پكار دى.چه الله اودالله د رسول د اطاعت لمن اونيسى.په دې صفاتو سره جهاد كول پكار دى.اوهم دا د جهاد آداب دى.([1])

دجهاد غرض او مقصد: اوس ددې نه پس دا خبره په ذهن كښې اوساتئ.چه د جهاد غرض او غايت او مقصد څه دې؟ دجهاد غرض اوغايت صرف اعلاء كلمة الله دې.د نبى ﷺ نه تپوس اوشو.چه يوكس د خپلې مړانې اوبهادرئ ښودلو دپاره قتال كوى.اويوكس د خپل وطن او قوم اوقبيلې په تعصب كښې (چه د اعلاء كلمة الله د جذبې نه خالى وى) قتال كوى. په دوى كښې مجاهد فى سبيل الله كوم دې؟ نبى ﷺ اوفرمائيل.((من قاتل لتكون كلمة الله هى العليا فهوفى سبيل الله)) ([2])اوكه يوكس دخپل قوم او وطن د حفاظت دپاره جهاد په دې غرض باندې كوى.چه دا د قوم مسلمانانو قوم دې.اودا وطن دمسلمانانو وطن دې.نو دا به جهاد فى سبيل الله وى.خوكه داسلام د خيال ساتلونه بغير صرف د قوميت او وطنيت په بناء باندې جنګيږى.نودا به جهاد فى سبيل الله نه وى.

---

[1]) نبى ﷺ فرمانيلى دى.(الغزو غزوان:. فأما من ابتغى وجه الله وأطاع الإمام وأنفق الكريمة وياسرالشريک واجتنب الفساد فإن نومه ونبهه أجركله وأما من غزا فخراً ورياءً وسمعة وعصى الإمام وأفسد الأرض فإنه لم يرجع بالكفاف) رواه ابوداود فى كتاب الجهاد، باب فيمن يغزو ويلتمس الدنيا رقم الحديث ٢٥١٥)_

[2])الحديث أخرجه البخارى فى الجهاد باب من قاتل لتكون كلمة الله هى العليا رقم ٢٨١ وفى الخمس باب من قاتل للمغنم هل ينقص ممن أجره رقم ٣١٢٦ وفى العلم باب من سأل وهو قائم عالماً جالساً رقم ١٢٣ وفى التوحيد باب قوله تعالى ﴿ ولقد سبقت كلمتنا لعبادنا المرسلين﴾ رقم ٧٤٥٨ وأخرجه مسلم فى كتاب الإمارة باب من قاتل لتكون كلمة الله هى العليا رقم ٤٨٨٢ و٤٨٨٣ و ٤٨٨٤ و٤٨٨٥ وأخرجه أبوداود فى كتاب الجهاد باب من قاتل لتكون كلمة الله هى العليا رقم ٢٥١٧ والترمذى فى فضائل الجهاد باب ما جاء فيمن يقاتل رياءً وللدنيا رقم ١٦٤٦ وابن ماجه فى الجهاد باب النية فى القتال رقم ٢٧٨٣ والنسائى فى الجهاد باب من قاتل لتكون كلمة الله هى العليا (٥٧\١٢)_

امام بخاری رحمه الله يو باب قائم کړې دې.«باب لا يقول فلان شهيد» (۱)اوپه هغې کښې ئې يوه واقعه نقل کړې ده.چه يوکس کوم چه په پټه منافق وو.اودهغه نوم ،،قزمان ،، وو.(۲) هغه دمسلمانانو سره ملګرې شو.ښه جهاد ئې اوکړو.اوکافرانوته ئې ښه نقصان اورسولو. مسلمانانو ددغه کس په باره وئيل شروع کړل.چه «ما أجزء منا اليوم أحد كما أجزأ فلان» يعنى قزمان چه کومه کارنامه اوکړه.داسې کارنامه نن چا نه ده کړې.کله چه نبی عليه السلام دغه خبره واوريده.نو وې فرمائيل.«أما أنه من أهل النار» خودا کس جهنمی دې.دا کس په جنګيدو جنګيدو کښې ډيرزخمی شو.اومرګ ته نزدې شو.نوحضرت قتاده بن نعمان رضي الله عنه دمرګ په وخت کښې ده ته ورغلو.اووې وئيل.«هنيألك الشهادة» نوهغه اووئيل. «والله إني ما قاتلت على دين وإنما قاتلت على حسب قومي» زه خو د ددين اسلام دپاره نه جنګيدم.بلکه زه د خپل قوم په حميت کښې جنګيدم.په دې سره.د رسول الله صلى الله عليه وسلم پيشنګوئی صحيح ثابته شوه.(۳)

(۱)جامع بخاری کتاب الجهاد باب نمبر:۷۷ (۱\۴۰۶)_
(۲)ددغه کس نوم ،،قزمان ظفری (بضم القاف والظاء) اوکنيت ،،ابوالغيداق،، وو.(فتح الباری (۴۷۳\۷)
(۳)د صحيح بخاری ذکر شوو بابونو کښې دغه شان په نورو کومو کومو ځايونوکښې چه امام بخاری ددې حديث تخريج کړې دې.هلته واقعه څه داسې ده.چه کله نبی صلى الله عليه وسلم ددغه کس په باره کښې اوفرمائيل.((أما أنه من أهل النار)) نو په صحابورضي الله عنهم کښې يوکس دده دعمل کتلو دپاره په دې غرض دقزمان سره سره اوسيدو.په جنګ کښې چه قزمان به چرته تلو.نو هغه به ورسره هم وو.کله چه قزمان سخت زخمی شو.اود زخمونو تاب ئې نشو راوړې.نوخپله توره ئې په زمکه کښې ښخه کړه.اود تورې په سوکه ئې خپله سينه کيخوده.اوپه هغې ئې خپل وزن ورواچولو.توره دهغه د بدن نه اخوا ته اووتله.اودغه شان خودکشی ئې اوکړه.اوختم شو.ورسره چه کوم صحابی وو(چه دهغه نوم علامه ابن حجر اکثم بن ابی الجون رضي الله عنه ليکلې دې.فتح الباری(۴۷۳\۷) دنبی کريم صلى الله عليه وسلم په خدمت کښې حاضر شو. او د هغه د خودکشۍ خبرئې ورکړو،،
په تقرير کښې ذکرشوې د قتاده بن نعمان رحمه الله واقعه حافظ ابن حجر د علامه ابن الجوزی رحمه الله په حوالې سره نقل کړې ده.خو په آخر کښې ئې دا هم ليکلی دی.((وهذا الذى نقله أخذه من مغازى الواقدى وهو لا يحتج به إذا إنفرد فكيف إذا خالف (فتح الباري(۴۷۶\۷)).
د ابن جوزی رحمه الله خيال دې.چه ذکرشوې واقعه د جنګ احد ده.اوپه صحيح بخاری کښې د ابوهريره رضي الله عنه هغه روايت په کوم کښې چه د زهری نه شعيب روايت کړې دې.اودکوم متابعت چه معمرهم کړې دې.په هغې کښې د ((شهدنا:خيبر)) تصريح ده.البته د زهری نه د يونس په روايت کښې د خيبر په ځاې د ،،حنين،، تصريح ده.(اوګورئ صحيح بخاری (۷۲\۱۱) کتاب المغازی باب غزوة خيبر رقم الحديث (۴۲۰۳و ۴۲۰۴) اوپه صحيح مسلم کښې د ،،معمرعن الزهری،، په روايت کښې هم د ،،حنين،، ذکردې.(صحيح مسلم (۷۲\۱۱ کتاب الإيمان) خوشارح د مسلم امام نووی رحمه الله د قاضی عياض رحمه الله قول نقل کړې دې.چه ،،حنين،،غلط دې.((قال القاضى عياض صوابه خيبر)) اوګورئ شرح نووی (۳۳\۱) بهرحال واقعه د واقدي او ابن جوزی رحمهما الله په قول که د ،،احد،، وی.يا د شعيب اومعمر رحمهما الله د روايت مطابق که د ،،خيبر،، وی.يا د يونس[بقيه حاشيه په راروانه صفحه....

سردار کائنات ﷺ ته چه کله دهغه حال اوخودلې شو.چه هغه داسې وائی.اوهغه خودکشی اوکړه. نو نبی ﷺ اوفرمائیل.((إن الله ليؤيد هذا الدين بالرجل الفاجر)) (١)امام بخاری رحمه الله په ترجمة الباب کښې هم ددې خودلو دپاره نقل کړې ده.چه ترڅوپورې دالله تعالی په لار کښې کلمې اوچتولو دپاره جهاد اونکړې شی.نوترهغه وخته پورې هغې ته جهاد فی سبیل الله نشی وئیلې.

غرض دا چه جهاد صرف هغه دې.چه په هغې کښې ټول قوت او طاقت دې دپاره خرچ کولې شی.چه دالله تعالی نوم اوچت شی.اود الله تعالی په دین باندې عمل کونکی خلق په آرام او سکون سره په دې باندې عمل اوکړی .چه نه څوك په دې پورې استهزاء کوی.اونه څوك ټوقې کوی.اونه څوك ددوئ په عبادت کښې دخل اندازکیدې شی.د جهاد دا مقصد دې.

اسلام په زور او توره نه بلکه په خپل صداقت او خوبیانو سره خور شوې دې: اوس دلته دوه مسئلې دی.یوه دا چه د اسلام دشمنانود جهاد په حوالې سره دا خبره مشهوره کړې ده.چه اسلام د تورې په زور سره خور شوې دې.لکه چه د اسلام خپل صداقت ددې د خوریدو سبب نه دې.

دا اعتراض بیخی غلط دې.اویه دې کښې هیڅ حقیقت نشته.څکه چه نبی ﷺ کله د اسلام دعوت شروع کړو.نو دوی یواځې وو.نه د نبی ﷺ سره اقتدار وو.اونه ددوی په لاس کښې توره وه.

رسول الله ﷺ چه کله داسلام دعوت شروع کړو.نو هغه کسان چه دوی به ئې ،،صادق اوامین،، گنړل.هم هغوی ئې دشمنان شول.اودخاندان هغه کسان چه عام طور دخاندانی تعلق په وجه مدد کوی.هغوی هم په دشمنئ او بغض کښې وړاندې وړاندې وو.په هغه وخت کښې رسول الله ﷺ دعوت ورکړو.اوقسم قسم تکلیفونه ئې برداشت کړل.د ظلم او ستم څه قسم داسې پاتې نشو.کوم چه کافرانو د دوی خلاف نه وی کړې.خوددې باوجود حضرت ابوبکر رضی الله عنه ایمان راوړو.حضرت عمربن الخطاب رضی الله عنه ایمان راوړو.حضرت عثمان بن عفان،

...دتیرمخ یقیه حاشیه] د روایت مطابق که د ،،حنین،، وی.خویه دې کښې دڅا هم اختلاف نشته.چه دغه خودکشی کونکې کس د جهاد اوشهادت په تمنا باندې نه جنګیدل.بلکه د قوم د حمیت په وجه په جنګ کښې شریك وو.هم ددې نقطه نظر په بنیاد امام بخاری رحمه الله د دې حدیث ،ترجمة الباب،، ((لایقول فلان شهد)) په عنوان قائم کړو.حافظ ابن حجر رحمه الله دترجمة الباب اوحدیث مناسبت بیانوی اولیکی.،،

ووجه أخذ الترجمة منه أنهم شهدوا برجحانه فی أمرالجهاد فلوکان قتل لم یمتنع أن یشهدوا له بالشهادة وقد ظهر منه أنه لم یقاتل لله وإنما قاتل غضباً لقومه.فلا یطلق علی کل مقتول فی الجهاد أنه شهید.لإحتمال أن یکون مثل هذا (فتح الباری(۶/۹۰) کتاب الجهاد)_ ~

(١)الحدیث أخرجه البخاری فی کتاب الجهاد باب لایقول فلان شهید رقم الحدیث (۲۸۹۸) وفی المغازی باب غزوة خیبر رقم الحدیث (۴۲۰۲و ۴۲۰۳) من حدیث سهل بن سعد الساعدی و أبی هریرة وفی کتاب الرقاق باب الأعمال بالخواتیم وما یخاف منها رقم الحدیث (۶۴۹۳) وفی کتاب القدرباب العمل بالخواتیم رقم الحدیث (۶۶۰۶و ۶۶۰۷) وأخرجه مسلم فی کتاب الإیمان باب بیان غلظ تحریم قتل الإنسان نفسه وإن من قتل نفسه بشئ عذب به فی النار (۲۱۱۷)_

حضرت علي بن ابي طالب،حضرت طلحه بن عبيدالله، حضرت عبدالرحمن بن عوف، حضرت زبيرين العوامﷺ او نورو ډيروحضراتو ايمان راوړل.كوم چه د اسلام پرقيدونكي ستوري دي.كوم زور وو په هغه وخت كښې چه خلق ئې د اسلام په قبلولو باندې مجبوره كول؟ كومه توره وه.چه هغوى ئې د اسلام په قبلولو باندې مجبوره كول. دوى اسلام راوړو. نودمصيبتونو ښكار شول.په امتحان كښې پريوتل.خو ددې مصيبتونو او امتحاناتو باوجود هغوى اسلام پرې نخودل.نودا وئيل چه اسلام د تورې په زور باندې خور شوې دې.غلطه ده.

دويمه خبره دا ده.چه دا خلق چه كوم اعتراض كوى.نو دې جاهلانوته دا معلومه نه ده.چه په زور اوزياتى په ذريعه چه كوم اسلام قبول كړې شى.هغه معتبر نه وى.كه ته دا واې.چه اسلام د تورې په زور سره خور شوې دې.نو ددې مطلب به دا وى.چه په زور باندې خلق مسلمانان كرخولى شوى دى.د زړه په خوشحالئ سره هغوى اسلام نه دې قبول كړې.نوتاته دې دا خبره معلومه وى.چه كوم سړې صرف د ويرې د وجې د اسلام كلمه وائى.يا د څه طمعې او لالچ دپاره اسلام قبول كړى.نوهغه عندالله مسلمان نه دې.په قرآن مجيد كښې فرمائيلى شوى دى.﴿ وَلَوْ شَآءَ رَبُّكَ لَاٰمَنَ مَنْ فِي الْاَرْضِ كُلُّهُمْ جَمِيْعًا ؕ اَفَاَنْتَ تُكْرِهُ النَّاسَ حَتّٰى يَكُوْنُوْا مُؤْمِنِيْنَ۝﴾ (١)اوكه ستا رب غوستل نو په مخ د زمكې به چه څومره خلق دى.ټولو به ايمان راوړې وې.آيا ته په خلقو باندې زور كولې شې.چه دوى ټول مسلمانان شى.

ايمان هغه معتبر دې.كوم چه په شوق او رغبت سره وى.په كوم كښې چه څه طمع څه لالچ او څه ويره نه وى.څه مجبورى نه وى.ددې وجې په زورسره د اسلام د خوريدو څه امكان نشته.

دريمه خبره دا ده.چه مونږ ته دې اوخودلې شى.چه آيا كوم كسان چه په زور او ظلم سره مسلمانان كړې شى.آيا هغوى داسلام دپاره داسې قربانى وركولې شى.څنګه چه صحابه كرامﷺ وركړې وې.په زور او زياتى سره اسلام قبلونكو ته چه كله موقع ملاويږى.نو هغوى د اسلام نه خارجيږى.دهغوى نه خو د اسلام دپاره د قربانئ وركول هيڅ تصور نشى كيدې.هغوى هميشه دپاره د تيختې لار لټوى.اوصحابه كرامﷺ چا چه اسلام قبول كړې دې.هغوى د اسلام دپاره خپل كورونه پريخودى دى.خپل عزت او آبرو ئې لوټ كړې ده.د خپلو څانونو قربانئ ئې پيش كړى دى.هغوى د اسلام دپاره هرقسم تكليفونه برداشت كړى دى.نو چه كوم خلق د اسلام دپاره هرقسم تكليفونه برداشت كوى .دهغوى په باره كښې يو دعقل خاوند دا څنګه وئيلى شى.چه هغوى په زور او زياتى سره اسلام قبول كړو.

ددې نه علاوه نبى ﷺ په مكه مكرمه كښې ديارلس كاله تيركړى وو.د مكې مكرمې د قيام په زمانه كښې ۸۳ سړو او ۱۷ ښځو حبشې طرف ته دخپل حفاظت دپاره هجرت كړې وو.(٢) نو كه هغوى په زوره باندې مسلمانان جوړولى شو.نو اول خو په مكه كښې په زور د

---

(١)يونس:٩٩)_

(٢)په دې هجرت كښې د عربو دڅو قبيلو كسان شامل وو.د بنوهاشم نه يو د بنو اميه اود دوى حليف قبيلو نه اووه،د بنو عبدالشمس نه دوه،د بنو نوفل نه يو،د بنو اسد نه څلورو، د عبدبن قصى نه يو ،د بنو عبدالدارنه پنځه،د بنو زهره او ددوى د حلفاؤ نه[بقيه حاشيه په راروان مخ....

مسلمانولو موقع کوم ځاې وه.په هغه وخت کښې د اسلام په لاس کښې نه اقتدار وو.او نه توره،دويمه خبره دا ده.چه هغوی د خپل اسلام دحفاظت دپاره حبشې ته هجرت ولې کړې وو.اوبيا چه حبشه ته اورسيدل.نوچه دحضرت جعفرطيار رضی الله عنه تقريرئې واوريدو.اصحمه (١)کوم چه د حبشې بادشاه وو.مسلمان شو.په هغه باندې کوم زور وو.(٢)

....دتيرمخ بقيه حاشيه] شپږ د بنو تميم نه دوه، د بنومخزوم او دهغوی د حلفاؤ نه اته.د بنوجمح نه يوولس،د بنو تميم نه څوارلس،د بنو عدی نه پنځو،اود بنو عامر اوبنو حارث نه اته اته سړی شامل وو.دغه شان چه حضرت عمار رضی الله عنه په کښې شامل کړې شي.نودا درې اتيا کسان جوړيږی.ګنی بيا دوه اتيا،دوی کښې اوولس ښځې هم شاملې وې.ابن هشام په خپل سرت کښې د هجرت کونکو سړو او ښځو تفصيلی ذکرنه پس ليکی.((فكان جميع من لحق بأرض الحبشة وهاجر إليها من المسلمين سوى أبنائهم الذين خرجوا بهم صغاراً أو ولدوا بها ثلاثة وثمانين رجلاً إن كان عماربن ياسر رضی الله عنه فيهم وهو يشک فيه (السيرة النبوية لابن هشام (١١\٣٣٠)-~

[1])أصفحة بن أبحر النجاشي ملک الحبشة وإسمه بالعربية عطية،والنجاشي لقب له ،أسلم على عهد النبى صلی الله علیه وسلم ولم يهاجر إليها وكان ردا للمسلمين نافعاً (الإصابة فى تمييزالصحابة (١١\١٠٩)_

[2])حضرت جعفر رضی الله عنه په دې تقريرکښې دجاهليت د زمانې وحشت او داسلامی اقدارو داسې ښکلې تصورکشی کړې ده.چه دغه تقرير د جامعيت بيان نمونه ده.د عربی ادب ښکلې ګلدسته،اود تاريخ اسلام يو قيمتی شهادت جوړ شوې دې.د هغې ابتدائی څه حصه دا ده،،

((أيها الملک كنا قوماً أهل جاهلية نعبدالإصنام، ونأكل الميتة ونأى الفواحش ونقطع الأرحام، نسئ الجوار،ويأكل القوى منا الضعيف.فكنا على ذلک حتى بعث الله إلينا رسولاً منا،نعرف نسبه،وصدقه وأمانته وعفافه. فدعانا إلى الله لتوحده،ونعبده،ونخلع ما كنا نعبد نحن وأباؤنا من دونه من الحجارة والأوثان وأمرنا بصدق الحديث وأداء الأمانة وصلة الرحم، وحسن الجوار، و الكف عن المحارم والدماء . ونهانا عن الفواحش وقول الزور وأكل مال اليتيم وقذف المحصنات وأمرنا أن نعبدالله وحده لا نشرک به شيأ وأمرنا بالصلاة والزكاة والصيام . فصدقناه وآمنا به واتبعناه على ما جاء به من الله ،فعبدنا الله وحده، فلم نشرک به شيأ وحرمنا ما حرم علينا وأحللنا ما أحل لنا. فعدا علينا قومنا فعذبونا وفتنونا عن ديننا ليردونا إلى عبادة الأوثان من عبادة الله تعالى وأن نستحل ما كنا نستحل من الخبائث فلما قهرونا وظلمونا وضيقوا علينا ،وحالوا بيننا و بين ديننا،خرجنا إلى بلادک وأخترناک على من سواک ورغبنا فى جوارک ورجونا أن لا نظلم عندک أيها الملک (السيرة النبوية لابن هشام (١١\٣٣٦)،،

په پښتو کښې ددې مفهوم دا دې،،اې بادشاه مونږ جاهلان وو.دبتانوعبادت به مو كولو.مردارې به مو خوړلې.دبې حياې كارونه به مو كول.خپلولئ به مو كټ كولې.ګاونډيانو سره به مو بد سلوك كولو.مضبوط به كمزورې خوړل.نو دجاهليت هم دغه وحشت ښكار وو.چه الله تعالى هم په مونږ كښې يو پيغمبر راوليږلو. داسې پيغمبرچه دهغه حسب اونسب،د هغه صدق اوديانت، دهغه امانت او عفت دټولونه مونږ ښه خبر وو.هغه مونږ ته د توحيد ربانى او عبادت الهى دعوت راكړو.مونږ او زمونږ پلار نيكونو چه د كومو بې روحه كاڼړو او بتانوعبادت كولو.د هغې ټولو دپريخودو خودنه ئې راته اوكړه.دخبرې د ريښتيا كولو اوخپلوانو سره خپلولئ ساتلو،اودګاونډيانو سره د حسن سلوك كولو.اد حرامو نه د بچ كيدو، اود فساد او وينې تويولو نه د منع كيدو حكم ئې راته اوكړو.د بې حيائې نه ئې مونږ منع كړو.د ناجائزه وينا كولو ممانعت ئې اوكړو.ديتيم د مال خوړلو نه ئې منع كړو.په پاكدامنو ښځوباندې دتهمت لګولونه د بچ كيدو تاكيد ئې[باقى حاشيه په راروانه صفحه...

حضرت ابوذره غفاری رضی الله عنه په ابتداء.داسلام کښې په مکه مکرمه کښې د نبی ﷺ په خدمت کښې حاضرشو.اواسلام ئې قبول کړو.اوواپس لاړو.خپلې قبیلې غفار ته ئې تبلیغ اوکړو.نو نیمه قبیله دده په دعوت باندې مسلمانه شوه.(۱)

دغه شان حضرت مصعب بن عمیر رضی الله عنه مدینې منورې ته تشریف اوړې وو.اود دوی په دعوت سره د بنو عبدالاشهل پوره قبیله مسلمانه شوه.(۲) هلته کوم یو زور وو؟

په انصاروکښې اویا کسان د حج په موقع د نبی ﷺ په لاس باندې مسلمانان شوی وو.(۳) هلته کوم زور وو.نودا وئیل چه اسلام په جبر او زور باندې خور شوې دې.بیخی غلطه ده.

ددې نه علاوه تاسو دا هم وئیلې شئ.که اسلام په زور باندې خور شوې وی.نوموږ ته دا اوښائې.چه عیسایانواو یهودیانو په څوځایونو کښې حکومت کړې کړې.اوهغوی د عیسائیت اویهودیت د خورولو دپاره ښه پوره کوشش کړې دې.دویرې حربه ئې استعمال کړې ده.دطمعې او لالچ جال ئې خور کړې دې.خوددې باوجود عیسائیت او یهودیت ته دومره ترقی نه وه حاصله شوې.څومره چه اسلام ته حاصله شوې ده.که چرته دا خبره وی. نو بیا خو پکار ده.چه یهودیت او عیسائیت هم دومره خور شوې وو.څومره چه اسلام خور شوې دې.نن تاسو یورپ ته لاړ شئ اوګورئ نوحیران به شئ.چه انګریزان چا چه د برصغیر نه داسلام او دمسلمانانو نوم ختمول غوښتل.د هغوی په خپل ملك کښې نن په سوونو جماتونه

.....دتیرمخ بقیه حاشیه] راته اوکړو.او موږ ته ئې حکم اوکړو.چه موږ دالله تعالی سره څوك نه شریك نکړو.صرف دهغه عبادت کوو.اومونځ کوو.او زکاة ورکوو.او روژې نیسو،،

نوموږ دهغه تصدیق اوکړو.په هغه باندې مو ایمان راوړو.اودالله تعالی د طرفه چه هغوی څه راوړل.دهغې تابعداری مو اوکړه.نو اوس موږ صرف دالله تعالی عبادت کوو.اود شرك نه بچ کیږو.حلال ،حلال ګڼړو.اودحرامو نه منع کیږو.هم ددې وجې زموږ قوم زموږ دشمنان جوړ شول.موږ ته ئې تکلیفونه رارسول.اوموږ ئې دخپل دین په باره کښې په قسم قسم امتحانانو کښې اچولو.هغوی غواړی چه موږ بیا د بتانو عبادت شروع کړو.بیا خبائث حلال ګڼړل شروع کړو،اویوځل بیا په دې کښې آخته شو.کله چه هغوی په موږ باندې د زور زیاتی انتهاء اوکړه.او په موږ باندې ئې زمکه تنګه کړه.او زموږ د دین په مینځ کښې حائل شول.نو موږ ستا ملك طرف ته راؤوتو.اوستا په ګاونډتوب کښې مو رغبت اوکړو.او تول موپریخودل.ته مو خوښ کړې.زموږ امید دې.چه تاسو سره یو.نوپه موږ به ظلم نه کیږی،،

ددې جوش پیدا کونکی تقریر نه پس حضرت جعفر رضی الله عنه د سورة مریم ابتدائی آیاتونه اولوستل.د نجاشی سترګې داوښکو نه ډکې شوې.دهغه شاهانه سترګو د اسلام رڼړا اولیده،دهغه زړه د اسلام د حقانیت ګواه جوړ شو.اودهغه ژبې د ((أشهد أن لا إله إلا الله وأن محمداً عبده ورسوله)) اووئیل. اود خپل خان دپاره ئې د سعادت ابدی اعلان اوکړو.په رجب نهمه هجری کښې کله چه نجاشی وفات شو.نو نبی ﷺ صحابه کرام رضی الله عنهم په بقیع کښې جمع کړل.اودهغه د جنازې مونځ ئې اوکړو.(دتفصیل دپاره اوګورئ سیرت ابن هشام (۱\۳۳۴تا ۳۴۳)_

(۱) صحیح مسلم (۲\۲۹۶)_

(۲) اوګورئ سیرت ابن هشام (۱\۴۳۷)_

(۳) سیرة ابن هشام (۱\۴۴۳)_

موجود دي.چرچ خرڅيږي.اومسلمانان هغه اخلي.او جماتونه پرې جوړوي .يواځې په لندن ښار کښې څلور سوه جماتونه دي.
دا صورت حال ښکاره ده چه د زور،ويرې،او تورې نه دې.خلق په خپل شوق سره په اسلام کښې داخليږي.حالانکه نن صبا مسلمانان د اسلام پوره نمائندګان هم نه دي. د صحابه کرامو رضي الله عنهم په دور کښې خود اسلام ښکاره داسې شخصيات موجود وو.چه خلقو به دهغوی اعمال او اخلاق کتل.نو مسلمانيدل به،ددې وجې د جبر اواکراه څه احتمال او سوال نشته.
ددې نه علاوه يوه بله خبره هم په دې باره کښې کولې شي.هغه دا چه داسلام دا حکم دې.که په يوکافرباندې توره کيخودې شي.اوهغه کلمه اووئيله.نوبيا دهغه قتلول جائز نه دي.اګرچه هغه دغه کلمه صرف دخپل ځان د بچ کولو دپاره وئيلې وی.اوپه حقيقت کښې هغه ايمان نه وی راوړې.يا په اصل کښې هغه اسلام کښې نه وی داخل شوې.په دواړو صورتونوکښې د هغه قتل جائز نه دې.انسان ته خپل ځان خوږ وی.هغه دخپل ځان د بچ کولو دپاره ډير دروغ وائي.دلته هم که صرف د ځان بچ کولودپاره ئې کلمه وئيلې وی.اود زړه نه ئې اسلام نه وی قبول کړې.اوروسته د کفرپه دين باندې قائم پاتې شی.نودلته څه زور نشته.چه دې په زور سره مسلمان کړی.
حضرت خالدبن وليد رضي الله عنه داسې کسان قتل کړی وو.چا چه دمسلمانيدو اقرار کړې وو.[1]
کله چه نبی ﷺ ته ددې علم اوشو.نو ډير خفه شو.اووې فرمائيل.((أللهم إني أبرأ إليك مما صنع

---

[1])په شوال اتمه هجری تح مکې نه پس او د غزوه حنين نه وړاندې نبی ﷺ دحضرت خالدبن وليد رضي الله عنه په قيادت کښې دانصارو او مهاجرينو درې سوه اوپنځوسو کسانويو لښکرښونوجذيمه طرف ته د دوعوت اسلام په غرض اوليږل.هغه خلقو د اسلام اقرار په صحيح طريقه سره نشو کولې.د ((أسلمنا)) مونږ اسلام قبول کړو.په ځاې ((صبأنا)) (مونږ خپل دين بدل کړو) اووئيل.ځکه چه د قريشو کافرانويه د اسلام قبلونکی دپاره د ((أسلم فلان)) په ځاې ((صبأ فلان)) لفظ استعمالولو .
د دې وجې بنو جذيمه د اسلام اقرار په ((صبأنا.. صبأنا)) لفظ ونيلو سره اوکړو.د((صبأ)) معنی د يو دين نه بل دين ته وتلو ته وائي.چونکه په دې لفظ کښې د اسلام داقرار مفهوم ښه واضح نه دې.ددې وجې خالد بن وليد په هغوی کښې بعضې قتل کړل.کله چه نبی ﷺ ته ددې خبر اوشو.نو ډير خفه شو.او وې فرمائيل. ((أللهم إنی أبرأ إليک مما صنع خالد)) اوبيا نبی ﷺ حضرت علی رضي الله عنه ته مال ورکړو.او بنوجذيمه ته ئې اوليږل.اودغه ټولو مقتولينو ديت ئې د مسلمانانو دطرفه ورکړو.(اوګورئ فتح الباری(٥٧٨\٥٨) وعمدة القاری(٢١٣\١٧)).
نسائی او بيهقی دحضرت ابن عباس رضی الله عنهما نه په صحيح سند سره يوه واقعه ذکر کړې ده.په دغه واقعه کښې د انسانی عشق اوچه کوم کسان مړه کيدل.په هغوی باندې د مړه کيدو يوه عجيبه واقعه نقل کړې ده.چه د بنو جذيمه په دغه قيديانوکښې يوقيدی مسلمانانو ته اووئيل.چه زه د بنو جذيمه نه يم.زما په دوی کښې د يوښځې سره عشق دې.تاسودغه ښځو ته ما بوځئ.زما تمنا ده.چه دمرګ نه وړاندې يو نظر هغه اووينم.دغه قيدی ښځوطرف ته بوتلې شو. هلته کښې ئې څو اشعار ا ووئيل.نوچه څنګه دغه قيدی قتل کړې شو.نوخپل ځاې نه يوه ښځه راووته.اودهغه په لاش باندې پريوته.اود دوو دريو چغو نه پس د هغې د ژوند شمع هم مړه شوه.نبی ﷺ ته چه کله دا واقعه بيان شوه.نو وې فرمائيل((أما كان فيكم رجل رحيم)) فتح الباری (٥٨\٨)_

خالد» اې الله زه د خالد د کړو نه برى يم.[1] نودهغوى په اسلام باندې د اقرار کولونه پس دهغوى قتل جائز نه وو.که به هرنيت سره هغوى دغه اقرار کړې وو. د دې وجې دا وئيل چه په زور،زياتى باندې خلق مسلمانان جوړ شوى دى.دا صحيح او ټيک نه ده.

په اسلام کښې دغلامئ مسئله: دويمه مسئله د غلامئ سره متعلق ده.حريت او آزادى دهر انسانى پيدائشى حق دې.اوانسان د پيدائش د وخت نه فطرةً آزاد وى.دې غلام جوړول څنګه صحيح کيدې شي؟ددې په باره کښې دا خبره پيژندل پکار دى.چه دانسان حريت او آزادى دده د. صفت ملکوتى تابع دې.که په ده کښې دغه صفات حميده اوصفات حسنه موجود وى.کوم چه الله تعالى بيان کړى دى.نو هغه به د حريت مستحق وى.ګنى بيا به هغه د آزادئ مستحق نه وى.بلکه بيا هغه د بهائمو اوحيواناتو نه هم لاندې دې.دداسې خلقو په باره کښې الله تعالى فرمائيلى دى.﴿إِنْ هُمْ إِلَّا كَالْأَنْعَامِ بَلْ هُمْ أَضَلُّ﴾ «دا خلق دخناورو پشان دى. بلکه ددوى نه هم زيات ګمراه دى»[2] اوفرمائيلى ئې دى﴿إِنَّ شَرَّ الدَّوَابِّ عِنْدَ اللَّهِ الَّذِينَ كَفَرُوا﴾ [3] «بيشکه دالله په نيز کافران بدترين خناور دى» اوبنکاره ده چه خناورو او څاروو ته د حريت حق حاصل نه وى.نوپه دې لحاظ سره کافرانو ته هم دحريت اوآزادئ حق حاصل نه دې. الله تعالى انسان ته دعلم او قدرت،سمع اوبصر،ارادې او تکلم قوت ورکړې دې.

اودې ئې د خپلو صفاتو مظهر جوړ کړې دې.دده فرض وو.چه په خپل ځان کښې ئې ملکوتى صفات پيدا کړى وو.اوصفات حميده ئې روښانه کړى وو.خوکله چه ده د الله تعالى بغاوت ته ملاو اوتړله.او دالله تعالى نافرمانى ئې خپل شعار جوړ کړو.نوبيا دې د مقام تکريم نه اوغورځيدو اسفل السافلين ته لاړلو.اوددې په نتيجه کښې په ده کښې د حريت استحقاق باقى پاتې نشو.اوس دې د دې خبرې مستحق دې.چه د ده سرقلم کړې شى.اودې د مخ د زمکې نه ورک کړې شى.خو الله تعالى دده سزا دا مقرر کړه.چه ده ته دې د غلامئ طوق واچولې شى.ځکه چه هرکله ده خپل ځان د نافرمانئ په جرم کښې بنديوان کړو.اوپه کفر او شرک سره ئې ګنده کړو.نو آزادى اوحريت کوم چه دالله تعالى انعام وو.هغه دده نه سلب کړې شو.اوغلامى دده په مقدر کښې شوه.

دغلامئ دمسئلې ثبوت په قران او حديث دواړو کښې شته: دويمه خبره دا پيژندل پکار دى.چه کوم خلق مسلمانان وى.اود غلامئ په مسئله باندې اعتراض کوى.هغوى ته لږ دا سوچ پکار دې.چه د «ما ملکت أيمانکم» لفظ په قرآن پاك کښې پخلس ځله راغلې دې.[4] که په

---

[1] الحديث أخرجه البخارى فى كتاب المغازى باب بعث النبى ﷺ خالدبن وليد إلى بنى جذيمة رقم الحديث (۴۳۳۹) وفى كتاب الأحكام باب إذا قضى الحاكم بجور أو خلاف أهل العلم فهو رد رقم الحديث (۷۱۸۹)

[2] سورة الأعراف:۱۷۹)_

[3]) سورة الأنفال:۵۵)_

[4]) دا لفظ په سورة نساء کښې څلورځله،په آيت نمر(۳و ۳۶) په سورة نحل کښې يوځاې (آيت نمر ۷۱) په سورة مومنون کښې يو ځل (آيت نمبر ۶) په سورة نو ر[بقيه حاشيه په راروانه صفحه....

اسلام کښې د غلامۍ مسئله نه وه.نو قرآن مجید پنځلس ځله د «ماملکت أیمانکم» ذکرپنځلس ځله ولې کړې دې. قرآن مجید په کفاره، ظهار،کفاره یمین اوکفاره قتل خطا کښې د غلام آزادولو هدایت کړې دې.(۱) که په اسلام کښې د غلامۍ مسئله نه وه.نوبیا دا هدایات به ولې وو.دغه شان قرآن پاک د ،،مکاتب،، ذکرکړې دې.(۲) اوښکاره ده غلام نه مکاتب جوړولې شی.اوپخپله مکاتب د بدل کتابت ادا کولو پورې غلام وی.
د رسول الله ﷺ خوې حضرت ابراهیم صاحب د ماریه قبطیه ﵂ د بطن نه پیدا شوې وو. ماریه قبطیه د وینځې په حیثیت دنبی ﷺ سره وه.(۳) که دا قبیح اوناجائز وو.نوآیانبی ﷺ ته به ددې علم نه وو.
غرض دا چه دغلامۍ ثبوت د قرآن او حدیث دواړو نه دې.اوپه دې کښې څه قباحت نشته. دا په مثال سره داسې زده کړئ.چه په یوکس باندې دانۀ راختلې وی.په داسې صورت کښې خو اول داسې کولې شی.چه په هغې باندې مرهم پټۍ اوکړی.په دې سره خوبه هغه ماده یا تحلیل شی.اویا به بهرته راوځی.که مرهم فائده اونکړی.نوبیا نشتر لګولې شی.(زخم څیرلې شی) اود اپریشن په ذریعه هغه خرابه ماده راویستې شی.اوکه هغه ماده دومره زیاته شوې وی.چه اوس په نشتر باندې دهغې اخراج کافی نه وی.اوهغه پوره اندام خرابوی.نوبیا په دې صورت کښې ټول اندام کټ کولې شی.اوبنه په رضا سره ئې خلق کټ کوی.ځکه که دغه اندام کټ نکړې شی.نو ټول بدن ته دهغې د خوریدو ویره وی.اودانسان د ختمیدو خطره وی. دغه شان د پیغمبران علیهم السلام مواعظ او نصیحتونه د مرهم او پټیو پشان دی.اود کافرانونه د کفرد مرض په لرې کولوکښې پیغمبران علیهم السلام ډیر په دلسوزئ او محنت سره پرله پسې ددې د زائله کولو کوشش کوی.اوکله چه مواعظ اونصیحتونه کار ورنکړی. نوبیا غلامی د نشترپه طورسره استعمالولې شی.په کومې سره چه ددوی آزادی ختمه کړې

...دتیرمخ بقیه حاشیه] کښې درې ځاې (آیت نمبر ۳۱ و ۳۳ و ۵۷) کښې په سورۃ روم کښې یو ځاې (آیت نمر۲) سورۃ احزاب کښې څلور ځله (آیت نمبر ۵۰،کښې دوه ځله او آیت نمبر ۵۲ و ۵۵) په سورۃ معارج کښې یو ځاې (آیت نمبر ۳۰) راغلی دی.دا ټول پنځلس مقامات دی)۔
(۱) په کفاره ظهارکښې د غلام آزادولو حکم الله تعالی په سورۃ مجادله کښې په آیت نمبر ۳ کښې او په کفاره یمین کښې ئې دغلام آزادولو هدایت په سورۃ مائده آیت نمبر ۸۹ کښې اود کفاره قتل خطاء کښې د غلام آزادولو حکم ئې د سورۃ نساء په آیت نمبر ۹۲ کښې کړې دې)۔
(۲) سورۃ نور آیت نمر (۳۳) کښې دی.((وَالَّذِينَ يَبْتَغُونَ الْكِتٰبَ مِمَّا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ فَكَاتِبُوهُمْ إِنْ عَلِمْتُمْ فِيهِمْ خَيْرًا))
(۳) فی الإصابة (۱٤/٤٠٤) مارية القبطية أم ولد رسول الله ﷺ ماتت فی المحرم سنة ست عشرة .. فی خلافة عمر ﵁ فكان عمر ﵁ يحشرالناس لشهودها وصلى عليها ودفنها بالبقيع وفی تهذيب الكمال (۱۹۲۱۱) وأول من ولد له ﷺ القاسم ثم زينب ثم رقية ثم فاطمة ثم أم كلثوم ثم فی الإسلام عبدالله ثم إبراهيم بالمدينة وأولاده كلهم من خديجة إلا إبراهيم فإنه من مارية القبطية وكلهم ماتوا قبله إلا فاطمة فإنها عاشت بعده ستة أشهر على الصحيح)۔

شی.او ددوی د فساد بندولو دپاره اود عالم دامن دپاره لار همواره کولې شی. اوکه دا نسخه هم کارورنکړی .نوبیا دوی قتلوې شی.دې دپاره چه دکفر زور ختم شی.اوپه دنیا کښې امن اوامان قائم شی.لکه څنګه چه ټول بدن ته دنقصان رسیدو ویرې د وجې یو اندام کټ کولې شی.دغه شان د کفر اوشرك په مرض کښې اخته کسان اودالله تعالی نه د بغاوت په وجه چه د دنیا امن خرابیږی.ددې ویرې د وجې هغوی ختمولی شی.

بهرحال د وئیلو مقصد دا وو.چه د غلامئ دا مسئله د عام امن قائم ساتلو دپاره داسې ده.لکه څنګه چه په بدن کښې دننه فاسده ماده چه د نشتر په ذریعه د لرې کولو کوشش کولې شی.

دا داسلام ډیر لوې احسان دې.چه ده دغلامانو سره د حسن سلوك ډیرتاکید کړې دې.او د غلامانو د آزادئ ترغیب ئې ورکړې دې.نبی کریم ﷺ فرمائیلی دی.«من أعتق رقبة أعتق الله بكل عضو منه عضوا من النار» ([1])که څوك یو غلام آزاد کړی.نودهغه د هر اندام په آزادئ کښې به د آزادونکی اندام دجهنم نه الله تعالی آزاد کړی.اونبی ﷺ چه څه وخت وفات کیدو.نو په هغه وخت کښې هغوی وصیت کړې وو.«الصلاة وماملكت أيمانكم» ([2]) (دمونځ اود غلامانو زیات خیال ساتئ)

غرض دا چه د غلامئ په مسئله کښې داسلام په غلامانو باندې ډیرلوې احسان دې.اسلام. چه ددوی په باره کښې کوم اصلاحات کړی دی.اودوی ته ئې چه کوم رعایتونه ورکړی دی.د هغې څو عشرعشیر هم موجود نه دی.په اسلام باندې دظلم الزام لګول غلط دې.دغلامئ مسئله خو د وړاندې نه راروانه وه.([3]) اسلام دا نه ده شروع کړې.

---

[1])الحديث أخرجه البخاري في كتاب الإيمان باب قول الله تعالى ﴿ أو تحرير رقبة وأى الرقاب أزكى رقم الحديث (٦٧١٥) وأخرجه مسلم في كتاب العتق باب فضل العتق رقم الحديث (٣٧٦٩)_

[2])الحديث أخرجه أبوداود في كتاب الأدب باب في حق المملوك رقم الحديث ٥١٥٦) وابن ماجه في أبواب الوصايا رقم الحديث (٢٦٩٨)_

[3])دمسئلې حاصل دا دې.چه غلامی اسلام نه ده پیدا کړې.د اسلام نه وړاندې د تهذیب اوتمدن د چمك دمك دعویدار.د روم او ایران حکومتونو اود دنیا په نورو قومونو اومذاهبو کښې دا عامه وه.په معمولی معمولی غلطو باندې به دانسانانو نه غلامان جوړولی شول.د وینځو اولاد به غلامان ګڼړلی شول.اودجنګ قیدانو نه غلامان جوړول خومعلومه وه،،

بیا د یوکس دغلام جوړولو مطلب به دا وو.که دې ژوندې وی.نودځناورو پشان ژوند به تیروی. نه به هغه ته د ژوند په خوشحالو کښې دحصې اخستلو څه حق وو.اونه به د قدرت د نعمتونو نه د خپلې مرضئ مطابق د فائدې اخستلو ورته اختیار وو.ددنیادهر راحت نه د محروم غلام حیثیت د یوې روحه کانړی پشان وو.چه دهغې اوچتونکې که هغه کوم خوا اوپه کومه طریقه ویشتل غواړی. اولی ئې.د غلام حیثیت د یو بوجه اورونکی ځناور نه زیات نه وو.په کوم باندې چه مالك څومره بوجه اوچول غوښتل.اچول به ئې برې.اوچه څنګه به ئې شړل غوښتل.شړل به ئې،،

اسلام چه راغلو.نودغلام جوړولو نور ټول صورتونه ئې ختم کړل.صرف یو صورت ئې باقی پریخودل.اوهغه دا چه کله کافران دمسلمانانو د مقابلې دپاره میدان جنګ ته راشی.اود الله تعالی

دا باغيان قيديان شى.نودغه بنديان غلامان جوړولى شى.خوپه دې صورت كښې هم غلام جوړول متعين نه دى.بلكه مسلمانانوته اختيار وركړې شوې دې.چه دغه قيديان قتل كړى.يا هغوى بغير فدية نه آزاد كړى.اوكه مناسب ګڼړى.فديه دې واخلى.اوهغوى دې پريږدى.اوكه غواړى نوغلامان دې ترې جوړ كړى.

بيا دغلامۍ په مسئله كښې د اسلام تصور هغه نه دې.كوم چه د جاهليت د زمانې يا نن د يورپ د غلامۍ تصور دې.اسلام چه څنګه انسان دپاره په دنيا كښې د ټولو نه زيات قابل احترام هستيانو والدينو سره د حسن سلوك حكم كړې دې.هلته نې ورسره د ((وما ملكت أيمانكم)) زيادت هم كړې دې.فرمائى. ﴿وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا وَبِذِي الْقُرْبَىٰ وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسَاكِينِ وَالْجَارِ ذِي الْقُرْبَىٰ وَالْجَارِ الْجُنُبِ وَالصَّاحِبِ بِالْجَنبِ وَابْنِ السَّبِيلِ وَمَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ﴾ سورة النساء (٣۶) ،،او نبى كريم ﷺ فرمائيلى دى. ((فأكرموهم كرامة أولادكم وأطعموهم مما تأكلون(ابن ماجه كتاب الأدب رقم الحديث (٣۶٩١) دخپل اولاد پشان د دوى خيال ساتئ.اوڅه چه په خپله خورئ.دوى باندې هم خوروئ،،

غرض دا چه اسلام ټول نظام د سختۍ نه نرمۍ ته راويستل،د دشمنۍ نه دوستۍ ته راوويستل، دحاكميت نه راوويستل په وروروليئ كښې نې بدله كړه،،

بيا دا نه چه دا ټول څيزونه داسلام د عالمګيراو صالح قانون صرف د پاڼړو د حده پورې بنائست دې.بلكه اسلام د دې نظام اوچته اخلاقى عملى نمونه خلقو ته پيش كړې ده.داسلام په تاريخ كښې د علم اومعرفت اوچتو درجو ته رسيدونكى څومره غلامان دى.چه د هغوى ژوند په سوونو آزادو كسانو دپاره د پسخيدو قابل دى.اوڅوك چه د علمى مهارت په وجه د زرګونو احرارو دپاره مرجع ګرځيدلې دى.كه دمكې عطاء بن ابن رباح رحمه الله وى.اوكه د يمن طاوس بن كيسان رحمه الله ، كه د مصريزيدبن حبيب وى.اوكه د شام او حجاز مكحول او ضحاك رحمهما الله وى.دحديث اوفقه دا ټول روښانه ستورى هم غلامان وو.دغلامانوسره داسلام دې عادلانه نظام دعملى نمونې اقرار د مغرب خلقو هم كړې دې.انګريزې ښځې ،،بلنټ،، د عربود ښارونودسيل نه پس په دې عادلانه نظام باندې اقراركوى اوليكى: ،،دعربو دخپلو غلامانو سره د بدسلوكۍ يوه واقعه هم مونږ پيش نكړې شوه.اوحقيقت دا دې چه غلام دعربوسره دهغوى خادم نه وى.بلكه يوخوښ خوې ګڼړلې شى،،

بيا اسلام د غلام دآزادۍ دپاره ډېر مواقع وركړې دې.تاسو به په قرآن كښې په كفاره يمين، كفاره ظهاراوكفاره قتل خطا كښې د غلام آزادولو حكم اوموموئ.د نبى ﷺ په احاديثو كښې به تاسو ته په دې باندې نورد اضافه هم ملاؤ شى.نبى ﷺ فرمائيلى دى.((من لطم مملوكه او ضربه فكفارته أن يعتقه ((سنن أبى داود كتاب الأدب حديث نمبر ٥١۶٨)) پخپله نبى ﷺ شپږ شپيته غلامان آزاد كړى وو.حضرت عائشې (۶٩) حضرت ابن عباس اويا حضرت عثمان دخپلې محاصرې په دوران كښې شل حضرت حكيم بن حزام سل حضرت عبدالله بن عمر يوزر ،حضرت عبدالرحمن بن عوف ديرش زره،اوذوالكلاع حميرى په يو ورځ كښې اته زره غلامان آزاد كړى وو(رضى الله عنهم) د ذكرشوى اته حضراتو د آزاد كړو غلامانو تعداد يوكم څلوينښت زره درې سوه دويشت (٣٩٣٢٢) جوړيږى... باقى،،

"قياس كن زګلستان من بهار مرا،،

ددې ټولو اوصافو باوجود هم خلق په اسلام كښې دغلامۍ په مسئله باندې اعتراض كوى.نو ددوى په باره كښې ددې نه سوا بل څه ونيلى شى.چه دوى ته د بغض اودشمنۍ په وجه داسلام هريو څيزالټه په نظر راځى.

ان عقل کے اندھوں کو الٹی نظر آتی ہے   لیلیٰ نظر آتا ہے مجنون نظر آتی ہے

(دپورتنى تفصيل اوزياتى تحقيق دپاره اوګورئ تكمله فتح الملهم كتاب العتق (١/٢۶٣و٢٧٢) ،،

دعوت اوجهاد: داصل كتاب شروع كيدو نه وړاندې د دعوت اوجهاد اهميت په خپل مينځ كښې ربط باندې مونږ دلته لږ په تفصيل خبرې كوو،،

اسلام د پوره ژوند د پوره نظام او د انسانى ژوند د كاملې ضابطې نوم دې.اولكه څنګه چه د انسان ژوند په مختلفو شعبو كښې تقسيميږى.دغه شان د ژوند د نظام كلى په مختلفو شعبو باندې مشتمل كيدل هم يو بديهى امر دى.هم دا وجه ده.چه په اسلام كښې شعبه معاشرت هم ده.او معيشت هم.شعبه سياست هم ده.اوحكومت هم.شعبه تصوف هم ده او خدمت خلق هم،شعبه تفسير هم ده اوحديث هم،شعبه فقه هم ده او افتاء هم،شعبه تاريخ هم ده او تحقيق هم،شعبه تبليغ هم ده او شعبه جهاد هم،داسلام روښانه تاريخ د زندګئ په هره شعبه كښې داسې داسې نامورې هستئ پيدا كړې دى.په كوموكښې چه د هريو وجود د اسلام د حقانيت دليل دې.داسلام په دې مختلفو شعبو كښې دوه شعبې د دعوت او دجهاد دى.ددعوت مطلب دا دې.چه د الله تعالى بندګان اسلام طرف ته او الله اودهغه د رسول پيغام طرف ته رابلل دى.يې خبره خبرول.اوباخبره منونكو منل ،منونكو ته د عمل ترغيب وركول،د بدو نه منع كول اوبه نيكو باندې اماده كول.دا ټول په دعوت اوتبليغ كښې داخل دى.اوهم دا د امت مسلمه مقصد اود دوى د پيدائش مقصد دې.دالله تعالى ارشاد دې((كُنتُمْ خَيْرَ أُمَّةٍ أُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ تَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَتَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنكَرِ)) ال عمران: ١١٠) اې مسلمانانو! تاسوغوره امت ئې.چه دخلقو دپاره رويستې شوې ئې.دښه كارونو حكم به كوئ.اود بدو كارونو نه به منع كوئ.،،

ددې آيت نه څو آياتونه وړاندې دا تصريح موجود ده.چه په هر دور كښې په امت مسلمه باندې فرض كفايه ده.چه د دوى يوه ډله به دې كاركښې لګيا وى.اوكه د دعوت كار ټول امت پريږدى. نو ټول امت به ګناهګار وى.ارشاد دې((وَلْتَكُن مِّنكُمْ أُمَّةٌ يَدْعُونَ إِلَى الْخَيْرِ وَيَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنكَرِ وَأُولَٰئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ)) (آل عمران:١١) اويكارده چه په تاسو كښې يوه ډله داسې وى.چه خلقوته د دنيكئ دعوت وركوى.اودنيكئ د كارونو تعليم وركوى.اودګناه دخبرو نه ئې منع كوى.اودا هم هغه خلق دى.چه فلاح موندونكې دى.،،

ددې علمى ثبوت نه يواځې د نبى ﷺ د مكى ژوند نه نه، بلكه د ټول ژوند نه ملاويږى.كله به نبى ﷺ د صفا په غرباندې اوختل.اودعوت به ئې وركولو.اوبه((فاصدع بما تؤمر)) (اې محمد! تاته چه دخه حكم كيږى.هغه په ښكاره باندې واوروه) عمل كولو.كله به دطائف سردارانو ته ورتلل. اوهغوى ته به ئې د اسلام دعوت وركولو.اوكله به د عربو مختلفو سردارانو ته كوم چه به منى ته راغلى وو.ورتلل.اودحق دين دعوت به ئې وركولو.كله به ئې قيصر اوقصرى ته دعوتى خطونه ليږل. اوكله به ئې د قاريانواومبلغين جماعتونه جوړول او روانول.دې دپاره چه هغوى نوى مسلمانانوته د قرآن او اسلام احكام اوښائى.اوغيرمسلموته د اسلام دعوت وركړى.اوبه آخر كښې د خپلې تاريخى خطبې حجة الوداع په موقع باندې اوفرمائيل.((هل بلغت)) آيا ما د الله تعالى پيغام اورسول.خلقو په يوآواز سره اووئيل.((نعم))او جى،اوچونكه نبى ﷺ آخرى پيغمبر دې.د دوى نه پس ترقيامته پورې بل نبى نه راځى.ددې وجې د دعوت دا ذمه دارى ددوى نه پس د دوى په امت باندې پريوځى.د نبى ﷺ ارشاد دې((بلغوا عنى ولو آية)) زما يوه يوه خبره وړاندې اورسوئ.د دوى نه پس د دوى خان قربانونكى صحابه او مخلصان ملګرى ﷺ د دنيا ګوټ ګوټ ته د پيغام رسولو دپاره اووتل.كه ايران وى يا هندوستان،چين وى كه يونان،كه عرب وى اوكه شام،غرض دا چه دخپل راحت اوتكليف،دخلقو د سختئ اونرمئ اود موسم د يخنئ اوګرمئ پرواه ئې نه كوله.او مخلوق ته ئې د الله تعالى پيغام اورسولو...

ہاں گردش ایام کی زنجیر سے کہدو خوشبو کا سفر وقت کا پابند نہیں ہے

د صحابوﷺ ددې مباركې قافلې دمحبت او درد . فكراو كوشش ،اود امت سره ددوى د درد او

هغوی د زړه د خیګرد سوزیدو نتیجه ده.چه نن پیغام محمدی ﷺ

دشت میں دامن کہسار میں میدان میں ہے / بحر میں موج کی آغوش میں طوفان میں ہے
چین کے شہر مراقش کے بیاباں میں ہے / اور پوشیدہ مسلمان کے ایمان میں ہے
چشم اقوام یہ نظارہ ابد تک دیکھے / رفعت شان رفعنا لک ذکرک دیکھے

په مزه مزه د دعوت دا حلقه غټه شوه.اوپه مختلفو طبقو کښې تقسیم شوه.واعظانو او مقررینود تقریر په صورت کښې،مفسرینواو محدثینو ﷺ د درس قرآن او درس حدیث په شکل کښې، مصنفینواو مؤلفینو د تصنیف اوتالیف په صورت کښې دعوت جاری اوساتل.

اوپه دې کښې هم څه شك نشته.که تقریروی اوکه وعظ،که درس قرآن وی اوکه درس حدیث،که تصنیف اوتالیف وی اوکه د تصوف د اصلاح نفس تعلیم،په شرعی حیثیت سره دا ټول د دعوت اوتبلیغ زمره کښې راځی.

خو د دعوت هغه خاص طریقه په کومه باندې چه ددې نقشې عکس په نظر راشی.کومه چه د پیغمبرانوعلیهم السلام اوبیا خاص کرد نبی ﷺ په مکې دور کښې وه.هغه پریخودې شوې وه.په کومه کښې چه صرف طلب کونکو ته نه بلکه بې طلبوته تلل او د دې دعوت ورکول دی.مولانا سید سلیمان ندوی رحمه الله د پیغمبرانوعلیهم السلام د دعوت اصول بیانوی.اولیکی.،،

د دعوت اوتبلیغ په هغه اصولوکښې کوم چه د نبی ﷺ په سیرت کښې ښکاره معلومیږی.یو عرض دی.یعنی نبی ﷺ به ددې انتظار نه کولو.چه خلق دې د دوی په خدمت کښې حاضر شی. بلکه دوی به په خپله او د دوی داعیان به خلقو ته په خپله ورتلل.او د حق دعوت به ئې ورکولو.تردې چه کله کله به د خلقو کورونو ته پخپله اورسیدل.اودحق کلمې دعوت به ئې ورته پیش کولو.دمکې معظمې نه طائف ته لاړلو.اوهلته ئې د عبد یالیل د سردارانو په کورونو کښې د تبلیغ فرض ادا کړو.دحج په موسم کښې به یوې یوې قبیلې ته ورتلل.او هغوی ته به ئې دحق پیغام رسولو.او دهغوی د سختو جوابونو پرواه به ئې نه کوله.آخر هم په دې لټون کښې د یثرب هغه بختور ملاؤ شول.دچا په لاسونوچه د ایمان او اسلام دولت د مکې نه مدینې منورې ته منتقل شو.(مقدمه مولانا محمد الیاس او ان کی دینی دعوت از سید سلیمان ندوی صفحه ۲۵)،،

ددعوت دا خاص طریقه چه په دې کښې د طالبانو تخصیص نه وی.بلکه دټول امت فکر وی.د ډیر وخت نه یا خو هډو ود نه،او یا که وه خو په هغه عمومیت او اهمیت سره نه وه.دکوم چه ضرورت وو.اودکومې چه امت د ډیر وخت نه انتظار کولو.په کروړاؤ رحمتونه دې نازل شی په حضرت مولانا محمد الیاس رحمه الله باندې کوم چه الله تعالی عزوجل په اجتماعی توګه د دې کارد ژوندې کولودپاره منتخب کړو.یخ دې وی قبرونه دهغه چا چه ورسره ئې مرسته کړې وه.،،

د اسلام دویمه اهمه شعبه جهاد فی سبیل الله دې.جهاد دخپل شرعی معنی په اعتبار سره اګرچه عام دې.اوهرهغه محنت ته جهاد ونیلې شی.کوم چه د دین اسلام دپاره کیږی.خو په اصطلاحی اعتبار سره په عامه توګه د جهاد اطلاق په قتال فی سبیل الله باندې کیږی.د شریعت په اصطلاح کښې د جهاد تعریف دا دې.،،

((بذل المجهود فی قتال الکفار مباشرة أو معاونة بالمال أو بالرأی أو بتکثیر السواد اوغیر ذلك ثم غلب فی الإسلام علی قتال الکفار قال ابن الهمام: هو دعوتهم إلی الدین الحق وقتالهم إن لم یقبلوا (مرقاة شرح مشکاة ۲۶۴/۷)،،

د کافرانو سره جنګیدلو،یا د جنګ کونکو مدد کولو ته جهاد وائی.برابره ده که دغه مدد په مال یا په رائې او مشورې په صورت کښې وی.یا د مجاهدینو د تعداد زیاتولوپه شکل کښې وی.ددې نه علاوه په هره طریقه چه د مجاهدینو سره مدد کول کولې شی.هغه په جهادکښې داخل دې.خوپه اسلامی اصطلاح کښې دکافرانو سره قتال کولوته جهاد وائی.علامه ابن الهمام رحمه الله د جهاد تعریف کړې دې چه ،،جهاد خلقو ته د الله تعالی دحق دین دعوت ورکول، اود دعوت نه قبلولو په صورت کښې دهغوی سره جنګ کولوته ونیلې شی.

په شرعي اعتبارسره د جهاد مفهوم عام كيدو نتيجه دا ده.چه دجهاد څو قسمونه دی.جهاد بالقلم،جهاد باللسان،جهاد بالسيف،دغه شان نبی ﷺ د يوې غزوې نه د واپسئ په موقع د نفس خلاف مجاهدې كولوته جهاد اكبر ونيلې وو.خو په دې كښې څه شك نشته.چه د جهاد د ټولو نه اهمه او لويه شعبه قتال دې.او چه جهاد فی سبيل الله اووئيلى شی.نو هم دا معنى ترې اخستې شی.اوهم ددې ذكر الله تعالى كړې دې.اوفرمائى.﴿ وقاتلوهم حتى لا تكون فتنة ويكون الدين كله لله ﴾ (سورة انفال :٣٩) اوتاسودغه كافرانو سره ترهغه وخته پورې جنګيږئ.چه په دوی كښې فساد (د شرك عقيده) پاتې نشي.اودين خالص شی.دغه شان په سورة بقره كښې ئې فرمائيلى دی.﴿ كتب عليكم القتال وهو كره لكم وعسى أن تكرهوا شيأ وهو خير لكم وعسى أن تحبوا شيأ وهو شرلكم والله يعلم وأنتم لا تعلمون﴾ (البقرة:٢١٦) جهاد كول په تاسو باندې فرض كړې شو.اودا په طبعاً تاسوته ګران ښكاری.اودا كيدې شی.چه تاسو يو څيز بد ګڼړئ.اوهغه ستاسو دپاره بهتر وی.اودا هم (ممكن ده) چه تاسو په يو څيز خوښ ګڼړئ.اوپه هغې كښې به ستاسو دپاره شر وی.اوالله تعالى ښه پوهيږی.اوتاسو نه پوهيږئ.،

ددې آيت كريمه نه د جهاد فرضيت ثابتيږی.مولانا اشرف علي تهانوی رحمه الله ددې آيت په تفسير كښې ليكى.،، جهاد فرض دې.كله چه ددې شرطونو موجود شی.كوم چه د فقه په كتابونوكښې مذكور دی.او فرض په دوه قسمه دی.فرض عين او فرض كفايه.. كله چه د دين دشمنانان په مسلمانانو باندې حمله اوكړی.نوبيا جهاد فرض عين دې.ګنی فرض كفايه دې.(حاشيه برقرآن از مولانا اشرف علي تهانوی رحمه الله)،،

يعنى جهاد دفرضيت په اعتبار سره په دوه قسمه دې.يوجهاد اقدامى او بل جهاد دفاعى،جهاد دفاعى(كله چه كافران په مسلمانانو باندې حمله اوكړی) نودا فرض عين دې.اوجهاد اقدامى (كله چه مسلمانان په كافرانوباندې حمله اوكړی) دا فرض ګفايه دې.دامت مسلمه نه يوه ډله داسې پكار ده.چه هغه د ټول امت د طرفه دا فرض ادا كوی.ګنی ټول امت به ګناهګار وی.د جهاد د مشروعيت نه پس د نبی ﷺ زيات عمرهم په جهاد كښې تيرشوې دې.ددې اندازه ددې نه لګی.چه دهجرت نه پس په لس كاله كښې نبی ﷺ په خپله په ٢٦ يا ٢٧ غزواتوكښې شركت كړې دې.اودصحابو رضی الله عنهم هغه لښكرې كومې چه نبی ﷺ ليږلې وې.دهغې شمار پنځه ديرش دی. كومې ته چه په اصطلاح كښې ،سريه،، وائی.،،

د نبی ﷺ دوفات نه پس صحابه كرام رضی الله عنهم د جهاد دپاره اووتل.د ګرمو علاقو اوسيدونكى دې مجاهدينوپه يخو شيوكښې اود طوفانونو نه ډكو ورخوكښې دالله تعالى د كلمې اوچتولو دپاره اود دين حق په ټولو باطلو دينونو باندې د اوچتولودپاره چه څپله وينه ئې د اسلامى ونې د لويولو دپاره توپه كړې ده.د دنيا د قومونو په تاريخ كښې ددې مثال نه ملاويږی.د قرون اولى هم دا مسلمانان وو.چه هغوی ته د دنيا وسعتونه راټول شول.د قيصر اوكسرئ قوتونه ټكړې ټكړې شول.كه تياره وه اوكه رڼا، كه هوا وه او كه اوبه،كه د شمنانو كثرت به ووبا طاقت،كه صحراء به وه اوكه درياب،كه ځنګل به وو اوكه غر،كه وچه به وه كه لونده،هيڅ يو څيزددې مجاهدينو په لار كښې ركاوټ نشو جوړيدې.كومو چه خپل سر په تلى كښې كيخودې وو.دشهادت د شوق نه ډك،د جهاد په جذبه مست،ددې مجاهدينو يو آواز،يوعزم،يو مقصد وو.،،اعلاء كلمة الله،، هم په دې اميد كښې به هغوی خپل ځانونه قربانول. چه

شب گریزاں ہوگی آخر جلوۂ خورشید سے یہ چمن معمور ہوگا نغمۂ توحید سے

د اسلام د ونې هغه ګورې ځانګې دكوم د آرام وركونكى او پرسكون سيورى د لاندې چه نن د دنيا مسلمانان آرام كوی.چاته معلومه ده چه ددې شاخونو جرړو ته اوبه وركولو او ددې د مضبوطولو دپاره دحجاز قافلې څومره وينه وركړې ده.داقبال اشعارو ددې ډيرښكلې عكس اخستې دې.

تھے وہی ایک ترے معرکہ آراؤں میں خشکیوں میں کبھی لڑتے کبھی دریاؤں میں
دیں آذانیں کبھی یورپ کے کلیساؤں میں کبھی افریقہ کے تپتے ہوئے صحراؤں میں
شان آنکھوں میں نہ جچتی تھی جہانداروں میں کلمہ پڑھتے تھے وہ چھاؤں میں تلواروں میں
وہ جو جیتے تھے تو جنگوں کی مصیبت کیلئے اور مرتے تھے تیری نام کی عظمت کیلئے
تھی نہ کچھ تیغ زنی اپنی حکومت کیلئے سربکف پھرتے تھے کیا دہر میں دولت کیلئے؟
جس کی ہیبت سے صنم سہے ہوئے رہتے تھے منہ کے بل گر کے ھواللہ احد کہتے تھے

په غیرمسلموکښې ددغه مجاهدینو د دعوت طریقه دا وه.چه عام طور به دمسلمانانو فوځ دهغوی ښارونه خبر کړل.اود ټولو نه وړاندې به ئې کافرانو ته د اسلام دعوت ورکړو.که هغوی به اسلام قبول کړو.نو دمسلمانانو ورونړه به شول.اوچه کوم حقوق به مسلمانانو ته حاصل وو.په هغې کښې به هغوی هم شریك شو.اوپه بل صورت کښې به هغوی د جزیه ورکولو ته تیارولې شول.اوکه د جزیه نه به ئې هم انکار اوکړو.نو دریم صورت د توري او قتال وو.دغه شان په څو کلونوکښې د قیصر او کسری په شاهی محلاتو باندې داسلام بیرغ اولګولې شو.اودهغه وخت د دنیا سپرطاقتونه داسلامی حکومت لاندې راغلل.د جهاد د تاریخ کړیځ چه د هغې ابتداء د بد راو احد نه شوې وه.د څورلس سوه کالو په موده باندې خوره ده.که په مینځ کښې چرته څه انقطاع راغلې دد.نوهغه ډیره موده نه دد پاتې شوې.خود جنګ بلقان او طرابلس نه پس د جهاد جذبه په عالم اسلام کښې لږ غوندې یخه شوې دد.،،

مرحبا صد مرحبا دافغانستان په هغه مجاهدینو،چا چه بغیرد سروسامان نه په الله تعالی باندې داډګیرد اوکړد.اود جهاد بیرغ ئې پورته کړو.اومسلمانانو ته ئې د ذلت نه د وتلو لاره اوخودله.هم د دغه مجاهدینو د قربانۍ نتیجه ده.چه د روس طاقت دړې وړې شو.په دخپل واك په ریاستونو کښې تقسیم شو.هم ددې جهاد نتیجه ده.چه کشمیری مسلمانان راویخ شول.د برما او فلسطین مسلمانان رابیدار شول.اوټول عالم اسلام متحرك شو،

عروق مردہ مسلم میں خون زندگی دوڑا سمجھ سکتے نہیں اس راز کو سینا وفارابی

د دعوت او جهاد په خپل مینځ کښې یوځان والی : جهاد او دعوت دواړه په خپل مینځ کښې مربوطې شعبې دی.هره یوه د بل نه بغیرناقصه اوناتمامه ده.جهاد که د فاسدې مادې اخراج،سکون قلب.انسداد د فتنې اوفساد زیرې دې.نو دعوت د نیکۍ په لاره روانونکې،د بدۍ نه منع کونکی، دصحت معاشرې آسمانی نسخه هدایت دې.جهاد ربانی که مسلمانان د ذلت دکندې نه راوباسی.په کافرانو باندې د اسلام رعب اچول اود دین فطرت باغیانواوسرکشانودپاره دالله تعالی تازیانه ده.نو دعوت مسلمانانوته د دوی د ژوند مقصد خودلو.ددې مقصد د مقام تعین کولو،د تعیش په وادیانو کښې ګرځیدونکو ته د لار خودلو الهی پیغام دې.جهاد که واسطه ده.ددې چه د کافرانو غلبه ختمه شی.اودهغوی حکومتونه د مسلمانانو ماتحت شی.اودین حق غالب شی.نو دعوت ذریعه دد د دې چه د نور ایمان نه ظلمت د کفر لرې شي.اوپه زړونو باندې داسلام غلبه اوحکومت پاتې شی.اولکه څنګه که دجهاد مقصد ،،اعلاء کلمة الله،، نه شی.نودا قتل اوفساد نه سوا بل څه نه دی.دغه شان دعوت که داشاعت اسلام د نیت او روح نه خالی وی.نود شګوګل د ښکاریدو نه سوا بل څه نه.دې.جهاد او دعوت د یوغشی دوه ښکاره دی.یا داسې اووایه.چه د یو ښکار دوه غشی دی.که صرف دعوت وی اوجهاد نه وی.نود کفر بربریت او ظلم به د اسلام په لار کښې رکاوټونه اچوی.اود تبلیغ اسلام لار ی به بندیږی.وکه جهاد وی او دعوت نه وی.نوبیا هم اسلام ته د ډیرو خطرو پیښیدو ویره ده.په اسلامی تاریخ کښې دا واقعات موجود دی.چه د دعوت د اهمې فریضې په پریخودلو مسلمانانوته ډیرې خطرې پیدا شوی دی.د تاتاریانود فتنې اصلی وجه هم دا د دوعت الی الله پریخودل وو.مولانا ابوالحسن ندوی رحمه الله د تاتاریانود فتنې اسباب بیانوی اولیکی.

دخوارزم شاهي بادشاهانو نه په دې موقع هم هغه غلطي شوې وه..كومه چه په سپين كنبې د عربو حاكمانو كړې وه.اوهغوى قانون مكافات معاف نكړل.يعنى دا چه هغوى خپل ټول طاقت د سلطنت په ډيرولو او استحكام،اود دشمنانو په مخالفت كښې صرف كړې دې.اوهغه انساني آبادى كومه چه دهغوى د سرحد سره متصله وه.اوپخپله يوه دنيا وه.د تبليغ اسلام او هغوى ته دالله تعالى آخرى پيغام رسولو فكر نه وو.د دينى جذبې نه قطع نظر.. د سياسي فراست او دوربينۍ هم دا تقاضا وه.چه هغوى دا وسيعه آبادى خپل هم خياله جوړه كړې.اود يوې عقيدې جوړولو كوشش اوكړې.اودغه شان د هميشه دپاره د دې خطرې نه به محفوظ شوې وې.كومه چه نه صرف دوى ته بلكه پوره عالم اسلام ته پيښ شوه.(تاريخ دعوت وعزيمت جلد اول صفحه ٣١٢)،،

اوحقيقت دا دې.كه د دعوت اهمه فريضه نې پريخودې نه وې.اوپه اخلاص او داعيانه طريقه باندې نې دخپل ګاونډ دغه انسانى آبادۍ ته د اسلام دعوت وركړې وو.نو د تاتاريانو دا حادثه چه د هغې دبربريت په عالم اسلام كښې څه چه په تاريخ عالم كښې هم نه ملاويږى.اونه به پيښ شى.اګرچه په ظاهره د هغې سبب د خوارزم شاه د قراقرم نه د راتلونكى سوداګرو اود بيا د چنګيزخان د سفير قتلول وو.خوپه اصل كښې ترك دعوت ددې سبب وو.هم دا وجه وه.چه كله روسته تاتاريانو ته د اسلام دعوت اورسيدو.نوپه يوكال كښې دننه دننه ټول تاتار قوم مسلمان شو..

حرم رسوا ہوا پیر حرم کی کم نگاہی سے جوانان تتاری کس قدر صاحب نظر نکلے

مولانا ابوالحسن على ندوى رحمه الله ليكلى دى،،

نزدې وه چه ټول عالم اسلام د دې مصيبت په سيلاب كښې بهيدلې وو.اولكه څنګه چه دهغه وخت اهل نظراو درمندو مسلمانانو مصنفين ويره ظاهره كړې وه.چه د اسلام نوم او نشان به هم ختم شوې وو.خوپه دې كښې په تاتاريانو كښې اشاعت اسلام شروع شو.اوكوم كار چه د مسلمانانو تورو او د مسلمانانو بادشاهانو نشو كولې.هغه د اسلام داعيانو او دالله تعالى مخلص بندګانو اوكړو..(تاريخ دعوت وعزيمت (٣٢٢\١)،،

اوبيا هغه قوم چه عالم اسلام ډير لوې نقصان رسولې وو.داسلام محافظين جوړ شول.اوپه هغوى كښې بيا لوې لوې مجاهدين ،عالمانو او فقهاء پيدا شول

ہے عیاں فتنہ تاتار کے افسانے سے پاسبان مل گئے کعبے کو صنم خانے سے

نن عالم اسلام ته د دعوت او جهاد دواړو ضرورت دې:

نن چه عالم اسلام د تاريخ اسلام د نازك دور نه تيريږى.غيرمسلم قومونه دخپل ټولواسبابواو وسائلو د مسلمانانو خلاف متحد دى.هر صبا او هر بيګاه د اسلامى اتحاد ختمولو دپاره نوې حمله د كفر سره ښكاره كيږى.د كشمير په مسلمانانو باندې هغه تاريخ دوباره راوستې شى. كوم چه هندوانو په ١٩٤٧ء كښې دپاكستان دمهاجرينو خلاف په هغه وخت كښې تيار كړې وو.په هندوستان كښې برهمنى سماج مذهبى سادهو د جماتونو نه مندرونه جوړولو باندې كلك ولاړ دى.د برما او دفلسطين مسلمانان خالي لاس د جلا وطنۍ ژوند تيرولو باندې مجبور دې.داندلس هغه زمكه چه هغې اته سوه كاله د اسلام بيرغ پورته كتلې وه.نن د مسلمانانو په دې زمكه داسلام نوم او نشان هم نشته.د دې اندس هغه جمات چه د خلور سوه كالو نه د رسول الله ﷺ د اذان په آوازونو باندې آباد وو.نن هغه د دنيا د سيلانو دپاره تفريح ګاه جوړه شوې ده.په بيت المقدس باندې د يهوديانو تسلط دې.اود الله تعالى دا مقدس كور د مسلمانانو د لاس نه بهر دې..

دیدۂ انجم میں ہے تیری زمین آسمان آہ! کہ صدیوں سے ہے تیری فضا بے اذان

په داسې حالاتوكښې ددې فرصت چرته شته.چه ددعوت او جهاد په فرضيت يا عدم فرضيت اويا په ضرورت او عدم ضرورت باندې دمناظرو مجلسونه ښانسته كولې شى.يا د يوې شعبې سره د تعلق په وجه د بلې شعبې په عدم اهميت باندې د دلائلو بازار ګرم ساتلې شى.

چمن بچاؤ کہ آشیانہ کا وقت نہیں ہے

[بقیہ حاشیہ پہ راروانہ صفحہ.....

٦٧=کتاب المغازی

باب غَزْوَةِ الْعُشَيْرَةِ أَوِ الْعُسَيْرَةِ

قَالَ ابْنُ إِسْحَاقَ أَوَّلُ مَا غَزَا النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْأَبْوَاءَ ثُمَّ بُوَاطَ ثُمَّ الْعُشَيْرَةَ

[٣٧٣٣]حَدَّثَنِي عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ حَدَّثَنَا وَهْبٌ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ كُنْتُ إِلَى جَنْبِ زَيْدِ بْنِ أَرْقَمَ فَقِيلَ لَهُ كَمْ غَزَا النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنْ غَزْوَةٍ قَالَ تِسْعَ عَشْرَةَ قِيلَ كَمْ غَزَوْتَ أَنْتَ مَعَهُ قَالَ سَبْعَ عَشْرَةَ قُلْتُ فَأَيُّهُمْ كَانَتْ أَوَّلَ قَالَ الْعُسَيْرَةُ أَوِ الْعُشَيْرُ فَذَكَرْتُ لِقَتَادَةَ فَقَالَ الْعُشَيْرُ[ر:٣٢٠١،٤١٤٢]

په غزوه اوسریه کښې فرق: په کوم قتال اوجهاد کښې نبی ﷺ په خپله باندې شرکت کړې وی.هغې ته د سیردعالمانوپه اصطلاح کښې ،،غزوه،، وائی.اوپه کوم قتال اوجهاد کښې نبی ﷺ په خپله شرکت نه وی کړې.بلکه څوك ئې امیر مقرر کړې وی.اودصحابو ﷺ ډله ئې د قتال اوجهاد دپاره لیږلې وی.هغه ته ،،سریه،، او ،،بعث،، وائی.

دجهاد دسلسلې شروع د غزواتو نه شوې وه که د سرایا نه؟: خبره په دې کښې اوشود.چه د جهاد دمشروعیت نه پس د جهاد ابتداء د سرایا نه شوې وه که د غزواتو نه،داکثرو اهل سیر دا رائې ده.چه ابتداء د سرایا نه شوې وه.د محمد بن سعد او واقدی هم دا رائې ده.(١) او ابن قیم رحمه الله په زاد المعاد کښې هم دا لیکلی دی.(٢) اوهم دا د حافظ ابن حجر رحمه الله او نورو محققینو رائې ده.(٣)

اولنۍ سریه دحمزه بن عبدالمطلب ﷺ وه.دویمه سریه د عبیده بن الحارث ﷺ وه. دریمه سریه د سعدبن ابی وقاص ﷺ وه.(٤) او بیا ددې نه پس غزوه ابواء چه ،،غزوه ودان،، ورته هم ونیلی شی.پیښه شوې وه.

....دتیرمخ بقیه حاشیه] د ګیرچاپیره ماحول تقاضا دا ده.چه هرمسلمان د دعوت اوجهاد آوازجوړ شی.اوپه دوارو شعبو کښې د هرې شعبې سره یا کم ازکم د یوې سره منسلك وی.بلکه په حدودو کښې دننه دنن دې فکرمند شی اوکار دې کوی.ځکه چه عالم اسلام ته نن د دې ځومره ضرورت دې.ګیدې شی چه چرته نه وو.

عالم ہمہ ویرانہ زچنگیزی افرنگ — معمار حرم باز بہ تعمیر جہاں خیز
از خواب گراں، خواب گراں خواب گراں خیز

(١) اوګورئ طبقات ابن سعد (٦/٢) اوالکامل لابن الأثیر (٧٨/٢)_

(٢) زاد المعاد (١٢٩/١)_

(٣) فتح الباری (٢٨٠/١٦)_

(٤) البته ابن اسحاق رحمه الله وغیره سریه عبیده بن الحارث ته اولنۍ سریه وائی.((قال ابن اسحاق فکانت رایة عبیدة بن الحارث .. فیما بلغنی .. أول رایة عقدها رسول الله ﷺ ...[بقیه حاشیه په راروانه صفحه....

سريه حمزه بن عبدالمطلب: سريه حمزه بن عبدالمطلب ﷺ په باره كښې دا حضرات وائي. چه په رمضان كال يو هجرى كښې حضرت حمزه بن عبدالمطلب ﷺ لره نبى ﷺ د ديرشو مهاجرينو د ډلې امير مقرر كړو.او ،،سيف البحر،، طرف ته ئې ورته د روانيدو حكم اوكړو. او وې فرمائيل چه د قريشو په درې سوو كسانو باندې مشتمله يوه قافله ددې تعاقب دې اوكړې شى.كومه چه د ابوجهل په قيادت كښې د شام نه راروانه وه.دا حضرات لاړل.اود قريشو د قافلې تعاقب ئې اوكړو.اودواړه مخامخ شو.خودقتال نوبت رانغلو.(١)

سريه عبيده بن حارث رضى الله عنه: ددې نه پس د شوال په مياشت كښې كال يو هجرى كښې نبى ﷺ حضرت عبيده بن الحارث ﷺ د شپيتو يا اتيا مهاجرينويوه ډله ،،رابغ،، ته اوليږله.اود قريشو د قافلې د تعاقب حكم ئې ورته وركړو.دا حضرات اورسيدل.دلته هم مخامخ په مخامخ شول. حضرت سعدبن ابى وقاص ﷺ يوغشې دكافرانو طرف ته گزار كړو.دا دمسلمانانو د طرفه نه د ټولو نه اولنې غشې وو.كوم چه د كافرانو سره په جهاد كښې ويشتلې شوې وو.خودلته هم د قتال نوبت رانغلو.(٢)

دكافرانود ينجې نه د مقداد او عتبه بن غزوان ازادى: يوه واقعه دا اوشوه.چه حضرت مقداد بن عمرو او عتبه بن غزوان ﷺ دواړه صحابه وو.ايمان ئې راوړې وو.خود كافرانو په ينجه كښې بنديوان وو.د هجرت موقع ورته نه ملاويده.دا دواړه د قريشو د قافلې سره شول.په دې خيال كه چرته موقع ملاؤ شوه.نو اوبه تختى.او مدينې ته به اورسى.كله چه د دې شپيتو يا اتيا مهاجرينو سريه د قريشو د قافلې په تعاقب كښې دوى ته اورسيده.نو هغوى ته ډيره ښكلې موقع ملاؤ شوه، او د كافرانو نه اووتل.د مسلمانانو سره شامل شول.او مدينې طيبې ته راغلل .د قريشو د قافلې سردار عكرمه بن ابى جهل يا مكرزبن حفص وو.(٣)

سريه د سعد بن ابى وقاص رضى الله عنه: دې نه پس په ذى قعده يو هجرى كښې نبى ﷺ د حضرت سعد بن ابى وقاص ﷺ سره د شلومهاجرينو يوې ډله كښې اوليږل.وادى ،،خرار،،(٤) كومه چه جحفة سره نزدې ده.هلته ئې ﷺ دوى ته د رسيدوحكم كړې وو.اود قريشو دقافلې دتعاقب دپاره ئې ورته ونيلى وو.دلته هم د قتال نوبت رانغلو.اودا حضرات واپس راغلل.(٥)

......دتيرمخ بقيه حاشيه....]فى الإسلام لأحد من المسلمين (السيرة النبوية لابن هشام (٥٩٥\١) او نورو د سيرت عالمانو سريه د حمزة بن عبد المطلب ﷺ ته اولنۍ وائى.حافظ ابن حجر رحمه الله ليكى.((وعند الأموى يقال أن حمزة بن عبد المطلب أول من عقد له رسول الله ﷺ فى الإسلام راية وكذا جزم به موسى بن عقبة وابو معشر والواقدى (فتح البارى (٢٨٠\٧)_~

١)طبقات ابن سعد(٦\٢)_

٢)تاريخ الطبرى (١٢١\٢)_

٣)أيضاً دغه شان سيرة ابن هشام (ص،٥٩٢)_~

٤)خرار .. موضع بالحجاز يقال هوقرب الجحفة وقيل واد من أودية المدينة وقيل ما ء بالمدينة وقيل موضع بالخيبر (معجم البلدان (٣٥٠\٢)_

٥) طبقات ابن سعد (٨\٢) وسيرة ابن هشام (٦٠٠\١)_

غزوه ابواء: بیا په صفر دویمه هجری کښې د غزوه ابواء واقعه پیښه شوه.په دې کښې رسول الله ﷺ په خپله تشریف اوړې وو.اود مهاجرینو یوه لویه ډله دوی سره شوه.حضرت سعدبن عباده ﷺ لره نبی ﷺ د مدینې منورې حاکم جوړ کړو.د نبی ﷺ مقصد په بنو ضمره باندې حمله کول وو.اود قریشو د قافلې تعاقب،کول وو.(1) دقریشو قافله خو وتلې وه.البته د بنوضمره سره نبی ﷺ صلح اوکړه.په دې شرط چه هغوی به دمسلمانانو خلاف څه اقدام نه کوی.اود ضرورت په وخت به د مسلمانانو مدد کوی.اومسلمانان به د هغوی مدد کوی.(2) دلته هم قتال اونشو.،،ودان،، او ،،ابواء،، چونکه نزدې نزدې دی.ددې وجې دې ته ،،غزوه ابواء،، هم وائی.او ،،غزوه ودان،، هم.(3)

غزوه بواط: ددې نه پس په ربیع الاول کښې د ،،غزوه بواط،، واقعه پیښه شوه.بواط (بفتح الباء وبضم الباء) دواړه شان وئیلی شی.دا د یو غر نوم دې.کوم چه د ،،ینبع،، سره نزدې دې.(4) رسول الله ﷺ دې دپاره روان شو.او د دوی سره دلته هم یوه لویه ډله وه.صحابه کرامو ﷺ ته په دې غزوه کښې هم د قتال نوبت رانغلو.د قریشو قافله د کومې په تعاقب کښې چه نبی ﷺ روان شوې وو.اوپه لږ څه کښې اووتله.او نبی ﷺ واپس تشریف راوړو په دې غزوه کښې نبی ﷺ سائب بن عثمان بن مظعون ﷺ د مدینې حاکم جوړ کړې وو.(5)

غزوه عشیره: دې نه پس په جمادی الاولی دویمه هجری کښې د ،،غزوه عشیره ،، واقعه پیښه شوه.دا عشیره مقام هم د ،،ینبع،، سره نزدې وو.(6) دلته نبی ﷺ د مهاجرینو په دوو سوو یا دوه نیمو سووکسانو باندې مشتمل لښکر واخستل اولاړلو.دلته هم د قتال نوبت رانغلو. د قریشو قافله وتلې وه.نبی ﷺ په دې سفر کښې د بنی مدلج سره صلح اوکړه.(7)

---

1) طبقات ابن سعد (۲\۷) وسیرة ابن هشام (۱\۵۹۱) وفتح الباری (۷\۲۷۹)_

2) وفی هذه الغزوة وداع مخشی بن عمروالضمری وكان سیدهم فی زمانه علی أن لا یغزو بنی ضمرة ولایكثروا علیه جمعاً ولایعینو عدواً وكتب بینه وبینهم كتاباً (طبقات ابن سعد (۲\۸)_

3) الأبواء قریة ممن عمل الفرع بینها وبین الجحفة من جهة المدینة ثلاثة وعشرون میلاً والأبواء (بفتح الهمزة وسكون الموحدة) و ،،ودان،، مكانان متقاربان بینهما ستة أمیال أو ثمانیة (انظر فتح الباری(۷\۲۷۹) وطبقات ابن سعد (۲\۸) قال موسی ابن عقبة أول غزوة غزاها النبی ﷺ یعنی بنفسه ،،الأبواء،، (فتح الباری(۷\۲۷۹)_

4) ینبع مدینة بین مكة والمدینة .. وهی قریبة من طریق الحاج الشامی أخذ أسمه من الفعل المضارع لكثرة ینابیعها (معجم البلدان (۵\۴۵۰) وفی طبقات ابن سعد وبین ینبع والمدینة تسعة برد (طبقات ابن سعد (۲\۱۰)

5) سیرة ابن هشام (۵۹۸) د ابن سعد د بیان مطابق حضرت سعد بن معاذ ﷺ د مدینې حاکم جوړ کړې شوې وو.اوګورئ (طبقات ابن سعد (۲\۸) والله اعلم_~

6) قال الحافظ فی الفتح (۷\۲۸۰) وأما العشیرة فلم یختلف علی أهل المغازی أنها بالمعجمة والتصغیروآخرها هاء قال ابن اسحاق هی ببطن ینبع)_

7) طبقات ابن سعد(۲\۹و ۱۰)_

په دې غزوه کښې ابوسلمه بن عبدالاسد مخزومی رضی الله عنه دمدينې حاکم مقرر کړې شوې وو.([1])
دا درې غزوات دی.د محمد بن اسحاق رائې دا ده.چه د ټولو نه وړاندې د ابواء واقعه پيښه شوې وه.اودا درې واړه سرايا کوم چه اکثر حضرات د اولنۍ هجرئ واقعات ښائی.دا د غزوه ابواء نه پس شوی دی.او دا د دويمې هجرئ واقعات دی.([2])

بهرحال امام بخاری رحمه الله د سرايا ذکر نه دې کړې.هغوی ذکر کړی دی.((أبواء ثم بواط ثم العشيرة)) دا ترتيب د بخاری دی.او د جمهور هم دا رائې ده.اګرچه د بعضې خلقو رائې دا هم ده.چه په غزوات کښې ،،عشيره،، د ټولو نه وړاندې ده.([3])

غزوه بدر اولی: د غزوه عشيرة نه نبی صلی الله عليه وسلم په جمادی الاولی دويمه هجری کښې واپس راغلو. اس تقريبا لس ورځې د دوی شوې وې.چه کرزبن جابر فهری د مدينې طيبې په چراګاه باندې دشپې حمله اوکړه.نبی صلی الله عليه وسلم ته چه کله خبر ملاؤ شو.نو نبی صلی الله عليه وسلم د مهاجرينو يو جماعت سره دهغوی په تعاقب کښې روان شو.او مقام ،،سفوان،، ته اورسيدل.کوم چه د بدر سره نزدې دې.او هغه د نيولو او حملې نه بچ شو.نبی صلی الله عليه وسلم واپس راغلو.دې ته غزوه بدر اولی او غزوه سفوان هم وائی.په دې غزوه کښې هم قتال نه وو شوې.([4]) په دې غزوه کښې نبی صلی الله عليه وسلم حضرت زيدبن حارثه رضی الله عنه د مدينې حاکم مقرر کړې وو.([5])

کرزبن جابر فهری ته روستو الله تعالی د اسلام توفيق نصيب کړو.دعرينيين واقعه چه کله پيښه شوه.([6]) هم ددوی په قيادت کښې د صحابو رضی الله عنهم يوه ډله نبی صلی الله عليه وسلم د عرنيينو په تعاقب کښې اوليږله.

سريه د عبدالله بن جحش رضی الله عنه: ددې نه پس کله چه په رجب دويمه هجری کښې د عبدالله بن جحش دسرية واقعه پيښه شوه.دا سريه په دولسو کسانو باندې مشتمله وه.او

---

[1])طبقات ابن سعد(٩\٢)_

[2]) قال ابن اسحاق فی أمر کل هذه السرايا .. أن ذلک کله کان فی السنة الثانية من وقت التاريخ (تاريخ الطبری (١٢٠\٢)_

[3])دبخاری شريف د کتاب المغازی په اولنی حديث کښې زيد بن ارقم رضی الله عنه ،،غزوه عشيره،، ته اولنۍ غزا وئيلې ده.ددې تفصيل په دې حديث کښې راځی)_~

[4]) سيرة ابن هشام (٦٠٨) البته د سعد په نيز باندې دغزوه بدر اولی د غزوه عشيرة نه وړاندې ده.دهغوی په نيز غزوه بدر اولی په ربيع الاول دويمه هجرئ کښې او غزوه عشيره په جمادی الاخری دويمه هجرئ کښې پيښه شوې وه.(طبقات بن سعد (٩\٢)_~

[5])طبقات ابن سعد(٩\٢) وسيرة ابن هشام (٦٠١)_

[6])وفی الإصابة (٢٩٠\٣) کرزبن جابر رضی الله عنه القريشی الفهری کان من رؤساء المشرکين قبل أن يسلم .. ثم أسلم .. بعث النبی صلی الله عليه وسلم فی آثارهم (أی العرنيين) خيلاً من المسلمين أميرهم کرزبن جابر .. وأمر النبی صلی الله عليه وسلم خالدبن الوليد أن يدخل من أعلی مکة فقتل من خيل خالد يمئذ رجلان وهما حبيش بن الأشعر الخزاعی وکرزبن جابر الفهری)_

حضرت عبدالله بن جحش ﷺ د دوی امیر مقرر کړې شوې وو.حضرت عبدالله بن جحش ﷺ ته نبی ﷺ یو خط ورکړو.او دا ئې ورته اووئیل. چه دوه ورځې مزل کولونه پس به دا خط پرانیځې.اوکوم مضمون چه په دې کښې لیکلې شوې دې.دهغې مطابق به عمل اوکړې. نودا دولس کسان روان شول.دوه ورځې د مزل کولونه پس چه ئې کله خط پرانستلو .نو په هغې کښې لیکلی وو.چه تاسو د مکې او طائف په مینځ کښې ،،مقام نخله،، ته تاسو اورسئ.نود قریشو خبرمونږ ته راولیږئ.اوملګرو ته اختیار ورکړئ.چه د چا زړه غواړی. تاسو سره دې لاړ شی.اوچه د چا زړه غواړی.نو واپس دې راشی.حضرت عبدالله بن جحش ﷺ هغه خط پرانستلو.او خپلې ملګرو ته ئې واورولو.ټول ملګری حضرت عبدالله بن جحش ﷺ په تلو باندې تیار شول.([1])

په دوی کښې حضرت سعدبن ابی وقاص،حضرت عتبه بن غزوان،حضرت واقد بن عبدالله، حضرت مقداد بن عمرو،حضرت ابوحذیفه بن عتبه،حضرت عامر بن ربیعه، حضرت خالدبن بکیر،حضرت عامربن ایاس،حضرت عکاشه بن محصن،حضرت سهیل بن بیضاء،حضرت صفوان بن بیضاء ﷺ دا یوولس کسان وو.اودولسم حضرت عبدالله بن جحش ﷺ امیر وو. ([2])

---

[1]) نبی ﷺ په اول کښې د تلو یا ایساریدو اختیار نه وو ورکړې.بلکه فرمائیلې ئې وو.چه دوه ورځې د مزل کولو نه پس اختیار دې.چه دچا خوښه وی.لاړ دې شی.اوچه دچا خوښه وی واپس دې شی.په دې کښې مصلحت دا وو.که په اول کښې نبی ﷺ اختیار ورکړې وو.نو ممکن وه.چه ټول په تلوباندې آماده شوی وو.ځکه چه سړی ته د سفرد مشقت اندازه د اول نه نه کیږی.او چه روسته د سفر تکلیف اووینی.کیدې شی.چه څوك پښیمانه شوې وو.چه نبی ﷺ راته اختیار راکړې دې.نو بیا مونږ ولې نه پاتې کیږو.ددې وجې نبی ﷺ د دوو ورځو سفر کولو نه پس د وړاندې تلواو واپس کیدو اختیار ورکړو.ځکه چه د دوو ورځو د سفر دمشقت اندازه به ټولو ته شوې وی.دوه ورځې مزل کولونه پس چه کله ورته خط واورولې شو.نو د ابن اسحاق او ابن هشام د روایت مطابق ټول ښه په رضا باندې لاړل.اوڅوك هم واپس نشو.البته په معجم طبرانی کښې د جندب بجلی ﷺ په روایت کښې دی.چه ((فرجع رجلان ومضی الباقون)) دوه کسان واپس شول.او نور ټول لاړل.والله اعلم. (اوګورئ سیرة ابن هشام (۶۰۱) وفتح الباری (۱۱\۱۵۵)دغه شان ابن کثیر ﷫ د جندب بن عبدالله په روایت کښې هم د دوو کسانود واپس کیدو ذکرشته. اوګورئ تفسیرابن کثیر(۱\۲۵۲)_~

[2])حضرت عبدالله بن جحش ﷺ جلیل القدر صحابی دې.په سابقین اولینو کښې دې.جنګ بدر کښې دهجرت او حبشه طرف ته د هجرت کولو سعادت دوی ته حاصل دې.نبی کریم ﷺ چه کله دوی ددې سریه امیر جوړولو.نو وې فرمائیل.((لأبعثن علیکم رجلاً أصبرکم علی الجوع والعطش))زه په تاسو باندې داسې کس امیر جوړوم.چه هغه به په تاسو کښې د ټولونه زیات صبر کونکې وی.په جنګ احد کښې د دوی توره ماته شوه.نو نبی کریم ﷺ دوی ته د قجورې لخته ورکړه.هغه لخته ددوی په لاس کښې توره شوه.روسته دا توره په دوه سوه دیناره باندې خرڅ کړې شوه .هم په جنګ احد کښې دوی دخپل ځان دپاره د شهادت دعا کړې وه.اوشهادت لویه درجه ئې بیا موندله.دسید الشهداء حضرت امیرحمزه ﷺ سره په یو قبر کښې دفن کړې شو.رضی الله عنه ورضی عنه (اوګورئ الاصابة فی تمیزالصحابة (۲\۲۸۶و ۲۸۷)_~

دا حضرات چه کله مقام نخله ته اورسیدل.نو عمروبن الحضرمی د قریشو قافله اخستې وه.اودوی سره ملاؤ شو.حضرت واقدبن عبدالله په غشی باندې گزاراوکړو.په هغې باندې عمروبن الحضرمی اولگیدلو.اوهغه مړ شو.(۱) دهغه ملگری اوتختیدل.د هغوی په مالونوباندې مسلمانانو قبضه اوکړه.دااولنې غنیمت وو په اسلام کښې چه مسلمانانو ته په لاس راغلو.او عمروبن الحضرمی په تاریخ اسلام کښې د کافرانو اولنې مقتول وو.کوم چه د مسلمانانو دطرفه مړ کړې شو.

حضرت عبدالله بن جحش رضی الله عنه په خپل اجتهاد سره مال غنیمت تقسیم کړو.یوخمس ئې د بیت المال دپاره او ،،اربعة اخماس،، (څلورحصې) ئې په غانمینوکښې تقسیم کړو .بیا ددې نه پس مدینې منورې ته راغلل.او نبی صلی الله علیه وسلم ته ئې ټول حالات بیان کړل.هغه مال غنیمت ټولوسره محفوظ وو.

چونکه د رجب میاشت وه.او رجب په اشهرالحرم کښې وه.صحابه کرامو رضی الله عنهم دا گمان اوکړو.چه دا د جمادی الثانی آخرې تاریخ دې.او په اصل کښې هغه د رجب تاریخ وو.نوځکه مشرکانو دا وئیل شروع کړل.چه دوی په اشهرالحرم کښې هم قتال جائز اوگرځولو.د حضرت ابراهیم علیه السلام په ملت کښې په اشهرالحرم کښې د قتال اجازت نه وو. اشهرحرم ،ذی قعده،ذی الحجه،محرم او رجب څلور میاشتې دی.چونکه په ذی الحجه کښې حج کیدو.نو یوه میاشت ددې نه وړاندې کوم چه حج ته د راتلو دپاره ده.اویوه میاشت روسته کومه چه د حج نه دواپسئ دپاره ده.اویوه میاشت دحج،په دې درې واړو کښې قتال حرام کړې شوې وو.دې دپاره چه خلق په آرام او اطمینان سره حج اوکړی.د رجب میاشت به د عمرې دپاره وه.پنځلس ورځې بیت الله ته د راتگ دپاره اوپنځلس ورځې د واپس تلو دپاره،دا میاشت هم د قتال دپاره ممنوع وه.

په دې میاشتوکښې یوخود حج او عمرې د احترام د وجې قتال ممنوع شوې وو.او دویمه خبره دا وه.چه هم هغه زمانه وه.چه په دې کښې به غلة یوځای نه بل ځای ته منتقل کیده.دې دپاره چه دا محفوظ پاتې شی.په دې څلورو میاشتوکښې دحضرت ابراهیم علیه السلام د زمانې راسې قتال ممنوع وو.(۲) اود ملت ابراهیمی په بقایا کښې دا خبره په مشرکانو کښې

---

۱)وقالت الیهود تفاول بذلک علی رسول الله صلی الله علیه وسلم عمروبن الحضرمی قتله واقدبن عبدالله ،عمرو،عمرت الحرب، والحضرمی، حضرت الحرب،وواقدبن عبدالله وقدت الحرب. فجعل الله ذلک علیهم لا لهم (سیرة ابن هشام (۱۱/۶۰۴)_

۲)وفی الروض الأنف للسهیلی: ثم جعل الله الأشهر الحرم أربعة، ثلاثة سرداً وواحداً فرداً وهو رجب،أما الثلاثة فلیّأمن الحجاج واردین إلی مکة وصادرین عنها شهراً قبل شهر الحج وشهراً بعده قدر ما یصل الراکب من أقصی بلاد العرب ثم یرجع حکمة من الله وأما رجب فللعمار یأمنون مقبلبین وراجعین نصف الشهر للإقبال ونصفه للإیاب .. فکانت الأقوات تأتیهم فی المواسم وفی سائر العام تنقطع عنهم ذوبان العرب وقطاع السبل فکان فی رجب أمان للسالکین إلیها مصلحة لأهلها ونظراً من الله لهم دبره وإبقاءه من ملة إبراهیم لم یغیر ،،حتی جاء الإسلام (الروض الأنف (۲/۶۰۱)_

مشهوره او رائجه وه.دا واقعه په ديرشم رجب باندې پيښه شوې وه.چه مشركانو ډير شور جوړ كړو.نو الله تعالى دا آيات نازل كړو.﴿يَسْـَٔلُوْنَكَ عَنِ الشَّهْرِ الْحَرَامِ قِتَالٍ فِيْهِ ۭ قُلْ قِتَالٌ فِيْهِ كَبِيْرٌ ۭ وَصَدٌّ عَنْ سَبِيْلِ اللّٰهِ وَكُفْرٌۢ بِهٖ وَالْمَسْجِدِ الْحَرَامِ ۤ وَاِخْرَاجُ اَھْلِهٖ مِنْهُ اَكْبَرُ عِنْدَ اللّٰهِ ۚ وَالْفِتْنَةُ اَكْبَرُ مِنَ الْقَتْلِ ۭ وَلَا يَزَالُوْنَ يُقَاتِلُوْنَكُمْ حَتّٰى يَرُدُّوْكُمْ عَنْ دِيْنِكُمْ اِنِ اسْتَطَاعُوْا ۭ﴾[1]

خلق تاسونه په شهرحرام كښې دقتال په باره كښې تپوس كوى.تاسو ورته اوفرمائى .چه په دې كښې (په قصد سره) قتال كول ډيره لويه گناه ده.خودالله تعالى د لارې نه څوك منع كول او دالله تعالى سره شرك كول اود مسجد حرام نه منع كول اواهل حرم دحرم نه ويستل دالله تعالى په نيزلوې جرمونه دى.او فتنه پيدا كول د قتل نه په څوچنده لويه گناه ده.اودا كافران به هميشه دپاره تاسو سره جنگ كوى.دې دپاره چه تاسو د دين نه واړوى.كه طاقت ئې كيږى.

مطلب دا دې.چه په كومه طريقه په اشهرالحرم كښې قتال كول حرام اوگناه ده.هم په دغه طريقه دمسجد حرام نه منع كول د دې نه لويه گناه ده.اودغه شان د الله تعالى سره كفر كول ددې نه لوې جرم دې.

كله چه دا آيت نازل شو.نو دغه مجاهدينو ته خيال راغلو.چه په دې قتال به مونږ ته اجر او ثواب هم ملاويږى كه نه؟ نو آيت نازل شو. ﴿اِنَّ الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا وَالَّذِيْنَ ھَاجَرُوْا وَجٰهَدُوْا فِيْ سَبِيْلِ اللّٰهِ ۙ اُولٰۗىِٕكَ يَرْجُوْنَ رَحْمَتَ اللّٰهِ ۭ وَاللّٰهُ غَفُوْرٌ رَّحِيْمٌ﴾ [2]

كومو كسانو چه ايمان راوړې دې.اوهجرت ئې كړې دې.اودالله په لار كښې ئې جهاد كړې دې.هم داسې خلق د الله تعالى د رحمت اميد ساتى.الله بښونكى او مهربانه دې.

په دې آيت كښې دوى ته بشارت وركړې شو.چه دوى دپاره اجر شته.نبى كريم ﷺ ددې آيت د نزول نه پس هغه مال غنيمت د كوم تقسيم چه عبدالله بن جحش رضي الله عنه په خپل اجتهاد سره كړې وو.د هغوى دغه تقسيم باقې اوساتلو.يو خمس ئې د بيت المال دپاره او څلور اخماس ئې د غانمينو دپاره مقرر كړو.[3]

او يوه واقعه دا پيښه شوه.چه د حضرت سعد بن ابى وقاص رضي الله عنه او حضرت عتبه بن غزوان رضي الله عنه اوښ په لاره كښې ورك شو.دا دواړه د دغه اوښ په لټون كښې اووتل.اود دولسو صحابه كرامو رضي الله عنهم كومه ډله چه وه.[4] هغوى سره مدينې ته اونه رسيدل.هلته دغه صحابو رضي الله عنهم د كافرانو دوه كسان حكم بن كيسان او عثمان بن عبدالله اونيول.

---

[1])سورة البقرة:٢١٧)_

[2])سورة البقرة:٢١٨)_

[3])تفسير ابن كثير (٢٥٤\١)_

[4])دلته دې دا خبره ياده وى.چه د واقدى اوابن سعدد روايت مطابق دولس تعداد دې.او په ابن اسحاق،ابن هشام او طبرى كښې دعروه په روايت د جماعت د امير نه بغيرد دوى تعداد اته وو.او د اميرسره ئې نهه ذكر كړى دى.اود سدى په روايت كښې د اوو كسانو ذكردې.(اوگورئ سيرة ابن هشام (٦٠١) وتاريخ طبرى (١٢٤\٢و ١٢٦) وطبقات ابن سعد(١٠\٢) دغه شان فتح البارى (١٥٥\١) باب ما يذكرفى المناولة كتاب أهل العلم بالعلم إلى البلدان وتفسير ابن كثير (٢٥٢\١)_~

قريشو د دغه دووکسانو فديه راوليږله.نبي ﷺ اوفرمائيل.چه زمونږ دوه ملګرى سعد بن ابى وقاس اوعتبه بن غزوان رضي الله عنهما چه ترڅو پورې صحيح سالم نه وى راغلى.مونږ دا قيديان نه پريږدو.که تاسو هغوى قتل کړل.نو مونږ به ستاسوكسان قتل كوو .
روسته حضرت سعداوعتبه رضي الله عنهما راورسيدل.نو نبي ﷺ د دغه قيديانو،فديه واخستله.او پرې ئې خودل.حکم بن کيسان رضي الله عنه خو مسلمان شو.او مکې ته واپس لانړلو.او دويم قيدى عثمان بن عبدالله واپس لاړو.اودكفر په حالت کښې مړ شو.
دغزواتو او سرايا په دې تاريخى منظرباندې د پوهيدو نه پس اوس لږكتاب طرف ته راشئ:

امام بخارى رحمه الله ددې کتاب عنوان قائم کړې دې.((كتاب المغازى)) مغازى د ،،مغزى،، جمع ده.مغزى مصدر ميمى هم کيدې شى.او ظرف مكان هم.دلته مصدرى معنى متعين ده.د

((غزايغزوغزواًومغزى))په معنى د قصد او ارادې راځى. (مغزى الكلام مقصده))

دلته دمغازى نه مراد ((ماوقع من قصد النبى ﷺ الكفار بنفسه أولجيش من قبله)) هغه قصد كوم چه نبي ﷺ كافرانو طرف ته کړې وى.برابره ده که په هغې کښې نبي ﷺ په خپله شريك شوې وى.اوکه دخپل طرف نه ئې د يو لښکر په ليږلو باندې اكتفاء كړې وى.
امام بخارى رحمه الله په كتاب المغازى کښې د ټولو نه وړاندې د حضرت زيد بن ارقم رضي الله عنه روايت ذكركړې دې.چه د هغوى نه کله تپوس اوشو.چه د نبي ﷺ د غزواتو شمار څومره دې؟ نو هغوى اوفرمائيل.نورلس،تپوس كونكى تپوس اوكړوچه تاسو د نبي ﷺ سره په څومره غزاګانو کښې شركت كړې وو؟ نو وې فرمائيل.په اوولس غزاګانو کښې ،راوى تپوس اوكړو.چه د ټولونه وړاندې كومه غزا واقع شوې وه.حضرت زيد بن ارقم رضي الله عنه جواب

وركړو.غزوه عشيره يا عسيره،د حديث راوى شعبه وائى.((فذكرت ذلك لقتادة رضي الله عنه فقال العشير))
تركومې پورې چه د غزوه عسيرة تعلق دې.نوهغه خو غزوه تبوك ده.دا د نبي ﷺ د ټولو نه آخرى غزوه وه.او په دې کښې مسلمانان د عسر او مشقت سره مخامخ شوى وو. هم ددې په باره کښې قرآن پاك وئيلى دى.﴿ الَّذِيْنَ اتَّبَعُوْهُ فِيْ سَاعَةِ الْعُسْرَةِ ﴾ اوهم ددې وجې دې ته ،،عسيره،، وائى.

په حديث باب کښې دى.((قلت فأيهم كانت أول؟)) دعربئ قواعدو په رڼا کښې ((فأيها)) يا ((فأيتهن)) پكار وه.ځکه چه د ضمير مرجع غزوة يا غزوات دى.هم دا وجه ده.چه د ترمذى په روايت کښې ((فأيتهن)) دى.بعضې تاويل كړې دې.چه ((فأيهم)) کښې مضاف محذوف دې.

تقدير د عبارت دا دې.((فأى غزوتهم)).
په دې حديث مبارك کښې حضرت زيدبن ارقم رضي الله عنه غزوه عشيره اولنئ غزوه ګرځولې ده. حالانکه ددې نه وړاندې غزوه ابواء اوغزوه بواط دوه غزاګانې واقع شوې وې.په دې لحاظ سره غزوه عشيره اولنئ نه دريمه غزوه ده.(دكومې تفصيل چه تيرشوې دې) علامه عينى رحمه الله په عمدة القارى کښې ددې په جواب کښې دا تاويلونه كړى دى.

① ((إما أن يكون زيدبن ارقم لم يكن يومئذ أسلم))

(٢) ((أو كانت ثلاث غزوات صغيرة فإن من عد من الصحابة ﷺ ذكر أعظمها)) يعني په صحابو ﷺ كښې به څنې حضراتو لوې لوې غزاګانې شمارلې.او ورې غزاګانې ئې نه شمارلې.اود غزود عشيره نه وړاندې چه کوم درې غزاګانې شوې وې.هغه ورې وې.ددې وجې زيد بن ارقم ﷺ د هغې ذکر اونکړو.اوغزوه عشيرې ته ئې اولنۍ غزا اوونيله.(١)

(٣) ((أو كانت .. بالنسبة إلى علمه))

علامه عيني ﷺ دا درې واړه توجيهات کړى دى.په فتح البارى کښې حافظ ابن حجر ﷺ په دې باره کښې ليکى.

(١) ((ففات زيد بن ارقم ﷺ ذكر ثنتين منها ولعلهما الأبواء وبواط وكان ذلك خفي عليه لصغره))

(٢) ((يحمل قول زيد بن ارقم على أن العشيرة أول ما غزاهو أى زيد بن ارقم والتقدير فقلت ما أول غزوة غزاها أى وأنت معه؟ قال العشير))

(٣) ((او عد الغزوتين وتهين واحدة.))

(الف) ددې توجيهاتو خلاصه دا شوه.چه حضرت زيدبن ارقم ﷺ غزوه عشيره ته اولنۍ غزا د خپل علم مطابق وئيلى دى.اود اولنو دوو غزاګانو دوى ته علم نه وو.ددې وجې چه په هغه وخت کښې دوى اسلام نه وو قبول کړې.اويا دخپلې کم عمرۍ د وجې هغوى ته علم نه وو.

(ب) حضرت زيدبن ارقم ﷺ دخپل شرکت په اعتبار سره دې ته اولنۍ غزا وئيلې ده. چه دا د دوى اولنۍ غزا وه.چه دوى په کښې شرکت کړې وو.د ټولوغزاګانو په اعتبارسره اولنۍ غزا وئيل دهغوى مقصود نه وو.

(ج) چونکه ابواء،بواط او عشيره درې واړه غزاګانې په نزدې نزدې زمانه کښې شوې وې.ددې وجې حضرت زيدبن ارقم ﷺ اولنۍ دوه غزاګانې مستقل شمار نکړې.لکه څنګه چه څنې اصحاب سيرد غزوه احزاب نه پس غزوه قريظه مستقله نه ده شمار کړې. څکه چه هغه د غزوه احزاب سره بيخى متصل وه.اودغه شان څنى حضراتو غزوه حنين او طائف دوه غزاګانې د قرب د وجې يو شمار کړى دى.

دعلامه عينى ﷺ په دويمه توجيه باندې دا اشکال کيږى.چه که د ورو او معمولى کيدو په وجه ئې د دوو غزاګانو ذکرنه وى کړې.نوبيا د عشيره د غزا ذکرهم نه وويکار،څکه چه هغه هم څه لويه غزوه نه وه.اود ابواء اوبواط پشان په دې کښې هم قتال نه ووشوې.(٢) والله اعلم.

---

(١)دغزوه عشيره‌نه وړاندې اکثر اهل سير د دوو غزواتو (ابواء او بواط) ذکر کړې دې.البته ابن سعد د درې غزواتو ذکرکړې دې.د هغوى په نيز غزوه بدر اولى (غزوه د کرزبن جابر) هم دغزوه عشيره نه وړاندې ده.علامه عينى ﷺ په دې دويمه توجيه کښې ((أوكانت ثلاث غزوات)) دابن سعد د روايت په وجه وئيلى دى.اوګورئ طبقات ابن سعد (٢\٨-٩)_~

(٢)اوګورئ عمدة القارى (١٧\٧٤) وفتح البارى (٧\٢٨٠و ٢٨١)_~

دغزواتو تعداد: په حديث باب كښې دحضرت زيدبن ارقم رضی الله عنه نه د غزواتو په باره كښې تپوس شوې دې.دغزواتو په تعداد كښې د اصحاب سيرمختلف اقوال دى.
① د ابن سعد،ابن اسحاق او واقدى رحمهم الله وغيره په نيز د غزواتو تعداد اوو ويش دى.
② په عبدالرزاق كښې په صحيح سند سره د حضرت سعيدبن المسيب رحمه الله نه د غزواتو تعداد څلورويش منقول دې.
③ دحضرت جابربن عبدالله نه يوويش غزوات منقول دى.[1]
④ دحضرت بريده رضی الله عنه نه په يو روايت كښې د شپاړسو تعداد مروى دې.[2]
⑤ دبخارى په ذكرشوى حديث كښې حضرت زيدبن ارقم رضی الله عنه د نورلس تعداد خودلې دې.
⑥ محمدبن جريرطبرى رحمه الله په خپل تاريخ كښې د غزواتو تعداد شپږ ويش خودلې دې.[3]
مشهوره او صحيح خبره هم دا ده،چه د نبى كريم صلی الله علیه وسلم د غزاګانو تعداد اوويش دې.[4]
په دې اوويش غزواتو كښې نبى صلی الله علیه وسلم په نهه كښې قتال كړې وو. بدر، احد، خندق، قريظه ،مصطلق،خيبر ،فتح مكه،حنين او طائف [5]
د سرايا شمار: دغزواتو په شمار كښې د اختلاف پشان د سرايا په تعداد كښې هم اختلاف دې.① په اصحاب سير كښې د ا بن اسحاق اوابن هاشم په نيز باندې د سرايا شمار اته ديرش دې.[6] ② ابن سعد رحمه الله په طبقات كبرى كښې د سرايا تعداد اووه څلويښ ليكلى دى.[7] ③ د واقدى په نيزاته څلويښت دې.④ ابن جوزى رحمه الله په تلقيح كښې د ۵۲ خودلې دې.⑤ د مسعودى په نيز د سرايا تعداد شپيته (۶۰) دې.[8] ⑥ محمدبن جريرطبرى رحمه الله په خپل سند سره د محمد بن اسحاق نه د ۳۵ سرايا تعداد نقل كړې دې.[9]
دغزواتو او سرايا په تعداد كښې دا اختلاف څه حقيقى اختلاف نه دې.يوخو ددې وجې چه

---

[1])طبقات ابن سعد(۵\۲) سيرة ابن هشام مع الروض الأنف (۳۵۴\۲) وفتح البارى (۲۸۱\۷)_
[2])عمدة القارى (۳۳\۱۷)_
[3])علامه طبرى رحمه الله ليكى، ،((وكانت غزواته بنفسه ستا وعشرين غزوة ويقول بعضهم هن سبع وعشرون غزوة فمن قال هى ست وعشرون جعل غزوة النبى صلی الله علیه وسلم خيبر وغزوته من خيبر إلى وادى القرى غزوة واحدة .. ومن قال هى سبع وعشرون غزوة جعل غزوة خيبر وغزوة وادى القرى غزة أخرى فيجعل العدد سبعاً وعشرين (تاريخ الطبرى (۴۰۴\۲)
[4]) وړاندې ابن جرير ليكى،((قال محمد بن عمر: مغازى رسول الله صلی الله علیه وسلم ليس فيها إختلاف بين أحد فى عددها وهى سبع وعشرون غزوة تاريخ الطبرى (۴۰۵\۲)_
[5])اوګورئ الكمال لابن الاثير (۲۰۷\۲) سيرة ابن هشام مع الروض الأنف (۳۵۴\۲)_
[6])سيرة ابن هشام مع الروض ا لأنف (۳۵۴\۲)_
[7])طبقات كبرى (۶\۲)_
[8]) فتح البارى (۲۸۱\۷)_
[9])تاريخ طبرى (۴۰۵\۲)_

عدد اقل د عدد اكثر نفى نه كوى.ممكن ده.چه څنو ته د څه غزواتو علم نه وو.ددې وجې هركس دخپل علم مطابق تعداد خودلې دې.
دويمه دا چه څنى اصحاب سير قريب الوقوع يا په يو سفر كښې واقع كيدونكې غزوات يو شمارى.ددې وجې د هغوى خودلې شوې تعداد كم دې.اونورو اصحاب سير غزوات اوسرايا جدا جدا شمارى.نودهغوى په نيزتعداد زيات شوې دې.لكه امام مغازى موسى بن عقبه غزوه احزاب اوغزوه خندق د قريب الوقوع په وجه يو شمار كړې ده.دغه شان بعضې اهل سيرو حنين او طائف دواړه غزاګانې يوشمارلى دى.[1]
دغه شان څنو غزوه خيبر او غزوه وادى قرى په يوسفر كښې د واقع كيدو په وجه يوه شمارلې ده.اوبعضې اهل سيرجدا جدا شمارلى وى.[2]

① بَاب غَزْوَةِ الْعُشَيْرَةِ ② بَاب ذِكْرِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَنْ يُقْتَلُ بِبَدْرٍ ③ بَاب قِصَّةِ غَزْوَةِ بَدْرٍ ④ بَاب قَوْلِ اللهِ تَعَالَى إِذْ تَسْتَغِيثُونَ رَبَّكُمْ ⑤ باب بلا ترجمة ⑥ بَاب عِدَّةِ أَصْحَابِ بَدْرٍ ⑦ بَاب دُعَاءِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى كُفَّارِ قُرَيْشٍ ⑧ بَاب قَتْلِ أَبِي جَهْلٍ ⑨ بَاب فَضْلُ مَنْ شَهِدَ بَدْرًا ⑩ باب بلا ترجمة ⑪ بَاب شُهُودِ الْمَلَائِكَةِ بَدْرًا ⑫ باب بلا ترجمة ⑬ بَاب تَسْمِيَةُ مَنْ سُمِّيَ مِنْ أَهْلِ بَدْرٍ

امام بخارى په دې بابونو كښې دغزوه بدر سره متعلق هغه احاديث ذكر كړى دى.كوم چه ددوى د مخصوص شرطونو د دائرې لاندې راځى.اودخپل عادت مطابق ئې داسې احاديث هم راوړى دى.كوم چه غزوه بدر سره متعلق نه دى.خود څه خاص مناسبت په وجه ئې هغه ذكر كړى دى.
په تقريركښې حضرت شيخ الحديث مد ظلهم غزوه بدر اول ښه پوره په تاريخى تفصيل سره مربوط كړې ده.اوبيان كړې ده.اوددې نه پس ئې د ابواب بخارى سره متعلقه لفظى او نور ضرورى بحثونه كړى دى.تاسو اول دا تفصيلى قصه واورئ.وړاندې به د بابونو په تشريح كښې صرف دهغه مباحثو ذكر كيږى.كوم چه دحديث لفظى تشريح ،او ترجمة الباب سره متعلق وى.يا هغه واقعات كوم چه په ماقبل كښې نه وى ذكر شوى.(ازمرتب)

٢=بَاب ذِكْرِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَنْ يُقْتَلُ بِبَدْرٍ

غزوه بدر كبرى: نبى كريم ﷺ په غزوه عشيره كښې د قريشو كومې قافلې په تعاقب كښې وتلې وو. هغه قافله شام ته دتجارت په غرض باندې روانه وه.په هغه وخت كښې دغه قافله بچ شوه او په وتلو كښې كاميابه شوه.اوس هم هغه قافله د سامان تجارت سره د شام نه مكې ته واپس راتلله.نبى كريم ﷺ ته معلومه شوه.چه قافله واپس راځى.نبى ﷺ صحابو ﷺ ته اوفرمائيل.اود دغه قافلې په تعاقب كښې د وتلو ذكرئې اوكړو.
په مسند احمد كښې دحضرت عبدالله بن عباس ﷺ د روايت مطابق درې سوه ديارلس او

---

[1])تاريخ طبرى (٢\٤٠٤)_
[2])تاريخ طبرى (٢\٤٠٤)_

په معجم طبرانی کښې د حضرت ابو ایوب انصاری ﷺ د روایت مطابق درې سوه څوارلس اوپه بیهقی کښې دحضرت عبدالله بن عمروبن العاص ﷺ د روایت مطابق درې سوه پنځلس صحابه کرام ﷺ د نبی ﷺ سره د قریشو د قافلې د تعاقب دپاره روان شول.([1]) د رمضان دولسم تاریخ وو.([2]) چونکه د څه مسلح فوځ او مسلح لښکرسره د مقابلې موقع نه وه. په صحابه کرامو ﷺ کښې چه څوك جمع وو.او څوك په تلوباندې آماده شول.هغوی لاړل.اوهغوی د جنګ څه تیارې نه ووکړې.([3]) دوه اسونه وو،یو دحضرت مقداد بن اسود او بل د حضرت زبیربن العوام ﷺ وه.او اویا اوښان وو.([4]) دا حضرات په دې اوښانو باندې وار په وار سوریدل.د دوو دوو او دریو دریو په حصه کښې یو یو اوښ راغلې وو.د رسول الله ﷺ سره حضرت علي او حضرت ابولبابه بن عبدالمنذر ﷺ وو.کله چه به د نبی ﷺ وار راغلو.نو نبی ﷺ به په اوښ باندې سور شو.اودا حضرات به پیدل روان وو.اوکله چه به دهغوی وار راغلو.نو یوبل پسې به سوریدل.او نبی ﷺ به پیدل تلل.حضرت علي ﷺ په خپل وار باندې دوی ته درخواست اوکړو.چه حضرت تاسو په اوښ تشریف کیږدئ.زه به پیدل ځم.او حضرت ابولبابه ﷺ هم دا درخواست کړې وو.خو نبی ﷺ اوفرمائیل.په تګ کښې تاسو زما نه زیات تکړه نه ئې.او زه په اجر کښې ستاسو نه زیات مستغنی نه یم.ماته هم د ثواب ضرورت دې.([5])

بیرابی عنبه کوم چه د مدینې طیبې سره بیخی نزدې د یومیل په فاصله باندې دې.چه هلته اوسیدل.نو نبی ﷺ دلښکرمعائنه اوکړه.اوپه دوی کښې چه کوم د کم عمر وو.هغوی ئې واپس کړل.د هغه ځاې نه روان شو.او مقام روحاء ته اورسیدل.هلته نبی ﷺ حضرت ابولبابه بن عبدالمنذر ﷺ دخپل قائم مقام په حیثیت د مدینې حاکم جوړ کړو.او مدینې منورې ته ئې اولیږلو.([6]) بیا د روحاء نه نبی ﷺ روان شو.او په لاره کښې ئې بسبس بن عمروجهنی

---

[1]) په جنګ بدر کښې د شریکو صحابو ﷺ په شمار کښې اختلاف د روایاتو او په هغې کښې تطبیق د پوره تفصیل سره په ((باب عدة أصحاب البدر)) لاندې راځی.)_

[2])طبقات ابن سعد(۱۲\۲)_

[3])سیرة ابن هشام (۶۰۷) وطبقات ابن سعد (۱۲\۲) وفتح الباری (۲۸۵\۷)_

[4])دحضرت مقداد ﷺ داس نوم ،،سبحه،، وو.اود حضرت زبیر ﷺ د اس نوم ،،سیل،، وو.په ځنی روایاتو کښې دی.چه دویم اس دحضرت مرثد بن ابی مرثد غنوی ﷺ وو.اوګورئ (الکامل لابن الأثیر (۸۳\۲)

[5])عن عبدالله قال کنا یوم بدر کل ثلاثة علی بعیر.وکان علی وأبو لبابة رضی الله عنهما زمیلی رسول الله ﷺ وکان إذا کانت عقبته قلنا إرکب حتی غشی فیقول (ﷺ) ما أنتما بأقوی منی وما أنا بأغنی عن الأجر منکم الحدیث أخرجه الحاکم فی المستدرک (۲۰\۱۳) وأقره الذهبی،،

په حضرت علي ﷺ باندې خو ټول روایات متفق دی.البته د بل صحابی ﷺ په نوم کښې اختلاف دې.دحاکم د ذکرشوی روایت مطابق حضرت ابولبابه ﷺ دې.دابن اسحاق په نیز مرثدبن ابی مرثد غنوی ﷺ دې.اوابونعیم د زید بن حارثه ﷺ نوم لیکلې دې.اوګورئ سیرت ابن هشام (۶۱۳\۱) وکامل ابن اثیر (۸۳\۲) که په مختلفو وختونو او مراحلوباندې محمول کړې شی.نو مطابقت راتلې شی)

[6])طبقات ابن سعد(۱۲\۲)_

اوعدی بن ابی الرغباء جهنی ﷺ ته حکم اوکړو.چه هغوی د قریشو حالات معلوم کړی.اود قافلې په باره کښې دې هم معلومه کړی.ددې نه پس نبی ﷺ مقام صفراء ته اورسیدل.(۱) نونبی ﷺ ته معلومه شوه.چه قریش د تجارتی قافلې د حفاظت په غرض یو لوی لښکر راروان کړې دې.دا خبر بسبس بن عمرو ﷺ او عدی بن ابی الرغباء ﷺ ورکړو.
تراوسه پورې ځلور سرایا او یو غزوه بدر اولی پیښه شوې وه.اوپه یوه کښې هم انصارو شرکت نه وو کړې.دبیعت عقبه په موقع باندې هم دا معاهده شوې وه.(۲) چه انصار به په مدینه کښې دننه د نبی ﷺ امداد کوی.دمدینې نه بهر وتل اوپه دشمن باندې حملې کولو دپاره دانصارو سره څه معاهده نه وه شوې.اوس دلته نبی ﷺ د تجارتی قافلې په تعاقب کښې راوتلې وو.اودا ویره پیدا شوه.چه چرته لښکر ته مخامخ نشو.اود جنګ اوقتال نوبت رانشی.ددې وجې نبی ﷺ صحابو ﷺ ته اووئیل.«أشیروا علی أیها الناس» خلقو ماته مشوره راکړئ.د نبی ﷺ په دې ارشاد باندې حضرت ابوبکر ﷺ اودریدل.او وې وئیل.اوپه ډیر مناسب انداز کښې ئې د وفادارئ او د خپل تعاون یقین ورکړو.نبی ﷺ بیا اوفرمائیل.
«أشیروا علی أیها الناس» نوحضرت عمر ﷺ اودریدل.اوهغوی هم په غوره عنوان سره دخپلې وفادارئ اود ډلې د وفادارئ اظهار اوکړو.

دحضرت مقداد بن اسود رضی الله عنه تقریر: خو نبی ﷺ بیا اوفرمائیل.«أشیروا علی أیها الناس» نوحضرت مقداد بن اسود ﷺ اودریدلو.او وې فرمائیل.

«أمض لما أمرك الله فنحن معك والله لا نقول كما قالت بنو اسرائیل لموسی إذهب أنت وربك فقاتلا إنا ههنا قاعدون،، ولكن إذهب أنت وربك فقاتلا إنا معكما مقاتلون»

دا الفاظ محمد بن اسحاق نقل کړی دی.(۳) د بخاری په روایت کښې دی.«ولكن نقاتل عن يمينك وعن شمالك وبين يديك وخلفك»(۴)
نبی اکرم ﷺ چه کله دحضرت مقداد بن اسود ﷺ خبره واوریده.نو دخوشحالئ نه ئې مخ اوپرقیدو.اوځنې صحابه ﷺ فرمائی.چه مونږ ته خیال اوشو.چه کاش دا الفاظ مونږ وئیلی وو. اګرچه حضرت مقداد بن اسود ﷺ (۵) دټولو د زړه خبره کړې وه.خواظهار دهغوی په ژبه

---

[1])وفی معجم البلدان (۴۱۲\۳) وادی الصفراء من ناحیة المدینة .. وبینه وبین بدر مرحلة)_
[2])وفی تاریخ الطبری (۱۴۰۱۲) وذلک أنهم حین بایعوه بالعقبة قالوا: یا رسول الله إنا براء من ذمامک حتی تصل إلی دارنا وصلت إلینا فأنت فی ذمامنا نمنعک مما نمنع منه أبناءنا ونساءنا)_
[3])سیرة ابن هشام (۶۱۵\۱)_
[4])بخاری کتاب المغازی باب نمبر ٤ حدیث نمبر(۳۹۵۲)_
[5])حضرت مقداد ﷺ حقیقی پلار نوم عمرو دې.اسودبن عبدیغوث دې متبنی (په خوې توب سره نولې) جوړ کړې وو.ددې وجې دوی ته مقداد بن اسود ﷺ هم وئیلی شی.اوهم په دې نسبت باندې دوی مشهور دی.ددوی د وفات په باره کښې حافظ لیکی....[بقیه حاشیه په راروانه صفحه....

باندې اوشو. ددې وجې د نورو تمنا پيدا شوه. چه نبی ﷺ په دې خبره دومره خوشحاله شو. کاش چه مونږ ددې خوشحالئ سبب جوړ شوی وو.

دحضرت سعد بن معاذرضی الله عنه جانثارانه تقرير: ددې باوجود نبی ﷺ بيا اوفرمائيل. «أشيروا على أيها الناس» نو صديق الانصار حضرت سعدبن معاذ ﷺ اودريدلو. اوهغوی عرض اوکړو. يارسول الله داسې معلوميږی. چه تاسو د انصارو رائې معلومول غواړئ. ابوبکر ﷺ د ټولو ترجمانی اوکړه. خوهغه مهاجر وو. عمر ﷺ دټولو ترجمانی اوکړه. خوهغه مهاجر وو. مقداد بن اسود ﷺ هم د زړه خبره اوکړه. خوهغه هم مهاجر وو. خبره هم هغه ده. چه نن د مدينې نه بهر د قتال کولو موقع راغله. او د انصارو سره د مدينې منورې نه بهر د کافرانو سره دمقابلې معاهده نه وه شوې. نو دوی ددې دپاره نن په خوشحالئ سره تيارهم دی که نه دی؟ نددې وجی نبی ﷺ دانصارو رائې معلومول غوښتل. دحضرت سعد بن معاذ ﷺ په تپوس کولو سره نبی ﷺ اوفرمائيل. آو، زه د انصارو رائې معلومول غواړم. په دې باندې حضرت سعد بن معاذ ﷺ يوځان قربانونکې تقرير اوکړو.

«يارسول الله قد آمنا بك وصدقناك وشهدنا أن ما جئت به هو الحق، وأعطيناك على ذلك عهوداً ومواثيقاً، على السمع والطاعة ولعلك يارسول الله خرجت لأمر فأحدث الله غيره.. فامض ..لما شئت وصل حبال من شئت، واقطع حبال من شئت، وسالم من شئت، وعاد من شئت، وخذ من أموالنا ما شئت، وأعطنا ما شئت، وما أخذت منا كان أحب إلينا مما تركت، وما أمرت به من أمرنا فأمرنا تتبع لأمرك، لئن سرت حتى تاتي برك الغماد لنسيرن معنك فوالذى بعثك بالحق لو استعرضت بنا هذا البحر لخضناه، وما تخلف منا رجل واحد، وماكره أن نلقى عدونا إنا لصبر عند الحرب، صدق عند اللقاء، ولعل الله يريك منا ما تقربه عينك فسر بنا على بركة الله»[1]

اې دالله رسوله مونږ په تا باندې ايمان راوړې دې. اوستاسو تصديق مو کړې دې. اوددې خبرې ګواهی مو ورکړې ده. چه تاسو څه راوړی دی. هم هغه حق دی. اوتاسو ته مونږ په دې پخې وعدې اوميثاقونه هم درکړی دی. اې دالله رسوله تاسو د مدينې نه په يوه اراده راوتلې وئ. او الله تعالى بل صورت پيدا کړو. چرته چه غواړئ. لاړ شئ. چاسره چه غواړئ. تعلقات قائم کړئ. اوچا سره چه غواړئ تعلقات ختم کړئ. چا سره چه غواړئ. نو صلح اوکړئ. اوچا سره چه غواړئ. دشمنی اوکړئ. (او اې دالله رسوله) تاسو زمونږ په مالونوکښې چه څومره غواړئ. نو واخلئ. اوچه څومره غواړئ. مونږ ته ئې پريږدئ. اوتاسو چه زمونږ په مالونوکښې څه واخلئ. هغه به مونږ ته زيات خوښ وی. په مقابله دهغې چه تاسو ئې مونږ ته پريږدئ.

...دتيرمخ بقيه] ((كان المقداد عظيم البطن وكان له غلام رومى فقال له أشق بطنك فأخرج من شحمه حتى تلطف فشق بطنه ثم خالطه فمات المقداد وهرب الغلام .. واتفقوا على أنه مات سنة ثلاث وثلاثين فى خلافة عثمان ﷺ (الإصابة (٣\٤٥٥)_

[1])شرح مواهب لدنيه (١\٤١٣)_

اوتاسو چه څه حکم راکوئ.مونږ به د هغې تابعداری کوو.که تاسو مونږ برك الغماد پورې بوتلل غواړئ.نو مونږ به تاسو سره خامخا ځو.مونږ دالله په قسم سره وايو.چه تاسو ته چا دا حق دين درکړې دې.که تاسو مونږ ته دېه سمندر باندې د ورګډېدو حکم اوکړئ.نو مونږ به سمندر ته ورګډ شو.اوپه مونږ کښې به يو کس هم پاتې نشي.د دشمن سره مقابله کول په مونږ باندې بوجهه نه دې.مونږ دشمن سره د جنګېدو په وخت کښې ثابت قدم يو.اې دالله رسوله اميد دې چه الله تعالى زمونږ نه تاسوته هغه عمل اوښائى.چه په هغې سره به ستاسو سترګې يخې شي. بس دالله په ډاډ باندې ځئ.
کله چه حضرت سعدبن معاذ ﷺ [۱] داسې په موثر انداز کښې دانصارو ترجمانى اوکړه.نو نبى ﷺ خوشحاله شو.او وې فرمائيل.الله تعالى ما سره وعده کړې ده.چه په تجارتى قافله اود قريشو په لښکر کښې به په يو باندې مونږ ته فتح راکوى.چونکه د فقر اومال د قلت زمانه وه.نو خواهش خو هم دا وو.چه د تجارتى قافلې سره مخامخ شى.خو دالله تعالى اراده بل څه وه.
وَإِذْ يَعِدُكُمُ اللَّهُ إِحْدَى الطَّائِفَتَيْنِ أَنَّهَا لَكُمْ وَتَوَدُّونَ أَنَّ غَيْرَ ذَاتِ الشَّوْكَةِ تَكُونُ لَكُمْ وَيُرِيدُ اللَّهُ أَنْ يُحِقَّ الْحَقَّ بِكَلِمَاتِهِ وَيَقْطَعَ دَابِرَ الْكَافِرِينَ ۝ لِيُحِقَّ الْحَقَّ وَيُبْطِلَ الْبَاطِلَ وَلَوْ كَرِهَ الْمُجْرِمُونَ ۝ [۲]
اوياد کړئ. هغه وخت کله چه الله تعالى په دوو ډلو کښې ديوې تاسو سره وعده کړې وه.چه هغه به ستاسو دپاره وى.اوتاسو خوښول.چه د قوت نه خالى ډلې سره تاسو مخامخ شئ. اوالله تعالى دا غوښتل.چه حق په خپل حکم سره ثابت کړى.اوباطل ختم کړى.اګرچه مجرمان په دې باندې خفه کيږى.
الله تعالى دا فيصله کړې وه.چه نن دکفر طاقت ختمول دى.اود کفرملا ماتول دى. د دې وجې يوم بدر الله تعالى ،،يوم الفرقان،، اوګرځولو.[۳] ځکه چه په دې کښې د خيراوشر په مينځ کښې فرق ښکاره شو.په دې کښې د نور اوظلمت په مينځ کښې فرق ښکاره شو. او ددې يوم الفرقان دپاره الله تعالى د رمضان د مياشت انتخاب کړې وو.په کومه کښې چه د فرقان حميد نزول شوې وو.دغه شان د رمضان روژې هم فرق کونکى وى.په مينځ دحق اود باطل کښې،چه څوك دالله تعالى غلامى کوى.اودهغه د حکم مطابق لوږه تنده زغمى.او څوك دخپلې خيټې غلام جوړيږى.اودالله تعالى حکم شا ته غورځوى.نوالله تعالى ددې دپاره د رمضان مياشت منتخب کړه.اودا يوم البدر ئې يوم الفرقان کړه.
مقام بدر: بدر د مدينې منورې نه د ۸۰ ميله په فاصله باندې ديو کلى نوم دې.وئيلى شى. چه بدر بن يخلد بن نضر بن کنانه دا آباد کړې وو.د ځنى خلقو خيال دې.چه بدر بن الحارث

---

[۱] دمسلم شريف په روايت کښې دحضرت سعد بن عباده ﷺ نوم دې. خو د اصحاب سير په ټولو رواياتو کښې د سعد بن معاذ ﷺ نوم دې.ددې وجې د مسلم په روايت کښې د حضرت سعدبن عباده ﷺ نوم د راوى وهم ګرځولې شوې دې.اوګورئ ((تکملة فتح الملهم ،باب غزوة بدر حديث نمبر ۴۳۸۵)
[۲])سورة الأنفال :۷)_
[۳])قال الله تعالى ﴿ وما أنزلنا على عبدنا يوم الفرقان يوم التقى الجمعان ﴾ سورة الأنفال:۴۱)_

دا اباد کړې وو.اودځنو خیال دې.چه هلته یو کوهې وو.دهغې نوم بدر وو.ددې په بنیاد ددې کلی نوم ،،بدر،، کیخودې شو.[۱]

دابوسفیان ویره اود مکې خلقوته خبر ورکولو دپاره د سړی لیږل: بل طرف ته ابوسفیان چه تجارتی قافله ئې د شام نه رانه راروانه کړې وه.او مکې ته تلو. هغه سره فکر شو.چه چرته محمد (ﷺ) او دهغه ملګرې زمونږ د قافلې تعاقب اونکړی. ددې وجې هغوی په تاکید سره ددې په لټون اوتحقیق پسې شو.کله چه حجاز ته نزدې شو.نو هغه ته پته اولګیده.چه د نبی ﷺ د قافلې د تعاقب دپاره روان شوې دې.ابو سفیان ضمضم بن عمرو غفاری ته اجرت ورکړو.او وې لیږلو.چه مکې ته زرترزره اورسه.اود خپلې تجارتی قافلې خبر ورکړه.چه هغه په خطره کښې ده.نو ضمضم غفاری مکې مکرمې ته روان شو[۲]

دعاتکه بنت عبدالمطلب خوب: اوس لا هغه رسیدلې هم نه وو.چه عاتکه بنت عبدالمطلب [۳]یو خوب اولیدو.چه یو په اوښ سور کس په ،،ابطح،، کښې اوښ کینولې دې اواعلان کوی. «ألاانفروا یا آل غدر لمصارعکم فی ثلاث» اې غدارانو! دخپل قتل ځایونو ته روان شئ. په درې ورځو کښې دننه دننه،

ددې نه پس دا کس مسجد حرام ته راځی.او هم دا اعلان کوی.او جبل ابی قبیس باندې خیژی.اودکانړی یوه ګټه ښکته راغورځوی.هغه ګټه ریزه ریزه کیږی.دمکې داسې یو کور پاتې نشی.چه دهغې ګټې ټوټې هغې کور کښې نه وې غورځیدلې[۴]

عاتکه دا خوب خپل ورور عباس بن عبدالمطلب ته بیان کړو.اووې وئیل.داسې معلومیږی. چه ستا په قوم باندې څه مصیبت راتلونکې دې.او دا ئې ورته هم اووئیل.چه دا خوب چاته مه بیانوه.حضرت عباس داخوب خپل دوست ولیدبن عتبه ته بیان کړو.اوهغه ته ئې اووئیل. چه دا مه بیانوه.ولید خپل پلار عتبه ته ددې ذکر اوکړو.اوخبره په ټول ښار کښې خوره شوه. حضرت عباس مسجد حرام ته لاړلو.نو ابوجهل پرې آواز راویستلو.او پیغور ئې ورکړو. چه اوس خو ستاسو په خاندان کښې ښځې هم پیغمبرانې جوړیږی.[۵] په دې دوران کښې ضمضم بن عمروغفاری راورسیدلو.ګریوان ئې شلولې وو.اود اوښ پوزه ئې پریکړې وه.او اعلان ئې کولو.«یاآل قریش أدرکوا عیرکم»[۶]اې قریشو دخپلې قافلې خبر مو واخلئ.د ضمضم

---

[۱])معجم البلدان (۱\۳۵۸)_

[۲])ثقات ابن سعد(۲\۱۳) دغه شان سیرة ابن هشام (۱\۶۰۷)_~

[۳])عاتکه بنت عبدالمطلب د نبی ﷺ ترور او د ابوطالب سکه خور وه.اودام المومنین ام سلمه رضی الله عنها د پلار ابو امیه بن المغیره ښځه وه.ددوی په اسلام راوړو کښې اختلاف وو.د اکثرو رائې دا ده.چه دې اسلام قبول کړې وو(الإصابة (۴\۳۵۸)_~

[۴])سیرة ابن هشام (۱\۶۰۸)_

[۵])سیرة ابن هشام (۱\۶۰۸)_

[۶])البدأیة والنهایة (۳\۲۵۸)_

بن غفاري د پيغام رسيدو نه پس اوس د عاتکه بن عبدالمطلب دخوب حقيقت ذهنونوکښې راغلو.اوس خلق فکر مند شول[١]اوځه خلقو سره دا فکرهم پيدا شو.چه ځان بچ کړئ. خو دمکې يو کور هم داسې نه وو.چه دهغوی څه نا څه سرمايه په دې تجارتی قافله کښې نه وه لګيدلې.ځکه چه حالات بدل وو.قافلې د مسلمانان په ګيراؤ کښې وې.ددې وجې تجارت آزا نه وو.خودا لويه قافله وه.دابوسفيان غوندې مدبر ددې امير وو.ددې وجې ټولو خلقو خپله سرمايه راټوله کړې وه.اودې قافلې ته ئې حواله کړې وه.([٢])

په دې خبر سره په ټوله مکه کښې يوه غوغا شوه.او ابوجهل خلق تيارول شروع کړل.ټول خلق تلو ته تيار شو.خو ابولهب لاړلو.دهغه په عاص بن هشام باندې څلور زره درهم قرض وو.او دا مقروض دخپلې غريبئ په وجه د قرض په ادا کولوقادر نه وو.نو ابولهب پرې دباؤ واچولو.چه يا زما قرض ادا کړه.اويا زما په ځاې ته لاړشه.هغه د قرض د وجې د ابو لهب په ځاې باندې په لښکر کښې شامل شو.([٣])

دجهيم بن الصلت خوب: کله چه دا خلق روان شو.او مقام جحفة ([٤]) ته اورسيدل.هلته جهيم بن الصلت خوب اوليدو.چه يوسړې په اس باندې سور دې.اوهغه سره يو اوښ دې.هغه سړې وائی.«قتل أمية بن خلف، قتل ابوالحکم بن هشام،قتل عتبة بن ربيع، قتل شيبة بن ربيعة» ددې اعلان نه پس هغه سړې اوښ په يوه نيزه باندې وهی.اود نيزې په لګيدو د اوښ د بدن نه وينه راوځی.اوهغه وينه داسې ده.چه ځومره خيمې د قريشو په دغه ځاې کښې وې.هغه ټولو ته دهغې دارې ورغلې.هغه دا خوب بيان کړو.ابوجهل ته چه کله ددې خوب خبر اوشو.نو وې وئيل چه په بنو مطلب کښې دا دويم پيغمبر پيدا شو.کله چه صبا ته د بدر په مقام کښې مقابله اوشی.نو مونږ به دا اوښايو.چه څوك به قتليږی.([٥])

دابوسفيان ويره او لټون: ابوسفيان برابرپه دې لټون کښې وو.چه محمد (ﷺ) چه زمونږد قافلې په تعاقب کښې دې.دهغوی حال معلوم کړی.د بدر په مقام باندې يوه ډيرئ وه.او هغې ډيرئ سره يوه چينه وه.دهغه چينې سره مجدی بن عمروجهنی او دوه ښځې وې.په هغې کښې د يوې ښځې په بله باندې قرض وو.اوهغې ترې دخپل قرض مطالبه کوله.اوقرض دارې ښځې دهغې نه مهلت غوستلو.اوهغې ورته وئيل.چه د قريشو تجارتی قافله راروانه ده. هغه به دلته قيام کوی.ماته به د هغې دخدمت موقع ملاؤ شی.نو زه به مزدوری اوکړم .اوچه څه اوګټم.په هغې سره به ستا قرض خلاص کړم.د هغوی جګړه چه ئې

---

[١])البداية والنهاية (٢٥٨\١٣)_
[٢])طبقات ابن سعد (١٣\١٢)_
[٣])سيرة ابن هشام (٦١٠\١١)_
[٤]) الجحفة بالضم ثم السكون كانت قرية كبيرة .. على طريق المدينة من مكة على أربع مراحل وهي ميقات أهل مصر والشام إن لم يمروا على المدينة فإن مروا بالمدينة فميقاتهم ذو الحليفة (معجم البلدان (١١١\٢)_
[٥])البداية والنهاية (٢٦٥\١٣و ٢٦٦)_

اولیده.نو مجدی بن عمرودهغوی په مینځ کښې بچ بچاؤ اوکړو.اووې وئیل.او د قریشو قافله راروانه ده.په هغه وخت کښې به دا ستا قرض ادا کړی.(۱)
بسبس او عدی کوم چه نبی ﷺ د ابو سفیان د قافلې په جاسوسئ کښې لیږلی وو.دا دواړه حضرات مقام بدر ته رارسیدلی وو.چه ددې دواړو ښځو او مجدی بن عمرو خبرې ئې واوریدې.نو د نبی ﷺ په خدمت کښې حاضر شول.او د حقیقت حال نه ئې خبر کړو(۲)اوس چه ابو سفیان بن حرب دلته راورسیدلو.نو مجدی بن عمرو ته ئې اووئیل.چه تا دلته د څه کسانو اوړیدل راوړیدل او ګرځیدل کتلی دی.مجدی ورته اووئیل.ما څوك نه دی لیدلی. البته یو دوه سوارۀ راغلی وو.هغوی اوښانوته اوبه ورکړې.اومشك ئې ډك کړلو.اوبیا لاړل.
ابوسفیان چه اخوا دیخوا اوکتل.نود اوښ پچې هغه ته په نظر شوې.یوه پچه هغه راوچته کړه.اوهغه ئې ماته کړه.په هغې کښې دننه د قجورې هډوکې وو.چه دغه هډوکې ئې اولیدل.نوهغه سمدستی پوهه شو.چه داد یثرب(مدینې) دقجورو هډوکې دی.اودا د محمد (ﷺ) سړی وو.مونږ لره پکاردی.چه خپله لاره بدله کړو.نوهغه لاره بدله کړه.اود سمندر غاړې لار باندې روان شو.(۳) اودغه شان د خپلې قافلې په بچ کولو کښې کامیاب شو.
د قریشو د واپسئ دپاره د ابوسفیان پیغام: کله چه دا اطمینان ورته اوشو.چه قافله اوس محفوظ ده.نو هغه قریشو ته پیغام اولیږلو.((إنكم إنما خرجتم لتمنعوا عيركم ورجالكم وأموالكم وقد نجاها الله فارجعوا))(۴)تاسو ددې دپاره راوتلې وئ.چه د خپلې قافلې سړو او مالونوحفاظت اوکړئ.الله تعالی ټول بچ کړو.نو تاسو واپس لاړ شئ.
دقریشولښکر ته دا پیغام اورسیدو.خو ابوجهل اووئیل، نه،مونږ سره د ګډیدونکې ښځې دی.اود طنبل وهونکی سړی دی.دخوراك ډیرمعقول او ښه انتظام دې.مونږ به بدر ته ځو. درې ورځې به هلته خوشحالی کوو.او د هغې نه پس به واپس راځو.(۵)
د بنو زهره واپسی: دبنو زهره سردار اخنس بن شریق اووئیل.مونږ خو دخپلې قافلې د حفاظت دپاره راغلی وو.قافله په حفاظت سره مکې ته روانه ده.اوس مونږ ته د وړاندې تلو ضرورت نشته.هغه خپل کسان ځان سره واخستل. او واپس لاړل.(۶)
دا خلق د بدرمقام ته د مسلمانانو نه وړاندې رارسیدلی وو.اوهلته چه کوم غوره ځاې وو.په

---

۱)سیرة ابن هشام (۱۱\۶۱۷)_
۲)ایضاً)_
۳)سیرة ابن هشام ((۱۱\۶۱۸)_
۴)سیرة ابن هشام (۱۱\۶۱۸)_
۵)فقال ابوجهل والله لا نرجع حتى نرد بدراً .. فنقيم عليه ثلاثاً فننحر الجزور . ونطعم الطعام ونسقى الخمر،وتعزف علينا القيان، وتجمع بنا العرب بمسيرنا وجمعنا فلا يزالون يهابوننا أبداً بعدها فامضوا (السيرة النبوية (۶۱۸) والبداية والنهاية (۳\۲۶۶)_
۶)طبقات ابن سعد (۲\۱٤)_

هغې باندې دوی قبضه کړې وه.اوهلته چه د اوبو کومه چینه وه.په هغې باندې ئې هم قبضه کړې وه.مسلمانان روسته راورسیدل.هغوی ته چه کوم ځاې ملاو شو.هغه بس شګه وه.په هغې کښې به پښې ښخیدلې.الله تعالی باران اوکړو.[1] قرآن کریم ددې ذکر په دې آیت کښې کړې دې.

﴿ وَيُنَزِّلُ عَلَيْكُمْ مِّنَ السَّمَآءِ مَآءً لِّيُطَهِّرَكُمْ بِهٖ وَيُذْهِبَ عَنْكُمْ رِجْزَ الشَّيْطٰنِ وَلِيَرْبِطَ عَلٰى قُلُوْبِكُمْ وَيُثَبِّتَ بِهِ الْاَقْدَامَ﴾ [2]

او الله تعالی باران اوکړو.دې دپاره چه تاسو پاك کړي.اوتاسو نه د شیطان پلیتی لرې کړي. او ستاسو زړونه مضبوط کړي.او ستاسو قدمونه مضبوط کلك کړي.

د باران نتیجه دا شوه.چه دهغې په وجه هغه شګه کلکه شوه.اوپه کوم ځاې کښې چه مشرکان وو.هلته ختې جوړې شوې.اوهغوی ته مشکلات او ګرانی پیدا شوه.

په دغه دوران کښې نبی ﷺ حضرت علی،حضرت سعدبن ابی وقاص.اوحضرت زبیرین العوام ﷺ اولیږل.چه لاړ شئ.لږه د قریشو جائزه واخلئ.او راشئ.[3] اتفاقی خبره وه.چه د قریشو دوه غلامان [4] دوی ته لاس ورغلل.هغوی ئې اونیول.او رائې وستل.نبی ﷺ مونځ کولو.هغه حضراتو د دوو غلامانو نه د ابوسفیان د قافلې په باره کښې تپوس کولو.هغوی ورته اووئیل.مونږ د قریشو لښکرسره هغوی ته د اوبو ورکولو دپاره راغلی یو.دابوسفیان د قافلې مونږ ته علم نشته.کله چه به هغه غلامانو د ابوسفیان د قافلې په باره کښې دخپلې لا علمۍ اظهار اوکړلو.نو دوی به هغوی لره وهل شروع کړل.چه کیدې شی.د دې ویرې نه د ابوسفیان د قافلې څه حال اوښائی.کله چه به هغوی وهل اوخوړل. نو هغوی به اووئیل. آو قافله شته.صحابوﷺ به دهغوی وهل پریخودل.اوبیا به ئې ترې د قریشو د قافلې په باره کښې تپوس شروع کړل.نو هغوی به بیا وئیل.چه مونږ د قریشو مشکیان یو.د قافلې مونږ ته څه علم نشته.صحابوﷺ به هغوی دوباره ویرول او دهمکی به ئې ورکوله.په دې دوران کښې نبی ﷺ سلام اوګرځولو.او وې فرمائیل.عجیبه خبره ده. کله چه هغوی دروغ وائی.نو تاسو ئې پریږدئ.اوچه کله رښتیا وائی.نو تاسو ئې وهئ.په الله قسم دا د قریشو سړی دی. بیا نبی ﷺ هغوی نه تپوس اوکړو.په لښکرکښې څومره کسان دی؟ هغوی ورته اووئیل. مونږ ته خو تعداد معلوم نه دې.البته دومره ده چه ډیر دی.نبی ﷺ ترې تپوس اوکړو.چه ښه

---

[1])سیرة ابن هشام (۲۶۶/۱)_

[2] سورة الأنفال :۱۱)_

[3])سیرة ابن هشام (۱/ ۶۱۶)_

[4]) په دوی کښې یو غلام د بنو الحجاج وو.دهغه نوم اسلم او دویم غلام د بنو العاص وو.دهغه نوم عریض ابو یسارلیکلې دې.(سیره ابن هشام (۶۱۶/۱) خو په کنز العمال کښې دمسند احمد وغیره په حوالې سره د حضرت علیﷺ روایت دې.چه مونږ ته دوه کسان ملاؤ شو.یو قریشی وو.او یو دعقبه بن ابی معیط غلام وو.قریش خو زمونږ نه ا ووتل اوتختیدل.اوغلام مونږ اونیولو.او دهغه نه مو تپوسونه شروع کړل... اوګورئ کنزالعمال (۳۹٤/۱۰) حدیث نمبر (۲۰۰٤۱)_

دا راته اوښائي.چه هغوی روزانه څواوښان ذبح کوی؟ نو غلامانو اووئیل. یوه ورځ نهه او بله ورځ لس،نو نبی ﷺ اوفرمائیل.د نهه سوو نه تر یو زر پورې تعدا دې.او واقعی هم دغه شان وه.[1]

دجنګ په شپه د نبی علیه السلام دعا: د حضرت علی رضی الله عنه روایت دې.چه په کوم صبا باندې جنګ کیدونکې وو.په دغه شپه ټول صحابه رضی الله عنهم اوده شول.خو نبی ﷺ اوده نشو.او نبی ﷺ برابر د الله تعالی نه دعا اوالتجاء کوله.[2]

د حضرت انس رضی الله عنه روایت دې.چه نبی ﷺ په دغه شپه صحابه رضی الله عنهم میدان بدر طرف ته بوتلل.او د مکې د کافرانو د قتل ځاویونه ئې دوی ته اوخودل.[3]

دحضرت سعد بن معاذ رضی الله عنه په تجویزباندې د نبی ﷺ دپاره د ډیرۍ دپاسه سپر تیارکړې شو.په هغه سپرکښې نبی ﷺ په دعا اوزارۍ اوعبادت کښې مصروف وو. حضرت ابوبکر رضی الله عنه دننه په سپرکښې ددوی سره موجود وو.او حضرت سعد بن معاذ رضی الله عنه بهر په دروازه باندې پهره ورکوله.[4]

کله چه صبا شو.نو نبی ﷺ مونځ ورکړو.اوددې نه پس نبی ﷺ د صحابه کرامو رضی الله عنهم صفونه برابر کړل.یو بیرغ د حضرت علی رضی الله عنه په لاس کښې وه.اویو بیرغ د حضرت مصعب بن عمیر رضی الله عنه په لاس کښې وه.یو بیرغ د یو انصاری رضی الله عنه صحابی رضی الله عنه په لاس کښې وه.[5] دا د جمعې ورځ وه.اود رمضان د میاشتې اوولسم تاریخ وو.[6]

دمشرکانوصفونه جوړول: یوخوا مشرکانو برابر صفونه جوړ کړی وو.او د جنګ دپاره ولاړ وو.اوس لا جنګ نه وو شروع شوې.چه یومشرك اووئیل.ماته اجازت اوکړئ.چه زه اوګورم. دمسلمانانو دامداد دپاره نور فوځ چرته په پټ ځاې کښې خو نشته؟ نوهغه په اس باندې سور شو. او د ګیرچاپیره چکر ئې اولګولو.او واپس راغلو وې وئیل.بس هم دا دی.کوم چه مخامخ دی.نور فوځ د امداد دپاره نشته.خوزه دا وینم.چه دې کسانو د مدینې منورې نه سور مرګ په خپلو اوښانو باندې بار کړې دې.او راغلی دی.د تورې نه سوا دوی سره نور څه نشته.اوزما دا اندازه ده.چه په دوی کښې به هیڅ یوکس تر هغه وخته پورې مرګ قبول نکړی.ترڅو چه خپل مد مقابل مړ نکړی.که زمونږ کسان هم د هغوی په برابرۍ باندې مړه شول.نو بیا به د ژوند څه مزه پاتې شی؟ نوسوچ او فکر اوکړئ.اوخه رائې قائمه کړئ.[7]

---

[1])سیرة ابن هشام (۶۱۷\۱) کنزالعمال (۳۹۷\۱۰) حدیث نمبر(۲۹۹٤٤)_
[2])کنزل العمال (۳۹۷\۱۰) حدیث نمبر(۲۹۹٤٤)_
[3])کنز لالعمال (٤۲٤\۱۰) حدث نمبر ۳۰۰۲۳)_
[4])سیرة ابن هشام (۶۲۰\۱)_
[5])سیرة ابن هشام(۶۱۲\۱)_
[6])سیرة ابن هشام (۶۲۶\۱)_
[7])ابن هشام دهغه الفاظ دا نقل کړی دی.((قال ما وجدت شیأ وقد رأیت یا معر قریش البلایا تحمل المنایا ،نواضح یثرب تحمل الموت الناقع ،قوم لیس لهم منعة ولا ملجأ إلا سیوفهم والله ما أری أن یقتل رجل منهم حتی یقتل رجلاً منکم، فإذا أصابو منکم أعدادهم فما خیرالعیش بعد ذلک ؟ فروا رأیکم (سیرة ابن هشام (۶۲۲\۱)

دحكيم بن حزام عتبه ته د واپسئ مشوره ورکول: په دې دوران کښې حکیم بن حزام ،عتبه بن ربیعه ته ورغلو.او ورته ئې اوونیل.چه د عمروبن حضرمی خون بها په خپله ذمه واخله.او خلقو ته د واپس تلو اووایه.عتبه ددې دپاره تیار شو.دخلقو واپس تلو دپاره ئې خپله خطبه اوونیله.(۱)
خوابوجهل هغه سره اختلاف اوکړو.او پیغور ئې ورکړو.چه دخپل خوی ابوحذیفه رضي الله عنه د وجې د جنګ نه ډډه کوې.(۲) چه هغه د مسلمانانو په لښکر کښې دې.په جنګ کښې د هغه د قتلیدو ده ته ویره ده.
دعتبه دخپل ورور او پلار سره د مقابلې دپاره وتل: د ابوجهل د دې پیغور نتیجه دا راووته.چه عتبه دخپل ورور شیبه بن ربیعه اود خپل خوی ولید بن عتبه سره میدان جنګ ته د مقابلې دپاره راووتلو.اودوی نعره اولګوله. «هل من مبارز؟» څوك مقابله کونکې شته.په مسلمانانو کښې درې انصاری صحابه حضرت عوف بن الحارث، حضرت معوذ بن الحارث، او حضرت عبدالله بن رواحه رضي الله عنهم د مقابلې دپاره راوړاندې شول.(۳)
دحضرت عفراء رضی الله عنها یوخصوصیت: دحضرت عوف اوحضرت معوذ رضي الله عنهما دمور نوم حضرت عفراء دې.حضرت عفراء اولنې وادۀ دحضرت حارث سره کړې وو.د حارث نه ددې درې ځامن اوشول.حضرت عوف، حضرت معوذ او حضرت معاذ رضي الله عنهم.دحارث د وفات نه پس بیا حضرت عفراء د بکیربن یالیل سره وادۀ اوکړو.اود بکیربن یالیل نه ددې څلور ځامن پیدا شول.ایاس عاقل خالد او عامر،دحضرت عفراء رضي الله عنها دا خصوصیت وو.چه دهغې دا اووه ځامن وو.او اووه په اووه واړه په جنګ بدر کښې شریك وو.(۴) بهرحال کله چه دا درې واړه صحابه د مقابلې دپاره راووتل.نو عتبه اوونیل «من أنتم» تاسو څوك ئې؟ هغوی ورته اوونیل «رهط من الأنصار» مونږ دانصارو ډله یو.عتبه اوونیل «ما لنا بکم حاجة» زمونږ تاسو

---

(۱) وفی سیرة ابن هشام (۲۲۳\۱) ثم قام عتبة بن ربیعة خطیباً فقال یا معشرقریش إنکم والله ما تصنعون بأن تلقوا محمداً وأصحابه شیأ والله لئن أصبتموه لا یزال الرجل ینظر فی وجه رجل یکره ألنظر إلیه قتل ابن عمه . ابن خاله، أو رجلاً من عشیرته، فارجعوا وخلوا بین محمد وبین سائر العرب فإن أصابوه فذلک الذی أردتم وإن کان غیر ذلک الفاکم ولم تعرضوا منه ما تریدون .)_

(۲) أبوحذیفة بن عتبة بن ربیعة إسمه مهشم وقیل هشیم وقیل هاشم وقیل قیس.. کان من السابقین إلی الإسلام وهاجر الهجرتین وصلی إلی القبلتین .. ألم بعد ثلاثة وأربعین إنساناً ... کان ممن شهد بدراً استشهد یوم الیمامة وهو ابن ست وخمسین سنة (الإصابة (۴۲\۴- ۴۳)_

(۳) حضرت عبدالله بن رواحه رضي الله عنه مشهور انصاری صحابی دې.د لیلة العقبة په بیعت اوپه جنګ بدر کښې دشرکت شرف ورته حاصل دې.په غزوه موته کښې چه کله حضرت جعفرطیار رضي الله عنه شهید شو.نو د نبی ﷺ د خودلې شوی ترتیب مطابق د اسلامی لښکربیرغ دوی واخستله.اوپه جنګیدو جنګیدو کښې د موتة په میدان کښې ئې د شهادت پیالئ اوڅکله.(الإصابة (۳۰۶\۲)_

(۴) اوګورئ (الإصابة (۲۶۴\۴)_

سره څه کار نشته.بيا عتبه اووئيل ((يا محمد أخرج إلينا أكفاءنا من قومنا)) زمونږ د قوم کسان چه زمونږ پشان وی.هغوی د مقابلې دپاره راوليږه.نونبی ﷺ حضرت علی رضی الله عنه حضرت حمزه او حضرت عبيده بن الحارث رضی الله عنه ته اوفرمائيل.ور وړاندې شئ.دا درې واړه ورووړاندې شول.

چونکه ددوی په مخونو باندې پرده وه.څکه عتبه تپوس اوکړو.((من أنتم؟)) دوی ورسره خپل تعارف اوکړو.نو عتبه اووئيل ((نعم أكفاء كرام))آو دا کسان زمونږ پشان دی.اوعزتمند دی.[1] رسول الله ﷺ په دغه موقع باندې دا هم وئيلی وو.

((يا بنى هاشم قوموا قاتلوا بحقكم الذى بعث الله به نبيكم إذ جاؤوا بباطلهم ليطفئوا نور الله))[2]
اې بنوهاشم تاسود هغه حق سره اوځئ.کوم چه الله تعالی ستاسو نبی ته ورکړې او راليږلې ئې دې.حالانکه دې کسانو باطل راوړې دې.اودالله تعالی نور (دين حق) مړکولو (ختمولو) دپاره راغلی دی.

په انفرادی مقابله کښې د عتبه، شيبه او وليد قتليدل: حضرت علی حضرت حمزه او حضرت عبيده رضی الله عنهم انفرادی مقابلې دپاره اووتل. د حضرت علی رضی الله عنه مقابله د وليد سره اوشوه.اوهغه ئې جهنم ته اورسولو.اودحضرت حمزه رضی الله عنه مقابله د شيبه بن ربيعه سره اوشوه.اوهغوی هم په يو ګذار باندې دهغه کارختم کړو. اودحضرت عبيده بن الحارث رضی الله عنه مقابله د عتبه سره اوشوه.دواړه په يوبل باندې ګذارونه اوکړل.اوزخميان شول.د عتبه ګذار باندې دحضرت عبيده پښه کټ شوه.حضرت علی اوحضرت حمزه رضی الله عنهما دخپل مقابل دقتلولونه پس دحضرت عبيده بن الحارث رضی الله عنه د مدد دپاره راغلل.اوچه راغلل نود عتبه کار ئې هم ختم کړو.[3]

دحضرت عبيده بن الحارث رضی الله عنه شهادت: حضرت عبيده بن الحارث هم د زخم په حالت کښې نبی ﷺ ته راوستې شو.حضرت عبيده تپوس اوکړو.يارسول الله زه شهيد يم؟ نبی ﷺ ورته اوفرمائيل بالکل ته شهيد ئې.دشهادت نه وړاندې هغوی دا شعر اووئيل.

فإن يقطعوا رجلى فإنى مسلم أرجى به عيشا من الله عاليا

والبسنى الرحمن من فضل منه لباساً من الإسلام غطى المساويا

که دوی زما پښه کټ کړه.نود څه پرواه خبره نه ده.زه مسلمان يم.اوزه دالله تعالی نه ددې په بدله کښې د اوچت ژوند اميد ساتم.

الله تعالی په خپل فضل او رحم سره ماته د اسلام داسې جامې واغوستې.کوم چه ټولې خطاګانې پټې کړې.[4]

باقاعده د جنګ شروع: ابوجهل د عتبه، شيبه او وليد د قتل نه پس لښکرته مخامخ تقرير

---

[1]) سيرة ابن هشام (۱\۶۲۵)_
[2]) طبقات ابن سعد (۲\۱۷)_
[3])سيرة ابن هشام (۱\۶۲۵)_
[4])سيرة مصطفى (۲\۷۸)_

اوکړو.چه دې کسانو د جلدبازئ نه کار واخستلو.څکه قتل شول.په لات او عزى مې دې قسم وى.مونږ به تر هغه وخته پورې نه خو.ترڅو پورې چه مونږ دوى په پړو باندې اونه تړو.([1]) او سخت جنګ شروع شو.ابوجهل دعا اوکړه.اې الله څوك چه خپلولئ پريکوى.او د نيکئ په ځاى بدئ ته رواج ورکوى.هغه تباه او برباد کړه.([2])

دجنګ شروع کيدو نه پس د نبى ﷺ په دعا کښې مشغوله کيدل: بل طرف نبى ﷺ د جنګ شروع کيدو نه پس په دعا الحاح او زارئ کښې مشغول شو.نبى ﷺ دعا اوکړه.

((اللهم إني أنشدك عهدك ووعدك اللهم إن شئت لم تعبد بعد اليوم أبداً))([3])

اې الله چه تا کومه وعده او عهد کړې وو.دهغې دپوره کيدو درخواست درته کوم.اې الله که تاسو غواړئ.چه په مخ د زمکې دنن نه پس همشيه دپاره ستاسو عبادت اونشى.(نو ټيك ده. دا يو موتې مسلمانان به ختم شى) اوپه ځنى رواياتوکښې راغلى دى.چه نبى ﷺ دا دعا کړې وه. ((اللهم أنجز لي ما وعدتني اللهم إن تهلك هذه العصابة من أهل الإسلام لا تعبد في الأرض))([4])

اې الله تاسو چه ما سره کومه وعده کړې وه.هغه پوره کړئ.اې الله که دمسلمانانو دا ډله هلاکه شى.نو بيا به په مخ د زمکې ستاسو عبادت اونشى.

په روايت کښې راځى.چه نبى ﷺ په دعا کښې دومره زارى او عاجزى اوکړه.چه د نبى ﷺ څادر مبارك د اوږې نه اوغورځيدل.حضرت ابوبکر ﷺ دوى ته تشريف راوړو.او عرض ئې اوکړو.((كفاك مناشدتك ربك فإنه سينجزلك ما وعدك))([5]) دخپل رب په در کښې دومره زارى او عاجزى کافى ده.بيشکه الله تعالى به خپله وعده پوره کوى.کومه چه ئې تاسو سره کړې ده.

يواشکال اودهغې جواب: دلته اشکال دا دې.چه نبى ﷺ په دعا کښې دومره مبالغه کوله.او زارى اوعاجزى ئې کوله.او حضرت ابوبکر ﷺ دوى د نورې دعا نه منع کولو.چه الله تعالى تاسو سره وعده کړې ده.چه تاسو ته به غلبه درکوى.اوتاسو ته به کاميابى درکوى.نوآيا دالله تعالى په دغه وعده باندې دحضرت ابوبکر ﷺ يقين وو.اود نبى ﷺ نه وو؟

نوددې په باره کښې تاسو دا وئيلې شئ.چه د مقام الوهيت او ربوبيت ادب هم دا دې.چه د وعدې باوجود سړې په ويره کښې وى.اود وعدې باوجود سړې اوغواړى.اودا ګنړى چه د الله تعالى ذات بينيازه دې.((لايسئل عما يفعل))دهغه نه تپوس نشى کولې. چه هغه دا کار اوکړو. نو ولې ئې اوکړو؟

نبى ﷺ په مقام خوف کښې وو.هغوى د مقام الوهيت او مقام ربوبيت پوره پوره ادب کولو.

---

[1])سيرة مصطفى (٩١\٢)_

[2])دابوجهل د دعا الفاظ داسې منقول دى ((اللهم اعطعنا للرحم. وأتانا لما لا يعرف . فأحنه الغداة فكان هو المستفتح (سيرة ابن هشام (٦٢٨\١)_

[3])البداية والنهاية (٢٧٦\٣)_

[4])كنزالعمال (٣٩٢\١١) رقم الحديث ٢٩٩٣٩)_

[5])كامل لابن اثير(٨٧\٢)_

او حضرت ابوبكر ﷺ په مقام رجاء كښې وو.په هغوى باندې د رجاء غلبه وه (۱)
دويمه خبره يود دا هم ده.هغه دا چه ممكن ده.نبى ﷺ دا ګڼړلى وى.چه الله تعالى خو وعده كړې ده.خو كيدې شى.چه ددې وعدې د تكميل دپاره څه شرطونه اوڅه اسباب داسې ضرورى وى.چه د هغې نه بغير دغه وعده پوره نشى.او زمونږ نه په دې شرطونو او دې اسبابو كښې كوتاهى اوشى.ددې وجې په نبى ﷺ باندې ويره غالبه وه.او نبى ﷺ دعا كوله. ددې نه پس نبى ﷺ د سپر نه رابهر شو.او نبى ﷺ اوفرمائيل.

((أبشر يا أبابكر أتاك نصر الله هذا جبريل آخذ أبعنان فرسه))(۲)

ابوبكر زيرې! دالله تعالى مدد راغلو.دا جبريل دې ،دوى د خپل اس واګې نيولې دې.

په موټى خاورې سره د كافرانو اوتركيدل: جنګ شروع شو.او سخت جنګ وو.نبى ﷺ د خاورو يو موټې راواخستل.او كافرانو طرف ته ئې اوويشتل.او ((شاهت الوجوه)) ئې درې ځله اوونيل.هم ددې په باره كښې الله تعالى فرمائيلى دى.(۳) ﴿وَمَا رَمَيْتَ إِذْ رَمَيْتَ وَلَٰكِنَّ اللَّهَ رَمَىٰ﴾ (۴)

او تا نه دى ويشتلې هغه يو موټې خاورې كله چه تا ويشتل كول بلكه الله تعالى ويشتى دى.

د يو موټې خاورې به څه حقيقت وى.دكافرانو يو زر لښكر وو.خو ددې لښكر داسې يوكس هم پاتې نشو.چه د هغه په سترګو كښې دغه خاورې نه وى داخل شوې.هغه خاوره د هر يو كس په سترګو كښې ورداخل شوه.اوهغوى سترګې مګل شروع كړلې دې سره كافران اوتر شو.(۵) مسلمانانو به هغوى نيول.او قيد كول.او قتلول.

---

(۱) حكى السهيلى عن شيخه أبى بكر بن العربى بأنه قال كان رسول الله ﷺ فى مقام الخوف والصديق فى مقام الرجاء وكان مقام الخوف فى هذا الوقت أكمل لأن الله أن يفعل ما يشاء فخاف أنا لا يعبد فى الأرض بعدها (البداية والنهاية (۲۷۲\۳)_

(۲) سيرة ابن هشام (۶۲۷\۱) وفى الكامل (۸۷\۲ و ۸۸) وخرج رسول الله ﷺ وهو يقول ﴿ سيهزم الجمع ويولون الدبر﴾ وحرض المسلمين وقال والذى نفس محمد بيده لا يقاتلهم اليوم رجل فيقتل صابراً محتسباً مقبلا غير مدبر إلا أدخله الله الجنة فقال عميربن الحمام الأنصارى .. وبيده تمرات يأكلهن بخ بخ ما بينى وبين أن أدخل الجنة إلا أن يقتلنى هولاء ثم ألقى التمرات من يده وقاتل حتى قتل و رمى مهجع مولى عمربن الخطاب بسهم فقتل فكان أول قتيل وفى البداية والنهاية (۲۷۷\۳) فأخرج عمير تمرات فجعل يأكل منهن ثم قال لئن أنا أحييت حتى آكل تراتى هذه إنها حياة طويلة فرمى مان كان معه من التمر ثم قاتلهم حتى قتل ﷺ وهو يقول حين قاتل..

ركضا إلى الله بغير زاد ۞ إلا التقى وعمل المعاد

والصبر فى الله على الجهاد ۞ وكل زاد عرضة النفاد

غير التقى والبر والرشاد

(۳) تفسير ابن كثير (۲۹۵\۲)_

(۴) سورة الأنفال:۱۷)_

(۵) أيضاً)_

د ابوالبختری قتل: نبی ﷺ صحابو ﷺ ته په دغه دوران کښې دا هم فرمائیلی وو.څنی خلق د مسلمانانو د مقابلې دپاره راتلل نه غوستل.هغوی په زور باندې راوستې شوی دی.نو هغوی مه قتلوئ.په هغوی کښې حضرت عباس بن عبدالمطلب هم دې.او ابو البختری بن هشام هم په زور باندې راوستې شوې دې.

یوانصاری صحابی ﷺ ابوالبختری (۱) اونیولو.او ورته ئې اوونیل.چه رسول الله ﷺ ستا د قتل نه مونږ منع کړې یو.د ابو البختری یو ملګرې وو.هغه سره د مکې نه راغلې وو.هغه اوونیل.زما دا ملګرې (۲) هم مه قتلوئ.انصاری صحابی ﷺ اوونیل. هرګز نه، نبی ﷺ صرف ستا په باره کښې حکم کړې دې.ستا د ملګری په باره کښې نه دی وئیلی. مونږ هغه نه پرېږدو.ابوالبختری اوونیل.بیا داسې نشی کیدې.چه زما ملګرې دې زما وړاندې قتلولې شی.او زه دې ژوندې یم.او دا شعر ئې وئیل. او د حملې دپاره راغلو.

لن یسلم ابن حرة زمیله حتی یموت أو یری سبیله

د شریفې ښځې خوې خپل ملګرې قتل ته نه حواله کوی.تردې چه یا خو په خپله مړ شی.او یا بچ شی.خپله لار اووینی.آخری دا چه دغه انصاری صحابی ﷺ هغه مړ کړو.(۳)

د عبیده بن سعید قتل: عبیده بن سعید یو لوې کافر وو.د هغه د بدن هیڅ یوه حصه هم د زغرې نه بهر نه وه. صرف سترګې ئې په نظر راتلې.حضرت زبیر بن عوام ﷺ ورته په سوو (انتظار) کښې وو. او هغه ئې په نیزه په سترګه اووهلو.کومه چه د هغه د سر نه اخوا اووتله.او هغه راپریوتلو .اومړ شو.حضرت زبیر ﷺ فرمائی.چه ما د هغه په سینه باندې پښه کیخوده.او ښه په زور سره مې ترې نیزه راوویستله.او د هغه نیزې څوکې کږې شوې وې.رسول الله ﷺ د حضرت زبیر ﷺ نه دغه نیزه دیادګار په طور واخستله.اود نبی ﷺ نه پس بیا هغه د حضرت ابوبکر ﷺ سره وه.اود حضرت ابوبکر ﷺ نه پس د حضرت عمر ﷺ سره وه.بیا د حضرت عثمان ﷺ اوبیا دحضرت علی ﷺ او په آخر کښې حضرت عبدالله بن زبیر ﷺ ته راغله.(۴)

په دې جنګ کښې دقریشو تقریباً اویا کسان مړه شول.او اویا کسان قیدیان کړې شول(۵)

د حضرت عباس رضی الله عنه نیول: په قیدیانو کښې حضرت عباس بن عبدالمطلب ﷺ هم وو. حضرت عباس ډیر اوګدقدوالا،لحیم شحیم جسیم سړې وو.دې حضرت ابوالیسر ﷺ

---

[1])دده نوم مجزر بن ذیاد بلوی وو(اوګورئ البدایة والنهایة (۲۸۵\۳)_ ~

[2]) دهغه نوم جناده بن ملیحه وو(البدایة (۲۸۵\۳)_

[3])البدایة والنهایة (۲۸۵\۳) وإنما نهی رسول الله ﷺ عن قتل أبی البختری لأنه کان أکف القوم عن رسول الله ﷺ وهو بمکة وکان لا یوذیه ولا یبلغه عنه شئ یکرهه وکان ممن قال فی نقض الصحیفة التی کتبت قریش علی بنی هاشم وبنی المطلب (سیرة ابن هشام (۶۲۹\۱)_

[4]) اوګورئ بخاری غزوه بدر رقم الحدیث ۳۹۹۸)_ .

[5]) طبقات ابن سعد (۱۸\۲۱)_

(¹) قيد كړي وو.دې ډير كم قد،ډير زيات كمزوري او نري پري سړي وو.نبى ﷺ د دوى نه تپوس اوكړو،ابواليسر تا عباس څنګه اونيولو؟ ابواليسر ورته اووئيل.په حقيقت كښې ما دې په يواځې نه دې نيولې،يو سړي زما مدد كړې وو،هغه كس ما نه وړاندې ليدلې وو اونه روسته،نبى ﷺ ورته اوفرمائيل،هغه د آسمان فرښته وه،(²)

د جنګ نه پس د قريشو د سردارانو لعشونه په كوهى كښې د غورځولو حكم: د جنګ د ختميدونه پس نبى ﷺ كريم ﷺ د قريشو سرداران په يوكوهى كښې د اچولو فيصله اوكړه. نو نبى ﷺ د هغه سردارانو لعشونه چه تعداد ئې خلورويش وو.په كوهى كښې اوغورځولو. او باقى مقتولين ئې هم دغه شان كندې اوكنستلې.اوپټ ئې كړل.(³)په سردارانو كښې د اميه بن خلف لعش چونكه ډير خراب شوې وو.اوكله چه زغره دهغه د بدن نه اوويستې شوه.نو دهغه اندامونه جدا جدا شو.ددې وجې هغه هم په هغه ځاې كښې په خاورو كښې پټ كړې شو.او هغه په كوهى كښې اونه غورځولې شو. (⁴)

د كافرانو مړو لعشونوته د نبى ﷺ خطاب: د نبى ﷺ دا عادت وو.چه كله به دوى په يو جنګ كښې فتح بيا مونده.نو د جنګ نه پس به ئې درې ورځې هلته قيام كولو.(⁵) دوى دلته هم درې ورځې قيام اوكړو.كله چه دريمه ورځ شوه.نو نبى ﷺ د روانيدو حكم اوكړو نبى ﷺ زين برابر كړو.او په سورلۍ باندې كيناستلو.او هغه كوهى طرف ته روان شو.په كوم كښې چه د قريشو سرداران غورځولې شوى وو.د صحابو ﷺ خيال شو.چه د څه بل ضرورت دپاره به ځى.خو نبى ﷺ كوهى ته راغلو.او وې فرمائيل.

«يا أمية، يا أباجهل بن هشام، يا عتبة بن ربيعة يا شيبة بن ربيعة هل وجدتم ما وعدربكم حقاً فإني قد وجدت ما وعدني ربي حقاً» اې اميه، اې ابوجهل اې عتبه اې شيبه الله تعالى چه كومه وعده تاسو سره كړې وه.آيا تاسو هغه صحيح اوبرحق بيا مونده.الله تعالى چه كومه وعده ما سره كړې وه.هغه خو ما په حق بيا مونده.

حضرت عمربن خطاب ﷺ اوفرمائيل.«هل تكلم من أجساد لا أرواح فيها؟» تاسو دې بې روحه مړو سره خبرې كوئ.نو نبى ﷺ اوفرمائيل.«والذى نفس بيده ما أنتم بأسمع لما أقول منهم ولكن لا يستطيعون أن يجيبوا» قسم دې په هغه ذات د چا په قبضه كښې چه زما روح دې.د دوى په

---

¹) حضرت ابواليسر انصار بدرى صحابى ﷺ دې.ليلة العقبه ته حاضر شوې وو.په مدنيه منوره كښې ۵۵ھ دوى وفات شوى وو.دې د ټولو نه آخرى بدرى صحابى دې.چه په مدينه كښې وفات شوې دې.اوګورئ الاصابة فى تمييز الصحابة (۲۲۱/۴)۔

²) تاريخ طبرى (۱۶۱/۲)۔

³) كامل لابن اثير (۹۰/۲) البداية والنهاية (۲۹۳/۳)۔

⁴) سيرة ابن هشام (۶۳۸/۱)۔

⁵) البداية والنهاية (۲۹۳/۳)۔

مقابله کښې تاسو زما خبرې زياتې نه اورئ.خوصرف دومره ده چه دوی جواب نشي راکولې.(۱)

مدينې منورې ته روانيدل او د دوو قيديانوقتل: ددې نه پس نبی اکرم ﷺ ددې ځاې نه روان شو.(۲) او انصاری صحابی عبدالله بن کعب رضی الله عنه ته ئې د مال غنيمت حفاظت اوسپارلو.(۳) مدينې منورې ته نزدې مقام صفراء ته چه کله نبی ﷺ اورسيدل.نوپه قيديانوکښې د نضربن حارث په باره کښې حکم اوکړو.چه هغه دې قتل کړې شي.نوحضرت علی رضی الله عنه هغه قتل کړو.(۴) دمقام صفراء نه چه کله روان شو.اومقام عرق الظبيه ته اورسيدل.نونبی ﷺ د عقبه بن ابی معيط دقتلولوحکم ورکړو.نوعاصم بن ثابت رضی الله عنه دهغه څټ قلم کړو.(۵)

دا دواړه قولاً او فعلاً په دواړو طريقو نبی ﷺ ته په تکليف رسولو کښې مشغول وو. تورې اومسخرې به ئې کولې.عقبه بن ابی معيط بدبخته په يوځل د نبی ﷺ په مخ مبارك باندې لاړې (لعاب) توکلې وې.او يوځل نبی ﷺ په مسجد حرام کښې مونځ کولو.اود اوښ پليتی او بچه دانئ ئې راوړه.د نبی ﷺ په شا باندې ئې ورروغورځوله.ددې وجې نبی ﷺ دهغه د

---

(۱) البداية والنهاية (۲۹۲\۳و ۲۹۳) په بعضې رواياتو کښې د نبی ﷺ دخطاب الفاظ داسې نقل شوی دی.،يا أهل القليب بئس عشيرة النبی ﷺ کنتم لنبيکم کذبتمونی وصدقنی الناس وأخرجتمونی وآوانی الناس وقاتلتمونی نصرنی الناس هل وجدتم ما وعد ربکم حقاً قد وجدت ما وعدنی ربی حقاً (البداية والنهاية (۲۹۲\۳) اهل قليب ته چه کله نبی ﷺ خطاب اوکړو.نود حضرت ابوحذيفه په مخ باندې نبی ﷺ د غم او خفګان آثار اوليدل.نبی ﷺ اوفرمائيل.ابوحذيفه! کيدې شی د پلار دا حالت چه تا اوليدل.نو خفه شوې به ئې.وې ونيل نه،يارسول الله خبره صرف دومره ده.چه زما پلار د عقل او فضل مالك وو.که ژوندې پاتې شوې وو.نو زما دا اميد دې.چه اسلام به ئې قبول کړې وو.اوس د کفر په حالت کښې دده مرګ ما خفه کوی.نبی ﷺ چه جواب واوريدو.نو دده دپاره ئې د خير دعا اوکړه.(کامل ابن اثير(۹۰\۲)، د نبی کريم ﷺ مړو سره په خطاب کولو باندې حضرت عمر رضی الله عنه ته اشکال پيښ شو.چه دبې روحه بدنونو سره خبرې کول څه معنی لری؟ نبی ﷺ چه کوم جواب ورکړو.د هغې نه دا ښکاره ده.چه الله تعالی کله اوغواړی.او څومره اوغواړی.مړو ته اوروول کولې شي.حضرت عائشه رضی الله عنها چونکه د سماع موتی قائله نه وه.ددې وجې به هغوی په داسې رواياتو کښې تاويل کولو. حافظ ابن کثير په البداية کښې تبصره کوی اوليکی.،،

قلت وهذا مما کانت عائشةرضی الله عنها تتاوله من الأحاديث وتعتقد أنه معارض لبعض الآيات وهذا المقام مما کانت تعارض فيه قوله ﴿ وما أنت بمسمع من فی القبور﴾ وليس هو بمعارض له والصواب قول الجمهور من الصحابة رضی الله عنهم ومن بعدهم للأحاديث الدالة نصاً علی خلاف ما ذهبت إليه رضی الله عنها (البداية والنهاية (۲۹۲\۳)،، د مسئله سماع موتی تفصيل وړاندې راځی۔

(۲) مدينې منورې ته د روانيدو نه وړاندې دفتحې خوشخبرئ ليږلو دپاره نبی کريم ﷺ د مدينې پورته او ښکته دواړو طرفونو ته قاصد اوليږلو.پورته طرف ته عبدالله بن رواحه رضی الله عنه او ښکته طرف ته زيد بن حارثه رضی الله عنه لاړل.(طبقات ابن سعد(۱۹\۲)۔

(۳) سيرة ابن هشام (۶۳۴\۱)۔

(۴) کامل ابن اثير (۹۱\۲)۔

(۵) کامل ابن اثير(۹۱\۲)۔

قتلولو حکم اوکړو.(۱)

د مال غنیمت دتقسیم مسئله: ددې نه پس سوال پیدا شو د مال غنیت د تقسیم،مال غنیمت لا تقسیم شوې نه وو.په دې باره کښې په صحابوﷺ کښې اختلاف پیدا شو.چه کوم ځوانان وو. هغوی اووئیل.چه مونږ جنګ کړې دې.اوکافران مو قتل کړې اوبند کړی دی.نومال غنیمت مونږ ته ملاویدل پکار دی.اوچه کوم اکابرین او مشران وو.که وړاندې وو.اوکه روستو وو.هغوی وئیل.که تاسو شکست خوړلې وو.نو مونږ ته به راواپس کیدئ.تاسو وړاندې جنګ زمونږ په ډاډ او پشت پناهئ باندې کتلې دې.ددې وجې مونږ ته هم په مال غنیمت کښې حصه ملاویدل پکار دی.اوهغه حضرات کوم چه د رسول الله د حفاظت دپاره مقرر وو.هغوی وئیل.چه دمال غنیمت مونږ زیات مستحق یو.په دې باندې د قرآن شریف آیت نازل شو ﴿يَسْـَٔلُوْنَكَ عَنِ الْاَنْفَالِ ۖ قُلِ الْاَنْفَالُ لِلّٰهِ وَالرَّسُوْلِ ۚ﴾ (۲) دا خلق ستا نه د مال غنیمت د حکم تپوس کوی.تاسو ورته اووائې.چه دا د دالله اودهغه د رسول دپاره دې. بهرحال نبیﷺ دا مال بیا په ټولو مسلمانانو کښې برابر تقسیم کړل.(۳)

په غنیمت کښې حصه اخستونکې اته صحابه رضی الله عنهم: اته کسان داسې وو.چه هغوی په جنګ بدر کښې شریك شوی نه وو.خو په مال غنیمت کښې دهغوی حصه هم مقرر شوه.(۴)

① یو حضرت عثمانﷺ وو.د نبیﷺ لور حضرت رقیه ﷺ دهغوی په عقد کښې ناسته وه.اوهغه د جنګ په وخت کښې بیماره وه.کله چه نبیﷺ دجنګ دپاره روانیدل. نو حضرت عثمانﷺ ورسره تلل غوښتل.خو نبیﷺ ورته په مدینه کښې د پاتې کیدو حکم اوکړو. اودحضرت رقیه په تیمارداریٔ ئې هغه ماموره کړو.

(③ -②) طلحه بن عبیدالله اوحضرت سعید بن زیدﷺ دا د واړه عشره مبشره دی .دوی نبیﷺ په یو مهم باندې روان کړی وو.ددې وجې دوی په جنګ کښې شرکت اونکړې شو.په مال غنمیت کښې نبیﷺ دهغوی حصه هم مقرر کړه.

④ دحضرت ابولبابه بن المنذرﷺ ذکر مخکښې تیرشوې دې.چه نبیﷺ دوی لره خپل قائم مقام جوړ کړو.اومدینې منورې ته ئې واپس لیږلې وو.ددې وجې دوی په جنګ کښې شریك نشو.هغوی هم نبیﷺ بدری شمار کړې وو.اوپه مال غنیمت کښې ئې هغوی ته هم حصه ورکړې وه.

⑤ حضرت عاصم بن عدیﷺ دوی لره نبیﷺ د مدینې منورې په پورته طرف کښې پریخودې وو.دوی ته هم حصه ملاؤ شوه.

⑥ حضرت حارث بن حاطبﷺ دوی هم نبیﷺ په څه وجه باندې واپس لیږلی وو.

---

(۱) البدایة والنهایة (۳۰۶/۳) دغه شان اوګورئ دلائل ابی نعیم (۴۷۱/۲)_

(۲) سورة الأنفال:۱)_

(۳) البدایة والنهایة (۳۰۳/۳)_

(۴) په دغه اتو کښې درې حضرات حضرت عثمان،حضرت طلحه،حضرت سعیدمهاجرین وو. او باقی پنځو د انصارو سره تعلق ساتل)_

(۷- ۸) حضرت حارث بن صمه ﷺ او حضرت خوات بن جبير ﷺ .. دې دواړو ته هم په مال غنيمت كښې حصه وركړې شوې وه.(۱)

مال خمس: د بدر د غنيمت نه خمس ويستې شوې وو كه نه؟ په دې كښې اختلاف دې.د بعضې حضراتو دا رائې ده.چه خمس نه وو ويستلې شوې.خو دمحققينو رائې دا ده.چه خمس ويستلې شوې وو.(۲)

دبدر دقيديانو په باره كښې مشوره: د بدرد قيديانو په باره كښې نبى ﷺ صحابه كراموﷺ سره مشوره اوكړه.چه دوى سره څه اوكړې شى؟ دحضرت عمربن الخطاب، حضرت سعد بن معاذ او حضرت عبدالله بن رواحه ﷺ رائې دا وه.چه دوى قتل كړې شى.نبى ﷺ اوفرمائيل «إنما أمكنكم الله منهم» الله تعالى تاسوته په دوى باندې قدرت دركړې دې.اشاره دې خبرې ته وه.چه كله په دشمن باندې قدرت حاصل شى.نومعاف كول ئې ښه دى.حضرت ابوبكر ﷺ عرض اوكړو. يارسول الله چه دوى نه فديه واخستې شى.او آزاد كړې شى.كيدې شى.الله تعالى دوى ته د ايمان توفيق وركړى.او دوى زمونږ لاس او متې جوړې شى.اود اسلام دفاع كوى.اود اسلام داشاعت او ترقۍ ذريعه جوړه شى.(۳) نبى ﷺ د فديه اخستلو فيصله اوكړه.اود يو زر نه واخله تر څلورو زرو درهمو پورې فديه ئې مقرر كړه.د هركس حيثيت ته كتلې شوې وو.كوم كسان چه غريبانان وو.او فديه ئې نشوه وركولې.نو هغوى ئې د فدې وركولو نه بغير آزاد كړل.(٤) او كوم كسان چه په دوى كښې په ليكلو پوهيدل.هغوى سره ئې دا شرط اولګول.چه هغوى به دمسلمانانو لسو لسو ماشومانوته ليكل ښائى. نو حضرت

---

۱)طبقات ابن سعد(۱۲\۲)_

۲)وقد زعم أبوعبيدة القاسم بن سلام ﷺ أن رسول الله ﷺ قسم غنائم بدر على السواء بين الناس ولم يخمسها ثم نزل بيان الخمس بعد ذلك ناسخاً لما تقدم .. وفى هذا نظر والله أعلم فإن فى سياق الآيات قبل آية الخمس وبعدها كلها فى غزوة بدر فيقتضى أن ذلك نزل جملة فى وقت واحد غير متفاصل بتأخر يقتضى نسخ بعضه بعضا ثم فى الصحيحين عن على ﷺ أنه قال فى قصة شار فيه اللذين إجتب أسنمتهما حمزة ﷺ أن أحداهما كانت من الخمس يوم بدر ما يرد صريحاً على أبى عبيد ان غنائم بدر لم تخمس والله أعلم بل خمست كما هو قول البخارى وابن جرير وغيرهما وهو الصحيح الراجح والله أعلم (البداية والنهاية ۳\۳۰۳)

۳)عن ابن عباس حدثنى عمربن الخطاب قال إستشار رسول الله ﷺ أبابكر وعلياً وعمر ﷺ فقال ابوبكر ﷺ يا رسول الله هولا بنو العم والعشيرة والإخوان وإگى أرى أن تطخذ منهم الفدية فيكون ما أخذناه قوة على الكفار وعسى أن يهديهم الله فيكون لنا عضداً فقال رسول الهل ﷺ ما ترى يا ابن الخطاب؟ قال قلت والله ما أرى ما رأى دبوبكر ولكن أرى أن تمكننى من فلان قريبب لعمر أضرب عنقه وتمكن علياً من عقيل فيضرب عنقه وتمك حمزة من فلان فيضرب عنقه حتى يعلم الله أنه ليست فى قلوبنا هوادة للمشركين وهولاء صناديهم وأئمتهم وقادتهم فهوى رسول الله ﷺ ما قال أبوبكر ولم يهو ما قلت وأخذ منهم الفداء (البداية ولانهاية (۳\۲۹۷)_

٤)ابوعزه جمحى دوى لره نبى ﷺ بغيرفديې آزاد كړو.(طبقات ابن سعد (۱۸\۲)_

زيد بن ثابت ﷺ هم په دغه موقع باندې ليکل زده کړل.[1]

د حضرت عباس رضی الله عنه فديه: حضرت عباس بن عبدالمطلب ﷺ اووئيل.ما سره د فديې ورکولو دپاره خو څه هم نشته.ما دغه شان آزاد کړئ.نبي ﷺ دحضرت عباس ﷺ فديه څلور زره روپۍ مقرر کړې وې.دا د ټولونه زيات مقدار وو.[2] کله چه حضرت عباس اووئيل.ما سره هيڅ هم نشته.نو نبي ﷺ ورته اوفرمائيل.تا او ستا بي بي ام الفضل چه کوم مال مونډلې وو.او په فلاني ځاې کښې مو ښخ کړې دې.ولې هغه تا سره نه دې؟ حضرت عباس ﷺ ورته اووئيل. هغه مال خوزما او د ام الفضل نه سوا بل هيچا ته معلوم نه وو.تاسو ته د هغې په باره کښې علم اوشو.يقيناً ته دالله تعالی رښتينې رسول ئې.ددې نه پس عباس ﷺ فديه ورکړه.[3] د قرآن مجيد آيت دې.﴿يَاأَيُّهَا النَّبِيُّ قُل لِّمَن فِي أَيْدِيكُم مِّنَ الْأَسْرَىٰ إِن يَعْلَمِ اللَّهُ فِي قُلُوبِكُمْ خَيْرًا يُؤْتِكُمْ خَيْرًا مِّمَّا أُخِذَ مِنكُمْ وَيَغْفِرْ لَكُمْ ۗ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَّحِيمٌ﴾[4]

دحضرت عباس ﷺ بيان دې.چه په دې آيت کښې الله تعالی دوه وعدې کړې دی. يوه دا چه کوم مال ستاسو نه واخستې شو.الله تعالی به ددې نه غوره درکړی.که ستاسو په زړونوکښې خير راغلو.حضرت عباس ﷺ فرمائي چه ددې نه پس ماته څلوېښت غلامان ددې په عوض کښې راکړې شول.او هرغلام د مال په ګټلو کښې ماهر وو.دويمه وعده د مغفرت ده.زما اميد دې.چه الله تعالی به خامخا زما مغفرت کوی.[5]

نوفل بن حارث: دغه شان نوفل بن حارث يوبل قيدی وو.هغه نبي ﷺ ته اووئيل. ما سره د فديې ورکولو دپاره هيڅ څه نشته.نبي ﷺ ورته اوفرمائيل.هغه په ،،حره،، کښې چه تا نيزې ايخودې دی.آيا هغه مال نه دې؟ نوهغه ډير حيران شو.او وې وئيل.دهغې نيزو خو چاته علم نشته.يقيني ده چه الله تعالی به تاسو ته خودلې وی.اوته دالله تعالی رښتونې رسول ئې.او کلمه ئې اووئيله مسلمان شو.[6]

---

[1])طبقات ابن سعد(۲۲\۲)_

[2])حضرت عباس ﷺ په دې موقع باندې دا هم وئيلی وو.چه ما اسلام قبول کړې دې.خود قريشو د بدو ردو وئيلو د وجې ما داسلام اعلان نشو کولې.نبي ﷺ ورته اوفرمائيل.که په حقيقت کښې تا اسلام قبول کړې وی.نو الله تعالی ښه پوهيږی تا ته به د هغې اجر ملاويږی.خو فديه به په هر حالت کښې ورکوې.انصارو د حضرت عباس نه د فديې نه اخستلو درخواست کړې وو.خو نبي ﷺ ورته اوفرمائيل.نه بلکه دې به فديه ورکوی.ځکه چه حضرت عباس ﷺ مالدار وو.نو نه يواځې دا چه نبي ﷺ دهغه نه فديه واخستله.بلکه هغه ته ئې د هغه د وراره عقيل او حليف عتبه بن عمرو د طرفه د فدې ورکولو هم اووئيل نو حضرت عباس د هغه دواړو د طرفه هم فديه ورکړه.(اوګورئ تاريخ طبری (۱۶۳\۳) حضرات عباس ټوله سل اوقيې سرۀ زر ادا کړی وو.دا دټولو نه زياته وه.

[3])البداية والنهاية (۲۹۹\۳) دغه شان دلائل بيهقی (۱٤۱\۲)_

[4])سورة الأنفال:۷۰)_

[5])ايضاً)_

[6])دلائل بيهقی (۱٤٤\۳)_

ابوالعاص بن الربيع: هم په دې قيديانو كښې د نبى ﷺ زوم ابوالعاص بن الربيع هم وو.([1]) حضرت زينب رضی الله عنها د مكې نه دخپل خاوند ابوالعاص په فديه كښې هغه هار راوليږل.كوم چه حضرت خديجې رضی الله عنها د واده موقع باندې حضرت زينب رضی الله عنها ته وركړې وو.كله چه نبى ﷺ ته هغه هار اورسيدل.نو دحضرت خديجې رضی الله عنها ياد ورته تازه شو.اود خپلې لور د بيكسئ او غريبئ خيال ورته راغلو.او د نبى ﷺ په سترګو كښې اوښكې راغلې.او نبى ﷺ صحابو رضی الله عنهم ته اووئيل.كه تاسو راضى ئې.نو دا هار به واپس كړې شى.اودې به بغير فديې آزاد كړې شى.ټولو صحابو رضی الله عنهم د زړه په خوشحالئ سره اجازت وركړو.او نبى ﷺ ابوالعاص نه دا وعده واخستله.چه ته به مكې ته د رسيدو نه پس زينب مدينې ته راليږې.هغه هار ئې ورته واپس كړو.او ابوالعاص ته ئې دتلو اجازت وركړو .ابوالعاص د خپلې وعدې مطابق حضرت زينب رضی الله عنها روانه كړه.او نبى ﷺ حضرت زيدبن ثابت او يوانصارى صحابى د حضرت زينب رضی الله عنها د راوستلو دپاره اوليږل .دا دواړه لاړل.اوحضرت زينب رضی الله عنها ئې مدينې ته راوستله.([2])

دابوسفيان ځوې عمرو: په قيديانو كښې د ابوسفيان ځوې عمرو هم وو.دابوسفيان او څو نورو كسانو دا خيال وو.چه د يو قيدى فديه دې هم ورنكړې شى.زمونږ دومره كسان مړۀ شول.او اوس به ورته مونږ د روپو ډيرې هم وركوو.داسې مونږ نه كوو.خود مطلب بن ابى وداعه پلار چونكه په قيديانو كښې وو.نو مطلب څلور زره روپئ په پټه مدينې ته اوليږلې.او خپل پلار ئې آزاد كړل.چه هغه ته ئې اوكتل.نو نورو خلقو هم فديې ليږل شروع كړل.([3]) څو ابوسفيان په خپله اولنئ خبره باندې ټينګ وو.هغه اووئيل.چه زما يو ځوې حنظله وژلې شوې دې.او اوس د دويم ځوې په بدله كښې زه دولت دهغوى په قدمونو كښې

---

[1]) ابوالعاص بن الربيع د قريشو په شمارلې شوې امانت ګرسوداګرو كښې وو.حضرت خديجه رضى الله عنها د دوى ترور وه.د نبوت ملاويدو نه وړاندې د حضرت خديجې رضى الله عنها په وينا باندې نبى ﷺ خپله مشره لور د حضرت زينب نكاح ده سره كړې وه.كله چه نبى ﷺ ته نبوت ملاؤ شو.نوحضرت خديجې او ددې ټولو لونړو ايمان راوړو.ابوالعاص په شرك باندې برقرار پاتې شو.قريشو ورته ډير اونيل.كومه جينئ چه ستا خوښه وى.مونږ به د هغې واده تا سره اوكو.خو د محمد (ﷺ) لور پريږده.خو ابوالعاص تيار نشو.او حضرت زينب رضى الله عنها؟؟ د هغه په عقد كښې پاتې شوه.د غزوه بدر نه پس هغوى د وعدې مطابق حضرت زينب رضى الله عنها مدينې ته روانه كړه.څوكاله پس د تجارت په غرض شام ته تلې وو.په واپسئ كښې د سامان تجارت سره د مسلمانانو وړو لښكرو دې بنديوان كړو.دوى په پټه حضرت زينب رضى الله عنها ته اورسيدو.هغې ورته پناه وركړه.نبى ﷺ اوفرمائيل.كه مناسب ګنړئ.د ابوالعاص سامان واپس كړئ.صحابو رضی الله عنهم يو يو تار راوړل.او واپس ئې كړو.ابوالعاص ددې ځاې نه مكې ته واپس لاړلو.او ټول شريكان ئې په حساب پوهه كړل.اودخپل مسلمانيدو اعلان ئې اوكړو.او وې وئيل.زه ددې دپارهرډلته راغلم.حساب مې اوكړو.چه صبا تاسو دا نشى وئيلې.چه ابوالعاص زمونږ روپئ اوخوړلې اود مطالبې د ويرې د وجې مسلمان شو.د حضرت ابوبكر رضی الله عنه په دور خلافت كښې په ذى الحجه ۱۲ھ كښې وفات شورضى الله عنه (اوګورئ تاريخ طبرى (۱٦۳\۲) دغه شان (الإصابة (۱۲۳\٤))_

[2])كامل ابن اثير (۹٤\۲)_

[3])كامل ابن اثير(۹۳\۲)_

واچوم.دا زما نه نه کیږي.حضرت سعدبن النعمان انصاري رضي الله عنه دمديني منورې نه د عمرې دپاره راغلې وو.ابوسفيان هغه بندي کړل.او اعلان ئې اوکړو.چه مسلمانانو ترڅو پورې زما خوې آزاد کړې نه وي.ترهغه وخته پورې به زه دې نه آزادوم.نو نبي ﷺ د انصارو په وينا باندې دابوسفيان خوې آزادکړو.اودهغه په بدله کښې حضرت سعدبن النعمان رضي الله عنه آزادشو([1])

سهيل بن عمرو: سهيل بن عمرو هم په قيديانو کښې وو.دې ډير لوې شاعر وو.اواسلام ئې نه وو راوړې.ددې وجې به ئې د نبي ﷺ خلاف اشعار وئيل.حضرت عمر رضي الله عنه عرض اوکړو. يا رسول الله که اجازت وي.نو دده مخکني دواړه غاښونه به مات کړم.چه ستا خلاف د شعر وئيلو قابل پاتې نشي.خو رحمة للعالمين ورته اوفرمائيل.نه ته دده دوه غاښونه مه ماتوه. کيدې شي.چه الله تعالی دده نه تاسو ته څه خوشحالي اوښائي.اودا ئې اوفرمائيل.زما سره ويره ده.که زه دده مثله اوکړم.هسې نه چه الله تعالی زما مثله اوکړي.([2])

د عميربن وهب قبول اسلام: مکې ته چه کله د قريشو دناکامئ او قتل او بند خبر اورسيدل. نو يوه غوغا شوه.د اويا کسانو قتل اود اويا کسانو قيد کيدل.څه معمولي نقصان نه وو.د قريشو خلق ډيرخفه او پريشانه وو.يوځل عميربن وهب او صفوان بن اميه د خانه کعبې دديوال په سيورې کښې ناست وو.او يوبل ته ئې وئيل.د ژوند مزه اوس ختمه شوه.د قريشو دسردارانو دقتل نه پس اوس د ژوند څه مزه پاتې نشوه.عمير اووئيل. په ما باندې قرض دې.او زما د بچو د کفالت مسئله ده.که د قرض د بوج او دبچو دکفالت د بوج نه زه آزاد ووم.نويقيناً به مدينې ته تلې ووم.اومحمد (ﷺ) به مې قتل کړې وو.

صفوان بن اميه ورته اووئيل.ستا د قرض خلاصولو اود بچو د کفالت ذمه واری زه اخلم.که ته دا کار اوکړې.نوعمير يوه توره جوړه کړه.اودهغې تيره طرف ئې تيز کړو.اوبه زهرو کښې ئې غوپه کړو.اود نبي ﷺ دقتل په اراده باندې مدينې منورې ته روان شو.دلته په مکه کښې صفوان خلقو ته دا خبره وئيل شروع کړله.چه په څو ورځو کښې دننه به تاسو ته دومره لويه خوشحالي واورم.چه ستاسو د خوشحالئ به هڅو څه انتها نه وي. د عمير خوې هم دمسلمانانو په قيد کښې وو.چه حضرت عمر رضي الله عنه دې اوليدل.نو وې ګڼړل. چه دې په څه بله اراده باندې راغلې دې.حضرت عمر رضي الله عنه وروړاندې شو.اودهغه توره باندې ئې قبضه اوکړه. اود نبي ﷺ په خدمت کښې ئې حاضر کړو.نبي ﷺ تپوس اوکړو.ته د څه دپاره راغلې ئې.ده

---

[1])ايضاً(_

[2])البداية والنهاية (۳۱۰/۳) حضرت عمر رضي الله عنه دده د غاښونو ماتولو اجازت اوغوښتل.نو نبي ﷺ ورته اوفرمائيل.((وأنه عسى أن يقوم مقاماً لاتدمه)) حافظ ابن کثير رحمه الله ليکي.((قلت وهذا هوالمقام الذى قام سهيل بمكة حين مات رسول الله ﷺ وارتد من ارتد من العرب ونجم النفاق بالمدينة وغيرها فقام بمكة فخطب الناس وثبتهم على الدين الحنيف (البداية والنهاية (۳۱۰/۳) وفى الإصابة (۹٤۱۲) قال آبو سعد بن فضالة إصطحبت أنا وسهيل بن عمر إلى الشام فسمعته يقول سمت رسول الله ﷺ يقول مقام أحدكم فى سبيل الله ساعة من عمره خير من عمله فى أهله قال سهيل فإنما أرابط حتى أموت لاأرجع إلى مكة قال فلم يزل مقيماً بالشام حتى مات فى طاعون عمواس سنة ثمان عشرة)_~

اووئيل.دخپل خوي د خلاصولو دپاره راغلي يم.نبی ﷺ ترې بيا تپوس اوكړو.ده بيا اصلی خبره اونه خودله.نبی ﷺ ورته اوفرمائيل.د صفوان او ستا په مينځ كښې د خانه كعبې د ديوال لاندې چه تاسو ناست وئ.څه خبره شوې وه.اوس هغه حيران شو.او وې وئيل.«أشهد أن لا إله إلا الله وأشهد أنك رسول الله» او هغه مسلمان شو.هغه اووئيل.زما اود صفوان په مينځ كښې چه كومه خبره شوې وه.هغه دالله تعالى نه سوا او زمونږ دواړو نه علاوه بل هيڅ چاته معلومه نه وه.كه ته دالله تعالى نبی نه وې.نو الله تعالى به تاته دا خبره نه وه كړې.ددې نه پس نبی ﷺ دهغه قيدی آزاد كړلو.او نبی ﷺ صحابوﷺ ته اوفرمائيل. خپل ورور عمير ته قرآن اوښائې.عمير اووئيل.يارسول الله ما چه د اسلام خلاف څومره كوششونه كړی دی.اوس تاسو ماته اجازت راكړئ.چه زه مكې ته لاړ شم.اودهغې تدارك اوكړم.اوهلته دكفرخلاف هغه ټول څه اوكړم.كوم چه ما تر اوسه پورې د اسلام خلاف كړی وو.نوعمير ددې ځاې نه واپس لاړلو.اوداسلام په دعوت اوتبليغ كښې لګيا شو.الله تعالى د دوی په وجه څو كسانوته داسلام دولت وركړو.(١)

يو سوال اودهغې جواب: د اسيران بدر د فديې په باره كښې يوه قابل توجه خبره ده.هغه دا چه نبی ﷺ ته حضرت جبريل عليه السلام په دې موقع باندې راغلې وو.او خبر ئې وركړې وو.چه ته خپلو صحابوﷺ ته اختيار وركړه.كه دوی غواړی.نو فديه دې واخلی.او د هغوی بنديان دې آزاد كړی.كه فديه ئې واخستله او هغوی ئې آزاد كړل.نو په راروان كال كښې به د دوی اويا كسان شهيدان شی.او كه غواړی نه دا قيديان دې قتل كړی(٢) لكه څنګه چه وړاندې تيرشو.چه دحضرت ابوبكرصديق،اود څه نورو كسانو رائې دا وه.چه ددې خلقو نه دې فديه واخستې شی.او آزاد دې كړې شی.اودحضرت عمر،حضرت سعدبن معاذ او حضرت عبدالله بن رواحهﷺ رائې دا وه.چه دا قيديان دې قتل كړې شی.نبی كريم ﷺ د حضرت ابوبكراود فديې اخستلو مشوره وركونكو نورو حضراتو په رائې باندې عمل اوكړو.اوفديه ئې واخستله.او آزاد ئې كړل.نوپه دې باندې د قرآن كريم دا آيت نازل شو.

﴿مَا كَانَ لِنَبِيٍّ أَنْ يَكُونَ لَهُ أَسْرَى حَتَّى يُثْخِنَ فِي الْأَرْضِ تُرِيدُونَ عَرَضَ الدُّنْيَا وَاللَّهُ يُرِيدُ الْآخِرَةَ وَاللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ۝ لَوْلَا كِتَابٌ مِنَ اللَّهِ سَبَقَ لَمَسَّكُمْ فِيمَا أَخَذْتُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ۝﴾ (٣) د نبی ﷺ دشان سره مناسب نه

---

(١) اوګورئ دلائل بيهقی (١٤٨\٣ و ١٤٩)..
حضرت عميرﷺ د حضرت عمرﷺ د دور خلافت پورې ژوندې وو.په جنګ احد اوتبوك وغيره كښې د نبی ﷺ سره شريك شوې وو.دحضرت عمرﷺ دخلافت په زمانه كښې دوی وفات شوی وو.(اوګورئ (الإصابة (٣٧\٣)_

(٢) دا د حضرت علیﷺ روايت دې.پوره حديث داسې دې..
عن علي ﷺ عن رسول الله ﷺ أن جبريل هبط عليه فقال له خيرهم =يعنى أصحابک – فی أساری بدر القتل والفداء على أن يقتل منهم قابلاً مثلهم قالوا الفداء ويقتل منا .. رواه الترمذی وقال هذا حديث غريب (مشكواة المصابيح كتاب الجهاد باب حكم الأسراء رقم الحديث ٣٩٧٣)_

(٣) سورة الأنفال:٦٧و ٦٨)_

دی.چه ددوی قیدیان باقی پاتې شی.(بلکه چه قتل کړې شی) ترڅوچه هغه په زمکه کښې د(دکافرانو) ښه وینه توبه نکړی.تاسو دنیا اوددې مال او اسباب غواړئ.او الله تعالی د آخرت (مصلحت) غواړی.اوالله تعالی د لوې حکمت خاوند دې.که داالله تعالی لیکل (د ازل) نه وو.نوکومه طریقه چه تاسو اختیار کړې ده.دهغې په باره کښې به په تاسو باندې لوېه سزا واقع شوې وه.

په حدیث کښې راځی.چه نبی ﷺ نزدې یوې ونې طرف ته اشاره اوکړه.او وې فرمائیل.چه عذاب دې ونې ته نزدې راغلې وو.اووې فرمائیل.که عذاب راغلې وو.نود عمر او سعد بن معاذ رضي الله عنهما نه سوا به ترې بل څوک نه وو بچ شوی.([1])

اوس سوال دا دې.چه دحضرت علی رضي الله عنه ددې روایت مطابق چه الله تعالی په قتلولو اوفدیه اخستلو کښې اختیار ورکړې وو.اوصحابو رضي الله عنهم د فدیې صورت اختیار کړو .نو په دې باندې دا وعید ولې نازل شو.

علامه طیبی رحمه الله په شرح دمشکاة کښې فرمائیلی دی.چه په اصل کښې دا اختیار دامتحان دپاره ورکړې شوې وو.کله څنګه چه د قرآن کریم په آیت ﴿يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ قُل لِّأَزْوَاجِكَ إِن كُنتُنَّ تُرِدْنَ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا وَزِينَتَهَا فَتَعَالَيْنَ أُمَتِّعْكُنَّ وَأُسَرِّحْكُنَّ سَرَاحًا جَمِيلًا ۞ وَإِن كُنتُنَّ تُرِدْنَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَالدَّارَ الْآخِرَةَ فَإِنَّ اللَّهَ أَعَدَّ لِلْمُحْسِنَاتِ مِنكُنَّ أَجْرًا عَظِيمًا ۞﴾ کښې ازواج مطهراتو ته اختیار د امتحان دپاره ورکړې شوې وو.دغه شان هاروت اوماروت دوه فرښتې چه د سحر دتعلیم دپاره کله راکوزې کړې شوې وې.نو د هغې مقصد هم امتحان وو.چه آیا دا خلق کفر کوی.او هلاکیږی. اوکه ددې نه بچ کیږی.او نجات مومی.دغه شان په معراج کښې نبی ﷺ ته د پیؤ اوشرابو پیاله ورکړې شوې وه.نبی ﷺ پیؤ اختیار کړلو.نو حضرت جبرئیل عليه السلام اوفرمائیل .((لوأخذت الخمر لغوت أمتك)) هلته هم چه نبی ﷺ ته کوم اختیار ورکړې شوې وو.هغه د امتحان دپاره وو.دغه شان دلته هم صحابه کرامو رضي الله عنهم ته اختیار د امتحان دپاره ورکړې شوې وو.چه مسلمانان به ددې قیدیانو په باره کښې د قتل صورت اختیاروی .کوم چه د الله تعالی په نیز زیات خوښ وو.اوکه فدیه اخلی.کله چه مسلمانانو د فدیهٔ صورت اختیار کړو.نو عتاب نازل شو.بهرحال علامه طیبی رحمه الله دا جواب ورکړې دې.([2])

---

[1])سیرة مصطفی (١١٤/٢) بحواله د زرقانی (٣٤٢/١)_~

[2]) په اصل کښې دا اشکال واردیږی.د حضرت علی رضي الله عنه په ذکرشوی روایت باندې په کوم کښې چه داسیران بدر په باره کښې د قتل او فدیه اختیار دې.څکه چه اختیار دا تقاضا کوی.چه عتاب دې نازل نشی.دعتاب نزول ددې خبرې دلیل دې.چه اختیار نه وو ورکړې شوی.صحابو رضي الله عنهم دخپل طرف نه رائې قائم کړه.اوعمل ئې اوکړو.په دې سلسله کښې مروی ټولو احادیثو کښې د الله تعالی د طرفه د قتل او فدیهٔ په مینځ کښې د اختیار ورکولو څه ذکر نشته.،،

ددې وجې دحضرت علی رضي الله عنه ذکرشوې روایت د قرآن پاك د عتاب د آیت سره اود احادیثو د ظاهری مفهوم سره په ظاهره صحیح نه ښکاری.هم دا وجه ده.چه حافظ ابن کثیر رحمه الله ددې حدیث د نقل کولو نه پس وائی.چه ((وهذا حدیث غریب جداً)) البدایة والنهایة (٢٩٨/٣).،

علامه توربشتی رحمه الله ددې حدیث په باره کښې لیکی.، ....[بقیه حاشیه په راروانه صفحه....

دا خبره دې ضرور په ذهن کښې کېنولې شي.چه پخپله د نبی ﷺ او دحضرت ابوبکر رضی الله عنه رائې دا وه.چه فدیه دې واخستې شي.خو وعید ددوی دپاره نه وو.ځکه چه دهغوی مقصد د فدیه اخستو نه د اسلام فلاح اوکامیابی اود اسلام نفاذ وو.څه نور حضرات وو. چه د هغوی مقصد مال وو.اګرچه د فدیه مال اخستل حلال وو.خو بیا هم د حلال مال اخستلو قصد د حضرات صحابه کرامو رضی الله عنهم د منصب سره مناسب نه وو.ددې وجې الله تعالی په دې باندې د خفګان اظهار اوکړو.دا په حقیقت کښې تربیت وو.دصحابو رضی الله عنهم چه دمحمد ﷺ په خدمت کښې د اوسیدو نه پس هم ستاسو نظر دنیا طرف ته څې. ددې وجې د دې آیت نه بعضې عالمانو دا استدلال کړې دې.چه انبیاء علیهم السلام هم کله اجتهاد کوی.او دوی کله په خپل اجتهاد کښې غلط او خطا کیږی هم.خوالله تعالی خپل یو پیغمبر هم په غلطئ باندې نه پریږدی.د وحی په ذریعه په هغې باندې تنبیه رالیږی.

د انبیاء او فقهاؤ په اجتهاد کښې فرق: دې سره سره دا خبره هم په ذهن کښې ساتل پکار دی. چه دنبی ﷺ اجتهاد د فقهاؤ د اجتهاد پشان نه دې.دا اصولی خبره په ذهن کښې کېنول پکار دی.چه د انبیاؤ علیهم السلام اجتهاد دوحی خفی په حکم کښې وی.اوکه په هغې باندې دالله تعالی د طرفه څه ترمیم نازل نشو.نو بیا هغه وحی خفی ،وحی جلی ګرځی.اوکه دهغې په باره کښې څه ترمیم راشی.دالله تعالی د طرفه، نو مونږ دا وئیلی شو.چه دهغه وحی خفی منسوخ شوه. په هغه وحی جلی سره کومه چه روستو د ترمیم او تبدیلئ دپاره

...دتیرمخ بقیه حاشیه]((هذا الحدیث مشکل جداً لمخالفته ما یدل علی ظاهر التنزیل ولما صح من الأحادیث فی أمرأساری بدر أن أخذ الفداء کان رأیاً راؤه .. فعوقبوا علیه ولوکان هناک تخییر بوحی سماوی لم یتوجه المعاقبة علیهم ...)) بیا وړاندې علامه توربشتی په دې حدیث کښې تاویل کوی او لیکی.عین ممکن ده.چه دا حدیث دغزوه احد په باره کښې وی.په هغه وخت کښې صحابو رضی الله عنهم ته اختیار ورکړې شوې وو.په راوی باندې اشتباه راغلې ده.اوهغه دا د بدرد قیدیانو په باره کښې بیان کړو.دغه شان هغوی ددې حدیث د تفرد په باره کښې لیکی،،

((ومما جرانا علی هذا التقدیر سوی ما ذکرناه هو أن الحدیث تفرد به یحیی بن زکریا ابن ابی زائدة عن سفیان من بین أصحابه فلم یروه غیره والسمع قد یخطی والنسیان کثیراً یطرأ علی الإنسان (شرح الطیبی (۱۹۱۸)

خو علامه طیبی رحمه الله دحضرت علی رضی الله عنه اوقرآن کښې د عتاب آیت په مینځ کښې تطبیق کړې دې.هغوی لیکی،،

((أقول وبالله التوفیق لا منافاة بین الحدیث والآیة وذلک أن التخییر فی الحدیث وارد علی سبیل الإختبار والإمتحان ولله أن یمتحن عباده بما شاء إمتحن الله تعالی أزواج النبی ﷺ بقوله ﴿ یاایها النبی قال لأزواجک إن کنتن تردن الحیاة الدنیا وزینتها فتعالین أمتعکن ﴾ الآیتین. وامتحن الناس بتعلیم السحر فی قول تعالی ﴿ وما یعلمان من أحد حتی یقولا إنما نحن فتنة ﴾ امتحن الناس بالملکین وجعل المحنة فی الکفر والإیمان بأن یقبل العامل تعلم السحر فیکفر ویؤمن بترک تعلمه ولعل الله تعالی إمتحن النبی ﷺ وأصحابه بین أمرین القتل والفداء وأنزل جبرئیل علیه السلام بذلک هل هم یختارون ما فیه رضا الله تعالی من قتل أعدائه أم یؤثرون الأعراض العاجلة من قبول الفدیة؟ فلما إختاروا الثانی عوتبوا بقوله ﴿ ماکان لنبی أن یکون له أسری..﴾ (شرح الطیبی علی مشکاة المصابیح (۱۹۱۸و ۲۰)_

راغلي ده.د انبياؤ په اجتهاد کښې د خطاء او غلطۍ احتمال نه وي.بلکه صرف د افضل او فاضل فرق وي.چه د کوم څيز د تبديلۍ حکم ورکولې شي.هغه هم خطاء نه وي.البته هغه د ناسخ په مقابله کښې غيراولی اوغير افضل وي.دلته ډير لوې دليل ددې خبرې دپاره موجود دې.چه رسول الله ﷺ د فديې فيصله اوکړه.او آيت نازل شو.﴿مَا كَانَ لِنَبِيٍّ أَنْ يَكُونَ لَهُ أَسْرٰى﴾ الآية، د آيت د دې حکم د نزول نه پس هم نبی ﷺ فديه برقرار اوساتله. نومعلومه شوه.چه دغه فيصله خطا نه وه.بلکه امتحان اخستې شوې وو.اود امتحان مقصد دا وو. چه اعلی افضل او اولی اختياروی.اوکه غير اولی او غير افضل اختياروی.نو اختيار کړې شو.غير اولی او غير افضل،اوبيا هغه ددې دپاره برقرار اوساتلې شو.چه هغه هم جائز وو.نو د انبياؤ په اجتهاد کښې چه کومه خطا او لغزش اوشی.هلته فرق د جائز او نا جائز اود خطاء اوثواب نه وی.بلکه هلته د راجح او ارجح، د فاضل او افضل اولی او غير اولی وی. ددې وجې چه د نبی ﷺ نه چرته هم په اجتهاد کښې خطا شوې ده.نودهغې مطلب دا نه دې. چه والعياذبالله نبی ﷺ حق پريخودې دې.اود باطل مرتکب شوې دې. بلکه دهغې مطلب دا دې.چه نبی ﷺ په هيره باندې د اولی او افضل په مقابله کښې خلاف اولی کار اوکړو. هغه لغزش اګرچه د نبی ﷺ د شان په اعتبار سره قابل مواخذه وی.خوبيا هم په هرحال هغه صحيح او جائز وو.

بَابُ ذِكْرِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَنْ يُقْتَلُ بِبَدْرٍ

دغزوه بدر په اغاز کښې ددې ترجمة الباب وجه: امام بخاری رحمه الله دغزوه بدر شروع کوی.خود غزوه بدر شروع خو د وړاندې «باب قصة غزوة بدر» نه کيږی.سوال دا پيدا کيږی.چه امام بخاری رحمه الله لره پکار وو.چه دا ترجمه ئې ددې ځائې په ځائې دغزوه بدر په اختتام کښې راوړې وه.هغوی دا دلته د غزوه بدر نه وړاندې ولې ذکر کړه.دا ترجمه ئې وړاندې راوړه.په حقيقت کښې دې نکتې طرف ته اشاره وه.چه رسول الله ﷺ په جنګ بدر کښې دقتليدونکو کسان ذکر د غزوه بدر واقعه پيښيدو نه وړاندې کړې وو.چونکه امام بخاری رحمه الله د نبی ﷺ په اتباع کښې ډير ممتاز وو.ددې وجې هغوی دده ذکر وړاندې اوکړو.

دا شو ددې ترجمې دغزوه بدر سره د تعلق په وجه د غزوه بدر نه د وړاندې ذکر کولو سبب، ددې نه پس روايت دې.

[۳۶۳۳] حَدَّثَنِي أَحْمَدُ بْنُ عُثْمَانَ حَدَّثَنَا شُرَيْحُ بْنُ مَسْلَمَةَ حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ يُوسُفَ عَنْ أَبِيهِ عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ قَالَ حَدَّثَنِي عَمْرُو بْنُ مَيْمُونٍ أَنَّهُ سَمِعَ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ مَسْعُودٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ حَدَّثَ عَنْ سَعْدِ بْنِ مُعَاذٍ أَنَّهُ قَالَ كَانَ صَدِيقًا لِأُمَيَّةَ بْنِ خَلَفٍ وَكَانَ أُمَيَّةُ إِذَا مَرَّ بِالْمَدِينَةِ نَزَلَ عَلَى سَعْدٍ وَكَانَ سَعْدٌ إِذَا مَرَّ بِمَكَّةَ نَزَلَ عَلَى أُمَيَّةَ فَلَمَّا قَدِمَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْمَدِينَةَ انْطَلَقَ سَعْدٌ مُعْتَمِرًا فَنَزَلَ عَلَى أُمَيَّةَ بِمَكَّةَ فَقَالَ لِأُمَيَّةَ انْظُرْ لِي سَاعَةَ خَلْوَةٍ لَعَلِّي أَنْ أَطُوفَ بِالْبَيْتِ فَخَرَجَ بِهِ قَرِيبًا مِنْ نِصْفِ النَّهَارِ فَلَقِيَهُمَا أَبُو جَهْلٍ فَقَالَ يَا أَبَا صَفْوَانَ مَنْ هَذَا مَعَكَ فَقَالَ هَذَا سَعْدٌ فَقَالَ لَهُ أَبُو جَهْلٍ أَلَا أَرَاكَ تَطُوفُ بِمَكَّةَ آمِنًا وَقَدْ أَوَيْتُمُ

الصُّبَاةَ وَزَعَمْتُمْ أَنَّكُمْ تَنْصُرُونَهُمْ وَتُعِينُونَهُمْ أَمَا وَاللّٰهِ لَوْلَا أَنَّكَ مَعَ أَبِي صَفْوَانَ مَا رَجَعْتَ إِلَى أَهْلِكَ سَالِمًا فَقَالَ لَهُ سَعْدٌ وَرَفَعَ صَوْتَهُ عَلَيْهِ أَمَا وَاللّٰهِ لَئِنْ مَنَعْتَنِي هٰذَا لَأَمْنَعَنَّكَ مَا هُوَ أَشَدُّ عَلَيْكَ مِنْهُ طَرِيقَكَ عَلَى الْمَدِينَةِ فَقَالَ لَهُ أُمَيَّةُ لَا تَرْفَعْ صَوْتَكَ يَا سَعْدُ عَلَى أَبِي الْحَكَمِ سَيِّدِ أَهْلِ الْوَادِي فَقَالَ سَعْدٌ دَعْنَا عَنْكَ يَا أُمَيَّةُ فَوَاللّٰهِ لَقَدْ سَمِعْتُ رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ إِنَّهُمْ قَاتِلُوكَ قَالَ بِمَكَّةَ قَالَ لَا أَدْرِي فَفَزِعَ لِذٰلِكَ أُمَيَّةُ فَزَعًا شَدِيدًا فَلَمَّا رَجَعَ أُمَيَّةُ إِلَى أَهْلِهِ قَالَ يَا أُمَّ صَفْوَانَ أَلَمْ تَرَيْ مَا قَالَ لِي سَعْدٌ قَالَتْ وَمَا قَالَ لَكَ قَالَ زَعَمَ أَنَّ مُحَمَّدًا أَخْبَرَهُمْ أَنَّهُمْ قَاتِلِيَّ فَقُلْتُ لَهُ بِمَكَّةَ قَالَ لَا أَدْرِي فَقَالَ أُمَيَّةُ وَاللّٰهِ لَا أَخْرُجُ مِنْ مَكَّةَ فَلَمَّا كَانَ يَوْمُ بَدْرٍ اسْتَنْفَرَ أَبُو جَهْلٍ النَّاسَ قَالَ أَدْرِكُوا عِيرَكُمْ فَكَرِهَ أُمَيَّةُ أَنْ يَخْرُجَ فَأَتَاهُ أَبُو جَهْلٍ فَقَالَ يَا أَبَا صَفْوَانَ إِنَّكَ مَتَى مَا يَرَاكَ النَّاسُ قَدْ تَخَلَّفْتَ وَأَنْتَ سَيِّدُ أَهْلِ الْوَادِي تَخَلَّفُوا مَعَكَ فَلَمْ يَزَلْ بِهِ أَبُو جَهْلٍ حَتَّى قَالَ أَمَا إِذْ غَلَبْتَنِي فَوَاللّٰهِ لَأَشْتَرِيَنَّ أَجْوَدَ بَعِيرٍ بِمَكَّةَ ثُمَّ قَالَ أُمَيَّةُ يَا أُمَّ صَفْوَانَ جَهِّزِينِي فَقَالَتْ لَهُ يَا أَبَا صَفْوَانَ وَقَدْ نَسِيتَ مَا قَالَ لَكَ أَخُوكَ الْيَثْرِبِيُّ قَالَ لَا مَا أُرِيدُ أَنْ أَجُوزَ مَعَهُمْ إِلَّا قَرِيبًا فَلَمَّا خَرَجَ أُمَيَّةُ أَخَذَ لَا يَنْزِلُ مَنْزِلًا إِلَّا عَقَلَ بَعِيرَهُ فَلَمْ يَزَلْ بِذٰلِكَ حَتَّى قَتَلَهُ اللّٰهُ عَزَّ وَجَلَّ بِبَدْرٍ

حضرت سعدبن معاذ رضي الله عنه فرمائي.چه دې دوست وو دامیه بن خلف ددوی په مینځ کښې د جاهلیت د زمانې نه دوستانه تعلقات وو.

قوله: وَكَانَ أُمَيَّةُ إِذَا مَرَّ بِالْمَدِينَةِ نَزَلَ عَلَى سَعْدٍ وَكَانَ سَعْدٌ إِذَا مَرَّ بِمَكَّةَ نَزَلَ عَلَى أُمَيَّةَ: اوامیه چه به کله په مدینه تیریدو.یعنی د تجارت په غرض چه به ئې کله د شام تجارت کولو.اومدینه به په لاره کښې راتله.نودهغه قیام به د حضرت سعدبن معاذ رضي الله عنه سره وو.اوکله چه حضرت سعذ په مکه باندې تیریدلو.مثلاً دا چه کله به هغه دحج یا عمرې دپاره تلو.نود امیه سره به دیره کیدو.

قوله: فَلَمَّا قَدِمَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْمَدِينَةَ انْطَلَقَ سَعْدٌ مُعْتَمِرًا فَنَزَلَ عَلَى أُمَيَّةَ بِمَكَّةَ فَقَالَ لِأُمَيَّةَ انْظُرْ لِي سَاعَةَ خَلْوَةٍ لَعَلِّي أَنْ أَطُوفَ بِالْبَيْتِ: نوکله چه نبی صلى الله عليه وسلم مدینې منورې ته هجرت اوکړو.نو حضرت سعد رضي الله عنه دعمرې دپاره راغلو.اوامیه سره دیره شو.حضرت سعد رضي الله عنه امیه ته اوونیل.زما دپاره خاڼله وخت اوګوره.چه زه د بیت الله طواف اوکړم.

قوله: فَخَرَجَ بِهِ قَرِيبًا مِنْ نِصْفِ النَّهَارِ فَلَقِيَهُمَا أَبُو جَهْلٍ: نوامیه حضرت سعد رضي الله عنه د نصف النهار په وخت کښې بوتلو.او وې وئیل دا وخت د نمر دې.ګرمی زیاته وی.خلق په کورونو کښې دننه وی.خکه امیه دا وخت مناسب اوګڼرلو.خوپه لاره کښې ورته ابوجهل ملاؤ شو.

قوله: فَقَالَ يَا أَبَا صَفْوَانَ مَنْ هَذَا مَعَكَ فَقَالَ هَذَا سَعْدٌ فَقَالَ لَهُ أَبُو جَهْلٍ أَلَا أَرَاكَ تَطُوفُ بِمَكَّةَ آمِنًا وَقَدْ أَوَيْتُمُ الصُّبَاةَ وَزَعَمْتُمْ أَنَّكُمْ تَنْصُرُونَهُمْ وَتُعِينُونَهُمْ أَمَا وَاللَّهِ لَوْلَا أَنَّكَ مَعَ أَبِي صَفْوَانَ مَا رَجَعْتَ إِلَى أَهْلِكَ سَالِمًا: ابوجهل اوونيل.اې ابوصفوان! دا تاسره څوك دى.(ابوصفوان د اميه كنيت دى) اميه ورته اوونيل.دا سعد دى.نوابوجهل سعد رضي الله عنه ته اوونيل.ولې زه نه ګورم.چه ته په مكه كښې داسې بغيرويرې په اطمينان سره ګرځې.حالانكه تاسو د خپل نيكه دين نه اوړيدونكى كسانو ته ځاى وركړې دې.(صباة، دصابى جمع ده.بعضې خلق وائى.صابى هغه كس ته وائى.چه د يو دين نه بل دين ته اوړيدلې وى.چونكه صحابو رضي الله عنهم د بت پرستئ طريقه پريخودې وه.او په دين اسلام كښې داخل شوى وو.څكه ابوجهل ورته ، ،صباة، ، اوونيل.) اودا صرف نه چه ځاى مو ورته وركړې دې.بلكه ستاسو دا وينا هم ده.چه تاسوبه د هغوى مدد كوئ.په الله قسم كه ته د ابوصفوان سره نه وې.او ده تا ته پناه نه وه دركړې.نو ته به په خيريت سره خپل كور ته نه وې تلې.

قوله: فَقَالَ لَهُ سَعْدٌ وَرَفَعَ صَوْتَهُ عَلَيْهِ أَمَا وَاللَّهِ لَئِنْ مَنَعْتَنِي هَذَا لَأَمْنَعَنَّكَ مَا هُوَ أَشَدُّ عَلَيْكَ مِنْهُ طَرِيقَكَ عَلَى الْمَدِينَةِ: نوحضرت سعد رضي الله عنه ورته اوونيل.او خپل آواز ئې په هغه باندې اوچت كړو.(يعنى څومره په زوره چه ابوجهل خبره كړې وه.دهغې نه زياته په زوره خبره حضرت سعد رضي الله عنه جواب وركړو) په الله قسم كه تا زه په مكه كښې په اطمينان سره د ګرځيدو نه منع كړم.نو زه به خامخا تاسو دهغه څيز نه منع كړم.كوم چه به ستاسو دپاره زيات سخت اوګران وى.يعنى ستاسو لاره چه په اهل مدينه باندې تيريږى.

قوله: طَرِيقَكَ عَلَى الْمَدِينَةِ: منصوب دې.اوبدل واقع شوې دې.د «ما هو أشد عليك» نه،او«ماهوأشدعليك» مفعول ثانى دې.د «لأمنعن»دپاره،دويم صورت دا دې.چه «طريقك على أهل المدينة» تاسو مرفوع اووائې.او مبتدا محذوف «هو» اوګرځولې شى.

قوله: فَقَالَ لَهُ أُمَيَّةُ لَا تَرْفَعْ صَوْتَكَ يَا سَعْدُ عَلَى أَبِي الْحَكَمِ سَيِّدِ أَهْلِ الْوَادِي: اميه آخر كافر وو.او دابوجهل خيال ساتل دهغه مقصود وو.ددې وجې اميه حضرت سعد رضي الله عنه ته اوونيل.ته خپل آواز د «سيدأهل الوادى» په مقابله كښې مه اوچتوه.دا د ادب تعليم وركولې شى.چه دا د «أهل الوادى» سردار دې.ده سره په خبروكښې آواز پورته كول نه دى پكار.

قوله: فَقَالَ سَعْدٌ دَعْنَا عَنْكَ يَا أُمَيَّةُ: نو سعد رضي الله عنه اوونيل.اميه زمونږ نه اخوا شه.په الله قسم ما د رسول الله صلى الله عليه وسلم نه اوريدلى دى.چه د نبى صلى الله عليه وسلم ملګرى به تا قتلوى.
اوس د اميه نه د ابوجهل د ادب اواكرام خبره هيره شوه.هغه سره دخپل ځان فكر شو.څكه چه هغه ته پته وه.چه د نبى صلى الله عليه وسلم ارشاد غلط نه وى.ددې وجې ئې سمدستى تپوس اوكړو. «قال بمكة» ما به په مكه كښې قتلوى. حضرت سعد بيا د عدم التفات اظهار اوكړو.او ورته ئې اوونيل.ماته څه پته نشته.«فَفَزِعَ لِذَلِكَ أُمَيَّةُ فَزَعًا شَدِيدًا» په دې خبره سره اميه ډير وارخطا شو.

اميه چه كله كور ته راغلو.نو وې وئيل ام صفوان تاته معلومه نه ده.چه سعد څه اووئيل. ښځې ترې تپوس اوكړو.سعد تا ته څه اووئيل؟ وې وئيل سعد وائى.چه محمد (ﷺ) دوى ته خبر وركړې دې.چه هغه كسان (صحابه ﷺ) به ما قتلوى.ما چه ترې كله تپوس اوكړو.چه په مكه كښې نوهغه د لاعلمئ اظهار اوكړو.ددې نه پس اميه اووئيل.((والله لا أخرج من مكة)) په الله قسم زه به د مكې نه بهرته نه اوځم.ځكه چه مكه خپل وطن دې. اوپه وطن كښې دننه د حفاظت اسباب په آسانيتا سره ملاويږى.هسې هم مكه حرم دې.اوحرم د امن ځاې دې.ددې وجې هغه سوچ اوكړو.چه دمكې نه بهرته وتل خطراتو ته دعوت وركول دى.

كله چه د بدر ورځ شوه.نو ابوجهل دلښكر په صورت كښې د خلقو نه د وتلو مطالبه اوكړه. او وې وئيل چه د خپلې تجارتى قافلې حفاظت اوكړئ.(ددې تفصيل تير شوې دې) نواميه وتل نه خوښول.هغه سره ويره وه.كه زه دمكې نه بهرته لاړم.نو وژلې به شم.ابوجهل راغلو. اوده ته ئې اووئيل.اې ابوصفوان! چه كله خلق تا اوګورى.چه ته روسته پاتې شوې.او لښكركښې تلو ته تيار نه ئې.حالانكه ته د اهل مكه سردار ئې.نوهغوى به هم روسته پاتې شى.ابوجهل ورته مسلسل وينا كوله.آخردا چه اميه اووئيل.هركله چه ته په ما باندې غالب شوې.نوپه الله قسم چه زه به د خپلې سورلئ دپاره د مكې غوره اوښ اخلم.(اوكه په لاره كښې راته كله موقع ملاؤ شى.نو زر به واپس راځم)

بيا اميه اووئيل اې ام صفوان (دا د اميه ښځه وه) زما تيارې مكمل كړه.ښځې ورته اووئيل تا د خپل يثربى ورور (حضرت سعد ﷺ) خبره هيره كړه.وې وئيل نه هغه چرته هيرولې شم.ما خو د نزدې ځاې پورې د تلو اراده كړې ده.مطلب دا چه نور خلق دې اوګورى.او ورسته پاتې نشى.كله چه لښكر روان شو.نو د اميه خيال وو.چه موقع ورته څنګه ملاؤ شى.واپس به راشى.

قوله: فَلَمَّا خَرَجَ أُمَيَّةُ أَخَذَ لَا يَنْزِلُ مَنْزِلًا إِلَّا عَقَلَ بَعِيرَهُ فَلَمْ يَزَلْ بِذَلِكَ حَتَّى قَتَلَهُ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ بِبَدْرٍ: اميه چه كله روان شو.نو په لاره كښې چه به په كوم منزل باندې هم كوزيدل.نو اميه به خپل اوښ تړل.مطلب دا چه كله په يوځاې كښې كوز شو.نو نورو خلقو به خپل اوښان د څريدو دپاره آزاد پريخودل.او اميه به خپل اوښ تړل.چه موقع ورته ملاؤ شى.نو په اوښ به سور شى.او مكې ته به واپس لاړ شى.اميه په ټوله لاره هم داسې كول.خو كامياب نشو.تردې چه الله تعالى هغه په بدر كښې هلاك كړو.

په جنګ بدركښې د اميه بن خلف د قتل واقعه: دده د قتل واقعه داسې پيښه شوه.چه د حضرت عبدالرحمن بن عوف ﷺ او اميه په مينځ كښې تعلقات وو.دحضرت عبدالرحمن بن عوف ﷺ خواهش وو.چه اميه قتل نشى. كيدې شى.ده ته روسته د اسلام سعادت نصيب شى. ددې وجې حضرت عبدالرحمن ﷺ د اميه اودهغه د خوې لاس اونيولو.حضرت بلال ﷺ اوكتل.او نعره ئې اوچته كړه.((لا نجوت إن نجا امية)) كه اميه بچ شو.نو زه به ژوندې نه اوسم.او انصار ئې هغه طرف ته متوجه كړل.نو انصار وريسې شول.اول خو عبدالرحمن بن عوف ﷺ داميه څوې هغوى ته مخامخ كړو.په دې خيال چه دده په قتلولوكښې به مشغول شى.او په

دومره وخت كښې به زه اميه اوباسم. خو انصارو ډير زر د اميه خوئ هلاك كړو.اوبيا ئې د اميه تعاقب شروع كړو.كله چه عبدالرحمن ﷺ اوكتل.چه هغوی دوباره راځي.او اوس د تيختې څه لار نشته .نو هغه اميه لاندې سملولو.او په خپله دهغه په خيټه باندې سملاستلو.او مقصد ئې دا وو.چه ما وربانديې ډپاسه اووينی.دا خلق به په دې خيال كه اميه قتلوی.هسې نه چه عبدالرحمن قتل شی.كيدې شی دې پريږدی.خودا كسان دهغې جذبې په وجه كومه چه د كفر په مقابله كښې ددوی په زړونو كښې موجود وه.مجبور وو.هغوی د عبدالرحمن دا چل هم ناكامه كړو.څكه چه د اميه لاش ښه غټ وو.عبدالرحمن ﷺ چه كله دهغه دپاسه سملاستلو.نو دهغه قتلول نور هم ښه آسان شو.اوپه اذيت ناكه طريقه ئې هغه قتل كړوز. اوهغه دا چه دښكته نه ئې هغه په نيزو او په تورو باندې وهل.په دې كښې د عبدالرحمن پښه هم زخمي شوه.خو بې وسه شو.او اميه بن خلف هم هغوی جهنم ته اورسولو.

ترجمة الباب سره مناسبت: نبي ﷺ چه دكومو كسانو د قتل پيشنګونی كړې وه.په هغوی كښې اميه بن خلف هم وو.ددې وجې د ترجمة الباب ((باب ذكر النبي ﷺ من يقتل ببدر)) سره مناسبت ښكاره دې.

۳=بَاب قِصَّةِ غَزْوَةِ بَدْرٍ

امام بخاری ﷫ ددې ځاې نه غزوه بدر ذكر كوی.د غزوه بدر تفصيلات كوم چه تيرشو.هم دهغه تفصيلاتو اعاده به د بخاری په رواياتو اودبخاری د ابوابو په ضمن كښې كيږی.امام بخاری ﷫ عنوان قائم كړې دې.((باب قصة غزوة بدر)) او ددې نه پس ئې آيت ﴿وَلَقَدْ نَصَرَكُمُ اللّٰهُ بِبَدْرٍ وَّاَنْتُمْ اَذِلَّةٌ﴾ الآية .دا د امام بخاری ﷫ عادت دې.چه دوی د ترجمة الباب سره اكثر د آياتونو ذكر هم كوی.د آياتونو ذكر يو خو ددې دپاره كوی.چه تاسو ته معلومه شی.چه په دې باب كښې چه د كوم مضمون ذكر دې.هغه په دې آيت كښې بيان شوې دې.اويوه وجه بله دا هم وی.چه امام بخاری ﷫ دې خبرې طرف ته اشاره كوی.چه په باب كښې څومره تفصيلات بيان شوی دی.ټول ددې آيت نه ماخوذ دی.دا آيات ددې تفاصيلو او مسائلو ماخذ دې.نود آيت تعلق هم د باب د مضمون سره خودل مقصود وی.اودا هم خودل وی.چه كوم تفصيلات مونږ بيانوو.هغه ټول ددې آيت نه ماخوذ دی. دلته ارشاد ربانی دې.

وَقَوْلِ اللّٰهِ تَعَالٰى ﴿ وَلَقَدْ نَصَرَكُمُ اللّٰهُ بِبَدْرٍ وَّاَنْتُمْ اَذِلَّةٌ ۚ فَاتَّقُوا اللّٰهَ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُوْنَ ۝ اِذْ تَقُوْلُ لِلْمُؤْمِنِيْنَ اَلَنْ يَّكْفِيَكُمْ اَنْ يُّمِدَّكُمْ رَبُّكُمْ بِثَلٰثَةِ اٰلٰفٍ مِّنَ الْمَلٰٓئِكَةِ مُنْزَلِيْنَ ۝ بَلٰٓى ۙ اِنْ تَصْبِرُوْا وَتَتَّقُوْا وَيَاْتُوْكُمْ مِّنْ فَوْرِهِمْ هٰذَا يُمْدِدْكُمْ رَبُّكُمْ بِخَمْسَةِ اٰلٰفٍ مِّنَ الْمَلٰٓئِكَةِ مُسَوِّمِيْنَ ۝ وَمَا جَعَلَهُ اللّٰهُ اِلَّا بُشْرٰى لَكُمْ وَلِتَطْمَئِنَّ قُلُوْبُكُمْ بِهٖ ۗ وَمَا النَّصْرُ اِلَّا مِنْ عِنْدِ اللّٰهِ الْعَزِيْزِ الْحَكِيْمِ ۝ لِيَقْطَعَ طَرَفًا مِّنَ الَّذِيْنَ كَفَرُوْٓا اَوْ يَكْبِتَهُمْ فَيَنْقَلِبُوْا خَآئِبِيْنَ ۝﴾

او الله تعالى ستاسو مدد اوكړو.دبدر په جنګ كښې حالانكه تاسو كمزوری وئ. نوتاسو دالله نه ويريږئ.دې دپاره چه تاسو شكر اوكړې شئ.كله چه تا مسلمانانو ته وئيل .ولې ستاسو دپاره كافی نه ده.چه ستاسو رب د آسمان نه راكوزيدونكو درې زره فرشتې ستاسو د مدد دپاره راوليږی.اوكه تاسو صبر اوكړو.او بچ پاتې شوئ.اوهغوی په تاسو هم هغه وخت راغلو.نو ستاسو رب به په نښه دارو اسونو باندې پنځه زره فرښتې راوليږی .اودا خو الله

تعالی ستاسو زړونه خوشحاله کړل.اودې دپاره چه ستاسو زړونوته په دې سره تسکین ملاؤ شي.او مدد صرف دالله تعالی د طرفه دې.چه زبردست اود حکمت خاوند دې.دې دپاره چه بعضې کافرانو لره هلاك کړي.یا هغوی ذلیل کړي.اوهغوی محرومه واپس شي.

«وأنتم أذلة» دلته د «أذلة» لفظ د کمزور د معنی دپاره دې.یعنی الله تعالی ستاسو مدد اوکړو. په داسې حالت کښې چه تاسو کمزوری وئې. تاسو ضعیفان او عاجزان وئې. اوپه تاسو کښې د مشرکانود لوی لښکر د مقابلې طاقت نه وو.«أذلة»چه د ذلیل جمع ده.ددې معنی دا نه ده.چه تاسو حقیر او سپك وئی.بلکه ددې معنی کمزورې او عاجز ده.

فائده: حضرت شاه اسماعیل شهید رحمه الله په یوځاې کښې لیکلی دی.(۱) چه هرمخلوق د الله تعالی وړاندې ذلیل دې.نو هلته د حضرت شاه صاحب رحمه الله مطلب دا دې.چه د الله تعالی هرمخلوق کمزورې دې.او الله تعالی طاقتور دې.مخلوق ضعیف دې.او الله تعالی قوی دې.دحضرت شاه صاحب دکلام مطلب دا نه دې.چه مخلوق د الله تعالی وړاندې حقیر،ادنی اوخسیس دې.لکه څنګه چه بعضې حضراتو ددې دا مطلب راویستې دې.او وئیلې ئې دی.چه حضرت اسماعیل شهید رحمه الله دالله تعالی وړاندې مخلوق ته ذلیل وئیلی دی.او رسول الله ﷺ هم چونکه په مخلوق کښې شامل دې.د دې وجې شاه اسماعیل رحمه الله معاذالله د رسول الله ﷺ توهین کړې دې.

خودا الزام سراسر غلط او بهتان دې.وړاندې بیان اوشو.چه په آیت کښې د «أذلة» لفظ دکمزورۍ او ضعیف په معنی دې.دحقیر او خسیس په معنی کښې نه دې.دغه شان شاه صاحب چه څه وئیلی دی.چه هر مخلوق دالله تعالی په مقابله کښې ذلیل دې.د هغې مطلب دا دې.چه دالله تعالی وړاندې مخلوق کمزورې او عاجز دې.دحضرت شاه صاحب هرګزدا مطلب نه دې.چه مخلوق د الله تعالی وړاندې حقیر او سپك دې.

﴿إِذْ تَقُولُ لِلْمُؤْمِنِينَ أَلَنْ يَكْفِيَكُمْ﴾ په باره کښې د اکثرو حضراتو رائې دا ده. چه ددې تعلق د ﴿وَلَقَدْ نَصَرَكُمُ اللَّهُ بِبَدْرٍ وَأَنْتُمْ أَذِلَّةٌ﴾ سره دې.اودامام بخاری رحمه الله دعمل نه هم دا ثابتیږی.ځکه چه دوی قصه د بدر بیانوی.اودهغې په ضمن کښې ﴿وَلَقَدْ نَصَرَكُمُ اللَّهُ﴾ ذکر کوی.او ﴿إِذْ تَقُولُ لِلْمُؤْمِنِينَ....﴾ هم امام بخاری رحمه الله په غزوه بدر کښې بیان کړو.نو معلومه شوه.چه د امام بخاری رحمه الله په نیز هم د آیت ﴿وَلَقَدْ نَصَرَكُمُ اللَّهُ﴾ تعلق د بدر سره دې.اودا آیت د غزوه بدر سره متعلق دې.خود حضرت عکرمه رضي الله عنه او بعضې نورو حضراتو رائې دا ده.چه د﴿إِذْ تَقُولُ لِلْمُؤْمِنِينَ....﴾ تعلق د ﴿وَإِذْ غَدَوْتَ مِنْ أَهْلِكَ تُبَوِّئُ الْمُؤْمِنِينَ مَقَاعِدَ لِلْقِتَالِ﴾ سره دې.اود ﴿وَإِذْ غَدَوْتَ﴾ دا آیت د غزوه احد سره متعلق دې.نودحضرت عکرمه رحمه الله ددې تفسیری قول په اعتبارسره د ﴿إِذْ تَقُولُ لِلْمُؤْمِنِينَ....﴾ تعلق هم د احد سره دې.د غزوه بدر سره نه دې.(۲)

---

۱)اوګورئ تالیفات رشیدیه (ص،۸۹)_

۲)وأما قوله ﴿إذ تقول للمؤمين﴾ فاختلف فيها أهل التاويل فمنهم من قال هی [بقیه حاشیه په راروان مخ...

خولکه څنګه چه معلومه شوه.چه امام بخاری رحمه الله دخپل طريقې نه دا ښکاره کړه.چه ددې آيت تعلق د غزوه بدر سره دې.د دې تائيد د ابن ابي حاتم د روايت نه هم کيږي.کوم چه هغوی د شعبی نه په صحيح سند سره نقل کړې دې.(١) چه په يوم بدر باندې مسلمانانو ته دا خبر ملاؤ شو.چه جابر فهری دمشرکانود امداد دپاره يولوې لښکر راروان کړې دې. راځي. نوپه هغه وخت کښې الله تعالی د مسلمانانود تسلئ او اطمينان دپاره دا آيت نازل کړو. د ابن ابی حاتم د روايت نه ښکاره واضحه ده.چه ددې آيت تعلق د غزوه بدر سره دې.

ددې نه پس دلته ذکر دې د درې زره فرشتو او ددې نه پس د پنځو زرو فرشتو ذکر دې.او په سورة انفال کښې د يو زر فرشتو ذکر دې.نو سوال دا پيدا کيږی.چه دا درې زره او پنځه زره او يو زر فرشتې راغلې وې که نه؟

په دې باره کښې يوه خبره خو دا هم شوې ده.چه يو زر فرشتې راغلې وې.او ددې نه پس درې زره فرشتې راغلې وې.اودهغې نه پس پنځه زره راغلې وې.حضرت قتاده د حضرت ربيع بن انس رحمه الله نه هم دا نقل کوی.چه ترپنځو زرو پورې فرشتې راغلې وې.(٢) اوقاضی بيضاوی رحمه الله هم دا نقل کړې دی.او د بعضې حضراتو رائې دا ده.چه د پنځو زرو فرشتو د راتلو نوبت نه وو راغلې.اوپه يو زر او درې زره فرشتو سره مدد شوې وو.(٣)

دلته دې دا خبره په ذهن کښې وی.چه فرشتې خو په احد کښې هم راغلې وې.او په حنين کښې هم،او په بدر کښې هم ،خود بدر خصوصيت دا دې.چه د بدر په موقع فرشتو په قتال کښې هم شرکت کړې دې.اوپه حنين کښې د دوی نزول صرف د خير اوبرکت دپاره وو.اود احد په باره کښې دا وئيلی شوی دی.چه هغوی په قتال کښې شرکت نه دې کړې.هغوی د رسول الله ﷺ د حفاظت دپاره راغلې وې.

بهرحال چونکه د بدر واقعه ده.او دهغې يو عظيم الشان جزء دا دې.چه الله تعالی هلته د مسلمانانود مدد دپاره فرشتې راليږلې وې.ددې وجې امام بخاری رحمه الله په دې آيت کښې د هغوی ذکر کړې دې.اوښودلې ئې دی.چه په بدر کښې د فرشتو نزول د امداد دپاره وو.

قال ابوعبدالله فورهم: غضبهم.

وَقَالَ وَحْشِيٌّ قَتَلَ حَمْزَةُ طُعَيْمَةَ بْنَ عَدِيِّ بْنِ الْخِيَارِ يَوْمَ بَدْرٍ

وَقَوْلُهُ تَعَالَى وَإِذْ يَعِدُكُمُ اللَّهُ إِحْدَى الطَّائِفَتَيْنِ أَنَّهَا لَكُمْ وَتَوَدُّونَ أَنَّ غَيْرَ ذَاتِ الشَّوْكَةِ تَكُونُ لَكُمْ الْآيَةَ(٤) الشَّوْكَةُ الْحَدُّ،

...دتيرمخ بقيه حاشيه] متعلقة بقوله ﴿ نصركم ﴾ فعلى هذا هی فی قصة بدر،وعليه عمل المصنف وهو قول الأكثر وبه جزم الداودی وقيل هی متعلقة بقوله﴿وإذ غدوت﴾ فعلى هذا فهی متعلقة بغزوة أحد وهو قول عكرمة وطائفة انظر فتح الباری (٢٨٥\٧)_

١)فتح الباری(٢٨٥\٧)_

٢)فتح الباری (٢٨٥\٧)-

٣)ايضاً)_

٤)الأنفال:٧)_

[۳۷۳۵] حَدَّثَنِی یَحْیَی بْنُ بُکَیْرٍ حَدَّثَنَا اللَّیْثُ عَنْ عُقَیْلٍ عَنِ ابْنِ شِهَابٍ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ کَعْبٍ أَنَّ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ کَعْبٍ قَالَ سَمِعْتُ کَعْبَ بْنَ مَالِكٍ رَضِیَ اللَّهُ عَنْهُ یَقُولُ لَمْ أَتَخَلَّفْ عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّی اللَّهُ عَلَیْهِ وَسَلَّمَ فِی غَزْوَةٍ غَزَاهَا إِلَّا فِی غَزْوَةِ تَبُوكَ غَیْرَ أَنِّی تَخَلَّفْتُ عَنْ غَزْوَةِ بَدْرٍ وَلَمْ یُعَاتَبْ أَحَدٌ تَخَلَّفَ عَنْهَا إِنَّمَا خَرَجَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّی اللَّهُ عَلَیْهِ وَسَلَّمَ یُرِیدُ عِیرَ قُرَیْشٍ حَتَّی جَمَعَ اللَّهُ بَیْنَهُمْ وَبَیْنَ عَدُوِّهِمْ عَلَی غَیْرِ مِیعَادٍ [ر:۲۶۰۶]

قوله: وَقَالَ وَحْشِیٌّ قَتَلَ حَمْزَةُ طُعَیْمَةَ بْنَ عَدِیِّ بْنِ الْخِیَارِ یَوْمَ بَدْرٍ: دلته د طعیمه بن عدی بن الخیار ذکر دې.خو دا د راوی وهم دې.صحیح «طعیمة بن عدی بن نوفل» دې.دا حضرت وحشی دې.چه د حضرت حمزه رضی الله عنه قاتل دې.دلته امام بخاری دا ښائی.چه حضرت حمزه رضی الله عنه په جنګ احد کښې وحشی ولې قتل کړې وو؟څکه چه حضرت حمزه رضی الله عنه طعیمه بن عدی په بدر کښې قتل کړې وو.د طعیمه وارثانو د جنګ احد په موقع باندې حضرت وحشی ته لالچ ورکړو.که تا حمزه رضی الله عنه قتل کړو.نوموږ به تا آزاد کړو.نوهغه د خپلې آزادئ په لالچ کښې په غزوه احد کښې حضرت حمزه رضی الله عنه شهید کړو.

دا واقعه به په تفصیل سره وړاندې راشي.دلته خو ئې صرف په دې مناسبت سره ذکر کوی.چه حضرت حمزه رضی الله عنه طعیمه په جنګ بدر کښې قتل کړې وو.چونکه ذکر د بدر دې.اودا جزء هم چه د حضرت حمزه رضی الله عنه طعیمه لره قتلول په جنګ بدر کښې پیښ شوې وو.ددې وجې ئې دلته بیان کړه.

وړاندې ددې نه پس دویم آیت دې.﴿وَإِذْ یَعِدُکُمُ اللَّهُ إِحْدَی الطَّائِفَتَیْنِ﴾الآیة، امام بخاری رحمه الله دا ښائی.چه د الله تعالی دا وعده هم د بدر په باره کښې وه.د دې نه پس د حضرت کعب بن مالك رضی الله عنه روایت دې.هغوی فرمائی.

قوله: لَمْ أَتَخَلَّفْ عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّی اللَّهُ عَلَیْهِ وَسَلَّمَ فِی غَزْوَةٍ غَزَاهَا إِلَّا فِی غَزْوَةِ تَبُوكَ غَیْرَ أَنِّی تَخَلَّفْتُ عَنْ غَزْوَةِ بَدْرٍ وَلَمْ یُعَاتَبْ أَحَدٌ: یعنی زه د رسول الله صلی الله علیه وسلم نه په هیڅ یوه غزوه کښې په کوم کښې چه هغوی شرکت کړې وو.نه یم پاتې شوې.سوا د غزوه تبوك نه،خو په بدر کښې هم متخلف شوې ووم.

یوددوی تخلف دغزوه بدر نه دې.او بل ددوی تخلف د غزوه تبوك نه دې.ددې ددو غزواتو نه علاوه په باقی نورو ټولو غزواتو کښې دوی د نبی صلی الله علیه وسلم سره شریك شوې وو.

یوه نکته: دلته په ظاهره اشکال دې.چه حضرت کعب بن مالك رضی الله عنه «إلا فی غزوة تبوك وغزوة بدر» ولې اونه وئیل.چه د «إلا» حرف استثناء نه پس ئې د غزوه تبوك سره غزوه بدر هم ذکر کړې وې.خو دوی داسې اونکړل.بلکه «إلا فی غزوة تبوك» نه ئې د «غزوة تبوك» استثناء جدا ذکر کړه.او «غیر أنی تخلفت فی غزوة بدر» سره ئې لفظ د «غیر» راوړلو.او د غزوه بدر نه ئې تخلف جدا ذکر کړو.

ددې وجه دا ده.چه تخلف خو په غزوه تبوک کښې هم شوې وو.او په غزوه بدر کښې هم شوې وو.خو د دواړو تخلف يو شان نه وو.په «غیرأنی تخلفت فی غزوة بدر» کښې ئې لفظ د «غیر» راوړلو.اودا ښودل غواړي.چه د غزوه تبوک د تخلف نه د غزوه بدر تخلف مختلف دې.اودا ددې وجې مختلف وو.چه په غزوه بدر کښې په متخلفينو باندې عتاب نه وو.ځکه چه په غزوه بدر کښې نبی ﷺ د قتال په اراده باندې نه وو وتلې.هلته خود قريشو دقافلې تعاقب مقصود وو.ددې وجې چه څوک تلی وو.دهغوی دپاره فضيلت وو. اوچه څوک نه وو تلی.په هغوی باندې نکير نه وو.په خلاف دغزوه تبوک، ځکه چه په غزوه تبوک کښې د تخلف اجازت نه وو.هلته چه کوم کسان روسته پاتې شوی وو.په هغوی باندې عتاب اوشو.ددې وجې په روايت کښې «إلا فی غزوة تبوك» ئې جدا بيان کړو.او «غیرأنی تخلفت فی غزوة بدر» ئې جدا بيان کړو.([1])

قوله: وَلَمْ يُعَاتَبْ أَحَدٌ تَخَلَّفَ عَنْهَا إِنَّمَا خَرَجَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُرِيدُ عِيرَ قُرَيْشٍ حَتَّى جَمَعَ اللَّهُ بَيْنَهُمْ وَبَيْنَ عَدُوِّهِمْ عَلَى غَيْرِ مِيعَادٍ: دغزوه بدرنه چه کوم کسان روسته پاتې شوی وو.په هغوی باندې عتاب نه ووکړې شوې. حضرت کعب رضی الله عنه ددې وجه دا خودلې ده.چه د نبی ﷺ اراده خو د قريشو تجارتی قافلې پسې تګ وو.خوالله تعالی دبغير څه اندازې نه مسلمانان او ددوی دشمنان جمع کړل.

په دې تجارتی قافله کښې ټول ديرش کسان وو.په بعضې رواياتوکښې دی.چه ټول څلوېښت کسان وو.اوپه بعضوکښې د شپيتو کسانو ذکردې.په دې قافله کښې يوزر اوښان اود پنځوسو زرو دينارو سامان وو.([2]) رسول الله ﷺ ديرش يا څلوېښت يا د شپيتو کسانود تعاقب اراده کړې وه.دهغوی په مقابله کښې دمسلمانانو ډله درې سوه او ديارلس کافی وه.ددې وجې که هلته څوک ايسارشوې وو.نوپه هغه باندې دڅه قسم خفګان اظهار نه وو شوې.ددې په عکس په غزوه تبوک کښې نبی ﷺ د ډيرلوې دشمن د مقابلې په نيت باندې وتلې وو.دلته نبی ﷺ د نفيرعام اعلان کړې وو.اود معذورو کسانونه سوا بل هيچاته د تخلف اجازت نه وو.حضرت کعب بن مالک رضی الله عنه په بدرکښې متخلف وو.خوڅه عتاب پرې نه ووشوې.خوپه غزوه تبوک کښې کله چه دوی تخلف اختيارکړو.نو په دوی باندې ئې سخت خفګان اوکړو.ددې ذکر وړاندې په غزوه تبوک کښې راځی.(انشاءالله)

دشبلی نعمانی مرحوم رحمه الله يو غلط فهمی: ددې ځاې نه دا هم معلومه شوه.چه شبلی نعمانی مرحوم چه څه وئيلی دی.چه رسول الله ﷺ اقدامی جنګ نه دې کړې .اوپه اسلام کښې اقدامی جهاد نشته.ددوی دا وينا غلطه ده.ځکه چه نبی ﷺ دلته د قريشو د قافلې کومه اراده کړې وه.دا دنبی ﷺ د طرف نه هم اقدام وو.هغوی دا وائی.چه نه ،نبی ﷺ خو د

[1])اوګورئ فتح الباری(۲۸۶/۷)_~

[2])فتح الباری(۲۸۶/۷)_

قريشو دلښکرېه نيت (كوم چه په مدينه منوره باندې د حملې كولو په نيت د مكې نه راوتلى وو.) د دفاع اراده وه.(١)
خو ددوى دا وينا غلطه ده.ځكه چه د قريشو د لښكر روانيدو خوپه هغه وخت كښې وهم او ګمان هم نه وو.كله چه نبى ﷺ د قريشو د تجارتى قافلې دتعاقب اراده اوكړه .په روايت كښې هم دا دى ،چه((انما خرج رسول الله ﷺ يريد عير قريش))دا دې نه ښكاره ظاهره ده.چه نبى ﷺ د قريشو د لښكر د دفاع دپاره نه وو وتلې.بلكه نبى ﷺ خو د تجارتى قافلې په تعاقب كښې وتلې وو.اودا د نبى ﷺ د طرفه اقدام وو.وړاندې په روايت كښې دى.((حتى جمع الله بينهم وبين عدوهم على غير ميعاد)) د وتلوپه وخت كښې خو د مسلمانانو په وهم او ګمان كښې هم دا خبره نه وه.چه د قريشو د لښكر سره به جنګ كيږى.نودا وئيل چه په بدر كښې مسلمانان د قريشود حملې دفع كولودپاره وتلى وو .صحيح نه دى.اوددې روايت نه بيخى خلاف دى.

٣=باب قول الله تعالى ﴿إِذْ تَسْتَغِيثُونَ رَبَّكُمْ فَاسْتَجَابَ لَكُمْ

أَنِّي مُمِدُّكُم بِأَلْفٍ مِّنَ الْمَلَائِكَةِ مُرْدِفِينَ ۝ وَمَا جَعَلَهُ اللَّهُ إِلَّا بُشْرَىٰ وَلِتَطْمَئِنَّ بِهِ قُلُوبُكُمْ ۚ وَمَا النَّصْرُ إِلَّا مِنْ عِندِ اللَّهِ ۚ إِنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ۝ إِذْ يُغَشِّيكُمُ النُّعَاسَ أَمَنَةً مِّنْهُ وَيُنَزِّلُ عَلَيْكُم مِّنَ السَّمَاءِ مَاءً لِّيُطَهِّرَكُم بِهِ وَيُذْهِبَ عَنكُمْ رِجْزَ الشَّيْطَانِ وَلِيَرْبِطَ عَلَىٰ قُلُوبِكُمْ وَيُثَبِّتَ بِهِ الْأَقْدَامَ ۝ إِذْ يُوحِي رَبُّكَ إِلَى الْمَلَائِكَةِ أَنِّي مَعَكُمْ فَثَبِّتُوا الَّذِينَ آمَنُوا ۚ سَأُلْقِي فِي قُلُوبِ الَّذِينَ كَفَرُوا الرُّعْبَ فَاضْرِبُوا فَوْقَ الْأَعْنَاقِ وَاضْرِبُوا مِنْهُمْ كُلَّ بَنَانٍ ۝ ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمْ شَاقُّوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ ۚ وَمَن يُشَاقِقِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ فَإِنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ ۝﴾

هغه وخت ياد كړه.كله چه تاسو خپل رب ته فرياد كولو.(خپل قلت اود كافرانو كثرت چه مو اوليدل) بيا الله تعالى ستاسوخبره واوريده.چه زه به په يو زر فرشتو سره ستاسو مدد اوكړم. كومې چه به پرله پسې راځى.اوالله تعالى دا صرف د مسلمانانو د خوشحالئ او اطمينان قلب دپاره كړې وو.او فتح او نصرت خو د الله تعالى سره دې.بيشكه الله تعالى زبردست اود حكمت خاوند دې.هغه وخت ياد كړئ.كله چه الله تعالى په تاسو باندې پركالى راوسته، دخپل طرف نه د آرام دركولودپاره، اودآسمان نه ئې اوبه راوورولې.چه تاسو پاك كړى.اود شيطان ناپاكى تاسو نه لرې كړى.او ستاسو زړونه مضبوط كړى.او ستاسو قدمونه كلك كړى.ياد كړئ.كله چه الله تعالى فرښتو ته حكم وركولو.چه زه تاسو سره يم.نوايماندار ثابت قدم كړئ.زه به د كافرانو په زړونو كښې رعب واچوم.نوتاسو د كافرانو څټونه وهئ.اودوى په هريوبند باندې وهئ.ځكه چه دوى د الله تعالى اود هغه د رسول سره دشمنى كړې

---

[1] شبلى نعمانى مرحوم په خپل مشهور كتاب ((سيرة النبى) كښې په مستقل عنوان ((په غزوه بدر دوباره نظر)) قائم كړې دې.اوددې خبرې د ثابتولوكوشش ئې كړې دې.چه ددې غزا مقصد د قريشو د جنګى قافلې مقابله وه.د تجارت په قافله باندې حمله كول مقصد نه وو.اوګورئ ((سيرة النبى ﷺ (٢٠٢/١)_.

ده.اوځوك چه الله تعالی اود هغه د رسول سره دشمنی کوی.الله تعالی (هغه ته) سخته سزا ورکونکې دې.

① ﴿إِذْ تَسْتَغِيثُونَ رَبَّكُمْ﴾ ددې د ترکیب په باره کښې دا خبره شوې ده.چه دا د ﴿وَإِذْ يَعِدُكُمُ اللَّهُ إِحْدَى الطَّائِفَتَيْنِ﴾ نه بدل دې.[1]

② دویمه خبره دا شوې ده.چه ﴿لِيُحِقَّ الْحَقَّ وَيُبْطِلَ الْبَاطِلَ﴾ کښې د ﴿لِيُحِقَّ الْحَقَّ﴾ سره ددې تعلق دې.[2]

③ اودریمه خبره دا هم شوې ده. چه ((اذکروا))د محذوف سره متعلق دې.[3]

مسلمانانو چه کله اوکتل.چه دکافرانو دا دومره لوې لښکر دې.او زمونږ شمار دوی په مقابله کښې ډیرکم دې.نو هغو ی اووئیل.((رب انصرنا علی عدوك، یا غیاث المستغیثین أغثنا))[4]

د مسلمانانوپه دې درخواست باندې الله تعالی دا آیت نازل کړو.

د مردفین معنی: د ،،مردفین،، معنی یا خو دا ده.چه دوی به د مومنانونه پس راځی.او دویمه معنی دا هم بیان شوې ده.چه هغوی به یوبل پسې راځی.[5]

یوه شبه اودهغې جواب: دلته یوکس ته دا شبه کیدې شی.چه الله تعالی خو د یوې فرښتې په ذریعه هم د مسلمانانو مدد کولې شو.ددې یو زر او درې زرو او پنځو زرو د شمار څه ضرورت وو؟ یوې فرښتې ته دومره زیات طاقت ورکړې شوې دې.چه هغه د زرګونو او لکهونو انسانانو د سترګې په رپ کښې خاتمه کولې شی.

نوتاسو دا وئیلې شئ.چه الله تعالی ته خو په دې باندې هم قدرت حاصل وو.چه هغه بغیرد فرښتې نه د((کن فیکون)) په ذریعه سره د کافرانو خاتمه کړې وه.خو چونکه ابلیس په خپله د سراقه بن مالك په شکل کښې اودهغه لښکرد بنو مدلج د سړو په شکلونوکښې د کافرانود مدد دپاره راغلی وو.[6] نودهغوی د مقابلې دپاره الله تعالی د فرښتو لښکر راؤلیږل.یو خو ابلیس ته په مخامخ د جواب ورکولو په طور الله تعالی د مسلمانانو د اطمینان اود دوی د خوشحالئ دپاره د فرښتو دا لښکر راولیږل.او دویمه خبره دا هم وه.چه ددې دنیا معاملات الله تعالی ددې دنیاوی عادت مطابق کوی.اوپه دنیا کښې عادت هم دا دې.چه د یو سړی په ذریعه مدد نشی کولې.بلکه کوم امداد چه لیږلې شی.هغه د لښکرپه صورت کښې وی.نو ددې وجې الله تعالی دلته د فرښتو امداد د لښکر په شکل کښې راولیږل.

---

[1])عمدة القاری(۷۹\۱۷)-

[2])عمدة القاری(۷۹\۱۷)_

[3])تفسیر کشاف(۱۹۹\۲)_

[4])عمدة القاری(۷۹\۱۷)_

[5])عمدة القاری(۷۹\۱۷)_

[6])تفسیرابن کثیر(۳۱۷\۲)_

په بدرکښې د فرشتو د نزول فائدې: ① دفرشتو کوم راتګ چه شوې وو.په هغې سره خو يو خير او برکت پيدا شو ،اودغه خيراو برکت په وجه مسلمانانو ته فتح ملاؤ شوه.
② دويمه خبره دا اوشوه.چه الله تعالی دغه فرشتې ماموره کړې.چه هغوی د مسلمانانو په زړونوکښې د استقامت جذبه پيدا کړی.د ثابت قدمئ جذبه پيدا کړی.ځکه چه فرشتو ته الله تعالی دا قدرت ورکړې دې.چه هغوی خپل خيالات په زړونوکښې اچوی.
③ دريمه فائده د فرشتو په راتګ کښې دا وه.چه د کافرانو په زړونوکښې رعب پيدا کړې شی.نود فرشتو په راتګ سره د کافرانوپه زړونوکښې رعب پيدا شو.
④ څلورمه فائده د فرشتو په راتګ سره دا هم اوشوه.چه الله تعالی باقاعده فرشتو ته د کافرانو په مقابله کښې د جنګ کولوحکم ورکړو.
قوله: ﴿وَيُنَزِّلُ عَلَيْكُم مِّنَ السَّمَاءِ مَاءً لِّيُطَهِّرَكُم بِهِ﴾: دلته په آيت کښې د باران د نازليدو ذکر دې.وړاندې بيان شوی دی.چه کافران راغلل.اود بدر په ميدان کښې ئې په ښه ځاې باندې قبضه کړې وه.او مسلمانان روسته راورسيدل.ددې وجې مسلمانانو ته ښه ځاې ملاؤ نشو.د اوبو چه کومه علاقه وه.هغه دهغوی په قبضه کښې وه.او مسلمانانو سره اوبه نه وې.اود مسلمانانو په علاقه کښې شګه هم زياته وه.په هغې کښې به پښې په زمکه کښې ښخيدې.ددې وجې الله تعالی باران نازل کړو.د هغې په وجه شګه کلکه شوه.اومسلمانانو دپاره په هغې باندې قدم کيخودل آسان او سهل شو.اودې سره مسلمانانو ته اوبه هم په زيات مقدار کښې ملاؤ شوې.
بهرحال ددې امورو په دې آياتونوکښې ذکر دې.کوم چه ټول په ټوله د غزوه بدر سره متعلق دی.
[۳۷۳۶]حَدَّثَنَا أَبُو نُعَيْمٍ حَدَّثَنَا إِسْرَائِيلُ عَنْ مُخَارِقٍ عَنْ طَارِقِ بْنِ شِهَابٍ قَالَ سَمِعْتُ ابْنَ مَسْعُودٍ يَقُولُ شَهِدْتُ مِنَ الْمِقْدَادِ بْنِ الْأَسْوَدِ مَشْهَدًا لَأَنْ أَكُونَ صَاحِبَهُ أَحَبُّ إِلَيَّ مِمَّا عُدِلَ بِهِ أَتَى النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَهُوَ يَدْعُو عَلَى الْمُشْرِكِينَ فَقَالَ لَا نَقُولُ كَمَا قَالَ قَوْمُ مُوسَى اذْهَبْ أَنْتَ وَرَبُّكَ فَقَاتِلَا وَلَكِنَّا نُقَاتِلُ عَنْ يَمِينِكَ وَعَنْ شِمَالِكَ وَبَيْنَ يَدَيْكَ وَخَلْفَكَ فَرَأَيْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَشْرَقَ وَجْهُهُ وَسَرَّهُ يَعْنِي قَوْلَهُ[۴۳۳۳]
[۳۷۳۷]حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ عُبَيْدِ اللَّهِ بْنِ حَوْشَبٍ حَدَّثَنَا عَبْدُ الْوَهَّابِ حَدَّثَنَا خَالِدٌ عَنْ عِكْرِمَةَ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَوْمَ بَدْرٍ اللَّهُمَّ إِنِّي أَنْشُدُكَ عَهْدَكَ وَوَعْدَكَ اللَّهُمَّ إِنْ شِئْتَ لَمْ تُعْبَدْ فَأَخَذَ أَبُو بَكْرٍ بِيَدِهِ فَقَالَ حَسْبُكَ فَخَرَجَ وَهُوَ يَقُولُ سَيُهْزَمُ الْجَمْعُ وَيُوَلُّونَ الدُّبُرَ[رقم:۱۷۵۸]
قوله: حَدَّثَنَا أَبُو نُعَيْمٍ حَدَّثَنَا إِسْرَائِيلُ عَنْ مُخَارِقٍ :دا دحضرت عبدالله بن مسعود رضی الله عنه روايت دې.دوی فرمائی.چه ما مقداد بن اسود اوليدلو.په داسې مقام کښې چه په هغه مقام کښې کيدل زما دپاره زيات محبوب وو.دهرهغه خيزنه کوم چه د هغې په مقابله کښې راوستې شی.

مطلب دا دې.كه د دنيا د لوې نه لوې دولت ماته راكړې شي.نودهغې په مقابله كښې به زه هغه خوښوم.چه كوم مقام حضرت مقدادبن اسود رضی الله عنه ته حاصل وو.هغه ماته حاصل وې. دهغه تقرير په وجه كوم چه هغوى د نبى صلی الله علیه وسلم په وړاندې كړې وو.چه مونږ داسې نه يو.چه هغه شان اووايو.څنګه چه د حضرت موسى علیه السلام قوم وئيلى وو.چه «اذهب أنت وربك فقاتلا» ددې پوره تفصيل وړاندې تيرشوې دې.

قوله: حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ عُبَيْدِ اللَّهِ بْنِ حَوْشَبٍ: په دې باب كښې دويم روايت د حضرت عبدالله بن عباس رضی الله عنهما دې.په هغې كښې نبى كريم صلی الله علیه وسلم دهغه دعا ذكردې.كومه چه نبى صلی الله علیه وسلم د بدر په ورځ كړې وه.په دغه دعا كښې د مختلفو مروى الفاظو تفصيل هم تيرشوې دې.

۵=باب:

[۳۷۳۹\۳۷۴۲]بَاب حَدَّثَنِي إِبْرَاهِيمُ بْنُ مُوسَى أَخْبَرَنَا هِشَامٌ أَنَّ ابْنَ جُرَيْجٍ أَخْبَرَهُمْ قَالَ أَخْبَرَنِي عَبْدُ الْكَرِيمِ أَنَّهُ سَمِعَ مِقْسَمًا مَوْلَى عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الْحَارِثِ يُحَدِّثُ عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ أَنَّهُ سَمِعَهُ يَقُولُ لَا يَسْتَوِي الْقَاعِدُونَ مِنْ الْمُؤْمِنِينَ عَنْ بَدْرٍ وَالْخَارِجُونَ إِلَى بَدْرٍ[۴۳۱۹]

دې ترجمې باب وجوهات: امام بخارى رحمه الله د باب ذكركړې دې.او ترجمه موجود نه ده.داسې اكثر پيښيږى. ددې مختلف تاويلونه كيدى شى.

① دلته تاسو داسې وئيلې شئ.چه دامام بخارى رحمه الله دا باب «كالفصل من الباب السابق» دې. دا د باب سابق فصل دې.نو د ترجمې ضرورت نشته.په باب سابق كښې د فرشتو د شركت بيان وو.اوپه دې باب كښې د هغه مجاهدينو ذكردې.دچا تعلق چه د انسانانو د ډلو سره دې.اوپه بدر كښې هغوى شركت كړې وو.نودمجاهدين بدر ذكرپه اولنى باب كښې وو.او د مجاهدين بدر ذكر په دې باب كښې هم دې.صرف دومره خبره ده. چه هلته مجاهدين فرشتې دى.اودلته مجاهدين انسانان دى.ددې وجې د ترجمې ضرورت اونه ګنړلې شو.

② دويم يو صورت په داسې موقعو كښې دا هم كيدې شى.څنګه چه حضرت شيخ الهند رحمه الله ذكركړې دې.چه امام بخارى كله كله د شاګردانو امتحان هم اخلى.نود باب ذكر كوى. اود ترجمې ذكرنه كوى.په دې سره ،،تشحيذ اذهان،، يعنى د ذهن تيزول مقصود وى.چه مونږ خو ترجمې لګوو.اوتاسو د تراجمو د اسلوب او انداز نه آشنا كوو.اوس تاسو اوښائې. چه تاسو ته څومره واقفيت شوې دې.په دې باب كښې د حضرت ابن عباس رضی الله عنهما حديث «لا يستوى القاعدون..» امام بخارى رحمه الله بيانوى.اوتاسو اوګورئ چه په حديث كښې فرمائيلى شوى دى.چه كوم خلق بدرته تلى وو.په هغوى كښې اوځوك چه نه ووتلى.په هغوى كښې ډير لوې فرق دې.نوتاسو دلته داسې ترجمه لګولې شئ.«كم من فرق بين البدريين وغيرهم» يا «باب فرق المراتب بين البدريين وغيرهم» چه په بريين او غير بدرين كښې ډير فرق دې.چه د بدريين درجه اوچته ده.او د غيربدريين درجه دهغوى سره برابر نه ده.هم داوجه وه.چه د صحابه

کراموﷺ په ډله کښې خودا خبره منلې شوې وه.چه د بدريين درجه اوچته ده.دغه شان حضرت جبرئيل عليه السلام د نبی ﷺ په خدمت کښې حاضرشوې وو.او تپوس ئې کړې وو.چه ستاسو په نيز په بدريين او غيربدريين کښې څه فرق دې؟نو نبی ﷺ اوفرمائيل.بدريين غوره دی.د غيربدريين نه،نوحضرت جبرئيل عليه السلام اووئيل.چه زمونږ په نيز په آسمان کښې هم کومې فرشتې په بدرکښې شريکې شوې وې.هغوی د نورو فرشتو په مقابله کښې غوره شمارلې شی.([1])

امام بخاری رحمه الله د حضرت ابن عباس رضی الله عنهما روايت بيان کړې دې.ددې روايت حاصل دا دې.چه د قرآن شريف آيت ﴿لَايَسْتَوِى الْقٰعِدُوْنَ﴾ د بدريينُ په باره کښې نازل شوې دې.چه کوم خلق په بدرکښې شريك شوی نه وو.دهغوی اوکم خلق چه شريك شوی وو.دهغوی درجې برابر نه دی.

دحضرت ګنګوهی رحمه الله رائې: حضرت ګنګوهی رحمه الله په «لامع» او «الکوکب الدری» کښې فرمائيلی دی.چه دا آيت صرف د برريينوپه باره کښې نه دې نازل شوې.بلکه دا عام دې.دعام کيدو مطلب دا دې.چه کوم خلق جهادته لاړ شی.د هغوی درجه اوچته ده.دهغه خلقو په مقابله کښې چاچه په جهاد کښې شرکت نه وی کړې.بيا ددې عام حکم لاندې بدريين هم داخل دی.چه څوك جنګ بدرته تلی وو.د هغوی درجه اوڅوك چه نه وو تلی دهغوی درجه د تلونکو په مقابله کښې کمه ده.([2]) حضرت شيخ الحديث د بحرمحيط او علامه عينی رحمه الله نه د «کوکب» په حاشيه کښې ددې تائيد هم نقل کړې دې.([3]) حافظ ابن حجر رحمه الله د ابن التين رحمه الله نه هم دا نقل کړی دی.چه دا آيت عام دې صرف د بدريينو په باره کښې نه دې نازل شوې.البته بدريين ددې حکم په عموم کښې داخل دی.([4]) او ابوالسعود رحمه الله دمقاتل نه نقل کوی.چه دا آيت د غزوه تبوك په باره کښې نازل شوې دې.([5])

دحضرت شيخ الحديث رائې: اوس پاتې شوه دا خبره چه دا عام دې.اوکه بدريين په دې کښې داخل دی.يا دا چه دا صرف د بدريينوپه باره کښې نازل شوې دې.نودحضرت شيخ الحديث رحمه الله رائې دا ده.چه دا آيت د بدريينو په باره کښې نازل شوې دې.اوپه حديث کښې «لا يستوی القاعدون عن بدر» نه دحضرت ابن عباس رضی الله عنهما هم دا مراد دی.

① اول خوددې وجې چه دامام بخاری رحمه الله د عمل نه ددې تائيد معلوميږی.ځکه چه دوی په غزوه بدر کښې دا ذکرکړې دې.ددې نه معلوميږی.چه دا آيت د غزوه بدر په باره کښې نازل شوې دې.

---

[1])ددې تفصيل په ((باب فضل من شهد بدراً)) کښې وړاندې راځی۔

[2])لامع الدراری (۸/۲۵۰)۔

[3])تعليقات لامع الدراری از شيخ الحديث مولانا زکريا رحمه الله (۸/۲۵۰)۔

[4])فتح الباری(۸/۲۶۲)۔

[5])تعليقات لامع الدراری (۸/۲۵۰)۔

④ ددې نه پس شيخ الحديث رحمه الله يوه خبره دا هم کړې ده.چه ددې آيت د تاريخ نزول نه هم ددې تائيد کيږی.چه دا د غزوه تبوک په باره کښې نه دې نازل شوې.نو که د تاريخ نزول اعتبار اوکړې شی.نودهغې نه هم د غزوه بدر تائيد کيږی.د غزوه تبوک تائيد ترې نه کيږی. ځکه چه ددې آيت نزول هم په هغه زمانه کښې شوې وو.کله چه جنګ بدر پيښ شوې وو.

③ دريمه خبره حضرت شيخ الحديث صاحب يوه بله بيان کړې ده.چه په ترمذی کښې د حجاج به محمد رحمه الله روايت دې.په هغې کښې فرمائيلې شوی دی.چه «لما نزلت غزوة بدر قال عبدالله بن جحش وابن أم مكتوم: إنا أعميان يارسول الله فهل لنا رخصة فنزلت لايستوى القاعدون .. الخ»[1]

د ترمذی په دې روايت کښې دا صراحت موجود دې.چه کله د جنګ بدر واقعه پيښه شوه.نوپه هغه وخت کښې حضرت عبدالله بن جحش او عبدالله بن ام مکتوم رضی الله عنهما نبی صلی الله علیه وسلم ته راغلل. دواړه حضرات نابينا وو.هغی اووئيل.چه «هل لنا من رخصة؟» آيا مونږ ته به اجازت ملاؤ شی.که مونږ شرکت اونکړو.نو دا آيت نازل شو.

دامام ترمذی رحمه الله ددې روايت نه دا ثابته شوه.چه دا آيت د بدريينو رضی الله عنهم په باره کښې نازل شوې دې.

٦-بَاب عِدَّةِ أَصْحَابِ بَدْرٍ

[٣٧٤٢\٣٧٣٩] حَدَّثَنَا مُسْلِمُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ عَنْ الْبَرَاءِ قَالَ اسْتُصْغِرْتُ أَنَا وَابْنُ عُمَرَ حَدَّثَنِي مَحْمُودٌ حَدَّثَنَا وَهْبٌ عَنْ شُعْبَةَ عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ عَنْ الْبَرَاءِ قَالَ اسْتُصْغِرْتُ أَنَا وَابْنُ عُمَرَ يَوْمَ بَدْرٍ وَكَانَ الْمُهَاجِرُونَ يَوْمَ بَدْرٍ نَيِّفًا عَلَى سِتِّينَ وَالْأَنْصَارُ نَيِّفًا وَأَرْبَعِينَ وَمِائَتَيْنِ

[٣٧٤٠] حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ خَالِدٍ حَدَّثَنَا زُهَيْرٌ حَدَّثَنَا أَبُو إِسْحَاقَ قَالَ سَمِعْتُ الْبَرَاءَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ يَقُولُ حَدَّثَنِي أَصْحَابُ مُحَمَّدٍ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِمَّنْ شَهِدَ بَدْرًا أَنَّهُمْ كَانُوا عِدَّةَ أَصْحَابِ طَالُوتَ الَّذِينَ جَازُوا مَعَهُ النَّهَرَ بِضْعَةَ عَشَرَ وَثَلَاثَ مِائَةٍ قَالَ الْبَرَاءُ لَا وَاللَّهِ مَا جَاوَزَ مَعَهُ النَّهَرَ إِلَّا مُؤْمِنٌ

[٣٧٤١] حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ رَجَاءٍ حَدَّثَنَا إِسْرَائِيلُ عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ عَنْ الْبَرَاءِ قَالَ كُنَّا أَصْحَابَ مُحَمَّدٍ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نَتَحَدَّثُ أَنَّ عِدَّةَ أَصْحَابِ بَدْرٍ عَلَى عِدَّةِ أَصْحَابِ طَالُوتَ الَّذِينَ جَاوَزُوا مَعَهُ النَّهَرَ وَلَمْ يُجَاوِزْ مَعَهُ إِلَّا مُؤْمِنٌ بِضْعَةَ عَشَرَ وَثَلَاثَ مِائَةٍ

[٣٧٤٢] حَدَّثَنِي عَبْدُ اللَّهِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ حَدَّثَنَا يَحْيَى عَنْ سُفْيَانَ عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ عَنْ الْبَرَاءِ وحَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ كَثِيرٍ أَخْبَرَنَا سُفْيَانُ عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ عَنْ الْبَرَاءِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ

[1])الحديث أخرجه الترمذی فی کتاب تفسير القرآن باب ومن سورة النساء رقم ٣٠٣٢)_

قَالَ كُنَّا نَتَحَدَّثُ أَنَّ أَصْحَابَ بَدْرٍ ثَلَاثُ مِائَةٍ وَبِضْعَةَ عَشَرَ بِعِدَّةِ أَصْحَابِ طَالُوتَ الَّذِينَ جَاوَزُوا مَعَهُ النَّهَرَ وَمَا جَاوَزَ مَعَهُ إِلَّا مُؤْمِنٌ

قوله: حدثنا مسلم بن ابراهيم حدثنا شعبة: ① په دې باب کښې اولنې روايت د حضرت براء رضي الله عنه دې.دوی فرمائی.چه زه او ابن عمر رضي الله عنهما لره صغير اوګرځولی شول.ددې نه پس ،،تحويل،، دې.اوامام بخاری رحمه الله خپل دويم سند بيانوی.په ،،وحدثنی محمود،، سره.هلته بيا حضرت براء رضي الله عنه راوی دې.فرمائی.چه زه او ابن عمر رضي الله عنهما په يوم بدرکښې صغيرګرځولی شوی وو.اومهاجرين په دغه ورځ دشپيتو نه څه زيات وو.او انصار د دوو سوو نه زيات وو.

قوله: حدثنا عمرو بن خالد حدثنا زهير: ② ددې نه پس د حضرت عمروبن خالد رحمه الله روايت امام بخاری رحمه الله نقل کوی.په دې کښې هم حضرت براء رضي الله عنه راوی دې.فرمائی.چه د محمد صلى الله عليه وسلم په ملګرو کښې چه کوم په بدرينوکښې شامل او شريك شوی وو.هغوی ماته بيان کړې وو.چه بدريين د اصحاب طالوت د شمار برابر وو.څوك چه د طالوت سره د نهر نه تيرشوی وو.اوهغوی درې سوه لس وو.او درې پرې دپاسه وو.يعنی درې سوه او ديارلس وو.

حضرت براء رضي الله عنه فرمائی.«لا والله ما جاوز معه النهر إلا مؤمن» په الله ... دلته ،،لا،، د قسم د تاکيد دپاره راوړې شوې ده.دطالوت سره صرف هغه کسان د نهر نه تيرشوی وو.څوك چه ايماندار وو.

قوله: حدثني عبدالله بن رجاء حدثنا إسرائيل: ③ ددې نه پس ددې باب دريم روايت دحضرت عبدالله بن رجاء دې.حضرت براء رضي الله عنه فرمائی.چه مونږ اصحاب محمد صلى الله عليه وسلم به په خپل مينځ کښې خبرې کولې.چه د اصحاب بدر شمارد طالوت د ملګرو د شمار برابر دې.څوك چه د طالوت سره د نهر نه تيرشوی وو. او د هغوی سره صرف اهل ايمان تيرشوی وو.چه د درې سوه او لسو نه څه زيات وو.

قوله: حدثني عبدالله بن ابي شيبة...: ④ ددې نه پس يو بل روايت راځی.د عبدالله بن ابی شيبه.دلته هم حضرت براء رضي الله عنه راوی دې.فرمائی.چه مونږ به خبرې کولې.چه اصحاب بدردرې سروو اولسو نه څه زيات وو.اودهغوی سره صرف اهل ايمان د نهرنه تيرشوی وو.

د اصحاب بدر په تعداد کښې اختلاف د رواياتو اوددې په مينځ کښې تطبيق:

① رسول الله صلى الله عليه وسلم سره په بدر کښې درې سوه او ديارلس سړی وو.

② په بعضې رواياتوکښې درې سوه او څوارلسو ذکردې.

③ اوپه بعضې رواياتوکښې د درې سوه او پنځلسو ذکردې.

④ اوپه بعضې رواياتوکښې د درې سوه او نورلسو ذکردې.

که نبی صلى الله عليه وسلم او يوهغه صحابی څوك چه د شمارپه وخت موجود نه وو.خود لرې نه په اوښ باندې سور په نظر راتلو.شمار نکړې شی.نو تعداد به درې سوه او ديارلس شی.اوکه هغه صحابی شمارکړې شی.نوبيا به تعداد درې سوه او څوارلس شی.اوکه نبی صلى الله عليه وسلم ورسره هم

شمار كړې شي.نوبيا به تعداد درې سوه پنځلس شي.اوكه دغه څلور صحابه كرام ﷺ كوم چه صغيرالسن وو.اوهغوى ته په جهاد كښې د شركت اجازت نه وو ملاوْ شوې.خو ورسره وو.نو تعداد به درې سوه او نورلس شي.(١)

په دغه څلور صغيرالسن صحابو ﷺ كښې يوحضرت انس ﷺ وو.يوحضرت عبدالله بن عمر ﷺ وو.او يو حضرت جابر ﷺ وو.اويو حضرت براء بن عازب ﷺ وو.

امام بخارى ﷺ چه كوم روايات نقل كړى دى.په هغې كښې د اصحاب بدر تعداد د اصحاب طالوت برابر خودلې شوې دې.اود اصحاب طالوت تعداد درې سوه او ديارلس وو. ددې نه معلومه شوه.چه امام بخارى ﷺ د درې سوه او ديارلس شمار اعتباركړې دې.

په دې كښې د شپېتو نه زيات مهاجرين وو.اود دوه سوه او څلوېښتو نه زيات انصاروو. شپېته او دوه سوه اوڅلوېښت درې سوه شول.كه ته داسې اووايې.چه شپږ شپېته مهاجرين وو.او دوه سوه او اووه څلوېښت انصار وو.نو درې سوه او ديارلس به برابر شي.اومورخينو او اصحاب السير د شپږ شپېتو او دوه سوه او اووه څلوېښتو عدد نقل كړې دې.

په اصحاب بدراواصحاب طالوت كښې مطابقت: دلته د اصحاب بدر شمار د اصحاب طالوت د شمارمطابق خودلې شوې دې.په شماركښې خو موافقت دې چه دې.خو نور هم په څو وجوهاتو سره په دې دواړو ډلوكښې مطابقت شته.

① يو مطابقت دا دې.چه لكه څنګه د طالوت ملګرى «فئة قليلة» وړوكې جماعت «فئة كثيرة» لوې جماعت باندې غالب راغلې وه.دغه شان د نبى ﷺ ملګرى هم د «فئة قليلة» مصداق وو.اودغه شان ددوى دشمن د «فئة كثيرة» مصداق وو.

② لكه څنګه چه دلته اصحاب بدر په ايمان كښې كامل او اكمل اوګرځولې شول.دغه شان اصحاب طالوت هم په كمال ايمان باندې موصوف ګرځولى شوى وو.

③ لكه څنګه چه دلته اصحاب رسول ﷺ دالله تعالى په نصرت اودهغه په مددباندې بهروسه اوكړه.دغه شان هلته اصحاب طالوت هم دالله تعالى په نصرت او دهغه په امداد باندې بهروسه كړې وه.

مطلب دا چه په مختلفو وجوهاتوسره د بدرپه واقعه كښې د اصحاب طالوت د واقعې سره مشابهت موجود دې.

دلفظ ،،نيف،، تحقيق: «كان المهاجرون يوم بدر نيفا على ستين» دا لفظ «نيف»هم دې.او «نيف»

---

(١)وفى الفتح (٢٩١/٧) كان أهل بدر ثلاثمائة وثلاثة عشر وعن أبى أيوب الأنصارى قال خرج رسول الله ﷺ إلى بدر فقال لإصحابه تعادوا فوجدوهم ثلاث مائة وأربعة عشر رجلاً ثم قال لهم تعادوا فتعادوا مرتين فأقبل رجل على بكرله ضعيف وهم يتعادون فتمت العدة ثلاث مائة وخمسة عشر وروى البيهقى عن عبدالله بن عمروبن العاص قال خرج رسول الله ﷺ يوم بدر ومعه ثلاث مائة وخمسة عشر وهذه الرواية لا تنافى التى قبلها لإحتمال أن تكون الأولى لم يعد النبى ﷺ ولا الرجل الذى أتى آخراً وأما الرواية التى فيها وتسعة عشر فيحتمل أنه ضم إليهم من أستصغر ولم يؤذن له فى القتال كالبراء وابن عمر ﷺ وكذا أنس ﷺ .. والله أعلم) .

بالتشديد ،هم دي، ،نيف، ، د ، ،بضع، ،په وزن باندې دې.او د ، ،بضع، اطلاق لکه څنګه چه د درې نه واخله ترنهو پورې کيږي.دغه شان د ، ،نيف، ، اطلاق هم د دريو نه واخله ترنهو پورې کيږي.

په روايت کښې فرمائيلې شوی دی.چه ((ولم يجاوز معه إلا مؤمن بضعة عشر وثلاث مائة)) په دې کښې دلته د ، ،بضع، ، لفظ د دريو دپاره استعمال شوې دې.يعنی ((ثلاثة عشر وثلاث مائة)) درې سوه اوديارلس تعداد مراد دې.

لکه چه امام بخاری د درې سوه څوارلس ،درې سوه پنځلس او درې سوه نورلس رواياتوپه مقابله کښې د درې سوه او ديارلس روايت ته ترجيح ورکړې ده.اوهم دا زياته مشهوره ده.

دا خبره وړاندې خودلې شوې ده.چه اته صحابه کرام رضی الله عنهم هغه دی.کوم چه بدريان شمارلی شی.اګرچه هغوی په جنګ بدر کښې شرکت نه وو کړې.دهغوی نومونه تيرشوی دی.

٧=بَاب دُعَاءِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى كُفَّارِ قُرَيْشٍ شَيْبَةَ وَعُتْبَةَ وَالْوَلِيدِ وَأَبِي جَهْلِ بْنِ هِشَامٍ وَهَلَاكِهِمْ

رسول الله ﷺ د کفارقريش يعنی شيبه،عتبه،وليداو ابوجهل دپاره خيرې کول اودهغوی دهلاکت بيان.

[٣٧٤٣] حَدَّثَنِي عَمْرُو بْنُ خَالِدٍ حَدَّثَنَا زُهَيْرٌ حَدَّثَنَا أَبُو إِسْحَاقَ عَنْ عَمْرِو بْنِ مَيْمُونٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَسْعُودٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ اسْتَقْبَلَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْكَعْبَةَ فَدَعَا عَلَى نَفَرٍ مِنْ قُرَيْشٍ عَلَى شَيْبَةَ بْنِ رَبِيعَةَ وَعُتْبَةَ بْنِ رَبِيعَةَ وَالْوَلِيدِ بْنِ عُتْبَةَ وَأَبِي جَهْلِ بْنِ هِشَامٍ فَأَشْهَدُ بِاللَّهِ لَقَدْ رَأَيْتُهُمْ صَرْعَى قَدْ غَيَّرَتْهُمْ الشَّمْسُ وَكَانَ يَوْمًا حَارًّا[ر:٢٣٧]

روايت باب د حضرت عبدالله بن مسعود رضی الله عنه نه مروی دې.دوی فرمائی.چه نبی کريم ﷺ کعبې طرف ته مخ کړلو.اود قريشو يوې ډلې ته ئې خيرې اوکړې.په کومه کښې چه شيبه بن ربيعه،وليد بن عتبه،اوابوجهل بن هشام شامل وو.نبی ﷺ اوفرمائيل.واورئ.زه الله تعالی ګواه جوړوم.اودا خبره کوم.چه ما د بدرپه ورځ دا ټول راپرځولې شوې کتلی دی.نمردهغوی بدنونه خراب کړی وو.يعنی دهغوی بدنونه پړسيدلی وو.اوزېړدلی وو او د هغوی د بدنونو نه بدبوئې راتله.اوهغه د ګرمئ ورځ وه.

دغزوه بدرسره د حديث باب مناسبت: دلته امام بخاری رحمه الله دا روايت د بدر په باب کښې ذکرکړې دې.حالانکه دا واقعه د بدر نه ده.دا دهغه وخت واقعه ده.چه نبی ﷺ د خانه کعبې سره څواه کښې مونځ کولو.کله چه د مانځه په دوران کښې نبی ﷺ سجدې ته لاړو.نود سجدې په حالت کښې د نبی ﷺ په شا مبارکه باندې عقبه بن ابی معيط د اوښې بچې دانه اچولې وه.ښکاره ده.چه په دې سره د نبی ﷺ په مانځه کښې خلل راغلو.نو نبی ﷺ ورته خيرې اوکړې.چه ((اللهم عليك بشيبة بن ربيعة ،اللهم عليك بعتبة ،اللهم عليك بالوليد،اللهم عليك بأبي جهل)) او دبدر واقعه د هجرت نه پس راغلې ده.اودا واقعه د هجرت نه وړاندې ده. خو

امام بخاري رحمه الله دا حديث دلته ددې وجې ذکرکړو.چه د نبي ﷺ د خيرو په نتيجه کښې د بدر په موقع د دوی هلاکت واقع شو.اوددغه خيرو اثر د بدرپه ورځ ښکاره شو.

يوسوال اودهغې جواب: دلته يوسوال کيږي.چه نبي ﷺ خو رحمة للعالمين وو.اونبي ﷺ خو هميشه دپاره خپلو دشمنانو ته دعا کړې ده.چه «اللهم اهد قومي فإنهم لايعلمون» اې الله زما قوم ته هدايت اوکړه.دوی نه پوهيږي.دوی زما مقام نه پيژني.دلته په نبي ﷺ کښې دا تبديلي ولې راغله.نو ددې په باره کښې زمونږ استاذ شيخ الادب والفقه حضرت مولانا اعزاز علي صاحب رحمه الله يوه عجيبه خبره کړې ده.هغوی فرمائي.وروره! خبره په اصل کښې دا وه.چه کله يوڅيز د خپلې فطري تقاضې نه بند کړې شي.نوپه هغې کښې جوش پيدا شي. دا به تاسو کتلې وي.چه ريل ګاډې روان وي.او دانجن نه چليږي.د انجن نه څنګه چليږي؟دومره وزني او دومره درون ريل او انجن دا اوړي.اودومره په تيزئ سره ئې اوړي. د کراچئ نه ترلاهوره پورې اووه نيم سوه ميلو سفر په اتلس ګهنټوکښې کوي.نوته به واې.چه وروره د ريل په انجن کښې بړاس پيدا کيږي.اوهغه بړاس دغه انجن او ريل ګاړي، بړاس څه څيز دې؟ نو مولانا صاحب اوفرمائيل.چه په اصل کښې داسې کيږي.چه د اوبونه يو لوښې ډك کړې شي. اود هغې لاندې اور اولګولې شي.د اور په لګيدو سره اوبه ګرمې شي.اودهغه اوبوپه ګرميدو سره بړاس پيدا شي.اوددغه بړاس فطرت دې.چه ته دا آزاد پريږده.چه دې په فضا کښې تحليل شي.خو ته دا کوې.چه دغه پيدا کيدونکې بړاس بندوې.اوهغه ډير لطيف څيز دې.ددې په وجه په دې کښې دومره طاقت پيدا شي.چه د هغې په ذريعه هغه په سوونو او زرګونو ټنه وزنی ريل اوړي.او تيز روان وي. دا مثال د موټر او بس هم دې.

ددې نه پس هغوی اوفرمائيل.چه چونکه مونځ د نبي ﷺ د سترګو يخوالې وو.په دې موقع باندې نبي ﷺ مونځ کولو.اوپه مانځه کښې چه دنبي ﷺ اود الله تعالى په مينځ کښې چه کوم ربط او تعلق قائم وو.ددې مشرکانوپه حرکت سره په دغه تعلق کښې اوپه دې فطرتي عمل کښې خلل واقع شو.نو د نبي ﷺ په فطري عمل کښې د رکاوټ اچولوپه وجه اونبي ﷺ دخپل فطرت خلاف عمل کولوباندې د مجبوره کولونتيجه دا شوه.چه د نبي ﷺ عام عادت وو.(اوهغه دا چه نبي ﷺ ته که به قوم تکليف اورسولو.نو دوی به ورته دعا کوله) ددې په خلاف نبي ﷺ دلته دهغه خلقو په حق کښې خيرې اوکړې کوم چه په دې حرکت کښې شريك وو.او نبي ﷺ دالله تعالى په دې تعلق او ربط کښې خلل برداشت نکړو.اوچونکه دا خيرې د نبي ﷺ د ژبې نه وتلې وې.اوداسې د کمزورئ په حالت کښې وې. چه د نبي ﷺ دپاره به ددې نه زياته بې بسی او کمزوري نوره څه کيدې شوه.نوالله تعالى دغه دعا قبوله کړه.

يوخو د نبي ﷺ هسې خيرې کول کافي وو.او بيا د مظلوميت په انتهائي حالت کښې ، ددې خيرود ژبې مبارکې نه وتل د قبوليت يوزياتی سبب جوړ شو.چه نتيجه ئې دا شوه.چه د کومو کومو کسانو نومونه نبي ﷺ اخستي وو.په هغوی کښې هريو الله تعالى خپل انجام ته اورسول.

۸=بَاب قَتْلِ أَبِي جَهْلٍ

علامه عینی رحمه الله فرمائي.چه د ابوذر رحمه الله په نسخه کښې دا باب موجود نه دې.اوپه نورو نسخوکښې موجود دې.(۱) اوکه دې طرف ته نظر اوکړې شي.چه په دې باب کښې د ابوجهل د قتل نه علاوه د نورو خلقو د قتل ذکر هم شته.نو مناسب دا ده.چه دا باب نه وې.ځکه چه ددې باب په احاديثو کښې صرف د ابوجهل قتل ذکرنه دې.بلکه د نورو ذکرپه کښې هم شته.خو علامه عینی دا هم فرمائيلي دی.چه چونکه په بعضې نسخوکښې ددې باب ترجمه داسې قائمه کړې شوې ده.«باب قتل أبي جهل وغيره» يعني د ابوجهل او ددې نه پس د«وغيره» لفظ په کښې هم موجود دې.نود ابوجهل د قتل نه علاوه د نورو ذکر چه په کښې راغلې دې. هغه د «وغيره» لاندې راتلې شي.نوچه په ترجمه کښې د «وغيره» لفظ ته اوکتې شي. مناسب هم دا معلوميږي.چه دا باب وی.(۲)

علامه عینی رحمه الله چه کومه خبره کړې ده.هغه صحيح ده.خو ناکافی ده.ځکه چه په باب کښې بيشکه بعضې روايات داسې دی.چه په هغې کښې د ابوجهل نه علاوه د نورو کسانو د قتل ذکردې.لکه د عتبه،شيبه، وغيره د قتل ذکرپه کښې راغلې دې.يقيناً دوی د «وغيره» د لفظ لاندې شاملولي شی.

خو د حضرت زبيربن العوام رضی الله عنه په سلسله کښې يو روايت راځي.په هغه روايت کښې د چا د قتل ذکر هم نشته.نودهغه روايت مناسبت به ترجمة الباب سره څنګه وی؟ علامه عينی د ترجمة الباب سره دهغې دمناسبت په باره کښې دافرمائيلي دی.چه په دې روايت کښې د حضرت زبير بن العوام په جنګ بدر کښې شرکت بيان شوې دې.نو ددې مطابقت د ترجمې سره راغلو(۳)

خودعلامه عينی رحمه الله دا مناسبت بيانول کافی نه دی.ددې وجې د حضرت زبير رضی الله عنه په غزوه بدر کښې دشرکت بيانولو سره د «باب قتل أبي جهل وغيره» سره مناسبت نه معلوميږي.ځکه چه په دغه روايت کښې نه د ابوجهل د قتل ذکرشته.اونه د غير ابوجهل دقتل ذکر،نو صرف دا ونيل چه په دې سره د حضرت زبير رضی الله عنه په جنګ بدر کښې شرکت ثابتيږی.اودا د باب سره مناسبت شو.خودا خبره کافی نه ده.(۴)

---

۱)عمدة القاری(۱۷\۸۵)_

۲)دغه شان حافظ صاحب ليکی.((تثبت هذه الترجمة للأكثر وسقطت لأبی ذر.. وثبوتها أوجه إذ لا تعلق لحديثها بباب عدة أهل بدر(فتح الباری (۱۷\۲۹٤)_~

۳)علامه عينی رحمه الله د دې روايت د مطابقت په باره کښې ليکی.((مطابقته للترجمة ظاهرة فإنه يصرح بحضورالزبيربن العوام رضی الله عنه وقعة بدر فيدخل فی العدة (عمدة القاری (۱۷\۹۰)_~

۴)خو لکه څنګه چه علامه عينی رحمه الله فرمائيلي دی.چه د ابوذرپه نسخه کښې دا باب موجود نه دې.په نورو نسخوکښې موجود دې.نو که د ابوذرد نسخې اعتبار اوکړې شي.نو د علامه عينی رحمه الله بيان کړې مطابقت به صحيح شی.ځکه چه ((باب عدة أهل بدر)) سره ددې روايت مناسبت ښکاره دې.اود ابوذرپه نسخه کښې دا روايت اود دې باب نورټول روايات د ((باب عدة أهل بدر)) لاندې راغلي دې.)

حافظ صاحب خو معامله بیخی ګول مول کړې ده.هغوی د مطابقت په باره کښې څه تسلی بخش خبره نه ده کړې.او زمونږ د بخاری شارحینو ﷫ هم ددې روایت د ترجمة الباب سره د مطابقت په باره کښې څه بحث نه دې کړې.حال دا چه د مطابقت مسئله اهمه ده.

د ترجمة الباب اوددې د ټولو روایاتوپه مینځ کښې دمطابقت ښه توجیه: په دې باره کښې یوه خبره دا کولې شي.چه ((باب قتل أبي جهل وغیره)) کښې ((وغیره)) کښې ضمیر ابوجهل طرف ته نه دې راجع.(لکه څنګه چه علامه عینی ﷫ ضمیرده طرف ته راجع کړې دې) بلکه چه دا ضمیر ،،قتل،، طرف ته راجع کړې شی.نو مسئله به بیخی ښکاره شی.

نواوس به د باب مطلب دا وی.چه په دې باب کښې د ابوجهل د قتل ذکر دې.او د قتل ابوجهل نه علاوه د بدر د نورو څیزنو ذکرهم دې.نو اوس د حضرت زبیربن العوام ﷜ د روایت په باره کښې څه اشکال نه پاتې کیږی.ځکه چه په دې روایت کښې د ابوجهل یا غیر ابوجهل د قتل ذکر نشته.خو دا وروایت بهر حال د جنګ بدر سره متعلق دې.او په دې کښې د حضرت زبیر په جنګ بدر کښې د شرکت بیان دې.اودغه شان په دې صورت کښې د باب د نورو روایتونه د ترجمة الباب سره مناسبت په آسانتیا سره راځی.

په جنګ بدرکښې د ابوجهل د قتل واقعه: ددې باب په اولنو روایتونو کښې د ابوجهل د قتل بیان شوې دې.د دې واقعې تفصیل د حضرت عبدالرحمن بن عوف﷜ په روایت کښې دې.

دوی فرمائی.چه زه د بدر په ورځ په میدان جنګ کښې ولاړ ووم.او د انصارو دوه هلکان زما ښی او ګس طرف ته ولاړ وو.زما په خیال کښې راغلل.که ددې دوو هلکانو په مینځ کښې زه چا اولیدم.نو هغه به ما غیر محفوظ اوګڼړی.اوپه ما به حمله اوکړی.ددې زما سره ویره شوه.زه هم په دغه خیال کښې وم.چه په دې کښې یو زما نه تپوس اوکړو.تره تاسو ابوجهل پیژنې.ما ورته اووئیل.آوزه ئې پیژنم.خوستاسودهغه سره څه کاردې؟ نوهغه اووئیل.چه ما اوریدلی دی.چه هغه به د رسول الله ﷺ په شان کښې ګستاخی کوله.ددې وجې ما دا عهد کړې دې.چه کله هغه ماته په نظر راشی.نو ((یموت الأعجل منا)) چه په مونږ دواړوکښې چه د چا مرګ وړاندې لیکلې شوې وی.هغه به مری.یابه زه مرم اویا به هغه وژنم.اوس لا یوخپله خبره نه وه ختمه کړې.چه بل رانه د ابوجهل په باره کښې تپوس اوکړو. مادهغه نه هم هغه تپوس اوکړو.اوهغه هم هغه خبره اوکړه.چه ابوجهل به د رسول الله ﷺ په حق کښې بد رد وئیل.نوما دا عهد کړې دې.چه زما سیورې به دهغه د سیورې نه ترهغه وخته پورې نه جدا کیږی.ترڅوچه زه هغه ختم نکړم.حضرت عبدالرحمن ﷜ فرمائی.چه ددې دواړو هلکانو خبرې چه ما واوریدې.زه په خپل اولنی خیال باندې ملامته شوم.په دې کښې ابوجهل په نظر راغلو.ما دغه ماشومانو ته اشاره اوکړه.چه ابوجهل دغه دې.نو لکه څنګه چه باز او شکرې په کونتره باندې حمله کوی.دغه شان دا دواړه هلکان په ابوجهل باندې حمله کونکی شو.اوهغوی ابوجهل زخمی کړلو.او د اس نه ئې راغزارکړلو.په دواړو هلکانو کښې د یو نوم معاذ او دبل معوذ وو.او دا دواړه د حضرت عفراء انصاریه ځامن وو.(۱) دا د بخاری کتاب المغازی روایت دې.اود بخاری د کتاب الجهاد په روایت کښې دی.چه د

(۱) صحیح بخاری کتاب الجهاد..أبواب فرض الخمس باب من لم یخمس الأسلاب رقم (۳۱۴۱)۔

ابوجهل په قتل كولو كښې حضرت معاذبن جموح ورانډې وو.([1])
حافظ ابن حجر رحمه الله فيصله كړې ده.چه د عفراء دواړه ځامن معاذ او معو هم په قتل كښې شريك وو.او معاذبن عمروبن جموح رضي الله عنه هم په دې كښې شريك وو.د حافظ ابن حجر رحمه الله وينا دا ده.چه د ابوجهل په قتل كښې زياته حصه د معاذبن عمرو رضي الله عنه وه.اوهم ددې وجې نه نبى صلى الله عليه وسلم د ابوجهل سلب معاذبن عمروبن جموع ته وركړې وه.([2])
په معاذبن حارث بانديې د ابوجهل خوى عكرمه د خپل پلار بدلې اخستلودپاره په توره حمله اوكړه.د هغه لاس په دغه حمله بانديې كټ شو.د لاس صرف يو رګ د بدن سره پاتې شوې وو.او باقى لاس بيكارزوړند وو.توله ورځ حضرت معاذ رضي الله عنه هم په دغه كيفيت كښې د كافرانو سره جنګيدل.او مابنام چه كله درد او تكليف ئې زيات محسوس كولو. نو هغه خپله دغه لاس په زمكه باندې كيخودلو.او دپاسه ئې پرې پښه كيخوده.اوهغه ئې د بدن نه جدا كړو.دوى ددې نه پس تر څه مودې پورې ژوندې وو.البته ددوى ورور معوذ رضي الله عنه په غزوه بدركښې شهيد شو.
دجنګ نه پس نبى صلى الله عليه وسلم اوفرمائيل.لاړ شئ. اوګورئ د ابوجهل څه اوشو؟ نو حضرت عبدالله بن مسعود رضي الله عنه لاړلو.عجيبه انتخاب دې.د حضرت عبدالله بن عباس رضي الله عنهما په روايت كښې دى.چه په ليلة الجن كښې چه كله نبى صلى الله عليه وسلم تشريف اوړلو.نوفرمائيلى ئې وو.زما سره به هغه كس ځى.چه دهغه په زړه كښې د ذرة برابر تكبر نه وى.حضرت عبدالله بن مسعود رضي الله عنه اوډريدل.او نبى صلى الله عليه وسلم هغه دځان سره بوتلې وو.لكه چه نبى صلى الله عليه وسلم دهغه تصديق اوكړو.چه په ده كښې ذره برابر تكبر نشته.([3]) نو الله تعالى دلته د ابوجهل د سركټ كولودپاره د حضرت عبدالله بن مسعود رضي الله عنه انتخاب اوكړو.ځكه چه په هغه كښې د ذرې برابر تكبر نه وو.او ابوجهل د تكبر مجسمه وه.د الله تعالى د حكمت بالغه تقاضا هم دا وه.چه ددې تكبر او غرور نه ډك كس د روح ويتسلو سامان دحضرت عبدالله بن مسعود رضي الله عنه په ذريعه باندې اوكړې.كوم چه د تواضع او عاجزئ مجسمه وه.نو حضرت عبدالله بن مسعود رضي الله عنه لاړلو.د ابوجهل په سينه باندې كيناستلو.او وې ونيل.«أخزاك الله يا عدوالله» اې دالله دشمنه! الله تعالى ته ذليله كړې.بيا حضرت عبدالله بن مسعود رضي الله عنه دهغه سر د تنې نه جدا كړلو.په دغه وخت كښې ابوجهل اوونيل.سرمې لږ د لاندې نه كټ كړه.چه كله د سرنو قطار لګولې شى. نود سردار سر اوچت په نظرراځى.حضرت عبدالله بن مسعود رضي الله عنه دهغه سركټ كړلو.او د نبى صلى الله عليه وسلم په خدمت كښې ئې پيش كړو.اووې ونيل.«هذا رأس عدوالله» نبى صلى الله عليه وسلم چه اوكتل نو وې فرمائيل.واقعى دا د ابوجهل سر دې.حضرت عبدالله بن مسعود رضي الله عنه اوونيل.په الله قسم دا دابوجهل سردې.نو نبى صلى الله عليه وسلم اوفرمائيل.«الحمدلله الذى أعزالإسلام وأهله» شكر دې دالله چا

---

[1])ايضاً_
[2]) فتح البارى (٦\٢٤٨) كتاب فرض الخمس وفتح البارى(٧\٢٩٦)_
[3])سيرة مصطفى (١٢\١٠٠) بحواله بناية شرح هدايه للحافظ العينى (١١\٢٨٦)_

چه اسلام او اهل اسلام ته عزت او ترقى ورکړه.(۱)
حضرت عبدالله بن مسعود ﷺ په دې موقع دا هم ونیلی دی.چه یارسول الله دې بدبخته د مرګ په وخت کښې ماته دا هم ونیلي وو.چه محمدته خبر ورکړه.چه زما په زړه کښې تاسره کوم بغض اودشمنی وه.په دې وخت کښې هم په هغې کښې څه کمې نه دې راغلې.بلکه د وړاندې نه زیاته ده.نبی ﷺ اوفرمائیل.چه دا زما د امت فرعون دې.اود موسی علیه السلام اودبنی اسرائیلو د فرعون نه په کفر کښې زیات سخت دې.څکه چه د حضرت موسی علیه السلام په مقابله کښې چه کوم فرعون وو.هغه چه کله مړ کیدو.نوپه هغه وخت کښې ئې د موسی علیه السلام د کلمې ونیلو کوشش کړې وو.او کله چه دې مړ کیدو.نو په کفرکښې ئې د څپل کلك والی اظهار اوکړو.حضرت عبدالله بن مسعود ﷺ چونکه دهغه سرکټ کړې وو.ددې وجې نبی ﷺ دهغه توره عبدالله بن مسعود ﷺ ته ورکړه.(۲)

[۳۷۴۴]حَدَّثَنَا ابْنُ نُمَيْرٍ حَدَّثَنَا أَبُو أُسَامَةَ حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ أَخْبَرَنَا قَيْسٌ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّهُ أَتَى أَبَا جَهْلٍ وَبِهِ رَمَقٌ يَوْمَ بَدْرٍ فَقَالَ أَبُو جَهْلٍ هَلْ أَعْمَدُ مِنْ رَجُلٍ قَتَلْتُمُوهُ

[۳۷۴۵]حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ يُونُسَ حَدَّثَنَا زُهَيْرٌ حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ التَّيْمِيُّ أَنَّ أَنَسًا حَدَّثَهُمْ قَالَ قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ح وحَدَّثَنِي عَمْرُو بْنُ خَالِدٍ حَدَّثَنَا زُهَيْرٌ عَنْ سُلَيْمَانَ التَّيْمِيِّ عَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَنْ يَنْظُرُ مَا صَنَعَ أَبُو جَهْلٍ فَانْطَلَقَ ابْنُ مَسْعُودٍ فَوَجَدَهُ قَدْ ضَرَبَهُ ابْنَا عَفْرَاءَ حَتَّى بَرَدَ قَالَ أَأَنْتَ أَبُو جَهْلٍ قَالَ فَأَخَذَ بِلِحْيَتِهِ قَالَ وَهَلْ فَوْقَ رَجُلٍ قَتَلْتُمُوهُ أَوْ رَجُلٍ قَتَلَهُ قَوْمُهُ قَالَ أَحْمَدُ بْنُ يُونُسَ أَنْتَ أَبُو جَهْلٍ
حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ الْمُثَنَّى حَدَّثَنَا ابْنُ أَبِي عَدِيٍّ عَنْ سُلَيْمَانَ التَّيْمِيِّ عَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَوْمَ بَدْرٍ مَنْ يَنْظُرُ مَا فَعَلَ أَبُو جَهْلٍ فَانْطَلَقَ ابْنُ مَسْعُودٍ فَوَجَدَهُ قَدْ ضَرَبَهُ ابْنَا عَفْرَاءَ حَتَّى بَرَدَ فَأَخَذَ بِلِحْيَتِهِ فَقَالَ أَنْتَ أَبَا جَهْلٍ قَالَ وَهَلْ فَوْقَ رَجُلٍ قَتَلَهُ قَوْمُهُ أَوْ قَالَ قَتَلْتُمُوهُ
حَدَّثَنِي ابْنُ الْمُثَنَّى أَخْبَرَنَا مُعَاذُ بْنُ مُعَاذٍ حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ أَخْبَرَنَا أَنَسُ بْنُ مَالِكٍ نَحْوَهُ[۳۷۴۵]

[۳۷۴۶]حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ كَتَبْتُ عَنْ يُوسُفَ بْنِ الْمَاجِشُونِ عَنْ صَالِحِ بْنِ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِيهِ عَنْ جَدِّهِ فِي بَدْرٍ يَعْنِي حَدِيثَ ابْنَيْ عَفْرَاءَ[ر:۲۹۷۲]

اوس لږ دا روایتونه اوګورئ.ددې باب په شروع کښې په روایتونوکښې هم دا خبره بیان شوې ده.چه حضرت عبدالله بن مسعود ﷺ ابوجهل په میدان جنګ کښې په زمکه باندې پریوتې اومندلو.نودهغه په سینه باندې کیناستلو.او ابوجهل ته ئې اوونیل.«أنت أبوجهل»

---

(۱) عمدة القاری(۱۷\۸۶)_
(۲) السیرة ا لحلبیة (۲\۱۷٤)_

قوله: هَلْ أَعْمَدُ مِنْ رَجُلٍ قَتَلْتُمُوهُ؟ وَهَلْ فَوْقَ رَجُلٍ قَتَلَهُ قَوْمُهُ أَوْقَالَ قَتَلْتُمُوهُ:

دوه مطلبه: ابوجهل اووئيل.((هَلْ أَعْمَدُ (١) مِنْ رَجُلٍ قَتَلْتُمُوهُ)) يا ((وَهَلْ فَوْقَ رَجُلٍ قَتَلَهُ قَوْمُهُ أَوْ قَالَ قَتَلْتُمُوهُ))

① ددې جملې يو مقصد خو دا دې.چه په دې کښې ابوجهل دخپل تکبراظهار کوی.چه آيا دهغه کس نه زيات خوښ بل څوک شته.کوم چه تاسو قتلوئ؟ يا د هغه کس نه اوچت څوک شته.کوم چه تاسو قتل کړلو.يعنی ددېنه زيات خوښ او دده نه زيات لوی بل څوک نشته.

② خو علامه عينی،حافظ ابن حجر، علامه نووی او ابوعبيده وغيره رحمهم الله ددې يو بل مطلب هم بيان کړې دې.چه د ابوجهل ددې قول مقصد دا دې.چه زما قتلول ددې نه زيات څه نه دی.چه يو کس خپل قوم پخپله قتل کړلو.نو په دې کښې نه ستاسو دپاره څه د فخر خبره شته.او نه زما دپاره څه د پيغور خبره ده.(٢)

حافظ ابن حجر رحمه الله ددې معنی په تائيد کښې د طبرانی نه د عمروبن ميمون يو روايت هم نقل کړې دې.په هغې کښې دی.چه حضرت عبدالله بن مسعود رضي الله عنه کله د ابوجهل په سينه باندې اوختلو.نوهغوی ورته اووئيل.((أی عدوالله قد أخزاك الله)) اې دالله دشمنه الله تعالی ته رسوا کړې.نو ابوجهل په جواب کښې اووئيل.((وبما أخزانی من رجل قتله قومه)) حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی.چه ددې روايت نه معلوميږی.چه ابوجهل دا وئيل غوستل.چه ستاسو دپاره زما په قتل کښې څه کمال نشته.اوزما دپاره په دې کښې څه عار نشته.چه په هغې سره زه رسوا شم.ځکه چه يوکس هم خپل قوم قتل کړو.داڅه درسوائې خبره نه ده.دا خوهم داسې کيږی(٣)

بهرحال دې ټولو حضراتوپه ((أعمد من رجل قتلتموه)) کښې استفهام انکاری مراد اخستې دې.اودا مطلب ئې راوستې دې.چه په دې کښې ابوجهل دخپل تکبراوفخر خبره نه کوی.بلکه د خپلې رسوائې او ذلت دفاع کوی.والله اعلم.

دلته د باب دريم حديث کم چه د حضرت انس رضي الله عنه نه مروی دې.په هغې کښې ((أنت أبا جهل)) راغلې دې.اوپه بعضې نسخوکښې ((أنت أبوجهل)) راغلې دې.

د حافظ ابن حجر رحمه الله رائې دا ده.چه دا ((أنت أبوجهل)) دحضرت انس رضي الله عنه په روايت کښې د بعضې راويانو نه اصلاح ده.دې راويانوچه کله اوکتل.چه ((أنت أبا جهل)) دقاعدې نه خلاف

---

(١) واعمد: افعل التفضيل من عمد أی هلک ، يقال عمدالبعير يعمد عمداً بالتحريک إذا ورم سنامه من عض القتب .. ويکنی بذلک عن الهالک وقيل معنی اعمد : أعجب، وقيل بمعنی أغضب (فتح الباری ٧\٢٩٤)_

(٢) علامه عينی رحمه الله ليکی.((هل أعمد من رجل أی هل أعجب من رجل قتله قومه يعنی ليس قتلکم لی إلا قتل رجل قتله قومه لا يزد علی ذلک ولا هو فخرلکم ولا عار علی)) عمدة القاری (١٧\٨٥)_

(٣) فتح الباری(٧\٢٩٤)_

دي. نوهغوی دحضرت انس رضی الله عنه په روايت کښې تصحيح اوکړه.او «أبا جهل» ئې په «أبوجهل» بدل کړو.ځکه چه اسماء سته مکبره په حالت رفعی کښې په الف سره نه وی.بلکه په واو سره وی.خوحافظ رحمه الله فرمائی.چه د حضرت انس رضی الله عنه په روايت کښې معتبر اومعتمد هم دا دی. چه «أبا جهل» الف سره وئيلې شي.او بعضې راويانو دخپل طرف نه چه کومه اصلاح کړې ده.هغه صحيح نه ده. حافظ رحمه الله ددې وجه دا بيان کړې ده.چه يو خو به د جنګ بدر په آخر کښې روايت راشی.هلته «أنا أبا جهل» موجود دې.دويمه وجه دا ده.چه ددې حديث راوی سليمان تيمی رحمه الله تصريح کړې ده.چه حضرت انس رضی الله عنه ددې تلفظ په «أنت أبا جهل» الف سره کړې دې.دغه شان يحيی بن سعيد قطان هم ددې تلفظ په الف سره کړې دې.نو هرکله چه دې دواړو حضراتو ددې تلفظ په «أبا جهل» الف سره کړې دې.نو بيا روسته د راويانودخپل طرف نه اصلاح ځنګه ټينګ کيدې شی.ددې وجې صحيح خبره هم دا ده.چه دا لفظ «أنت أبا جهل» الف سره دې.([1]) نو اوس به سوال کيږی.چه بيا به د نحوی قاعدې مطابق ددې توجيه څه وی.نو ددې متعلق څوتوجيهات شوی دی.

① يوه خودا چه «أنت» مبتدا ،او «مقتول» خبرمحذوف دې.او «أباجهل» منادی دې.يعنی «أنت مقتول يا أبا جهل» ([2])

② علامه عينی رحمه الله ددې توجيه کړې ده.«أنت تکون أبا جهل» ([3])

③ داودی رحمه الله يوه بله خبره کړې ده.هغه دا چه حضرت عبدالله بن مسعود رضی الله عنه د ابوجهل د تحقير او تذليل دپاره د صحيح «أبوجهل» مرفوع په ځائې قصداً دغه غلط «أنت أبا جهل» منصوب اووئيل.([4])

④ يوه توجيه دا هم شوې ده.چه په اصل کښې بعضې دعرب، قبائل اسماء سته مکبره په حالت رفعی،حالت نصبی اوحالت جری درې واړو حالتونوکښې په الف سره وائی.نو دا د دغه قبائلو دلغت مطابق دې.([5])

[٣٧٤٦] حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ الرَّقَاشِيُّ حَدَّثَنَا مُعْتَمِرٌ قَالَ سَمِعْتُ أَبِي يَقُولُ حَدَّثَنَا أَبُو مِجْلَزٍ عَنْ قَيْسِ بْنِ عُبَادٍ عَنْ عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّهُ قَالَ أَنَا

[1])فتح الباری (٢٩٥\٧)-
[2])فتح الباری(٢٩٥\٧)-
[3])عمدة القاری(٨٥\١٧)_
[4])فتح الباری(٢٩٥\٧)_
[5])فتح الباری(٢٩٥\٧)_

أَوَّلُ مَنْ يَجْثُو بَيْنَ يَدَيِ الرَّحْمَنِ لِلْخُصُومَةِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَقَالَ قَيْسُ بْنُ عُبَادٍ وَفِيهِمْ أُنْزِلَتْ هَذَانِ خَصْمَانِ اخْتَصَمُوا فِي رَبِّهِمْ قَالَ هُمُ الَّذِينَ تَبَارَزُوا يَوْمَ بَدْرٍ حَمْزَةُ وَعَلِيٌّ وَعُبَيْدَةُ أَوْ أَبُو عُبَيْدَةَ بْنُ الْحَارِثِ وَشَيْبَةُ بْنُ رَبِيعَةَ وَعُتْبَةُ بْنُ رَبِيعَةَ وَالْوَلِيدُ بْنُ عُتْبَةَ [ر: ٣٧٤٩ و ٤٤٦٧]

[٣٧٤٨] حَدَّثَنَا قَبِيصَةُ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ عَنْ أَبِي هَاشِمٍ عَنْ أَبِي مِجْلَزٍ عَنْ قَيْسِ بْنِ عُبَادٍ عَنْ أَبِي ذَرٍّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ نَزَلَتْ هَذَانِ خَصْمَانِ اخْتَصَمُوا فِي رَبِّهِمْ فِي سِتَّةٍ مِنْ قُرَيْشٍ عَلِيٍّ وَحَمْزَةَ وَعُبَيْدَةَ بْنِ الْحَارِثِ وَشَيْبَةَ بْنِ رَبِيعَةَ وَعُتْبَةَ بْنِ رَبِيعَةَ وَالْوَلِيدِ بْنِ عُتْبَةَ [٣٧٥٠ و ٣٧٥١ و ٤٤٦٦]

[٣٧٤٩] حَدَّثَنَا إِسْحَاقُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ الصَّوَّافُ حَدَّثَنَا يُوسُفُ بْنُ يَعْقُوبَ كَانَ يَنْزِلُ فِي بَنِي ضُبَيْعَةَ وَهُوَ مَوْلًى لِبَنِي سَدُوسَ حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ التَّيْمِيُّ عَنْ أَبِي مِجْلَزٍ عَنْ قَيْسِ بْنِ عُبَادٍ قَالَ قَالَ عَلِيٌّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ فِينَا نَزَلَتْ هَذِهِ الْآيَةُ هَذَانِ خَصْمَانِ اخْتَصَمُوا فِي رَبِّهِمْ [ر: ٣٧٤٧]

[٣٧٥٠/٣٧٥١] حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ جَعْفَرٍ أَخْبَرَنَا وَكِيعٌ عَنْ سُفْيَانَ عَنْ أَبِي هَاشِمٍ عَنْ أَبِي مِجْلَزٍ عَنْ قَيْسِ بْنِ عُبَادٍ سَمِعْتُ أَبَا ذَرٍّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ يُقْسِمُ لَنَزَلَتْ هَؤُلَاءِ الْآيَاتُ فِي هَؤُلَاءِ الرَّهْطِ السِّتَّةِ يَوْمَ بَدْرٍ نَحْوَهُ

[٣٧٥١] حَدَّثَنَا يَعْقُوبُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ الدَّوْرَقِيُّ حَدَّثَنَا هُشَيْمٌ أَخْبَرَنَا أَبُو هَاشِمٍ عَنْ أَبِي مِجْلَزٍ عَنْ قَيْسِ بْنِ عُبَادٍ قَالَ سَمِعْتُ أَبَا ذَرٍّ يُقْسِمُ قَسَمًا إِنَّ هَذِهِ الْآيَةَ هَذَانِ خَصْمَانِ اخْتَصَمُوا فِي رَبِّهِمْ نَزَلَتْ فِي الَّذِينَ بَرَزُوا يَوْمَ بَدْرٍ حَمْزَةَ وَعَلِيٍّ وَعُبَيْدَةَ بْنِ الْحَارِثِ وَعُتْبَةَ وَشَيْبَةَ ابْنَيْ رَبِيعَةَ وَالْوَلِيدِ بْنِ عُتْبَةَ [٣٧٤٨]

[٣٧٥٢] حَدَّثَنِي أَحْمَدُ بْنُ سَعِيدٍ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ حَدَّثَنَا إِسْحَاقُ بْنُ مَنْصُورٍ السَّلُولِيُّ حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ يُوسُفَ عَنْ أَبِيهِ عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ سَأَلَ رَجُلٌ الْبَرَاءَ وَأَنَا أَسْمَعُ قَالَ أَشَهِدَ عَلِيٌّ بَدْرًا قَالَ بَارَزَ وَظَاهَرَ

قوله: حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ الرَّقَاشِيُّ حَدَّثَنَا مُعْتَمِرٌ: دا روايت د حضرت علي رضي الله عنه دي.دوی فرمائي.

قوله: أَنَا أَوَّلُ مَنْ يَجْثُو بَيْنَ يَدَيِ الرَّحْمَنِ لِلْخُصُومَةِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ: زه به اولني سړې يم.چه د قيامت په ورځ به د رحمان مخامخ د فيصلې دپاره کينم.او قيس بن عباد فرمائي. چه هم ددې حضراتو په باره کښې دا آيت نازل شوې وو. ﴿هَٰذَانِ خَصْمَانِ اخْتَصَمُوا فِي رَبِّهِمْ﴾ دا هغه خلق دی.چاچه د جنګ بدره په ورځ مقابله او مبارزه اوکړه.د مسلمانانو دطرفه حضرت حمزه،حضرت علی اوحضرت عبيده رضي الله عنهم وو.اود کافرانو دطرفه شيبه،عتبه او وليد وو.

دأَنَا أَوَّلُ مَنْ يَجْثُو معنى: د،،يجثو،، معنى دا.((من يقعد على الركبتين للخصومة)) حافظ ابن حجر رحمه الله

دلته يو قيد لګولې دې.چه دا ئې د مجاهدينوپه اعتبارسره «أول من يجثو» فرمائيلى دى. ځکه چه د اسلام دټولونه اولنۍ دمجاهدينوډله چا چه كافران قتل كړى وو.هغه د حضرت حمزه،حضرت على او حضرت عبيده رضي الله عنهم ډله وه.نو «أنا أول من يجثو» هغوى په دې اعتبار سره فرمائيلى دى. (١)

«أنا أول من يجثو للخصومة» كښې د خصومت نه څه مراد دې؟حضرت ګنګوهى رحمه الله فرمائيلى دى.چه د خصومت نه مراد دا دې.چه مشركان به د قيامت په ورځ اووائى.چه مونږ په ظلم سره قتل كړې شوى وو.اودا حضرات به ددې په مقابله كښې دا ثابتوى.چه مونږ دوى په ظلم سره نه دى قتل كړى.بلكه د اعلاء كلمة الله او د اسلام د ترقۍ دپاره مو قتل كړى دى. (لامع الدرارى ۲۵۳/۸)_ حضرت ګنګوهى رحمه الله داتوجيه ددې دپاره كړې ده.چه هغوى فرمائيلى دى.د اهل كفركلام به دا وى.چه مونږ په ظلم سره قتل شوى يو.اود اهل اسلام كلام به دا وى.چه مونږ په قتل كولوكښې په حق وو(٢)

څوك دچا په مقابله كښې وو؟: دجنګ بدر په ابتداء كښې درې سړى د مسلمانانو د طرفه او درې كسان د كافرانو د طرفه راوتلى وو.دكوموچه په دې حديث كښې ذكر دې.البته په دې روايت كښې دا نه دى خودلې شوې.چه څوك د چا په مقابله كښې وو.د ابن اسحاق او ابن سعد رحمهما الله د بيان مطابق حضرت عبيده رضي الله عنه،د عتبه په مقابله كښې او حضرت حمزه رضي الله عنه د شيبه په مقابله كښې او حضرت على رضي الله عنه د وليد په مقابله كښې وو.خود موسى بن عقبه په روايت كښې دى.چه حضرت عبيده رضي الله عنه د شيبه په مقابله كښې وو.او حضرت حمزه رضي الله عنه د عتبه په مقابله كښې وو.بعضې عالمانو رحمهم الله فرمائيلى دى.دحضرت على رضي الله عنه د وليد په مقابله كښې كيدل متفق عليه دى.خودا خبره صحيح نه ده.ځكه په بعضې رواياتوكښې دا هم شته.چه حضرت على رضي الله عنه د عتبه په مقابله كښې وو.حافظ رحمه الله د ابوداود نه د حارثه بن نضر په طريق سره ددې په ثبوت كښې روايت نقل كړې دې.(٣) نودا خبره متفق عليه څرګندې نشوه.البته معقول هم دا معلوميږى.چه حضرت على رضي الله عنه د وليد په مقابله كښې وو.ځكه چه دا دواړه ځوانان وو.او حضرت حمزه رضي الله عنه او حضرت عبيده رضي الله عنه په مقابله كښې عتبه او شيبه وو.ځكه چه دوى د زيات عمر وو.د زيات عمركسانود زيات عمركسانوسره او د ځوان د ځوان سره مقابله معقوله په نظرراځى.(٤)

﴿هَٰذَانِ خَصْمَانِ اخْتَصَمُوا فِي رَبِّهِمْ﴾ دا ايت دچا په باره كښې نازل شوې دې؟: دلته د بخارى د روايت نه معلوميږى.چه دا آيت د دې شپږو حضراتو په باره كښې نازل شوې دې.حالانكه صاحب جمل يو روايت نقل كړې دې.دهغې نه معلوميږى.چه دا آيت د اهل كتابو او اهل

---

(١)فتح البارى(۲۹۷/۷)_
(٢)تعليقات لامع الدرارى ۲۵۳/۸)_
(٣)فتح البارى(۲۹۸/۷)_
(٤)ايضاً_

اسلام په مینځ کښې د مخاصمة په باره کښې نازل شوې دې.(۱)

﴿۲۵۳﴾_ او علامه قسطلانی ﷫ هم د حضرت قتاده ﷫ په حوالې سره دا روایت نقل کړې دې.نود بخاری د روایت نه معلومیږی.چه دا آیت د اهل بدر په باره کښې نازل شوې دې.اود صاحب جمل او قسطلانی رحمهما الله د بیان نه معلومیږی.چه دا آیت د اهل کتابود مجادلې په باره کښې نازل شوې دې.(۲)

① مجاهد وئیلی دی.چه په اصل کښې په دې آیت کښې مثال بیان شوې دې.د مومن او د کافر،چه مومن د الله تعالی د دین اوچت والې غواړی.او ددې دپاره جنګیږی.اوکافر دالله تعالی د نور او د دین د ختمولو په کوشش کښې لګیا وی.حضرت شیخ الحدیث ﷫ فرمائی.چه د آیت دا توجیه زیاته ښه ده.ځکه چه په دې صورت کښې دا په اهل بدر باندې هم منطبق کیږی.او په اهل اسلام او اهل کتابو یه دې مذاکره باندې هم منطبق کیږی.(۳)

② اوداسودا هم وئیلې شی،چه ممکن ده. دا آیت د اهل بدر په باره کښې نازل شوې وی. اود اهل اسلام او اهل کتابود مذاکرې په باره کښې هم نازل شوې وی.ځکه چه په کومه زمانه کښې د بدر واقعه پیښه شوې وه.داهل اسلام او اهل کتابو مناظره هم په دغه زمانه کښې شوې وه.نوچا داد بدر طرف ته منسوب کړې ده.اوچا داهل اسلام اواهل کتابو یه مینځ کښې مجادلې او مناظرې طرف ته منسوب کړې ده.

ایا مبارزه بالقتال جائزده؟ ددې روایت نه یوه خبره دا هم معلومه شوه.چه مبارزه بالقتال جائزده.حسن بصری ﷫ مبارزه بالقتال ته ناجائز وائی.

امام اوزاعی.سفیان ثوری،امام احمد امام اسحاق ﷭ فرمائی.چه مبارزه باذن الامام جائزده.اوددې نه بغیرجائز نه ده.(۴)

دلته حضرت حمزه،حضرت عبیده او حضرت علی ﷡ مبارزه بالقتال کړې وه.ددې نه جواز معلومیږی.

[۳۷۵۳] حَدَّثَنَا عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ حَدَّثَنِي يُوسُفُ بْنُ الْمَاجِشُونِ عَنْ صَالِحِ بْنِ إِبْرَاهِيمَ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ عَوْفٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ جَدِّهِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ قَالَ كَاتَبْتُ أُمَيَّةَ بْنَ خَلَفٍ فَلَمَّا كَانَ يَوْمَ بَدْرٍ فَذَكَرَ قَتْلَهُ وَقَتْلَ ابْنِهِ فَقَالَ بِلَالٌ لَا نَجَوْتُ إِنْ نَجَا أُمَيَّةُ [ر:۲۱۷۹]

په دې روایت کښې د امیه بن خلف د قتل واقعه ده.ددې تفصیل تیرشوې دې.

[۳۷۵۴] حَدَّثَنَا عَبْدَانُ بْنُ عُثْمَانَ قَالَ أَخْبَرَنِي أَبِي عَنْ شُعْبَةَ عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ عَنْ الْأَسْوَدِ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ عَنْ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهُ قَرَأَ وَالنَّجْمِ فَسَجَدَ بِهَا

---

۱)لامع الدراری (۲۵۳/۸)

۲)لامع الدراری (۲۵۴/۸)_

۳)لامع الدراری (۲۵۴/۸)_

۴)دتفصیل دپاره اوګورئ المغنی لابن قدامة (۱۷۶/۹)_

وَسَجَدَ مَنْ مَعَهُ غَيْرَ أَنَّ شَيْخًا أَخَذَ كَفًّا مِنْ تُرَابٍ فَرَفَعَهُ إِلَى جَبْهَتِهِ فَقَالَ يَكْفِينِي هَذَا قَالَ عَبْدُ اللَّهِ فَلَقَدْ رَأَيْتُهُ بَعْدُ قُتِلَ كَافِرًا [ر:۱۰۱۷]

په دې روايت کښې د شيخ نه (چاچه سجده نه وه کړې او.روسته کافر مړشوې وو) مراد اميه بن خلف دې.دده قتل چونکه په بدر کښې شوې وو.په دې وجه ددې مناسبت د «باب قتل أبي جهل وغيره» سره ښکاره دې.

په دې روايت کښې د سجدې ذکردې.چه نبی ﷺ سجده اوکړه.او نورو خلقو هم سجده اوکړه.په هغوی کښې مسلمانان هم وو او کافران هم،ددې سجدې وجه څه وه.نودا په «أبواب السجود» کښې تيره شوې ده.

[۳۷۵۵،۳۷۵۶] أَخْبَرَنِي إِبْرَاهِيمُ بْنُ مُوسَى حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ يُوسُفَ عَنْ مَعْمَرٍ أَخْبَرَنَا هِشَامٌ عَنْ عُرْوَةَ قَالَ كَانَ فِي الزُّبَيْرِ ثَلَاثُ ضَرَبَاتٍ بِالسَّيْفِ إِحْدَاهُنَّ فِي عَاتِقِهِ قَالَ إِنْ كُنْتُ لَأُدْخِلُ أَصَابِعِي فِيهَا قَالَ ضُرِبَ ثِنْتَيْنِ يَوْمَ بَدْرٍ وَوَاحِدَةً يَوْمَ الْيَرْمُوكِ قَالَ عُرْوَةُ وَقَالَ لِي عَبْدُ الْمَلِكِ بْنُ مَرْوَانَ حِينَ قُتِلَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ الزُّبَيْرِ يَا عُرْوَةُ هَلْ تَعْرِفُ سَيْفَ الزُّبَيْرِ قُلْتُ نَعَمْ قَالَ فَمَا فِيهِ قُلْتُ فِيهِ فَلَّةٌ فُلَّهَا يَوْمَ بَدْرٍ قَالَ صَدَقْتَ بِهِنَّ فُلُولٌ مِنْ قِرَاعِ الْكَتَائِبِ ثُمَّ رَدَّهُ عَلَى عُرْوَةَ قَالَ هِشَامٌ فَأَقَمْنَاهُ بَيْنَنَا ثَلَاثَةَ آلَافٍ وَأَخَذَهُ بَعْضُنَا وَلَوَدِدْتُ أَنِّي كُنْتُ أَخَذْتُهُ حَدَّثَنَا فَرْوَةُ حَدَّثَنَا عَلِيٌّ عَنْ هِشَامٍ عَنْ أَبِيهِ قَالَ كَانَ سَيْفُ الزُّبَيْرِ بْنِ الْعَوَّامِ مُحَلًّى بِفِضَّةٍ قَالَ هِشَامٌ وَكَانَ سَيْفُ عُرْوَةَ مُحَلًّى بِفِضَّةٍ

[۳۷۵۶] حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدٍ حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ أَخْبَرَنَا هِشَامُ بْنُ عُرْوَةَ عَنْ أَبِيهِ أَنَّ أَصْحَابَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالُوا لِلزُّبَيْرِ يَوْمَ الْيَرْمُوكِ أَلَا تَشُدُّ فَنَشُدَّ مَعَكَ فَقَالَ إِنِّي إِنْ شَدَدْتُ كَذَبْتُمْ فَقَالُوا لَا نَفْعَلُ فَحَمَلَ عَلَيْهِمْ حَتَّى شَقَّ صُفُوفَهُمْ فَجَاوَزَهُمْ وَمَا مَعَهُ أَحَدٌ ثُمَّ رَجَعَ مُقْبِلًا فَأَخَذُوا بِلِجَامِهِ فَضَرَبُوهُ ضَرْبَتَيْنِ عَلَى عَاتِقِهِ بَيْنَهُمَا ضَرْبَةٌ ضُرِبَهَا يَوْمَ بَدْرٍ قَالَ عُرْوَةُ كُنْتُ أُدْخِلُ أَصَابِعِي فِي تِلْكَ الضَّرَبَاتِ أَلْعَبُ وَأَنَا صَغِيرٌ قَالَ عُرْوَةُ وَكَانَ مَعَهُ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ الزُّبَيْرِ يَوْمَئِذٍ وَهُوَ ابْنُ عَشْرِ سِنِينَ فَحَمَلَهُ عَلَى فَرَسٍ وَوَكَّلَ بِهِ رَجُلًا [ر:۳۵۱۶]

دحضرت زبير رضی الله عنه په بدن کښې د تورې نښې:

قوله: أَخْبَرَنِي إِبْرَاهِيمُ بْنُ مُوسَى حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ يُوسُفَ عَنْ مَعْمَرٍ أَخْبَرَنَا هِشَامٌ عَنْ عُرْوَةَ قَالَ كَانَ فِي الزُّبَيْرِ ثَلَاثُ ضَرَبَاتٍ بِالسَّيْفِ إِحْدَاهُنَّ فِي عَاتِقِهِ إلخ:

د معمر رحمه الله روايت: دا روايت دې.«عن معمر عن هشام عن عروة» حضرت عروه د حضرت زبيربن العوام رضی الله عنه خوې وو.فرمائی.چه د حضرت زبير رضی الله عنه په بدن کښې درې زخمونه وو.يعنی د درې ګزارونو نښې وې.په دې کښې د يو ګزار نښنه دحضرت زبير رضی الله عنه په اوږه

كښې وه. حضرت عروه فرمائي.چه ما به خپلې ګوتې د دغه نښوپه سورو كښې داخلولې.په دې كښې دوه نښې په جنګ بدركښې راغلې وې.اويوه نښه په جنګ يرموك كښې راغلې وه. حضرت عروه فرمائي.چه كله عبدالله بن زبير رضي الله عنه قتل كړې شو.نو عبدالملك بن مروان زما نه تپوس اوكړو،چه ته د حضرت زبير رضي الله عنه توره پيژنې؟ ما ورته اووئيل.آو،عبدالملك اووئيل.په هغې كښې څه نښه ده؟ ما ورته اووئيل.((فيه فلة فُلّها يوم بدر)) په هغې كښې خاپونه دې.(يعنې دهغې په تيره اړخ كښې لږه غوندې حصه ماته شوې ده) اودا خاپونه په كښې د بدرپه ورځ راغلې وو.عبدالملك اووئيل.صحيح واې.((بهن فلول من قراع الكتائب)) (1) يعنې د لښكر سره د مقابلې په وجه په دې توروكښې خاپونه جوړ شوې دي. د حضرت زبير رضي الله عنهما دا توره د عبدالملك سره وه.هغه بيا حضرت عروه رضي الله عنه ته دهغه د پلار توره واپس كړه.دعروه خوئ هشام وائي.چه مونږ په خپل مينځ كښې ددغه تورې درې زره درهمه قيمت لګولې وو.اوزمونږ بعضې وارثانو دغه په دې قيمت واخستله.(2) ((ولوددت أني كنت أخذته)) زما زړه دا غواړي.چه كاش دا ما اخستې وه.يعنې ما په هغه وخت كښې وانخستله.او اوس زه په دې خبره خفه يم.اوماته افسوس دې.چه كاش هم ما اخستې وه.

په وړاندينې روايت كښې دي.دحضرت زبير رضي الله عنه او حضرت عروه رضي الله عنه توره په سپينو زرو سره ښائسته كړې شوې وه.يعنې د هغې د لاسكې په لاندينې موټې باندې د سپينو زرو خول لګولې شوې وو.

دعبدالله بن مبارك رحمه الله روايت:

قوله: حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدٍ حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ أَخْبَرَنَا هِشَامٌ: ددې نه وړاندې د ((معمر عن هشام)) روايت وو.او دا روايت د عبدالله بن مبارك رحمه الله دې.هغه د هشام نه نقل كوي.او هشام د خپل پلار عروه نه نقل كوي.چه په جنګ يرموك كښې د نبي كريم صلى الله عليه وسلم صحابو رضي الله عنهم حضرت زبير رضي الله عنه ته اووئيل.چه ته په روميانو باندې حمله ولې نه كوې؟ چه مونږ هم تاسره په حمله كښې شريك شو.نو حضرت زبير رضي الله عنه اووئيل.((إني إن شددت كذبتم)) كه ما حمله اوكړه.نو

---

(1) دا د نابغه ذبياني د شعر دويمه مصرعه ده.پوره شعر دا دې.

ولا عيب فيهم غير أن سيوفهم،

بهن فلول من قراع الكتائب. ،،

فلول أي كلال، والقراع بكسر القاف المضاربة بالسيف، والكتائب جمع الكتيبة وهي الجيش (عمدة القاري (۹۰\۱۷) د شعر ترجمه دا ده....

ددې خلقو په (توروكښې) ددې نه سوا بل څه عيب نشته.چه د لښكرو سره په مقابله كښې ددوي په توروكښې خاپونه جوړ شوې دي، ،

وهومن المدح في معرض الذم لأن الفل في السيف نقص حسي لكنه لما كان دليلاً على قوة ساعدصاحبه كان من جملة كماله (انظرفتح الباري(۷۳۰۰\۱۷)_

(2) دا توره د هشام وررور عثمان بن عروه اخستې وه.(فتح الباري(۳۰۰\۱۷)_

تاسوبه دروغژن ثابت شئ.مطلب دا دې.چه تاسو خو وائې.چه مونږ به تا سره په حمله كښې شريك شو.خو چه كله زه حمله اوكړم.نو تاسو به بيا شركت نه كوئ.صحابوﷺ اووئيل.مونږ به داسې نه كوو.نو حضرت زبيرﷺ حمله اوكړه.او د روميانو صفونه ئې څيرې كول او بل طرف ته اورسيدل.((ومامعه أحد)) او دوى سره څوك هم نه وو.حضرت زبيرﷺ ووئيلى وو.چه ((إن إن شددت كذبتم)) هغه خبره صحيح ثابته شوه.بيا حضرت زبيرﷺ چه د روميانو د صف نه په بل طرف واپس راغلو.نو روميانو د حضرت زبيرﷺ د اس واګې اونيولو.

قوله: فَضَرَبُوهُ ضَرْبَتَيْنِ عَلَى عَاتِقِهِ بَيْنَهُمَا ضَرْبَةٌ ضُرِبَهَا يَوْمَ بَدْرٍ: هغوى ئې په اوږه باندې دوه ګذاره اووهل.دهغه دووګذارونو په مينځ كښې يوګذار بل وو.كوم چه په جنګ بدر كښې دوى ته لګيدلې وو.

په دې جنګ كښې حضرت عبدالله بن زبيرﷺ هم دوى سره وو.دوى په دغه وخت كښې د لسو كالو وو.

د معمراو ابن مبارک رحمهما الله په روايتونوكښې تعارض: تاسو ته وړاندې دوه روايتونه دى.يود ((معمرعن هشام)) روايت اوبل د ((عبدالله عن هشام)) په دې دواړو روايتونوكښې په ظاهره تعارض معلوميږى.د((معمرعن هشام)) د روايت نه خو دا معلوميږى. چه د حضرت زبيرﷺ په بدن كښې د تورې درې نښې وې. په دغه دريو كښې دوه په بدركښې لګيدلې وې.او يوه نښه په جنګ يرموك كښې،او د عبدالله بن مبارك رحمه الله د روايت نه معلوميږى.چه په جنګ يرموك كښې دوه زخمونه وو.او په جنګ بدر كښې يو ضرب وو.دغه شان د عبدالله بن مبارك د روايت نه معلوميږى.چه درې واړه زخمونه په اوږه كښې وو.ځكه چه په دغه روايت كښې تصريح ده.چه په اوږه كښې ديرموك د دوو زخمونوپه مينځ كښې يوزخم د بدر وو.اود معمر په روايت كښې دى.چه صرف يو ضرب په اوږه كښې وو.نوپه دواړو روايتونوكښې دوه قسمه تعارض راغلو.

① يو تعارض خو دا دې.چه د معمرد روايت نه معلوميږى.چه عاتق (اوږه) باندې يو ضرب وو.او د عبدالله بن مبارك رحمه الله د روايت نه معلوميږى.چه په عاتق باندې درې ضربونه وو.

② دويم تعرض دا دې.چه د معمر د روايت نه معلوميږى.چه په دې درې واړوكښې دوه د بدر او يو ضرب د يرموك وو.اود عبدالله بن مبارك رحمه الله د روايت نه معلوميږى.چه دوه د يرموك وو.او يو د بدر وو.

دتعارض دحل دپاره مختلف توجيهات: ① حافظ ابن حجر، علامه عينى او علامه قسطلانى رحمهم الله فرمائى.چه په دې دواړو روايتونوكښې اختلاف دې. اولنې روايت ((معمرعن هشام)) دې.او دويم روايت ((عبدالله بن المبارك عن هشام)) دې.او ابن مبارك ((أثبت عن معمر)) دې.دغه شان د معمرعن هشام په روايت كښې كلام هم شته.نو د عبدالله بن مبارك رحمه الله روايت ته به ترجيح وى.اودا به وئيلى شى.چه درې واړه ضربونه په عاتق وو.په دې كښې دوه د يرموك او يو د بدر وو.

② دويم جواب دې حضراتو دا ورکړې دې.چه په حقيقت کښې د حضرت زبیر رضی الله عنه په بدن کښې درې نه بلکه پنځه ضربونه وو.په دې پنځو کښې درې د تورې وو.او دوه د نیزو وو.

نودمعمر په روايت کښې چه د کومو درې ضربونو ذکردې.په هغې کښې د ((بالسيف)) قيد دې.چه د تورې زخمونه درې وو. يوپه عاتق وو.او دوه په غير عاتق کښې وو.په اوږه کښې چه کوم زخم راغلې وو.هغه به بدرى منلې شي.او په غيرعاتق کښې چه د زخم کوم دوه نښې وې.په هغې کښې يو ضرب د بدر وو.اوبل د يرموك،

اود عبدالله بن مبارك رحمه الله په روايت کښې په اوږه باندې چه کوم درې ضربونه خودلى شوى دى.مينځنې بدرى خودلې شي.او هغه سيفى (يعنى د تورې گزار) وو.او کوم دوه چه يرموکى وو.هغه د نيزې وو.

نو په دې طريقه د يرموك ټول درې زخمونه وو.دوه په عاتق کښې وو.او يو په غير عاتق کښې،د عاتق دواړه زخمونه د نيزې وو.اود غيرعاتق زخم د تورې وو.اود بدر دواړه زخمونه يو په عاتق کښې او يو په غيرعاتق کښې وو.اودا دواړه د تورې وو.([1])

نوچه د زبير رضی الله عنه په بدن کښې پنځه زخمونه اومنلې شي.نود دواړو روايتونوپه مينځ کښې څه تعارض باقى نه پاتې کيږى.([2])

③ دريم جواب علامه کرمانى رحمه الله دا ورکړې دې.چه د معمر رحمه الله په روايت کښې ((احداهن فى عاتقه)) نه په عاتق کښې د يو ضرب ثبوت کيږى.اود ابن مبارك رحمه الله د رواياتو نه معلوميږى.چه درې واړه ضربونه په عاتق کښې وو.نو ددې ساده باده جواب دا دې.چه په عدد کښې د مفهوم مخالف اعتبارنه وى.نوکه د معمر رحمه الله په روايت کښې ((احداهن فى عاتقه)) دى.نوددې نه دا چرته لازميږى.چه په عاتق کښې بل ضرب نه وو.ځکه چه عدد اقل د عدد اکثر نفى نه کوى. نو د عبدالله بن مبارك رحمه الله روايت د معمر رحمه الله د روايت سره معارض نه دې.

④ علامه کرمانى رحمه الله يو جوب دا هم ورکړې دې.چه يو ضرب بيخى د اوږې په مينځ کښې

---

[1])دا ددې نقشې په مدد سره زده کړه.
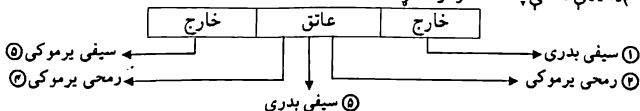
[2]) حافظ ابن حجر ليکى.((فإن كان إختلافاً على هشام فرواية ابن المبارک أثبت لأن فى حديث معمر عن هشام مقالاً وإلا فيحتمل أن يكون فى غير عاتقه ضربان أيضاً فيجمع بذلک بين الخبرين (فتح البارى ٢٩٩\٧) وكذا فى عمدة القارى(٩٠\١١٧)_~.

وو.او نور دوه هم په اوږه کښې وو.خوبيخى په مينځ کښې نه وو.بلکه طرفونو ته وو.د معمر په روايت کښې د «إحداهن في عاتقه» نه هغه بيخى مينځنى ضرب مراد دې. [1]

علامه کرمانى رحمه الله دا دواړه خبرې د اولنى تعارض لرې کولو دپاره کړې دى.د روايتونو په مينځ کښې د تعارض لرې کولو دپاره هغوى هم هغه جواب ورکړې دې.کوم چه علامه عينى وغيره ورکړې دې. [2]

دحضرت گنگوهى رحمه الله توجيه: خو حضرت گنگوهى ددې ټولو نه جدا خبره کړې ده. اوډيره معقوله توجيه ده.دوى فرمائى.چه د حضرت زبير رضي الله عنه په بدن کښې ټول څلور ضربونه وو.اودهغې ترتيب دا وو.يرموك،بدر،يرموك ،بدر،دوه نښې د بدر وې.او دوه د يرموك وې. کله چه راوى د حضرت زبير رضي الله عنه د جنگ بدر د بهادرئ ذکرکولو.نو د جنگ بدر د دوو ضربونو ذکر ئې اوکړو.اود جنگ يرموك د يو ضرب په بيان باندې ئې اکتفاء اوکړه .اوکله چه راوى د حضرت زبير رضي الله عنه د جنگ يرموك د بهادرئ ذکرکولو.نو دجنگ يرموك د دوو ضربونو ذکر ئې اوکړو.اود جنگ بدرپه يوضرب باندې ئې اکتفاء اوکړه.

دمعمر رحمه الله په روايت کښې چونکه د راوى د حضرت زبير رضي الله عنه د جنگ بدر د بهادرئ بيان مقصود وو.نو ځکه ئې په دې کښې د بدر د دوو ضربونو ذکر اوکړو.او د يرموك د يو ضرب،اود عبدالله بن مبارك په روايت کښې د راوى د حضرت زبير رضي الله عنه په جنگ يرموك کښې د بهادرئ ذکرمقصود وو.نوځکه ئې په کښې د جنگ يرموك د دوو ضربونواود جنگ بدرد يوضرب بيان اوکړو. [3] والله اعلم

جنگ يرموك: په دې روايت کښې دجنگ يرموك ذکر دې.يرموك د فلسطين سره نزدې د يوې علاقې نوم دې.بعضې وائى.چه دا د شام د يوې علاقې نوم دې.او بعضې وائى.چه يرموك د ،،اذرعات،، او ،،دمشق،، په مينځ کښې ديوځاې نوم دې.په کوم کښې چه د مسلمانانو او روميانوپه مينځ کښې تاريخى جنگ شوې وو.کوم چه په تاريخ کښې د جنگ يرموك په نوم سره مشهور دې. [4]

دابن جريرطبرى رحمه الله د بيان مطابق د جنگ يرموك دا واقعه په ۱۳ھ کښې پيښه شوې وه.اود محمدبن اسحاق په نيز دا واقعه په ۱۵ھ کښې پيښه شوې وه.دا جنگ د حضرت

---

[1])شرح الكرمانى(۱۵\۱۶۵)_

[2])شرح الكرمانى (۱۵\۱۶۵)_

[3])په لامع الدرارى کښې دى.فالحاصل أن الضربات صارت أربعاً لكل يوم ضربتان غير أن ضربتى يوم اليرموك وقعتا بحيث صارت ضربة من ضربتى يوم بدر بينهما هكذا (۱ يرموك) (۱ بدر) (۱ يرموك) وكانت الضربة الثانية من ضربتى يوم بدر على طرف الضربات صورتها (۱ يرموك) (يرموك ۱) (۱ بدر) (۱ بدر) وعلى هذا فلا خلاف بين الروايات فمن روى ضربة يوم اليرموك بالإفراد فمراده منها الضربة المتوسطة بينهما لا مطلقاً ..انظرلامع الدرارى (۸\۲۵٤و ۲۵۵)_~

[4])عمدة القارى(۱۷\۹۰)_

عمر رضي الله عنه په زمانه كښې شوې وو.د اسلامى لښكر امير حضرت ابوعبيده بن الجراح رضي الله عنه وو.اود روميانو د لښكر جرنيل باهان ارمنى وو.علامه عينى رحمه الله د هغه نوم ماهان ارمنى خودلې دې.(١)
په دې جنګ كښې څلور زره مسلمانان شهيدان شوى وو.اود روميانو يولاكه پنځه زره سړى قتل شوى وو.اوڅلويښت زره بنديان شوى وو.(٢)

---

(١)عمدة القارى(١٧\٩٠)_
(٢)جنګ يرموك د تاريخ اسلام په عظيم جنګونوكښې دې.په دې جنګ كښې د شكست نه پس روميان بيا جنګ ته نه دى سم شوى.كله چه د اسلام لښكر نه بنديدونكې سيلاب د جزيره عرب نه اووتل اود قيصر او كسرى طرف ته ئې مخ كړل.اودمشق ،حمص اود شام سره نزدې علاقوكښې ئې روميانو ته شكست وركړو.نو روميان د دې علاقونه اووتل.اوپه دارالخلافه انطاكيه كښې جمع شول.اوهرقل ته ئې فرياد اوكړو.چه عربوټول شام باندې قبضه اوكړه.هرقل ترې تپوس اوكړو.عرب ستاسو نه په قوت كښې په شمار كښې او سازوسامان كښې كم دى.بيا تاسو ولې دهغوى په مقابله كښې نشئ ټينګيدې.نو يو تجربه كار بوډا ورته جواب وركړو.اودا وجې ئې ورته بيان كړه،،
دعربو اخلاق زمونږ نه ښه دى.هغوى د شپې عبادت كوى.او د ورځې روژې نيسى.ظلم نه كوى.اود يوبل سره د برابرئ سلوك كوى.زمونږ حال دا دے.چه مونږ شراب څكو.زناګانې كوو.د اصولو پابندى نه كوو.او ظلم كوو.ددې اثر دا دے.چه د هغوى په كار كښې جذبه او استقامت دې.او زمونږ هركار ددې نه خالى دې.،،
*قيصر ته چه هركله د هرښارنه عيسايان فريادى راتلل شروع شول.نو قيصر ډير په جوش او جذبه كښې راغلو.اوخپل پوره طاقت ئې د عربوپه مقابله كښې خرچ كولو ته تيارشو.نود سلطنت ټولو طرفونو.قسطنطنې،جزيره ،آرمينې، وغيره ته ئې حكمونه اوليږل.چه ټول فوځ په انطاكيه كښې جمع شى.ددې احكاموپه تعميل كښې د فوځونويوطوفان راغونډ شو.د انطاكيه څلورو طرفونوته د سترګوپه نظرد فوځونولښكرلګه د ملخانو خور شو.د بحر اوبرنه د راتلونكى فوځيانود جذبې دا حالت وو. چه فوځ به په كومه لاره باندې تلل،نو راهبان اود ګرجو عبادت ګذاربه راوتل.او فوځ سره به شامليدل.
*د روميانود فوځ جمع كيدو خبر چه كله مسلمانانو ته ملاو شو.نود اسلامى فوځ جرنيل حضرت ابوعبيده بن الجراح رضي الله عنه په دغه وخت كښې حمص كښې وو.دمسلمانانو په مشوره د هغه ځاې نه روان شو.اوكيرچاپيره خور وور اسلامى لښكرئې.يرموك ته راجمع كړل.اودربارخلافت ته ئې د صورت حال نه خبرولوپاره خبر اوليږلو.حضرت عمر رضي الله عنه مهاجرين او انصار راجمع كړل. او صورت حال ئې ورته اوخودل.اومشوره اوشوه.چه يو زر نور امدادى فوځونه دې اوليږلى شى.او ورسره ئې د حضرت ابوعبيده رضي الله عنه په نوم يو پرتاثيرخط هم اوليكلو.اوقاصد ته ئې اوونيل.چه خط ورته واوره.او زبانى ورته دا پيغام وركړه.
*العمر يقرئک السلام ويقول لكم يا أهل الإسلام أصدقوا اللقاء وشدوا عليهم شدالليوث، وليكونوا أهون عليكم من الذر،فإنا قد كنا علمنا إنكم علهيم منصورون،
*د روميانو په دوه لاكهه فوځ باندې مشتمل لښكرراغلو.اويرموك ته مخامخ ،،ديرالجبل،، كښې ديره شول.د اسلامى لښكرتعداد د ٣٠ نه تر٣٥ زرو پورې وو.اوس دواړه فوځونه يوبل ته مخامخ وو.چه صبا شو.نو روميان داسې په جوش اوجذبې سره راووتل.چه مسلمانان حيران شول.خالد بن وليد رضي الله عنه چاچه په جنګ كښې اموروكښې غيرمعمولى صلاحيت لرلو.اسلامى لښكرېه ٣٦ حصو باندې تقسيم كړل.اوپه هره يو حصه باندې ئې بهادر، اودجنګ په اموروكښې چه چا مهارت لرلو.جرنيل مقرر كړلو.په اسلامى لښكركښې يو زر صحابه كرام رضي الله عنهم وو.... [بقيه حاشيه په بل مخ....

چونکه دحضرت عبدالله بن زبیر رضی الله عنه سره د حضرت زبیر رضی الله عنه زیات محبت وو.ددې وجې به حضرت زبیر رضی الله عنه دې خان سره جنګ ته هم بوتلو.په جنګ یرموك کښې د حضرت عبدالله بن زبیر رضی الله عنه (چه عمرئې د یوقول مطابق لس کاله اودبل قول مطابق دولس کاله وو.او د دولسو کالو قول صحیح دې.په حدیث کښې چه ئې لس کاله کوم وئیلی دی. نو دا ئې کسورحذف کړی دی.اووئیلې ئې دی) دحضرت زبیر رضی الله عنه سره وو.دوی به ئې په اس باندې سور کړې وو. حضرت زبیر رضی الله عنه چه به کله دحملې کولودپاره تلل.نوچونکه په حضرت عبدالله بن زبیر رضی الله عنه کښې د ماشوموالی نه د بهادرئ آثار ښکاریدل.ددې وجې هغوی یوسړې (چه نوم ئې معلوم نشو) مقررکړو.چه هغه حضرت عبدالله بن زبیر رضی الله عنه په قابو کښې ساتی. ځکه چه حضرت زبیر رضی الله عنه سره ویره وه.چه دې چرته د جنګ کولودپاره مجاهدینوسره په جنګ کښې شریك نشی.د دوی د کم عمرئ د وجې حضرت زبیر رضی الله عنه دا نه غوښتل.چه دوی په جنګ کښې شریك شی.خودعبدالله بن مبارك رحمه الله بیان دې.چه ددې باوجود حضرت عبدالله بن زبیر رضی الله عنه به د اس نه راکوزیدو.اوپه میدان جنګ به ئې زخمی کافران قتلول.(۱)

....دتیرمخ بقیه حاشیه] یو سل هغه حضرات وو.چاته چه په جنګ بدر کښې دشرکت سعادت حاصل شوې وو.بل طرف ته د رومیانود د جوش دا حالت وو.چه دیرش زره کسانو به پښیوکښې بیړئ اچولې وې.اود واپس کیدو خیال ورته هم نه راتلل.د جنګ ابتداء د رومیانو د طرفه اوشوه.او دوه لاکهه لښکرسره راوړاندې شول.مسلمانان ډیروخته پورې ثابت قدم وو.خو حمله دومره زوراوره وه.چه د مسلمانانو میمنه ماته شوه.اود فوځ نه جدا شوه.او مسلمانان په واپس تلوتلو د ښځو خیموته اورسیدل.مسلمانانوښځوچه دا اولیدل.نوډیره غصه ورته ورغله.اود خیموګی ئې راوویستل. او چغې ئې کړې.نامرادو که په دې طرف راغلئ.نوپه دې لرګو به ستاسو سرونه مات کړو.چه دا ئې واوریدل.نو د میمنه سپه سالارحضرت معاذبن جبل رضی الله عنه د اس نه راکوز شو.اویدل ئې حمله شروع کړه.دهغوی خوې هم ورسره وو.اوداسې زبردسته حمله ئې اوکړله.چه دمسلمانانو خویدلی قدمونه بیا مضبوط شول.،،

"خالدفوځ روسته ایسارکړې وو.ناڅاپه ئې صفونه مات کړل.اوداسې زورروره حمله ئې اوکړه.چه د رومیانو صفونه تربتر(اخوا دیخوا) شول.دابوجهل ځوې حضرت عکرمه رضی الله عنه اووئیل.په مرګ به خوك بیعت اوکړی.څلور سوه مجاهدینو ورسره په مرګ باندې بیعت اوکړو.اوداسې په ثابت قدمئ سره اوجنګیدل.چه په زرګونو رومیان ئې قتل کړل.اوخپله هم ټول شهیدان شول.،،

"د جنګ دواړه طرفونه تراوسه پورې برابر وو.چه ناڅاپه د قیس بن هبیره رضی الله عنه کوم چه حضرت خالد بن ولید رضی الله عنه د فوځ دیوې حصې سره د میسرې شا ته متعین کړې وو.د شا نه راووتل .اوداسې حمله ئې اوکړه.چه رومی لښکرپه تیښته مجبوره شو.چه دجنګ نه پس اوکتلې شو.نو رومیانو یولاکهه پنځه زره لاشونه پریخودی وو.او تښتیدلی وو.اوځلوېښت زره ژوندې بندیوان کړې شول.چه دربارخلافت ته ددې عظیم الشان فتحې خبر اورسیدل.نوحضرت عمر رضی الله عنه چه دا خبر واوریدو.په سجده پریوتلو.،، دصحیح روایت مطابق دجنګ یرموك دا واقعه په رجب ۱۵ھ کښې پیښه شوې وه.(تاریخ طبری ۳۰) والله اعلم)~

(۱)عبدالله بن زبیریکنی أبا بکر الأسدی القرشی.کناه النبی ﷺ بکنیة جده لأمه أبی بکرالصدیق وسماه بإسمه وهو أول مولود ولد فی الإسلام للمهاجرین بالمدینة أول سنة من الهجرة أذن أبوبکر فی أذنه وولدته أمه أسماء (بقباء) وأتته به إلى النبی ﷺ فوضعته فی حجره فدعا بتمرة...[بقیه حاشیه په راروانه صفحه....

ترجمة الباب سره مطابقت: دترجمة الباب سره به ددې روايت مطابقت هم په داسې صورت كښې وى. چه دعلامه عينى رحمه الله بيان كړې شوې د «وغيره» لفظ ورسره په ترجمه كښې ملحوظ اوساتلې شى.او «وغيره» كښې ضمير دابوجهل طرف ته نه بلكه قتل طرف ته راجع كړې شى.يعنى په دې باب كښې به د ابوجهل د قتل واقعه هم ذكركيږى.اودقتل ابوجهل نه علاوه د نورو واقعاتو ذكربه په كښې هم راځى.
چونكه په دې روايت كښې د حضرت زبير رضي الله عنه په بدن كښې د بدر په ورځ د زخم راتلو ذكردې.نو ددې وجې د «باب قتل أبي جهل وغيره» سره مناسبت ښكاره دې.

[٣٧٥٧] حَدَّثَنِي عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ سَمِعَ رَوْحَ بْنَ عُبَادَةَ حَدَّثَنَا سَعِيدُ بْنُ أَبِي عَرُوبَةَ عَنْ قَتَادَةَ قَالَ ذَكَرَ لَنَا أَنَسُ بْنُ مَالِكٍ عَنْ أَبِي طَلْحَةَ أَنَّ نَبِيَّ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَمَرَ يَوْمَ بَدْرٍ بِأَرْبَعَةٍ وَعِشْرِينَ رَجُلًا مِنْ صَنَادِيدِ قُرَيْشٍ فَقُذِفُوا فِي طَوِيٍّ مِنْ أَطْوَاءِ بَدْرٍ خَبِيثٍ مُخْبِثٍ وَكَانَ إِذَا ظَهَرَ عَلَى قَوْمٍ أَقَامَ بِالْعَرْصَةِ ثَلَاثَ لَيَالٍ فَلَمَّا كَانَ بِبَدْرٍ الْيَوْمَ الثَّالِثَ أَمَرَ بِرَاحِلَتِهِ فَشُدَّ عَلَيْهَا رَحْلُهَا ثُمَّ مَشَى وَاتَّبَعَهُ أَصْحَابُهُ وَقَالُوا مَا نُرَى يَنْطَلِقُ إِلَّا لِبَعْضِ حَاجَتِهِ حَتَّى قَامَ عَلَى شَفَةِ الرَّكِيِّ فَجَعَلَ يُنَادِيهِمْ بِأَسْمَائِهِمْ وَأَسْمَاءِ آبَائِهِمْ يَا فُلَانُ بْنَ فُلَانٍ وَيَا فُلَانُ بْنَ فُلَانٍ أَيَسُرُّكُمْ أَنَّكُمْ أَطَعْتُمُ اللَّهَ وَرَسُولَهُ فَإِنَّا قَدْ وَجَدْنَا مَا وَعَدَنَا رَبُّنَا حَقًّا فَهَلْ وَجَدْتُمْ مَا وَعَدَ رَبُّكُمْ حَقًّا قَالَ فَقَالَ عُمَرُ يَا رَسُولَ اللَّهِ مَا تُكَلِّمُ مِنْ أَجْسَادٍ لَا أَرْوَاحَ لَهَا فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَالَّذِي نَفْسُ مُحَمَّدٍ بِيَدِهِ مَا أَنْتُمْ بِأَسْمَعَ لِمَا أَقُولُ مِنْهُمْ قَالَ قَتَادَةُ أَحْيَاهُمُ اللَّهُ حَتَّى أَسْمَعَهُمْ قَوْلَهُ تَوْبِيخًا وَتَصْغِيرًا وَنَقِيمَةً وَحَسْرَةً وَنَدَمًا [ر:٢٩٠٠]

په دې روايت كښې د جنګ بدر په اختتام باندې د كفارقريش د سردارانو په كوهى كښې د غورځولو واقعه بيان شوې ده،چه رسول الله صلى الله عليه وسلم د صناديد قريشو په كوهى كښې د غورځولو حكم اوكړو.صناديد جمع د صنديد دى.سردار ته وائى.نبى صلى الله عليه وسلم هغه كوهى ته لاړل.اوهغوى ته ئې خطاب اوكړو.نو د حضرت عمر رضي الله عنه شك پيدا شو.او هغوى تپوس اوكړو. «ماتكلم من اجساد لا أرواح لها؟» نو نبى صلى الله عليه وسلم اوفرمائيل.«والذى نفس محمد بيده ما أنتم بأسمع لما أقول منهم» حضرت قتاده رحمه الله فرمائى.چه الله تعالى دغه كافران د نبى صلى الله عليه وسلم د خبرو اوريدو دپاره ژوندى كړل.

.....دتيرمخ بقيه] فمضغها ثم تفل فى فيه، وحنكه فكان أول شئ دخل فى جوفه ريق رسول الله صلى الله عليه وسلم ثم دعا له وبرك عليه وكان أطلس لا شعرله فى وجهه ولا لحيته وكان كثيرالصيام والصلاة .. ذا أنفة شدد البأس قابلاً للحق وصولاً للرحم. إجتمع له مالم يجتمع لغيره،أبوه حوارى رسول الله صلى الله عليه وسلم أمه أسماءبنت الصديق وجدته صفية عمة رسول الله صلى الله عليه وسلم وخالته عائشةرضى الله عنها زوج انبى صلى الله عليه وسلم وبايع رسول الله صلى الله عليه وسلم وهو ابن ثمانى سنين قتله حجاج بمكة وصلبه يوم الثلثاء لسبع عشرة خلت من جمادى الأخرة سنة ثلاث وسبعين وكان بويع له بالخلافة سنة أربع وستين و روى عنه خلق كثير (انظرالإكمال فى أسماء الرجال لصاحب المشكاة،٢٦٨)۔

[۳۷۵۸] حَدَّثَنَا الْحُمَيْدِيُّ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ حَدَّثَنَا عَمْرٌو عَنْ عَطَاءٍ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا الَّذِينَ بَدَّلُوا نِعْمَةَ اللَّهِ كُفْرًا قَالَ هُمْ وَاللَّهِ كُفَّارُ قُرَيْشٍ قَالَ عَمْرٌو هُمْ قُرَيْشٌ وَمُحَمَّدٌ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نِعْمَةُ اللَّهِ وَأَحَلُّوا قَوْمَهُمْ دَارَ الْبَوَارِ قَالَ النَّارَ يَوْمَ بَدْرٍ [ر:۳۳۲۳]

دحضرت ابن عباس رضی الله عنهما روايت دې.دوى فرمائى.چه د ﴿الَّذِينَ بَدَّلُوا نِعْمَةَ اللَّهِ كُفْرًا﴾ مصداق قريش دى.چا چه د الله د رسول چه د الله تعالى لوى نعمت او رحمت وو.دهغه اطاعت اونكړو. اوخپل قوم ئې دارالبوار يعنى په هلاكت كښې اوغورځول.

[۳۷۵۹] حَدَّثَنِي عُبَيْدُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ حَدَّثَنَا أَبُو أُسَامَةَ عَنْ هِشَامٍ عَنْ أَبِيهِ قَالَ ذُكِرَ عِنْدَ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا أَنَّ ابْنَ عُمَرَ رَفَعَ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنَّ الْمَيِّتَ يُعَذَّبُ فِي قَبْرِهِ بِبُكَاءِ أَهْلِهِ عليه فَقَالَتْ وَهَلَ إِنَّمَا قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنَّهُ لَيُعَذَّبُ بِخَطِيئَتِهِ وَذَنْبِهِ وَإِنَّ أَهْلَهُ لَيَبْكُونَ عَلَيْهِ الْآنَ قَالَتْ وَذَاكَ مِثْلُ قَوْلِهِ إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَامَ عَلَى الْقَلِيبِ وَفِيهِ قَتْلَى بَدْرٍ مِنَ الْمُشْرِكِينَ فَقَالَ لَهُمْ مَا قَالَ إِنَّهُمْ لَيَسْمَعُونَ مَا أَقُولُ إِنَّمَا قَالَ إِنَّهُمُ الْآنَ لَيَعْلَمُونَ أَنَّ مَا كُنْتُ أَقُولُ لَهُمْ حَقٌّ ثُمَّ قَرَأَتْ إِنَّكَ لَا تُسْمِعُ الْمَوْتَى وَمَا أَنْتَ بِمُسْمِعٍ مَنْ فِي الْقُبُورِ يَقُولُ حِينَ تَبَوَّءُوا مَقَاعِدَهُمْ مِنَ النَّارِ [ر:۱۲۰۵]

[۳۷۶۰] حَدَّثَنِي عُثْمَانُ حَدَّثَنَا عَبْدَةُ عَنْ هِشَامٍ عَنْ أَبِيهِ عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ وَقَفَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى قَلِيبِ بَدْرٍ فَقَالَ هَلْ وَجَدْتُمْ مَا وَعَدَ رَبُّكُمْ حَقًّا ثُمَّ قَالَ إِنَّهُمُ الْآنَ يَسْمَعُونَ مَا أَقُولُ فَذُكِرَ لِعَائِشَةَ فَقَالَتْ إِنَّمَا قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنَّهُمُ الْآنَ لَيَعْلَمُونَ أَنَّ الَّذِي كُنْتُ أَقُولُ لَهُمْ هُوَ الْحَقُّ ثُمَّ قَرَأَتْ إِنَّكَ لَا تُسْمِعُ الْمَوْتَى حَتَّى قَرَأَتِ الْآيَةَ [ر:۱۳۰۴]

حضرت هشام دخپل پلار عروه نه روايت كوى.فرمائى.چه د حضرت عائشې رضی الله عنها وړاندې ددې خبرې ذكر اوشو.چه حضرت ابن عمر رضی الله عنهما نبى ﷺ ته نسبت كوى.او دا حديث بيانوى. چه «إن الميت ليعذب فى قبره ببكاء أهله» چه مړى ته په قبر كښې دده د كور دخلقو په ژړا باندې عذاب وركولې شى.نوحضرت عائشې رضی الله عنها اوفرمائل.

قوله: إِنَّمَا قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنَّهُ لَيُعَذَّبُ بِخَطِيئَتِهِ وَذَنْبِهِ وَإِنَّ أَهْلَهُ لَيَبْكُونَ عَلَيْهِ الْآنَ: يعنى نبى كريم ﷺ خودا فرمائيلى دى.چه هلته مړى ته دده د خطاء او ګناه په وجه عذاب وركولې شى.او بل طرف ته دكور خلق په هغې پسې ژاړى.

بيا حضرت عائشې رضی الله عنها اوفرمائيل.چه د ابن عمر رضی الله عنهما قول هم داسې دې.لكه څنګه چه د هغوى قول دې.چه نبى ﷺ د بدر په ورځ د «اهل قليب» په باره كښې فرمائيلى وو.چه «إنهم ليسمعون ما أقول» حالانكه نبى ﷺ دا نه دى فرمائيلې.بلكله «إنهم الآن ليعلمون أن ما كنت أقول لهم حق» ئې فرمائيلى وو.بيا حضرت عائشې رضی الله عنها دا آيت اولسوتلو. ﴿إِنَّكَ لَا تُسْمِعُ الْمَوْتَى﴾

دلته دوه مسئلې دي.يوه مسئله د سماع موتی ده.او دويمه مسئله دمړي ته د هغه د کور د خلقوپه ژړا باندې د عذاب ورکولو ده.اوپه دواړو مسئلوکښې يوه رائې دحضرت عائشې رضي الله عنها ده.او يوه رائې د حضرت ابن عمر رضي الله عنهما ده.او په دواړو مسئلوکښې د حضرت ابن عمر رضي الله عنهما نه روايت صريحه صحيحه مرفوعه منقول دې.دکوم نه چه حضرت عائشه رضي الله عنها انکار کوی.

مسئله د سماع موتی: اولنۍ مسئله دا وه.چه نبی ﷺ قليب بدر ته تشريف يوړو.او ((انهم الآن يسمعون ما أقول لهم)) ئې اوفرمائل.حضرت ابن عمر رضي الله عنهما د ((ليسمعون)) لفظ نقل کړې دې.او حضرت عائشه رضي الله عنها ته چه ددې ذکر اوشو.نوهغوی اوفرمائيل.نبی ﷺ د((ليسمعون)) لفظ نه دې فرمائيلې.بلکه((ليعلمون)) ئې فرمائيلی دی.حضرت عائشه رضي الله عنها دسماع نفی کوی.اوعلم ثابتوی. ددوی دليل دا دې.چه په قرآن مجيد کښې ﴿إِنَّكَ لَا تُسْمِعُ الْمَوْتَىٰ﴾ [1] وارد دی.او په يو آيت کښې دی.﴿وَمَا أَنتَ بِمُسْمِعٍ مَّن فِي الْقُبُورِ﴾ [2] په دې دواړو آياتونو کښې د سماع موتی نفی ده.

نو د ابن عمر رضي الله عنهما په روايت کښې د ((منهم الآن يسمعون)) څنګه ټيک کيدې شی.

دحضرت عائشې اوحضرت عبدالله بن عمر رضي الله عنهم اختلاف په دې مسئله کښې راغلو .دواړو ته شرف صحابيت حاصل دې.نو که روستنی خلق په دې مسئله کښې اختلاف کوی.نو څه بده خبره نه ده.کوم کسان چه د سماع موتی قائل دی.هغوی د حضرت عبدالله بن عمر رضي الله عنهما په روايت سره استدلال کی.نو د دوی د ملامته کولو څه ګنجائش نشته.اوکوم خلق چه ددې نه انکار کوی.نو هغوی د حضرت عائشې رضي الله عنها په روايت باندې استدلال کوی.په هغوی باندې هم دڅه ملامتيا ګنجائش نشته.

خو يوه خبره ياد ساتئ:چه په سماع موتی کښې چه کوم اختلاف دې.دا د انبياء علهيم السلام په سماع کښې نه دې.د حضرات انبياء عليهم السلام سماع په اتفاق سره او په اجماع سره ثابته ده.البته د نورو مړو په باره کښې اختلاف دې.

سماع موتی د قائلينودلائل: ① دوی خو يو د حضرت عبدالله بن عمر رضي الله عنهما په ذکر شوی روايت باندې استدلال کوی.يعنی په قليب بدرکښې د نبی ﷺ مړو ته خطاب کول اودهغوی دسماع تصريح.

② دويم دوی په هغه رواياتو باندې استدلال کوی.په کوموکښې چه مقبرې ته د تلو په وخت کښې د((السلام عليکم يا أهل القبور)) تصريح ده.[3]

③ دغه شان د حضرت انس رضي الله عنه روايت دې.چه نبی ﷺفرمائيلی دی.کله چه مړې په قبر کښې کيخودې شی.اوخلق واپس لاړ شی.نو ((انه يسمع قرع نعالهم)) نو هغه مړې د دوی د پيزار آواز اوری.[4]

---

[1])سورة النمل:۸۰)_
[2])سورة فاطر:۲۲)_
[3])الحديث أخرجه الترمذی فی کتاب الجنائز باب ما يقول الرجل إذا دخل المقابر رقم ۱۰۵۳)_
[4])الحديث أخرجه البخاری فی کتاب الجنائز باب الميت يسمع خفق النعال (۱۷۸۱۱)_

④ د مړو دپاره د علم ثبوت خو متفق عليه دې.لکه څنګه چه حضرت عائشه ﷺ فرمائي.چه نبی ﷺ ((انهم ليعلمون)) فرمائيلي وو.دا حضرات وائي.چه که په يو مړي کښې دا صلاحيت وي.چه هغه علم لري.نوکه د هغه دپاره سماع هم ثابته شي.نوڅه اشکال دې؟ دعلم د صلاحيت د ثبوت نه پس د سماع د صلاحيت په ثبوت کښې څه استبعاد دې؟

د قائلين سماع موتى د طرفه د ايت قرانى توجيهات: ① د آيت ﴿اِنَّكَ لَا تُسۡمِعُ الۡمَوۡتٰى﴾ او ﴿وَمَآ اَنۡتَ بِمُسۡمِعٍ مَّنۡ فِى الۡقُبُوۡرِ﴾ په باره کښې دا حضرات فرمائي.چه په دې دواړو آياتونو کښې د سماع نه نفى نه ده.د اسماع نفى ده.اودا بيخى بديهى او ښکاره ده.چه په دواړو آياتونو صيغو کښې دباب افعال صيغې دى.نويقيناً په دې کښې به نفى د اسماع وى.د سماع به نه وى.[1]

② حضرت شاه انورشاه کشميرى ﷫ په فيض البارى کښې فرمائي.چه په آيت کښې د هغه سماع نفى ده.چه د هغې په جواب کښې مړې هم څه اووائي.د مطلق سماع نفى نه ده.بلکه د ،، خاص قسم سماع نفى ده.

③ حضرت شاه صاحب يوه توجيه د حضرت علامه سيوطى ﷫ په حوالې هم نقل کړې ده.چه په دې دواړو آياتونوکښې دا خودلې شوې ده.چه ته دې کافرانوته د مړو پشان اورول اوکړې خو څه هدايت نشې کولې.لکه څنګه چه مړوته اورول اوشى.خوبه دې اورولو سره هغوى نيغې لارې ته نشى راتلې.نودغه شان دا کافران هم نه په هدايت کيږى.نوبه دې آيت کښې د سماع نفى نه ده.بلکه د انتفاع باسماع نفى ده.[2]

په دې اجتهادى مسئلې کښې غلو صحيح نه ده: بهرحال دا مسئله اجتهادى ده.اوپه صحابه کرامو ﷺ کښې په دې مسئله باندې اختلاف موجوددې.نوکوم خلق چه د سماع موتى قائل نه دى.د هغوى په باره کښې دا وئيل چه دوى د اهل سنت والجماعت نه خارج دى.يا کوم خلق چه د سماع موتى قائل دى.هغوى د اهل سنت والجماعت نه خارج ګڼړل دا غلو او زياتې دې.[3]

---

[1])اوداسماع نفى د سماع نفى لره مستلزم نه ده، او په آيت کښې ،،ته اورول نشى کولې،د دې نه دا نه لازميږى.چه هغوى اوريدل هم نشى کولې.دغه شان په قرآن په آيت کښې دى.چه ((اِنَّكَ لَا تَهۡدِى مَنۡ اَحۡبَبۡتَ)) يعنى ته چه چاته غواړې هدايت نشې کولې.ددې نه دا نه لازميږى.چه څوک د هدآيت ادراك هم نشى کولې.

[2])فيض البارى(۴۶۸\۲)_

[3])د مولانا اشرف على تهانوى ﷫ نه تپوس اوشو.چه اهل قبور اورى که نه،دوى ورته جواب ورکړو.دواړو طرفونو ته اکابرين او دلائل دى.د داسې اختلافى مسئلې حل څوك راوستې شى.اود علمى او عملى ضروورياتوڅنې هم نه ده.چه د يوطرف ترجيح کښې تدقيق اوکړې شى.امداد الفتاوى (۳۷۹\۵) په يو بل ځاې کښې فرمائي.دا مسئله نه د عقائد ضروريه سره تعلق ساتى.اونه د دين څه عمل په دې باندې موقوف دې.اونه د يو طرف جزم ضرورى دې.په دې کښې د اشتغال ما لايعنى اهتمام دې (امدادالفتاوى(۴۳۷\۵)_

دعلماء ديوبند رحمهم الله مسلک: د انبياء عليهم السلام د حيات په باره کښې د علماء ديوبند مسلك دا دې.چه انبياء عليهم السلام په خپلو قبرونوکښې د جسد عنصري سره ژوندي دی. دا عقيده نه يواځې د علماء ديوبند ده.بلکه د ټول امت ده.حضرت مولانا خليل احمد سهارنپوری رحمه الله په ((المهند على المفند)) کښې ليکلی دی.((عندنا وعند مشائخنا حضرة الرسالة ﷺ حی فی قبره الشريف وحياته ﷺ دنيوية من غير تكليف وهی مختصة به ﷺ وبجميع الأنبياء صلوات الله عليهم والشهداء لابرزخية كما هی حاصلة لسائر المسلمين بل لجميع الناس))([1])

زمونږ او زمونږ د مشائخو په نيز نبی ﷺ په خپل قبر مبارك کښې ژوندې وې، اود دوی ژوند د دنيوی ژوند پشان دې.البته دا چه هغوی د احکامو مکلف نه دی.اودا حيات نبی کريم ﷺ اوټولو انبياوء او شهداء سره خاص دې.برزخی نه دې.کوم چه ټولو مسلمانانو بلکه ټولو خلقو ته حاصل دې.

ترکومې پورې چه د عام سماع موتی تعلق دې.نو په دې کښې دواړو طرفونو ته د اکابرينو دلائل دی.البته معتدله خبره دا معلوميږی.چه په کومو مواقعوکښې په رواياتو صحيحو سره اوريدل ثابت دی.هلته په اوريدو باندې عقيده ساتل پکار دی.او په کوم ځاې کښې چه ثابت نه دی.هلته دواړه احتماله شته.ځکه نه د قطعی اثبات گنجائش شته.اونه د قطعی نفی([2])

دويمه مسئله :

قوله: إِنَّ الْمَيِّتَ يُعَذَّبُ فِي قَبْرِهِ بِبُكَاءِ أَهْلِهِ عليه: دا روايت د حضرت عبدالله بن عمر رضی الله عنهما دې.خو دحضرت عمر رضی الله عنه نه دا هم منقول دی.چه كله دحضرت عمر رضی الله عنه آخری وخت شونوصهيب رومی دوی ته راغلو.اوپه ژړاشو،حضرت عمر رضی الله عنه صهيب ته تنبيه ورکړه.او وې فرمائيل.تاته معلومه نه ده.چه نبی ﷺ فرمائيلی دی.((إِنَّ الْمَيِّتَ يُعَذَّبُ فِی قَبْرِهِ بِبُكَاءِ أَهْلِهِ عليه))([3])

دغه شان د نورو صحابو رضی الله عنهم نه هم دا روايت منقول دې.خود ام المومنين حضرت عائشې رضی الله عنها مذهب ددې روايت د ظاهره نه خلاف دې.هغوی فرمائی.چه دا روايت د قرآن شريف د آيت ﴿وَلَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ أُخْرَىٰ﴾ او﴿وَأَنْ لَيْسَ لِلْإِنْسَانِ إِلَّا مَا سَعَىٰ﴾ نه خلاف دې.ځکه چه ددې دواړو آياتونو نه معلوميږی.چه هرانسان ته به هغه څه ملاويږی.څه چه ده کړې وی.اود يو انسان بوج به په بل نشی اچولی.نو بيا د کور د خلقوپه ژړا سره مړی ته څنګه عذاب ملاويدې شی؟ نو د حضرت عمر رضی الله عنه دا حديث چه كله حضرت عائشې رضی الله عنها ته اورسيدو.نو هغې اوفرمائيل.((رحم الله عمر رضی الله عنه والله ما حدث رسول الله ﷺ إن الله ليعذب المؤمن ببكاء أهله عليه ولكن رسول الله ﷺ قال إن الله ليزيد الكافر عذابا ببكاء أهله عليه))([4])

---

[1])المهند على المفند (ص۳۸)_

[2])معارف القرآن موالنا مفتی محمد شفيع صاحب (۶۰۴/۶)_

[3])فلما أصيب عمر رضی الله عنه دخل صهيب يبكی يقول واأخاه واصاحباه وقال عمر رضی الله عنه يا صيهب أتبكی علی وقد قال رسول الله ﷺ إن الميت ليعذب ببعض بكاء أهله عليه أخرجه البخاری فی كتاب الجنائز. رقم ۱۲۸۷)

[4])أخرجه البخاری فی كتاب الجنائز رقم ۱۲۸۸)_

دا د بخاري د كتاب الجنائز روايت دې.اود بخاري په كتاب المغازي كښې د حضرت ابن عمر رضي الله عنهما روايت په باره كښې حضرت عائشه رضي الله عنها فرمائى.«إنما قال رسول الله صلى الله عليه وسلم إنه ليعذب بخطيئته وذنبه وإن أهله ليبكون عليه الآن»

نوحضرت عائشې رضي الله عنها چه دا روايت واوريدو.نو دوه خبرې ئې بيان كړې.

① يوه دا چه «إن الميت ليعذب ببكاء أهله عليه» د كافر په باره كښې دې.د مومن په باره كښې نه دې.مومن ته به د اهل د ژړا په وجه عذاب نه وى.

② اودويمه خبره ئې دا اوكړه.چه رسول الله صلى الله عليه وسلم فرمائيلى دى.چه سړى ته دخپلې غلطۍ اوګناه په وجه عذاب وركولې شى.كومه ګناه چه ده په خپل ژوند كښې كړې وه.اودده د كور خلق اوس ژاړى.(نو دكور دخلقوپه ژړا هغه ته پكارده چه عذاب نه ملاويږى)

وجوه تطبيق: علامه خطابى رحمه الله دا توجيه كړې ده.چه په «ببكاء أهله عليه» كښې ،،باء،، حاليه ده.او مطلب دا دې.«إن الميت ليعذب فى حالة بكاء أهله عليه» يعنى دلته د كور خلق په هغې پسې ژاړى.او هلته مړى ته دهغه د بداعمالوپه وجه عذاب وركولې شى.دوى هم په مصيبت كښې اخته او هغه هم په مصيبت كښې بنديوان ([1])

② داحنافو رحمهم الله مسلك لكه څنګه چه در مختار نقل كړې دې.اود اكثرو شوافعو مسلك دا دې.چه مړى ته د اهل د ژړا په وجه عذاب په هغه وخت كښې وركولې شى.كله چه مړى خپل اهل ته د ژړا وصيت كړې وى.زما په مرګ به تاسو ما پسې ژړا كوئ ([2]) كه ده وصيت نه وى كړې.اود كور خلق ژړا كوى.نود دوى په ژړا باندې مړى ته عذاب نه ملاويږى.

③ بعضې حضراتو دا هم وئيلى دى.چه د كور دخلقو په ژړا باندې مړى ته دا عذاب په هغه وخت كښې وركولې شى.چه مړكيدونكى ته دا علم وى.چه د كور د خلقو طريقه اوعادت دا دې.چه مړى پسې ژړا كوى.او ددې باوجود ده د كور خلق د ژړا كولو نه منع نكړل.نو چونكه ده دكور خلق نه دى منع كړى.ددې وجې ده ته عذاب وركولې شى.

④ يوه توجيه دا هم شوې ده.چه «إن الميت ليعذب ببكاء أهله عليه» دا د عالم برزخ په باره كښې دې.اود قرآن شريف آيت ﴿وَلَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ أُخْرَىٰ﴾ د آخرت په باره كښې دې.نو په دواړو كښې څه تعارض نشته.دا توجيه علامه كرمانى رحمه الله كړې ده.

⑤ حافظ ابن حجر رحمه الله ددې يوه بله توجيه كړې ده.هغه دا چه په زمانه د جاهليت كښې به خلقو ډاكې وهلې.قتلونه به ئې كول.اوددې پشان نور حرام كارونه به ئې كول.كله چه به څوك مړ شو.نو د كور خلقو به دهغه د بهادرۍ،دهغه د قتل ،اوپه جنګونو كښې دلوټ مار

---

[1])حكاه الخطابى ولا يخفى ما فيه من التكلف (فتح البارى(١٣\١٥٤)_

[2])اودا ددې وجې چه په زمانه د جاهليت كښې به كله څوك مړ كيدلو.نو د مرګ په وخت كښې به هغه د كور خلقو ته د ژړا كولو وصيت اوتاكيد كولو.مشهورشاعر د طرفه شعر دې.،،

إذا مت فانعينى بما أنا أهله وشقى على الجيب يا إبنة معبد)_

ذکرېه ژړا کښې کولو.نو «إن الميت ليعذب ببكاء أهله عليه» مطلب دا دې.چه دا د کور خلق د مړی کومې کارنامې يادوی.او ژړا کوی.هم ددې کارونو په وجه ده ته عذاب ملاويږی.[1] بهرحال دا مختلف توجيهات شوی دی.

قوله: قال قتادة أحياهم الله ثم أسمعهم قولهم: د حضرت ابوطلحه د روايت په آخرکښې د قتاده رحمه الله دا قول منقول دې.چه اهل قليب ته الله تعالى د نبى كريم ﷺ د خطبې اوريدو دپاره ژوندی کړی وو.

حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی.چه قتاده رحمه الله په خپل دې قول سره د هغه کسانو رد کوی.څوک چه د سماع موتی نه انکار کوی.ځکه چه قتاده رحمه الله د سماع موتی قائل وو.[2]

خو حضرت گنگوهی رحمه الله فرمائی.چه قتاده رضی الله عنه د سماع موتی قائل نه وو.بلکه هغه د حضرت عائشې رضی الله عنها هم خيال وو.ددې وجې هغوی «أحياهم الله» اووئيل.اوتاويل ئې اوکړل.که حضرت قتاده رحمه الله د سماع موتی قائل وو.لکه څنګه چه حافظ رحمه الله ګنړلې دی.نوبيا به «أحياهم الله حتى أسمعهم» دتاويل څه ضرورت وو.[3]

٩=باب فضل من شهد بدرا

حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائيلی دی.چه د امام بخاری رحمه الله مقصد ددې باب نه د اهل بدر مطلق فضيلت بيانول نه دی.بلکه د افضيلت بيانول مقصود دی.يعنی دا بيانول مقصودنه دی.چه اهل بدر صاحب الفضل وو.بلکه دا بيانول مقصود دی.چه اهل بدر په ټولو صحابو رضی الله عنهم کښې افضل وو.[4]

[٣٧٦١] حَدَّثَنِي عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ حَدَّثَنَا مُعَاوِيَةُ بْنُ عَمْرٍو حَدَّثَنَا أَبُو إِسْحَاقَ عَنْ حُمَيْدٍ قَالَ سَمِعْتُ أَنَسًا رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ يَقُولُ أُصِيبَ حَارِثَةُ يَوْمَ بَدْرٍ وَهُوَ غُلَامٌ فَجَاءَتْ أُمُّهُ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَتْ يَا رَسُولَ اللَّهِ قَدْ عَرَفْتَ مَنْزِلَةَ حَارِثَةَ مِنِّي فَإِنْ يَكُنْ فِي الْجَنَّةِ أَصْبِرْ وَأَحْتَسِبْ وَإِنْ تَكُ الْأُخْرَى تَرَى مَا أَصْنَعُ فَقَالَ وَيْحَكِ أَوَهَبِلْتِ أَوَجَنَّةٌ وَاحِدَةٌ هِيَ إِنَّهَا جِنَانٌ كَثِيرَةٌ وَإِنَّهُ فِي جَنَّةِ الْفِرْدَوْسِ [ر: ٢٦٥٤]

---

[1])ددې ټولو توجيهاتو دپاره اوګورئ فتح البارى (١٥٤/٣او ١٥٥او ١٥٦) حافظ ابن حجر رحمه الله ددې توجيهاتو په تفصيل سره د ذکر کولو نه پس ليکی.((ويحتمل أن يجمع بين هذه التوجيهات فينزل على إختلاف الأشخاص بأن يقال مثلاً من كانت طريقته النوح فمشى أهله على طريقته أوبالغ فأوصاهم بذلك عذب بصنعه ومنا كان ظالماً فندب بأفعاله الجائرة عذب بما ندب به ومن كان يعرف من أهله النياحة فأهمل نهيهم عنها .. عذب بالتوبيخ كيف أهمل النهى (وانظرفتح البارى ١٥٥/٣)_

[2])فتح البارى (٣٠٢/٧)_

[3])لامع الدرارى (٢٥٦/٨)_

[4])فتح البارى(٣٠٥/٧)_

ددې باب اولنۍ روايت د حضرت انس رضي الله عنه نه روايت دې.دوى فرمائى.چه حضرت حارثه رضي الله عنه د بدر په ورځ شهيد شوې وو.اوهغه اوس لا هلك وو.د هغه مور د نبى صلى الله عليه وسلم په خدمت كښې حاضره شوه.او وې وئيل.اې دالله رسوله! تاسو ته علم دې.چه د حارثه مقام زما په نيز څه وو؟(يعنى هغه زما خوښ خوې وو) كه د شهادت نه پس هغه په جنت كښې وى.نو زه به صبر كوم.اود الله نه به د ثواب اميد ساتم.او كه بله خبره وى.(چه هغه په جنت كښې نه وى) نو تاسو به اوګورئ چه زه به څه كوم.(يعنى زه به ښه ډيره ژړا او ويركوم)

«فَقَالَ وَيْحَكِ»نو نبى صلى الله عليه وسلم ورته اوفرمائې.«ويحك» په تا باندې افسوس دې.د «ويحك» په باره كښې داودى فرمائى.چه دا كلمه د زجر ده.خوصحيح خبره دا ده.چه دا كلمه د ترحم ده.نبى صلى الله عليه وسلم دلته د ترحم دپاره «ويحك» فرمائيلى دى.د زجر او توبيخ دپاره نه دى.([1])

«أوهبلت» آيا ستا عقل تلې دې؟([2]) آيا يو جنت دې.هلته خو ډير جنتونه دى. اوحارثه به په جنت الفردوس كښې وى.

حارثه بن سراقه رضى الله عنه: دحضرت حارثه رضي الله عنه د پلار نوم سراقه وو.حضرت سراقه هم صحابى وو.او په جنګ حنين كښې شهيد شوې وو.دحضرت حارثه رضي الله عنه د مور نوم ربيع بنت النضر رضي الله عنها وو.اودا د حضرت انس رضي الله عنه ترور وه.(دپلارخور) حضرت حارثه رضي الله عنه په انصاروكښې اول شهيد وو.چه په جنګ بدر كښې شهيد شوې وو.دحوض نه ئې اوبه څكلې.چه حبان بن العرقه هغه په تير باندې اوويشتل.او دوى شهيد شو.([3])

[۳۷۶۳] حَدَّثَنِي إِسْحَاقُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ إِدْرِيسَ قَالَ سَمِعْتُ حُصَيْنَ بْنَ عَبْدِ الرَّحْمَنِ عَنْ سَعْدِ بْنِ عُبَيْدَةَ عَنْ أَبِي عَبْدِ الرَّحْمَنِ السُّلَمِيِّ عَنْ عَلِيٍّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ بَعَثَنِي رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَأَبَا مَرْثَدٍ الْغَنَوِيَّ وَالزُّبَيْرَ بْنَ الْعَوَّامِ وَكُلُّنَا فَارِسٌ قَالَ انْطَلِقُوا حَتَّى تَأْتُوا رَوْضَةَ خَاخٍ فَإِنَّ بِهَا امْرَأَةً مِنْ الْمُشْرِكِينَ مَعَهَا كِتَابٌ مِنْ حَاطِبِ بْنِ أَبِي بَلْتَعَةَ إِلَى الْمُشْرِكِينَ فَأَدْرَكْنَاهَا تَسِيرُ عَلَى بَعِيرٍ لَهَا حَيْثُ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقُلْنَا الْكِتَابُ فَقَالَتْ مَا مَعَنَا كِتَابٌ فَأَنَخْنَاهَا فَالْتَمَسْنَا فَلَمْ نَرَ كِتَابًا فَقُلْنَا مَا كَذَبَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَتُخْرِجِنَّ الْكِتَابَ أَوْ لَنُجَرِّدَنَّكِ فَلَمَّا رَأَتْ الْجِدَّ أَهْوَتْ إِلَى حُجْزَتِهَا وَهِيَ مُحْتَجِزَةٌ بِكِسَاءٍ فَأَخْرَجَتْهُ فَانْطَلَقْنَا بِهَا إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ عُمَرُ يَا رَسُولَ اللَّهِ قَدْ خَانَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَالْمُؤْمِنِينَ فَدَعْنِي فَلِأَضْرِبَ عُنُقَهُ فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَا حَمَلَكَ عَلَى مَا صَنَعْتَ قَالَ حَاطِبٌ وَاللَّهِ

---

[1])ايضاً_

[2])أوهبلت ،الهمزة فيه للإستفهام والواو مفتوحة للعطف على مقدر .. من قولهم هبلته أى ثكلته وقد يرد بمعنى المدح والإعجاب (وانظر العمدة (۱۷\۹٤) والفتح (۷\۳۰٥)_

[3])عمدة القارى(۱۷\۹٤)_

مَا بِي أَنْ لَا أَكُونَ مُؤْمِنًا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَرَدْتُ أَنْ يَكُونَ لِي عِنْدَ الْقَوْمِ يَدٌ يَدْفَعُ اللَّهُ بِهَا عَنْ أَهْلِي وَمَالِي وَلَيْسَ أَحَدٌ مِنْ أَصْحَابِكَ إِلَّا لَهُ هُنَاكَ مِنْ عَشِيرَتِهِ مَنْ يَدْفَعُ اللَّهُ بِهِ عَنْ أَهْلِهِ وَمَالِهِ فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ صَدَقَ وَلَا تَقُولُوا لَهُ إِلَّا خَيْرًا فَقَالَ عُمَرُ إِنَّهُ قَدْ خَانَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَالْمُؤْمِنِينَ فَدَعْنِي فَلِأَضْرِبَ عُنُقَهُ فَقَالَ أَلَيْسَ مِنْ أَهْلِ بَدْرٍ فَقَالَ لَعَلَّ اللَّهَ اطَّلَعَ إِلَى أَهْلِ بَدْرٍ فَقَالَ اعْمَلُوا مَا شِئْتُمْ فَقَدْ وَجَبَتْ لَكُمُ الْجَنَّةُ أَوْ فَقَدْ غَفَرْتُ لَكُمْ فَدَمَعَتْ عَيْنَا عُمَرَ وَقَالَ اللَّهُ وَرَسُولُهُ أَعْلَمُ [ر:٢٨٤٥]

دحاطب بن ابى بلتعه رضى الله عنه دمشركانوپه نوم خط ليږل: دا د حضرت علىؓ روايت دې. په دې كښې د حضرت حاطب بن ابى بلتعه د خط ذكردې.كوم چه هغوى په پټه دمكې خلقو ته ليږلې وو.

حضرت علىؓ فرمائى.چه رسول اللهﷺ زه او ابومرثد او زبيردرې وانړه په يو مهم باندې اوليږلو.(په بعضې رواياتو كښې د حضرت مقدادؓ ذكر هم شته.نوبيا به څلور شى) او مونږ ټول په اسونو سوارهٔ وو.نبىﷺ اوفرمائيل.تاسو لاړ شئ.او، ،روضهٔ خاخ، ، ته اورسئ. دا مقام د مدينې منورې نه په دولس ميله فاصله كښې دى. هلته به يوه ښځه (ساره) تاسوته ملاؤ شى.دهغې تعلق دمشركانو سره دې.د هغې سره يو خط دې.كوم چه د حاطب بن ابى بلتعه د طرفه دمشركانو په نوم ليږلې شوې دې.هغه ترې واخلئ. او راوړئ.وائى.چه حضرت حاطبؓ دغه ښځې ته مزدورى وركړې وه.بعضې حضراتو يودينارمزدورى نقل كړې ده.او بعضو دولس دينارونه نقل كړى دى.(¹)

حضرت علىؓ فرمائى.چه مونږ دغه ښځه په داسې حالت كښې اوليده.چه هغه په اوښ سورة روانه وه.او هم په هغه ځاې كښې مو اوليده.دكوم ځاې په باره كښې چه نبىﷺ فرمائيلى وو.يعنى ، ،روضهٔ خاخ، ، كښې،((فقلنا الكتاب)) مونږ هغې ته اووئيل.خط راوباسه. هغې اووئيل.ما سره خط نشته.((فانخنا)) مونږ د هغې اوښه كينوله.او د هغې تلاشى مو شروع كړه.خو مونږ ته د هغې سره څه خط ملاؤ نشو.مونږ اووئيل.د رسول اللهﷺ خبره خو غلطه نشى كيدې.ددې وجې مونږ هغې ښځې ته اووئيل.چه خط راكړه.ګنې مونږ به تا بربنډه كړو.

قوله: فَلَمَّا رَأَتِ الْجِدَّ أَهْوَتْ إِلَى حُجْزَتِهَا: كله چه هغې زمونږ سخته رويه اوكتله. نو پوهه شوه.كه خط نه وركوم.نو دوى په رښتيا ما بربنډه كوى.نوهغه خپلې حجزه (بډې) طرف ته ښكته شوه.((حجزة)) معقد ازار ته وائى.په كوم ځاې چه لنګ تړلو شى.

قوله: وَهِيَ مُحْتَجِزَةٌ بِكِسَاءٍ: اوهغې په بډه باندې څادر تړلې وو.نو دې د هغې ځاې نه خط راوايسته.د بعضې رواياتو نه معلوميږى.چه دې د خپلو ويختو د كمسو نه خط را

---

¹)فتح البارى(٥٢٠/٧)_

اويسته.(۱) اودلته دی.چه دې د «حجزة» نه خط را اويستۀ.دې تعارض د لرې کولو دپاره مختلف توجيهات شوی دی.

① يوه توجيه دا شوې ده.چه په اول کښې خط په «وقاص شعر» د ويختوپه کمسوکښې وو.او روسته ئې د هغې نه معقد ازار ته منتقل کړه.اوکيخوده.

② دويمه توجيه دا ده.چه کيدې شی.هغې سره دوه خطونه وو.يو ئې په وقاص شعر کښې کيخودې وو.اوبل ئې په معقد ازار کښې ،

③ دريمه توجيه دا شوې ده.چه «حجزة» معنی دمطلق ماخذ اومعقدده.که هغه د ويختو وی اوکه د ازار وی.

④ يوه توجيه دا هم شوې ده.چه په اصل کښې ددغه ښځې ويخته ډير اوږده وو.دغه ښځې اول خط په کمسئ کړې ويختوکښې،کيخودې وو.اوپه ويختوکښې چه په کومه حصه کښې دغه خط پروت وو.هغه ئې په معقد ازار کښې پټ کړې وو.نو خط د ويختود کمسونه هم راووتۀ،اود معقدازارنه هم،په يو روايت کښې د ويختود کمسو نه د راوستو ذکردې.اوپه بل کښې د معقد ازارنه د راويستو ذکردې.اوراويستې شوې د دواړو نه وو.نو څه تعارض نشته.(۲)

حضرت علی رضی الله عنه فرمائي.چه هغه تحريرمونږ رسول الله صلی الله علیه وسلم ته راوړل.نو حضرت عمر رضی الله عنه اووئيل.يارسول الله حاطب الله اودهغه رسول سره اومومنانوسره خيانت اوکړو.ته ماته اجازت راکه.چه زه دده څټ قلم کړم.رسول الله صلی الله علیه وسلم حضرت حاطب رضی الله عنه ته متوجه شو.اووې وئيل.ته کوم څيز په دې عمل باندې آماده کړې ئې؟ حاطب رضی الله عنه اووئيل په الله قسم دا خبره بيخی نشته.چه په الله اود هغه په رسول باندې زما ايمان باقی نه دې.زما مقصد صرف دا وو.که په کافرانو زما يو احسان اوشی.اوالله تعالی د هغه اسان په ذريعه زما د اهل اوزما د مال حفاظت اوکړی.او ستاسو په صحابو رضی الله عنهم کښې دهريو کس څه نه څه دخاندان کس په مکه کښې موجود دې.چه د هغه په ذريعه الله تعالی دهغه اودهغه د اهل اومال حفاظت کوی.نبی صلی الله علیه وسلم اوفرمائيل«صدق» ده رښتينې اوصحيح خبره اوکړه.او تاسو دده په باره کښې د خير نه سوا بل څه مه وائې .حضرت عمر رضی الله عنه بيا عرض اوکړو.يارسول الله صلی الله علیه وسلم «انه قد خان الله ورسوله والمومنين» نونبی صلی الله علیه وسلم اوفرمائيل. ولې دې په بدريانو کښې نه دې؟ الله تعالی بدريانو خبر دې.اود بدريانوپه باره کښې د الله تعالی ارشاد دې.«اعملوا ما شئتم فقد وجبت لكم الجنة» چه څه غواړئ. هغه کوئ.ستاسو دپاره جنت واجب دې. چه دا ئې واوريده.نو

---

(۱) فتح الباری(۱۹۱/۶) کتاب الجهاد باب إذا إضطر الرجل إلى النظر فی شعور أهل الذمة)ـ

(۲) د دې څلورو واړه جوابونو دپاره اوګورئ فتح الباری(۱۹۱/۶) کتاب الجهاد باب إذا إضطر الرجل إلی النظر)ـ

دحضرت عمر ﷺ د سترګونه اوښکې روانې شوې.اووې وئيل «الله ورسوله أعلم» الله اودهغه رسول ښه پوهيږي

په دې روايت کښې دحضرت حاطب بن ابى بلتعه ﷺ د مکې خلقو ته د خط ليږلو واقعه ذکرده دحديبيه په موقع نبى کريم ﷺ د مکې د مشرکانو سره د لسو کالودپاره صلح کړې وه.خو اوس ددې صلحې دوه کاله هم نه وو پوره شوې.چه مشرکانو ددې صلحې خلاف ورزى اوکړه.
اهل مکه ؤ د صلحې د تجديد کوشش اوکړو.خو هغوى کامياب نشول.اونبى ﷺ پټ په پټه په مکه باندې دحملې کولوتيارياني شروع کړې.دتيارئ داسلسله روانه وه.اودا پټه ساتلې شوه. په دې کښې حضرت حاطب بن ابى بلتعه دمشرکانوپه نوم يوخط اوليکل.ددې خط مضمون څه داسې وو.چه نبى کريم ﷺ يوزبردست لښکرراولى.چه دهغې د دوړو نه به داسې تياره خوره شى.لکه څنګه چه د شپې تياره وى.اورسول الله ﷺ که يواځې هم په تاسوحمله اوکړى.نوالله تعالى به د هغه مدد اوکړى.اوهغه ته به کاميابى ورکوى. تاسو خپل انتظام اوکړئ.والسلام (١)
چونکه دخط په مضمون کښې داسې څه خبره نه وه.چه په هغې باندې مسلمانانوته د نقصان رسيدو ويره وه.بلکه دخط مضمون دمشرکانود مکې د مرعوبه کولويوه ښه ذريعه وه. خو چونکه بهرحال په هغې کښې د نبى ﷺ د راز ښکاره کول وو.ددې وجې نبى ﷺ ته د وحى په ذريعه خبر ورکړې شو.اوهغه خط مکې ته اونه رسيدو،
حضرت حاطب ﷺ د مکې اوسيدونکې نه وو.اودده اهل وعيال هم په مکه کښې وو.هلته دده د خاندان کسان نه وو.چه دده د اهل وعيال حفاظت اوکړى.ددې دپاره دوى خط اوليکل.چه په اهل مکه ؤ باندې دده احسان اوشى.چه دهغې په ذريعه دې دخپل اهل وعيال حفاظت اوکړى.(٢) د خط ليکلو مقصد دمسلمانانو سره دشمنى يادودوى راز ښکاره کول نه وو.اونه د نفاق په وجه دوى داسې کړى وو.هم دا وجه وه.چه کله دوى نبى ﷺ ته خپل اصلى مقصد اوخودل.نو نبى ﷺ دده تصديق اوکړو.
يواشکال دلته يواشکال کيږى.چه کله رسول الله ﷺ دحاطب بن ابى بلتعه تصديق اوکړو.او وې فرمائيل «لاتقولوا له إلا خيراً» نوددې باوجود حضرت عمر ﷺ هغه ته ،خائن، ولې اووئيل. اود هغه د څټ قلمولواجازت ئې ولې غوښتلو.په ظاهره حضرت عمر ﷺ د نبى کريم ﷺ

---

(١) دخط الفاظ داسې نقل دى.أما بعد يامعشرقريش. فإن رسول الله ﷺ جاءكم بجيش كالليل يسير كالسيل فوالله لوجاءكم وحده لنصره الله وأنجزله وعده.فانظروا لأنفسكم والسلام ..).
دا الفاظ علامه سهيلى ﷫ نقل کړى دى.ددې نه مختلف الفاظ هم په بعضې رواياتو کښې منقول دى.اوګورئ (فتح البارى ٥٢١/٧)_
(٢) په بعضې رواياتوکښې د خط مضمون داسې نقل شوې دى...
إن رسول الله ﷺ أذن فى الناس بالغزو ولا أراه يريدغيركم وقد أحببت أن يكون لى عندكم يد(فتح البارى ٥٢١/٧)_

مخالفت کولو.ددې اشکال مختلف جوابونه ورکړې شوی دی.

مختلف جوابونه: ① دعلامه قسطلانی رحمه الله جواب دا دې.چه حضرت عمر رضی الله عنه د کفر اونفاق په باره کښې سخت وو.اوډیره دتشدد رویه ئې ساتله.د هغوی خیال وو.چه دا کس په ژبه باندې د اسلام اظهارکوی.خو د ده په زړه کښې د کافرانو سره تعلق او محبت موجود دې.نو ځکه ده دا خط لیکلې دې.ددې وجې حضرت عمر رضی الله عنه ده ته خائن او منافق اووئیل.([1])

② شیخ ابوالحسن سندهی رحمه الله په شرح بخاری کښې یو بل جواب ورکړې دې.دوی فرمائی.چه په اصل کښې حضرت عمر رضی الله عنه د کفراونفاق په مسئله کښې ډیرسخت وو. نو هغه مغلوب الحال شو.اود رسول الله صلی الله علیه وسلم قول چه «لا تقولوا له إلا خيرا» دده په پوهه کښې رانغلو.نو د غلبه حال د وجې هغوی حضرت حاطب رضی الله عنه ته خائن او منافق اووئیل. ([2])

③ علامه سندهی رحمه الله یو بل جواب دا هم ورکړې دې.چه حضرت عمر رضی الله عنه دا محسوس کړه. چه رسول الله صلی الله علیه وسلم د حاطب بن ابی بلتعه رضی الله عنه تالیف کوی.اوچونکه حضرت عمر رضی الله عنه د کفر او نفاق په باره کښې متشدد وو.ددې وجې د هغوی خپله رائې دا وه.چه دې د تالیف مستحق نه دې.بلکه د تادیب مستحق دې.دخپلې دې رائې په وجه دوی حضرت حاطب رضی الله عنه ته خائن اومنافق اووئیل.([3])

دحضرت ګنګوهی رحمه الله تسلی بخش جواب: خو یوجواب حضرت ګنګوهی رحمه الله ورکړې دې.او تاسو په خپله فیصله اوکړئ. چه دحضرت ګنګوهی رحمه الله په جواب کښې کم لطافت او حسن دې.دا جواب د «لامع» او «کوکب» دواړو ملاوولو نه تیارشوې دې.

دوی فرمائی.چه نبی کریم صلی الله علیه وسلم بیشکه د حاطب بن ابی بلتعه رضی الله عنه نه د کفر او نفاق نفی کړې وه.خوددې کفر او نفاق د نفی دا مطلب نه وو.چه ده نه په هیڅ اندازه کښې هم د خیانت صدور نه دې شوې.فی الجمله خیانت خو په هرحال د هغوی نه شوې وو.چه هغوی د نبی صلی الله علیه وسلم پټ راز کافرانوته د ښکاره کولوکوشش کړې وو.نو حضرت عمر رضی الله عنه د «خان الله ورسوله» نه هم د دې مطلق خیانت ذکرکړې وو.دکوم چه نبی صلی الله علیه وسلم نفی نه وه کړې.دغه شان د حضرت عمر رضی الله عنه په قول «إنه منافق» ([4])کښې څه فرمائیلی شوی دی. د دې نه نفاق فی العقیده مراد نه دې .بلکه ددې نه نفاق عملی مراد دې.

خلاصه د کلام دا شوه. چه فی الجمله ارتکاب د خیانت هم شوې وو.نبی صلی الله علیه وسلم ددې نفی نه

---

[1])لامع الدراری (۲۵۹\۸)_

[2])تعلیقات لامع الدراری (۲۵۹\۸)_

[3])اوګورئ تعلیقات لامع الدراری (۲۵۹\۸)_

[4]) په روایت باب کښې د حضرت عمر رضی الله عنه د طرفه حضرت حاطب ته دنفاق نسبت موجود نه دې.البته وړاندې د((باب غزوة الفتح)) په روایت کښې حضرت عمر رضی الله عنه دوی ته منافق وئیلی دی.(باب غزوة الفتح بخاری رقم ٤٢٧٤)_

وه کړې.دغه شان د نفاق فی العمل ارتکاب هم شوې وو.اونبی ﷺ د نفاق فی العمل نفی هم نه وه کړې.د نفاق فی العقیدې نفی ئې کړې وه.حضرت عمر رضی الله عنه هغوی ته ،خائن،، او ،،منافق،، ددې فی الجمله خیانت او نفاق فی العمل د وجې کړې وو.نود حضرت عمر رضی الله عنه قول د نبی ﷺ د ارشاد سره متصادم او معارض نه وو.

پاتې شوه دا خبره چه حضرت عمر رضی الله عنه د حضرت حاطب رضی الله عنه د قتل اجازت غوستې وو.ددې نه خو دا معلومیږی.چه حضرت عمر رضی الله عنه ده لره منافق فی العقیده گنړلې وو. نو حضرت گنگوهی فرمائی.چه حضرت عمر رضی الله عنه د کفر د وجې یا د نفاق فی العقیده په وجه دا اجازت نه ووغوستې.بلکه د تعزیرپه طور ئې اجازت غوستې وو.اوپه داسې قسم خیانت کښې د تعزیز په طور دامام دپاره د قتل اجازت شته.دا جواب داسې دې.چه په دې سره اشکال بیخی ختمیږی.([1])

قوله: اعْمَلُوا مَا شِئْتُمْ فَقَدْ غَفَرْتُ لَكُمْ: الله تعالی د اهل بدر په باره کښې فرمائیلی دی.تاسوچه څه غواړئ.کوئ ما ستاسو مغفرت کړې دې.

یواشکال اودهغې جوابونه: دلته دا سوال پیدا کیږی.چه آیا الله تعالی اهل بدر د تکالیف شرعیه نه مستثنی کړی وو.ددې روایت د ظاهرنه خو هم دا معلومیږی.چه اهل بدر د تکالیف شرعیه نه مستثنی شوی وو.

① ددې یو جواب حافظ او نورو شارحینو رحمهم الله دا ورکړې دې.چه «اعملوا ما شئتم فقد غفرت لکم» د تیرو شوو گناهونو په باره کښې دې.کوم چه اهل بدرنه په تیره شوې زمانه کښې صادر شوی وو.الله تعالی فرمائی.چه ما دغه گناهونه معاف کړل.خو بیا دا اشکال کیږی.چه «اعملوا» دامرصیغه ده.کومه چه د مستقبل دپاره راځی.تاسو دا په «ذنوب ماضیه» باندې څنگه محمول کولې شئ.خو دوی وائی.چه د «فقد غفرت لکم» الفاظ په دې باندې دلیل دې.څکه چه «غفرت» د ماضی صیغه ده.

خودا جواب ضعیف دې.څکه چه د حضرت حاطب رضی الله عنه دا واقعه د بدر نه شپږ کاله پس واقع شوې وه.اوپه دغه موقع نبی ﷺ فرمائی.چه «لعل الله إطلع علی أهل بدرفقال إعملوا ما شئتم فقدغفرت لکم» د دې نه په ظاهره دا ښکاری.چه ددې تعلق د امور مستقبله سره دې.

پاتې شوه دا خبره چه په «فقد غفرت لکم» کښې ئې د ماضی صیغه ولې استعمال کړې ده.نوددې په باره کښې وئیلې شوی دی.چه د ماضی صیغه د تحقیق او تیقن دپاره استعمال شوې ده.([2]) چه کومه گناه به په راروانه زمانه کښې کیږی.هغه به یقیناً بخښلې شی.اودا مغفرت به بیخی قطعی اویقینی وی.لکه څنگه چه ماضی قطعی اویقینی ده.

---

[1])د تفصیل دپاره اوگورئ لامع الدراری (٢٥٩١٨و ٢٦٠)_
[2])فتح الباری(٣٠٥١٧) وتعلیقات لامع الدراری (٢٦٠١٨)_

② دویم جواب دا ورکړي شوې دي.چه دا خطاب د تشریف اوتکریم دپاره دې.دفع د تکلیف ترې مراد نه ده.مقصود دا دې.چه الله تعالی د اهل بدرذنوب ماضیه خو معاف کوی.اوپه مستقبل کښې د گناهونود صادریدو په باره کښې به الله تعالی په اهل بدرکښې داسې صلاحیت پیدا کړی.اود دوی ایمان به داسې مضبوط اوقوی کړی.چه په تقاضه د بشریت د دوی نه په راروان ژوند کښې څه گناه اوشی.نوسمدستی به توبه اوباسی.اوالله تعالی طرف ته به رجوع کوی.اوپه استغفارسره به د هغې کمې پوره کوی. نودا خطاب د تشریف اوتکریم دپاره دې.د اهل بدرنه تکالیف شرعیه پورته کول مقصود نه دې.

③ بعضې حضراتو وئیلی دی.چه په دې کښې اهل بدر ته د عدم وقوع فی الذنوب بشارت ورکړې شوې دې.چه د اهل بدر نه به په راروانه زمانه کښې گناه نه صادریږی. خودا خبره صحیح نه ده.ځکه چه په بدری صحابوﷺ کښې داسې حضرات هم شته.چه د هغوی نه د بدر نه پس گناه شوې ده.حضرت قدامه بن مظعون بدری صحابیﷺ دې. او دحضرت عمرﷺ په زمانه کښې د هغوی نه د شرب خمرگناه صادره شوې وه.په هغه باندې حد جاری شوې وو.ددې وجې دا خبره محل دنظر ده.[1]

دحضرت شاه ولی الله صاحب رحمه الله رائې: حضرت شاه ولی الله محدث دهلوی ﷫ ډیره ښکلې خبره کړې ده.هغوی فرمائی.چه«اعملوا ماشئتم فقد غفرت لکم» تعلق د فضائلو او مندوباتو سره دې.د فرائضو او واجباتو سره ددې تعلق نه دې.هغوی فرمائی.چه مسئله بیانولې شی.نود هغې دپاره د عبارت یو خاص اسلوب وی.اوکومه خبره چه د محاورې په طور سره کولې شی. نو د هغې اسلوب جدا وی.په دې حدیث کښې مسئله نشی بیانولې. بلکه په دې کښې د اهل بدر قربانی او په جنگ کښې د شرکت عظمت بیانولې شی.نواهل بدرته دا خطاب د محاورې په طور شوې دې.دا مطلب نه دې.چه دوی د فرائضو نه مستثنی گرځولې شوی دی.اودا مطلب هم نه دې.چه په آئنده کښې به اهل بدر د مندوباتو اهتمام نه کوی.بلکه مطلب دا دې.چه اهل بدرته الله تعالی د فضائلو اومندوباتو داهتمام نه بغیرهغه مقام ورکړې دې.کوم چه اهل فضائلو ته نه نشی حاصلیدې.[2] والله اعلم

دا خبره دې په ذهن کښې وی،چه داهل بدر دپاره کوم بشارت بیان شوې دې، ددې تعلق د آخرت داحکامو سره دې،ددنیاداحکامو سره د دې تعلق نشته.په دنیا کښې که د یو بدری نه څه غلطی اوشی(لکه څنگه چه د قدامه بن مظعون ﷺ نه غلطی شوې وه،چه شراب ئې څکلی وو،نوپه هغه باندې حدجاری شوې وو) نودنیوی احکام به په هغه باندې جاری کیږی.

---

[1])فتح الباری(۳۰۱۷) وتعلیقات لامع (۲۶۱۸)_

[2])فیض الباری(۹۱۱٤) په حواله د ..المسوی والمصفی)_ ~

۱۰=باب

دا باب د ترجمة الباب نه بغیر دې.او د«فیما یتعلق ببدر» په معنی کښې دې.د بدر متعلق په دې کښې روایات ذکر کولی شی.

[۳۷۶۳]حَدَّثَنِي عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ الْجُعْفِيُّ حَدَّثَنَا أَبُو أَحْمَدَ الزُّبَيْرِيُّ حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ الْغَسِيلِ عَنْ حَمْزَةَ بْنِ أَبِي أُسَيْدٍ وَالزُّبَيْرِ بْنِ الْمُنْذِرِ بْنِ أَبِي أُسَيْدٍ عَنْ أَبِي أُسَيْدٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ لَنَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَوْمَ بَدْرٍ إِذَا أَكْثَبُوكُمْ فَارْمُوهُمْ وَاسْتَبْقُوا نَبْلَكُمْ

حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ الرَّحِيمِ حَدَّثَنَا أَبُو أَحْمَدَ الزُّبَيْرِيُّ حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ الْغَسِيلِ عَنْ حَمْزَةَ بْنِ أَبِي أُسَيْدٍ وَالْمُنْذِرِ بْنِ أَبِي أُسَيْدٍ عَنْ أَبِي أُسَيْدٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ لَنَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَوْمَ بَدْرٍ إِذَا أَكْثَبُوكُمْ يَعْنِي كَثَرُوكُمْ فَارْمُوهُمْ وَاسْتَبْقُوا نَبْلَكُمْ[ر:۲۷۴۴]

په اولنی روایت کښې د امام بخاری رحمه الله استاذ عبدالله بن محمد الجعفی دې. ده ته عبدالله بن محمد مسندی هم وائی،دوی روایت کوی د ابواحمد زبیری نه.اوهغه روایت کوی د عبدالرحمن بن غسیل نه،

عبدالرحمن بن الغسیل: ددوی د پلار نوم غسیل نه دې.بلکه سلیمان دې.سلسله نسب ئې دا ده.«عبدالرحمن بن سلیمان بن عبدالرحمن بن عبدالله بن حنظلة الغسیل» د غسیل د حنظله صفت دې. چونکه عبدالرحمن ددوی د اولاد په سلسله نسب کښې دې. ددې وجې دوی ته «ابن الغسیل» وائی.([1]) حضرت حنظله رضی الله عنه په جنګ احد کښې د جنابت په حالت کښې شهید شوې وو.کله چه په مقتولین احد کښې ددوی لاش ملاؤ شو.نودده د سر د ویختو نه اوبه څڅیدې .رسول الله ﷺ اوفرمائیل.فرشتو ده ته غسل ورکړې دې.ددې وجې دده لقب «غسیل الملائکة» شو.([2])

ابواُسَید رضی الله عنه: دا صحابی رضی الله عنه دې.ددوی نوم مالك بن ربیعه دې.په انصاروکښې د خزرج قبیلې سره تعلق ساتی.فرمائی.چه رسول الله ﷺ د بدرپه ورځ فرمائیلی وو.«إذا أكثبوا فارموهم» ددې معنی ده .«إذا قربوا منكم فأمكنوكم من أنفسهم فارموهم» ([3]) یعنی کله چه کافران تاسو ته نزدې راشی.او په خپلو نفسونو تاسو ته قدرت درکړی.نوبیا تاسو په هغوی باندې د غشو ګذارونه اوکړئ.ځکه که دښمن لرې وی.اود غشو ګذارونه کولی شی.نو غشی به

---

[1])عمدة القاری(۱۷\۹۶)_

[2])عمدة القاری(۱۷\۹۶)_

[3])قال الحافظ فی الفتح (۷\۳۰۶) والهمزة فی قوله ..أكثبوكم ..للتعدية من كثب بفتحتين وهو القرب قال ابن فارس أكثب الصيد إذا أمكن من نفسه فالمعنى إذا قربوا منكم فأمكنوكم من أنفسهم فارموهم)_

ضائع کیږی.اود دشمن به څه نقصان نه کیږی.«واستبقونبلکم» اوخپل غشی بچ کړئ.(چه ضائع نشی)

قوله: حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بن عبدالرحيم قَالَ حَدَّثَنَا أَبُو أَحْمَدَ الزُّبَيْرِيُّ : په دي روایت کښې محمدبن عبدالرحیم داامام بخاری رحمه الله استاذدې.دوی روایت کوی.چه د ابوامد زبیری نه وراندې سند دې.«عبدالرحمن بن الغسيل عن حمزة بن أبي أسيد والمنذر بن أبي أسيد عن أبي أسيد»

د اولنی روایت سند وو.«عبدالرحمن بن الغسيل عن حمزة بن أبي أسيد والزبير بن المنذر بن أبي أسيد» په اولنی روایت کښې د عبدالرحمن بن الغسیل دوه استاذان دی.یو حمزه بن ابی اسید او بل زبیربن المنذر بن ابی اسید ،اوپه دویم روایت کښې د عبدالرحمن بن الغسیل په دوو استاذانوکښې یو خو هم هغه حمزه بن ابی اسید دې.خو بل استاذ «زبیربن المنذر بن أبي اسيد» نه بلکه «منذر بن ابي اسيد» دې.

دلته د حافظ ابن حجر رحمه الله نه تسامح شوې ده.هغوی فرمائیلی دی.چه ددې باب په دویم روایت کښې امام بخاری کوم سند نقل کړې دې.په دې کښې امام بخاری رحمه الله د ،،زبیربن المنذربن ابی اسید،، په ځاې ،،زبیربن ابی اسید،،وئیلي دې.حالانکه امام بخاری رحمه الله په دې دویم سند کښې ،،زبیربن ابی اسید،، نه دې وئیلې.بلکه هم ،،منذربن ابی اسید،، ئې وئیلي دې.

حضرت ابواسید رضي الله عنه فرمائی.چه رسول الله صلى الله عليه وسلم مونږ ته د بدر په ورځ فرمائیلی وو«إذا أكثبوكم» یعنی «أكثروكم – فارموهم» حافظ او عینی رحمهما الله «اكثركم» نقل کړی دی.(۱) زمونږ په نسخوکښې «كثروكم» مطلب دا دې.چه کله کافران په زیات تعداد کښې تاسو ته نزدې راشی.نو په دغه وخت کښې په هغوی باندې د غشو ګذارونه کوئ.داودی وئیلی دی.چه د «فارموهم» معنی ده.کله چه هغوی په زیات تعداد کښې تاسوته نزدې راشی.نو په دغه وخت کښې هغوی په کانړو باندې اولئ.(۲)

[۳۶۷۳]حَدَّثَنِي عَمْرُو بْنُ خَالِدٍ حَدَّثَنَا زُهَيْرٌ حَدَّثَنَا أَبُو إِسْحَاقَ قَالَ سَمِعْتُ الْبَرَاءَ بْنَ عَازِبٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ جَعَلَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى الرُّمَاةِ يَوْمَ أُحُدٍ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ جُبَيْرٍ فَأَصَابُوا مِنَّا سَبْعِينَ وَكَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَأَصْحَابُهُ أَصَابُوا مِنَ

---

(۱) حافظ ابن حجر رحمه الله لیکلی دی.قوله: عن حمزة بن ابی اسید والزبیربن المنذر بن ابی أسید كذا فی هده الرواية ووقع فی التی بعدها الزبیربن أبی أسید فقيل هو عمه وقيل هو هولكن نسب إلى جده والأول أصوب .. (فتح الباری (۷\۳۰۶)_~

(۲) فتح الباری(۶\۳۰۶) وعمدة القاری(۱۷\۹۷)_

الْمُشْرِكِينَ يَوْمَ بَدْرٍ أَرْبَعِينَ وَمِائَةً سَبْعِينَ أَسِيرًا وَسَبْعِينَ قَتِيلًا قَالَ أَبُو سُفْيَانَ يَوْمٌ بِيَوْمِ بَدْرٍ وَالْحَرْبُ سِجَالٌ [ر: ۲۸۷۴]

دا د حضرت براء بن عازبؓ روایت دې.دوی فرمائی.چه نبیﷺ په جنګ احد کښې حضرت عبدالله بن جبیرؓ په غشی ویشتونکو باندې امیر مقرر کړې وو.چونکه د دغه دستې نه غلطی اوشوه.اود نبیﷺ د حکم تعمیل ترې اونشو.ددې وجې حضرت عبدالله بن جبیرؓ او د هغه لس ملګری شهیدان شول.او ګټلې شوې جنګ په شکست کښې بدل شو.نو حضرت براءؓ فرمائی.چه په احد کښې کافرانو زمونږ اویا صحابهؓ شهیدان کړل.حالانکه نبیﷺ او صحابوؓ د بدر په ورځ باندې یوسل څلویښتوکسانو ته نقصان رسولې وو.چه اویا په کښې قتل شوی وو.او اویا بندیوان شوی وو.په دغه وخت کښې ابوسفیان اووئیل.((یوم بیوم بدر)) یعنې نن د احد ورځ د بدر د ورځې بدله شوه.

قوله: يَوْمٌ بِيَوْمِ بَدْرٍ وَالْحَرْبُ سِجَالٌ: دلته سجال د ،،سجل،، جمع ده.ډول ته وائی.دا محاوره ده.چه په کومه طریقه د کوهی نه د ډول راویستلو په وخت کښې ډول کله په یولاس کښې وی.اوکله په بل کښې،دغه شان په جنګ کښې کامیابی هم کله د یو فریق وی.او کله د بل فریق،

[۳۹۸۷] حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ الْعَلَاءِ حَدَّثَنَا أَبُو أُسَامَةَ عَنْ بُرَيْدٍ عَنْ جَدِّهِ أَبِي بُرْدَةَ عَنْ أَبِي مُوسَى أُرَاهُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ وَإِذَا الْخَيْرُ مَا جَاءَ اللَّهُ بِهِ مِنَ الْخَيْرِ بَعْدُ وَثَوَابُ الصِّدْقِ الَّذِي آتَانَا بَعْدَ يَوْمِ بَدْرٍ [ر: ۳۴۲۵]

((أراه)) دا یاخودابوبرده قول دې.دوی فرمائی.چه زما خیال دې.چه ابوموسیؓ دا حدیث د نبیﷺ نه مرفوعاً نقل کړې دې.اودا هم احتمال شته.چه دا د ابوبرده قول نه وی.بلکه د بنکته یو راوی قول وی.

قوله: قَالَ وَإِذَا الْخَيْرُ مَا جَاءَ اللَّهُ بِهِ مِنَ الْخَيْرِ بَعْدُ: دا حدیث امام بخاری رحمه الله په ((باب علامات النبوة)) کښې په تفصیل سره بیان کړې دې.او وړاندې په غزوه احد کښې به هم راشی.دلته ئې ددې حدیث یو جزء نقل کړې دې.چه نبیﷺ خوب اولیدلو.چه نبیﷺ یوه توره اوخوزوله.اود هغې مخکښې حصه ماته شوه.ددې نه پس نبیﷺ هغه دوباره اوخوزوله.نودهغې نه په زیات ښه صورت کښې شوه.څنګه چه وړاندې وه.([1]) دلته چه کوم جزء نقل شوې دې.ددې ترجمه او ،،خیر،، هغه دې.کوم چه روسته الله تعالی خیرراوستل.

---

[1])پوره حدیث دا دې،،

عن أبي موسى عن النبيﷺ قال رأيت في المنام أني أهاجر من مكة إلى أرض بها نخل فذهب وهلي إلى أنها اليمامة أوالهجر فإذا هي المدينة يثرب و رأيت في رؤياي أني هززت سيفاً فانقطع صدره فإا هو ما أصيب من المؤمنين يوم أحد ثم هززته أخرى فعاد أشد ما كان فإذا هو ما جاء الله به من الفتح واجتماع المؤمنين ورأيت فيها بقراً والله خير فإذا هم المؤمنون يوم أحد .وإذا الخير ما جاء الله به ممن الخير وثواب الصدق الذي آتانا الله بعد يوم بدر (باب علامات النبوة بخاری (۵۱۱۱۱)_

① بعضې حضراتو وئيلي دي.چه ددې خيرنه مراد د احد د شهيدانو شهادت دې.چونكه شهادت د مومن دپاره تحفه ده.[1] د دې وجې ئې شهادت د دوى دپاره خير اوګرځولو،
② بعضې حضراتووئيلي دي.چه ددې نه مراد د مسلمانانو ثابت قدمى او فتوحات دي.كوم چه الله تعالى د غزوه احد نه پس راوستى وو.[2]
③ بعضې حضراتو وئيلي دي.چه ددې خيرنه په بدركښې د مسلمانانو كاميابى ده.[3]

قوله: وَثَوَابُ الصِّدْقِ الَّذِي آتَانَا بَعْدَ يَوْمِ بَدْرٍ: اوبهترين او ښه بدله او ثواب هغه دې.كوم چه الله تعالى مونږ ته د بدر نه پس راكړې دې.

قوله: ثَوَابُ الصِّدْقِ: ①بعضې حضراتو ددې ترجمه د صحيح او درست اعمالو په ثواب سره كړې ده.
② اوبعضې حراتو وئيلي دي.چه په دې كښې دموصوف اضافت صفت طرف ته كيږى. د دې معنى ((الثواب الصالح)) ((الثواب المرضى)) ((الثواب الجيد)) ده.[4]
حضرت شاه صاحب ددې دوه معنى بيان كړى دى.

① يوه دا چه ((بعد)) مبنى على الضم ده.او مبدل منه دې،او ((يوم بدر)) ددې نه بدل دې. دا خو تاسو ته معلومه ده.چه ((بعد)) كله بغيرد اضافت نه وى.نو مبنى على الضم وى. په دې صورت كښې به مطلب دا وى.چه بهترين ثواب او بدله هغه ده.كومه چه الله تعالى د بدر په ورځ مسلمانانو ته وركړې وه.دكوم په وجه چه دوى ته مقام تشريف او تكريم حاصل شو.[5]
② اوحضرت شاه صاحبؒ دويمه توجيه دا كړې ده.چه ((بعد)) مضاف او ((يوم بدر)) مضاف اليه ده.او مطلب دا دې.چه بهترينه بدله او ثواب هغه دې.كوم چه الله تعالى مونږ ته ديوم بدرنه پس راكړو.خود ((يوم بدر)) نه پس خو ((غزوه احد)) پيښه شوې وه.اوپه هغې كښې مسلمانانو ته شكست شوې وو.ددې وجې شاه صاحب فرمائى.چه په دې صورت كښې د ((يوم بدر)) نه به بدرصغرى،، مراد وى.[6] واقعه د بدر صغرى په ۴ه كښې واقع شوې

---

[1])عمدة القارى(١٥٣\١٦)_
[2]) عمدة القارى(١٥٣\١٦)_
[3])فيض البارى(٩١\٤)-
[4])عمدة القارى (٩١\٤)_
[5])فيض البارى(٩١\٤)_
[6])غزوه بدر صغرى ته ((غزوة السويق)) هم وائى.نبى ﷺ مقام بدر ته تشريف يوړو او اته ورځې هلته ايسار وو.ابوسفيان هم د مكې د قريشو يوه ډله راوسته.او ،،مقام مرالظهران،، يا ،،مقام عسفان ،، ته راغلل.اود هغه ځاې نه ئې اراده ملتوى كړه.اوواپس شو.په دې موقعه باندې نبى ﷺ حضرت عبدالله بن رواحه ﷺ په مدينه كښې خپل قائم مقام جوړ كړې وو.اوګورئ (الكامل لابن الأثير(١٢٠\٢)_~

وه.داحد نه چه تلل.نو ابوسفیان وئیلی وو.چه په راروان کال به د بدریه مقام باندې مقابله کیږی.نو په راروان کال نبی ﷺ پنځلس سوه صحابه کرام ﷺ واخستل.او مقام بدر طرف ته ئې تشریف یوړو.خوابوسفیان ته د مقابلې کولوجرات اوهمت اونشو.
بهرحال مطلب دا دې.چه الله تعالى د بدر صغرى نه پس چه مسلمانانوته کوم انعامات او فتوحات ورکړل.نبی ﷺ فرمائی.چه دا د الله تعالى د طرفه غوره او ښه بدله ده.

[۳۷٦٦]حَدَّثَنِي يَعْقُوبُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ سَعْدٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ جَدِّهِ قَالَ قَالَ عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ عَوْفٍ إِنِّي لَفِي الصَّفِّ يَوْمَ بَدْرٍ إِذْ الْتَفَتُّ فَإِذَا عَنْ يَمِينِي وَعَنْ يَسَارِي فَتَيَانِ حَدِيثَا السِّنِّ فَكَأَنِّي لَمْ آمَنْ بِمَكَانِهِمَا إِذْ قَالَ لِي أَحَدُهُمَا سِرًّا مِنْ صَاحِبِهِ يَا عَمِّ أَرِنِي أَبَا جَهْلٍ فَقُلْتُ يَا ابْنَ أَخِي وَمَا تَصْنَعُ بِهِ قَالَ عَاهَدْتُ اللَّهَ إِنْ رَأَيْتُهُ أَنْ أَقْتُلَهُ أَوْ أَمُوتَ دُونَهُ فَقَالَ لِي الْآخَرُ سِرًّا مِنْ صَاحِبِهِ مِثْلَهُ قَالَ فَمَا سَرَّنِي أَنِّي بَيْنَ رَجُلَيْنِ مَكَانَهُمَا فَأَشَرْتُ لَهُمَا إِلَيْهِ فَشَدَّا عَلَيْهِ مِثْلَ الصَّقْرَيْنِ حَتَّى ضَرَبَاهُ وَهُمَا ابْنَا عَفْرَاءَ[ر:۲۹٧۲]

دا سند مسلسل بالآباء دې.په دې کښې هر راوی د خپل پلار نه روایت کوی([1]) په دې روایت کښې په ابوجهل باندې حمله کونکو هغه دوو انصاری ماشومانو واقعه بیان شوې ده.کوم چه د حضرت عبدالرحمن بن عوف ﷺ سره ولاړ وو.ددې تفصیل تیرشوې دې.

[۳۷٦٧]حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ أَخْبَرَنَا ابْنُ شِهَابٍ قَالَ أَخْبَرَنِي عُمَرُ بْنُ أَسِيدِ بْنِ جَارِيَةَ الثَّقَفِيُّ حَلِيفُ بَنِي زُهْرَةَ وَكَانَ مِنْ أَصْحَابِ أَبِي هُرَيْرَةَ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ بَعَثَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَشَرَةً عَيْنًا وَأَمَّرَ عَلَيْهِمْ عَاصِمَ بْنَ ثَابِتٍ الْأَنْصَارِيَّ جَدَّ عَاصِمِ بْنِ عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ حَتَّى إِذَا كَانُوا بِالْهَدَةِ بَيْنَ عَسْفَانَ وَمَكَّةَ ذُكِرُوا لِحَيٍّ مِنْ هُذَيْلٍ يُقَالُ لَهُمْ بَنُو لِحْيَانَ فَنَفَرُوا لَهُمْ بِقَرِيبٍ مِنْ مِائَةِ رَجُلٍ رَامٍ فَاقْتَصُّوا آثَارَهُمْ حَتَّى وَجَدُوا مَأْكَلَهُمُ التَّمْرَ فِي مَنْزِلٍ نَزَلُوهُ فَقَالُوا تَمْرُ يَثْرِبَ فَاتَّبَعُوا آثَارَهُمْ فَلَمَّا حَسَّ بِهِمْ عَاصِمٌ وَأَصْحَابُهُ لَجَئُوا إِلَى مَوْضِعٍ فَأَحَاطَ بِهِمُ الْقَوْمُ فَقَالُوا لَهُمُ انْزِلُوا فَأَعْطُوا بِأَيْدِيكُمْ وَلَكُمُ الْعَهْدُ وَالْمِيثَاقُ أَنْ لَا نَقْتُلَ مِنْكُمْ أَحَدًا فَقَالَ عَاصِمُ بْنُ ثَابِتٍ أَيُّهَا الْقَوْمُ أَمَّا أَنَا فَلَا أَنْزِلُ فِي ذِمَّةِ كَافِرٍ ثُمَّ قَالَ اللَّهُمَّ أَخْبِرْ عَنَّا نَبِيَّكَ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَرَمَوْهُمْ بِالنَّبْلِ فَقَتَلُوا عَاصِمًا وَنَزَلَ إِلَيْهِمْ ثَلَاثَةُ نَفَرٍ عَلَى الْعَهْدِ وَالْمِيثَاقِ مِنْهُمْ خُبَيْبٌ وَزَيْدُ بْنُ الدَّثِنَةِ وَرَجُلٌ آخَرُ فَلَمَّا اسْتَمْكَنُوا مِنْهُمْ أَطْلَقُوا أَوْتَارَ قِسِيِّهِمْ فَرَبَطُوهُمْ بِهَا قَالَ الرَّجُلُ الثَّالِثُ هَذَا أَوَّلُ الْغَدْرِ وَاللَّهِ لَا أَصْحَبُكُمْ إِنَّ لِي بِهَؤُلَاءِ أُسْوَةً يُرِيدُ الْقَتْلَى فَجَرَّرُوهُ وَعَالَجُوهُ فَأَبَى أَنْ يَصْحَبَهُمْ فَانْطُلِقَ بِخُبَيْبٍ وَزَيْدِ بْنِ الدَّثِنَةِ حَتَّى بَاعُوهُمَا بَعْدَ وَقْعَةِ بَدْرٍ فَابْتَاعَ بَنُو الْحَارِثِ بْنِ عَامِرِ بْنِ نَوْفَلٍ خُبَيْبًا وَكَانَ خُبَيْبٌ هُوَ قَتَلَ الْحَارِثَ بْنَ عَامِرٍ يَوْمَ بَدْرٍ فَلَبِثَ خُبَيْبٌ عِنْدَهُمْ أَسِيرًا حَتَّى أَجْمَعُوا قَتْلَهُ

---
[1])فتح البارى(۳۰۸/۷)_

فَاسْتَعَارَ مِنْ بَعْضِ بَنَاتِ الْحَارِثِ مُوسًى يَسْتَحِدُّ بِهَا فَأَعَارَتْهُ فَدَرَجَ بُنَيٌّ لَهَا وَهِيَ غَافِلَةٌ حَتَّى أَتَاهُ فَوَجَدَتْهُ مُجْلِسَهُ عَلَى فَخِذِهِ وَالْمُوسَى بِيَدِهِ قَالَتْ فَفَزِعْتُ فَزْعَةً عَرَفَهَا خُبَيْبٌ فَقَالَ أَتَخْشَيْنَ أَنْ أَقْتُلَهُ مَا كُنْتُ لِأَفْعَلَ ذٰلِكَ قَالَتْ وَاللّٰهِ مَا رَأَيْتُ أَسِيرًا قَطُّ خَيْرًا مِنْ خُبَيْبٍ وَاللّٰهِ لَقَدْ وَجَدْتُهُ يَوْمًا يَأْكُلُ قِطْفًا مِنْ عِنَبٍ فِي يَدِهِ وَإِنَّهُ لَمُوثَقٌ بِالْحَدِيدِ وَمَا بِمَكَّةَ مِنْ ثَمَرَةٍ وَكَانَتْ تَقُولُ إِنَّهُ لَرِزْقٌ رَزَقَهُ اللّٰهُ خُبَيْبًا فَلَمَّا خَرَجُوا بِهِ مِنَ الْحَرَمِ لِيَقْتُلُوهُ فِي الْحِلِّ قَالَ لَهُمْ خُبَيْبٌ دَعُونِي أُصَلِّي رَكْعَتَيْنِ فَتَرَكُوهُ فَرَكَعَ رَكْعَتَيْنِ فَقَالَ وَاللّٰهِ لَوْلَا أَنْ تَحْسِبُوا أَنَّ مَا بِي جَزَعٌ لَزِدْتُ ثُمَّ قَالَ اللّٰهُمَّ أَحْصِهِمْ عَدَدًا وَاقْتُلْهُمْ بَدَدًا وَلَا تُبْقِ مِنْهُمْ أَحَدًا ثُمَّ أَنْشَأَ يَقُولُ

فَلَسْتُ أُبَالِي حِينَ أُقْتَلُ مُسْلِمًا — عَلَى أَيِّ جَنْبٍ كَانَ لِلّٰهِ مَصْرَعِي

وَذٰلِكَ فِي ذَاتِ الْإِلٰهِ وَإِنْ يَشَأْ — يُبَارِكْ عَلَى أَوْصَالِ شِلْوٍ مُمَزَّعِ

ثُمَّ قَامَ إِلَيْهِ أَبُو سِرْوَعَةَ عُقْبَةُ بْنُ الْحَارِثِ فَقَتَلَهُ وَكَانَ خُبَيْبٌ هُوَ سَنَّ لِكُلِّ مُسْلِمٍ قُتِلَ صَبْرًا الصَّلَاةَ وَأَخْبَرَ أَصْحَابَهُ يَوْمَ أُصِيبُوا خَبَرَهُمْ وَبَعَثَ نَاسٌ مِنْ قُرَيْشٍ إِلَى عَاصِمِ بْنِ ثَابِتٍ حِينَ حُدِّثُوا أَنَّهُ قُتِلَ أَنْ يُؤْتَوْا بِشَيْءٍ مِنْهُ يُعْرَفُ وَكَانَ قَتَلَ رَجُلًا عَظِيمًا مِنْ عُظَمَائِهِمْ فَبَعَثَ اللّٰهُ لِعَاصِمٍ مِثْلَ الظُّلَّةِ مِنَ الدَّبْرِ فَحَمَتْهُ مِنْ رُسُلِهِمْ فَلَمْ يَقْدِرُوا أَنْ يَقْطَعُوا مِنْهُ شَيْئًا [ر: ۲۸۸۰]

عمروبن جاریه..ددوی په نوم کښې درې اقوال دی.عمرو،عمر. عمیر، حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائیلی دی.چه صحیح هم دا ده.چه دده نوم ..عمرو،، دې.دده د پلار نوم ..اسید،، دې.د اسید کنیت ابوسفیان دې.د عمرو د نیکه نوم جاریه دې.کله هغه نیکه طرف ته منسوب کوی.او راوی ..عمروبن جاریه،، وائی.اوکله ئې دې د پلار نوم یا کنیت طرف ته منسوب کوی.او عمروبن اسید یا عمروبن ابی سفیان،، هم وائی.ثقفی دې.او د بنو زهره حلیف دې.([1])

په مخکنی روایت کښې د اصحاب بیرمعونه قصه بیان شوې ده.کومه چه به انشاء الله په غزوه رجیع کښې په تفصیل سره راشی.چونکه په اصحاب بیرمعونه کښې خبیب بن عدی، حضرت زیدبن دثنه او حضرت عاصم بن ثابت انصاری رضی الله عنهم په بدرکښې شریك شوی وو.اوپه دې روایت کښې د دوی په بدر کښې د قتال ذکردې.په دې مناسبت سره امام بخاری رحمه الله دا حدیث دلته ذکرکړې دې.ددې روایت په آخرکښې دی.

[۳۷۶۸] وَقَالَ كَعْبُ بْنُ مَالِكٍ ذَكَرُوا مَرَارَةَ بْنَ الرَّبِيعِ الْعَمْرِيَّ وَهِلَالَ بْنَ أُمَيَّةَ الْوَاقِفِيَّ رَجُلَيْنِ صَالِحَيْنِ قَدْ شَهِدَا بَدْرًا [ر: ۴۱۵۶]

دا دهغه اوږد حدیث یوه حصه ده.کوم چه به وړاندې په غزوه تبوك کښې په تفصیل سره راځی.دلته امام بخاری د کعب بن مالك رضی الله عنه په حواله سره بیان کوی. چه هغوی په غزوه تبوك کښې د خپل تخلف قصه بیانوی.او د مراره بن ربیع او هلال بن امیه رضی الله عنهما ذکرکوی.چه

---

[1])فتح الباری (۳۱۰/۷)_

دا دواړه حضرات نيكان سړي وو.او حضرت كعب ﷛ فرمائي.چه «قد شهدا بدراً» دا دواړه په بدر كښې شريك شوي وو.امام بخاري دا ،،تعليق،، دلته بيان كړو.په اصل كښې امام بخاري ﷫ د كعب بن مالك ﷛ دا قول نقل كوي،اوپه هغه كسانو باندې رد كوي.څوك چه وائي. چه حضرت مراره بن ربيع او حضرت هلال بن اميه ﷠ په جنګ بدر كښې نه وو شريك شوي.ددې قول نسبت امام زهري ﷫ طرف ته هم شوې دې.علامه دمياطي او حافظ ابن القيم رحمهماالله هم ددې رائې اظهار كړې دې.چه دا دواړه حضرات په بدر كښې نه وو شريك شوي.نو امام بخاري ﷫ ددې رائې رد كوي.دوى د كعب بن مالك ﷛ په حوالې سره نقل كوي.چه دا دواړه حضرات په بدر كښې شريك شوي وو.اوښكاره ده چه د كعب بن مالك ﷛ ددې تصريح نه پس د دغه خلقو د رائې څه اهميت پاتې نشو.كومو سره چه د حضرت مراره بن ربيع او حضرت هلال ﷠ په جنګ بدر كښې د نه شركت څه صريح دليل نشته.(١)

[٣٧٦٩] حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ حَدَّثَنَا لَيْثٌ عَنْ يَحْيَى عَنْ نَافِعٍ أَنَّ ابْنَ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا ذُكِرَ لَهُ أَنَّ سَعِيدَ بْنَ زَيْدِ بْنِ عَمْرِو بْنِ نُفَيْلٍ وَكَانَ بَدْرِيًّا مَرِضَ فِي يَوْمِ جُمُعَةٍ فَرَكِبَ إِلَيْهِ بَعْدَ أَنْ تَعَالَى النَّهَارُ وَاقْتَرَبَتِ الْجُمُعَةُ وَتَرَكَ الْجُمُعَةَ

يعني د حضرت عبدالله بن عمر ﷠ نه ذكرشوى دى.چه ذكركونكې څوك دې، حافظ اووئيل «لم أقف» (٢) ماته معلوم نه دى.خود مصنف ابن ابى شيبه په روايت كښې په صراحت سره موجود دى.چه ذكركونكې د سعيدبن زيد خوې وو. (٣) دوى ذكر كړې دې.چه سعيدبن زيد د جمعې په ورځ ناجوړه شو. «فركب إليه بعد أن تعالى النهار» چه د هغه د بيمارۍ خبر ئې واوريدو.نو حضرت عبدالله بن عمرد ورځ راختونه پس د دبيمارپرسۍ په غرض هغه ته ورغلو.سعيدبن زيد ﷛ بدري صحابي دې.اوپه عشره مبشره كښې دې،دحضرت عمر ﷛ خور حضرت فاطمه ﷝ د دوى په نكاح كښې وه.نودې د حضرت عبدالله بن عمر ﷠ د تروږخاوند وو.

قوله: وَاقْتَرَبَتِ الْجُمُعَةُ وَتَرَكَ الْجُمُعَةَ: د جمعې د مونځ وخت نزدې شو.خو حضرت عبدالله بن عمر ﷠ جمع پريخوه.اودهغه د بيمارپرسۍ دپاره لاړل.

دلته دا نه معلومه نشوه،چه ابن عمر ﷠ د بيمارپرسۍ دپاره كوم ځاې ته لاړلو؟ البته د ابن ابى شيبه د روايت نه معلوميږى.چه دحضرت سعيدبن زيد قيام په ،،عقيق،، كښې وو.كوم چه د مدينې منورې نه د درې ميلو په فاصله باندې دې.حضرت ابن عمر ﷠ دهغوى د عيادت دپاره هلته تلې وو.(٤)

---

(١) فتح البارى(٣١١\٧)_
(٢) فتح البارى(٣١١\٧)_
(٣) مصنف ابن ابى شيبة (١٠٥\٢) كتاب الصلاة باب من رخص فى السفر يوم الجمعة)_
(٤) مصنف ابن ابى شيبة كتاب الجمعة باب من رخص فى السفريوم الجمعة(١٠٥\٢)_

دجمعې په ورځ د سفر مسئله: دلته يو سوال دا کيدې شی.چه حضرت عبدالله بن عمر ﷺ دجمعې مونځ پريخودو.اوعيادت دپاره څنګه لاړلو.دجمعې مونځ پريخودل اود زوال نه وړاندې داسې
تلل جائزدی؟

① داکثروحنابلوّ، اومالکيه وّ او قول قديم کښې دامام شافعی ﷺ په نيز د زوال نه وړاندې دجمعې په ورځ تلل جائز دی.

② دامام مالک ﷺ نه يو روايت اودامام احمدنه يو روايت او دامام شافعی ﷺ د قول جديد مطابق داسې د جمعې په ورځ د زوال نه وړاندې دجهاد دپاره تلل جائزنه دی.

③احمد بن حنبل ﷺ يو روايت دا هم دې.که سفر د جهاد دپاره وی.نو جائز دې. اوکه نه وی نوناجائز دې.([1])

④دبعضې شوافعو او امام الحرمين ﷺ په نيز که سفر واجب او ضروری وی. نوتلې شی. ګنی نشی تلې.

⑤ د اکثرو شوافو ﷺ رای دا ده.چه که سفر د طاعت وی.(لکه دعيادت وغيهر نيك کار دپاره سفر وی) نو تلې شی.برابره ده که سفرواجب وی اوکه نه وی.

دجمعې په ورځ د زوال نه پس جمعه پريخودل اودښارنه تلل: ① د جمهورو ﷺ په نيز ناجائز دی.② دامام اوزاعی ﷺ په نيز جائز دی.([2])

داحنافو رحمهم الله نه په دې مسئله کښې مختلف روايات مروی دی: ① قاضی خان رحمهماالله د احنافو ﷺ مذهب دا نقل کړې دې.چه د زوال نه وړاندې هم تلی شی.او د زوال نه پس هم تلې شی.([3])

② فتاوی ظهيريه دا نقل کړی دی.چه د زوال نه پس دجمعې مونځ پريخودل او تلل جائز نه دی.

③ په شرح منيه کښې ئې د احنافو ﷺ مذهب دا نقل کړې دې.چه د زوال نه وړاندې جائز دې او د زوال نه پس مکروه دې.او ابن عابدين هم دا فرمائيلی دی.([4])

خوکه يو کس دا خيال کوی.که ده سفر اونکړو.نود قافلې نه روسته پاتې کيږی.او بيا ځانله د ده دپاره سفرّ کول ګران وی.اود مشکلاتوباعث وی.نود داسې کس دپاره دجمعې په ورځ د زوال نه پس هم جمعه مونځ پريخودل او تلل جائز دی.

---

[1])د ذکرشوو درې واړه رواياتو دپاره اوګوریّ المغنی لابن قدامة (۱۰۸\۲) حکم السفر يوم الجمعة)_

[2])المغنی لابن قدامة)_

[3])إذا ارادالرجل أن يسافر يوم الجمعة لا بأس به إذا خرج من عمران المصر قبل خروج وقت الظهر لأن الجمعة إنما تجب فی آخر الوقت وانظر فتاوی قاضی خان علی هامش الهندية (۱۷۶\۱) باب صلاة الجمعة والبحر الرائق (۱۶٤\۲)_

[4])الدرالمختارعلی هامش ردالمختار (۱۶۲\۲) باب الجمعة وغنية المستملی ص،۵۶۵فصل فی صلاة الجمعة)

[۳۷۷۰] وَقَالَ اللَّيْثُ حَدَّثَنِي يُونُسُ عَنِ ابْنِ شِهَابٍ قَالَ حَدَّثَنِي عُبَيْدُ اللهِ بْنُ عَبْدِ اللهِ بْنِ عُتْبَةَ أَنَّ أَبَاهُ كَتَبَ إِلَى عُمَرَ بْنِ عَبْدِ اللهِ بْنِ الْأَرْقَمِ الزُّهْرِيِّ يَأْمُرُهُ أَنْ يَدْخُلَ عَلَى سُبَيْعَةَ بِنْتِ الْحَارِثِ الْأَسْلَمِيَّةِ فَيَسْأَلَهَا عَنْ حَدِيثِهَا وَعَمَّا قَالَ لَهَا رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حِينَ اسْتَفْتَتْهُ فَكَتَبَ عُمَرُ بْنُ عَبْدِ اللهِ بْنِ الْأَرْقَمِ إِلَى عَبْدِ اللهِ بْنِ عُتْبَةَ يُخْبِرُهُ أَنَّ سُبَيْعَةَ بِنْتَ الْحَارِثِ أَخْبَرَتْهُ أَنَّهَا كَانَتْ تَحْتَ سَعْدِ بْنِ خَوْلَةَ وَهُوَ مِنْ بَنِي عَامِرِ بْنِ لُؤَيٍّ وَكَانَ مِمَّنْ شَهِدَ بَدْرًا فَتُوُفِّيَ عَنْهَا فِي حَجَّةِ الْوَدَاعِ وَهِيَ حَامِلٌ فَلَمْ تَنْشَبْ أَنْ وَضَعَتْ حَمْلَهَا بَعْدَ وَفَاتِهِ فَلَمَّا تَعَلَّتْ مِنْ نِفَاسِهَا تَجَمَّلَتْ لِلْخُطَّابِ فَدَخَلَ عَلَيْهَا أَبُو السَّنَابِلِ بْنُ بَعْكَكٍ رَجُلٌ مِنْ بَنِي عَبْدِ الدَّارِ فَقَالَ لَهَا مَا لِي أَرَاكِ تَجَمَّلْتِ لِلْخُطَّابِ تُرَجِّينَ النِّكَاحَ فَإِنَّكِ وَاللهِ مَا أَنْتِ بِنَاكِحٍ حَتَّى تَمُرَّ عَلَيْكِ أَرْبَعَةُ أَشْهُرٍ وَعَشْرٌ قَالَتْ سُبَيْعَةُ فَلَمَّا قَالَ لِي ذَلِكَ جَمَعْتُ عَلَيَّ ثِيَابِي حِينَ أَمْسَيْتُ وَأَتَيْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَسَأَلْتُهُ عَنْ ذَلِكَ فَأَفْتَانِي بِأَنِّي قَدْ حَلَلْتُ حِينَ وَضَعْتُ حَمْلِي وَأَمَرَنِي بِالتَّزَوُّجِ إِنْ بَدَا لِي

تَابَعَهُ أَصْبَغُ عَنِ ابْنِ وَهْبٍ عَنْ يُونُسَ وَقَالَ اللَّيْثُ حَدَّثَنِي يُونُسُ عَنِ ابْنِ شِهَابٍ وَسَأَلْنَاهُ فَقَالَ أَخْبَرَنِي مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ ثَوْبَانَ مَوْلَى بَنِي عَامِرِ بْنِ لُؤَيٍّ أَنَّ مُحَمَّدَ بْنَ إِيَاسِ بْنِ الْبُكَيْرِ وَكَانَ أَبُوهُ شَهِدَ بَدْرًا أَخْبَرَهُ [ر: ۵۰۱۳و۳۶۲۶]

په دې روايت كښې عبيدالله بن عبدالله بن عتبه وائى.چه د دوى پلارحضرت عبدالله بن عتبه عمروبن عبدالله بن ارقم زهرى ته اوليكل.چه هغه دې سبيعه بنت الحارث اسلميه ته ورشى.اود هغې نه دې دهغه واقعه په باره كښې تپوس اوكړى. كومه چه هغې سره پيښه شوې وه.اورسول الله ﷺ هغې ته په دې معامله كښې څه ارشاد فرمائيلې وو.هغه معلوم كړى.نو عمروبن عبدالله بن ارقم حضرت سبيعه رضي الله عنها ته ورغلو.او د هغې نه ئې د تحقيق كولونه پس عبدالله بن عتبه ته په جواب كښې اوليكل.چه حضرت سبيعه رضي الله عنها ده ته دا خبر وركړو.چه دا (سبيعه) د سعد بن خوله په نكاح كښې وه.او حضرت سعد په هغه خلقوكښې وو.كوم چه په بدركښې شريك شوى وو(هم دا جمله د ترجمة الباب سره متعلق ده) دحجة الوداع په موقع باندې د حضرت سعد بن خوله وفات اوشو.او هغه (سبيعه)حامله وه.د خاوند د وفات نه پس څه ورځې تيرې شوې.چه د سبيعه بچې پيدا شو.د بچى د پيدائش نه پس كله چه سبيعه د نفاس نه پاكه شوه.نو پيغام راليږونكو دپاره دې ډول سنګارشروع كړو.بنى عبدالداركښې يوكس ابوالسنابل بن بعكك دې ته راغلو.اودې ته ئې اووئيل.كيدې شى.ته د نكاح پيغام راليږونكودپاره ډول سنګار كوې.غالباً چه ستاسو دنكاح خيال دې.خوپه الله قسم ته واده نشې كولې.تردې چه په تا څلورمياشتې اولس ورځې تيرې شوې نه وى.د حضرت سبيعه رضي الله عنها بيان دې.چه كله ابوالسنابل ماته دا خبره اوكړه.نوما هم مابنام خپلې جامې او څادر وغيره واچول.اود رسول الله ﷺ په خدمت كښې حاضره شوم.او د نبى ﷺ نه مې د مسئلې تپوس اوكړو.نبى ﷺ ماته فتوى راكړه.چه هركله وضع د حمل شوې ده.نو اوس زه حلاله شوم.اوكه زما خواهش وى.نوزه نكاح كولې شم.

دې حديث سره متعلق فقهي مسائل به انشاء الله په كتاب النكاح كښې راځي. چونكه په دې كښې دحضرت سعدبن خوله په باره كښې دى.چه دې د بدر په شركاء كښې وو.په دې مناسبت سره امام بخارى رحمه الله په دې مقام كښې ددې تخريج اوكړو. والله اعلم.

۱۱=بَاب شُهُودِ الْمَلَائِكَةِ بَدْرًا

[۳۷۷۱] حَدَّثَنِي إِسْحَاقُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ أَخْبَرَنَا جَرِيرٌ عَنْ يَحْيَى بْنِ سَعِيدٍ عَنْ مُعَاذِ بْنِ رِفَاعَةَ بْنِ رَافِعٍ الزُّرَقِيِّ عَنْ أَبِيهِ وَكَانَ أَبُوهُ مِنْ أَهْلِ بَدْرٍ قَالَ جَاءَ جِبْرِيلُ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ مَا تَعُدُّونَ أَهْلَ بَدْرٍ فِيكُمْ قَالَ مِنْ أَفْضَلِ الْمُسْلِمِينَ أَوْ كَلِمَةً نَحْوَهَا قَالَ وَكَذَلِكَ مَنْ شَهِدَ بَدْرًا مِنْ الْمَلَائِكَةِ

حضرت جبرئيل عليه السلام نبى كريم ﷺ ته راغلو.ا تپوس ئې اوكړو.چه داهل بدرستا په نيزخه مقام دې؟ نبى ﷺ اوفرمائيل.((من أفضل المسلمين)) په ټولومسلمانانو كښې مونږ بدريان افضل شمارو.يا ددې پشان ئې بله څه كلمه اووئيله.نو جبرئيل عليه السلام اووئيل.هم دا شان د هغه فرښتو هم دي.كوم چه بدرته حاضرې شوې وې.

جنګ بدركښې د فرښتو د نزول فائدې او دې سره متعلقه نور بحثونه وړاندې تيرشوى دى.

[۳۷۷۲] حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ حَرْبٍ حَدَّثَنَا حَمَّادٌ عَنْ يَحْيَى عَنْ مُعَاذِ بْنِ رِفَاعَةَ بْنِ رَافِعٍ وَكَانَ رِفَاعَةُ مِنْ أَهْلِ بَدْرٍ وَكَانَ رَافِعٌ مِنْ أَهْلِ الْعَقَبَةِ فَكَانَ يَقُولُ لِابْنِهِ مَا يَسُرُّنِي أَنِّي شَهِدْتُ بَدْرًا بِالْعَقَبَةِ قَالَ سَأَلَ جِبْرِيلُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِهَذَا حَدَّثَنَا إِسْحَاقُ بْنُ مَنْصُورٍ أَخْبَرَنَا يَزِيدُ أَخْبَرَنَا يَحْيَى سَمِعَ مُعَاذَ بْنَ رِفَاعَةَ أَنَّ مَلَكًا سَأَلَ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نَحْوَهُ وَعَنْ يَحْيَى أَنَّ يَزِيدَ بْنَ الْهَادِ أَخْبَرَهُ أَنَّهُ كَانَ مَعَهُ يَوْمَ حَدَّثَهُ مُعَاذٌ هَذَا الْحَدِيثَ فَقَالَ يَزِيدُ فَقَالَ مُعَاذٌ إِنَّ السَّائِلَ هُوَ جِبْرِيلُ عَلَيْهِ السَّلَام

قوله: مَا يَسُرُّنِي أَنِّي شَهِدْتُ بَدْرًا بِالْعَقَبَةِ: دا د حضرت رافع انصارى رضي الله عنه قول دې.كوم چه دوى خپل خوي ته كوى.د دوى خوې حضرت رفاعه رضي الله عنه دې.حضرت رفاعه رضي الله عنه په جنګ بدركښې شريك شوې وو.خود دوى پلار حضرت رافع په جنګ بدركښې نه وو شريك شوې. البته په بيعت عقبه كښې شريك شوې وو.

① د دوى په دې قول كښې چه كومه ..ما.. ده.په دې كښې يو صروت خو دا دې. چه دا نافيه اومنلې شى.نو مطلب به دا شى.چه زما دپاره دا خبره د خوشحالئ نه ده.چه زه د عقبه په ځاې په بدر كښې حاضر شوې وم.يعنى كه زه بدركښې نه يم حاضرشوې.نو زما په دې باندې خفګان نشته.ځكه چه زه د بدر په ځاې په عقبه ته حاضرشوې وم.ځكه چه عقبه خو هغه منزل وو.چه د هغې نه پس د نبى كريم ﷺ د هجرت اسباب پيدا شول.اوهم د بيعت عقبه په وجه اسلام ته د ترقئ لارې پيدا شوې.اود اسلام دعوت اوتبليغ او ددې نشر او اشاعت په لويه پيمانه باندې شروع شو.

② دويم صورت دا دې.چه ،،ما،، استفاميه تسليم كړې شى.نو په دې صورت كښې به مطلب دا وى.چه څه خوشحالى به وه ماته،چه د عقبه په ځاى زه بدر ته حاضر شوې وم.په دې صورت كښې دعقبه فضيلت بيانول مقصود نه دى.بلكه په بدر كښې د حاضرئ ارمان مقصود دې.(١)

[٣٧٧٣]حَدَّثَنِي إِبْرَاهِيمُ بْنُ مُوسَى أَخْبَرَنَا عَبْدُ الْوَهَّابِ حَدَّثَنَا خَالِدٌ عَنْ عِكْرِمَةَ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ يَوْمَ بَدْرٍ هَذَا جِبْرِيلُ آخِذٌ بِرَأْسِ فَرَسِهِ عَلَيْهِ أَدَاةُ الْحَرْبِ[ر:٣٨١٥]

ددې روايت خصوصيت دا دې.چه دا روايت بعينه هم په دې سند سره اوهم په دې الفاظو سره وړاندې په غزه احد كښې راځى.(٢) دا خوزيات كيږى.چه يو روايت تير شى.اوبل روايت هم په دغه سند سره راشى.خوپه متن كښې دالفاظو فرق وى.خودا روايت د سندا او متن په اعتبار سره بعينه مكرر راغلې دې.د بخارى شارحينو ﷺ د تحقيق مطابق داسې روايات د شلو نه څه زيات دى.چه په هغې كښې متن او سند بعينه مكرر دى.

خوكه يو كس ته توفيق ملاؤ شو.اوهغه ددې خبرې تحقيق اوكړى.نو هغه ته به د شلو نه زيات داسې روايات ملاؤ شى.چه په هغې كښې سند او متن بعينه مكرر وى.

١٢=بَاب

دا باب د ((فيمايتعلق ببدر)) په معنى كښې دې.

[٣٧٧٣]حَدَّثَنِي خَلِيفَةُ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ الْأَنْصَارِيُّ حَدَّثَنَا سَعِيدٌ عَنْ قَتَادَةَ عَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ مَاتَ أَبُو زَيْدٍ وَلَمْ يَتْرُكْ عَقِبًا وَكَانَ بَدْرِيًّا

محمد بن عبدالله انصارى ،دامام بخارى رحمه الله د مشرانو استاذانو نه دې. امام بخارى رحمه الله د دوى نه براه راست هم روايات نقل كوى.دلته روايت د خليفه بن خياط په واسطه سره امام بخارى رحمه الله نقل كوى.

حضرت ابوزيد رضي الله عنه وفات شو.اود دوى نارينه اولاد نه وو.دوى بدرى وو.

---

(١)علامه عينى ليكى.((ما يسرى نى ،، كلمة ما إستفهامية وفيه معنى التمنى لشهود بدر ويحتمل أن تكون نافية والباء فى ،،بالعقبة ،، باء البدل أى بدل العقبة (عمدة القارى (١٧\١٠٤)،،

البته كله چه ،ما،، نافيه اومنلې شى.نوبه دې صورت كښې اشكال كيدې شى.چه حضرت رافع بيعت عقبه ته په بدرباندې ولې ترجيح وركوى.حالانكه نبى ﷺ تصريح كړې ده.چه اهل بدر په ټولو مسلمانانوباندې افضل دى.نو ددې اشكال جواب حافظ ابن حجر رحمه الله ليكى.،،

والذى يظهر أن رافع بن مالك لم يسمع من النبى ﷺ التصريح بتفضيل أهل بدرعلى غيرهم فقال ما قال بإجتهاد منه وشبهته أن العقبة كانت منشأ نصرة الإسلام وسبب الهجرة التى نشأ منها الإستعداد للغزوات كلها لكن الفضل بيدالله يؤتيه من يشاء (فتح البارى (٣١٣\٧)_~

(٢)باب غزوة أحد.. رقم الحديث (٤٠٤١)_

حضرت ابوزید رضی اللہ عنہ: حضرت ابوزید انصاری رضی اللہ عنہ صحابی دې.د دوی د نوم په باره کښې مختلف اقوال دی.

① علامه ذهبی رحمہ اللہ په معجم الصحابة رضی اللہ عنہم کښې د دوی نوم ،،اوس بن السکن،، نقل کړې دې.[1] ② بعضې حضراتو ددوی نوم ،،معاذ،، نقل کړې دې.[2]

③ یحی بن معین او حافظ دمیاطی رحمہما اللہ ددوی نوم ،،ثابت بن زید،، خودلې دې.[3]

خودوی په خپل کنیت سره مشهر دی.او په هغه صحابو رضی اللہ عنہم کښې دې.چاچه د نبی صلی اللہ علیہ وسلم په ژوند کښې ې قران پاك حفظ کړې وو.په بدر کښې شریك شوې وو.اود بدر نه علاوه په نورو تولو ،،مشاهد،، کښې هم شریك پاتې شوې دې.د حضرت عمربن الخطاب رضی اللہ عنہ په دور خلافت کښې وفات شوی وو.[4]

[۳۷۷۵]حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ يُوسُفَ حَدَّثَنَا اللَّيْثُ قَالَ حَدَّثَنِي يَحْيَى بْنُ سَعِيدٍ عَنِ الْقَاسِمِ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنِ ابْنِ خَبَّابٍ أَنَّ أَبَا سَعِيدِ بْنَ مَالِكٍ الْخُدْرِيَّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَدِمَ مِنْ سَفَرٍ فَقَدَّمَ إِلَيْهِ أَهْلُهُ لَحْمًا مِنْ لُحُومِ الْأَضَاحَى فَقَالَ مَا أَنَا بِآكِلِهِ حَتَّى أَسْأَلَ فَانْطَلَقَ إِلَى أَخِيهِ لِأُمِّهِ وَكَانَ بَدْرِيًّا قَتَادَةَ بْنِ النُّعْمَانِ فَسَأَلَهُ فَقَالَ إِنَّهُ حَدَثَ بَعْدَكَ أَمْرٌ نَقْضٌ لِمَا كَانُوا يُنْهَوْنَ عَنْهُ مِنْ أَكْلِ لُحُومِ الْأَضْحَى بَعْدَ ثَلَاثَةِ أَيَّامٍ[ر:۵۲۲۸]

د دې روایت په سند کښې مسلسل درې تابعیان راغلی دی.یحی بن سعید ، قاسم بن محمد او ابن خباب رحمہم اللہ چه نوم ئې عبدالله دې.دا درې واړه تابعیان دی.

په دې روایت کښې دی چه حضرت ابوسعید خدری رضی اللہ عنہ د یو سفر نه واپس شو. دکور خلقو ورته د قربانۍ غوښه وړاندې کړه.حضرت ابوسعید رضی اللہ عنہ اووئیل.زه خو نه خورم. ترڅو چه د نبی صلی اللہ علیہ وسلم نه تپوس اونکړم.(ځکه چه نبی صلی اللہ علیہ وسلم په اول کښې د دریو ورځو نه زیات د قربانۍ د غوښې ساتلونه منع کړې وه.اودلته په دې وخت کښې د درې ورځو نه زیاته موده تیره شوې وه) نو حضرت ابوسعید رضی اللہ عنہ دخپل مور شریك ورور حضرت قتاده بن النعمان رضی اللہ عنہ ته ورغلو.

((وکان بدریاً)) اوقتاده رضی اللہ عنہ بدری وو.(د دې جملې د مناسبت په وجه دا روایت امام بخاری رحمہ اللہ دلته ذکرکړې دې) د هغوی نه حضرت ا بوسعید رضی اللہ عنہ تپوس اوکړو.نو حضرت قتاده بن نعمان رضی اللہ عنہ اووئیل.چه ستا په سفر باندې د تلونه پس هغه اولنې حکم مسوخ شوې دې.په کوم کښې چه به د قربانۍ غوښه د درې ورځو نه زیات استعمالولو نه منع شوې وه.اوس د درې ورځو نه زیات د قربانۍ د غوښې ساتلو اجازت شوې دې.نوتاسو د قربانۍ غوښه خوړلې شئ.

---

[1])عمدة القاری(۱۷\۱۰۶)_
[2])عمدة القاری(۱۷\۱۰۶)_
[3])عمدة القاری(۱۷\۱۰۶)_
[4])فتح الباری(۸\۳۱٤) وعمدة القاری(۱۷\۱۰۶)_

حضرت قتاده بن النعمان رضى الله عنه: حضرت قتاده بن النعمان بدرى ﷺ صحابى دي.اوپه انصارو كښې دې.د دوى كنيت ،،ابوعمر،، دې.انصارو دده كنيت ،،ابوعبدالله،، كيخودې وو. بعضو وئيلى دى.چه د دوى كنيت ،،ابوعثمان،، دې.[1] د دوى يوه ستركه په جنګ احد كښې بهرته راوتلې وه.بعضې خلقو وئيلى دى.چه په غزوه بدركښې دا واقعه پيښه شوې وه.[2] اوبعضو وئلى دى.چه په غزوه خندق كښې دا واقعه پيښه شوې وه.[3] خو صحيح دا ده.چه دا واقعه په جنګ احد كښې پيښه شوې وه.[4] دوى د نبى ﷺ په خدمت كښې حاضر شو.او وې وئيل.يارسول الله زما يوه ښځه ده.زما د هغې سره محبت دې.او هغه زما سره محبت كوى.زما دا ستركه بهرته راوتلې ده.كه هغه ما اووينى.نو زما نه به نفرت كوى.تاسو زما دپاره دعا اوكړئ.نو نبى ﷺ د دوى دپاره دعا اوكړه.اوددوى هغه ستركه د وړاندې زياته ښه شوه.[5]

حضرت قتاده بن النعمان ﷺ په ٢٣هـ كښې د حضرت عمر ﷺ په دور خلافت كښې وفات شوې وو.٦٥ شپته كاله عمر ئې وو.حضرت عمر ﷺ د دوى د جنازې امامت كړې وو.[6]

بهرحال د حضرت ابوسعيد خدرى ﷺ د دې دويم روايت اصلى مقام خو «كتاب الأضاحى» دې.خوچونكه په دې روايت كښې دحضرت قتاده بن النعمان ﷺ په بدر كښې د شركت ذكر وو.ددې وجې امام بخارى ﷺ دلته په غزوه بدركښې ددې تخريج اوكړو.

[٣٧٧٦]حَدَّثَنِي عُبَيْدُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ حَدَّثَنَا أَبُو أُسَامَةَ عَنْ هِشَامِ بْنِ عُرْوَةَ عَنْ أَبِيهِ قَالَ قَالَ الزُّبَيْرُ لَقِيتُ يَوْمَ بَدْرٍ عُبَيْدَةَ بْنَ سَعِيدِ بْنِ الْعَاصِ وَهُوَ مُدَجَّجٌ لَا يُرَى مِنْهُ إِلَّا عَيْنَاهُ وَهُوَ يُكْنَى أَبُو ذَاتِ الْكَرِشِ فَقَالَ أَنَا أَبُو ذَاتِ الْكَرِشِ فَحَمَلْتُ عَلَيْهِ بِالْعَنَزَةِ فَطَعَنْتُهُ فِي عَيْنِهِ فَمَاتَ قَالَ هِشَامٌ فَأُخْبِرْتُ أَنَّ الزُّبَيْرَ قَالَ لَقَدْ وَضَعْتُ رِجْلِي عَلَيْهِ ثُمَّ تَمَطَّأْتُ فَكَانَ الْجَهْدَ أَنْ نَزَعْتُهَا وَقَدْ انْثَنَى طَرَفَاهَا قَالَ عُرْوَةُ فَسَأَلَهُ إِيَّاهَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَأَعْطَاهُ فَلَمَّا قُبِضَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَخَذَهَا ثُمَّ طَلَبَهَا أَبُو بَكْرٍ فَأَعْطَاهُ فَلَمَّا قُبِضَ أَبُو

---

[1])الإصابة (٢٢٥\٣)_

[2]) بيهقى په دلائل النبوة كښې د ابن غسيل نه په دې باره كښې دوه روايتونه نقل كړى دى.اوپه دغه دواړو روايتونو كښې ددې واقعه په جنګ بدركښې د كيدو تصريح ده.دلائل بيهقى (٢٥٢\٣)

[3])عمدة القارى(١٠٦\١٧)_

[4]) ابن سعد په طبقات (٤٥٣\٣) كښې ابونعيم په دلائل النبوة (٤٨٤\٢) كښې ابوبكر هيثمى په مجمع الزوائد (١١٣\٦) كښې دغه شان په (٩٧١٨) كښې اوحافظ ابن حجر ﷺ په الإصابة (٢٢٥\٣) كښې په غزوه احدكښې ددې واقعه د واقع كيدو روايات نقل كړى دى)_

[5])دلائل أبى نعيم (٢٥٣\٢) وطبقات ابن سعد(٤٥٣\٣)_

[6])الإصابة (٢٢٦\٣) وطبقات ابن سعد (٤٥٣\٣)_

بَكْرٍ سَأَلَهَا إِيَّاهُ عُمَرُ فَأَعْطَاهُ إِيَّاهَا فَلَمَّا قُبِضَ عُمَرُ أَخَذَهَا ثُمَّ طَلَبَهَا عُثْمَانُ مِنْهُ فَأَعْطَاهُ إِيَّاهَا فَلَمَّا قُتِلَ عُثْمَانُ وَقَعَتْ عِنْدَ آلِ عَلِيٍّ فَطَلَبَهَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ الزُّبَيْرِ فَكَانَتْ عِنْدَهُ حَتَّى قُتِلَ

په دې روايت کښې د عبيده بن سعيد بن العاص د قتل ذکردې.کوم چه په بدر کښې حضرت زبيربن العوام ﷺ قتل کړې وو.ددې تفصيل تيرشوې دې. (١)

دامام بخاري رحمه الله په دې مقام کښې د دې حديث ذکرکولونه مقصود دا خودل دى.چه حضرت زبيربن العوام ﷺ په جنګ بدر کښې شريك شوې وو.

[٣٧٧٧]حَدَّثَنَا أَبُو الْيَمَانِ أَخْبَرَنَا شُعَيْبٌ عَنِ الزُّهْرِيِّ قَالَ أَخْبَرَنِي أَبُو إِدْرِيسَ عَائِذُ اللَّهِ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ أَنَّ عُبَادَةَ بْنَ الصَّامِتِ وَكَانَ شَهِدَ بَدْرًا أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ بَايِعُونِي [ر:١٨]

په دې روايت کښې د حضرت عباده بن الصامت ﷺ د بدرى کيدو ذکر دې. (٢) د دې وجې امام بخاري رحمه الله ددې تخريج دلته کړې دې.

[٣٧٧٨]حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ بُكَيْرٍ حَدَّثَنَا اللَّيْثُ عَنْ عُقَيْلٍ عَنِ ابْنِ شِهَابٍ أَخْبَرَنِي عُرْوَةُ بْنُ الزُّبَيْرِ عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا زَوْجِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّ أَبَا حُذَيْفَةَ وَكَانَ مِمَّنْ شَهِدَ بَدْرًا مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تَبَنَّى سَالِمًا وَأَنْكَحَهُ بِنْتَ أَخِيهِ هِنْدَ بِنْتَ الْوَلِيدِ بْنِ عُتْبَةَ وَهُوَ مَوْلًى لِامْرَأَةٍ مِنَ الْأَنْصَارِ كَمَا تَبَنَّى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ زَيْدًا وَكَانَ مَنْ تَبَنَّى رَجُلًا فِي الْجَاهِلِيَّةِ دَعَاهُ النَّاسُ إِلَيْهِ وَوَرِثَ مِنْ مِيرَاثِهِ حَتَّى أَنْزَلَ اللَّهُ تَعَالَى ادْعُوهُمْ لِآبَائِهِمْ فَجَاءَتْ سَهْلَةُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَذَكَرَ الْحَدِيثَ [ر:٣٨٠٠]

حضرت ابوحذيفه ﷺ کوم چه د نبى کريم ﷺ سره په جنګ بدرکښې شريك شوې وو.هغوى سالم بن معقبل متنبى (په خوى توب سره نيولې شوې)جوړ کړې وو.اود خپلې وريرې سره ئې د سالم واده کړې وو.د دوى د وريرې نوم ،،هند بنت الوليد،، وو.د بخارى ددې روايت نه علاوه د نسائى اوابوداود په رواياتوکښې هم ددوى نوم ،،هند بنت الوليد،، ذکردې.(٣) خود موطا امام مالك رحمه الله په روايت کښې د دې نوم ،،فاطمه،، خودلې شوې دې.اوحافظ ابن عبدالبر رحمه الله په شرح د موطاء کښې دامام مالك اقتداء کړې ده.دسالم د ښځې نوم ئې فاطمه بنت الوليد بيان کړې دې.(٤) ابن عبدلبر رحمه الله په ،،الاستيعاب، کښې په صحابياتو کښې د ،،هندبنت الوليد،، ذکرنه دې کړې.ابن سعدپه طبقات کښې هم ،،هندبنت الليد

---

١) اوګورئ د عبيده بن سعيد قتل (٦٧)ـ

٢)عبادة بن الصامت.. كان أحد النقباء بالعقبة وآخى رسول الله ﷺ بينه وبين أبى مرثد الغنوى وشهد المشاهد كلها أنه كان طوالاً جميلاً جسيماً ومات بالرملة سنة أربع وثلاثين(وانظر الإصابة (٢٦٩١٢)ـ

٣)عمدة القارى(١٧\١٠٨)ـ

٤)عمدة القارى(١٧\١٠٨)ـ

ذکرپه صحابیاتوکښې نه دې کړې.[1] خودبخارى،ابوداؤد اونسائى په روياتونو کښې ددې نوم هندبنت وليد خودلې شوې دې.[2]
په دواړه قسم رواياتوکښې تاسو تطبيق داسې کولې شئ چه ممکن ده.چه ددې دوه نومونه وى.اودا هم ونيلې شئ چه يو نوم وى.اوبل لقب وى.نو چا په نوم سره ذکرکړې ده.او چا په لقب ،نو اوس د بخارى او موطاء په روايتونوکښې تضاد پاتې نشو.

قوله: وَهُوَ مَوْلًى لِامْرَأَةٍ مِنَ الْأَنْصَارِ: او حضرت سالم د يو انصارى ښځې آزاد کړې غلام وو.دا انصارى ميرمن «ثبيتة بنت يعار» وه.دلته اشکال کيږى.چه په کتاب المناقب کښې يو باب دې.«باب مناقب سالم مولى أبى حذيفة» هلته سالم «مولى أبى حذيفة» ونيلى دى.اوپه دې روايت کښې «هو مولى لامرأة من الأنصار» دى.چه دا د يوې انصاريې آزاد کرده غلام وو.په ظاهره په دواړو کښې تعارض دې.
حافظ ابن حجر رحمه الله ددې جواب دا ورکړې دې.چه په اصل کښې آزاده کرده غلام هم د «ثبيته انصاريه،،» دې
په کتاب المناقب کښې چه حضرت سالم ته ،،مولى ابى حذيفه،، ونيلى دى.هغه ئې ورته مجازاً ونيلى دى.ځکه چه حضرت سالم به د حضرت ابو حذيفه رضی الله عنه سره اوسيدل.اودهغوى سره ئې خصوصى تعلقات وو.ددې وجې هغوى ته ،،مولى ابى حذيفه،، ونيلى دى.[3]

قوله: وَكَانَ مَنْ تَبَنَّى رَجُلًا فِي الْجَاهِلِيَّةِ دَعَاهُ النَّاسُ إِلَيْهِ: اوپه زمانه د جاهليت کښې چه به ئې څوك په خوى توب سره اونيولو.نوخلقو به دهغه نسبت هغه کس ته کولو.چاچه به دې متبنى نيولې وو.
اودا متبنى به دهغه متبنى نيونکى وارث هم وو.تردې چه الله تعالى د سورة احزاب دا آيت نازل کړو.﴿ادْعُوهُمْ لِآبَائِهِمْ﴾[4]

قوله: فَجَاءَتْ سَهْلَةُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَذَكَرَ الْحَدِيثَ: وړاندې هم هغه واقعه ده.چه سهله بنت سهيل کومه چه د حضرت ابوحذيفه ښځه وه.هغه نبى ﷺ ته راغله.اوددوى په خدمت کښې ئې عرض اوکړو.چه د حضرت سالم سره زمونږ محبت او تعلق دومره دې.چه دې مونږ خپل خوې جوړ کړې وو.اوس هرکله چه آيت نازل شو.نو سالم چه زمونږ کورته راځى.ابوحذيفه دا ښه نه ګڼړى.حالانکه سالم سره قطع تعلق کول هم زمونږ

---

[1])فتح البارى(۳۱۵\۷)_
[2])فتح البارى(۳۱۵\۷)_
[3])فتح البارى(۳۱۵\۷)_
[4])پوره آيت دا دې﴿ادْعُوهُمْ لِآبَائِهِمْ هُوَ أَقْسَطُ عِندَ اللَّهِ فَإِن لَّمْ تَعْلَمُوا آبَاءَهُمْ فَإِخْوَانُكُمْ فِي الدِّينِ وَمَوَالِيكُمْ وَلَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ فِيمَا أَخْطَأْتُم بِهِ وَلَٰكِن مَّا تَعَمَّدَتْ قُلُوبُكُمْ وَكَانَ اللَّهُ غَفُورًا رَّحِيمًا﴾ سورة الأحزاب:۵)_

دپاره ګران دی.نو نبی ﷺ اوفرمائیل.چه ته هغه ته پئ ورکړه.نوحضرت سهلې هغه ته خپل پئ ورکړل.اودغه شان هغه ددې رضاعی خوئ شو.په دې عمرکښې د پیو ورکول او رضاعت معتبر ګنړل په خصوصیت باندې محمول دی.

ددې واقعه ددې باب سره څه تعلق نشته.په دې حدیث کښې چونکه د ا دی.چه حضرت ابوحذیفه رضی الله عنه په بدرکښې شریك شوې وو.ددې وجې امام بخاری رحمه الله دا حدیث دلته ذکرکړلو.

حضرت ابوحذیفه رضی الله عنه: حضرت ابوحذیفه رضی الله عنه بدری صحابی رضی الله عنه دې. ددوی نوم بعضې خلقو،،مهشم،، اوبعضو،،هشیم،،اوبعضو،،هاشم،، او بعضو ،،قیس،، خودلې دې. دوی په فضلاء صحابه کرامو رضی الله عنهم کښې وو.او صاحب الهجرتین وو.د شپږ پنځوس کالو په عمرکښې د حضرت ابوبکرصدیق رضی الله عنه په دورکښې په جنګ یمامه کښې شهید شوې وو.([1])

[٣٧٧٩] حَدَّثَنَا عَلِيٌّ حَدَّثَنَا بِشْرُ بْنُ الْمُفَضَّلِ حَدَّثَنَا خَالِدُ بْنُ ذَكْوَانَ عَنْ الرُّبَيِّعِ بِنْتِ مُعَوِّذٍ قَالَتْ دَخَلَ عَلَيَّ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ غَدَاةَ بُنِيَ عَلَيَّ فَجَلَسَ عَلَى فِرَاشِي كَمَجْلِسِكَ مِنِّي وَجُوَيْرِيَاتٌ يَضْرِبْنَ بِالدُّفِّ يَنْدُبْنَ مَنْ قُتِلَ مِنْ آبَائِهِنَّ يَوْمَ بَدْرٍ حَتَّى قَالَتْ جَارِيَةٌ وَفِينَا نَبِيٌّ يَعْلَمُ مَا فِي غَدٍ فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَا تَقُولِي هَكَذَا وَقُولِي مَا كُنْتِ تَقُولِينَ [٤٨٥٢]

ربیع بنت معوذفرمائی.چه ماته رسول الله ﷺ دهغې شپې په صبا باندې تشریف راوړو.په کومه شپه چه زما رخصتی شوې وه.(دعربودا رواج وو.چه هغوی به د ناوې ترهغه وخته پورې نه رخصت کوله.ترڅوچه به خاوند دهغې دپاره د جدا کور او مکان انتظام نه وو کړئ.ددې وجې لفظ د ،،بنی،، د رخصتئ دپاره استعمالول شروع شو.ځکه چه رخصتی به په بناء (دکور په جوړولو.) موقوف وه. نو د «بنی علی» مطلب دا شو.چه په کومه شپه زه رخصت شوې ووم.(دپلاردکورنه د خاوند کورته) او رسول الله ﷺ راغلو.زما په بستره داسې کیناستلو.لکه څنګه اې خالدبن ذکوان! چه ته ناست ئې.

یواشکال اودهغې جوابونه: دلته دا اشکال کیدې شی. چه خلوة بالاجنبیه نبی ﷺ څنګه کړې وو؟

① یوجواب دا ورکړې شوې دې.چه دا واقعه د نزول حجاب نه وړاندې وه.

② دویم جواب دا دې.چه دلته خلوت نه و.دلته خو ماشومانو جینکو سندرې وئیلې.لکه څنګه چه په روایت کښې وړاندې راغې.

③ خوحافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی.چه د قوی دلائلو نه مونږ باندې دا خبره ښکاره شوې ده.چه د نبی ﷺ دپاره خلوت بالاجنبیه جائز وو.ځکه چه خلوت بالاجنبیه په شریعت کښې ددې وجې ناجائز دې، چه په دې کښې د فتنې ویره وی. او نبی ﷺ معصوم وو.دلته د فتنې

---

[1])الإصابة (٤٢١و ٤٣)_

څه ويره موجود نه وه.(١)

قوله: وَجُوَيْرِيَاتٌ يَضْرِبْنَ بِالدُّفِّ: دف بالضم هم ونيلى شى.او بالفتح هم ونيلى شى.يعنى ماشوماني جينكئ وې.چه هغوى به طنبل وهل.(٢)

قوله: يَنْدُبْنَ مَنْ قُتِلَ مِنْ آبَائِهِنَّ: ،،ندب،، د مړى محاسنو ذكركولو ته وائى.نودلته ماشومانوچه په بدر كښې كوم حضرات شهيدان شوى ووى.دهغوى په باره ښې چه كومې مرثې ونيلې شوې وې. هغه ئې لوستلې.ددې حديث نه د طنبل وهلو اوددې د آواز اوريدو اجازت معلوميږى.خو ددې نه د نن ورځې د مزاميرو استعمال او د سندرو په جوازباندې استدلال كول صحيح نه دى.ځكه چه نن صبا كوم خلق سندرې وائى.يا ډهول وهى. هغوى ددې فن د زده كولو دپاره ډيرمشقت كوى.د فن استاذان او ماهرين فن چه كوم كار كوى.هغه ددې ماشومانو جينكو په فعل سره نشى جائزثابتولې.د نكاح په موقع د طنبل وهلو صرف دومره اجازت شته.چه په دې سره د نكاح اعلان اوشى.

قوله: حَتَّى قَالَتْ جَارِيَةٌ وَفِينَا نَبِيٌّ يَعْلَمُ مَا فِي غَدٍ:يوې ماشومې په كښې اووئيل.په مونږ كښې نبى موجود دې ،هغوى د راتلونكې زمانې خبرې پيژنى.نو نبى ﷺ اوفرمائيل.((لا تقولى هكذا)) داسې مه وايه.ځكه چه د مستقبل علم خو صرف الله تعالى ته وى. كه الله تعالى چاته د مستقبل د څه واقعې خبر وركړى.نوهغه بله خبره ده.خوبغير د څه سبب نه اوبغيرد الله تعالى د خودلو نه هيڅوك ته د مستقبل علم نشى كيدې.

[٣٧٨٠] حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ مُوسَى أَخْبَرَنَا هِشَامٌ عَنْ مَعْمَرٍ عَنْ الزُّهْرِيِّ ح حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ قَالَ حَدَّثَنِي أَخِي عَنْ سُلَيْمَانَ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ أَبِي عَتِيقٍ عَنْ ابْنِ شِهَابٍ عَنْ عُبَيْدِ اللَّهِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُتْبَةَ بْنِ مَسْعُودٍ أَنَّ ابْنَ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ أَخْبَرَنِي أَبُو طَلْحَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ صَاحِبُ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَكَانَ قَدْ شَهِدَ بَدْرًا مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهُ قَالَ لَا تَدْخُلُ الْمَلَائِكَةُ بَيْتًا فِيهِ كَلْبٌ وَلَا صُورَةٌ يُرِيدُ التَّمَاثِيلَ الَّتِي فِيهَا الْأَرْوَاحُ [ر: ٣٠٥٣]

دا دحضرت ابن عباس رضي الله عنهما روايت دې.دوى فرمائى.چه حضرت ابوطلحه رضي الله عنه په بدركښې شريك شوې وو. حضرت ابوطلحه رضي الله عنه مشهور صحابى دې.اودحضرت ام سليم خاوند دې.(٣)

---

١)قال الكرماني هو محمول على أن ذلك كان من وراء حجاب أوكان قبل نزل آية الحجاب وأجاز النظر للحاجة أو عند الأمن من الفتننة .. والآخر هو المعتمد والذى وضح لنا بالأدلة القوية أن من خصائص النبى ﷺ جواز الخلوة بالأجنبية والنظر إليها (فتح البارى ٩\٢٠٣ كتاب النكاح)ـ

٢)عمدة القارى(١٧\١٠٩)ـ

٣)قال الحافظ ابن حجر فى الإصابة (١١\٥٦٥و ٥٦٦) زيدبن سهل بن الأسود بن حرام.. الأنصارى الخزرجى أبوطلحة مشهور بكنية .. كان من فضلاء الصحابة رضي الله عنهم وهو زوج أم سليم....[بقيه حاشيه په راروانه صفحه....

قوله: لَا تَدْخُلُ الْمَلَائِكَةُ بَيْتًا فِيهِ كَلْبٌ وَلَا صُورَةٌ : په کوم کورکښې سپے یا تصویر وی.هغې ته فرښتې نه داخليږى.

قوله: يُرِيدُ التَّمَاثِيلَ الَّتِي فِيهَا الْأَرْوَاحُ : یا خوددې نه د ذی روح تصویر مراد دې.یا هغه بتان مراد دی.کوم چه د ذی روح څیزونو وی.[1] بهر حال داسې کورته فرښتې نه داخليږى. په کوم کښې چه سپے یا تصویرونه یا بتان وی.د فرښتونه مراد د رحمت فرښتې دی.بیا دلته سوال پیدا کیږی.چه ،،کلب،، عام دې.یا د ،،کلب،، نه مراد هغه ،،کلب دې.دکوم د ساتلو اجازت چه نه وی.دعلامه نووی او قرطبی رحمهما الله رایې دا ده.چه د دې نه عام کلب مراد دې.البته نور حضرات فرمائی.چه ددې نه هغه ،،کلب،، مراد دې.دکوم د ساتلو اجازت چه نشته.(ددې پوره تفصیل به په کتاب اللباس کښې راشی.انشاء الله) ([2])

[٣٧٨]حَدَّثَنَا عَبْدَانُ أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللَّهِ أَخْبَرَنَا يُونُسُ ح وحَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ صَالِحٍ حَدَّثَنَا عَنْبَسَةُ حَدَّثَنَا يُونُسُ عَنْ الزُّهْرِيِّ أَخْبَرَنَا عَلِيُّ بْنُ حُسَيْنٍ أَنَّ حُسَيْنَ بْنَ عَلِيٍّ عَلَيْهِمُ السَّلَام أَخْبَرَهُ أَنَّ عَلِيًّا قَالَ كَانَتْ لِي شَارِفٌ مِنْ نَصِيبِي مِنْ الْمَغْنَمِ يَوْمَ بَدْرٍ وَكَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَعْطَانِي مِمَّا أَفَاءَ اللَّهُ عَلَيْهِ مِنْ الْخُمُسِ يَوْمَئِذٍ فَلَمَّا أَرَدْتُ أَنْ أَبْتَنِيَ بِفَاطِمَةَ عَلَيْهَا السَّلَام بِنْتِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَاعَدْتُ رَجُلًا صَوَّاغًا فِي بَنِي قَيْنُقَاعَ أَنْ يَرْتَحِلَ مَعِي فَنَأْتِيَ بِإِذْخِرٍ فَأَرَدْتُ أَنْ أَبِيعَهُ مِنْ الصَّوَّاغِينَ فَنَسْتَعِينَ بِهِ فِي وَلِيمَةِ عُرْسِي فَبَيْنَا أَنَا أَجْمَعُ لِشَارِفَيَّ مِنْ الْأَقْتَابِ وَالْغَرَائِرِ وَالْحِبَالِ وَشَارِفَايَ مُنَاخَانِ إِلَى جَنْبِ حُجْرَةِ رَجُلٍ مِنْ الْأَنْصَارِ حَتَّى جَمَعْتُ مَا جَمَعْتُ فَإِذَا أَنَا بِشَارِفَيَّ قَدْ أُجِبَّتْ أَسْنِمَتُهَا وَبُقِرَتْ خَوَاصِرُهُمَا وَأُخِذَ مِنْ أَكْبَادِهِمَا فَلَمْ أَمْلِكْ عَيْنَيَّ حِينَ رَأَيْتُ الْمَنْظَرَ قُلْتُ مَنْ فَعَلَ هَذَا قَالُوا فَعَلَهُ حَمْزَةُ بْنُ عَبْدِ الْمُطَّلِبِ وَهُوَ فِي الْبَيْتِ فِي شَرْبٍ مِنْ الْأَنْصَارِ عِنْدَهُ قَيْنَةٌ وَأَصْحَابُهُ فَقَالَتْ فِي غِنَائِهَا أَلَا يَا حَمْزُ لِلشُّرُفِ النِّوَاءِ فَوَثَبَ حَمْزَةُ إِلَى السَّيْفِ فَأَجَبَّ أَسْنِمَتَهُمَا وَبَقَرَ خَوَاصِرَهُمَا وَأَخَذَ مِنْ أَكْبَادِهِمَا قَالَ عَلِيٌّ فَانْطَلَقْتُ حَتَّى أَدْخُلَ عَلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَعِنْدَهُ زَيْدُ بْنُ حَارِثَةَ وَعَرَفَ

...د تيرمخ بقيه حاشيه] خطب أبوطلحة أم سليم فقالت ياأباطلحة مامثلک يرد ولكنک إمرؤ كافر وأنا مسلمة لا تحل لى فإن تسلم فذلک مهرى فأسلم فكان ذلک مهرها .. ووعن أنس ﷺ أنه كان يرمى بين يدى النبى ﷺ يوم أحد فرفع النبى ﷺ ينظر فرفع أبوطلحة صدره وقال هكذا لا يصيبک بعض القوم سهامهم نحرى دون نحرک.. واختلف فى وفاته فقال الواقدى مات سنة أربع وثلاثين وصلى عليه عثمان وقيل قبلها بسنتين وقال أبوزرعة الدمشقى عاش بعد النبى ﷺ أربعين سنة .. فعلى هذا يكون موته سنة خمسين أو سنة إحدى وخمسين .. وبه جزم المدائنى)_

[1])التماثيل جمع تمثال وهو الصورة (عمدة القارى(١١٠،١٧)_

[2])صحيح مسلم (٢٠٠١٢) كتاب اللباس والزينة باب تحريم تصوير صورة الحيوان)_

النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الَّذِي لَقِيتُ فَقَالَ مَا لَكَ قُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ مَا رَأَيْتُ كَالْيَوْمِ عَدَا حَمْزَةُ عَلَى نَاقَتَيَّ فَأَجَبَّ أَسْنِمَتَهُمَا وَبَقَرَ خَوَاصِرَهُمَا وَهَا هُوَ ذَا فِي بَيْتٍ مَعَهُ شَرْبٌ فَدَعَا النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِرِدَائِهِ فَارْتَدَى ثُمَّ انْطَلَقَ يَمْشِي وَاتَّبَعْتُهُ أَنَا وَزَيْدُ بْنُ حَارِثَةَ حَتَّى جَاءَ الْبَيْتَ الَّذِي فِيهِ حَمْزَةُ فَاسْتَأْذَنَ عَلَيْهِ فَأَذِنَ لَهُ فَطَفِقَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَلُومُ حَمْزَةَ فِيمَا فَعَلَ فَإِذَا حَمْزَةُ ثَمِلٌ مُحْمَرَّةٌ عَيْنَاهُ فَنَظَرَ حَمْزَةُ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ثُمَّ صَعَّدَ النَّظَرَ فَنَظَرَ إِلَى رُكْبَتِهِ ثُمَّ صَعَّدَ النَّظَرَ فَنَظَرَ إِلَى وَجْهِهِ ثُمَّ قَالَ حَمْزَةُ وَهَلْ أَنْتُمْ إِلَّا عَبِيدٌ لِأَبِي فَعَرَفَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهُ ثَمِلٌ فَنَكَصَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى عَقِبَيْهِ الْقَهْقَرَى فَخَرَجَ وَخَرَجْنَا مَعَهُ

قوله: حَدَّثَنَا عَبْدَانُ أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللَّهِ أَخْبَرَنَا يُونُسُ: دلته د امام بخاری رحمه الله شیخ عبدان دې.دا عبدالله بن عثمان بن جبله دې.او د دوی کنیت ابوعبدالرحمن دې.د حافظ ابن حجررحمه الله رائې دا ده.چه د دوی نوم عبدالله دې. خلقو په دې کښې ترمیم کړې دې.او عبدان ئې ترې جوړ کړې دې،او حافظ ابن طاهر فرمائی.چه د دوی نوم عبدالله او کنیت ابوعبدالرحمن دې. د دوی د نوم نه ئې ،،عبد، ،اخستې دې.اودغه شان ئې ددوی د کنیت نه هم ،،عبد ، ،اخستې دې.اود دواړو تثنیه نه ئې ،،عبدان،، جوړ کړې دې،او هم په دې سره دوی مشهور دی.[1]

قوله: أَنَّ عَلِيًّا قَالَ كَانَتْ لِي شَارِفٌ مِنْ نَصِيبِي مِنَ الْمَغْنَمِ يَوْمَ بَدْرٍ:
حضرت علی رضی الله عنه فرمائی.چه زما سره یوه اوښه وه.کومه چه د جنګ بدر د مال غنیمت په حصه کښې زما رسیدلې وه.

«شارف» مسن اوښې ته وائی[2]

«وَكَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَعْطَانِي مِمَّا أَفَاءَ اللهُ عَلَيْهِ مِنَ الْخُمُسِ يَوْمَئِذٍ» د «أعطاني» مفعول محذوف دې.یعنی «أعطاني شارفا»

اویوه بله اوښه نبی صلی الله علیه وسلم ماته د هغه خمس نه راکړې وه.کوم چه الله تعالی نبی صلی الله علیه وسلم ته د بدر په ورځ ورکړې وو.

یعنی دغنیمت نه خمس وستې شوې وو.اوهغه خمس نبی صلی الله علیه وسلم بیا تقسیم کړې وو. نوپه هغې کښې یوه بله اوښه جضرت علی رضی الله عنه ته ملاؤ شوې وه.نودغه شان د حضرت علی رضی الله عنه سره دوه اوښې شوې.

---

[1])عمدة القاری(٧٤/١١)_

[2])فتح الباری(١٩٩/٦)_

قوله: فَلَمَّا أَرَدْتُ أَنْ أَبْتَنِيَ بِفَاطِمَةَ عَلَيْهَا السَّلَام بِنْتِ النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: کله چه ما د حضرت فاطمه بنت نبی ﷺ د رخصتئ (واده کولو) اراده اوکړه.د ،،بناء،، او ،،ابتناء،، لفظ د رخصتئ په معنی کښې استعمالیږی.

قوله: وَاعَدْتُ رَجُلًا صَوَّاغًا فِي بَنِي قَيْنُقَاعَ أَنْ يَرْتَحِلَ مَعِي فَنَأْتِيَ بِإِذْخِرٍ فَأَرَدْتُ أَنْ أَبِيعَهُ مِنَ الصَّوَّاغِينَ فَنَسْتَعِينَ بِهِ فِي وَلِيمَةِ عُرْسِي: نوما د بنی قینقاع د یو زرګرسره دا خبره کړې وه.چه هغه به ماسره ځی.او مونږ به د اذخرګیاه راوړو.ما اراده کړې وه.چه زه به دغه ګیاه په زرګرانو باندې خرڅوم.اوپه دې سره به د خپل واده په ولیمه مدد اخلم.

قوله: فَبَيْنَا أَنَا أَجْمَعُ لِشَارِفَيَّ مِنَ الْأَقْتَابِ وَالْغَرَائِرِ وَالْحِبَالِ: ①الاقتاب: د ،،قتب،، جمع ده.کتهې ته وائی.(یعنی هغه پیړه کېږه چه د خریا بل څه څاروی په شا باندې اچولې شی. چه د بوج په وجه دهغه ملا د خوږیدونه بچ وی ازمترجم)

②الغرائر: د ،،غرارة،، جمع ده.بورو ته وائی.(څه اذخرپه کښې جمع کړی از مترجم)

③الحبال: د ،،حبل،، جمع ده.رسئ ته وائی.

ترجمه: نوپه داسې وخت کښې چه ما دخپلو دواړو اوښودپاره کتهې،بورئ او رسئ جمع کولې.

قوله: وَشَارِفَايَ مُنَاخَانِ إِلَى جَنْبِ حُجْرَةِ رَجُلٍ مِنَ الْأَنْصَارِ: اوزما دواړه اوښې د یو انصاری د حجرې په خواه کښې ناستې وې.

قوله: حَتَّى جَمَعْتُ مَا جَمَعْتُ: تردې چه ما چه څه جمع کول هغه مې جمع کړل.

قوله: فَإِذَا أَنَا بِشَارِفَيَّ قَدْ أُجِبَّتْ أَسْنِمَتُهُمَا وَبُقِرَتْ خَوَاصِرُهُمَا وَأُخِذَ مِنْ أَكْبَادِهِمَا: ①اسنمة: د ،،سنام،، جمع ده.اوښ قب ته وائی.

② بقرت: ((أی شقت وقطعت)) څیرلې شوې وې.

③ خواصر: د ،،حاصر،، جمع ده.تشی ته وائی.

④ اکباد: د ،،کبد،، جمع ده.اینې (کلیجی) ته وائی.

نوناګهانه ما اوکتل.چه زما د دواړو اوښو قبونه پرې کړې شوی دی.اودهغې تشی څیرلی شوی دی.او د دواړو اینې راوستې شوی دی.

قوله: فَلَمْ أَمْلِكْ عَيْنَيَّ حِينَ رَأَيْتُ الْمَنْظَرَ قُلْتُ مَنْ فَعَلَ هَذَا قَالُوا فَعَلَهُ حَمْزَةُ بْنُ عَبْدِ الْمُطَّلِبِ وَهُوَ فِي هَذَا الْبَيْتِ فِي شَرْبٍ مِنَ الْأَنْصَارِ: کله چه ما دا منظراولیدل.نوما په خپلو سترګو قابو اونکړې شو،ما تپوس اوکړو دا چا کړی دی؟ خلقو راته اووئیل.چه (ستا تره) حمزه بن عبدالمطلب کړې دی.او دانصارو د شراب څکونکو یوې ډلې سره هغه په دې کورکښې موجود دې.

شرب: دا د ،،شارب،، جمع ده.لكه څګه چه ،،راجل،، د ،،رجل،، جمع ده.مراد دی. شراب څکونکی خلق.

قوله: عِنْدَهُ قَيْنَةٌ وَأَصْحَابُهُ فَقَالَتْ فِي غِنَائِهَا أَلَا يَا حَمْزُ لِلشُّرُفِ النِّوَاءِ:

① قينة: سندرغاړې.

② شرف: دا د ،،شارف،، جمع ده.د پوخ عمراوښې ته وائي.

③ النواء:د ،،ناوية،، جمع ده.دا د ،،شرف،، صفت دې. په معنی د څربې او پیړې، دوی سره یوه سندرغاړې وه.اوددوی ملګری وو.نو سندرغاړې په خپله سندره کښې وئیلی وو.«أيايا حمزة للشرف النواء» اې حمزه، دغه پیړو څربو اوښو ته طرف ته ورشه.

قوله: فَوَثَبَ حَمْزَةُ إِلَى السَّيْفِ فَأَجَبَّ أَسْنِمَتَهُمَا وَبَقَرَ خَوَاصِرَهُمَا وَأَخَذَ مِنْ أَكْبَادِهِمَا: نوحمزه ﷛ راټوب کړې.او توره ئې راواخستله.اود دواړو اوښو قبونه ئې کټ کړل.اودهغې تشی ئې اوخیرل.اودهغې اینې ئې را اوویستلې.

قَالَ عَلِيٌّ فَانْطَلَقْتُ حَتَّى أَدْخُلَ عَلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَعِنْدَهُ زَيْدُ بْنُ حَارِثَةَ وَعَرَفَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الَّذِي لَقِيتُ فَقَالَ مَا لَكَ: حضرت علی ﷛ فرمائي.ماچه دا حالت اولیدل.نود نبی کریم ﷺ په خدمت کښې حاضر شوم.نبی ﷺ سره زیدبن حارثه هم و،.نبی ﷺ زماپه غم اوپریشانئ باندې پوهه شو.نبی ﷺ تپوس اوکړو.په تا څه شوی دی؟ ما ورته اووئیل.یا رسول الله ما د نن ورځې پشان د غم منظر چرته نه دې لیدلې.نن حضرت حمزه ﷛ زما په دوو اوښو باندې ظلم کړې دې.دهغې قبونه ئې کټ کړی دی.اودهغوی تشی ئې څیرلی دی. اوهغه اودهغه ملګری دلته په یو کور کښې موجود دی.نو نبی ﷺ خپل څادر راوغوښتل.او ئې واچول، او روان شو.زیدبن حارثه ﷛ هم دوی پسې شاته رازوان شو.اوهغه کور ته ورغلل.په کوم کښې چه حضرت حمزه ﷛ وو.نبی ﷺ د دننه تلواجازت اوغوستلو.نو نبی ﷺ ته اجازت ملاؤ شو.چه دننه لاړلو.نو نبی ﷺ حضرت حمزه ﷛ د هغوی په دې فعل باندې ملامته کول شروع کړل.«فإذا حمزة ثمل محمرة عيناه» ،،ثمل،، په نشه کښې د مدهوشه کیدوپه معنی کښې دې.یعنی حضرت حمزه ﷛ د نشې په حالت کښې وو.اودواړه سترګې ئې سرې وې.حضرت حمزه ﷛ نبی کریم ﷺ ته نظر راپورته کړو.(دپښو دطرف نه) اوبیا ئې نظرلږ نور پورته کړو.اود نبی ﷺ په زنګون نظرواچولو.اوبیا ئې نظر نور اوچت کړلو.او د نبی ﷺ مخ طرف ته ئې اوکتل.او وې وئیل.

قوله: وَهَلْ أَنْتُمْ إِلَّا عَبِيدٌ لِأَبِي: تاسوخلقو زما د پلار غلامان ئې.نبی ﷺ پوهه شو.چه دې په نشه کښې بیخوده دې.نو نبی ﷺ واپس دهغه ځاې نه په پوندو راغلو.اومونږ هم دهغوی سره راووتلو.

حضرت حمزه رضي الله عنه دلته نبي ﷺ او حضرت علي رضي الله عنه ته اوونيل.چه تاسو زما د پلار غلامان ئي.حافظ ابن حجر رحمه الله ددي توجيه دا کړې ده.چه چونکه نبي ﷺ د حضرت عبدالمطلب نمسي وو.او حضرت علي رضي الله عنه هم د هغوی نمسي وو.او حضرت حمزه رضي الله عنه دهغوی نمسي نه وو. بلکه ځوي وو.نو هغوی عبدالمطلب (چه د نبي ﷺ او حضرت علي رضي الله عنه نيکه اود عربو سردار وو) په منزله د سيد او مالك اوګرځول.او نبي ﷺ او حضرت علي رضي الله عنه ته ئي اوونيل.چه «هل أنتم إلا عبيد لأبي» اوبخپله چونکه دهغوی ځوي وو.او د عبدالمطلب سره دهغوی نسبت د نبي ﷺ او دحضرت علي رضي الله عنه په مقابله کښې زيات نزدې وو.نو ددې جملې نه د حضرت حمزه رضي الله عنه مقصود په دې خبره باندې فخر کول وو.چه زه ستاسو په نسبت عبدالمطلب ته زيات نزدې يم.([1])

خو حضرت ګنګوهي رحمه الله فرمائي.چه دحضرت حمزه رضي الله عنه په دې کلام کښې د توجيه کولو ضرورت څه دې؟ځکه چه هغوی په حالت د نشه کښې وو.د نشې په حالت کښې انسان نه عقل او هوش تلې وی.حضرت حمزه رضي الله عنه هم په دغه حالت کښې يوه بې معنی او بې مقصده خبرې کړې وه.نوددې د توجيه ضرورت څه دې؟ ([2])

بهرحال امام بخاري رحمه الله دا حديث دلته د غزوه بدر په بيان کښې ځکه ذکر کړو.چه په دې حديث کښې دی.چه د جنګ بدر په مال غنيمت کښې حضرت علي رضي الله عنه ته اوښه ملاؤ شوې وه.ددې نه دحضرت علي رضي الله عنه بدري کيدل معلوم شو.او هم دا د امام بخاري رحمه الله مقصد دې.

[٣٧٨٢]حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ عَبَّادٍ أَخْبَرَنَا ابْنُ عُيَيْنَةَ قَالَ أَنْفَذَهُ لَنَا ابْنُ الْأَصْبَهَانِيِّ سَمِعَهُ مِنْ ابْنِ مَعْقِلٍ أَنَّ عَلِيًّا رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ كَبَّرَ عَلَى سَهْلِ بْنِ حُنَيْفٍ فَقَالَ إِنَّهُ شَهِدَ بَدْرًا

دمحمدبن عباد کنيت ابوعبدالله دې.دامام بخاري رحمه الله استاذ دې.دووی قيام په بغداد کښې وو.ثقه او معروف او مشهور راوی دې.په ٢٣٤هـ کښې وفاتش وې دې.خصوصي خبره دا ده.چه د وی په بخاري کښې صرف دا يو روايت دې.([3])

قوله: أَنْفَذَهُ لَنَا ابْنُ الْأَصْبَهَانِيِّ : د «ابن الأصفهاني» نوم ،،عبدالرحمن بن عبدالله،، دې. دکوفې اوسيدونکې وو.ددې جملې دوه مطلبه کيدې شي.

① يو مطلب دا دې.چه ابن الاصبهاني دا حديث مونږ ته په پوره سند سره تر آخره پورې بيان کړې دې.

② دويمه معنی دا کيدې شي.چه ابن الاصبهاني دا حديث مونږ ته ليکلې راليږلې دې.مونږ

---

[1])قال الحافظ أراد أن أباه عبدالمطلب جد للنبي ﷺ ولعلي رضي الله عنه أيضاً والجد يدعى سيداً وحاصله أن حمزة أراد الإفتخار عليهم بأنه أقرب إلى عبدالمطلب منهم (تعليقات اللامع (٢٦٨/٨)_

[2])قال الشيخ رشيد أحمد الجنجوهي قدس سره في قوله ((وما أنتم إلا عبيد لأبي.. وما أبعد التلطف لتوجيه صحته مع أنه من كلام سكران الذي لم يكن له عقل إذا ذاک (لامع الدراري (٢٦٧/٨)_

[3])عمدة القاري(١١١/١٧)_

دا حديث د هغه نه اوريدلې نه دې.چه نقل كوو ئې.بلكه بطريق المكاتبة ئې نقل كوو.[1]
په راروان روايت كښې دى.چه حضرت علىؓ د حضرت سهل بن حنيف په جنازه باندې تكبيرونه اوونيل.او وې فرمائيل.حضرت سهلؓ بدرته حاضرشوې وو.دجنازې په مانځه كښې ئې څومره تكبيرونه ونيلى وو.د ابن عبدالبر او امام بغوى رحمهما الله د روايت مطابق ئې شپږ تكبيرونه ونيلى وو.او د حافظ ابوذر د روايت مطابق حضرت علىؓ پنځه تكبيرونه ونيلى وو.[2]

[٣٧٨٣] حَدَّثَنَا أَبُو الْيَمَانِ أَخْبَرَنَا شُعَيْبٌ عَنِ الزُّهْرِيِّ قَالَ أَخْبَرَنِي سَالِمُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ أَنَّهُ سَمِعَ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا يُحَدِّثُ أَنَّ عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ حِينَ تَأَيَّمَتْ حَفْصَةُ بِنْتُ عُمَرَ مِنْ خُنَيْسِ بْنِ حُذَافَةَ السَّهْمِيِّ وَكَانَ مِنْ أَصْحَابِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَدْ شَهِدَ بَدْرًا تُوُفِّيَ بِالْمَدِينَةِ قَالَ عُمَرُ فَلَقِيتُ عُثْمَانَ بْنَ عَفَّانَ فَعَرَضْتُ عَلَيْهِ حَفْصَةَ فَقُلْتُ إِنْ شِئْتَ أَنْكَحْتُكَ حَفْصَةَ بِنْتَ عُمَرَ قَالَ سَأَنْظُرُ فِي أَمْرِي فَلَبِثْتُ لَيَالِيَ فَقَالَ قَدْ بَدَا لِي أَنْ لَا أَتَزَوَّجَ يَوْمِي هَذَا قَالَ عُمَرُ فَلَقِيتُ أَبَا بَكْرٍ فَقُلْتُ إِنْ شِئْتَ أَنْكَحْتُكَ حَفْصَةَ بِنْتَ عُمَرَ فَصَمَتَ أَبُو بَكْرٍ فَلَمْ يَرْجِعْ إِلَيَّ شَيْئًا فَكُنْتُ عَلَيْهِ أَوْجَدَ مِنِّي عَلَى عُثْمَانَ فَلَبِثْتُ لَيَالِيَ ثُمَّ خَطَبَهَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَأَنْكَحْتُهَا إِيَّاهُ فَلَقِيَنِي أَبُو بَكْرٍ فَقَالَ لَعَلَّكَ وَجَدْتَ عَلَيَّ حِينَ عَرَضْتَ عَلَيَّ حَفْصَةَ فَلَمْ أَرْجِعْ إِلَيْكَ قُلْتُ نَعَمْ قَالَ فَإِنَّهُ لَمْ يَمْنَعْنِي أَنْ أَرْجِعَ إِلَيْكَ فِيمَا عَرَضْتَ إِلَّا أَنِّي قَدْ عَلِمْتُ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَدْ ذَكَرَهَا فَلَمْ أَكُنْ لِأُفْشِيَ سِرَّ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَلَوْ تَرَكَهَا لَقَبِلْتُهَا [٣٨٣٠و٤٨٣٦و٤٨٥٠]

په روايت كښې دى.چه حضرت حفصه بنتِ عمرد خپل خاوند حضرت خنيس بن حذافه سهمى په وفات سره كونډه شوه.او حضرت خنيسؓ د رسول الله ﷺ په صحابه كرامو ﷺ كښې وو.اوپه بدركښې شريك شوې وو.دووى وفات په مدينه منوره كښې شوې وو.چونكه حضرت حفصه اوس هم دواده د عمروه.نودهغوى خيال شو.چه واده اوكړى.نوپه دې سلسله كښې حضرت عمر فاروقؓ حضرت عثمانؓ سره ملاؤ شو.او وې ونيل. كه تاسو غواړئ.نوستاسو نكاح به د حفصې سره اوكړم.خو حضرت عثمانؓ ورته اوونيل.زه به پرې سوچ اوكړم.او د سوچ نه پس ئې اوونې.زما فى الحال د نكاح كولو اراده نشته.حضرت عمرؓ ددې نه پس حضرت ابوبكرؓ سره ملاؤ شو.اوهغوى ته ئې د حضرت حفصې د نكاح په باره كښې اوونيل.حضرت ابوبكر چپ پاتې شو.او څه جواب ئې ورته ورنكړو.حضرت عمرؓ فرمائى.چه حضرت ابوبكرؓ ته د حضرت عثمانؓ په مقابله

---

[1])قال الحافظ أنفذه لنا إبن الأصبهانى أى بلغ منتهاه من الرواية وتمام السياق فنفذ فيه ،كقولك : إنفذت السهم أى رميت به فاصبت وقيل المراد بقوله أنفذه لنا أى أرسله فكأنه حمله عنه مكاتبة أو إجازة وانظرفتح البارى (٣١٨\٧)_

[2])فتح البارى(٣١٨\٧)_

کښې ماته زياته غصه راغله.(يوخودديې وجې چه دوی څه جواب رانکړو.او دويم ددې وجې چه د دوی سره تعلقات هم د حضرت عثمان رضی الله عنه په مقابله کښې زيات وو.) بيا څو روځې پس نبی کريم ﷺ پخپله حفصې ته دنکاح پيغام اوليږلو.نودنبی ﷺ سره دحفصې نکاح اوشوه. حضرت عمر رضی الله عنه فرمائی.چه روستو ما سره حضرت ابوبکر رضی الله عنه ملاؤ شو.او وې ونيل.کيدې شی.چه کله تاسو ته ما د حضرت حفصې دنکاح په باره کښې څه جواب درنکو.نو تاته به زما نه خفه شوې وې.ما ورته اوونيل.آو زه خفه شوې ووم.نو حضرت ابوبکر رضی الله عنه اوفرمائيل. ماتاسو ته ددې وجې جواب درنکړو.چه زما په علم کښې دا خبره راغلې وه.چه نبی ﷺ د حضرت حفصې سره نکاح کول غواړی.نوما د رسول الله ﷺ راز ښکاره کول نه غوښتل.که نبی ﷺ اراده پريخودې وه.نو ما به ضرور قبلوله.

په دې حديث کښې چونکه د حضرت خنيس بن حذافه رضی الله عنه د بدری کيدو ذکر دې.ددې وجې امام بخاری دلته ذکرکړو.والله اعلم.

حضرت خنيس بن حذافه: دوی د فضلاء صحابو رضی الله عنهم نه دې.او صاحب الهجرتين دې.په جنګ بدر کښې شريك وو.او په جنګ احد کښې زخمی شوې وو.اوهم ددغه زخم د وجې په مدينه منوره کښې وفات شو.دا د عبدالله بن حذافه ورور دې.(۱)

وراندې امام بخاری رحمه الله درې رواياتونه ذکرکړی دی.اوپه دغه درې واړه روايتونوکښې امام بخاری رحمه الله حضرت ابومسعود رضی الله عنه بدری ثابتوی.

[۳۷۸۳] حَدَّثَنَا مُسْلِمٌ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ عَنْ عَدِيٍّ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ يَزِيدَ سَمِعَ أَبَا مَسْعُودٍ الْبَدْرِيَّ عَنْ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ نَفَقَةُ الرَّجُلِ عَلَى أَهْلِهِ صَدَقَةٌ [ر:۵۵]

[۳۷۸۵] حَدَّثَنَا أَبُو الْيَمَانِ أَخْبَرَنَا شُعَيْبٌ عَنْ الزُّهْرِيِّ سَمِعْتُ عُرْوَةَ بْنَ الزُّبَيْرِ يُحَدِّثُ عُمَرَ بْنَ عَبْدِ الْعَزِيزِ فِي إِمَارَتِهِ أَخَّرَ الْمُغِيرَةُ بْنُ شُعْبَةَ الْعَصْرَ وَهُوَ أَمِيرُ الْكُوفَةِ فَدَخَلَ عَلَيْهِ أَبُو مَسْعُودٍ عُقْبَةُ بْنُ عَمْرٍو الْأَنْصَارِيُّ جَدُّ زَيْدِ بْنِ حَسَنٍ شَهِدَ بَدْرًا فَقَالَ لَقَدْ عَلِمْتَ نَزَلَ جِبْرِيلُ فَصَلَّى فَصَلَّى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ خَمْسَ صَلَوَاتٍ ثُمَّ قَالَ هَكَذَا أُمِرْتُ كَذَلِكَ كَانَ بَشِيرُ بْنُ أَبِي مَسْعُودٍ يُحَدِّثُ عَنْ أَبِيهِ [ر:۴۹۹]

[۳۷۸۶] حَدَّثَنَا مُوسَى حَدَّثَنَا أَبُو عَوَانَةَ عَنْ الْأَعْمَشِ عَنْ إِبْرَاهِيمَ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ يَزِيدَ عَنْ عَلْقَمَةَ عَنْ أَبِي مَسْعُودٍ الْبَدْرِيِّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْآيَتَانِ مِنْ آخِرِ سُورَةِ الْبَقَرَةِ مَنْ قَرَأَهُمَا فِي لَيْلَةٍ كَفَتَاهُ قَالَ عَبْدُ الرَّحْمَنِ فَلَقِيتُ أَبَا مَسْعُودٍ وَهُوَ يَطُوفُ بِالْبَيْتِ فَسَأَلْتُهُ فَحَدَّثَنِيهِ [۴۷۲۲و۴۷۵۳و۴۷۶۳]

حضرت ابومسعود رضی الله عنه: د دوی نوم عقبه بن عمرو دې.او دې انصاری دې.دخزرج قبيلې سره ددوی تعلق دې. او په بيعت عقبه کښې شريك شوې وو.د دوی په بدری کيدو کښې اختلاف دې.د ابن اسحاق او واقدی وغيره رحمهم الله رائې دا ده . چه دې په جنګ بدر

---

(۱) الإصابة (۱۱/۴۵۶)_

كښې نه وو شريك شوې.دوى ته بدرى ددې وجې وئيلې شى. چه د بدر په خاې كښې اوسيدلو.خودامام بخارى،امام مسلم ،طبرانى وابوعتبه بن سلام رحمهم الله وغيره راې دا ده.چه دې په بدركښې شريك شوې وو.اوتاسوته معلومه ده.چه «المثبت مقدم على المنفى» چه مثبت ته په منفى باندې ترجيح وى. نو ځكه به دې بدرى شمارلې شى.(1)

امام بخارى رحمه الله دلت د ابومسعود رضي الله عنه د بدرى كيدو د ثبوت دپاره د درې روايتونوتخريج كړې دې.په اولنى روايت كښې ئې د دوى د نوم سره صرف ،،بدرى،،ذكركړې دې.په دې كښې دا احتمال وو.چه چونكه دوى په بدر كښې اوسيدل. د دې وجې دوى ته بدرى وئيلې شى.نو امام بخارى رحمه الله د دويم روايت تخريج اوكړو.په هغې كښې حضرت عروه د «شهد بدرا» تصريح كړې ده.دغه شان په دريم روايت كښې حضرت علقمه رحمه الله دوى ته بدرى وئيلى دى.بهر حال د دې باب په درې واړه رواياتوكښې امام بخارى د ابو مسعود انصارى رضي الله عنه بدرى كيدل ثابت كړى دى.

[٣٧٨٧] حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ بُكَيْرٍ حَدَّثَنَا اللَّيْثُ عَنْ عُقَيْلٍ عَنِ ابْنِ شِهَابٍ أَخْبَرَنِي مَحْمُودُ بْنُ الرَّبِيعِ أَنَّ عِتْبَانَ بْنَ مَالِكٍ وَكَانَ مِنْ أَصْحَابِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِمَّنْ شَهِدَ بَدْرًا مِنَ الْأَنْصَارِ أَنَّهُ أَتَى رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

حَدَّثَنَا أَحْمَدُ هُوَ ابْنُ صَالِحٍ حَدَّثَنَا عَنْبَسَةُ حَدَّثَنَا يُونُسُ قَالَ ابْنُ شِهَابٍ ثُمَّ سَأَلْتُ الْحُصَيْنَ بْنَ مُحَمَّدٍ وَهُوَ أَحَدُ بَنِي سَالِمٍ وَهُوَ مِنْ سَرَاتِهِمْ عَنْ حَدِيثِ مَحْمُودِ بْنِ الرَّبِيعِ عَنْ عِتْبَانَ بْنِ مَالِكٍ فَصَدَّقَهُ [ر: ٤٢٤]

په دې روايت كښې د حضرت عتبان بن مالك رضي الله عنه په باره كښې دى.چه دوى په جنګ بدر كښې شركت كړې وو.حضرت عتبان بن مالك رضي الله عنه انصارى خزرجى دې.دوى د خپلې قبيلې بنو سالم امام هم وو.د جمهورو په نيز دوى بدر دى.البته ابن اسحاق دوى په بدرينو كښې نه دې شمار كړې.د حضرت امير معاويه رضي الله عنه په دورخلافت كښې دوى وفات شوى وو.او دوى دهغه د جنازې مونځ وركړې وو.(2)

[٣٧٨٨] حَدَّثَنَا أَبُو الْيَمَانِ أَخْبَرَنَا شُعَيْبٌ عَنِ الزُّهْرِيِّ قَالَ أَخْبَرَنِي عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عَامِرِ بْنِ رَبِيعَةَ وَكَانَ مِنْ أَكْبَرِ بَنِي عَدِيٍّ وَكَانَ أَبُوهُ شَهِدَ بَدْرًا مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّ عُمَرَ اسْتَعْمَلَ قُدَامَةَ بْنَ مَظْعُونٍ عَلَى الْبَحْرَيْنِ وَكَانَ شَهِدَ بَدْرًا وَهُوَ خَالُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ وَحَفْصَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ

دا حديث د عبدالله بن عامر رحمه الله نه مروى دې.د دوى پلار عامربن ربيع رضي الله عنه دې.په جنګ بدر كښې شريك شوې وو.حضرت عامربن ربيعه رضي الله عنه خطيب الاسالم دې.په مكه مكرمه

---

(1) الإصابة ٤٩٠/٢ و ٤٩١)_

(2) الإصابة ٤٥٢/٢)_

كنبې ئې ايمان راوړې وو.او حبشه طرف ته ئې هجرت كړې وو. بيامدينې ته راغلې وو.د بدر نه عالوه د نوروو ټولو مشاهدو كنبې شريك شوې وو.د دوى خوى عبدالله بن عامر كوم چه د دې حديث راوى دې.په ٢ هـ كنبې پيدا شوې وو.د حضرت عامر رضي الله عنه يو بل خوى هم وو. د هغه نوم هم عبدالله وو.او هغه په جنګ طائف كنبې شريك شوې وو.او هم په هغې كنبې شهيد شوې وو.د حضرت عامر بن ربيعه وفات په ٣٢هـ يا ٣٣هـ يا ٣٥هـ كنبې شوې وو.[١]

قوله: أَنَّ عُمَرَ اسْتَعْمَلَ قُدَامَةَ بْنَ مَظْعُونٍ عَلَى الْبَحْرَيْنِ وَكَانَ شَهِدَ بَدْرًا:

حضرت عمر رضي الله عنه حضرت قدامه بن مظعون رضي الله عنه د بحرين عامل جوړ كړې وو.او حضرت قدامه رضي الله عنه په جنګ بدر كنبې شريك شوې وو.

حضرت قدامه بن مظعون رضى الله عنه: حضرت قدامه بن مظعون رضي الله عنه د حضرت عثمان بن مظعون او عبدالله بن مظعون رضي الله عنهما ورور وو.اود حضرت عبدالله بن عمر او حضرت حفصې رضي الله عنهما ما ما وو.د دوى خور حضرت زينب بنت مظعون د حضرت عمر رضي الله عنه بى بى وه.دوى په جنګ بدر كنبې شريك شوى وو،حضرت عمر رضي الله عنه دوى د بحرين عامل جوړ كړې وو.حضرت عمر ته شكايت ملاؤ شو.چه قدامه رضي الله عنه مسكر استعمال كړې دې.دوى تحقيق اوكړو.او ددې نه پس ئې حضرت قدامه رضي الله عنه معزول كړلو.اوپه دوى باندې ئې حد جارى كړو.او د دوى په ځاې ئې حضرت عثمان بن ابى العاص رضي الله عنه د بحرين والى مقرر كړو.[٢]

[٣٧٨٩] حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ أَسْمَاءَ حَدَّثَنَا جُوَيْرِيَةُ عَنْ مَالِكٍ عَنْ الزُّهْرِيِّ أَنَّ سَالِمَ بْنَ عَبْدِ اللَّهِ أَخْبَرَهُ قَالَ أَخْبَرَ رَافِعُ بْنُ خَدِيجٍ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ عُمَرَ أَنَّ عَمَّيْهِ وَكَانَا شَهِدَا بَدْرًا أَخْبَرَاهُ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نَهَى عَنْ كِرَاءِ الْمَزَارِعِ قُلْتُ لِسَالِمٍ فَتُكْرِيهَا أَنْتَ قَالَ نَعَمْ إِنَّ رَافِعًا أَكْثَرَ عَلَى نَفْسِهِ [ر:٢٢٠٢]

په دې حديث كنبې هم دا خودل مقصود دى.چه د حضرت رافع بن خديج رضي الله عنه دوه ترونه وو.او دواړه جنګ بدر ته حاضر شوى وو.په دوى كنبې د يونوم ،،ظهير ،،(په تصغيرسره) اودبل نوم ،،مظهر،، وو.ظهير په عقبه ثانيه كنبې شريك شوې وو.مظهر دده دووغلامانوپه خيبر كنبې د يهودو په سازش سره قتل كړې وو.دا د حضرت عمر رضي الله عنه زمانه وه.حضرت

---

[١] عمدة القارى(١٧\١١٣و ١١٤)ـ

[٢] وقد اورد الحافظ القصة عن عبدالرزاق فى مصنفه وقال فقدم الجارود العقدى على عمر فقال إن قدامة سكر،فقال من يشهد معک؟ فقال أبوهريرة فشهد أبوهريرة أنه سكران يقى فأرسل إلى قدامة فقال له الجارود أقم عليه الحد فقال له عمر إخصم أنت أم شاهد رضي الله عنه فصمت ثم عاوده فقال لتمسكن .أ و لأسوانک فقال ليس فى الحق أن يشرب إبن عمک وتسوءنى فأرسل عمر إلى زوجته هند بنت الوليد فشهدت على زوجها فقال عمر لقدامة إنى أريد أن أحدک فقال ليس لک ذلک لقول الله عزوجل ﴿ليس على الذين آمنوا وعملوا الصالحات جناح فيما طعموا ﴾ فقال أخطأت التاويل فإن بقية الآية ((إذا ما إتقوا)) فإنک إذا إتقيت أجتنبت ما حرم الله عليک ثم أمربه فجلد فغاضبه قدامة ثم حجاً جميعاً فاستيقظ عمر من نومه فزعاً فقال عجلوا بقدامة أتانى آت فقال صالح قدامة فإنه أخوک فاصطلحا (وانظرفتح البارى(٧\٣٢٠)ـ

عمر رضی الله عنه ددې واقعه په وجه د يهوديانو د خيبر نه د جلا وطنئ حكم اوكړو.اودغه شان يهود د خيبر نه هم اووتل.(١) په حديث كښې ورانډې د. كراء الارض مسئله ده.كومه چه بد په كتاب المزارعة كښې راشي. (انشاء الله)

[٣٧٩٠]حَدَّثَنَا آدَمُ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ عَنْ حُصَيْنِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ قَالَ سَمِعْتُ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ شَدَّادِ بْنِ الْهَادِ اللَّيْثِيَّ قَالَ رَأَيْتُ رِفَاعَةَ بْنَ رَافِعٍ الْأَنْصَارِيَّ وَكَانَ شَهِدَ بَدْرًا

په دې روايت كښې د حضرت رفاعه بن رافع په باره كښې دی.چه دوی په جنګ بدر كښې شريك وو.(٢)

[٣٧٩١]حَدَّثَنَا عَبْدَانُ أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللَّهِ أَخْبَرَنَا مَعْمَرٌ وَيُونُسُ عَنْ الزُّهْرِيِّ عَنْ عُرْوَةَ بْنِ الزُّبَيْرِ أَنَّهُ أَخْبَرَهُ أَنَّ الْمِسْوَرَ بْنَ مَخْرَمَةَ أَخْبَرَهُ أَنَّ عَمْرَو بْنَ عَوْفٍ وَهُوَ حَلِيفٌ لِبَنِي عَامِرِ بْنِ لُؤَيٍّ وَكَانَ شَهِدَ بَدْرًا مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَعَثَ أَبَا عُبَيْدَةَ بْنَ الْجَرَّاحِ إِلَى الْبَحْرَيْنِ يَأْتِي بِجِزْيَتِهَا وَكَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ هُوَ صَالَحَ أَهْلَ الْبَحْرَيْنِ وَأَمَّرَ عَلَيْهِمُ الْعَلَاءَ بْنَ الْحَضْرَمِيِّ فَقَدِمَ أَبُو عُبَيْدَةَ بِمَالٍ مِنْ الْبَحْرَيْنِ فَسَمِعَتْ الْأَنْصَارُ بِقُدُومِ أَبِي عُبَيْدَةَ فَوَافَوْا صَلَاةَ الْفَجْرِ مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَلَمَّا انْصَرَفَ تَعَرَّضُوا لَهُ فَتَبَسَّمَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حِينَ رَآهُمْ ثُمَّ قَالَ أَظُنُّكُمْ سَمِعْتُمْ أَنَّ أَبَا عُبَيْدَةَ قَدِمَ بِشَيْءٍ قَالُوا أَجَلْ يَا رَسُولَ اللَّهِ قَالَ فَأَبْشِرُوا وَأَمِّلُوا مَا يَسُرُّكُمْ فَوَاللَّهِ مَا الْفَقْرَ أَخْشَى عَلَيْكُمْ وَلَكِنِّي أَخْشَى أَنْ تُبْسَطَ عَلَيْكُمْ الدُّنْيَا كَمَا بُسِطَتْ عَلَى مَنْ كَانَ قَبْلَكُمْ فَتَنَافَسُوهَا كَمَا تَنَافَسُوهَا وَتُهْلِكَكُمْ كَمَا أَهْلَكَتْهُمْ [ر:٢٩٨٨]

حضرت مسعودبن مخرمه رضی الله عنه فرمائی.چه عمروبن عوف كوم چه د بنی عامر بنی لوی حليف وو.اوپه جنګ بدر كښې د نبی صلی الله علیه وسلم سره شريك وو.بيان كړی دی.چه نبی صلی الله علیه وسلم ابوعبيده بن الجراح رضی الله عنه بحرين ته اوليږلو.چه دهغه ځای نه جزيه راوړی.او نبی صلی الله علیه وسلم د اهل بحرين سره صلح كړې وه.او حضرت علاء بن حضرمی رضی الله عنه ئې په هغوی امير مقرر كړې و..دحضرت علاء بن حضرمی رضی الله عنه د پلار نوم عبدالله بن عماد حضرمی دی.علاء بن حضرمی د حضرت ابوبكر رضی الله عنه او حضرت عمر رضی الله عنه په زمانه كښې هم د بحرين امير پاتې شوې دی.په ١۴ھ كښې وفات شوی وو.ددوی نه پس حضرت عمر رضی الله عنه حضرت ابوهريره رضی الله عنه د بحرين امير مقرر كړو.(٣) دحضرت ابوهريره رضی الله عنه نه پس ئې حضرت قدامه بن مظعون رضی الله عنه او بيا حضرت عثمان بن ابی العاص رضی الله عنه د بحرين امير مقرر كړو.حضرت ابوعبيده بن الجراح د رضی الله عنه د

١)عمدة القاری(١٧\١١٤)_
٢)حضرت رفاعه بن رافع د انصارو د قبيلې خزرج سره تعلق ساتلو.دوی او ددوی پلار دواړه عقبه او نورو مشاهدو ته حاضرشوی وو.په يوڅلويښت يا دوه څلويښت هجرئ كښې وفات شوې وو. الإصابة (١\٥١٧)_
٣)عمدة القاری(١٧\١١٥)_

بحرين نه مال راوړول. او راغلل.حضرات انصارو چه د ابوعبيده رضي الله عنه د راتلو خبر واو ريدو.نود نبى ﷺ سره د صبا په مانخه کښې د ملاويدودپاره حاضر شول.نوکله چه نبى ﷺ د مانخه نه فارغ شو.انصار ورته مخامخ راغلل.نبى ﷺ چه دوى اوليدل نو مسکې شو.او بيا دوى ته مخاطب شو.او وې فرمائيل.زما خيال دې چه تاسو خلقو د ابوعبيده رضي الله عنه د راتلو خبراوريدلې دې.چه هغه (دبحرين) نه څه (مال) راوړې دې.حضرات انصارو رضي الله عنهم جواب ورکړو.آو.يا رسول الله! ونيل چه نبى ﷺ اوفرمائيل.

قوله: قَالَ فَأَبْشِرُوا وَأَمِّلُوا مَا يَسُرُّكُمْ فَوَاللَّهِ مَا الْفَقْرَ أَخْشَى عَلَيْكُمْ وَلَكِنِّي أَخْشَى أَنْ تُبْسَطَ عَلَيْكُمُ الدُّنْيَا كَمَا بُسِطَتْ عَلَى مَنْ كَانَ قَبْلَكُمْ فَتَنَافَسُوهَا كَمَا تَنَافَسُوهَا وَتُهْلِكَكُمْ كَمَا أَهْلَكَتْهُمْ: ناسوته دې زيرې وى.او کوم څيز چه تاسو خوشحاله کوى.د هغې اميد ساتئ.(يعنى مال او دولت) په الله قسم زما په تاسو د فقر او محتاجئ ويره او خوف نشته.بلکه زه ددې خبرې نه ويريږم.چه دنيا به په تاسو داسې فراخه کړې شى.لکه څنګه چه ستاسو نه په وړاندې خلقو فراخه کړې شوې وه.او تاسو به دې طرف ته مائله شئ.لکه څنګه چه مخکښې خلق مائله شوى وو.او دا دنيا به تاسو تباه او برباد کړى.لکه څنګه چه ئې ستاسونه وړاندې خلق تباه کړى وو.

په دې واقعه کښې د حضرت عمروبن عوف رضي الله عنه بدرى ذکردې.ددې وجې امام بخارى رحمه الله دا دلته ذکر کړه.

[۳۷۹۲]حَدَّثَنَا أَبُو النُّعْمَانِ حَدَّثَنَا جَرِيرُ بْنُ حَازِمٍ عَنْ نَافِعٍ أَنَّ ابْنَ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا كَانَ يَقْتُلُ الْحَيَّاتِ كُلَّهَا حَتَّى حَدَّثَهُ أَبُو لُبَابَةَ الْبَدْرِيُّ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نَهَى عَنْ قَتْلِ جِنَّانِ الْبُيُوتِ فَأَمْسَكَ عَنْهَا [ر:۳۱۳۰]

په دې روايت کښې دى.چه حضرت ابن عمر رضي الله عنهما به هرقسم ماران وژل. تردې چه حضرت ابولبابه بدرى رضي الله عنه دوى ته بيان اوکړو.چه ((أن النبى ﷺ نهى من قتل جنان البيوت)) يعنى رسول اکرم ﷺ د ،،جنان البيوت،، د قتل نه منع کړې ده.

((جنان: بکسرالجيم، وتشديدالنون)) جمع ده.د ،،جان،،دسپين رنګ مارته وائى. بعضې حضراتو فرمائيلى دى.چه نرې غوندې مار دې.هغې ته ،،جان،، وائى.(۱)

کله چه حضرت ابولبابه رضي الله عنه دا حديث حضرت ابن عمر رضي الله عنهما ته واورول. نوهغوى بيا د مارانو د قتل کولونه منع شو.(۲) بهرحال په دې حديث کښې چونکه ابولبابه رضي الله عنه ته بدرى ونيلې دې،ددې وجې امام بخارى دا دلته بيان کړو.

حضرت انس رضي الله عنه فرمائى.چه د انصارو څو کسانود نبى ﷺ نه اجازت اوغوستلو اووې ونيل.چه تاسو مونږ ته اجازت راکړئ.چه مونږ د خپل خوريى حضرت عباس رضي الله عنه فديه

---

۱)عمدة القارى(۱۱۵\۱۷)_

۲)ددې حديث تشريح په ((بدء الخلق)) کښې تيره شوې ده)_

پريږدو.نو نبي ﷺ اوفرمائيل.په الله قسم،يو درهم به هم په دې کښې نه پريږدئ.(ددې تفصيل تير شوې دې) چونکه په دې کښې د انصارو د هغه کسانو ذکردې،کوم چه بدر ته حاضر شوي وو.ددې وجې امام بخاري رحمه الله دا روايت دلته بيان کړو.

[۳۷۹۳]حَدَّثَنِي إِبْرَاهِيمُ بْنُ الْمُنْذِرِ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ فُلَيْحٍ عَنْ مُوسَى بْنِ عُقْبَةَ قَالَ ابْنُ شِهَابٍ حَدَّثَنَا أَنَسُ بْنُ مَالِكٍ أَنَّ رِجَالًا مِنْ الْأَنْصَارِ اسْتَأْذَنُوا رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالُوا ائْذَنْ لَنَا فَلْنَتْرُكْ لِابْنِ أُخْتِنَا عَبَّاسٍ فِدَاءَهُ قَالَ وَاللَّهِ لَا تَذَرُونَ مِنْهُ دِرْهَمًا[ر:۲۴۰۰]

قوله: وَاللَّهِ لَا تَذَرُونَ مِنْهُ دِرْهَمًا:((لاتذرن)) هغه فعل دې چه ماضي ،مصدراو اسم فاعل ئې مستعمل نه دې. که څنګه چه د ((يدع)) ، ماضي مستعمل نه دې.([1])

قوله: فَقَالُوا ائْذَنْ لَنَا فَلْنَتْرُكْ لِابْنِ أُخْتِنَا: د ((فلنترك)) په باره کښې حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائيلي دي.چه دا د امر صيغه ده.او لام د مبالغې دپاره دې.([2])

علامه عيني رحمه الله فرمائيلي دي.دې ته فعل امر هغه کس وئيلې شي.دچا چه دعلم صرف سره هيڅ واقفيت نه وي.دوي وائي.چه دا فعل مضارع ده.اولام د تاکيد دپاره دې.([3])

قوله: لِابْنِ أُخْتِنَا عَبَّاسٍ رضي الله عنهما : حضرات انصارو رضي الله عنهم حضرت عباس رضي الله عنه ته خوريې اووئيل.دحضرت عباس رضي الله عنه مور د انصارو څنې نه وه.بلکه د دوي نيا د عبدالمطلب مور سلمى بنت عمرو د انصارو نه وه.حضرت عباس رضي الله عنه ته هغوى خوريې مجازاً وئيلى دي.([4])

[۳۷۹۴]حَدَّثَنَا أَبُو عَاصِمٍ عَنْ ابْنِ جُرَيْجٍ عَنْ الزُّهْرِيِّ عَنْ عَطَاءِ بْنِ يَزِيدَ عَنْ عُبَيْدِ اللَّهِ بْنِ عَدِيٍّ عَنْ الْمِقْدَادِ بْنِ الْأَسْوَدِ حَدَّثَنِي إِسْحَاقُ حَدَّثَنَا يَعْقُوبُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ بْنِ سَعْدٍ حَدَّثَنَا ابْنُ أَخِي ابْنِ شِهَابٍ عَنْ عَمِّهِ قَالَ أَخْبَرَنِي عَطَاءُ بْنُ يَزِيدَ اللَّيْثِيُّ ثُمَّ الْجُنْدَعِيُّ أَنَّ عُبَيْدَ اللَّهِ بْنَ عَدِيِّ بْنِ الْخِيَارِ أَخْبَرَهُ أَنَّ الْمِقْدَادَ بْنَ عَمْرٍو الْكِنْدِيَّ وَكَانَ حَلِيفًا لِبَنِي زُهْرَةَ وَكَانَ مِمَّنْ شَهِدَ بَدْرًا مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَخْبَرَهُ أَنَّهُ قَالَ لِرَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَرَأَيْتَ إِنْ لَقِيتُ رَجُلًا مِنْ الْكُفَّارِ فَاقْتَتَلْنَا فَضَرَبَ إِحْدَى يَدَيَّ بِالسَّيْفِ فَقَطَعَهَا ثُمَّ لَاذَ مِنِّي بِشَجَرَةٍ فَقَالَ أَسْلَمْتُ لِلَّهِ أَأَقْتُلُهُ يَا رَسُولَ اللَّهِ بَعْدَ أَنْ قَالَهَا فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ

---

[1])مختار الصحاح (۷۱۵) ماده ،،و،، ذ، ر،)_

[2])فتح الباري(۳۲۲\۷)_

[3])عمدة القاري(۱۱۶\۱۷)_

[4])فتح الباري(۳۲۲\۷) د حضرت عباس رضي الله عنه د مور نوم نثيله وو.د ،،تيم الله بن النمر،، په اولاد کښې وه.(عمدة القاري (۱۱۶\۱۷) البته حافظ ابن حجر رحمه الله د دوي نوم ،،نتيله،، په ،،تا،، سره ليکلې دې.فتح الباري(۳۲۲\۷)_

صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَا تَقْتُلْهُ فَقَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنَّهُ قَطَعَ إِحْدَى يَدَيَّ ثُمَّ قَالَ ذَلِكَ بَعْدَ مَا قَطَعَهَا فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَا تَقْتُلْهُ فَإِنْ قَتَلْتَهُ فَإِنَّهُ بِمَنْزِلَتِكَ قَبْلَ أَنْ تَقْتُلَهُ وَإِنَّكَ بِمَنْزِلَتِهِ قَبْلَ أَنْ يَقُولَ كَلِمَتَهُ الَّتِي قَالَ [ر:۲۴۳۲]

حضرت مقداد بن عمروکندی کوم چه د بنو زهره حلیف او د شرکاء بدرنه وو. فرمائی. چه دوی نبی ﷺ ته عرض اوکړو.چه په دې باره کښې تاسو د خپلې رایې ارشاد اوفرمائې.که د یو کافر سره زما مقابله شی.او مونږ د یوبل د قتل کولو کوشش کوو.په دې کښې هغه زما یو لاس په توره باندې کټ کړی.او بیا هغه زما نه دبچ کیدو دپاره دیوې ونې پناه واخلی.اود ونې شاته شی.ا واووائی .((أسلمت لله)) زه مسلمان شوم.نو یارسول الله ﷺ دده د دې وینا نه پس زه دې قتلولې شم؟ نبی ﷺ ورته اوفرمائیل.((لاتقتله)) ته هغه مه قتلوه.حضرت مقداد عرض اوکړو. یارسول الله هغه خو وړاندې زما یو لاس کټ کړې دې. اود هغې نه پس هغه بیا ((أسلمت لله)) اووئیل.د حضرت مقداد ﷺ مطلب دا وو.چه هغه دا اقراردځان بچ کولودپاره کوی.نو دده قتل پکارده چه جائز وی.نو نبی ﷺ اوفرمائیل

قوله: لَا تَقْتُلْهُ فَإِنْ قَتَلْتَهُ فَإِنَّهُ بِمَنْزِلَتِكَ قَبْلَ أَنْ تَقْتُلَهُ وَإِنَّكَ بِمَنْزِلَتِهِ قَبْلَ أَنْ يَقُولَ كَلِمَتَهُ الَّتِي قَالَ: ته هغه مه قتلوه.که تا هغه قتل کړو ،نو هغه به ستا هغه درجې ته اورسی. کومه چه د هغه د قتلولو نه وړاندې ستا وه.اوته به د هغه په هغه درجه کښې شې. کومه چه د کلمې وئیلو (اواسلام اعلان کولو) نه وړاندې دهغه وه.

دلته دوه تشبیهات دی.یوه تشبیه په ،،عصمت دم،، کښې ده.او دویمه تشبیه په ،،اباحت دم،، کښې ده.((فإنه بمنزلتك قبل أن تقتله)) دا تشبیه ده.د عصمت دم.چه دده د قتل کولو نه وړاندې ته معصوم الدم وې.او هغه چه کلمه د اسلام اووئیله.او اوس هغه داسې معصوم الدم شو.لکه څنګه چه ته د هغه د قتل نه وړاندې معصوم الدم وې.(ځکه چه د اسلام دکلمې وئیلونه پس هغه مسلمان شو، اومسلمان معصوم الدم وی. ((وإنك بمنزلته التى قبل أن يقول كلمته التى قال)) د تشبیه په اباحت دم کښې ده.چه دهغه د قتلولونه پس ته داسې مباح الدم اوګرځیدې شی.لکه څنګه چه د اسلام دکلمې وئیلونه وړاندې هغه مباح الدم وو.(ځکه څوک چه کلمه داسلام اووائی.نودهغه قتل موجب د قصاص دې.اوپه قصاص کښې قتل کیدونکې سړې مباح الدم وی.([1])

[۳۷۹۵] حَدَّثَنِي يَعْقُوبُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ حَدَّثَنَا ابْنُ عُلَيَّةَ حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ التَّيْمِيُّ حَدَّثَنَا أَنَسٌ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَوْمَ بَدْرٍ مَنْ يَنْظُرُ مَا صَنَعَ أَبُو جَهْلٍ

---

[1])قال الخطابی معنی هذا أن الکافر مباح الدم بحکم الدین قبل أن یقول کلمة التوحید فإذا قالها صار محظورالدم کالمسلم فإن قتله المسلم بعد ذلک صار دمه مباحاً بحق القصاص کالکافر بحق الدین)۔

فَانْطَلَقَ ابْنُ مَسْعُودٍ فَوَجَدَهُ قَدْ ضَرَبَهُ ابْنَا عَفْرَاءَ حَتَّى بَرَدَ فَقَالَ آنْتَ أَبَا جَهْلٍ قَالَ ابْنُ عُلَيَّةَ قَالَ سُلَيْمَانُ هٰكَذَا قَالَهَا أَنَسٌ قَالَ أَنْتَ أَبَا جَهْلٍ قَالَ وَهَلْ فَوْقَ رَجُلٍ قَتَلْتُمُوهُ قَالَ سُلَيْمَانُ أَوْقَالَ قَتَلَهُ قَوْمُهُ قَالَ وَقَالَ أَبُو مِجْلَزٍ قَالَ أَبُو جَهْلٍ فَلَوْ غَيْرُ أَكَّارٍ قَتَلَنِي [ر:۳۷۴۵]

په دې روايت کښې د حضرت معاذ او حضرت معوذ په جنګ بدر کښې د شرکت بيان دے، چه هغوی په ابوجهل باندې حمله کړې وه.(تفصيل ئې تيرشوې دې) ددې روايت په آخر کښې د ابوجهل دا قول ((ابومجلز)) نقل کړې دې.

قوله: قَالَ أَبُو جَهْلٍ فَلَوْ غَيْرُ أَكَّارٍ (۱) قَتَلَنِي: ابوجهل د مرګ په وخت کښې وئيلى وو.ارمان د زميندارو نه علاوه بل چا زه قتل کړې وم.دا ددې وجې ده اووئيل چه حضرت معاذ او حضرت معوذ دواړه د انصارو ځنى وو،.او انصاروبه د زراعت او زميندارى کوله.

[۳۷۹۶] حَدَّثَنَا مُوسَى حَدَّثَنَا عَبْدُ الْوَاحِدِ حَدَّثَنَا مَعْمَرٌ عَنِ الزُّهْرِيِّ عَنْ عُبَيْدِ اللَّهِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ حَدَّثَنِي ابْنُ عَبَّاسٍ عَنْ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ لَمَّا تُوُفِّيَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قُلْتُ لِأَبِي بَكْرٍ انْطَلِقْ بِنَا إِلَى إِخْوَانِنَا مِنَ الْأَنْصَارِ فَلَقِينَا مِنْهُمْ رَجُلَانِ صَالِحَانِ شَهِدَا بَدْرًا فَحَدَّثْتُ بِهِ عُرْوَةَ بْنَ الزُّبَيْرِ فَقَالَ هُمَا عُوَيْمُ بْنُ سَاعِدَةَ وَمَعْنُ بْنُ عَدِيٍّ [ر:۲۳۳۰]

دا روايت د حضرت عمرفاروق رضی الله عنه نه مروى دې.دوى فرمائى.چه کله نبى صلی الله علیه وسلم وفات شو.نو ما حضرت ابوبکر رضی الله عنه ته اووئيل.چه تاسو ماسره زمونږ انصارو ورونړو ته لاړ شه.نو په هغوى کښې دوه داسې نيکان کسان زمونږ سره ملاو شو.کوم دواړه چه په جنګ بدر کښې شريك وو.دحديث راوى عبدالله وائى.چه ما دا روايت حضرت عروه رحمه الله ته واورولو.نو هغوى اوفرمائيل.هغه دوه کسان عويم بن ساعده او معن بن عدى رضی الله عنهما وو.(۲)

[۳۷۹۷] حَدَّثَنَا إِسْحَاقُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ سَمِعَ مُحَمَّدَ بْنَ فُضَيْلٍ عَنْ إِسْمَاعِيلَ عَنْ قَيْسٍ كَانَ عَطَاءُ الْبَدْرِيِّينَ خَمْسَةَ آلَافٍ وَقَالَ عُمَرُ لَأُفَضِّلَنَّهُمْ عَلَى مَنْ بَعْدَهُمْ

دا روايت د حضرت قيس رضی الله عنه نه مروى دې.دوى فرمائى چه د بدريانود بيت الله نه سالانه وظيفه پنځه پنځه زره روپۍ وه.حضرت عمر رضی الله عنه اوفرمائيل.چه زه به دې بدريينو ته په هغه کسانو ترجيح ورکوم.ځوك چه د دوى نه پس مسلمانان شوى دى.په دې روايت کښې چونکه د بدرى صحابو رضی الله عنهم ذکر دې.ددې وجې امام بخارى رحمه الله دلته بيان کړو.

---

(۱) والأكار :بفتح الهمزة ،وتشديد الكاف ،الزراع والفلاح ،وكان الذين قتلوه من الأنصار وهم أهل الزراعة يريد بذلك إستخفافهم (عمدة القارى (۱۱۸\۱۷)_

(۲) عويم بضم العين .. وفتح الواو وسكون الياء .. ابن ساعدة .. شهد العقبتين جميعاً وشهدا بدراً وأحداً والخندق ومات فى خلافة عمر رضی الله عنه بالمدينة وهو ابن خمس أو ست وستين سنة .. ومعن بفتح الميم وسكون العين .. ابن عدى شهد العقبة وبدراً وأحداً والخندق وسائر المشاهد مع النبى صلی الله علیه وسلم وقتل يوم اليمامة شهيداً فى خلافة أبى بكرصديق رضی الله عنه (عمدة القارى (۱۱۸\۱۷)_

[۳۷۹۸] حَدَّثَنِي إِسْحَاقُ بْنُ مَنْصُورٍ حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ أَخْبَرَنَا مَعْمَرٌ عَنْ الزُّهْرِيِّ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ جُبَيْرٍ عَنْ أَبِيهِ قَالَ سَمِعْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقْرَأُ فِي الْمَغْرِبِ بِالطُّورِ وَذَلِكَ أَوَّلَ مَا وَقَرَ الْإِيمَانُ فِي قَلْبِي [ر: ۷۳۱]

[۳۷۹۹] وَعَنْ الزُّهْرِيِّ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ جُبَيْرِ بْنِ مُطْعِمٍ عَنْ أَبِيهِ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ فِي أُسَارَى بَدْرٍ لَوْ كَانَ الْمُطْعِمُ بْنُ عَدِيٍّ حَيًّا ثُمَّ كَلَّمَنِي فِي هَؤُلَاءِ النَّتْنَى لَتَرَكْتُهُمْ لَهُ [ر: ۲۹۷۰]

امام زهری رحمه الله دمحمدبن جبیر نه اوهغه دخپل پلارجبیربن مطعم رضي الله عنه نه نقل کوی.چه حضرت جبیربن مطعم رضي الله عنه فرمائیلی دی.ما د نبی کریم صلی الله علیه وسلم نه واوریدل .چه هغوی د مابنام په مانځه کښې دسورة طور تلاوت کولو.اودا اولنۍ موقع وه.چه ایمان زما په زړه کښې ځاې اونیولو.

د روایت دترجمة الباب سره مطابقت: دلته امام بخاری رحمه الله صرف دومره حصه ذکرکړې ده.چه دهغې د جنګ بدرسره په ظاهره څه تعلق نه معلومیږی.خوپه کتاب الجهاد کښې دا دا روایت تیرشوې دې.په هغې کښې دی.چه حضرت جبیربن مطعم رضي الله عنه نبی کریم صلی الله علیه وسلم ته د بدرد دقیدیانوپه باره کښې راغلې وو.نوپه دې لحاظ سره د بدر سره ددې روایت تعلق ښکاره دې.[1] وړاندې ددې ماقبل سند سره امام بخاری نقل کړی دی.چه حضرت جبیربن مطعم رضي الله عنه فرمائی.چه نبی کریم صلی الله علیه وسلم د جنګ بدرد قیدیانوپه باره کښې فرمائیلی وو.«لوکان المطعم بن عدی حیاًثم کلمنی فی هولاء النتنی[2] لترکتهم له»

که مطعم بن عدی ژوندې وو.او ددې بدبودارو خلقو (د بدرقیدیانو) په باره کښې ئې ما ته سفارش کړې وو.نو ما به د هغوی په خاطر دا قیدیان بغیرد فدیې نه پریخودی وو.

دمطعم بن عدی په نبی صلی الله علیه وسلم باندې ډیر احسانات وو.کله چه نبی صلی الله علیه وسلم د طائف نه واپس راغلو.اواهل طائف نبی صلی الله علیه وسلم ته ډیرتکلیف رسولې وو.نو اهل مکه نبی صلی الله علیه وسلم ته په مکې کښې د اوسیدو اجازت ورکولو ته تیار نه وو.په دې موقع باندې مطعم بن عدی اعلان کړې وو.چه زه محمدپه خپله پناه کښې اخلم.او خپل ځلورو واړه ځامن ئې مسلح کړل.اود بیت الله په ځلورو واړه ګوټونوکښې د نبی صلی الله علیه وسلم د حفاظت دپاره اودرول.قریشوته چه کله خبر ملاؤ شو.نووې وئیل.«أنت الرجل الذی لاتخفر ذمتك» ته داسې سړې ئې.چه ستاسو عهد او پیمان نشی ماتولې.

دغه شان په شعب ابی طالب کښې بنوهاشم محصور کړې شوی وو.اودمکې قریشود

---

[1])حافظ لیکی.((ووجه إیراده هنا ما تقدم فی الجهاد أنه کان قدم فی أساری بدر أی فی طلب فدائهم .. (فتح الباری(۷\۳۲٤)_

[2])النتنی:بنونین مفتوحتیین بینهما تاء مثناة من فوق وهو جمع ،،نتن،، بفتح لانون وکسرالتاء کز من یجمع علی زمنی سمی أساری بدرالذین قتلوا وصاروا جیفاً بالنتنی لکفرهم کقوله تعالی ((إنما المشرکون نجس)) عمدة القاری (۱۷\۱۱۹)_~

مقاطعهٔ معاهده کړې وه.ددې معاهدې په ختمولوکښې مطعم بن عدی لوئې کردار ادا کړې وو. (١) ددې وجې نبي اوفرمائيل.که مطعم ژوندې وو.اوسفارش ئې کړې وو.نو ما به دا قيديان بغيرد فديه نه آزاد کړی وو.

[٣٨٠٠]وَقَالَ اللَّيْثُ عَنْ يَحْيَى بْنِ سَعِيدٍ عَنْ سَعِيدِ بْنِ الْمُسَيَّبِ وَقَعَتِ الْفِتْنَةُ الْأُولَى يَعْنِي مَقْتَلَ عُثْمَانَ فَلَمْ تُبْقِ مِنْ أَصْحَابِ بَدْرٍ أَحَدًا ثُمَّ وَقَعَتِ الْفِتْنَةُ الثَّانِيَةُ يَعْنِي الْحَرَّةَ فَلَمْ تُبْقِ مِنْ أَصْحَابِ الْحُدَيْبِيَةِ أَحَدًا ثُمَّ وَقَعَتِ الثَّالِثَةُ فَلَمْ تَرْتَفِعْ وَلِلنَّاسِ طَبَاخٌ

دا تعليق دې.د سند ابتدائی حصه ذکر نه ده.يحيی بن سعيد انصاری د حضرت سعيدبن المسيب رحمه الله نه نقل کوی.چه اولنئ فتنه يعنی د حضرت عثمان رضي الله عنه د شهيد کولوفتنه واقع شوه. نو هغې په اصحاب بدرکښې څوك پرې نه خودل.

مطلب دا دې.چه دحضرت عثمان رضي الله عنه د شهيد کولوکومه فتنه چه پيښه شوې وه.(٢) ددې نه پس بدری صحابه يوپه بل پسې وفات کيدل شروع شول.دا مطلب نه دې.چه په دې فتنه کښې هغوی قتل شوی وو.ځکه چه ددې واقعه نه پس حضرت علی،حضرت طلحه ،حضرت زبير،او حضرت سعدبن ابی وقاص رضي الله عنهم وغيره بدری صحابه کرام رضي الله عنهم ژوندی وو.

دويمه فتنه: دويمه فتنه واقعه شوه. يعنی د ،،حره،، واقعه،نودې په اصحاب حديبيه کښې څوك پرې نه خودل.مطلب دادې.چه دواقعهٔ ،حره،،نه پس اصحاب حديبيه پرله پسې وفات شول.

د ،،حره،، دواقعه تفصيل خو به په کتاب الفتن کښې په تفصيل سره راشی. دلته دومره خبره زده کړئ.چه دحضرت معاويه رضي الله عنه د وفات نه پس کله چه يزيد خليفه شو.نواهل مدينې د يزيدپه لاس د بيعت کولونه انکار اوکړو.نو يزيد د مسلم بن عقبه په سرکردګئ کښې د ٢٧ زرد کسانو يو لښکر روان کړلو.په کوم کښې چه دولس زره شهسواران وو.اوپنځلس زره پيدل وو.اوپه مدينه منوره کښې په حره مقام کښې کومه چه کانړيزنه زمکه ده.دغه لښکرقيام اوکړو.(د دې وجې دې فتنې ته فتنه حره وائی) او په مدينه منوره باندې ئې حمله اوکړه.د انصارو او مهاجرينو تقريباً اووه سوه کسان په دې واقعه کښې شيهدان کړې شول.

دا واقد په ٦٢ هـ يا ٦٣هـ کښې پيښه شوې وه.(٣) د يحيی بن سعيد انصاری بيان دې. چه د عثمان رضي الله عنه د شهادت د واقعه په وخت کښې په مسجد نبوی کښې اذان اومونځ موقوف شوې وو.اود فتنه حره د واقع کيدو په وخت کښې هم په مسجد نبوی کښې اذان او مونځ موقوف شوې وو.(٤)

---

[١])د تفصيل دپاره اوګورئ فتح الباری (٣٢٤\١٧)_

[٢])وکان مقتل عثمان رضي الله عنه يوم الجمعة لثمان ليال خلت من ذی الحجة يوم التروية سنة خمس وثلاثين قاله الواقدی وعنه أيضاً أنه قتل يوم الجمعة ليلتين بقيتا من ذی الحجة وحاصروه تسعة وأربعين يوماً.. عمدة القاری (١١٩\١٧)_

[٣])عمدة القاری(١١٩\١٧)_

[٤])فتح الباری(٣٢٥\١٧)_

دريمه فتنه:

قوله: ثُمَّ وَقَعَتْ الثَّالِثَةُ فَلَمْ تَرْتَفِعْ وَلِلنَّاسِ طَبَاخٌ: بيا دريم فتنه واقع شوه.نو هغه ختمه شوې نه وه.په داسي حال کښې چه په خلقوکښې عقل اوخيرباقي وو.

«طباخ» بفتح الطاء،،والباء» قوت او شدت ته وائي.خو د عقل او هوښيارتيا او خيردپاره هم استعماليږي.(١) مطلب دا دې.چه کله دريمه فتنه واقع شوه.نو د خلقو نه عقل او هوښيارتيا او خير تلې وو.

ددې دريمې فتنې نه کومه فتنه مراد ده.دلته په روايت کښې ددې ذکر نشته. د اکثرو حضراتو رائې دا ده.(٢) چه ددې نه د ابوحمزه خارجي واقعه مراد ده.کومه چه په ۱۳۰هـ کښې پيښه شوې وه.واقعه دا ده،چه د،حضر موت،، مقام نه ابو حمزه خارجي د خپل ځان سره اووه سوه (۷۰۰) سوارهٔ واخستل.اوحجاز طرف ته روان شو.په هغه زمانه کښې مروان بن محمد بن مروان بن الحکم خليفه وو. ابو حمزه خارجي د مکې ،مدينې او طائف حاکم عبدالواحد بن سليمان د ځان سره ملګرې کړلو.او د مروان بن محمد خلاف ئې د بغاوت اعلان اوکړو.او لاړل په مکه مکرمه باندې ئې قبضه اوکړه.مروان ته چه کله خبر ملاؤ شو.نوهغه د خپل فوځ نه څلور زره کسان منتخب کړل.اود ابوحمزه د ختمولودپاره ئې روان کړل.عبدالملك بن محمدبن عطيه ئې ددې لښکر جرنيل او اميرمقرر کړو.د دواړو فوځونو په مينځ کښې جنګ اوشو.ابو حمزه خارجي اودهغه اوو سوه کسان قتل کړې شول. اود هغه حمايت کونکو نورو خلقوته هم شکت اوشو.(٣)

امام بخاری رحمه الله د حضرت ليث دا تعليق دلته ددې دپاره ذکر کړو.چه په دې کښې د اصحاب بدر ذکر دې.(يعنی د اولنئ فتنې په بيان کښې چه په کوم ځاې کښې د «فلم تبق من أصحاب بدر أحداً» ئې وئيلی دی)

[۳۸۰۱] حَدَّثَنَا الْحَجَّاجُ بْنُ مِنْهَالٍ حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عُمَرَ النُّمَيْرِيُّ حَدَّثَنَا يُونُسُ بْنُ يَزِيدَ قَالَ سَمِعْتُ الزُّهْرِيَّ قَالَ سَمِعْتُ عُرْوَةَ بْنَ الزُّبَيْرِ وَسَعِيدَ بْنَ الْمُسَيَّبِ وَعَلْقَمَةَ بْنَ وَقَّاصٍ وَعُبَيْدَ اللَّهِ بْنَ عَبْدِ اللَّهِ عَنْ حَدِيثِ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا زَوْجِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كُلٌّ حَدَّثَنِي طَائِفَةً مِنْ الْحَدِيثِ قَالَتْ فَأَقْبَلْتُ أَنَا وَأُمُّ مِسْطَحٍ فَعَثَرَتْ أُمُّ مِسْطَحٍ فِي مِرْطِهَا فَقَالَتْ تَعِسَ مِسْطَحٌ فَقُلْتُ بِئْسَ مَا قُلْتِ تَسُبِّينَ رَجُلًا شَهِدَ بَدْرًا فَذَكَرَ حَدِيثَ الْإِفْكِ [ر: ۲۴۵۳]

په دې حديث کښې د قصه افك بيان دې .دا حديث به په تفصيل سره وړاندې راشي.چه په حديث کښې چونکه د حضرت مسطح رضي الله عنه د بدری کيدو ذکر ددې.ددې وجې امام بخاری دا حديث دلته بيان کړو.

---

١)عمدة القاری(۱۲۰\۱۷)_

٢)د داودی خيال دې.چه ددې نه فتنه ،،ازارقه،، مراد ده (عمدة القاری(۱۲۰\۱۷)_

٣)فتح الباری(۳۲۵\۷)_

[٣٨٠٢] حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ الْمُنْذِرِ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ فُلَيْحِ بْنِ سُلَيْمَانَ عَنْ مُوسَى بْنِ عُقْبَةَ عَنِ ابْنِ شِهَابٍ قَالَ هَذِهِ مَغَازِي رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَذَكَرَ الْحَدِيثَ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَهُوَ يُلْقِيهِمْ هَلْ وَجَدْتُمْ مَا وَعَدَكُمْ رَبُّكُمْ حَقًّا قَالَ مُوسَى قَالَ نَافِعٌ قَالَ عَبْدُ اللَّهِ قَالَ نَاسٌ مِنْ أَصْحَابِهِ يَا رَسُولَ اللَّهِ تُنَادِي نَاسًا أَمْوَاتًا قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَا أَنْتُمْ بِأَسْمَعَ لِمَا قُلْتُ مِنْهُمْ [ر: ١٣٠٤]

[٣٨٠٣] قَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ فَجَمِيعُ مَنْ شَهِدَ بَدْرًا مِنْ قُرَيْشٍ مِمَّنْ ضُرِبَ لَهُ بِسَهْمِهِ أَحَدٌ وَثَمَانُونَ رَجُلًا وَكَانَ عُرْوَةُ بْنُ الزُّبَيْرِ يَقُولُ قَالَ الزُّبَيْرُ قُسِمَتْ سُهْمَانُهُمْ فَكَانُوا مِائَةً وَاللَّهُ أَعْلَمُ
حَدَّثَنِي إِبْرَاهِيمُ بْنُ مُوسَى أَخْبَرَنَا هِشَامٌ عَنْ مَعْمَرٍ عَنْ هِشَامِ بْنِ عُرْوَةَ عَنْ أَبِيهِ عَنِ الزُّبَيْرِ قَالَ ضُرِبَتْ يَوْمَ بَدْرٍ لِلْمُهَاجِرِينَ بِمِائَةِ سَهْمٍ

قوله: حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ الْمُنْذِرِ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ فُلَيْحٍ إلخ: په دې روايت كښې په بدر كښې اهل قليب ته د نبي ﷺ د خطاب ذكر دې.ددې تفصيل بيان شوې دې.ددې روايت په آخر كښې د امام بخارى خپل قول دې. يا د موسى بن عقبه قول دې.چه په بدر كښې د شريك شوو قريشوتعداد ٨١ سړى وو.چاته چه په مال غنيمت كښې حصه وركړې شوې وه. او حضرت عروه د حضرت زبير رضي الله عنه په حواله سره وائى.چه دچا حصې تقسيم شوې وې.(په مهاجرينو كښې) نو هغه سل كسان وو.

قوله: حَدَّثَنِي إِبْرَاهِيمُ بْنُ مُوسَى أَخْبَرَنَا هِشَامٌ: ددې باب دا آخرى روايت د حضرت زبير رضي الله عنه نه مروى دى.دوى فرمائى.چه د بدر په ورځ د مهاجرينو دپاره سل حصې مقررشوې وې.

د رواياتو تعارض اود هغې توجيهات: دلته پورته د موسىٰ بن عقبه په روايت كښې دى.چه د يو اتيا مهاجرينودپاره په جنګ بدر كښې حصې مقرر شوې وې.اود حضرت زبير رضي الله عنه په روايت كښې دى.چه سل حصې مقرر شوې وې.په ظاهره په دواړو روايتونوكښې تعارض دې.

① په دواړو رواياتوكښې د تطبيق مختلف توجيهات شوى دى.داودى ونيلى دى. چه ممكن ده.حضرت زبير رضي الله عنه ته اشتباه شوى وى.اودهغه اشتباه په وجه هغوى ١٠٠ ونيلى وى.(١)

② ممكن ده.چه دحضرت زبير رضي الله عنه نه چه چا روايت كړې وى.هغوى ته اشتباه شوى وى.اوهغوى تعداد غلط خودلى وى.(٢) ګنى تحقيقى خبره هم دا ده.چه مهارين سل نه وو.

③ داودى رحمه الله دريمه توجيه دا كړې ده.چه ټول مهاجرين څلور اتيا وو.او دوى سره درې اسونه وو.دوه حصې د هريواس وى.دغه شان شپږ حصې د اسونو شوې. څلور اتيا او شپږ لس كم سل شوې.او لس كسان هغه وو.كوم چه په جنګ كښې شريك شوى نه وو.خونبى ﷺ د هغوى دپاره حصې مقرر كړې وې.په دې حساب سره ټولې حصې سل شوې.نوبعضې

---

(١) فتح البارى(٧/٣٢٦)_
(٢) فتح البارى(٧/٣٢٦)_

راویان ټول جمع کوی.او بیان کوی.اوبعضې حضرات صرف په جنګ کښې د شریکو خلقو حصه بیانوی.نودهغوی خودلې شوې تعداد کمیږی.

④ حافظ ابن حجر رحمه الله دا جواب ورکړې دېځچه په مال غنیمت کښې چه کومې حصې مهاجرینوته ملاوْ شوې وې، هغه اتیا وې،او شل حصې روسته په مال خمس کښې دوی ته ملاوْ شوې وې.په دې حساب سره ټولې حصې سل شوې.په بعضې روایاتوکښې د مال غنیمت او مال خمس دواړو تعداد خودلې شوې دې.اوپه بعضوکښې صرف د مال غنیمت د حصو تعداد خودلې شوې دې.نو د دې وجې په دواړه قسمه روایاتوکښې څه تعرض نشته.(١)

١٣=بَاب تَسْمِيَةُ مَنْ سُمِّيَ مِنْ أَهْلِ بَدْرٍ فِي الْجَامِعِ الَّذِي وَضَعَهُ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ عَلَى حُرُوفِ الْمُعْجَمِ

⊙ النَّبِيُّ مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ الْهَاشِمِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ⊙ إِيَاسُ بْنُ الْبُكَيْرِ ⊙ بِلَالُ بْنُ رَبَاحٍ مَوْلَى أَبِي بَكْرٍ الْقُرَشِيِّ ⊙ حَمْزَةُ بْنُ عَبْدِ الْمُطَّلِبِ الْهَاشِمِيُّ ⊙ حَاطِبُ بْنُ أَبِي بَلْتَعَةَ حَلِيفٌ لِقُرَيْشٍ ⊙ حَارِثَةُ بْنُ الرَّبِيعِ الْأَنْصَارِيُّ قُتِلَ يَوْمَ بَدْرٍ وَهُوَ حَارِثَةُ بْنُ سُرَاقَةَ كَانَ فِي النَّظَّارَةِ ⊙ خُبَيْبُ بْنُ عَدِيٍّ الْأَنْصَارِيُّ ⊙ خُنَيْسُ بْنُ حُذَافَةَ السَّهْمِيُّ ⊙ رِفَاعَةُ بْنُ رَافِعٍ الْأَنْصَارِيُّ ⊙ رِفَاعَةُ بْنُ عَبْدِ الْمُنْذِرِ ⊙ أَبُو لُبَابَةَ الْأَنْصَارِيُّ ⊙ الزُّبَيْرُ بْنُ الْعَوَّامِ الْقُرَشِيُّ ⊙ زَيْدُ بْنُ سَهْلٍ ⊙ أَبُو طَلْحَةَ الْأَنْصَارِيُّ ⊙ أَبُو زَيْدٍ الْأَنْصَارِيُّ ⊙ سَعْدُ بْنُ مَالِكٍ الزُّهْرِيُّ ⊙ سَعْدُ بْنُ خَوْلَةَ الْقُرَشِيُّ ⊙ سَعِيدُ بْنُ زَيْدِ بْنِ عَمْرِو بْنِ نُفَيْلٍ الْقُرَشِيُّ ⊙ سَهْلُ بْنُ حُنَيْفٍ الْأَنْصَارِيُّ ⊙ ظُهَيْرُ بْنُ رَافِعٍ الْأَنْصَارِيُّ ⊙ وَأَخُوهُ ⊙ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عُثْمَانَ ⊙ أَبُو بَكْرٍ الصِّدِّيقُ الْقُرَشِيُّ ⊙ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مَسْعُودٍ الْهُذَلِيُّ ⊙ عُتْبَةُ بْنُ مَسْعُودٍ الْهُذَلِيُّ ⊙ عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ عَوْفٍ الزُّهْرِيُّ ⊙ عُبَيْدَةُ بْنُ الْحَارِثِ الْقُرَشِيُّ ⊙ عُبَادَةُ بْنُ الصَّامِتِ الْأَنْصَارِيُّ ⊙ عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ الْعَدَوِيُّ ⊙ عُثْمَانُ بْنُ عَفَّانَ الْقُرَشِيُّ خَلَّفَهُ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى ابْنَتِهِ وَضَرَبَ لَهُ بِسَهْمِهِ ⊙ عَلِيُّ بْنُ أَبِي طَالِبٍ الْهَاشِمِيُّ ⊙ عَمْرُو بْنُ عَوْفٍ حَلِيفُ بَنِي عَامِرِ بْنِ لُؤَيٍّ ⊙ عُقْبَةُ بْنُ عَمْرٍو الْأَنْصَارِيُّ ⊙ عَامِرُ بْنُ رَبِيعَةَ الْعَنَزِيُّ ⊙ عَاصِمُ بْنُ ثَابِتٍ الْأَنْصَارِيُّ ⊙ عُوَيْمُ بْنُ سَاعِدَةَ الْأَنْصَارِيُّ ⊙ عِتْبَانُ بْنُ مَالِكٍ الْأَنْصَارِيُّ ⊙ قُدَامَةُ بْنُ مَظْعُونٍ ⊙ قَتَادَةُ بْنُ النُّعْمَانِ الْأَنْصَارِيُّ ⊙ مُعَاذُ بْنُ عَمْرِو بْنِ الْجَمُوحِ ⊙ مُعَوِّذُ بْنُ عَفْرَاءَ ⊙ وَأَخُوهُ ⊙ مَالِكُ بْنُ رَبِيعَةَ ⊙ أَبُو أُسَيْدٍ الْأَنْصَارِيُّ ⊙ مُرَارَةُ بْنُ الرَّبِيعِ الْأَنْصَارِيُّ ⊙ مَعْنُ بْنُ عَدِيٍّ الْأَنْصَارِيُّ ⊙ مِسْطَحُ بْنُ أُثَاثَةَ

---

(١) فتح الباری (٣٢٦/٧)_

بْنِ عَبَّادِ بْنِ الْمُطَّلِبِ بْنِ عَبْدِ مَنَافٍ ⊙ مِقْدَادُ بْنُ عَمْرٍو الْكِنْدِيُّ حَلِيفُ بَنِي زُهْرَةَ ⊙ هِلَالُ بْنُ أُمَيَّةَ الْأَنْصَارِيُّ رضي الله عنهم

په دې باب کښې امام بخاری رحمه الله په شرکاء بدر کښې د هغه حضراتو نومونه بیان کړی دی.د چا د شرکت تصریح چه په بخاری شریف کښې راغلې ده.د ټولو بدریانود نومونو ذکر مقصود نه دې.دغه شان بعضې داسې حضرات چه د هغوی په بدری کیدو کښې دچا اختلاف نشته.بلکه پخپله په صحیح بخاری کښې هم د هغوی د بدری کیدو ذکرموجود دې.خوچونکه په تنصیص او تصریح سره نه دېزددې وجې د هغوی نومونه امام بخاری دلته ذکرنکړل.لکه حضرت عبیده بن الجراح رضي الله عنه شو.ددوی د بدری کیدو ذکر خود په بخاری کښې موجود دې.خوچونکه په تنصیص او تصریح «أنه شهد بدراً» الفاظو سره موجود نه دې. ددې وجې د نومونو په دې فهرس کښې د هغوی نومونه نشته.(1)

امام بخاری رحمه الله دلته د څلور څلوېښتو نومونو ذکر د حروف تهجی په ترتیب سره کړې دې.

د بدر د شرکاء تعداد د مشهور روایت مطابق درې سوه او دیارلس دې.ددې ټولو د نومونو ذکر حافظ ضیاء الدین مقدسی په ،،کتاب الاحکام،، کښې په استیعاب سره کړې دې.ابن سیدالناس او ابن اسحاق رحمهما الله په تفصیل سره د بدریین صحابو رضي الله عنهم نومونه ذکرکړی دی..

امام بخاری رحمه الله چه دلته کوم نومونه ذکر کړی دی. ددې په باره کښې مشهوره دا ده.چه کله دا نومونه اولوستې شی.نو په هغه وخت کښې دعا قبلیږی.

بَاب: حَدِيثِ بَنِي النَّضِيرِ وَمَخْرَجِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَيْهِمْ فِي دِيَةِ الرَّجُلَيْنِ وَمَا أَرَادُوا مِنْ الْغَدْرِ بِرَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

قَالَ الزُّهْرِيُّ عَنْ عُرْوَةَ كَانَتْ عَلَى رَأْسِ سِتَّةِ أَشْهُرٍ مِنْ وَقْعَةِ بَدْرٍ قَبْلَ أُحُدٍ وَقَوْلِ اللَّهِ تَعَالَى ﴿هُوَ الَّذِي أَخْرَجَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ مِنْ دِيَارِهِمْ لِأَوَّلِ الْحَشْرِ مَا ظَنَنْتُمْ أَنْ يَخْرُجُوا﴾ (2) وَجَعَلَهُ ابْنُ إِسْحَاقَ بَعْدَ بِئْرِ مَعُونَةَ وَأُحُدٍ

[۳۸۰۴] حَدَّثَنَا إِسْحَاقُ بْنُ نَصْرٍ حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ أَخْبَرَنَا ابْنُ جُرَيْجٍ عَنْ مُوسَى بْنِ عُقْبَةَ عَنْ نَافِعٍ عَنْ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ حَارَبَتْ النَّضِيرُ وَقُرَيْظَةُ فَأَجْلَى بَنِي النَّضِيرِ وَأَقَرَّ قُرَيْظَةَ وَمَنَّ عَلَيْهِمْ حَتَّى حَارَبَتْ قُرَيْظَةُ فَقَتَلَ رِجَالَهُمْ وَقَسَمَ نِسَاءَهُمْ وَأَوْلَادَهُمْ وَأَمْوَالَهُمْ بَيْنَ الْمُسْلِمِينَ إِلَّا بَعْضَهُمْ لَحِقُوا بِالنَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَآمَنَهُمْ وَأَسْلَمُوا وَأَجْلَى يَهُودَ الْمَدِينَةِ كُلَّهُمْ بَنِي قَيْنُقَاعَ وَهُمْ رَهْطُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ سَلَامٍ وَيَهُودَ بَنِي حَارِثَةَ وَكُلَّ يَهُودِ الْمَدِينَةِ

امام بخاری رحمه الله دلته د بنو نضیرو واقعه نقل کوی.غزوه بنو نضیر کله پیښه شوې وه؟ په دې باره کښې امام بخاری رحمه الله یوه رائې د حضرت عروه نه نقل کړې ده.او یوه رائې ئې د

---

(1) فتح الباری(۳۲۹/۷) وعمدة القاری(۱۲۱/۱۷)_

(2) الحشر:۲)_

ابن اسحاق نقل کړې ده.د حضرت عروه رائې دا ده. چه کله د غزوه بدر نه پس شپږ میاشتې تیرې شوې.نو د غزوه بنو نضیرواقعه پیښه شوې وه.او د ابن اسحاق ﷫ رائې امام بخاری ﷫ دا نقل کړی ده.چه د بنو نضیر دا واقعه د غزوه بیر معونه او جنګ احد نه پس رواقع شوې ده.

د نبی علیه السلام مدینې منورې ته د راتلو په وخت کښې د کافرانو قسمونه: نبی ﷺ چه کله مدینې منورې ته تشریف راوړې وو.په هغه وخت کښې د کافرانو درې قسمونه وو.

① دکافرانو یو قسم هغه وو.چه چه به ښکاره د دشمنئ اعلان کولو.-اوجنګ کولوته تیار وو.

② دویم قسم د هغه خلقو وو.کوم چه په دې انتظار کښې وو.چه د مسلمانانو انجام به څه وی.که غالب شو نو مونږ به هم د دوی سره شو.ګنی د خپل پلار نیکه په دین باندې به قائم پاتې یو.بیا په دوی کښې بعضو د زړه نه د مسلمانانو غلبه غوښتله.لکه بنو خزاعه،اوځه کسانود زړه نه د مسلمانانو غلبه نه غوښتله.

③ دریم قسم د مدینې د یهود وو.د مدینې په یهودوکښې اصل دوه قبیلې وې.یو بنو قریظه او بله بنو نضیر،د بنو قینقاع او بنو حارثه ذکر هم راځی.خوپه حقیقت کښې هغه د بنو قریظه او بنو نضیر شاخونه وو([1])

د مدینې د یهودی قبیلو د مسلمانانو سره د امن معاهده شوې وه.چه نه به د یو بل سره جنګ کوو.اونه به دیوبل خلاف د بلې قبیلې سره مدد کوو.([2]) خو یهودیانو دې معاهدې پابندی او خیال اونه ساتلو.نود ټولو نه وړاندې بنو قینقاع دا معاهده ماته کړه.اوپه یهودو کښې د ټولونه وړاندې بنو قینقاع د مدینې منورې نه جلا وطن کړې شول([3])

د بنو قینقاع د یهودو جلاوطنی: کله چه نبی ﷺ په جنګ بدر کښې د کامیابئ حاصلولو نه پس مدینې منورې ته تشریف راوړو.نو نبی ﷺ د مدینې یهود راجمع کړل.او هغوی ته ئې د اسلام دعوت ورکړل.او هغروی ته ئې اوفرمائیل.دالله نه اوویریږئ.تاسوته دا خبره ښه معلومه ده.چه زه د الله رسول یم.چه چرته داسې اونشی.(چه زما د مخالفت په وجه) په تاسو هم داسې عذاب نازل شی.لکه څنګه په بدر کښې په قریشو نازل شو.نو اسلام قبول کړئ.([4])

د بنوقینقاع یوهود د نبی ﷺ په دې خبره غصه شول.او وې وئیل.چه تاته د قریشو په مقابله کښې کامیابی حاصله شوه.خودا دې تا په غلطه فهمئ کښې وانچوی.قریشوچونکه د جنګ تجربه نه لرله.ددې وجې هغوی قتل کړې شول.کله چه زمونږ سره ستا مقابله راشی.نو بیا به معلومه شی.چه څوك به غالب راځی.کله چه بنو قینقاع جنګ ته اماده شول.او وعده ئې

---

[1])فتح الباری(۳۳۰\۷)-

[2])فتح الباری(۳۳۰\۷)_

[3])کالم ابن اثیر(۹۶\۲)_

[4])ابن کثیر د نبی ﷺ د خطاب الفاظ داسې ذکر کړی دی.یا معشریهود أحذروا من الله مثل ما نزل بقریش من النقمة وأسلموا فإنکم قد عرفتم أن نبی مرسل تجدون ذلک فی کتابکم وعهدالله إلیکم (البدایة والنهایة (۳\٤)_

ماته کړه.نو نبی ﷺ هغوی طرف ته خرج اوکړو.مسلمانانو ترځو ورځو پورې د هغوی محاصره کړې وه.آخر دا چه دا خلق مجبوره شول.اود قلعې نه رابهر شول.نبی ﷺ دوی قتل کول غوښتل.خود منافقانو سردارعبدالله بن ابی سفارش اوکړو.چه دوی مه قتلوه.نبی ﷺ دوی قتل خونکړل.خودوی ته ئې د مدینې پریخود حکم اوکړو.دا واقعه په پنځلسم شوال ۲ھ پیښه شوې وه.(۱)

قوله: وَخَرَجَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَيْهِمْ فِي دِيَةِ الرَّجُلَيْنِ وَمَا أَرَادُوا مِنَ الْغَدْرِ بِرَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: د نبی ﷺ د دوو کسانود دیت په باره کښې بنو نضیرطرف ته تلل،اوهغه غداری کومه چه بنو نضیر د نبی ﷺ سره کول غوښتل. دهغې بیان.

غزوه بنو نضیر: په یهودیانوکښې د بنو قینقاع د غدارئ نه پس اوس بنو نضیرو وعه ماته کړه.ددې تفصیل دا دې.چه عمروبن امیه ضمری دبیرمعونه د واقعه نه اتفاقی طور ژوندې بچ شو.(د بیر معونه تفصیل وړاندې راځی) د هغه ځائې نه مدینې منورې ته په راتلوکښې هغه ته دوه کافران ملاو شول.کوم چه د بنو عامرنه وو.نو عمروبن امیه دا اوګڼړل.چه ددې قبیلې سردار عامربن طفیل اویا مسلمانان (په بیر معونه کښې) شهیدان کړل.دغه دواړه ئې قتل کړل.عمروبن امیه ﷺ ته دا معلومه نه وه.چه د مقتولینو د قبیلې سره نبی ﷺ معاهده کړې ده.کله چه نبی ﷺ ته خبراوشو.نو نبی ﷺ اوفرمائیل.هغوی سره خو زمونږ معاهده وه.نو دیت ورکول ضروری دی.(اګرچه عامربن طفیل معاهده ماته کړې وه.او اویا مسلمانان ئې شهیدان کړی وو.خوپه دې عهد شکنئ کښې ټوله قبیله شریکه نه وه.ددې وجې نبی ﷺ د بنو عامر د دغه دوو مقتولینو دیت ورکول ضروری اوګڼړل)

بنوعامرلکه څنګه چه د مسلمانان حلیف وو.دغه شان د بنو نضیر هم حلیف وو.نود عربو د دستور مطابق په دیت کښې څه حصه د بنو نضیرو په ذمه هم واجب الاداء وه.نو نبی ﷺ ددې دیت په باره کښې حضرت ابوبکر حضرت عمر ا څو نرو صحابه کرام ﷺ واخستل.او بنو نضیر ته ئې تشریف یوړلو.هلته چه لاړلو.نونبی ﷺ د یودیوال لاندې کیناستل.

په دغه دوران کښې بنو نضیر په خپل مینځ کښې دا مشوره اوکړه.چه یوکس د کور چت ته اوخیژی.اود پورته نه یوه غټ کانړې په نبی ﷺ باندې راغوزار کړی.چه په دې طریقه نبی ﷺ قتل کړې شی.نبی ﷺ ته د وحی په ذریعه ددې سازش خبر ملاو شو.نبی ﷺ دهغه ځاې نه پاسیدل.لکه چه د څه کار دپاره پاسیدلو.او اوس واپس راځی.او مدینې منورې ته ئې تشریف یوړلو.کله چه د نبی ﷺ په واپسئ کښې روستوالې اوشو.نو یهودیان ډیر ملامته شول.او مایوس شول.او صحابه کرام ﷺ دهغه ځاې نه پاسیدل.د نبی ﷺ په لټون کښې مدینې منورې ته راورسیدل.صحابه کرام ﷺ چه کله نبی ﷺ ته راورسیدل.نو نبی ﷺ ورته اوفرمائیل.بنو نضیرو معاهده ماته کړې ده.نو د دوی محاصره دې اوکړې شی.

---

(۱) البدایة والنهایة (۳۱٤)۔

عبدالله بن ام مکتوم رضي الله عنه نبی ﷺ د مدینې منورې عامل مقرر کړلو.(۱) او صحابه ئې واخستل.اود بنو نضیرو محاصره ئې اوکړه.

عبدالله بن ابی بنو نضیروته پیغام اولیږلو.چه مونږ تاسو سره یو.د ویرې ضرورت نشته.خود منافقانو په زړونوکښې الله تعالی رعب واچولو.اوهغوی د مسلمانانو د مقابلې دپاره رانغلل.

پنځلس ورځو د محاصرې کولونه پس بنو نضیر مجبوره شول.اونبی ﷺ ته ئې درخواست اوکړو.چه مونږ ته دې امن راکړې شی.نبی ﷺ ورته اوفرمائی.د لسو ورځو مهلت دې.په لسو ورځو کښې دننه تاسو د مدینې نه اوځئ.اوڅومره سامان چه تاسو خان سره اوړې شئ.نودهغې اجازت درته شته.خود وسلې د وړلو اجازت نشته.یهودیانود خپلو کورونو دروازې اوچوکاټونه راویستل هم شروع کړل .اوپه لسو ورځوکښې دننه د مدینې نه اووتل.څه شام ته لاړل.اوڅه په خیبر کښې آباد شول.اودغه شان مدینه منوره نه د یهودیانوشرارت ختم شو.یامین بن عمیر او ابوسعیدبن وهب دا دواړه کسان په دوی کښې مسلمانان شول.نودوی

جلاوطن نکړې شول.اونه دوی دمال او اسباب نه محروم کړې شول.(۲)

ابن اسحاق چه د غزوه بنو نضیرکومه واقعه لیکلې ده.هغه دا وه.(۳) ددې نه به تاسو ته معلومه شوې وی.چه په بیرمعونه کښې د اویا قاریانو د شهادت نه پس عمروبن امیه ضمری چه د بنو عامر دوه کسان قتل کړل.اودهغوی د دیت په باره کښې نبی ﷺبنو نضیرو ته تشریف اوړې وو.نوددې نه ثابته شوه.چه دا واقعه د بیرمعونه نه پس شوې ده.خود حضرت عروه د بیان مطابق دا واقعه د احد او بیرمعونه نه وړاندې ده.دوی فرمائی.چه غزوه بنو نضیرد جنګ بدرنه صرف شپږ میشاتې پس شوې ده.نو که د حضرت عروه روایت اومنلې شی.نو بیا به د بنو نضیر د غزوه سبب کوم څیز وی.(ښکاره ده چه په دې صورت کښې د عمروبن امیه ضمری د دوو کسانو قتل اود هغوی د دیت په باره کښې د نبی ﷺ یهودو د بنو نضیرته تلل اود یهودیانو غداری سبب نشی جوړیدې.ځکه چه د دوو کسانود قتل دا واقعه د احد نه لاڅه چه د غزوه بیرمعونه نه هم روستو خبره ده)

نود دې په باره کښې ونیلې شوی دی.چه ابن مردویه رحمه الله په صحیح سند سره د زهری نه یو روایت نقل کړې دی.دهغه روایت حاصل دا دې.چه کله د جنګ بدر واقعه پیښه شوه.او مسلمانانو ته کامیابی ملاوه شوه.نود مکې مشرکانو د مدینې یهودو ته خط اولیکل.چه تاسو سره قلعې او د جنګ سازوسمان شته.تاسو د مسلمانانو خلاف ولې آواز نه اوچتوئ. نو بنونضیرو ددې خط نه پس د یو سازش فیصله اوکړه.اوهغه دا چه نبی ﷺ ته ئې پیغام اولیږل. چه تاسو خان سره درې کسان راولئ.او زمونږ درې عالمان به تاسو سره مذاکره

---

(۱) البدایة والنهایة (۴/۷۵)

(۲) فتح الباری (۷/۳۳۱)

(۳) د پوره تفصیل دپاره اوګورئ البدایة والنهایة (۴/۷۴و ۷۶)

اوکړی.که په دې مذاکره کښې زمونږ دغه درې کسان مطمئن شول.نو مونږ به اسلام قبول کړو.اوپه خپل مينځ کښې ئې دغه درې عالمانوته اووئيل.چه خپل ځان سره خنجر پټ اوساتئ .اوچه موقع ملاؤ شی.نو دې قتل کړئ.په بنو نضيروکښې يوانصاری ښځه وه.د هغې ورور مسلمان وو.هغې ددې سازش خبر خپل ورور ته ورکړو.ورور ئې راغلو. او نبی ﷺ ته ئې دهغې خبر ورکړو.نبی ﷺ د مذاکرې فيصله پريخوده.اوپه هغوی باندې ئې د حملې پروګرام جوړ کړو.([1])

که دحضرت عروه رحمه الله روايت اومنلې شی.نوپه دغه وخت کښې د غزوه بنو نضير سبب به دا واقعه وی.په دې کښې د بيرمعونه ذکرنشته.خواکثراصحاب سيردمحمدبن اسحاق سره موافقت کړې دې.او وئيلې ئې دی.چه غزوه بنونضيرد احد او غزوه بير معونه نه پس شوې وه.اودا د ۴ھ د اولنو ورځو واقعه وه.

امام بخاری رحمه الله د ابن اسحاق او حضرت عروه رحمهما الله دواړو قولونه ذکر کړی دی.اوپه ترجمة الباب کښې ئې آيت ذکرکړې دې.

قوله: وَقَوْلِ اللهِ: هُوَ الَّذِيْٓ اَخْرَجَ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا مِنْ اَهْلِ الْكِتٰبِ مِنْ دِيَارِهِمْ لِاَوَّلِ الْحَشْرِ: الله تعالی هغه ذات دې.چه راوې ويستل. اهل کتابوکښې کافران،د هغوی د کورونو نه په اول حشرکښې،

د اول حشر نه د بنو نضيرود يهودو جلاوطنی ده.هسې خود بنو قينقاع جلا وطنی ددې نه وړاندې شوې وه.اول خوهغه څه لويه قبيله نه وه.بلکه يوشاخ وو.اودويمه دا چه د بنو نضير د دې جلاوطنئ واقعه دهغې په نسبت ډيره لويه واقعه وه.ددې وجې قرآن پاك دې ته ، ،اول حشر، ، اووئيل.

قوله: حَدَّثَنَا إِسْحَاقُ بْنُ نَصْرٍ حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ أَخْبَرَنَا ابْنُ جُرَيْجٍ عَنْ مُوسَى بْنِ عُقْبَةَ عَنْ نَافِعٍ عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ حَارَبَتِ النَّضِيرُ وَقُرَيْظَةُ فَأَجْلَى بَنِي النَّضِيرِ وَأَقَرَّ قُرَيْظَةَ: قريظه او نضيرمحاربه اوکړه.ددې محاربې نه مراد دا دې.چه د مکې قريشو دجنګ بدر نه پس بنی قريظه اوبنی نضيروته خط اوليکلو. او د مسلمانانو مخالفت ته ئې هغوی اماده کړل.نو دې دواړو قبيلو دمعاهدې ماتولو منصوبه جوړه کړه.نو مسلمانانوبنو نضير جلاوطن کړل.او د بنو قريظة سره ئې تجديد دمعاهدې اوکړو. هغوی برقرار پريخودل.تردې چه د غزوه خندق په موقع بنو قريظه دوباره عهد شکنی اوکړه.نو بيا دهغوی سړی قتل کړلاوښځې ،بچی او مالونه ئې په مسلمانانو تقسيم کړل. (دغزوه قريظه تفصيل د غزوه خندق نه روستو راځی)

---

[1])فتح الباری(۳۳۱/۷)_

[٣٨٠٥] حَدَّثَنِي الْحَسَنُ بْنُ مُدْرِكٍ حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ حَمَّادٍ أَخْبَرَنَا أَبُو عَوَانَةَ عَنْ أَبِي بِشْرٍ عَنْ سَعِيدِ بْنِ جُبَيْرٍ قَالَ قُلْتُ لِابْنِ عَبَّاسٍ سُورَةُ الْحَشْرِ قَالَ قُلْ سُورَةُ النَّضِيرِ تَابَعَهُ هُشَيْمٌ عَنْ أَبِي بِشْرٍ [ر: ٣٣٦٨و٣٦٠٠و٣٦٠١]

حضرت سعيد بن جبير رحمه الله فرمائى،چه ما د ابن عباس رضي الله عنهما وړاندې د ،،سورة الحشر،، ټکې اووئيل.نو دوى رضي الله عنه اوفرمائيل.((قل : سورى النضير)) دې سورة ته سورة نضير وايه.
مقصدا دې.چه دا سورت د بنو نضير په باره كښې نازل شوې دې،نو دې ته ،،سورة النضير،، هم وئيلى شى،او ،،سورة الحشر،، هم.

[٣٨٠٦] حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ أَبِي الْأَسْوَدِ حَدَّثَنَا مُعْتَمِرٌ عَنْ أَبِيهِ سَمِعْتُ أَنَسَ بْنَ مَالِكٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ كَانَ الرَّجُلُ يَجْعَلُ لِلنَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ النَّخَلَاتِ حَتَّى افْتَتَحَ قُرَيْظَةَ وَالنَّضِيرَ فَكَانَ بَعْدَ ذَلِكَ يَرُدُّ عَلَيْهِمْ [ر: ٢٩٦٠]

حضرت انس رضي الله عنه فرمائى.چه انصار صحابو رضي الله عنهم به د نبى صلى الله عليه وسلم په خدمت كښې د قجورو وونې پيش كولې،او وئيل به ئې چه تاسو دا په مهاجرينو كښې تقسيم كړئ.او د خپل ځان دپاره هم اوساتئ،كله چه صلى الله عليه وسلم نبى صلى الله عليه وسلم قريظه او بنو نضير فتح كړل،نو بيا نبى صلى الله عليه وسلم انصارو ته هغه وونې واپس كړې،ددې تفصيل دا دې،چه كله نبى صلى الله عليه وسلم قرظه او نضير فتح كړل.او د هغوى مالونه مسلمانانو ته په لاس راغلل،نو په هغه وخت كښې نبى صلى الله عليه وسلم انصارو ته اووئيل.كه تاسو خوښوئ،نو زه به دا مالونه په مهاجرينو كښې تقسيم كړم،او ستاسو چه كومې وونې دى،هغه به تاسو ته واپس كړم،د انصارو سردارانو حضرت سعد بن معاذ رضي الله عنه او حضرت سعد بن عباده رضي الله عنه اووئيل،يارسول الله! زمونږ خو خوښه ده،چه دا مالونه هم تاسو ټول په مهاجرينو كښې تقسيم كړئ،او زمونږ چه كوم مالونه دوى سره دى،هغه هم دوى سره پرېږدئ،نبى صلى الله عليه وسلم د هغوى د دې پرزونې تعريف اوكړو،خود انصارو كوم مالونه چه د مهاجرينو سره وو،هغه ئې هغوى ته واپس كړل،او د يهوديانو نه چه كوم مالونه ملاؤ شوى وو،هغه ئې په مهاجرينو كښې تقسيم كړل.([1])
خود مهاجريو سره نبى صلى الله عليه وسلم په انصارو كښې حضرت ابودجانه انصارى رضي الله عنه او سهل بن حنيف انصارى رضي الله عنه ته هم حصه وركړه،ځكه چه د دې دواړو حضراتو مالى حالت ډېر كمزورې وو.([2])

[٣٨٠٧\٣٨٠٨] حَدَّثَنَا آدَمُ حَدَّثَنَا اللَّيْثُ عَنْ نَافِعٍ عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ حَرَّقَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نَخْلَ بَنِي النَّضِيرِ وَقَطَعَ وَهِيَ الْبُوَيْرَةُ فَنَزَلَتْ مَا قَطَعْتُمْ مِنْ لِينَةٍ أَوْ تَرَكْتُمُوهَا قَائِمَةً عَلَى أُصُولِهَا فَبِإِذْنِ اللَّهِ

---

[1]) فتح البارى (٣٣٣\٧)_
[2]) علامه سهيلى د حضرت ابودجانه او حضرت سهل سره د انصارو نه د حضرت حارث بن صمه نوم هم ذكر كړې دې،... اوګورئ البداية والنهاية (٧٦\٤)_

[٣٨٠٨] حَدَّثَنِي إِسْحَاقُ أَخْبَرَنَا حَبَّانُ أَخْبَرَنَا جُوَيْرِيَةُ بْنُ أَسْمَاءَ عَنْ نَافِعٍ عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حَرَّقَ نَخْلَ بَنِي النَّضِيرِ قَالَ وَلَهَا يَقُولُ حَسَّانُ بْنُ ثَابِتٍ

وَهَانَ عَلَى سَرَاةِ بَنِي لُؤَيٍّ حَرِيقٌ بِالْبُوَيْرَةِ مُسْتَطِيرُ

قَالَ فَأَجَابَهُ أَبُو سُفْيَانَ بْنُ الْحَارِثِ

أَدَامَ اللَّهُ ذَلِكَ مِنْ صَنِيعٍ وَحَرَّقَ فِي نَوَاحِيهَا السَّعِيرُ

سَتَعْلَمُ أَيُّنَا مِنْهَا بِنُزْهٍ وَتَعْلَمُ أَيَّ أَرْضَيْنَا تَضِيرُ [ر:٢٢٠١]

حضرت ابن عمر رضي الله عنهما فرمائی،چه نبی صلی الله علیه وسلم د بن نضیرو د قجورو ونې سوزولې او کټ کړې وې،او هغه باغ کوم ځائې کښې چه دا عمل کړې شوې وو،،بويره،، وو.نو په دې باندې دا آيت نازل شوو«ماتركتم من لينة...»

يهوديانو دا اعتراض کړې و،چه دا څنګه پيغمبر دې،چه باغونه او د خلقو په کارلاتلونکی څيزونه کټ کوی او سوزوی،چه ختم شی،نو الله تعالی د پيغمبر د طرف نه جواب ورکړو.چه کومې ونې تاسو کټ کړی دی،اويا مو پريخودې دی،چه تر اوسه پورې هغه په خپلو جررو ولاړې دی،دا ټول د الله تعالی په حکم سره دی.([1])

يعنی هريو په دواړو کښې د مصلحت نه خالی نه دی،په سوزولو او کټ کولو کښې په کافرانو باندې د رعب او غلبې اظهار دې،او په سالم پريخودو کښې د مسلمانانو دنيوی فائده ده.

البويرة (بضم الباء وفتح الواو....) دا د ،،بورة،، تصغير دې.،، بورة ،، کندې ته وائی،د مدينې منورې سره نزدې په کوم ځائې کښې چه د بنو نضيرو باغ واقع وو.چونکه هغه بنکته ځائې وو.ددې وجې دغه باغ ته ،،بويره،، ونيلې شو.([2])

«لينة» يو خاص قسم قجورې ته وائی.([3])

حضرت ابن عمر رضي الله عنهما فرمائی،نبی صلی الله علیه وسلم چه کله د بنو نضير ونې اوسوزولې،نو د هغې په باره کښې حضرت حسان بن ثابت رضي الله عنه دا شعر ونيلې وو.

قوله: وَهَانَ عَلَى سَرَاةِ بَنِي لُؤَيٍّ حَرِيقٌ بِالْبُوَيْرَةِ مُسْتَطِيرُ قَالَ فَأَجَابَهُ أَبُو سُفْيَانَ بْنُ الْحَارِثِ:اوآسان شو د بنو لوی د سردارانو دپاره په مقام بويره کښې داسې اور لګول چه د هغې لمبې خورې وې.

سراة: (بفتح السين) دا د ،،سری،، جمع ده،سردار ته وائی،يعنی د قريشو سردار مراد

---

[1] اوګورئ تفسير ابن كثير (٣٣٣/٤)_

[2] فتح البارى (٣٣٣/٧) وعمدة القارى (١٢٨/١٧)_

[3] عمدة القارى (١٢٨/١٧)_

نبى ﷺ او نور قريشى مهاجرين صحابه ﷺ دى.ډيرو حضراتو ، د ،،سراة بنى لوئى،، نه د قريشو كافر سرداران مراد دى، په دواړو صورتونوكښې مطلب مختلف دې.

د شعرمطلب حضرت حسان بن ثابت ﷺ فرمائى،چه نبى ﷺ او د دوى صحابو ﷺ بغير د څه جنګ نه ډير په آسانئ سره په مقام بويره كښې باغوو ته اور اولګولو،په دې شعر كښې حضرت حسان د مكې قريشو ته پيغور وركوى،ځكه چه قريشو بنو نضير په جنګ باندې راپارولى وو.

اوكه د ،،سراة بنى لوى،، نه د قريشو كافر سرداران مراد وى.نو مطلب به دا وى،چه د قريشو سردارانو په مقام بويره كښې د اور لګولو معامله ډيره آسانه او وړه اوګڼله،دا طنز (توقې) دى،چه قريشو بنو نضير او بنو قريظه ته دا باور وركړې وو،چه د مسلمانانو سره د جنګ په وخت كښې به دوى (كافران) د هغوى سره مدد كوى،اوس چه هركله په دوى باندې مصيبت راغلو،او د دوى باغونه اوسوزولى شول،نو په قريشو كښې څوك هم مدد ته رانغلو،لكه چه دا څه لويه واقعه نه ده.

كله چه حضرت حسان ﷺ دا شعر اووئيل.نو د دې په جواب كښې ابو سفيان بن الحارث (چه د نبى ﷺ د تره ځوئې وو،اوتردغه وخته پورې ئې اسلام نه وو راوړې) دا اشعار اووئيل.

قوله: أَدَامَ اللَّهُ ذَلِكَ مِنْ صَنِيعٍ وَحَرَّقَ فِي نَوَاحِيهَا السَّعِيرُ سَتَعْلَمُ أَيُّنَا مِنْهَا بِنُزْهٍ وَتَعْلَمُ أَيُّ أَرْضَيْنَا تَضِيرُ: ① الله دې دا اور چه په بويره كښې لګيدلې دې،هميشه دپاره قائم ساتى.اود بويره چارچاپيردې هم دغه شان اوسوزوى.

② تاسو به ډير زر پوهه شئ چه څوك د دې بويره (او د دې د اور نه) لرې دې،او تاسوته به دا پته هم اولګى،چه په مونږ كښې د چا زمكې ته دا اور نقصان رسوى.

ابو سفيان په اولنى شعر كښې خيرې كړى دى،چه بويره او ددې نه چارچاپيره يعنى مدينه كښې دې دغه شان اور بليږى.او په دويم شعر كښې حضرت حسان ﷺ ته وائى، چه په بويره كښې د اور پيغور مونږ ته څه راكوې،د بويره نه ګيرچاپيره خو تاسو اوسيږئ،په دې سره مونږ او زمونږ زمكو ته څه نقصان نه رسى.هم ستاسو د استوګنې زمكه به سوزى.[1]

[٤٠٢٩] حَدَّثَنَا أَبُو الْيَمَانِ أَخْبَرَنَا شُعَيْبٌ عَنِ الزُّهْرِيِّ قَالَ أَخْبَرَنِي مَالِكُ بْنُ أَوْسِ بْنِ الْحَدَثَانِ النَّصْرِيُّ أَنَّ عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ دَعَاهُ إِذْ جَاءَهُ حَاجِبُهُ يَرْفَا فَقَالَ هَلْ لَكَ فِي عُثْمَانَ وَعَبْدِ الرَّحْمَنِ وَالزُّبَيْرِ وَسَعْدٍ يَسْتَأْذِنُونَ فَقَالَ نَعَمْ فَأَدْخِلْهُمْ فَلَبِثَ قَلِيلًا ثُمَّ جَاءَ فَقَالَ هَلْ لَكَ فِي عَبَّاسٍ وَعَلِيٍّ يَسْتَأْذِنَانِ قَالَ نَعَمْ فَلَمَّا دَخَلَا قَالَ عَبَّاسٌ يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ اقْضِ بَيْنِي وَبَيْنَ هَذَا وَهُمَا يَخْتَصِمَانِ فِي الَّذِي أَفَاءَ اللَّهُ عَلَى رَسُولِهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنْ بَنِي النَّضِيرِ فَاسْتَبَّ عَلِيٌّ وَعَبَّاسٌ فَقَالَ الرَّهْطُ يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ اقْضِ

---

[1] بنزه:بضم النون وسكون الزاى ذى ببعدوزناً ومعنى وهو فى الاصل من النزاهى وهى البعد من السوء وجاء فيه فتح النون (عمدى القارى :١٧/٢٩١)_

بَيْنَهُمَا وَأَرِحْ أَحَدَهُمَا مِنَ الآخَرِ فَقَالَ عُمَرُ اتَّئِدُوا أَنْشُدُكُمْ بِاللَّهِ الَّذِي بِإِذْنِهِ تَقُومُ السَّمَاءُ وَالأَرْضُ هَلْ تَعْلَمُونَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ لاَ نُورَثُ مَا تَرَكْنَا صَدَقَةٌ يُرِيدُ بِذَلِكَ نَفْسَهُ قَالُوا قَدْ قَالَ ذَلِكَ فَأَقْبَلَ عُمَرُ عَلَى عَبَّاسٍ وَعَلِيٍّ فَقَالَ أَنْشُدُكُمَا بِاللَّهِ هَلْ تَعْلَمَانِ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَدْ قَالَ ذَلِكَ قَالاَ نَعَمْ قَالَ فَإِنِّي أُحَدِّثُكُمْ عَنْ هَذَا الأَمْرِ إِنَّ اللَّهَ سُبْحَانَهُ كَانَ خَصَّ رَسُولَهُ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي هَذَا الْفَيْءِ بِشَيْءٍ لَمْ يُعْطِهِ أَحَدًا غَيْرَهُ فَقَالَ جَلَّ ذِكْرُهُ وَمَا أَفَاءَ اللَّهُ عَلَى رَسُولِهِ مِنْهُمْ فَمَا أَوْجَفْتُمْ عَلَيْهِ مِنْ خَيْلٍ وَلاَ رِكَابٍ إِلَى قَوْلِهِ قَدِيرٌ فَكَانَتْ هَذِهِ خَالِصَةً لِرَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ثُمَّ وَاللَّهِ مَا احْتَازَهَا دُونَكُمْ وَلاَ اسْتَأْثَرَهَا عَلَيْكُمْ لَقَدْ أَعْطَاكُمُوهَا وَقَسَمَهَا فِيكُمْ حَتَّى بَقِيَ هَذَا الْمَالُ مِنْهَا فَكَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُنْفِقُ عَلَى أَهْلِهِ نَفَقَةَ سَنَتِهِمْ مِنْ هَذَا الْمَالِ ثُمَّ يَأْخُذُ مَا بَقِيَ فَيَجْعَلُهُ مَجْعَلَ مَالِ اللَّهِ فَعَمِلَ ذَلِكَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حَيَاتَهُ ثُمَّ تُوُفِّيَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ أَبُو بَكْرٍ فَأَنَا وَلِيُّ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَبَضَهُ أَبُو بَكْرٍ فَعَمِلَ فِيهِ بِمَا عَمِلَ بِهِ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَأَنْتُمْ حِينَئِذٍ فَأَقْبَلَ عَلَى عَلِيٍّ وَعَبَّاسٍ وَقَالَ تَذْكُرَانِ أَنَّ أَبَا بَكْرٍ فِيهِ كَمَا تَقُولاَنِ وَاللَّهُ يَعْلَمُ إِنَّهُ فِيهِ لَصَادِقٌ بَارٌّ رَاشِدٌ تَابِعٌ لِلْحَقِّ ثُمَّ تَوَفَّى اللَّهُ أَبَا بَكْرٍ فَقُلْتُ أَنَا وَلِيُّ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَأَبِي بَكْرٍ فَقَبَضْتُهُ سَنَتَيْنِ مِنْ إِمَارَتِي أَعْمَلُ فِيهِ بِمَا عَمِلَ فِيهِ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَأَبُو بَكْرٍ وَاللَّهُ يَعْلَمُ أَنِّي فِيهِ صَادِقٌ بَارٌّ رَاشِدٌ تَابِعٌ لِلْحَقِّ ثُمَّ جِئْتُمَانِي كِلاَكُمَا وَكَلِمَتُكُمَا وَاحِدَةٌ وَأَمْرُكُمَا جَمِيعٌ فَجِئْتَنِي يَعْنِي عَبَّاسًا فَقُلْتُ لَكُمَا إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ لاَ نُورَثُ مَا تَرَكْنَا صَدَقَةٌ فَلَمَّا بَدَا لِي أَنْ أَدْفَعَهُ إِلَيْكُمَا قُلْتُ إِنْ شِئْتُمَا دَفَعْتُهُ إِلَيْكُمَا عَلَى أَنَّ عَلَيْكُمَا عَهْدَ اللَّهِ وَمِيثَاقَهُ لَتَعْمَلاَنِ فِيهِ بِمَا عَمِلَ فِيهِ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَأَبُو بَكْرٍ وَمَا عَمِلْتُ فِيهِ مُنْذُ وَلِيتُ وَإِلاَّ فَلاَ تُكَلِّمَانِي فَقُلْتُمَا ادْفَعْهُ إِلَيْنَا بِذَلِكَ فَدَفَعْتُهُ إِلَيْكُمَا أَفَتَلْتَمِسَانِ مِنِّي قَضَاءً غَيْرَ ذَلِكَ فَوَاللَّهِ الَّذِي بِإِذْنِهِ تَقُومُ السَّمَاءُ وَالأَرْضُ لاَ أَقْضِي فِيهِ بِقَضَاءٍ غَيْرِ ذَلِكَ حَتَّى تَقُومَ السَّاعَةُ فَإِنْ عَجَزْتُمَا عَنْهُ فَادْفَعَا إِلَيَّ فَأَنَا أَكْفِيكُمَاهُ

قَالَ فَحَدَّثْتُ هَذَا الْحَدِيثَ عُرْوَةَ بْنَ الزُّبَيْرِ فَقَالَ صَدَقَ مَالِكُ بْنُ أَوْسٍ أَنَا سَمِعْتُ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا زَوْجَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تَقُولُ أَرْسَلَ أَزْوَاجُ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عُثْمَانَ إِلَى أَبِي بَكْرٍ يَسْأَلْنَهُ ثُمُنَهُنَّ مِمَّا أَفَاءَ اللَّهُ عَلَى رَسُولِهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَكُنْتُ أَنَا أَرُدُّهُنَّ فَقُلْتُ لَهُنَّ أَلاَ تَتَّقِينَ اللَّهَ أَلَمْ تَعْلَمْنَ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يَقُولُ لاَ نُورَثُ مَا تَرَكْنَا صَدَقَةٌ يُرِيدُ بِذَلِكَ نَفْسَهُ إِنَّمَا يَأْكُلُ آلُ مُحَمَّدٍ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي هَذَا الْمَالِ فَانْتَهَى أَزْوَاجُ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَى مَا أَخْبَرَتْهُنَّ قَالَ

فَكَانَتْ هَذِهِ الصَّدَقَةُ بِيَدِ عَلِيٍّ مَنَعَهَا عَلِيٌّ عَبَّاسًا فَغَلَبَهُ عَلَيْهَا ثُمَّ كَانَ بِيَدِ حَسَنِ بْنِ عَلِيٍّ ثُمَّ بِيَدِ حُسَيْنِ بْنِ عَلِيٍّ ثُمَّ بِيَدِ عَلِيِّ بْنِ حُسَيْنٍ وَحَسَنِ بْنِ حَسَنٍ كِلَاهُمَا كَانَا يَتَدَاوَلَانِهَا ثُمَّ بِيَدِ زَيْدِ بْنِ حَسَنٍ وَهِيَ صَدَقَةُ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حَقًّا [ر: ۲۷۴۸]

[۳۸۱۰] حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ مُوسَى أَخْبَرَنَا هِشَامٌ أَخْبَرَنَا مَعْمَرٌ عَنِ الزُّهْرِيِّ عَنْ عُرْوَةَ عَنْ عَائِشَةَ أَنَّ فَاطِمَةَ عَلَيْهَا السَّلَامُ وَالْعَبَّاسَ أَتَيَا أَبَا بَكْرٍ يَلْتَمِسَانِ مِيرَاثَهُمَا أَرْضَهُ مِنْ فَدَكٍ وَسَهْمَهُ مِنْ خَيْبَرَ فَقَالَ أَبُو بَكْرٍ سَمِعْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ لَا نُورَثُ مَا تَرَكْنَا صَدَقَةٌ إِنَّمَا يَأْكُلُ آلُ مُحَمَّدٍ فِي هَذَا الْمَالِ وَاللَّهِ لَقَرَابَةُ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَحَبُّ إِلَيَّ أَنْ أَصِلَ مِنْ قَرَابَتِي [ر: ۲۹۲۶]

مالك بن اوس بن الحدثان بيان كوى.چه حضرت عمر ﷺ زه راوغوستم.ناڅاپه حضرت عمر ﷺ ته د هغه دربان ((يرفاء)) راغلو[1] او ووې وئيل.چه حضرت عثمان ،حضرت عبدالرحن بن عوف او حضرت زبير او حضرت سعد بن ابى وقاص ﷺ د دننه راتلو اجازت غواړى.حضرت عمر ﷺ اوفرمائيل.آو هغوى دننه راوله.اوس لږ غوندې وخت تير شوى وو.چه يرفاء دوباره راغلو.او حضرت عمر ﷺ ته ئې اووئيل.چه حضرت عباس او حضرت على ﷺ راغلى دى.ار دننه راتلل غواړى.حضرت عمر ﷺ اجازت ورکړو.کله چه دواړه حضرات دننه داخل شو.نو حضرت عباس ﷺ اووئيل.اې اميرالمومنين زما او دده (حضرت على ﷺ) په مينځ کښې فيصله اوکړه.

قوله: وَهُمَا يَخْتَصِمَانِ فِي الَّذِي أَفَاءَ اللَّهُ عَلَى رَسُولِهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنْ بَنِي النَّضِيرِ: اودې دواړو جګړه کوله د بنو نضيرو نه چه کوم مال فئ نبى ﷺ ته ملاو شوې وو.د هغې په باره کښې (دا جمله د ترجمة الباب سره متعلق ده)

د بنو نضيرو نه چه کوم مال فئ نبى کريم ﷺ ته ملاو شوې وو.هغه نبى ﷺ په مهاجرينو کښې تقسيم کړې وو.البته د هغې څه حصه نبى ﷺ د خپل ځان سره ايساره کړې وه.کومه چه به ئې د مسلمانانو په حاجتوونو باندې خرچ کوله.او نبى ﷺ به خپلو رشته دارانو ته هم په هغې کښې حصه ورکوله.هم ددغه مال په باره کښې د حضرت عباس او حضرت على ﷺ په مينځ کښې اختلاف راغلې وو.دحضرت عمر ﷺ په مجلس کښې ددې دواړو په مينځ کښې توتو مئ مئ هم اوشو.نو د دوى نه وړاندې چه کم حضرات صحابه کرام ﷺ راغلى وو.هغوى اووئيل .اې امير المومنين د دوى په مينځ کښې فيصله اوکړه.او يودبل نه خلاص کړه.نو حضرت عمر ﷺ اوفرمائيل. ((اتئدوا)) ([2])ايسار شئ.جلتى مکوئ.زه تاسو خلقو ته د هغه ذات قسم درکوم.چه د هغه په حکم آسمان او زمکه ولاړدى.آيا تاسوته

[1])يرفاء بفتح الياء وسكون الراء (عمدة القارى(۱۷\۱۳۰)_
[2])إتئدوا: أى لا تستعجلوا وهى من التؤدة وهى التانى والمهلة عمدة القارى :۱۷\۱۳۰)_

معلومه ده.چه رسول اللهﷺ فرمائیلی دی.((لانورث ما ترکنا صدقة..)) زمونږ د پیغمبرانو د مال څوك وارث نه وی.څه چه مونږ پرېږدو.نو هغه صدقه وی.
ددې نه نبیﷺ خپله خپل ځان مراد اخستو.چه د وفات نه پس چه کوم مالونه زه پرېږدم.هغه به د صدقې مالونه وی.اوپه هغې کښې به میراث نه جاری کیږی. هلته چه کوم صحابه کرامؓ موجود وو.هغوی د حضرت عمرؓ تصدیق اوکړو.او حضرت عمرؓ بیا حضرت عباس او حضرت علیؓ طرف ته متوجه شو.اوهغوی ته ئې اووئیل.چه زه تاسو ته دالله تعالی قسم درکوم.آیا تاسوته معلومه ده.چه نبی کریمﷺ دا حدیث فرمائیلې دې.هغه دواړو جواب ورکړو.چه ،،نعم،، آو جی. او د دغه حدیث په باره کښې ئې د حضرت عمرؓ تصدیق اوکړو.حضرت عمرؓ اوفرمائیل.اوس زه ددې معاملې په باره کښې تاسوته بیان کوم.چه د (بنو نضیر) دغه مال فیئ الله تعالی دخپل رسول دپاره خاص کړې وو.اوپه هغې کښې بل چاته حق نه دې ورکړې.دالله تعالی ارشاد دې.
وَمَآ اَفَآءَ اللّٰهُ عَلٰى رَسُوْلِهٖ مِنْهُمْ فَمَآ اَوْجَفْتُمْ عَلَيْهِ مِنْ خَيْلٍ وَّلَا رِكَابٍ وَّلٰكِنَّ اللّٰهَ يُسَلِّطُ رُسُلَهٗ عَلٰى مَنْ يَّشَآءُ ۭ وَاللّٰهُ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيْرٌ ۝ [1]
نو دا مال صرف دالله اود هغه د رسول دپاره خاص دې.خوپه الله قسم نبیﷺ دا مال صرف د خپل ځان دپاه نه وو جمع کړې او ساتلې،اونه ئې خپل ذات ته ترجیح ورکړې وه.بلکه دا مال ئې په تاسو خلقوکښې تقسیم کړې وو.تردې چه په هغې کښې د مال دا حصه باقی پاتې شوه.رسول اللهﷺ به هم د هغې نه په خپل اهل وعیال باندې خرچ کولو.د ټول کال خرچ به ئې هم د هغې نه ورکړه.او نوره به ئې دالله تعالی په لار (جهاد وسله او نورو داسې قسم کارونو کښې) خرچ کوله.نبیﷺ به په خپل ژوند کښې هم داسې کولو.بیا نبیﷺ وفات شو.نو حضرت ابوبکرؓ اووئیل.بیشك زه د الله تعالی د رسول ولی (او خلیفه) یم.نودا مال حضرت ابوبکرؓ په خپل لاس کښې واخستلو..اوو د رسول اللهﷺ د عمل مطابق به ئې په دغه مال کښې تصرف کولو.یعنی هم په هغه مصارفوکښې به ئې ددې ګټه خرچ کوله .په کوموکښې چه به نبیﷺ خرچ کوله.او تاسو ټول خلق په هغه وخت کښې موجود وې.(اوتاسو ته علم دې) بیا حضرت عمرؓحضرت عباس او حضرت علیؓ طرف ته متوجه شو.او وې وئیل.

قوله: تَذْكُرَانِ أَنَّ أَبَا بَكْرٍ عَمِلَ فِيهِ كَمَا تَقُولَانِ : تاسو دوړاړه دا ذکر کوئ.او وائې.چه ابوبکرؓ ددې مال په تصرف کښې هم هغه شان وو. څنګه چه تاسو وائې.خودل دا دی.چه ستاسو خیال دا وو.چه تصرف کول هم مونږ لره پکار دې.او تولیت زمونږ په لاس کښې پکار دې.ابوبکرؓ په خپل لاس کښې دا تصرف ساتلې دې او زیاتې ئې کړې دې. حالانکه ابوبکرؓ په دې تصرف کښې رښتینې او مخلص وو.په سمه لاره او په حق وو. (حضرت عباس اوحضرت علیؓ ته د ابوبکرؓ نه ګله په دې خبره وه.چه ددې مال

---

[1])سورة الحشر(_

توليت ئې مونږ ته ولې حوالنه نكړل،ولې ابوبكر رضي الله عنه مونږ عادلان او قابل اعتماد نه ګڼړی.د دې دواړو بزرګانو د حضرت ابوبكر رضي الله عنه نه ددې خبرې ګله نه وه.چه دا مال مونږ ته په ميراث كښې ولې ملاؤ نشو.څكه چه هغوى ته هم دا معلومه وه.چه د نبى ﷺ ميراث نه وى.ګله صرف د توليت اوپه دغه مال كښې د تصرف اختيارنه وركولو وه.دا خو دهغوى نقطه نظر وو.خود ابوبكر رضي الله عنه نقصه نظردا وو.كه په دې وخت كښې په دې مال كښې د تصرف اختيار او ددې توليت دوى ته حواله كړې شى.نو په دې سره به خلقو ته دا شك شى.چه د نبى ﷺ ميراث تقسيم شوې وى.نو ددې شبې د وجې حضرت ابوبكر رضي الله عنه حضرت عباس او حضرت على رضي الله عنهما ته په هغې كښې د تصرف اختيار نه وو وركړې.حضرت عمر رضي الله عنه فرمائى.چه د حضرت ابوبكر رضي الله عنه طرز عمل صحيح وو)

بيا حضرت ابوبكر رضي الله عنه وفات ش.نو زه د نبى ﷺاود حضرت ابوبكر رضي الله عنه په ځاې كيناستم.اوخليفه جوړ شوم.او ما دا مال د خپل امارت په اولنو دوو كالوكښې په خپله قبضه كښې اوساتلو.اوپه دې كښې مې هم هغه عمل كولو.كوم چه نبى كريم ﷺ او حضرت ابوبكر رضي الله عنه كولو.بيا تاسو دواړه ماته راغلئ.اوپه هغه وخت كښې ستاسو د دواړو خبرد يوه وه.او ستاسوخبره اتفاقى وه.نو ما تاسودواړو ته اووئيل. چه رسول الله ﷺ فرمائيلى دى.«لا نورث ماتركنا صدقة» بيا چه كله دوه كاله تير شو.نوزما اطمينان راغلو.كه اوس ددې مال تصرف تاسو دواړو ته حواله كړې شى. نو په دې كښې به څه قباحت نه وى.نو ما تاسو ته ونيلى وو.كه تاسو غواړئ.نو زه به دا جدائداد تاسوته حواله كړم.خو په دې شرط سره چه تاسو به د الله تعالى سره عهد او وعده كوئ.چه تاوسو به په دې جائيداد كښې هم هغه عمل كوئ.كوم چه به نبى كريم ﷺ او حضرت ابوبكر او ما كولو.ګنى تاسو په دې باره كښې زما سره خبرې مكوئ.تاسو دواړو ونيلى وو.چه هم په دې وعدې سره تاسو دا مال زمونږ حواله كړئ.نو ما تاسو دواړو ته حواله كړې وو.او چه اوس تاسو دواړه ماته راغلي ئې.آيا ددې نه علاوه تاسو په ما باندې څه بله فيصله كول غواړئ.

قوله: فَوَاللَّهِ الَّذِي بِإِذْنِهِ تَقُومُ السَّمَاءُ وَالْأَرْضُ لَا أَقْضِي فِيهِ بِقَضَاءٍ غَيْرِ ذَلِكَ حَتَّى تَقُومَ السَّاعَةُ: په هغه الله قسم،د چا په حكم چه زمكه او آسمان ولاړ دى.ترقيامته پورې به زه په دې كښې ددې نه سوا بله فيصله اونكړم.

كه تاسو دواړ ددې د انتظام نه عاجزه شوې ئې.نوماته ئې واپس كړئ.زه به ددې انتظام پخپله كوم.

قوله: فَحَدَّثْتُ هَذَا الْحَدِيثَ عُرْوَةَ بْنَ الزُّبَيْرِ: دا د زهرى رحمه الله قول دې.دوى فرمائى.چه ما دا حديث حضرت عروه بن الزبير رضي الله عنه ته بيان كړلو.نو عروه اووئيل.چه مالك بن اوس صحيح ونيلى دى.ما هم د حضرت عائشې رضي الله عنها نه اوريدلى وو.چه فرمائيل ئې.د نبى ﷺازواج مطهراتو رضي الله عنهن حضرت عثمان رضي الله عنه حضرت ابوبكرصديق رضي الله عنه ته ليږلى وو.ازواج مطهراتود حضرت ابوبكر رضي الله عنه نه په هغه مال فئ كښې د خپلې اتمې حصې مطالبه كوله.كومه چه الله تعالى خپل نبى كريم ﷺ ته وركړې وه.نو ما هغوى (ازواج مطهرات) منع كړلې.اوما هغوى

ته ونيل.چه تاسو دالله تعالى نه نه ويريږئ. تاسو ته معلومه نه ده.چه نبى ﷺ فرمائيلى دى.((لانورث ماتركنا صدقة)) اوددې نه مراد د نبى ﷺ خپل ذات وو.البته د آل محمد نفقه به د هغه مال نه وى.حضرت عائشه رضي الله عنها فرمائى، چه ما ازواج مطهراتوته كله دا حديث واورولو.نو هغوى منع شوى.(او هغوى په ميراث كښې دخپلې حصې مطالبه پريخوده)

حضرت عروه رحمه الله فرمائى.چه دا مالونه كوم چه د صدقې وو.د حضرت على رضي الله عنه سره وو. حضرت على رضي الله عنه حضرت عباس رضي الله عنه ددې نه جدا كړو.(اوپه انتظامى اوموروكښې داختلاف په وجه ئې حضرت عباس رضي الله عنه په دې كښې شريك نكړو) او په هغوى باندې زورآور پاتې شو.بيا دا اموال صدقه د حضرت حسن بن على رضي الله عنه په قبضه كښې وو.اوبيا هغه د حضرت حسين بن على رضي الله عنه په لاس كښې راغلل.اوبيا د على بن حسين او حسن بن حسن په لاس كښې وو.او هغوى دواړو به وار په وار ددې انتظام كولو.او بيا دا د زيد بن حسن په قبضه كښې راغلل.

قوله: وهى صدقة رسول الله ﷺ حقاً: اودا يقينى طور د رسول الله ﷺ صدقه وه.(ددې وجې په دې مال كښې نه ميراث جارى شو.اونه دغه حضراتود ذاتى ملكيت په طور دا استعمال كړې دى)

ترجمة الباب سره مطابقت: چونكه په دې روايت كښې چه د حضرت عباس او حضرت على رضي الله عنهما دكومې مخاصمې ذكردې.هغه دهغه مالونوپه باره كښې وه.كوم چه د بنو نضيرو نه د فئ په طور حاصل شوى وو.ددې وجې امام بخارى رحمه الله دا حديث په ((باب حديث بنى النضير)) كښې دلته ذكر كړو.([1])

بَابُ قَتْلِ كَعْبِ بْنِ الْأَشْرَفِ

[۳۸۱] حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ قَالَ عَمْرٌو سَمِعْتُ جَابِرَ بْنَ عَبْدِ اللَّهِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا يَقُولُ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَنْ لِكَعْبِ بْنِ الْأَشْرَفِ فَإِنَّهُ قَدْ آذَى اللَّهَ وَرَسُولَهُ فَقَامَ مُحَمَّدُ بْنُ مَسْلَمَةَ فَقَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ أَتُحِبُّ أَنْ أَقْتُلَهُ قَالَ نَعَمْ قَالَ فَأْذَنْ لِي أَنْ أَقُولَ شَيْئًا قَالَ قُلْ فَأَتَاهُ مُحَمَّدُ بْنُ مَسْلَمَةَ فَقَالَ إِنَّ هَذَا الرَّجُلَ قَدْ سَأَلَنَا صَدَقَةً وَإِنَّهُ قَدْ عَنَّانَا وَإِنِّي قَدْ أَتَيْتُكَ أَسْتَسْلِفُكَ قَالَ وَأَيْضًا وَاللَّهِ لَتَمَلُّنَّهُ قَالَ إِنَّا قَدْ اتَّبَعْنَاهُ فَلَا نُحِبُّ أَنْ نَدَعَهُ حَتَّى نَنْظُرَ إِلَى أَيِّ شَيْءٍ يَصِيرُ شَأْنُهُ وَقَدْ أَرَدْنَا أَنْ تُسْلِفَنَا وَسْقًا أَوْ وَسْقَيْنِ وحَدَّثَنَا عَمْرٌو غَيْرَ مَرَّةٍ فَلَمْ يَذْكُرْ وَسْقًا أَوْ وَسْقَيْنِ أَوْ فَقُلْتُ لَهُ فِيهِ وَسْقًا أَوْ وَسْقَيْنِ فَقَالَ أُرَى فِيهِ وَسْقًا أَوْ وَسْقَيْنِ فَقَالَ نَعَمِ ارْهَنُونِي قَالُوا أَيَّ شَيْءٍ تُرِيدُ قَالَ ارْهَنُونِي نِسَاءَكُمْ قَالُوا كَيْفَ نَرْهَنُكَ نِسَاءَنَا وَأَنْتَ أَجْمَلُ الْعَرَبِ قَالَ فَارْهَنُونِي أَبْنَاءَكُمْ قَالُوا كَيْفَ نَرْهَنُكَ أَبْنَاءَنَا فَيُسَبُّ

[1] ددې حديث سره متعلق نور مباحث په ((باب فرض الخمس)) كښې اوګورئ.

أَحَدُهُمْ فَيُقَالُ رُهِنَ بِوَسْقٍ أَوْ وَسْقَيْنِ هَذَا عَارٌ عَلَيْنَا وَلَكِنَّا نَرْهَنُكَ اللَّأْمَةَ قَالَ سُفْيَانُ يَعْنِي السِّلَاحَ فَوَاعَدَهُ أَنْ يَأْتِيَهُ فَجَاءَهُ لَيْلًا وَمَعَهُ أَبُو نَائِلَةَ وَهُوَ أَخُو كَعْبٍ مِنَ الرَّضَاعَةِ فَدَعَاهُمْ إِلَى الْحِصْنِ فَنَزَلَ إِلَيْهِمْ فَقَالَتْ لَهُ امْرَأَتُهُ أَيْنَ تَخْرُجُ هَذِهِ السَّاعَةَ فَقَالَ إِنَّمَا هُوَ مُحَمَّدُ بْنُ مَسْلَمَةَ وَأَخِي أَبُو نَائِلَةَ وَقَالَ غَيْرُ عَمْرٍو قَالَتْ أَسْمَعُ صَوْتًا كَأَنَّهُ يَقْطُرُ مِنْهُ الدَّمُ قَالَ إِنَّمَا هُوَ أَخِي مُحَمَّدُ بْنُ مَسْلَمَةَ وَرَضِيعِي أَبُو نَائِلَةَ إِنَّ الْكَرِيمَ لَوْ دُعِيَ إِلَى طَعْنَةٍ بِلَيْلٍ لَأَجَابَ قَالَ وَيُدْخِلُ مُحَمَّدُ بْنُ مَسْلَمَةَ مَعَهُ رَجُلَيْنِ قِيلَ لِسُفْيَانَ سَمَّاهُمْ عَمْرٌو قَالَ سَمَّى بَعْضَهُمْ قَالَ عَمْرٌو جَاءَ مَعَهُ بِرَجُلَيْنِ وَقَالَ غَيْرُ عَمْرٍو أَبُو عَبْسِ بْنُ جَبْرٍ وَالْحَارِثُ بْنُ أَوْسٍ وَعَبَّادُ بْنُ بِشْرٍ قَالَ عَمْرٌو جَاءَ مَعَهُ بِرَجُلَيْنِ فَقَالَ إِذَا مَا جَاءَ فَإِنِّي قَائِلٌ بِشَعَرِهِ فَأَشَمُّهُ فَإِذَا رَأَيْتُمُونِي اسْتَمْكَنْتُ مِنْ رَأْسِهِ فَدُونَكُمْ فَاضْرِبُوهُ وَقَالَ مَرَّةً ثُمَّ أُشِمُّكُمْ فَنَزَلَ إِلَيْهِمْ مُتَوَشِّحًا وَهُوَ يَنْفَحُ مِنْهُ رِيحُ الطِّيبِ فَقَالَ مَا رَأَيْتُ كَالْيَوْمِ رِيحًا أَيْ أَطْيَبَ وَقَالَ غَيْرُ عَمْرٍو قَالَ عِنْدِي أَعْطَرُ نِسَاءِ الْعَرَبِ وَأَكْمَلُ الْعَرَبِ قَالَ عَمْرٌو فَقَالَ أَتَأْذَنُ لِي أَنْ أَشُمَّ رَأْسَكَ قَالَ نَعَمْ فَشَمَّهُ ثُمَّ أَشَمَّ أَصْحَابَهُ ثُمَّ قَالَ أَتَأْذَنُ لِي قَالَ نَعَمْ فَلَمَّا اسْتَمْكَنَ مِنْهُ قَالَ دُونَكُمْ فَقَتَلُوهُ ثُمَّ أَتَوْا النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَأَخْبَرُوهُ [ر: ۲۳۷۵]

په جنګ بدر کښې کله چه مسلمانانو ته فتح نصيب شو.نوکعب بن اشرف ډير خفه شو.چه مسلمانانو ته غلبه حاصليږي.وي وئيل.اوس په دنيا کښې د ژوند مزه او خوند باقي پاتې نشو.اوس خو ((بطن الأرض خير من ظهرها)) کيفيت دې، د مکې د قريشو تعزيت دپاره دې مکې ته اورسيدل.او د قريشو چه کوم خلق قتل شوى وو.ده د هغوى مرثې اوليکلې.اوهغه مرثې به ئې په اجتماعاتوکښې اورولې. په خپله به ئې هم ژړل.او خلق به ئې هم ژړول.د خانه کعبې غلاف ئې اونيولو.او خلقو ته ئې اووئيل.تاسو هم د خانه کعبې غلاف اونيسئ.اوعهد اوکړئ.چه ټول به يوځاې کيږو.اودمسلمانانو خلاف به يو فيصله کن جنګ کوو.[1] چه مدينې ته راغلو.نو ده د مسلمانانو ښځو په باره کښې په ،،تشبيب،، [2] عشقيه اشعار وئيل شروع کړل.او دوى سره به ئې د خپل عشق او محبت تذکره کول شروع کړل. ښکاره خبره ده.چه ددې ښځودپاره دا خبره ډيره دردناکه اود پريشانئ باعث وه. اود هغوى د

---

[1])البداية والنهاية (٦\١٤).،
ددې حرکتونونه علاوه دده د قتل يوبل سبب هم بيان شوې دې.حافظ ليکى.
((ووجدت فى فوائد عبدالله بن اسحاق .. لقتل كعب سببا آخر وهو أنه صنع طعاماً وواطأ جماعة من اليهود أنه يدعوا النبى ﷺ إلى الوليمة فإذا حضر فتكوا به (أى اقتلوه) ثم دعاء فجزم ومعه بعض أصحابه فأعلمه جبريل بما أضمروه بعد أن جالسه فقام فستره جبريل بجناحه فخرج فلما فقدوه تفرقوا فقال حينئذ :من ينتدب لقتل كعب ؟ ويمكن الجمع بتعدد الأسباب .. فتح البارى (٣٣٨\٧)_

[2]) تشبيب د قصيدې په شروع کښې د عشق او محبت کوم اشعار وى.هغې ته وائى.)_

سرودپاره هم دا خبره ډيره د تکليف او افسوس وه.بيا ئې په دې باندې هم بس اونکړو،.د نبی ﷺ په شان کښې ئې د هجو قصيدې لکيل شروع کړې.([1])
کله چه دا حرکتونه ډير زيات شو.نو نبی ﷺ يوه ورځ اوفرمائيل.((من لکعب بن أشرف؟ فإنه قد آذی الله ورسوله)) څوک دې چه دې (دا يهودی) کعب بن اشرف قتل کړی.ده الله اودهغه رسول ته تکليف اورسولو.حضرت محمدبن مسلمه اودريدل ،اوهغوی اووئيل.تاسودا خوښه وئ.چه زه هغه قتل کړم؟ نبی ﷺ ورته اوفرمائيل. ،نعم،،.(آو) نو حضرت محمدبن مسلمه عرض اوکو.((فاذن لي أن أقول شيأ)) تاسو ماته اجازت راکړئ.که زه (مجمل او مبهم اندازکښې) څه خبرې اوکړم.(چه په هغې سره هغه خوشحاليږی.او بيا زما دپاره دهغه قابوکول آسان شی) نو نبی ﷺ ورته اجازت اوکړو.
دا خود بخاری روايت دې.د ابن اسحاق په روايت کښې دی.چه محمد بن مسلمه ﷺ ته کله نبی ﷺد کعب بن اشرف د قتل اجازت ورکړونو دې فکر مند شو. اوسوچ ئې کول.چه کومه طريقه اختيارکړې شی.دوه درې ورځې د سوچ کولونه پس د نبی ﷺ په خدمت کښې حاضرشو.او عرض ئې اوکړو،حضرت ددې اجازت شته.چه زه هغه سره ملاؤ شم.اود ملاويدو نه پس د هغه د مطمئن کولودپاره د ابهام او اجمال په صورت کښې هغه سره څو خبرې اوکړم.نو نبی ﷺ ورته اجازت ورکړو.([2])
نومحمدبن مسلمه ﷺ د کعب بن اشرف د قتل په اراده باندې روان شو.د دوی سره ابونائله او د حضرت سعد بن معاذ ﷺ وراره حارث بن اوس هم وو.کعب بن اشرف ته راغلل.اوهغه ته ئې اووئيل.

قوله: إِنَّ هَذَا الرَّجُلَ قَدْ سَأَلَنَا صَدَقَةً وَإِنَّهُ قَدْ عَنَّانَا وَإِنِّي قَدْ أَتَيْتُكَ أَسْتَسْلِفُكَ: دا سړې (مراد نبی کريم ﷺ دې) زمونږ نه د صدقې مطالبه کوی.او مونږ ئې په مشقت کښې اچولی يو.زه تاسو ته د قرض غوستلو دپاره راغلې يم.کعب بن اشرف چه دا واوريدل.نو وې وئيل.((وأيضاً والله لتملنه)) په الله قسم تاسو به ددې نه زيات تنګ شئ.يعنی اوس خو لا شروع ده.وړاندې به اوګورئ چه څه صورتال به پيدا کيږی.اوس خو به لا نور تنګيدل وی.
محمد بن مسلمه ورته اووئيل.مونږ د هغه تابعداری کړې ده.نواوس نه غواړو.چه هغه پريږدو.ترڅو چه مونږ اوګورو چه انجام به څه وی؟ دمحمد بن مسلمه ﷺ مقصد دا دې.چه زمونږ د اسلام د غلبې انتظار دې.اوس خو په امتحان کښې راغلی يو.او ان شاء الله اسلام ته به غلبه حاصليږی.اود ((يدخلون في دين الله أفواجاً)) شان به ښکاره کيږی.خوکعب بن اشرف دخپل ذهنيت په وجه ددې کلام نه دا اوګڼړل.چه مونږ څونکه دده اتباع کړې ده.او مونږ عرب خلق يو.دخپل قول او وعدې نه انحراف خو نشو کولې.ددې وجې اوس مونږ په دې

---
[1])البداية والنهاية (٦/٤)..
[2])البداية والنهاية (٧/٤)_

انتظارکښې يو.چه ددوی خاتمه به کله کیږی.چه خاتمه ئې اوشی.نو زمونږ خان به خلاص شی.کعب بن اشرف دمحمدبن مسلمهﷺ د کلام نه د خپل ذهنيت مطابق دا تاثر واخستلو.

قوله: وَقَدْ أَرَدْنَا أَنْ تُسْلِفَنَا وَسْقًا أَوْ وَسْقَيْنِ : مونږ غواړو.چه ته مونږ ته قرض راکړې.يو وسق يا (راوی وئيلی دی) دوه وسق،کعب بن اشرف اووئيل.ها،اوس دده خبث باطن ته اوګورئ،وې وئيل.ما سره څه څيزګانړه کیږدئ.محمد بن مسلمهﷺ اود هغه ملګرو اووئيل.ته څه څيز غواړې .مونږ کوم څيز تاسره ګانړه کیږدو.وې وئيل.خپلې ښځې ماسره ګانړه کړئ.هغوی ورته اووئيل.مونږ خپلې ښځې تا سره څنګه ګانړه کړو.ته خو د عربو ډيرښکلې سړې ئې.(ښځې ډير په ښائست باندې عاشقې کیږی.که هغوی په تا عاشقانې شوې.نو زمونږ به څه کیږی) نو وې وئيل.ښه بيا خپل خامن زما سره ګانړه کړئ. دوی ورته اووئيل.خپل خامن تا سره څنګه ګانړه کولې شو.روستو به ټول عمر هغوی ته پيغور ورکولې شی.چه دا هغه دی.چه په وسق دوو وسقو کښې ګانړه شوی وو.دا زمونږ دپاره شرم دې.

قوله: وَلَكِنَّا نَرْهَنُكَ اللَّأْمَةَ :(١) البته مونږ به تا سره خپلې وسلې ګانړه کیږدو.سفيان وائی. «اللامة» نه مراد وسله اوهتيار دی.

نو محمد بن مسلمه هغه سره د راتلو وعده اوکړه.اودشپې هغه ته راغلو.دوی سره ابونائيله ﷺ هم وو.کوم چه د کعب بن اشرف رضاعی ورور وو.(د ابونائله نوم سلکان بن سلامه دې) کعب دوی قلعې ته راوغوښتل.اوپه خپله دقلعې نه هغه طرف ته راکوز شو.ښځې کعب ته اووئيل.د شپې په دې تياره کښې چرته ځې.نو کعب ورته اووئيل.صرف محمد بن مسلمه او زما ورور ابونائله دې.

دعمروبن دينار نه علاوه د بل راوی بيان دې.چه د کعب بن اشرف ښځې په دې موقع دا هم وئيلی وو.چه ما خو داسې آواز واوريدل.لکه چه د هغې نه د وينې قطرې څاځی.نو ته د کور نه مه اوځه.(٢)

کعب اووئيل.خپل ورو محمد بن مسله او پئ شرك ابونائله ته ورځم.هغوی مې غواړی.ځکه چه «إِنَّ الْكَرِيمَ لَوْ دُعِيَ إِلَى طَعْنَةٍ بِلَيْلٍ لَأَجَابَ» شريف سړې که د شپې د نيز بازئ دپاره راوبللې شی. نو هغه ئې قبلوی.

محمد بن مسلمه خپل ځان سره ابوعبس بن جبر،حارث بن اوس او عباد بن بشر﷢ راوستی وو.يعنی عمرو وائی.چه هغه ځان سره دوه کسان راوستې وو.او د عمر نه علاوه بل

---

[1])الأمة بتشديد اللام وس-٠-كون الهمزة قال سفيان يعنى السلاح وقال غيره من أهل اللغة الدرع (فتح البارى ٣٣٩/٧)_

[2])وفى البداية والهنهاية (٤/٧) فأخذت إمرأة بناحيتها وقال أنت إمرو محارب وإن أصحاب الحرب لا ينزلون فى هذه الساعة قال إنه أبونائلة لو وجدنى نائماً ما أيظنى فقالت والله إنى لأعرف فى صوته الشر)_

راوي وائي.چه هغه دا دري کسان خان سره راوستي وو.( )
محمدبن مسلمه خپلو ملګروته وئيلي وو.چه کله کعب راشي.نو زه به د هغه ويخته د بويولودپاره اونيسم.کله چه تاسو ته يقين اوشي.چه ما د هغه په سر باندې مکمل قابو بيا موندو.نو تاسو به ئې اونسئ:اوقتل به ئې کړئ.

قوله: فَنَزَلَ إِلَيْهِمْ مُتَوَشِّحًا وَهُوَ يَنْفَحُ مِنْهُ رِيحُ الطِّيبِ: نو کعب څادر اغوستې وو.او د هغوی طرف ته راکوز شو.دهغه د بدن نه خوشبوئی تله.نو محمدبن مسلمه اووئيل.چه د نن پشان خوشبوی چرته نه ده محسوس کړې.کعب اووئيل.ما سره د عربو هغه حسين اوجميل ښځه ده.کومه چه هروخت په عطرواوخوشبوي کښې اوسيږی.په دې باندې محمدبن مسلمه اووئيل. که تاسو اجازت راکوئ.چه زه ستاسو سر بوي کړم.کعب اووئيل.بوئې کړه.نو محمد بن مسلمه دهغه سره بوي کړه.اوخپلو ملګروته ئې هم د بويولودپاره اووئيل.محمد بن مسلمه دوباره د بويولواجازت اوغوستل.کعب بن اشرف ورته دوباه اجازت ورکړو.کله چه په بوييل بويولو کښې محمد بن مسلمه ﷺ دهغه سره قابو کړو.نو خپلو ملګرو ته ئې اووئيل،((دونك)) حمله کوئ.نو هغوی حمله اوکړه. اودې ئې قتل کړو.اورغلل نبی ﷺ ته ئې خبر ورکړو.نبی ﷺ چه د دې شاتم رسول او موذی رسول د قتل خبر واوريدو.نو دالله تعالی شکرئې ادا کړو.روسته يهوديان دخپل سردار دقتل تپوس کولودپاره نبی ﷺ ته راغلل.نو نبی ﷺ ورته دهغه د حرکتونو تفصيل اوخودل.نوهغوی چپ واپس شول.(۲)

دا واقعه کله پيښه شوې وه: ① بعضې حضراتو په نيز د کعب بن اشرف د قتل واقعه په ۱۴ ربيع الاول ۳ھ کښې پيښه شوې وه.

② دمحمدبن اسحاق رائې دا ده.چه په رمضان ۳ھ کښې دا واقعه پيښه شوې وه.(۳)

محمدبن مسلمه رضی الله عنه: ددوی تعلق د انصارو د اوس قبيلې سره وو.په بدر او نورو ټولو جنګوکښې شريك شوې وو.ددوی وفات په ۴۳ھ يا ۴۷ھ يا ۴۶ھ په مدينه منوره کښې د دوه اويا کالو په عمر کښې شوې دې. مروان بن حکم کوم چه په هغه وخت کښې دمدينې منورې حاکم وو.هغه ددوی د جنازې مونځ کړې وو.(۴)

---

[1] په بعضې رواياتوکښې د محمد بن مسلمه سره صرف د ابونائيله ذکر دې.په بعضوکښې د دوو سړو ذکر دې.خو په حقيقت کښې دا ټول پنځه ملګری وو.①محمدبن مسلمه② ابونائله③ ابوعبس بن جبر④ حارث بن اوس ⑤ اوعباد بن بشر(فتح الباري(۷\۴۹۱۷)_

[2])فتح الباري(۱۷\۳٤٠)_

[3])عمدة القاري(۱۷\۱۳۱)_

[4])عمدة القاري(۱۷\۱۳۲)_

بَاب = قَتْلِ أَبِي رَافِعٍ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي الْحُقَيْقِ

وَيُقَالُ سَلَّامُ بْنُ أَبِي الْحُقَيْقِ كَانَ بِخَيْبَرَ وَيُقَالُ فِي حِصْنٍ لَهُ بِأَرْضِ الْحِجَازِ وَقَالَ الزُّهْرِيُّ هُوَ بَعْدَ كَعْبِ بْنِ الْأَشْرَفِ

[۳۸۱۲\۳۸۱۳] حَدَّثَنِي إِسْحَاقُ بْنُ نَصْرٍ حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ آدَمَ حَدَّثَنَا ابْنُ أَبِي زَائِدَةَ عَنْ أَبِيهِ عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ عَنِ الْبَرَاءِ بْنِ عَازِبٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ بَعَثَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رَهْطًا إِلَى أَبِي رَافِعٍ فَدَخَلَ عَلَيْهِ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عَتِيكٍ بَيْتَهُ لَيْلًا وَهُوَ نَائِمٌ فَقَتَلَهُ

[۳۸۱۳] حَدَّثَنَا يُوسُفُ بْنُ مُوسَى حَدَّثَنَا عُبَيْدُ اللَّهِ بْنُ مُوسَى عَنْ إِسْرَائِيلَ عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ عَنِ الْبَرَاءِ بْنِ عَازِبٍ قَالَ بَعَثَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَى أَبِي رَافِعٍ الْيَهُودِيِّ رِجَالًا مِنَ الْأَنْصَارِ فَأَمَّرَ عَلَيْهِمْ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ عَتِيكٍ وَكَانَ أَبُو رَافِعٍ يُؤْذِي رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَيُعِينُ عَلَيْهِ وَكَانَ فِي حِصْنٍ لَهُ بِأَرْضِ الْحِجَازِ فَلَمَّا دَنَوْا مِنْهُ وَقَدْ غَرَبَتِ الشَّمْسُ وَرَاحَ النَّاسُ بِسَرْحِهِمْ فَقَالَ عَبْدُ اللَّهِ لِأَصْحَابِهِ اجْلِسُوا مَكَانَكُمْ فَإِنِّي مُنْطَلِقٌ وَمُتَلَطِّفٌ لِلْبَوَّابِ لَعَلِّي أَنْ أَدْخُلَ فَأَقْبَلَ حَتَّى دَنَا مِنَ الْبَابِ ثُمَّ تَقَنَّعَ بِثَوْبِهِ كَأَنَّهُ يَقْضِي حَاجَةً وَقَدْ دَخَلَ النَّاسُ فَهَتَفَ بِهِ الْبَوَّابُ يَا عَبْدَ اللَّهِ إِنْ كُنْتَ تُرِيدُ أَنْ تَدْخُلَ فَادْخُلْ فَإِنِّي أُرِيدُ أَنْ أُغْلِقَ الْبَابَ فَدَخَلْتُ فَكَمَنْتُ فَلَمَّا دَخَلَ النَّاسُ أَغْلَقَ الْبَابَ ثُمَّ عَلَّقَ الْأَغَالِيقَ عَلَى وَتَدٍ قَالَ فَقُمْتُ إِلَى الْأَقَالِيدِ فَأَخَذْتُهَا فَفَتَحْتُ الْبَابَ وَكَانَ أَبُو رَافِعٍ يُسْمَرُ عِنْدَهُ وَكَانَ فِي عَلَالِيَّ لَهُ فَلَمَّا ذَهَبَ عَنْهُ أَهْلُ سَمَرِهِ صَعِدْتُ إِلَيْهِ فَجَعَلْتُ كُلَّمَا فَتَحْتُ بَابًا أَغْلَقْتُ عَلَيَّ مِنْ دَاخِلٍ قُلْتُ إِنِ الْقَوْمُ نَذِرُوا بِي لَمْ يَخْلُصُوا إِلَيَّ حَتَّى أَقْتُلَهُ فَانْتَهَيْتُ إِلَيْهِ فَإِذَا هُوَ فِي بَيْتٍ مُظْلِمٍ وَسْطَ عِيَالِهِ لَا أَدْرِي أَيْنَ هُوَ مِنَ الْبَيْتِ فَقُلْتُ يَا أَبَا رَافِعٍ قَالَ مَنْ هَذَا فَأَهْوَيْتُ نَحْوَ الصَّوْتِ فَأَضْرِبُهُ ضَرْبَةً بِالسَّيْفِ وَأَنَا دَهِشٌ فَمَا أَغْنَيْتُ شَيْئًا وَصَاحَ فَخَرَجْتُ مِنَ الْبَيْتِ فَأَمْكُثُ غَيْرَ بَعِيدٍ ثُمَّ دَخَلْتُ إِلَيْهِ فَقُلْتُ مَا هَذَا الصَّوْتُ يَا أَبَا رَافِعٍ فَقَالَ لِأُمِّكَ الْوَيْلُ إِنَّ رَجُلًا فِي الْبَيْتِ ضَرَبَنِي قَبْلُ بِالسَّيْفِ قَالَ فَأَضْرِبُهُ ضَرْبَةً أَثْخَنَتْهُ وَلَمْ أَقْتُلْهُ ثُمَّ وَضَعْتُ ظُبَةَ السَّيْفِ فِي بَطْنِهِ حَتَّى أَخَذَ فِي ظَهْرِهِ فَعَرَفْتُ أَنِّي قَتَلْتُهُ فَجَعَلْتُ أَفْتَحُ الْأَبْوَابَ بَابًا بَابًا حَتَّى انْتَهَيْتُ إِلَى دَرَجَةٍ لَهُ فَوَضَعْتُ رِجْلِي وَأَنَا أُرَى أَنِّي قَدِ انْتَهَيْتُ إِلَى الْأَرْضِ فَوَقَعْتُ فِي لَيْلَةٍ مُقْمِرَةٍ فَانْكَسَرَتْ سَاقِي فَعَصَبْتُهَا بِعِمَامَةٍ ثُمَّ انْطَلَقْتُ حَتَّى جَلَسْتُ عَلَى الْبَابِ فَقُلْتُ لَا أَخْرُجُ اللَّيْلَةَ حَتَّى أَعْلَمَ أَقَتَلْتُهُ فَلَمَّا صَاحَ الدِّيكُ قَامَ النَّاعِي عَلَى السُّورِ فَقَالَ أَنْعَى أَبَا رَافِعٍ تَاجِرَ أَهْلِ الْحِجَازِ فَانْطَلَقْتُ إِلَى أَصْحَابِي فَقُلْتُ النَّجَاءَ فَقَدْ قَتَلَ اللَّهُ أَبَا رَافِعٍ فَانْتَهَيْتُ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَحَدَّثْتُهُ فَقَالَ ابْسُطْ رِجْلَكَ فَبَسَطْتُ رِجْلِي فَمَسَحَهَا فَكَأَنَّهَا لَمْ أَشْتَكِهَا قَطُّ

[۳۸۱۳] حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ عُثْمَانَ حَدَّثَنَا شُرَيْحٌ هُوَ ابْنُ مَسْلَمَةَ حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ يُوسُفَ عَنْ أَبِيهِ عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ قَالَ سَمِعْتُ الْبَرَاءَ بْنَ عَازِبٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ بَعَثَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَى أَبِي رَافِعٍ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ عَتِيكٍ وَعَبْدَ اللَّهِ بْنَ عُتْبَةَ فِي نَاسٍ مَعَهُمْ فَانْطَلَقُوا حَتَّى دَنَوْا مِنَ الْحِصْنِ فَقَالَ لَهُمْ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عَتِيكٍ امْكُثُوا أَنْتُمْ حَتَّى أَنْطَلِقَ أَنَا فَأَنْظُرَ قَالَ فَتَلَطَّفْتُ أَنْ أَدْخُلَ الْحِصْنَ فَفَقَدُوا حِمَارًا لَهُمْ قَالَ فَخَرَجُوا بِقَبَسٍ يَطْلُبُونَهُ قَالَ فَخَشِيتُ أَنْ أُعْرَفَ قَالَ فَغَطَّيْتُ رَأْسِي وَجَلَسْتُ كَأَنِّي أَقْضِي حَاجَةً ثُمَّ نَادَى صَاحِبُ الْبَابِ مَنْ أَرَادَ أَنْ يَدْخُلَ فَلْيَدْخُلْ قَبْلَ أَنْ أُغْلِقَهُ فَدَخَلْتُ ثُمَّ اخْتَبَأْتُ فِي مَرْبِطِ حِمَارٍ عِنْدَ بَابِ الْحِصْنِ فَتَعَشَّوْا عِنْدَ أَبِي رَافِعٍ وَتَحَدَّثُوا حَتَّى ذَهَبَتْ سَاعَةٌ مِنَ اللَّيْلِ ثُمَّ رَجَعُوا إِلَى بُيُوتِهِمْ فَلَمَّا هَدَأَتِ الْأَصْوَاتُ وَلَا أَسْمَعُ حَرَكَةً خَرَجْتُ قَالَ وَرَأَيْتُ صَاحِبَ الْبَابِ حَيْثُ وَضَعَ مِفْتَاحَ الْحِصْنِ فِي كَوَّةٍ فَأَخَذْتُهُ فَفَتَحْتُ بِهِ بَابَ الْحِصْنِ قَالَ قُلْتُ إِنْ نَذِرَ بِي الْقَوْمُ انْطَلَقْتُ عَلَى مَهَلٍ ثُمَّ عَمَدْتُ إِلَى أَبْوَابِ بُيُوتِهِمْ فَغَلَّقْتُهَا عَلَيْهِمْ مِنْ ظَاهِرٍ ثُمَّ صَعِدْتُ إِلَى أَبِي رَافِعٍ فِي سُلَّمٍ فَإِذَا الْبَيْتُ مُظْلِمٌ قَدْ طَفِئَ سِرَاجُهُ فَلَمْ أَدْرِ أَيْنَ الرَّجُلُ فَقُلْتُ يَا أَبَا رَافِعٍ قَالَ مَنْ هَذَا قَالَ فَعَمَدْتُ نَحْوَ الصَّوْتِ فَأَضْرِبُهُ وَصَاحَ فَلَمْ تُغْنِ شَيْئًا قَالَ ثُمَّ جِئْتُ كَأَنِّي أُغِيثُهُ فَقُلْتُ مَا لَكَ يَا أَبَا رَافِعٍ وَغَيَّرْتُ صَوْتِي فَقَالَ أَلَا أُعْجِبُكَ لِأُمِّكَ الْوَيْلُ دَخَلَ عَلَيَّ رَجُلٌ فَضَرَبَنِي بِالسَّيْفِ قَالَ فَعَمَدْتُ لَهُ أَيْضًا فَأَضْرِبُهُ أُخْرَى فَلَمْ تُغْنِ شَيْئًا فَصَاحَ وَقَامَ أَهْلُهُ قَالَ ثُمَّ جِئْتُ وَغَيَّرْتُ صَوْتِي كَهَيْئَةِ الْمُغِيثِ فَإِذَا هُوَ مُسْتَلْقٍ عَلَى ظَهْرِهِ فَأَضَعُ السَّيْفَ فِي بَطْنِهِ ثُمَّ أَنْكَفِئُ عَلَيْهِ حَتَّى سَمِعْتُ صَوْتَ الْعَظْمِ ثُمَّ خَرَجْتُ دَهِشًا حَتَّى أَتَيْتُ السُّلَّمَ أُرِيدُ أَنْ أَنْزِلَ فَأَسْقُطُ مِنْهُ فَانْخَلَعَتْ رِجْلِي فَعَصَبْتُهَا ثُمَّ أَتَيْتُ أَصْحَابِي أَحْجُلُ فَقُلْتُ انْطَلِقُوا فَبَشِّرُوا رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَإِنِّي لَا أَبْرَحُ حَتَّى أَسْمَعَ النَّاعِيَةَ فَلَمَّا كَانَ فِي وَجْهِ الصُّبْحِ صَعِدَ النَّاعِيَةُ فَقَالَ أَنْعَى أَبَا رَافِعٍ قَالَ فَقُمْتُ أَمْشِي مَا بِي قَلَبَةٌ فَأَدْرَكْتُ أَصْحَابِي قَبْلَ أَنْ يَأْتُوا النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَبَشَّرْتُهُ [ر: ۲۸۵۹]

په دې باب کښې د ابو رافع عبدالله بن ابی الحقیق د قتل بیان دې.ده ته سلام بن ابی الحقیق هم وائی.دې په خیبر کښې اوسیدل.یو قول دا هم دې.چه د حجاز په زمکه کښې په خپله یوه قلعه کښې اوسیدل.کیدې شی.چه دده قلعه د خیبر اوحجاز په مینځ کښې چه کوم سرحد وو.دهغې په مینځ کښې وه.په دې طریقه به په دواړو قولونو کښې تطبیق راشی.

ابورافع: ابورافع په مالدارویهودیانو کښې د کعب بن اشرف په هم خیالوخلقو کښې وو.دغطفان قبیلو ته د مسلمانانو خلاف ده ډیر لوې امداد ورکړې وو.په انصاروکښې چه کله د اوس د قبیلې حضراتو د کعب بن اشرف قصه ختمه کړه.نو خزرج قبیلې د ابو رافع د قتل کولو اراه اوکړه.خکه چه د انصارو دې دوو قبیلو په نیکو کښې د یوبل نه د وړاندې والی کوشش کولو.

نو عبدالله بن عتیک رضی الله عنه اودده سره څو خزرجی صحابو رضی الله عنهم د نبی ﷺ نه اجازت اوغوستل.

چه ابو رافع قتل کړی.نبی ﷺ ورته اجازت ورکړو.(۱)
ددوی د قتل واقعه کله پیښه شوې وه.په دې کښې مختلف اقوال دی.

① د بعضې حضراتو رائې دا ده.چه په رجب کال ۳هـ کښې دې قتل شوې وو.

② د بعضې حضراتو په نیز په کال ۴هـ کښې دا واقعه پیښه شوې وه.

③ بعضې حضرات وائی.چه په کال ۵هـ ابو رافع قتل شوې وو.

④ د واقدی خیال دې.چه دا واقعه د کال ۶هـ وه.د واقدی خیال ته علامه عینی رحمه الله وهم وئیلې دې.خو حافظ ابن کثیر رحمه الله د غزوه خندق نه پس په ۶هـ کښې د ابو رافع قتل راجح ګرځولې دې،حافظ ابن حجر رحمه الله هم د ابن سعد په حوالې سره«سنة ست» نقل کړې دې.(۲)
امام بخاری رحمه الله د زهری رحمه الله د قول نه صرف دومره اوخودله.چه د کعب بن اشرف د قتل نه پس د ابورافع د قتل واقعه پیښه شوې وه.او د کعب بن اشرف د قتل واقعه په ۳هـ شوې وه.
د ابورافع د قتل تفصیل بیانوی.حضرت براء بن عازب رضی الله عنه فرمائی.(۳) چه نبی ﷺ د ابورافع یهودی د قتل دپاره د انصارو څو کسان اولیږل... کله چه دا کسان د ابو رافع قلعه ته نزدې اورسیدل.

قوله: <u>وَقَدْ غَرَبَتْ الشَّمْسُ وَرَاحَ النَّاسُ بِسَرْحِهِمْ</u>: په دغه وخت کښې نمر پریوتې وو.او خلقوخپل ځاروی خرولی وو.اوواپس شوی وو.
سرح: هغه ځارو ته وائی.چه په هغې کښې اوښ،غوا،چیلۍ او ګډې دی وی.(۴) عبدالله بن عتیك خپلو ملګرو ته وئیلی وو.تاسو هم دلته ایسار شئ.

قوله: <u>فَإِنِّي مُنْطَلِقٌ وَمُتَلَطِّفٌ لِلْبَوَّابِ</u>: زه لږ څم دربارن سره څه چل ول کوم.کیدې شی.چه دننه د تلو موقع ملاؤ شی.
نو دروازې ته نزدې راغلو.او خپلو جامو کښې ئې ځان داسې پټ کړلو،لکه چه د اودس ماتی دپاره ناست دې.کله چه قعلې ته ټول خلق دننه شول.نو دربان ورته آواز ورکړو.اې د الله بنده که دننه د راتلو اراده دې وی.نو راشې.زه دروازه بندوم.حضرت عبدالله بن عتیك رضی الله عنه فرمائی.چه دا آواز مې واوریدې.نود نورو خلقوسره یوځائې زه دننه داخل شوم.او د قلعې د دروازې دننه د خرو په غوجل کښې زه پټ کیناستم.کله چه ټول خلق دننه داخل شول.نو دربان دروازه بنده کړه.

---

[۱])فتح الباری(۳٤۳\۷و ۳٤۲) والبدایة والنهایة (۱۳۷\٤)_
[۲])عمدة القاری(۱۳٤\۱۷) وفتح الباری(۳٤۳\۷) والبدایة والنهایة (۱۳۷\٤)_
[۳])امام بخاری رحمه الله د حضرت براء بن عاز رضی الله عنه دوه روایتونه د اسرائیل او یوسف په طریق سره تفصیلاً ذکر کړی دی.د ابو رافع د قتل واقعه چه دواړه روایاتوته نظراوکړې شی.بیان شوې ده.په دواړو روایاتوکښې په کوم ځاې کښې اختلاف دې.د هغې خودلې هم شوې ده._
[۴])عمدة القاری(۱۳۶\۱۷)_

قوله: ثُمَّ عَلَّقَ الْأَغَالِيقَ عَلَى وَتَدٍ: بيا ئې چابيانې يوميخ ته زوړندې کړې.
((وتد)) (فتح الواو وتشديدالدال) وقد (ميخ) ته وائى. علامه کرمانى رحمه الله فرمائى.((وتد)) کښې ،،تاء،، په ،،دال،، بدله شوې ده. اوپه دال کښې مدغمه شوې وه. ود ترې جوړ شوې دې.([1])

قوله: وَضَعَ مِفْتَاحَ الْحِصْنِ فِي كَوَّةٍ: دربان د قلعې چابيانې په يو تاخ کښې زوړندې کړې، په تاخ کښې يو ميخ وو. هغې ميخ ته به چابيانې زوړندولې شوې.
الاغاليق: دا د ،،غلق،، جمع ده. ددې نه مراد چابيانې دى.([2]) په اصل کښې ،،غلق،، تالې ته وائى. خو چونکه په چابى باندې تاله کهولاويږى. ددې وجې چابۍ ته هم ،،غلق،، وئيلې شى.
الكوة: روشن دا ته وائى. مراد ترې دلته تاخ دې.

قوله: فَقُمْتُ إِلَى الْأَقَالِيدِ فَأَخَذْتُهَا فَفَتَحْتُ الْبَابَ: عبدالله بن عتيك رضى الله عنه فرمائى. چه زه ورغلم. چابيانې مې راوچتې کړې. او دروازه مې پرانسته. يعنى د قلعې دروازه مې پرانسته. لکه څنګه چه په وړاندې روايت کښې راغې.
الاقاليد: دا د ،،اقليد،، جمع ده. چابۍ ته وائى.

قوله: وَكَانَ أَبُو رَافِعٍ يُسْمَرُ عِنْدَهُ وَكَانَ فِي عَلَالِيَّ لَهُ: علالى: دا د ((علية)) (بضم العين وكسرها وكسر اللام وتشديدها وتشديد الياء) جمع ده. بالاخانې ته وائى.
نو کله چه قصه بر(قصې بيانونکى) خلق د ابورافع نه لاړل. نو زه د کمرې طرف ته ورغلم. کله چه به مې يوه دروازه پرانستله. نو د دننه به مې بندوله. ددې دپاره که چرته شور جوړ شى. او بته اولکى نو چه څوك دننه نشى راتلې. ترخوچه ما دې قتل کړې نه وى. نو زه ابو رافع ته اورسيدم. هغه په يود تياره کمره کښې دخپل اهل وعيال سره يوځاى ملاست وو. خوماته دا معلومه نه وه. چه ابو رافع په کور کښې کوم ځاى دې؟ ددې وجې ما آواز اوکړو ابو رافع. هغه اووئيل؟ څوك ئې؟ د کوم طرف نه چه دا آواز راغلو. هغ طرف ته زه ورورړاندې شوم. اوپه توره مې يو ګذار اوکړو. خوم زه ويريدم. ددې وجې کامياب نشم. کله چه هغه چغه کړې. نو زه د کمرې نه رابهرشوم. اولږ وخت بهرايسارشوم. بيا کمرې ته ورغلم. او آواز مې بدل کړو. ما اووئيل. ابورافع دا په کمره کښې څه آواز وو. هغه اووئيل. ستا مور دې هلاکه شى. يوکس اوس لږ غوندې وړاندې په توره په ما ګذار اوکړو.([3]) کله چه ما بنه تسلى اوړه. چه د کومې ځاى نه خبرې کوى. نو يو مضبوط ګذار مې پرې اوکړو . نو قتل نشو.

---

[1]) عمدة القارى (١٣٧\١٧)_
[2]) غلق.. ما يغلق به الباب والمراد بها المفاتيح كأنه كان يغلق بها وفتح بها (فتح البارى(٣٤٣\٧)_
[3]) وزاد فى رواية قال فعمدت له أيضاً فاضربه أخرى فلم تغن شيأ فصاح وقام أهله ثم جئت وغيرت صوتى كهيئة المستغيث فإذا هو مستلق على ظهره وفى رواية ابن اسحاق فصاحت إمرأته فنوهت بنا فجعلنا نرفع السيف عليها ثم نذكر نهى رسول الله صلى الله عليه وسلم عن قتل النساء فنكف عنها (فتح البارى(٣٤٤\٧)_

قوله: ثُمَّ وَضَعْتُ ظُبةَ السَّيفِ فِي بَطْنِهِ حَتَّى أَخَذَ فِي ظَهْرِهِ فَعَرَفْتُ أَنِّي قَتَلْتُهُ: (۱)
بيا ما د توري تيره طرف دهغه په خيټه باندې كيخودو.تردې چه هغه دهغه د شا پورې اورسيدل.او زما يقين راغلو.چه ما هغه قتل كړو.
ضبيب السيف: د ضبيب معنى د وينې تويول راځى.د علامه خطابى رحمه الله خيال دې، چه دا لفظ دلته صحيح نه دې.صيحح لفظ «ظبة السيف» دې.چه معنى ئې د تورې تيرهٔ طرف راځى. د «ظبة» جمع «ظبات» ده.(۲)
اوس زه واپس شوم.اويوه يوه دروازه كومه چه ما د ننه نه بنده كړې وه.هغه به مې كهولاوهله. تردې چه .زه پوړو ته راورسيدم.ما دا اوګنړل اوخپله ښئ پښه مې لاندې كيخوده. چه جوړې زه زمكې ته راورسيدم.حالانكه زمكه لا لرې وه.دغه شان زه د پوړو نه راګذار شوم.دخوارلسمې سپوږمئ شپه وه.د راپريوتو په وجه زما پنډئ ماته شوه.نوما په خپل پټكى باندې هغه اوتړله.
په يو روايت كښې «فانكسرت ساقي» دى.پنډئ مې ماته شوه.او په دويم روايت كښې «فانخلعت رجلي»زما دپښې جوړ بې ځايه شو.په دواړو رواياتونو كښې تعرض دې.ددې جواب دا دې.چه دواړه خبرې به شوې وى.جوړ به ئې هم بې ځايه شوې وى.اوپنډئ به ئې هم مات شوې وى.يا داسې اووايه.چه د جوړ بې ځايه كيدو نه ئې د پنډئ په ماتيدو سره تعبير كړې دې.
فرمائى.چه ما دا فيصله اوكړه.چه ددې ځاې نه به ترهغه وخته پورې نه ځم ترڅو چه دا معلومه شوې نه وى.چه ابورافع قتل شوې دې.نو زه د قلعې د دروازې سره ناست وم.كله چه چرګه د صبا د وخت آذان اوكړو.نودمرګ خبر وركونكې د قلعې په ديوال باندې اوختل.او وې وئيل.«أنعى أبا رافع تاجرأهل الحجاز» د اهل حجاز دسوداګرابورافع د مرګ اعلان كوم.
دعربو رواج وو.چه كله به څوك لوى سړې مړ شو،نو په اوچت ځاې به اوختل. اودهغه د مرګ اعلان به ئې كولو.چه فلانى سړې مړ شو.
چه دا خبر مې واوريدو.نو زه خپلوملګروته راورسيدم.هغوى ته ما اووئيل. «النجاء» تادى كوئ. الله ابورافع قتل كړو.
په دويم روايت كښې دى.))أَضَعُ السَّيْفَ فِي بَطْنِهِ ثُمَّ أَتَّكِئُ عَلَيْهِ» يعنى ما دهغه په خيټه باندې توره كيخوده.اوبيا مې هغې ته زور وكړو،.تردې چه هغه هډوكى ته اورسيده،په دغه دويم روايت كښې دا هم دى.چه دابورافع د مرګ د اعلان نه پس چه زه راپسيدم.او راروان شوم.نودډيرې زياتې خوشحالئ دوجې ماته دخپلې پښې د درداحساس نه كيدل.درد خو وو.

(۱) وفى رواية يوسف: فاضع السيف فى بطنه ثم أتكى عليه حتى سمعت صوت العظم)_
(۲) فتح البارى(۷/ ۳٤٤)_

خود خوشحالۍ د وجې په هغه وخت کښې دهغې درد احساس ختم شوې وو.
دنبی ﷺ په خدمت کښې حاضر شوم.اوتفصيل مې ورته واورول.نبی ﷺ اوفرمائيل.خپله پښه دې اوغزوه.ما پښه اوغزوله.نبی ﷺ پرې لاس راښکل.پښه داسې ټيك شوه.لكه چه ما هډو په دې كښې څه تكليف نه وو محسوس كړې.
ددې مهم دپاره نبی ﷺ شپږ صحابه كرام ليږلی وو.① عبدالله بن عتيك② مسعود بن سنان③ عبدالله بن انيس④ ابوقتاده⑤ خزاعی بن اسود⑥ او عبدالله بن عتبه... نبی ﷺ حضرت عبدالله بن عتيك رضی الله عنه دهغوی امير جوړ كړې وو.اوهم هغه ابو رافع قتل كړو.
حضرت عبدالله بن عتيك رضی الله عنه په جنګ احد كښې شريك وو.اوپه جنګ يمامه كښې دوی شهيد شوی وو.بعضې حضرات وائی.چه عبدالله بن عتيك په جنګ صفين كښې دحضرت علی رضی الله عنه سره ملګرې وو.اود جنګ صفين نه پس وفات شوی دی.(1) والله اعلم.

بَاب غَزْوَةِ أُحُدٍ

امام بخاری رحمه الله غزوه احد په دولس بابونوكښې بيان كړې ده.

① بَاب غَزْوَةِ أُحُدٍ ② بَاب إِذْ هَمَّتْ طَائِفَتَانِ مِنْكُمْ أَنْ تَفْشَلَا... ③ بَاب قَوْلِ اللهِ تَعَالَى إِنَّ الَّذِينَ تَوَلَّوْا مِنْكُمْ يَوْمَ الْتَقَى الْجَمْعَانِ ④ بَاب إِذْ تُصْعِدُونَ وَلَا تَلْوُونَ ⑤ بَاب ثُمَّ أَنْزَلَ عَلَيْكُمْ... ⑥ بَاب لَيْسَ لَكَ مِنَ الْأَمْرِ شَيْءٌ... ⑦ بَاب ذِكْرِ أُمِّ سَلِيطٍ ⑧ بَاب قَتْلِ حَمْزَةَ بْنِ عَبْدِ الْمُطَّلِبِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ ⑨ بَاب مَا أَصَابَ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنَ الْجِرَاحِ يَوْمَ أُحُدٍ ⑩ بَاب الَّذِينَ اسْتَجَابُوا لِلّٰهِ وَالرَّسُولِ ⑪ بَاب مَنْ قُتِلَ مِنَ الْمُسْلِمِينَ يَوْمَ أُحُدٍ ⑫ بَاب أُحُدٌ جَبَلٌ يُحِبُّنَا وَنُحِبُّهُ

دغزوه بدرپشان غزوه احد هم حضرت شيخ الحديث مد ظلهم اول په تاريخی تفصيل سره بيان كړې ده.اوددې نه پس ئې ذ ابواب بخاری او په دې كښې د ذكرشوو احاديثو تشريح بيان كړه.البته د تكرار نه د بچ كيدو دپاره كوم واقعات چه د بخاری په احاديث كښې په تفصيل سره راروان دی.هغه ئې په ابتداء كښې نه دی ذكر كړې.لك دحضرت حمزه رضی الله عنه د قتل واقعه ،چونكه دا واقعه پخپله په بخاری كښې د مستقل باب لاندې په تفصيل سره بيان شوې ده.څكه په شروع كښې نه ده ذكرشوې.
دې ځاې نه امام بخاری جنګ احد بيانوی.

احد: احد د يو غر نوم دې.كوم چه د مدينې منورې نه درې ميله فاصله باندې واقع دې.دې غرته احد ددې وجې وائی.چه دا جدا او يودې.(2)

دجنګ احد سبب او د مشركانو تياری: په جنګ بدركښې چونكه د قريشو كافرانو ته سخت زخم لګيدلې وو.ددې وجې هغوی سوزيدل.اودمسلمانانو نه د انتقام اخستلوسوچ ئې

(1))عمدة القاری(۱۷\۱۳۵)_
(2))البداية والنهاية(_

کول.د ابوسفیان قافله د تجارت دکومې په تعاقب کښې چه مسلمانان د مدینې منورې نه وتلي وو.هغه صحیح سلامت مکې ته رسیدلې وه.په دغه قافله کښې چه کوم سامان وو.هغه ډیر زیات وو.ابوسفیان بن حرب، عکرمه بن ابی جهل، صفوان بن امیه او حارث بن هشام وغیره د قریشو سرداران په ،،دارندوه،، کښې جمع شول، اوهغوی دا فیصله اوکړه.چه په دې قافله کښې چه کوم سامان تجارت وو.د هغې اصلي رقم (یعنی راس المال) خویه ټولو ته واپس کړې شی.البته کومه ګټه چه شوې ده.هغه به د محمد(ﷺ) خلاف د جنګ په تیارئ کښې خرچ کولې شی.دې سره سره هغوی خواه اوشا قبیلو ته هم خبر اوکړو.او ورته ئې اووئیل.چه د مسلمانانود مقابلې دپاره مونږ ډیرپه لویه تیارئ سره څو.تاسو خلق هم زمونږ سره شریك شئ.[1]

دغه شان دوی د درې زره ډیرلوې لښکرجمع کولوکښې کامیاب شول.دا لښکرپه ۵ شوال ۳ھ کښې د مکې نه روان شو.په لښکر کښې اووه سوه په زرغو کښې پټ کسان وو.[2] درې زرد اوښان وو.دوه سو اسونه وو.اوپنځلس ښځې هم په دې ارادې سره ورسره شوې وې.چه دوی به رجزیه اشعار وائی.[3] اوجنګیدونکی به تیزوی.دغه شان د دوی د عزت او ناموس د وجې به خلق په جوش او جذبې سره جنګیږی.[4]

مسلمانانوته د حضرت عباس رضی الله عنه د وړاندې نه اطلاع ورکول: حضرت عباس بن عبدالمطلب ﷺ کوم چه په دغه وخت کښې په مکه مکرمه کښې مقیم وو.هغوی سمدستی یو تیز تلونکې قاصد ته خط ورکړو.او مکې ته ئې روان کړو.اوورته ئې اووئیل.چه ته زر ترزره مدینې ته اورسه.او نبی ﷺ ته د قافلې خبر ورکړه.په درې ورځو کښې دننه دننه ستا دپاره رسیدل پکار دی.نو هغه سور نبی ﷺ ته اورسیدل.او د صورتحال نه ئې دخبرولوخط نې دوی ته ورکړو.[5]

د قریشو د لښکرحال معلومولودپاره د صحابه کرامو رضی الله عنهم روانیدل: نبی ﷺ دوه انصاری صحابه حضرت انس او حضرت مونس ﷺ مقرر کړ.چه دوی لاړ شی.اود قریشو د لښکر حال معلوم کړی.دا حضرات لاړل.او واپس راغلل.خبر ئې ورکړو.چه لښکرنزدې رارسیدلې دې.حضرت حباب بن منذر ﷺ نبی ﷺ اولیږلو.چه ته لاړه شه.او اوګوره چه د لښکرشمار څومره دې؟ هغوی لاړل اوټیك ټیك اندازه ئې اوکړه.او واپس راغلو.خبر ئې ورکړ،.چه درې زرو ته نزدې کسان دی.[6]

---

[1])الکامل لابن اثیر(۱۰۳\۲) وسیرة ابن هشام (۶۴\۳)
[2])تاریخ الطنبری (۱۹۰\۲)_
[3])ابن هاشم په خپل سیرت کښې ددې ښځو نومونه او د قبیلو ذکر کړې دې. سیرة ابن هشام (۶۶\۳)
[4])تاریخ الطبری (۱۹۰\۲)_
[5])طبقات ابن سعد (۳۷\۲) سیرة المصطفی (۱۸۷\۲) السیرة الحلبیة (۲۱۷\۲)_
[6])طبقات ابن سعد(۳۷\۲) السیرة الحلبیة (۲۱۸\۲)_

د نبی ﷺ د صحابو رضی الله عنهم سره مشوره: د شپې حضرت سعد بن معاذ،حضرت سعد بن عباده او حضرت اسید بن حضیر رضی الله عنهم د نبی ﷺ د کورنه ګیرچاپیره څوکیرداری اوکړه.او څه دستې مقرر کړې شول.چه هغوی مدینې منورې ته چه کومې لارې د داخلیدو دی.په هغې باندې کینی.دې دپاره چه د شپې ناڅاپی حمله دفع کړې شی.[1] راروان صبا د جمعې ورځ وه.نبی کریم ﷺ صحابه کرام رضی الله عنهم جمع کړل.اوهغوی سره نې مشوره اوکړه.چه څه صورت اختیارول پکار دی؟ نبی ﷺ اوفرمائیل.چه ما خوب لیدلې دې.چه زه په یوه قلعه کښې یم.او یوه غوا ذبح کړې شوه.اوما خپله توره اوخوزوله.نودهغې مخکنئ حصه ماته شوه.بیا ما دوباره اوخوزوله.نوهغه د اولنی صورت نه په زیات ښه حالت کښې شوه.صحابو رضی الله عنهم ترې دخوب د تعبیرتپوس اوکړو.نو نبی ﷺ اوفرمائیل. قلعه کومه چه ما په خوب کښې لیدله ده.هغه مدینه منوره ده.که هم دلته پاتې شو.اومقابله اوکړې شی.نو لکه څنګه چه په قلعه کښې په موجودتیا سره حفاظت وی.نودلته چه پاتې شو.هم به حفاظت وی.اود غوا ذبح کیدو تعبیر دا دې.چه زمونږ څه صحابه به شهیدان کیږی.او توره خوزول جنګ دې.اوددې مخکنئ حصه ماتیدل په دې کښې چه کوم ناخوښه حالات دی.دهغې راپیښیدل دی.اود تورې دوباره خوزیدو سره د اولنی نه زیاته ښه کیدل ددې جنګ نه پس چه کوم حالات دی.هغه به د اولنی حالاتو په نسبت سره ښه اوموافق وی.[2]

دنبی ﷺ او نورو څو مشرانو صحابو رضی الله عنهم رائې دا وه.چه په مدینه کښې پاتې شو.اومقابله دې اوکړې شی،او د مدینې نه بهرته اونه څو.خود ډیرو صحابو رضی الله عنهم رائې دا وه.چه د مدینې نه بهرته وتل اومقابله پکار ده.خاص کرهغه حضرات کوم چه په جنګ بدر کښې شریك شوی نه وو.هغوی د شهادت ارمان په خپلو زړونوکښې اخستې وو.دهغوی شوق وو.چه بهرته دې اوځو.اومقابله دې اوکړو.نود شهادت دجام څکلو موقع به راته ښه ملاؤ شی.که په مدینه کښې دننه مقابله اوکړې شی.نوکیدې شی.ددې نوبت رانشی.حضرت حمزه رضی الله عنه خو قسم اوخوړلو . ((والله الذی أنزل علیك الکتاب لا أطعم الیوم طعاماً حتی أجادلهم بسیفی خارج المدینة)) [3] زما دې په هغه ذات قسم وی.چاچه په تاسو باندې کتاب نازل کړې دې.زه به ترهغه وخته پورې خوراك نه کوم.ترڅو چه مې د مدینې نه بهر د کافرانو سره په خپله توره باندې مقابله نه وی کړې.

حضرت سعد بن عباده او نورو بعضې مشرانوصحابو رضی الله عنهم هم دا رائې پیش کړه.که په مدینه کښې ایسار شو. مونږ دفاع کوو.نو کافران به اوګڼړی.چه مونږ کمزوری او ډرپوك یو.ددې

---

[1])طبقات ابن سعد(۳۷\۲) السیرة الحلبیة (۲۱۸\۲)_

[2])البدایة والنهایة (۱۲\٤)_

[3])په دې موقع باندې د بعضې صحابو رضی الله عنهم د شهادت عجیبه شوق وو.حضرت نعمان بن مالك انصاری رضی الله عنه د نبی ﷺ په خدمت کښې حاضر شو.او وې فرمائیل.((یارسول الله لاتحرمنی الجنة فوالذی بعثک بالحق لأدخلن الجنة فقال له بم؟قال بأنی أشهد أن لا إله إلا الله وأنک رسو لاله وإني لا أفرمن الزحف قال صدقت فقتل یومئذ(تاریخ الطبری (۸۹\۲) والبدایة والنهایة (۱۲\٤)_ ~

وجي بهرته وتل مناسب دی.عبدالله بن ابی رئيس المنافقين هم يوتجربه كارسړی وو.هغه خپل خان په مسلمانانوكښې شامل كړی وو.دهغه نه هم نبی ﷺ مشوره اوغوستله.هغه اوونيل.خبره په اصل كښې دا ده.چه په مدينه كښې چه كله هم داسې قسم واقعه پيښه شوې ده.نو كه د مدينې خلق په ښاركښې پاتې شوی دی.اومقابله ئې كړې ده.نودوی ته كاميابی ملاؤ شوې ده.او كه دوی د مدينې نه بهرته وتلی دی.اومقابله ئې كړې ده.نوناكامه شوی دی.ددې وجې زما رائې دا ده.چه هم دننه پاتې شو.اومقابله اوكړې شی(۱)

خود ځوانانونه سوا بعضې مشران صحابه كرام ﷺ هم نبی ﷺ په دې خبره باندې كلك اوليدل.چه د مدينې نه بهرته وتل اومقابله كول پكار دی.نو چه د مازيګرد مانځه نه فارغ شو.نبی ﷺ كورته تشريف يوړو.په دغه دوران كښې حضرت سعد بن معاذ او حضرت اسيد بن حضير ﷺ باقی صحابو ﷺ ته اوونيل. تاسوخلقو رسول الله ﷺ د ښارنه په بهرته وتلو باندې مجبوره كړو.د نبی ﷺ د رائې خلاف اصرار كول مناسب نه وو.تپولوته د خپلې غلطئ احساس اوشو.اوكله چه نبی ﷺ مسلح شو.او بهرته ئې تشريف راوړو.نو صحابو ﷺ عرض اوكړو.زمونږ نه غلطی اوشوه.مونږ ته په خپله رائې باندې كلكيدل نه وو پكار،ستاسو چه څنګه رائې وی.هم د هغې مطابق عمل اوكړئ.نبی ﷺ اوفرمائيل.دهيڅ پيغمبرد پاره دا مناسب نه دی.چه هغه يوځل وسله واچوی.اود دشمن سره د مقابلې نه بغيراوباسی.اوس خو بس بهرته وتل دی.(۲)

دمدينې منورې نه روانيدل: نبی ﷺ ځان سره د زركسانو لښكر واخستل.او د جمعې په ورځ په ۱۵شوال ۳هـ د مدينې نه احد طرف ته روان شو.او عبدالله بن ام مكتم ئې په مسجد نبوی كښې په امامت باندې مقرر كړو(۳) دجمعې ورځ وه.احد خو نزدې وو.خو روانيدل چونكه د ماښام نه لږ غوندې وړاندې وو.ددې وجې په لاره كښې په يوځاې ،،شيخين،، كښې نبی ﷺ د شپې تيرولو اراده اوكړه.(۴)

دمنافقانو جدا كيدل: په راروانه ورځ دخالی په سحر نبی چه كله احد طرف ته د روانيدو اراده اوكړه.نو عبدالله بن ابی د خپلو درې سوو ملګرو سره دا اوونيل.اوواپس شو.چه مونږ بغيرد څه وجې نه خپل ځانونه په هلاكت كښې نشو اچولی.تا زمونږ په مشوره عمل اونكړو.(۵)

---

(۱)تاريخ طبری (۲\۱۸۹)_

(۲)سيرة ابن هشام (۳\۶۸) والبداية والنهاية (۴\۱۳)_

(۳)په مدينه منوره كښې نبی ﷺ حضرت عبدالله بن ام مكتوم ﷺ خپل قائم مقام جوړ كړی وو(الكامل لابن الأثر(۲\۱۰٤)_

(۴)طبقات ابن سعد (۲\۳۹)_

(۵)په دې موقع د حضرت جابر ﷺ پلار حضرت عبدالله بن حرام ﷺ دغه منافقانو ته لاړلو.اوهغوی ئې ډير پوهه كړل.چه د الله تعالى پيغمبر داسې پريخودل په هيڅ طريقه مناسب نه دی.خو خو منافقانو جواب وركړو((لونعلم أنم تقاتلون ما أسلمناكم)) حضرت عبدالله بن حرام ﷺ اوفرمائيل.اې دالله دشمنانو الله تعالى به خپل پيغمبر ستاسو نه بې پرواه كړی.د سورة آل عمران آيت ﴿ وَلِيَعْلَمَ الَّذِينَ نَافَقُواْ وَقِيلَ لَهُمْ تَعَالَوْاْ قَاتِلُواْ فِي سَبِيلِ اللّهِ أَوِ ادْفَعُواْ قَالُواْ... [بقيه حاشيه په راروانه صفحه....

د خزرج د قبیلې د یوشاخ بنو سلمه او د اوس د قبیلې د یو شاخ بنوحارثه قدمونه اوخویدل. اوهغوی ته دا خیال شو.چه مونږ به هم واپس لاړ شو.نوالله تعالی دهغوی مدد اوکړو.د قرآن شریف آیت ﴿إِذْ هَمَّتْ طَّآئِفَتَانِ مِنكُمْ أَن تَفْشَلَا وَاللَّهُ وَلِيُّهُمَا﴾ کښې هم ددې دوو قبیلو ذکردې. چونکه دا دواړه په اسلام کښې مخلصې وې.اود بشری کمزورئ په وجه دوی ته دا خیال راغلې وو.ددې وجې الله تعالی دهغوی د اخلاص په برکت د هغوی حفاظت اوکړو.[1]

د منافقانو د جدا کیدو په وجه د مسلمانانولښکر کم شو.او اووه سوه شو.په دې اووه سوه کسانوکښې سلو زغرې اچولې وې.یو اس د نبی ﷺ وو.او یو اس د حضرت ابوبرده بن نیار حارثی رضی الله عنه وو.په پوره لښکرکښې صرف دا دوه اسونه وو.[2]

داسلامی لښکر ترتیب او صف بندی: په پنځلسم شوال خالی په ورځ د صبا مونځ نبی ﷺ د احد سره نزدې ادا کړل.اوددې نه پس د لښکرترتیب ته متوجه شو.د فوج ترتیب ئې داسې قائم کړو. چه مدینه دوی ته مخامخ وه.اواحد ددو شا ته وو.چونکه داحد د شا طرف نه د کافرانو دحملې کولوخطره وه.ددې وجې نبی ﷺ د پنځوسو بهترینو تیراندازو انتخاب اوکړو.اود احد شا ته ئې هغوی کینول.اودا تاکید ئې ورته اوکړو.که مونږ غالب شو. اوکه مغلوب،په هیڅ صورت کښې تاسو خپل ځاې مه پریږدئ.د تیراندازو باندې ئې ددوی د دستې حضرت عبدالله بن جبیر رضی الله عنه امیرمقرر کړو،[3]

دابوعامرخروج او داسلامی لښکرجواب: د فریقینوصفنونه یوبل ته مخامخ وو.داسلامی لښکر بیرغ د حضرت مصعب بن عمیر رضی الله عنه سره وه.د عربو د جنګی قاعدې مطابق په اول کښې د انفرادی مقابلې دپاره خلق راغلل.خود انفرادی مقابلې شروع کولونه وړاندې ابوعامر کوم چه داسلام نه وړاندې د قبیله اوس سردرا وو.د کافرانود لښکر نه راووتل.ابوعامر د ظهور اسلام نه پس د نبی ﷺ ډیر لوې دشمن جوړ شوې وو.اود مدینې نه تلې وو.په مکه کښې مقیم شوې وو.هلته که ده قریشو ته دجنګ ترغیب ورکړې وو.اوورته ئې وئیلی وو.چه په میدان جنګ کښې ما اووینی.نو د اوس خلق به زما طرف ته راشی.اودغه شان به د مسلمانانو لښکر کم شی.نود کافرانود لښکر نه راووتل.او آواز ئې اوکړو.اې د اوس خلقو زه ابو عامر یم.د اوس خلقو د ابوعامر د توقع نه بیخی خلاف جواب ورکړو.«لاأنعم الله بك عیناً یافاسق» [4] اې فاسقه الله تعالی دې ستا سترګې چرته هم یخې نکړی.ابوعامر چه دا

......دتیر مخ بقیه حاشیه] لَوْ نَعْلَمُ قِتَالاً لَّاتَّبَعْنَاكُمْ هُمْ لِلْكُفْرِ يَوْمَئِذٍ أَقْرَبُ مِنْهُمْ لِلإِيمَانِ يَقُولُونَ بِأَفْوَاهِهِم مَّا لَيْسَ فِي قُلُوبِهِمْ وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا يَكْتُمُونَ ﴾هم ددې خلقو په باره کښې نازل شوې دې.(البدایة والنهایة (۱۴\۴)_

[1])ددې تفصیل وړاندې باب کښې راځی)_

[2])تاریخ الطبری(۱۹۰\۲)_

[3])الکامل لابن الأثیر(۱۰۵\۲)_

[4])ابو عامر په جاهلیت کښې په ،راهب،، مشهور وو.رسول الله ﷺ دده نوم فاسق کیخودې وو.ددې وجې د اوس خلقو ده ته ،،یافاسق،،اووئیل.(سیرة ابن هشام (۷۱\۳)_

جواب واوريدو. نو مايوسه شو.اوقريشو ته واپس شو.او دا ئې اوونيل.چه زما د تلو نه پس زما د قوم حالت بدل شوى دى.

په انفرادى مقابله كښې د كافرانو سخت ماتې: دمشركانود طرفه د ټولونه وړاندې د مبارزت دپاره طلحه بن ابى طلحه ميدان ته راووتل.او مسلمانانوته ئې د مقابلې دعوت وركړو.د اسلاى ملښكرنه حضرت على ﷺ وراووتل.اوهغه ئې قتل كړو.ددې نه پس دطلحه بن ابى طلحه ورورعثمان بن ابى طلحه دكافرانو د لښكرنه راووتل.حضرت حمزه ﷺ دهغه د مقابلې دپاره وراووتل.اوهغه ئې قتل كړو.بيا ابوسعد بن ابى طلحه دريم ورور دكافرانو د لښكرنه د مقابلې دپاره راووتل.د مسلمانانو دطرفه حضرت سعدبن ابى وقاص ﷺ راووتل. اوهغه ئې جهنم ته اورسول.ددې نه پس د كافرانو د طرفه مسافع بن طلحه راووتل.حضرت عاصم بن ثابت ﷺ بس په يو ګذار سره هغه ختم كړو.بيا دهغه ورور حارث بن طلحه راغلل. حضرت عاصم بن ثابت ﷺ هغه هم قتل كړو.ددې نه پس دريم ورور جلاس بن طلحه راووتل.اودمبارزت دعوت ئې وركړو.هغه طلحه بن عبيد ﷺ قتل كړو.([1])

په نفيرعام كښې دمسلمانانوفتح: دغه شان په انفرادى مقابله كښې دكافرانو ډيرتعداد قتل شول.اوښكاره ده چه په دې كښې د مسلمانانو تله درنده شو.ددې نه پس عام جنګ شروع شو.حضرت ابودجانه د ډيرې بهادرۍ مظاهره اوكړه.([2])حضرت على اوحضرت حمزه ﷺ هم ډير په بهادرۍ سره جنګيدل.ددې د وجې د كافراو قدمونه اوخويدل.سرې اوښخې ټول دغرطرف ته په تيښته باندې مجبوره شول.او مسلمانانو مال غنيمت جمع كول شروع كړل.

دګټلى جنګ په شكست كښې بدليدل: د احد شا ته چه دحضرت عبدالله بن جبير ﷺ په اميرۍ كښې د تيراندازوكومه د پنځوسو كسانودسته نبى ﷺ مقرر كړې وه.هغوى چه كله دا حالت اوليدل.نو هغوى هم د مال غنيمت راجمع كولوپه .غرض خپل ځاې پريخودل.حضرت عبدالله

---

[1] تاريخ الطبرى (١٩٤١٢) البداية والنهاية (٢٠١٤) الكامل لابن الأثير(١٠٦١٢) طبقات ابن سعد(٤١١٢)_

[2] نبى ﷺ اعلان اوكړو.چه څوك دى.چه زه ورته خپله توره وركړم.اوهغه ددې حق ادا كړى.ددې دپاره مختلف لاسونه پورته شول.خو نبى ﷺ توره حضرت ابودجانه ﷺ ته وركړه.حضرت زبيربن العوام ﷺ هم لاس اوچت كړې وو.خو هغه ته نه وه ملاؤ شوې.حضرت زبير ﷺ اوونيل.((وجدت فى نفسى حين سألت رسول الله ﷺ السيف فمنعنيه وأعطاه أبودجانة وقلت أنا إبن صفية عمته ومن قريش وقد قمت إليه فسألته إياه قبله فأعطاه إياه وتركنى والله لأنظر ما يصنع فأتبعته فأخرج عصابة له حمراء فعصب بها رأسه فقالت الأنصار إخرج أبودجانة عصابة الموت وهكذا كانت تقول له إذا تعصب بها فخرج وهو يقول..

أنا الذى عاهدنى خليلى ونحن بالسفح لدى النخيل
ألا أقوم الدهر فى الكيول أضرب بسيف الله والرسول

فجعل لا يلقى أحد إلا قتله.وكان فى المشركين رجل لا يدع لنا جريحاً إلا وقف عليه.فجعل كل واحد منهما يدنو من صاحبه .فدعوت الله أن يجمع بينهما .فالتقيا. فاختلفا ضربتين .فضرب المشرک أبادجانة فاتقاه بدرقته.. وضربه أبودجانة فقتله. ثم رأيته .قد حمل السيف على مفرق رأس هند بنت عتبة ثم عدل السف عنها قال الزبير فقلت الله ورسوله أعلم (وانظر سيرة ابن هشام (٧٣١٣)_

بن جبیر رضی الله عنه ورته د نبی ﷺ ارشاد وریاد کړو.د نبی ﷺ حکم یادولونه پس هغوی اوویل.بیشکه نبی ﷺ دا حکم کړې وو.خو د نبی ﷺ مقصد دا وو.چه د جنګ د فیصلې نه وړاندې تاسو دا مورچه مه پریږدئ.او اوس خو فصله شوې ده.نو اوس دلته د ایساریدو څه ضرورت نشته رضی الله عنه نتیجه دا شوه.چه حضرت عبدالله بن جبیر رضی الله عنه سره صرف لس کسان پاتې شول.او نور ټول راغلل.

خالد بن ولید رضی الله عنه کوم چه په دغه وخت کښې دکافرانود لښکر د میمنه امیر وو.هغوی چه د احد دا غاښې خالي اولیدل.نو د هغه طرف نه ئې حمله اوکړه.هلته چه دمسلمانانو دسته کوم چه یوولس کسان وو.هغه ټول ئې شهیدان کړل.اودشا نه ئې په مسلمانانو باندې حمله اوکړه.دا حمله دومره ناڅاپې وه.چه دا د مسلمانانو په خوا خاطرکښې هم نه وه.ددې حملې په وجه صورتحال بیخی بدل شو. او د کافرانوکوم لښکر چه تښتیدلې وو.هغوی هم واپس راغلل.اوس مسلمانان د دواړو طرفونو نه ګیرشول.اود دوست او دوشمن امتیاز پاتې نشو.نتیجه دا شوه. چه بعضې مسلمانان پخپله دخپلو مسلمانانو دلاسه شهیدان شول.(۱)

دحضرت حذیفه رضی الله عنه پلار حضرت یمان هم د مسلمانانو د لاسه شهید شو، حضرت حذیفه رضی الله عنه چه کله اوکتل.چه زما په پلار باندې مسلمانان حمله کوی. نو هغه ډیرشورجوړکړو.خود چا خیال اونشو.په جنګ کښې هم داسې حالت پیښیږی. (۲)

دنبی ﷺ دشهادت غلط خبر: حضرت مصعب بن عمیر رضی الله عنه دنبی ﷺ سره په شکل کښې مشابه وو.هغه یو کافر شیهد کړلو. اودا ئې مشهوره کړه.چه نبی ﷺ شهید شو.(۳) په دې خبر سرد د مسلمانان وپه زړونو باندې یوه بې همتې غونده خوره شوه.اودبعضې مسلمانانو دا خیال شو.چه نبی ﷺ خو وفات شو.اوس دجنګ جاری ساتلو څه فائده ده.دحضرت عثمان رضی الله عنه هم دا حال و.(۴) دغه شان مسلمانان د غل غوبل په حالت کښې مبتلاء شو.

هغه صحابه کرام رضی الله عنهم کوم چه د غل غوبل په وخت کښې د نبی ﷺ سره وو: ددغې غل غوبل په وخت کښې د نبی ﷺ سره چه کوم صحابه کرام رضی الله عنهم موجود وو.هغه دا دی.① حضرت ابوبکرصدیق ② حضرت عمرفارق③ حضرت عبدالرحمن بن عوف ④ حضرت ابوعبیده بن الجراح⑤ حضرت سعد بن ابی وقاص⑥ حضرت طلحه بن عبیدالله ⑦ حضرت زبیربن العوام رضی الله عنهم دا اووه په مهاجرینوکښې وو.

اواووه انصاری صحابه کرام رضی الله عنهم وو.① حضرت سعد بن معاذ② حضرت سهل بن حنیف③ حضرت ابودجانه④ حضرت اسید بن حضیر⑤ حضرت عاصم بن ثابت⑥ حضرت حباب بن المنذر ⑦ اوحضرت حارث بن صمه رضی الله عنهم وو.

---

۱) اوګورئ طبقات ابن سعد (۲\۴۲)۔

۲) اوګورئ بخاری کتاب المغازی رقم الحدیث ٤۰۶۵ وکامل ابن اثیر (۱۱۳\۲)۔

۳) الکامل لابن الأثیر(۱۰۸\۲)۔

٤) الکامل لابن الأثیر(۱۱۰\۲)۔

په بخاری شریف کښې دحضرت براء بن عازب رضی الله عنه په روایت کښې د دولسو صحابو رضی الله عنهم ذکردې.اوپه نسائی او دلائل بیهقی کښې د یولسو ذکردې.(۱) او امام مسلم رحمه الله دحضرت انس رضی الله عنه نه روایت نقل کړې دې،په هغې کښې د اووه ذکر دې،خودا څه حقیقی تعارض نه دې.په مختلفو وختونوکښې مختلف صحابه کرام رضی الله عنهم د نبی صلی الله علیه وسلم سره موجود وو.ددې وجې په بعضې روایاتوکښې زیات او په بعضو کښې د کم ذکر دې.خوپه هرحال ټول شمار څوارلس وو.(۲)

د اوچتې بهادرئ ثبوت ورکونکی صحابه کرام رضی الله عنهم: په دې موقع باندې بعضې صحابه کرامو رضی الله عنهم دډیرې بهادرئ ثبوت ورکړو.کله چه کافرانو په نبی صلی الله علیه وسلم د غشو باران شروع کړل. نوحضرت ابودجانه رضی الله عنه دکافرانو طرف ته شا کړه.او اودریدو.اودغه شان چه نبی صلی الله علیه وسلم ته څومره غشی راتلل.هغه به ئې پخپله شا باندې تنبول.د ده په شا باندې اویاو ته نزدې زخمونه راغلی وو.خوالله تعالی هغه ژوندې اوساتل.(۳) دغه شان حضرت طلحه رضی الله عنه هم د ډیرې مړانې اوبهادرئ مظاهره اوکړه.حافظ ابن حجر رحمه الله د ابوداود طیالسی په روایت سره د حضرت ابوبکرصدیق رضی الله عنه قول نقل کړې دې.چه کله به دوی د غزوه احد ذکرکولو.نو فرمائیل به ئې.«کان ذلك الیوم کله لطلحة» (۴) د احد ټوله ورځ د طلحه رضی الله عنه په بهادرئ کښې وه.حضرت طلحه رضی الله عنه د نبی صلی الله علیه وسلم دحفاظت دپاره برابر هلته موجود وو. اوهغوی د غشو نه د نبی صلی الله علیه وسلم حفاظت دپاره خپل لاس ډهال جوړ کړې وو.تردې چه د ده لاس شل شو.حاکم په اکلیل کښې نقل کړې دی.چه دحضرت طلحه رضی الله عنه په بدن باندې پنځه دیرش یا یوکم څلویښت زخمونه راغلی وو.(۵) خود طیالسی په روایت کښې دی.چه دده په بدن اویا زخمونه راغلی وو.

دغه شان دحضرت انس رضی الله عنه میرنې پلارحضرت ابوطلحه انصاری رضی الله عنه بې مثاله کردار ادا کړې وو.چه کوم کس به ورسره هم تیریدل.نو نبی صلی الله علیه وسلم به ورته وئیل.دخپل ترکش نه غشې راوباسه.او ابوطلحه ته ئې ورکړه.حضرت ابوطلحه رضی الله عنه په دې جنګ کښې څو کمانونه مات کړی وو.(۶)

دغه شان سعدبن ابی وقاص رضی الله عنه هم په هغه صحابه کرامو رضی الله عنهم کښې وو.چاچه د بهادرئ

---

(۱) د ذکرشوو نومونو اونورو صحابه کرامو رضی الله عنهم دتفصیل دپاره اوګورئ (فتح الباری(۱۷-۳۶۰) البته په مهاجرینوکښې د حضرت عمرفاروق رضی الله عنه په ځاې دحضرت علی رضی الله عنه نوم ئې ذکرکړې دې.والله أعلم

(۲) ابن سعد لیکلی دی.(وثبت منعه عصابة من أصحابه أربعة عشر رجلاً سبعة من المهاجرین .. وسبعة من الأنصار(طبقات ابن سعد(۲/۴۲)_

(۳)سیرة ابن هشام(۲/۷۸)_

(۴)فتح الباری(۷/۳۶۱)_

(۵)فتح الباری(۷/۳۶۱)_

(۶)بخاری کتاب المغازی باب ﴿إذا همت طائفتان منکم أن تفشلا﴾ رقم الحدیث (۴۰۵۵)_

مظاهره كړې وه.نبى ﷺ به دخپل تركش نه غشى راويستل.اوده ته به ئې وركول.اوفرمائيل به ئې.((ارم فداك ابى وامى)) ([1])

حضرت على رضي الله عنه فرمائى.چه ما د نبى ﷺ نه چرته نه وو اريدلى.چه نبى ﷺ چاته ((فداك ابى وامى)) وئيلى وى.سوا دحضرت سعدبن ابى وقاص رضي الله عنه نه.

په نبى ﷺ باندې حملې: دحضرت سعدبن ابى وقاص رضي الله عنه ورور عتبه بن ابى وقاص موقع اوليده.نو په نبى ﷺ باندې ئې د كانړى گذاراو كړل.په كوم سره چه د نبى ﷺ لاندينې غاښ مبارك شهيد شو.او شونډې زخمى شوې.عبدالله بن قمبه په نبى ﷺ باندې حمله اوكړه.په كوم سره چه د خود دوه كړئ په مخ مبارك كښې ورخخې شوې.عبدالله بن شهاب زهرى نبى ﷺ په كانړى باندې اوويشته.په كوم سره چه د نبى ﷺ تندې مبارك د وينو نه رنګ شو.([2]) حضرت مالك بن سنان رضي الله عنه دغه وينه اوڅكله(يعنى خوله ئې پرې دپاسه كيخوده،او وې څكله)اوصفا كړه.نبى ﷺ په دغه موقع باندې اووئيل.دچا په خيټه كښې چه د نبى وينه وى.دجهنم اور هغه ته نشى رسيدې.([3]) ابوعامرفاسق د مسلمانانو دپاره يوه كنده تياره كړې وه.نبى ﷺ د دغه زخمونونه د متاثر كيدو نه پس په دغه كنده كښې اوغورځيده. حضرت على رضي الله عنه د نبى ﷺ لاس اونيولو.او رابهر ئې كړو.او حضرت طلحه بن عبيدالله رضي الله عنه د نبى ﷺ شا اونيوله.نوهله نبى ﷺ اودريدۀ، ([4])

د ابى بن خلف قتل: ابى بن خلف يو اس ساتلې وو.د هغه خيال وو.چه په دير اس به سوريږم. او نبى ﷺ به شهيد كوم.كله چه هغه اس ته پونده وركړه.او د نبى ﷺ طرف ته راروان شو.نو نبى ﷺ اوفرمائيل.دې به زه په خپل لاس باندې قتلوم.بل څوك دې ده ته څه نه وائى.كله چه هغه نزدې راغلو.نو نبى ﷺ د حضرت حارث بن صمه رضي الله عنه نه د هغه نيزه واخستله.او ابى بن خلف ئې په څټ باندې يومعمولى غوندې گذار اوكړو . هغه چغه كړې.اوشور ئې جوړ كړو. واپس شو.او ونيل ئې.په الله قسم محمد (ﷺ) زه قتل كړم.خلقو هغه ته اووئيل.دا خو معمولى غوندې زخم دې.ته دومره چغې ولې وهې.وې وئيل.په الله قسم ددې زخم تكليف كه په ټول اهل حجاز باندې تقيم كړې شى.نو هغوى ټول به د دې د تكليف د وجې هلاك شى.دغه شان هغه چغې وهلې.د مكې معظمې نه نهه لس ميله فاصله باندې په مقام سرف كښې جهنم ته اورسيدل ([5])

د حضرت عمروبن جموح رضى الله عنه شهادت: د حضرت جابربن عبدالله رضي الله عنه پلار عبدالله بن عمروبن حرام غزوه احد كښې شيهد شو.د هغه دخور خاوند حضرت عمروبن جموح رضي الله عنه

---

[1])بخارى كتاب المغازى باب ﴿ إذا همت طائفتان منكم﴾ رقم الحديث (٤٠٦٤)_

[2])دتفصيل دپاره اوګورئ سيرة ابن هشام (٨٤\٣و ٨٥)_~

[3])سيرة ابن هشام (٨٥\٣)_

[4])الكامل لإبن اثير(١١٠\٢)_

[5])د تفصيل دپاره اوګورئ (البداية والنهاية (٣٢\٤)_

د پښو نه معذوره وو.هغه خپلو خامنوته اووئيل.چه زه هم احد ته د جنګ دپاره ځم.خامنو ورته اوونيل.ته معذور ئې.ددې وجې تاسو هم دلته ايسارشئ.عمروبن جموح رضي الله عنه د نبی ﷺ په خدمت کښې حاضر شو.او وې وئيل.زما د شهادت شوق دې.اوزما خامن ما جنګ ته د تلو نه منع کوی.نبی ﷺ اوفرمائيل.ته معذوره ئې.اوستا دپاره رخصت دې.خوبيا هم چه دهغه شوق ا اصرار ئې اوليدلو.نو نبی ﷺ ورته اجازت ورکړو.اوهغه په احد کښې شهيد شو.[1]

د حضرت جابررضی الله عنه د پلارحضرت عبدالله بن عمروشهادت: دحضرت جابربن عبدالله رضي الله عنه دپلار حضرت عبدالله بن حرام رضي الله عنه په باره کښې امام ترمذی په کتاب التفسير کښې يو روايت نقل کړې دې.چه رسول الله ﷺ حضرت جابر رضي الله عنه ته اووئيل.تاته معلومه ده.چه ستا پلارسره الله تعالی څه معامله اوکړه؟ هغه عرض اوکړو.تاسو اوفرمائيې.نو نبی ﷺ اوفرمائيل.ستا پلارسره الله تعالی براه راست مکالمه اوکړه.او د نورو شهيدانو سره ئې من وراء حجاب خبرې اوکړې.[2]

علامه ابن القيم رحمه الله په زاد المعاد کښې نقل کړی دی.چه حضرت عبدالله بن عمروبن حرام رضي الله عنه د احد نه وړاندې يو خوب ليدلې وو.په خوب کښې هغه مبشربن عبدالمنذر اوليدل.چه هغه ورته وائی.اې عبدالله ته هم ډيرزر مونږ ته راتلونکې ئې.عبدالله ورته اووئيل.ته کوم ځاې ئې.نو مبشرورته اووئيل.مونږ په جنت کښې يو.او په جنت کښې چه چرته زمونږ زړه غواړی.سيل کوو.عبدالله اووئيل.ته خو په بدرکښې شهيد شوې نه وې؟ نو هغوی اووئيل.شهيد شوې وم. خکه خو جنت ته تلې يم.[3]

دحضرت ربيع شهادت: په شهيد شوو کښې يو صحابی حضرت سعد بن الربيع رضي الله عنه دې،د جنګ نه پس نبی ﷺ اوفرمائيل،لږ اوګورئ چه سعد کوم ځائې کښې دې؟ په لټون لټون په مقتولينو کښې ملاؤ شو،اوس په کښې لا ساه باقی وه،لټونکې صحابی رضي الله عنه اووئيل ،زه نبی ﷺ ستا د لټون دپاره راليږلې يم،حضرت سعد بن الربيع رضي الله عنه اووئيل ،چه نبی ﷺ ته زما سلام کوه،او زما ذ شهادت خبر ورکولو نه پس انصارو ته اووايه،چه ستاسو دپاره څه عذر قابل قبول نه دې،تاسو ته پکار دی،چه په هر حالت کښې د نبی ﷺ نصرت اوکړئ،ځکه چه هم د نبی ﷺ په نصرت کښې انصارو فائده ده.[4]

دحضرت اصيرم رضی الله عنه شهادت: يو بل عجيب اوناشنا صحابی حضرت اصيرم انصاری دې.ده دجنګ احد نه وړاندې اسلام نه وو راوړې،کله چه د احد واقعه پيښه

---

[1])سيرة ابن هشام (۹۶\۳)_

[2])أخرج الترمذی من طريق طلحة بن خراش سمعت جابربن عبدالله يقول لقينی رسول الله ﷺ فقال لی يا جابر مالی اراک منکسراً؟ قلت يا رسول الله استشهد أبی قتل يوم أحد وترک عيلاً ودیناً قال أفلا أبشرک بما لقی الله به أباک ؟ قال قلت بلی يارسول الله قال ما کلم الله أحداً إلا من وراء حجاب وأحيا أباک فکلمه کفاحاً..... وانظر الجامع للإمام الترمذی کتاب التفسير باب من سورة آل عمران رقم ۳۰۱۰)_

[3])سيرة المصطفی (۲۲۱\۲و ۲۳۲) په حواله د زادالمعاد)_

[4])اوګورئ البداية والنهاية (۳۹\۴)_

شوه،نو دې هم په زخميانو كښې بيا موندې شو،او شهادت ته نزدې وو،خلقو چه كله هغه اوليدل،نو تپوس ئې اوكړو،ته دلته څنګه ئې؟ د اسلام د رغبت په وجه جنګيدلې ئې،او كه د قومى او قبائلى حميت په وجه،حضرت اصيرم رضي الله عنه اوونيل،زه د اسلام د دفاع، حفاظت او ترقئ دپاره په جنګ كښې شريك شوې يم،د شهيد كيدو نه پس كله چه نبى ﷺ ته د هغه قصه بيان كړې شوه،نو نبى ﷺ اوفرمائيل،«إنه لمن أهل الجنة» ([1])

حافظ ابن حجر رحمه الله په ،،الاصابه،، كښې نقل كړى دى،چه حضرت ابوهريره رضي الله عنه به فرمائيل،حضرت اصيرم رضي الله عنه هغه صحابى دې،چه د يو وخت مونځ ئې هم نه وو كړې،او جنت ته داخل شو.

د اوياؤ مسلمانانو شهادت د اسيران بدر د فدې په بدله كښې وو: د بدر د بنديانو په باره كښې مسلمانو ته اختيار وركړې شوې وو،كه دوى غواړى،نو دا ټول قيديان دې ختم كړى او كه غواړى، نو د دوى نه دې فديه واخلى،او آزاد دې كړى،خو د فديه په صورت كښې به په راروان كال اويا كسان د مسلمانانو نه شهيدان كيږى.چونكه مسلمانانو فديه اخستې وه،او دغه بنديان ئې آزاد كړى وو،ددې وجې په غزوه أحد كښې د اويا صحابو رضي الله عنهم د شهادت واقعه پيښه شوه،په هغوى كښې حضرت حمزه، حضرت مصعب بن عمير، حضرت انس بن النضر ،حضرت معاذبن عمروبن جموح،حضرت ربيع بن انس، حضرت اصيرم رضي الله عنهم چه (نوم ئې عمروبن ثابت دې) وغيره اويا ته نزدې صحابه رضي الله عنهم شامل وو،په دوى كښې زيات شمار د انصارو وو.([2])

د نبى عليه السلام د خيريت دپاره د انصارو ليواله كيدل: د حضرت مصعب بن عمير رضي الله عنه په شهادت سره چونكه دا خبر مشهور شوې وو ،چه نبى ﷺ شهيد شوې دې،ددې وجې بعضې صحابو رضي الله عنهم جنګ پريخودې وو ،اومدينې ته واپس تلى وو،او ونيلى ئې وو،چه كله نبى ﷺ شهيد شو،نو په ميدان جنګ كښې د جنګيدو څه فائده ! ددې خبر په وجه په مدينه كښې يو غوغا شوه،او سړى ،ښځې ،ماشومان او بوډاګان ټول د نبى ﷺ د عافيت او سلامتيا دپاره ليواله شول،د يو انصارى ميرمن خاوند ،ورور،او پلار ټول په دې غزا كښې شهيدان شوى وو،كله چه دغه ښځې ته ددوى د شهادت خبر وركړې شو،نو وې ونيل،ماته دا اوواېې ،چه نبى ﷺ په عافيت سره دې كه نه؟ خلقو ورته اوونيل،نبى ﷺ په خيريت او عافيت كښې دې،نو وې ونيل،زما تر هغه وخته پورې تسلى نه كيږى،تر څو چه مې په خپلو ستركو د نبى ﷺ زيارت نه وى كړې،چه نبى ﷺ ئې اوليدل،نو مطمئنه شوه،او وې ونيل «كل مصيبة بعدك جلل»([3]) چه تاسو په خير خيريت ئې،نو ددې نه پس ټول مصيبتونه آسان دى، په دې غزا كښې د مشركانو ټول ٢٢ كسان قتل شوى وو.([4])

---

[1]) د تفصيل دپاره اكورئ (البداية والنهاية (٣٧\٤)_
[2]) فتح البارى (٣٥١\٧ و ٣٥٢)_
[3]) الكامل لابن الثير (١١٣\٢)_
[4]) سيرة ابن هشام (١٣٥\٣)_

په غزوه احد کښې د شکست مصلحتونه: په جنګ احد کښې ډیر مسلمانان شهیدان شول.او مسلمانانوشکست بیا موندو.په دې کښې د الله سبحانه وتعالی د طرفه څو مصلحتونه وو.

① په دې جنګ کښې په اولنۍ مرحله کښې میدان د مسلمانانو په لاس کښې وو.او کافرانو ته شکست ملاویدو.تردې چه هغوی د میدان په پریخودواو تختیدو مجبوره شول، خو کله چه د غشو ویشتونکې دستې خپل ځائې پریخودو ، او د نبی ﷺ د حکم نافرمانی ئې اوکړه،نو د جنګ نقشه بدله شوه.ددې نه د رسول الله ﷺ په حکم د عمل اهمیت او د نبی ﷺ د حکم د نافرمانۍ په صورت کښې د سوء عاقبت اندازه او احساس د مسلمانانو په زړونو کښې نور هم مضبوط اوزیات شو

② یو مصلحت په دې کښې دا هم وو،چه د اسلام په باره کښې د مخلصینو او منافینو امتیاز اوشی،الله ته اګرچه د مخلصینو او منافقینو دواړو علم وو.خو په دې سره ئې مسلمانانو ته ښکاره کړه،چه څوک مخلص دې او څوک منافق،

③ دغه شان ډیرو صحابو رضي الله عنهم ته د شهادت اوچته درجه ملاؤ شوه.او د الله د دین د ترقۍ دپاره هغوی خپل خانونه قربان کړل.

④ د جنګ په شکست کښې چه ثابت قدم پاتې شول،نو مسلمانان د الله تعالی د طرف نه د لوې اجر او ثواب مستحق شول.

دغه شان نور څو مصلحتونه دی.کوم چه حافظ ابن حجر رحمه الله په تفصیل سره بیان کړی دی.(۱)

۱ =بَاب غَزْوَةِ أُحُدٍ

قَوْلِ اللّٰهِ تَعَالٰی ((وَاِذْ غَدَوْتَ مِنْ اَهْلِكَ تُبَوِّئُ الْمُؤْمِنِيْنَ مَقَاعِدَ لِلْقِتَالِ ۭ وَاللّٰهُ سَمِيْعٌ عَلِيْمٌ)) (۲)

اوهغه وخت یاد کړه،کله چه ته د صبا په وخت کښې د خپل کور د خلقو نه راووتلې، تا مسلمانان دجنګ په مورچو باندې کینول،او الله تعالی ښه اوریدونکې اوپیژندونکې دې.

دلته په ((وَاِذْ غَدَوْتَ مِنْ اَهْلِكَ)) او ((تُبَوِّئُ الْمُؤْمِنِيْنَ)) کښې فصل دې، ځکه چه مسلمانان په مورچو باندې نبی ﷺ د خالی په ورځ دصبا په وخت کښې کینولی وو.اودجنګ احد دپاره د صحابه کرامو رضي الله عنهم سره د مشورې کولو دپاره د جمعې په ورځ صبا وتل شوی وو.

اودا هم وئیلی شی،چه چونکه په دې غزوه کښې حضرت عائشه رضي الله عنها ورسره وه،او کومه خیمه چه د نبی ﷺ دپاره هلته لګولې شوې وه،په هغې کښې حضرت عائشه رضي الله عنها موجود وه،نو د دغه خیمې نه د خالی په ورځ د صبا په وخت کښې راووتل،او صفونه ئې برابرول،په دې صورت کښې به فصل نه وی.چه دِ کور دخلقو نه راوتل او د مجاهدینود صفونه برابرول دواړه د خالی په صبا شوی وو.

---

۱) اوګورئ فتح الباری (۷/۳۴۷)۔

۲) سورة ال عمران:۱۲۱)۔

ابن جریر طبری په غریب سند سره یو روایت د حضرت ابن عباس رضي الله عنهما نه نقل کړې دې،چه دا آیت د غزوه احد په باره کښې نازل شوې دې.(۱) خود جمهور مفسرینواو محدثینو په دې باندې اعتماد نشته،دجمهورو رائې دا ده،چه ذکر شوې آیت د غزوه احد په باره کښې نازل شوې دې.ددې وجې امام بخاری دا آیت په غزوه احد کښې ذکر کړې دې.

قَوْلِهِ جَلَّ ذِكْرُهُ ((وَلَا تَهِنُوا وَلَا تَحْزَنُوا وَأَنتُمُ الْأَعْلَوْنَ إِن كُنتُم مُّؤْمِنِينَ ۝ إِن يَمْسَسْكُمْ قَرْحٌ فَقَدْ مَسَّ الْقَوْمَ قَرْحٌ مِّثْلُهُ ۚ وَتِلْكَ الْأَيَّامُ نُدَاوِلُهَا بَيْنَ النَّاسِ وَلِيَعْلَمَ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا وَيَتَّخِذَ مِنكُمْ شُهَدَاءَ ۗ وَاللَّهُ لَا يُحِبُّ الظَّالِمِينَ ۝ وَلِيُمَحِّصَ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا وَيَمْحَقَ الْكَافِرِينَ ۝ أَمْ حَسِبْتُمْ أَن تَدْخُلُوا الْجَنَّةَ وَلَمَّا يَعْلَمِ اللَّهُ الَّذِينَ جَاهَدُوا مِنكُمْ وَيَعْلَمَ الصَّابِرِينَ ۝ وَلَقَدْ كُنتُمْ تَمَنَّوْنَ الْمَوْتَ مِن قَبْلِ أَن تَلْقَوْهُ فَقَدْ رَأَيْتُمُوهُ وَأَنتُمْ تَنظُرُونَ ۝))

وَقَوْلِهِ ((وَلَقَدْ صَدَقَكُمُ اللَّهُ وَعْدَهُ إِذْ تَحُسُّونَهُم بِإِذْنِهِ ۖ حَتَّىٰ إِذَا فَشِلْتُمْ وَتَنَازَعْتُمْ فِي الْأَمْرِ وَعَصَيْتُم مِّن بَعْدِ مَا أَرَاكُم مَّا تُحِبُّونَ ۚ مِنكُم مَّن يُرِيدُ الدُّنْيَا وَمِنكُم مَّن يُرِيدُ الْآخِرَةَ ۚ ثُمَّ صَرَفَكُمْ عَنْهُمْ لِيَبْتَلِيَكُمْ ۖ وَلَقَدْ عَفَا عَنكُمْ ۗ وَاللَّهُ ذُو فَضْلٍ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ ۝))

قوله: وَقَوْلِهِ ((وَلَا تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ قُتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَمْوَاتًا)): الْآيَةَ (۲) اومه کمزوری کیږئ چه همت بیلئ،اومه غمژن کیږئ،که تاسو مومنان ئې،نو غالب به ئې،که (په دې غزا کښې) تاسو ته زخمونه اورسیدل،نو (ددې نه وړاندې په غزوه بدر کښې) هغه قوم (کافر) ته هم دغه شان زخمونه رسیدلی وو،اود خلقو په مینځ کښې مونږ د هغوی ورځې اړوو راړوو،(چه کله یو ډله غالبه شی،اوکله بله ډله،او دا تاسو چه مغلوب شوئ،او ستاسو ملګری شهیدان شول،دا دې دپاره) چه الله تعالی په تاسو کښې څه کسانو ته د شهادت مرتبه ورکړه،او الله تعالی ظالمانو سره محبت نه کوی.او (یو حکمت په دې کښې دا هم دې) چه الله تعالی (د ګناهونو او معاصی) خیرې د ایمان دارونه صفا کړی.او کافران ختم کړی.(چه د غالب راتلو په صورت کښې به د کافرانو جراءت زیات شی.او هغوی به د مقابلې دپاره دوباره راشی.او هلاك به شی،یا دا چه په مسلمانانو به ظلم کوی. د الله تعالی په غضب کښې به اخته شی.او تباه به شی) آیا تاسو دا خیال کوئ،چه تاسو به جنت ته داخل شئ،حال دا چه تر اوسه پورې الله تعالی هغه خلق نه دی لیدلی ،چا چه (ښه) جهاد کړې دې،او نه ئې هغوی لیدلی دی،څوك چه (په جنګ کښې) ثابت قدم پاتې کیدونکی دی.او تاسو خو(ددې غزا نه) وړاندې د شهادت ډیر ارمان کولو،نو اوس تاسو په خپلو سترګو اولیدلو(۳)

---

۱) فتح الباری (۳٤۷/۷)_

۲) آل عمران:۱۳۹-۱٤۳)_

۳) چونکه مسلمانان په جنګ کښې د شکست په وجه ډیر خفه وو.څکه الله تعالی په دې آیاتونو کښې تسلی ورکړه،او د جنګ د شکست مصالح او اسباب ئې بیان کړل. دامام زهری نه په دې باره کښې دا روایت نقل کړې دې: ((کثر فی أصحاب النبی ﷺ القتل والجراح حتی خلص إلی کل امرئ منهم نصیب فاشتد حزنهم فعزاهم الله أحسن تعزیة)) ومن طریق قتادة نحوه، قال ((ففعزاهم وحثهم علی قتال عدوهم ونهاهم عن العجز) فتح الباری (٤٥۷/۷)_

وقوله «وَلَقَدْ صَدَقَكُمُ اللّٰهُ وَعْدَهٗٓ اِذْ تَحُسُّوْنَهُمْ بِاِذْنِهٖ ۚ حَتّٰٓى اِذَا فَشِلْتُمْ وَتَنَازَعْتُمْ فِى الْاَمْرِ وَعَصَيْتُمْ مِّنْۢ بَعْدِ مَآ اَرٰىكُمْ مَّا تُحِبُّوْنَ ۭ مِنْكُمْ مَّنْ يُّرِيْدُ الدُّنْيَا وَمِنْكُمْ مَّنْ يُّرِيْدُ الْاٰخِرَةَ ۚ ثُمَّ صَرَفَكُمْ عَنْهُمْ لِيَبْتَلِيَكُمْ ۚ وَلَقَدْ عَفَا عَنْكُمْ ۭ وَاللّٰهُ ذُوْ فَضْلٍ عَلَى الْمُؤْمِنِيْنَ» (۱)

وقوله «وَلَا تَحْسَبَنَّ الَّذِيْنَ قُتِلُوْا فِيْ سَبِيْلِ اللّٰهِ اَمْوَاتًا ۭ» الآية (۲)

او يقيناً الله تعالى تاسو سره خپله وعده رښتيې كړه،او وې خودله،په كوم وخت كښې چه تاسو دغه كافران د الله په حكم سره قتلول.يعنى قتلول مو اوجرړه مو ورله ختموله،تردې چه هم تاسو كمزورى شوئ.(چه په مورچه مقرر شوې پنځوسو كسانو كښې بعضو په غلط فهمئ سره خپل ځائې پريخودلو) او په خپل مينځ كښې په حكم كښې ئې اختلاف شروع كړو،(چه بعضو وئيل،دلته كيناستل پكار دى،او بعضې پاسيدل ځائې ئې پريخودل) اود رسول الله ﷺ د حكم نافرمانى ئې اوكړه،پس دددې نه چه تاسو څه غوښتل،الله درته هغه اوخودل،په تاسو كښې بعضې هغه وو،چه دنيا ئې غوښتله،او بعضې د آخرت طلبګار وو،نو الله تعالى تاسو په دغه كافرو باندې د غالب راتلو نه واړولئ؛چه په تاسو امتحان اوكړى،او الله تعالى تاسو معاف كړى ئې،او الله تعالى په مومنانو ډير فضل كونكې دې.

[۳۸۱۵] حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ مُوسَى أَخْبَرَنَا عَبْدُ الْوَهَّابِ حَدَّثَنَا خَالِدٌ عَنْ عِكْرِمَةَ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَوْمَ أُحُدٍ هَذَا جِبْرِيلُ آخِذٌ بِرَأْسِ فَرَسِهِ عَلَيْهِ أَدَاةُ الْحَرْبِ [ر: ۳۷۷۳]

دا روايت د غزوه بدرپه بيان كښې تيرشوې دې.ددې روايت تعلق د غزوه بدر سره دې.دلته په روايت كښې د غزوه احد لفظ غلط دې.هم دا وجه ده.چه د بخارى په نورو ټولو نسخو كښې دا روايت دلته ذكرنه دې.صرف ابوالوقت او اصيلى دلته د «يوم أحد» قيدلګولو سره دا روايت ذكركړې دې.(۳)

[۳۸۱۶] حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ الرَّحِيمِ أَخْبَرَنَا زَكَرِيَّاءُ بْنُ عَدِيٍّ أَخْبَرَنَا ابْنُ الْمُبَارَكِ عَنْ حَيْوَةَ عَنْ يَزِيدَ بْنِ أَبِي حَبِيبٍ عَنْ أَبِي الْخَيْرِ عَنْ عُقْبَةَ بْنِ عَامِرٍ قَالَ صَلَّى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى قَتْلَى أُحُدٍ بَعْدَ ثَمَانِي سِنِينَ كَالْمُوَدِّعِ لِلْأَحْيَاءِ وَالْأَمْوَاتِ ثُمَّ طَلَعَ الْمِنْبَرَ فَقَالَ إِنِّي بَيْنَ أَيْدِيكُمْ فَرَطٌ وَأَنَا عَلَيْكُمْ شَهِيدٌ وَإِنَّ مَوْعِدَكُمُ الْحَوْضُ وَإِنِّي لَأَنْظُرُ إِلَيْهِ مِنْ مَقَامِي هَذَا وَإِنِّي لَسْتُ أَخْشَى عَلَيْكُمْ أَنْ تُشْرِكُوا وَلَكِنِّي أَخْشَى عَلَيْكُمُ الدُّنْيَا أَنْ تَنَافَسُوهَا قَالَ فَكَانَتْ آخِرَ نَظْرَةٍ نَظَرْتُهَا إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ [ر: ۱۲۷۹]

حضرت عقبه بن عامر رضي الله عنه فرمائى.

---

(۱) سورة آل عمران:۱۵۲)_

(۲) آل عمران:۱۶۹)_

(۳) فتح البارى(۳۴۹/۷) وعمدة القارى(۱۴۱/۱۷)_

قوله: صَلَّى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى قَتْلَى أُحُدٍ بَعْدَ ثَمَانِي سِنِينَ كَالْمُوَدِّعِ لِلْأَحْيَاءِ وَالْأَمْوَاتِ: نبی کریم ﷺ د شهداء احد مونځ اته کاله پس کړې وو.په داسې انداز کښې چه نبی ﷺ رخصت کوی ژوندی هم او مړی هم.( ) د مړو د رخصت کولو دپاره. نبی ﷺ په دوی باندې دجنازې مونځ اوکړو.او د ژوندو د رخصت کولو ،،الوداع ،،وئیلو دپاره نبی ﷺ خطاب اوکړو.

قوله: إِنِّي بَيْنَ أَيْدِيكُمْ فَرَطٌ وَأَنَا عَلَيْكُمْ شَهِيدٌ وَإِنَّ مَوْعِدَكُمُ الْحَوْضُ وَإِنِّي لَأَنْظُرُ إِلَيْهِ مِنْ مَقَامِي هَذَا وَإِنِّي لَسْتُ أَخْشَى عَلَيْكُمْ أَنْ تُشْرِكُوا وَلَكِنِّي أَخْشَى عَلَيْكُمُ الدُّنْيَا أَنْ تَنَافَسُوهَا: فرط: هغه کس ته وائی چه هغه د قافلې نه وړاندې لاړ شی. او په راروان منزل کښې د قیام وغیره دپاره انتظام کوی.نبی ﷺ فرمائیلی دی.

،،زه ستاسو د قیام د انتظاردپاره ستاسو نه وړاندې ځم.او زه ستاسو په حق کښې ګواه یم.(چه تاسو ایمان راوړې دې.اودایمان اواسلام دپاره مو خپل ټول هرڅه قربان کړل) او اوس تاسو سره د ملاقات ځاې حوض کوثر دې.اوزه ددې ځاې نه حوض کوثروینم.اوستاپه باره کښې زما د ویره نشته.چه تاسو به په شرک کښې اخته شئ. بلکه ما سره د دې ویره ده.چه تاسوبه دنیا طرف رغبت اوکړئ.

عقبه بن عامر رضی الله عنه فرمائی.چه دا د نبی ﷺ آخری دیدار وو.کوم چه ما کړې وو.

یوه لطیفه:په دې حدیث کښې دی.چه رسول الله ﷺ اته کاله پس په شهداء احد باندې د جنازې مونځ اوکړو.مسئله خو د کتاب الجنائز ده.دلته یوه لطیفه اوروم.علامه کرمانی رحمه الله چه کله دا روایت اولیدلو.نو چونکه هغه شافعی وو.او شوافع په شهداو باندې د جنازې د مونځ قائل نه دی.ددې وجې هغوی په دې حدیث کښې تاویل اوکړو .چه دلته د ((صلاة)) نه مراد دعا ده.چه نبی ﷺ د احد د شهیدانو دپاره دعا اوکړه. نو ددې نه په شهید باندې د جنازې د مونځ ثبوت نه کیږی.

علامه عینی رحمه الله فرمائی((حفظ شیأوغابت عنه أشیاء)) عینی فرمائی.چه هم دا روایت په بخاری او مسلم کښې په دې الفاظو سره مروی دې.((أن النبی ﷺ خرج یوما فصلی علی شهداء أحد صلاته علی المیت)) په دې کښې د ((صلاته علی المیت)) الفاظ په دې خبره کښې نص دې.چه نبی ﷺ د جنازې مونځ اوکړو.نوبیا د علامه کرمانی رحمه الله تاویل څنګه صحیح کیدې شی.دغه شان عبدالله بن عباس رضی الله عنهما عبدالله بن زبیر رضی الله عنهما سعیدبن المسیب،حسن بصری، امام اوزاعی، سفیان ثوری او امام مزنی رحمهم الله د دې ټولو دا مذهب دې.چه په شهید باندې به د جنازې

[1])وتودیع الأحیاء ظاهر لأن سیاقه یشعر بأن ذلک کان فی آخر حیاته ﷺ وأما تودیع الأموات فیحتمل أن یکون الصحابی أراد بذلک إنقطاع زیارته الأموات بجسده .. ویحتمل أن یکون المراد بتودیع الأموات ما أشار إلیه فی حدیث عائشة رضی الله عنها من الإستغفار لأهل البقیع (فتح الباری (۳۴۹/۷)_

مونځ کولې شي.صرف احناف ﷺ د دې قائل نه دی.بلکه ددوی ټولو دا قول دې.([1])

[۳۸۱۷] حَدَّثَنَا عُبَيْدُ اللَّهِ بْنُ مُوسَى عَنْ إِسْرَائِيلَ عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ عَنِ الْبَرَاءِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ لَقِينَا الْمُشْرِكِينَ يَوْمَئِذٍ وَأَجْلَسَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ جَيْشًا مِنَ الرُّمَاةِ وَأَمَّرَ عَلَيْهِمْ عَبْدَ اللَّهِ وَقَالَ لَا تَبْرَحُوا إِنْ رَأَيْتُمُونَا ظَهَرْنَا عَلَيْهِمْ فَلَا تَبْرَحُوا وَإِنْ رَأَيْتُمُوهُمْ ظَهَرُوا عَلَيْنَا فَلَا تُعِينُونَا فَلَمَّا لَقِينَا هَرَبُوا حَتَّى رَأَيْتُ النِّسَاءَ يَشْتَدِدْنَ فِي الْجَبَلِ رَفَعْنَ عَنْ سُوقِهِنَّ قَدْ بَدَتْ خَلَاخِلُهُنَّ فَأَخَذُوا يَقُولُونَ الْغَنِيمَةَ الْغَنِيمَةَ فَقَالَ عَبْدُ اللَّهِ عَهِدَ إِلَيَّ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ لَا تَبْرَحُوا فَأَبَوْا فَلَمَّا أَبَوْا صُرِفَ وُجُوهُهُمْ فَأُصِيبَ سَبْعُونَ قَتِيلًا وَأَشْرَفَ أَبُو سُفْيَانَ فَقَالَ أَفِي الْقَوْمِ مُحَمَّدٌ فَقَالَ لَا تُجِيبُوهُ فَقَالَ أَفِي الْقَوْمِ ابْنُ أَبِي قُحَافَةَ قَالَ لَا تُجِيبُوهُ فَقَالَ أَفِي الْقَوْمِ ابْنُ الْخَطَّابِ فَقَالَ إِنَّ هَؤُلَاءِ قُتِلُوا فَلَوْ كَانُوا أَحْيَاءً لَأَجَابُوا فَلَمْ يَمْلِكْ عُمَرُ نَفْسَهُ فَقَالَ كَذَبْتَ يَا عَدُوَّ اللَّهِ أَبْقَى اللَّهُ عَلَيْكَ مَا يُخْزِيكَ قَالَ أَبُو سُفْيَانَ اعْلُ هُبَلُ فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَجِيبُوهُ قَالُوا مَا نَقُولُ قَالَ قُولُوا اللَّهُ أَعْلَى وَأَجَلُّ قَالَ أَبُو سُفْيَانَ لَنَا الْعُزَّى وَلَا عُزَّى لَكُمْ فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَجِيبُوهُ قَالُوا مَا نَقُولُ قَالَ قُولُوا اللَّهُ مَوْلَانَا وَلَا مَوْلَى لَكُمْ قَالَ أَبُو سُفْيَانَ يَوْمٌ بِيَوْمِ بَدْرٍ وَالْحَرْبُ سِجَالٌ وَتَجِدُونَ مُثْلَةً لَمْ آمُرْ بِهَا وَلَمْ تَسُؤْنِي [ر: ۲۸۷۴]

دریم روایت د حضرت براء ﷺ دې.د روایت په اول کښې د تیر انداز د هغه دستې ذکر دې.کومه چه نبی ﷺ د احد د غرپه شا مقرر کړې وه.او تاکید نې ورته کړې وو.چه دځپل ځاې نه به په هیڅ حالت کښې نه اخوا کیږی.خو چه کله هغه کسان اخوا شو.نو ګټلې شوې جنګ په شکست کښې بدل شو.ددې نه پس ابوسفیان په غر باندې اوختلو.او ووې وئیل.

«أفي القوم محمد؟» آي په قوم کښې محمد (ﷺ) شته؟ نبی ﷺ اوفرمائیل.تاسو ورته جواب مه ورکوئ.ابوسفیان بیا اووئیل.«أفي القوم ابن أبي قحافة؟» آي په قوم کښې ابن ابی قحافه (حضرت ابوبکر ﷺ) شته؟ نبی ﷺ اوفرمائیل.جواب مه ورکوئ.او سفیان بیا آواز اوکړو.«أفي القوم عمر ابن الخطاب؟» آیا عمر بن الخطاب شته؟ کله چه ورته جواب ملاؤ نشو.نو وې وئیل.دا ټول قتل شوی دی.که دا خلق ژوندی وو.نو خامخا به ئې جواب راکړې وو.په دې باندې حضرت عمرفاروق ﷺ خپل ځان په قابوکښې اونشو ساتلې.او ووې وئیل.«كذبت يا عدوالله أبقى الله عليكم مايخزيك» اې د الله دشمنه ته دروغ واې.الله تعالى ستا د رسوا کولو دپاره دا ټول ژوندی ساتلی دی.ابوسفیان اووئې.«أعل هبل» اې هبل ته دې اوچت اوسه،«هبل» د یویت نوم وو.کوم چه عمروبن لحی قریشتو ته راوړې وو.او په کعبه کښې ئې

[1])د تفصیل دپاره اوګورئ عمدة القاری(۱۷\۱٤۲)_

كيخودې وو.نبي ﷺ ددې جواب صحابه كرامو ﷺ ته اوخودل.چه تاسو اووايئ.«الله أعلى وأجل» الله تعالى د ټولو نه زيات اوچت او لوئ دې؛ابوسفيان اووئيل.«لنا العزى ولاعزى لكم» زمونږ دپاره عزى شته اوستا عزى نشته.عزى د بت نوم وو.صحابو ﷺ د نبي ﷺ په حكم سره داسې جواب وركړو«الله مولانا ولا مولى لكم» الله تعالى زمونږ مددگار دې. او ستاسو مددگارنشته.

بيا ابوسفيان اووئيل.نن ورځ د بدر د ورځې بدله شوه.اوجنگ د ډول پشان وى.(چه كله ډوى د يو په لاس كښې وى.اوكله د بل په لاس كښې وى.دغه شان كاميابى كله د يوپه لاس كښې وى. اوكله د بل په لاس كښې وى)

چونكه ابوسفيان په جنگ كښې د دمكې د قريشو سردار وو.ددې وجې هغه اووئيل.تاسوبه په خپلو مړو كښې مثله اوموميځ.ما ددې حكم نه ووكړې.خوكله چه ماته ددې علم اوشو.نو ماته بده هم ښكاره نشوه.

[٣٨١٨]أَخْبَرَنِي عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ عَنْ عَمْرٍو عَنْ جَابِرٍ قَالَ اصْطَبَحَ الْخَمْرَ يَوْمَ أُحُدٍ نَاسٌ ثُمَّ قُتِلُوا شُهَدَاءَ[ر:٢٦٦٠]

دحضرت جابر ﷺ نه روايت دې.چه د احد په ورځ ډيرو مسلمانانو شراب څكلى وو اوهم په دغه ورځ هغوى شهيدان شول.خودل دا دى.چه تردغه وخته پورې شراب حرام شوى نه وو.

[٣٨١٩]حَدَّثَنَا عَبْدَانُ حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ أَخْبَرَنَا شُعْبَةُ عَنْ سَعْدِ بْنِ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِيهِ إِبْرَاهِيمَ أَنَّ عَبْدَ الرَّحْمَنِ بْنَ عَوْفٍ أُتِيَ بِطَعَامٍ وَكَانَ صَائِمًا فَقَالَ قُتِلَ مُصْعَبُ بْنُ عُمَيْرٍ وَهُوَ خَيْرٌ مِنِّي كُفِّنَ فِي بُرْدَةٍ إِنْ غُطِّيَ رَأْسُهُ بَدَتْ رِجْلَاهُ وَإِنْ غُطِّيَ رِجْلَاهُ بَدَا رَأْسُهُ وَأُرَاهُ قَالَ وَقُتِلَ حَمْزَةُ وَهُوَ خَيْرٌ مِنِّي ثُمَّ بُسِطَ لَنَا مِنَ الدُّنْيَا مَا بُسِطَ أَوْ قَالَ أُعْطِينَا مِنَ الدُّنْيَا مَا أُعْطِينَا وَقَدْ خَشِينَا أَنْ تَكُونَ حَسَنَاتُنَا عُجِّلَتْ لَنَا ثُمَّ جَعَلَ يَبْكِي حَتَّى تَرَكَ الطَّعَامَ[ر:١٢١٥]

دحضرت عبدالرحمن بن عوف ﷺ خوې ابراهيم فرمائى.چه يوه ورځ حضرت عبدالرحمن ﷺ ته د روژه ماتى په وخت كښې روټئ راوړې شوه.دوى په دغه ورځ روژه وو.نو دوى اوفرمائيل.حضرت معصب بن عمير ﷺ په جنگ احد كښې شهيد شوې وو.اوهغه زما نه غوره او افضل وو.په يو څادر كښې هغه كفن كړې شو.خو هغه څادر دومره وركوټې وو.كه دهغه سر به پټولې شو.نو پښې به ئې ښكاره كيدې.اوكه پښې به ئې پټولې شوې.نوسر به ئې ښكاره كيدو.اوحضرت حمزه په احد كښې قتل شوې وو.هغه هم زما نه غوره او افضل وو.ددې نه پس په مونږ باندې دنيا فراخه شوه.مونږ ته خو ددې خبرې ويره ده.چه هسې نه زمونږ د ټولو نيكو بدله هم په دنيا كښې راكولې شى.دا ئې اووئيل.او حضرت عبدالرحمن بن عوف ﷺ په ژړا شو.تردې چه روټئ ئې هم نشوه خوړې.

چونكه په دې روايت كښې د حضرت مصعب او حضرت حمزه ﷺ د احد په جنگ كښې د شهادت ذكر دې.ددې وجې امام بخارى دا روايت دلته نقل كړو.

[۳۸۲۰] حَدَّثَنَا عَبْدُ اللّٰهِ بْنُ مُحَمَّدٍ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ عَنْ عَمْرٍو سَمِعَ جَابِرَ بْنَ عَبْدِ اللّٰهِ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا قَالَ قَالَ رَجُلٌ لِلنَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَوْمَ أُحُدٍ أَرَأَيْتَ إِنْ قُتِلْتُ فَأَيْنَ أَنَا قَالَ فِي الْجَنَّةِ فَأَلْقَى تَمَرَاتٍ فِي يَدِهِ ثُمَّ قَاتَلَ حَتَّى قُتِلَ

حضرت جابربن عبدالله رضی الله عنه فرمائی.چه د احد په ورځ يو سړی د نبی ﷺ نه تپوس اوکړو.که زه جنګ کوم. اوپه دې کښې قتل شم.نو کوم ځاې کښې به يم.؟ نبی ﷺ اوفرمائيل.په جنت کښې،نودهغه په لاس کښې قجورې وې.هغه ئې اوغورځولې.او ميدان جنګ ته ورګډ شو.تردې چه شهيد شو.

ددې صحابی رضی الله عنه د نوم په باره کښې حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی.«لم أقف على إسمه» [۱] د ابن بشكوال خيال دې.چه دا صحابی عميربن الحمام دې.[۲] دغه شان يوه واقعه په غزوه بدركښې هم تيره شوې وه.د علامه عينى رحمه الله رائې دا ده.چه دا دواړه د جدا جدا كسانو واقعات دى.[۳]

[۳۸۲۱] حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ يُونُسَ حَدَّثَنَا زُهَيْرٌ حَدَّثَنَا الْأَعْمَشُ عَنْ شَقِيقٍ عَنْ خَبَّابِ بْنِ الْأَرَتِّ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ هَاجَرْنَا مَعَ رَسُولِ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نَبْتَغِي وَجْهَ اللّٰهِ فَوَجَبَ أَجْرُنَا عَلَى اللّٰهِ وَمِنَّا مَنْ مَضَى أَوْ ذَهَبَ لَمْ يَأْكُلْ مِنْ أَجْرِهِ شَيْئًا كَانَ مِنْهُمْ مُصْعَبُ بْنُ عُمَيْرٍ قُتِلَ يَوْمَ أُحُدٍ لَمْ يَتْرُكْ إِلَّا نَمِرَةً كُنَّا إِذَا غَطَّيْنَا بِهَا رَأْسَهُ خَرَجَتْ رِجْلَاهُ وَإِذَا غُطِّيَ بِهَا رِجْلَاهُ خَرَجَ رَأْسُهُ فَقَالَ لَنَا النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ غَطُّوا بِهَا رَأْسَهُ وَاجْعَلُوا عَلَى رِجْلِهِ الْإِذْخِرَ أَوْ قَالَ أَلْقُوا عَلَى رِجْلِهِ مِنَ الْإِذْخِرِ وَمِنَّا مَنْ قَدْ أَيْنَعَتْ لَهُ ثَمَرَتُهُ فَهُوَ يَهْدِبُهَا [ر:۱۲۱۷]

دامام بخارى رحمه الله استاذ احمدبن يونس رحمه الله د زهير رحمه الله نه نقل كوى. دا ,,زهيربن معاويه،، دې.هغه نقل كول.د اعمش نه.دا ،،سليمان اعمش،، دې. هغه د ,,شقيق بن سلمه،، نه نقل كوى.هغه د حضرت خباب بن الارت رضی الله عنه نه روايت كوى.چه حضرت خباب رضی الله عنه فرمائى.مونږ د نبى كريم ﷺ سره د الله تعالى د رضا او خوشحاله كولو دپاره هجرت كړې وو.د الله د وعدې مطابق الله سره زمونږ اجر يقينى دې.زمونږ بعضې ملګرى خو لاړل.او هغوى خپل اجر كښې (ددې دنيا نه) څه اونه خوړل.په هغوى كښې حضرت مصعب بن عمير رضی الله عنه هم وو.«ومنا من اينعت له ثمرته فهو يهدبها» ناو په مونږ كښې څه لق هغه دى.چه د هغوى دپاره د هغوى ميوه په دنيا كښې پخه شوه.او هغوى دغه ميوې ګورى.«يهدبها أى يجنيها»

[۳۸۲۲] أَخْبَرَنَا حَسَّانُ بْنُ حَسَّانَ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ طَلْحَةَ حَدَّثَنَا حُمَيْدٌ عَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ أَنَّ عَمَّهُ غَابَ عَنْ بَدْرٍ فَقَالَ غِبْتُ عَنْ أَوَّلِ قِتَالِ النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَئِنْ

[۱] فتح البارى(۷/۳۵٤)_
[۲] فتح البارى(۷/۳۵٤)
[۳] عمدة القارى(۱۷/۱٤٤)_

أَشْهَدَنِي اللَّهُ مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَيَرَيَنَّ اللَّهُ مَا أَجِدُّ فَلَقِيَ يَوْمَ أُحُدٍ فَهُزِمَ النَّاسُ فَقَالَ اللَّهُمَّ إِنِّي أَعْتَذِرُ إِلَيْكَ مِمَّا صَنَعَ هَؤُلَاءِ يَعْنِي الْمُسْلِمِينَ وَأَبْرَأُ إِلَيْكَ مِمَّا جَاءَ بِهِ الْمُشْرِكُونَ فَتَقَدَّمَ بِسَيْفِهِ فَلَقِيَ سَعْدَ بْنَ مُعَاذٍ فَقَالَ أَيْنَ يَا سَعْدُ إِنِّي أَجِدُ رِيحَ الْجَنَّةِ دُونَ أُحُدٍ فَمَضَى فَقُتِلَ فَمَا عُرِفَ حَتَّى عَرَفَتْهُ أُخْتُهُ بِشَامَةٍ أَوْ بِبَنَانِهِ وَبِهِ بِضْعٌ وَثَمَانُونَ مِنْ طَعْنَةٍ وَضَرْبَةٍ وَرَمْيَةٍ بِسَهْمٍ [ر:٢٦٥١]

حضرت انس بن مالك رضی الله عنه فرمائی.چه دده تره حضرت انس بن نضر رضی الله عنه په جنګ بدر کښې نه وو شریك شوی.هغوی ته د نبی ﷺ سره اولنی جهاد (بدر) کښې د نه حاضریدو ډیر خفګان وو.فرمائیل به ئې.که الله تعالی ماته آئنده د نبی ﷺ سره په جنګ کښې د حاضرئ توفیق راکړو.نو الله تعالی به په هغې کښې زما کوشش اوګوري.نو په جنګ احد کښې دوی لاړل.کله چه مسلمانانوته شکست اوشو.نو حضرت انس بن نضر رضی الله عنه اوفرمائیل.اې الله زه د مسلمانانو د طرفه (یعنی په جنګ کښې د دوی د تختیدو د غلطئ) تاسوته معذرت وړاندې کوم.او زه ویزاری ښکاره کوم.د مشرکانو د حرکاتونه.بیا ئې په لاس کښې توره واخستله.او وړاندې شو.نو دحضرت سعد بن معاذ رضی الله عنه سره ئې ملاقات اوشو.وې وئیل اې سعد! چرته؟ زه د احد نه د جنت خوشبوئی محسوسوم.(١) نو وړاندې شو.او شهید شو.

قوله: فَمَا عُرِفَ حَتَّى عَرَفَتْهُ أُخْتُهُ بِشَامَةٍ أَوْ بِبَنَانِهِ وَبِهِ بِضْعٌ وَثَمَانُونَ مِنْ طَعْنَةٍ وَضَرْبَةٍ وَرَمْيَةٍ بِسَهْمٍ: بیا د دوی لاش نشو پیژندلې.تردې چه د دوی خور (ربیع بنت نضر) په یو تور داغ (چه پښتو کښې ورته ماما وائی) یا د ګوتو په یو بند باندې ددوی لاش اوپیژندلو.د دوی په بدن کښې د نیزو.تورو او تیرونو د اتیا (٨٠) زخمونونه زیات وو.

شامة: په څرمن باندې چه تور غوندې کوم ټاکې وی.هغې ته ..شامه.. وائی .په پښتو کښې ورته ..ماما.. وائی.

[٣٨٢٣] حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ سَعْدٍ حَدَّثَنَا ابْنُ شِهَابٍ أَخْبَرَنِي خَارِجَةُ بْنُ زَيْدِ بْنِ ثَابِتٍ أَنَّهُ سَمِعَ زَيْدَ بْنَ ثَابِتٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ يَقُولُ فَقَدْتُ آيَةً مِنَ الْأَحْزَابِ حِينَ نَسَخْنَا الْمُصْحَفَ كُنْتُ أَسْمَعُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقْرَأُ بِهَا فَالْتَمَسْنَاهَا فَوَجَدْنَاهَا مَعَ خُزَيْمَةَ بْنِ ثَابِتٍ الْأَنْصَارِيِّ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ رِجَالٌ صَدَقُوا مَا عَاهَدُوا اللَّهَ عَلَيْهِ فَمِنْهُمْ مَنْ قَضَى نَحْبَهُ وَمِنْهُمْ مَنْ يَنْتَظِرُ فَأَلْحَقْنَاهَا فِي سُورَتِهَا فِي الْمُصْحَفِ [ر:٢٦٥٢]

حضرت زید بن ثابت رضی الله عنه فرمائی.کله چه مونږ مصحف لیکل.نود سورة احزاب یو آیت ماته ملاؤ نشو.ما د رسول الله ﷺ نه هغه آیت اوریدل.نو مونږ د هغه آیت لټون شروع کړو. نود

---

(١) یحتمل أن یکون ذلک علی الحقیقة بأن یکون شم رائحة طیبة زائدة عما یعهد فعرف أنها ریح الجنة ویحتمل أن یکون أطلق ذلک بإعتبار ما عنده من الیقین حتی کان الغائب عنه صار محسوساً عنده والمعنی أن الموضع الذی أقاتل فیه یئول بصاحبه إلی الجنة .. (فتح الباری(٣٥٥|٧)_

حضرت خزيمه بن ثابت انصارى رضی الله عنه سره هغه آيت مونږ ته ملاو شو.

﴿مِنَ الْمُؤْمِنِينَ رِجَالٌ صَدَقُوا مَا عَاهَدُوا اللَّهَ عَلَيْهِ فَمِنْهُمْ مَنْ قَضَىٰ نَحْبَهُ وَمِنْهُمْ مَنْ يَنْتَظِرُ﴾

په مومنانو کښې څه خلق داسې دى.چه هغوى الله تعالى سره کومه وعده کړې وه.هغه ئې پوره کړه.اوپه هغې کښې رښتينې ثابت شول.اوبعضې په کښې هغه دى.چا چه خپل حاجت پوره کړې دې.(اوشهيد شوى دى) اوڅه خلق هغه دى.چه اوس(د شهادت) انتظارکونکى دى.

ددې حديث بحث خو د کتاب فضائل القرآن سره متعلق دې.خو چونکه په دې آيت کښې د ﴿فَمِنْهُمْ مَنْ قَضَىٰ نَحْبَهُ﴾ مصداق هغه حضرات صحابه کرام رضی الله عنهم دى.کوم چه په احد کښې شهيدان شوى وو.ددې وجې امام بخارى رحمه الله دا روايت دلته ذکرکړو.

[۳۸۲۴] حَدَّثَنَا أَبُو الْوَلِيدِ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ عَنْ عَدِيِّ بْنِ ثَابِتٍ سَمِعْتُ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ يَزِيدَ يُحَدِّثُ عَنْ زَيْدِ بْنِ ثَابِتٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ لَمَّا خَرَجَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَى أُحُدٍ رَجَعَ نَاسٌ مِمَّنْ خَرَجَ مَعَهُ وَكَانَ أَصْحَابُ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِرْقَتَيْنِ فِرْقَةٌ تَقُولُ نُقَاتِلُهُمْ وَفِرْقَةٌ تَقُولُ لَا نُقَاتِلُهُمْ فَنَزَلَتْ فَمَا لَكُمْ فِي الْمُنَافِقِينَ فِئَتَيْنِ وَاللَّهُ أَرْكَسَهُمْ بِمَا كَسَبُوا وَقَالَ إِنَّهَا طَيْبَةُ تَنْفِي الذُّنُوبَ كَمَا تَنْفِي النَّارُ خَبَثَ الْفِضَّةِ

حضرت زيد بن ثابت انصارى رضی الله عنه فرمائى.چه کله نبى صلی الله علیه وسلم د جنګ احد دپاره اووتل.نو کوم کسان چه دوى سره وتلى وو.په هغوى کښې څه واپس شو.(مراد ددې نه عبدالله بن ابى او دده درې سوه ملګرى وو.کوم چه په لار کښې واپس شوى وو) د نبى صلی الله علیه وسلم صحابه رضی الله عنهم دهغوى په باره کښې په ددو ډلو کښې تقسيم شول.يوې ډلې وئيل.مونږ به دوى سره قتال کوو.ځکه چه دوى زمونږ ملګرتيا پريخوده.او دهوکه ئې اوکړه.نو دوى مسلمانان نه دى.دويمې ډلې وئيل.چه په واپس تللو باندې اګرچه دوى ګناه اوکړه.خو د دوى سره قتال کول نه دې پکار.په دې باندې د قرآن پاك آيت نازل شو.﴿فَمَا لَكُمْ فِي الْمُنَافِقِينَ فِئَتَيْنِ وَاللَّهُ أَرْكَسَهُمْ بِمَا كَسَبُوا﴾ تاسوته د منافقانو په باره کښې څه اوشو.چه په دوو ډلو کښې تقسيم شوئ.حالانکه الله تعالى هغوى د هغوى دعمل د سپيرتوپ په وجه واپس کړى دى.

ددې آيت په شان نزول کښې نور هم ډير روايتونه دى.يو روايت دا دې.چه د افك د واقعه متعلق کله چه نبى صلی الله علیه وسلم خطبه ورکوله. او وې وئيل.زما د کور والا په باره کښې ماته تکليف رسولې شوې دې.عبدالله بن ابى په دې کښې لويه برخه اخستې وه.نو په دغه موقع باندې د عبدالله بن ابى په باره کښې د اوس او خزرج سره تعلق ساتونکې صحابو رضی الله عنهم کښې اختلاف پيدا شو.اوذکرشوې آيت د دوى په باره کښې نازل شوې دې.

خوراجح قول هم دا دې.چه دا د غزوه احد په موقع باندې نازل شوې وو.(١)

(١) قال الحافظ هذا هو الصحيح فى نزولها وأخرج ابن أبى حاتم .. عن ابى سعيد بن معاذ قال (نزلت هذه الآية فى الأنصار خطب رسول الله صلی الله علیه وسلم فقال من لى بمن يؤذينى ؟ فذكر منازعة سعد بن معاذ وسعد بن عبادة واسيدبن حضير ومحمد بن مسلمة قال فأنزل الله هذه الآية وفى سبب نزولها قول آخر أخرجه أحمد .. إن قوما أتو المدينة فأسلموا فأصابهم الوباء فرجعوا واستقبلهم ناس من الصحابة فأخبرهم فقال بعضهم نافقوا وقال بعضهم لا فنزلت .. فإن كان محفوظاً أحتمل أن تكون نزلت فى الأمرين جميعاً (وانظرفتح البارى ۷/۳۵۶)

اوهم ددې وجې امام بخاری رحمه الله دا حديث دلته ذكر كړو.د روايت په اخر كښې دى.

قوله: طَيْبَةُ تَنْفِي الذُّنُوبَ كَمَا تَنْفِي النَّارُ خَبَثَ الْفِضَّةِ: دا مدينه منوره پاك ځاې دې دا گناهونه داسې ختموى.لكه څكه چه اور د سپينو زرو نه خيرې او زنگ ختموى. مطلب دا دې.چه كومو كسانو منافقانه حركات كړى وى.الله تعالى به يقيناً هغوى بيل اوجدا كړى.اود هغوى حثيت به مشتبه پاتې نشى.

۲=بَاب ﴿إِذْ هَمَّتْ طَّآئِفَتَانِ مِنكُمْ أَن تَفْشَلَا وَاللَّهُ وَلِيُّهُمَا وَعَلَى اللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ﴾[1]

دا خبره په ماقبل كښې تيره شوې ده.چه بنو سلمه د قبيلې خزرج يو شاخ دې.اوبنو حارثه د قبيلې اوس يو شاخ دې.نوبه كوم وخت كښې چه عبدالله بن ابى درې سود كسان واخستل اود مقام ،،شيخين،، نه واپس شو.نو د بنو سلمه او بنو حارثه په زړه كښې هم د واپسۍ خيال راغلو.خوچونكه دا خلق مخلص وو،څكه الله تعالى د دوى امداد اوكو.اود واپسۍ اراده ئې د زړه نه اوويستله.دقران په دې آيت كښې هم د دې ذكردې.

[۳۸۲۵] حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يُوسُفَ عَنْ ابْنِ عُيَيْنَةَ عَنْ عَمْرٍو عَنْ جَابِرٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ نَزَلَتْ هَذِهِ الْآيَةُ فِينَا ﴿إِذْ هَمَّتْ طَّآئِفَتَانِ مِنكُمْ أَن تَفْشَلَا﴾ بنى سلمة وبنى حارثة وما أحب أنها لم تنزل والله يقول ﴿وَاللَّهُ وَلِيُّهُمَا﴾ [ر:۴۲۸۲]

حضرت جابر رضي الله عنه چونكه هم ددې قبيلو سره تعلق ساتل.ددې وجې دوى فرمائى.چه ﴿إِذْ هَمَّتْ طَّآئِفَتَانِ﴾ دا آيت د بنو سلمه او بنو حارثه په باره كښې نازل شوې وو.اوزه دا نه غواړم.چه دا آيت نه وى نازل شوې.ځك چه په دې كښې الله تعالى ﴿وَاللَّهُ وَلِيُّهُمَا﴾ فرمائيلى دى.يعنى په دې آيت كښې اگرچه د دې دواړو قبيلو د بزدلۍ او كمزورۍ ذكر دې.خو په دې كښې ﴿وَاللَّهُ وَلِيُّهُمَا﴾ زبردست انعام هم شته.ددې وجې د دې آيت په نزول مونږ خوشحاله يو.

[۳۸۲۶] حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ أَخْبَرَنَا عَمْرٌو عَنْ جَابِرٍ قَالَ قَالَ لِي رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ هَلْ نَكَحْتَ يَا جَابِرُ قُلْتُ نَعَمْ قَالَ مَاذَا أَبِكْرًا أَمْ ثَيِّبًا قُلْتُ لَا بَلْ ثَيِّبًا قَالَ فَهَلَّا جَارِيَةً تُلَاعِبُكَ قُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنَّ أَبِي قُتِلَ يَوْمَ أُحُدٍ وَتَرَكَ تِسْعَ بَنَاتٍ كُنَّ لِي تِسْعَ أَخَوَاتٍ فَكَرِهْتُ أَنْ أَجْمَعَ إِلَيْهِنَّ جَارِيَةً خَرْقَاءَ مِثْلَهُنَّ وَلَكِنْ امْرَأَةً تَمْشُطُهُنَّ وَتَقُومُ عَلَيْهِنَّ قَالَ أَصَبْتَ [ر:۴۳۲]

حضرت جابر رضي الله عنه فرمائى.چه نبى ﷺ زمانه تپوس اوكړو،جابره! تا نكاح اوكړه.ما ورته عرض اوكړو،آو جى،نو نبى ﷺ اوفرمائيل.باكرې سره كه ثيبه سره؟ ما اووئيل.ثيبه سره، نبى ﷺ اوفرمائيل.د باكرې سره تا ولې نكاح اونكړه.چه هغې تاسره لوبې كولې اوتا هغې

---

[1] آلعمران:۱۲۲)۔

سره،«اوبوبل سره مو محبت کول» ما اوونیل.یارسول الله زما پلار په احد کښې شهید شوې وو.او هغوی نهه لونړه پریخودې وې.نو زما نهه خویندې دی.

قوله: فَكَرِهْتُ أَنْ أَجْمَعَ إِلَيْهِنَّ جَارِيَةً خَرْقَاءَ مِثْلَهُنَّ وَلَكِنْ امْرَأَةً تَمْشُطُهُنَّ وَتَقُومُ عَلَيْهِنَّ: ددې وجې ما دا مناسب اونه ګڼړل.چه زه دوی ته هم د دوی پشان ناتجربه کاره جینۍ راولم.ما اوغوښتل.چه داسې ښځه وی.چه هغه د دوی سرونه ګومنځوی. او تربیت ئې کوی.

خرقاء: داسې جینۍ ته وائی.کومه چه کم عقله وی.اود کور په کارونو کښې ماهره نه وی.

نبی ﷺ ورته اوفرمائیل«أصبت» تا ټیك کړی دی.

دلته یوه خبره خو دا معلومه شوه.چه حضرت جابر رضی الله عنه واده اوکړو.او نبی ﷺ ته پته نه وه.نن صبا چه په مونږ کښې ودونه کیږی.نو هنګامې او ډرامې وی.ټولې دنیا ته د خبر ورکولو اهتمام کولې شی.د نبی ﷺ نه زیات محبوب د صحابو رضی الله عنهم په نظرکښې څوك کیدې شو؟ خو ددې باوجود دنبی کریم ﷺ دیوصحابی رضی الله عنه هم په مدینه کښې واده کیږی.خو هغوی ددې خبرې ضرورت محسوس نکړو.چه نبی ﷺ ته خبر ورکړی.دنکاح دپاره اعلان کول پکار دی.او هغه د څوکسانو په موجودګۍ کښې کیږی.ددې دپاره د کارډ چهاپ کول او شامیانې لګول او هال بك کول او د جشن منظر جوړول څه ضروری دی.د صحابه کرامو رضی الله عنهم په دور کښې دا تکلفات نه وو.

[۳۸۲۷] حَدَّثَنِي أَحْمَدُ بْنُ أَبِي سُرَيْجٍ أَخْبَرَنَا عُبَيْدُ اللَّهِ بْنُ مُوسَى حَدَّثَنَا شَيْبَانُ عَنْ فِرَاسٍ عَنْ الشَّعْبِيِّ قَالَ حَدَّثَنِي جَابِرُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا أَنَّ أَبَاهُ اسْتُشْهِدَ يَوْمَ أُحُدٍ وَتَرَكَ عَلَيْهِ دَيْنًا وَتَرَكَ سِتَّ بَنَاتٍ فَلَمَّا حَضَرَ جِدَادُ النَّخْلِ قَالَ أَتَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقُلْتُ قَدْ عَلِمْتَ أَنَّ وَالِدِي قَدْ اسْتُشْهِدَ يَوْمَ أُحُدٍ وَتَرَكَ دَيْنًا كَثِيرًا وَإِنِّي أُحِبُّ أَنْ يَرَاكَ الْغُرَمَاءُ فَقَالَ اذْهَبْ فَبَيْدِرْ كُلَّ تَمْرٍ عَلَى نَاحِيَةٍ فَفَعَلْتُ ثُمَّ دَعَوْتُهُ فَلَمَّا نَظَرُوا إِلَيْهِ كَأَنَّهُمْ أُغْرُوا بِي تِلْكَ السَّاعَةَ فَلَمَّا رَأَى مَا يَصْنَعُونَ أَطَافَ حَوْلَ أَعْظَمِهَا بَيْدَرًا ثَلَاثَ مَرَّاتٍ ثُمَّ جَلَسَ عَلَيْهِ ثُمَّ قَالَ ادْعُ لِي أَصْحَابَكَ فَمَا زَالَ يَكِيلُ لَهُمْ حَتَّى أَدَّى اللَّهُ عَنْ وَالِدِي أَمَانَتَهُ وَأَنَا أَرْضَى أَنْ يُؤَدِّيَ اللَّهُ أَمَانَةَ وَالِدِي وَلَا أَرْجِعَ إِلَى أَخَوَاتِي بِتَمْرَةٍ فَسَلَّمَ اللَّهُ الْبَيَادِرَ كُلَّهَا وَحَتَّى إِنِّي أَنْظُرُ إِلَى الْبَيْدَرِ الَّذِي كَانَ عَلَيْهِ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَأَنَّهَا لَمْ تَنْقُصْ تَمْرَةً وَاحِدَةً [ر: ۲۰۲۰]

دا روایت هم د حضرت جابر رضی الله عنه نه دې.دوی فرمائی.چه زما پلار په جنګ احد کښې شهید شو.اودیرقرض ئې پریخودو.شپږ لونړه هم هغوی پریخودې وې.

قوله: فَلَمَّا حَضَرَ جِدَادُ النَّخْلِ: کله چه د قجورو کټ کولووخت راغلو.

جداذ: دجیم په کسرې او فتحې دواړو سره وئیلی شی.کټ کول اوریکولو ته وائی.

حضرت جابر رضی الله عنه فرمائی.چه زه په هغه موقع نبی ﷺ ته راغلم.اود نبی ﷺ په خدمت کښې مې عرض اوکړو.چه یا رسول الله تاسو ته معلومه ده.چه زما پلار په جنګ احد کښې شهید

شوې دي.اودهغه په ذمه ډيرقرض دې.زه دا غواړم.چه قرض غوښتونکی تاسو اووينی.(ممکن ده.چه ستاسو په کتلو هغه څه رعايت او نرمی اوکړی) نو نبی ﷺ ورته اوفرمائيل.

((اذهب فبيدرکل تمرعلیٰ ناحية)) څه لاړه شه. او هرقسم قجورو نه جدا جدا ډيرې جوړ کړه. نوما د نبی ﷺ د حکم مطابق جدا جدا ډيرې جوړکړو.او بيا مې نبی ﷺ راوبلل کله چه دغه قرض غوښتونکو نبی ﷺ اوليدو.چه راځی.(نوچونکه هغوی يهوديان وو.په دغه موقع د نبی ﷺ راتلل دهغوی ډيرناخوښه وو) نوداسې ښکاريده.لکه چه اوس هغوی په ما باندې حمله کوی.(چه په قرض کښې د نرمئ کولودپاره ما نبی ﷺ ولې راوغوښتل)

کله چه نبی ﷺ دهغوی اندازه واخستله.نونبی ﷺ د ټولونه غټ ډيرې نه ګير چاپيره درې چکرې اولګولې.او بيا شاه کړې کيناستلو.اووې فرمائيل.خپل قرض غوښتونکې راوغواړه.نبی ﷺ شروع شو.مسلسل ئې تلل کول.اودهغوی قرضونه ئې خلاصول.تردې چه الله تعالی زما د پلار په ذمه چه څومره قرضونه وو.هغه ادا کړل.زه په دې خبره هم خوشحاله وم.چه الله تعالی زما دپلار قرضونه خلاص کړی. او زه خپلو خويندو ته يوه قجوره هم يونسم. (خو د نبی ﷺ برکت داسې ښکاره شو. چه) الله تعالی هغه ټول ډيری محفوظ اوساتل.اوپه کوم ډيری سره چه نبی ﷺ تشريف فرما وو.په هغې کښې ماته يوه قجوره هم ماته کمه نه ښکاريده.

يوتعارض اودهغې حل: په دې روايت کښې حضرت جابر رضی الله عنه فرمائی.چه زما پلار شپږ لونړه پريخودې وې.اوددې نه وړاندينی روايت کښې دی.چه د دوی پلار نهه لونړه پريخودې وې. حضرات شارحينو رحمهم الله ددې داسې تطبيق کړې دې.چه په اصل کښې نهه لونړه د حضرت جابر رضی الله عنه پلار رضی الله عنه پريخودې وې.خوپه هغې کښې درې واده شوې وې. د دې وجې په دې روايت کښې د دريو ذکرنه دې شوې.اوپه اولنی روايت کښې دهغوی ذکرهم شته.([1])

په دې دواړو رواياتوکښې چونکه د حضرت جابر رضی الله عنه د پلار په جنګ احد کښې دشهادت ذکر دې.ددې وجې امام بخاری رحمه الله دلته د دې تخريج اوکړو.

[۳۸۲۸] حَدَّثَنَا عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ سَعْدٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ جَدِّهِ عَنْ سَعْدِ بْنِ أَبِي وَقَّاصٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ رَأَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَوْمَ أُحُدٍ وَمَعَهُ رَجُلَانِ يُقَاتِلَانِ عَنْهُ عَلَيْهِمَا ثِيَابٌ بِيضٌ كَأَشَدِّ الْقِتَالِ مَا رَأَيْتُهُمَا قَبْلُ وَلَا بَعْدُ [ر:۵۴۸۸]

حضرت سعدبن ابی وقاص رضی الله عنه فرمائی.چه ما د احد په ورځ د نبی کريم ﷺ سره دوه سړی اوليدل.چا چه د دوی د طرفه جنګ کولو.هغه دواړه په سپينو جاموکښې پټ وو.ما هغوی نه ددې نه وړاندې يدلی وو.اونه روستو.دا دواړه فرشتې وې. يو حضرت جبرئيل او بل حضرت ميکائيل عليهما السلام وو.([2]) په احد کښې د فرشتو نزول شوې و.خو هغوی په عام جنګ کښې حصه نه وه اخستې.صرف د نبی ﷺ د دفاع دپاره په جنګ کښې شريکې شوې وې.

[1])فتح الباری(۳۵۸/۷)_
[2])فتح الباری(۳۵۹/۷)_

[٣٨٢٩/٣٨٢٩] حَدَّثَنِي عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ حَدَّثَنَا مَرْوَانُ بْنُ مُعَاوِيَةَ حَدَّثَنَا هَاشِمُ بْنُ هَاشِمٍ السَّعْدِيُّ قَالَ سَمِعْتُ سَعِيدَ بْنَ الْمُسَيَّبِ يَقُولُ سَمِعْتُ سَعْدَ بْنَ أَبِي وَقَّاصٍ يَقُولُ نَثَلَ لِي النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كِنَانَتَهُ يَوْمَ أُحُدٍ فَقَالَ ارْمِ فِدَاكَ أَبِي وَأُمِّي

[٣٨٣٠] حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ حَدَّثَنَا يَحْيَى عَنْ يَحْيَى بْنِ سَعِيدٍ قَالَ سَمِعْتُ سَعِيدَ بْنَ الْمُسَيَّبِ قَالَ سَمِعْتُ سَعْدًا يَقُولُ جَمَعَ لِي النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَبَوَيْهِ يَوْمَ أُحُدٍ

[٣٨٣١] حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ حَدَّثَنَا لَيْثٌ عَنْ يَحْيَى عَنِ ابْنِ الْمُسَيَّبِ أَنَّهُ قَالَ قَالَ سَعْدُ بْنُ أَبِي وَقَّاصٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ لَقَدْ جَمَعَ لِي رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَوْمَ أُحُدٍ أَبَوَيْهِ كِلَيْهِمَا يُرِيدُ حِينَ قَالَ فِدَاكَ أَبِي وَأُمِّي وَهُوَ يُقَاتِلُ [ر: ٣٥١٩]

[٣٨٣٢/٣٨٣٢] حَدَّثَنَا أَبُو نُعَيْمٍ حَدَّثَنَا مِسْعَرٌ عَنْ سَعْدٍ عَنِ ابْنِ شَدَّادٍ قَالَ سَمِعْتُ عَلِيًّا رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ يَقُولُ مَا سَمِعْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَجْمَعُ أَبَوَيْهِ لِأَحَدٍ غَيْرَ سَعْدٍ

[٣٨٣٣] حَدَّثَنَا يَسَرَةُ بْنُ صَفْوَانَ حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ عَنْ أَبِيهِ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ شَدَّادٍ عَنْ عَلِيٍّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ مَا سَمِعْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ جَمَعَ أَبَوَيْهِ لِأَحَدٍ إِلَّا لِسَعْدِ بْنِ مَالِكٍ فَإِنِّي سَمِعْتُهُ يَقُولُ يَوْمَ أُحُدٍ يَا سَعْدُ ارْمِ فِدَاكَ أَبِي وَأُمِّي [ر: ٢٧٤٩]

حَدَّثَنِي عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ حَدَّثَنَا مَرْوَانُ

حضرت سعدبن ابی وقاص رضي الله عنه فرمائی «نَثَلَ لِي النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كِنَانَتَهُ يَوْمَ أُحُدٍ فَقَالَ ارْمِ فِدَاكَ أَبِي وَأُمِّي» چه نبی ﷺ دخپل ترکش تیر راوویسته اوماته ئې راکړو.او وې فرمائیل.زما مور پلار دې په تا قربان شی.غشی اوله.

«نثل» ازباب ضرب ونصر» معنی ده.دترکش نه غشی راوباسه.«کنانة» ترکش ته وائی.

قوله: حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ حَدَّثَنَا يَحْيَى عَنْ يَحْيَى بْنِ سَعِيدٍ: په دې روایت کښې هم هغه خبره ده.چه نبی ﷺ دحضرت سعد بن ابی وقاص رضي الله عنه دپاره خپل والدین (په تفدیه) کښې جمع کړل.دا محاوره ده.کله چه چا سره ډیر زیات محبت وی.اودخپلې رضا اظهار مقصود وی.نو«فداك أبي وأمي» وائی.

[٣٨٣٤] حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ عَنْ مُعْتَمِرٍ عَنْ أَبِيهِ قَالَ زَعَمَ أَبُو عُثْمَانَ أَنَّهُ لَمْ يَبْقَ مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي بَعْضِ تِلْكَ الْأَيَّامِ الَّتِي يُقَاتِلُ فِيهِنَّ غَيْرُ طَلْحَةَ وَسَعْدٍ عَنْ حَدِيثِهِمَا [ر: ٣٥١٧]

[٣٨٣٥] حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ أَبِي الْأَسْوَدِ حَدَّثَنَا حَاتِمُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ يُوسُفَ قَالَ سَمِعْتُ السَّائِبَ بْنَ يَزِيدَ قَالَ صَحِبْتُ عَبْدَ الرَّحْمَنِ بْنَ عَوْفٍ وَطَلْحَةَ بْنَ عُبَيْدِ اللَّهِ وَالْمِقْدَادَ وَسَعْدًا رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ فَمَا سَمِعْتُ أَحَدًا مِنْهُمْ يُحَدِّثُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَّا أَنِّي سَمِعْتُ طَلْحَةَ يُحَدِّثُ عَنْ يَوْمِ أُحُدٍ [ر: ٢٦٦٩]

[۳۸۳۶] حَدَّثَنِي عَبْدُ اللهِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ حَدَّثَنَا وَكِيعٌ عَنْ إِسْمَاعِيلَ عَنْ قَيْسٍ قَالَ رَأَيْتُ يَدَ طَلْحَةَ شَلَّاءَ وَقَى بِهَا النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَوْمَ أُحُدٍ [ر: ۳۵۱۸]

[۳۸۳۷] حَدَّثَنَا أَبُو مَعْمَرٍ حَدَّثَنَا عَبْدُ الْوَارِثِ حَدَّثَنَا عَبْدُ الْعَزِيزِ عَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ لَمَّا كَانَ يَوْمُ أُحُدٍ انْهَزَمَ النَّاسُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَأَبُو طَلْحَةَ بَيْنَ يَدَيِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مُجَوِّبٌ عَلَيْهِ بِحَجَفَةٍ لَهُ وَكَانَ أَبُو طَلْحَةَ رَجُلًا رَامِيًا شَدِيدَ النَّزْعِ كَسَرَ يَوْمَئِذٍ قَوْسَيْنِ أَوْ ثَلَاثًا وَكَانَ الرَّجُلُ يَمُرُّ مَعَهُ بِجَعْبَةٍ مِنَ النَّبْلِ فَيَقُولُ انْثُرْهَا لِأَبِي طَلْحَةَ قَالَ وَيُشْرِفُ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَنْظُرُ إِلَى الْقَوْمِ فَيَقُولُ أَبُو طَلْحَةَ بِأَبِي أَنْتَ وَأُمِّي لَا تُشْرِفْ يُصِيبُكَ سَهْمٌ مِنْ سِهَامِ الْقَوْمِ نَحْرِي دُونَ نَحْرِكَ وَلَقَدْ رَأَيْتُ عَائِشَةَ بِنْتَ أَبِي بَكْرٍ وَأُمَّ سُلَيْمٍ وَإِنَّهُمَا لَمُشَمِّرَتَانِ أَرَى خَدَمَ سُوقِهِمَا تُنْقِزَانِ الْقِرَبَ عَلَى مُتُونِهِمَا تُفْرِغَانِهِ فِي أَفْوَاهِ الْقَوْمِ ثُمَّ تَرْجِعَانِ فَتَمْلَآنِهَا ثُمَّ تَجِيئَانِ فَتُفْرِغَانِهِ فِي أَفْوَاهِ الْقَوْمِ وَلَقَدْ وَقَعَ السَّيْفُ مِنْ يَدَيْ أَبِي طَلْحَةَ إِمَّا مَرَّتَيْنِ وَإِمَّا ثَلَاثًا [ر: ۲۷۲۴]

قوله: حَدَّثَنَا أَبُو مَعْمَرٍ حَدَّثَنَا عَبْدُ الْوَارِثِ: حضرت انس رضی الله عنه فرمائی.

قوله: لَمَّا كَانَ يَوْمُ أُحُدٍ انْهَزَمَ النَّاسُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَأَبُو طَلْحَةَ بَيْنَ يَدَيِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مُجَوِّبٌ عَلَيْهِ بِحَجَفَةٍ لَهُ: داحد په ورځ کله چه خلقو شکست اوخوړلو.او د نبی ﷺ نه منتشر شول.نوحضرت ابوطلحه رضی الله عنه د نبی ﷺ مخامخ د خپلې څرمني ډال اخستې وو.اوپرده شوې وو.

مجوّب: اسم فاعل صيغه ده.

حجفة: (دحاء او جيم په فتحې سره (ډهال ته وائي.حضرت ابوطلحه رضی الله عنه ډير تير اندازوو. اوډيرېه تيزه به غشی راښکل (يعنی لينده به ئې راښکله).دوه درې ليندې په دغه ورځ دوی ماتې کړې وې.

قوله: وَكَانَ الرَّجُلُ يَمُرُّ مَعَهُ بِجَعْبَةٍ مِنَ النَّبْلِ فَيَقُولُ انْثُرْهَا لِأَبِي طَلْحَةَ: کله چه به څوك سړی د مسلمانانو نه دوی سره نزدې تيريدو.اودهغه په لاس کښې به دغشو ترکش وو.نو نبی ﷺ به ورته فرمائيل.غشی ابوطلحه ته راوغورځوه.

جعبة: (دجيم په فتحه اوعين په سکون سره) ترکش ته وائی.کله چه به نبی ﷺ د کافرانو. ليدلو دپاره کتل.نوحضرت ابوطلحه رضی الله عنه به ورته ونيل.زما مور پلار دې په تاسو قربان وی.تاسو مه ګورئ.هسې نه چه د کافرانوپه غشی اولګی.زما سينه ستاسو د سينې وړاندې ده.(که غشي راځی.نو زما په سينه کښې به ننوځی)

قوله: وَلَقَدْ رَأَيْتُ عَائِشَةَ بِنْتَ أَبِي بَكْرٍ وَأُمَّ سُلَيْمٍ وَإِنَّهُمَا لَمُشَمِّرَتَانِ أَرَى خَدَمَ سُوقِهِمَا تُنْقِزَانِ الْقِرَبَ عَلَى مُتُونِهِمَا تُفْرِغَانِهِ فِي أَفْوَاهِ الْقَوْمِ: اوماحضرت عائشه او

حضرت ام سليم رضي الله عنها ليدلې وې.چه هغوى خپلې پينسې اوچتې کړې وې.اوما دهغوى د پنډو پانزيب ليدل.هغوى دواړو به په خپلو شاګانو باندې مشکونه راوړل.اوخلقوته به ئې اوبه ورکولې.

((تنقزان القرب)) ترجمه حضرت شاه ولى الله رحمه الله دا کړې ده.چه مشکونه به ئې برجق (پوره ډك شوې) راوړل.يعنى مشکونه به دومره ډك وو.چه اوبه به ترې بهر وتلې.([1])

په روايت کښې دى.چه دحضرت ابوطلحه رضي الله عنه نه دوه يا درې خله توره اوغورځيده چونکه په دې جنګ کښې الله تعالى په مسلمانانو باندې سکينه نازل کړې وه.د کومې ذکرچه د قرآن پاك په آيت ﴿ اِذْ يُغَشِّيْكُمُ النُّعَاسَ اَمَنَةً مِّنْهُ﴾ کښې دى. د دې پرکالې او سکينې په وجه د حضرت ابوطلحه رضي الله عنه نه دوه درې خله توره وغورځيده ([2])

[۳۸۳۸]حَدَّثَنِي عُبَيْدُ اللَّهِ بْنُ سَعِيدٍ حَدَّثَنَا أَبُو أُسَامَةَ عَنْ هِشَامِ بْنِ عُرْوَةَ عَنْ أَبِيهِ عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا قَالَتْ لَمَّا كَانَ يَوْمَ أُحُدٍ هُزِمَ الْمُشْرِكُونَ فَصَرَخَ إِبْلِيسُ لَعْنَةُ اللَّهِ عَلَيْهِ أَيْ عِبَادَ اللَّهِ أُخْرَاكُمْ فَرَجَعَتْ أُولاَهُمْ فَاجْتَلَدَتْ هِيَ وَأُخْرَاهُمْ فَبَصُرَ حُذَيْفَةُ فَإِذَا هُوَ بِأَبِيهِ الْيَمَانِ فَقَالَ أَيْ عِبَادَ اللَّهِ أَبِي أَبِي قَالَ قَالَتْ فَوَاللَّهِ مَا احْتَجَزُوا حَتَّى قَتَلُوهُ فَقَالَ حُذَيْفَةُ يَغْفِرُ اللَّهُ لَكُمْ قَالَ عُرْوَةُ فَوَاللَّهِ مَا زَالَتْ فِي حُذَيْفَةَ بَقِيَّةُ خَيْرٍ حَتَّى لَحِقَ بِاللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ بَصُرْتُ عَلِمْتُ مِنْ الْبَصِيرَةِ فِي الْأَمْرِ وَأَبْصَرْتُ مِنْ بَصَرِ الْعَيْنِ وَيُقَالُ بَصُرْتُ وَأَبْصَرْتُ وَاحِدٌ [ر:۳۱۱۶]

حضرت عائشه رضي الله عنها فرمائى.چه کله په جنګ احد کښې مشرکانو ته شکست اوشو.نوابليس آواز اوکړو.يا عبادالله خپل روستو خيال اوکړئ.چه د شانه په تاسوحمله اونکړې شى.نو مخکنئ ډله شاته شوه.اوډ شاتنئ ډلې سره مخامخ شول.اومسلمانانوپه خپل مينځ کښې جنګ شروع کړو.

داواقعه هغه وخت کښې پيښه شوې وه.کله چه تيراندازو خپل ځاى پريخودل او د مال غنيمت جمع کولو دپاره راکوز شول.نو په دغه موقع د حضرت حذيفه رضي الله عنه پلار،حضرت يمان د مسلمانانو د لاسه شهيدشو.حضرت حذيفه رضي الله عنه د مسلمانانو دلاسه خپل پلار په قتليدو باندې ليدلې وو.خوچونکه په غلطئ سره داسې شوى وو.ددې وجې به هغوى د مسلمانانو په حق د مغفرت دعا کوله.حضرت عروه فرمائى.چه په حضرت حذيفه رضي الله عنه کښې د خير دا اثر هميشه دپاره وو.يعنى هغوى به دخپل پلار قاتلانومسلمانانو دپاره هميشه دپاره دمغفرت دعا کوله.تردې چه هغه خپل رب سره ملاؤ شو.

....

[1])فيض البارى (۴۳۴/۳) تنقزان ضبط بعضهم هذا اللفظ بضم القاف من نصر وبعضهم بضم أوله من الإنقاذ)

[2])حضرت ابوطلحه انصارى رضي الله عنه حالات وړاندې په حاشيه باندې اوګورئ.)

۳=باب قول الله تعالى: إِنَّ الَّذِينَ تَوَلَّوْا مِنكُمْ يَوْمَ الْتَقَى الْجَمْعَانِ لا إِنَّمَا اسْتَزَلَّهُمُ الشَّيْطَانُ بِبَعْضِ مَا كَسَبُوا ۚ وَلَقَدْ عَفَا اللَّهُ عَنْهُمْ ۗ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ حَلِيمٌ[1]

هغه خلق چا چه تاسوته شا كړې وه.په هغه ورځ كله چه (د مسلمانانو او كافرانو) دوه ډلې (دجنګ دپاره) يوبل ته مخامخ شوې.سوا ددې نه نۀ چه شيطان دوى په لغزش كښې مبتلا كړې وو.دوى د بعضې اعمالوپه وجه (يعنى د نبى ﷺ د حكم نافرمانۍ ئې كوله او د تيراندازو خپل ځاې پرېخودلوپه وجه) اوالله تعالى دوى معاف كړى دى.بيشكه الله تعالى غفور او رحيم دې.

[۳۸۳۹] حَدَّثَنَا عَبْدَانُ أَخْبَرَنَا أَبُو حَمْزَةَ عَنْ عُثْمَانَ بْنِ مَوْهَبٍ قَالَ جَاءَ رَجُلٌ حَجَّ الْبَيْتَ فَرَأَى قَوْمًا جُلُوسًا فَقَالَ مَنْ هَؤُلَاءِ الْقُعُودُ قَالُوا هَؤُلَاءِ قُرَيْشٌ قَالَ مَنِ الشَّيْخُ قَالُوا ابْنُ عُمَرَ فَأَتَاهُ فَقَالَ إِنِّي سَائِلُكَ عَنْ شَيْءٍ أَتُحَدِّثُنِي قَالَ أَنْشُدُكَ بِحُرْمَةِ هَذَا الْبَيْتِ أَتَعْلَمُ أَنَّ عُثْمَانَ بْنَ عَفَّانَ فَرَّ يَوْمَ أُحُدٍ قَالَ نَعَمْ قَالَ فَتَعْلَمُهُ تَغَيَّبَ عَنْ بَدْرٍ فَلَمْ يَشْهَدْهَا قَالَ نَعَمْ قَالَ فَتَعْلَمُ أَنَّهُ تَخَلَّفَ عَنْ بَيْعَةِ الرِّضْوَانِ فَلَمْ يَشْهَدْهَا قَالَ نَعَمْ قَالَ فَكَبَّرَ قَالَ ابْنُ عُمَرَ تَعَالَ لِأُخْبِرَكَ وَلِأُبَيِّنَ لَكَ عَمَّا سَأَلْتَنِي عَنْهُ أَمَّا فِرَارُهُ يَوْمَ أُحُدٍ فَأَشْهَدُ أَنَّ اللَّهَ عَفَا عَنْهُ وَأَمَّا تَغَيُّبُهُ عَنْ بَدْرٍ فَإِنَّهُ كَانَ تَحْتَهُ بِنْتُ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَكَانَتْ مَرِيضَةً فَقَالَ لَهُ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنَّ لَكَ أَجْرَ رَجُلٍ مِمَّنْ شَهِدَ بَدْرًا وَسَهْمَهُ وَأَمَّا تَغَيُّبُهُ عَنْ بَيْعَةِ الرِّضْوَانِ فَإِنَّهُ لَوْ كَانَ أَحَدٌ أَعَزَّ بِبَطْنِ مَكَّةَ مِنْ عُثْمَانَ بْنِ عَفَّانَ لَبَعَثَهُ مَكَانَهُ فَبَعَثَ عُثْمَانَ وَكَانَتْ بَيْعَةُ الرِّضْوَانِ بَعْدَمَا ذَهَبَ عُثْمَانُ إِلَى مَكَّةَ فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِيَدِهِ الْيُمْنَى هَذِهِ يَدُ عُثْمَانَ فَضَرَبَ بِهَا عَلَى يَدِهِ فَقَالَ هَذِهِ لِعُثْمَانَ اذْهَبْ بِهَذَا الْآنَ مَعَكَ [ر:۲۹۶۲]

عثمان بن موهب رحمه الله وائى.چه يوكس د بيت الله د حج دپاره راغلو.غالباً دا خوك مصرى وو.ځكه چه هم په مصر كښې د تولونه وړاندې د حضرت عثمان رضي الله عنه خلاف بغاوت پورته شوې وو.دا كس د حضرت عثمان رضي الله عنه په مخالفينوكښې وو.هغه د حضرت عثمان رضي الله عنه په باره كښې درې اعتراضونه اوكړل.اوكله چه حضرت ابن عمر رضي الله عنهما د هغه د خيالاتو تائيد اوكړو.او ((نعم)) ئې اوونيل.نو هغه ډېر خوشحاله شو.او د الله اكبر نعره ئې اوچته كړه.

هغه د حضرت عبدالله بن عمر رضي الله عنهما نه اولنې سوال دا اوكړو.آيا تا ته معلومه ده.چه حضرت عثمان رضي الله عنه د جنګ احد په ورځ تختيدلې وو؟حضرت ابن عمر رضي الله عنهما اوفرمائيل ،،نعم،، او.هغه تپوس اوكړو.آيا تاته معلومه ده.چه حضرت عثمان رضي الله عنه په جنګ بدركښې شريك شوې نه وو.حضرت ابن عمر رضي الله عنهما اوونيل،،نعم،، او.هغه تپوس اوكړو..آيا تاته معلومه ده.چه حضرت عثمان رضي الله عنه په بيعت الرضوان كښې روستو پاتې شوې وو.ابن عمر رضي الله عنهما

[1])آل عمران:۱۵۵)_

اوونيل، ،،نعم،،او،په دې باندې دغه سائل ،،الله اكبر،، اوونيل.حضرت ابن عمر رضي الله عنهما ورته اوفرمائيل.راشه ته چه زه تاته ستا د دې درې سوالونو تفصيل اوښايم. ترکومې پورې چه دحضرت عثمان رضي الله عنه د جنګ احد نه د تختيدو تعلق دې.نوزه ددې خبرې ګواهي ورکوم،چه الله تعالى دوى معاف کړى دى.(ځکه چه په قرآن پاك کښې الله تعالى د ﴿وَلَقَدْ عَفَا اللّٰهُ عَنْهُمْ﴾ اعلان کړې دې) پاتې شودحضرت عثمان رضي الله عنه د جنګ بدرنه غائب کيدل.نو ددې وجه دا وه.چه دحضرت عثمان رضي الله عنه په نکاح کښې د نبى ﷺ لور بى بى وه.هغه ته ئې په مدينه کښې د خپلې بى بى د تيمارداري حکم کړې وو.اودوى ته ئې وئيلى وو.چه تاته به دومره اجراوپه مال غنيمت کښې حصه ملاويږى.څومره چه شريکو کسانوکښې يوته ملاويږى.(نوهغه د رسول الله ﷺ په حکم سره په مدينه کښې پاتې شو.اوحکماً هغه بدرى دې) باقى پاتې شوه ستا دريمه خبره،چه حضرت عثمان رضي الله عنه د بيعت رضوان نه روسته پاتې شوې وو.نوکه په وادى مکه کښې د حضرت عثمان رضي الله عنه نه څوك زيات معزز وو.نو نبى ﷺ به هم هغه ليږلې وو.(خوچونکه په وادى مکه کښې د ټولونه زيات معزز هغه وو.ددې وجې نبى ﷺ د دوى انتخاب اوکړو) کله چه حضرت عثمان رضي الله عنه مکې ته لاړل.نودبيعت رضوان واقعه پيښه شوه.چونکه حضرت عثمان رضي الله عنه په دغه موقع موجود نه وو.ددې وجې نبى ﷺ خپل ښې لاس اوچت کړو.او وې فرمائيل.«هذه يد عثمان»دا دعثمان لاس دې.اوهغه ئې خپل ګس لاس ته راپريخودل.او وې فرمائيل «هذه لعثمان» دا دعثمان بيعت دې.

حضرت عبدالله بن عمر رضي الله عنهما د سائل د درې واړو تپوسونو تفصيلى جواب ورکولونه پس اوونيل.«اذهب بهذا الآن معك» اوس ځان سره دا تفصيل واخله او لاړ شه.

چونکه په دې روايت کښې د حضرت عثمان رضي الله عنه په جنګ احد کښې په شا کيدو ذکردې.هم په دې مناسبت سره دا روايت امام بخارى دلته په غزوه احد کښې ذکرکړو.والله اعلم.

۴-باب: اِذْ تُصْعِدُوْنَ وَلَا تَلْوٗنَ عَلٰٓى اَحَدٍ

وَّالرَّسُوْلُ يَدْعُوْكُمْ فِيْٓ اُخْرٰىكُمْ فَاَثَابَكُمْ غَمًّاۢ بِغَمٍّ لِّكَيْلَا تَحْزَنُوْا عَلٰى مَا فَاتَكُمْ وَلَا مَآ اَصَابَكُمْ ۭ وَاللّٰهُ خَبِيْرٌۢ بِمَا تَعْمَلُوْنَ (ال عمران: ۱۵۳) تُصْعِدُوْنَ تَذْهَبُوْنَ أَصْعَدَ وَصَعِدَ فَوْقَ الْبَيْتِ

هغه وخت ياد کړئ.کله چه تاسو ختئ:او تاسو شا ته دچا طرف ته نه راګرځيدئ.،او پيغمبر عليه السلام ستاسو د شا طرفه تاسورابللې،(خوتاسودهغوى آواز نه اوريدل) نو الله تعالى (ستاسوپيغمبرته) د غم رسولو په وجه تاسوته غم اورسولو. (اود دې دپاره چه په تاسو کښې استقامت پيدا شى.چه د هغې پس) تاسو غمګين نشئ،په هغه څيزکوم چه ستاسو دلاس نه اوځى.او نه په هغه مصيبت کوم چه تاسو ته اورسيږى.اوالله تعالى ښه پوهيږى.په هغه کارونوکوم چه تاسو کوئ.

په دې آيت کريمه کښې هم هغه واقعه بيان شوې ده.کله چه حضرت عبدالله بن جبير رضي الله عنه د خپلو لسو ملګروسره شهيد کړې شو.کوم چه ئې د احد په مورچه باندې مقرر کړى وو. او نورو د اميردحکم مخالفت اوکړو.او مورچه ئې پريخودله.د دوى د شهادت نه پس کافرانود

شا طرف نه ناڅاپي حمله اوکړه.په هغه وخت کښې غل غوبل جوړ شو.نبي ﷺ صحابو﷢ ته چغې وهلې.خوهغوی په دغه حالت کښې د نبي ﷺ آواز نه اوريدل.

په ﴿فَأَثَابَكُمْ غَمًّا بِغَمٍّ﴾ کښې د دوو غمونوذکردې.مفسرينو فرمائيلي دی. چه اولنی غم نه د شکست غم وو.او د دويم غم نه هغه غم مراد دې.کوم چه رسول الله ﷺ ته د هغوی د حکم د نافرمانۍ په وجه رسولې شوې وو.نبي ﷺ حکم ورکړې وو.چه مورچه به په هيڅ حالت کښې نه پريږدئ.خوهغوی پريخودله.په دې باندې د الله تعالی پيغمبرته غم اورسيدو.اوددغه غم په وجه مسلمانانوته شکست ملاؤ شو.[1] په روايت باب کښې حضرت براء﷢ هم دا خبره کړې ده.

[۳۸۳۰] حَدَّثَنِي عَمْرُو بْنُ خَالِدٍ حَدَّثَنَا زُهَيْرٌ حَدَّثَنَا أَبُو إِسْحَاقَ قَالَ سَمِعْتُ الْبَرَاءَ بْنَ عَازِبٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ جَعَلَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى الرَّجَّالَةِ يَوْمَ أُحُدٍ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ جُبَيْرٍ وَأَقْبَلُوا مُنْهَزِمِينَ فَذَاكَ إِذْ يَدْعُوهُمُ الرَّسُولُ فِي أُخْرَاهُمْ [ر: ۲۸۷۴]

۵=بَاب: ثُمَّ أَنْزَلَ عَلَيْكُمْ مِنْ بَعْدِ الْغَمِّ أَمَنَةً نُعَاسًا

يَغْشَى طَائِفَةً مِنْكُمْ وَطَائِفَةٌ قَدْ أَهَمَّتْهُمْ أَنْفُسُهُمْ يَظُنُّونَ بِاللَّهِ غَيْرَ الْحَقِّ ظَنَّ الْجَاهِلِيَّةِ يَقُولُونَ هَلْ لَنَا مِنَ الْأَمْرِ مِنْ شَيْءٍ قُلْ إِنَّ الْأَمْرَ كُلَّهُ لِلَّهِ يُخْفُونَ فِي أَنْفُسِهِمْ مَا لَا يُبْدُونَ لَكَ يَقُولُونَ لَوْ كَانَ لَنَا مِنَ الْأَمْرِ شَيْءٌ مَا قُتِلْنَا هَاهُنَا قُلْ لَوْ كُنْتُمْ فِي بُيُوتِكُمْ لَبَرَزَ الَّذِينَ كُتِبَ عَلَيْهِمُ الْقَتْلُ إِلَى مَضَاجِعِهِمْ وَلِيَبْتَلِيَ اللَّهُ مَا فِي صُدُورِكُمْ وَلِيُمَحِّصَ مَا فِي قُلُوبِكُمْ وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ﴾[2]

بيا نازل کړو الله تعالی د اطمينان قلب دپاره په تاسو باندې پرکالی چه هغه خوريده. په تاسو کښې يوې ډلې باندې،او يوه ډله (کومه چه دمنافقانووه) هغوی ته هم دخپل ځان فکروو.دغه خلقو الله تعالی سره خلاف حقيقت دجاهليت گمان کولو.(او) وئيل ئې.چه زمونږ څه اختيارنشته؟ ته ورته اووايه.چه ټوله معامله او اختيارخو دالله تعالی په لاس کښې دې.دغه خلق په خپلو زړونوکښې داسې خبرې پټې ساتی.چه دهغې اظهارتاسوته نه کوی.وائی.که زمونږ اختيار چليدل.(اوزمونږ خبره منلې شوې وه) نو مونږ به دلت نه وو قتل شوی.ته ورته اووايه.که تاسو په خپلو کورونوکښې ئې.نوبيا هم چه دکوموکسانودپاره قتل کيدل ليکلې شوی وو.هغو به دخپل قتل ځايونوته وتل.اودا ټول هرڅه ددې وجې راپيښ شول.چه الله تعالی امتحان اوکړی.دهغه ايمان کوم چه ستاسوپه زړونوکښې دې.اوچه الله تعالی پاك کړی.هغه خيرې کوم چه ستاسو د گناهونو په وجه ستاسوپه زړونوکښې پيدا شوې دې.اوالله تعالی خو د زړونو په خبروښه پوهيږی.

﴿ثُمَّ أَنْزَلَ عَلَيْكُمْ مِنْ بَعْدِ الْغَمِّ أَمَنَةً نُعَاسًا يَغْشَى طَائِفَةً مِنْكُمْ﴾

په ﴿أَمَنَةً نُعَاسًا﴾ کښې دنحوی ترکيب په اعتبارسره څو احتمالات دی.

---

[1] تفسير قرطبي (۲٤٠/١٤)_
[2] آل عمران: ١٥٤)_

① یو احتمال دا دې.چه ((اَمَنَةً)) مبدل منه د او ((نُعَاسًا)) بدل دې.اوبدل او مبدل منه چه دواړه ملاؤ شی.نو د ((اَنْزَلَ)) دپاره مفعول به دې.

② دویم احتمال دا دې،چه ((اَمَنَةً)) حال مقدم او ((نُعَاسًا)) ذوالحال موخر دې،لکه((رأیت راکباً رجلاً)) کښې چه ((راکباً)) حال مقدم او ((رجلاً)) ذوالحال موخردې.

③ دریم احتمال دا دې.چه ((اَمَنَةً)) مفعول له دې.د ((اَنْزَلَ)) دپاره،او ((نُعَاسًا)) د ((اَنْزَلَ)) مفعول به دې.او ﴿يَغْشٰى طَآئِفَةً مِّنْكُمْ﴾ صفت دې.د ((نُعَاسًا)) دپاره.([1])

قوله: يَظُنُّوْنَ بِاللّٰهِ غَيْرَ الْحَقِّ ظَنَّ الْجَاهِلِيَّةِ: په ﴿غَيْرَ الْحَقِّ ظَنَّ الْجَاهِلِيَّةِ﴾ کښې ﴿غَيْرَ الْحَقِّ﴾ مبدل منه دې.او﴿ظَنَّ الْجَاهِلِيَّةِ﴾ بدل دې،یعنی منافقان د الله تعالی سره خلاف حقیقت دجاهلیت ګمان ساتی.دمنافقانو ګمان دا وو.چه الله تعالی به دمسلمانانو مدد نه کوی.([2])

قوله: يُخْفُوْنَ فِیْٓ اَنْفُسِهِمْ مَّا لَا يُبْدُوْنَ لَكَ: دغه منافقانوپه خپلو زړونوکښې داسې خبرې پټوی.چه تاته ئې نه ښکاره کوی.منافقانوپه خپلو زړونوکښې څه پټ کړی وو؟

① یو احتمال دا خودلې شوې د.چه شرك کفر اوتکذیب ئې پټ کړې وو([3])

② دویم احتمال دا خودلې شوې دې.چه دوی په زړه زړه کښې وئیل.که په مدینه کښې پاتی شوی وو.نو دقتل نه به بچ وو.نبی ﷺ ته خو ئې دخپل خیال اظهارنه کولو.خوپه زړه کښې ئې دا خبره پټه کړې وه.([4])

③ یو احتمال دا بیان شوې دې.چه په جنګ احد کښې په شرکت سره دوی ته پیښمانتیا، افسوس اوپریشانی وه.خوپه ژبه ئې ددې اظهارنه کولو.([5])

④ څلورم احتمال دا بیان شوې دې.چه د دوی په زړونوکښې دا خیال وو.چه دالله تعالی دطرفه به د نبی ﷺ مدد او نصرت اونشی.([6])

خوپه دې اقوالوکښې څه تضاد نشته.ممکن ده.چه د هغوی په زړونوکښې دا ټول خیالات وو.

[۳۸۳] وَقَالَ لِي خَلِيفَةُ حَدَّثَنَا يَزِيدُ بْنُ زُرَيْعٍ حَدَّثَنَا سَعِيدٌ عَنْ قَتَادَةَ عَنْ أَنَسٍ عَنْ أَبِي طَلْحَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا قَالَ كُنْتُ فِيمَنْ تَغَشَّاهُ النُّعَاسُ يَوْمَ أُحُدٍ حَتَّى سَقَطَ سَيْفِي مِنْ يَدِي مِرَارًا يَسْقُطُ وَآخُذُهُ وَيَسْقُطُ فَآخُذُهُ [ر:۳۲۸۶]

---

[1]) د ذکرشوی ترکیبی احتمالاتو دپاره اوګورئ تفسیر کبیر (۹\۴۴)_

[2])عمدة القاری(۱۷\۱۵٤)_

[3])تفسیر قرطبی (٤\۲٤۲)_

[4])عمدة القاری(۱۷\۱۵٤)_

[5])عمدة القاری(۱۷\۱۵٤)_

[6])عمدة القاری(۱۷\۱۵٤)_

دلته امام بخاری رحمه الله انداز بدل کړو.((حدثنا خلیفة)) ئې اونه ونیل.علامه عینی رحمه الله فرمائی.
چه ((قال لی خلیفة)) ئې ددې وجې اووئیل.چه د تحدیث او اخبارپه طورخلیفه.دا خبره امام بخاری رحمه الله ته نه وه بیان کړې.بلکه څه علمی مذاکره وه.په هغې کښې دوی د دې تذکره کړې وه.(۱)

په روایت الباب کښې حضرت ابوطلحه انصاری رضی الله عنه فرمائی.چه په جنګ احدکښې په ما باندې پرکالی غالبه شوه.زما دلاس نه به توره پریوتله.اوما به بار بار راوچتوله.

۶=بَاب لَيْسَ لَكَ مِنْ الْأَمْرِ شَيْءٌ أَوْيَتُوبَ عَلَيْهِمْ أَوْيُعَذِّبَهُمْ فَإِنَّهُمْ ظَالِمُونَ

قَالَ حُمَيْدٌ وَثَابِتٌ عَنْ أَنَسٍ شُجَّ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَوْمَ أُحُدٍ فَقَالَ كَيْفَ يُفْلِحُ قَوْمٌ شَجُّوا نَبِيَّهُمْ فَنَزَلَتْ لَيْسَ لَكَ مِنْ الْأَمْرِ شَيْءٌ(۲)

دلته په ((لیس لك)) کښې ،،لام،،د،،الی،، په معنی کښې دې.یعنی ((لیس إلیك من الأمرشئ)) په دې معامله کښې ستا څه اختیار نشته.یعنی تاسو چه د دوی دپاره کومې خیرې کوندؤ دې اجازت تاسوته نشته.

((أویتوب علهیم)) کښې ،،او،، د ،،حتی،، په معنی کښې دې.تردې چه الله تعالی دوی ته د توبې توفیق ورکړی.اویا دوی ته عذاب ورکړی.دا د الله تعالی کار دې.اودهغه په اختیار کښې دې.

قوله: قَالَ حُمَيْدٌ وَثَابِتٌ عَنْ أَنَسٍ شُجَّ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَوْمَ أُحُدٍ فَقَالَ كَيْفَ يُفْلِحُ قَوْمٌ شَجُّوا نَبِيَّهُمْ فَنَزَلَتْ لَيْسَ لَكَ مِنْ الْأَمْرِ شَيْءٌ: دا تعلیق دې.

سند نه دې بیان کړی.چه د احد په ورځ د نبی صلی الله علیه وسلم سر زخمی شې وو.د ((شج)) اطلاق د سر په زخم باندې کیږی.خو دلته صرف د سر زخم مراد نه دې.ځکه چه د نبی صلی الله علیه وسلم سرمبارك هم زخمی شوې وو.او مخ مبارك هم زخمې شوې وو.نو په دې موقع باندې نبی صلی الله علیه وسلم اوفرمائیل.
داسې قوم به څنګه کامیاب شی.چا چه خپل پیغمبر زخمی کړو.نو دا آیت نازل شو.﴿لَيْسَ لَكَ مِنَ الْأَمْرِ شَيْءٌ﴾

[۳۸۴۲] حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ عَبْدِ اللَّهِ السُّلَمِيُّ أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللَّهِ أَخْبَرَنَا مَعْمَرٌ عَنْ الزُّهْرِيِّ حَدَّثَنِي سَالِمٌ عَنْ أَبِيهِ أَنَّهُ سَمِعَ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا رَفَعَ رَأْسَهُ مِنْ الرُّكُوعِ مِنْ الرَّكْعَةِ الْآخِرَةِ مِنْ الْفَجْرِ يَقُولُ اللَّهُمَّ الْعَنْ فُلَانًا وَفُلَانًا وَفُلَانًا بَعْدَ مَا يَقُولُ سَمِعَ اللَّهُ لِمَنْ حَمِدَهُ رَبَّنَا وَلَكَ

---

۱)عمدة القاری (۱۷\۱۵۵)_
۲)آل عمران:۱۲۸)_

الْحَمْدُ فَأَنْزَلَ اللَّهُ لَيْسَ لَكَ مِنَ الْأَمْرِ شَيْءٌ إِلَى قَوْلِهِ فَإِنَّهُمْ ظَالِمُونَ
وَعَنْ حَنْظَلَةَ بْنِ أَبِي سُفْيَانَ سَمِعْتُ سَالِمَ بْنَ عَبْدِ اللَّهِ يَقُولُ كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَدْعُو عَلَى صَفْوَانَ بْنِ أُمَيَّةَ وَسُهَيْلِ بْنِ عَمْرٍو وَالْحَارِثِ بْنِ هِشَامٍ فَنَزَلَتْ لَيْسَ لَكَ مِنَ الْأَمْرِ شَيْءٌ إِلَى قَوْلِهِ فَإِنَّهُمْ ظَالِمُونَ [ر: ۳۲۸۳و۶۹۱۳]

د ايت اسباب نزول د ذكرشوى اايت په شان نزول كښې اختلاف دې.

① يو قول خو هم دا دې چه كله كافرانو په جنګ احد كښې نبى ﷺ زخمى كړو.نو په دغه وخت كښې دا آيت نازل شو.

② بعضې حضراتو ونيلى دى.چه نبى ﷺ كله حضرت حمزه ﷺ اوليدلو.چه هغه شهيد كړې شوې دې.نوپه هغه وخت كښې هغوى د كافرانوپه حق كښې خيرې اوكړې.نودا آيت نازل شو.[1]

③ د بعضو خيال دې.چه نبى ﷺ دهغه مسلمانانو دپاره د خيرو اراده كړې وه.كوم چه د ګډوډ حالت پيښيدو په وخت كښې د ميدان جنګ نه تلى وو او مدينې ته رغلى وو.نوپه دغه وخت كښې دا آيت نازل شو.[2]

④ د دې باب په روايت كښې دى.چه حضرت عبدالله بن عمر ﷺ فرمائيلى دى.چه دوى د نبى ﷺ نه د صبا په مانځه كښې د دويم ركعت د ركوع نه سر پورته كولوپه وخت كښې اوريدلى وو.چه دوى فرمائيل.«اللهم العن فلاناً وفلاناً وفلاناً» دا خيرې به نبى ﷺ د «سمع الله لمن حمده» نه پس كولې.نو په دې باندې د ﴿لَيْسَ لَكَ مِنَ الْأَمْرِ شَيْءٌ﴾ نه تر ﴿فَإِنَّهُمْ ظَٰلِمُونَ﴾ پورې آيت نازل شو.

امام بخارى ﷺ ددې نه پس هم په دې طريق سره د «حنظله بن ابى سفيان» نه نقل كوى.چه دا خيرې نبى ﷺ د صفوان بن اميه،سهيل بن عمرو اوحارث بن هشام په حق كښې كړې وې. ځكه چه دا د قريشو سرداران وو.اوددوى په مشرئ كښې مسلمانانوته نقصان رسيدلې وو.

دا درې واړه حضرات د فتح مكه په موقع باندې مسلمانان شوى وو.چونكه د دوى په قسمت كښې اسلام وو.ددې وجې الله تعالى خپل نبى ﷺ د خيرو كولونه منع كړو.[3]

بهرحال ددې آيت په شان نزول كښې مختلف اقوال دى.خو راجح هم دا دې. چه واقعه داحد ددې آيت د نزول سبب دې.[4] والله اعلم

---

[1])عمدة القاى ر(۱۷\۱۵۵)_
[2])عمدة القارى (۱۷\۱۵۵)_
[3])فتح البارى(۷\۳۶۶)_
[4])ايضاً)_

٧= باب ذكر أم سليط

[٣٨٤٣] حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ بُكَيْرٍ حَدَّثَنَا اللَّيْثُ عَنْ يُونُسَ عَنِ ابْنِ شِهَابٍ وَقَالَ ثَعْلَبَةُ بْنُ أَبِي مَالِكٍ إِنَّ عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَسَمَ مُرُوطًا بَيْنَ نِسَاءٍ مِنْ نِسَاءِ أَهْلِ الْمَدِينَةِ فَبَقِيَ مِنْهَا مِرْطٌ جَيِّدٌ فَقَالَ لَهُ بَعْضُ مَنْ عِنْدَهُ يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ أَعْطِ هَذَا بِنْتَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الَّتِي عِنْدَكَ يُرِيدُونَ أُمَّ كُلْثُومٍ بِنْتَ عَلِيٍّ فَقَالَ عُمَرُ أُمُّ سَلِيطٍ أَحَقُّ بِهِ وَأُمُّ سَلِيطٍ مِنْ نِسَاءِ الْأَنْصَارِ مِمَّنْ بَايَعَ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ عُمَرُ فَإِنَّهَا كَانَتْ تَزْفِرُ لَنَا الْقِرَبَ يَوْمَ أُحُدٍ [ر:٢٧٢٥]

حضرت عمر رضی الله عنه د مدینې منورې په ښځوباندې څادرونه تقسیم کړل.یو ښه څادر باقي پاتې شو.نودحضرت عمر رضی الله عنه سره نزدې یو سړې ناست وو.هغه اووئیل .امیرالمومنین دا څادر بنت رسول صلی الله علیه وسلم ته ورکړئ.کومه چه ستاسوپه نکاح کښې ده.د بنت رسول صلی الله علیه وسلم نه د هغه کس مراد د نبی صلی الله علیه وسلم نمسئ وه.یعنی د حضرت علی رضی الله عنه لور ،،ام کلثوم،، کوم چه دحضرت عمر رضی الله عنه په نکاح کښې وه.حضرت عمر رضی الله عنه اوفرمائیل .ام سلیط ددې څادرزیاته حقداره ده. مروط: (بضمتین) د ،،مرط،،(بکسرالمیم) جمع ده.د سوت یا ریښمو څادرته وائی.

قوله: فَإِنَّهَا كَانَتْ تَزْفِرُ لَنَا الْقِرَبَ يَوْمَ أُحُدٍ: ځکه چه دې به په احد کښې زمونږ دپاره مشکونه راوړل.

د ،،تزفر،، معنی ده.څه څیز په شا باندې اوچتول.بعضې حضراتو وئیلی دی.چه ،،تزفر،، د ،،تخیط،، په معنی کښې دې.یعنی ام سلیط رضی الله عنها به داحد په ورځ شلیدلی مشکونه ګنډل.(1)

حضرت ام سلیط رضی الله عنها : دا دحضرت ابوسعید رضی الله عنه مور وه.ددوی اولنې خاوند حضرت ابوسلیط وفات شو.دوی بیا دمالك بن سنان رضی الله عنه سره نکاح اوکړه.اود هغوی نه ورله الله تعالی حضرت ابوسعیدخدری رضی الله عنه ورکړو.دوی ته د رسول الله صلی الله علیه وسلم سره دبیعت او په جنګ احد کښې د شرکت شرف حاصل دې.(2)

د روافضو خبث باطن: هم په دې روایت کښې دی.چه دحضرت علی رضی الله عنه لور د حضرت عمر رضی الله عنه په عقد نکاح کښې وه.دا ددې خبرې ډیر لوې دلیل دې.چه حضرت علی رضی الله عنه د حضرت عمر رضی الله عنه نه بیخی خفه نه وو.اوددوی په مینځ کښې دومره ښه تعلقات وو.چه حضرت علی رضی الله عنه خپله لور دوی ته په نکاح کړې وه.چه دا ښه تعلق ئې اولیدلو.نو روافض لمبه شول.اوهغوی وئیل شروع کړو.چه دحضرت علی رضی الله عنه دا لور دحضرت فاطمې رضی الله عنها د خیټې نه نه وه.بیوقوف دا نه ګوری.چه دا دحضرت فاطمې رضی الله عنها د بطن نه نه وه.نوبیا په

(1) عمدة القاری(۱۷\۱۵۷)_
(2) فتح الباری(۷\۳٦۷)_

روایت کښې دې ته ،،بنت رسول،، ولې وائی. دوی ته بنت رسول خو هم ددې وجې وائی.چه هغه د حضرت فاطمې رضي الله عنها د بطن نه وه.بعضې روافض دا هم وائی.چه ،،ام کلثوم،، دحضرت علی رضي الله عنه سره پرورش بیاموندې وو.خود دوی لور نه وه.دبنت علی رضي الله عنه ونیلو سره ددې خیال هم تردید اوشو.

کله چه روافضو اوکتل.چه د تیختې څه لارنشته.نووې وئیل.چه حضرت عمر رضي الله عنه په زرو دحضرت علی رضي الله عنه نه دا لور اخستې وه.((أول فرج غصب منا)) الفاظ دې بدبختانو استعمال کړی دی.(١) هغوی ته څه بل تعبیر هم ملاؤ نشو.اوددې مسئلې دپاره هغوی دا مکروه ترین عنوان اختیارکړو.

سوال دا دې.چه یومعمولی غوندې سړې چه دهغه دیانت او شرافت خاص طورقابل ذکر نه وی.که د داسې کس لور څوك په زور سره واخلی.نوهغه د ژوند پرواه نه کوی.اوشریعت هم هغه ته دخپلې لور د حفاظت دپاره د ځان قربانولو اجازت ورکړې دې.نوحضرت علی رضي الله عنه چه دهغوی دیانت او شرافت ډیر اوچت دې. اودچا طاقت قوت او بهادری چه منلې شوې ده.دهغه لور غصب کولې شی. او د حضرت عمر رضي الله عنه نه دهغې بچې پیدا کیږی.خوحضرت علی رضي الله عنه په دې باندې څه احتجاج نه کوی.که د روافضو دا خبره اومنلې شی.نوپه دې سره دحضرت علی رضي الله عنه معاذالله بزدلی ثابتیږی.چه ئې وئیلی دی.نو په دې وینا روافض دحضرت علی رضي الله عنه په شان کښې د ډیرې سختې گستاخۍ مرتکب شوی دی.اوددې باوجود د ،،مولی علی،، دمحبت دعوې کوی.دا ټول ددوی فریب اودهوکه ده.

٨=بَاب قَتْلِ حَمْزَةَ بْنِ عَبْدِ الْمُطَّلِبِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ

[٣٨٢٣] حَدَّثَنِي أَبُو جَعْفَرٍ مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ حَدَّثَنَا حُجَيْنُ بْنُ الْمُثَنَّى حَدَّثَنَا عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي سَلَمَةَ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الْفَضْلِ عَنْ سُلَيْمَانَ بْنِ يَسَارٍ عَنْ جَعْفَرِ بْنِ عَمْرِو بْنِ أُمَيَّةَ الضَّمْرِيِّ قَالَ خَرَجْتُ مَعَ عُبَيْدِ اللَّهِ بْنِ عَدِيِّ بْنِ الْخِيَارِ فَلَمَّا قَدِمْنَا حِمْصَ قَالَ لِي عُبَيْدُ اللَّهِ بْنُ عَدِيٍّ هَلْ لَكَ فِي وَحْشِيٍّ نَسْأَلُهُ عَنْ قَتْلِ حَمْزَةَ قُلْتُ نَعَمْ وَكَانَ وَحْشِيٌّ يَسْكُنُ حِمْصَ فَسَأَلْنَا عَنْهُ فَقِيلَ لَنَا هُوَ ذَاكَ فِي ظِلِّ قَصْرِهِ كَأَنَّهُ حَمِيتٌ قَالَ فَجِئْنَا حَتَّى وَقَفْنَا عَلَيْهِ بِيَسِيرٍ فَسَلَّمْنَا فَرَدَّ السَّلَامَ قَالَ وَعُبَيْدُ اللَّهِ مُعْتَجِرٌ بِعِمَامَتِهِ مَا يَرَى وَحْشِيٌّ إِلَّا عَيْنَيْهِ وَرِجْلَيْهِ فَقَالَ عُبَيْدُ اللَّهِ يَا وَحْشِيُّ أَتَعْرِفُنِي قَالَ فَنَظَرَ إِلَيْهِ ثُمَّ قَالَ لَا وَاللَّهِ إِلَّا أَنِّي أَعْلَمُ أَنَّ عَدِيَّ بْنَ الْخِيَارِ تَزَوَّجَ امْرَأَةً يُقَالُ لَهَا أُمُّ قِتَالٍ بِنْتُ أَبِي الْعِيصِ فَوَلَدَتْ لَهُ غُلَامًا بِمَكَّةَ فَكُنْتُ أَسْتَرْضِعُ لَهُ فَحَمَلْتُ ذَلِكَ الْغُلَامَ مَعَ أُمِّهِ فَنَاوَلْتُهَا إِيَّاهُ فَلَكَأَنِّي نَظَرْتُ إِلَى قَدَمَيْكَ قَالَ فَكَشَفَ عُبَيْدُ اللَّهِ عَنْ وَجْهِهِ ثُمَّ قَالَ أَلَا تُخْبِرُنَا بِقَتْلِ حَمْزَةَ قَالَ نَعَمْ إِنَّ حَمْزَةَ قَتَلَ طُعَيْمَةَ بْنَ عَدِيِّ بْنِ الْخِيَارِ بِبَدْرٍ فَقَالَ لِي مَوْلَايَ جُبَيْرُ بْنُ مُطْعِمٍ إِنْ قَتَلْتَ حَمْزَةَ بِعَمِّي فَأَنْتَ حُرٌّ قَالَ

---

(١) دشیعیت کی اصلی روپ (ص، ٧٦) په حواله د ،،فروع کافی،، (٤٤٦/٥) طبع تهران)_~

فَلَمَّا أَنْ خَرَجَ النَّاسُ عَامَ عَيْنَيْنِ وَعَيْنَيْنِ جَبَلٌ بِحِيَالِ أُحُدٍ بَيْنَهُ وَبَيْنَهُ وَادٍ خَرَجْتُ مَعَ النَّاسِ إِلَى الْقِتَالِ فَلَمَّا أَنْ اصْطَفُّوا لِلْقِتَالِ خَرَجَ سِبَاعٌ فَقَالَ هَلْ مِنْ مُبَارِزٍ قَالَ فَخَرَجَ إِلَيْهِ حَمْزَةُ بْنُ عَبْدِ الْمُطَّلِبِ فَقَالَ يَا سِبَاعُ يَا ابْنَ أُمِّ أَنْمَارٍ مُقَطِّعَةِ الْبُظُورِ أَتُحَادُّ اللَّهَ وَرَسُولَهُ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ ثُمَّ شَدَّ عَلَيْهِ فَكَانَ كَأَمْسِ الذَّاهِبِ قَالَ وَكَمَنْتُ لِحَمْزَةَ تَحْتَ صَخْرَةٍ فَلَمَّا دَنَا مِنِّي رَمَيْتُهُ بِحَرْبَتِي فَأَضَعُهَا فِي ثُنَّتِهِ حَتَّى خَرَجَتْ مِنْ بَيْنِ وَرِكَيْهِ قَالَ فَكَانَ ذَاكَ الْعَهْدَ بِهِ فَلَمَّا رَجَعَ النَّاسُ رَجَعْتُ مَعَهُمْ فَأَقَمْتُ بِمَكَّةَ حَتَّى فَشَا فِيهَا الْإِسْلَامُ ثُمَّ خَرَجْتُ إِلَى الطَّائِفِ فَأَرْسَلُوا إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رَسُولًا فَقِيلَ لِي إِنَّهُ لَا يَهِيجُ الرُّسُلَ قَالَ فَخَرَجْتُ مَعَهُمْ حَتَّى قَدِمْتُ عَلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَلَمَّا رَآنِي قَالَ آنْتَ وَحْشِيٌّ قُلْتُ نَعَمْ قَالَ أَنْتَ قَتَلْتَ حَمْزَةَ قُلْتُ قَدْ كَانَ مِنْ الْأَمْرِ مَا بَلَغَكَ قَالَ فَهَلْ تَسْتَطِيعُ أَنْ تُغَيِّبَ وَجْهَكَ عَنِّي قَالَ فَخَرَجْتُ فَلَمَّا قُبِضَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَخَرَجَ مُسَيْلِمَةُ الْكَذَّابُ قُلْتُ لَأَخْرُجَنَّ إِلَى مُسَيْلِمَةَ لَعَلِّي أَقْتُلُهُ فَأُكَافِئَ بِهِ حَمْزَةَ قَالَ فَخَرَجْتُ مَعَ النَّاسِ فَكَانَ مِنْ أَمْرِهِ مَا كَانَ قَالَ فَإِذَا رَجُلٌ قَائِمٌ فِي ثَلْمَةِ جِدَارٍ كَأَنَّهُ جَمَلٌ أَوْرَقُ ثَائِرُ الرَّأْسِ قَالَ فَرَمَيْتُهُ بِحَرْبَتِي فَأَضَعُهَا بَيْنَ ثَدْيَيْهِ حَتَّى خَرَجَتْ مِنْ بَيْنِ كَتِفَيْهِ قَالَ وَوَثَبَ إِلَيْهِ رَجُلٌ مِنْ الْأَنْصَارِ فَضَرَبَهُ بِالسَّيْفِ عَلَى هَامَتِهِ قَالَ قَالَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ الْفَضْلِ فَأَخْبَرَنِي سُلَيْمَانُ بْنُ يَسَارٍ أَنَّهُ سَمِعَ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ عُمَرَ يَقُولُ فَقَالَتْ جَارِيَةٌ عَلَى ظَهْرِ بَيْتٍ وَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ قَتَلَهُ الْعَبْدُ الْأَسْوَدُ

حضرت جعفربن عمروبن اميه ضمرى فرمائى.چه زه عبيدالله بن عدى بن الخيارسره د سفر دپاره اووتم.كله چه مونږ د شام ښار ،،حمص،، ته اورسيدو.نو عبيدالله بن عدى ماته اووئيل.چه ستا د وحشى سره د ملاقات شوق شته.چه دهغه سره ملاؤ شې.اودحضرت حمزهؓ د قتل متعلق ترې تپوس اوکړې.(چه هغوى د حضرت حمزهؓ غوندې بهادركس څنګه قتل كړې وو) ما ورته اووئيل.ټيك ده. (هغه ته ورځو) حضرت وحشىؓ په حمص كښې استوګنه كوله.مونږ دهغه په باره كښې تپوس اوكړو.(چه هغه چرته دې) نومونږ ته اوخودلې شو.چه

قوله: هُوَ ذَاكَ فِي ظِلِّ قَصْرِهِ كَأَنَّهُ حَمِيتٌ: هغه هلته دخپل محل په سورى كښې موجود دې.(كله چه مونږ اوكتل. نو داسې معلوميده.) لكه چه هغه ډك شوې مشك وى.(چه په د پاسه ويخته وغيره نه وى. او د تور رنګ وى.حضرت وحشىؓ هم دغه شان غټ اوتور وو)

((حميت)) د رغيف په وز باندې ډك شوى غټ مشك ته وائى.

حضرت جعفر وائى.چه بيا مونږ هغه ته ورغلو.او لږ ساعت هغه سره ولاړ وو. بيا ورته مونږ سلام اوكړو.او هغوى د سلام جواب راكړو.

قوله: قَالَ وَعُبَيْدُ اللّٰهِ مُعْتَجِرٌ بِعِمَامَتِهِ مَا يَرَى وَحْشِيٌّ إِلَّا عَيْنَيْهِ وَرِجْلَيْهِ: حضرت جعفر وائی.چه عبيدالله خپل پټکې داسې تاؤ کړې وو.چه وحشی صرف دهغه سترګ او پښې ليدې شوې.

د «معتجر» معنی ده رانښتلو ده.يعنی عبيدالله په سر او مخ دواړو باندې پټکې راتاؤ کړې وو.صرف د دوی سترګې ښکاريدې.او پښې ئې ښکاريدې.باقی ټول بدن ئې په جامو کښې پټ وو.عبيدالله تپوس اوکړ،. جناب وحشی صاحب آيا تاسو ما پيژنئ؟

حضرت وحشی رضی الله عنه ده طرف ته اوکتل.او وې وئيل.په الله قسم نور خو ستا په باره کښې څه نه پيژنم.البته دومره خبره زما په علم کښې شته.چه عدی بن الخيار د يوې ښځې سره واده کړې وو.چا ته چه «أم القتال بنت أبي العيص» وئيلې شو.د هغه ښځې نه د عدی په مکه کښې يو بچې پيدا شوې وو.ما دهغه ماشوم دپاره د مرضعې لټون کړې و،.هغه ماشوم ما اوچت کړې وو.او دهغه (مرضعه) مور ته مې بوتلې وو.اوس چه زه ستا دا قدمونه وينم.ماته دا محسوسيږی.چه دا دهغه ماشوم قدمونه دی.

ددې نه پس عبيدالله د مخ نه څادر لرې کړو،او هغوی ته ئې اووئيل.تاسو به ماته اوښائې. چه تاسو حضرت حمزه رضی الله عنه څنګه قتل کړې وو؟

وحشی رضی الله عنه اووئيل.آو.ددې قصه دا ده.چه حضرت حمزه طعيمه بن عدی بن الخيارقتل کړې وو،([1]) نو زما مالك مولی جبيربن مطعم ماته اووئيل.که تا زما د تره په بدله کښې حمزه قتل کړو.نوته به آزاد ئې.

قوله: فَلَمَّا أَنْ خَرَجَ النَّاسُ عَامَ عَيْنَيْنِ وَعَيْنَيْنِ جَبَلٌ بِحِيَالِ ([2]) أُحُدٍ بَيْنَهُ وَبَيْنَهُ وَادٍ: وحشی اووئيل.بيا کله چه خلق د عينين په کال د جنګ دپاره اووتل.اوعينين احد ته مخامخ يو غر دې.د دواړو په مينځ کښې يوه وادی حائل ده.

(چونکه مشرکانو په جنګ احد کښې د جبل عينين په لمن کښې ډيره اچولې وه. ددې وجې د مشرکانو په نيزددې نوم جنګ عينين مشهور وو.وحشی رضی الله عنه چونکه په دغه وخت کښې دمشرکانودطرفه په جنګ کښې شريك شوې وو.ددې وجې هغوی د احد کال ته ،،عام عينين،، وئيل.

کله چه خلقو د جنګ دپهر صفونه جوړ کړل.نو دقريشو د طرفه سباع بن عبد العزی راووتل. هغه د «هل من مبارز؟» نعره اولګوله. د هغه په مقابله کښې حضرت حمزه رضی الله عنه

---

[1])قوله طعيمة بن عدی بن الخيار وهو وهم والصحيح ط عيمة بن عدی بن نوفل وإلا لا يصح قوله بعد ذلك إن قتلت حمزة بعمی، لأن طعيمة إن كان ابن عدی بن الخيار كان ابن أخيه لا عمه فافهم والنظرلامع الدراری (٣٠٥/٨)_

[2])قوله وعينين جبل بحيال أحد أی من ناحية أحد يقال فلان بحيال كذا (بكسر الحاء المهملة وتخفيف الياء) أی بمقابله وانظر عمدة القاری (١٥٩/١٧)_

راووتلو. او وې وئيل.

قوله: يَا سِبَاعُ يَا ابْنَ أُمِّ أَنْمَارٍ مُقَطِّعَةِ الْبُظُورِ (١) أَتُحَادُّ اللَّهَ وَرَسُولَهُ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: اې سباع! اې د ام انمار بچيه،چه د خلقو ختنه كونكې وه.ته الله اودهغه د رسول سره د جنګ دپاره راغلې ئې.

بيا حضرت حمزهؓ په هغه باندې حمله اوكړه.اوهغه د تير شوى صبا پشان نيست او نابود شو. وحشي وائي.چه زه حضرت حمزهؓ ته په انتظار كښې د يو غټ ګټ لاندې پټ ووم.كله چه هغه زما خوا ته تيريدو.نو ما هغه په خپله نيزه باندې اووهلو .اوهغه نيزه د هغه د شا نه اووتله.اوهم د هغې نه هغه شهيد شو.

بيا چه كله خلق واپس شو.نو زه هم دخلقو سره واپس شوم.زه هم په مكه كښې مقيم ووم.ترڅو پورې چه هلته اسلام خور شو.نو زه د مكې نه اووتم.او طائف ته لاړم.د طائف خلقو (داسلام قبلولودپاره) نبیﷺ ته د وفد ليږلو اراده اوكړه.نوماته چا اووئيل.چه نبیﷺ قاصدانو ته نه غصه كيږي.(ته هم لاړ شه.اواسلام قبول كړه) نو ددغه وفد سره زه هم لاړم.د نبیﷺ په خدمت كښې حاضرشوم.كله چه نبیﷺ زه اوليدم.نو ماته ئې اووئيل.ته وحشي ئې؟ ماورته عرض اوكړو.آو.نبیﷺ راته اوفرمائيل.آياتا حمزهؓ قتل كړې وو؟ ما ورته اووئيل. آو. څنګه چه تاسو ته خبر دررسيدلې دې.هم دغه شان شوى وو.(٢) (يعنى دحضرت حمزه ؓ دشهادت په باره كښې چه تاسو ته كوم خبر دررسيدلې دې.چه وحشي هغه قتل كړې دې.نودغه خبر صحيح دې.)

نبیﷺ اوفرمائيل.آيا ته داسې كولې شې.چه خپل شكل زما نه پټ ساتې. (اوماته نه مخامخ كيږې)

نبیﷺ دحضرت وحشيؓ اسلام قبول كړو.او ((الإسلام يهدم ما كان قبله)) يعنى په اسلام سره سابقه ګناهونه معاف كيږي.خوددې باوجود نبیﷺ وحشيؓ ته اوفرمائيل.كه كيدې شي.نوزما مخكښې مه راځه.په دې كښې په يو لحاظ سره د شفقت اړخ وو.كه وحشي ؓ نبیﷺ ته مخامخ راتلو.نو نبیﷺ ته به د خپل تره د قتل واقعه ورياديده.اوپه دې باندې به د نبیﷺ په زړه كښې د بشريت د تقاضا مطابق دوحشي دپاره انقباض پيدا كيدو.اود يوكس دپاره د نبیﷺ په زړه كښې انقباض پيدا كيدل دهغه كس دپاره د نقصان سبب جوړيدې شي.ددې وجې نبیﷺ هغ ته اووئيل.چه زما مخې ته مه راځه.څكه چه په دې كښې هم دهغه فائده وه. (٣)

---

(١) البظور: جمع بظر وهى اللحمة التى يقطع من فرج المرأة عند الختان قال ابن اسحاق كانت أمه ختانة بمكة تختن النساء والعرب تطلق هذا اللفظ فى معرض الذم (فتح البارى(٣٦٩/٧)_

(٢) دحضرت وحشي بلاغت او ادب ته اوګورئ.دا ئې ورته اونه وئيل.چه آو ما قتل كړې وو.بلكه ذكر شوې تعبيرئې اختياركړو.دې دپاره چه د نبیﷺ زړه نور خفه نشي)_

(٣) اوګورئ لامع الدرارى (٢٠٧/٨)

حضرت وحشی رضی الله عنه وائی چه زه د هغه ځاي نه لاړم.کله چه نبی ﷺ وفات شو.نو مسیلمه کذاب فتنه (د دعوی د نبوت) شروع کړه(هسې خو ده د نبوت دعوه د نبی ﷺ په ژوند کښې کړې وه.خو په هغه وخت کښې د ده څه اثراو رسوخ نه وو.د نبی ﷺ په وفات باندې دهغه په اثر او رسوخوکښې زیادت اوشو.) حضرت وحشی رضی الله عنه فرمائی.ما په خپل زړه کښې اووئيل. چه زه د مسیلمه د مقابلې دپاره ځم.کیدې شی.چه زه هغه قتل کړم.او دحضرت حمزه رضی الله عنه د قتل تدارك اوكړم.(حضرت حمزه رضی الله عنه د الله تعالی په مخلصو بندګانو کښې اوچته مرتبه لرله. نو دهغوی دقتل د تدارك دپاره ضروری وه.چه څوك لوې کافرقتل کړې شی.اود مسیلمه کذاب نه لوې کافربل څوك كیدې شو.ددې وجې د هغوی خواهش پیدا شو.چه مسیلمه کذاب قتل کړی.) نو زه دخلقو سره شوم.(اود مسیلمه د مقابلې دپاره اووتم) ناڅاپه ما اوکتل.چه یوسړې د دیوال په چوند کښې ولاړ دې.

قوله: كَأَنَّهُ جَمَلٌ أَوْرَقُ ثَائِرُ الرَّأْسِ: لکه چه د خاکی رنګ اوښ دې.دسر ویخته ئې خواره وو.(دا مسیلمه کذاب وو) حضرت وحشی رضی الله عنه وائی.چه ما دهغه د دواړو سینو د مینځ نښه مې واخستله .اوهغه طرف ته مې خپله نیزه اوویشتله.اوهغه نیز دهغه د دواړو اوږو په مینځ کښې ورخخه شوه.او اووتله.(ښکاره ده.چه ددې په وجه به هغه غوزیدلی وی) په دې کښې یو انصاری هغه طرف ته ورټوپ کړې.اوبه توره باندې ئې دهغه کپرئ اووهله.اوهغه ئې ختم کړو.

(دمسیلمه کذاب واقعه وړاندې د وفودو په بیان کښې راځی) نو یوه جینۍ په چت باندې ولاړه وه. هغې اووئيل.امیرالمومنین یو حبشی غلام قتل کړو.

„امیرالمومنین،، مسیلمه کذاب ته وئیلې شو.مسیلمه خپل ځان ته نبی او رسول وئیل. اوامیرالمومنین هم وئیل.

۹=بَاب مَا أَصَابَ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنْ الْجِرَاحِ يَوْمَ أُحُدٍ

په جنګ احد کښې چه نبی ﷺ ته کوم زخمونه رسیدلی وو.د هغې بیان په دې باب کښې کیږی.

[۳۸۳۵] حَدَّثَنَا إِسْحَاقُ بْنُ نَصْرٍ حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنْ مَعْمَرٍ عَنْ هَمَّامٍ سَمِعَ أَبَا هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اشْتَدَّ غَضَبُ اللَّهِ عَلَى قَوْمٍ فَعَلُوا بِنَبِيِّهِ يُشِيرُ إِلَى رَبَاعِيَتِهِ اشْتَدَّ غَضَبُ اللَّهِ عَلَى رَجُلٍ يَقْتُلُهُ رَسُولُ اللَّهِ فِي سَبِيلِ اللَّهِ

[۳۸۳۶] حَدَّثَنِي مَخْلَدُ بْنُ مَالِكٍ حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ سَعِيدٍ الْأُمَوِيُّ حَدَّثَنَا ابْنُ جُرَيْجٍ عَنْ عَمْرِو بْنِ دِينَارٍ عَنْ عِكْرِمَةَ عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ اشْتَدَّ غَضَبُ اللَّهِ عَلَى مَنْ قَتَلَهُ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ اشْتَدَّ غَضَبُ اللَّهِ عَلَى قَوْمٍ دَمَّوْا وَجْهَ نَبِيِّ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ [ر:۳۸۴۸]

قوله: حَدَّثَنَا إِسْحَاقُ بْنُ نَصْرٍ حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ: ددې باب اولنې روایت دحضرت ابوهریره رضی الله عنه نه مری دې.دوی فرمائی.چه رسول الله ﷺ فرمائیلی دی.د الله تعالی سخت

غضب دې وي.په هغه قوم باندې چا چه دخپل نبی سره دا کار اوکړو.دوی اشاره کوله خپل رباعی غاښونو طرف ته ،(یعنی کومو کسانو چه غاښونه شهیدان کړل.دالله تعالی سخت غضب دې وي-په هغوی باندې) دا ترجمه په هغه صورت کښې ده.کله چه دا جمله خبرې شی.اوکه دا جمله خبریه شی.نوبیا به ترجمه داسې وی.دالله تعالی غضب سخت اوګنړلې وی.په هغه کسانوڅوك چه دخپل پیغمبر سره داسې معامله اوکړی.اوپه هغه کس باندې چا لره چه د الله تعالی نبی ﷺ په جهاد کښې قتل کړی.په ماقبل کښې د ابی بن خلف د قتل ذکر په تفصیل سره تیرشوې دې.

دلته په روایت کښې د«فی سبیل الله» قید یاد ساتئ:که دالله تعالی رسول څوك په قصاص یا حد کښې قتل کړی.نو د هغې حکم دا نه دې،دا حکم د هغه کس په باره کښې دې.څوك چه په جهاد کښې دالله تعالی د رسول د مقابلې دپاره مخامخ راشی.یعنی د الله تعالی رسول قتلول غواړی.نو د الله تعالی رسول چه کله هغه قتل کړی.په هغه باندې د الله تعالی غصه زیاته وی.

قوله: حَدَّثَنِي مَخْلَدُ بْنُ مَالِكٍ حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ سَعِيدٍ الْأُمَوِيُّ: یویحیی بن سعید انصاری ﷺ دې.خو دلته په روایت کښې یحیی بن سعید انصاری ﷺ مراد نه دی.ځکه ئې د ،،اموی،، قید لګولې دې.د بنو امیه تعلق د مکې سره وو.نو ځکه دې انصاری نشی کیدې.دا روایت دحضرت ابن عباس ﷺ نه مروی دې.دوی فرمائی.چه دالله تعالی غصه زیاته وی.په هغه کس باندې چا لره چه د الله تعالی نبی په جهاد کښې قتل کړی.اودالله تعالی غضب به هغه قوم باندې زیات وی.څوك چه دخپل پیغمبر مخ د وینې نه رنګ کړی.

د دې باب دواړه روایتونه په مراسیل صحابه کښې داخل دی.اولنې روایت د حضرت ابوهریره ﷺ نه دې.او دویم روایت دحضرت ابن عباس ﷺ نه دې. اوښکاره ده.چه دا دواړه حضرات په غزوه احد کښې شریك شوی نه وو.ددې وجې ونیلی شی.چه دوی د نورو صحابوﷺ نه دا اوریدلی دی.اګرچه دا احتمال پاتې کیږی.چه په څه موقع باندې نبی ﷺ د دوی مخامخ هم ددې ذکر کړې وی.نوپه دغه صورت کښې به روایت مرسل نه وی.

[٣٨٤٧] حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ حَدَّثَنَا يَعْقُوبُ عَنْ أَبِي حَازِمٍ أَنَّهُ سَمِعَ سَهْلَ بْنَ سَعْدٍ وَهُوَ يُسْأَلُ عَنْ جُرْحِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ أَمَا وَاللَّهِ إِنِّي لَأَعْرِفُ مَنْ كَانَ يَغْسِلُ جُرْحَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَمَنْ كَانَ يَسْكُبُ الْمَاءَ وَبِمَا دُووِيَ قَالَ كَانَتْ فَاطِمَةُ عَلَيْهَا السَّلَام بِنْتُ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تَغْسِلُهُ وَعَلِيُّ بْنُ أَبِي طَالِبٍ يَسْكُبُ الْمَاءَ بِالْمِجَنِّ فَلَمَّا رَأَتْ فَاطِمَةُ أَنَّ الْمَاءَ لَا يَزِيدُ الدَّمَ إِلَّا كَثْرَةً أَخَذَتْ قِطْعَةً مِنْ حَصِيرٍ فَأَحْرَقَتْهَا وَأَلْصَقَتْهَا فَاسْتَمْسَكَ الدَّمُ وَكُسِرَتْ رَبَاعِيَتُهُ يَوْمَئِذٍ وَجُرِحَ وَجْهُهُ وَكُسِرَتْ الْبَيْضَةُ عَلَى رَأْسِهِ [ر:٢٤٠]

[٣٨٤٨] حَدَّثَنِي عَمْرُو بْنُ عَلِيٍّ حَدَّثَنَا أَبُو عَاصِمٍ حَدَّثَنَا ابْنُ جُرَيْجٍ عَنْ عَمْرِو بْنِ دِينَارٍ عَنْ عِكْرِمَةَ عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ اشْتَدَّ غَضَبُ اللَّهِ عَلَى مَنْ قَتَلَهُ نَبِيٌّ وَاشْتَدَّ غَضَبُ اللَّهِ عَلَى

مَنْ دَمٍ وَجْهِ رَسُولِ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ [ر:۲۸۳٦]

دحضرت شیخ الهند رحمه الله استدلال:

قوله: حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ.....: په دې روایت کښې دی.چه کله په جنګ احد کښې د نبی ﷺ مخ مبارك زخمی شو.نو د نبی ﷺ لور حضرت فاطمې رضی الله عنها ورته مخ وینځل.او حضرت علی رضی الله عنه به د ډول نه اوبه اچولولې.خوچه وینې په خیخ صورت نه بندیده.نو حضرت فاطمې رضی الله عنها د پوزکی ټکړه اوسوزوله.اوکله چه ئې دهغې ایره په زخم باندې اولګولو.نووینه بنده شوه.حضرت شیخ الهند رحمه الله فرمائی.چه ددې روایت نه دا معلومیږی.چه د «مس إمرأة» ناقض د اودس نه دی.ځکه چه دا خوظاهره ده.چه دجهاد پشان مقدسه فریضه به نبی ﷺ په اودس کښې کوله.نوکه «مس إمرأة» د اودس ماتونکې وو.نونبی ﷺ به حضرت فاطمې نه د اوبو اچولو کاراخستلو.اود زخمونو وینځول کاربه حضرت علی رضی الله عنه کولو.

پاتې شو دا اشکال چه د نبی ﷺ د مخ نه خو وینه بهیدله.اوخروج د دم ناقض د اودس دې.نو ددې جواب دا دې.چه دکومو حضراتو په نیز «مس إمرأة» د اودس ماتونکې ده.د هغوی په نیز په خروج د دم سره اودس نه ماتیږی.ددې حدیث نه صرف په دې باندې دلیل قائمول مقصود دی.دخپل مسلك اثبات مقصود نه دې.

۱۰-باب ﴿اَلَّذِيْنَ اسْتَجَابُوْا لِلّٰهِ وَالرَّسُوْلِ﴾[1]

[۳۸٤۹] حَدَّثَنَا مُحَمَّدٌ حَدَّثَنَا أَبُو مُعَاوِيَةَ عَنْ هِشَامٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهَا اَلَّذِينَ اسْتَجَابُوا لِلّٰهِ وَالرَّسُولِ مِنْ بَعْدِ مَا أَصَابَهُمُ الْقَرْحُ لِلَّذِينَ أَحْسَنُوا مِنْهُمْ وَاتَّقَوْا أَجْرٌ عَظِيمٌ قَالَتْ لِعُرْوَةَ يَا ابْنَ أُخْتِي كَانَ أَبَوَاكَ مِنْهُمُ الزُّبَيْرُ وَأَبُو بَكْرٍ لَمَّا أَصَابَ رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَا أَصَابَ يَوْمَ أُحُدٍ وَانْصَرَفَ عَنْهُ الْمُشْرِكُونَ خَافَ أَنْ يَرْجِعُوا قَالَ مَنْ يَذْهَبُ فِي إِثْرِهِمْ فَانْتَدَبَ مِنْهُمْ سَبْعُونَ رَجُلًا قَالَ كَانَ فِيهِمْ أَبُو بَكْرٍ وَالزُّبَيْرُ

حضرت عروه دحضرت عائشې رضی الله عنها نه نقل کوی.چه هغوی فرمائیلی دی.﴿اَلَّذِیْنَ اسْتَجَابُوْا لِلّٰهِ وَالرَّسُوْلِ مِنْۢ بَعْدِ مَاۤ اَصَابَهُمُ الْقَرْحُ ؕۛ لِلَّذِیْنَ اَحْسَنُوْا مِنْهُمْ وَاتَّقَوْا اَجْرٌ عَظِیْمٌ﴾ کومو کسانو چه د الله اودهغه درسول په قول باندې لبیك اوونیل ددې نه پس چه هغوی ته زخمونه رسیدلی وو.په دوی کښې چه څوك نیکان اومتقیان دی.د هغوی دپاره لوې اجر دی.حضرت عائشې رضی الله عنها حضرت عروه ته اوونیل.ستا پلا رزبیر رضی الله عنه (اوستا نیکه) حضرت ابوبکر د اجرعظیم په دې مستحقینو کښې دی.

کله چه نبی ﷺ داحد په ورځ تکلیف برداشت کړل.اومشرکان واپس لاړل.نو نبی ﷺ ته ویره شوه.چه مشرکان چرته واپس رانشی.او افواه هم خوره شوې وه.چه مشرکان واپس راځی.او

---

[1] آل عمران:۱۷۲)_

دوباره حمله كوى.ددي وجې نبﷺ اعلان اوكړو.«من يذهب فى أثرهم» څوك به دهغوى په تعاقب كښې لاړ شي؟ په دغه وخت كښې اويا كسانو لبيك اووئيل.په دغه اويا كسانو كښې حضرت ابوبكراو حضرت زبير رضي الله عنهما هم وو.(١)

باب مَنْ قُتِلَ مِنَ الْمُسْلِمِينَ يَوْمَ أُحُدٍ

مِنْهُمْ حَمْزَةُ بْنُ عَبْدِ الْمُطَّلِبِ وَالْيَمَانُ وَأَنَسُ بْنُ النَّضْرِ وَمُصْعَبُ بْنُ عُمَيْرٍ

په جنګ احد كښې چه كوم مسلمانان شهيدان شوى وو.دا باب د هغوى په بيان كښې دي.

[٣٨٥٠] حَدَّثَنِي عَمْرُو بْنُ عَلِيٍّ حَدَّثَنَا مُعَاذُ بْنُ هِشَامٍ قَالَ حَدَّثَنِي أَبِي عَنْ قَتَادَةَ قَالَ مَا نَعْلَمُ حَيًّا مِنْ أَحْيَاءِ الْعَرَبِ أَكْثَرَ شَهِيدًا أَعَزَّ يَوْمَ الْقِيَامَةِ مِنَ الْأَنْصَارِ قَالَ قَتَادَةُ وَحَدَّثَنَا أَنَسُ بْنُ مَالِكٍ أَنَّهُ قُتِلَ مِنْهُمْ يَوْمَ أُحُدٍ سَبْعُونَ وَيَوْمَ بِئْرِ مَعُونَةَ سَبْعُونَ وَيَوْمَ الْيَمَامَةِ سَبْعُونَ قَالَ وَكَانَ بِئْرُ مَعُونَةَ عَلَى عَهْدِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَيَوْمُ الْيَمَامَةِ عَلَى عَهْدِ أَبِي بَكْرٍ يَوْمَ مُسَيْلِمَةَ الْكَذَّابِ

[٣٨٥١] حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ حَدَّثَنَا اللَّيْثُ عَنِ ابْنِ شِهَابٍ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ كَعْبِ بْنِ مَالِكٍ أَنَّ جَابِرَ بْنَ عَبْدِ اللَّهِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا أَخْبَرَهُ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يَجْمَعُ بَيْنَ الرَّجُلَيْنِ مِنْ قَتْلَى أُحُدٍ فِي ثَوْبٍ وَاحِدٍ ثُمَّ يَقُولُ أَيُّهُمْ أَكْثَرُ أَخْذًا لِلْقُرْآنِ فَإِذَا أُشِيرَ لَهُ إِلَى أَحَدٍ قَدَّمَهُ فِي اللَّحْدِ وَقَالَ أَنَا شَهِيدٌ عَلَى هَؤُلَاءِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَأَمَرَ بِدَفْنِهِمْ بِدِمَائِهِمْ وَلَمْ يُصَلِّ عَلَيْهِمْ وَلَمْ يُغَسَّلُوا [ر:١٢٧٨]

[٣٨٥٢] وَقَالَ أَبُو الْوَلِيدِ عَنْ شُعْبَةَ عَنِ ابْنِ الْمُنْكَدِرِ قَالَ سَمِعْتُ جَابِرَ بْنَ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ لَمَّا قُتِلَ أَبِي جَعَلْتُ أَبْكِي وَأَكْشِفُ الثَّوْبَ عَنْ وَجْهِهِ فَجَعَلَ أَصْحَابُ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ

---

(١) مورخينو او سيرت نګارو دا يوه مستقله غزوه ،،حمراء الاسد،، په نوم باندې ذكركړې ده.د كافرو لښكركله چه د احد نه روان شو.او مقام روحاء ته اورسيدل.نوابوسفيان وغيره ته خيال راغلو.چه كار پوره اونشو.په مدينه باندې حمله كول پكار دى.چه د مسلمانانو پاتې شوې طاقت هم ختم كړې شي.بل طرف ته رسول اللهﷺ ته د وراندې نه ويره وه. نو نبىﷺ اعلان اوكړو.چه به كافرانو پسې وتل دى.اوصرف هغه كسان دې لاړ شي.كوم چه پرون په احد كښې شريك وو.نو نبىﷺ د ،،حمراء الاسد،، پورې كومه چه د مدينې منورې نه اووه ميله لرې دې. تشريف يوړو.خزاعه قبيله اګرچه هغوى تر هغه وخته پورې اسلام نه وو راوړې.خوپټ په پټه د مسلمانانوطرفداره وه.دهغوى سردار ،،معبدخزاعى،، چه د شكست خبر واوريدو.نو د نبىﷺ په خدمت كښې حاضر شو.غمراخى ئې اوكړه.او ددې ځاى نه لاړو. ابوسفيان سره ملاو شو. ابوسفيان په مسلمانانو باندې د دوباره حملې كولو اراده ښكاره كړه.معبدخزاعى ورته اووئيل.محمد ﷺ يو ډيرلوې لښكر راوران كړې دې.زما تا ته دا مشوره ده.چه واپس مكې ته نيغ لاړ شه.نوابوسفيان اراده پريخوده.اوواپس لاړلو.نبىﷺ په حمراء الاسد كښې د ګل،نهې او چارشنبې درې ورځې ايسار وو.اوددې نه پس مدينې منورې ته ئې واپس تشريف يوړو.الكامل لابن عدى (١١٤١٢)

وَسَلَّمَ يَنْهَوْنِي وَالنَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَمْ يَنْهَهُ وَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَا تَبْكِيهِ أَوْمَا تَبْكِيهِ مَا زَالَتِ الْمَلَائِكَةُ تُظِلُّهُ بِأَجْنِحَتِهَا حَتَّى رُفِعَ [ر: ١١٨٧]

[٣٨٥٣] حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْعَلَاءِ حَدَّثَنَا أَبُو أُسَامَةَ عَنْ بُرَيْدِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي بُرْدَةَ عَنْ جَدِّهِ أَبِي بُرْدَةَ عَنْ أَبِي مُوسَى رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أُرَى عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ رَأَيْتُ فِي رُؤْيَايَ أَنِّي هَزَزْتُ سَيْفًا فَانْقَطَعَ صَدْرُهُ فَإِذَا هُوَ مَا أُصِيبَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ يَوْمَ أُحُدٍ ثُمَّ هَزَزْتُهُ أُخْرَى فَعَادَ أَحْسَنَ مَا كَانَ فَإِذَا هُوَ مَا جَاءَ بِهِ اللَّهُ مِنَ الْفَتْحِ وَاجْتِمَاعِ الْمُؤْمِنِينَ وَرَأَيْتُ فِيهَا بَقَرًا وَاللَّهُ خَيْرٌ فَإِذَا هُمُ الْمُؤْمِنُونَ يَوْمَ أُحُدٍ [ر: ٣٤٢٥]

[٣٨٥٤] حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ يُونُسَ حَدَّثَنَا زُهَيْرٌ حَدَّثَنَا الْأَعْمَشُ عَنْ شَقِيقٍ عَنْ خَبَّابٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ هَاجَرْنَا مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَنَحْنُ نَبْتَغِي وَجْهَ اللَّهِ فَوَجَبَ أَجْرُنَا عَلَى اللَّهِ فَمِنَّا مَنْ مَضَى أَوْ ذَهَبَ لَمْ يَأْكُلْ مِنْ أَجْرِهِ شَيْئًا كَانَ مِنْهُمْ مُصْعَبُ بْنُ عُمَيْرٍ قُتِلَ يَوْمَ أُحُدٍ فَلَمْ يَتْرُكْ إِلَّا نَمِرَةً كُنَّا إِذَا غَطَّيْنَا بِهَا رَأْسَهُ خَرَجَتْ رِجْلَاهُ وَإِذَا غُطِّيَ بِهَا رِجْلَاهُ خَرَجَ رَأْسُهُ فَقَالَ لَنَا النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ غَطُّوا بِهَا رَأْسَهُ وَاجْعَلُوا عَلَى رِجْلَيْهِ الْإِذْخِرَ أَوْ قَالَ أَلْقُوا عَلَى رِجْلَيْهِ مِنَ الْإِذْخِرِ وَمِنَّا مَنْ أَيْنَعَتْ لَهُ ثَمَرَتُهُ فَهُوَ يَهْدِبُهَا [ر: ١٢١٧]

قوله: حَدَّثَنِي عَمْرُو بْنُ عَلِيٍّ حَدَّثَنَا مُعَاذُ بْنُ هِشَامٍ: حضرت قتاده رحمه الله فرمائي.چه مونږ ته علم نشته.چه د عربو په ټولو قبيلوکښې د شهيدانو په اعتبار سره د انصارو د تعداد نه زيات تعداد به دچا وي.اود قيامت په ورځ به د انصارو په مقابله کښې د زيات عزت خاوندان څوك وي.(انصاروچه د شهادت په صورت کښې کومې قربانيانې ورکړې دي.بل چا نه دي ورکړې.اوانصارچه به ددې شهادت په وجه د قيامت په ورځ څومره عزت حاصل کړي.دومره به بل څوك حاصل نکړې شي)

قتاده وائي.چه حضرت انس رضي الله عنه مونږ ته خودلي وو.چه د انصارونه په جنګ احد کښې ټول اويا کسان شهيدان شوي وو.(١) اوپه مهاجرينو صحابو رضي الله عنهم کښې ټول څلور يا د بل روايت مطابق شپږ کسان شهيدان شوي وو.او په بئر معونه کښې اويا انصاري شهيدان شوي وو.اوپه جنګ يمامه کښې هم اويا انصاري شهيدان شوي وو.بئر معونه د نبي صلى الله عليه وسلم په زمانه کښې شوې وه.اود يمامه واقعه د حضرت ابوبکرصديق رضي الله عنه په دور کښې پيښه شوې وه.

---

[١])د احد د شهيدان په تعداد کښې د اصحاب سير مختلف روايات دي.مشهور روايت د (٧٠) دې.په کوم کښې چه د يو روايت مطابق مهاجرين څلور او باقي انصار وو.په مهاجرينوکښې حضرت حمزه رضي الله عنه حضرت مصعب بن عمير.حضرت عبدالله بن جحش، او حضرت شماس بن عثمان رضي الله عنهم وو.البته د حاکم او ابن حبان په روايت کښې د مهاجرينو تعداد شپږ خودلي شوې دې.هغوی د دې څلورو سره حضرت سعد مولي حاطب بن ابي بلتعه او يوسف بن عمرو اسلمي هم زياتوي.داولنی روايت مطابق د انصار شهداو تعداد شپږ شپيته دي.اود دويم روايت په بناء د دوی تعداد څلور شپيته دي)-

قوله: حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ حَدَّثَنَا اللَّيْثُ: حضرت جابر رضي الله عنه فرمائي.چه نبی کریم ﷺ به شهیدانو نه دوه دوه کسان په یوه جامه کښې جمع کول.اودوی به ئې په یو قبر کښې ښخول.او نبی ﷺ به تپوس کولو.په دوی کښې چاته زیات قرآن یاد وو؟ دچا طرف ته به چه اشاره اوشوه.هغه به ئې قبلې طرف ته مقدم کولو.او نبی ﷺ اوفرمائيل.زه ګواه یم.ددې خلقو په حق کښې د قیامت په ورځ ،اونبی ﷺ هغوی لره په وینوکښې د ښخولوحکم کړې وو.نه ئې ورته غسل ورکړې وو.اونه ئې پرې دجنازې مونځ کړې وو.

قوله: وَقَالَ أَبُو الْوَلِيدِ عَنْ شُعْبَةَ: دا روایت هم د حضرت جابر رضي الله عنه نه دې.دوی فرمائي.چه کله زما پلار په جنګ احد کښې شهید شو.نو زه په ژړا شو.اودهغه د مخ نه مې څادر لرې کړو.د هغه دیدن مې کولو.نو د نبی ﷺ صحابو رضي الله عنهم زه منع کولم.(چه څادرمه اچتوه.اومه ئې ګوره) خو نبی ﷺ زه نه منع کولم.نبی ﷺ اوفرمائيل.

«لاتبکیه» که دا مضارع وی.نو وئيلې به شي.چه خبر په معنی د انشاء کښې دې.اوکه د نهی صیغه وی.نوبیا په خپل ظاهرباندې ده.خوبه دې صورت کښې به «لاتبکه» وی. ته په ده باندې ژړا کوې.فرشتو برابر په خپلو وزرو په ده باندې سیورې کړې وو.تردې چه جنازه ئې اوچته شوه.

قوله: حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْعَلَاءِ حَدَّثَنَا أَبُو أُسَامَةَ: په دې روایت کښې دجنګ احد نه وړاندې دنبی ﷺ دخوب ذکردې.چه تفصیل ئې تیرشوې دې.البته په دې کښې یوه جمله ده.

قوله: وَرَأَيْتُ فِيهَا بَقَرًا وَاللَّهُ خَيْرٌ: ① یا خو ددې معنی ده.«وثواب الله خیر» یعنی الله تعالی چه کوم اجرورکوی.لکه څنګه چه دې شهیدانوته ورکړې شو.هغه ډیر ښه دې.

② اویا ئې معنی ده.«صنع الله بالشهداء خیر» یعنی الله تعالی چه دوی سره کومه معامله اوکړه. هغه ډیره ښه ده.ددوی په دنیا کښې د ژوندی پاتې کیدوپه مقابله هغه معامله ډیره ښه ده.([1])

۱۲=بَابٌ أُحُدٌ يُحِبُّنَا وَنُحِبُّهُ قَالَهُ عَبَّاسُ بْنُ سَهْلٍ عَنْ أَبِي حُمَيْدٍ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

[۳۸۵۵/۳۸۵۶]حَدَّثَنِي نَصْرُ بْنُ عَلِيٍّ قَالَ أَخْبَرَنِي أَبِي عَنْ قُرَّةَ بْنِ خَالِدٍ عَنْ قَتَادَةَ سَمِعْتُ أَنَسًا رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ هَذَا جَبَلٌ يُحِبُّنَا وَنُحِبُّهُ

[۳۸۵۶]حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ يُوسُفَ أَخْبَرَنَا مَالِكٌ عَنْ عَمْرٍو مَوْلَى الْمُطَّلِبِ عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ طَلَعَ لَهُ أُحُدٌ فَقَالَ هَذَا جَبَلٌ يُحِبُّنَا وَنُحِبُّهُ

---

[1])فتح الباری(۳۷۷\۷) وعمدة القاری (۱۶٤\۱۷)_

اللَّهُمَّ إِنَّ إِبْرَاهِيمَ حَرَّمَ مَكَّةَ وَإِنِّي حَرَّمْتُ مَا بَيْنَ لَابَتَيْهَا [ر:٢٤٣٢]

[٣٨٥٧] حَدَّثَنِي عَمْرُو بْنُ خَالِدٍ حَدَّثَنَا اللَّيْثُ عَنْ يَزِيدَ بْنِ أَبِي حَبِيبٍ عَنْ أَبِي الْخَيْرِ عَنْ عُقْبَةَ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ خَرَجَ يَوْمًا فَصَلَّى عَلَى أَهْلِ أُحُدٍ صَلَاتَهُ عَلَى الْمَيِّتِ ثُمَّ انْصَرَفَ إِلَى الْمِنْبَرِ فَقَالَ إِنِّي فَرَطٌ لَكُمْ وَأَنَا شَهِيدٌ عَلَيْكُمْ وَإِنِّي لَأَنْظُرُ إِلَى حَوْضِي الْآنَ وَإِنِّي أُعْطِيتُ مَفَاتِيحَ خَزَائِنِ الْأَرْضِ أَوْ مَفَاتِيحَ الْأَرْضِ وَإِنِّي وَاللَّهِ مَا أَخَافُ عَلَيْكُمْ أَنْ تُشْرِكُوا بَعْدِي وَلَكِنِّي أَخَافُ عَلَيْكُمْ أَنْ تَنَافَسُوا فِيهَا [ر:١٢٧٩]

په دې باب کښې بيان شوې دې.چه نبی کريم ﷺ فرمانيلی دی.چه احد (يعنی داحد غر) زمونږ سره مبحت کوی.اومونږ ده سره محبت کوو.

① بعضې حضراتو وئيلی دی.چه د احد نه مراد ،،اهل احد،، يعنی د مدينې انصاردی. او مطلب دادې.چه اهل احد يعنی انصار زمونږ سره محبت کوو.او زمونږ ددوی سره محبت دې.(١)

② خوکه د احد غر طرفته د محبت نسبت اوشی.نو هم په دې کښې څه استبعاد نشته.(٢)

تاسو به د کدو ونه کتلې وی.کله چه هغه په زمکه باندې سر راوباسی.او لويديل ئې شروع شی.نوکه د پورت نه په لاره کښې څه رکاوټ پيدا شی.نو هغه ددغه رکاوټ نه وړاندې تاؤ شی.اوخپله لار بدله کړی.دغه شان يو بوټې دې. ډير شرميدونکې اوحيا ناك دې.هغه ته په اردوکښې د ،چهونی موئی،، بوټې وائی. دې بوټې ته که لاس وروړې شی.نوسمدستی مړاوې شی.اود هغې تازګی او شادابی انبساط او خوريدل ټول هرڅه ختم شی.د سړی په مـــه کولوسره هغه سمدستی منقبض شی.دا خو دمشاهدې څيزونه دی.و ددې اقرار هغه خلق هم کوی.څوك چه په الله او د هغه په رسول باندې ايمان نه ساتی.خو چه کوم خلق په الله او په رسول باندې ايمان بالغيب راوړی.د هغوی دپاره که مشاهده نه وی.نوهم هغوی د قرآن او حديث هرې خبرې منلو ته غاړه بسته وی.په قرآن کښې دی.﴿وَإِنْ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا يُسَبِّحُ بِحَمْدِهِ وَلَٰكِنْ لَا تَفْقَهُونَ تَسْبِيحَهُمْ﴾ (٣)اوپه يو بل ځاې کښې دی.﴿وَأَوْحَىٰ رَبُّكَ إِلَى النَّحْلِ أَنِ اتَّخِذِي مِنَ الْجِبَالِ بُيُوتًا﴾ (٤) او رسول الله ﷺ ته چه څه وخت نبوت نه وو ملاؤ شوې.اود نبوت بنياد اچولې شو.نو ونو به نبی ﷺ ته سلام کولو.د نبی ﷺ ارشاد دې.چه زه هغه ونه پيژنم.کومې سره چه به زه تيريدم.نوماته به ئې سلام اچولو.

داسې قسم واقعات کوم چه شرعی او عرفی لحاظ سره معلومې وی.که وړاندې کيخودې شی.نوکه داحد دطرفه د محبت اسناد حقيقی وی.په دې کښې څه استبعاد نشته.نبی ﷺ هم دې احد ته يو ځل تشريف يوړو.اود نبی ﷺ سره حضرت صديق اکبر،حضرت عمرفاروق

---

(١) عمدة القاری(١٧٣\١٤) کتاب الجهادباب فضل الخدمة فی الغزو)_

(٢) عمدة القاری(١٧٣\١٤)_

(٣) سورة بنی اسرائيل (٤٤)_

(٤) سورة النحل:٦٨)_

او حضرت عثمانؓ وو.كله چه دا حضرات په دې باندې اوختل.نواوحد رپيدل شروع كړل.نو نبى ﷺ احد په پښه باندې اووهل.او وې فرمائيل.«أثبت أحد فإنما عليك نبى وصديق و شهيدان» (١) نو احد په قلارشو.اوهغه خوزيدل بند كړو.په دې وجه كه دا اسناد حقيقى هم شى. نو څه باك په كښې نشته.

وړاندې دى.چه حضرت ابراهيمؑ مكه حرام ګرځولې وو.اوزه مدينه حرامه ګرځوم.كومه چه د كاڼړى ژنه زمكې په مينځ كښې ده.

داحنافو په نيزدا حرمت اصطلاحى نه دې.بلكه ددې نه د نبى ﷺ مقصد دا وو. چه د مدينې منورې شينكې او باغونه دې شاړ نكړې شى.او ددې رونق او تازګى دې برقراره پاتې كړې شى.دا مسئله د كتاب الحج ده.

بَابُ غَزْوَةِ الرَّجِيعِ وَرِعْلٍ وَذَكْوَانَ وَبِئْرِ مَعُونَةَ

وَحَدِيثِ عَضَلٍ وَالْقَارَةِ وَعَاصِمِ بْنِ ثَابِتٍ وَخُبَيْبٍ وَأَصْحَابِهِ قَالَ ابْنُ إِسْحَاقَ حَدَّثَنَا عَاصِمُ بْنُ عُمَرَ أَنَّهَا بَعْدَ أُحُدٍ

د دې ځاې نه امام بخارى ؒ د دوو غزاګانو بيان كوى.يوه غزوه رجيع او بله غزوه بئر معونه.كومې ته چه «سرية القراء» هم وئيلى شى.

غزوه رجيع او غزوه بئرمعونه په يو باب كښې د ذكر كولو وجه: د غزوه رجيع په باره كښې د ابن اسحاق رائې دا ده.چه دا غزوه په ۳هجرئ كښې شوې ده.(٢) اود واقدى ابن سعد او ابن حبان ؒ رائې دا ده.چه دا د ۴ھ واقعه ده.(٣)

د غزوه بئر معونه په باره كښې د ټولو اهل سير تقريباً اتفاق دې.چه دا د ۴ هجرئ واقعه ده. امام بخارى ؒ دواړه غزوات په يو باب كښې جمع كړې.كيدې شى.په دې كښې د واقدى،ابن سعد او ابن حبان ؒ د رائې تائيدمقصود وى.

ابن عبدالبرؒ په ،،الاستيعاب،، كښې كله دا د ۳هجرئ واقعه بنائى. اوكله د ۴ هجرئ روايت نقل كوى.

بهرحال د امام بخارى ؒ دا دواړه غزوات په يو باب كښې جمع كول د حكمت نه خالى نه دى.اودغه حكمت په ظاهره هم دا دې.چه دا دواړه غزوات په ۴هجرئ كښې شوى دى.

د امام بخارى ؒ د ترجمة الباب د عبارت نه يوه غلط فهمى پيدا كيږى. په باب كښې د غزوه رجيع نه پس دوى د «رعل وذكوان» ذكر كړې دې.د كوم نه چه په ظاهره دا معلوميږى.

---

(١)صحيح بخارى (٥١٩\١) كتاب المناقب باب فضل أبى بكر)_

(٢)سيرة ابن هشام (١٧٨\٣)_

(٣)البداية والنهاية (٦٢\٤) وطبقات ابن سعد(٥٥\٢) وتاريخ الطبرى (٢١٣\٢)_

چه غزوه رجيع د قبيله رعل او ذكوان د خلقو سره پيښه شوې وه.حالانكه داسې نه ده.لكه څنګه چه به د تفصيل نه معلومه شي.

دغه شان وراندې د ترجمة الباب كښې عبارت دې.((وبئرمعونة وحديث عضل والقارة)) ددې عبارت نه دا شبه پيدا كيږي.چه د غزوه بئر معونه تعلق د قبيله عضل او قاره سره دې. حالانكه دا غلطه ده.په حقيقت كښې د رعل اوذكوان تعلق د بئر معونه سره دې.او د عضل او قاره تعلق د غزوه رجيع سره دې.

رعل(د راء په كسره او عين په سكون سره) او ذكوان قبيله د بنو سليم شاخونه دى.او عضل او قاره د بنوالهول شاخونه دى.

[۳۸۵۸]حَدَّثَنِي إِبْرَاهِيمُ بْنُ مُوسَى أَخْبَرَنَا هِشَامُ بْنُ يُوسُفَ عَنْ مَعْمَرٍ عَنْ الزُّهْرِيِّ عَنْ عَمْرِو بْنِ أَبِي سُفْيَانَ الثَّقَفِيِّ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ بَعَثَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ سَرِيَّةً عَيْنًا وَأَمَّرَ عَلَيْهِمْ عَاصِمَ بْنَ ثَابِتٍ وَهُوَ جَدُّ عَاصِمِ بْنِ عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ فَانْطَلَقُوا حَتَّى إِذَا كَانَ بَيْنَ عُسْفَانَ وَمَكَّةَ ذُكِرُوا لِحَيٍّ مِنْ هُذَيْلٍ يُقَالُ لَهُمْ بَنُو لِحْيَانَ فَتَبِعُوهُمْ بِقَرِيبٍ مِنْ مِائَةِ رَامٍ فَاقْتَصُّوا آثَارَهُمْ حَتَّى أَتَوْا مَنْزِلًا نَزَلُوهُ فَوَجَدُوا فِيهِ نَوَى تَمْرٍ تَزَوَّدُوهُ مِنْ الْمَدِينَةِ فَقَالُوا هَذَا تَمْرُ يَثْرِبَ فَتَبِعُوا آثَارَهُمْ حَتَّى لَحِقُوهُمْ فَلَمَّا انْتَهَى عَاصِمٌ وَأَصْحَابُهُ لَجَئُوا إِلَى فَدْفَدٍ وَجَاءَ الْقَوْمُ فَأَحَاطُوا بِهِمْ فَقَالُوا لَكُمْ الْعَهْدُ وَالْمِيثَاقُ إِنْ نَزَلْتُمْ إِلَيْنَا أَنْ لَا نَقْتُلَ مِنْكُمْ رَجُلًا فَقَالَ عَاصِمٌ أَمَّا أَنَا فَلَا أَنْزِلُ فِي ذِمَّةِ كَافِرٍ اللَّهُمَّ أَخْبِرْ عَنَّا نَبِيَّكَ فَقَاتَلُوهُمْ حَتَّى قَتَلُوا عَاصِمًا فِي سَبْعَةِ نَفَرٍ بِالنَّبْلِ وَبَقِيَ خُبَيْبٌ وَزَيْدٌ وَرَجُلٌ آخَرُ فَأَعْطَوْهُمْ الْعَهْدَ وَالْمِيثَاقَ فَلَمَّا أَعْطَوْهُمْ الْعَهْدَ وَالْمِيثَاقَ نَزَلُوا إِلَيْهِمْ فَلَمَّا اسْتَمْكَنُوا مِنْهُمْ حَلُّوا أَوْتَارَ قِسِيِّهِمْ فَرَبَطُوهُمْ بِهَا فَقَالَ الرَّجُلُ الثَّالِثُ الَّذِي مَعَهُمَا هَذَا أَوَّلُ الْغَدْرِ فَأَبَى أَنْ يَصْحَبَهُمْ فَجَرَّرُوهُ وَعَالَجُوهُ عَلَى أَنْ يَصْحَبَهُمْ فَلَمْ يَفْعَلْ فَقَتَلُوهُ وَانْطَلَقُوا بِخُبَيْبٍ وَزَيْدٍ حَتَّى بَاعُوهُمَا بِمَكَّةَ فَاشْتَرَى خُبَيْبًا بَنُو الْحَارِثِ بْنِ عَامِرِ بْنِ نَوْفَلٍ وَكَانَ خُبَيْبٌ هُوَ قَتَلَ الْحَارِثَ يَوْمَ بَدْرٍ فَمَكَثَ عِنْدَهُمْ أَسِيرًا حَتَّى إِذَا أَجْمَعُوا قَتْلَهُ اسْتَعَارَ مُوسًى مِنْ بَعْضِ بَنَاتِ الْحَارِثِ لِيَسْتَحِدَّ بِهَا فَأَعَارَتْهُ قَالَتْ فَغَفَلْتُ عَنْ صَبِيٍّ لِي فَدَرَجَ إِلَيْهِ حَتَّى أَتَاهُ فَوَضَعَهُ عَلَى فَخِذِهِ فَلَمَّا رَأَيْتُهُ فَزِعْتُ فَزْعَةً عَرَفَ ذَاكَ مِنِّي وَفِي يَدِهِ الْمُوسَى فَقَالَ أَتَخْشَيْنَ أَنْ أَقْتُلَهُ مَا كُنْتُ لِأَفْعَلَ ذَاكِ إِنْ شَاءَ اللَّهُ وَكَانَتْ تَقُولُ مَا رَأَيْتُ أَسِيرًا قَطُّ خَيْرًا مِنْ خُبَيْبٍ لَقَدْ رَأَيْتُهُ يَأْكُلُ مِنْ قِطْفِ عِنَبٍ وَمَا بِمَكَّةَ يَوْمَئِذٍ ثَمَرَةٌ وَإِنَّهُ لَمُوثَقٌ فِي الْحَدِيدِ وَمَا كَانَ إِلَّا رِزْقٌ رَزَقَهُ اللَّهُ فَخَرَجُوا بِهِ مِنْ الْحَرَمِ لِيَقْتُلُوهُ فَقَالَ دَعُونِي أُصَلِّي رَكْعَتَيْنِ ثُمَّ انْصَرَفَ إِلَيْهِمْ فَقَالَ لَوْلَا أَنْ تَرَوْا أَنَّ مَا بِي جَزَعٌ مِنْ الْمَوْتِ لَزِدْتُ فَكَانَ أَوَّلَ مَنْ سَنَّ الرَّكْعَتَيْنِ عِنْدَ الْقَتْلِ هُوَ ثُمَّ قَالَ اللَّهُمَّ أَحْصِهِمْ عَدَدًا ثُمَّ قَالَ

مَا أُبَالِي حِينَ أُقْتَلُ مُسْلِمًا : عَلَى أَيِّ شِقٍّ كَانَ لِلَّهِ مَصْرَعِي

وَذَلِكَ فِي ذَاتِ الْإِلَهِ وَإِنْ يَشَأْ : يُبَارِكْ عَلَى أَوْصَالِ شِلْوٍ مُمَزَّعِ

ثُمَّ قَامَ إِلَيْهِ عُقْبَةُ بْنُ الْحَارِثِ فَقَتَلَهُ وَبَعَثَتْ قُرَيْشٌ إِلَى عَاصِمٍ لِيُؤْتَوْا بِشَيْءٍ مِنْ جَسَدِهِ يَعْرِفُونَهُ وَكَانَ عَاصِمٌ قَتَلَ عَظِيمًا مِنْ عُظَمَائِهِمْ يَوْمَ بَدْرٍ فَبَعَثَ اللَّهُ عَلَيْهِ مِثْلَ الظُّلَّةِ مِنَ الدَّبْرِ فَحَمَتْهُ مِنْ رُسُلِهِمْ فَلَمْ يَقْدِرُوا مِنْهُ عَلَى شَيْءٍ [ر: ۲۸۸۰]

[۳۸۵۹] حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ عَنْ عَمْرٍو سَمِعَ جَابِرًا يَقُولُ الَّذِي قَتَلَ خُبَيْبًا هُوَ أَبُو سِرْوَعَةَ

غزوه رجيع: رجيع د يو خاې نوم دې.کوم چه د بنو هذيل په قبضه کښې وو.([1]) چونکه دا غزوه هم په دې مقام کښې پيښه شوې وه.ددې وجې دې ته «غزوة رجيع» وائي. حضرت ابوهريره رضي الله عنه بيان کوی.چه نبی ﷺ په لسو کسانو باندې مشتمله يوه سريه د جاسوسئ په غرض باندې ليږلې وه.او حضرت عاصم بن ثابت رضي الله عنه ئې په دوی باندې امير مقرر کړې وو. داخود بخاری روايت دې.ابن سعد رحمه الله چه کوم روايت نقل کړې دې.په هغې کښې دی.چه دنبی ﷺ په خدمت کښې د عضل اوقاره خلق راغلل.او هغوی درخواست اوکړو.چه زمونږ قوم ته د قرآن تعليم ورکوول دپاره يو څوې صحابه رضي الله عنهم تاسو راوليږئ.([2]) نو نبی ﷺ دوی سره دا لس کسان اوليږل.

خوبه دواړوروايا توکښې تطبيق کيدې شی.چه د مشرکانو د حالاتو معلومولو په غرض ددې کسانو د وليږلو د وړاندې نه اراده وه.خو کله چه د عضل او قاره درخواست راغلو.نو نبی ﷺ داکار دوی ته اورسپارل.چه هلته لاړ شئ.اود قرآن تعليم ورته هم ورکړئ.

ددې جماعت د امير حضرت عاصم بن ثابت انصاری رضي الله عنه نه سوا چه په دې کښې کوم حضرات شامل وی.هغوی حضرت خبيب بن عدی،حضرت عبدالله بن طارق، حضرت زيد بن دثنه،حضرت مرثد بن ابی مرثد غنوی،او حضرت خالد بن ابی البکير رضي الله عنهم شامل ووکله چه دا حضرات د مکې او عسفان په مينځ کښې مقام ، ،هداة، ، ته اورسيدل.نود عضل او قاره خلقو غداری اودهوکه اوکړه.اود قبيله هزيل يوې قبيلې بنو لحيان ته ئې تذکره اوکړه.چه د محمد (ﷺ) ملګری راغلی دی. اوددغه قبيلې سلوتيراندازو ددې صحابو رضي الله عنهم تعاقب اوکړو.اودقدمونوپه نښو باندې روان ووترديې چه داسې خاې ته اورسيدل.کوم خاې کښې چه د صحابو رضي الله عنهم دې ډلې دمه کړې وه.دې خلقو په دې مقام کښې د قجورو هډوکی بياموندل.او وې وئيل. دا خود يثرب قجورې دی.نود قدمونو په نښو باندې ئې لټون شروع کړو.اوبيا روان شو.آخر دا چه د مسلمانانو دغه ډلۍ ئې بيامونده.

---

[1])وفی معجم البلدان (۲۹\۳) الرجيع ما ء لهذيل قرب الهداة بين مكة وطائف وفی طبقات ابن سعد(۵۵\۲) هو ماء لهذيل بصدور الهدة والهدة على سبعة أميال منها)_

[2])طبقات ابن سعد(۵۵\۲) وسيرة بن هشام (۱۷۸\۳) و كامل لابن اثير(۱۱۰\۲) البته په سيرة ابن هشام او كامل ابن اثيركښې د لسو په خاې د شپږوکسانو دليږلو ذکردې.خوراجح او قوی د بخاری او ابن سعد رحمهما الله روايت دې)- ~

قوله: فَلَمَّا انْتَهَى عَاصِمٌ وَأَصْحَابُهُ لَجَئُوا إِلَى فَدْفَدٍ: كله چه عاصم او هغه ملګرى د تلو نه منع شول.نوهغوى يوې اوچتې ډيرۍ دپاسه پناه واخسته.

«فدفد» (د دوارو فاء فتحې سره) اوچتې اولوړې ډيرۍ ته وائى.

كافران راغلل.اوددې ډيرۍ نه ګيرچاپيره ئې مسلمانان راګيركړل.او ووې وئيل.تاسوسره وعده اومعاهده ده.چه تاسو رکوز شوئ.اومونږ به مو خان حواله كړو.نوبيا تاسوكښې به څوك نه قتلوو.

په دې باندې د ډلې اميرحضرت عاصم رضي الله عنه اووئيل.زه دكافر په پناه كښې نه كوزيږم.اودا دعا ئې اوكړه.«اللهم أخبر عنا نبيك» اې الله زمونږ دحالت نه خپل پيغبرخبركړئ.اوبياكافرانو دوى سره جنګ شروع كړو.او په تيرونو سره ئې حضرت عاصم رضي الله عنه اود هغه شپږ ملګرى شيهدان كړل.[1]

حضرت خبيب،حضرت زيد او يو بل سړى يعنى حضرت عبدالله بن طارق رضي الله عنهم پاتې شول.كافرانو هغوى سره دامان وعده اوكړه.ددوى دامان په وعده باندې درې واړه د ډيرۍ نه راكوز شول.

قوله: فَلَمَّا اسْتَمْكَنُوا مِنْهُمْ حَلُّوا أَوْتَارَ قِسِيِّهِمْ فَرَبَطُوهُمْ بِهَا: كله چه كافرانو په دوى باندې قابو بيا موندو.نو ددوى د ليندو مزى ئې پرانستل.اوبه هغه مزو باندې ئې دا درې واړه اوتړل.

«أوتار» د وتر جمع ده.د ليندې مزى ته وائى.«قسى» ليندې ته وائى.

په دې باندې عبدالله بن طارق رضي الله عنه اووئيل.دا اولنۍ غدارى ده.اوهغوى سره ئې د تلو نه انكار اوكړو.كافرانو هغه راښكل.اود هغه ئې د خپل خان سره د بوتلو كوشش اوكړو.خو حضرت عبدالله بن طارق رضي الله عنه هغوى سره تلو ته تيار نه وو. نو كافرانو هغه قتل كړو.اوحضرت خبيب او حضرت زيد رضي الله عنهما ئې بوتلل اوپه مكه كښې ئې خرڅ كړل.حضرت خبيب دحارث بن عامربن نوفل خامنو واخستل .چونكه حارث لره خبيب رضي الله عنه په جنګ بدر كښې قتل كړې وو.ددې وجې د پلار د قصاص دپاره دحارث خامنو دې واخستلو.حضرت خبيب رضي الله عنه دوى سره قيدى شو. تردې چه كله هغوى د خبيب رضي الله عنه د قتلولو عزم اوكړو.

قوله: اسْتَعَارَ مُوسَى مِنْ بَعْضِ بَنَاتِ الْحَارِثِ لِيَسْتَحِدَّ بِهَا: نوحضرت خبيب رضي الله عنه د حارث ديوې لور نه پاكى(د نائى جاړه) اوغوښتله.چه د زيرناف صفائى پرې اوكړى.

---

[1])قال ابن هشام (۱۷۹\۳) فأما مرثد بن ابى مرثد وخالدبن البكيروعاصم بن ثابت فقالوا والله لا نقبل من مشرك عهداً ولا عقداً أبداً فقال عاصم بن ثابت رضي الله عنه :

ما علتى وأنا جلد نابل والقوس فيها وتد عنابل ... نزل عن صفحتها المعابل الموت حق والحياة باطل
وكل ما حم الإله نازل بالمرء والمرء إليه آئل ... إن لم أقاتلكم فأمى هابل...

النابل صاحب النبل،عنابل: غليظ شديد،المعابل : جمع معبلة وهو نصل عريض، حم الإلة: قدرة آئل: صائر..)

«بعض بنات الحارث» نه مراد «زينب بنت الحارث» ده.په بعضې رواياتو كښې ددې ښځې نوم ماريه راغلې دې.خو په دواړو كښې تطبيق داسې كيدې شى.چه د كومې ښځې په كور كښې چه حضرت خبيب رضي الله عنه بندى وو.هغه ماريه وه.او كومه ښځه چه دحضرت خبيب رضي الله عنه په نګرانئ باندې مقرروه.هغه زينب وه.روسته مسلمانانه شوې وه.([1])
ددې نه يوه خبره دا هم معلومه شوه.كله چه يوسړې قتل كولې شى.نودقتل نه وړاندې هغه ته پكار دى.چه دخپلو نوكونواو زيرناف وختو صفائى اوكړى.
دغه ښځې ورته عارية پاكى(دنائى جاړه) وركړه.ددغه ښځې بيان دې.چه زه د خپل يو بچى نه غافله شوم.(اوزما خيال نه وو) هغه ماشوم دخبيب طرف ته ورغلو.حضرت خبيب رضي الله عنه ماشوم په خپل پتون باندې كينولې وو.كله چه ما ماشوم د هغه سره اوليدلو.نو زه اوويريدم. حضرت خبيب رضي الله عنه زما په ويره باندې پوهه شو.نو ووې وئيل.آيا ته ددې خبرې نه ويريږې.چه زه به دې قتل كړم.انشاءالله زه داسې نكوم.([2]) هغه ښځه وائى.

«ما رأيت أسيرا قط خيرا من خبيب لقد رأيته يأكل من قطف عنب وما بمكة يومئذ ثمرة وإنه لموثق فى الحديد وما كان إلا رزق، رزقه الله»

ما دخبيب پشان ښه بندى نه دې ليدلې.ما هغه ليدل.چه د انګورد غنچو نه ئې خوراك كولو.حالانكه په دغه وخت كښې په مكه كښې ميوه نه وه موجود ،اوهغه داوسپنې په بيړو كښې تړلې شوې وو.داصرف دالله تعالى دطرفه رزق وو.چه هغه ته الله تعالى وركولو.
دحضرت خبيب رضي الله عنه شهادت: بيا دې خلقو حضرت خبيب رضي الله عنه د قتل دپاره د حرم نه بهرته بوتلل.حضرت خبيب رضي الله عنه ورته اووئيل.ماته موقعه راكړئ.چه زه دوه ركعته مونځ اوكړم.نو هغوى پريخودو.دوې دوه ركعته مونځ اوكړو.اوددې نه پس هغه خلقو ته متوجه شو.او وې وئيل.كا ما سره د دې خبرې ويره نه وه.چه تاسو به دا اوګڼړى،چه ګنى زه د مرګ نه ويريږم.(ددې وجې زه مونځ اوږدوم) نو ما به نور زيات (اوږد مونځ) كړې وو. (خوچونكه ماته ستاسود ګمان ويره وه.ځكه ما مختصر مونځ اوكړو) بيا دوى رضي الله عنه خلقوته خيرې اوكړې.
چه«اللهم أحصهم عددا»([3]) اې الله دوى يويوكس په شمارباندې اونيسه.اودوى دا شعر اووئيل.

---

[1])فتح البارى (٣٨٢\٧) وعمدة القارى(١٦٨\١٧)_
[2])ددغه ماشوم نوم ئې ابوحسين بن الحارث بن عدى ليكلې دې.په يو روايت كښې دى.چه حضرت خبيب رضي الله عنه د ماشوم لاس اونيولو.او ښځې ته ئې اووئيل.الله تعالى ماته هم په په تاسو قدرت راكړې دې.ښځې اووئيل.زما ستا نه دا ويره نشته.(چه ته به دا ماشوم قتل كړې) حضرت خبيب رضي الله عنه پاكى ښځې طرف ته اوغورځوله.او ووې وئيل.مادرسره ټوقې كولې. فتح البارى (٣٨٢\٧)
[3])وفى سير ابن هشام (١٨٢\٣) فلما أوثقوه (أى خبيبا) قال اللهم إنا قد بلغنا رسالة رسولك فبلغه الغداة ما يصنع بنا ثم قال اللهم أحصهم عدداً وقتلهم بدداً ولا تغادرمنهم أحداً. فكمان معاوية بن ابى سفيان يقول حضرته يومئذ فيمن حضره مع ابى سفينان فلقد رأيته يلقينى إلى الأرض فرقا من دعوة خبيب وكانوا يقولون إن الرجل إذا دعى عليه فاضطجع لجنبه زالت عنه)_

مَا أُبَالِي حِينَ أُقْتَلُ مُسْلِمًا عَلَى أَيِّ شِقٍّ كَانَ لِلّٰهِ مَصْرَعِي
وَذَٰلِكَ فِي ذَاتِ الْإِلٰهِ وَإِنْ يَشَأْ يُبَارِكْ عَلَىٰ أَوْصَالِ شِلْوٍ مُمَزَّعِ

① هرکله چه زه د مسلمانئ په حالت کښې وژلې کيږم.نوزما په دې خبره څه پرواه نشته.چه دالله تعالى دپاره په کوم اړخ باندې زه (په زمکه) راغورځولې شم.
② اودا زما قتليدل د الله تعالى د رضا دپاره دی.که هغه اوغواړی.نو د ټکړې شوی اندامونو په هرجوړ به برکت نازل کړی.

((أوصال)) د وصل جمع ده.جوړ ته وائی.

((شلو)) د شين په کسرې سره اندام ته وائی.

((ممزع)) ټکړې ټکړې کړې شوی ته وائی.

بيا عقبه بن حارث هغه طرف ته پاڅيدو.او هغه ئې قتل کړو.(۱) کافرانو د حضرت خبيب رضي الله عنه لاش په سولئ زوړند پريخودو.طبرى په خپل تاريخ کښې ليلکى دى.چه نبى صلى الله عليه وسلم حضرت زبير او حضرت مقداد رضي الله عنهما دهغوی د لاش راوړلو دپاره اوليږل.دا حضرات هلته اورسيدل.چه وې کتل نو مشرکان د لاش نه ګير چاپيره د څوکئ کولو دپاره پراته دی.چه هغوی ئې غافله اوليدو.نو حضرت زبير او حضرت مقداد رضي الله عنهما لاش راوکوز کړل.بيخی تروتازه وو.حالانکه چه دوی شهيدشوی وو.نو څلويښت ورځې شوې وې.لاش ئې په خپل اوښ باندې کيخودو .او رااروان شو.کله چه د مشرکانو سترګې غړې شوې.چه او ئې کتل نو لاش نشته، په منډو شو.اوحضرت زبيراوحضرت مقداد رضي الله عنهما ئې په لاره کښې اونيول .حضرت زبير رضي الله عنه په دې غرض چه بې حرمتى اونشى.لاش په آرام سره د اوښ نه په زمکه کيخودو.سمدستى زمکه څيرې شوه.اودحضرت خبيب رضي الله عنه لاش په هغې کښې غائب شو.(۲)
هم ددې خائې نه د ((بليع الأرض)) په لقب سره مشهور شو.(۳)

دحضرت زيدبن دثنه رضى الله عنه شهادت: د بخارى په روايت کښې د حضرت خبيب رضي الله عنه د شهادت واقعه ذکرده.د دويم بندى حضرت زيد بن الدثنه رضي الله عنه قصه ذکر نه ده.
حضرت زيد بن الدثنه، صفوان بن اميه دخپل پلار اميه بن خلف د قتل د بدلې کښې

---

(۱) دا عقبه بن حارث روسته مسلمان شوې دې.ابن اسحاق د عقبه دا قول هم نقل کړې دې.،،
ما أنا والله قتلت خبيباً لأني كنت أصغر من ذلك ولكن أبا ميسرة أخا بني عبدالدارأخذ الحربة فجعلها في يدي ثم أخذ بيدي وبالحربة ثم طعنه بها حتى قتله (وانظرسيرة ابن هشام (۱۸۲/۳) والبداية (۶۳/۴)_

(۲) تاريخ الطبرى (۲۱۶/۲)_

(۳) حافظ ابن حجر رحمه الله په ((الإصابة فى تميز الصحابة)) کښې د ذکرشوې واقعه نقل کولونه پس داهم ليکلى دى.چه حضرت خبيب رضي الله عنه کله شهيد کړې شو.نو مشرکانو په سولئ باندې ددوی مخ دقبلې نه واړولو.خودهغوی مخ به په خپله قبلې طرف ته کيدو.کافرانو څوځله دهغه دمخ اړولو کوشش اوکړو.هوبه هرځل به هم دغه شان کيدو.آخردا چه عاجزه شول.اولاش ئې هم دغه شان قبلې طرف ته پريخودو. اوګورئ (الإصابة (۴۱۹/۲)_~

واخستلو. صفوان خپل غلام نسطاس رومی ته زید رضی الله عنه حواله کړو.چه مقام تنعیم ته ئې بوځه. اوهلته دې قتل کړه.دتماشې کتلو دپاره د قریشو یوه ډله مقام تنعیم کښې جمع شول. کله چه د شهید کولو دپاره دې مخامخ راوستې شو.نو ابو سفیان ورته اوونیل.اې زید! آیا ته دا خبره خوښوې.چه ستا ځان بچ کړې شی. اوستا په ځاې محمد (صلی الله علیه وسلم) قتل کړې شی. حضرت زیدبن الدثنه رضی الله عنه په غصه شو. او هغه ئې اورتل.اووې وئیل.په الله قسم زه دا هم نشم برداشت کولې.چه دمحمد صلی الله علیه وسلم په پښه کښې ازغی ننوځي.اوزما ځان دهغې په بدله کښې بچ شی.ابوسفیان چه جواب واوریدو.نو وې وئیل.په الله قسم ما داسې مخلص او عاشق نه دې دلیدلې.لکه څنګه چه دمحمد (صلی الله علیه وسلم) ملګری دهغه عاشقان او وفادار دی.[1]

ددې نه پس نسطاس دې شهید کړو.دانسطاس روسته دفتح مکې په موقع مسلمان شوې وو.[2]

بل خوا چه قریشو ته د حضرت عاصم بن ثابت انصاری رضی الله عنه د قتل اطلاع ملاؤ شوه.نو هغوی ځو کسان اولیږل.چه دعاصم د بدن څه حصه راوړی.چه په هغې سره هغه پیژندې شی.ځکه چه حضرت عاصم رضی الله عنه په جنګ بدر کښې د قریشو یو سردار قتل کړې وو.او ابن اسحاق په روایت کښې دی.چه حضرت عاصم رضی الله عنه عقبه بن ابی معیط د نبی صلی الله علیه وسلم په حکم باندې قتل کړې وو.[3]

د بعضې اهل سیرو په روایاتوکښې دا هم دی.چه حضرت عاصم رضی الله عنه د سلافه بنت سعید دوه ځامن قتل کړی وو.ددې وجې سلافه دا نذر منلې وو.چه د عاصم د سرپه کنډول کښې به شراب څکم.اواعلان ئې کړې وو.چه کوم کس دعاصم سر راوړو.نو هغه ته به سل اوښان په انعام کښې ورکولی شی.[4]

بل طرف ته حضرت عاصم رضی الله عنه دا وعده کړې وه.چه زه به دکافر د بدن سره خپل بدن نه لګوم.اودا دعا ئې کړې وه.چه ((اللهم احمي لك اليوم دينك فاحمي لي لحمي)) [5]اې الله نن زه ستا د دین حفاظت کوم.ته زما د بدن حفاظت اوکړه.الله تعالی دهغه دعا قبولې کړې وه.اودلته د بخاری په روایت کښې دی.

قوله: فبعث الله علیه مثل الظلة من الدبر فحمته من رسلهم: الله تعالی دحضرت عاصم دبدن دپاره د څپر (دسیوری ځاې) پشان د ډمبرو یوه ډله راولیږله.هغوی د قریشو لیږلو شوو خلقو نه د دوی حفاظت اوکړل.

((الظلة)) د ظاء په ضمه سره،څپر، (دسیوری ځاې) ته وائی.

((الدبر)) د دال په فتح او باء په سکون سره، د ډنبرواو مچو ډلې ته وائی.

---

[1])سیرة ابن هشام (۱۸۱\۳) وتاریخ الطبری (۲۱۶\۲)
[2]) الإصابة (۵۵۳\۳)
[3])ددې تفصیل په غزوه بدر کښې تیرشوې دې.)۔
[4])تاریخ الطبری (۲۱٤\۲) والبدایة والنهایة (٦٤\۳)_
[5])فتح الباری(۳۸۱\۱۷)_

چه ډنبرې ئې اوليدې.نو هغه خلقو اوونيل.چه دشپې كله مچۍ لاړې شى.نو رابه شو.او دده سره به كټ كړو.خوكله چه شپه راغله.نوالله تعالى يو سيلاب راوستل.اوپه هغې كښې لاش غائب شو.اوبعضې حضراتو ونيلى دى.چه زمكه اوچوده.اوپه هغې كښې دحضرت عاصم رضي الله عنه لاش پټ شو.بهرحال كافرانوته دهغه په بدن باندې طاقت حاصل نشو.(١)

غزوه بئر معونه صفر ۵ هجرى د بئر معونه واقعه داسې پېښه شوه.چه د قبيلې بنو عامر سردار عامر بن مالك د نبى ﷺ په خدمت كښې حاضر شو.او خان سره ئې هديه هم راوړه. نبى ﷺ هغه ته د اسلام دعوت وركړو.نو هغه خو نه اسلام قبول كړو.اونه ئې انكار اوكړو. بلكه دا درخواست ئې اوكړو.چه ته خپل سړى زمونږ قبيلې ته د اسلام د دعوت په غرض راوليږه. نبى ﷺ ورته اوفرمائيل.ماته د اهل نجد نه ويره ده.چه هغوى به زمونږ ملګرو ته نقصان اورسوى.عامر بن مالك چه كنيت ئې ،،ابوبراء،، وو. اوونيل.زه ستا ملګرو ته پناه وركوم.(٢) نو نبى ﷺ د هغه په غوښتنه د اويا قاريانو ليږلو فيصله اوكړه.د بخارى په كتاب الجهاد كښې دا هم دى.چه د رعل او ذكوان د قبيلې خلق د نبى ﷺ په خدمت كښې حاضر شول.اوهغوى د اسلام اظهار اوكړو .اونبى ﷺ ته ئې درخواست اوكړو.چه زمونږ د دشمنانويه مقابله كښې زمونږ مدد اوكړئ.د هغوى د مدد په غرض سره نبى ﷺ هغوى سره د اويا صحابو رضي الله عنهم يوه ډله اوليږله.(٣)

خودواړه خبرې جمع كيدې شى.عامر بن مالك چه كوم درخواست كړې وو،د هغه خواهش هم پوره كول وو.او د رعل او ذكوان امداد كول هم مقصود وو.

نودا حضرات روان شول.د دوى امير نبى ﷺ منذر بن عمرو ساعدى رضي الله عنه مقرر كړو.او حضرت حرام بن ملحان رضي الله عنه ته نبى ﷺ خط د بنو عامر د سردارد عامر بن طفيل په نوم باندې اوليكلو.دا عامر بن طفيل د عامربن مالك وراره وو.حضرت حرام رضي الله عنه د خپلو ملګرو سره هلته اورسيدل.اوخپل ملګرو ته ئې اوونيل.چه تاسو روستو ايسارشئ.زه عامر بن طفيل ته خط وركوم.كه هغه ماته امن راكړو.نو تاسو هم دلته اوسئ.اوكه هغه زه قتل كړم.نو تاسو د نورو ملګرو ځاې ته ځئ.حضرت حرام رضي الله عنه لكه څنګه چه وړاندې په روايات كښې تفصيل راځى.شهيد كړې شو.او بنو عامرئې دنورو ملګرو په قتل باندې راپار كړو. دعامر بن طفيل تره عامربن مالك ورته اوونې.چه ما دې كسانو ته امن وركړې دې.دوى ته څه نقصان مه رسوه. خوعامربن طفيل د خپل تره خبره اونه منله.خوبنو عامر اوونيل.هركله چه دوى ته امن وركړې شوې دې.نو بيا غدارى او وعده ماتول نه دى پكار.(٤) كله چه بنو

---

(١) حضرت عاصم بن ثابت انصارى رضي الله عنه جليل القدرصحابى رضي الله عنه وو.اوپه سابقين اولين كښې وو،په غزوه بدركښې ئې شركت كړې وو.اوپه ليلة العقبه ورته د بيعت شرف حاصل شوې وو.د حالاتودپاره اوګورئ (الإصابة (٢٤٤\١٣)_

(٢) طبقات ابن سعد(٥٢\٢) وسيرة ابن هشام (١٩٣\١٣، ١٩٤)_

(٣) فتح البارى(٣٨٦\٧)_

(٤) سيرة ابن هشام (١٩٤\١٣)_

عامرد عامربن طفيل خبره اونه منله.نو عامر د رعل او ذكوان نه مدد اوغوستل .رعل او ذكوان سره ددې نه چه د نبى ﷺ نه د صحابوﷺ ليرلو درخواست كړې وو.د وعده ماته كړه.اود عامر بن طفيل سره ملاؤ شو.اوصحابهﷺ ئې شهيدان كړل.

صرف درې صحابه بچ شول.يو حضرت كعب بن زيد انصارىﷺ وو.دده په باره كښې دا اوګڼړلى شو.چه دا مړې شوې دې.حالانكه هغه ژوندې وو.حضرت كعب بن زيد ﷺروستو د غزوه خندق په موقع باندې شهيد شوې وو.نور دوه صحابو كښې يو منذر بن محمدﷺ وو.او يو عمروبن اميه ضمرىﷺ وو.دا دواړه حضرات د څاروو څرڅولوذپاره ځنګل ته تلى وو.ناڅاپه هغوى ته په آسمان كښې مرغئ الوتونكې په نظرراغلې.چه مرغئ ئې اوليدې.نودا دواړه اوويريدل.اووې وئيل.چه څه حادثه ضرور پيښه شوې ده.كله چه نزدې ورغلل.چه وې كتل. نو ټول صحابه شهيدان شوى وو.دواړو مشوره اوكړه.چه څه كول پكار دى.عمروبن اميهﷺ اووئيل.مدينې ته تلل پكار دى.او نبﷺ ته خبر وركول دى.خو منذ ربن محمد ﷺاووئيل.په كوم ځاې كښې چه منذر بن عمرو(د ډلې امير) شهيد كړې شوې دې، د هغه ځاې نه زه ولې اوتختم. ورورانډې شو.اودكافرانو سره اوجنګيدو.اود شهادت پيالئ اوڅكله.عمروبن اميه خلقو ژوندې ګرفتار كړو.او عامربن طفيل ته ئې حواله كړو. عامر دهغه د سر ويخته اونيول.او وې وئيل.دې پريږدئ.ځكه چه زما مور د يوغلام آزادولو نذر منلې وو.دا دهغې دطرفه شو.([1])

كله چه نبى ﷺ ته خبراوشو.نو هغوى د رعل اوذكوان په حق كښې تريوې مياشتې پورې په قنوت نازله كښې خيرې كولې.په دې حادثه باندې نبىﷺ ته دومره تكليف ملاؤ شوې وو. چه په ټول عمركښې ورته دومره تكليف نه وو ملاؤشوې.اوس لږ د بخارى روايتونه اوګورئ.

[٣٨٦٠\٣٨٦٥] حَدَّثَنَا أَبُو مَعْمَرٍ حَدَّثَنَا عَبْدُ الْوَارِثِ حَدَّثَنَا عَبْدُ الْعَزِيزِ عَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ بَعَثَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ سَبْعِينَ رَجُلًا لِحَاجَةٍ يُقَالُ لَهُمُ الْقُرَّاءُ فَعَرَضَ لَهُمْ حَيَّانِ مِنْ بَنِي سُلَيْمٍ رِعْلٌ وَذَكْوَانُ عِنْدَ بِئْرٍ يُقَالُ لَهَا بِئْرُ مَعُونَةَ فَقَالَ الْقَوْمُ وَاللَّهِ مَا إِيَّاكُمْ أَرَدْنَا إِنَّمَا نَحْنُ مُجْتَازُونَ فِي حَاجَةٍ لِلنَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَتَلُوهُمْ فَدَعَا النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَيْهِمْ شَهْرًا فِي صَلَاةِ الْغَدَاةِ وَذَلِكَ بَدْءُ الْقُنُوتِ وَمَا كُنَّا نَقْنُتُ قَالَ عَبْدُ الْعَزِيزِ وَسَأَلَ رَجُلٌ أَنَسًا عَنِ الْقُنُوتِ أَبَعْدَ الرُّكُوعِ أَوْ عِنْدَ فَرَاغٍ مِنَ الْقِرَاءَةِ قَالَ لَا بَلْ عِنْدَ فَرَاغٍ مِنَ الْقِرَاءَةِ

دباب په اولنى روايت كښې د غزوه رجيع بيان شوې دې.او دباب د دويم روايت نه واخله تر آخره پورې ټول روايات د غزوه بئر معونه سره متعلق دى.

دغزوه بئر معونه سره متعلق اولنې روايت د حضرت انسﷺ دې.دوى فرمائى.

چه رسول اللهﷺ اويا كسان د يو كار دپاره ليږلى وو.چه هغو ته به ((قراء)) وئيلى شو.د بنو سليم دوه قبيلې رعل او ذكوان دوى ته په لاركښې يوكوهى سره چه ،،بئر معونه ،، ورته

---

[1]) تاريخ طبرى (٢٢٠\١٢) وسيرة ابن هشام (١٩٥\١٣)_

ونیلي شو.مخامخ راغلل.صحابو ﷺ ورته اوونیل.تاسو زمونږ لاره نیسئ.په الله قسم مونږ ستاسو په اراده باندې نه يو راغلي.مونږ خو نبی ﷺ د يوکاردپاره راليږلی يو.خو هغه خلقو صحابه ﷺ قتل کړل.نبی ﷺ تر يوې میاشتې پورې د رعل او ذکوان په حق کښې خيرې کولې.او هم ددې نه د قنوت نازله شروع اوشوه.ددې نه وړاندې به مونږ قنوت نه وئیل.
حضرت عبدالعزیز بن صهیب فرمائي.چه يو سړی حضرت انس ﷺ نه اووئي. چه قنوت د رکوع نه پس دی او که د قراءت د فراغت نه پس او د رکوع نه وړاندې؟ حضرت انس ﷺ ورته اوفرمائيل.د قراءت نه د فارغ کیدو نه پس اود رکوع نه وړاندې،اوظاهره ده.چه د وترو قنوت د رکوع نه وړاندې وی.

[۳۸۶۱]حَدَّثَنَا مُسْلِمٌ حَدَّثَنَا هِشَامٌ حَدَّثَنَا قَتَادَةُ عَنْ أَنَسٍ قَالَ قَنَتَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ شَهْرًا بَعْدَ الرُّكُوعِ يَدْعُو عَلَى أَحْيَاءٍ مِنْ الْعَرَبِ

د بئر مونه سره متعلق دويم روايت هم د حضرت انس ﷺ نه مروی دې.دلته حضرت قتاده، د حضرت انس ﷺ نه روايت کوی.په دې کښې دی چه د رکوع نه پس نبی ﷺ يو میاشت قنوت وئيلي وو.مراد ترې قنوت نازله دې.د عربو د څو قبیلو دپاره نبی ﷺ خيرې کولې.

[۳۸۶۲]حَدَّثَنِي عَبْدُ الْأَعْلَى بْنُ حَمَّادٍ حَدَّثَنَا يَزِيدُ بْنُ زُرَيْعٍ حَدَّثَنَا سَعِيدٌ عَنْ قَتَادَةَ عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّ رِعْلًا وَذَكْوَانَ وَعُصَيَّةَ وَبَنِي لَحْيَانَ اسْتَمَدُّوا رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى عَدُوٍّ فَأَمَدَّهُمْ بِسَبْعِينَ مِنْ الْأَنْصَارِ كُنَّا نُسَمِّيهِمْ الْقُرَّاءَ فِي زَمَانِهِمْ كَانُوا يَحْتَطِبُونَ بِالنَّهَارِ وَيُصَلُّونَ بِاللَّيْلِ حَتَّى كَانُوا بِبِئْرِ مَعُونَةَ قَتَلُوهُمْ وَغَدَرُوا بِهِمْ فَبَلَغَ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَنَتَ شَهْرًا يَدْعُو فِي الصُّبْحِ عَلَى أَحْيَاءٍ مِنْ أَحْيَاءِ الْعَرَبِ عَلَى رِعْلٍ وَذَكْوَانَ وَعُصَيَّةَ وَبَنِي لَحْيَانَ قَالَ أَنَسٌ فَقَرَأْنَا فِيهِمْ قُرْآنًا ثُمَّ إِنَّ ذَلِكَ رُفِعَ بَلِّغُوا عَنَّا قَوْمَنَا أَنَّا لَقِينَا رَبَّنَا فَرَضِيَ عَنَّا وَأَرْضَانَا

دغزوه بئر معونه سره متعلق دريم روايت د «سعید عن قتادة عن أنس ﷺ» دې.حضرت انس ﷺ فرمائي.
رعل اوذکوان عصيه اوبنی لحيان د نبی ﷺ نه د دشمن خلاف مدد اوغوښتلو .نو نبی ﷺ اويا انصار د هغوی دمدد دپاره ورکړو.چاته چه مونږ ،،قراء،، وئيل.د هغوی په زمانه کښې (يعنی په هغه زمانه کښې چه نبی ﷺ هم لاژوندې وو.اولوې لوې صحابه ﷺ هم موجود وو.هغوی ته ،،قراء،،وئيلی شو) دې خلقوبه د ورځې لرګی راجمع کول.(اوهغه به ئې خرڅول.اوخپل ضروريات به ئې پوره کول) اودشپې به ئې مونځونه کول.
دلته په روايت کښې د بنو لحيان ذکر شوې دې.حالانکه د بنو لحيان تعلق د غزوه رجيع سره دې.ددې وجې د بنو لحيان ذکر وهم ګرځولې شوې دې.ځکه چه دا روايت د غزه رجيع سره نه بلکه غزوه بئر معونه سره متعلق دې.(¹) حضرت انس ﷺ فرمائي.چه ددې اويا

¹)فتح الباري(۳۸۷/۷)_

قاريانوپه باره كښې مونږ د قران يوايت لوستل.خوبيا هغه آيت پورته كړې شو.(اودهغې تلاوت منسوخ شو.) هغه آيت دا وو.((بَلِّغُوا عَنَّا قَوْمَنَا أَنَّا لَقِينَا رَبَّنَا فَرَضِيَ عَنَّا وَأَرْضَانَا))
زمونږ دطرفه زمونږ قوم (مسلمانانو) ته دا خبر ورکړئ.چه مونږ د خپل رب سره ملاقات اوكړو. نو هغه زمونږ نه راضي شو.اومونږ دهغه نه راضى يو.په دې آيت كښې د ((قراء سبعين)) قول نقل شوې دې.

[۳۸۶۳]وَعَنْ قَتَادَةَ عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ حَدَّثَهُ أَنَّ نَبِيَّ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَنَتَ شَهْرًا فِي صَلَاةِ الصُّبْحِ يَدْعُو عَلَى أَحْيَاءٍ مِنْ أَحْيَاءِ الْعَرَبِ عَلَى رِعْلٍ وَذَكْوَانَ وَعُصَيَّةَ وَبَنِي لِحْيَانَ زَادَ خَلِيفَةُ حَدَّثَنَا يَزِيدُ بْنُ زُرَيْعٍ حَدَّثَنَا سَعِيدٌ عَنْ قَتَادَةَ حَدَّثَنَا أَنَسٌ أَنَّ أُولَئِكَ السَّبْعِينَ مِنْ الْأَنْصَارِ قُتِلُوا بِبِئْرِ مَعُونَةَ قُرْآنًا كِتَابًا نَحْوَهُ

ددې روايت سند دماقبل سره ملاؤ نه دې.دا خانله تعليق دې.ددې روايات په باره كښې امام بخارى رحمه الله فرمائى.چه زما استاذ خليفه (بن خياط) دا اضافه كړې ده.چه يزيد بن زريع مونږ ته بيان كړې وو.چه ((أن أولئك السبعين من الأنصار قتلوا ببئر معونة)) چه اويا صحابه رضي الله عنهم كوم چه په بئر معونه كښې شهيد كړې شوى وو.هغه د انصارو ځنى وو.
((قرآنا كتاباً نحوه)) په پورتنى روايت كښې د حضرت انس رضي الله عنه قول وو.او ((وقرأنا فيهم قرآنا)) دلته ئې ((قرآنا كتاباً)) اووئيل.دا ئې اوخودل.چه دقرآن نه مراد كتاب الله دې.-اومطلب دا دې.چه ددې قاريانو د شهادت نه پس ددوى په باره كښې آيت نازل شو.[1]
په دې ذكرشوو څلورو واړو روايتونو كښې دى.چه نبى صلى الله عليه وسلم قنوت وئيل.د ((عبدالعزيز عن أنس رضي الله عنه)) په روايت كښې ددې تصريح ده.چه دا قنوت قبل الركوع وو.او د ((قتادة عن أنس رضي الله عنه)) په روايت كښې دى.چه دا قنوت بعدالركوع وو.
په دواړو روايتونو كښې تطبيق ښكاره دې.چه په اولنى روايت كښې د كوم قنوت ذكر دې.هغه د وترو قنوت دې ،او په دويم روايت كښې قنوت نازله مراد دې.او قنوت نازله د ركوع نه پس وى.په دريم روايت كښې د ((صلاة الصبح)) تصريح ده.وړاندې هم په دې باب كښې يوبل روايت راځى.هغه د فيصله كن درجه لرى.چه د صبا په مانځه كښې قنوت صرف يومياشت پورې وئيلې شو.اوهغه قنوت نازله وو.اوددې نه علاوه چه نور كوم قنوت دى.هغه د وترو قنوت دى.كوم چه قبل الركوع دى.

[۳۸۶۴]حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ حَدَّثَنَا هَمَّامٌ عَنْ إِسْحَاقَ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي طَلْحَةَ قَالَ حَدَّثَنِي أَنَسٌ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَعَثَ خَالَهُ أَخٌ لِأُمِّ سُلَيْمٍ فِي سَبْعِينَ

---

[1])علامه عينى ليكى. ((قرانا كتاباً نحوه غرضه تفسير القرآن بالكتاب كما ذكرناه قوله ،،نحوه،، أى نحو رواية عبدالأعلى بن حماد عن يزيد بن زريع إلى آخره وانظر عمدة القارى (١٧٠١١٧)_~

رَاكِبًا وَكَانَ رَئِيسَ الْمُشْرِكِينَ عَامِرُ بْنُ الطُّفَيْلِ خَيَّرَ بَيْنَ ثَلَاثِ خِصَالٍ فَقَالَ يَكُونُ لَكَ أَهْلُ السَّهْلِ وَلِي أَهْلُ الْمَدَرِ أَوْ أَكُونُ خَلِيفَتَكَ أَوْ أَغْزُوكَ بِأَهْلِ غَطَفَانَ بِأَلْفٍ وَأَلْفٍ فَطُعِنَ عَامِرٌ فِي بَيْتِ أُمِّ فُلَانٍ فَقَالَ غُدَّةٌ كَغُدَّةِ الْبَكْرِ فِي بَيْتِ امْرَأَةٍ مِنْ آلِ فُلَانٍ ائْتُونِي بِفَرَسِي فَمَاتَ عَلَى ظَهْرِ فَرَسِهِ فَانْطَلَقَ حَرَامٌ أَخُو أُمِّ سُلَيْمٍ هُوَ وَرَجُلٌ أَعْرَجُ وَرَجُلٌ مِنْ بَنِي فُلَانٍ قَالَ كُونَا قَرِيبًا حَتَّى آتِيَهُمْ فَإِنْ آمَنُونِي كُنْتُمْ وَإِنْ قَتَلُونِي أَتَيْتُمْ أَصْحَابَكُمْ فَقَالَ أَتُؤْمِنُونِي أُبَلِّغْ رِسَالَةَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَجَعَلَ يُحَدِّثُهُمْ وَأَوْمَئُوا إِلَى رَجُلٍ فَأَتَاهُ مِنْ خَلْفِهِ فَطَعَنَهُ قَالَ هَمَّامٌ أَحْسِبُهُ حَتَّى أَنْفَذَهُ بِالرُّمْحِ قَالَ اللَّهُ أَكْبَرُ فُزْتُ وَرَبِّ الْكَعْبَةِ فَلُحِقَ الرَّجُلُ فَقُتِلُوا كُلُّهُمْ غَيْرَ الْأَعْرَجِ كَانَ فِي رَأْسِ جَبَلٍ فَأَنْزَلَ اللَّهُ عَلَيْنَا ثُمَّ كَانَ مِنْ الْمَنْسُوخِ إِنَّا قَدْ لَقِينَا رَبَّنَا فَرَضِيَ عَنَّا وَأَرْضَانَا فَدَعَا النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَيْهِمْ ثَلَاثِينَ صَبَاحًا عَلَى رِعْلٍ وَذَكْوَانَ وَبَنِي لَحْيَانَ وَعُصَيَّةَ الَّذِينَ عَصَوْا اللَّهَ وَرَسُولَهُ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

حضرت انس ﷺ فرمائي.چه نبی کریم ﷺ ددوی ماما چه د ام سليم ورور وو.په اويا سورو كښې ليږلې وو.دمشركانو سردار عامربن طفيل وو.دې مدينې منورې ته راغلې وو.اونبی ﷺ ته ني په دريو خبروكښې د يوې خبرې اختيارورکړې وو.نوهغه اووئيل.

قوله: يَكُونُ لَكَ أَهْلُ السَّهْلِ وَلِي أَهْلُ الْمَدَرِ أَوْ أَكُونُ خَلِيفَتَكَ أَوْ أَغْزُوكَ بِأَهْلِ غَطَفَانَ بِأَلْفٍ وَأَلْفٍ: په كلوبه ستا حكومت وی.اوپه ښارونو به زما حكومت وی.يا ستا نه پس به ستا خليفه زه يم.(كه په دې دواړو خبروكښې درته يوهم منظور نه وی نو) بيا به د غطفان په زرګونوكسان راولم.اوتا سره به جنګ كوم.

قوله: بِأَلْفٍ وَأَلْفٍ: ددې يومطلب خو دا دې.چه چه يو زر سواره به وی.او يو زر اسونه به وی.او يو مطلب دا اخستې شی.چه يو زر اسونه به سره وی.او يو زر اسونه به سره او سپين وی. اوښكاره ده چه كله دوه زره اسونه وی.نو دوه زره سواره به هم وی.(١) مقصد دا چه ډير لوئ فوځ به راولم.اوتاسره به جنګيږم.

قوله: فَطُعِنَ عَامِرٌ فِي بَيْتِ أُمِّ فُلَانٍ فَقَالَ غُدَّةٌ كَغُدَّةِ الْبَكْرِ: بيا عامر د ام فلان په كور كښې په طاعون كښې اخته شو.لكه څنګه چه د خوان اوښ په بدن كښې غټه دانه راوخيژی.دغه شان دهغه په بدن كښې هم غټه دانه راوخته.

قوله: فِي بَيْتِ امْرَأَةٍ مِنْ آلِ فُلَانٍ: دلته خو وضاحت نشته.خو داهل سير يو روايت نقل كړې دې.چه د آل سلول د يوښځې په كور كښې په ده باندې د طاعون دانه راوخته.(٢)

(١) فتح الباری(٣٨٧\٧) وعمدة القاری(١٧١\١٧)
(٢) فتح الباری(٣٨٧\۶) وعمدة القاری(٧١\١٧)_

هغه مرګ ته نزدې شو.نوهغه اوونيل.زما اس راوله.-(زه به په بستره باندې نه مرم) او سور شو.اود اس په شا باندې مړ شو.دا روايت د غزوه بئر معونه د قصې سره متعلق دې.خو چونکه په بئر معونه کښې د شهيدشوو صحابه کرامو رضي الله عنهم اصلي قاتل عامر بن طفيل وو.نو ځکه د جمله معترضه په طور په مينځ کښې دهغه قصه بيان شوه.

قوله: فَانْطَلَقَ حَرَامٌ أَخُو أُمِّ سُلَيْمٍ وَهُوَ رَجُلٌ أَعْرَجُ وَرَجُلٌ مِنْ بَنِي فُلَانٍ: دلته په عبارت کښې غلطي شوې ده.صحيح عبارت دا دې.((فانطلق حرام هو ورجل أعرج ورجل من بني فلان)) دا ،،واو،، د ،،هو،، نه پس دې.ځکه که ((وهو رجل أعرج)) اولوستې شي.نودوه خرابيانې لازميږي.

① يودا چه په دې صورت کښې د حضرت حرام رضي الله عنه اعرج کيدل ثابتيږي.حالانکه حضرت حرام اعرج (يعني ګډ) نه وو.

② دويمه دا چه په دې صورت کښې به ترجمه داسې وي.چه يوحضرت حرام رضي الله عنه لاړلو.کوم چه اعرج وو.اويوسړې د بني فلان نه لاړو.حالانکه تلونکي درې کسان وو.يو حضرت حرام بن ملحان رضي الله عنه.دويم اعرج چه نوم ئې کعب بن زيد رضي الله عنه خودلې شوې دې.اودريم منذربن محمد رضي الله عنه وو.

په وړاندينې روايت کښې د حضرت حرام رضي الله عنه قول دې.((كونا قريبا)) تاسو دواړه نزدې اوسئ.ددې خبرې دليل ښکاره دې.چه د دوی رضي الله عنهما سره دوه کسان وو. دغه شان په يوبل روايت کښې دی.((فانطلق حرام ورجلان معه ،رجل أعرج ورجل من بني فلان)) ددې وجې پکارده چه ..واو،، د ،،هو،، نه پس وي.خود غلطئ نه ،،واو،، مقدم شوې دې.([1])

په وړاندې روايت کښې هم هغه خبره ده.چه عامربن طفيل ته کله حضرت حرام بن ملحان رضي الله عنه د نبی صلی الله علیه وسلم خط يوړلو.نوحرت حرام رضي الله عنه هم هلته شهيد کړې شو.او رعل ذکوان او عصيه درې واړو په شريکه نور صحابه کرام رضي الله عنهم ئې شهيدان کړل.

قوله: فَلُحِقَ الرَّجُلُ: ① په دې کښې يوصورت خو دا دې.چه ((لحق)) معروف اوونلې شي.او ((الرجل)) نه مراد هغه کافرواخستې شي.چاچه حضرت حرام رضي الله عنه په نيزه وهلو باندې شهيد کړې وو.او بيا دخپلوکافرانو ملګروسره ملاؤ شوې وو.يعنی ((لحق الرجل بالمشركين بعد قتل حرام بن ملحان رضي الله عنه))

② دويم صورت دا دې،چه ((لحق الرجل)) کښې ((الرجل)) نه مراد دحضرت حرام رضي الله عنه ملګرې شي.چه هغه د حضرت حرام رضي الله عنه د شهادت نه پس د خپلو مسلمانانوملګرو سره ملاؤ شو. يعنی ((لحق الرجل بالمسلمين))

---

[1])فتح الباري(٣٨٧\٧) وعمدة القاري (١٧\١٧)_

③ دريم صورت دا دې،چه «لحق» مجهول اولوستې شي.او «الرجل» نه مراد حضرت حرام ؓ و.په دې صورت كښې به مطلب دا شي.چه حضرت حرام ؓ په نيزه اووهلې شو.نو هغوى «الله أكبر فزت ورب الكعبة» اووئيل.او وفات شو.اودمرګ په غيږه كښې ورغلو.يعنى «لحق الرجل بالموت»

④ يو صورت دا دې.چه «الرجل» (دجيم په سكون سره وى) د «راجل» جمع شى.

اود«رجل» نه مراد د مشركانو ډله واخستې شي.په دې صورت كښې به مطلب دا وى.چه «لحق الرجل المشركون بالمسلمين فقتلوهم»يعنى دكافرانوپيدله ډله د مسلمانانو سره ملاو شوه.او هغوى ئې شهيدان كړل.([1])

[۳۸٦۵]حَدَّثَنِي حِبَّانُ أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللَّهِ أَخْبَرَنَا مَعْمَرٌ قَالَ حَدَّثَنِي ثُمَامَةُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَنَسٍ أَنَّهُ سَمِعَ أَنَسَ بْنَ مَالِكٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ يَقُولُ لَمَّا طُعِنَ حَرَامُ بْنُ مِلْحَانَ وَكَانَ خَالَهُ يَوْمَ بِئْرِ مَعُونَةَ قَالَ بِالدَّمِ هَكَذَا فَنَضَحَهُ عَلَى وَجْهِهِ وَرَأْسِهِ ثُمَّ قَالَ فُزْتُ وَرَبِّ الْكَعْبَةِ [ر:۲٦٤٧]

په دې روايت كښې دى.چه حضرت حرام د بئر معونه په موقع په نيزه وهلې شوې وو.

قوله: قَالَ بِالدَّمِ هَكَذَا يعنى فعل بالدم هكذا: هغه وينه په خپل مخ او سر باندې اومږله.او وې وئيل«فزت ورب الكعبة» حضرت حرام ؓ خپل مظلوميت الله تعالى ته د ښكاره كولو دپاره اوپه وينه ككړ مخ او سر،سره دالله تعالى په دربار كښې د پيش كيدو دپاره دا صورت اختيار كړو.

[۳۸٦٦\۳۸٦٧]حَدَّثَنَا عُبَيْدُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ حَدَّثَنَا أَبُو أُسَامَةَ عَنْ هِشَامٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا قَالَتْ اسْتَأْذَنَ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَبُو بَكْرٍ فِي الْخُرُوجِ حِينَ اشْتَدَّ عَلَيْهِ الْأَذَى فَقَالَ لَهُ أَقِمْ فَقَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ أَتَطْمَعُ أَنْ يُؤْذَنَ لَكَ فَكَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ إِنِّي لَأَرْجُو ذَلِكَ قَالَتْ فَانْتَظَرَهُ أَبُو بَكْرٍ فَأَتَاهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ذَاتَ يَوْمٍ ظُهْرًا فَنَادَاهُ فَقَالَ أَخْرِجْ مَنْ عِنْدَكَ فَقَالَ أَبُو بَكْرٍ إِنَّمَا هُمَا ابْنَتَايَ فَقَالَ أَشَعَرْتَ أَنَّهُ قَدْ أُذِنَ لِي فِي الْخُرُوجِ فَقَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ الصُّحْبَةَ فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الصُّحْبَةَ قَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ عِنْدِي نَاقَتَانِ قَدْ كُنْتُ أَعْدَدْتُهُمَا لِلْخُرُوجِ فَأَعْطَى النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِحْدَاهُمَا وَهِيَ الْجَدْعَاءُ فَرَكِبَا فَانْطَلَقَا حَتَّى أَتَيَا الْغَارَ وَهُوَ بِثَوْرٍ فَتَوَارَيَا فِيهِ فَكَانَ عَامِرُ بْنُ فُهَيْرَةَ غُلَامًا لِعَبْدِ اللَّهِ بْنِ الطُّفَيْلِ بْنِ سَخْبَرَةَ أَخِي عَائِشَةَ لِأُمِّهَا وَكَانَتْ لِأَبِي بَكْرٍ مِنْحَةٌ فَكَانَ يَرُوحُ بِهَا وَيَغْدُو عَلَيْهِمْ وَيُصْبِحُ فَيَدَّلِجُ إِلَيْهِمَا ثُمَّ يَسْرَحُ فَلَا يَفْطُنُ بِهِ أَحَدٌ

---

[1] فتح البارى(۳۸۸\۷) وعمدة القارى(۱۸۲\۱۷)_

مِنْ الرِّعَاءِ فَلَمَّا خَرَجَ خَرَجَ مَعَهُمَا يُعْقِبَانِهِ حَتَّى قَدِمَا الْمَدِينَةَ فَقُتِلَ عَامِرُ بْنُ فُهَيْرَةَ يَوْمَ بِئْرِ مَعُونَةَ

[٣٨٦٧] وَعَنْ أَبِي أُسَامَةَ قَالَ قَالَ هِشَامُ بْنُ عُرْوَةَ فَأَخْبَرَنِي أَبِي قَالَ لَمَّا قُتِلَ الَّذِينَ بِبِئْرِ مَعُونَةَ وَأُسِرَ عَمْرُو بْنُ أُمَيَّةَ الضَّمْرِيُّ قَالَ لَهُ عَامِرُ بْنُ الطُّفَيْلِ مَنْ هَذَا فَأَشَارَ إِلَى قَتِيلٍ فَقَالَ لَهُ عَمْرُو بْنُ أُمَيَّةَ هَذَا عَامِرُ بْنُ فُهَيْرَةَ فَقَالَ لَقَدْ رَأَيْتُهُ بَعْدَ مَا قُتِلَ رُفِعَ إِلَى السَّمَاءِ حَتَّى إِنِّي لَأَنْظُرُ إِلَى السَّمَاءِ بَيْنَهُ وَبَيْنَ الْأَرْضِ ثُمَّ وُضِعَ فَأَتَى النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ خَبَرُهُمْ فَنَعَاهُمْ فَقَالَ إِنَّ أَصْحَابَكُمْ قَدْ أُصِيبُوا وَإِنَّهُمْ قَدْ سَأَلُوا رَبَّهُمْ فَقَالُوا رَبَّنَا أَخْبِرْ عَنَّا إِخْوَانَنَا بِمَا رَضِينَا عَنْكَ وَرَضِيتَ عَنَّا فَأَخْبَرَهُمْ عَنْهُمْ وَأُصِيبَ يَوْمَئِذٍ فِيهِمْ عُرْوَةُ بْنُ أَسْمَاءَ بْنِ الصَّلْتِ فَسُمِّيَ عُرْوَةُ بِهِ وَمُنْذِرُ بْنُ عَمْرٍو وَسُمِّيَ بِهِ مُنْذِرًا [ر: ٣٠٦٣]

قوله: حَدَّثَنَا عُبَيْدُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ حَدَّثَنَا أَبُو أُسَامَةَ: حضرت عائشه رضي الله عنها فرمائي.چه کله په حضرت ابوبکرصديق رضي الله عنه باندې په مکه کښې د. کافرانو د طرفه تکليفونه او مصيبتونه سخت شول.نو هغوی دنبی ﷺ نه د مکې نه دوتلو اوهجرت کولواجازت اوغوستلو. دا واقعه دهغه واقعه نه پس ده.کله چه حضرت ابوبکر رضي الله عنه د مکې نه وتلې وو.او ابن الدغنه دوی واپس راوستل.نبی کريم ﷺ حضرت ابوبکر رضي الله عنه ته اوونيل.ته صبر کوه. اوس مه ځه.حضرت ابوبکر رضي الله عنه عرض اوکړو.يارسول الله آيا تاسو ته ددې خبرې اميد شته. چه د الله تعالی دطرفه به تاسو ته دمکې نه د وتلو حکم اوشي؟ نو نبی ﷺ ورته اوفرمائيل. آو زما اميد شته.

حضرت عائشه رضي الله عنها فرمائي.چه حضرت ابوبکر رضي الله عنه به انتظارکولو.يوه ورځ نبی کريم ﷺ د ماسپخين په وخت کښې دحضرت ابوبکر رضي الله عنه کورته راغلو.اووې فرمائيل «أخرج أخرج من عندك» دلته او «اخرج» دې.اوددې نه پس «أخرج من عندك» دې. خو حافظ او عينی چه کوم روايت نقل کړې دې.په هغې کښې صرف «أخرج من عندك»دې.(١) اوهم دا ظاهر دې.

د نبی ﷺ د ارشاد مطلب دا دې چه کوم خلق تاسو سره دی.هغه اوباسه،اوکه د «أخرج» روايت صحيح شي.نوونيلی به شي.چه لږ غوندې بهرته راوځه.اوکوم کسان چه تا سره دی. هغه بيل کړه.مطلب دا وو.چه زمونږ خبره بل څوك واونه ري.حضرت ابوبکر رضي الله عنه اوونيل. حضرت زما سره خو زما دوه لونړه دی.کومې چه زما رازدارې دی.اودهغوی نه د څه خبرې پټولوضرورت نشته.نبی ﷺ اوفرمائيل.تا ته معلومه ده.چه ماته د مکې نه د هجرت کولو حکم اجازت راکړې شوې دې.حضرت ابوبکر رضي الله عنه ورته اوونيل. «الصحبة» يعنی زه د ملګرتيا درخواست کوم.

اول نې هم درخواست کړې وو،اود دې نه وړاندې دا خبره متعينه وه،چه ورسره به ځی،او

---

١)فتح الباری(حديث نمبر ٤٠٩٣) ٣٨٩\٧) وعمدة القاری(١٧٣\١٧) حديث نمبر ١٢٩)_

رسول الله ﷺ هم ددې خودلو دپاره راغلې وو،چه اوس تلل دی،خود ادب په وجه حضرت ابوبکر رضی الله عنه دوباره درخواست اوکړو،

قوله: قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الصُّحْبَةَ: «الصحبة» خومنصوب دې.يعنى «أختارالصحبة» اويا د مبتدا په وجه مرفوع دی.اوددې خبر محذوف دې.يعنى «لك الصحبة»

حضرت ابوبکر رضی الله عنه عرض اوکړو.یا رسول الله ما سره دوه اوښانې دی.ما دا دواړه د سفر دپاره تیارې کړی دی.ځکه چه انتظار وو.چه نبی ﷺ ته به اجازت ملاویږی.اوبیا به ورسره سفرکوی نویوه اوښه ئې د نبی ﷺ دپاره اویوه اوښه ئې د خان دپاره تیاره کړې وه.نو یوه اوښه ئې نبی ﷺ ته ورکړه.دې ځاې کښې نشته.په بل ځاې کښې به راشی.چه نبی ﷺ ورته اووئیل.ددې قیمت واخله.حضرت ابوبکر رضی الله عنه د قیمت اخستلو نه معذرت اوکړو.نو نبی ﷺ پرې اصرار اوکړو.اووجه دا وه.چه نبی ﷺ غوښتل چه د هجرت پشان مقدس عمل په خپله خرچه اومال سره اوکړی. حضرت ابوبکر رضی الله عنه ته خو چونکه د نبی ﷺ خوشحالی مطلوب وه.ددې وجې هغوی قیمت قبول کړو،.

قوله: وهى الجدعاء: د نبی ﷺ په اوښوکښې د یوې نوم «قصواء» راځی.د بعضې حضراتو خیال دې ،چه حضرت ابوبکر رضی الله عنه چه کومه اوښه د دوی په خدمت کښې پیش کړې وه. هغه «ناقه قصواء» وه.(١) خو دلته روایت دې،چه هغه «جدعاء» وه.بعضې خلقو وئیلی دی. چه «جدعاء» ددې وجې وه.چه د هغې غوږونه کټ شوی وو.علامه قسطلانی رحمه الله فرمائی.چه ددې غوږ کټ شوې نه وو.بلکه ددې نوم «جدعاء» وو.نو په خپلو خپلو اوښو باندې دواړه د شپې په تیاره کښې سوارۀ شول.اوروان شول.دجبل ثور یو غار ته اورسیدل. او دواړه حضرات په هغې کښې پټ شول.

دنبی ﷺ دخپل تحفظ په غرض په غار کښې پټیدل په دې خبره دلالت کوی .چه داسبابو اختیارول د توکل خلاف نه دی.ځکه چه نبی ﷺ پخپله دخپل ځان دپاره د حفاظت دا طریقه اختیار کړه.نبی ﷺ په دې غار کښې درې ورځو پورې پټ وو.(٢)

دحضرت قاسم نانوتوی رحمه الله د اتباع جذبه: د حضرت مولانا قاسم نانوتوی رحمه الله متعلق دهغوی په سوانحوکښې لیکلی شوی دی.چه کله د انګریزانو په مقابله کښې هغوی جهاد اوکړو.اوپه هغې کښې ناکامه شول.نو انګریزانو د ظلم اووینې تویولو بازارګرم کړو.په دې موقع باندې انګریزانو په زرګونو عالمان قتل کړی.په چوکونوکښې به هغوی دپانسۍ په تخته باندې ئې زوړند کړل.اوبعضې د خنزې په څرمن کښې ژوندی اوګنډلو.اودفن ئې کړلو.

حضرت مولانا قاسم نانوتی رحمه الله خو د انګریزانو خلاف برښنډه توره وه. اوهغوی په عملی توګه دهغوی خلاف قتال اوجهاد کړې وو.د دوی د ګرفتارولو دپاره انګریزانو کوشش شروع

(١) زاد المعاد (١٣٤١١)_

(٢) د هجرت سره متعلق تفصیل دپاره اوګورئ ابواب الهجرة بخاری جلد اول (٥٥١)_

كړو.خلقو مولانا ته مشوره ورکړه.چه تاسو پټ شئ. نو دوی د خلقوپه ډير اصرار باندې صرف درې ورځې پټ شو.څکه چه نبی ﷺ درې ورځې پټ شوي وو.اودرې ورځې پس بيا ښکاره شو.خلقو به ورته ډيرمنت کول.چه د پټيدوپه جواز کښې څه اشکال هم نشته.خودې باوجود د سنت د تابعدارئ غلبه وه.چه هغوی د درې ورځو نه زيات پټيدل اونه زغمل.

يوځل حکومت ته خبر ملاؤ شو.چه مولانا قاسم په فلانی ځاې کښې دې. د نيولودپاره سرکاری سپايان راغلل.اومولانا صاحب ورته ملاؤ هم شو.خوالله تعالی ورته څومره جراءت ورکړې وو.اوڅومره حوصله اوبهادری په کښې وه.چه دغه کسان کله د ګرفتارئ دپاره وراورسيدل.نوچونکه هغوی د مولانا د شکل او صورت نه ناخبر وو.نو هم د مولانا نه ئې تپوس اوکړو.چه مولوی قاسم کوم ځاې دې؟ مولانا صاحب د خپل ځاې نه يو دوه قدمونه وړاندې شو.او وې فرمائي.اوس خو هم دلته وو.هغوی دا اوګڼړل. چه د بل چا په باره کښې وائی.چه هغه دلته اوس وو.نوهغوی هغه بل کس اونه موندل.دغه شان ناکامه واپس لاړل.اودغه شان مولانا صاحب د نيولونه بچ شو.

يوځل مولانا ديوبند سره نزدې په خپلو پټو کښې په يو کور کښې مقيم وو. خبر ورته ملاؤ شو.چه مولانا په فلانی ځاې کښې موجود دې.ګرفتارونکی کسان هلته اورسيدل.مولانا موجود وو.ملاقات ورسره اوشو.هغه خلقو تپوس اوکړو.چه مولوی قاسم کوم ځاې دې؟ نولانا قاسم نانوتوی رحمه الله ورته اوفرمائيل.مولوی قاسم سره ملاؤ شوئ.کينئ چئ اوڅکئ. دڅه خبرې جلتی ده.هغوی ئې کينول.اوښه قدر اوعزت ئې ورله اوکړو.هغه کسانو اوګڼړل. چه دا کس دومره بې ويرې مونږ سره ملاويږی.اوزمونږ قدر اوعزت هم کوی.نويقيناً دا به بل څوک وی.اومولانا به بل څوک وی.دغه شان هغوی پاسيدل. لاړل. اومولانا صاحب د ګرفتارئ نه بچ شو.

خبره د مولانا قاسم نانوتی رحمه الله د اتباع سنت کيدله.په حديث کښې راغلی دی.که دچا تبه شوه.نو هغه دې بهر ته لاړشی او سحروختی دې د اوبو د بهيدو طرف ته مخ کړی.اوغسل دې اوکړی.چه څومقرر ورځې داسې اوکړی.نو د تبې نه به ښه شی.مولانا صاحب رحمه الله چه به کله هم تبې اونيولو.نوددې باوجود چه د ديوبند سره نزدې نهرنه وو.خوبيا به هم مولانا صاحب څوميله لرې تلو.اوپه نهر کښې به ئې غسل کولو.اوشفا به ورته ملاويده.څکه چه په حديث کښې دا علاج خودلې شوې وو.خودا دهرچا کار نه دې.بلکه دا د پوخ يقين خبره ده.هغه يقين کوم چه الله تعالی چاته ورکړی.نودهغې مطابق نتائج اوثمرات ښکاره کيږی.

قوله: فَكَانَ عَامِرُ بْنُ فُهَيْرَةَ غُلَامًا لِعَبْدِ اللَّهِ بْنِ الطُّفَيْلِ: عامربن فهيره د عبدالله بن طفيل بن سخبره غلام وو.دلته هم دا نقل شوی دی.خو د رجالو په کتابو کښې په عامه توګه دا ليکلې شوې دی.چه دا عبدالله بن طفيل نه وو.بلکه طفيل بن عبدالله وو.دلته قلب شوې دې.[1] دا عبدالله بن سخبره د حضرت عائشې رضي الله عنها د مور ام رومان اولنې خاوند

---

[1])فتح الباری(۳۹۰۱۷)_

وو.عبدالله بن سخبره د حضرت ابوبكر رضي الله عنه حليف وو.كله چه هغه وفات شو.نو د ام رومان سره حضرت ابوبكر رضي الله عنه واده اوكړو،د هغې نه حضرت عائشه او حضرت عبدالرحمن بن ابى بكر رضي الله عنهما پيدا شول.طفيل هم د ام رومان د بطن نه پيدا شوې وو.خوهغه د اولنى خاوند عبدالله بن سخبره خوې وو.نوپه دې طريقه طفيل د حضرت عائشې رضي الله عنها مور شريك ورور وو.عامربن فهيره د طفيل بن عبدالله غلام وو.حضرت ابوبكر رضي الله عنه هغه اخستې وو.او بيا ئې آزاد كړې وو.حضرت ابوبكر رضي الله عنه سره لنګه د پيو اوښه وه. عامربن فهيره به هم دغه اوښه د څرولو دپاره دماښامې ځنګل طرف ته بوتله.ټوله شپه به ئې په ځنګل كښې تيروله.اوبيا به سحرمكې ته راتله.دشپې په آخرى حصه كښې به ئې د اوښې نه پئ اولوشل.اونبى كريم صلى الله عليه وسلم او ابوبكر رضي الله عنه ته به ئې اوړل .او هغوى باندې به ئې پئ څكول.كله چه نبى صلى الله عليه وسلم د درې ورځو نه پس د غار ثور نه راووتل.او مدينې منورې ته روان شو.نوعامربن فهيره ورسره هم د هجرت په سفر كښې وو.اودوى دواړو حضراتو به وار په وار په خپلو خپلواښوباندې كينول. حضرت ابوبكر رضي الله عنه ښكاره خبره ده.چه په دې راضى وو.چه نبى صلى الله عليه وسلم مستقل طورپه اوښه باندې سوركړى.خو د نبى صلى الله عليه وسلم خواهش دا وو.چه ماته هم اجرملاويدل پكار دى.تردې چه درې واړه حضرات مدينې ته اورسيدل.

قوله: فَقُتِلَ عَامِرُ بْنُ فُهَيْرَةَ يَوْمَ بِئْرِ مَعُونَةَ: دامام بخارى رحمه الله اصلى مقصد هم دا جمله ده.چه په غزوه بئر معونه كښې حضرت عامربن فهيره شهيدكړې شوې وو.د هجرت دباقى حصې تعلق د غزوه بئر معونه سره نشته.

قوله: وَعَنْ أَبِي أُسَامَةَ قَالَ قَالَ هِشَامُ بْنُ عُرْوَةَ فَأَخْبَرَنِي أَبِي قَالَ لَمَّا قُتِلَ الَّذِينَ بِبِئْرِ مَعُونَةَ إلخ: دا دماقبل سند سره دې.خودا ئې جدا خكه ذكركړ،چه وړاندې كومه واقعه بيانولې شى.په هغې كښې دبير معونه ذكردې.او په ماقبل كښې چه كومه واقعه بيان شوې ده.په هغې كښې صرف د هجرت ذكر دې.حضرت عامر بن فهيره د هجرت په واقعه كښې هم شريك وو.او د بئر معونه په واقعه كښې هم،البته اولنى روايت موصوله وو.او دا روايت مرسله دې. دلته هشام بن عروه د حضرت عروه نه نقل كوى. اوحضرت عروه تابعى دې.د صحابى رضي الله عنه واسطه ئې نه ده ذكركړې.ددې دواړو دا فرق ښكاره كول هم مقصود وو.ددې وجې ى په «وعن أبي أسامة» سند سره ذكركړو.حضرت عروه فرمائى.كله چه په بير معونه كښې اويا قاريان شهيدان كړې شول.اوعمروبن اميه ضمرى رضي الله عنه قيد كړې شو،نو عامر بن طفيل يو قتيل طرف ته اشاره اوكړه.او تپوس ئې اوكړو.چه دا څوك دې؟ نو هغوى ورته اووئيل.دا عامر بن فهيره رضي الله عنه دې.عامربن طفيل اووئيل.

قوله: لَقَدْ رَأَيْتُهُ بَعْدَ مَا قُتِلَ رُفِعَ إِلَى السَّمَاءِ حَتَّى إِنِّي لَأَنْظُرُ إِلَى السَّمَاءِ بَيْنَهُ وَبَيْنَ الْأَرْضِ ثُمَّ وُضِعَ: مادې كتل كله چه دې قتل كړې شو.نودده لاش آسمان طرف ته پورته كړې شو.تردې چه ما آسمان طرف ته كتل.چه د دې لاش د آسمان او زمكې په مينځ كښې معلق دې.بيا هغه لاش په زمكه باندې كيخودې شو.

دلته د بخاى په روايت كښې دى.چه هغه لاش په زمكه باندې كيخودې شو ﷺخو بعضې اهل سيرو نقل كړى دى.چه هغه لاش بيا زمكې طرف ته رانغلو.(١)

قوله: أُصِيبَ يَوْمَئِذٍ فِيهِمْ عُرْوَةُ بْنُ أَسْمَاءَ بْنِ الصَّلْتِ فَسُمِّيَ عُرْوَةُ بِهِ وَمُنْذِرُ بْنُ عَمْرٍو سُمِّيَ بِهِ مُنْذِرًا : عروه بن اسماء بن الصلت په دې اويا قاريانوكښې شهيد شوې وو.نود عروه بن زبير ﷺنوم هم ددې عروه بن اسماء په نوم باندې كيخودې شو.(ځكه چه د بزرګانو په نوم باندې د تبرك دپاره دماشومانونوم كيخودې شى.خو يوه نكته بله هم ده.چه هغه عروه بن اسماء بن الصلت وو.اود د عروه د مور نوم هم اسماء بنت ابى بكر وو.د هغوى د پلار نوم اسماء وو.اود دوى د مور نوم اسماء وو) دغه شان په شهيدانوكښې يو منذر بن عمرو هم وو.د حضرت زبير ﷺ يوبل ځوې شوې وو. هغوى دهغه نوم (ددې شهيد په نوم باندې) منذر كيخودو.

[٣٨٦٨\٣٨٧٠] حَدَّثَنَا مُحَمَّدٌ أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللَّهِ أَخْبَرَنَا سُلَيْمَانُ التَّيْمِيُّ عَنْ أَبِي مِجْلَزٍ عَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ قَنَتَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَعْدَ الرُّكُوعِ شَهْرًا يَدْعُو عَلَى رِعْلٍ وَذَكْوَانَ وَيَقُولُ عُصَيَّةُ عَصَتِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ

[٣٨٦٩] حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ بُكَيْرٍ حَدَّثَنَا مَالِكٌ عَنْ إِسْحَاقَ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي طَلْحَةَ عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ قَالَ دَعَا النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى الَّذِينَ قَتَلُوا يَعْنِي أَصْحَابَهُ بِبِئْرِ مَعُونَةَ ثَلَاثِينَ صَبَاحًا حِينَ يَدْعُو عَلَى رِعْلٍ وَلَحْيَانَ وَعُصَيَّةَ عَصَتِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ أَنَسٌ فَأَنْزَلَ اللَّهُ تَعَالَى لِنَبِيِّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي الَّذِينَ قُتِلُوا أَصْحَابِ بِئْرِ مَعُونَةَ قُرْآنًا قَرَأْنَاهُ حَتَّى نُسِخَ بَعْدُ بَلِّغُوا قَوْمَنَا فَقَدْ لَقِينَا رَبَّنَا فَرَضِيَ عَنَّا وَرَضِينَا عَنْهُ

[٣٨٧٠] حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ حَدَّثَنَا عَبْدُ الْوَاحِدِ حَدَّثَنَا عَاصِمٌ الْأَحْوَلُ قَالَ سَأَلْتُ أَنَسَ بْنَ مَالِكٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ عَنِ الْقُنُوتِ فِي الصَّلَاةِ فَقَالَ نَعَمْ فَقُلْتُ كَانَ قَبْلَ الرُّكُوعِ أَوْ بَعْدَهُ قَالَ قَبْلَهُ قُلْتُ فَإِنَّ فُلَانًا أَخْبَرَنِي عَنْكَ أَنَّكَ قُلْتَ بَعْدَهُ قَالَ كَذَبَ إِنَّمَا قَنَتَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَعْدَ الرُّكُوعِ شَهْرًا أَنَّهُ كَانَ بَعَثَ نَاسًا يُقَالُ لَهُمُ الْقُرَّاءُ وَهُمْ سَبْعُونَ رَجُلًا إِلَى نَاسٍ مِنَ الْمُشْرِكِينَ وَبَيْنَهُمْ وَبَيْنَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَهْدٌ قِبَلَهُمْ فَظَهَرَ هَؤُلَاءِ الَّذِينَ كَانَ بَيْنَهُمْ وَبَيْنَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَهْدٌ فَقَنَتَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَعْدَ الرُّكُوعِ شَهْرًا يَدْعُو عَلَيْهِمْ [ر: ٩٥٧و ٢٦٣٧]

د قنوت فى الصلاة په باره كښې دا هغه فيصله كن روايت دې.دكوم ذكرچه وړاندې راغلې وو.په دې تصريح ده.چه رسول الله ﷺ د ركوع نه پس قنوت صرف يو مياشت وئيلې وو.په كوم كښې چه نبى ﷺ د عربو مشركو قبيلوپه حق كښې خيرې كولې.چا چه په بئر معونه

(١) السيرة الحلبية (١٧٣\٣) سرية القراء إلى بئر معونة)_

کښې اویا صحابه ﷡ شهیدان کړی وو.(دقنوت متعلق فقهی اختلاف دپاره کتاب الصلاة ته مراجعت اوکړئ)

بَابُ غَزْوَةِ الْخَنْدَقِ وَهِيَ الْأَحْزَابُ
قَالَ مُوسَى بْنُ عُقْبَةَ كَانَتْ فِي شَوَّالٍ سَنَةَ أَرْبَعٍ

[۳۸۷۱] حَدَّثَنَا يَعْقُوبُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ سَعِيدٍ عَنْ عُبَيْدِ اللَّهِ قَالَ أَخْبَرَنِي نَافِعٌ عَنْ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَرَضَهُ يَوْمَ أُحُدٍ وَهُوَ ابْنُ أَرْبَعَ عَشْرَةَ سَنَةً فَلَمْ يُجِزْهُ وَعَرَضَهُ يَوْمَ الْخَنْدَقِ وَهُوَ ابْنُ خَمْسَ عَشْرَةَ سَنَةً فَأَجَازَهُ [ر:۲۵۲۱]

غزوه خندق: نبی ﷺ چه کله د یهودو قبیله بنو نضیر د مدینې منورې نه اوویستل.نود دې قبیلې یوه ډله په خیبر کښې آباده شوه.اودمسلمانانوخلاف په سازشونوکښې لګیا شول.

کله چه مسلمانانوته په جنګ احد کښې شکست ملاؤ شو.نودوی ته ډیره ښه موقع ملاؤ شوه. نو د دوی په سردارانوکښې حیي بن اخطب،سلام بن ابی الحقیق ، کنانه بن الربیع، مکې معظمې ته لاړل.اوقریش ئې د رسول الله اود مسلمانانو خلاف په جنګ کولوباندې اماده کړل.کنانه بن الربیع د بنوغطفان خلقوته ورغلل. اوورته ئې اوونیل.چه د خیبر په قجورو کښې به مونږ تاسوته هرکال نیمې قجورې درکووخوپه دې شرط چه تاسو د مسلمانانو خلاف دجنګ دپاره تیار شئ.په دې لالچ باندې دا خلق هم د جنګ دپاره تیارشو. دغه شان بنواسد د بنوغطفان حلیف وو. دوی هغوی ته هم دملګرتیا کولودپاره اوونیل. هغوی هم تیارشول.دغه شان بنو سلیم او بنو سعید هم تیارشول.([1]) نودا لسو زروته نزدې لوئې لښکر تیار شو. او مدینې منورې طرف ته روان شو.په دې کښې د قریشو څلور زره کسان وو.دوی سره درې سوه اسونه اوپنځلس سوه اوښان وو.ابوسفیان د ټول لښکر قیادت کولو. او د احد سره نزدې ډیره شول.([2])

نبی کریم ﷺ ته چه کله ددې خبر ملاؤ شو.نو دوی د صحابو﷡ سره مشوره اوکړه.حضرت سلمان فارسی﷛ د خندق کنستلومشوره ورکړه.د مدینې منورې نه درې طرفونو ته کورونه او د قجورو باغونه وو.دهغه طرفونو نه حمله کول خود کافرانو دپاره ګرانه وه.صرف د شام طرف ته چه کومه حصه کهولاؤ وه.اود دشمن حمله هم ددغه طرف نه کول وو.نونبی ﷺ د حضرت سلمان فارسی﷛ مشوره قبول کړه.اوهم دغه طرف ته ئې دخندق کنستلوحکم ورکړو.نبی ﷺ سره درې زره صحابه کرام﷡ د دې خندق په کنستلوکښې شریك وو. نبی ﷺ پخپله حدود مقرر کړل. او کرښې ئې واچولې.په لسو لسو کسانوباندې ئې لس لس ګزه زمکه تقسیم کړه. د خندق ژوروالې پنځه ګزوته نزدې مقرر کړې شوې وو.اوددې اوږدوالې تقریباً درې نیم میله وه.نبی ﷺ په خپله د خندق په کنستلوکښې شریك

---

[1])الکامل لابن اثیر (۱۲۲\۲) وطبقات ابن سعد(۶۵\۲) وزادالمعاد (۲۷۰\۳)-

[2])طبقات ابن سعد(۶۶\۲)_

وو.انصاراومهاجرینو ټول په جمع باندې رجزیه اشعار وئیل.اودخپلې خپلې حصې په کنستلو کښې لګیا وو.بعضې صحابه رضي الله عنهم چه کله دخپلې حصې نه اوزګار شول.نوهغوی د نورو په حصه کښې شریك شول.[1] دغه شان د ابن سعد رحمه الله د روایت مطابق په شپږو ورځو کښې دا خندق تیارشو.[2] په دې کښې نور روایات هم شته.دبعضو په نیز پنځلس ورځې د بعضو په نیز شل ورځې او د بعضو په نیز څلورویش ورځې.اوپه یو روایت کښې یوه میاشت هم خودلې شوې ده.علامه سمهودی فرمائی.چه په اصل کښې د خندق په کنستلو خو شپږ ورځې لګیدلې وې.البته د
محاصرې مودهٔ شل ورځې وه.[3]

دا د سختې یخنۍ موسم وو.د تیزو او یخو هواګانو طوفانونه چلیدل .او د قحط زمانه وه.څوورځې مسلمانان په نهره وو.پخپله دنبی صلی الله علیه وسلم په خیټه پورې ګټې تړلې شوې وې.خوداسلام دپاره د قربانۍ ورکولو یوه جذبه وه.دکوم په وجه چه د دنیا هرتکلیف داسلام دپاره برداشت کول هغوی ته آسان وو.

چه مسلمانان د خندق کنستلونه فارغ شو.نود کافرانو لښکرراورسیدل.اود احد سره ئې ډیره واچوله.مسلمانان مقام سلع ته نزدې ورغلل.ښځو او ماشومان ئې محفوظ قلعه ګانوته د لیږلو حکم اوکړو.اوڅه صحابه رضي الله عنهم ئې دهغوی په حفاظت باندې مقررکړل.[4]

دکافرانولښکرچه کله راغلل.اوخندق ئې اولیدلو.نوددې څیزسره وړاندې دهغوی چرته واسطه نه وه راغلې.ددې وجې هغوی نه پوهیدل،چه څنګه حمله اوکړی.صرف یو صورت وو.چه د غشو په ویشتلوسره حمله اوکړی.نود دواړو طرفونو نه غشی ویشتلی کیدل.په دې تیراندازۍ کښې حضرت سعدبن معاذ رضي الله عنه زخمی شو.دکومې په وجه چه هغوی روسته بیا وفات شو.

دا سلسله شلو ورځو پورې اودبعضې په نیز یوې میاشتې پورې جاری وه. کافرانو څو منصوبې جوړې کړې.خویوه هم فائده منده نشوه.آخری دا چه یوه ورځ هغوی مشوره اوکړه.چه نن به راجمع شو.اویوه عامه او سخته حمله اوکړې شی. نو کافرانو یوه سخته حمله اوکړه.د غشو او د کاڼړو باران ئې جوړ کړو.اود عربو مشهورپهلوان عمروبن عبدود، او دده سره عکرمه بن ابی جهل،نوفل بن عبدالله. اوضراربن خطاب وغیره د یوځای نه په

[1])ابن اثیر رحمه الله لیکلی دی.چه دخندق د تقسیم په وخت کښې د مهاجرینواوانصارو دحضرت سلمان فارسی رضي الله عنه په باره کښې اختلاف پیدا شو.هره ډله په دې باندې ټینګه وه.چه دوی خان سره شریك کړی.دمهاجرینودعوه وه.چه دې مهاجردې.نو دې به مونږ سره شریك وی.انصارو ده ته انصاری وئیل.اوخپل خان سره ئې شریکول غوښتل.نو نبی صلی الله علیه وسلم اوفرمائیل. ((سلمان منا أهل البیت)) سلمان زمونږ اهل بیتو نه دې.اوګورئ (الکامل لابن اثیر(۱۲۲/۲)_~

[2])طبقات ابن سعد(۶۷/۲)_

[3])سیرة مصطفی (۳۱۱/۲) په حواله د زرقانی (۱۱۰/۲)_

[4])سیرة ابن هشام (۲۳۱/۳)_

خندق واوړیدل. او مسلمانانوته ئې د مبارزت دعوت ورکړو.عمروبن عبدود په بدرکښې زخمي شوې وو.اوهغه قسم خوړلې وو.چه ترڅو پورې د مسلمانانو نه بدله وانخلم.په سر کښې به تیل نه لګوم. د عمروبن عبدود د مقابلې دپاره حضرت علی رضی الله عنه وراووتل.([1]) عمرو ورته اووئیل. ته ورکوټې ئې.تراوسه پورې تا د ژوند څه خوند نه دې اخستې،نو ته واپس لاړه شه،څوک غټ سړې زما مقابله کښې راوله.زه ستا قتلول نه خوښوم.حضرت علی رضی الله عنه ورته اووئیل.خو زه ستا قتلول خوښوم.ددې په وجه عمرو په غصه کښې راغلو. اود اس نه راکوز شو.په حضرت علی رضی الله عنه باندې ئې ګذار اوکړو.حضرت علی رضی الله عنه د هغه ګذار په ډهال سره منع کړو.خوپه تندی باندې زخمي شو.په جواب کښې حضرت علی رضی الله عنه ګذار اوکړو.اوپه اولنی ګذار باندې ئې هغه جهنم ته او رسول. او نعره تکبیر ئې اووئله.اود فتح اعلان ئې اوکړو.([2]) چه دعمرو مرګ ئې اولیدل. نو د هغه سره چه باقی کوم کسان وو.هغوی اوتختیدل.نوفل بن عبدالله په تختیدو ته کښې په خندق کښې وریږیوتل.حضرت علی رضی الله عنه ورکوز شو.هغه ئې هم په خندق کښې ختم کړو.([3]) دا ډیره سخته ورځ وه.ټول ورځ د غشو ګذارونه کیدل.کافرانود غشو او کاڼو باران جوړ کړې وو.په دغه ورځ مسلسل د نبی ﷺ نه څلور مونځونه قضا شول.

محاصره هم هغه شان جاری وه.یوه ورځ نعیم بن مسعود اشجعی رضی الله عنه د نبی ﷺ په خدمت کښې حاضر شو.او عرض ئې اوکړو.یارسول الله ﷺ ما ایمان راوړې دې. اوزما قوم ته زما د ایمان راوړو علم نشته.که تاسو اجازت کوئ.نو زه به څه چل اوکړم.نبی ﷺ ورته اجازت ورکړو.اووې فرمائیل«فإن الحرب خدعة» جنګ خوهم د حیله او تدبیرنوم دې.([4]) نعیم بن مسعود اشجعی د بنو غطفان د قبیلې سردار وو.د قریشو اویهودو دواړو په ده باندې اعتماد وو.هغوی د قریشو او یهودو په مینځ کښې د اختلاف راوستلوعجیبه تدبیر اوکړو. هغه داسې چه اول د بنو قریظۀ یهودو ته راغلل.اوهغوی ته ئې اووئیل.چه تاسوخو په جنګ

---

[1])ابن کثیر رحمه الله لیکلی دی.چه کله عمروبن عبدود مسلمانانوته د مبارزت دعوت ورکړو.نوحضرت علی رضی الله عنه اودریدل.اود نبی ﷺ نه ئې د اجازت اوغوستل.چه زه دمقابلې دپاره ځم.نبی ﷺ ورته اوفرمائیل.دا عمرو دې.مقصد ئې دا وو.چه ته کم عمره ئې.اودې مشهور او تجربه کارپهلوان دې.هغه دوباره مسلمانانوته دعوت ورکړو.حضرت علی رضی الله عنه دوباره اودریدل.نبی ﷺ ورته دوباره هم هغه خبره اوکړه.په دریم ځل چه کله بیا عمرود مبارزت دعوت ورکړو.نو حضرت علی رضی الله عنه اودریدل.نبی ﷺ ورته اوفرمائیل دا عمرو دې.حضرت علی رضی الله عنه عرض اوکړو.که دې عمرو دې.خوبیا هم زه د ده مقابله کول غواړم.نبی ﷺ اجازت ورکړو.حضرت علی رضی الله عنه لاړل.اوهغه ئې قتل کړو.واپس راغلو.البدایة والنهایة (۱۰۶\٤)_

[2])الکامل لابن اثیر(۱۲٤\۲)_

[3])اوګورئ البدایة والنهایة (۱۰۷\۳) البته ابن سعد په طبقات (۶۸\۲) کښې لیکلی دی.چه حضرت زبیربن العوام رضی الله عنه په نوفل باندې په توره ګذار اوکړو.هغه ئې دوه ټکړې کړو.کیدې شی.چه حضرت علی رضی الله عنه اوحضرت زبیر رضی الله عنه دواړو قتل کړې وی.)_

[4])سیرة ابن هشام (۲٤۰\۳) وزاد المعاد(۲۷۳\۳)_

كښې شريك شوې ئې. خو تاسودا سوچ كړې دې.كه په جنګ كښې شكست اوشو.نو قريش او بنو غطفان خويه خپلو كورونو ته واپس لاړ شى.خوتاسوبه كوم خوا ځئ.تاسوخويه هم دلته په مدينه كښې د مسلمانانو سره اوسيږئ.په دغه وخت كښې به ستاسوڅه حال وى؟ بنو قريظو ورته اوونيل.چه بيا څه كول پكار دى.حضرت نعيم بن مسعود ﷺ ورته اوونيل.اول اطمينان اوكړئ.دقريشو او بنوغطفان څه كسان خان سره ګانړه كړئ. كه هغوى خپل كسان تاسو سره ګانړه كوى.نو جنګ اوكړئ.ګنى مه كوئ.بنو قريظو ته دا خبره خوښه شوه. اوټولواوونيل.د قريشونه د كسانو ګانړه كولومطالبه كول پكار ده.حضرت نعيم بن مسعود ﷺ دهغه ځاې نه قريشوته راغلل.اوورته ئې اوونيل.تاسوته معلومه ده.چه يهود د مسلمانانو سره په جنګ كولوباندې پښيمانه شوى دى.اوهغوى محمد (ﷺ) ته پيغام ليږلې دې.كه مونږ دقريشو او بنوغطفان څه كسان ګرفتاركړو.اوتاسو ته ئې حواله كړو.نوآيا ته به راضى شې.اومحمد (ﷺ) ورسره رضا ښكاره كړې ده.نواوس د يهوديانو اراده ده.چه ستاسو نه څه كسان په ګانړه كښې واخلى.اوهغه مسلمانانوته حواله كړى.(١)

قريشو اوبنو غطفان عكرمه بن ابى جهل بنو قريظو ته اوليږل.چه د جنګ محاصره ډيره اوږده شوه.اوس تاسو بهرته راوځئ.چه يوځاې شو.اوحمله اوكړو. عكرمه چه هلته ورغلو.نوهغوى ورته اوونيل.چه مونږ به هغه وخت په جنګ كښې شركت كوو.كله چه تاسو څه كسان مونږ سره ګانړه كړئ.كله چه تاسو مونږ سره څه كسان د ګانړې په توګه كينوئ. نو مونږ ته به اطمينان اوشى.هسې نه چه تاسو مونږ يواځې پريږدئ.په دې جواب سره د نعيم بن مسعود ﷺ د خبرې دصداقت قريشواو بنوغطفان ته يقين اوشو.چه هغه چه څه ونيلى وو. هغه صحيح دى.هغوى ورته اوونيل.چه مونږ د ګانړې په توګه تاسوسره خپل كسان نشى ايسارولې.كه جنګ كوئ.خوراشئ.دغه شان د كافرانو په ډلو كښې افتراق راغلو.اوپه خپل منيځ كښې مختلف شو.

دې سره سره الله تعالى يوه تيزه سيلئ راوليږله.هغې د كافرانو د لښكر د خيمو لركى راوويستل.اودهغې طنابونه مات شول.كتوئ او نور سامان ئې ګډ وډ شو.دڅه په وجه چه كافران بدحواسه شول.اواوويريدل.اوآخردا چه ابوسفيان اعلان اوكړو.چه بنوقريظو زمونږ ملګرتيا پريخودو.زمونږ څاروى هلاك شول.زول (تيزې هوا) زمونږ خيمې اودهغې طنابونه راوويستل.د دې وجې سمدستى واپس روان شئ.دا ئې اوونيل.اوابوسفيان په خپل اوښ سور شو.اودغه شان قريش اونور ټول خلق روان شول.(٢)

چه صبا شو.نونبى ﷺ هم دا ونيل اومدينې منورې طرف ته روان شو.چه ((لااله إلا الله وحده لا شريك له،له الملك وله الحمد،وهوعلى كل شئ قدير،آئبون تائبون عابدون ساجدون لربنا حامدون صدق الله وعده ونصر عبده وهزم الأحزاب وحده)) دا د چارشنبې ورځ وه.اود ذوالقعدې ٢٣ تاريخ وو.(٣)

---

(١) اوګورئ البداية والنهاية (١١١/٤و ١١٣) وسيرة ابن هشام (٢٤٠/٣)_

(٢) طبقات ابن سعد(٦٩/٢)_

(٣) طبقات ابن سعد(٧٠/٢)_

په دي غزا كښې شپږ مسلمانان شهيدان شول.① حضرت سعدبن معاذ② حضرت عبدالله بن سهل③ حضرت انس بن اويس④ حضرت طفيل بن نعمان⑤ حضرت كعب بن زيد
⑥ حضرت ثعلبه بن عنمه رضي الله عنهم.
دكافرانو درې كسان قتل شوى وو.① عمروبن عبدود② نوفل بن عبدالله
③ عثمان بن منبه ([1])
په غزوه خندق كښې نبى ﷺ حضرت عبدالله بن ام مكتوم رضي الله عنه په مدينه منوره كښې خپل نائب پريخودې وو.([2])
په غزوه خندق كښې د مسلمانانوشعار (علامتى ټكى) ﴿حم، لاينصرون﴾ ([3]) وو.
دحضرت حسان بن ثابت رضي الله عنه په باره كښې راځى.چه دوى په غزوه خندق كښې دهغه قلعې په حفاظت باندې مامور وو.په كومه كښې چه ښځې وې.د نبى ﷺ ترور يو يهودى د قلعې نه ګيرچاپيره چكرلګونكې اوكتل.نودوى حضرت حسان بن ثابت رضي الله عنه ته اووئيل.چه دې قتل كړه.چرته داسې اونشى.چه دې زمونږ جاسوسى اوكړى. حضرت حسان دهغه د قتلولونه معذرت اوكړو.حضرت صفيې رضي الله عنها په خپله دقلعې يو لرګې راوچت كړو.اوپه هغه يهودى پسې ورغله.هغه لرګې ئې د هغه سر ته راپريخودو.اوهغه ئې قتل كړو.اوبيا راغله.حضرت حسان رضي الله عنه ته ئې اووئيل.اوس دده وسله خو ترې راپرنيزه.حضرت حسان رضي الله عنه ددې نه هم معذرت اوكړو.اووې وئيل.ماته ددې ضرورت نشته.([4])
خوعلامه سهيلى رحمه الله ليكلى دى.چه دا روايت صحيح نه دې.يوخود دې وجې چه دا منقطع الاسناد دې.دويمه دا چه حضرت حسان رضي الله عنه د قريشو شاعرانو په مذمت كښې اشعار وئيل.اوپه جواب كښې به هغوى هم اشعار وئيل.نوكه حضرت حسان رضي الله عنه دومره بزدل وې.نود هغه مخالف شاعرانوبه دهغوى خلاف په اشعاروكښې دهغه د بزدلۍ ضرور ذكركولو. حالانكه دهغوى خلاف چه كوم اشعار وئيلى شوى دى.په هغې كښې چرته هم دهغوى د بزدلۍ ذكرنشته.([5])
دغزوه خندق په تاريخ وقوع كښې اختلاف: دغزوه خندق په باره كښې ابن اسحاق،قتاده،او دعامو اهل سيرو اومغازى دا رائې ده.چه دا په ٥ ھ كال كښې واقع شوې وه.([6]) امام بخارى رحمه الله د موسى بن عقبه قول نقل كړې دې.چه دا په ٤ھ كښې واقع شوې وه.اودمحمدبن حزم

---

[1])طبقات ابن سعد(٧٠\٢) وكامل ابن اثير(١٢٤\٢)_
[2])البداية والنهاية (١٠٣\٤)_
[3])سيرة ابن هشام (٢٣٧\٣) وزادالمعاد (٣٧٣\٣)_
[4])سيرة ابن هشام (٢٣٩\٣)_
[5])الروض الأنف (١٩٣\٢و ١٩٤)_
[6])زادالمعاد(٢٦٩\٣) فصل فى غزوة الخندق)_

ظاهری رحمه الله هم دا رائې ده.هم دا قول د امام مالک رحمه الله هم دې.(۱) اودامام بخاری رحمه الله میلان هم دې طرف ته معلومیږی.ځکه چه دوی د موسی بن عقبه رحمه الله قول نقل کړې دې.د ابن اسحاق رحمه الله قول ئې نه دې نقل کړې.

وجه تسمیه: غزوه خندق ته ددې وجې غزوه خندق وائی.چه د جبل سلع مخامخ نبی ﷺ خندق کنستلې وو.روسته جبل سلع وو.اومخامخ خندق وو.اودهغې نه اخوا د مشرکانوډلې جمع شوې وې.ددشمن د مخ نیوی دپاره په عربوکښې د خندق کنستلو طریقه نه وه.البته په ایرانیانوکښې دا طریقه وه.اودحضرت سلمان فارسی رضی الله عنه تعلق چونکه د ایران سره وو.هغه ددې نه واقف وو.نوهغوی ددې مشوره ورکړه .او نبی ﷺ هغه منظور کړه.

ددې نه یوه خبره دا هم معلومه شوه.که ددشمن مغلوب کولو دپاره اودخپلې دفاع دپاره که د نورو قومونو ایجاد کړې وسله اوتدبیرونه استعمال کړې شی.نوپه دې کښې څه قباحت نشته.وئیلی شی.چه منو شهربن ابیرج افریدون دحضرت موسی علیه السلام په وخت کښې یوسړې وو.د ټولونه وړاندې هغه د خندق طریقه ایجاد کړې وه.اود هغې نه پس دا بیا په مختلفو قومونو کښې جاری شوه.(۲)

غزوه خندق ته غزوه احزاب هم وائی.احزاب ورته ددې وجې وائی.چه په دې غزوه کښې مشرکانو مختلفې قبیلې د ځان سره کړې وو.اود نبی ﷺ دمقابلې دپاره راغلی وو.چه شمارئې لس زره وو.حالانکه دهغوی په مقابله کښې دمسلمانانوټول تعداد درې زره وو. نوچونکه دکافرانود احزابو راجمع.کیدل په دې غزوه کښې شوی وو.ددې وجې دې غزوې ته غزوه احزاب هم وائی.

قوله: حَدَّثَنَا يَعْقُوبُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ سَعِيدٍ: دحضرت ابن عمر رضی الله عنهما نه روایت دې.چه دوی په غزوه احد کښې نبی ﷺ ته پیش شوې وو.په دغه وخت کښې دحضرت ابن عمر رضی الله عنهما عمر څورلس کاله وو.نو نبی ﷺ هغه ته اجازت نه وو ورکړې.بیا دغزوه خندق په موقع دوی نبی ﷺ ته پیش شو.په دغه وخت کښې ددوی عمر پنځلس کاله وو،نو نبی ﷺ اجازت ورکړو.

امام بخاری رحمه الله دا روایت نقل کړې دې.په دې روایت کښې د غزوه احد په موقع ددوی عمر څورلس کاله خودلې شوې دې.اوغزوه احد په اتفاق سره په ۳ھ کښې شوې وه.ددې نه پس په غزوه خندق کښې د دوی عمر پنځلس کاله خودلې شوې دې.نومعلومه شوه.چه غزوه خندق په ۴ھ کښې شوې ده.امام بخاری رحمه الله د «كانت فى شوال سنة أربع» په تائید کښې دا روایت پیش کړې دې.

① خولکه ځنګه چه وئیلی شوې دی.چه دعام اهل سیراومغازی په ۵ھ کښې د دې غزوې د

---

(۱)زادالمعاد (۳/۲۶۹)_

(۲)علامه سهیلی رحمه الله لیکلی دی.((وحفر الخندق لم يكن من عادة العرب ولكن من مكائدالفرس وحروبها ـ وأول من خندق الخنادق من ملوک الفرس منوشهربن ابیرج ابن افریدون.. وانظر(الروض ا لأنف (۲/۱۸۷)

واقع كيدو قائل دى.هغوى ددې روايت جواب دا كوى.چه د غزوه احد په موقع د حضرت ابن عمر ﷠ عمردڅورلسم كال شروع وه.اوپه غزوه خندق كښې د دوى دعمر دپنځلسم كال آخر وو.نوپه دې طريقه به د دوو كالو فاصله شى.اوپه ٥هجرئ كښې واقع كيدو سره به د روايت باب څه تعارض رانشى.

② بعضې حضراتوددې روايت دا جواب وركړې دې.چه په غزوه خندق كښې دحضرت ابن عمر ﷠ عمر دپنځلسوكالونه زيات وو.خوچونكه د جهاد د شركت دپاره پنځلس كاله عمرچونكه شرط دې.په دې وجه په روايت كښې دپنځلسوكالو ذكردې.خوددې نه دا نه لازميږى.چه د دوى عمرد پنځلسوكالونه زيات نه وو.(۱)

③ دريمه خبره بعضې حضراتودا كړې ده.چه هجرت په ربيع الاول كښې شوې وو. اوهم په دغه كال دربيع الاول نه وړاندې چه كوم محرم وو.نودهغې نه د هجرى كال حساب لګولې شوې دې.هم دا دعامو عالمانوقول دې.البته د يعقوب بن سفيان وغيره خيال دې.چه دهجرى كال د شروع كولوحساب د راروان محرم نه شوې دې. يعنى دهجرت نه لس مياشتې پس چه كوم محرم وو.د هغې ﻪ ددې هجرى كال ابتداء شوې ده.په دې لحاظ سره غزوه بدرپه اولنئ هجرى غزوه احد په :ويمه هجرى اوغزوه خندق په څلورمه هجرى كښې واقع شوى دى.نوكوم كسان چه د غزوه خندق په ۴ هجرئ كښې د واقع كيدو قائلين دى.نوهغوى د هجرى تاريخ شروع د يعقوب بن سفيان قول اختياركړې دې.اوكوم حضرات چه ددې په ٥ هجرئ كښې د واقع كيدو قائلين دى.نودهجرى كال په ابتداء كښې د جمهورو قول اختياركړې دې.نودا څه حقيقى اختلاف نه دې.د كال دوقوع په تعين كښې خو ټول متفق دى.البته د هجرى كال په ابتداء كښې د اختلاف په وجه د ۴ھ او۵ھ فرق راغلې دې.(۲)

خودهجرى كال په ابتداء كښې ديعقوب بن سفيان رائې صحيح نه معلوميږى .ځكه چه ددې په وجه د هجرت نه پس لس مياشتې دهجرى كال په مياشتوكښې نشى شمارلې.اوددې څه معقوله وجه نشته.نوصحيح خبره هم هغه ده.چه د هجرى كال ابتداء دهجرت دمياشتې يعنى ربيع الاول نه وړاندې چه كوم محرم وو.دهغې نه اوكړې شى.(۳)

دامام مالك ﷫ رائې دا ده.چه د هجرى كال تاريخ دې هم د ربيع الاول نه اوكړې شى.ځكه چه هم دا مياشت د هجرت ده.(۴) والله اعلم

[۳۸۷۲]حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ حَدَّثَنَا عَبْدُ الْعَزِيزِ عَنْ أَبِي حَازِمٍ عَنْ سَهْلِ بْنِ سَعْدٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ كُنَّا مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي الْخَنْدَقِ وَهُمْ يَحْفِرُونَ وَنَحْنُ نَنْقُلُ

---

(۱) دذكرشووتوجيهاتودپاره اوګورئ (زادالمعاد (۲۷۰۱۳) ودلائل بيهقى (۳۹۶۱۳و ۳۹۷)_

(۲) دتفصيل دپاره اوګورئ دلائل بيهقى (۳۹۶۱۳) باب التاريخ لغزوة الخندق والبداية والنهاية (۹۳۱۴و ۹۴)

(۳) البداية والنهاية (۹٤۱٤)_

(۴) البداية والنهاية (۹٤۱٤)_

التُّرَابَ عَلَى أَكْتَادِنَا فَقَالَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اللّٰهُمَّ لَا عَيْشَ إِلَّا عَيْشُ الْآخِرَهْ فَاغْفِرْ لِلْمُهَاجِرِينَ وَالْأَنْصَارِ [ر:۳۵۸۶]

حضرت سهل بن سعد رضی الله عنه فرمائي چه په خندق کښې مونږ د رسول الله صلی الله علیه وسلم سره وو.صحابو رضی الله عنهم به خندق کنستلو.او مونږ به خاوره په خپلو اوږو باندې ديوخاي نه بل خاي ته اوړله.نو نبي صلی الله علیه وسلم اوفرمائيل.

قوله: اللّٰهُمَّ لَا عَيْشَ إِلَّا عَيْشُ الْآخِرَهْ فَاغْفِرْ لِلْمُهَاجِرِينَ وَالْأَنْصَارِ: اې الله اصلي ژوند خود آخرت دې.تاسو مهاجرين اوانصارو اوبخښې.

[۳۸۴۳/۳۸۴۳] حَدَّثَنَا عَبْدُ اللّٰهِ بْنُ مُحَمَّدٍ حَدَّثَنَا مُعَاوِيَةُ بْنُ عَمْرٍو حَدَّثَنَا أَبُو إِسْحَاقَ عَنْ حُمَيْدٍ سَمِعْتُ أَنَسًا رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ يَقُولُ خَرَجَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَى الْخَنْدَقِ فَإِذَا الْمُهَاجِرُونَ وَالْأَنْصَارُ يَحْفِرُونَ فِي غَدَاةٍ بَارِدَةٍ فَلَمْ يَكُنْ لَهُمْ عَبِيدٌ يَعْمَلُونَ ذٰلِكَ لَهُمْ فَلَمَّا رَأَى مَا بِهِمْ مِنَ النَّصَبِ وَالْجُوعِ قَالَ اللّٰهُمَّ إِنَّ الْعَيْشَ عَيْشُ الْآخِرَهْ فَاغْفِرْ لِلْأَنْصَارِ وَالْمُهَاجِرَهْ فَقَالُوا مُجِيبِينَ لَهُ نَحْنُ الَّذِينَ بَايَعُوا مُحَمَّدَا عَلَى الْجِهَادِ مَا بَقِينَا أَبَدَا

عبدالله بن محمد مسندي رحمه الله دامام بخاري رحمه الله استاذ دې.«حدثنا ابواسحاق» يعني ابراهيم بن محمد بن حارث فزاري.

نبي صلی الله علیه وسلم اوکتل.چه صحابو رضی الله عنهم د سختې يخنۍ په موسم کښې خندق کنولو.کله چه نبي صلی الله علیه وسلم دهغوی مشقت او ولوږې ته اوکتل.نو وې فرمائيل.

اللّٰهُمَّ إِنَّ الْعَيْشَ عَيْشُ الْآخِرَهْ فَاغْفِرْ لِلْأَنْصَارِ وَالْمُهَاجِرَهْ

صحابو رضی الله عنهم به ددې په جواب کښې وئيل.

نَحْنُ الَّذِينَ بَايَعُوا مُحَمَّدَا عَلَى الْجِهَادِ مَا بَقِينَا أَبَدَا

مونږ يو هغه خلق چا چه بيعت کړې دې د محمد صلی الله علیه وسلم سره چه ترڅو پورې مونږ باقي او ژوندي يو.نوهميشه به ددوی په ملګرتيا کښې جهاد کوو.

[۳۸۴۳] حَدَّثَنَا أَبُو مَعْمَرٍ حَدَّثَنَا عَبْدُ الْوَارِثِ عَنْ عَبْدِ الْعَزِيزِ عَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ جَعَلَ الْمُهَاجِرُونَ وَالْأَنْصَارُ يَحْفِرُونَ الْخَنْدَقَ حَوْلَ الْمَدِينَةِ وَيَنْقُلُونَ التُّرَابَ عَلَى مُتُونِهِمْ وَهُمْ يَقُولُونَ نَحْنُ الَّذِينَ بَايَعُوا مُحَمَّدَا عَلَى الْإِسْلَامِ مَا بَقِينَا أَبَدَا قَالَ يَقُولُ النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَهُوَ يُجِيبُهُمْ اللّٰهُمَّ إِنَّهُ لَا خَيْرَ إِلَّا خَيْرُ الْآخِرَهْ فَبَارِكْ فِي الْأَنْصَارِ وَالْمُهَاجِرَهْ قَالَ يُؤْتَوْنَ بِمِلْءِ كَفِّي مِنَ الشَّعِيرِ فَيُصْنَعُ لَهُمْ بِإِهَالَةٍ سَنِخَةٍ تُوضَعُ بَيْنَ يَدَيِ الْقَوْمِ وَالْقَوْمُ جِيَاعٌ وَهِيَ بَشِعَةٌ فِي الْحَلْقِ وَلَهَا رِيحٌ مُنْتِنٌ [ر:۲۶۷۹]

قوله: قَالَ يُؤْتَوْنَ بِمِلْءِ كَفِّي مِنَ الشَّعِيرِ فَيُصْنَعُ لَهُمْ بِإِهَالَةٍ سَنِخَةٍ تُوضَعُ بَيْنَ يَدَيِ الْقَوْمِ وَالْقَوْمُ جِيَاعٌ وَهِيَ بَشِعَةٌ فِي الْحَلْقِ وَلَهَا رِيحٌ مُنْتِنٌ: حضرت انس رضی الله عنه فرمائي.چه چونګ اوربشې به صحابو رضی الله عنهم ته ورکولې شو.اوهغه اوربشې به په بدبوداره وازګه

كنبې پخولې شو. اومسلمانانوته به مخامخ كيخودې شو. هغه حضرات وږې وو. اوهغه خوراك به ئې په حلق كنبې انختل. (خود ولوږې په وجه به ئې مجبوراً خوړل) اوپه هغې كنبې به بدبوئى هم وه. «يصنع» يطبخ- اهالة، وازگې ته وائى. «بشعة» بفتح الباء وكسرالشين، د خوراك داسې سخا شوې څيز چه په حلق كنبې انخلى. «سنخة» بفتح السين وكسرالنون وفتح الحاء) بدبودارڅيزته وائى.

يوه شبه اودهغې جوابونه: دلته يوه شبه ده. چه په قرآن كريم كنبې د نبى ﷺ په صفاتوكنبې راځى. چه ﴿وَمَا عَلَّمْنٰهُ الشِّعْرَ وَمَا يَنْۢبَغِىْ لَهٗ﴾ اودلته نبى ﷺ اشعار وائى.

① ددې جواب امام بيهقى رحمه الله دا وركړې دې. چه په اصل كنبې دا اشعار نه دى. بلكه رجز دې. اود شعردعالمانو په نيز رجز په اشعاروكنبې داخل نه دى. نو ځكه دا د آيت خلاف نه دې.(١)

② بعضې حضراتوفرمائيلى دى. چه په آيت كنبې چه كومه خبره شوې ده. دهغې مقصدا دې. چه د شعرجوړول د نبى ﷺ د شان مناسب نه دى. اودا دشعرجوړول نه دى. بلكه د شعر ونيل دى. نود قرآن د آيت سره ددې څه تعارض نشته.

[٣٨٧٥/٣٨٧٦] حَدَّثَنَا خَلَّادُ بْنُ يَحْيَى حَدَّثَنَا عَبْدُ الْوَاحِدِ بْنُ أَيْمَنَ عَنْ أَبِيهِ قَالَ أَتَيْتُ جَابِرًا رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ فَقَالَ إِنَّا يَوْمَ الْخَنْدَقِ نَحْفِرُ فَعَرَضَتْ كُدْيَةٌ شَدِيدَةٌ فَجَاءُوا النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالُوا هَذِهِ كُدْيَةٌ عَرَضَتْ فِي الْخَنْدَقِ فَقَالَ أَنَا نَازِلٌ ثُمَّ قَامَ وَبَطْنُهُ مَعْصُوبٌ بِحَجَرٍ وَلَبِثْنَا ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ لَا نَذُوقُ ذَوَاقًا فَأَخَذَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْمِعْوَلَ فَضَرَبَ فِي الْكُدْيَةِ فَعَادَ كَثِيبًا أَهْيَلَ أَوْ أَهْيَمَ فَقُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ ائْذَنْ لِي إِلَى الْبَيْتِ فَقُلْتُ لِامْرَأَتِي رَأَيْتُ بِالنَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ شَيْئًا مَا كَانَ فِي ذَلِكَ صَبْرٌ فَعِنْدَكِ شَيْءٌ قَالَتْ عِنْدِي شَعِيرٌ وَعَنَاقٌ فَذَبَحْتُ الْعَنَاقَ وَطَحَنَتْ الشَّعِيرَ حَتَّى جَعَلْنَا اللَّحْمَ فِي الْبُرْمَةِ ثُمَّ جِئْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَالْعَجِينُ قَدْ انْكَسَرَ وَالْبُرْمَةُ بَيْنَ الْأَثَافِيِّ قَدْ كَادَتْ أَنْ تَنْضَجَ فَقُلْتُ طُعَيِّمٌ لِي فَقُمْ أَنْتَ يَا رَسُولَ اللَّهِ وَرَجُلٌ أَوْ رَجُلَانِ قَالَ كَمْ هُوَ فَذَكَرْتُ لَهُ قَالَ كَثِيرٌ طَيِّبٌ قَالَ قُلْ لَهَا لَا تَنْزِعْ الْبُرْمَةَ وَلَا الْخُبْزَ مِنْ التَّنُّورِ حَتَّى آتِيَ فَقَالَ قُومُوا فَقَامَ الْمُهَاجِرُونَ وَالْأَنْصَارُ فَلَمَّا دَخَلَ عَلَى امْرَأَتِهِ قَالَ وَيْحَكِ جَاءَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِالْمُهَاجِرِينَ وَالْأَنْصَارِ وَمَنْ مَعَهُمْ قَالَتْ هَلْ سَأَلَكَ قُلْتُ نَعَمْ فَقَالَ ادْخُلُوا وَلَا تَضَاغَطُوا فَجَعَلَ يَكْسِرُ الْخُبْزَ وَيَجْعَلُ عَلَيْهِ اللَّحْمَ وَيُخَمِّرُ الْبُرْمَةَ وَالتَّنُّورَ إِذَا أَخَذَ مِنْهُ وَيُقَرِّبُ إِلَى أَصْحَابِهِ ثُمَّ يَنْزِعُ فَلَمْ يَزَلْ يَكْسِرُ الْخُبْزَ وَيَغْرِفُ حَتَّى شَبِعُوا وَبَقِيَ بَقِيَّةٌ قَالَ كُلِي هَذَا وَأَهْدِي فَإِنَّ النَّاسَ أَصَابَتْهُمْ مَجَاعَةٌ

[٣٨٧٦] حَدَّثَنِي عَمْرُو بْنُ عَلِيٍّ حَدَّثَنَا أَبُو عَاصِمٍ أَخْبَرَنَا حَنْظَلَةُ بْنُ أَبِي سُفْيَانَ أَخْبَرَنَا سَعِيدُ بْنُ مِينَاءَ قَالَ سَمِعْتُ جَابِرَ بْنَ عَبْدِ اللَّهِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ لَمَّا حُفِرَ الْخَنْدَقُ رَأَيْتُ

---

(١) السيرة النبوية والآثار المحمدية للسيد أحمد زينى دحلان (١٠٥/٢) على هامش السيرة الحلبية)_

بِالنَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ خَمَصًا شَدِيدًا فَانْكَفَأْتُ إِلَى امْرَأَتِي فَقُلْتُ هَلْ عِنْدَكِ شَيْءٌ فَإِنِّي رَأَيْتُ بِرَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ خَمَصًا شَدِيدًا فَأَخْرَجَتْ إِلَيَّ جِرَابًا فِيهِ صَاعٌ مِنْ شَعِيرٍ وَلَنَا بُهَيْمَةٌ دَاجِنٌ فَذَبَحْتُهَا وَطَحَنَتِ الشَّعِيرَ فَفَرَغَتْ إِلَى فَرَاغِي وَقَطَّعْتُهَا فِي بُرْمَتِهَا ثُمَّ وَلَّيْتُ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَتْ لَا تَفْضَحْنِي بِرَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَبِمَنْ مَعَهُ فَجِئْتُهُ فَسَارَرْتُهُ فَقُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ ذَبَحْنَا بُهَيْمَةً لَنَا وَطَحَنَّا صَاعًا مِنْ شَعِيرٍ كَانَ عِنْدَنَا فَتَعَالَ أَنْتَ وَنَفَرٌ مَعَكَ فَصَاحَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ يَا أَهْلَ الْخَنْدَقِ إِنَّ جَابِرًا قَدْ صَنَعَ سُورًا فَحَيَّ هَلًا بِكُمْ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَا تُنْزِلُنَّ بُرْمَتَكُمْ وَلَا تَخْبِزُنَّ عَجِينَكُمْ حَتَّى أَجِيءَ فَجِئْتُ وَجَاءَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقْدُمُ النَّاسَ حَتَّى جِئْتُ امْرَأَتِي فَقَالَتْ بِكَ وَبِكَ فَقُلْتُ قَدْ فَعَلْتُ الَّذِي قُلْتِ فَأَخْرَجَتْ لَهُ عَجِينًا فَبَصَقَ فِيهِ وَبَارَكَ ثُمَّ عَمَدَ إِلَى بُرْمَتِنَا فَبَصَقَ وَبَارَكَ ثُمَّ قَالَ ادْعُ خَابِزَةً فَلْتَخْبِزْ مَعِي وَاقْدَحِي مِنْ بُرْمَتِكُمْ وَلَا تُنْزِلُوهَا وَهُمْ أَلْفٌ فَأُقْسِمُ بِاللَّهِ لَقَدْ أَكَلُوا حَتَّى تَرَكُوهُ وَانْحَرَفُوا وَإِنَّ بُرْمَتَنَا لَتَغِطُّ كَمَا هِيَ وَإِنَّ عَجِينَنَا لَيُخْبَزُ كَمَا هُوَ [ر: ۳۹۰۰]

قوله: حَدَّثَنَا خَلَّادُ بْنُ يَحْيَى حَدَّثَنَا عَبْدُ الْوَاحِدِ بْنُ أَيْمَنَ عَنْ أَبِيهِ: د «أبيه» نه مراد ايمن حبشى دې.دا د ابن ابى عمرومخزومى آزاد كړې غلام وو.اود بخارى رحمه الله په راويانو كښې دې.دا حديث د «من افراد البخارى» څخه دې.په صحيح مسلم كښې نشته.ايمن حبشى وائى.چه زه حضرت جابر رضي الله عنه ته ورغلم.

قوله: فَقَالَ إِنَّا يَوْمَ الْخَنْدَقِ نَحْفِرُ فَعَرَضَتْ كُدْيَةٌ شَدِيدَةٌ: حضرت جابر رضي الله عنه فرمائى.چه مونږ په غزوه خندق كښې خندق كنستل.چه يو سخت كټ مخامخ راغلل.صحابو رضي الله عنهم دغه كټه ماته نكړې شوه.نونبى ﷺ ته راغلل.او عرض ئې اوكړو.چه دلته په خندق كښې يوه كټه راوتلې ده.(چه ماتيږى نه)نبى ﷺ اوفرمائيل.زه دركوزيږم.نو نبى ﷺ اودريدل.اود نبى ﷺ په خيټه مباركه پورې كانړې تړلې شوې وو.د روايت الفاظ دى.«وبطنه معصوب بحجر» ابن حبان رحمه الله دا وهم ګرځولې دې.اووئيلى ئې دى.چه د لفظ «معصوب بحجر» دې.(په زاء سره) اومطلب دا دې.چه نبى ﷺ شا كلكه تړلې وه.[1] د نبى ﷺ په خيټه باندې د كانړى د تړلو څه حاجت دې. نبى ﷺ خوبه په خپله فرمائيل.«إنى أبيت يطعمنى ربى ويسقينى»
حافظ ضياء الدين مقدسى رحمه الله د ابن حبان رحمه الله ترديد كړې دې .خو د هغوى نه وړاندې علامه كرمانى رحمه الله هم د دوى ترديد كړې دې.البته كرمانى رحمه الله دابن حبان رحمه الله نوم نه دې ذكركړې.هغوى فرمائيلى دى.چه د ولوږې د سختئ په وخت كښې خيټه د شا سره لګى.

---

[1])عمدة القارى(۱۸۰\۱۱۷)_

اوشا ښکته کيږي.نوپه داسې حالت کښې په اهل حجاز کښې دا طريقه رائجه وه.چه هغوی به دلاس د ورغوی په اندازه په خيټه پورې ګانړې تړل.د دغه کانړی د يخوالی په وجه به په خيټه کښې د ولوږې حرارت کميدل.اوشا ته به اړانه ملاويده.نوهغه به نيغه وه.(١)

رسول الله ﷺ سره داسې قسم واقعه پيښيدل د قياس نه لرې نه ده.تعجب دې. چه ابن حبان رحمه الله په خپل صحيح کښې په خپله د حضرت ابوايوب انصاری رضی الله عنه واقعه نقل کړې ده. چه يوځل نبی ﷺ دخپل عادت نه خلاف د ماسپخين په وخت کښې دکور نه رابهرشو. او بهر ئې دحضرت ابوبکراوحضرت عمر رضی الله عنهما سره ملاقات اوشو.هغوی ته ئې اوفرمائيل. تاسو ولې د کور نه راوتلی ئې.هغوی ورته عرض اوکړو.د ولوږې د تکليف د وجې د کورنه رابهر شوی يو.نبی ﷺ ورته اوفرمائيل.زه هم د ولوږې د تکليف د وجې د کور نه رابهر شوې يم.ددې نه پس د درې واړه حضرات دحضرت ابوايوب انصاری رضی الله عنه کورته لاړل.اوهغه د دوی ملمستيا اوکړه.(٢)

ددې روايت نه معلومه شوه.چه نبی ﷺ ته هم د ولوږې شکايت کيدل.باقی پاتې شود نبی ﷺ ارشاد چه «إنى أبيت يطعمنى ربى ويسقينى» نوهغه د صوم وصال په موقع باندې دی.د عامو حالاتو په باره کښې نه دی.

قوله: وَلَبِثْنَا ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ لَا نَذُوقُ ذَوَاقًا فَأَخَذَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْمِعْوَلَ فَضَرَبَ فِي الْكُدْيَةِ فَعَادَ كَثِيبًا أَهْيَلَ أَوْ أَهْيَمَ: حضرت جابر رضی الله عنه فرمائی.چه مونږ د درې ورځو راسې څه څکلی نه وو.نبی ﷺ په کداله باندې هغه کانړې اووهل.نوهغه د شګو ډيرې شو.

د«اهيل»او«اهيم»دواړه معنی يوه ده.اومطلب دادې.لکه څنګه چه بهيدونکې شګه وی.چه په هغې باندې پښه کيخودې شی.نوهغه لاندې ځی.دغه شان د نبی ﷺ په ګذار سره هغه کټه بهيدونکې شګه شوه.(٣)

حضرت جابر رضی الله عنه فرمائی.چه ما د رسول الله ﷺ په خدمت کښې عرض اوکړو ،يارسول الله ماته د کور تلو اجازت راکړئ.نو کور ته راغلم.ما خپلې ښځې ته اووئيل،ما نبی کريم ﷺ په داسې حالت کښې اوليدل.،چه صبر مې اونکړې شو .تاسره د خوراك دپاره څه شته؟ ښځې اووئيل.ما سره څه جوار دی.او د چيلئ يو بچې دې.نو ما د چيلئ هغه بچې ذبح کړو،او بی بی جوار ميچن کړل.تردې چه غوښه مونږ (د پخيدو دپاره) په کټوئ کښې کيخوده.

قوله: ثُمَّ جِئْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَالْعَجِينُ قَدْ انْكَسَرَ: بيا زه د رسول الله ﷺ په خدمت کښې حاضر شوم.او اوړه مات شوی وو. يعنی اوړه اخکلې شوې وو.اوبنه

---

(١) اوګورئ شرح کرمانی (١٦/٢٠٠)_

(٢) اوګورئ ((الإحسان بترتيب صحيح ابن حبان (٣٢٤٨) باب ذكرالأمر بتحميدالله جل وعلا عند الفراغ من الطعام على ما أسبغ وأفضل وأنعم))_

(٣) فتح الباری(٣٩٧/٧)_

ناوخته شوې وو.په اوړو كښې خمبيره راپورته كيدل شروع شوى وو.كله چه په اوړو كښې خمبيره راپورته شى.نو دهغې پاسنې طرف ماتيدل شروع شى.اوپه هغې كښې درازونه جوړ شى.((والعجين قد انكسر)) سره هم ددې بيان كوى.

قوله: وَالْبُرْمَةُ بَيْنَ الْأَثَافِيِّ قَدْ كَادَتْ أَنْ تَنْضَجَ: اوكټوئ په نغرى وه.اوپخيدو ته نزدې وه.

((الأثافى)) هغه درې كاڼړو ته وائى.كومه چه د نغرى جوړولو دپاره كيخودې شى.ددې مفرد ((الأثفية)) دې.(۱)

حضرت جابر رضي الله عنه د نبى كريم ﷺ په خدمت كښې حاضر شو.او عرض ئې اوكړو .لوږه غونډې روټۍ ده.تاسو تشريف راوړئ.يو يا دوه كسان ځان سره راولئ.نبى ﷺ تپوس اوكړو. څومره روټۍ ده.ما ورته اوخودل.نو نبى ﷺ اوفرمائيل.((كثير طيب)) اودا ئې هم اوفرمائيل. ترڅو چه زه نه يم راغلې.نو بى بى ته اووايه.چه نه كټوئ د نغرى نه راكوزوى.اونه په تندور كښې روټۍ لګوى.بيا نبى ﷺ اعلان اوكړو.جابر دعوت كړې دې.ټول راشئ.بل خوا حضرت جابر رضي الله عنه كورته لاړل.اوبى بى ته ئې اووئيل.((ويحك)) غرقه شي.نبى ﷺ خو مهاجرين او انصار ټول ځان سره راولى.

داخو معلومه ده.چه د حضرت جابر رضي الله عنه ښځه ناتجربه كاره نه وه.هغې د حضرت جابر رضي الله عنه نه تپوس اوكړو.چه نبى ﷺ ستا نه د روټۍ په باره كښې تپوس كړې وو.حضرت جابر رضي الله عنه ورته اووئيل. آو.تپوس خو ئې رانه كړې وو.په دې باندې هغه مطمئنه شوه.چه به نبى ﷺ په خپل ځان او په الله باندې بهروسه كوى.او راځى به.(۲) نبى ﷺ صحابو رضي الله عنهم ته اوفرمائيل. ((ادْخُلُوا وَلَا تَضَاغَطُوا)) يعنى دننه راځئ.خو رش مه جوړوئ.نو نبى ﷺ روټۍ شوكوله.اوپه هغې باندې ئې د غوښې ټكړې كيخودلې.اود كټوئ نه غوښه او د تنور نه ئې روټۍ راخستلې.اوهغه (كټوئ او تنور) به ئې بيا پټول.دغه شان به نبى ﷺ د روټو نه ټكړې جوړولې.اود كټوئ نه به ئې سمسئ راډكوله.تردې چه ټول ماړه شول.اوڅه روټۍ پاتې هم شوه.بيا نبى ﷺ دحضرت جابر رضي الله عنه بى بى ته مخاطب شو.او وې فرمائيل.

قوله: كُلِي هَذَا وَأَهْدِي فَإِنَّ النَّاسَ أَصَابَتْهُمْ مَجَاعَةٌ: دا تاسو په خپله هم اوخورئ. اومحلې اوګاونډيانو كره هم هديه اوليږئ.ځكه چه خلقو باندې ولوږه ده.يعنى دقحط زمانه ده.خلق په ولوږه اوتنده كښې اخته دى.

قوله: حَدَّثَنِي عَمْرُو بْنُ عَلِيٍّ حَدَّثَنَا أَبُو عَاصِمٍ...: په دې حديث كښې هم د حضرت جابر رضي الله عنه د دعوت واقعه بيان شوې ده.

---

(۱) شرح الكرمانى (۱۸/۳۰)_

(۲) فتح البارى(۷/۳۹۸)_

قوله: وَلَنَا بُهَيْمَةٌ دَاجِنٌ فَذَبَحْتُهَا: داجن هغه چیلئ ته وائی.کوم چه په کور کښې ساتلی شی.اوهغه چراګاه ته نشی لیږلې.

قوله: إِنَّ جَابِرًا قَدْ صَنَعَ سُورًا: ،،سور،، هغه دعوت ته وئیلی شی.کوم چه د واده په موقع باندې کولې شی.اوپه واده کښې ښکاره ده.چه لوې دعوت وی.ددې وجې دلته وئیلی شوی دی.چه جابر رضی الله عنه د یو ډیر لوی دعوت اهتمام کړې دې.هسې خو ،،سور،، د قلعې دیوال ته هم وائی.خودا غیرعربی لفظ دې.[1]

قوله: فَحَيَّ هَلًا بِكُمْ: ((فحی حلا بکم، أی هلموا مسرعین)) یعنی ټول په جلتئ سره زر لاړ شئ.[2]

[۳۸۷۷] حَدَّثَنِي عُثْمَانُ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ حَدَّثَنَا عَبْدَةُ عَنْ هِشَامٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا إِذْ جَاءُوكُمْ مِنْ فَوْقِكُمْ وَمِنْ أَسْفَلَ مِنْكُمْ وَإِذْ زَاغَتْ الْأَبْصَارُ وَبَلَغَتْ الْقُلُوبُ الْحَنَاجِرَ قَالَتْ كَانَ ذَاكَ يَوْمَ الْخَنْدَقِ

[۳۸۷۸] حَدَّثَنَا مُسْلِمُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ عَنْ الْبَرَاءِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَنْقُلُ التُّرَابَ يَوْمَ الْخَنْدَقِ حَتَّى أَغْمَرَ بَطْنَهُ أَوْ اغْبَرَّ بَطْنُهُ يَقُولُ وَاللَّهِ لَوْلَا اللَّهُ مَا اهْتَدَيْنَا وَلَا تَصَدَّقْنَا وَلَا صَلَّيْنَا فَأَنْزِلَنْ سَكِينَةً عَلَيْنَا وَثَبِّتْ الْأَقْدَامَ إِنْ لَاقَيْنَا إِنَّ الْأُلَى قَدْ بَغَوْا عَلَيْنَا إِذَا أَرَادُوا فِتْنَةً أَبَيْنَا وَرَفَعَ بِهَا صَوْتَهُ أَبَيْنَا أَبَيْنَا [ر:۲۶۸۱]

[۳۸۷۹] حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ سَعِيدٍ عَنْ شُعْبَةَ قَالَ حَدَّثَنِي الْحَكَمُ عَنْ مُجَاهِدٍ عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا عَنْ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ نُصِرْتُ بِالصَّبَا وَأُهْلِكَتْ عَادٌ بِالدَّبُورِ [ر:۹۸۸]

قوله: حَدَّثَنِي عُثْمَانُ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ حَدَّثَنَا عَبْدَةُ: عبده: دا د راوی لقب دې.ددوی نوم عبدالرحمن بن سلیمان کلابی رحمه الله دې.[3]

حضرت عائشه صدیقه رضی الله عنها فرمائی.چه ﴿إِذْ جَاءُوكُمْ مِنْ فَوْقِكُمْ وَمِنْ أَسْفَلَ مِنْكُمْ﴾ [4] ددې آیت تعلق د غزوه خندق سره دې.

---

[1])ایضاً_

[2])فتح الباری(۳۹۹\۷)_

[3])عمدة القاری(۱۸۲\۱۷)_

[4])دا دسورة احزاب د لسم آیت حصه ده.پوره آیت داسې دې. ((إِذْ جَاؤُوكُم مِّن فَوْقِكُمْ وَمِنْ أَسْفَلَ مِنكُمْ وَإِذْ زَاغَتْ الْأَبْصَارُ وَبَلَغَتِ الْقُلُوبُ الْحَنَاجِرَ وَتَظُنُّونَ بِاللَّهِ الظُّنُونَا ..))
(اویاد کړئ هغه وخت ́کله چه دغه ́خلق په تاسوراوختل.د پورته طرف نه هم او د ښکته طرف نه هم،اوکله چه ستر ګې وازې پاتې شوې.اوزړونه خولې ته راورسیدل.اوتاسوخلقو په الله تعالی باندې قسم قسم ګمانونه کول)_

قوله: حَدَّثَنَا مُسْلِمُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ: حضرت براء فرمائی چه غزوه خندق کښې نبی ﷺ خاورې اوړلې.ترڅو چه هغې د نبی ﷺ خیټه مبارکه پټه کړې وه.د نبی ﷺ خیټه د خاورو شوې وه.د راوی شك دې.چه «أغمر» ئې وئیلی دی.اوکه «أغبر» ئې وئیلی دی.په دې موقع باندې نبی ﷺ د حضرت عبدالله بن رواحه رضی الله عنه دا اشعار وئیل.

وَاللهِ لَوْلَا اللهُ مَا اهْتَدَيْنَا — وَ لَا تَصَدَّقْنَا وَلَا صَلَّيْنَا

فَأَنْزِلَنْ سَكِينَةً عَلَيْنَا — وَ ثَبِّتِ الْأَقْدَامَ إِنْ لَاقَيْنَا

إِنَّ الْأُلَى قَدْ بَغَوْا عَلَيْنَا — إِذَا أَرَادُوا فِتْنَةً أَبَيْنَا

① په الله قسم: که چرته دالله تعالی رحمت نه وو.نو مونږ به نه هدایت بیامونده وو.اونه به مو صدقه ورکوله.اونه به مو مونځونه کول.

② اې الله په مونږ باندې سکینه نازله کړې.اودجنګ په وخت کښې مونږ ثابت قدم کړې.

③دې خلقو په مونږ باندې ظلم کړې دې.کله چه دا خلق مونږ په فتنه کښې د اچولو اراده کوی.نو مونږ به انکار کوو.

دا آخری کلمه «أبينا» به نبی ﷺ په اوچت آواز سره بار بار وئیله.

قوله: حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ: ابن عباس رضی الله عنهما د نبی کریم ﷺ نه روایت کوی.چه د باد صبا په ذریعه زما مدد کړې شوې دې.او د دبور په ذریعه قوم عاد تباه شوې دې.صبا د مشرق طرف نه راتلونکی باد ته وائی.اود بور د مغرب طرف نه راتلونکی باد ته وائی.[1]

چونکه په غزوه خندق کښې الله تعالی په مشرقی بادسره دنبی ﷺ او مسلمانانو مدد کړې وو.ددې وجې امام بخاری رحمه الله دا روایت په دې باب کښې ذکرکړو.

[٣٨١٠]حَدَّثَنِي أَحْمَدُ بْنُ عُثْمَانَ حَدَّثَنَا شُرَيْحُ بْنُ مَسْلَمَةَ قَالَ حَدَّثَنِي إِبْرَاهِيمُ بْنُ يُوسُفَ قَالَ حَدَّثَنِي أَبِي عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ قَالَ سَمِعْتُ الْبَرَاءَ بْنَ عَازِبٍ يُحَدِّثُ قَالَ لَمَّا كَانَ يَوْمُ الْأَحْزَابِ وَخَنْدَقَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رَأَيْتُهُ يَنْقُلُ مِنْ تُرَابِ الْخَنْدَقِ حَتَّى وَارَى عَنِّي الْغُبَارُ جِلْدَةَ بَطْنِهِ وَكَانَ كَثِيرَ الشَّعَرِ فَسَمِعْتُهُ يَرْتَجِزُ بِكَلِمَاتِ ابْنِ رَوَاحَةَ وَهُوَ يَنْقُلُ مِنَ التُّرَابِ يَقُولُ

اللَّهُمَّ لَوْلَا أَنْتَ مَا اهْتَدَيْنَا — وَلَا تَصَدَّقْنَا وَلَا صَلَّيْنَا

فَأَنْزِلَنْ سَكِينَةً عَلَيْنَا — وَثَبِّتِ الْأَقْدَامَ إِنْ لَاقَيْنَا

إِنَّ الْأُلَى قَدْ بَغَوْا عَلَيْنَا — وَإِنْ أَرَادُوا فِتْنَةً أَبَيْنَا

ثُمَّ يَمُدُّ صَوْتَهُ بِآخِرِهَا [ر:٢٦٨١]

---

[1])فیض الباری(٩٩\٤) باب غزوة الخندق)_

په دې روايت كښې هم هغه خبره شوې ده.چه نبى ﷺ په غزوه خندق كښې رجزيه اشعار وئيل. البته په دې روايت كښې يوه جمله ده.چه «وكان كثيرالشعر» يعنى د نبى ﷺ په سينه مباركه باندې ويخته زيات وو.ددې سره په ظاهره د شمائل ترمذى روايت متعارض معلوميږى.په كوم كښې چه دى.چه نبى ﷺ «طويل المسربة» وو،، مسربه،، د ويختو هغه نرئ كرښې ته وائى.كومه چه د سينې نه تر نامه پورې ځى.نو ددې روايت تقاضا دا ده.چه ويخته كم وى.دهغه روايت تقاضا دا ده.چه ويخته كم وو:او دلته ورته «كثيرالشعر» وئيلې شوې دې.

① په دواړو روايتونوكښې يوتطبيق داسې شوې دې.چه هغه كرښه اګرچه وه نرئ لكه څنګه چه د شمائل ترمذى په روايت كښې دى.خوپه دغه نرئ كرښه كښې ويخته زيات وو.ددغه ويختو د ګنړوالى نه دلته په كثرت شعر سره تعبير شوې دې.([1])

② دويمه خبره حضرت انورشاه كشميرى رحمه الله كړې ده.چه داسې قسم څيزونه نشى منضبط كولې.يو كس به كتلې وى.هغه به محسوس كړى دى.چه ويخته زيات دى.نو هغه «كثير الشعر» نقل كړى دى.بل كس ليدلى دى.اوهغه كم محسوس كړى دى.نوهغه دخپلې مشاهدې مطابق روايت نقل كړې دې.اوښكاره ده چه د هرسړى مشاهده اود دده تاثرجدا جدا وى.([2])

[٣٨٨١]حَدَّثَنِي عَبْدَةُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ حَدَّثَنَا عَبْدُ الصَّمَدِ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ هُوَ ابْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ دِينَارٍ عَنْ أَبِيهِ أَنَّ ابْنَ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ أَوَّلُ يَوْمٍ شَهِدْتُهُ يَوْمُ الْخَنْدَقِ

[٣٨٨٢]حَدَّثَنِي إِبْرَاهِيمُ بْنُ مُوسَى أَخْبَرَنَا هِشَامٌ عَنْ مَعْمَرٍ عَنْ الزُّهْرِيِّ عَنْ سَالِمٍ عَنْ ابْنِ عُمَرَ قَالَ وَأَخْبَرَنِي ابْنُ طَاوُسٍ عَنْ عِكْرِمَةَ بْنِ خَالِدٍ عَنْ ابْنِ عُمَرَ قَالَ دَخَلْتُ عَلَى حَفْصَةَ وَنَسْوَاتُهَا تَنْطُفُ قُلْتُ قَدْ كَانَ مِنْ أَمْرِ النَّاسِ مَا تَرَيْنَ فَلَمْ يُجْعَلْ لِي مِنْ الْأَمْرِ شَيْءٌ فَقَالَتْ الْحَقْ فَإِنَّهُمْ يَنْتَظِرُونَكَ وَأَخْشَى أَنْ يَكُونَ فِي احْتِبَاسِكَ عَنْهُمْ فُرْقَةٌ فَلَمْ تَدَعْهُ حَتَّى ذَهَبَ فَلَمَّا تَفَرَّقَ النَّاسُ خَطَبَ مُعَاوِيَةُ قَالَ مَنْ كَانَ يُرِيدُ أَنْ يَتَكَلَّمَ فِي هَذَا الْأَمْرِ فَلْيُطْلِعْ لَنَا قَرْنَهُ فَلَنَحْنُ أَحَقُّ بِهِ مِنْهُ وَمِنْ أَبِيهِ قَالَ حَبِيبُ بْنُ مَسْلَمَةَ فَهَلَّا أَجَبْتَهُ قَالَ عَبْدُ اللَّهِ فَحَلَلْتُ حُبْوَتِي وَهَمَمْتُ أَنْ أَقُولَ أَحَقُّ بِهَذَا الْأَمْرِ مِنْكَ مَنْ قَاتَلَكَ وَأَبَاكَ عَلَى الْإِسْلَامِ فَخَشِيتُ أَنْ أَقُولَ كَلِمَةً تُفَرِّقُ بَيْنَ الْجَمْعِ وَتَسْفِكُ الدَّمَ وَيُحْمَلُ عَنِّي غَيْرُ ذَلِكَ فَذَكَرْتُ مَا أَعَدَّ اللَّهُ فِي الْجِنَانِ قَالَ حَبِيبٌ حُفِظْتَ وَعُصِمْتَ قَالَ مَحْمُودٌ عَنْ عَبْدِ الرَّزَّاقِ وَنَوْسَاتُهَا

حضرت عبدالله بن عمر رضي الله عنهما فرمائى.

---

[1])فتح البارى(٧/٤٠١)_

[2])فيض البارى(٤/٩٩) باب غزوة الخندق)_

قوله: دَخَلْتُ عَلَى حَفْصَةَ وَنَسْوَاتُهَا تَنْطُفُ: زه حضرت حفصي ﷞ ته ورغلم.اودهغوى د ويختونه د اوبو څاڅکي څڅېدل.((نوساة)) د ((نوسة)) جمع ده.د ((ناس ينوس)) معنى خوزيدل دى.دلته زلفو اوويختو ته ، ،نوساة، ، ونيلې شوې دې.غالباً چه هغوى سر وينځلې وو.اود اوبو څاڅکى دهغې نه څڅېدل.ددې وجې په هغې باندې د((نوساة)) اطلاق شوې دې.(۱)

دلته دوه نسخې دى.زمونږ په نسخه كښې ((نوساتها)) دې.اوپه بعضې نسخو كښې ((نسواتها)) دې.علامه عينى اوعلامه قسطلانى رحمهما الله هم ((نسواتها)) نقل كړې دې. خو كرمانى ﷫ ونيلى دى.چه ((نسواتهاليس بشئ)).(۲)

امام بخارى ﷫ هم ددې روايت په آخر كښې د عبدالرزاق نه روايت نقل كوى.په هغې كښې دى.((قال محمد عن عبدالرزاق، ، نوساتها)) دى.دا تائيد امام بخارى ددې دپاره پيش كوى.چه((نسوات)) نقل كونكى هم موجود دى.اودا نقل صحيح نه دې.نود ((نوسات)) نسخې ته به صحيح ونيلې شى.

حضرت ابن عمر ﷞ حضرت حفصي ﷞ ته اوونيل.دخلقو معامله ته وينې.يعنى د امارت په باره كښې د حضرت على اوحضرت اميرمعاويه ﷞ په مينځ كښې د اختلاف تاسوته علم دې.ما سره په دې باره كښې نه څه مشوره شوې ده.اونه څه قسم خبره شوې ده.حضرت حفصي ﷞ ورته اوونيل.ته لاړه شه خلق به ستا انتظار كوى.او زما ويره ده.كه ته لاړ نشې.او ايسار شې.نوپه مسلمانانوكښې به تفريق او انتشار پيدا شى.نوحضرت حفصي ﷞ حضرت ابن عمر ﷞ په تلو باندې مجبوره كړو.حضرت ابن عمر ﷞ هلته لاړلو.حضرت اميرمعاويه ﷜ خطبه وركوله او ووې ونيل.

قوله: مَنْ كَانَ يُرِيدُ أَنْ يَتَكَلَّمَ فِي هَذَا الْأَمْرِ فَلْيُطْلِعْ لَنَا قَرْنَهُ فَلَنَحْنُ أَحَقُّ بِهِ مِنْهُ وَمِنْ أَبِيهِ: كوم كس چه ددې خلافت په باره كښې خبره كول غواړى.نوهغه دې خپل مخ مونږ ته راښكاره كړى.مونږ دهغه (ابن عمر ﷞) اودهغه د پلارنه د خلافت زيات حقدار يو. په دې جمله كښې حضرت معاويه ﷜ په حضرت عبدالله بن عمراودهغه په پلار ﷞ باندې تعريض كوى.

حافظ ابن حجر ﷫ فرمائى.چه حضرت معاويه ﷜ خود حضرت عمربن الخطاب ﷜ ډېر تعريف كولوبلكه ددوى په تعريف كښې به ئې د مبالغې نه كار اخستل.نودا خبره د هغوى د شان نه ډيره لرې ده.چه هغوى حضرت عمر ﷜ باندې تعريض كړې وى.بلكه په بعضې رواياتوكښې دى.چه دا تعريض په حضرات حسنينو او حضرت على ﷜ باندې وو.(۳)

---

(۱) فتح البارى(۱۷\۴۰۳)_
(۲) شرح الكرمانى (۱۶\۳۳)_
(۳) فتح البارى(۱۷\۴۰۴)_

خود عبدالرزاق په روايت كښې په حضرت عبدالله بن عمر او حضرت عمر ﷺ باندې د تعريض تصريح ده.د روايت الفاظ دا دى.«فقام معاوية عشية فأثنى على الله بما هو أهله ثم قال أما بعد فمن كان متكلماً فى هذا الأمر فليطلع لى قرنه فوالله لا يطلع فيه أحد إلا كنت أحق به منه ومن أبيه قال يعرض بعبدالله بن عمر» (1)

دغه شان وړاندې د حبيب بن مسلمه قول هم په دې روايت كښې راغې.چه هغوى حضرت عبدالله بن عمر رضي الله عنهما ته اووئيل.تاسو معاويه رضي الله عنه ته جواب ولې ورنكړو.نوحضرت عبدالله بن عمر رضي الله عنهما اوفرمائيل.ما په هغه وخت كښې خپل څادر د احتباء په طريقه تړلې وو.او دا اراده مې كړې وه.چه هغه ته اووايم .«أحق بهذا الأمر من قاتلك وأباك على الإسلام» چه ددې خلافت زيات حقدار هغه څوك دې.چه تا سره او ستا د پلار سره ئې د اسلام دپاره جنګ كړې وو.خوددې ويرې د وجې چه زما په خبره به په مسلمانانو كښې انتشارپيدا شى.اووينې به توى شى.ما دهغې جواب ورنكړو.ما په دغه موقعه هغه نعمتونه ياد كړل.كوم چه الله تعالى د صبركونكو دپاره تياركړى دى.ددې نه ښكاره ده.چه دحضرت معاويه رضي الله عنه دا تعرض په حضرت عبدالله بن عمر اوحضرت عمرفاروق رضي الله عنهما باندې وو.

دا حضرت معاويه رضي الله عنه لغزش وو.هغه ته د حضرت عمر فاروق په باره كښې د داسې تعريض حق حاصل نه وو.مونږ خودا ګڼړو.چه هغه ته په حضرت على رضي الله عنه باندې هم د داسې تعريض كولو حق حاصل نه وو.ځكه چه حضرت على رضي الله عنه دخپل مقام اومرتبې اود فضائلو په اعتبار سره د حضرت معاويه رضي الله عنه نه ډير اوچت وو. باقي دا خبره چه د حضرت على رضي الله عنه اوحضرت معاويه رضي الله عنه په مينځ كښې د حضرت عثمان رضي الله عنه د قصاص په باره كښې كومه جګړا پيدا شوې وه.نوهغه بله خبره ده. خود خلافت بهرصورت حضرت على رضي الله عنه حقدار وو.اګرچه راجحه دا ده.چه د خلافت استحقاق وى.اوكه د قصاص معامله،په هغې كښې حق د حضرت على رضي الله عنه سره وو.اوحضرت معاويه رضي الله عنه دپاره دهغوى په اجتهاد كښې سره د غلطۍ نه اجر دې.

په اصل كښې دحضرت معاويه رضي الله عنه په خيال كښې د خلافت زيات حقدار هغه سړې دې.څوك چه ذى رائې وى.د فضائلو په دې كښې څه اعتبار نه وى.(2) او حضرت معاويه رضي الله عنه بهرحال د عربو په مشهورو مدبرينوكښې وو.دعربو څلور ،،دهاة،،مشهوردى.

① حضرت امير معاويه ② حضرت عمروبن العاص ③ حضرت مغيره بن شعبه رضي الله عنهم

④ اوزياد بن ابى سفيان.دا خلق ډير ذهين اوپه سياسى اموروكښې ډيرزيات ماهر وو.

د ترجمة الباب سره د روايت مناسبت: چونكه حضرت ابوسفيان او حضرت معاويه رضي الله عنهما د جنګ خندق په موقع د مسلمانانو خلاف په جنګ كښې دكافرانوپه مرسته كښې په جنګ كښې شريك وو.اوحضرت عبدالله بن عمر،اوحضرت عمراونوروصحابو رضي الله عنهم دهغوى مقابله

(1) مصنف عبدالرزاق غزوة ذات السلاسل وخبر على ومعاوية رضى الله عنهما (۵/۴۶۵)_

(2) فتح البارى (۷/۴۰۴)_

کړې وه.په روايت کښې په«أحق بهذا الأمر منك من قاتلك وأباك على الإسلام» سره غزوه خندق ته اشاره ده.او هم په دې مناسبت سره امام بخاري رحمه الله د دې روايت تخريج کړې دې.(۱) والله اعلم.

[۳۸۸۳/۳۸۸۳] حَدَّثَنَا أَبُو نُعَيْمٍ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ عَنْ سُلَيْمَانَ بْنِ صُرَدٍ قَالَ قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَوْمَ الْأَحْزَابِ نَغْزُوهُمْ وَلَا يَغْزُونَنَا

[۳۸۸۴] حَدَّثَنِي عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ آدَمَ حَدَّثَنَا إِسْرَائِيلُ سَمِعْتُ أَبَا إِسْحَاقَ يَقُولُ سَمِعْتُ سُلَيْمَانَ بْنَ صُرَدٍ يَقُولُ سَمِعْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ حِينَ أَجْلَى الْأَحْزَابَ عَنْهُ الْآنَ نَغْزُوهُمْ وَلَا يَغْزُونَنَا نَحْنُ نَسِيرُ إِلَيْهِمْ

د سليمان بن صرد رضي الله عنه په بخارى کښې صرف دوه روايتونه دى.(۲) يو دا روايت دې.اوبل په «باب صفة إبليس» کښې دې.فرمائى.چه رسول الله ﷺ د غزوه خندق په ورځ فرمائيلى وو. «نغزوهم ولايغزوننا» اوس به مونږ هغوى سره جنګيږو. اوهغوى به (اقدام نه کوى.چه) مونږ سره اوجنګيږى. نو هم داسې اوشوه.چه دغزوه خندق نه پس د کافرانو نه بيا اقدام اونشو.بلکه مسلمانانو په فتح مکه کښې اقدام اوکړو.

[۳۸۸۵] حَدَّثَنَا إِسْحَاقُ حَدَّثَنَا رَوْحٌ حَدَّثَنَا هِشَامٌ عَنْ مُحَمَّدٍ عَنْ عَبِيدَةَ عَنْ عَلِيٍّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهُ قَالَ يَوْمَ الْخَنْدَقِ مَلَأَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ بُيُوتَهُمْ وَقُبُورَهُمْ نَارًا كَمَا شَغَلُونَا عَنْ صَلَاةِ الْوُسْطَى حَتَّى غَابَتِ الشَّمْسُ [ر:۲۷۷۳]

[۳۸۸۶] حَدَّثَنَا الْمَكِّيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ حَدَّثَنَا هِشَامٌ عَنْ يَحْيَى عَنْ أَبِي سَلَمَةَ عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ أَنَّ عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ جَاءَ يَوْمَ الْخَنْدَقِ بَعْدَ مَا غَرَبَتِ الشَّمْسُ جَعَلَ يَسُبُّ كُفَّارَ قُرَيْشٍ وَقَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ مَا كِدْتُ أَنْ أُصَلِّيَ حَتَّى كَادَتِ الشَّمْسُ أَنْ تَغْرُبَ قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَاللَّهِ مَا صَلَّيْتُهَا فَنَزَلْنَا مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بُطْحَانَ فَتَوَضَّأَ لِلصَّلَاةِ وَتَوَضَّأْنَا لَهَا فَصَلَّى الْعَصْرَ بَعْدَ مَا غَرَبَتِ الشَّمْسُ ثُمَّ صَلَّى بَعْدَهَا الْمَغْرِبَ [ر:۵۷۱]

قوله: حَدَّثَنَا إِسْحَاقُ حَدَّثَنَا رَوْحٌ حَدَّثَنَا هِشَامٌ: حضرت على رضي الله عنه فرمائى.چه نبى ﷺ په غزوه خندق کښې فرمائيلى وو.الله تعالى دې د دوى کورونه او ددوى قبرونه د اور نه ډك کړى.چه دوى مونږ د صلاة وسطى نه بند کړو.تردې چه نمر پريوتلو.(اود مازيګر مونځ قضاء شو) دا روايت اوددې نه مخکښې روايت په «مواقيت الصلاة» کښې تيرشوې دې.

[۳۸۸۷] حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ كَثِيرٍ أَخْبَرَنَا سُفْيَانُ عَنِ ابْنِ الْمُنْكَدِرِ قَالَ سَمِعْتُ جَابِرًا يَقُولُ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَوْمَ الْأَحْزَابِ مَنْ يَأْتِينَا بِخَبَرِ الْقَوْمِ فَقَالَ الزُّبَيْرُ أَنَا ثُمَّ

---

(۱) فتح البارى(۷/۴۰۴)_
(۲) عمدة القارى(۱۷/۱۸۶)_

قَالَ مَنْ يَأْتِينَا بِخَبَرِ الْقَوْمِ فَقَالَ الزُّبَيْرُ أَنَا ثُمَّ قَالَ مَنْ يَأْتِينَا بِخَبَرِ الْقَوْمِ فَقَالَ الزُّبَيْرُ أَنَا ثُمَّ قَالَ إِنَّ لِكُلِّ نَبِيٍّ حَوَارِيَّ وَإِنَّ حَوَارِيَّ الزُّبَيْرُ [ر:٢٦٩١]

حضرت جابر رضي الله عنه فرمائي.چه نبي ﷺ د غزوه احزاب په موقع باندې فرمائيلي وو.مونږ ته به د قوم خبر څوك راوړي.نوحضرت زبير رضي الله عنه اوفرمائيل.زه ،نبي ﷺ بيا اوفرمائيل.«من يأتينا بخبرالقوم» نو حضرت زبير رضي الله عنه اوفرمائيل. «أنا» نو نبي ﷺ اوفرمائيل.«إن لكل نبي حواريا وإن حواري الزبير» دهر پيغمبر يو حواري (خاص مددګار) وي.اوزما حواري زبير دې.

دصحيح مسلم په روايت كښې دى.(١) چه د قوم د خبر راوړو دپاره حضرت حذيفه رضي الله عنه لاړلو.او دلته د بخارى په روايت كښې دى.چه حضرت زبير رضي الله عنه د تلو دپاره تيار شو.

① په دواړو رواياتونوكښې دتطبيق دپاره دا وئيلې شى.چه ممكن ده.دا واقعه د يو وخت وى.اوهغه واقعه د بل وخت وى.

② خوحقيقت دا دې.چه حضرت زبير رضي الله عنه نبي ﷺ د بنوقريظه د خبر راوړو دپاره ليږلې وو. اوحضرت حذيفه رضي الله عنه ئې د مكې د مشركانو اود بنو غطفان د خبر راوړو دپاره ليږلې وو.(٢) دا دواړه بيخى جداجدا واقعات دى.نوځكه د تعارض هډو څه سوال پيدا كيدل نه دى پكار.

[٣٨٨٨] حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ حَدَّثَنَا اللَّيْثُ عَنْ سَعِيدِ بْنِ أَبِي سَعِيدٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يَقُولُ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ أَعَزَّ جُنْدَهُ وَنَصَرَ عَبْدَهُ وَغَلَبَ الْأَحْزَابَ وَحْدَهُ فَلَا شَيْءَ بَعْدَهُ

[٣٨٨٩] حَدَّثَنَا مُحَمَّدٌ أَخْبَرَنَا الْفَزَارِيُّ وَعَبْدَةُ عَنْ إِسْمَاعِيلَ بْنِ أَبِي خَالِدٍ قَالَ سَمِعْتُ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ أَبِي أَوْفَى رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا يَقُولُ دَعَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى الْأَحْزَابِ فَقَالَ اللَّهُمَّ مُنْزِلَ الْكِتَابِ سَرِيعَ الْحِسَابِ اهْزِمْ الْأَحْزَابَ اللَّهُمَّ اهْزِمْهُمْ وَزَلْزِلْهُمْ [ر:٢٧٧٥]

[٣٨٩٠] حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ مُقَاتِلٍ أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللَّهِ أَخْبَرَنَا مُوسَى بْنُ عُقْبَةَ عَنْ سَالِمٍ وَنَافِعٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ إِذَا قَفَلَ مِنْ الْغَزْوِ أَوْ الْحَجِّ أَوْ الْعُمْرَةِ يَبْدَأُ فَيُكَبِّرُ ثَلَاثَ مِرَارٍ ثُمَّ يَقُولُ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ آيِبُونَ تَائِبُونَ عَابِدُونَ سَاجِدُونَ لِرَبِّنَا حَامِدُونَ صَدَقَ اللَّهُ وَعْدَهُ وَنَصَرَ عَبْدَهُ وَهَزَمَ الْأَحْزَابَ وَحْدَهُ [ر:١٧٠٣]

---

(١) اوګورئ صحيح مسلم باب غزوة الأحزاب كتاب الجهاد والسير رقم الحديث ٤٦٠٤)_

(٢) فتح البارى(٧/٤٠٧)_

بَابُ مَرْجِعِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنَ الْأَحْزَابِ وَمَخْرَجِهِ إِلَى بَنِي قُرَيْظَةَ وَمُحَاصَرَتِهِ إِيَّاهُمْ (غزوة بني قريظة)

ددې ځاي نه امام بخارى رحمه الله د غزوه بني قريظه بيان كوى.د بنى قريظه د يهودو سره د مسلمانانو معاهده وه.چه د يوبل خلاف به د چا سره په جنګ كښې حصه نه اخلو.په غزوه خندق كښې چه كله قريشو د لس زره كسانو لښکرپه مدينه باندې د حملې كولوډپاره راوستل. نوپه هغه وخت كښې يهوديانو خپله معاهده ماته كړه.اود قريشو سره د مسلمانانو خلاف ملګرى شول.([1])

په ۲۳ ذى قعده ۵ هجرئ باندې كله چه احزاب د كفارو واپس لاړل.اونبى ﷺ مسلمانان واخستل مدينې ته واپس راغلل.اوټولو مسلمانانو وسلې پرانستلې.هم په دغه ورځ د ماسپخين په وخت كښې حضرت جبرئيل عليه السلام راغلو.وې وئيل.تاسو وسله پرانستله.نبى ﷺ ورته اوفرمائيل.آو.حضرت جبرئيل عليه السلام اووئيل.خو فرشتو تر اوسه پورې وسلې نه دى پرانستې.اوواپس شوى نه دى.اوس سمدستى بنى قريظو طرف ته وتل دى.

نو نبى ﷺ اعلان اوكړو.چه ټول صحابه ﷺ دې د مازيګر مونځ په بنى قريظه كښې اوكړى.مطلب دا وو.چه ترمازيګره پورې هلته رسيدل دى.اودهغوى محاصره كول دى.درې زره لښکروو.اوپه هغوى كښې شپږ ديرش اسونه وو. د مسلمانانودا لښکرهلته اورسيدل. اوتقريباً پنځه ويشت ورځې ئې دهغوى محاصره جارى اوساتله.([2]) د محاصرې په دوران كښې د بنى قريظه سردار كعب بن اسد هغوى راجمع كړل.او وې وئيل.زه تاسو ته درې خبرې پيش كوم.په دې كښې يوه خوښه كړئ.

① اولنئ خبره دا ده.چه تاسوته دا خبره ښځى ښكاره شوې ده.چه دا كس (نبى ﷺ) دالله تعالى هم هغه نبى اوپيغمبردې.دچا ذكرچه تاسو په خپل كتاب تورات كښې مومئ.نو ټول ايمان راوړئ.او دده تابع اوفرمانبردار شئ.په دې سره به ستاسو مال جان او بچى ښځې ټول محفوظ او مامون شى.

---

[1] حافظ ابن قيم رحمه الله ددې غزوه د سبب په باره كښې ليكى...

وكان سبب غزوهم أن رسول الله لما خرج إلى غزوة الخندق والقوم معه صلح جاء حيى بن اخطب إلى بنى قريظة فى ديارهم فقال قد جئتكم بعزالدهر.جئتكم بقريش على سادتها.وغطفان على قادتها وأنتم أهل الشوكة والسلاح فهلم حتى نناجز محمداً ونفرغ منه.فقال لهم رئيسهم بل جئتنى والله بذل الدهر.جئتنى بسحاب قد أراق ماءه.فهو يرعد ويبرق فلم يزل حيى يخادعه ويعده.. حتى أجابة بشرط أن يدخل معه فى حصنه .يصيبه ما أصابهم.ففعل.ونقضوا عهد رسول الله ﷺ وأظهروا سبه فبلغ رسول الله ﷺ الخبر فأرسل يستعلم الأمر فوجدهم قد نقضوا العهد فكبر وقال أبشروا يا معشرالمسلمين (وانظرزادالمعاد (۱۳۰\۳)_

[2] الكامل لابن اثير(۱۲۷\۲) وفتح البارى(۴۱۳\۷ ودلائل بيهقى (۱٤\۲۰)_

② دویم صورت دا دي.چه خپل بچي اوښځې ټولې په خپله قتل کړئ.اوبیا ویرې د مسلمانانو سره ټول دجنګ کولودپاره وړاندې شئ.که په جنګ کښې شکست ملاؤ شي.نود بچو او ښځو به راسره څه فکر نه وي.اوکه فتح ملاؤ شوه.نو د ښځو څه کمې نشته.ښځې به نورې هم ملاؤ شي.اودهغوی نه به بچي هم پیدا شي.

③ دریم صورت دا دې.چه نن د خالي ورځ ده.کیدې شي.چه مسلمانان دا اوګنړي. چه د خالي ورځ د یهودیانو د احترام ورځ ده.په دې کښې به دوی جنګ جګړه نه کوی. زمونږ دحملې نه به مطمئن اوغافله وي.نو ټول ملاؤ شئ.اونن د شپې په مسلمانانو باندې حمله اوکړئ.اوددوی دغفلت نه فائده واخلئ.

خو بنو قریظه د کعب بن اسد درې واړه خبرې اونه منلې.هغوی اووئیل.نه خو مونږ خپل دین پریخودې شو.اونه خپل بچي اوښځې قتلولې شو.اونه د خالي په شپه حمله کولی شو.چه ددې محترمې ورځې بې حرمتي اوشي.ځکه چه هم ددې ورځې د بې حرمتئ په وجه خو زمونږ د مشرانو نه شادوګانو او خنزیران جوړ شوی وو.[1] چه محاصرې نه تنګ شو.نو هغوی دې خبرې ته غاړه کیخوده.چه نبي ﷺ د دوی په باره کښې کومه فیصله کوی.هغه دوی ته منظور ده.د بنو قریظه سره د انصارو حلیفانه تعلقات وو.د اوس قبیلې کسانو د نبي ﷺ په خدمت کښې عرض اوکړو.یا رسول الله د قبیله خزرج په درخواست سره چه تاسو د بنو نضیرسره څنګه معامله کړې وه.هغه شان زمونږ په درخواست د بنو قریظه سره هم اوکړئ.نبي ﷺ اوفرمائیل. ټیک ده.د اوس قبیلې کسان د فیصلې اختیار خپل سردار حضرت سعد بن معاذ رضي الله عنه ته ورکړو.اودا ئې اووئیل.چه کومه فیصله هغه اوکړي.هغه مونږ ته منظوره ده.

حضرت سعد بن معاذ رضي الله عنه زخمي وو.هغه راوستې شو.هغه فیصله اوکړه.چه د بنوقریظه ټول جنګجوسړي دې قتل کړې شي.اودهغوی ښځې اوبچي دې وینځې وغلامان جوړ کړې شي.اود دوی ټول مال دې په مسلمانانو کښې تقسیم کړې شي. ددې تفصیل وړاندې د بخاري په روایت کښې راځي.

نود بنو قریظه ټول کسان ګرفتار کړې شول.او مدینې منورې ته راوستې شول.اود یوې

---

[1])سیرة ابن هشام (۱۳\۲٤۶و۲٤۷) والبدایة والنهایة (۱٤\۱۲۰) د محاصرې په دوران کښې یهودو نبي ﷺ ته درخواست کړې وو.چه حضرت ابولبابه دوی ته راولیږه.چه هغوی دده سره مشوره اوکړي.ځکه چه د یهودو د ابولبابه سره حلیفانه تعلقات وو.حضرت ابولبابه رضي الله عنه چه دننه ورغلل.نوټول ماشومان اوښځې جمع شول.اوپه ژړا شول.چه دا منظر ئې اولیدل.نود ابولبابه زړه نرم شو.بنوقریظه ابو لبابه رضي الله عنه ته اوونیل. آیا مونږ د رسول ا لله ﷺ حکم او فیصله اومنو.او ورته ئې اووئیل.آؤ قبلوله کړئ.او ورسره ئې مرئ طرف ته اشاره اوکړه.چه ذبح کولې به شئ.اوس ابولبابه رضي الله عنه دخپل ځاې نه لا اخوا شوې هم نه وو.چه دخپلې غلطئ اوخیانت احساس ورته اوشو.نیغ مسجد نبوی ته لاړل.اوخپل ځان ئې په ستنه پورې اوتړل.اوقسم ئې اوخوړل.چه ترڅو پورې الله تعالی زما توبه قبوله کړې نه وي.نو دخپل ځاې نه به نه اخوا کیږم.ترڅې چه الله تعالی د دوی توبه په نبي ﷺ باندې نازله کړه.(سیرة ابن هشام (۱۳\۲٤و ۲٤۸)_~

انصاری ښځې په کور کښې ټول بند کړې شول.دقتل ګاه په طور د هغوی دپاره خندقونه اوکنستلی شول.دوه دوه او څلور څلور به راوستې شول.اوپه دغه خندقونوکښې به دهغوی څټونه وهلی شول.دغه شان څلور سوه یهودیان قتل کړې شول.(۱) حي بن اخطب کوم چه ددې ټولو سازشونواو فتنو جوړونکې وو. مقتل ته راوستې شو.نو هغه نبی ﷺ ته اوکتل.او وې وئیل.((أما والله ما لمت نفسی فی عداوتك ولکنه من یخذل الله یخذل)) (۲) په الله قسم زه خپل ځان ستا په دشمنئ باندې نه ملامته کوم.خو خبره دا ده.چه الله تعالی دچا مدد نه کوی.د هغه څوك مددګار نه وی.اوبیا خلقو ته مخاطب شو.او وې وئیل.((أیها الناس أنه لا بأس بأمر الله کتاب وقدر، وملحمة، کتبها الله علی بنی إسرائیل)) اې خلقو د الله تعالی د حکم په منلوکښې څه باك نشته.دا یوه لیکلې شوې فیصله او سزا وه.کومه چه الله تعالی په بنی اسرائیلو باندې لیکلې وه.ددې نه پس دهغه څټ قلم کړې شو.(۳)

په ښځو کښې یوه هم قتل نکړې شوه.سوا د یوې ښځې نه چه د هغې نوم د سیر په کتابونو

---

(۱)په دې موقع د قتل شوو یهودیانو په تعداد کښې اختلاف دې.ابن اسحاق شپږ سوه اوابن اثیرپه خپل تاریخ ،،الکامل،، کښې د اووه سوو تعداد خودلې دې.علامه سهیلی رحمه الله لیکلی دی.چه داکثرو قول دا دی.چه د اته او نهه سوو په مینځ کښې د دوی تعداد وو.اوامام ترمذی،امام نسائی او ابن حبان په خپل صحیح سند سره د حضرت جابر رضی الله عنه نه د څلورو سوو تعداد نقل کړې دې.حافظ ابن حجر رحمه الله په دې مختلفو روایاتوکښې تطبیق کوی.اوفرمائی.ممکن ده.چه د اصلی یهودیانو تعداد څلور سوه وو.اوباقی دهغوی تابعدار وو.(اوګورئ فتح الباری (۷\۴۱۴) وابن اثیر (۲\۱۲۷)

(۲)سیرة ابن هشام (۳\۲۵۲)_

(۳)امام مغازی ابن اسحاق د بنو قریظه په دې قیدیانو کښې د یوقیدی ،،زبیر بن باطا،،واقعه لیکلې ده.چه هغه د جاهلیت د زمانې په مشهور جنګ ،،بعاث،، کښې د انصارو په مشهور صحابی حضرت ثابت بن قیس رضی الله عنه باندې څه احسان کړې وو.زبیربن باطا په دغه وخت کښې بوډا شوې او نابینا شوې وو.ثابت بن قیس رضی الله عنه ته راغلو. او وې وئیل.ما پیژنې.هغه ورته اووئیل.ما پشان کس ستا پشان کس چرته هیرولې شی.حضرت ثابت رضی الله عنه ورته اووئیل. زه دا غواړم.چه نن ستا د احسان بدله درکړم.نو وې وئیل. ((إن الکریم یجزی الکریم)) حضرت ثابت رضی الله عنه راغلو.اود نبی ﷺ په دربار کښې نې د زبیر د آزادئ درخواست اوکړو.نبی ﷺ د هغه په درخواست باندې هغه آزاد کړو.هغه راغلو. اوخبر نې ورکړو.نو زبیر اووئیل.د داسې بوډا په ژوند کښې به څه مزه ده.چه د هغه اهل وعیال نه وی.حضرت ثابت رضی الله عنه لاړو.اود نبی ﷺ نه نې دهغه د اهل وعیال د آزادئ اجازت هم واخستلو.واپس راغلو.اوهغه ته نې اوخودله.نو هغه اووئیل.چه په حجاز کښې نې اهل وعیال وی.خو مال ورسره نه وی.نو ژوند به څنګه تیروی.حضرت ثابت رضی الله عنه لاړو.او مال نې هم واپس کړو.اوس ړوند یهودی د حضرت ثابت رضی الله عنه نه تپوس اوکړو.دکعب بن اسد څه اوشو.وې وئیل. قتل شو.بیا نې تپوس اوکړو.حیی بن اخطب اوعزال بن شموال څه شو؟ وې فرمائیل. قتل شوی دی.بیا نې تپوس اوکړو.د باقې کسانو څه حشراوشو.حضرت ثابت ورته اووئیل.ټول قتل کړې شول.نوبوډا یهودی اووئیل. زما د احسان بدله دا ده.چه ته ما هم د خپل قوم سره ملګرې کړه.ددې نه پس په ژوند کښې څه خیر دې.حضرت ثابت رضی الله عنه هغه وړاندې کړو.اود هغه څټ هم قلم کړې شو.(سیرة ابن هشام (۳\۳۵۳و ۳۵۴)_

كيږي ، ،بنانه، ، خودلي شوي دي.ځكه چه هغې د چت نه د جرندي پل راګزار كړې وو.او حضرت خلادبن سويد رضي الله عنه ئې شهيد كړې وو.نوځكه هغه په قصاص كښې قتل كړې شوه.[1]

[۳۸۹]حَدَّثَنِي عَبْدُ اللَّهِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ حَدَّثَنَا ابْنُ نُمَيْرٍ عَنْ هِشَامٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا قَالَتْ لَمَّا رَجَعَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنَ الْخَنْدَقِ وَوَضَعَ السِّلَاحَ وَاغْتَسَلَ أَتَاهُ جِبْرِيلُ عَلَيْهِ السَّلَام فَقَالَ قَدْ وَضَعْتَ السِّلَاحَ وَاللَّهِ مَا وَضَعْنَاهُ فَاخْرُجْ إِلَيْهِمْ قَالَ فَإِلَى أَيْنَ قَالَ هَا هُنَا وَأَشَارَ إِلَى بَنِي قُرَيْظَةَ فَخَرَجَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَيْهِمْ [ر:۲۶۵۸]

اولني روايت دحضرت عائشي رضي الله عنها دي.په دې كښې هم هغه واقعه بيان شوې ده.چه نبي ﷺ كله دخندق نه راواپس شو.نو نبي ﷺ وسله كوزه كړه.نو حضرت جبرئيل عليه السلام راغلو. او وې وئيل.په الله قسم مونږ لا تراوسه پورې وسله نه ده كوزه كړې.ته بنو قريظه طرف ته لاړ شه.نو نبي ﷺ بني قريظه طرف ته روان شو.

[۳۸۰۲]حَدَّثَنَا مُوسَى حَدَّثَنَا جَرِيرُ بْنُ حَازِمٍ عَنْ حُمَيْدِ بْنِ هِلَالٍ عَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ كَأَنِّي أَنْظُرُ إِلَى الْغُبَارِ سَاطِعًا فِي زُقَاقِ بَنِي غَنْمٍ مَوْكِبَ جِبْرِيلَ حِينَ سَارَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَى بَنِي قُرَيْظَةَ [ر:۳۰۴۲]

حضرت انس رضي الله عنه فرمائي.چه دحضرت جبرئيل عليه السلام دشاهانه سورلۍ په وجه د بنو غنم دكوڅو دوړې لكه اوس هم زه وينم.كله چه نبي ﷺ بني قريظه طرف ته روان شول.

موكب جبريل عليه السلام: ① ((موكب)) د ((هو)) محذوف خبر دې.ددې په وجه مرفوع دې.

② يا دا د ((الغبار)) نه بدل اوګرځولې شو.اومجرور وئيلې شي.③ دا هم ممكن ده.چه دا د ((أرى)) وغيره فعل محذوف مفعول تسليم كړې شي.نوپه دې صورت كښې به منصوب وي.

حضرت شاه صاحب رحمه الله د ((موكب)) ترجمه كړې ده. شاهانه سورلۍ.[2] يعنې د شاهانه سورلۍ په رفتار سره حضرت جبرئيل عليه السلام د بنو غنم د كوڅو نه تيريدل.اودهغې نه دوړه الوته.اوما ورته كتل.

په دې كښې اختلاف دې.چه حضرت جبرئيل عليه السلام د پيغمبر عليه السلام نه سوا بل څوك كتلې شي

---

[1])دغه ښځې ته معلومه شوې وه.چه د مقتولينو په فهرس كښې ددې نوم شامل دې.خوددې باوجود د قتل نه لږ وخت مخكې ئې د حضرت عائشې سره خبرې كولې.اوپه خبره خبره به ئې خندل.په دې كښې دهغې نوم واخستې شو.پاسيده اود قتل ګاه طرف ته روانه شوه.حضرت عائشې رضى الله عنها ترې تپوس اوكړو.چرته ځې.نوهغې ورته اووئيل. قتل ګاه ته ورځم.ما يو جرم كړې وو.د هغې سزا خورم.نودهغې څټ هم قلم كړې شو.حضرت عائشه رضى الله عنها فرمائي.چه د قتل نه څو لمحې وړاندې دهغه ښځې د خندا په خبرو اوس هم ماته تعجب راځي.(اوګورئ البداية والنهاية(۱۴۹\٤))_~

[2])فيض البارى(١٠٠\٤) باب مرجع النبى ﷺ من الأحزاب)_

که نه؟ بعضې حضرات د قول اول قائل دی.اوبعضې د قول ثاني.دلته د حديث د ظاهرنه دا معلومیږی.چه کله هغوی پورته کیدونکې دوړه اولیده.نودا گمان ئې اوکړو.چه دا حضرت جبرئیل علیه السلام دې.د نه لیدلو وجه دا وه.اوددې وجه چه جبرئیل علیه السلام ئې نه وو لیدلې.ځکه چه حضرت جبرئیل علیه السلام په خپل اصلی شکل کښې وو.ځکه چه کله حضرت جبرئیل د چا سړی په شکل کښې متشکل شوې دې.هلته نورو هغه لیدلې دې.لکه په کتاب الايمان کښې چه تیرشوی دی.((هذا جبرئيل جاء كم يعلمكم دينكم)) ([1])

[۳۸۹۳] حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ أَسْمَاءَ حَدَّثَنَا جُوَيْرِيَةُ بْنُ أَسْمَاءَ عَنْ نَافِعٍ عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَوْمَ الْأَحْزَابِ لَا يُصَلِّيَنَّ أَحَدٌ الْعَصْرَ إِلَّا فِي بَنِي قُرَيْظَةَ فَأَدْرَكَ بَعْضُهُمُ الْعَصْرَ فِي الطَّرِيقِ فَقَالَ بَعْضُهُمْ لَا نُصَلِّي حَتَّى نَأْتِيَهَا وَقَالَ بَعْضُهُمْ بَلْ نُصَلِّي لَمْ يُرِدْ مِنَّا ذَلِكَ فَذُكِرَ ذَلِكَ لِلنَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَلَمْ يُعَنِّفْ وَاحِدًا مِنْهُمْ [ر:۹۰۴]

دا روایت هم په دې سند او متن سره په ((أبواب الخوف)) کښې په ((باب صلاة الطالب والمطلوب)) کښې تیرشوې دې.په دې روایت کښې دی.چه نبی صلی الله علیه وسلم اوفرمائیل. د مازیګرمونځ هم په بنې قریظه کښې اوکړئ.اودمسلم په روایت کښې د مازیګر په ځاې د ماسپخین ذکردې.([2]) دعاموکتب حدیث نه د ماسپخین د روایت تائید معلومیږی.اواهل سیراو مغازی د مازیګرذکرکوی.

په دواړو کښې تطبیق داسې کیدې شی.ممکن ده.چه لښکربه دوو حصو کښې تقسیم شوې وی. یوه حصه به د ماسپخین نه وړاندې روانه کړې شوې وی. اوهغه ته ئې وئیلی وی.چه دماسپخین مونځ به په بنو قریظه کښې کوئ.او بله حصه ئې د ماسپخین نه پس روانه کړې وی.اوهغوی ته ئې وئیلی وی.چه دمازیګر مونځ به په بنو قریظه کښې کوئ.یا داسې وئیلی شی.چه په لښکرکښې داسې کسان هم وو.چاچه د ماسپخین مونځ نه وو کړې.هغوی ته ئې وئیلی وی.چه د ماسپخین مونځ هلته اوکړئ.او نور کسان چاچه دماسپخین مونځ کړې وو.هغوی ته ئې وئیلی وی.چه تاسو هلته د مازیګر مونځ اوکړئ.

قوله: فَأَدْرَكَ بَعْضُهُمُ الْعَصْرَ فِي الطَّرِيقِ: بعضې صحابوﷺ په لار کښې مازیګر رالاندې کړو.یعنی د مازیګروخت پرې په لار کښې راغلو. نو بعضو اووئیل.چه مونږ خو به بنو قریظه ته ځو.اوهلته به مونځ کوو.ځکه چه نبی صلی الله علیه وسلم دا فرمائیلی وو.چه په بنو قریظه

---

[1])حضرت شاه صاحب رحمه الله فرمانی.((واختلفوا فی رؤية جبرئيل عليه السلام هل تجوز لغيرالنبی صلی الله علیه وسلم أو لا؟ فمنهم من جوزها ومنهم من أنكرها.والظاهر من هذا اللفظ أنه لما رأى الغبار ساطعاً ولم ير راكباً ظن أنه جبريل عليه السلام وذلک إذا كان فی صورته أما إذا تمثل فی صورة رجل فقد راه أخرون أيضاً كما مر فی الإيمان ..هذا جبرئيل جاء كم يعلمكم دينكم)) (فيض البارى(١٤/١٠٠)_

[2])صحيح مسلم كتاب الجهاد باب المبادرة بالغزو رقم الحديث (٤٣٦٥)_

كښې به مونځ كوئ. او بعضو اووئيل. چه مونږ مونځ كوو.ځكه چه د نبى ﷺ د وينا مقصد دا نه وو.كه لاره كښې درباندې د مازيګر مونځ راشى.نو هم مونځ مه كوئ.بلكه د نبى ﷺ مقصد تعجيل وو.چه زرترزره بنو قريظه ته اورسئ.بيا روسته د نبى ﷺ په وړاندې ددې ذكر اوشو.نو نبى ﷺ په چا باندې هم د خفګان اظهار اونكړو.

سوال دا دې.چه دلته دچا عمل غوره دې.په لار كښې د مونځ كونكو.او كه د هغه حضراتو څوك چه بنو قريظه ته لاړل.او مونځ ئې اوكړو.ابومحمد بن حزم ظاهرى رحمه الله فرمائى.كه مونږ په دغه ځاې كښې وو.نو كه د بنو قريظه رسيدو كښې څو كاله لګيدل.هم به مونږ د مازيګر مونځ د بنوقريظه نه وړاندې نه كولو. خوحافظ ابن قيم رحمه الله په زادالمعاد كښې د هغه كسانو فعل ته ترجيح وركړې ده.چا چه په لار كښې مونځ اوكړو.اود مازيګر مونځ ئې په خپل وخت كښې اوكړو.ځكه چه دغه كسانو دوه فضيلتونه حاصل كړل.يو فضيلت د مونځ په خپل وخت كښې د ادا كولو.او دويم فضيلت په جهاد كښې د حصې اخستلو.اوزر ترزره بنو قريظه ته د رسيدو فكر خو هغوى سره هم وو.نو هغوى په لاره كښې مونځ اوكړو.اوچه څنګه اورسيدل.نو مورچې جوړول ئې شروع كړې.ددې وجې د دوى فعل ته ترجيح وركړې شوه.(۱)

[۳۸۹۳] حَدَّثَنَا ابْنُ أَبِي الْأَسْوَدِ حَدَّثَنَا مُعْتَمِرٌ وَحَدَّثَنِي خَلِيفَةُ حَدَّثَنَا مُعْتَمِرٌ قَالَ سَمِعْتُ أَبِي عَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ كَانَ الرَّجُلُ يَجْعَلُ لِلنَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ النَّخَلَاتِ حَتَّى افْتَتَحَ قُرَيْظَةَ وَالنَّضِيرَ وَإِنَّ أَهْلِي أَمَرُونِي أَنْ آتِيَ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَأَسْأَلَهُ الَّذِي كَانُوا أَعْطَوْهُ أَوْ بَعْضَهُ وَكَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَدْ أَعْطَاهُ أُمَّ أَيْمَنَ فَجَاءَتْ أُمُّ أَيْمَنَ فَجَعَلَتْ الثَّوْبَ فِي عُنُقِي تَقُولُ كَلَّا وَالَّذِي لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ لَا يُعْطِيكَهُمْ وَقَدْ أَعْطَانِيهَا أَوْ كَمَا قَالَتْ وَالنَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ لَكِ كَذَا وَتَقُولُ كَلَّا وَاللَّهِ حَتَّى أَعْطَاهَا حَسِبْتُ أَنَّهُ قَالَ عَشَرَةَ أَمْثَالِهِ أَوْ كَمَا قَالَ [ر: ۲۹٦۰]

حضرت انس رضي الله عنه فرمائى.چه دانصارو كسانو به د نبى ﷺ دپاره د قجورو وونې متعين كولې.(اونبى ﷺ به هغه قجورې مهاجرينوته وركولې) تردې چه د بنو قريظه او بنو نضيرقبائل فتح شول.(نو نبى ﷺ هغه قجورې دمهاجرينو نه واخستې. او انصارو ته ئې واپس كړې.اود قريظه او نضير مالونه ئې په مهاجرينوكښې تقسيم كړل) په دغه وخت كښې زما كوروالا زه د نبى ﷺ په خدمت كښې اوليږم.چه دهغه ونو په باره كښې كومې چه د كور خلقو هغوى ته وركړې دى.تپوس ترې اوكړئ. (چه هغه وونې به مونږ ته واپس كولې شى كه نه ؟) نبى ﷺ هغه وونې حضرت ام ايمن رضي الله عنها ته وركړې وې.په دې كښې حضرت ام ايمن رضي الله عنها راغله.اوزما په څټ كښې ئې څادر واچولو.او وې وئيل.هيڅ كله نه، قسم دى وى په

---

(۱) حافظ ابن قيم رحمه الله ليكى.((بل الذين صلوها فى الطريق فى وقتها حازوا قصب السبق.وكانوا أسعد بالفضيلتين فإنهم بادروا إلى إمتثال أمره فى الخروج وبادروا إلى مرضاته فى الصلاة فى وقتها ثم بادروا إلى اللحاق بالقوم فحازوا فضيلة الجهاد وفضيلة الصلاة فى وقتها وفهموا ما يراد منهم وكانوا أفقه من الآخرين (وانظرزاد المعاد (۳/۱۳۱)_

هغه ذات چه دهغه نه سوا بل څوك معبود نشته.نبى ﷺ به دا وونې تاته درنكړى.دا خو هغوى ماته راكړى دى.او نبى ﷺ ام ايمن ته اووئيل. مونږ به تا ته ددې په بدله كښې نورې دركړو.او هغې به وئيل.په الله قسم زه خو ئې نه واپس كوم.تردې چه نبى ﷺ حضرت ام ايمن ﷞ ته دهغه وونو په لس چنده نورې وركړې.نوهله هغه د حضرت انس ﷜ د وونو په واپس كولو باندې راضى شوه.

حضرت ام ايمن ﷞ د نبى ﷺ رضاعيه (پئ وركونكې) وه.هغې په وركوتوالى كښې نبى ﷺ ته په خپله جولئ كښې خوراك وركړې وو.او نبى ﷺ به هغې ته مور وئيل.نودهغې قدر به ئې كولو.دې د حبشه سره تعلق ساتلو.او عربى ژبه ئې سمه نشوه وئيلې.يوځل د جنګ په موقع هغې مسلمانانوته د دعا په طور اووئيل.«سبت الله أقدامكم» د ،،ثاء، په ځاې ئې ،،س،، اووئيل.ددې جملې معنى ده.الله تعالى دې ستاسو پښې كټ كړى.حالانكه هغې د غوښتل.چه الله تعالى دې ستاسو قدمونه مضبوط كړى.نبى ﷺ چه كله دا واوريدل.نو وې وئيل.«أسكتي يا أم أيمن إنك عفراء اللسان» (١) اې ام ايمن ته چپ شه.ستا ژبه ډيره سخته ده.يعنى غوارې يو څه واې بل څه.

د روايت مذكوره نه د حضرت ګنګوهى رحمه الله استدلال: حضرت ګنګوهى رحمه الله فرمائى.چه انصارو دا وونې د هبې په طور وركړې وې.اونبى ﷺ وراندې حضرت ام ايمن ﷞ ته هم هبه كړې وې.اوس دهغې واپسى كيږى.معلومه شوه.چه رجوع فى الهبه جائز ده.كوم چه د احنافو رحمهم الله مسلك دې.حافظ ابن حجر رحمه الله چونكه شافعى المذهب دې.ددې وجې رجوع فى الهبه ته جائز نه وائى.ددې وجې هغوى وائى.چه دا عاريت وو.(٢)

حضرت ګنګوهى رحمه الله فرمائى.كه دا عاريت وو.نو عاريت وړاندې هبه كول څنګه صحيح كيدې شى.حالانكه نبى ﷺ وړاندې دا ام ايمن ﷞ ته هبه كړې وې.اوكه ته دا اووائې.چه

---

(١) دحضرت ام ايمن نوم بركته وو.ايمن ددې خوې وو.كوم چه ددې د اولنى خاوند عبيدبن زيد نه پيدا شوې وو.ايمن ته د نبى ﷺ د صحبت اوپه جنګ خيبر كښې د شهادت سعادت حاصل شوې وو.د عبيدبن زيد نه پس حضرت ام ايمن رضى الله عنها د نبى ﷺ متبنى او مشهور صحابى حضرت زيد بن حارثه ﷜ سره نكاح اوكړه.اود هغې نه حضرت اسامه پيدا شو.حضرت ام ايمن رضى الله عنها چونكه د نبى ﷺ تربيت كړې وو.ددې وجې به نبى ﷺ وخت په وخت حضرت ام ايمن رضى الله عنها كره تشريف اوړل.كله چه نبى كريم ﷺ وفات شو..نوحضرت صديق اكبر ﷜ عمر فاروق ﷜ ته اووئيل.چه رسول الله ﷺ به ام ايمن رضى الله عنها كره تشريف اوړل.راځه چه نن مونږ هم هغې كره لاړ شو.كله چه دا دواړه حضرات د هغې كور ته ورداخل شول.نو ام ايمن رضى الله عنها په ژړا شوه.هغوى ورته اووئيل. ته ولې ژاړې.د الله تعالى سره چه د نبى ﷺ دپاره څه دى.هغه د دنيا نه غوره دى.نو دوى اووئيل. زه ددې وجې نه ژاړم.چه نبى ﷺ وفات شو.بلكه ددې وجې ژاړم.چه د آسمانى وحى سلسله بنده شوه.چه دا ئې واوريدل.نو حضرت ابوبكرصديق اوحضرت عمررضى الله عنهما هم په ژړا شول.دحضرت ام ايمن رضى الله عنها وفات د حضرت عثمان ﷜ په دور خلافت كښې شوې وو.(دتفصيل دپاره اوګورئ) الإصابة (٤٣٢/٤)_

(٢) فتح البارى(٤١١/٧)_

حضرت ام ایمن ﷞ ته په عاریت ورکړې شوې وې.نودا خبره په پوهه کښې نه راځي.که هغې ته د عاریت په طور ورکړې شوې وې.نو بیا هغې د واپس کولونه ولې انکار کولو.د هغې انکار کول دلالت کوي.چه دا هبه وه.او هبه واپس اخستل دلیل دې.ددې خبرې چه رجوع فی الهبه جائز ده.(۱) والله اعلم

[۴۱۲۱]حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ حَدَّثَنَا غُنْدَرٌ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ عَنْ سَعْدٍ قَالَ سَمِعْتُ أَبَا أُمَامَةَ قَالَ سَمِعْتُ أَبَا سَعِيدٍ الْخُدْرِيَّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ يَقُولُ نَزَلَ أَهْلُ قُرَيْظَةَ عَلَى حُكْمِ سَعْدِ بْنِ مُعَاذٍ فَأَرْسَلَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَى سَعْدٍ فَأَتَى عَلَى حِمَارٍ فَلَمَّا دَنَا مِنَ الْمَسْجِدِ قَالَ لِلْأَنْصَارِ قُومُوا إِلَى سَيِّدِكُمْ أَوْ خَيْرِكُمْ فَقَالَ هَؤُلَاءِ نَزَلُوا عَلَى حُكْمِكَ فَقَالَ تَقْتُلُ مُقَاتِلَتَهُمْ وَتَسْبِي ذَرَارِيَّهُمْ قَالَ قَضَيْتَ بِحُكْمِ اللَّهِ وَرُبَّمَا قَالَ بِحُكْمِ الْمَلِكِ[ر:۲۸۷۸]

دا روایت د حضرت ابوسعید خدری ﷜ دې.دحضرت ابوسعید خدری ﷜ نوم سعد بن مالك ﷜ دې.فرمائي.چه «نزل أهل قريظة على حكم سعدبن معاذ ﷜» بنو قریظه د سعدبن معاذ ﷜ په حکم او فیصله باندې راکوزیدل منظور کړل.

په حقیقت کښې بنو قریظه د قلعونه راکوزیدو ته بیخی تیار نه وو.خو چه کله هغوی ته معلومه شوه.چه سعدبن معاذ ﷜ زمونږ فیصله کوي.نو راکوزیدو ته تیار شول.ځکه چه حضرت سعدبن معاذ ﷜ د اوس قبیلې سردار وو.اود اوس او بنو قریظه په مینځ کښې حلیفانه تعلقات وو.بنوقریظه خیال اوکړو.چه اوس زمونږ فیصله د سعد بن معاذ ﷜ په لاس کښې دد.اوهغه به خامخا زمونږ په حق کښې د آسانو نه آسانه فیصله کوي.هغه خلق راکوز شو.نبی ﷺ د حضرت سعد بن معاذ ﷜ د راغوستلو دپاره سړې اولیږل.حضرت سعد ﷜ نزدې جمات سره یوې خیمه کښې مقیم وو.(۲) نوهغه په خر باندې سور راغلو.

قوله: فَلَمَّا دَنَا مِنَ الْمَسْجِدِ: کله چه هغه جمات ته نزدې شو.بعضې خلق وائي.چه دلته د جمات نه مراد مسجد نبوی دې.خودا غلطه ده.بلکه دلته د جمات نه هغه عارضي ځاې مراد دې.کوم چه د محاصرې په دوران کښې نبی ﷺ د بنو سلمه په کورونوکښې عارضي

---

(۱) حضرت گنگوهی ﷫ فرمائي...

قوله فأسأله الذى كاوا أعطوه فيه دلالة على على جواز الرجوع فى الهبة .وأن الموهوب له إذا وهبه الآخر لم يملك الواهب الأول ردها من الموهوب له الأول ولذلك أمر النبى ﷺ أم أيمن أن تردها إليهم ولو ملك ردها بنفسه النفسية لما إفتقر إلى ذلك .. وجواز الرجوع فى الهبة ظاهر برجوع الأنصار فيما كانوا أعطوه ولايمكن حمله على أنه كان عارية لا هبة لأنه لوكان العارية لما أعطى النبى ﷺ عطية أم أنس لأم أيمن إذ لا يجوز هبة العارية .. وانظرلامع الدرارى (۸/۳۳۲)_~

(۲) دا خیمه نبی ﷺ جمات سره نزدې د هغه دپاره لګولې وه.دې دپاره چه هغه تپوس په آسانتیا سره کوي.اوګورئ دلائل بیهقی (۳/۲۶)_~

طور جوړ کړي وو.(۱) دا ځاي بنو قريظه ته نزدې وو.بنو قريظه د مدينې منورې نه د شپږ ميله په فاصله باندې وو.(۲)

قوله: قَالَ لِلأَنْصَارِ قُومُوا إِلَى سَيِّدِكُمْ أَوْ خَيْرِكُمْ: نبی ﷺ انصارو ته اوفرمائيل. دخپل سردار د تعظيم دپاره اودريږئ.يا تاسوکښې د غوره د تعظيم دپاره اودريږئ.

د قيام تعظيم مسئله: دچا د تعظيم دپاره ا ودريدل جائز دی که ناجائز. په دې کښې د عالمانو ﷫ مختلف اقوال دی.امام نووی د تعظيم قيام د ثبوت دپاره يوه مستقله رساله ليکلې ده.ابن الحاج د هغوی ترديد کړې دې.اوهغوی دموقف د غلط ثابتولو کوشش ئې کړې دې.دغه شان د فريقينو د طرفه په مسئله کښې ليکلی شی.

خو قول فيصل دا دې.چه د اهل کرم او اهل فضل په تعظيم کښې اودريدل نه صرف دا چه جائز دی بلکه بهتر او غوره دی.خودا اجازت په دوو شرطونو پورې مشروط دې.

① يو دا چه د چا دپاره اودريږی.دهغه په زړه کښې دا طلب نه وی.چه خلق دې زما دپاره اودريږی.که د هغه په زړه کښې دا خواهش وی.نو بيا اودريدل جائز نه دی.

② دويم شرط دا دې.چه د اودريدونکی په زړه کښې د اودريدو داعيه وی.که په زړه کښې ئې هغه ته د اودريدو داعيه نه وی.صرف د خودلې اوتملق په وجه اودريدلی وی.نو بيا اودريدل جائز نه دی.(۳)

(۱) اوګورئ فتح الباری (۴۱۲/۷)_

(۲) البدری الساری حاشية فيض الباری (۱۰۱/۴)_

(۳) دچا دپاره د اودريدو مختلف صورتونه کيدی شی.په هغې کښې صرف يو صورت د (قيام تعظيمی) په حکم کښې اختلاف دې.دباقی صورتونو حکم ښکاره او متفق عليه دې...

① اولنې صورت دا دې.چه سردار ناست وی.اوحاضرين دهغه په تعظيم اوتکريم کښې مسلسل ولاړ وی.دا صورت بالاتفاق ناجائز دی.

② دويم صورت دا دې.چه د راتلونکی په زړه کښې تکبر وی.دهغې په وجه هغه غواړی.چه خلق زما دپاره اودريږی.دا صورت هم په اتفاق سره ناجائز دې.

③ دريم صورت دا دې.چه د راتلونکی په زړه کښې لوې والې اوتکبر نه وی.خو دا ويره وی.چه د خلقو په اودريدو سره به دده په زړه کښې لوې پيدا شی.نو د داسې کس دپاره اودريدل مکروه دی.

④ څلورم صورت دا دې.چه د چا په راتلو د خوشحالئ د وجې انسان د هغه د استقبال دپاره اودريږی.نو دا صورت نه يواځې دا چه جائز دې.بلکه مستحب او مندوب هم دې.

⑤ پنځم صورت دا دې.چه يوکس ته د الله تعالی دطرفه څه نعمت ملاؤ شوې وی.هغه کس ته د مبارکئ دپاره څوك اودريږی.نودا صورت هم مستحب اومندوب دې.

⑥ شپږم صورت دا دې.چه په چا باندې څه مصيبت راغلې وی.دهغه د تسلئ دپاره څوك هغه ته اودريږی.نودا هم مستحب اومندوب دې.

⑦ اووم صورت دا دې.چه د راتلونکی د تعظيم دپاره څوك اودريږی.خو د راتلونکی په زړه کښې د خپل ځان دپاره د دې تعظيمی اودريدو خواهش اوتمنا نه وی... [بقيه حاشيه په راروانه صفحه..

حضرت سعد بن معاذ رضی الله عنه چه کله راغلو.نو نبی صلی الله علیه وسلم ورته اوفرمائیل. دا خلق ستا په فیصله باندې راضی شوی دی.حضرت معاذ رضی الله عنه په دغه موقع باندې د نبی صلی الله علیه وسلم نه دا تپوس هم اوکړو.چه زما فیصله به په چا باندې نافذ کیږی.نبی صلی الله علیه وسلم اوفرمائیل.په ټولو به نافذ کیږی.عرض ئې اوکړو.په تاسو به هم نافذ کیږی.نبی صلی الله علیه وسلم اوفرمائیل. آو په ما به هم نافذ کیږی.([1]) په دغه وخت کښې حضرت سعد رضی الله عنه فیصله اوکړه.چه د دوی جنګجو سړی دې قتل کړې شی.اوددوی ښځې اوماشومان دې قید کړې شی.نبی صلی الله علیه وسلم حضرت سعد رضی الله عنه ته اوفرمائیل. تا د الله تعالی د حکم مطابق فیصله اوکړه.

مولانا شبلی رحمه الله فرمائیلی دی.چه په تورات کتاب تثنیه ،اصبحاح نمبر شل آیت نمبر لسم کښې دی.که یو قوم په محاصره کښې بندیوان کړې شی.نوپه هغوی کښې چه څومره سړی وی.هغه دې قتل کړې شی.اوکوم څیزونه چه په هغوی کښې وی.هغه ټول دې مال غنیمت شمار کړې شی.([2]) چونکه حضرت سعد رضی الله عنه د تورات دحکم مطابق فیصله اوکړه.ددې وجې نبی صلی الله علیه وسلم هغه ته اوفرمائیل.((قضیت بحکم الله))

خوظاهره دا ده.چه په دغه وخت کښې په نبی صلی الله علیه وسلم باندې وحی راغلې وه.اود هغې په ذریعه نبی صلی الله علیه وسلم ته د الله تعالی فیصله خودلې شوې وه.حضرت سعد رضی الله عنه چه کله ټیک هم هغه شان فیصله اوکړه.دکومې خبر چه نبی صلی الله علیه وسلم ته د وحی په ذریعه شوې وه.نو نبی صلی الله علیه وسلم اوفرمائیل. ((قضیت بحکم الله)) والله اعلم.

[۳۸۹۶]حَدَّثَنَا زَكَرِيَّاءُ بْنُ يَحْيَى حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ نُمَيْرٍ حَدَّثَنَا هِشَامٌ عَنْ أَبِيهِ عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا قَالَتْ أُصِيبَ سَعْدٌ يَوْمَ الْخَنْدَقِ رَمَاهُ رَجُلٌ مِنْ قُرَيْشٍ يُقَالُ لَهُ حِبَّانُ بْنُ الْعَرِقَةِ رَمَاهُ فِي الْأَكْحَلِ فَضَرَبَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ خَيْمَةً فِي الْمَسْجِدِ لِيَعُودَهُ مِنْ قَرِيبٍ فَلَمَّا رَجَعَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنْ الْخَنْدَقِ وَضَعَ السِّلَاحَ وَاغْتَسَلَ فَأَتَاهُ جِبْرِيلُ عَلَيْهِ السَّلَامُ وَهُوَ يَنْفُضُ رَأْسَهُ مِنْ الْغُبَارِ فَقَالَ قَدْ وَضَعْتَ السِّلَاحَ وَاللَّهِ مَا وَضَعْتُهُ اخْرُجْ إِلَيْهِمْ قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَأَيْنَ فَأَشَارَ إِلَى بَنِي قُرَيْظَةَ فَأَتَاهُمْ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى

..دتیرمخ بقیه] نوداووم صورت مختلف فیه دې.د طرفینو دلائل وړاندې په ((کتاب الاستیذان باب قول النبی صلی الله علیه وسلم قوموا إلی سیدکم)) لاندې حافظ ابن حجر رحمه الله بیان کړی دی.انشاء الله پوره تفصیل به هلته کښې راشی.(د ذکرشوو اووه صورتونو دپاره اوګورئ تکملة فتح الملهم (۳/۱۳۶و ۱۲۷)
د حضرت شیخ الحدیث مد ظلهم په تقریر کښې د مذکوره قیام تعظیمی نه هم دا اووم صورت مراد دې،کوم ته چه د دوو شرطونو سره افضل او غوره وئیلې شوې دی.او هم دې ته مولانا ظفر احمد عثمانی رحمه الله په ..اعلاء السنن،، کښې ..احق بالعمل،، وئیلې دې. اوګورئ اعلاء السنن (۱۷/۳۹) والله اعلم.

[1])السیرة الحلبیة (۲/۳۳۹)_

[2])اوګورئ سیرة النبی صلی الله علیه وسلم از شبلی نعمانی رحمه الله (۱/۲۵۳)_

اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَنَزَلُوا عَلَى حُكْمِهِ فَرَدَّ الْحُكْمَ إِلَى سَعْدٍ قَالَ فَإِنِّي أَحْكُمُ فِيهِمْ أَنْ تُقْتَلَ الْمُقَاتِلَةُ وَأَنْ تُسْبَى النِّسَاءُ وَالذُّرِّيَّةُ وَأَنْ تُقْسَمَ أَمْوَالُهُمْ

قوله: رَمَاهُ رَجُلٌ مِنْ قُرَيْشٍ يُقَالُ لَهُ حِبَّانُ بْنُ الْعَرِقَةِ، رَمَاهُ فِي الْأَكْحَلِ: حضرت عائشه رضي الله عنها فرمائی.چه د قریشو یو سړی چه هغه ته ئې حبان بن عرقه ونیل.حضرت سعد بن معاذ رضي الله عنه په تیر باندې ویشتلې وو.او تیر باندې ئې دهغه د مټ رګ ویشتلې وو. مارګولوس یو عیسائی پادری دې.هغه وائی.چه حضرت سعد رضي الله عنه یو قرظی په تیر باندې ویشتې وو.ددې وجه هغه سخته فیصله د انتقام په وجه اوکړه.خودا دروغ دی.دلته د بخاری رحمه الله په روایت کښې تصریح ده.چه حضرت سعد بن معاذ رضي الله عنه یو قریشی په تیر باندې ویشتې وو.

قوله: فَأَتَاهُمْ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَنَزَلُوا عَلَى حُكْمِهِ: نبی ﷺ بنو قریظه ته راغلو.(یعنی نبی ﷺ دهغوی محاصره کړې وه) نوبنو قریظه د نبی ﷺ په فیصله باندې راکوز شول.چه کومه فیصله تاسو کوئ.مونږ ته منظور ده.دا هم په روایاتوکښې راغلی دی.چه یهود اول د حضرت سعد رضي الله عنه په فیصله باندې راضی شوی وو.([1]) او دلته د بخاری په روایت کښې دی.چه د نبی ﷺ په فیصله باندې راضی شوی وو.په دواړه قسمه روایتونو کښې تطبیق ممکن دې.کیدې شی چه هغوی ته علم شوې وو.چه نبی ﷺ فیصله په خپله نه کوی.بلکه حضرت سعد رضي الله عنه ته به ئې حواله کوی.ددې وجې دوی د نبی ﷺ په فیصله باندې راضی شوی وو.

قَالَ هِشَامٌ فَأَخْبَرَنِي أَبِي عَنْ عَائِشَةَ أَنَّ سَعْدًا قَالَ اللّٰهُمَّ إِنَّكَ تَعْلَمُ أَنَّهُ لَيْسَ أَحَدٌ أَحَبَّ إِلَيَّ أَنْ أُجَاهِدَهُمْ فِيكَ مِنْ قَوْمٍ كَذَّبُوا رَسُولَكَ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَأَخْرَجُوهُ اللّٰهُمَّ فَإِنِّي أَظُنُّ أَنَّكَ قَدْ وَضَعْتَ الْحَرْبَ بَيْنَنَا وَبَيْنَهُمْ فَإِنْ كَانَ بَقِيَ مِنْ حَرْبِ قُرَيْشٍ شَيْءٌ فَأَبْقِنِي لَهُ حَتَّى أُجَاهِدَهُمْ فِيكَ وَإِنْ كُنْتَ وَضَعْتَ الْحَرْبَ فَافْجُرْهَا وَاجْعَلْ مَوْتَتِي فِيهَا فَانْفَجَرَتْ مِنْ لَبَّتِهِ فَلَمْ يَرُعْهُمْ وَفِي الْمَسْجِدِ خَيْمَةٌ مِنْ بَنِي غِفَارٍ إِلَّا الدَّمُ يَسِيلُ إِلَيْهِمْ فَقَالُوا يَا أَهْلَ الْخَيْمَةِ مَا هَذَا الَّذِي يَأْتِينَا مِنْ قِبَلِكُمْ فَإِذَا سَعْدٌ يَغْذُو جُرْحُهُ دَمًا فَمَاتَ مِنْهَا رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ [ر: ۴۵۱]

داتعلیق نه دې.بلکه د ماقبل سند سره دې.حضرت عائشه رضي الله عنها فرمائی. چه حضرت سعد رضي الله عنه دا دعا کړې وه.اې الله تاته ښه پته ده.چه ددې خبرې نه زیاته خوښه ماته بل څه نشته.چه زه ستا په لار کښې دهغه قوم سره جهاد کوم.چا چه ستا د رسول تکذیب کړې دې.اوهغه ئې د خپل وطن نه راویستې دې.اې الله اوس زما ګمان دې.چه د هغوې او زمونږ په مینځ کښې تاسو جنګ ختم کړې دې.خو که د قریشو سره څه جنګ باقی وی.نو ما دهغې دپاره ژوندې اوساته.تردې پورې چه زه ستا په لاره کښې دهغوی سره جهاد اوکړم.اوکه تاسو دهغوی سره

[1])ددې روایتونو د تفصیل دپاره اوګورئ دلائل بیهقی (۱۸/٤ تا ۲۵) باب نزول بنی قریظة علی حکم سعد بن معاذ رضي الله عنه)_

زمونږ جنګ ختم کړې وی.نوزما ددې زخم (دا وینه) اوبیوه.اوپه دې کښې زما مرګ واقع کړه.

قوله: فَانْفَجَرَتْ مِنْ لَبَّتِهِ فَلَمْ يَرُعْهُمْ وَفِي الْمَسْجِدِ خَيْمَةٌ مِنْ بَنِي غِفَارٍ إِلَّا الدَّمُ يَسِيلُ إِلَيْهِمْ: دسینې نه دهغه د زخم وینه روانه شوه.په جمات کښې د بنی غفاریوه خیمه وه.کله چه وینه دهغوی طرف ته اوبیدله.نوهغوی اوویریدل.

خلقو چه کله وینه اولیده.نو وې وئیل. دا وینه د کوم ځاې نه راغله.چه وې کتل نو دحضرت سعد رضی الله عنه د زخم نه هغه روانه وه.هم دهغې د وجې هغوی وفات شو

دلته چا ته دا ګمان کیدې شی.چه حضرت سعد رضی الله عنه چه کومه دعا کړې وه.هغه قبوله نشوه.ځکه چه هغوی دعا کړې وه.که د قریشو سره دجنګ څه سلسله باقی وی.نو ما ژوندې اوساته.نو د فتح مکه په ورځ د قریشو سره جنګ اوشو. خو حضرت سعد بن معاذ رضی الله عنه د هغه زخم د وجې وفات شوې وو.

① دلته ددې یو جواب دا ورکړې شوې دې.چه د هرې دعا په دنیا کښې قبلیدل څه ضروری نه وی.بعضې دعاګانې په دنیا کښې نه قبلیږی.خو الله تعالی په آخرت کښې هغه د ترقئ ذریعه جوړه کړی.دحضرت سعد رضی الله عنه دا دعا هم الله تعالی د آخرت د ترقئ ذریعه جوړه کړه.

② خوغوره جواب دا دې.چه دحضرت سعد رضی الله عنه مقصد دا وو.که داسې جنګ وی.چه په هغې کښې قریش اقدام اوکړی.نو دهغه جنګ دپاره ما ژوندې اوساته.اودفتح مکې په موقع باندې قریشو اقدام نه وو کړې.بلکه مسلمانان په مکه باندې د قبضې کولو دپاره تلی وو.اوپه هغې کښې هم د قریشو سره د څه د سخت جنګ نوبت نه وو راغلې.بلکه خالد بن ولید رضی الله عنه سره د مسلمانانو یوه وړه غوندې ډله وه.هغوی ته د کافرانو د معمولی مقابلې نوبت راغلې وو.نوالله تعالی په دنیا کښې هم د حضرت سعد بن معاذ رضی الله عنه دعا قبوله کړې وه.اوهغه ئې خپل طرف ته اوبلل.

حافظ ابن حجر رحمه الله د مستدرك حاكم روایت نقل کړې دې.چه کله حضرت سعد بن معاذ رضی الله عنه وفات شو.نو دهغه دپاره د آسمان ټولې دروازې پرانستې شوې. اودهغوی د روح په تلو باندې فرشتې خوشحاله شوې.[1]

اوحافظ ابن کثیر رحمه الله په «البداية والنهاية» کښې نقل کړی دی.چه کله حضرت سعد بن معاذ رضی الله عنه وفات شو.نودهغوی په جنازه کښې د شرکت دپاره اویا زره فرشتې راغلې وې. کومې چه ددې نه وړاندې چرته د آسمان نه نه وې راکوزې شوې.[2] دحضرت جابر رضی الله عنه نه روایت دې.چه نبی صلی الله علیه وسلم فرمائیلی دی.چه دحضرت سعد بن معاذ رضی الله عنه په مرګ سره عرش خوزیدلې وو.[3]

---

[1])فتح البارى (١٢٤\٧) باب مناقب سعد بن معاذ رضی الله عنه_

[2])اوګورئ البداية والنهاية (١٢٨\٤)_

[3])اوګورئ ((الإصابة ٣٧\٢) حافظ ابن کثیر په ((البداية والنهاية)) کښې داسې قسم ډیر روایات جمع کړی دی.اوګورئ (البداية والنهاية باب وفاة سعد بن معاذ رضی الله عنه (١٢٦\٤و ١٣٠)_

[۳۸۹۷] حَدَّثَنَا الْحَجَّاجُ بْنُ مِنْهَالٍ أَخْبَرَنَا شُعْبَةُ قَالَ أَخْبَرَنِي عَدِيٌّ أَنَّهُ سَمِعَ الْبَرَاءَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لِحَسَّانَ اهْجُهُمْ أَوْ هَاجِهِمْ وَجِبْرِيلُ مَعَكَ وَزَادَ إِبْرَاهِيمُ بْنُ طَهْمَانَ عَنْ الشَّيْبَانِيِّ عَنْ عَدِيِّ بْنِ ثَابِتٍ عَنْ الْبَرَاءِ بْنِ عَازِبٍ قَالَ، قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَوْمَ قُرَيْظَةَ لِحَسَّانَ بْنِ ثَابِتٍ اهْجُ الْمُشْرِكِينَ فَإِنَّ جِبْرِيلَ مَعَكَ [ر: ۳۰۴۱]

بَاب = غَزْوَةِ ذَاتِ الرِّقَاعِ

وَهِيَ غَزْوَةُ مُحَارِبِ خَصَفَةَ مِنْ بَنِي ثَعْلَبَةَ مِنْ غَطَفَانَ فَنَزَلَ نَخْلًا وَهِيَ بَعْدَ خَيْبَرَ لِأَنَّ أَبَا مُوسَى جَاءَ بَعْدَ خَيْبَرَ

رقاع د رقعه جمع ده.پتئ او چیرړې ته وائی.ددې غزوې په وجه تسمیه کښې مختلف اقوال دی.① یوه خبره په دې باره کښې دا شوې ده.چه چونکه په دې غزوه کښې د زیات مزل د وجې د صحابه کرامو ﷺ په پښو کښې پولئ راختلې وې.ددې وجې هغوی د خپلو جامو پتئ اوچیرې په خپلو پښوباندې اوتړلې.د دې وجې دې ته ،،غزوه ذات الرقاع،، وائی.هم په دې باب کښې وړاندې د حضرت ابوموسی اشعری ﷺ روایت راځی.په هغې کښې دی.((فسميت غزوة ذات الرقاع لما كنا نعصب من الخرق على أرجلنا))

② بعضې حضراتو وئیلی دی.چه دې غزوۀ ته ،،غزوه ذات الرقاع،، د دې وجې وائی.چه ((انهم رقعوا رأياتهم)) یعنی په دې غزوه کښې صحابو ﷺ رنګ په رنګ بیرغونه جوړ کړی وو.[1]

③ واقدی اوابن سعد رحمهما الله وئیلی دی.چه ،،ذات الرقاع،، د یوغر نوم دی.په کوم کښې چه دمختلفو رنګونو نښې وې.چونکه ددې غزوې په موقع نبی ﷺ هلته قیام کړې وو.ددې وجې ددې غزوې نوم ،،ذات الرقاع،، کیخودې شو[2]

④ ابن حبان رحمه الله فرمائیلی دی.چه ددې غزوې نوم ذات الرقاع ددې وجې کیخودې شوې دې.چه ددوی لښونه د مختلفو رنګونو وو.حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی.چه دابن حبان رحمه الله دا قول په تصحیف باندې مبنی ده.هغه ((جهل)) لره ((خيل)) وئیلی دی.[3]

⑤ بعضې مالکیانوعالمانو ﷺ د غزوه ذات ا لرقاع دنوم یوه عجیبه وجه بیان کړې ده.هغوی فرمائیلی دی.چه دې غزوې ته ،،غزوه ذات الرقاع،، د دوې وجې وائی.چه

---

[1])البداية والنهاية (۸۳\٤)_
[2])طبقات ابن سعد(۶۱\۲) والبداية والنهاية (۸۳\٤)_
[3])فتح البارى(۴۱۹\۷)_

صحابوﷺ په دې کښې صلاة الخوف ادا کړې وو.اوپه مانځه کښې پیوند لګولې شوې وو.چه یوې ډلې یو رکعت کړې وو.اوتلې وه.اوبیا بله ډله راغلې وه. اویو رکعت ئې کړې وو.او بیا واپس تلې وه.اوبیا اولنئ ډله راغلې وه.اوهغې مونځ پوره کړې وو.اوددې نه پس بیا دویمه ډله راغلې وه.اوهغې مونځ پوره کړې وو .نو چونکه صحابوﷺ مونځ ټکړې ټکړې او حصې حصې کړې وو.ددې وجې دې غزوې ته غزوه ذات الرقاع وائی.(۱)

علامه نووی رحمه الله فرمائیلی دی.چه په دې ټولو توجیهاتوکښې څه تعارض نشته.چه ددې ټولو اسبابو او وجوهو په بناء باندې ددې غزوې نوم دا کیخودې شوې وی.(۲)

دغزوه ذات الرقاع سبب: ددې غزوې سبب دا وو.چه نبیﷺ ته خبر ملاؤ شو.چه د بنو غطفان دوه قبیلې بنو محارب اوبنو ثعلبه لښکرجمع کوی.اودغه خلق د مسلمانانو خلاف منظم کیږی.نو نبیﷺ ددې نه وړاندې چه هغه خلق حمله اوکړی.څلور سوه صحابه ﷺ خان سره واخستل.اوپیش قدمی ئې اوکړه.(۳)

دغزوه ذات الرقاع د تاریخ په واقع کیدو کښې اختلاف: ددې غزوې د واقع کیدو په تاریخ کښې د اهل سیر اختلاف دې.

① د یوې ډلې راې دا ده.چه دا غزوه په ۴ھ کښې واقع شوې وه.

② دبعضې حضراتو خیال دې.چه دا په ۵ھ کښې واقع شوې وو.(۴)

③ دامام بخاری رحمه الله دا رائې ده.چه دا غزوه په ۷ھ کښې د غزوه خیبر نه پس واقع شوې وه.او امام بخاری رحمه الله په دلائلو سره دا ثابته کړې ده.نوامام بخاری رحمه الله فرمائی.((وهی بعد خیبرلأن أبا موسی جاء بعد خیبر))

① دامام بخاری رحمه الله اولنې دلیل دا دې.چه په دې غزوه کښې حضرت ابوموسی اشعریﷺ شرکت کړې دې.لکه څنګه چه ددوی روایت هم په دې باب کښې راځی. بل طرف ته دا خبره متفق علیه ده.چه حضرت ابوموسی اشعریﷺ د خیبر د فتحې نه پس مدینې ته تشریف راوړې وو.نو په غزوه ذات الرقاع کښې د دوی شرکت ددې خبرې واضح دلیل دې.چه دا غزوه د فتح خیبر نه پس واقع شوې ده.

ابن سید الناس رحمه الله د امام بخاری رحمه الله دا استدلال رد کوی. اوفرمائی. چه دحضرت ابو موسی اشعریﷺ په دې روایت باندې چه غزوه ذات الرقاع د غزوه خیبر نه پس واقع شوې ده.څه دلالت نه کوی.حافظ ابن حجر رحمه الله د ابن سید الناس رحمه الله په دې قول باندې د تعجب اظهار کړې دې.او فرمائیلی ئې دی.چه د ابن سید الناس د امام بخاری رحمه الله دا استدلال رد

---

[1])وفی فتح الباری (۴۱۹\۷) وأغرب الداودی فقال سمیت ذات الرقاع لوقوع صلاة الخوف فیها فسمیت بذلک لترقیع الصلاة فیها)_

[2])فتح الباری(۴۱۹\۷)_

[3])طبقات ابن سعد(۶۱\۲)_

[4])البدایة والنهایة (۸۳\۴)_

کول ټيك نه دی.د دې روايت نه د امام بخاری رحمه الله په خپله مدعا باندې استدلال ښيخی ښکاره دې.(۱)

② دامام بخاری رحمه الله دويم استدلال د حضرت ابوهريره رضي الله عنه په روايت باندې دې. کوم چه وړاندې امام بخاری رحمه الله تعليقاً ذکرکړې دې.خوپه ابوداود ،نسائی، طحاوی،مسند احمد او صحيح ابن حبان کښې دا روايت موصولاً منقول دې.په کومو کښې چه د حضرت ابوهريره رضي الله عنه په غزوه ذات الرقاع کښې د شرکت دې. او حضرت ابوهريره رضي الله عنه په اتفاق سره په غزوه خيبر کښې راغلې وو.نو په غزوه ذات الرقاع کښې د دوی شرکت ددې خبرې ښکاره دليل دې.چه غزوه ذات الرقاع د خيبر نه پس شوې وه.حافظ ابن قيم او تقی الدين سبکی رحمهما الله هم د امام بخاری رحمه الله تائيد کوی.

③ هغوی دا دليل ورکړې دې.چه په ابوداود کښې په يو روايت کښې ددې خبرې تصريح ده.چه رسول الله صلی الله عليه وسلم د ټولو نه وړاندې صلاة الخوف په عسفان کښې ادا کړې وو.او غزوه عسفان د غزوه حديبيه نه پس واقع شوې ده.اودلته د بخاری په روايت کښې هم د صلاة ا لخوف ادا کول مصرح دی.ظاهره ده چه دا صلاة الخوف په غزوه عسفان کښې د صلاة الخوف نه پس شوې دې.اوکله چه غزوه عسفان د حديبيه نه پس شوې ده.نو يقيناً اوس به درې احتمالات وی.

يو خو دا چه غزوه ذات الرقاع د شپږمې هجرئ بيخی په آخره کښې اومنلې شی.چه په ۶ هجرئ کښې غزوه عسفان او حديبيه واقع شوې وې.اوپه دې کښې آخری دا غزوه تسليم کړې شی.

دويم احتمال به دا وی.چه دا غزوه د ۷هجرئ بيخی په اوائيلو کښې په محرم کښې اومنلې شی.په دې دواړو احتمالاتوکښې به د غزوه ذات الرقاع وقوع د غزوه خيبر نه وړاندې وی.

دريم احتمال دا دې.چه دا غزوه د خيبر نه پس اومنلې شی.نودا حضرات فرمائی. چه دلته دا درې واړه احتمالات شته.خوپه دې کښې اولنی دوه احتمالات داسې دی.چه د هغې تائيد په هيڅ قسم روايت سره نشی کيدې.حالانکه د دريم روايت تائيد د حضرت ابو موسی اشعری اوحضرت ابوهريره رضي الله عنهما په رواياتو سره کيږی.نو هم دا روايت به قابل قبول وی.او ونيلې به شی.چه غزوه ذات الرقاع د خيبر نه پس واقع شوې وه.(۲)

بعضې حضرات وائی.چه په حقيقت کښې غزوه ذات الرقاع دوه دی.يوه هغه د کومې ذکر چه اهل سير او اصحاب مغازی کوی.او دويمه هغه په کومه کښې چه حضرت ابوموسی اشعری رضي الله عنه شريك وو.نود کومې ذات الرقاع ذکرچه اصحاب سير کوی.هغه د خيبر نه وړاندې واقع شوې وه.اوپه کوم کښې چه د حضرت ابوموسی اشعری رضي الله عنه شرکت شوې دې. هغه د غزوه خيبر نه پس شوې ده.

---

(۱) فتح الباری(۴۱۸/۷)_

(۲) زادالمعاد (۲۵۱/۳و ۲۵۲) وفتح الباری(۴۱۸/۷)_

د غزوه ذات الرقاع په تعدد باندې دوی دا دلیل پیش کوی.چه حضرت ابوموسی اشعری رضی الله عنه چه په کوم روایت کښې په غزوه ذات الرقاع کښې دخپل شرکت ذکر کوی.په هغې کښې هغوی وئیلی دی.چه مونږ شپږ کسان وو.اوپه یو اوښ به وار په وار سوریدو.اود کومې ذات الرقاع ذکرچه اصحاب مغازی کوی.په هغې کښې د نبی صلی الله علیه وسلم سره دځلورو سوو صحابو رضی الله عنهم ډله وه.ددې نه معلومیږی.چه دا دواړه جدا جدا غزاګانې وې.په یوه کښې شپږ اوپه بله کښې ځلور سوه کسان وو.(۱)

خو د غزوه ذات الرقاع په تعدد باندې دا استدلال ډیر ضعیف دې.ځکه چه د حضرت ابو موسی اشعری رضی الله عنه دا وئیل چه مونږ به شپږ کسان وار په وار په یو اوښ باندې سوریدو.دا نه لازمیږی.چه د دوی سره په لښکر کښې بل څوك نه وو. ځکه چه کله لوئې لښکر وی.نو خلق چه څی په مختلفو ټولګو کښې تقسیمیږی. او بیا هغوی جدا جدا په خپلو خپلو ټولګو کښې ځی.ددې وجې حضرت ابو موسی اشعری رضی الله عنه چه دا کوم وئیلی دی.چه مونږ شپږ کسان وو.د دې دا مطلب نه دې.چه ټول شپږ وو.بلکه مطلب دا دې.چه زمونږ ټولګې د شپږو کسانو وو.(۲)

امام بخاری رحمه الله غزوه ذات الرقاع د غزوه خیبر نه وړاندې ولې ذکر کړه؟ خو دا اشکال کیږی. چه هرکله امام بخاری رحمه الله غزوه ذات الرقاع د غزوه خیبر نه پس تسلیموی.نو پکار ده چه دا ئې د غزوه خیبر نه پس ذکر کړې وه.د غزوه خیبر نه ئې وړاندې ولې ذکر کوی.

① ددې یو جواب خو دا ورکړې شوې دې.چه امام بخاری رحمه الله غزوه ذات الرقاع د غزوه خیبر نه وړاندې ځکه ذکر کړه.چه په تاریخ وقوع کښې د عامو اهل سیر خبرې تسلیمولو ته ئې اشاره کړې ده.

② دویمه وجه دا ده.چه امام بخاری رحمه الله نه بلکه د دوی نه د بخاری روایت کونکو روستنو راویانو دا د غزوه خیبر نه وړاندې ذکر کړې ده.(۳)

③ او دا هم ممکن دی.چه اختلاف طرف ته د اشارې کولو دپاره امام بخاری رحمه الله داسې کړې وی.والله اعلم.

قوله: <u>وَهِیَ غَزْوَةُ مُحَارِب خَصَفَةَ مِنْ بَنِی ثَعْلَبَةَ مِنْ غَطَفَانَ</u>:امام بخاری رحمه الله په ترجمة الباب کښې دوه دعوې کړې دی.یوه دا چه غزوه ذات الرقاع د غزوه خیبر نه پس واقع شوې ده.اودویمه دعوه دا ده.چه غزوه ذات الرقاع او غزوه محارب خصفه دواړه یوه غزا ده. او د دې باب د آخره پورې امام بخاری رحمه الله دا دواړه دعوې په دلائلو سره ثابتې کړې دی.

په ،محارب خصفه، کښې د محارب اضافت ،،خصفه،، ته ددې وجې شوې دې.چه په عربو کښې دمحارب په نوم نورې قبیلې هم وې.محارب عبدالقیس .محارب فهر،د هغوی نه د

(۱) فتح الباری(٤١٨/٧) والبدایة والنهایة (٨٣/٤)_

(۲) فتح الباری(٤١٩/٧)_

(۳) اوګورئ د دې دواړو توجیهاتو دپاره فتح الباری (٤١٧/٧)_

فرق دپاره ئې ، ،محارب خصفه ، ، اووئيل. (١)

قوله: مِنْ بَنِي ثَعْلَبَةَ مِنْ غَطَفَانَ: دا عبارت د امام بخاري رحمه الله د اوهامو ځنې دي.ځکه چه ددې مطلب دا راوځي.چه محارب بن خصفه د ثعلبه په اولاد کښې دی.اود ثعلبه د محارب جد امجد دې.حالانکه حقيقت ددې نه خلاف دې.ثعلبه د محارب جد نه دې.بلکه پخپله ثعلبه د غطفان په اولاد کښې داخل دې.اوغطفان اوثعلبه دواړه د تره خامن وو.ځکه چه غطفان د سعد بن قيس ورور وو.اومحارب دخصفه بن قيس خوئ وو. دغه شان خصفه او غطفان د سعد بن قيس خامن وو.اومحارب د خصفه بن قيس په خپله مينځ کښې د تره خامن وو.نو ځکه عبارت د «من بنى ثعلبة» په ځاې په واو عاطفه «وبنى ثعلبة» سره کيدل پکار دی.هم دا وجه ده.چه حافظ ابن حجراوعلامه عينى رحمهما الله صحيح عبارت هم داسې نقل کړې دې.«مِنْ بَنِى ثَعْلَبَةَ مِنْ غَطَفَانَ» (٢)

قوله: فنزل نخلاً وهي غزوة محارب خصفة وبني ثعلبة من غطفان: کله چه نبى ﷺ د غزوه ذات الرقاع دپاره تشريف يوړلو.نومقام نخل ته کښې دوی نزول اوکړو.دې ځاې ته بطن نخل هم وائى.اونخل هم.دا ځاې په بلاد غطفان کښې واقع دې.او د مدينې منورې نه د دوو ورځو په فاصله باندې دې.(٣) غالباً په دې ځاې کښې د قجورو ونې زياتې وې.ځکه دې ځاې ته ، ،بطن نخلة، ، وئيلې شو.

[٤١٢٨] قَالَ أَبُوعَبْدِاللَّهِ وَقَالَ لِي عَبْدُاللَّهِ بْنُ رَجَاءٍ أَخْبَرَنَا عِمْرَانُ الْقَطَّانُ عَنْ يَحْيَى بْنِ أَبِي كَثِيرٍ عَنْ أَبِي سَلَمَةَ عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِاللَّهِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ صَلَّى بِأَصْحَابِهِ فِي الْخَوْفِ فِي غَزْوَةِ السَّابِعَةِ غَزْوَةِ ذَاتِ الرِّقَاعِ

قوله: قَالَ عَبْدُاللَّهِ بْنُ رَجَاءٍ: عبدالله بن رجاء دوه دی.يوعبدالله بن رجاء مکى دې.اوبل عبدالله بن رجاء بصری دې.دعبدالله بن رجاء بصری نه دامام بخاری رحمه الله سماع شته.اود عبدالله بن رجاء مکی نه د امام بخاری رحمه الله سماع نشته.اودلته عبدالله بن رجاء بصری مراد دې.ددوی نه دامام بخاری رحمه الله سماع شته.خود ، ،قال، ، صيغه امام بخاری رحمه الله د تعليق دپاره استعمالوی.ددې وجې په ظاهره دا تعليق دې.دا تعليق ابوالعباس السراج په خپل مسند کښې موصولاً نقل کړې دې.البته د بخاری ابوذرپه نسخه کښې د «وقال عبدالله بن رجاء» په ځاې «وقال لى عبدالله بن رجاء» دی.په دې صورت کښې به دا تعليق نه وی.(٤)

(١) فتح البارى (٤١٨\٧) وعمدة القارى (١٩٣\١٧)_
(٢) فتح البارى (٤١٨\٧) وعمدة القارى (١٩٤\١٧)_
(٣) فتح البارى (٤١٨\٧) وعمدة القارى (١٩٤\١٧)_
(٤) عمدة القارى (١٩٤\١٧)_

قوله: أَخْبَرَنَا عِمْرَانُ الْقَطَّانُ : دا عمران بن داود القطان رحمه الله دي.امام بخاري رحمه الله ددوی روايات صرف په استشهاد کښې ذکرکوی.دوی د قوت اوضبط په اعتبارسره د دومره اوچتې مرتبې نه دي.چه امام بخاري رحمه الله د دوی د روايت نه استدلال اوکړی.(۱)

قوله: أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ صَلَّى بِأَصْحَابِهِ فِي الْخَوْفِ فِي غَزْوَةِ السَّابِعَةِ غَزْوَةِ ذَاتِ الرِّقَاعِ: حضرت جابر رضي الله عنه فرمائي.چه رسول الله صلى الله عليه وسلم په اوومه غزوه ، غزوه ذات الرقاع کښې صحابو رضي الله عنهم ته صلاة الخوف کړې وو.

((فی غزوة السابعة))کښې دموصوف اضافت صفت طرف ته کيږی.په اصل کښې دی.((فی الغزوة السابعة)) په دې روايت سره دامام بخاري رحمه الله په خپله دعوه چه ((غزوه ذات الرقاع))دخيبرنه پس واقع شوې ده.استشهاد مقصود دې.ځکه چه د دې نه وړاندې شپږ لوې غزاګانې شوې وې.① غزوه بدر② غزوه احد③ غزوه خندق④غزوه بنو قريظه ⑤ غزوه مريسيع ⑥او غزوه خيبر.. اوددې نه پس اوومه غزوه ..ذات الرقاع،، ده.

بعضې خلقو د ((غزوة السابعة)) اضافت ته کتلی دی.دا ئې ګڼړلی دی.چه د دې نه مراد د ۷هجرئ غزوة ذات الرقاع ده.اوهغوی وئيلی دی،چه اصلی عبارت ((غزوة السنة السابعة)) دې.

حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائي.که د ((غزوه السابعة)) نه ((غزوه السنة السابعة)) مراد واخستې شی.نويه دې صورت کښې به دا روايت په مراد باندې نص شی. (يعنی دا روايت به په دې خبره باندې ښکاره دلالت کونکې شی.چه غزوة ذات الرقاع د غزوه خيبرنه پس واقع شوې ود.ځکه چه غزوه خيبر د اوومې هجرئ په اولنۍ مياشت محرم کښې پيښه شوې وه.نود غزوة الرقاع په اووم کال کښې د واقع کيدو ښکاره مطلب به دا وی.چه دا د خيبر نه پس ده) اوبيا امام بخاري رحمه الله ته د حضرت ابوموسی اشعري رضي الله عنه وغيره په رواياتو باندې د استدلال تکلف کولوته څه ضرورت نه وو.خوامام بخاري رحمه الله د داسې قسم رواياتو نه وړاندې استدلال کوی.چه دهغې نه معلوميږی.چه ددې روايت نص بالمراد معنی ((غزوة السنة السابعة)) مراد نه دې.بلکه ((الغزوة السابعة)) مراد ده.کومه چه دامام بخاري رحمه الله په دعوی باندې نص نه دې.البته د امام بخاري رحمه الله د دعوې تائيد په دې سره ضرور کيږی.ځکه چه امام بخاري رحمه الله وړاندې نور دلائل پيش کوی. (۲) والله اعلم.

قوله: قَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ صَلَّى النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْخَوْفَ بِذِي قَرَدٍ:

حضرت ابن عباس رضي الله عنه فرمائي.چه نبی صلى الله عليه وسلم په ،،ذی قرد،، کښې صلاة الخوف کړې وو.

---

۱)فتح الباری(۷\۴۱۹)_

۲)اوګورئ فتح الباری(۷\۴۱۹)_~

دا تعليق دي.امام نسائي او طبراني رحمهماالله دا موصولاً نقل کړې دي.(١) امام بخاری رحمه الله يوه دعوه په ترجمة الباب سره دا کړې ده.چه غزوه ذات الرقاع او غزوه محارب خصفه دواړه يو دي.په ذکرشوی تعليق سره امام بخاری رحمه الله خپله دا دعوه ثابتوی.په دې طريقه چه په ،،ذی قرد،، کښې نبی صلی الله عليه وسلم صلاة الخوف ادا کړې وو.،،ذی قرد،، د مدينې منورې نه د يوې ورځې په مزل باندې لرې د بلاد غطفان سره پيوست د يو ځاې نوم دې.او ذات رقاع هم د ذی قرد سره متصل په بلاد غطفان کښې د يو غر نوم دې.په ذی قرد کښې غزوه محارب خصفه شوې وو. او په ذات الرقاع کښې غزوه ذات الرقاع شوې وو.اودا دواړه ځايونه يوبل ته نزدې نزدې دی.ددې نه معلوميږی.چه دا دواړه غزوات څه جدا جدا نه دی.بلکه دواړه يو دی.يو خو ددې وجې چه ذی قرد او ذات رقاع دواړه د يو بل سره نزدې دی.او دويمه ددې وجې چه په دواړو کښې د صلاة الخوف ادا کول په رواياتو کښې ذکر دی.دا دواړه څيزونو ددې خبرې دلالت دې.چه غزوه محارب خصفه او غزوه ذات رقاع دواه يو دی.

خودامام بخاری رحمه الله دا استدلال کمزورې دې.يو خو ددې وجې چه صلاة الخوف څو څو ځله شوې دې.د دواړو غزواتو په اتحاد باندې د صلاة الخوف په ادا کولو سره به استدلال په هغه وخت کښې صحيح وو.چه دا يوځل ادا شوې وی. دويمه ددې وجې که ذی قرد او ذات رقاع دواړه د متصل ځايونو نومونه وی.نو د دې نه دا نه لازميږی.چه غزوه محارب او غزوه ذات رقاع دواړه يو دی.عين ممکن ده.چه ذی قرد مستقله غزوه وی.اوذات رقاع ځانله غزوه وی.ددې وجې دامام بخاری رحمه الله دا دليل څه قوی او مضبوط دليل نه دې.والله اعلم.

قوله: وَقَالَ بَكْرُ بْنُ سَوَادَةَ حَدَّثَنِي زِيَادُ بْنُ نَافِعٍ عَنْ أَبِي مُوسَى أَنَّ جَابِرًا حَدَّثَهُمْ صَلَّى النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِهِمْ يَوْمَ مُحَارِبٍ وَثَعْلَبَةَ: ((وَقَالَ بَكْرُ بْنُ سَوَادَةَ))بکربن سوادد بصری دې.اود مصر په فقهاؤ کښې د دوی شمار کيږی.حضرت عمربن عبدالعزيز رحمه الله دوی لرد افريقې طرف ته د فقه دتعليم په غرض باندې ليږلې وو. دوی په ١٢٨ھ کښې وفات شو.ابن معين او نسائی رحمهماالله د دوی توثيق کړې دې.د دوی کنيت ،،ابوثمامه،، دې.(٢)

قوله: حَدَّثَنِي زِيَادُ بْنُ نَافِعٍ: دوی مصری دی.او په صغارو تابعينو کښې.ددوی شمار کيږی.ددې مقام نه علاوه د بخاری په بل ځاې کښې د دوی نه روايت ذکر نه دې.(٣)

((عن أبي موسى)) دا ابوموسی اشعری رضی الله عنه نه دې.بلکه د دوې نوم علی بن رباح خودلې شوې دې.ددوی صرف دا يو حديث په بخاری کښې راغلې دې.(٤)

(١)فتح الباری(٤٢٠\١٧) وعمدة القاری (١٩٤\١٧)_
(٢)عمدة القاری (١٩٤\١٧، ١٩٥)_
(٣)فتح الباری (٤٢٠\١٧) وعمدة القاری (١٩٥\١٧)_
(٤)فتح الباری(٤٢٠\١٧) وعمدة القاری (١٩٥\١٧)-

قوله: صَلَّى النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِهِمْ يَوْمَ مُحَارِبٍ وَثَعْلَبَةَ: ددې عبارت نه د امام بخارى رحمه الله هم هغه مقصود دې.چه نبى ﷺ په غزوه محارب او ثعلبه كښې مونځ وركړې وو.او په ذات الرقاع كښې ئې هم د صلاة خوف ذكر دې... نو معلومه شوه.چه دا دواړه غزاګانې يو دى.

قوله وَقَالَ ابْنُ إِسْحَاقَ سَمِعْتُ وَهْبَ بْنَ كَيْسَانَ سَمِعْتُ جَابِرًا خَرَجَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَى ذَاتِ الرِّقَاعِ مِنْ نَخْلٍ فَلَقِيَ جَمْعًا مِنْ غَطَفَانَ فَلَمْ يَكُنْ قِتَالٌ وَأَخَافَ النَّاسُ بَعْضُهُمْ بَعْضًا فَصَلَّى النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رَكْعَتَيِ الْخَوْفِ: ددې روايت په ذكر كولو كښې دامام بخارى رحمه الله مقصود دا دې.چه د حضرت جابر رضي الله عنه ټول روايات په دې خبره متفق دى.چه نبى ﷺ په غزوه ذات الرقاع كښې صلاة الخوف ادا كړې وو.نو په كومو رواياتو كښې چه په غزوه نخل كښې د صلاة الخوف د ادا كولو ذكر راغلې دې.نو هلته به د غزوه نخل نه غزوه ذات الرقاع مراد وى.ځكه چه غزوه ذات الرقاع د غطفان دخلقو سره شوې وه.او غطفان په بطن نخل كښې اوسيدل.البته امام بخارى رحمه الله د ابن اسحاق په حوالې سره دا روايت دلته ذكر كړې دې.خو د ابن اسحاق په سيرت كښې په دې سند سره دا رايت هډو موجود نه دې.

ځنو حضراتو دا وئيلى دى.چه د امام بخارى رحمه الله نه تسامح شوې دې.ځكه چه په سيرت ابن اسحاق كښې په دې سند سره د حضرت جابر رضي الله عنه نه يو بله واقعه هم ددې غزوې موجود ده.امام بخارى رحمه الله په غلطئ سره د صلاة خوف د ادا كولو قصه ذكركړې ده.

علامه عينى رحمه الله فرمائى.چه چا دامام بخارى رحمه الله تسامح ثابت كړې دې .نو آيا دهغه حافظه د امام بخارى رحمه الله د حافظې نه زياته ده.كه په سيرت ابن اسحاق كښې په دې سند سره دا واقعه ذكر شوې نه وى.نو ددې نه دا چرته لازميږى .چه په بل ځاى كښې به هم نه وى.عين ممكن ده.چه امام بخارى رحمه الله د ابن اسحاق په دې سند سره دا واقعه چرته په بل ځاى كښې ليدلې وى.([1])

قوله: وَقَالَ يَزِيدُ عَنْ سَلَمَةَ غَزَوْتُ مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَوْمَ الْقَرَدِ[ر:۳۹۰۱ وانظر:۲۷۵۳]
دايزيدبن ابى عبيده دې.دې د سلمه بن الاكوع رضي الله عنه آزاد كړې غلام دې.([2]) دوى د حضرت سلمه بن اكوع رضي الله عنه نه روايت كوى.چه هغوى فرمائيلى دى.ما د رسول الله ﷺ سره په غزوه ذى قرد كښې شركت كړې وو.

دحضرت سلمه بن اكوع رضي الله عنه ددې تعليق نه د امام بخارى رحمه الله مقصد د غزوه محارب خصفه او ذات الرقاع يو ثابتول دى.په دې طريقه چه په ذى قرد كښې غزوه محارب شوې

---
[1])عمدة القارى (۱۷\۱۹۵)_
[2])عمدة القارى (۱۷\۱۹۵)_

وه.اوذي قرد او ذات الرقاع دواړه د متصل ځايونو نومونه دی.نو په دې سره ددې دواړو غزاګانو يو والي ثابت شو.خو لکه څنګه چه اوخودلې شو.چه دامام بخاری رحمه الله دا استدلال کمزورې دې.ځکه چه د دوو ځايونو د اتصال نه د غزواتو اتصال او اتحاد نه لازميږی.

دحافظ ابن حجر رحمه الله خيال: حافظ ابن حجر رحمه الله ددې روايت نه اوددې نه وړاندې چه د حضرت ابن عباس رضي الله عنهما کوم روايت وو.په کوم کښې چه په غزوه ذی قرد کښې د صلاة الخوف د ادا کولو ذکر دې.د امام بخاری رحمه الله دا منشاء ګڼړلې ده.چه امام بخاری غزوه ذات الرقاع او غزوه ذی قرد يوه ثابتوی.([1])

خولکه څنګه چه اوخودلې شو.چه دامام بخاری رحمه الله مقصد د غزوه محارب خصفه او غزوه ذات الرقاع يوثابتول مقصود دی.د غزوه ذی قرد او غزوه ذات الرقاع يو ثابتول دوی منشاء او مقصود نه دی.لکه څنګه چه حافظ رحمه الله ګڼړلی دی.ځکه چه وړاندې امام بخاری رحمه الله غزوه ذی قرد مستقل بيانوی.او هلته امام بخاری رحمه الله دا تصريح کړې ده.چه ((وهی قبل خيبر بثلاث)) يعنی غزوه ذی قرد د غزوه خيبر نه درې ورځې وړاندې شوې وه.ددې وجې د حافظ رحمه الله دا وئيل چه دامام بخاری رحمه الله مقصود د غزوه ذی قرد او غزوه ذات الرقاع يو خودل دی.صحيح نه دی. والله اعلم.

[٣٨٩٩]حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْعَلَاءِ حَدَّثَنَا أَبُو أُسَامَةَ عَنْ بُرَيْدِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي بُرْدَةَ عَنْ أَبِي بُرْدَةَ عَنْ أَبِي مُوسَى رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ خَرَجْنَا مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي غَزْوَةٍ وَنَحْنُ سِتَّةُ نَفَرٍ بَيْنَنَا بَعِيرٌ نَعْتَقِبُهُ فَنَقِبَتْ أَقْدَامُنَا وَنَقِبَتْ قَدَمَايَ وَسَقَطَتْ أَظْفَارِي وَكُنَّا نَلُفُّ عَلَى أَرْجُلِنَا الْخِرَقَ فَسُمِّيَتْ غَزْوَةَ ذَاتِ الرِّقَاعِ لِمَا كُنَّا نَعْصِبُ مِنْ الْخِرَقِ عَلَى أَرْجُلِنَا وَحَدَّثَ أَبُو مُوسَى بِهَذَا ثُمَّ كَرِهَ ذَاكَ قَالَ مَا كُنْتُ أَصْنَعُ بِأَنْ أَذْكُرَهُ كَأَنَّهُ كَرِهَ أَنْ يَكُونَ شَيْءٌ مِنْ عَمَلِهِ أَفْشَاهُ

دا د ابوموسی اشعری رضي الله عنه هم هغه روايت دې.په کوم چه امام بخاری رحمه الله په ترجمة الباب کښې استدلال کړې دې.حضرت ابوموسی رضي الله عنه فرمائی.چه مونږ د رسول الله صلى الله عليه وسلم سره په يوه غزوه کښې اووتلو.مونږ شپږ کسان وو.او وار په وار به په اوښ باندې سوريدو.زما د ملګرو پښې چودې وې.د کومې د وجې چه مونږ په پښو باندې د چړرو پټئ تړلې وې.حضرت ابوموسی اشعری رضي الله عنه په دې غزوه کښې خپل شرکت خو بيان کړو.خوبيا دوی دا خوښه نکړه.چه د دوی څه نيك عمل ښکاره شی.او په هغې کښې خامخا د ريا شبه پيدا شی.

حضرت ابوموسی اشعری رضي الله عنه د حبشې نه مدينې منورې ته د فتح خيبر نه پس راغلې وو.نوپه غزوه ذات الرقاع کښې د دوی شرکت ددې خبرې دليل دې.چه دا غزوه د فتح خيبر نه پس شوې وه.او هم دا د امام بخاری رحمه الله مقصود دې.

---

[1]) فتح الباری (٧\٤٢١)_.

[۳۹۰۰] حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ عَنْ مَالِكٍ عَنْ يَزِيدَ بْنِ رُومَانَ عَنْ صَالِحِ بْنِ خَوَّاتٍ عَمَّنْ شَهِدَ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَوْمَ ذَاتِ الرِّقَاعِ صَلَّى صَلَاةَ الْخَوْفِ أَنَّ طَائِفَةً صَفَّتْ مَعَهُ وَطَائِفَةٌ وِجَاهَ الْعَدُوِّ فَصَلَّى بِالَّتِي مَعَهُ رَكْعَةً ثُمَّ ثَبَتَ قَائِمًا وَأَتَمُّوا لِأَنْفُسِهِمْ ثُمَّ انْصَرَفُوا فَصَفُّوا وِجَاهَ الْعَدُوِّ وَجَاءَتِ الطَّائِفَةُ الْأُخْرَى فَصَلَّى بِهِمُ الرَّكْعَةَ الَّتِي بَقِيَتْ مِنْ صَلَاتِهِ ثُمَّ ثَبَتَ جَالِسًا وَأَتَمُّوا لِأَنْفُسِهِمْ ثُمَّ سَلَّمَ بِهِمْ قَالَ مَالِكٌ وَذَلِكَ أَحْسَنُ مَا سَمِعْتُ فِي صَلَاةِ الْخَوْفِ [ر: ۳۹۰۲]

قوله: حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ عَنْ مَالِكٍ عَنْ يَزِيدَ بْنِ رُومَانَ....: يزيد بن رومان د حضرت زبير بن العوام رضي الله عنه ازاد كړې غلام دې.[1]

قوله: عَنْ صَالِحِ بْنِ خَوَّاتٍ عَمَّنْ شَهِدَ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: د صالح بن خوات هم دا يو روايت په بخارى كښې راغلې دې.[2] د. ((عمن شهد بدراً)) د مصداق په باره كښې څنې حضراتو وئيلى دى.چه حضرت سهل بن ابى حثمه مراد دې.[3] خو امام غزالى اوامام نووى رحمهما الله خوات بن جبير ددې مصداق ګرخولې دې.كوم چه د صالح بن خوات پلار دې.حافظ ابن حجر رحمه الله هم دې ته ترجيح وركړې ده. او فرمائى.دابن منده او بيهقى په رواياتو كښې د ((صالح بن خوات عن أبيه)) تصريح ده.ددې نه دا خبره متعين كيږى.د ((عمن شهد بدراً)) مصداق دصالح بن خوات پلار حضرت خوات بن جبير دې.[4]

په دې روايت كښې په غزوه ذات الرقاع كښې د صلاة الخوف د ادا كولو كيفيت بيان شوې دې.چه اول يوې ډلې د نبى ﷺ سره صف جوړ كړو.او بله ډله د دشمن د مقابلې دپاره ولاړه وه.كومه ډله چه د دوى سره ولاړه وه.هغوى ته ئې يو ركعت اوكړو.او نبى ﷺ په خپل ځاې ولاړ وو.اوهغه ډلې خپل مونځ پوره كړو.چه دمانځه نه فارغ شو.نودا خلق راغلل د دشمن په مقابله كښې ئې صفونه جوړ كړل.او دويمه ډله راغله.نبى ﷺ دخپل مونځ باقى يو ركعت دوى ته اوكړو.او بيا نبى ﷺ په خپله قاعده كښې ناست وو.او دويمې ډلې خپل مونځ پوره كړل.اوبه التحيات كښې كيناستل.د تشهد وغيره نه چه فارغ شو.نو بيا نبى ﷺ دوى سره سلام اوګرځولو.

قوله: قَالَ مَالِكٌ وَذَلِكَ أَحْسَنُ مَا سَمِعْتُ فِي صَلَاةِ الْخَوْفِ: په ذكرشوى روايت كښې چه د صلاة الخوف د ادا كولو كوم كيفيت بيان شو.امام مالك رحمه الله فرمائى.چه د صلاة الخوف په باره كښې چه څومره صورتونه ما اوريدلى دى.په هغو ټولو كښې دا صورت ښه

---

[1])عمدة القارى (۱۹۶\۱۷)_

[2])قال الحافظ وصالح تابعى ثقة ليس له فى البخارى إلا هذا الحديث الواحد .فتح البارى (۴۲۲\۷)_

[3])فتح البارى (۴۲۲\۷) وعمدة القارى (۱۹۷\۱۷)_

[4])فتح البارى (۴۲۲\۷)_

دي.په دي کښې چه نبی ﷺ دويم رکعت پوره کړو.نو د دويمې ډلې د فارغ کيدو انتظار نې کولو.اوکله چه دويمې ډلې خپل مونځ پوره کړو.نو نبی ﷺ هغوی سره سلام اوګرځولو.
خوپه دارقطنی کښې دابن وهب نه دا نقل دی.چه امام مالك رحمه الله اول دا صورت خوښولو.خو روسته د قاسم بن محمد په وجه د دوی فیصله دا وه.چه دامام دپاره د دويمې ډلې د مونځ پوره کولو انتظار نه دی کول پکار.بلکه امام دې سلام اوګرځوی.او خپل مونځ دې پوره کړی.(۱)

[۳۹۰۱]وَقَالَ مُعَاذٌ حَدَّثَنَا هِشَامٌ عَنْ أَبِي الزُّبَيْرِ عَنْ جَابِرٍ قَالَ كُنَّا مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِنَخْلٍ فَذَكَرَ صَلَاةَ الْخَوْفِ تَابَعَهُ اللَّيْثُ عَنْ هِشَامٍ عَنْ زَيْدِ بْنِ أَسْلَمَ أَنَّ الْقَاسِمَ بْنَ مُحَمَّدٍ حَدَّثَهُ صَلَّى النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي غَزْوَةِ بَنِي أَنْمَارٍ [ر:۳۸۹۸]

د دې نه وړاندې د معاذ روايت تيرشوې وو.امام بخاری رحمه الله فرمائی.چه د معاذ متابعت ليث کړې دې.دلته دې دا خبره ياده وی.چه د متابعت نه متابعت اصطلاحی مراد دې.بلکه ددې متابعت نه «موافقة فی صفة الصلاة» مراد دې.يعنی څنګه چه د معاذ په روايت کښې د صلاة الخوف د ادا کولو کيفيت او صورت بيان شوې دې.تيك هم هغه شان دصلاة الخوف د ادا کولو کيفيت او طريقه ليث هم په خپل روايت کښې بيان کړې ده.اصطلاحی متابعت ځکه مراد نه دې.چه د معاذ روايت د حضرت جابر رضی الله عنه نه موصولاً منقول دې.او د ليث روايت مرسلاً منقول دې.اود متابعت اصطلاحی مطلب دا وی.چه د يو صحابی يو روايت دهغه نه په يو سند سره منقول وی.هم هغه روايت د دوی نه په بل سند سره منقول شی.او دلته داسې نه ده.(۲)

ددې متابعت د پيش کولو نه د امام بخاری رحمه الله مدعا دا ده.چه غزوه بنی انمار او غزوه ذات الرقاع دواړه يو دی.ځکه چه غزوه بنی انمار په بلاد غطفان کښې شوې وه.او بله ددې وجې د غزوه بنی انمار او غزوه ذات الرقاع کښې په رواياتو کښې د صلاة الخوف د ادا کولو ذکر راغلې دې.(۳) خوتاسو ته خودلی شوی دی.چه دامام صاحب رحمه الله دا استدلال ضعيف دې.

[۳۹۰۲]حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ سَعِيدٍ الْقَطَّانُ عَنْ يَحْيَى بْنِ سَعِيدٍ الْأَنْصَارِيِّ عَنْ الْقَاسِمِ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ صَالِحِ بْنِ خَوَّاتٍ عَنْ سَهْلِ بْنِ أَبِي حَثْمَةَ قَالَ يَقُومُ الْإِمَامُ مُسْتَقْبِلَ الْقِبْلَةِ وَطَائِفَةٌ مِنْهُمْ مَعَهُ وَطَائِفَةٌ مِنْ قِبَلِ الْعَدُوِّ وُجُوهُهُمْ إِلَى الْعَدُوِّ فَيُصَلِّي بِالَّذِينَ

---

(۱)سنن دارقطنی (۲/۶۱) باب صفة صلاة الخوف وأقسامها)_

(۲)د متابعت دتعريف او د دې د قسمونو د تفصيل دپاره اوګورئ (مقدمة ابن الصلاح (۳۸و۳۹) النوع الخامس عشر،معرفة الإعتبار والمتابعات والشواهد دغه شان اوګورئ (نزهة النظرفی توضيح نخبة الفكر(ص،۵۲و ۵۳)_~

(۳)اوګورئ فتح الباری (۷/۴۲۴و۴۲۵)_~

مَعَهُ رَكْعَةً ثُمَّ يَقُومُونَ فَيَرْكَعُونَ لِأَنْفُسِهِمْ رَكْعَةً وَيَسْجُدُونَ سَجْدَتَيْنِ فِي مَكَانِهِمْ ثُمَّ يَذْهَبُ هَؤُلَاءِ إِلَى مَقَامِ أُولَئِكَ فَيَجِيءُ أولئك فَيَرْكَعُ بِهِمْ رَكْعَةً فَلَهُ ثِنْتَانِ ثُمَّ يَرْكَعُونَ وَيَسْجُدُونَ سَجْدَتَيْنِ

حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ حَدَّثَنَا يَحْيَى عَنْ شُعْبَةَ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ الْقَاسِمِ عَنْ أَبِيهِ عَنْ صَالِحِ بْنِ خَوَّاتٍ عَنْ سَهْلِ بْنِ أَبِي حَثْمَةَ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِثْلَهُ

حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ عُبَيْدِ اللَّهِ قَالَ حَدَّثَنِي ابْنُ أَبِي حَازِمٍ عَنْ يَحْيَى سَمِعَ الْقَاسِمَ أَخْبَرَنِي صَالِحُ بْنُ خَوَّاتٍ عَنْ سَهْلٍ حَدَّثَهُ قَوْلَهُ [ر: ٣٩٠٠]

[٣٩٠٣/٣٩٠٣] حَدَّثَنَا أَبُو الْيَمَانِ أَخْبَرَنَا شُعَيْبٌ عَنِ الزُّهْرِيِّ قَالَ أَخْبَرَنِي سَالِمٌ أَنَّ ابْنَ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ غَزَوْتُ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قِبَلَ نَجْدٍ فَوَازَيْنَا الْعَدُوَّ فَصَافَفْنَا لَهُمْ

[٣٩٠٤] حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ حَدَّثَنَا يَزِيدُ بْنُ زُرَيْعٍ حَدَّثَنَا مَعْمَرٌ عَنِ الزُّهْرِيِّ عَنْ سَالِمِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ عَنْ أَبِيهِ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ صَلَّى بِإِحْدَى الطَّائِفَتَيْنِ وَالطَّائِفَةُ الْأُخْرَى مُوَاجِهَةُ الْعَدُوِّ ثُمَّ انْصَرَفُوا فَقَامُوا فِي مَقَامِ أَصْحَابِهِمْ أُولَئِكَ فَجَاءَ أُولَئِكَ فَصَلَّى بِهِمْ رَكْعَةً ثُمَّ سَلَّمَ عَلَيْهِمْ ثُمَّ قَامَ هَؤُلَاءِ فَقَضَوْا رَكْعَتَهُمْ وَقَامَ هَؤُلَاءِ فَقَضَوْا رَكْعَتَهُمْ [ر: ٩٠٠]

[٣٩٠٥/٣٩٠٦] حَدَّثَنَا أَبُو الْيَمَانِ حَدَّثَنَا شُعَيْبٌ عَنِ الزُّهْرِيِّ قَالَ حَدَّثَنِي سِنَانٌ وَأَبُو سَلَمَةَ أَنَّ جَابِرًا أَخْبَرَ أَنَّهُ غَزَا مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قِبَلَ نَجْدٍ

حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ قَالَ حَدَّثَنِي أَخِي عَنْ سُلَيْمَانَ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ أَبِي عَتِيقٍ عَنِ ابْنِ شِهَابٍ عَنْ سِنَانِ بْنِ أَبِي سِنَانٍ الدُّؤَلِيِّ عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا أَخْبَرَهُ أَنَّهُ غَزَا مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قِبَلَ نَجْدٍ فَلَمَّا قَفَلَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَفَلَ مَعَهُ فَأَدْرَكَتْهُمُ الْقَائِلَةُ فِي وَادٍ كَثِيرِ الْعِضَاهِ فَنَزَلَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَتَفَرَّقَ النَّاسُ فِي الْعِضَاهِ يَسْتَظِلُّونَ بِالشَّجَرِ وَنَزَلَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تَحْتَ سَمُرَةٍ فَعَلَّقَ بِهَا سَيْفَهُ قَالَ جَابِرٌ فَنِمْنَا نَوْمَةً ثُمَّ إِذَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَدْعُونَا فَجِئْنَاهُ فَإِذَا عِنْدَهُ أَعْرَابِيٌّ جَالِسٌ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنَّ هَذَا اخْتَرَطَ سَيْفِي وَأَنَا نَائِمٌ فَاسْتَيْقَظْتُ وَهُوَ فِي يَدِهِ صَلْتًا فَقَالَ لِي مَنْ يَمْنَعُكَ مِنِّي قُلْتُ اللَّهُ فَهَا هُوَ ذَا جَالِسٌ ثُمَّ لَمْ يُعَاقِبْهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

قوله: حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ .... عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا: حضرت جابر رضی الله عنه فرمائی.چه دوی د رسول الله ﷺ سره د نجد طرف ته د غزا دپاره تلي وو.کله چه ددغه غزا نه واپسی اوشوه.

قوله فَأَدْرَكَتْهُمُ الْقَايِلَةُ فِي وَادٍ كَثِيرِ الْعِضَاهِ: نو د قيلولې وخت دوى په داسې خوړ كښې بيا اوموندلو. چه په هغې كښې غټې غټې ازغى دارې ونې وې. د كيكر ونې مراد دى.
((العضاة)) داسې غټې ونې ته وائى. چه په هغې كښې زيات ازغى وى.
نبى ﷺ په دغه ځاې كښې نزول اوكړو. اوخلق د لويو لويو ازغى دارو ونو لاندې د سيورى حاصلولو دپاره خوارۀ شول. نبى ﷺ د يوې لوې ونې د لاندې آرام كولو. اوتوره ئې په هغه ونه پورې زوړنده كړه. حضرت جابر رضي الله عنه فرمائى. چه مونږ څه لږ وخت اودۀ شول. چه نبى ﷺ مونږ راوغوښتلو. چه مونږ راغلو. نو د نبى ﷺ سره يو بانډيچى ناست وو. نبى ﷺ اوفرمائيل. چه دې كس زما توره نيولې وه. يعنى اول ئې توره د ونې نه راكوزه كړې وه. اود تيكى نه راويستې وه. اواودريدل. زه اودۀ ووم. كله چه زما سترګې كهولاؤ شوې. نو تياره توره ددۀ په لاس كښې وه. وې ونيل. زه تا ته وايم. چه تا به زما نه څوك بچ كړى. نو ما ورته اوونيل. الله. اوس اوګورئ دې ناست دې. نبى ﷺ هغه معاف كړو. او هغه ته ئې سزا ورنكړه.

[٣٩٠٦] وَقَالَ أَبَانُ حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ أَبِي كَثِيرٍ عَنْ أَبِي سَلَمَةَ عَنْ جَابِرٍ قَالَ كُنَّا مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِذَاتِ الرِّقَاعِ فَإِذَا أَتَيْنَا عَلَى شَجَرَةٍ ظَلِيلَةٍ تَرَكْنَاهَا لِلنَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَجَاءَ رَجُلٌ مِنَ الْمُشْرِكِينَ وَسَيْفُ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مُعَلَّقٌ بِالشَّجَرَةِ فَاخْتَرَطَهُ فَقَالَ تَخَافُنِي قَالَ لَا قَالَ فَمَنْ يَمْنَعُكَ مِنِّي قَالَ اللَّهُ فَتَهَدَّدَهُ أَصْحَابُ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَأُقِيمَتِ الصَّلَاةُ فَصَلَّى بِطَائِفَةٍ رَكْعَتَيْنِ ثُمَّ تَأَخَّرُوا وَصَلَّى بِالطَّائِفَةِ الْأُخْرَى رَكْعَتَيْنِ وَكَانَ لِلنَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَرْبَعٌ وَلِلْقَوْمِ رَكْعَتَانِ
وَقَالَ مُسَدَّدٌ عَنْ أَبِي عَوَانَةَ عَنْ أَبِي بِشْرٍ اسْمُ الرَّجُلِ غَوْرَثُ بْنُ الْحَارِثِ وَقَاتَلَ فِيهَا مُحَارِبَ خَصَفَةَ

ددې نه وړاندې د حضرت جابر رضي الله عنه په روايت كښې وو. چه مونږ نجد طرف ته د غزا دپاره تلى وو او د غزوه نجد نه مراد غزوه محارب خصفه ده. اوس حضرت جابر رضي الله عنه د ذات الرقاع لفظ استعمال كړو. ددې نه د امام بخارى رحمه الله ددې دعوى تائيد كيږى. چه غزوه محارب خصفه او غزوه ذات الرقاع يوه غزوه ده. او د حضرت جابر رضي الله عنه د دې دواړو روايتونو پيش كولو نه د امام بخارى رحمه الله هم دا مقصود دې.
امام بخارى رحمه الله د ابان دا روايت دلته تعليقاً ذكر كړې دې. امام مسلم دا روايت موصولاً نقل كړې دې.[1]

قوله فَتَهَدَّدَهُ أَصْحَابُ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: د نبى ﷺ صحابو رضي الله عنهم دغه اعرابى اوږتلو وړاندې تيرشوى دى. چه نبى ﷺ هغه معاف كړې وو. ظاهره ده. چه كله صحابو رضي الله عنهم هغه رټل نو نبى ﷺ به منع كړى وى. واقدى نقل كړى دى. چه دغه اعرابى په

---

[1])فتح البارى(٧/٤٤٨)_

دغه موقع باندې مسلمان شو.اوخپلې قبيلې ته لاړلو.هغوى ته ئې د اسلام دعوت ورکړو.په دې سره ډير خلق په اسلام کښې داخل شول.(۱)

قوله: فَصَلَّى بِطَائِفَةٍ رَكْعَتَيْنِ ثُمَّ تَأَخَّرُوا وَصَلَّى بِالطَّائِفَةِ الأُخْرَى رَكْعَتَيْنِ وَكَانَ لِلنَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَرْبَعٌ وَلِلْقَوْمِ رَكْعَتَانِ: دا روايت د ټولو دپاره د اشکال باعث جوړيږي.ځکه چه په دې خبره باندې تقريبا د ټولو امامانو اتفاق دې.چه که امام او قوم دواړه مسافر وى.نوقوم سره به امام يو يو رکعت کوى.دغه شان به د امام هم دوه رکعته شى.اوقوم به هم باقى يو يو رکعت دامام نه جدا ځانله اوکړى.او دوه رکعته به کوى.اوکه امام او قوم دواړه مقيم وى.نوبيا دې صورت کښې به امام هرې يوې ډلې ته دوه دوه رکعته کوى.دغه شان به دامام څلور رکعته شى.اود قوم به دامام سره دوه رکعته شى.او باقى دوه رکعته به هغوى د امام نه ځانله پوره کوى.

خو د بخارى په دې روايت کښې چه کوم صورت حال بيان شوې دې.په دې کښې نبى ﷺ هم مسافر وو.او قوم هم مسافر،ددې تقاضا خو دا وه.چه نبى ﷺ هرې يوې ډلې ته يو يو رکعت کړې وو.خو نبى ﷺ د يو رکعته په ځاې هرې يوې ډلې ته دوه دوه رکعته اوکړو.ددې اشکال مختلف جوابونه ورکړې شوى دى.

① چونکه دامام شافعى رحمه الله په نيز اوپه يو روايت کښې د امام احمد په نيز او په يو قول کښې دامام مالك رحمه الله په نيز اقتداء د مفترض په متنفل پسې جائز ده. ددې وجې دا حضرات فرمائى.چه اولنۍ ډلې ته چه نبى ﷺ کوم دوه رکعته کړى وو .په هغې کښې نبى ﷺ مفترض وو.او اولنۍ ډله هم مفترضه وه.او دويمې ډلې ته چه نبى ﷺ کوم دوه رکعته کړى وو.په هغې کښې هغه دويمه ډله مفترضه وه.او نبى ﷺ متنفل وو.(۲)

خو په دې باندې دا اعتراض کيږى.که نبى ﷺ اولنۍ ډلې ته دمفترض په حيثيت باندې مونځ کړې وى.اودويمې ډلې ته ئې د متنفل په حيثيت مونځ کړې وى.نو پکار ده.چه د دواړو په مينځ کښې ئې سلام ګرځولې وى.دلته په روايت کښې ددې ذکر نشته.ددې په جواب کښې دا حضرات دا وائى.چه داسې روايات موجود دى.په کومو کښې چه د دوو رکعتو نه پس د نبى ﷺ د سلام ذکر شته.اګرچه په دغه کښې ځنې منقطع او ځنې ضعيف دى.خو چونکه د هغې طرق متعدد دى. د دې وجې په هغې سره استدلال کيدې شى. (۳)

② داحنافو رحمه الله په نيز چونکه اقتداء د مفترض خلف المتنفل جائز نه ده.ددې وجې داجواب دهغوى په نيز نه صحيح کيږى.هغوى ددې روايت په بل انداز کښې جوابونه ورکړى دى.

---

(۱) اوګورئ سيرت مصطفى (۲\۲۷۵)_

(۲) شرح مسلم للنووى (۱\۲۷۸) باب صلاة الخوف_

(۳) د دارقطنى او ابوداود په رواياتو کښې : نبى ﷺ د دوو رکعتو نه پس د سلام ګرځولو ذکر راغلې دې.(سنن دارقطنى (۲\۶۰) سنن أبى داود (۲\۱۷) کتاب الصلاة باب من قال يصلى بکل طائفة رکعتين)

امام طحاوى رحمه الله فرمائى.چه دا دهغه وخت خبره وه.کله چه يو فرض دوه خله کول جائز وو.اودا د اسلام په شروع کښې وو.روسته منسوخ شو.(١)

③ بعضې حضرات فرمائى.چه دا د نبى ﷺ خصوصيت وو.چه هغوى به مفترضينو ته هم د نفلو په نيت مونځ کولو شو.(٢) خودا جواب تسلى بخش نه دې.ځکه چه د نبى ﷺ د خصوصيت د ثبوت دپاره د صريحى نص او دليل ضرورت وى.اوداسې څه صريحى دليل موجود نشته.چه دهغې نه د نبى ﷺ خصوصيت معلوميږى.

قوله: وَقَالَ مُسَدَّدٌ عَنْ أَبِي عَوَانَةَ عَنْ أَبِي بِشْرٍ اسْمُ الرَّجُلِ غَوْرَثُ بْنُ الْحَارِثِ:(٣) يعنى ددغه اعرابى نوم ،،غورث بن الحارث،، وو.چا چه توره راويستې وه.

---

(١)امام طحاوى رحمه الله ليکى.((والفريضة تصلى حينئذ مرتين فيکون کل واحدة منها فريضة وقد کان ذلک يفعل فى أول الإسلام ثم نسخ (وانظر شرح معانى الآثار للطحاوى (٢١٨/١)_

(٢)بذل المجهود (٣٦٤/٦و٣٦٧)_

(٣)دا کس مسلمان شوې وو.که نه، د واقدى په حواله سره تير شوى وو.چه دغه اعرابى په دغه موقع اسلام قبول کړې وو.او خپلې قبيلې ته لاړلو.د اسلام دعوت ئې شروع کړې وو.د کومې په وجه چه څو کسان په اسلام کښې داخل شول.مولانا ادريس کاندهلوى رحمه الله په ،،سيرة المصطفى،، کښې هم دا ليکلى دى.خو د واقدى د روايت نه سوا بل څه قطعى روايت داسې نه دې ملاؤ شوې.چه په هغې سره ددې اعرابى د مسلمان کيدو متعلق څه يقينى خبره اوکړې شى.بلکه حافظ بيهقى په ،،دلائل النبوة،، کښې په خپل سند سره په دې باره کښې د يو روايت تخريج کړې دې.په هغې کښې ددغه کس په دغه موقع د اسلام نه قبلولو تصريح ده.د روايت الفاظ دا دى،،

فجاء رجل منهم يقال له غورث بن الحارث حتى قام على رأس رسول الله ﷺ بالسيف فقال من يمنعک منى؟ قال: الله . قال فسقط السيف من يده قال فأخذ رسول الله ﷺ السيف فقال من يمنعک منى؟ قال کن خير آخذ قال تشهد أن لا إله إلا الله وأنى رسول الله؟ قال لا،ولکن أعاهدک على أن لا أقاتلک ولا أکون مع قوم يقاتلونک فخلى سبيله .. إلخ (دلائل النبوة للبيهقى (٣٧٦/٣)،،

په دې روايت سره دا خبره بيخى بې غباره شوه.چه په دغه موقع تېندې دا اعرابى نه وو مسلمان شوې.بيا دويمه خبره دا ده.د واقدى د کوم کس د مسلمانيدو ذکر کړې دې.د هغه نوم واقدى ،،دعثور بن الحارث،، خودلې دې.(فتح البارى (٤٢٨/٧) عين ممکن ده.چه هغه بل کس وى.او د غزوه ذات الرقاع د ذکر شوې واقعه سره دهغې څه تعلق نه وى.خود علامه ذهبى رحمه الله ميلان دې طرف ته دې.چه واقدى چه کومه واقعه بيان کړې ده.اود ،،دعثوربن الحارث،، د اسلام قبلولو کوم ذکر چه ئې کړې دې.هغه هم د ذات الرقاع واقعه ده.اود ،،دعثور،، نه هم دا ،،غورث بن الحارث،، مراد دې.البته دا ده.چه حافظ ابن حجر رحمه الله د امام ذهبى رحمه الله په رائې باندې تبصره کوى.اوپه ،،الاصابة،، کښې ليکى،،

وکان الذهبى لما رأى ما فى ترجمة دعثوربن الحرث أن الواقدى ذکر له شبهاً بهذه القصة وأنه ذکر أنه أسلم فجمع بين الروايتين فأثبت إسلام غورث .فإن کان کذلک ففيما صنعه نظر من حيث أنه عزاه للبخارى وليس فيه أنه أسلم ومن حيث أنه يلزم منه الجزم بکون القصتين واحدة مع إحتمال کونهما واقعتين .إن کان الواقدى أتقن ما نقل وفى الجملة على الإحتمال (الإصابة (١٨٩/٣).... [بقيه حاشيه په راروانه صفحه.....

وَقَالَ أَبُو الزُّبَيْرِ عَنْ جَابِرٍ كُنَّا مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِنَخْلٍ فَصَلَّى الْخَوْفَ وَقَالَ أَبُو هُرَيْرَةَ صَلَّيْتُ مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ غَزْوَةَ نَجْدٍ صَلَاةَ الْخَوْفِ وَإِنَّمَا جَاءَ أَبُو هُرَيْرَةَ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَيَّامَ خَيْبَرَ [ر: ۲۷۵۳]

د غزوه نجد نه مراد غزوه ذات الرقاع ده. حضرت ابو هريره رضي الله عنه په دې كښې شركت كړې وو. او حضرت ابوهريره رضي الله عنه د فتح خيبر نه پس مدينې منورې ته راغلې وو. نو معلومه شوه. چه غزوه ذات الرقاع د فتح خيبرنه پس شوې ده.

د صلاة الخوف سره متعلقه نور مباحث د بخارى جلد اول «أبواب صلاة الخوف» سره متعلق دى. هلته په دې باندې تفصيلى بيان هم شته.

بَاب غَزْوَةِ بَنِي الْمُصْطَلِقِ مِنْ خُزَاعَةَ وَهِيَ غَزْوَةُ الْمُرَيْسِيعِ

بنو المصطلق د بنو خزاعه شاخ دې. ،،مصطلق،، د جذيمه بن سعدلقب دې. ،مصطلق، د ،صلق،، نه مشتق دې. چه معنى ئې ،رفع الصوت، راځى. د جذيمه بن سعد آواز چونكه ډير ښه او اوچت وو. د دې وجې د ده لقب ،مصطلق،، كيخودې شو (۱)

امام بخارى رحمه الله د غزوه بنى المصطلق نوم غزوه مريسيع هم نقل كړې دې. مريسيع د چينې نوم دې. (۲) كوم ځاى كښې چه دا غزوه شوې وه. د هغه ځاى په مناسبت سره دې ته غزوه مريسيع هم وئيلى شى. او بنو المصطلق د قوم نوم دې.

كوم سره چه دا غزوه شوې وه. د دې وجې دې ته غزوه بنى المصطلق هم وائى.

غزوه بنى المصطلق او غزوه مريسيع يو دى او كه دوه؟ امام بخارى رحمه الله خو اووئيل چه دا يو ده. خو ابو حاتم ابن حبان بستى رحمه الله او د دوى په اتباع كښې علامه محمد طاهر پټنى ،،صاحب د مجمع البحار، وئيلى دى. چه دا دوه جدا جدا غزاګانې دى. غزوه مريسيع په ۳ شعبان ۵ھ كښې شوې وه. او په غزوه بنى المصطلق په ۶ھ كښې. (۳)

خو د دوى دا رائې صحيح نه ده. صحيح خبره هم هغه ده. كومه چه امام بخارى رحمه الله كوى. چه

. . دتيرمخ بقيه حاشيه] بعضى حضراتو د ،،غورث بن الحارث،، د اسلام قبلولو په باره كښې د دلائل بيهقى په هغه روايت باندې هم استدلال كړې دې. په كوم كښې چه د هغوى په باره كښې دا الفاظ راغلى دى. ((فجاء إلى قومه فقال جئتكم من عند خير الناس)) دلائل بيهقى (۳۷۶/۳)..

خو حقيقت دا دې چه د نبى صلى الله عليه وسلم په باره كښې د ((خير الناس)) لفظ د يو غيرمسلم د خولې نه هم وتلى شى. او وتلى دى. دا الفاظ د غورث په اسلام قبلولو كښې صريح نه دى. البته په دې سره د هغه د اسلام قبلولو تائيد ضرور كيږى. ((والله اعلم بحقيقة الحال)) _

(۱) فتح البارى (۴۳۰/۷) وفى العمدة (۲۰۱/۱۷) وأصله مصتلق فأبدلت الطاء من التاء لأجل الصاد)-

(۲) وفى الفتح (۴۳۰/۷) وأما المريسيع فبضم الميم وفتح الراء وسكون التحتانيتين بينهما مهملة مكسورة وآخره عين مهملة هو ماء لبنى خزاعة) _

(۳) اوګورئ مجمع البحار الأنوار (ج۱، ۲۶۳-۲۵۶) _

دا دواړه د یوې غزا دوه نومونه دی.اوهم په دې باندې د ټولو اهل سیرو او مغازی اتفاق دې.
عجیبه خبره دا ده.چه ابن حبان بستی رحمه الله او محمد طاهرپټنی رحمه الله یو طرف ته خودا وائی.
چه غزوه بنی المصطلق اوغزوه مریسیع دواړه جداجدا غزاګانې دی.اوبل طرف د حضرت جویریه بنت الحارث رضي الله عنها په باره کښې وائی.چه هغه نبی صلی الله علیه وسلم ته په غزوه بنی المصطلق کښې حاصل شوې وه.او بیا دواړه دا هم وائی.چه هغه نبی صلی الله علیه وسلم ته په غزوه مریسیع کښې حاصل شوې وه.ظاهره ده.چه دا قول په هغه وخت کښې صحیح کیدې شی.چه غزوه بنی المصطلق او غزوه مریسیع دواړه یو اومنلې شی.(1)

قوله: قَالَ ابْنُ إِسْحَاقَ وَذَلِكَ سَنَةَ سِتٍّ :دامام مغازی محمد بن اسحاق.ابن جریرطبری، خلیفه بن خیاط اوابو محمد بن حزم ظاهری رحمهم الله رائې دا ده.چه دا غزوه د ۶ھ ده.(2) د ابن سعد، بیهقی، حاکم قتاده او عروه رحمهم الله رائې دا ده.چه دا غزوه د ۵ھ ده.(3)

قوله: وَقَالَ مُوسَى بْنُ عُقْبَةَ سَنَةَ أَرْبَعٍ: دا سبقت د قلم دې.ځکه چه حاکم، ابوسعید او نورو اصحاب دمغازی د موسی بن عقبه رحمه الله قول «سنة خمس» نقل کړې دې.(4) اوټول په دې خبره متفق دی.چه د موسی بن عقبه په نیزدا غزوه په ۵ ھ کښې واقع شوې ده.

حافظ ابن حجر رحمه الله په ۵ ھ کښې ددې غزوې وقوع راجح ګرځولې ده.وجه ئې ددې دا خودلې ده.چه د حضرت سعد بن معاذ رضي الله عنه په دې غزوه کښې شرکت په بخاری کښې ذکر دې.بل طرف ته د احادیثو صحیحو نه دا ثابته ده.چه په غزوه بنوقریظه په زمانه کښې حضرت سعد بن معاذ رضي الله عنه وفات شوې وو.دکومې تفصیل چه تیر شوې دې.او غزوه بنو قریظه په ۵ ھ کښې واقع شوې وه.اوس که غزوه مریسیع په ۶ ھ کښې د غزوه بنی قریظه نه یوکال روسته تسلیم کړې شی.نو په دې کښې د حضرت سعد بن معاذ رضي الله عنه شرکت څنګه صحیح کیدې شی.(5)

---

(1) صاحب د مجمع بحار الانوار په پنځمه هجریٔ کښې د غزوه مریسیع په باره کښې لیکی.((وفیها غزوه المریسیع فی ثانی شعبان فاقتتلوا وقتل العشرة وأسرالباقون وکانت فیهم جویریة بنت الحارث فأعتقها وتزوجها)) ددې نه پس په شپږمه هجری کښې د غزوه بنی المصطلق په باره کښې لیکی.((ثم غزافی شعبان بنی المصطلق فهزموا فاغتم أبناء هم ونساءهم وأموالهم وأصاب جویریة بنت الحارث فتزوجها رسول الله صلی الله علیه وسلم) مجمع بحار الأنوار (۲۶۳/۵و ۲۶۵)_

(2) فتح الباری (۴۳۰/۷)_

(3) اوګورئ عمدة القاری (۲۰۱/۱۷) ودلائل بیهقی (۴۱۴/۴) وطبقات ابن سعد(۶۳/۲)_

(4) اوګورئ عمدة القاری (۲۰۱/۱۷)_

(5) فتح الباری (۴۳۰/۷)_

قوله: وَقَالَ النُّعْمَانُ بْنُ رَاشِدٍ عَنِ الزُّهْرِيِّ كَانَ حَدِيثُ الْإِفْكِ فِي غَزْوَةِ الْمُرَيْسِيعِ: دا تعلیق دې.امام بیهقی په دلائل النبوة کښې دا موصولاً ذکر کړې دې.(۱) دا ئې خودلې دی.چه په حضرت عائشه رضی الله عنها باندې د تهمت لګولو واقعه د غزوه مریسیع نه د واپسۍ په وخت کښې پیښه شوې وه.

غزوه مریسیع: ددې د وقوع سبب دا بیان شوې دې.چه نبی ﷺ ته خبر ملاؤ شو.چه د بنو مصطلق سردار حارث بن ابی ضرار دمسلمانانو د مقابلې دپاره لښکر جمع کوی. نبی ﷺ حضرت بریده بن حصیب اسلمی رضی الله عنه د صورتحال معلومولو دپاره اولیږل. هغوی واپس راغلو. او خبر ئې ورکړو.چه خبره صحیح ده.اوهغه خلق د جنګ دپاره جمع کیږی.نبی ﷺ سمدستی د صحابو رضی الله عنهم یوه لویه ډله واخستله.او دهغوی طرف ته روان شو.د ابن سعد بیان دې چه دا د دویم شعبان ګل د ورځې پنځمې هجرئ واقعه ده.(۲) کله چه دوی اورسیدل.نو هغه خلقو خپلو خاروو ته وبه ورکولې.او بیخی غافله وو.د نبی ﷺ د ناڅاپی حملې هغوی قدرت اونه لرلو.او شکست ئې اوخوړلو.د دوو سوو کورونو خلق قید شول.او دوه زره اسونه په مال غنیمت کښې راغلل.پنځه زره چیلۍ په قبضه کښې راغلې.او تقریباً د هغوی لس کسان قتل شول.(۳)

حضرت جویریه بنت حارث رضی الله عنهما: په مال غنیمت کښې حضرت جویریه بنت الحارث رضی الله عنها هم وه.هغه د حضرت شماس بن قیس رضی الله عنه په حصه کښې راغلې وه.څو صحابو رضی الله عنهم نبی ﷺ ته مشوره ورکړه.چه حضرت جویریه رضی الله عنها د بنو مصطلق د سردار لور ده.هغه هم ستاسو دپاره مناسب ده.بل کس سره نه ده پکار.او په څنې روایاتو کښې راغلی دی.چه چونکه حضرت جویریه رضی الله عنها حضرت شماس بن قیس رضی الله عنه مکاتبه جوړه کړې وه.ددې وجې هغه په خپله د نبی ﷺ په خدمت کښې حاضره شوه.او عرض ئې اوکړو.چه زه د سردار لور یم.په بدل کتابت کښې دې زما مدد اوکړې شی.نبی ﷺ ورته اوفرمائیل.زه تا ته یوه غوره خبره کوم.چه ستا بدل کتابت زه ادا کړم.اوددې نه پس زه تا په خپل زوجیت کښې واخلم.حضرت جویریه رضی الله عنها چه دا واوریدل. نوډیره خوشحاله شوه.اود نبی ﷺ په رائې باندې ئې دخپلې خوشحالۍ اظهار اوکړو . نو نبی ﷺ د هغې بدل کتابت ادا کړو.او دا ئې آزاده کړه.اوددې نه پس ئې په خپل عقد نکاح کښې واچوله.(۴)

دحضرت جویریه رضی الله عنها پلار حارث بن ابی ضرار ډیر اوښان راوستل. او د خپلې لور د آزادۍ دپاره مدینې منورې ته راغلو.په هغه اوښانو کښې دوه اوښان ډیربښه وو.اول خو په دې خیال

---

(۱) عمدة القاری (۲۰۱\۱۷)_

(۲) اوګورئ طبقات ابن سعد (۶۳\۲) واقدی لیکلی دی.چه نبی ﷺ سره اووه سوه کسان وو.دلائل بیهقی (۴۶\۴)_

(۳) اوګورئ طبقات ابن سعد (۵۴\۲)_

(۴) البدایة والنهایة (۱۵۹\۴)_

باندې راغلې وو.چه تول به پیش کړم.اوددې په عوض به خپله لور ازاده کړم.خوپه لار کښې ئې نیت خراب شو.او هغه دوه اوښان هغه په یوه کنده کښې پټ کړل.باقی اوښان ئې راوستل.او حاضر شو.او نبی ﷺ ته ئې خپله مدعا پیش کړه.نبی ﷺ ورته اوفرمائیل.هغه دوه اوښان کوم ځای دی.کوم چه تا په فلانئ کنده کښې پټ کړی دی.اوراغلې ئې.نو هغه اووئیل. «اشهد انك رسول الله» یقیناً ته دالله تعالی رسول ئې.دهغه دوو اوښانو چاته علم نه وو.یقینی ده چه الله تعالی به تاسو ته د وحی په ذریعه خودلی وی.اودغه شان هغوی اسلام قبول کړو.ددې نه پس نبی ﷺ هغه ته اووئیل.ته د خپلې لور نه معلومه کړه.که هغه تاسره په تلو باندې راضی وی.نو ټیك ده.
حارث رضی الله عنه د جویریه رضی الله عنها نه معلومه کړه.نو هغوی ورته اووئیل.چه زه الله اودهغه رسول اختیاروم.اوبیا د اسلام راوړو نه د حضرت حارث رضی الله عنه هم هغه خواهش پاتې نشو.ځکه چه د هغوی دپاره ددې نه غوره خبره بله څه کیدې شوه.چه نبی ﷺ د هغه خوم شی.([1])
دحضرت عائشې رضی الله عنها بیان دې.چه ما د حضرت جویریه رضی الله عنها نه د خپل قوم په حق کښې زیاته بابرکته ځوك نه ده لیدلې.ځکه چه کله نبی ﷺ هغه په خپله عقد نکاح کښې واخستله.نو ټولو صحابو رضی الله عنهم په بنی مصطلق کښې هغه دوه سوه کورونه چه هغوی په قید کښې راوستی وو.دا اووئیل. اوآزاد کړل.چه «انهم أصهار رسول الله ﷺ» دا خلق د رسول الله سخرکنئ دہ.([2])
په دې غزوه کښې نبی ﷺ حضرت زیدبن حارثه رضی الله عنه په مدینه منوره کښې خپل قائم مقام کرځولې وو.په ازواج مطهراتو کښې حضرت عائشه او حضرت حفصه رضی الله عنهما د دوی سره وې.([3])

[۳۹۰۷] حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ أَخْبَرَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ جَعْفَرٍ عَنْ رَبِيعَةَ بْنِ أَبِي عَبْدِ الرَّحْمَنِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ يَحْيَى بْنِ حَبَّانَ عَنِ ابْنِ مُحَيْرِيزٍ أَنَّهُ قَالَ دَخَلْتُ الْمَسْجِدَ فَرَأَيْتُ أَبَا سَعِيدٍ الْخُدْرِيَّ فَجَلَسْتُ إِلَيْهِ فَسَأَلْتُهُ عَنِ الْعَزْلِ قَالَ أَبُو سَعِيدٍ خَرَجْنَا مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي غَزْوَةِ بَنِي الْمُصْطَلِقِ فَأَصَبْنَا سَبْيًا مِنْ سَبْيِ الْعَرَبِ فَاشْتَهَيْنَا النِّسَاءَ وَاشْتَدَّتْ عَلَيْنَا الْعُزْبَةُ وَأَحْبَبْنَا الْعَزْلَ فَأَرَدْنَا أَنْ نَعْزِلَ وَقُلْنَا نَعْزِلُ وَرَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَيْنَ أَظْهُرِنَا قَبْلَ أَنْ نَسْأَلَهُ فَسَأَلْنَاهُ عَنْ ذَلِكَ فَقَالَ مَا عَلَيْكُمْ أَنْ لَا تَفْعَلُوا مَا مِنْ نَسَمَةٍ كَائِنَةٍ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ إِلَّا وَهِيَ كَائِنَةٌ [ر:۲۱۱۶]

حضرت ابوسعید خدری رضی الله عنه فرمائی.چه مونږ د رسول الله ﷺ سره په غزوه بنی المصطلق کښې تلی وو.مونږ ته دعربو په قیدیانو کښې څه قیدیان ملاؤ شول. (چه په هغوی کښې ښځې هم وې)دبیبیانو نه دلری والی په وجه زمونږ ښځوته رغبت پیداشو.اومجرد پاتې

[1])اوګورئ (الإصابة فی تمیز الصحابة (۲۸۱/۱) ترجمة الحارث بن ابی ضرار)_
[2])دلائل بیهقی (۵۰/٤)_
[3])طبقات ابن سعد(۶۳/۲و ۶٤)_

كيدل زمونږ دپاره ډيرګران شومونږ عزل كول اوغوښتل (مطلب چه وينځې خو زمونږ سره وي.دوى سره به وطى كوو.اوعزل به كوو.ځكه چه د عزل نه كولو په صورت كښې دحاملې جوړيدو احتمال وو.او د ام ولده كيدو په وجه د وينځې خرڅول جائز نه دى.ددې وجې مونږ اوغوښتل چه عزل اوكړو) نو مونږ درسول الله ﷺ نه د عزل په باره كښې تپوس اوكړو.نبى ﷺ اوفرمائيل.

قوله: مَا عَلَيْكُمْ أَنْ لَا تَفْعَلُوا مَا مِنْ نَسَمَةٍ كَائِنَةٍ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ إِلَّا وَهِيَ كَائِنَةٌ:

څه حرج نشته په دې كښې كه تاسو عزل نه كوئ.ځكه چه ترقيامته پورې چه كوم روح پيدا كيږى.هغه خو به خامخا پيدا كيږى.

مقصدا دا دې چه اصل مدارخو دالله تعالى د طرفه ليكلى شوى تقديرباندې دې.كه الله تعالى تاسو ته د اولاد دركولو اراده كړې وى.هغه اولاد به خامخا پيدا كيږى.تاسو برابره ده كه كمزورى ئې اوكه طاقتور،برابره ده كه تاسو عزل كوئ اوكه نه كوئ.ددې وجې نبى ﷺ «ماعليكم أن تفعلوا» اونه فرمائيل.بلكه دا ئې اوفرمائيل.«ماعليكم أن لا تفعلوا» مطلب هم دا دې چه كوم بچې پيدا كيږى.هغه به خامخا پيدا كيږى.ستاسو عزل كول بې فائدې دى.معلومه شوه.چه نبى ﷺ عزل نه دې خوښ كړې.

خاندانى منصوبه بندى او ددې حكم: دا نن صبا چه د خاندانى منصوبه بندئ سلسله روانه ده.ددې شا ته په حقيقت كښې د انسان دا غلط فكرعامل دې.چه انسان خپل ځان د رزق ذمه وار ګڼړى.درزق ذمه وارى چه الله تعالى اخستې ده.او دكوم تصريح چه په قرآن پاك كښې شوې ده.چه ﴿وَمَا مِنْ دَابَّةٍ فِي الْأَرْضِ إِلَّا عَلَى اللَّهِ رِزْقُهَا﴾ [1] دا يوحقيقت دې. خوجاهل انسان دا حقيقت هير كړې دې.اودغه.شان د خاندانى منصوبه بندئ په عنوان سره د انسانى پيدائش شرح كمولو دپاره يو عوامى مهم سركارى سرپرستئ كښې چلولې شى.دا شرعاً حرام او ناجائز دې.په انفرادى مخصوص صورتونوكښې او په شخصى واقعاتو كښې شريعت د عزل اجازت هم وركړې دې.مثلاً ښځه ناجوړه وى.اود هغې صحت د بچى راوړو صلاحيت نه لرى.په داسې صورت كښې كه مانع حمل تدابير اختيار كړې شى.نو جائز دى.

زمونږ اعتراض د منصوبه بندئ په دې نظام باندې دې .دكوم د خوړولو دپاره چه په ټول ملك كښې په لكهونو كروړونو روپۍ خرچ كولې شى.او دا وئيلې شى.چه زمونږ وسائل، د رزق او معاش دپاره ناكافى دى.كه ژوند غواړئ.نو په خاندانى منصوبه بندئ باندې عمل اوكړئ .دا ټيك نه دى.

خاندانى منصوبه بندى څو خرابيانې پيدا كوى.ددې په وجه په معاشره كښې زناعام كيږى. بې حيائى خوريږى.تردې چه دانسان په عقيده كښې هم فساد راځى .پخپله هغه غيرمسلم قومونه چا چه په دې باندې عمل كړې دې.هغوى ددې د غلطو نتائجو ښكلو نه پس په خپله غلطئ ښكاره اعتراف اواقرار كوى.بلكه په څو ملكونو كښې د شرح پيدائش زياتولو دپاره

[1] سورة هود (۶)-

انعامات مقرر کولی شی.دمعیشت صحیح منصوبه بندی خو مونږ کوو نه..د قدرتی وسائل معاش دپاره صحیح منصوبه بندی خو مونږ کوو نه،او ټول زور په خاندانی منصوبه بندئ باندې ورکولې شی.

په روایت باب باندې یو اشکال اودهغې نه جواب.د روایت باب متعلق چاته دا اشکال کیدې شی. چه دبنو مصطلق کومې ښځې چه وینځې شوې.اود مسلمانانو په قبضه کښې راغلې. هغه مشرکانې وې.اود جمهورو عالمانو په نیز د مشرکانو ښځو سره وطی کول جائز نه دی. په ملك يمين سره وطی کول صرف هغې وینځې سره جائز ده.کومه چه مسلمانه یا کتابیه وی. بیا دلته مسلمانانو د بنو مصطلق د مشرکانو وینځو سره وطی ولې اوکړه.ددې اعتراض مختلف جوابونه ورکړې شوی دی.

① قاضی ابوالولید باجی رحمه الله فرمائیلی دی.چه دا مشرکانې نه وې.بلکه کتابیات وې.خودا جواب صحیح نه دې.هغه هم مشرکانې وې.کتابیات نه وې.[1]

② ابن عبدالبرمالکی رحمه الله فرمائی.چه دا د هغه وخت واقعه ده.په کوم وخت کښې چه د مشرکانو سره د وطی کولو حرمت نه وو نازل شوې.دا دنزول حرمت نه وړاندې واقعه ده.[2]

③ امام احمد بن حنبل رحمه الله فرمائی.«ويحتمل أنهن كن أسلمن» یعنی ممکن ده.د مسلمانانو په قبضه کښې دراتلو نه پس هغوی مسلمانانې شوې وې.هغوی اوکتل .چه اوس د عزت ژوند تیرولو دپاره هم دا صورت دې.چه اسلام قبول کړې شی.اود مسلمانیدو نه پس خو هغوی سره وطی کولو کښې څه شبه نشته.دا جواب دټولو نه راجح معلومیږی.[3]

[۴۱۳۹] حَدَّثَنَا مَحْمُودٌ حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ أَخْبَرَنَا مَعْمَرٌ عَنْ الزُّهْرِيِّ عَنْ أَبِي سَلَمَةَ عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ غَزَوْنَا مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ غَزْوَةَ نَجْدٍ فَلَمَّا أَدْرَكَتْهُ الْقَائِلَةُ وَهُوَ فِي وَادٍ كَثِيرِ الْعِضَاهِ فَنَزَلَ تَحْتَ شَجَرَةٍ وَاسْتَظَلَّ بِهَا وَعَلَّقَ سَيْفَهُ فَتَفَرَّقَ النَّاسُ فِي الشَّجَرِ يَسْتَظِلُّونَ وَبَيْنَا نَحْنُ كَذَلِكَ إِذْ دَعَانَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَجِئْنَا فَإِذَا أَعْرَابِيٌّ قَاعِدٌ بَيْنَ يَدَيْهِ فَقَالَ إِنَّ هَذَا أَتَانِي وَأَنَا نَائِمٌ فَاخْتَرَطَ سَيْفِي فَاسْتَيْقَظْتُ وَهُوَ قَائِمٌ عَلَى رَأْسِي مُخْتَرِطٌ صَلْتًا قَالَ مَنْ يَمْنَعُكَ مِنِّي قُلْتُ اللَّهُ فَشَامَهُ ثُمَّ قَعَدَ فَهُوَ هَذَا قَالَ وَلَمْ يُعَاقِبْهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ [ر: ۲۷۵۳]

په دې روایت کښې چه د اعرابی کومه واقعه بیان شوې ده.هغه په تفصیل سره په «غزوة ذات الرقاع» کښې تیره شوې ده.دعلامه عینی رحمه الله رائې دا ده. چه دلته د کاتب د غلطئ د وجې دا ذکر شوې ده.[4] وړاندې امام بخاری رحمه الله دا واقعه په بل سند سره بیان کړې وه.اودلته

---

[1])أوجز المسلک (۱۰\۲۶٤) ما جاء فی العزل)_
[2])اوګورئ التمهيد لابن عبدالبر (۳\۱۳۵)_~
[3])فتح الباری(۹\۳۱۰) باب العزل)_
[4])عمدة القاری (۱۷\۲۰۲)_

ني په بل سند سره بيان كړې ده. او يو حديث په مختلفو اسنادو سره بيانول دامام بخارى رحمه الله عادت او اسلوب دي. البته ددې محل غزوه ذات الرقاع وو.

بَاب غَزْوَةِ أَنْمَارٍ

[٣٩٠٩] حَدَّثَنَا آدَمُ حَدَّثَنَا ابْنُ أَبِي ذِئْبٍ حَدَّثَنَا عُثْمَانُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ سُرَاقَةَ عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ الْأَنْصَارِيِّ قَالَ رَأَيْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي غَزْوَةِ أَنْمَارٍ يُصَلِّي عَلَى رَاحِلَتِهِ مُتَوَجِّهًا قِبَلَ الْمَشْرِقِ مُتَطَوِّعًا [ر: ٣٩١]

ددې غزوې په باره كښې د بعضې حضراتو رائې دا ده چه دا غزوه امر ده. او د واقدى وغيره په نيز په ربيع الاول ٣هـ كښې پېښه شوې وه. دابن اسحاق رائې دا ده چه دا په صفر ٣هـ كښې واقع شوې وه. خو داكثر اصحاب سيرپه نيز غزوه انمار او غزوه ذات الرقاع هم يوه غزوه ده. او دلته د دې ذكر بې موقعې دې. ځكه چه په غزوه مريسيع كښې د افك واقعه پېښه شوې وه. او دهغې نه پس «حديث الإفك» راځي. په مينځ كښې د غزوه انمار ذكر د ترتيب نه خلاف دې. حافظ رحمه الله ليكلى دى. «والذى يظهر أن التقديم والتاخير فى ذلك من النساخ» (١)

بَاب = حَدِيثِ الْإِفْكِ

وَالْأَفْكِ بِمَنْزِلَةِ النِّجْسِ وَالنَّجَسِ يُقَالُ إِفْكُهُمْ /الصفات: ١٥١) والأحقاف: ٢٨) وَأَفْكُهُمْ فَمَنْ قَالَ أَفَكَهُمْ يَقُولُ صَرَفَهُمْ عَنِ الْإِيمَانِ وَكَذَّبَهُمْ كَمَا قَالَ يُؤْفَكُ عَنْهُ مَنْ أُفِكَ /الذاريات: ٩) يُصْرَفُ عَنْهُ مَنْ صُرِفَ

امام بخارى رحمه الله حديث افك درې ځايه په تفصيل سره ذكر كړې دې. يو ځاې په كتاب الشهادات كښې. بل ځاې دلته په مغازى كښې. او دريم په كتاب التفسير كښې د سورة نور په تفسير كښې ضمناً. حافظ ابن حجر رحمه الله په كتاب التفسير كښې په حديث افك باندې تفصيلى بيان كړې دې. ددې درې تفصيلى مقاماتو نه علاوه داحديث مختصراً په ډير مقاماتو كښې ذكر كړې دې. اوچه په كوم ځاې كښې ئې ذكر كوى. هلته مختلف مسائل د دوى د نظر وړاندې وى. دغه مسائل د حديث د اجزاؤ نه ثابتول ئې مقصود وى. (٢)

---

(١) فتح البارى (٧/٤٢٩)_

(٢) امام بخارى دا حديث په ذكرشوو درې مقاماتو كښې په تفصيل سره ذكر كړې دې. ددې درې مقاماتو نه علاوه ئې مختصراً په پنځلس مقاماتو كښې ذكر كړې دې. دغه شان ټول په اتلس مقاماتوكښې ئې دا بيان كړې دې. ددې مقاماتو تفصيل لاندې دې...

(١) كتاب الهبة باب الهبة المرأة لغيرزوجها رقم ٢٥٩٣ (٢) كتاب الشهادات باب إذا عدل رجل رجلاًرقم الحديث ٢٦٣٧ (٣) كتاب الشهادات باب تعديل النساء بعضهن بعضاً رقم الحديث ٢٦٦١ (٤) كتاب الشهادات باب القرعة فى المشكلات رقم الحديث ٢٦٨٨ (٥) كتاب الجهاد باب حمل الرجل إمرأته فى الغزو رقم الحديث ٢٨٧٩ (٦) كتاب المغازى باب غزوة بدر رقم الحديث ٤٠٢٥ ....[بقيه حاشيه په راروانه صفحه.....

قوله: وَالْأَفْكِ بِمَنْزِلَةِ النِّجْسِ وَالنَّجَسِ: یعنی دا لفظ «إفك» دهمزه په کسره او فاء په سکون سره، هم دې. او «أفك» دهمزه او فاء په فتحې سره هم دې. لکه څنګه چه «نِجس» او «نَجس» دې.

قوله: يُقَالُ إِفْكُهُمْ وَأَفْكُهُمْ وَأَفَكَهُمْ: په دې سره امام بخاری رحمه الله مشهور لغت طرف ته اشاره اوکړه. چه په قرآن مجید کښې آیت ﴿بَلْ ضَلُّوا عَنْهُمْ ۚ وَذَٰلِكَ إِفْكُهُمْ وَمَا كَانُوا يَفْتَرُونَ﴾ کښې مشهور قراءت بکسر الهمزة وسکون الفاء دې. البته په دې کښې «أفكهم» مجرد نه د ماضی صیغه، او «أفّكهم» د باب تفعیل نه هم د ماضی صیغه مستعمل ده. خودا دواړه قراءتونه شاذ دی.[1]

[۳۹۱۰] حَدَّثَنَا عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ سَعْدٍ عَنْ صَالِحٍ عَنِ ابْنِ شِهَابٍ قَالَ حَدَّثَنِي عُرْوَةُ بْنُ الزُّبَيْرِ وَسَعِيدُ بْنُ الْمُسَيَّبِ وَعَلْقَمَةُ بْنُ وَقَّاصٍ وَعُبَيْدُ اللَّهِ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُتْبَةَ بْنِ مَسْعُودٍ عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا زَوْجِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حِينَ قَالَ لَهَا أَهْلُ الْإِفْكِ مَا قَالُوا وَكُلُّهُمْ حَدَّثَنِي طَائِفَةً مِنْ حَدِيثِهَا وَبَعْضُهُمْ كَانَ أَوْعَى لِحَدِيثِهَا مِنْ بَعْضٍ وَأَثْبَتَ لَهُ اقْتِصَاصًا وَقَدْ وَعَيْتُ عَنْ كُلِّ رَجُلٍ مِنْهُمُ الْحَدِيثَ الَّذِي حَدَّثَنِي عَنْ عَائِشَةَ وَبَعْضُ حَدِيثِهِمْ يُصَدِّقُ بَعْضًا وَإِنْ كَانَ بَعْضُهُمْ أَوْعَى لَهُ مِنْ بَعْضٍ قَالُوا قَالَتْ عَائِشَةُ كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا أَرَادَ سَفَرًا أَقْرَعَ بَيْنَ أَزْوَاجِهِ فَأَيُّهُنَّ خَرَجَ

.....دتیرمخ بقیه] ⑦ کتاب المغازی باب حدیث الإفک ⑧ کتاب التفسیر باب بل سولت لکم أنفسکم أمراً فصبر جمیل رقم الحدیث ۴۶۹۰ ⑨ کتاب التفسیر باب ﴿ إن الذین جآوا بالإفک عصبة منکم﴾ رقم الحدیث ۴۷۴۹ ⑩ کتاب التفسیر باب ﴿لولا إذ سمعتموه قلتم ما یکون لنا.. ﴾ رقم الحدیث ۴۷۵۰ ⑪ کتاب التفسیر باب ﴿ إن الذین یحبون أن تشیع الفاحشة .. ﴾ رقم الحدیث ۴۷۵۷ ⑫ کتاب النکاح باب المرأة تهب یومها من زوجها لضرتها.. رقم الحدیث ۵۲۱۳ ⑬ کتاب الأیمان والنذور باب قول الرجل لعمرالله .. رقم الحدیث ۶۶۶۲ ⑭ کتاب الأیمان والندور باب الیمین فیما لا یملک رقم الحدیث (۶۶۷۹ ⑮ کتاب الإعتصام بالکتاب والسنة باب قول الله تعالی ﴿ وأمرهم شوری بینهم ﴾ رقم الحدیث ۷۵۰۰ ⑯ کتاب ا لتوحید باب قول الله تعالی﴿ یریدون أن یبدلوا کلام الله﴾ رقم الحدیث ۷۵۰۰ ⑱ کتاب التوحیدباب قول النبی ﷺ الماهر بالقرآن مع سفرة الکرام البررة وزینو القرآن بأصواتکم رقم الحدیث (۷۵۴۵)..

په ذکرشوو مقاماتو کښې ③، ⑦، او ⑩ نمبر باندې امام بخاری رحمه الله حدیث افك په تفصیل سره ذکر کړې دې. حافظ ابن حجر رحمه الله په دې حدیث باندې په کتاب التفسیر کښې د سورة نور په ضمن کښې تقریباً په اوویشتو صفحاتو باندې مشتمل تفصیلی کلام کړې دې. اوګورئ فتح الباری (۴۵۵\۸ و ۴۸۱)_~

[1] عمدة القاری (۲۰۳\۱۷)_

سَهْمُهَا خَرَجَ بِهَا رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَعَهُ قَالَتْ عَائِشَةُ فَأَقْرَعَ بَيْنَنَا فِي غَزْوَةٍ غَزَاهَا
فَخَرَجَ فِيهَا سَهْمِي فَخَرَجْتُ مَعَ رَسُولِ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَعْدَ مَا أُنْزِلَ الْحِجَابُ فَكُنْتُ
أُحْمَلُ فِي هَوْدَجِي وَأُنْزَلُ فِيهِ فَسِرْنَا حَتَّى إِذَا فَرَغَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنْ غَزْوَتِهِ
تِلْكَ وَقَفَلَ دَنَوْنَا مِنَ الْمَدِينَةِ قَافِلِينَ آذَنَ لَيْلَةً بِالرَّحِيلِ فَقُمْتُ حِينَ آذَنُوا بِالرَّحِيلِ فَمَشَيْتُ
حَتَّى جَاوَزْتُ الْجَيْشَ فَلَمَّا قَضَيْتُ شَأْنِي أَقْبَلْتُ إِلَى رَحْلِي فَلَمَسْتُ صَدْرِي فَإِذَا عِقْدٌ لِي مِنْ
جَزْعِ ظَفَارِ قَدِ انْقَطَعَ فَرَجَعْتُ فَالْتَمَسْتُ عِقْدِي فَحَبَسَنِي ابْتِغَاؤُهُ قَالَتْ وَأَقْبَلَ الرَّهْطُ الَّذِينَ
كَانُوا يَرْحَلُونِي فَاحْتَمَلُوا هَوْدَجِي فَرَحَلُوهُ عَلَى بَعِيرِي الَّذِي كُنْتُ أَرْكَبُ عَلَيْهِ وَهُمْ يَحْسِبُونَ
أَنِّي فِيهِ وَكَانَ النِّسَاءُ إِذْ ذَاكَ خِفَافًا لَمْ يَهْبُلْنَ وَلَمْ يَغْشَهُنَّ اللَّحْمُ إِنَّمَا يَأْكُلْنَ الْعُلْقَةَ مِنَ
الطَّعَامِ فَلَمْ يَسْتَنْكِرِ الْقَوْمُ خِفَّةَ الْهَوْدَجِ حِينَ رَفَعُوهُ وَحَمَلُوهُ وَكُنْتُ جَارِيَةً حَدِيثَةَ السِّنِّ فَبَعَثُوا
الْجَمَلَ فَسَارُوا وَوَجَدْتُ عِقْدِي بَعْدَ مَا اسْتَمَرَّ الْجَيْشُ فَجِئْتُ مَنَازِلَهُمْ وَلَيْسَ بِهَا مِنْهُمْ دَاعٍ وَلَا مُجِيبٌ
فَتَيَمَّمْتُ مَنْزِلِي الَّذِي كُنْتُ فِيهِ وَظَنَنْتُ أَنَّهُمْ سَيَفْقِدُونِي فَيَرْجِعُونَ إِلَيَّ فَبَيْنَا أَنَا جَالِسَةٌ فِي
مَنْزِلِي غَلَبَتْنِي عَيْنِي فَنِمْتُ وَكَانَ صَفْوَانُ بْنُ الْمُعَطَّلِ السُّلَمِيُّ ثُمَّ الذَّكْوَانِيُّ مِنْ وَرَاءِ
الْجَيْشِ فَأَصْبَحَ عِنْدَ مَنْزِلِي فَرَأَى سَوَادَ إِنْسَانٍ نَائِمٍ فَعَرَفَنِي حِينَ رَآنِي وَكَانَ رَآنِي قَبْلَ
الْحِجَابِ فَاسْتَيْقَظْتُ بِاسْتِرْجَاعِهِ حِينَ عَرَفَنِي فَخَمَّرْتُ وَجْهِي بِجِلْبَابِي وَ وَاللّٰهِ مَا تَكَلَّمْنَا
بِكَلِمَةٍ وَلَا سَمِعْتُ مِنْهُ كَلِمَةً غَيْرَ اسْتِرْجَاعِهِ وَهَوَى حَتَّى أَنَاخَ رَاحِلَتَهُ فَوَطِئَ عَلَى يَدِهَا فَقُمْتُ إِلَيْهَا
فَرَكِبْتُهَا فَانْطَلَقَ يَقُودُ بِي الرَّاحِلَةَ حَتَّى أَتَيْنَا الْجَيْشَ مُوغِرِينَ فِي نَحْرِ الظَّهِيرَةِ وَهُمْ نُزُولٌ
قَالَتْ فَهَلَكَ فِيَّ مَنْ هَلَكَ وَكَانَ الَّذِي تَوَلَّى كِبْرَ الْإِفْكِ عَبْدُ اللّٰهِ بْنُ أُبَيٍّ ابْنُ سَلُولَ قَالَ
عُرْوَةُ أُخْبِرْتُ أَنَّهُ كَانَ يُشَاعُ وَيُتَحَدَّثُ بِهِ عِنْدَهُ فَيُقِرُّهُ وَيَسْتَمِعُهُ وَيَسْتَوْشِيهِ وَقَالَ عُرْوَةُ أَيْضًا لَمْ
يُسَمَّ مِنْ أَهْلِ الْإِفْكِ أَيْضًا إِلَّا حَسَّانُ بْنُ ثَابِتٍ وَمِسْطَحُ بْنُ أُثَاثَةَ وَحَمْنَةُ بِنْتُ جَحْشٍ فِي نَاسٍ
آخَرِينَ لَا عِلْمَ لِي بِهِمْ غَيْرَ أَنَّهُمْ عُصْبَةٌ كَمَا قَالَ اللّٰهُ تَعَالَى وَإِنَّ كِبْرَ ذَلِكَ يُقَالُ لَهُ عَبْدُ
اللّٰهِ بْنُ أُبَيٍّ ابْنُ سَلُولَ قَالَ عُرْوَةُ كَانَتْ عَائِشَةُ تَكْرَهُ أَنْ يُسَبَّ عِنْدَهَا حَسَّانُ وَتَقُولُ
إِنَّهُ الَّذِي قَالَ فَإِنَّ أَبِي وَوَالِدَهُ وَعِرْضِي لِعِرْضِ مُحَمَّدٍ مِنْكُمْ وِقَاءُ قَالَتْ عَائِشَةُ فَقَدِمْنَا
الْمَدِينَةَ فَاشْتَكَيْتُ حِينَ قَدِمْتُ شَهْرًا وَالنَّاسُ يُفِيضُونَ فِي قَوْلِ أَصْحَابِ الْإِفْكِ لَا أَشْعُرُ
بِشَيْءٍ مِنْ ذَلِكَ وَهُوَ يَرِيبُنِي فِي وَجَعِي أَنِّي لَا أَعْرِفُ مِنْ رَسُولِ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ
اللُّطْفَ الَّذِي كُنْتُ أَرَى مِنْهُ حِينَ أَشْتَكِي إِنَّمَا يَدْخُلُ عَلَيَّ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ
وَسَلَّمَ فَيُسَلِّمُ ثُمَّ يَقُولُ كَيْفَ تِيكُمْ ثُمَّ يَنْصَرِفُ فَذَلِكَ يَرِيبُنِي وَلَا أَشْعُرُ بِالشَّرِّ حَتَّى خَرَجْتُ حِينَ
نَقَهْتُ فَخَرَجْتُ مَعَ أُمِّ مِسْطَحٍ قِبَلَ الْمَنَاصِعِ وَكَانَ مُتَبَرَّزَنَا وَكُنَّا لَا نَخْرُجُ إِلَّا لَيْلًا إِلَى لَيْلٍ وَذَلِكَ
قَبْلَ أَنْ نَتَّخِذَ الْكُنُفَ قَرِيبًا مِنْ بُيُوتِنَا قَالَتْ وَأَمْرُنَا أَمْرُ الْعَرَبِ الْأُوَلِ فِي الْبَرِّيَّةِ قِبَلَ الْغَائِطِ
وَكُنَّا نَتَأَذَّى بِالْكُنُفِ أَنْ نَتَّخِذَهَا عِنْدَ بُيُوتِنَا قَالَتْ فَانْطَلَقْتُ أَنَا وَأُمُّ مِسْطَحٍ وَهِيَ ابْنَةُ أَبِي

رُهْمِ بْنِ الْمُطَّلِبِ بْنِ عَبْدِ مَنَافٍ وَأُمُّهَا بِنْتُ صَخْرِ بْنِ عَامِرٍ خَالَةُ أَبِي بَكْرٍ الصِّدِّيقِ وَابْنُهَا مِسْطَحُ بْنُ أُثَاثَةَ بْنِ عَبَّادِ بْنِ الْمُطَّلِبِ فَأَقْبَلْتُ أَنَا وَأُمُّ مِسْطَحٍ قِبَلَ بَيْتِي حِينَ فَرَغْنَا مِنْ شَأْنِنَا فَعَثَرَتْ أُمُّ مِسْطَحٍ فِي مِرْطِهَا فَقَالَتْ تَعِسَ مِسْطَحٌ فَقُلْتُ لَهَا بِئْسَ مَا قُلْتِ أَتَسُبِّينَ رَجُلًا شَهِدَ بَدْرًا فَقَالَتْ أَيْ هَنْتَاهُ وَلَمْ تَسْمَعِي مَا قَالَ قَالَتْ وَقُلْتُ وَمَا قَالَ فَأَخْبَرَتْنِي بِقَوْلِ أَهْلِ الْإِفْكِ قَالَتْ فَازْدَدْتُ مَرَضًا عَلَى مَرَضِي فَلَمَّا رَجَعْتُ إِلَى بَيْتِي دَخَلَ عَلَيَّ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَسَلَّمَ ثُمَّ قَالَ كَيْفَ تِيكُمْ فَقُلْتُ لَهُ أَتَأْذَنُ لِي أَنْ آتِيَ أَبَوَيَّ قَالَتْ وَأُرِيدُ أَنْ أَسْتَيْقِنَ الْخَبَرَ مِنْ قِبَلِهِمَا قَالَتْ فَأَذِنَ لِي رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقُلْتُ لِأُمِّي يَا أُمَّتَاهُ مَاذَا يَتَحَدَّثُ النَّاسُ قَالَتْ يَا بُنَيَّةُ هَوِّنِي عَلَيْكِ فَوَاللَّهِ لَقَلَّمَا كَانَتْ امْرَأَةٌ قَطُّ وَضِيئَةً عِنْدَ رَجُلٍ يُحِبُّهَا لَهَا ضَرَائِرُ إِلَّا كَثَّرْنَ عَلَيْهَا قَالَتْ فَقُلْتُ سُبْحَانَ اللَّهِ أَوَلَقَدْ تَحَدَّثَ النَّاسُ بِهَذَا قَالَتْ فَبَكَيْتُ تِلْكَ اللَّيْلَةَ حَتَّى أَصْبَحْتُ لَا يَرْقَأُ لِي دَمْعٌ وَلَا أَكْتَحِلُ بِنَوْمٍ ثُمَّ أَصْبَحْتُ أَبْكِي قَالَتْ وَدَعَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلِيَّ بْنَ أَبِي طَالِبٍ وَأُسَامَةَ بْنَ زَيْدٍ حِينَ اسْتَلْبَثَ الْوَحْيُ يَسْأَلُهُمَا وَيَسْتَشِيرُهُمَا فِي فِرَاقِ أَهْلِهِ قَالَتْ فَأَمَّا أُسَامَةُ فَأَشَارَ عَلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِالَّذِي يَعْلَمُ مِنْ بَرَاءَةِ أَهْلِهِ وَبِالَّذِي يَعْلَمُ لَهُمْ فِي نَفْسِهِ فَقَالَ أُسَامَةُ أَهْلَكَ وَلَا نَعْلَمُ إِلَّا خَيْرًا وَأَمَّا عَلِيٌّ فَقَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ لَمْ يُضَيِّقِ اللَّهُ عَلَيْكَ وَالنِّسَاءُ سِوَاهَا كَثِيرٌ وَسَلِ الْجَارِيَةَ تَصْدُقْكَ قَالَتْ فَدَعَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَرِيرَةَ فَقَالَ أَيْ بَرِيرَةُ هَلْ رَأَيْتِ مِنْ شَيْءٍ يَرِيبُكِ قَالَتْ لَهُ بَرِيرَةُ وَالَّذِي بَعَثَكَ بِالْحَقِّ مَا رَأَيْتُ عَلَيْهَا أَمْرًا قَطُّ أَغْمِصُهُ أَكْثَرَ مِنْ أَنَّهَا جَارِيَةٌ حَدِيثَةُ السِّنِّ تَنَامُ عَنْ عَجِينِ أَهْلِهَا فَتَأْتِي الدَّاجِنُ فَتَأْكُلُهُ قَالَتْ فَقَامَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنْ يَوْمِهِ فَاسْتَعْذَرَ مِنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أُبَيٍّ وَهُوَ عَلَى الْمِنْبَرِ فَقَالَ يَا مَعْشَرَ الْمُسْلِمِينَ مَنْ يَعْذِرُنِي مِنْ رَجُلٍ قَدْ بَلَغَنِي عَنْهُ أَذَاهُ فِي أَهْلِي وَاللَّهِ مَا عَلِمْتُ عَلَى أَهْلِي إِلَّا خَيْرًا وَلَقَدْ ذَكَرُوا رَجُلًا مَا عَلِمْتُ عَلَيْهِ إِلَّا خَيْرًا وَمَا يَدْخُلُ عَلَى أَهْلِي إِلَّا مَعِي قَالَتْ فَقَامَ سَعْدُ بْنُ مُعَاذٍ أَخُو بَنِي عَبْدِ الْأَشْهَلِ فَقَالَ أَنَا يَا رَسُولَ اللَّهِ أَعْذِرُكَ فَإِنْ كَانَ مِنَ الْأَوْسِ ضَرَبْتُ عُنُقَهُ وَإِنْ كَانَ مِنْ إِخْوَانِنَا مِنَ الْخَزْرَجِ أَمَرْتَنَا فَفَعَلْنَا أَمْرَكَ قَالَتْ فَقَامَ رَجُلٌ[1] مِنَ الْخَزْرَجِ وَكَانَتْ أُمُّ حَسَّانَ بِنْتَ عَمِّهِ مِنْ فَخِذِهِ وَهُوَ سَعْدُ بْنُ عُبَادَةَ وَهُوَ سَيِّدُ الْخَزْرَجِ قَالَتْ وَكَانَ قَبْلَ ذَلِكَ رَجُلًا صَالِحًا وَلَكِنِ احْتَمَلَتْهُ الْحَمِيَّةُ فَقَالَ لِسَعْدٍ كَذَبْتَ لَعَمْرُ اللَّهِ لَا تَقْتُلُهُ وَلَا تَقْدِرُ عَلَى قَتْلِهِ وَلَوْ كَانَ مِنْ رَهْطِكَ مَا أَحْبَبْتَ أَنْ يُقْتَلَ فَقَامَ أُسَيْدُ بْنُ حُضَيْرٍ وَهُوَ ابْنُ عَمِّ سَعْدٍ فَقَالَ لِسَعْدِ بْنِ عُبَادَةَ كَذَبْتَ لَعَمْرُ اللَّهِ لَنَقْتُلَنَّهُ فَإِنَّكَ مُنَافِقٌ تُجَادِلُ عَنِ الْمُنَافِقِينَ قَالَتْ فَثَارَ الْحَيَّانِ الْأَوْسُ وَالْخَزْرَجُ حَتَّى هَمُّوا أَنْ يَقْتَتِلُوا وَرَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَائِمٌ عَلَى الْمِنْبَرِ قَالَتْ فَلَمْ يَزَلْ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُخَفِّضُهُمْ حَتَّى سَكَتُوا وَسَكَتَ قَالَتْ فَبَكَيْتُ يَوْمِي ذَلِكَ كُلَّهُ لَا يَرْقَأُ لِي دَمْعٌ وَلَا

أكتحل بنوم قالت وأصبح أبواي عندي وقد بكيت ليلتين ويوما لا يرقأ لي دمع ولا أكتحل بنوم حتى إني لأظن أن البكاء فالق كبدي فبينا أبواي جالسان عندي وأنا أبكي فاستأذنت على امرأة من الأنصار فأذنت لها فجلست تبكي معي قالت فبينا نحن على ذلك دخل رسول الله صلى الله عليه وسلم علينا فسلم ثم جلس قالت ولم يجلس عندي منذ قيل ما قيل قبلها وقد لبث شهرا لا يوحى إليه في شأني بشيء قالت فتشهد رسول الله صلى الله عليه وسلم حين جلس ثم قال أما بعد يا عائشة إنه بلغني عنك كذا وكذا فإن كنت بريئة فسيبرئك الله وإن كنت ألممت بذنب فاستغفري الله وتوبي إليه فإن العبد إذا اعترف ثم تاب تاب الله عليه قالت فلما قضى رسول الله صلى الله عليه وسلم مقالته قلص دمعي حتى ما أحس منه قطرة فقلت لأبي أجب رسول الله صلى الله عليه وسلم عني فيما قال فقال أبي والله ما أدري ما أقول لرسول الله صلى الله عليه وسلم فقلت لأمي أجيبي رسول الله صلى الله عليه وسلم فيما قال قالت أمي والله ما أدري ما أقول لرسول الله صلى الله عليه وسلم فقلت وأنا جارية حديثة السن لا أقرأ من القرآن كثيرا إني والله لقد علمت لقد سمعتم هذا الحديث حتى استقر في أنفسكم وصدقتم به فلئن قلت لكم إني بريئة لا تصدقوني ولئن اعترفت لكم بأمر والله يعلم أني منه بريئة لتصدقني فوالله لا أجد لي ولكم مثلا إلا أبا يوسف حين قال فصبر جميل والله المستعان على ما تصفون ثم تحولت واضطجعت على فراشي والله يعلم أني حينئذ بريئة وأن الله مبرئي ببراءتي ولكن والله ما كنت أظن أن الله منزل في شأني وحيا يتلى لشأني في نفسي كان أحقر من أن يتكلم الله في بأمر ولكن كنت أرجو أن يرى رسول الله صلى الله عليه وسلم في النوم رؤيا يبرئني الله بها فوالله ما رام رسول الله صلى الله عليه وسلم مجلسه ولا خرج أحد من أهل البيت حتى أنزل عليه فأخذه ما كان يأخذه من البرحاء حتى إنه ليتحدر منه من العرق مثل الجمان وهو في يوم شات من ثقل القول الذي أنزل عليه قالت فسري عن رسول الله صلى الله عليه وسلم وهو يضحك فكانت أول كلمة تكلم بها أن قال يا عائشة أما الله فقد برأك قالت فقالت لي أمي قومي إليه فقلت والله لا أقوم إليه فإني لا أحمد إلا الله عز وجل قالت وأنزل الله تعالى إن الذين جاءوا بالإفك عصبة منكم العشر الآيات ثم أنزل الله هذا في براءتي قال أبو بكر الصديق وكان ينفق على مسطح بن أثاثة لقرابته منه وفقره والله لا أنفق على مسطح شيئا أبدا بعد الذي قال لعائشة ما قال فأنزل الله ولا يأتل أولو الفضل منكم إلى قوله غفور رحيم قال أبو بكر الصديق بلى والله إني لأحب أن يغفر الله لي فرجع إلى مسطح النفقة التي كان ينفق عليه وقال والله لا أنزعها منه أبدا قالت عائشة وكان رسول الله صلى الله عليه وسلم سأل زينب بنت جحش عن

أَمْرِي فَقَالَ لِزَيْنَبَ مَاذَا عَلِمْتِ أَوْ رَأَيْتِ فَقَالَتْ يَا رَسُولَ اللّٰهِ أَحْمِي سَمْعِي وَبَصَرِي وَاللّٰهِ مَا عَلِمْتُ إِلَّا خَيْرًا قَالَتْ عَائِشَةُ وَهِيَ الَّتِي كَانَتْ تُسَامِينِي مِنْ أَزْوَاجِ النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَعَصَمَهَا اللّٰهُ بِالْوَرَعِ قَالَتْ وَطَفِقَتْ أُخْتُهَا حَمْنَةُ تُحَارِبُ لَهَا فَهَلَكَتْ فِيمَنْ هَلَكَ قَالَ ابْنُ شِهَابٍ فَهٰذَا الَّذِي بَلَغَنِي مِنْ حَدِيثِ هٰؤُلَاءِ الرَّهْطِ ثُمَّ قَالَ عُرْوَةُ قَالَتْ عَائِشَةُ وَاللّٰهِ إِنَّ الرَّجُلَ الَّذِي قِيلَ لَهُ مَا قِيلَ لَيَقُولُ سُبْحَانَ اللّٰهِ فَوَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ مَا كَشَفْتُ مِنْ كَنَفِ أُنْثَى قَطُّ قَالَتْ ثُمَّ قُتِلَ بَعْدَ ذٰلِكَ فِي سَبِيلِ اللّٰهِ

دلته په سند كښې د ابن شهاب زهرى رحمه الله څلور استاذان دى.① حضرت عروه بن زبير② حضرت سعيدبن المسيب ③ حضرت علقمة بن وقاص④ او حضرت عبدالله بن عبدالله بن عتبه بن مسعود ،دا څلور واړو جليل القدر تابعين دى.اوددوى شهرت ،امامت، عظمت او جلالت منلې شوې دې.ددې څلورو واړه حضراتو نه امام زهرى رحمه الله حديث افك روايت كړې دې.او دا ټول د حضرت عائشې رضي الله عنها نه روايت كوى.امام زهرى رحمه الله فرمائى.چه دې څلورو واړه حضراتو د حديث عائشې رضي الله عنها نه ددې حديث يوه يوه حصه بيان كړې ده. مطلب دا دې.چه چا يوه حصه بيان كړې ده.اوچا بله حصه،پوره حديث راته يو كس نه دې بيان كړې.او په دې څلور واړه حضراتوكښې څه حضرات دحضرت عائشې رضي الله عنها ددې حديث دپاره زيات محفوظ ساتونكى وو.يعنى دوى سره ددې حديث زياته حصه وه.اوهغوى ډير په پوخوالى او يقين سره دا حديث بيانولو .يو خو ددې حضراتو عظمت او جلالت شان او بيا د حضرت امام زهرى رحمه الله د دوى په باره كښې دا اعتراف اواقرار چه دا حديث هغوى ته ښه ياد وو.او «وقدوعيت...» او بيشكه ما دا حديث ددې حضراتو نه ښه محفوظ كړې دې.كوم چه هغوى د حضرت عائشې رضي الله عنها نه ماته بيان كړې دې.اګرچه دغه حديث بعضې حضراتو ته د بعضو په مقابله كښې زيات ښه ياد وو.(خودا مه ګڼړئ. چه د يو بيان كړې حديث د بل د حديث سره متعارض وو.بلكه) په دوى كښې د يوحديث د بل دحديث تصديق اوتائيد كوى.

خلاصه دا چه امام بخارى رحمه الله حديث افك د امام زهرى رحمه الله په سند سره پيش كړې دې.اوامام زهرى رحمه الله چه دكومو څلورو استاذانو نه دا حديث بيانوى .دهغوى په باره كښې دوى دا تصريح كړې ده.چه هغوى پوره حديث نه بيانولو .يوه يوه حصه به ئې بيانوله.څه حصه يو استاذ بيان كړې ده.اوڅه حصه بل استاذ بيان كړې ده.دغه شان پوره حديث ددې حضراتو د بيان نه مرتب دې.

دحديث افک ترجمه: حضرت عائشه رضي الله عنها فرمائى.چه رسول الله ﷺ به كله د سفر اراده كوله. نو په ازواج مطهراتو كښې به ئې خسنړې اچولو..دچا نوم چه به په خسنړى كښې راووتلو. نبى ﷺ به هغه د ځان سره بوتله.نو په دې غزوه كښې نبى ﷺ زمونږ په مينځ كښې خسنړې واچولو.په هغې كښې زما نوم راووتلو.نو زه د رسول الله ﷺ سره راووتم.دا د نزول حجاب نه پس واقعه ده.زه به هم په كجاوه كښې ووم.چه كوزولې به شوم.اوهم په هغې كښې به ووم چه خيژولې به شوم.مونږ روان شو.تردې چه رسول الله ﷺ ددې غزوې نه فارغ شو.او واپس شو.په واپسئ كښې مونږ خلق مدينې سره نزدې وو.(چه قافله په يوځاې كښې ډيره شوه)

دشپې په اخرى حصه كښې رسول الله ﷺ د روانيدو اعلان اوكړو.(د نبى ﷺ مطلب دا وو. چه خلق دخپلو خپلو ضرورتونو نه فارغ شى.اوتيارشى.څكه چه قافله تلونكې وه.چه اعلان مې واوريدل.نو زه پاسيدم.او(دقضاء حاجت دپاره) لاړم.ترديې چه زه د لښكرنه تيره شوم.او ډيره لرې لاړم.نوكله چه زه د خپل ضرورت نه فارغه شوم.اوخپلې سورلۍ ته راغلم.نوماچه په خپله سينه باندې لاس اووهلو.نو زما هغه هارغورځيدلې وو. كوم چه د ،،ظفار،، دنبارد مرجان (غمو) نه جوړ شوې وو.زه دخپل هار په لټون كښې واپس شوم.دهغې لټون زه ايساره كړې ووم.(او په ما باندې ناوخته شو) بل طرف ته هغه خلق چا چه به زه سوررولم.هغوى زما كيجاوه پورته كړه.او زما د سورلۍ په اوښ باندې ئې كيخوده.هغوى دا گڼړل.چه زه په كجاوه كښې يم.څكه چه ښځې به په هغه زمانه كښې نرۍ وې.غټې او درنې به نه وې.اونه به په هغوى باندې زياته غوښه وه.څكه چه هغوى به ډير معمولى خوراك كولو.ددې وجې خلقو چه هغه اوچتوله.نودهغې د سپكوالى په وجه په څه فرق باندې پوهه نشو.بله دا چه په هغه وخت كښې زه كم عمره هم وو.نو هغوى اوښ اوشړل.او روان شو.ما خپل هارد لښكردروانيدو نه پس بيا موندو.دَ ايساريدو ځاې ته چه كله زه راغلم .نو هلته نه څوك داعى وو.اونه څوك مجيب،(بلكه ټول تلې وو) ما په دې خيال هم په خپل زوړ ځاې كښې د ايساريدو اراده اوكړه.چه دغه خلق كله ما اونه مومو‌ى.نو په لټون كښې به هم دې ځاې ته راځى.زه هم په خپل ځاې باندې ناسته ووم.چه په ما باندې خوب غالب شو.او زه اوده شوم. صفوان بن معطل سلمى ﷺ به د لښكر نه روسته وو.(كه د لښكر نه څه څيز پاتې شوې وى. چه هغه راوچتوى) هغه د صبا په وخت كښې زما ځاې ته راورسيدل.هغه د يو اوده انسان جوثه اوليده .كله چه هغه ماته نزدې راغلو.نو زه ئې اوپيژندم.څكه چه د پردې حكم نازليدو نه وړاندې هغه زه ليدلې ووم.زه دهغه په استرجاع ((انا لله وانا اليه راجعون)) باندې رابيداره شوم.ما خپل ځان په خپل څادر كښې پټ كړلو.په الله قسم موږ بله يوه خبره هم نه ده كړې.اونه دهغه د استرجاع د كلمې نه ما دهغه نه بل څه اوريدلى دى.هغه دسورلۍ نه راكوز شو.اوخپله سورلۍ ئې كينوله.اودهغې مخكنۍ پښې ئې چو كړې.(چه ماته په سوريدو كښې آسانتيا وى) زه پاسيدم.او سوره شوم. نو هغه به سورلۍ د وړاندې نه راښكله.تردې چه موږ په تكنړه غرمه كښې لښكر ته راورسيدو.اولښكر ډيره شوې وو.بس زما په باره كښې چه د چا هلاكيدل وو. هغوى هلاك شو.اوكوم كس چه په تهمت كښې لويه حصه اخستې وه.هغه عبدالله بن ابى بن سلول وو... حضرت عروه فرمائى.ماته خودلى شوى دى.چه عبدالله بن ابى به د تهمت خورول كولو.دهغه سره به دتهمت په باره كښې خبرې كيدلې.هغه به دهغې تصديق كولو.اوهغه به ئې اوريدلې.اومبالغه به ئې په كښې كوله.دغه شان د تهمت لګونكو نورو خلقو كښې صرف حسان بن ثابت،مسطح بن اثاثه، حمنه بنت جحش نومونه اخستې شوى دى.دباقى حضراتو ماته علم نشته.(چه نور كوم كسان په دې كښې شامل وو) البته دومره خبره ضرور ده.چه دا يو پوره ډله وه. لكه څنګه چه الله تعالى فرمائيلى دى.﴿اِنَّ الَّذِيْنَ جَآءُوْ بِالْاِفْكِ عُصْبَةٌ مِّنْكُمْ﴾ بيشكه هغه كسان چه تهمت ئې لګولې دې.په تاسو كښې يوه ډله ده.حضرت عروه ﷫ فرمائى.چه حضرت عائشې ﷞ ته دا خبره

خوښه نه وه.چه دهغې په مخامخ حضرت حسان بن ثابت رضي الله عنه ته بد رد اووئيلي شي.فرمائيل ئې چه حسان خو دا شعر هم وئيلې دې.

فإن أبي ووالده وعرضي لعرض محمد منكم وقاء

زما پلاراوزما دپلار ،بلار ،اوزما عزت دې دمحمد ﷺ د عزت دپاره تاسو ته مخامخ ډهال وی.
حضرت عائشه رضي الله عنها فرمائي.چه بيا مونږ مدينې ته راغلومدينې ته د رارسيدونه پس زه يو مياشت بيماره ووم.البته دبيمارئ په موده کښې به دې خبره زه په شك كښې اوچولم.چه ما د بيمارئ په دوران كښې هغه مينه او محبت د نبي ﷺ نه نۀ موندلو.كوم چه به وړاندې د بيمارئ په موده كښې وو.صرف دومره وه.چه رسول الله ﷺ به ماته تشريف راوړلو.سلام به ئې واچولو.اوتپوس به ئې اوكړو .څنګه حال دې؟ او بيا به ئې واپس تشريف اوړلو.نود رسول الله ﷺ ددې طرز عمل د وجې به زما شك پيدا كيدو.خود شر ماته څه علم نه وو.كله چه زه لږه جوړه شوم.دحضرت مسطح مورسره ،،مناصع،، طرف ته اووتلم.هغه زما د قضاء حاجت ځاې وو.اومونږ به د قضاء حاجت دپاره صرف د شپې وتلو.دا دهغه وخت خبره ده.په كوم وخت كښې چه د كورونو سره نزدې د بيت الخلاء رواج نه وو.زمونږ د اولنو عربو پشان رواج وو.هغوی به د قضاء حاجت دپاره د كورونو نه لرې صحراء ته تلو.كورونوسره د بيت الخلاء په جوړلو به مونږ ته تكليف وو.نو زه او ام مسطح اووتلو.،ام مسطح،، د ابورهم بن المطلب بن عبد مناف لورده.اوذهغې مور صخربن عامر لور وه.اودحضرت ابوبكر رضي الله عنه ترور وه.او مسطح بن اثاثه بن عباد بن المطلب د ام مسطح خوې دې.

نو مونږ دواړه د قضاء حاجت نه فارغ شو.او كور طرف ته راتلو.چه ام مسطح په خپل لوې څادر كښې اونخته او راپريوته.نو وې وئيل «تعس مسطح» مسطح دې هلاك شي.ما ام مسطح ته اووئيل.تا ډيره غلطه جمله استعمال كړه.ته داسې كس ته بد رد واې.چه هغه په جنګ بدر كښې شريك شوې دې.په دې باندې ام مسطح اووئيل.الله دې په نيكه كړه.تا نه دی اوريدلی.چه مسطح څه وائی.او ګرځی.نوبياهغې ماته د تهمت لګونكو خبرې بيان كړې.دهغې په وجه زما بيماري نوره هم زياته شوه.كله چه زه كور ته واپس راغلم.نو رسول الله ﷺ ماته راغلل.او د سلام كولو نه پس ئې راته اووئيل. ستا طبيعت څنګه دې.ما هغوی ته عرض اوكړو .آيا تاسو ماته اجازت كوئ.چه زه خپل مور پلار كره لاړه شم.زما مطلب دا وو.چه دهغوی نه ددې خبرې تحقيق اوكړم.رسول الله ﷺ ماته اجازت راكړو.نو ما د خپلې مور نه تپوس اوكړو.مورې دا خلق څه وائی؟ هغې راته اووئيل لورې خفه كيږه مه، ډير كم داسې شوی دی.چه يو ښائسته ښځه د داسې كس سره وی.چه هغه ورسره محبت كوی.او دهغې بنې (د خاوند نورې ښځې) هم وی.اوبيا دې هم په هغې باندې تهمت نه لګی.ما اووئيل «سبحان الله» آيا واقعی خلق داسې خبرې كوی. نو ما په دغه شپه تر صبا پورې ژړل.

ټوله شپه نه خو زما د ستركو اوښكې اودريدې .اونه ماته خوب راغلو.

بل طرف ته رسول الله ﷺ حضرت علي بن ابي طالب او حضرت زيد بن اسامه رضي الله عنهما راوغوښتل. ترڅغه وخته پورې وحی بنده وه.(چونكه دا دواړه د كور كسان وو) نبي ﷺ د دوی دواړو نه تپوس اوكړو.اودخپلې بی بی نه د جدا كيدو (طلاق) متعلق ئې ورسره مشوره

اوكړه.اسامه بن زيد ﷛ رسول الله ﷺ ته دهغوى د بى بى د پاكدامنئ په باره كښې دخپل علم مطابق او د اهل بيت په باره كښې چه څه ورته علم وو.دهغې مشوره وركړه.هغوى اوفرمائيل.ستاسوبى بى ده.د دې متعلق مونږ صرف خير پيژنو.
البته حضرت على ﷛ نبى ﷺ ته مشوره وركوله.او ورته ئې اووئيل.الله تعالى په تاسو باندې څه تنگى نه ده راوستې.(كه د افواهګانوپه وجه مو د عائشې ﷟ نه په طبعيت كښې خړوالې پيدا شوې وى نو)ښځې نورې ډيرې دې. (او ستاسودا تكدر داسې هم لرې كيدې شى.چه د وينځې (حضرت بريريره ﷟ چه د حضرت عائشې ﷟ وينځه پاتې شوې وه.اودهغې حالات پيژنى) نه تپوس اوكړئ.هغه به تاسو ته صحيح صحيح خبره اوكړى.نو رسول الله ﷺ حضرت بريره ﷟ راوغوستله.او تپوس ئې ترې اوكړو.بريرې! د عائشې ﷟ نه تا داسې څه خبره ليدلې ده.چه هغې ته په شك كښې اچولې ئې؟ حضرت بريرې ﷟ جواب وركړو.قسم دې وى په هغه ذات چه تاسو ئې په حقه پيغمبر راليږلې ئې.ما چرته هم داسې څه خبره نه ده ليدلې.چه هغه معيوبه وى.صرف دومره خبره مې ليدلې ده.چه هغه د كم عمر جينئ ده.دخپل كور اوړه ښكاره پريږدى.او اوده شى.او چيلئ راشى.اوړه اوخورى.(هغه خو دومره ساده باده ده.دهغې په پاكدامنئ اوعفت كښې څه شك كيدې شى)
نونبى ﷺ په دغه ورځ د عبدالله بن ابى خلاف د منبر دپاسه مدد طلب كړو.او وې فرمائيل.يا معشرالمسلمين څوك دى ، چه دهغه كس په مقابله كښې زما مدد اوكړى.چا چه ماته زما د كور والا په باره كښې تكليف رارسولې دې.په الله قسم زه د خپلې بى بى په حق كښې صرف خير پيژنم. او دوى د يو داسې كس ذكر كړې دې.د كوم په باره كښې چه هم ما ته صرف د نيكئ اوخير علم دې.اوهغه زما كور ته داخل شوې هم نه دې.مگر زما سره.
چه د نبى ﷺ دا خطاب ئې واوريدل.نوسعدبن معاذ ﷛ اودريدل.او عرض ئې اوكړو.يا رسول الله زه به ستاسو مدد اوكړم.كه ددغه كس تعلق د بنو اوس سره وى.زه به دهغه څټ قلم كړم.اوكه هغه زمونږ د خزرجي ورونړو سره تعلق ساتى.نو چه تاسو څه حكم كوئ.مونږ به هغه منو.په دې باندې د خزرج قبيلې سردار حضرت سعد بن عباده اودريدلو.دحضرت حسان ﷛ مور دهغه د تره لور وه. (او چونكه حضرت حسان ﷛ په دې تهمت كښې شريك وو.ددې وجې حضرت سعد بن عباده ﷛ دا اوګنړل.چه حضرت سعد بن معاذ ﷛ په مونږ باندې تعرض اوكړو) هغوى ددې نه وړاندې نيك سړې وو.خوپه دغه وخت كښې خاندانى حميت په هغه باندې غالب شو.هغه حضرت سعد بن معاذ ﷛ ته اووئيل.تا غلطه اووئيله.په الله قسم نه خو ته هغه قتلولې شې.اوكه هغه (تهمت لګونكې) ستاسو د قبيلې سره تعلق ساتلو.نو تا به دهغه قتل هرګز نه غوستل.(خوچونكه دهغه تعلق زمونږ د قبيلې سره دې.ددې وجې ته د قتل خبره كوې) په دې كښې د حضرت سعد بن معاذ ﷛ د تره څوې حضرت اسيد بن حضير ﷛ اودريدل.او حضرت سعد بن عباده ﷛ ته ئې اووئيل.غلطه خبره خو تا اوكړه.په الله قسم مونږ به هغه خامخا قتلوو.ته منافق ئې.څكه خو ته د منافقانو د طرفه جګړه كوې.ددې تو تو مې مې د وجې د اوس او خزرج دواړو قبيلو خلق ژاپورته شول.تردې چه دوى په خپل مينځ كښې د جنګ اراده اوكړه.رسول الله ﷺ د منبر نه هغوى چپ كولو.تردې چه ټول چپ شول.او نبى ﷺ هم چپ شو.

حضرت عائشه ﷞ فرمائی.چه په دغه ورځ هم ما تیوله ورځ مسلسل اوژړل.په دغه موده کښې نه زما د سترګو اوښکې اوچې شوې.اونه ماته خوب راغلو.د صبا په وخت کښې زما مور پلار ما سره کیناستل.او ما ژړل.په دې کښې یوې انصاری ښځې ماته د راتلو اجازت اوغوستلو.ما هغې ته د راتلو اجازت ورکړو.هغه هم راغله.او ما سره په ژړا شوه.مونږ هم په دې حالت کښې وو.چه رسول الله ﷺ مونږ ته راغلو.سلام ئې اوکړو.او وې فرمائیل.چه دکوم وخت نه په ما باندې تهمت لګولې شوې وو.دهغه وخت نه رسول الله ﷺ ما سره نه وو ناست.تریوې میاشتې پورې په نبی ﷺ زما په باره کښې څه وحی نه وه نازله شوې... نبی ﷺ د تشریف راوړلونه پس کلمه شهادت اووئیل.اوبیائې اوفرمائیل.

اما بعد! عائشې ﷞ ستا په باره کښې ماته دا خبره رارسیدلې ده.که ته بې ګناه ئې.نو الله تعالی به خامخا تا بې ګناه ثابته کړي.اوکه ستا نه څه غلطی شوې وی.نو الله تعالی ته توبه اوباسه.اواستغفار وایه.ځکه چه بنده کله د خپلو ګناهونو اقرار اوکړي.اوتوبه اوباسی.نو الله تعالی دهغه توبه قبلوی.

کله چه نبیﷺ خپله خبره پوره کړه.نو زما اوښکې داسې اوچې شوې.چه یوه قطره مې هم محسوس نکړه.نو ما خپل پلار ته اووئیل.چه تاسو د رسول الله ﷺ د سوال جواب ورکړئ. هغه اووئیل په الله قسم زه نه پوهیږم.چه رسول الله ﷺ ته څه اووایم.بیا ما خپلې مور ته اووئیل.چه ته جواب ورکړه.هغې هم معذرت اختیار کړو.چه زه نه پوهیږم.چه رسول الله ﷺ ته څه جواب ورکړم.اوس مجبوراً ما ته پخپله خبره کول شروع کول شو.په هغه وخت کښې زه د کم عمر جینئ وو.او قرآن شریف هم ما څه زیات نه وو ونیلې.ما اووئیل.

په الله قسم ماته معلومه شوې ده.چه تاسو خلقو دا خبره اوریدلې ده.تردې چه ستاسو په زړونو کښې کیناستلې ده.او تاسو ددې تصدیق هم (ترڅه حد پورې) کړې دې.اوس که زه تاسو ته اووایم.چه زه رښتینې یم.نو تاسو خلق به زما تصدیق اونکړئ.اوکه زه دهغه تهمت اقرار اوکړم.د کوم نه چه زه پاکه یم.الله تعالی ته ښه معلومه ده.نو تاسو خلق به اووائې.چه دې رښتیا وینا اوکړه.په الله قسم اوس زه د خپلې اوستاسو د معاملې مثال ددې نه بغیر بل څه نه وینم.کومه چه د حضرت یوسف ﷤ پلار (حضرت یعقوب ﷤) چه (دخپلو ځامنو غلطه خبره ئې واوریده.) فرمائیلې وه.﴿فَصَبْرٌ جَمِيلٌ ۖ وَاللَّهُ الْمُسْتَعَانُ عَلَىٰ مَا تَصِفُونَ﴾ اوس به زه صبرجمیل اختیارکړم.اوڅه چه تاسو وائې.دالله تعالی نه زه د هغې په باره کښې مدد غواړم. چه دا مې اووئیل. نو زه لاړم.اوپه خپله بستره باندې سملاستم.او زما یقین وو.چه الله تعالی ته زما دبراءت علم دې.اوهغه به زما براءت بیانوی.خو په الله قسم چه دا خبره خو زما په وهم او ګمان کښې هم نه وه.چه الله تعالی به زما په باره کښې پخپله خبره کوی.البته زما دا امید ضرور وو.چه رسول الله ﷺ به څه خوب اووینی.چه دهغې په ذریعه به ورته الله تعالی زما براءت بیان کړي.په الله قسم چه نبی ﷺ اوس لا دخپل دغه مجلس نه پاسیدلې هم نه وو.اونه د کور په خلقو کښې څوك پاسیدلی وو.چه په نبی ﷺ باندې وحی نازلیدل شروع شو.نو په نبی ﷺ باندې هغه سختی شروع شوه.(کومه چه به د نزول وحی په وخت) په نبی ﷺ باندې شروع کیده.تردې چه د نبی ﷺ (د مخ مبارك) نه د ملغلرو پشان د خولې

ڼطرې بهيدلې .حالانکه ورځ د يخنئ وه.دا دهغه کلام الهی د ثقل د وجې وو.کوم چه به په نبی ﷺ باندې نازليدل.صديقه رضي الله عنها فرمائی.چه دنبی ﷺ نه کله دا کيفيت ختم شو.نو نبی ﷺ مسکې شو.نو د ټولو نه اولنئ کلمه کومه چه د نبی ﷺ د خولې مبارکې نه وتلې وه. هغه دا وه.اې عائشې الله تعالى ستا براءت نازل کړو.نو زما مور ماته اووئيل.رسول الله ﷺ ته اودريږه.(دتعظيم دپاره) ما اووئيل. په الله قسم زه نه اودريږم.زه به صرف دالله تعالى حمد او شکر اوباسم.(چه هغه زما د براءت اعلان اوکړو)الله تعالى د ﴿اِنَّ الَّذِيْنَ جَآءُوْ بِالْاِفْكِ﴾ لس آياتونو پورې آياتونه (زما په براءت کښې) نازل کړو.

کله چه الله تعالى زما د براءت اعلان په دې آياتونو کښې اوکړو.نو حضرت ابوبکرصديق رضي الله عنه اووئيل.اوهغوی به په حضرت مسطح بن اثاثه باندې د قرابت او دهغوی د غريبئ په وجه خرچ کولو.چه په الله قسم زه به په آئنده کښې په مسطح بن اثاثه باندې هيڅ خرچ نه کوم.ځکه چه هغه هم په عائشه رضي الله عنها باندې تهمت لګولې وو.په دې باندې د قرآن مجيد دا آيت﴿ وَلَا يَأْتَلِ اُولُوا الْفَضْلِ مِنْكُمْ وَالسَّعَةِ اَنْ يُّؤْتُوْٓا اُولِي الْقُرْبٰى وَالْمَسٰكِيْنَ وَالْمُهٰجِرِيْنَ فِيْ سَبِيْلِ اللّٰهِ ۖ وَلْيَعْفُوْا وَلْيَصْفَحُوْا ۗ اَلَا تُحِبُّوْنَ اَنْ يَّغْفِرَ اللّٰهُ لَكُمْ ۗ وَاللّٰهُ غَفُوْرٌ رَّحِيْمٌ ﴾ پورې نازل شو.ددې آيت د نزول نه پس حضرت ابوبکر صديق رضي الله عنه اوفرمائيل.ولې نه زما خو هم دا خواهش دې چه الله تعالى زما مغفرت اوکړی.نودوی دحضرت مسطح خرچه دوباره ورکول شروع کړه. او وې وئيل په الله قسم چه دده دا نفقه به زه هيڅ کله بنده نکړم.

حضرت صديقه رضي الله عنها فرمائی.چه رسول الله ﷺ د حضرت زينب بنت جحش رضي الله عنها نه هم زما په باره کښې تپوس کړې وو.چه د عائشې متعلق ته څه پيژنې.نوحضرت ام المومنين زينب رضي الله عنها ورته اووئيل.((أحمی سمعی وبصری والله ما علمت إلا خيراً)) يعنی زه خپل غوږونه د داسې فضولو خبرو نه او خپلې سترګې د داسې ناخوښه مناظرو کتلو نه محفوظ ساتم.په الله قسم ماته د حضرت عائشې رضي الله عنها په باره کښې د خيراونيکئ نه سوا بله څه خبره نه ده معلومه ...حضرت عائشه رضي الله عنها فرمائی.چه په ازواج مطهراتو کښې صرف زينب داسې وه.چه هغې زما مقابله (په حسن او جمال عقل اوذکاوت وغيره کښې) کوله.خو الله تعالى د ورع او تقوی په وجه دهغې حفاظت اوکړو.اودهغې خور حمنه بنت جحش د هغې د طرف نه جګړه کوله.(چه زما مرتبه د نبی ﷺ په نيز کمه شی.او دهغې خور زينب بنت جحش اوچته شی) نو په هلاکيدونکو کښې هغه هم هلاکه شوه.

هديث افک کښې د بعضو جملوتشريح:

قوله: قَالَتْ عَائِشَةُ كَانَ رَسُوْلُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا أَرَادَ سَفَرًا أَقْرَعَ بَيْنَ أَزْوَاجِهِ: حضرت عائشه رضي الله عنها فرمائی.چه نبی ﷺ به کله د سفر اراده کوله.نو په خپلو بيبيانوکښې به ئې خسنړې اچولو.

په ازواج مطهراتوکښې خسنړې (قرعه) اچول اوددې حکم: په دې مسئله کښې د حضرات احنافو رحمهم الله موقف دا دې.چه چه خسنړې په نبی ﷺ باندې واجب نه وو.نبی ﷺ به د ازواج

مطهراتو رضي الله عنهن د تطييب قلوب دپاره خسنړې اچولو.ځکه که نبى ﷺ به په خپله خوښه باندې څوك متعين كوله.نونورې بيبيانې به پرې خفه كيدې.چه مونږ ولې پريږدى. د شوافعو رحمهم الله نه امام غزالى رحمه الله په ،،خلاصه،، كښې هم دا اختياركړې دى.اوعلامه زرقانى رحمه الله په ،،شرح مواهب،، كښې د اكثرو مالكيانو رحمهم الله مختارهم دا خودلې دې.

داكثروحنابلو اواكثروشوافعو رحمهم الله رائې دا ده.چه ((قسم بين الأزواج)) په نبى ﷺ باندې واجب وو.اودا خسنړې به نبى ﷺ هم د واجب په حيثيت باندې اچولو.(١)

قوله: فَأَقْرَعَ بَيْنَنَا فِي غَزْوَةٍ غَزَاهَا فَخَرَجَ فِيهَا سَهْمِي: د ابن اسحاق او طبرانى رحمه الله په روايت كښې دا تصريح راغلې ده.چه دا غزوه دكومې چه حضرت عائشه رضي الله عنها دلته ذكر كوى. دا غزوه مريسيع وه.(٢) كومې ته چه غزوه بنى مصطلق هم وائى.په قرعه كښې د حضرت عائشې رضي الله عنها نوم راووتلو.

قوله: فَخَرَجْتُ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَعْدَ مَا أُنْزِلَ الْحِجَابُ: زه د رسول الله ﷺ سره اووتلم.دا دنزول حجاب نه پس واقعه ده.

د نزول حجاب حكم كله راغلې وو؟ په دې باره كښې مختلف اقوال دى.

① د واقدى.قتاده،ابن جرير او حافظ ابن كثير رائې دا ده.چه دا د ٥ﻫ واقعه ده.

② د حافظ شرف الدين دمياطى خيال دې.چه دا د ٣ﻫ واقعه ده.د حافظ ابن حجر او علامه ابن قيم رحمهما الله ميلان هم دې طرف ته دې.

③ دابوعبيده رحمه الله وغيره رائې دا ده،چه دا د ٤ﻫ واقعه ده.(٣)

قوله: فَكُنْتُ أُحْمَلُ فِي هَوْدَجِي وَأُنْزَلُ فِيهِ: زه به د كجاوې سره اوچتولې شوم.اوهم په كجاوې كښې به وو.او راكوزولې به شوم.

،،هودج،،يوخاص قسم پرده وى.كوم چه په سورلۍ دپاره اچولې شى.چه ښځه په كښې په پرده كښې ناسته وى.(٤) هغه محل ته ،،هودج،، وائى.په كوم باندې چه پرده تړلې شى.

قوله: فَإِذَا عِقْدٌ لِي مِنْ جَزْعِ ظَفَارِ قَدِ انْقَطَعَ: ناڅاپه چه ما اوكتل.نو زما هار كوم چه د ظفارد غمو وو.هغه شليدلې وو.

((جزع)) مرجان (يوقسم غمى دى) ته وائى.

---

(١) ددې مسئلې دتفصيل دپاره اوګورئ فتح القدير مع الكفاية (٢٩٩/٣) ٣٠٣) باب القسم والمغنى لابن قدامة (٢٣٨/٧)_

(٢) فتح البارى(٤٥٨/٨)_

(٣) ددې درې واړه اقوالو دپاره اوګورئ (فتح البارى(٤٣٠/٧) وفتح البارى (٤٦٢/٨)_

(٤) فتح البارى(٤٥٨/٨)-

«ظفار» د يمن په علاقه کښې ديوښارنوم دې.چونکه دغه مرجان ددغه ځاې نه راغلی وو.ددې وجې د «جزع» اضافت هغې طرف ته اوشو.ابن التين د هغې قيمت دولس درهم نقل کړې دې.په بعضې نسخو کښې(من جزأظفار)راغلی دی. «أظفار»د«ظفر» جمع ده.او«ظفر» يوخاص قسم خوشبوی ده.د «جزع أظفار» مطلب دا دې.چه د دغه خوشبو نه د غمو په شکل کښې مرجان جوړولی شو.اوبيا به د هغې نه هارجوړولې شو. (١)

قوله: وَكَانَ النِّسَاءُ إِذْ ذَاكَ خِفَافًا لَمْ يَهْبُلْنَ وَلَمْ يَغْشَهُنَّ اللَّحْمُ: ښځې به په هغه زمانه کښې نرئ وې.غټې به نه وې.اونه به په هغوی باندې زياته غوښه وه.بلکه هغوی به سپکې وې.

«لم يهبلن» په باء باندې درې واړه اعراب وئيلې شوی دی.دغه شان د باب افعال او تفعيل نه هم راځي.اومعنی دلته د ټولودا ده.چه دوی درنې نه وې.(٢)

قوله: حَتَّى أَتَيْنَا الْجَيْشَ مُوغِرِينَ فِي نَحْرِ الظَّهِيرَةِ وَهُمْ نُزُولٌ: تردې چه مونږ په ټکنړه غرمه کښې لښکرته راورسيدو.او لښکر پړاؤ اچولې وو.

«موغرين»دباب افعال اوباب تفعيل په دواړوکښې مستعمل وو.په دواړو صورتونو کښې د«موغرين» معنی «داخلين في الظهيرة» ده.او «وغرة» د ماسپخين وخت وائی.(٣)

قوله: وَيَسْتَمِعُهُ وَيَسْتَوْشِيهِ: عبدالله بن ابی به دا الزام اوريدل.اودا به ئې خورول.

د استشناء معنی ده.د څه مسئلې په باره کښې استفسار کول دې دپاره چه د خلقوموضوع اوګرځی.(٤)

قوله: فَدَعَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَرِيرَةَ فَقَالَ أَيْ بَرِيرَةُ هَلْ رَأَيْتِ مِنْ شَيْءٍ يَرِيبُكِ: دلته دا اشکال کيدې شی.چه حضرت بريره رضي الله عنها تر دغه وخته پورې وينځه وه.دهغې مولی هغه مکاتبه جوړه کړې وه.اوحضرت عائشې رضي الله عنها د هغې بدل کتابت ادا کړې وو.ددې نه پس به د حضرت عائشې رضي الله عنها سره اوسيدله.خو د دوی د آزادئ دا واقعه د فتح مکې نه پس راغلې وه.خو واقعه د افك په ٥ھ کښې پيښه شوې وه.د افك د واقعه په وخت کښې حضرت بريره رضي الله عنها د حضرت عائشې رضي الله عنها سره نه وه.نودهغې نه تحقيق حال ولې کولې شو؟

---

(١)فتح الباری(۱۸\٤٥٩)_
(٢)فتح الباری(۱۸\٤٦٠)_
(٣)عمدة القاری(۱۷\۳۰۷)_
(٤)وفي شرح الكرمانی (۱٦\۳٥) يستوشيه أن يستخرجه بالبحث عنه ثم يفشيه ولايدعه يخمد)_

باقی پاتې شوددې خبرې دلیل چه دحضرت بریره رضی الله عنها ازادی د فتحې مکې نه پس شوې وه.نوهغه دا ده.چه حضرت بریره رضی الله عنها کله د خیار عتق په بنیاد دخپل خاوند مغیث نه جدائی اختیارکړه.نو حضرت مغیث رضی الله عنه به د مدینې په کوڅوکښې په حضرت بریره رضی الله عنها پسې ژړل.اوګرځیدل.او وئیل به ئې.چه ته زما نه جدا والې مه اختیاروه،خو حضرت بریره رضی الله عنها د هغه سره په اوسیدو باندې نه تیاریده.په دغه وخت کښې نبی صلی الله علیه وسلم خپل تره حضرت عباس رضی الله عنه ته اوفرمائیل .ګوره د مغیث د بریره سره څومره محبت دې.اودبریرې د مغیث سره څومره بغض دې.([1]) اوحضرت عباس رضی الله عنه د مکې د فتحې نه پس راغلې وو.معلومه شوه.چه د حضرت بریره رضی الله عنها آزادی د فتح مکې نه پس ده.نو په ۵ھ کښې په واقعه د افك کښې د حضرت عائشې رضی الله عنها په باره کښې د دې نه تحقیق حال کولوڅه مطلب دې؟

حافظ ابن قیم رحمه الله فرمائی.چه په روایت کښې د بریره نوم وهم دې.([2]) او علامه زرکشی هم د حافظ ابن قیم تائید کړې دې.([3])

خو صحیح خبره دا ده.چه دې ته د وهم وئیلو ضرورت نشته.حضرت بریره رضی الله عنها اګرچه د واقعه افك په وخت کښې آزاده نه وه.او هم د خپل مولی سره د وینځې په حیثیت اوسیده.خو چونکه مسلمانه وه.او حضرت عائشې رضی الله عنها ته دکشروالی دوجې د تجربه کارې ښځې ضرورت وو.نو عین ممکن ده.چه هغه د خپلې مولی سره اوسیده.اوپه هغې سره سره د حضرت عائشې رضی الله عنها دمدد دپاره به دلته ورتله.ددې وجې نبی صلی الله علیه وسلم د حضرت عائشې رضی الله عنها په باره کښې دهغې نه تپوس اوکړو.([4])

قوله: غَيْرَ أَنَّهَا جَارِيَةٌ حَدِيثَةُ السِّنِّ تَنَامُ عَنْ عَجِينِ أَهْلِهَا فَتَأْتِي الدَّاجِنُ فَتَأْكُلُهُ:بس دومره خبره ده.چه هغه د کم عمرجینۍ ده.د خپل کور اوړه پرانستې پریږدی.او اودۀ شی ترې.نو چیلۍ راشی هغه اوخوری.

په دې جملې سره حضرت بریره رضی الله عنها د حضرت عائشې رضی الله عنها د عفت مزید تاکید اوکړو.چه هغه خو دومره ساده باده ده.چه هغې ته د خپل کور د اوړو په باره کښې څو څوځله خیال نه پاتې کیږی.په داسې معصومه باندې دا الزام ([5])

قوله: فَقَامَ سَعْدُ بْنُ مُعَاذٍ فَقَالَ أَنَا يَا رَسُولَ اللَّهِ أَعْذِرُكَ :نو حضرت سعد بن معاذ رضی الله عنه اودریدو.او وې وئیل.یارسول الله زه ستاسو مدد کوم.دلته اشکال کیږی.چه

---

[1])ولفظه يا عباس ألا تعجب من حب مغيث بريرة ومن بغض بريرة مغيثاً الحديث أخرجه البخارى فى كتاب الطلاق باب شفاعة النبى صلی الله علیه وسلم فى زوج بريرة رقم الحديث ۵۲۸۳)_

[2])زاد المعاد (۲۶۷\۳) فصل (ما وقع فى حديث الإفك من الوهم)_

[3])فتح البارى(۴۶۹\۸)_

[4])فتح البارى(۴۶۹\۸)_

[5])فتح البارى(۴۷۰\۸)_

حضرت سعد بن معاذ رضی الله عنه خو په غزوه بنی قریظه کښې وفات شوې وو.او غزوه بنی قریظه په کال ۴ھ یا ۵ھ کښې شوې وه.حالانکه د افک د واقعې تعلق د غزوه مریسیع او بنو المصطلق سره دې.کومه چه په ۶ھ کښې شوې وه.نوپه روایت کښې دحضرت سعد بن معاذ رضی الله عنه نوم څنګه راغلې دې.ددې اشکال مختلف جوابونه شوی دی.

① ابن عبدالبر مالکی او قاضی ابوبکر بن العربی رحمهماالله وئیلی دی.چه دلته د حضرت سعدبن معاذ رضی الله عنه نوم غلط دې.اودا د راوی وهم دې.او د عادت مطابق قاضی ابو بکر بن العربی رحمه الله دا هم وئیلی دی.چه د سعد بن معاذ رضی الله عنه د نوم په غلطئ باندې اتفاق دې.[1]

② قاضی اسماعیل مالکی وغیره رحمهم الله فرمائیلی دی.چه غزوه مریسیع د غزوه خندق نه وړاندې پیښه شوې ده.[2] او کله چه دا تسلیم کړې شی.چه غزوه مریسیع د غزوه خندق نه وړاندې شوې ده.نو په واقعه د افک کښې د حضرت سعد بن معاذ رضی الله عنه په موجودګئ باندې هېڅ څه اشکال نه پاتې کیږی.

البته چه غزوه مریسیع دغزوه خندق نه وړاندې اومنلې شی.نوپه دې کښې یوبل اشکال پیدا کیږی.هغه دا چه حضرت عبدالله بن عمر رضی الله عنهما ته چه نبی صلی الله علیه وسلم د ټولونه اول په کومه غزا کښې د شرکت اجازت ورکړې وو.هغه غزوه خندق وو.بل طرف ته دا ثابته ده.چه حضرت ابن عمر رضی الله عنهما په غزوه مریسیع کښې شرکت کړې وو.که غزوه مریسیع دغزوه خندق نه وړاندې اومنلې شی.نو په غزوه مریسیع کښې به د ټولونه اوله غزا وه.چه شرکت په کښې شوې وو.[3]

بعضې عالمانو رحمهم الله ددې اشکال جواب ورکړې دې.اوفرمائیلی ئې دی.چه حضرت عبدالله بن عمر رضی الله عنهما به په غزوه مریسیع کښې دخپل پلارسره تبعاً تلې وی.مستقلاً په کومه غزا کښې چه دوی شرکت کړې وو.اوپه کوم کښې چه هغوی ته اجازت شوې وو.هغه غزوه خندق وه.[4]

③ امام بیهقی رحمه الله یوبل جواب ورکړې دې.چه دا غزوه مریسیع د غزوه خندق نه پس اوحضرت سعدبن معاذ رضی الله عنه د وفات نه وړاندې شوې ده.حضرت سعدبن معاذ رضی الله عنه لا زخمی وو.چه په دې کښې غزوه مریسیع او واقعه دافک پیښه شوه.اودافک د واقعه نه پس دوی وفات شوی دی.[5] نوپه حدیث افک کښې د حضرت سعد بن معاذ رضی الله عنه په نوم راتلو باندې څه اعتراض پاتې نشو.

قوله: فَقَالَ أَبِي وَاللَّهِ مَا أَدْرِي مَا أَقُولُ لِرَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:

دحضرت صدیق اکبر رضی الله عنه په رګونوکښې صدق داسې اخکلې شوې وو.چه د حضرت عائشې رضی الله عنها غوندې پاکدامنې لورد دفاع اودهغوی د براءت ښکاره کولوباندې اماده نه وو.څکه چه

---

[1])فتح الباری(۸\۴۷۲)_
[2])فتح االباری(۸\۴۷۲)_
[3])فتح الباری(۸\۴۷۲)_
[4])فتح الباری (۸\۴۷۲)_
[5])دلائل النبوة بیهقی (۴\۸۸) باب حدیث الإفک)_

هغوی ته دحقیقت حال معلومات نه وو.روسته چه کله الله تعالی د حضرت عائشې صدیقې ﷺ دبراءت اعلان په قرآن کښې اوکړو.نوحضرت عائشې ﷺ خپل پلار ته اوونیل.تاسو ولې زما دطرفه عذر پیش نکړو.نو حضرت صدیق اکبر ﷺ ورته جواب ورکړو.((أی سماء تظلنی وأی أرض تقلنی إذا قلت مالم أعلم)) کوم آسمان به په ما باندې سیورې کوی.اوکومه زمکه به ماته په خپل خان باندې ځاې راکوی.چه زه هغه څه اووایم.دکوم چه ماته علم نه وی. ([1])

قوله: فَأَخَذَهُ مَا كَانَ يَأْخُذُهُ مِنْ الْبُرَحَاءِ حَتَّى إِنَّهُ لَيَتَحَدَّرُ مِنْهُ مِنْ الْعَرَقِ مِثْلُ الْجُمَانِ وَهُوَ فِي يَوْمٍ شَاتٍ مِنْ ثِقَلِ الْقَوْلِ الَّذِي أُنْزِلَ عَلَيْهِ: نوراغله په نبی ﷺ باندې هغه سختهٔ کومه چه د نزول وحی په وخت به په دوی باندې راتله.تردې چه د نبی ﷺ دمخ مبارك نه د غمو پشان د خولو څاڅکی څڅیدل .حالانکه د سختې یخنۍ ورځ وه.دا دهغه کلام د بوج د وجې وو.کوم چه په هغوی باندې نازلولې شو.

((البرحاء))برح دګرمۍ سختۍ ته وائی.کومه چه د تبې دوجې یا دسختې ګرمۍ د وجې د خولې وتلو سبب اوګرځی.((برحاء)) (دباء په ضمه او راء په فتحه) هم دې ته وائی.([2])

((الجمان)) بضم الجيم وتخفيف الميم، ملغلرو ته وائی.([3])

قوله: فَقُلْتُ وَاللَّهِ لَا أَقُومُ إِلَيْهِ فَإِنِّي لَا أَحْمَدُ إِلَّا اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ: حضرت عائشې ﷺ قسم اوخوړلو.او وې وئیل.چه زه دهغه د شکریه ادا کولودپاره نه اودریږم.زه صرف دالله تعالی شکراداکوم.په حضرت عائشه ﷺ باندې دبیخودې حالت شروع شوې وو.چه دالله تعالی نه سوا هرڅه ئې د نظرنه اخوا شوی وو.اوصرف په یوالله ئې نظرپاتې شوی وو.په هغې خوقیامت تیر شوې وو.اوالله تعالی د وحی په ذریعه دهغې دبراءت اعلان اوکړو.په داسې حالت کښې په یوالله باندې نظرپاتې کیدل اود غیرالله نه نظراوړیدل څه بعیده خبره نه ده.

دویمه دا چه حضرت عائشې ﷺ دا په ناز کښې وئیلی وو.اوپه ناز کښې خو وی داسې،چه په زړه کښې کوم کیفیت راسخ او مضبوط شوې وی.په ظاهردهغې نه د خلاف اظهار کیږی.د حضرت عائشې ﷺ په زړه کښې هم د نبی ﷺ بې انتهاء عظمت اومحبت موجود وو. خوپه هغوی باندې په دغه وخت کښې دناز کیفیت طاری شوې وو.اوهغوی دهغې خلاف اظهار اوکړو. په ظاهره نیاز وو،او په زړه کښې په زرچنده نیاز موجود وو([4]) ګنی په دې کښې څه شك دې.اوبخپله حضرت عائشې ﷺ هم دا خبره ښه پیژندله.چه دا هرڅه د محمد ﷺ په وجه دوی ته نصیب شو.

---

[1])فتح الباری(۸/۴۷۷)_

[2])عمدة القاری(۱۷/۲۰۹)_

[3])عمدة القاری(۱۷/۲۰۹)_

[4]) قال ابن الجوزی:إنما قالت ذلک إدلالاً کا یدل الحبیب علی حبیبه= فتح الباری (۸/۴۷۷)_

قوله: قَالَتْ عَائِشَةُ وَاللَّهِ إِنَّ الرَّجُلَ الَّذِي قِيلَ لَهُ مَا قِيلَ لَيَقُولُ سُبْحَانَ اللَّهِ فَوَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ مَا كَشَفْتُ مِنْ كَنَفِ أُنْثَى قَطُّ: حضرت عائشه رضي الله عنها فرمائي.چه په كوم كس دا الزام لګولې شوې وو. هغه چه دا الزام واوريدل.نو وئيل به ئې.په هغه ذات مې دې قسم وی.دچا په لاس كښې چه زما روح دې.ما چرته هم دچا ښځې پرده نه ده اخستې.دهغوی نوم صفوان بن معطل رضي الله عنه وو.

دلته يواشكال دا كيږی.چه د حضرت ابوسعيد خدری رضي الله عنه په روايت كښې ابوداود ،طحاوی، حاكم، احمد او ابن حبان نقل كړې دې.په هغې كښې دی.چه دحضرت صفوان بن معطل رضي الله عنه بی بی د نبی ﷺ په خدمت كښې حاضره شوه. او شكايت ئې اوكړو.چه زه مونځ كوم.نو دې ما وهی.اوچه روزه نيسم.نودې مې رتی. او پخپله د صبا مونځ د نمر راختونه پس كوی.

نبی كريم ﷺ د حضرت صفوان بن معطل رضي الله عنه نه تپوس اوكړو.نوحضرت صفوان رضي الله عنه ورته تفصيلی صورتحال اوخودل.اوخپله صفائی ورته پيش كړه.ددې روايت نه معلوميږی.چه دده ښځه وه.نوبيا ددوی د وينا چه «ما كشفت من كنف أنثى قط» څنګه صحيح كيږی.ددې اشكال مختلف جوابونه وركړې شوی دی.

① ابوبكربزار رحمه الله فرمائی.چه دحضرت ابوسعيد خدری رضي الله عنه دا روايت منكر دې. ځكه چه دا روايت اعمش د ابوصالح نه د«عن»په صيغه سره نقل كړې دې.اود اعمش عنعنه مقبول نه ده.ځكه چه هغوی په تدليس كولو.خوحافظ ابن حجر رحمه الله فرمائيلی دی.چه د ابن سعد رحمه الله په روايت كښې«عن أبي صالح» په ځاې«سمعت أبا صالح» دی.دا د سماع تصريح ده.اواعمش داسې مدلس دې.چه كله دوی د سماع تصريح اوكړی.نومحدثين رحمهم الله ددوی روايت ته اعتبار وركوی.نود ابوبكر بزاردا وينا چه دا روايت منكر دې.اوپه دې كښې تدليس شوې دې. صحيح نه ده.(١)

علامه قرطبی رحمه الله دا جواب وركړې دې.چه دحضرت صفوان رضي الله عنه مراد دا وو.چه«ما كشفت من كنف أنثى قط على وجه الحرام» چه ما په حرامه طريقه دچا ښځې پرده نه ده پرانستې.خو دعلامه قرطبی رحمه الله په دې جواب باندې اعتراض دې.چه دابوعوانه رحمه الله په روايت كښې داسې الفاظ راغلی دی.«ما كشفت من كنف أنثى قط على وجه الحلال وعلى وجه الحرام» (٢)

② امام بيهقی رحمه الله فرمائی.چه كومه واقعه ئې په بخاری كښې بيان كړې ده. نو دا د واده نه وړاندې وه.تردغه وخته پورې واده لا نه وو شوې.اود ابوداود واقعه روستنۍ دهغه وخت ده.چه واده شوې وو.نو څه تعارض نشته(٣)

(١) فتح البارى(٤٦٢/٨)_
(٢) فتح البارى(٤٦٢/٨)_
(٣) فتح البارى(٤٦٢/٨)_

حضرت صفوان بن معطل رضی الله عنه: دوی دمدینې منورې اوسیدونکې وو.خندق یا مریسیع ددوی اولنۍ غزوه وه. په کوم کښې چه دوی شرکت کړې وو.رسول اللهﷺ د دوی په باره کښې فرمائیلی وو.«ما علمت علیه إلا خیراً» ددوی د وفات په باره کښې مختلف اقوال دی. بعضو وئیلی دی.چه ددوی وفات د حضرت عمرؓ په دورخلافت کښې شوې وو.ابن اسحاق لیکلی دی.چه دې په ۱۹ هجرئ کښې د آرمنیا په جهاد کښې شهید شوې وو. بعضې حضراتو د وفات کال ۵۸ھ اوبعضو ۶۰ھ هم خودلې دې.([1]) والله اعلم.

[۳۹۱] حَدَّثَنِي عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ قَالَ أَمْلَى عَلَيَّ هِشَامُ بْنُ يُوسُفَ مِنْ حِفْظِهِ أَخْبَرَنَا مَعْمَرٌ عَنْ الزُّهْرِيِّ قَالَ قَالَ لِي الْوَلِيدُ بْنُ عَبْدِ الْمَلِكِ أَبَلَغَكَ أَنَّ عَلِيًّا كَانَ فِيمَنْ قَذَفَ عَائِشَةَ قُلْتُ لَا وَلَكِنْ قَدْ أَخْبَرَنِي رَجُلَانِ مِنْ قَوْمِكَ أَبُو سَلَمَةَ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ وَأَبُو بَكْرِ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ الْحَارِثِ أَنَّ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا قَالَتْ لَهُمَا كَانَ عَلِيٌّ مُسَلِّمًا فِي شَأْنِهَا فَرَاجَعُوهُ فَلَمْ يَرْجِعْ وَقَالَ مُسَلِّمًا بِلَا شَكٍّ فِيهِ وَعَلَيْهِ كَانَ فِي أَصْلِ الْعَتِيقِ كَذَلِكَ

قوله: حَدَّثَنِي عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ: دا عبدالله بن محمد مسندی دې.اوددوی کنیت ابوجعفردې.([2])

په بنوامیه کښې روستو داسې خلق راغلل.چه هغوی د حضرت علیؓ په شان کښې ادب اواحترام نه کولو.نودا ولیدبن عبدالملک بن مروان د امام زهری رحمه الله نه تپوس کوی.چه په حضرت عائشهؓ باندې تهمت لګونکوکښې حضرت علیؓ هم شامل وو؟([3]) دامام زهری رحمه الله جواب اوکړو.وې وئیل ماته داسې قسم څه خبر نه دې رارسیدلې.بلکه هم ستا د قوم دوو کسانو ابوسلمه بن عبدالرحمن او ابوبکربن عبدالرحمن ماته خودلی دی چه حضرت عائشې ؓ دې دواړو ته وئیلې وو.

قوله: كَانَ عَلِيٌّ مُسَلِّمًا فِي شَأْنِهَا: دا «مسلماً» اسم فاعل او اسم مفعول په دواړو طریقو سره لوستلې شوې دې. د اسم فاعل په باره کښې به ترجمه دا وی.چه حضرت علیؓ دحضرت عائشې ؓ په باره کښې چپوالې اختیارکړې وو.په دې صورت کښې به ،،تسلیم،، د سکوت په معنی کښې وی.([4]) اومطلب به دا وی.چه حضرت علیؓ د

---

[1])الإصابة (۲\۹۱)_
[2])عمدة القاری(۱۷\۲۰۹)_
[3])وفی ترجمة الزهری عن حلیة الأولیاء من طریق ابن عیینه عن الزهری کنت عند الولیدبن عبدالملک فتلا هذه الآیة ﴿ والذی تولی کبره منهم له عذاب عظیم﴾ فقال نزلت فی علی بن ابی طالب قال الزهری أصلح الله الأمیر لیس الأمرکذلک ..أخبرنی عروة عن عائشة أنها نزلت فی عبدالله بن أبی بن سلول (فتح الباری(۷\۴۳۷)_
[4])عمدة القاری(۱۷\۴۳۷)_

حضرت عائشې ﷺ دبراءت ذکرکولو.دتهمت نه بلکه چپ به وو.اود اسم مفعول په صورت کښې به معنی دا شی.چه ((کان علی ﷺ سالماً من الخوض فی شأنها)) یعنی د حضرت عائشې ﷺ په باره کښې هغوی غورفکراوخوض نه کولو.دهغوی په نیزدا معامله داسې نه وه.چه په دې باندې سوچ اوکړې شی.اوپه دې کښې غور او فکر اوکړې شی.ځکه چه دحضرت عائشې ﷺ براءت دغوراوفکرمحتاج نه وو.([1]) یا ((مسلماً)) صیغه داسم مفعول د ((محفوظاً)) په معنی کښې ده.یعنی هغوی د تهمت لګولونه محفوظ وو.

عبدالرزاق د معمربن راشد نه د ((مسلماً)) په ځاې د ((مسیئا)) لفظ نقل کړې دې.([2])په دې صورت کښې به معنی دا وی.چه حضرت علی ﷺ دحضرت عائشې ﷺ په باره کښې د ګناه ارتکاب کونکې وو.ددې نه دا مطلب راوځی.چه حضرت علی ﷺ والعیاذبالله په تهمت لګولوکښې دلچسپی اخستله.اودا ((بداهةً)) غلطه ده.ددې وجې امام بخاری د عبدالرزاق د روایت په ځاې د هشام بن یوسف روایت نقل کوی.اودعبدالرزاق د روایت تردید کوی.
په حیقیت کښې بعضې ناصبیو بنو امیه ته د نزدیکت په غرض دحضرت علی ﷺ دشان کمولو دپاره په دې روایت کښې تحریف کړې دې.او ((کان علی مسلماً فی شأنها)) نه ئې ((کان علی مسیئا فی شأنها)) جوړ کړې دې.([3]) خوامام زهری ﷺ غوندې جلیل القدر محدث ددې تصحیف تردید کوی.او وائی.چه دا لفظ هم ((مسلمٌ)) دې.د وړاندې روایت الفاظ دی.

قوله: فَرَاجَعُوهُ فَلَمْ يَرْجِعْ وَقَالَ مُسَلِّمًا بِلَا شَكٍّ فِيهِ: یعنی خلقو امام زهری ته مراجعت اوکړو.چه دا لفظ ((مسلماً)) دې اوکه ((مسیئا)) دې.نوامام زهری ﷺ ددې نه سوا بل څه اونه وئیل.(یعنی دمسیئاً تائید ئې اونکړو)اودوی اوفرمائیل.دا لفظ هم ((مسلماً)) دې.دکرمانی اوعینی ﷺ مطابق دا مراجعت امام زهری ته شوې وو. او د حافظ صاحب ﷺ خیال دې.چه دهشام بن یوسف ﷺ شاګردانودا مراجعت دهشام نه د تحقیق په غرض باندې کړې وو.
دغه شان د بادشاد وخت د رائې خلاف امام زهری ﷺ حق خبره بیان کړه. اوپه روایت کښې دتصحیف کونکو کسانو تصحیف ئې په نښه کړو.((فجزاه الله عنا وعن سائر المسلمین خیرالجزاء))([4])

---

[1])عمدة القاری(۲۰۹\۱۷) وشرح الکرمانی(۶۱\۱۱۶)_
[2])فتح الباری(۴۳۷\۷)_
[3])عمدة القاری(۲۱۰\۱۷)_
[4]) د ولید بن عبدالملك پشان د هشام بن عبدالملك رائې هم دا وه.چه په حضرت عائشه رضی الله عنها باندې الزام لګونکوکښې د ټولو نه لوې کرداروالعیاذبالله دحضرت علی ﷺ وو.هشام ته یوخل مشهور محدث سلیمان بن یسار ﷺ راغلو.هشام دهغوی نه تپوس اوکړو.سلیمانه! لږ خودا وښایه. چه د ((والذی تولی کبره)) مصداق څوك دې.؟سلیمان اووئیل.عبدالله بن ابی هشام بغیرڅه سوچ نه اووئیل.دروغ، ددې مصداق علی (ﷺ) دې.سلیمان اووئیل..... [بقیه حاشیه په راروان مخ..

[٣٩١٢] حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ حَدَّثَنَا أَبُو عَوَانَةَ عَنْ حُصَيْنٍ عَنْ أَبِي وَائِلٍ قَالَ حَدَّثَنِي مَسْرُوقُ بْنُ الْأَجْدَعِ قَالَ حَدَّثَتْنِي أُمُّ رُومَانَ وَهِيَ أُمُّ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَتْ بَيْنَا أَنَا قَاعِدَةٌ أَنَا وَعَائِشَةُ إِذْ وَلَجَتْ امْرَأَةٌ مِنْ الْأَنْصَارِ فَقَالَتْ فَعَلَ اللَّهُ بِفُلَانٍ وَفَعَلَ فَقَالَتْ أُمُّ رُومَانَ وَمَا ذَاكَ قَالَتْ ابْنِي فِيمَنْ حَدَّثَ الْحَدِيثَ قَالَتْ وَمَا ذَاكَ قَالَتْ كَذَا وَكَذَا قَالَتْ عَائِشَةُ سَمِعَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَتْ نَعَمْ قَالَتْ وَأَبُو بَكْرٍ قَالَتْ نَعَمْ فَخَرَّتْ مَغْشِيًّا عَلَيْهَا فَمَا أَفَاقَتْ إِلَّا وَعَلَيْهَا حُمَّى بِنَافِضٍ فَطَرَحْتُ عَلَيْهَا ثِيَابَهَا فَغَطَّيْتُهَا فَجَاءَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ مَا شَأْنُ هَذِهِ قُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ أَخَذَتْهَا الْحُمَّى بِنَافِضٍ قَالَ فَلَعَلَّ فِي حَدِيثٍ تُحُدِّثَ بِهِ قَالَتْ نَعَمْ فَقَعَدَتْ عَائِشَةُ فَقَالَتْ وَاللَّهِ لَئِنْ حَلَفْتُ لَا تُصَدِّقُونِي وَلَئِنْ قُلْتُ لَا تَعْذِرُونِي مَثَلِي وَمَثَلُكُمْ كَيَعْقُوبَ وَبَنِيهِ وَاللَّهُ الْمُسْتَعَانُ عَلَى مَا تَصِفُونَ قَالَتْ وَانْصَرَفَ وَلَمْ يَقُلْ شَيْئًا فَأَنْزَلَ اللَّهُ عُذْرَهَا قَالَتْ بِحَمْدِ اللَّهِ لَا بِحَمْدِ أَحَدٍ وَلَا بِحَمْدِكَ [ر: ٢٤٥٣]

قوله: حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ حَدَّثَنَا أَبُو عَوَانَةَ: دابوعوانه نوم وضاح بن عبدالله يشكرى دې.(١)

قوله: اذْ وَلَجَتْ امْرَأَةٌ مِنْ الْأَنْصَارِ..قالت ابني فِيمَنْ حَدَّثَ الْحَدِيثَ: دلته اشكال كيږى.چه دافك خبروكونكو كښې يوپه انصاروكښې حسان بن ثابت رضي الله عنه وو.اوبل عبدالله بن ابى منافق وو.اوپه دوى كښې ديوكس هم په دغه وخت كښې مور موجود نه وه.نوبيا دغه انصارى ښځې دا څنګه اووئيل.چه زما ځوى هم د افك خبرې كړې دى.ددې جواب دا وركړې شوې دې.چه ممكن ده د رضاعت د تعلق په وجه انصارى ښځې ورته خپل ځوې ونيلې وى.

په دې رضاعت باندې يوبل اشكال كيږى.چه دا روايت مسروق بن الاجدع د حضرت ام رومان رضي الله عنها نه نقل كوى.اومسروق بن اجدع تابعى دې.حالانكه د ام رومان وفات د نبى صلى الله عليه وسلم په ژوند كښې شوې وو.نوبيا دمسروق اجدع ملاقات دې سره څنګه شوې وو.نوخطيب بغدادى اونورو څو حضراتو رحمهم الله دا روايت منقطع ګرځولې دې.

......بقيه حاشيه] ((أمير المؤمنين أعلم بما يقول)) په دې كښې امام زهرى رحمه الله راغلو.هشام دهغه نه هم دا تپوس اوكړو.((يا ابن شهاب من الذى تولى كبره ؟)) زهرى رحمه الله اوفرمائيل.عبدالله بن ابى هشام اووئيل ((كذبت)) ددې مصداق على (رضي الله عنه) دې.امام زهرى رحمه الله ورته څه بنه جواب وركړو.وې فرمائيل.((أنا أكذب لاأبا لك والله لونادى مناد من السماء إن الله أحل الكذب ما كذبت)) تباه نشې.زه دروغ وايم.په الله قسم كه څوك دآسمان نه دا آواز اوكړى.چه الله تعالى دروغ وئيل حلال كړل.نو بيا به هم زه دروغ اونه وايم.(فتح البارى(٢٣٧/١٧)

(١) عمدة القارى(٢١٠/١١٧)_

حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائي.چه خصيب بغدادي او نورو حضراتو چه په دې روايت باندې د انقطاع كوم حكم لګولې دې.دا په حقيقت كښې د واقدي په كلام باندې مبني دې.چه هغوى وئيلي دي.د ام رومان وفات د نبي ﷺ په ژوند كښې شوې وو.او واقدي ددې درجې سړې نه دې.چه دهغه په وجه صحيح روايات معلول او ګرخولې شي.نو په روايت باندې د انقطاع حكم قابل قبول نه دې.ددې وجه دا ده.چه امام بخاري رحمه الله په تاريخ كبير او تاريخ اوسط كښې نقل كړى دى.چه دام رومان وفات په ۱۵هـ كښې شوې وو.نو كه مسروق تابعي دې.هم دده ملاقات د ام رومان سره كيدې شي.([1])

[۴۳۴۳] حَدَّثَنِي يَحْيَى حَدَّثَنَا وَكِيعٌ عَنْ نَافِعِ ابْنِ عُمَرَ عَنْ ابْنِ أَبِي مُلَيْكَةَ عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا كَانَتْ تَقْرَأُ إِذْ تَلِقُونَهُ بِأَلْسِنَتِكُمْ وَتَقُولُ الْوَلْقُ الْكَذِبُ قَالَ ابْنُ أَبِي مُلَيْكَةَ وَكَانَتْ أَعْلَمَ مِنْ غَيْرِهَا بِذَلِكَ لِأَنَّهُ نَزَلَ فِيهَا [ر: ۴۳۲۳]

قوله: يَحْيَى...:دا يحى بن جعفر بن اعين دې.ابوزكريا ئې كنيت دې.او د بخارا بيكند اوسيدونكې وو.([2])

قوله: عَنْ نَافِعِ بْنِ عُمَرَ:دا نافع دعبدالله بن عمر رضي الله عنهما خوې نه دې.بلكه دوى د عمربن عبدالله حجمي قريشي خوې دې.([3])

د قرآن شريف آيت ﴿إِذْ تَلَقَّوْنَهُ بِأَلْسِنَتِكُمْ﴾ كښې مشهور قراءت ((تَلَقَّوْنَهُ)) د قاف په تشديد سره دې.خو حضرت عائشې رضي الله عنها به دا ﴿تَلِقُونَهُ﴾ په تخفيف وئيل.او فرمائيل به ئې چه د ..ولق.. معنى دروغ ده.دا آيت معنى به شي. كله چه تاسو خپلو ژبو باندې دا دروغ خبره كوله.ابن ابى مليكه به فرمائيل. چونكه دا آيت د حضرت عائشې رضي الله عنها په حق كښې نازل شوې دې.ددې وجې هغوى ته ددې په باره كښې زيات علم وو.نو كه هغوى دا ﴿تَلِقُونَهُ﴾ وئيلي وى.نو هم ټيك او صحيح ده.([4])

---

[1] او ګورئ فتح البارى(۳۸۱۷) علامه ابن القيم رحمه الله هم په زاد المعاد كښې دا خبره راجحه كړې ده.چه دام رومان وفات د نبى دوفات نه پس شوې دې.(زادالمعاد(۳\۲۶۶و ۲۶۸)_

[2])عمدة القارى(۲۱۱\۱۷)_

[3])عمدة القارى(۲۱۱\۱۷)_

[4])دحضرت عائشې رضى الله عنها قراءت ټيك او صحيح خو مخامخا دې.خو راجح مشهور قراءت دې.باقي د ابن ابى مليكه رحمه الله دا قول چه دا آيت د حضرت عائشې رضى الله عنها په باره كښې نازل شوې دې.نوددې د قراءت په باره كښې به هغې ته زيات علم وى.دا څه قوى خبره نه ده.ځكه چه د حضرت عائشې رضى الله عنها په باره كښې ددې آيت نزول دې خبرې لره مستلزم نه دې.چه دهغوى علم به هم د دې آيت په باره كښې زيات وى.مولانا رشيد احمد ګنګوهى رحمه الله فرمائي((قوله لأنه نزل فيها)) وأنت تعلم أن نزولها فيها لايستلزم مزية فى علمها بها) او ګورئ لامع الدرارى (۳۲۷۸)_

[٣٩٤٣] حَدَّثَنَا عُثْمَانُ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ حَدَّثَنَا عَبْدَةُ عَنْ هِشَامٍ عَنْ أَبِيهِ قَالَ ذَهَبْتُ أَسُبُّ حَسَّانَ عِنْدَ عَائِشَةَ فَقَالَتْ لَا تَسُبَّهُ فَإِنَّهُ كَانَ يُنَافِحُ عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَقَالَتْ عَائِشَةُ اسْتَأْذَنَ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي هِجَاءِ الْمُشْرِكِينَ قَالَ كَيْفَ بِنَسَبِي قَالَ لَأَسُلَّنَّكَ مِنْهُمْ كَمَا تُسَلُّ الشَّعَرَةُ مِنْ الْعَجِينِ وَقَالَ مُحَمَّدُ بْنُ عُقْبَةَ حَدَّثَنَا عُثْمَانُ بْنُ فَرْقَدٍ سَمِعْتُ هِشَامًا عَنْ أَبِيهِ قَالَ سَبَبْتُ حَسَّانَ وَكَانَ مِمَّنْ كَثَّرَ عَلَيْهَا [ر:٣٣٣٨]

حضرت هشام دخپل پلارحضرت عروه رحمه الله نه نقل کوی.چه هغوی اوفرمائیل .ما د حضرت عائشې رضي الله عنها سره د حسان بن ثابت رضي الله عنه په باره کښې غلطې خبرې شروع کړې.نوحضرت عائشې رضي الله عنها اوفرمائیل.ته د هغه په باره کښې بد رد مه وایه.ځکه چه هغوی به دنبی ﷺ د طرفه دفاع کوله.یوځل هغوی د نبی ﷺ نه د مشرکانو دهجوې بیانولواجازت اوغوستلو. نبی ﷺ ورته اوفرمائیل.زما د نسب سره به څه کوې؟ ځکه چه د قریشو د ټولو بطونو او شاخونو سره زما رشته داریانې دی. په دې باندې حضرت حسان بن ثابت رضي الله عنه اووئیل.

قوله: قَالَ لَأَسُلَّنَّكَ مِنْهُمْ كَمَا تُسَلُّ الشَّعَرَةُ مِنْ الْعَجِينِ: زه به تاسو د هغوی نه داسې اوباسم.لکه څنګه چه د اوړو نه ویخته ویستلې شی.

یعنی څنګه چه د اوړو نه ویخته اوباسی.اوپه ویخته باندې د اوړو څه اثرنه وی.دغه شان به زه تاسو ددغه هجویه اشعارونه پاك اوباسم.چه په تاسوبه ددغه هجوې اومذمت څه اثرنه وی.

حضرت حسان بن ثابت رضی الله عنه: حضرت حسان بن ثابت رضي الله عنه یوجلیل القدرصحابی رضي الله عنه دې.د دوی تعلق د انصارو د خزرج قبیلې سره وو.حافظ ابن حجر رحمه الله په «الإصابة» کښې د ابو عبیده رحمه الله قول نقل کړې دې.چه هغوی فرمائیل.«فضل حسان بن ثابت رضي الله عنه علی الشعراء بثلاث کان شاعر الأنصار فی الجاهلیة وشاعر النبی ﷺ فی أیام النبوة وشاعر الیمن کلها فی الإسلام» [1]

د نبی ﷺ دوفات نه پس یوځل دوی په مسجد نبوی کښې ناست وو. او اشعار ئې وئیل. حضرت عمر رضي الله عنه راغلو.هغوی ده ته په غصه کښې اوکتل.او وې وئیل. «أوفی مسجد رسول الله ﷺ تنشد الشعر» ته په مسجد نبوی کښې اشعار وایې. حضرت حسان بن ثابت رضي الله عنه ورته جواب ورکړو.«قد کنت أنشد وفیه من هو خیر منك» یعنی ما به په مسجد نبوی کښې اشعار وئیل.اوپه دې کښې ستانه غوره انسان (نبی ﷺ) تشریف فرما وو.نبی کریم ﷺ د دوی دپاره په مسجدنبوی کښې یومنبر جوړ کړې وو.دوی به په هغې باندې کیناستل.اودمکې دمشرکانو د قصیدو جواب به ئې ورکولو.اونبی ﷺ به ددوی دپاره دعا کوله.«اللهم أیده بروح القدس» [2]

---

[1] الإصابة فی تمیز الصحابة (٣٦٢/١)_
[2] الإصابة فی تمیز الصحابة (٢٢٦/١)_

حضرت حسان بن ثابت ﷺ د مکې دمشرکانوښه مذمت کړې دي.اوهغوی په خپلو اشعارو کښې ددوی په ډیربلیغ انداز سره د هغوی هجو بیان کړې ده.اوکمال دا وو.چه په نبی ﷺ باندې ددغه هجو اومذمت سیورې هم نه وې لګیدلې.د دوی د تره خوې ابوسفیان بن حارث بن عبدالمطلب وو.دهغه د نبی ﷺ سره په ورکوټوالی اوځوانۍ کښې ښه دوستانه وه.خو کله چه نبی ﷺ د نبوت اعلان اوکړو.نوهغه د نبی ﷺ په آزارولوپسې شو.اوچونکه شاعروو. ځکه به ئې دنبی ﷺ په شان کښې د مذمت او هجو اشعار وئیل.هغه د ډیر تکلیف رسولو نه روسته د مکې د فتحې په موقع باندې مسلمان شو.اوبیا هغه د خپلو ټولو کوتاهیانو او غلطیانو تلافی اوکړه.([1])

حضرت حسان بن ثابت ﷺ یوځل دهغه هجو اوکړه.د هغه په هجو کښې ګرانه دا وه.چه هغه د نبی ﷺ د ترهٔ خوې وو.دشاعرکار دا وی.چه کله هغه دچا هجو او مذمت کوی.نوبیا پلار نیکه ټول راګیروی.کله چه حسان بن ثابت ﷺ د ابوسفیان د هجویه قصائدو جواب ورکولو. نو ددې خبرې ضرورت وو.چه دهغه هجو هم اوشی.اوپه نبی ﷺ باندې هم څه اثر پریونځی.دا ډیرګران کار وو.خوحضرت حسان بن ثابت ﷺ هم دغه شان اوکړو.او وې خودل.

وان سنام المجد من آل هاشم　　بنو بنت مخزوم ووالدك العبد

ومن ولدت أبناء زهرة منكم　　كرام ولم يقرب عجائزك المجد

① بیشکه ډیرعزت او شرافت په بنوهاشم کښې بنو بنت مخزوم ته حاصل دې. او اې ابوسفیان ستا پلار غلام دې.

② اودزهره اولاد ته نه ئې زیږولې.ځکه چه هغه خو شریفان خلق وو.خوستاسو بوډیګانو (امهات) دغه بزرګی مسه کړې هم نه ده.

د بنومخزوم نه د نبی ﷺ نیا فاطمه بنت عمروبن عائذبن عمران بن مخزوم مراد دې.کومه چه د نبی ﷺ د پلارحضرت عبدالله اوابوطالب مور وه.حضرت حسان فرمائی.چه په شرافت اوبزرګی په بنومخزوم یعنی فاطمې په اولاد کښې ده.اوابوسفیان بن حارث ته ئې اووئیل.((ووالدك العبد)) په حقیقت کښې دابوسفیان پلارحارث دهغه د مور نوم ،،سمیه،، وو. دهغه د ،،موهب،، لور وه.موهب د بنوعبدمناف غلام وو.نودغه شان د ابوسفیان د پلار په نسب کښې غلامی موجود ده.په ((ووالدك العبد)) سره حضرت حسان ﷺ دغه طرف ته اشاره کوی.پخپله د ابوسفیان د مور هم دا حال وو.چه دهغې پلار (دابوسفیان دمور دطرفه نیکهٔ) غلام وو.دغه شان د ابوسفیان په ماماګانواوترونو دواړو کښې د غلامۍ ذکر دې.

حضرت حسان ﷺ په خپل قول ((ولم يقرب عجائزك المجد)) کښې هم دا مراد ده.چه ستا ماماګانو اوترونوته نزدې هم بزرګی اوشرافت نه دې تیرشوې.اود نبی ﷺ د ماماګانوتعلق د ،،بنوزهره،، سره دې.اوبنو زهره ټول احراراو آزاد وو.ددې وجې د هغوی ټول اولاد کرام دی.

[1])وراندې د فتحې مکې په موقع به ددوی تذکره راشی.)۔~

اود بزرگئ په صفاتو باندي متصف دى.(۱)
ليكلى شوى دى.چه كله ابوسفيان بن حارث په خپله هجوه كښې دا قصيده واوريده.نو وې وئيل.«هذا شعرلم يغب عنه ابن ابى قحافة» (۲)يعنى دا قصيده هم د حضرت ابوبكر رضي الله عنه په موجودگئ كښې ونيلې شوې ده.ځكه چه حضرت ابوبكر صديق رضي الله عنه د قريشود نسبونو لوې عالم وو.اوحضرت حسان رضي الله عنه ته نبى ﷺ فرمانيلى وو.دمكې د قريشوپه باره كښې چه شعر وائې.نود حضرت ابوبكر رضي الله عنه نه د انسابو تحقيق كوه.
دحضرت حسان بن ثابت رضي الله عنه د وفات په كال كښې روايات مختلف دى.په بعضې رواياتو كښې ددوى دوفات كال ۴۰ھ خودلې شوې دې.اوپه بعضوكښې ۵۰ھ اوپه بعضو كښې ۵۴ھ خودلې شوې دې.(۳) حافظ ابن حجر رحمه الله په «الإصابة» كښې ليكلى دى.چه د دوى يوسل اوشل كاله عمروو.(۴)

[۳۹۱۵]حَدَّثَنِي بِشْرُ بْنُ خَالِدٍ أَخْبَرَنَا مُحَمَّدُ بْنُ جَعْفَرٍ عَنْ شُعْبَةَ عَنْ سُلَيْمَانَ عَنْ أَبِي الضُّحَى عَنْ مَسْرُوقٍ قَالَ دَخَلْنَا عَلَى عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا وَعِنْدَهَا حَسَّانُ بْنُ ثَابِتٍ يُنْشِدُهَا شِعْرًا يُشَبِّبُ بِأَبْيَاتٍ لَهُ وَقَالَ

حَصَانٌ رَزَانٌ مَا تُزَنُّ بِرِيبَةٍ وَتُصْبِحُ غَرْثَى مِنْ لُحُومِ الْغَوَافِلِ

فَقَالَتْ لَهُ عَائِشَةُ لَكِنَّكَ لَسْتَ كَذَلِكَ قَالَ مَسْرُوقٌ فَقُلْتُ لَهَا لِمَ تَأْذَنِينَ لَهُ أَنْ يَدْخُلَ عَلَيْكِ وَقَدْ قَالَ اللَّهُ تَعَالَى وَالَّذِي تَوَلَّى كِبْرَهُ مِنْهُمْ لَهُ عَذَابٌ عَظِيمٌ فَقَالَتْ وَأَيُّ عَذَابٍ أَشَدُّ مِنْ الْعَمَى قَالَتْ لَهُ إِنَّهُ كَانَ يُنَافِحُ أَوْ يُهَاجِي عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ[ر:۳۳۷۷و۳۸۷۶]

حضرت مسروق فرمانى.چه حضرت عائشې رضي الله عنها ته ورغلم.هلته حضرت حسان رضي الله عنه موجود وو.اوحضرت ام المومنين رضي الله عنها ته ئې اشعارونيل.هغه د تشبيب اشعارونيل.دتشبيب اشعار هغه وى.كوم چه دقصيدې په اول كښې شاعر وائى.په هغې كښې دمحبوب دحسن اوجمال اودخوانئ دمحبت قصې وى. نوحضرت حسان رضي الله عنه دتشبيب اشعار ونيل.دا شعر ئې اووئيل.

حَصَانٌ رَزَانٌ مَا تُزَنُّ بِرِيبَةٍ وَتُصْبِحُ غَرْثَى مِنْ لُحُومِ الْغَوَافِلِ

د«حصان» معنى عفيف اوپاكدامن ده.

«رزان» باوقارته وائى.«امرأة رزان» باوقاره ښځه.

---

(۱) دذكرشوى تفصيل دپاره اوگورئ شرح نووى على صحيح مسلم (۳۰۰) باب فضائل حسان بن ثابت رضي الله عنه)-

(۲) شرح ديوان حسان بن ثابت الانصارى رضي الله عنه لعبدالرحمن البرقوقى (ص،۲۱۷)_

(۳) الإصابة فى تميز الصحابة (۱۱/۳۲۶)_

(۴) الإصابة فى تميز الصحابة (۱۱/۳۲۶)_

د((غرثى)) معنى ((جائعة)) ده.
دشعرمعنى ده.زما محبوبه پاكدامن او ډيره باوقارده.په هغې باندې څه شك اوشبهې تهمت نشى لګولې.اوهغه صبا كوى په داسې حال كښې چه هغه وږې وى. د بې خبره ښځو د غوښې نه،يعنى كومې ښځې چه د زنا اود اسبابود زنانه بې خبره وى.هغه د دغه ښځوغيبت نه كوى.
حضرت صديقه رضي الله عنها چه دا شعرواوريدو.نوحضرت حسان رضي الله عنه ته ئې اووئيل.ته خوداسې نه ئې. ځكه چه حضرت حسان رضي الله عنه په حضرت عائشه رضي الله عنها باندې تهمت لګونكو كښې شامل شوې وو)
حضرت مسروق وائى.ما حضرت عائشې رضي الله عنها ته عرض اوكړو.((لم تأذن له أن يدخل عليك)) ته ده ځپل ځاې ته د راتلو اجازت ولې وركوې؟ حالانكه الله تعالى فرمائيلى دى.﴿وَالَّذِيْ تَوَلّٰى كِبْرَهٗ مِنْهُمْ لَهٗ عَذَابٌ عَظِيْمٌ﴾ په دې باندې حضرت عائشې رضي الله عنها اوفرمائيل.((وأى عذاب أشد من العمى)) د نابينا كيدونه بل عذاب سخت شته.حضرت حسان رضي الله عنه په آخرى عمركښې نابينا شوې وو.
دحضرت عائشې رضي الله عنها دا جواب على سبيل التنزل دې.ځكه چه د﴿وَالَّذِيْ تَوَلّٰى كِبْرَهٗ مِنْهُمْ لَهٗ عَذَابٌ عَظِيْمٌ﴾ مصداق عبدالله بن ابى دې.حضرت حسان رضي الله عنه نه دې.حضرت عائشې رضي الله عنها مسروق ته على سبيل التنزل جواب وركړو.بالفرض كه ستا خبره اومنلې شى.چه حضرت حسان رضي الله عنه د ﴿وَالَّذِيْ تَوَلّٰى كِبْرَهٗ مِنْهُمْ لَهٗ عَذَابٌ عَظِيْمٌ﴾ مصداق دې.نود ړندوالى نه بل سخت بل كوم يوعذاب كيدې شى.[1]

بَاب=غَزْوَةِ الْحُدَيْبِيَةِ

وَقَوْلِ اللّٰهِ تَعَالٰى ﴿لَقَدْ رَضِيَ اللّٰهُ عَنِ الْمُؤْمِنِيْنَ اِذْ يُبَايِعُوْنَكَ تَحْتَ الشَّجَرَةِ﴾[2]

حافظ ابن حجر رحمه الله د كتاب الشروط په پنځم جلد كښې د غزوه حديبيه باندې ډيره تفصيل سره بحث كړې دې.ددې وجې دا ده.چه امام بخارى رحمه الله د غزوه حديبيه واقعه په كتاب الشروط كښې ډيره تفصيل سره بيان كړې ده.[3] دې ته غزوه حديبيه اوعمرة الحديبيه وائى.دسفر ابداء د عمرې دپاره وه.ددې وجې ورته ((عمرة الحديبية)) وائى.اووړاندې دبيعة الرضوان واقعه راغله.اودجنګ نقشه جوړه شوه.ددې وجې دې ته ((غزوة الحديبية)) هم وائى.
د غزوه حديبيه تفصيل دا دې.چه رسول الله صلى الله عليه وسلم خوب اوليدو.چه زه اوزما د صحابو رضي الله عنهم يوه ډله په امن سره مكې مكرمې ته داخل شو.اوعمره مو اوكړه.نبى صلى الله عليه وسلم چه كله دا خوب

---

[1])لامع الدرارى (٤٣٨\٨)_
[2])الفتح:١٨)_
[3])حافظ ابن حجر رحمه الله تقريباً شل صفحو باندې مشتمله په حديث حديبيه باندې تفصيلى كلام كړې دې.اوګورئ لامع الدرارى (٣٥٢\٥) باب الشروط فى الجهادوالمصالحة مع أهل الحرب وكتابة الشروط)_

صحابوﷺ ته بیان کړو.نوصحابه کرامﷺ چه د وړاندې نه مکې مکرمې اود بیت الله په محبت کښې ددې خبرې خواهشمند وو.چه هلته لاړ شی.اوطواف اوعمره اوکړی.هلته تلوته لیواله شول.نو نبی ﷺ په یکم ذی قعده د کال په ورځ ٦ﻫ صحابه کرامﷺ خان سره واخستل. اودعمرې په قصد باندې دمکې مکرمې طرف ته روان شول.(١) هشام بن عروه د شوال په میاشت کښې ددوی روانیدل ذکرکړی دی.(٢) خودا صحیح نه ده.صحیح قول اولنې دې.

دنبی ﷺ سره څومره صحابه کرامﷺ وو.په دې باره کښې روایات مختلف دی. د دیارلس سوو نه واخله تراتلس سوو پورې تعدادمنقول دی.په خپله په بخاری کښې دحضرت جابربن عبداللهﷺ په روایت کښې څوارلس سوه اود حضرت عبدالله بن ابی اوفی ﷺ په روایت کښې ددیارلس سوو عدد منقول دې.البته مشهور قول د څورلسو سوو دې.

چه ذوالحلیفه ته اورسیدل.نواحرام ئې اوتړل.اوبسربن سفیان ﷺ دوی جاسوس جوړ کړو.او وړاندې ئې اولیږل.چه هغه د قریشو دحالاتو خبر واخلی. او مونږ ته اوښائی.چه په هغوی باندې زمونږ ددې سفر ردعمل څه دې؟ کله چه دی «غدیراشطاط» ته اورسیدل.نو بسربن سفیانﷺ راغلو.نو نبی ﷺ ته ئې د قریشو دلښکرجمع کولوخبر ورکړو.چه هغوی دا فیصله کړې ده.چه تاسودمکې مکرمې داخلیدو ته نه پریږدی.(٣) قریشو دمقدمة الجیش په توګه خالدبن ولید ته د دوو سوو کسانو دسته ورکړه.اومسلمانانوطرف ته ئې راولیږل. خالدبن ولید چه کله مقام غمیم ته راورسیدو.نو نبیﷺ ته دهغه د راتلوعلم اوشو.نو نبیﷺ هغه لاره پریخوده.اوپه بله لار باندې ئې سفر شروع کړو.

مکې مکرمې ته نزدې چه یوځاې ته نبیﷺ اورسیدل.نوهلته د نبیﷺ اوښه ،،قصوا،، کیناستله.دهغې دپاسولوډیر کوشش اوکړې شو.خو هغه دخپل ځاې نه نه پاسیده. صحابو ﷺ اووئیل.«خلأت القصواء،خلأت القصواء»یعنی قصواء لټه شوه .نبی ﷺ اوفرمائیل.«ماخلأت القصواء وماذاك لها بخلق ولكن حبسها حابس الفيل» (٤) د دې نه پس نبیﷺ اوفرمائیل.په الله قسم زه به د قریشو هره هغه خبره منم.په کومه کښې چه د حرم تعظیم وی.ددې نه پس ئې قصواء پاسوله.نوهغه پاسیده.اوروانه شوه.اوپه حدیبیه کښې نبیﷺ قیام اوکړو.(٥)

په حدیبیه کښې یوکوهې وو.په هغې کښې لږې غوندې اوبه وې.هغه د مسلمانانوپه اولنی استعمال سره ختمې شوې وې.اوبه کمې شوې.اودسختې ګرمئ زمانه وه.صحابوﷺ نبیﷺ ته د اوبود کم والی شکایت اوکړو.نبیﷺ دخپل ترکش نه یوغشې راوویستۀ،

---

(١) البداية والنهاية (١٦٤١٤) ؛ سيرة الحلبية(٩١٣)_

(٢) البداية والنهاية (١٦٤١٤) وسيرة الحلبية(٩١٣)_

(٣) عدة القاری(٢٢٥١١٧)_

(٤) زادالمعاد(٢٨٩١٤) ودلائل النبوة بيهقی (١٠١١٤)_

(٥) صحيح بخاری كتاب الشروط باب الشروط فی الجهاد رقم الحديث (٢٢٣١)_

اووې فرمائيل.دا په دې كوهى كښې بنخ كړئ.صحابوﷺ د حكم تعميل اوكړو.دهغې په وجه په دغه كوهى كښې دومره اوبه راغلې.چه ټول خلق هلوب شول.(١)

دحديبيه نه حضرت خراش بن اميه خزاعىؓ نبىﷺ دمكې خلقوته اوليږل.چه لاړ شه.هغوى ته اووايه.مونږ صرف دعمرې دپاره راغلي يو.جنګ كول زمونږ مقصود نه دې.دنبىﷺ مطلب دا وو.چه په بيت الله باندې خو د چا اجاره دارى نه ده.آخرټول عرب راځي.حج اوعمره كوى.نوكه مونږ هم دعمرې دپاره راغلو.نود منع كولوڅه وجه ده؟ خراش بن اميهؓ چه مكې ته لاړل.نو قريشو دهغه اوښ ذبح كړو.اودهغه قتلول ئې اوغوښتل.خوبه مينځ كښې څه كسانو بچ بچاؤ اوكړو. اوهغه ئې خلاص كړو.هغه په څه طريقه باندې اووتل.اونبىﷺ ته اورسيدل.ټوله واقعه ئې ورته بيان كړه.(٢)

ددې نه پس نبىﷺ حضرت عمرؓ مكې مكرې ته ليږل اوغوښتل.خوحضرت عمرؓ معذرت پيش كړو.اووې فرمائيل.يارسول الله د مكې دخلقو چه زما سره كوم بغض او دشمنى ده.هغه تاسوته معلومه ده.اوپه مكه كښې زما داسې څوك رشته دار نشته.چه هغه سره زه پناه واخلم.كه حضرت عثمانؓ تاسو اوليږئ.نو زياته غوره به وى.ځكه چه په مكه كښې دهغوى ډيرخپلوان دى.نبىﷺ حضرت عثمانؓ ته پيغام وركړو.او وې ليږلو.(٣)

حضرت عثمانؓ تشريف يوړو.اوپه مكه كښې د ابان بن سعيد سره ډيره شو.دقريشوسره ئې خبره اوكړه.خوقريش د نبىﷺ مكې معظمې ته په داخليدو باندې راضى نشو.البته هغوى حضرت عثمانؓ ته اووئيل.كه ته غواړې.نو طواف كولې شې.خوحضرت عثمانؓ ورته اووئيل .زه دنبىﷺ نه بغيرطواف نه كوم. قريشو حضرت عثمانؓ په مكه كښې ايساركړو.اوعام طوردا خبرمشهور شو.چه هغه شهيد كړې شو.(٤)

بيعت رضوان: نبىﷺ ته چه كله دا خبر اورسيدو.نونبىﷺ ډير خفه شو.اووې فرمائيل. د حضرت عثمانؓ د وينې قصاص اخستل ضرورى دى.دا ئې اووئيل.اوهلته د كيكرديوې وونې لاندې كيناستو.اونبىﷺ دصحابوﷺ نه دځان قربانولوبيعت واخستلو. ټولو صحابوﷺ ډير په جوش او جذبې د نبىﷺ سره بيعت اوكړو.اودا عهد ئې اوكړو.چه ترڅو پورې په بدن كښې ساه وى.مونږ به د كافرانو سره جهاد اوقتال جارى ساتو.دا داسلامى

---

(١) دلائل النبوة للبيهقى (١١٢\٤) باب ما ظهر فى البئر التى دعا فيها رسول اللهﷺ وهى الحديبة ممن دلالات النبوة)_

(٢) طبقات ابن سعد(٩٦\٢)_

(٣) سيرة ابن هشام (٣٢٩\٣)_

(٤) سيرة ابن هشام (٣٢٩\٣) بعضې صحابوﷺ په حديبيه كښې رسول اللهﷺ ته اووئيل.چه حضرت عثمانؓ چه مكې ته لاړو.نوهغه به طواف كړې وى.نبىﷺ اوفرمائيل.نه عثمان به زمونږ نه بغيرطواف اونكړى.كله چه حضرت عثمانؓ د مكې نه حديبيه ته راغلو.نو صحابوﷺ ترې پوښتنه اوكړه.چه ت طواف اوكړو.دوى ورته اوفرمائيل.كه زه تريوكاله پورې په احرام كښې باقى پاتې وم.هم به ما د رسول اللهﷺ نه بغير طواف نه ووكړې.(السيرة الحلبية (١٦\٣)_~

تاريخ يوه لويه واقعه ده.دټولونه وړاندې ابوسنان اسدى رضی الله عنه بيعت اوکړو.([1]) کله چه ټول صحابه رضی الله عنهم دبيعت نه فارغ شول.نو نبى ﷺ خپل ښى لاس په ګس لاس باندې کيخودو. اووې فرمائيل.دا بيعت عثمان د طرفه دې.([2])

دحضرت عثمان رضی الله عنه په مکه کښې د ايسارولووجه دا وه.چه قريشوخپل پنځوس کسان په دې سازش باندې لګيا کړى وو.چه هغوى نبى ﷺ ته نزدې ورشى. اوچه موقع ورته ملاؤ شى.نو(معاذالله) نبى ﷺ قتل کړى.دا کسان په دې انتظار کښې ناست وو.چه دنبى ﷺ محافظ حضرت محمدبن مسلمه رضی الله عنه هغه ټول ګرفتار کړل.اود نبى ﷺ په خدمت کښې ئې پيش کړل.هلته چه قريشو ته دخپلو پنځوسو کسانود ګرفتارئ خبرملاؤ شو.نوهغوى حضرت عثمان رضی الله عنه ايسارکړو.

درسول الله ﷺ دصحابو رضی الله عنهم نه د بيعت اخستلو خبر چه کله قريشوته اوشو. نو هغوى ډيرمرعوبه شول.اومصالحت اومفاهمت طرف ته مائيله شول.([3]) د خزاعه قبيلې سردار دخپلې قبيلې څوکسان ځان سره واخستل.اود نبى ﷺ په خدمت کښې حاضر شول. بنوخزاعه قبيله اګرچه تراوسه پورې اسلام نه وو قبول کړې.خود اسلام اومسلمانانو خيرخواه وه.دمکې مشرکانوچه به د مسلمانانوخلاف کومې منصوبې اوسازشونه جوړول.ددې قبيلې کسانوبه نبى ﷺ ته دهغې خبرورکولو.بديل بن ورقاء نبى ﷺ ته عرض اوکړو.چه دمکې قريش پوره طاقت سره دمقابلې دپاره راوتلى دى .اوهغوى اخوا ديخوا چه د اوبوڅومره چينې دى.په هغې باندې قبضه کړې ده.هغه خلق به هرګز تاسو د مکې معظمې داخليدو ته پرې نږدى.نبى ﷺ ورته اوفرمائيل .چه مونږ چا سره دجنګ په اراده نه يو راغلى.مونږ صرف دعمرې په نيت راغلى يو.څوجنګونو قريش کمزورى کړى دى.که دوى غواړى.نودځه

[1])دلته دا اشکال کيږى.چه دا بيعت د حضرت عثمان رضی الله عنه د شهادت خبر ورکولوباندې شروع شوې وو.چه د قريشوکافرانونه به د هغوى قصاص اخستې شى.نوبيا دحضرت عثمان رضی الله عنه دطرفه نبى ﷺ څنګه بيعت اوکړو.څکه چه بيعت خود ژوندى دطرفه کيږى.دمړى د طرفه خوممکن نه وى،،
ددې جواب علامه حلبى رحمه الله دا ورکړې دې.چه دحضرت عثمان رضی الله عنه دطرفه نبى ﷺ په هغه وخت کښې بيعت اخستې وو.کله چه نبى ﷺ ته دا معلومه شوه.چه د حضرت عثمان رضی الله عنه دشهادت خبر صحيح نه وو.اوهغه ژوندې دې،،
خوبيا اشکال واردېږى.چه ددې بيعت سبب د حضرت عثمان رضی الله عنه د شهادت خبر ملاويدو نه پس دهغه قصاص اخستل وو.نوهرکله چه دا تصديق اوشو.چه هغه ژوندې دې.نوبيا دحضرت عثمان رضی الله عنه دطرفه په کوم څيزباندې بيعت اخستې شو،،
علامه حلبى رحمه الله فرمائى.چه ددې بيعت سبب صرف دحضرت عثمان قصاص اخستل نه وو.بلکه دحضرت عثمان رضی الله عنه سره لس صحابه رضی الله عنهم هم مکې ته تلى وو.اودهغوى په باره کښې هم دا خبر ملاؤ شوې وو.چه هغوى هم شهيدان کړې شوى دى.دهغوى قصاص اخستل هم په دې بيعت کښې شامل وو.کله چه نبى ﷺ ته دا خبر ملاؤ شو.چه حضرت عثمان رضی الله عنه ژوندې دې.نودحضرت عثمان رضی الله عنه د طرفه نې دهغه دملګرو قصاص دپاره بيعت واخستلو.والله اعلم (السيرة الحلبية (١٧\٣)_

[2])السيرة الحلبية (١٩\٣)_

[3])السيرة الحلبية(١٩\٣)_

مودې پورې به دوی سره صلح اوکړو.اومونږ او نور عرب دې پرېږدی.که نور عرب په مونږ باندې غالب راشي.نو دوی به په خپل کورناست وی.اومراد به ئې پوره شي.اوکه مونږ ته غلبه حاصله شوه.نو دوی ته به اختیاروی.که اسلام قبلوی.اوکه مونږ سره جنګ کوی. اوپه دغه مودهٔ کښې به دوی خپل قوت جمع او مرتب کړی.خوکه قریش دا خبره نه منی.نوپه هغه ذات مې دې قسم وی.چه د هغه په قدرت کښې زما روح دې.چه زه به دوی سره ترهغه وخته پورې جهاد اوقتال کوم.ترڅو چه زما د تن نه سرقلم شوې نه وی.(۱)

بدیل د نبی ﷺ دخدمت نه پاسیدل.اوقریشو ته ورغلل.اود نبی ﷺ خبرد رسول ئې غوستل. د قریشوجذباتی ځوانانو خو اول دده دځه خبرې اوریدو نه انکار اوکړو.خوسنجیده او باوقاره کسانو اووئیل.چه خبره اوریدل خو پکار دی.نو بدیل د نبی ﷺ د راتلو مقصد هغوی ته اوخودل. اودنبی ﷺ هغه خبره ئې ورته هم اوکړه. کومه چه قریشو سره دصلحې په باره کښې نبی ﷺ کړې وه.قریشو اووئیل.بیشکه هغه دجنګ په نیت باندې نه دې راغلې.خو مونږ هغه دمکې داخلیدو ته نه پرېږدو.(۲)

دثقیف قبیلې سردارعروه بن مسعود اووئیل.محمد (ﷺ) چه کومه خبره کړې ده.هغه ستاسود بهترئ اوخیګړې ده.دا قبوله کړئ.اوماته اجازت راکړئ.چه زه په دې باره کښې هغه سره خبره اوکړم.هغه د نبی ﷺ په خدمت کښې حاضر شو. او د هغوی پیغام ئې ورته اورسول.او ورته ئې اووئیل.بالفرض که ته د قریشو خاتمه هم اوکړې.نودا کومه ښه خبره ده.تا چرته اوریدلې دی.چه یوکس خپل قوم هلاك کړې دې.ددې په خلاف که د جنګ رخ بدل شو.اوقریشو ته غلبه اوشوه.نود ګیرچاپیره خوشې تشې چه ستا نه راجمع شوی دی.زیات وخت به لانه وی تیر چه دوی به تا پرېږدی.حضرت ابوبکر ؓ ته د عروه په دې بدګمانئ باندې ډیره سخته غصه ورغله.اوعروه ته ئې کنځل اوکړل.«أمصص بظر اللات نفرعنه وندعه» ته لاړ شه دخپل لات شرمګاه اوځټه.مونږ به محمد ﷺ پرېږدو.او تختو به ترې او لات د ثقیف قبیلې د لوې بت نوم وو.د عربو په نیزد ډیره سخته کنځل وه.عروه د نبی ﷺ نه تپوس اوکړو.چه دا څوك دې؟نبی ﷺ ورته اوفرمائیل.دا ابوبکر ؓ دې.عروه اووئیل .دده د دې سختې خبرې جواب به مې ضرور ورکړې وو.خو دده یواحسان په ما باندې دې.دکومې بدله چه تراوسه پورې ماورنکړې شوه.(۳)

عروه به د خبروپه دوران کښې د نبی ﷺ ږیرې ته لاس وراوړل.دا په بې تکلفانه خبرو کښې د عربو طریقه وه.دعروه ورارهٔ حضرت مغیره بن شعبه ؓ ته د خپل ترهٔ دا جراءت ښه ښکاره نشو.چه دا پلیت لاس دې پاکې ږیرې ته اورسی.مغیره بن شعبه ؓ به د تورې

---

(۱)سیرة ابن هشام (۲۳۵\۳)_
(۲)البدایة والنهایة (۱۶۶\۴)_
(۳)هغه احسان دا وو.چه حضرت ابوبکر ؓ یوخل ددیت په سلسله کښې لس اوښان ورکړی وو. اود عروه مدد ئې کړې وو(فتح الباری(۵\۳۴۰)~

لاسكې د عروه لاس ته وراوړل.چه دهغه لاس د نبی ﷺ ږیرې ته اونه رسی.حضرت مغیره چونکه په خود اوزغره کښې پټ وو.ددې وجې عروه هغه نه پیژندل.عروه تپوس اوکړو.دا څوك دې؟ اوخودلې شو ورته چه دا ستا وراره مغیره دې.عروه چه کله اوپیژندل.نو وې وئیل.اې غداره! تاته پته نشته.چه ما ستا دغدارۍ تلافی کړې ده.

ددې واقعه داسې وه.چه دمقوقس بادشاه دربار ته حضرت مغیره بن شعبه رضی الله عنه او څه نور کسان یوځاې لاړل.شاه مقوقس څه تحفې ورکړې.بادشاه دمغیره په نسبت دهغه ملګرو ته څه تحفې زیاتې ورکړې.حضرت مغیره رضی الله عنه په دې باندې ډیر په غصه شو.په واپسۍ کښې ټول په یوځاې کښې ایسارشول.خوراك څکاك ئې اوکړو.اوشراب ئې ښه اوڅکل.حضرت مغیره رضی الله عنه په دغه موقع باندې ټول قتل کړل. اودهغوی مال ئې واخستل.مدینې کښې د نبی ﷺ په خدمت کښې حاضر شو.نبی ﷺ ددوی اسلام خو قبول کړو.او مال ئې ورته واپس کړو. اووې وئیل.چه دا د غدر اودهوکې مال دې.ددغه مقتولینو فدیه عروه دخپل طرف نه ورکړه.عروه خپله جمله اووئیله. او غدار ئې ورته اووئیل.دغه طرف ته ئې اشاره اوکړه.

عروه بن مسعود دخپلو خبرو په دوران کښې په نبی ﷺ باندې د ملګرود خان قربانولومشاهده کوله.تردې که نبی ﷺ به لاړې توکلې.نوهغه به هم صحابو رضی الله عنهم په خپلو لاسونو باندې اخستلې.اوپه مخونو به ئې راښکلې.کله چه به نبی ﷺ اودس کولو.نوصحابه کرامو رضی الله عنهم به ورمنډه کړه.اوهغه اوبه به ئې واخستلې.اوپه خپلو مخونو به ئې مګلې.کله چه نبی ﷺ خبره شروع کوله.نو صحابه کرام رضی الله عنهم به خاموش شول.اوپه پوره توجه سره به نبی ﷺ ته متوجه شول.عروه چه کله په دربار رسالت نبوت کښې د آدابو اوقربانۍ د آثار اوکتل.نوډیر متاثره شو.او چه واپس لاړلو.نو قریشو ته ئې اووئیل.

«یا معشر قریش إنی قد جئت کسری فی ملکه وقیصر فی ملکه والنجاشی فی ملکه وإنی والله ما رأیت ملکاً فی قومه قط مثل محمد فی أصحابه ولقد رأیت قوماً لا یسلمونه لشئ أبداً فروا رأیکم» (۱)

اې قریشوزده د کسری اوقیصراونجاشی دربارونوته تلې یم.خوپه الله قسم چه ما هیڅ یو بادشاه په خپل قوم کښې داسې معزز نه دې موندې.څنګه چه محمد (ﷺ) په خپلو ملګرو کښې معزز دې.ماهغه سره داسې قوم اولیدو.چه هغوی به هغه په هیڅ حالت کښې یواځې پرې نږدی.نوتاسو سوچ اوکړئ.اوفیصله اوکړئ.

ددې نه پس د قریشو حلیف یوحبشی سردار حلیس بن علقمه هم اوغوښتل .چه د نبی ﷺ سره ملاقات اوکړی.او اوګورئ چه دهغوی څه اراده ده.دې خلقو به د قربانۍ دڅاروو ډیر تعظیم کولو.اونبی ﷺ ته معلومه وه.کله چه نبی ﷺ اوکتل.چه حلیس راځی.نو صحابو رضی الله عنهم ته ئې اوفرمائیل.چه دقربانۍ څاروی کوم چه تاسو د مدینې منورې نه راوستی دی.ټول په قطار کښې اودروئ.حلیس چه کله د قربانۍ څاروی په قطارکښې اولیدل.نود نبی ﷺ سره دملاویدو نه بغیر د لارې نه واپس شو.اوقریشو ته ئې اووئیل.په الله قسم هغه خلق خو

---

(۱) البدایة والنهایة (۱۶۸\۴)_

دعمرې ادا کولو په نیت باندې راغلی دی.دهغوی سره د قربانۍ ځاروی موجود دی.دوی مکې ته د داخلیدو نه هرګز منع کول نه دی پکار.بعضې کسانوهغه ته اوونیل.چه ته حبشی اوځنګلی سړې ئې.په خبره نه پوهیږې.هغه غریب چونکه حبشی وو.څکه د قریشو مغروره خلقودهغه بې عزتی اوکړه.حلیس هغوی ته اوونیل.چه مونږ تاسو سره معاهده او حلف ددې دپاره نه وو کړې.چه تاسوبه خلق د بیت الله د طواف نه منع کوئ.که تاسو محمد(ﷺ) د عمرې کولونه منع کړل.نو زه به خپل ټول کسان ځان سره ددې ځاې نه بوځم.اوزمونږ او ستاسوبه مینځ کښې به څه معاهده نه وی.دده دا خفګان چه ئې اوکتل.نود قریشو بعضې سنجیده خلقو هغه ته اوونیل.ته کینه خفه کیږه مه.سوچ اوفکرکولې شی.نوهغه کیناستل.([1])

آخردا چه قریشو دصلحې دپاره د نبی ﷺ په خدمت کښې سهیل بن عمرو راولیږل.اوهغه ته ئې اوونیل.چه صرف په دې شرط باندې کیدې شی.چه محمد (ﷺ) په دې کال واپس لاړ شی.دې دپاره چه د عربو په قبیلوکښې دا خبره مشهوره نشی.چه مسلمانان په زوره مکې ته داخل شو.کله چه نبی ﷺ سهیل په راتلو باندې اولیدل.نوصحابوﷺ ته ئې اوونیل. «قدسهل الله لکم من أمرکم» اوس الله تعالی ستاسو معامله څه آسانه کړه.نبی ﷺ د دده دنوم نه ښه فال اوویستل.([2])

صلحه حدیبیه اوددې شرطونه: سهیل بن عمرو دنبی ﷺ په خدمت کښې حاضرشو.اوپه ادب سره کیناستل.د دواړو طرفو نه خبرې اترې شروع شوې.سهیل د قریشو پیغام نبی ﷺ ته واورول. چه قریشو د صلحې دپاره د ټولو نه اولنې شرط دا کیښودې دې.چه مسلمانانوته په دې کال کښې د عمرې کولواجازت نشته.زیات صحابه کرامﷺ په دې باندې راضی نه وو.چه د عمرې کولونه بغیراحرام پرانیزی.اومدینې ته واپس لاړ شی. صحابوﷺ د سهیل سره سختې خبرې اوکړې.په مینځ کښې آوازونه د طرفینو ښکته پورته شول.([3]) عباد بن بشرﷺ سهیل اورټل.چه د نبی ﷺ مخامخ آواز مه اوچتوه.د اوږدو خبرو نه پس د صلحې شرطونه مقرر شول.نبی ﷺ حضرت علیﷺ راغوښتل.چه هغه صلحنامه اولیکی.نبی ﷺ حضرت علی ﷺ ته اوفرمائیل.اولیکه «بسم الله الرحمن الرحیم» سهیل اوونیل.زمونږ په نیز «الرحمن» او«الرحیم» نه دې مستعمل.زمونږ د زړې طریقې مطابق به «باسمك» لیکې. نبی ﷺ حضرت علیﷺ ته اوفرمائیل.هم داسې اولیکه.اووړاندې فقره پرې نبی ﷺ دا اولیکله.چه «هذا ما قاضی علیه محمد رسول الله» یعنی دا هغه معاهده ده.چه په کومه باندې چه محمد دالله تعالی رسول صلح کوی.سهیل په دې جمله باندې هم اعتراض اوکړو.چه صرف «محمد بن عبدالله» اولیکه.نبی ﷺ ورته اوفرمائیل.«أنا محمد رسول الله وأنا محمدبن عبدالله

---

[1])سیرة ابن هشام (۳۲۶/۳) ودلائل النبوة (۱۰٤/٤)_
[2])سیرة ابن هشام (۳۳۱/۳)_
[3])سیرة ابن هشام (۳۳۱/۳)_

اکتب محمد بن عبدالله» يعنى صرف زما نوم اوليكه.اود «رسول الله» لفظ وروان كړه.خو حضرت علي رضي الله عنه ورته عرض اوكړو.زه ستاسو نوم هزګزنشم وراتولي[1]
حضرت علي رضي الله عنه په ظاهره د نبي ﷺ دحكم نافرماني اوكړه.خودا مخالفت چه په كومه پاكه جذبه اودكو عظيم عقيدت او محبت په بنياد سره كولې شو.دهغې محبت قدراوقيمت پيژندونكي پيژني.چه دا بې ادبي نه وه.په دې كښې اختلاف دې.چه «الأمرفوق الأدب» صحيح دې.او«الأدب فوق الأمر» صحيح دې.بعضې حضرات«الأمرفوق الأدب» ته غوره واني.او بعضې د «الأدب فوق الأمر» د اولويت قائل دى.خوپه دې كښې دا ضروري ده.چه د ادب خيال ساتلوكښې د آمر د خفګان ويره نه وى.حضرت ابوبكر رضي الله عنه هم (چه كله مونځ وركولو.او نبي ﷺ دامامتئ په دوران كښې تشريف راوړو.نو نبي ﷺ هغوى ته د مونځ جارى ساتلو اشاره كړې وه) په «الأدب فوق الأمر» باندې عمل كړې وو.دواړو طرفونو ته دلائل دى.دلته حضرت علي رضي الله عنه د «الأمرفوق الأدب» په ځاې په «الأدب فوق الأمر» باندې عمل اوكړو.دحضرت علي رضي الله عنه په انكارباندې نبي ﷺ خفه نشو.البته هغه ته ئې اوونيل.بنه ماته اوښايه.چه زما نوم كوم ځاې دې؟ حضرت علي رضي الله عنه په هغه ځاې باندې ګوته كيخوده.نو نبي ﷺ په خپل لاس سره د «رسول الله» ټكې وران كړو.[2] ددې نه پس په رواياتوكښې اختلاف دې.چه «محمد بن عبدالله» نبي ﷺ په خپله اوليكه.اوكه حضرت علي رضي الله عنه اوليكل.دقاضى عياض رحمه الله رائې ده.چه نبي ﷺ د معجزې په طور پخپله باندې اوليكل.اوحافظ ابن حجر رحمه الله فرمائى.چه حضرت علي رضي الله عنه اوليكل.اوپه«فكتب رسول الله ﷺ»كښې نبي ﷺ ته مجازاً نسبت شوې دې.لكه څنګه چه په«كتب إلى قيصر وكسرى»كښې مجازى نسبت شوې دې.په كومو شرطونو چه صلح شوې وه.هغه دا دى.

① مسلمانان به دې كال واپس ځي.دعمرې دپاره به په راروان كال باندې راځي. او صرف درې ورځې به قيام كوى.واپس به ځي.جنګى وسله به نه راوړى.دعاموعربو مسافروپشان به په تيكى كښې بندو تورو سره راځي.

② په قريشوكښې كه څوك د خپل ولي يا آقا د اجازت نه بغيرمدينې ته لاړشي. نو هغه به واپس كولې شي.برابره ده كه هغه مسلمان وى اوكه كافر وى.خوكه په مسلمانانوكښې څوك د مدينې نه مكې ته لاړ شي نو هغه به واپس كولې نشي.

③ نورو قبيلوته به اختيار وى چه هغوى په فريقينوكښې دچا سره په معاهده كښې شريكيږى. شريك دې شى.دا صلح به د لسو كالودپاره وى.[3]

---

[1] سيرة حلبية (۲۰۱۳) وصحيح مسلم كتاب الجهاد باب صلح الحديبة رقم الحديث (٤٣٩٥)_
[2] سيرة حلبية (۲۰۱۳)_
[3] د ذكرشوو شرطونو دپاره اوګورئ (البداية والنهاية (٤\١٦٨و ١٦٩)_

نوبنوخزاعه د نبی ﷺ په عهد کښې اوبنوبکرد قریشو په عهد کښې شریك شول.دغه شان بنوخزاعه د نبی ﷺ حلیف شول.اوبنوبکرد قریشو حلیف شول.

چونکه دا شرطونه په ظاهره د مسلمانانو خلاف وو.ددې وجې مسلمانان سخت پریشانه وو. اوس لا معاهده لیکلې شوه.چه دسهیل بن عمروځوې ابوجندل (١) دې مسلمان شوې وو.او په مکه کښې قید وو.دوی ته قسم قسم سخت تکلیفونه ورکولی شو.په څه طریقه باندې اوتختیدو.په پښوکښې ئې بیړئ وې. او نبی ﷺ ته مخامخ راغلو.راؤغوزیدو.اود نبی ﷺ ته نه ئې پناه اوغوښتله.څه مسلمانان رامخکې شو.اودې ئې په خپله پناه کښې واخستلو. سهیل اووئیل (محمد! ﷺ) د معاهدې مطابق دې راوپس کړه.نبی ﷺ ورته اووئیل. تراوسه پورې خو معاهده پوره لیکلې شوې نه ده.مطلب دا وو.چه صلحنامه پوره اولیکلې شی. اود فریقینو دسخطونه پرې اوشی.نوبیا په دې باندې عمل کول پکار دی.خوسهیل اووئیل،که ابوجندل نه واپس کوئ.نودا صلح نامنظوره ده.نبی ﷺ ابوجندل رضی الله عنه د خپل خان سره ایسارولو دپاره ډیراصرار اوکړو.خوهغه نه منل.چه ډیره مجبوره شو.نونبی ﷺ ابوجندل رضی الله عنه کافرانوته حواله کړو.په ابوجندل رضی الله عنه باندې چه کافرانوکوم ظلم اوزیاتی کړې وو.دهغې څه نښې اوس هم د ابوجندل رضی الله عنه په بدن موجود وې. هغوی مسلمانانوته خپل زخمونه اوخودل. اود سلګونه په ډك آواز کښې ئې مسلمانانوته چغه کړه.((یامعشرالمسلمین إرد إلی المشرکین یفتنونی فی دینی)) (٢) دا ډیر دلسوزمنظروو.یوطرف ته دصلحې په شرطونو دمسلمانانو جذبات ډیر مجروح شوی وو.بل طرف ته د عمرې نه بغیرواپس تلل وو.بل طرف ته دابوجندل رضی الله عنه داسې واپسی.په هغه باندې کولی شوی ظلمونه،اوبیا چه هغه مسلمانانوته چغه کړې. نو د هغه په دردناك آواز سره به د صحابو رضی الله عنهم دجذباتوڅه حالت وو.ددې اندازه لګول څه ګران کارنه دې.ټول مسلمانانو په دغه وخت کښې (دډیرغم اوغصې نه) پړقونه وهل. (تاویدل) (٣)
دا موقعه دمسلمانانودپاره ډیره سخته وه.یوطرف ته مسلمانان د صلحې په شرطونو خفه وو.بل طرف ته د ابوجندل په بیرو راتلل وو.دهغه دمظلومیت داستان ،اود مسلمانانونه پناه

---

(١) دابوجندل نوم ،،عاص،، وو.حافظ ابن حجر رحمه الله ددوی نوم ،عبدالله،، لیکلې دې.دوی په سابقین اولینوکښې وو.اوپه هغه صحابه کرامو رضی الله عنهم کښې وو.چاته چه داسلام قبلولوپه وجه سخت تکلیفونه رسولی شو.دوی د صلح حدیبیه په وخت کښې مکې ته واپس کړې شو.خوڅه وخت پس دوی د مکې نه اووتلو.اوابوبصیر رضی الله عنه سره ملګرې شو.اود سمندرغاړې سره ډیره شو.دوی به د قریشوپه تجارتی قافلوباندې ډاکه اچوله.ددې نه تنګ شو.اوپخپله دمکې خلقواووئیل.چه دا خلق دې دمدینې منورې مسلمانو سره اوسیږی.حضرت ابوجندل رضی الله عنه د اته ځلوېښت کالوپه عمرکښې په جنګ یمامه کښې شهید شو.(الإصابة (٤\٣٤) وسیرة حلبیة (٣\٢٣)_

(٢) البدایة والنهایة (٤\١٦٩)_

(٣) ونیلی شی.چه ابوجندل رضی الله عنه کله واپس کړې شو.نو حضرت عمرفاروق رضی الله عنه هغه سره سره نزدې روان شو.اوخپله توره ئې هغه ته نزدې کړه.اووې ونیل.((إن دم الکافرعندالله کدم الکلب)) حضرت عمر رضی الله عنه غوښتل.چه ابوجندل رضی الله عنه توره واخلی.اوسهیل قتل کړی.خوابوجندل رضی الله عنه دخپل پلارسهیل دقتلولو وس نه لرلو.(البدایة والنهایة (٤\١٦٩) وتاریخ الخمیس(٢\٢٢)_~

غوستل.اودهغه چغې مسلمانان ډېر زيات خفه کړل.خونبی کريم ﷺ په خپله معاهده باندې برقرار پاتې شو.اوابوجندل ؓ ته ئې اوفرمائيل.

«یاأبا جندل إصبر: واحتسب،فإن الله جاعل لك ولمن معك من المستضعفین فرجاً ومخرجاً إنا عقدنا بیننا وبین قومنا صلحاً وإنا لانغدر بهم»

ابوجندل اصبرکوه.اودالله تعالی نه د ثواب امید ساته.الله تعالی به ستا دپاره او ستا د نورو مظلومو ملګرو دپاره څه لار راوباسی.چونکه زمونږ او ددوی په مینځ کښې صلح شوې ده.ددې وجې اوس مونږ وعده خلافی نشو کولې.

دصلح کولونه پس نبی ﷺ صحابه کرامو ؓ ته د قربانئ کولواوسرونو خرئيلو حکم اوکړو.خوصحابه کرام ؓ دومره د زړه نه خفه وو.چه نبی ﷺ درې ځله حکم اوکړو.خوڅوک هم پانه سیدل.د دې په وجه نبی ﷺ خفه شو.

په دې سفرکښې په ازواج مطهراتوکښې حضرت ام سلمه ؓ د نبی ﷺ سره وه.دوی هغې ته تشریف یوړو.اودخپل خفګان اظهار ئې ورته اوکړو.حضرت ام سلمې ؓ ډیره مفیده اوښه مشوره ورکړه.عرض ئې اوکړو.یارسول الله دا صلح مسلمانانوته ډیره سخته ده.ددې په وجه دوی خفه او زړه ماتی دی.ددې وجې تاسو دوی ته څه مه وائی.بهرته لاړ شئ.اوخپل خلق اوکړئ.احرام پرانیزئ .نو صحابه ؓ به په خپله ستاسواتباع اوکړی.نو نبی ﷺ دهغې په مشوره باندې عمل اوکړو.اول ئې خپل سره اوخرئیل.اوقربانی ئې ذبح کړه.صحابه کرامو ؓ چه کله اوکتل.نو ټول پاسیدل.اوحلق اوقربانی ئې اوکړه.نبی ﷺ د ټولودپاره دعا اوکړه.[1]

نبی کریم ﷺ په مقام حدیبیه کښې تقریباً شل ورځې قیام کړې وو.[2] اوددې نه پس نبی ﷺ دمدینې منورې رخ اوکړو.په لاره کښې کله چه واپسی کیده. نو حضرت عمر ؓ نبی ﷺ ته ورغلو.او ورته ئې عرض اوکړو.یارسول الله آیا تاسو دالله تعالی په حقه پیغمبرنه ئې؟ نبی ﷺ اوفرمائیل.ولې نه یم.حضرت عمر ؓ اووئیل.آیا مونږ په حق اوهغه خلق په باطل نه دی.نبی ﷺ ورته اوفرمائیل.ولې نه.حضرت عمر ؓ بیا عرض اوکړو.آیا زمونږ مقتولین به په جنت کښې اودهغوی مقتولین به په جهنم کښې نه وی.نبی ﷺ اوفرمائیل. ولې نه.په دې باندې حضرت عمر ؓ اووئیل. بیا په دین کښې ولې مونږ ذلت برداشت کوو.

نبی ﷺ ورته اوفرمائیل.«وأنا عبدالله ورسوله لن أخالف أمره ولن یضیعنی» زه دالله تعالی بنده اودهغه رسول یم.اودالله تعالی دحکم نافرمانی نشم کولې.الله تعالی به هرګز ما رسوا نکړی. حضرت عمر ؓ اووئیل.یارسول الله ولې تاسو مونږ ته نه وو وئیلی.چه مونږ به بیت الله ته څو.اود بیت الله طواف به کوو.نبی ﷺ اوفرمائیل.بیشکه دا مې فرمائیلی وو.خودا مې نه وو وئیلی.چه هم په دې کال کښې به دا کارونه کوو.حضرت عمر ؓ ابوبکر ؓ ته ورغلو.اوهغوی ته ئې هم هغه شان خبرې اوکړې.حضرت ابوبکر ؓ ورته اوفرمائیل.اې دالله

---

[1])صحیح بخاری کتاب الشروط فی الجهاد رقم الحدیث (۲۷۳۲)۔

[2])طبقات ابن سعد(۹۸\۲)۔

بنده محمد ﷺ دالله تعالی رسول دې.هغه چه څه فیصلې کوی.دالله تعالی دحکم مطابق ئې کوی.ددې وجې هم دهغه رکاب اونیسه.(١)

حضرت عمر رضی الله عنه فرمائی.چه روستو ماته په خپلودې ګستاخانه خبرو باندې ډیرافسوس کیږی.اومسلسل توبه اواستغفار وایم.مونځونه کوم.اود تلافئ دپاره صدقات ورکوم.(٢) هم ددې واپسئ په سفرکښې سورة فتح نازل شو.﴿اِنَّا فَتَحْنَا لَكَ فَتْحًا مُّبِيْنًا﴾ حضرت عمربن الخطاب رضی الله عنه عرض اوکړو.یارسول الله ولې دا فتح ده؟ نبی ﷺ اوفرمائیل.قسم دې وی په هغه ذات چه زما روح دهغه په قدرت کښې دې.دا فتح مبین ده.(٣) دا خود غزوه حدیبیه تاریخی تفصیل وو.

د صلح حدیبیهٔ په نتائجو یوه نظر: دصلح حدیبیه واقعه دنبی ﷺ د فراست یوه روښانه واقعه ده. په دغه وخت کښې کله چه نبی ﷺ مکې ته نزدې اورسیدل.نوددوی اوښه ،،قصواء،، کیناسته.په هغه وخت کښې نبی ﷺ ډیر په اعتماد سره دا وئیلی وو.که قریشو داسې څه تجویز پیش کړو.چه په هغې کښې دالله تعالی د حدودو اوحرماتوتعظیم وی.اوهغه د شعائرالله د ادب سره منافی نه وی.زه به ضرور هغه قبلوم.بس دا وئیل.چه اوښه پاسیده. او نبی ﷺ دمکې په خاې حدیبیه طرف ته روان شو.اوبیا صلح اوشوه.کومه چه په ظاهره په کمزورئ خودلو سره اوشوه.صحابه کرام رضی الله عنهم ډیردلګیر وو.اوحضرت عمر رضی الله عنه درسول الله سره د محبت جوش داسلام دعظمت په وجه په قابوکښې پاتې نشو.هغوی خو نبی ﷺ ته وئیل.چه تاسو خو وئیل.چه مونږ په حق یو.نوبیا ولې دخپل دین دپاره ددې صلحې په وجه مونږ ذلت برداشت کوو.چونکه د صلحې په شرطونو کښې دا هم وو.چه مسلمانان به بغیرعمرې واپس ځی.او راروان کال ته به د عمرې دپاره راځی.بل طرف ته ابوجندل رضی الله عنه واپس کول وو.دا هم نبی ﷺ اومنل.که یومسلمان دمکې نه مدینې ته لاړ شی.هغه به بیرته کافرانوته واپس کولې شی.اوکه د مدینې نه څوك مرتد شی.اومکې ته لاړشی.هغه به نشی واپس کولې.

کله چه نبی ﷺ صلح اوکړه.نودا اګرچه په ظاهره باندې په کمزورئ سره شوې وه.خوددې شانداراوحیرانکونکی نتائج ښکاره شول.

اول خو سیاسی طور قریش چه دمسلمانانو ئې څه قانونی حیثیت نه منل.د هغوی خیال وو.چه دا څوسروهلی بروهلی خوانان دی.دوی انتشاراوافراتفری جوړه کړې ده.پلاردخوې سره اوښځه دخاوند سره اوورورددورورسره جنګوی.دوی دهشت ګردی شروع کړه.په څوورځو کښې به خپل انجام ته اورسی.اوختم به شی.اوس د صلحې په ذریعه دقریشوکافرانو مسلمانان خپل مد مقابل یوه ډله تسلیم کړه. او باقاعده ئې صلح اوکړه.

دویمه ددې صلحې په ذریعه دمسلمانانو په شمارکښې ډیره زیاته اضافه اوشوه.دعمرې

---

(١)بخاری کتاب الشروط باب الشروط فی الجهاد رقم الحدیث (٢٧٣٢)_

(٢)زادالمعاد(٢٩٥\٤)_

(٣)دلائل النبوة للبیهقی (٣٣٩\٤) باب غزوة خیبر)_

دپاره دوی سره څوارلس یا پنځلس سوه صحابه ﷺ وو.دومره یا د دې نه کم اوزیات نور مسلمانان وو.کوم چه په دې سفرکښې ورسره ملګری نه وو.خوصرف د دوو کالونو نه په کمه موده کښې د نبی ﷺ سره کله چه هغوی د فتح مکې دپاره د سفرکولو.نولس زره لښکرد دوی سره وو.بیا د تبوك په موقع په ۹هـ کښې دنبی ﷺ سره دیرش زره یا ددې نه هم زیات مجاهدین وو.اوددې نه یوکال پس په ۱۰هـ کښې په حجه الوداع کښې یولاکهه پنځه ویشت زره کسان شریك وو.دصلح حدیبیه واقعه د ۶هـ ده.دیارلس کاله د مکې شپږ کاله د مدینې په دې کښې د مسلمانانوتعداد درې یا څلور زرو ته رسیدل.خود صلح حدیبیه نه پس صرف په څلورو کالوکښې د مسلمانانوتعداد لکهونوته اورسیدل.وجه دا وه.چه دصلحې نه وړاندې د جنګ حالت وو.په خپل مینځ کښې د بدئ اونفرت په وجه ددوی په مینځ کښې د ګډون نوبت نه راتلو.اوکه کله به داسې موقع راغله هم.نودنفرتونو په وجه په صحیح طریقه باندې به سوچ اوفکرنشوکولې.یوځواول په صلحې سره په خپل مینځ کښې نفرتونو کم شول.اود ګډون مواقع پیښې شوې.مسلمانان مکې ته تلل.اوکافران مدینې ته راتلل شروع شو.کله چه داسې اوشو.نو کافرانو اوکتل.اوباربار ئې اوکتل.چه دا زمونږ وروڼه د اسلام په دائره کښې د داخلیدو نه پس بیخی بدل شوی دی.په دوی کښې خو عجیبه انقلاب پیدا شوې دې.دوی خود صدق اووفا مجسمې جوړې شوی دی.امانت اودیانت خو د دوی په رګ رګ کښې داخل شوې دې.شرافت اوعظمت خوددوی نښه اوپیژندګلو ګرځیدلې ده.دوی د ضعیفانواوکمزور مددګاران جوړ شوی دی.اود ظالمانواو سرکشو دختمولودپاره طاقتوراو مضبوط دی.نوددې مشاهدې نه پس هغوی اسلام طرف ته مائل شول.اوډیر په اسلام کښې داخل شول.

دریم د صلح حدیبیه دواقعه نه وړاندې صورتحال دا وو.چه دمدینې منورې په جنوب کښې مکه وه.اوهلته قریش داسلام دشمنان اوسیدل.چاسره چه څو جنګونه هم شوی وو.اوشمال ته خیبر وو.کوم ځاې کښې چه یهود آباد وو.داهل کتاب کیدو په وجه هغوی هم خپلې لوې په ګمان کښې پراته وو.اودخپل ځان نه سوا د بل چا دپاره د سیادت اوقیادت منلوته تیار نه وو. بل طرف د مدینې منورې نه د بنو نضیرود ویستلوواقعه پیښه شوه.اودا خلق د مدینې نه اووتل.اوپه خیبر کښې آباد شول.د بنوقریظو د غدر په وجه په مدینه منوره کښې دهغوی د قتل عام واقعه پیښه شوې وه.نویوطرف ته دمکې قریش دمسلمانانو دسردشمنان وو.چاسره چه د بدر،احد اوخندق غوندې جنګونه شوی وو.اوهغوی دبدراوخندق د شکست غم نه وو هیرکړې.بل طرف ته د خیبریهود وو.دوی د بنونضیروجلاوطنئ اود بنو قریظو دقتل عام غم خوړل.اوداسلام ترقی هغوی په هیڅ صورت کښې نشوه برداشت کولې.بیا په قریشواویهودیانوکښې مسلمانانوخلاف اتحاد هم کیدو لکه څنګه چه د بدرنه پس یهودو قریش د جنګ دپاره آماده کړی وو.اود احد واقعه راغله.بیا دخندق په موقع باندې هم د خیبر یهودیانواوبنوقریظه د مسلمانانو خلاف سازش کړې وو.په دغه حالاتوکښې نبی ﷺ سوچ اوکړو.چه مدینه مینځ کښې ده.اودواړو طرفونو شمال اوجنوب ته دشمنان موجود دی.دا هم ویره وه.چه دا دواړه ملګری شی.اوپه یوځل په مدینه حمله اوکړی.اوپه دې صورت

کښې دا هم ممکن نه وه.چه نبی ﷺ په مکه باندې حمله اوکړی.اودقریشو څه بندوبست اوکړی .څکه چه په دغه صورت کښې دخیبرد یهودو دحملې ویره وه.چه هغوی مدینه خالی اوګوری.اوپه مدینه حمله اوکړی.اوکه نبی ﷺ د یهودو د شر دفع کولودپاره په خیبر باندې حمله کوله.نوویره وه.چه قریش مدینه خالی اوګوری.اوپه مدینه حمله اوکړی.عجیبه دپریشانئ حالت وو.ددې وجې نبی ﷺ فیصله اوکړه.چه په دواړوکښې دیوفریق سره صلح اوکړی.برابره ده چه هغه په هرصورت کښې وی. او دهرخومره مودې دپاره وی.دوی د صلحې دپاره قریشوته ترجیح ورکړه.اول خو د دې وجې چه هغوی سره خپلولئ وې.هغوی د یو وطن هم وو.دهغوی خبث باطن هم کیدې شی د یهودو نه څه کم وو.د یهودو نه وړاندې غدر هم ثابت شوې وو. او خیال ئې دا وو.چه ددې صلحې نه سمدستی روسته خوپه دې شرط چه دحرمات الله په تعظیم کښې څه فرق نه راځی.په یهودو باندې حمله اوکړی.اودهغوی د شرنه دحفاظت انتظام اوکړې شی.اوبیا قریش پاتې شی.نوچه تر څوپورې هغوی د صلحې پابندی کوی.صحیح ده.صلح به وی.اوکه هغوی د صلحې خلاف ورزی اوکړی.نوبیا دهغوی انتظام کول به هم څه ګران نه وی.نوددې مصلحتونو په رنړا کښې نبی ﷺ د کمزورئ اظهاراوکړو.اوصلح اوکړه.او اوس ددې صلحنامې سیاهی هم لا وچه شوې نه وه.چه نبی ﷺ دمکې نه واپس راغلو.نوپه محرم کښې په صلح حدیبیه کښې چه کوم صحابه کرام شریک وو.هغوی ځان سره واخستل.اوپه خیبر ئې حمله اوکړه.اویهود ئې داسې برابر کړو.چه هغوی بیا سرنشو پورته کولې.د ذوالقعده په آخرکښې صلح حدیبیه شوې ود.اویوه میاشت په مینځ کښې هم نه وه تیره شوې.چه په محرم کښې ئې په یهودیانو باندې فتح حاصله کړه.اوس قریش پاتی شول.څه وخته پورې هغوی د صلحې پابندی کوله.دوه کاله هم نه وو تیر شوی .چه هغوی د صلحې خلاف ورزی اوکړه.اونبی ﷺ په رمضان ۸ه کښې په مکه باندې حمله اوکړه.اومکه ئې داسې فتح کړه.لکه چه دا هډو څه ګران کار نه وو. او دغه شان ئې ټول عرب سره د یمن نه دارالاسلام جوړ کړو.ددې وجې دفتح مبین مصداق د فتح مکې په ځاې صلح حدیبیه اوګرځولې شو.چونکه هم دا صلح په حقیقت کښې دفتح مکې یو تمهید وو.اوپه نورومصالحوباندې هم دا مشتمله وه.

[۳۹۱۶]حَدَّثَنَا خَالِدُ بْنُ مَخْلَدٍ حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ بِلَالٍ قَالَ حَدَّثَنِي صَالِحُ بْنُ كَيْسَانَ عَنْ عُبَيْدِ اللَّهِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ عَنْ زَيْدِ بْنِ خَالِدٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ خَرَجْنَا مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَامَ الْحُدَيْبِيَةِ فَأَصَابَنَا مَطَرٌ ذَاتَ لَيْلَةٍ فَصَلَّى لَنَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الصُّبْحَ ثُمَّ أَقْبَلَ عَلَيْنَا فَقَالَ أَتَدْرُونَ مَاذَا قَالَ رَبُّكُمْ قُلْنَا اللَّهُ وَرَسُولُهُ أَعْلَمُ فَقَالَ قَالَ اللَّهُ أَصْبَحَ مِنْ عِبَادِي مُؤْمِنٌ بِي وَكَافِرٌ بِي فَأَمَّا مَنْ قَالَ مُطِرْنَا بِرَحْمَةِ اللَّهِ وَبِرِزْقِ اللَّهِ وَبِفَضْلِ اللَّهِ فَهُوَ مُؤْمِنٌ بِي كَافِرٌ بِالْكَوْكَبِ وَأَمَّا مَنْ قَالَ مُطِرْنَا بِنَجْمِ كَذَا وَكَذَا فَهُوَ مُؤْمِنٌ بِالْكَوْكَبِ كَافِرٌ بِي [ر:۸۱۰]

دا خالد بن مخلد بجلی رحمه الله دي.د كوفې اوسيدونكې وو.اود امام مسلم استاذ هم وو.دا روايت په كتاب الصلاة كښې تيرشوې دې.(١)

[٣٩١٧] حَدَّثَنَا هُدْبَةُ بْنُ خَالِدٍ حَدَّثَنَا هَمَّامٌ عَنْ قَتَادَةَ أَنَّ أَنَسًا رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَخْبَرَهُ قَالَ اعْتَمَرَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَرْبَعَ عُمَرٍ كُلَّهُنَّ فِي ذِي الْقَعْدَةِ إِلَّا الَّتِي كَانَتْ مَعَ حَجَّتِهِ عُمْرَةً مِنَ الْحُدَيْبِيَةِ فِي ذِي الْقَعْدَةِ وَعُمْرَةً مِنَ الْعَامِ الْمُقْبِلِ فِي ذِي الْقَعْدَةِ وَعُمْرَةً مِنَ الْجِعْرَانَةِ حَيْثُ قَسَمَ غَنَائِمَ حُنَيْنٍ فِي ذِي الْقَعْدَةِ وَعُمْرَةً مَعَ حَجَّتِهِ [ر:١٦٨٧]

دا روايت په كتاب الحج كښې دحسان بن ثابت رضي الله عنه په طريق سره تيرشوې دې.(٢)

[٣٩١٨] حَدَّثَنَا سَعِيدُ بْنُ الرَّبِيعِ حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ الْمُبَارَكِ عَنْ يَحْيَى عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي قَتَادَةَ أَنَّ أَبَاهُ حَدَّثَهُ قَالَ انْطَلَقْنَا مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَامَ الْحُدَيْبِيَةِ فَأَحْرَمَ أَصْحَابُهُ وَلَمْ أُحْرِمْ [ر:١٧٢٥]

دا سعيد بن الربيع عامری دې.ذعلی بن مبارك بصری رحمه الله نه روايت كوی.اودوی د يحی بن ابی كثيريمامی طائي نه نقل كوی.

قوله: عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي قَتَادَةَ...: حضرت ابوقتاده رضي الله عنه صحابی دې.دانصارو بنو خزرج قبيلې سره تعلق ساتی. د دوی د نوم په باره كښې اختلاف دې.امام واقدی اوكلبی رحمهما الله ددوی نوم نعمان خودلې دې.بعضې حضراتو ،،عمرو،، وئيلې دې.خوزيات مشهور قول دا دې.چه دده نوم ،حارث،، دې.دده د پلارنوم ربعی وو.دوی ته ،،فارس رسول الله،، ونيلی شی.ونيلی شی.چه اوياكالوته نزدې عمرئې وو.په كوفه يا مدينه كښې دحضرت علی رضي الله عنه يا حضرت اميرمعاويه رضي الله عنه په زمانه كښې وفات شوې وو.(٣) دا حديث په ((أبواب العمرة)) كښې په تفصيل سره تيرشوې دې.

[٣٩١٩، ٣٩٢٠] حَدَّثَنَا عُبَيْدُ اللَّهِ بْنُ مُوسَى عَنْ إِسْرَائِيلَ عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ عَنِ الْبَرَاءِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ تَعُدُّونَ أَنْتُمُ الْفَتْحَ فَتْحَ مَكَّةَ وَقَدْ كَانَ فَتْحُ مَكَّةَ فَتْحًا وَنَحْنُ نَعُدُّ الْفَتْحَ بَيْعَةَ الرِّضْوَانِ يَوْمَ الْحُدَيْبِيَةِ كُنَّا مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَرْبَعَ عَشْرَةَ مِائَةً وَالْحُدَيْبِيَةُ بِئْرٌ فَنَزَحْنَاهَا فَلَمْ نَتْرُكْ فِيهَا قَطْرَةً فَبَلَغَ ذَلِكَ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَأَتَاهَا فَجَلَسَ عَلَى شَفِيرِهَا ثُمَّ دَعَا بِإِنَاءٍ مِنْ مَاءٍ فَتَوَضَّأَ ثُمَّ مَضْمَضَ وَدَعَا ثُمَّ صَبَّهُ فِيهَا فَتَرَكْنَاهَا غَيْرَ بَعِيدٍ ثُمَّ إِنَّهَا أَصْدَرَتْنَا مَا شِئْنَا نَحْنُ وَرِكَابَنَا

قوله: تَعُدُّونَ أَنْتُمُ الْفَتْحَ فَتْحَ مَكَّةَ وَنَحْنُ نَعُدُّ الْفَتْحَ بَيْعَةَ الرِّضْوَانِ: حضرت براء بن

---

(١) بخاری كتاب الصلاة باب قول الله عزوجل ﴿وتجعلون رزقكم إنكم تكذبون﴾ (١٤١١١)_
(٢) بخاری كتاب الحج أبواب العمرة باب كم إعتمر النبی صلى الله عليه وسلم (٢٣٩١١)_
(٣) الإصابة فی تميزالصحابة (١٥٨١٤) بخاری أبواب العمرة باب جزاء الصيد (٢٤٥١١)_

عازب ﷺ اوفرمائيل.تاسوخلق فتح مكې ته فتح وائې.او مونږ بيعة الرضوان فتح شمارو.په حقيقت كښې هم صلح حديبيه د اسلام د لوې اشاعت اوتبلغ دپاره مقدمه شوه.ددې نه وړاندې ټول عمرعرب داسلام د اوچتو اقدارونه بيخې خبر نه وو.هره ورځ دمسلمانانواواهل مكې په مينځ كښې دجنګونې مقابلوپه وجه دعربو عامو قبيلو ته مسلمانانوته د نزديكيدو او د مسلمانانو د اخلاقو مواقع كمې ملاويدې.كله چه صلح حديبيه اوشوه.اولارې په امن شوې.نود عربوقبيلوته براه راست د مسلمانانومعاشرت،د دوى اخلاق، اوژوندتيرولوطور طريقود ليدو موقع ملاؤ شوه.اوهغوى د اسلام اومسلمانانونه متاثره شول.اوډلې ډلې په اسلام كښې داخليدل.هم دا وجه ده.چه دغزوه حديبيه په موقع دنبى ﷺ سره صرف څورلس سوه صحابه كرام ﷺ وو.خودوه كاله پس كله چه دمكې دفتحې په اراده باندې نبى ﷺ تلل. نود دوى سره د عربو د قبيلوپه لس زره كسانوباندې مشتمل لښكروو.كله چه د فتح مكې په موقع د بيت الله شريف چابيانې د نبى ﷺ لاس ته ورغلې.نو نبى ﷺ ټولوصحابو ﷺ ته اوبيا خاص كرحضرت عمر ﷺ ته خطاب اوكړو.اووې فرمائيل.دا هغه فتح ده.كومه چه ما تاسوته وئيل.حضرت عمر ﷺ عرض اوكړو.بيشكه دصلح حديبيه نه بله لويه فتح نه وه.

قوله: كُنَّا مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَرْبَعَ عَشْرَةَ مِائَةً: حضرت براء بن عازب ﷺ ((الفا وأربع مائة)) نه دى وئيلى.بلكه((أربع عشرة مائة)) ئې وئيلى دى.كوم چه دعام اسلوب نه خلاف دې.عالمانو ﷺ ليكلى دى. چه په اصل كښې صحابه كرام ﷺ په ،،مئات،، كښې تقسيم وو.دسلو يوه ډله وه. اودسلو بله ډله وه.نود ،،مئات،، دې تقسيم طرف ته داشاره كولو دپاره دا تعبير اختياركړې شوې دې.كه ((ألفاً وأربع مائة)) ئې فرمائيلې وو.نود ،،مئات،، دې تقسيم طرف ته به اشاره نه وه.([1])

مخكښې فرمائى.چه حديبيه يو كوهى وو.مونږ دهغې نه اوبه راوويستلې. (چونكه څوارلس سوه كسان وو.اوپه هغې كښې اوبه كمې وې) يوه قطره هم مونږ په هغې كښې پرې نخودې.نبى ﷺ ته ددې خبر ملاؤ شو.نبى ﷺ كوهى ته راغلو. او د كوهى په غاړه باندې كيناستل.بيا نبى ﷺ د اوبو لوښې راوغوښتل.اوبيا ئې اودس اوكړو.اوبه خوله كښې ئې اوبه واچولې.اودعا ئې اوكړله.او هغه د اودس اوخولې اوبه به ئې په كوهى كښې ورواچولې.

قوله: فَتَرَكْنَاهَا غَيْرَ بَعِيدٍ: نومونږ لږ وخت دپاره هغه كوهې پريخودل.يعنى سمدستى موترې اوبه راويستل شروع نكړل.په يو روايت كښې دى.چه نبى ﷺ صحابو ﷺ ته اوفرمائيل.((دعوها ساعة)) دلږ ساعت دپاره دا پريږدئ.([2])

قوله: ثُمَّ إِنَّهَا أَصْدَرَتْنَا مَا شِئْنَا نَحْنُ وَرِكَابُنَا: بيادغه كوهى مونږ ته دومره اوبه

---

[1])عمدة القارى(١٧\٢١٤) وشرح كرمانى(١٦\٦۶)_

[2])فتح البارى(٧\٤٤٢)_

راكړلې. اوواپس شو.چه څومره مونږ غوښتلې.اوزمونږ سورلو غوښتلې.د «أصدرتنا» معنى «أرجعتنا» ده.وئيلى شى. «أصدرته أى أرجعته فرجع»[1] «صادرالماء» هغه كس ته وائى.چه څوك چه د ګودرنه واپس راځى.ددې جملې مقصد دا دې.چه د نبى ﷺ دخولې اوبو غورځولو نه پس په هغې كښې دومره اوبه راغلې.كومې چه زمونږ د ضرورت دپاره بس وې. او زمونږ د سورلو ضرورت هم په هغې پوره شو.دا دنبى ﷺ معجزه وه.

[۳۹۲۰]حَدَّثَنِي فَضْلُ بْنُ يَعْقُوبَ حَدَّثَنَا الْحَسَنُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ أَعْيَنَ أَبُو عَلِيٍّ الْحَرَّانِيُّ حَدَّثَنَا زُهَيْرٌ حَدَّثَنَا أَبُو إِسْحَاقَ قَالَ أَنْبَأَنَا الْبَرَاءُ بْنُ عَازِبٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا أَنَّهُمْ كَانُوا مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَوْمَ الْحُدَيْبِيَةِ أَلْفًا وَأَرْبَعَ مِائَةٍ أَوْ أَكْثَرَ فَنَزَلُوا عَلَى بِئْرٍ فَنَزَحُوهَا فَأَتَوْا رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَأَتَى الْبِئْرَ وَقَعَدَ عَلَى شَفِيرِهَا ثُمَّ قَالَ ائْتُونِي بِدَلْوٍ مِنْ مَائِهَا فَأُتِيَ بِهِ فَبَصَقَ فَدَعَا ثُمَّ قَالَ دَعُوهَا سَاعَةً فَأَرْوَوْا أَنْفُسَهُمْ وَرِكَابَهُمْ حَتَّى ارْتَحَلُوا[ر: ۳۳۸۳]

دحضرت براء بن عازب رضی الله عنه اولنې روايت امام بخارى رحمه الله د عبدالله بن موسى په طريق سره نقل كړى وو.اودلته ئې د فضيل بن يعقوب په طريق سره نقل كوى.

[۳۹۲۱/۳۹۲۲]حَدَّثَنَا يُوسُفُ بْنُ عِيسَى حَدَّثَنَا ابْنُ فُضَيْلٍ حَدَّثَنَا حُصَيْنٌ عَنْ سَالِمٍ عَنْ جَابِرٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ عَطِشَ النَّاسُ يَوْمَ الْحُدَيْبِيَةِ وَرَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَيْنَ يَدَيْهِ رَكْوَةٌ فَتَوَضَّأَ مِنْهَا ثُمَّ أَقْبَلَ النَّاسُ نَحْوَهُ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَا لَكُمْ قَالُوا يَا رَسُولَ اللَّهِ لَيْسَ عِنْدَنَا مَاءٌ نَتَوَضَّأُ بِهِ وَلَا نَشْرَبُ إِلَّا مَا فِي رَكْوَتِكَ قَالَ فَوَضَعَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَدَهُ فِي الرَّكْوَةِ فَجَعَلَ الْمَاءُ يَفُورُ مِنْ بَيْنِ أَصَابِعِهِ كَأَمْثَالِ الْعُيُونِ قَالَ فَشَرِبْنَا وَتَوَضَّأْنَا فَقُلْتُ لِجَابِرٍ كَمْ كُنْتُمْ يَوْمَئِذٍ قَالَ لَوْ كُنَّا مِائَةَ أَلْفٍ لَكَفَانَا كُنَّا خَمْسَ عَشْرَةَ مِائَةً

[۳۹۲۲]حَدَّثَنَا الصَّلْتُ بْنُ مُحَمَّدٍ حَدَّثَنَا يَزِيدُ بْنُ زُرَيْعٍ عَنْ سَعِيدٍ عَنْ قَتَادَةَ قُلْتُ لِسَعِيدِ بْنِ الْمُسَيَّبِ بَلَغَنِي أَنَّ جَابِرَ بْنَ عَبْدِ اللَّهِ كَانَ يَقُولُ كَانُوا أَرْبَعَ عَشْرَةَ مِائَةً فَقَالَ لِي سَعِيدٌ حَدَّثَنِي جَابِرٌ كَانُوا خَمْسَ عَشْرَةَ مِائَةً الَّذِينَ بَايَعُوا النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَوْمَ الْحُدَيْبِيَةِ قَالَ أَبُو دَاوُدَ حَدَّثَنَا قُرَّةُ عَنْ قَتَادَةَ تابعه محمد بن بشار حدثنا أبوداود وحدثنا شعبة

[۳۹۲۳]حَدَّثَنَا عَلِيٌّ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ قَالَ عَمْرٌو سَمِعْتُ جَابِرَ بْنَ عَبْدِ اللَّهِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ قَالَ لَنَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَوْمَ الْحُدَيْبِيَةِ أَنْتُمْ خَيْرُ أَهْلِ الْأَرْضِ وَكُنَّا أَلْفًا وَأَرْبَعَ مِائَةٍ وَلَوْ كُنْتُ أُبْصِرُ الْيَوْمَ لَأَرَيْتُكُمْ مَكَانَ الشَّجَرَةِ تَابَعَهُ الْأَعْمَشُ سَمِعَ سَالِمًا سَمِعَ

[1])عمدة القارى(۱۷\۲۱٤)_

جَابِرًا أَلْفًا وَأَرْبَعَ مِائَةٍ [ر: ۳۳۸۳]

[۳۹۲۴] وَقَالَ عُبَيْدُ اللَّهِ بْنُ مُعَاذٍ حَدَّثَنَا أَبِي حَدَّثَنَا شُعْبَةُ عَنْ عَمْرِو بْنِ مُرَّةَ حَدَّثَنِي عَبْدُ اللَّهِ بْنُ أَبِي أَوْفَى رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا كَانَ أَصْحَابُ الشَّجَرَةِ أَلْفًا وَثَلَاثَ مِائَةٍ وَكَانَتْ أَسْلَمُ ثُمُنَ الْمُهَاجِرِينَ تَابَعَهُ مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ حَدَّثَنَا أَبُو دَاوُدَ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ

قوله: حَدَّثَنَا يُوسُفُ بْنُ عِيسَى: دا یوسف بن عیسی مروزی رحمه الله دې.ددوی لقب ابویعقوب دې.اودا دامام مسلم رحمه الله استاذ هم دې.[1]

حضرت جابر رضی الله عنه فرمائی.چه د غزوه حدیبیه په موقع خلق تږی شول.اود نبی ﷺ مخامخ یود ،،رکوه،، یعنی د څرمني یو لوښی موجود وو.په کوم کښې چه څه اوبه وې.نبی ﷺ دهغې نه اودس اوکړو.بیا نبی ﷺ طرف ته (داوبودپاره) متوجه شول. نبی ﷺ خلقوته اوکتل.او وې فرمائیل ((مالکم؟)) په تاسو څه اوشو؟هغوی اووئیل. مونږ سره اوبه نشته.چه مونږ پرې اودسونه اوکړو.اووې څکو.سوا دهغه اوبو نه.کومې چه ستاسو په ،،رکوه،، (دڅرمني په لوښی کښې) دی.نبی ﷺ خپل لاس په هغه لوښی کښې کیخودو.نو د نبی ﷺ د ګوتود مینځ نه داسې اوبه راوتې.لکه څنګه چه دچینې نه راوځی.نومونږ اوبه اوڅکلې. او اودسونه مو اوکړل.ما (سالم) د حضرت جابر رضی الله عنه نه تپوس اوکړو.په دغه وخت کښې تاسو څومرد وئ.نوهغوی راته اوفرمائیل.که مونږ لاکھ هم وو.نوبیا به هم هغه زمونږ دپاره کافی وې.هسې خو مونږ پنځلس سوه وو.

یوسوال اودهغې جواب: دلته یوسوال کیږی.چه دحضرت جابر رضی الله عنه حدیث د ماقبل حضرت براء بن عازب رضی الله عنه د حدیث سره په ظاهرمتعارض دې.ځکه چه په هغې کښې دی.چه نبی ﷺ په کوهی کښې دخولې اوبه ورواچولې.دهغې نه پس په هغې کښې اوبه راغلې.اود حضرت جابر رضی الله عنه په دې روایت کښې د نبی ﷺ د ګوتود مینځ نه د اوبو راوتو ذکردې.

① ددې جواب ورکړې شوې دې.چه دحضرت جابر رضی الله عنه دا روایت په کتاب الاشربه کښې مفصل دې.ددې نه دا معلومیږی.چه دحضرت جابر رضی الله عنه د روایت واقعه د مازیګروخت ده. اود حضرت براء بن عازب رضی الله عنه د روایت د مانځه په وخت کښې نه وه.دا دوه جدا جدا واقعات دی.نو څه تعارض په کښې نشته.[2]

② اودویم جواب دا هم هم ورکولې شی.چه نبی ﷺ کله خپل لاس په لوښی کښې کیخودو. اود نبی ﷺ د ګوتونه اوبه روانې شوې.نوصحابو رضی الله عنهم ددغه اوبو نه خپل ضرورت پوره کړو.ددې نه پس نبی ﷺ حکم اوکړو.چه کومې اوبه بچ شوی وی.هغه په دې کوهی کښې ورواچوئ.نوکله چه هغه په کوهی کښې ورواچولولې شوې.نوهغه وچ کوهې د اوبو نه ډک شو.نودا واقعه هم د یو وخت ده.البته د معجزې ښکاره کیدل دوه ځله شوی دی.دحضرت

---
[1])عمدة القاری (۱۷/۲۱٤)_
[2])فتح الباری (۷/٤٤۲)_

جابر رضی الله عنه په روایت کښې د اولنۍ معجزې ذکردې.اودحضرت براء بن عازب رضی الله عنه په روایت کښې د دویمې معجزې ذکردې.ددې وجې په دواړو روایاتوکښې څه تعارض پاتې نشو.(۱)

داصحاب حدیبیه په تعداد کښې اختلاف د روایاتواوددې حل: دحضرت جابر رضی الله عنه په روایت کښې په صلح حدیبیه کښې د صحابو رضی الله عنهم شمار پنځلس سوه خودلې شوې دې.اوددې روایت سره متصل په وړاندینی روایت کښې هم د حضرت جابر رضی الله عنه په روایت کښې د څوارلس سوه عدد منقول دې.دحضرت براء بن عازب رضی الله عنه په روایت کښې هم د څورلس سوو ذکروو.او وړاندې دحضرت عبدالله بن ابی اوفی رضی الله عنه روایت راځی.په هغې کښې د دیارلس سوو عدد منقول دې.

امام نووی رحمه الله تطبیق کوی.اوفرمائی.چه اصلی تعداد د څورلس سوو نه زیات وو.لکه څنګه چه د حضرت براء رضی الله عنه په روایت کښې د((الفا وأربعمأة)) نه پس ((أوأكثر)) لفظ راغلې دې.نوچا چه کسر پوره کړې دې.هغه پنځلس سوه ذکرکړی دی.اوچا چه د کسراعتبارنه دې کړې.هغه څورلس سوه وئیلی دی.دا خود جمع بین الروایتین صورت وو.کوم چه امام نووی رحمه الله اختیارکړې دې.(۲) امام بیهقی رحمه الله د ترجیح طریقه اختیارکړې ده.او فرمائیلی ئې دی.چه د څورلس سوه روایت راجح دې.(۳)

ترځیوړې چه د حضرت عبدالله بن ابی اوفی رضی الله عنه د روایت تعلق دې.په کوم کښې چه دیارلس سوه دی.نودهغې مطابق دا وئیلی شی.چه هغوی دخپل علم مطابق دا وئیلی وی.اوچه چا ته د دیارلس سوو نه د زیات علم وو.هغه د خپل علم مطابق روایت کړې دې.یا داسې وئیلی شی.چه د مدینې منورې نه د وتلو په وخت کښې شماردیارلس سوه وو.خو روستو بیا تعداد زیات شو.نوعبدالله بن ابی اوفی رضی الله عنه د مدینې منورې نه د وتلوپه وخت کښې تعداد خودلې دې.اودا هم وئیلی شی. چه په اصل کښې دمجاهدینوتعداد خو دیارلس سوه وو.اوچه په کومو روایاتو کښې د ددې نه د زیات ذکردې.نو په هغې کښې دخادمانو ښځو اوماشومانو اعتبارهم شوې دې.(۴)

قوله: حَدَّثَنَا الصَّلْتُ بْنُ مُحَمَّدٍ: دحضرت جابر رضی الله عنه روایت د دې نه وړاندې دحضرت یوسف بن عیسی په طریق سره راغلې وو.او اوس امام بخاری رحمه الله دحضرت جابر رضی الله عنه روایت د ،،الصلت بن محمد،، په طریق سره بیانوی.دا صلت بن محمدبصری دې.په دې روایت کښې دپنځلس سوو ذکردې.

قوله: تَابَعَهُ أَبُودَاوُدَ: یعنی ابوداود طیالسی رحمه الله دصلت بن محمد متابعت کړې دې.دا

---

۱)فتح الباری(۷\٤٤٢)_

۲)شرح الکرمانی(۱۶\۶۷)_

۳)دلائل بیهقی(٤\۹۸)_

٤)فتح الباری(۱۷\٤٤۰)_

متابعت اسماعیلی موصولاً ذکرکړې دې.(١)

قوله: تَابَعَهُ مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ: حافظ ابن حجر رحمه الله دا متابعت دلته نقل کړې دې.خوپه دې خاې کښې ئې په دې باندې څه کلام نه دې کړې.علامه عینی رحمه الله دلته دا هډو نقل کړې دې. خوزمونږ په نسخوکښې دا موجود دې.مطلب دا دې.چه د ابوداود طیالسی رحمه الله پشان محمدبن بشار رحمه الله هم ددې متابعت کړې دې.

قوله: حَدَّثَنَا علي حدثنا سُفْيَانُ: دحضرت جابر رضي الله عنه روایت امام بخاری رحمه الله په یوبل طریق سره بیانوی.په دې روایت کښې تعداد څورلس سوه خودلې شوې دې.

قوله: تَابَعَهُ الأَعْمَشُ سَمِعَ سَالِمًا سَمِعَ جَابِرًا: د «تابعه» ضمیر «سفیان» طرف ته راجع کیږی.یعنی اعمش رحمه الله د سفیان بن عیینه رحمه الله متابعت کړې دې.سفیان روایت کوی«عمروبن دینارعن جابر رضي الله عنه» او اعمش رحمه الله نقل کوی«سالم عن جابر رضي الله عنه» نه.

قوله: وَقَالَ عُبَيْدُ اللَّهِ بْنُ مُعَاذٍ: دا تعلیق دې.دا تعلیق ابونعیم په ..مستخرج علی مسلم،، کښې موصولاً نقل کړې دې.(٢)

قوله: وَكَانَتْ أَسْلَمُ ثُمُنَ الْمُهَاجِرِينَ: حضرت عبدالله بن ابی اوفی رضي الله عنه فرمائی.چه په صلح حدیبیه کښې د اسلم قبیلې خلق د مهاجرینوپه اتمه حصه وو.اوس چه د مهاجرینو رضي الله عنهم تعداد معلوم وی.نوهله د بنواسلم دتعداد چه اتمه حصه ده.دهغې پته لګیدې شی.البته واقدی نقل کړی دی.چه د بنو اسلم تعداد یوسل وو.په دې لحاظ سره د مهاجرینوتعداد به اته سوه وی.(٣)

[٤٠٩٣] حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ مُوسَى أَخْبَرَنَا عِيسَى عَنْ إِسْمَاعِيلَ عَنْ قَيْسٍ أَنَّهُ سَمِعَ مِرْدَاسًا الأَسْلَمِيَّ يَقُولُ وَكَانَ مِنْ أَصْحَابِ الشَّجَرَةِ يُقْبَضُ الصَّالِحُونَ الأَوَّلُ فَالأَوَّلُ وَتَبْقَى حُفَالَةٌ كَحُفَالَةِ التَّمْرِ وَالشَّعِيرِ لاَ يَعْبَأُ اللَّهُ بِهِمْ شَيْئًا [ر:٦٠٧٠]

قیس بن حازم رحمه الله د مرداس رضي الله عنه نه روایت کوی.امام بخاری،امام ابوحاتم رازی، اوامام مسلم رحمهم الله دا روایت په ..وحدان،، کښې شمارلې دې.مطلب دا دې.چه دحضرت مرداس اسلمی رضي الله عنه نه دا روایت د قیس بن حازم رحمه الله نه سوا بل نقل کونکې نشته.خوحافظ جمال الدین مزی او حافظ شمس الدین ذهبی رحمهما الله فرمائی.چه دا روایت دمرداس اسلمی نه روایت کونکې..زیادبن علاقه،، هم دې. نوددې روایت شمیرپه ..وحدان،، کښې نه کیږی. خوحافظ ابن حجر رحمه الله د حافظ مزی اوحافظ ذهبی رحمهما الله د قول تردید کوی.

---

١)عمدة القاری(١٧\٢١٤)-

٢)فتح الباری(٧\٤٤٤)_

٣)عمدة القاری(١٧\٢١٦)_

اوفرمائی.(١) چه مرداس دوه دی.یومرداس اسلمی دې.چه دلته ئې ذکردې.اوبل مرداس بن عروه دې.زیادبن علاقه د ،،مرداس ابن عروه نه روایت کوی.د مرداس اسلمی نه روایت نه کوی.نود مرداس اسلمی نه روایت کونکې صرف قیس بن حازم دې.اودا روایت په ،،وحدان ،، کښې دې.لکه څنګه چه حافظ ابن منده.ابن ابی حاتم.اوامام بخاری رحمه الله فرمائیلی دی. باقی پاتې شوه دا خبره چه مرداس اسلمی اومرداس بن عروه دواړه جدا جدا کسان دی.اوکه دا یودی.حافظ ابن حجر رحمه الله په ((الإصابة في تميز الصحابة)) کښې تحقیق کړې دې.خو خودلې ئې دی.چه دا دوه دی یو نه دې.(٢) حضرت مرداس اسلمی رضی الله عنه داصحاب حدیبیه څنی دې.هم په دې مناسبت سره ئې دا روایت دلته نقل کړې دې.دوی فرمائی.چه کوم کسان نیکان دی.هغوی د ((الأول فالأول)) قاعدې مطابق د دنیا نه رخصتیږی.اولکه څنګه چه د قجورو اود اوربشو ردی اوبې کاره بهوس روستو پاتې شی.دغه شان به سړی هم په آخرکښې ردی اوبیکاره پاتې شی.الله تعالی د داسې کسانو څه پرواه نه کوی.

[۳۹۳۶] حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ عَنِ الزُّهْرِيِّ عَنْ عُرْوَةَ عَنْ مَرْوَانَ وَالْمِسْوَرِ بْنِ مَخْرَمَةَ قَالَا خَرَجَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَامَ الْحُدَيْبِيَةِ فِي بِضْعَ عَشْرَةَ مِائَةً مِنْ أَصْحَابِهِ فَلَمَّا كَانَ بِذِي الْحُلَيْفَةِ قَلَّدَ الْهَدْيَ وَأَشْعَرَ وَأَحْرَمَ مِنْهَا لَا أُحْصِي كَمْ سَمِعْتُهُ مِنْ سُفْيَانَ حَتَّى سَمِعْتُهُ يَقُولُ لَا أَحْفَظُ مِنَ الزُّهْرِيِّ الْإِشْعَارَ وَالتَّقْلِيدَ فَلَا أَدْرِي يَعْنِي مَوْضِعَ الْإِشْعَارِ وَالتَّقْلِيدِ أَوِ الْحَدِيثَ كُلَّهُ [ر:۱۶۰۸]

داعلی بن عبدالله مدینی رحمه الله دې.دامام بخاری اوامام مسلم رحمهما الله شیخ دې.په روایت کښې دی.کله چه نبی ﷺ مقام ذوالحلیفه ته اورسیدل.نوهدی ته ئې غاړکۍ واچوله. اواشعار ئې اوکړو.اود هغه ځاې نه نبی ﷺ احرام اوتړل.

قوله: لَا أُحْصِي كَمْ سَمِعْتُهُ مِنْ سُفْيَانَ : دا دعلی بن مدینی رحمه الله قول دې.دوی فرمائی.چه زه نشم شمارلې چه ما دا حدیث د سفیان نه څوځله اوریدلې دې.ددې جملې دوه مطلبونه بیان شوی دی.

① یومطلب دا دې.چه علی بن مدینی رحمه الله فرمائی.ما دا حدیث د سفیان رحمه الله نه دومره په کثرت سره اوریدلې دې.چه ماته صحیح تعداد یاد نه دې.مقصود دا دې.چه ډیرزیات مې اوریدلې دې.

② دویم مطلب علامه کرمانی رحمه الله بیان کړې دې.چه حضرت مدینی رحمه الله دا وئیل غواړی.چه سفیان رحمه الله د اصحاب حدیبیه څومره تعداد بیان کړې دې. ماته یاد نه دې.خودا مطلب صحیح نه دې.ځکه چه دابن شهاب زهری رحمه الله نه دا روایت په متعددو طرقو سره

---

(١) حافظ ابن حجر رحمه الله دا تردید دابن سکن په حواله سره کړې دې.اوګورئ فتح الباری(٧/٤٤٥)_

(٢) اوګورئ (الإصابة فی تمیز الصحابة (٣/٤٠١)_

مروى دي.اوپه ډېرو طرقو کښې «بضع عشرة مائة» لفظ منقول دې.بيا داوئيل چه ماته ياد نه دى.چه زما استاذ څومره تعداد بيان کړې دې.نشى صحيح کيدې.(١)

قوله: حَتَّى سَمِعْتُهُ يَقُولُ لَا أَحْفَظُ مِنْ الزُّهْرِيِّ الْإِشْعَارَ وَالتَّقْلِيدَ: على بن مدينى رحمه الله فرمائى.چه ما دسفيان رحمه الله نه دا اوريدلې دى.چه وئيل ئې.چه ماته د زهرى نه اشعاراوتقليد ياد نه دې.يعنى په دې حديث کښې چه د «قلد الهدى وأشعر» کوم الفاظ راغلى دى.دا ماته دزهرى نه ياد نه دى.

قوله: فَلَا أَدْرِي يَعْنِي مَوْضِعَ الْإِشْعَارِ وَالتَّقْلِيدِ أَوْ الْحَدِيثَ كُلَّهُ: على بن مدينى رحمه الله فرمائى.چه زه نه پوهيږم.چه ددې نه د حضرت سفيان رحمه الله په دې حديث کښې صرف اشعار اوتقليد مراد دې.اوکه پوره حديث، يعنى سفيان چه څه وئيلى دى.چه ماته د زهرى رحمه الله نه اشعار او تقليد ياد نه دې.نوعلى بن مدينى رحمه الله فرمائى.چه ماته دا معلومه نه ده.چه په دې سره سفيان رحمه الله د ټول حديث دعدم حفظ تصريح کوى.يا صرف د اشعار اوتقليد په باره کښې ښائى.چه دا ورته ياد نه دى.باقى حديث ورته ياد دې.على بن مدينى رحمه الله خودلته دا فرمائيلى دى.خو وړاندې هم دا روايت د عبيدالله بن محمد جعفى رحمه الله په طريق سره راغلې دې.په هغې کښې سفيان رحمه الله فرمائى. چه «حفظت بعضه وثبتنى معمر» يعنى ددې حديث بعضې حصه خو ماته ياده ده.اوبعضې حصه راته معمر رحمه الله رایاده کړه.پمدې سره دا خبره بې غباره کيږى. چه سفيان رحمه الله د پوره حديث په باره کښې نه بلکه دبعضې حصې په باره کښې فرمائى.د عبيدالله بن محمدجعفى رحمه الله په روايت سره د على بن مدينى رحمه الله په روايت کښې چه کوم تردد دې.هغه لرې کيږى.(٢)

[٣٩٢٧] حَدَّثَنَا الْحَسَنُ بْنُ خَلَفٍ قَالَ حَدَّثَنَا إِسْحَاقُ بْنُ يُوسُفَ عَنْ أَبِي بِشْرٍ وَرْقَاءَ عَنْ ابْنِ أَبِي نَجِيحٍ عَنْ مُجَاهِدٍ قَالَ حَدَّثَنِي عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ أَبِي لَيْلَى عَنْ كَعْبِ بْنِ عُجْرَةَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رَآهُ وَقَمْلُهُ يَسْقُطُ عَلَى وَجْهِهِ فَقَالَ أَيُؤْذِيكَ هَوَامُّكَ قَالَ نَعَمْ فَأَمَرَهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ يَحْلِقَ وَهُوَ بِالْحُدَيْبِيَةِ لَمْ يَتَبَيَّنْ لَهُمْ أَنَّهُمْ يَحِلُّونَ بِهَا وَهُمْ عَلَى طَمَعٍ أَنْ يَدْخُلُوا مَكَّةَ فَأَنْزَلَ اللَّهُ الْفِدْيَةَ فَأَمَرَهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ يُطْعِمَ فَرَقًا بَيْنَ سِتَّةِ مَسَاكِينَ أَوْ يُهْدِيَ شَاةً أَوْ يَصُومَ ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ [ر:١٧١٩]

حسن بن خلف واسطى رحمه الله دامام بخارى رحمه الله په صغارو شيوخوکښې دې.امام بخارى رحمه الله چه د کومو استاذانو نه استفاده کړې ده.په هغوى کښې دې د ټولونه کم عمر اوکشروو.اوپه

---

(١) وأغرب الكرمانى فحمل قول على بن المدينى «لاأحصىٰ كم سمعته من سفيان» على أنه شك فى العدد الذى سمع منه .. ويكفى فى التعقب عليه أن حديث سفيان هذا ليس فيه تعريض للتردد فى عددهم بل الطرق كلها جازمة بأن الزهرى قال فى روايته «كانوا بضع عشرة مائة» وانظرفتح البارى(٧/٤٤٥)_

(٢) فتح البارى(٧/٤٤٥)_

بخاري كښې ددوى نه صرف دا روايت دې.(١) دا روايت په كتاب الحج كښې د «بهاب النسك شاة» لاندې تيرشوې دې.(٢)

[٣٩٢٨]حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ حَدَّثَنِي مَالِكٌ عَنْ زَيْدِ بْنِ أَسْلَمَ عَنْ أَبِيهِ قَالَ خَرَجْتُ مَعَ عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ إِلَى السُّوقِ فَلَحِقَتْ عُمَرَ امْرَأَةٌ شَابَّةٌ فَقَالَتْ يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ هَلَكَ زَوْجِي وَتَرَكَ صِبْيَةً صِغَارًا وَاللَّهِ مَا يُنْضِجُونَ كُرَاعًا وَلَا لَهُمْ زَرْعٌ وَلَا ضَرْعٌ وَخَشِيتُ أَنْ تَأْكُلَهُمُ الضَّبُعُ وَأَنَا بِنْتُ خُفَافِ بْنِ إِيمَاءَ الْغِفَارِيِّ وَقَدْ شَهِدَ أَبِي الْحُدَيْبِيَةَ مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَوَقَفَ مَعَهَا عُمَرُ وَلَمْ يَمْضِ ثُمَّ قَالَ مَرْحَبًا بِنَسَبٍ قَرِيبٍ ثُمَّ انْصَرَفَ إِلَى بَعِيرٍ ظَهِيرٍ كَانَ مَرْبُوطًا فِي الدَّارِ فَحَمَلَ عَلَيْهِ غِرَارَتَيْنِ مَلَأَهُمَا طَعَامًا وَحَمَلَ بَيْنَهُمَا نَفَقَةً وَثِيَابًا ثُمَّ نَاوَلَهَا بِخِطَامِهِ ثُمَّ قَالَ اقْتَادِيهِ فَلَنْ يَفْنَى حَتَّى يَأْتِيَكُمُ اللَّهُ بِخَيْرٍ فَقَالَ رَجُلٌ يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ أَكْثَرْتَ لَهَا قَالَ عُمَرُ ثَكِلَتْكَ أُمُّكَ وَاللَّهِ إِنِّي لَأَرَى أَبَا هَذِهِ وَأَخَاهَا قَدْ حَاصَرَا حِصْنًا زَمَانًا فَافْتَتَحَاهُ ثُمَّ أَصْبَحْنَا نَسْتَفِيءُ سُهْمَانَهُمَا فِيهِ

زيد بن اسلم د خپل پلاراسلم نه روايت كوى.اسلم د حضرت عمر رضي الله عنه آزاد كړې غلام وو. دوى د يمن په قيديانوكښې راغلې وو.حضرت عمر رضي الله عنه دوى په مكه كښې واخستل.اوبيا ئې آزاد كړو.(٣)

په دې روايت كښې چه كومه واقعه بيان شوې ده.هغه دا ده.چه حضرت اسلم رحمه الله فرمائى. زه دحضرت عمر رضي الله عنه سره بازار طرف ته لاړم.هلته يوه ځوانه ښځه حضرت عمر رضي الله عنه سره ملاؤ شوه.او وې وئيل.زما خاوند مړشوې دې.اوهغه واړه واړه ماشومان پريخودى دى.زه په دغه ماشومانو د فقراوفاقې نه ويريږم.زه د «خفاف بن ايماء غفارى» لور يم.او زما پلار په صلح حديبيه كښې د نبى كريم صلى الله عليه وسلم سره شريك وو.حضرت عمر رضي الله عنه چه كله دا واوريدۀ.نودهغه ښځې سره اودريدل.اومخكښې لانړلو.بيا دوى خپل اوښ طرف ته وړاندې شو.اودوه بورئ ئې په هغې باندې بار كړې.په كوموكښې چه د خوراك،خرچ كولوسامان،او جامې وغيره وې.اود اوښ مهارئې ښځې ته په لاس كښې وركړو.او ورته ئې اووئيل.ته دا يوسه.دا به لا ختم نه وى .چه الله تعالى به تاته نور مال دراورسوى.مطلب دا وو.چه ددې مال ختميدو پورې به مونږ نور مال تاته دراوليږو.يوسړى حضرت عمر رضي الله عنه ته اووئيل امير لمومنين تا دې ښځې ته ډير څه وركړو.اميرالمومنين اوفرمائيل.«ثكلتك أمك» ستا مور دې تا ورك كړى.په الله قسم زه ګورم.(يعنى نن هم هغه منظر زما د سترګوړاندې دې) چه ددې ښځې پلار او

(١)عمدة القارى (٢١٧\١٧)_
(٢)كتاب الحج بخارى (٢٤٤\١)_
(٣)عمدة القارى(٢١٨\١٧)_

وور د یوې قلعې محاصره کړې وه. د یوې زمانې پورې.اوهغوی دغه قلعه فتح کړه.[1] اوبیا مونږ په داسې حال کښې صبا کړو.چه مونږ په هغه قلعه کښې خپلې حصې حاصلولې.مطلب دا دې.چه هغوی کومه قلعه فتح کړې وه.هغه د مال غنیمت په طور سره تقسیم شوه.اومونږ تراوسه پورې دهغه قلعې نه فائده اخلو.نوکه دې ښځې ته مونږ څه زیات ورکړو نو دا خبره مونږ ته بده نه دی معلومیدل پکار،

دترجمة الباب سره ددې حدیث مناسبت دا دې میرمن دا قول دې.چه ((وقد شهد الحديبية مع النبي ﷺ)) یعنی زما پلار په غزوه حدیبیه کښې شریك شوې وو.د روایت لاندینو جملو باندې هم لږ ځان پوهه کړئ.

قوله: وَاللّٰهِ مَا يُنْضِجُونَ كُرَاعًا وَلَا لَهُمْ زَرْعٌ وَلَا ضَرْعٌ: په الله قسم هغه ماشومان کراع (د چیلۍ پښې) نشی پخولې.اونه دهغوی پټی شته.اونه پئ.

ددې جملې دوه مطلبه کیدې شی.یومطلب دا دې.چه هغه ماشومان دومره فقیران او غریبانان دی.چه د چیلۍ د سوی په پخولو هم قادر نه دی.نوددې نه دهغوی دغریبۍ اندازه لګولې شی.اوددې جملې دویم مطلب دا هم کیدې شی.چه هغه ماشومان دومره دکم عمر دی.چه هغوی ته د پخلی طریقه هم دخپلې کم عمرۍ په وجه نه ورځی.حالانکه پانچو(پښو) په پخلوکښې دڅه کاریګرۍ ضرورت هم نه وی.داولنۍ معنی په اعتبارسره د ماشومانو غربت مقصوددې.اود دویمې معنی په لحاظ سره د بچو کم عمری خودل مقصود دی.[2]

قوله: وَخَشِيتُ أَنْ تَأْكُلَهُمُ الضَّبُعُ: ((الضبع)) د ضاد به فتحې او باء په ضمې سره،کوګ، (یوځناور دې.چه څټ ئې کوګ وی.او انسان ماتوی) په اصل کښې ((ضبع)) قحط سالۍ ته وائی.په قحط سالۍ کښې خلق ډیرمری.د کثرت موتی په وچه د دې نوبت نه راځی.چه د ټولو دپاره دکفن دفن انتظام اوشی.لاشونه بهرپراته وی.نودا کوګ راشی.اوددې لاشونو غوښې خوری.ددې په مناسبت سره ده ته هم ((ضبع)) وئیلی شی.[3]

قوله: مَرْحَبًا بِنَسَبٍ قَرِيبٍ: دا جمله حضرت عمر رضي الله عنه فرمائیلې ده.په دې سره دې خبرې ته اشاره ده.چه تاسو د بنو غفارسره تعلق ساتئ.اومونږد قریشو سره تعلق ساتو.اود قریشو اوبنوغفارنسب وراندې په ،،کنانه،، باندې یوبل سره ملاویږی.[4]

قوله: بَعِيرٍ ظَهِيرٍ: دا هغه اوښ ته وائی.چه د مضبوطې شا والا او طاقتور وی.

---

[1])حافظ ابن حجر رحمه الله لیکلی دی.چه دا معلومه نشوه.چه دا دکومې غزا واقعه ده.ممکن ده.چه د غزوه خیبر واقعه وی.ځکه چه د قلعو محاصره هم په خیبر کښې شوې وه.(فتح الباری(۴۴۶/۷)_

[2])عمدة القاری(۲۱۸/۱۷)_

[3])عمدة القاری(۲۱۸/۱۷)_

[4])فتح الباری(۴۴۶/۷)_

[۳۹۲۹\۳۹۲۲] حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ رَافِعٍ حَدَّثَنَا شَبَابَةُ بْنُ سَوَّارٍ أَبُو عَمْرٍو الْفَزَارِيُّ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ عَنْ قَتَادَةَ عَنْ سَعِيدِ بْنِ الْمُسَيَّبِ عَنْ أَبِيهِ قَالَ لَقَدْ رَأَيْتُ الشَّجَرَةَ ثُمَّ أَتَيْتُهَا بَعْدُ فَلَمْ أَعْرِفْهَا

قال ابوعبدالله قال محمود ثم أنسيتها بعد

سعيد بن مسيب رحمه الله دخپل پلار مسيب نه روايت كوى.چه هغوى فرمائيلي دى.چه ما هغه وونه ليدلي وه (د كومي لاندې چه د صلح حديبيه په موقع نبى ﷺ بيعت اخستې وو) روسته زه هغه ونې ته راغلم.نوهغه مې اونه پيژندله.چه هغه د كيكر وونه كومه ده.د كومې لاندې چه نبى ﷺ بيعت اخستې وو.

قوله: قال محمود ثم أنستها بعد: دا محمود بن غيلان رحمه الله دامام بخارى رحمه الله شيخ دې.په دې كنبې د «لقد رأيت الشجرة ثم أتيتها بعد فلم أعرفها» په ځاې «لقد رأيت الشجرة ثم أنسيتها بعد» دى.

[۳۹۳۰] حَدَّثَنَا مَحْمُودٌ حَدَّثَنَا عُبَيْدُ اللَّهِ عَنْ إِسْرَائِيلَ عَنْ طَارِقِ بْنِ عَبْدِ اللهِ قَالَ انْطَلَقْتُ حَاجًّا فَمَرَرْتُ بِقَوْمٍ يُصَلُّونَ قُلْتُ مَا هَذَا الْمَسْجِدُ قَالُوا هَذِهِ الشَّجَرَةُ حَيْثُ بَايَعَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَيْعَةَ الرِّضْوَانِ فَأَتَيْتُ سَعِيدَ بْنَ الْمُسَيَّبِ فَأَخْبَرْتُهُ فَقَالَ سَعِيدٌ حَدَّثَنِي أَبِي أَنَّهُ كَانَ فِيمَنْ بَايَعَ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تَحْتَ الشَّجَرَةِ قَالَ فَلَمَّا خَرَجْنَا مِنَ الْعَامِ الْمُقْبِلِ أُنْسِينَاهَا فَلَمْ نَقْدِرْ عَلَيْهَا فَقَالَ سَعِيدٌ إِنَّ أَصْحَابَ مُحَمَّدٍ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَمْ يَعْلَمُوهَا وَعَلِمْتُمُوهَا أَنْتُمْ فَأَنْتُمْ أَعْلَمُ

[۳۹۳۱] حَدَّثَنَا مُوسَى حَدَّثَنَا أَبُو عَوَانَةَ حَدَّثَنَا طَارِقٌ عَنْ سَعِيدِ بْنِ الْمُسَيَّبِ عَنْ أَبِيهِ أَنَّهُ كَانَ مِمَّنْ بَايَعَ تَحْتَ الشَّجَرَةِ فَرَجَعْنَا إِلَيْهَا الْعَامَ الْمُقْبِلَ فَعَمِيَتْ عَلَيْنَا

[۳۹۳۲] حَدَّثَنَا قَبِيصَةُ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ عَنْ طَارِقٍ قَالَ ذُكِرَتْ عِنْدَ سَعِيدِ بْنِ الْمُسَيَّبِ الشَّجَرَةُ فَضَحِكَ فَقَالَ أَخْبَرَنِي أَبِي وَكَانَ شَهِدَهَا

قوله: حَدَّثَنَا مَحْمُودٌ...: طارق بن عبدالرحمن بجلى رحمه الله فرمائى.چه زه د حج دپاره تلې ووم.نود يو قوم په خوا كنبې تيرشوم.چه هغوى مونځ كولو.ما تپوس اوكړو.چه دا كوم جمات دې؟ خلقو راته اووئيل.دا هغه وونه ده.د كومې لاندې چه نبى ﷺ د صحابو رضي الله عنهم نه بيعت رضوان اخستې وو(يعنى چونكه دا مقدم مقام دې.ددې وجې د تبرك په وجه خلق دلته مونځ كوى) بيا زه سعيدبن مسيب رحمه الله ته راغلم. ما هغوى ته دا واقعه بيان كړه.نوسعيد ماته اووئيل. زما پلار ماته وئيلى وو.چه زه په هغه كسانو كنبې شامل وم.چا چه ددې لاندې د رسول الله ﷺ سره بيعت كړې وو.زما پلار اوفرمائيل.چه كله مونږ په راروان كال (دوباره دغه ځاې) لاړو.نو زمونږ نه هغه وونه هيره شوه.اود لټون اوتلاش باوجود مونږ ته دهغې وونې پته اونه لګيده.بيا سعيد بن مسيب رحمه الله اوفرمائيل.چه دمحمد ﷺ صحابو رضي الله عنهم خو هغه وونه پيژندله نه.اوتاسوئې پيژنئ.(چه هلته مو جمات جوړ كړې دې.اومونځونه كوئ)

ددې مطلب خو دا شو.چه تاسو دنبى ﷺ د صحابو رضی اللہ عنہم نه ښه پيژنې.
دا وونه الله تعالى د صحابه كرامو رضی اللہ عنہم نه هيره كړه.اوهغوى د ښه لټون باوجود هغه بيا نه مونده.په دې كښې دا حكمت خودلې شوې دې.كه دا وونه متعين او موجود وه.نو دا ويره وه.هسې نه خلق ددې سجده شروع كړى.اود شريعت د حدودو نه تجاوز اوكړى.ځكه چه په عربو كښې دا رواج هم وو.چه هغوى به بعضې وونې متبرك ګنړلې.اوبيا به د هغې په سجده كښې لګيا كيدل.ددې وجې الله تعالى د هغه وونې پيژندګلو د زړونو نه اوويستله.

خو هم په دې باب كښې د حضرت جابر رضی اللہ عنہ روايت تيرشوې دې.((ولوكنت أبصر اليوم لرأيتكم الشجرة)) ددې نه معلوميږى.چه حضرت جابر رضی اللہ عنہ د ډيرې زمانې تيريدو باوجود د هغه وونې ځاې پيژندل.اوبيا روسته خو هلته جمات هم جوړ كړې شو.لكه څنګه چه په دې روايت كښې د جمات ذكردې.ددې وجې د سعيد بن مسيب رحمہ اللہ دا انكار محل دنظر دې.
ابن سعد رحمہ اللہ په صحيح سند سره دحضرت عمر رضی اللہ عنہ نه نقل كړى دى.چه حضرت عمر رضی اللہ عنہ ته ددې خبرې اطلاع ملاؤ شوه.چه څه خلق دغه وونې ته ورځى. اوهلته مونځ كوى.حضرت عمر رضی اللہ عنہ هغه خلق اورټل.اودهغه وونې د كټ كولو حكم ئې اوكړو.نوهغه پرې كړې شوه.([1])
فاروق اعظم رضی اللہ عنہ د كټ كولو دا حكم هم ددې ويرې د وجې وركړې وو.چه هسې نه خلق د وونې عبادت شروع كړى.والله اعلم.

[۳۹۳۳]حَدَّثَنَا آدَمُ بْنُ أَبِي إِيَاسٍ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ عَنْ عَمْرِو بْنِ مُرَّةَ قَالَ سَمِعْتُ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ أَبِي أَوْفَى وَكَانَ مِنْ أَصْحَابِ الشَّجَرَةِ قَالَ كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا أَتَاهُ قَوْمٌ بِصَدَقَةٍ قَالَ اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَيْهِمْ فَأَتَاهُ أَبِي بِصَدَقَتِهِ فَقَالَ اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى آلِ أَبِي أَوْفَى [ر:۱۴۲۶]

قوله: وَكَانَ مِنْ أَصْحَابِ الشَّجَرَةِ..: ددې روايت هم دا جزء د ترجمة الباب سره متعلق دې.اودا روايت په كتاب الزكاة كښې تير شوې دې.([2])

[۳۹۳۴]حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ عَنْ أَخِيهِ عَنْ سُلَيْمَانَ عَنْ عَمْرِو بْنِ يَحْيَى عَنْ عَبَّادِ بْنِ تَمِيمٍ قَالَ لَمَّا كَانَ يَوْمُ الْحَرَّةِ وَالنَّاسُ يُبَايِعُونَ لِعَبْدِ اللَّهِ بْنِ حَنْظَلَةَ فَقَالَ ابْنُ زَيْدٍ عَلَى مَا يُبَايِعُ ابْنُ حَنْظَلَةَ النَّاسَ قِيلَ لَهُ عَلَى الْمَوْتِ قَالَ لَا أُبَايِعُ عَلَى ذَلِكَ أَحَدًا بَعْدَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَكَانَ شَهِدَ مَعَهُ الْحُدَيْبِيَةَ [ر:۲۷۹۹]

قوله: وَكَانَ شَهِدَ مَعَهُ الْحُدَيْبِيَةَ: يعنى عبدالله بن زيد رضی اللہ عنہ د رسول الله ﷺ سره په حديبيه كښې موجود وو.

---

[1])طبقات ابن سعد (۱۰۰/۲)_
[2])بخارى كتاب الزكاة باب صلاة الإمام دعائه لصاحب الصدقة (۲۰۳/۱)_

ددې اخرى جملې په وجه نې داروايت دلته ذكركړو.دا روايت په كتاب الجهاد كښې تيرشوې دې.(١)
ددې روايت د سند خصوصيت دا دې.چه ددې ټول راويان مدنى دى.(٢) په دې روايت كښې د ،،حره،، دواقعې څه ذكردې.دكومې تفصيل چه تيرشوې دې. دلته ددې بيان دې.چه خلقو د عبدالله بن حنظله په لاس باندې بيعت كولو.نو عبدالله بن زيد تپوس اوكړو.دا حنظله په څه خبره باندې بيعت كوى.هغه ته اوخودلى شو.چه په مرګ باندې بيعت كوى.نوحضرت عبدالله بن زيد بن عاصم رضي الله عنه اوفرمائيل.چه زه د رسول الله ﷺ نه پس د بل چا په لاس باندې د مرګ دپاره بيعت كولوته تيار نه يم.دوى په حديبيه كښې د نبى ﷺ سره شريك وو.

[٣٩٣٥] حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ يَعْلَى الْمُحَارِبِيُّ قَالَ حَدَّثَنِي أَبِي حَدَّثَنَا إِيَاسُ بْنُ سَلَمَةَ بْنِ الْأَكْوَعِ قَالَ حَدَّثَنِي أَبِي وَكَانَ مِنْ أَصْحَابِ الشَّجَرَةِ قَالَ كُنَّا نُصَلِّي مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْجُمُعَةَ ثُمَّ نَنْصَرِفُ وَلَيْسَ لِلْحِيطَانِ ظِلٌّ نَسْتَظِلُّ فِيهِ

دايحيى بن يعلى كوفي دې.دامام بخارى په پخوانو شيوخو رحمهم الله كښې داخل دې.په ٢١٦ھ كښې وفات شوې وو.(٣)
دا روايت د حضرت سلمه بن اكوع رضي الله عنه نه دې.دوى فرمائى. چه مونږ د نبى ﷺ سره د جمعې مونځ كولو.اوبيا به واپس راتلو.نو د ديوالونو به دومره سيورې نه وو.چه په هغې كښې به كيناستو.او دمه به مو كړې وه.چونكه حجازد خط استواء سره نزدې دې.ددې وجې هلته د زوال په وخت كښې سايه اصلى ډيره كمه وى.په كوم كښې چه په كيناستو سره دمه نشوه كولې.
امام احمدبن حنبل رحمه الله ددې روايت نه استدلال كوى.چه دجمعې مونځ د زوال نه وړاندې كولې شى.خوجمهور امامان رحمهم الله دهغوى استدلال نه قبلوى. هغوى وائى.چه ددې روايت مقصود صرف دومره دې.چه مونږ به د جمعې په مانځه باندې تعجيل كولو.دا مطلب نه دې.چه دا به مو د زوال نه وړاندې كولو.(٤)

[٣٩٣٦] حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ حَدَّثَنَا حَاتِمٌ عَنْ يَزِيدَ بْنِ أَبِي عُبَيْدٍ قَالَ قُلْتُ لِسَلَمَةَ بْنِ الْأَكْوَعِ عَلَى أَيِّ شَيْءٍ بَايَعْتُمْ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَوْمَ الْحُدَيْبِيَةِ قَالَ عَلَى الْمَوْتِ [ر: ٢٨٠٠]

دحضرت سلمه بن اكوع رضي الله عنه نه تپوس اوشو.چه تاسو خلقو په حديبيه كښې د نبى ﷺ سره په كومه خبره بيعت كړې وو.نو هغوى اوفرمائيل.((على الموت)) چه مونږ په مرګ باندې بيعت

---

(١) صحيح بخارى كتاب الجهاد باب البيعة فى الحرب (٤١٥١١)_
(٢) عمدة القارى (٢٢٠١١٧)_
(٣) عمدة القارى(٢٢١١١٧)_
(٤) فتح البارى(٤٥٠١٧)_

کړې وو.په بعضې رواياتوکښې راځي.چه مونږ بيعت کړې وو.«على أن لا نفر» چه مونږ به نه تختو.په دواړو رواياتوکښې څه تعرض نشته.د نه تختيدو مطلب هم دا دې.چه مړه به شو. خو ستا ملګرتيا به پرې نږدو.(١)

[۳۹۳۷]حَدَّثَنِي أَحْمَدُ بْنُ إِشْكَابٍ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ فُضَيْلٍ عَنْ الْعَلَاءِ بْنِ الْمُسَيَّبِ عَنْ أَبِيهِ قَالَ لَقِيتُ الْبَرَاءَ بْنَ عَازِبٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا فَقُلْتُ طُوبَى لَكَ صَحِبْتَ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَبَايَعْتَهُ تَحْتَ الشَّجَرَةِ فَقَالَ يَا ابْنَ أَخِي إِنَّكَ لَا تَدْرِي مَا أَحْدَثْنَا بَعْدَهُ

حضرت مسيب رحمه الله فرمائي.چه زه حضرت براء بن عازب رضی الله عنه سره ملاؤ شوم .اوهغوی ته مې اووئيل.«طوبى لك صحبت النبى صلى الله عليه وسلم وبايعته تحت الشجرة» مبارك شي. تاسو درسول الله صلى الله عليه وسلم سره صحبت کړې دې.او د ونې د لاندې درته د بيعت کولو شرف حاصل شوې دې.نوحضرت براء رضی الله عنه اوفرمائيل «إنك لا تدرى ما أحدثنا بعده» يعنى تا ته معلومه نه ده.چه مونږ د رسول الله صلى الله عليه وسلم نه پس کوم نوى نوى خيزونه راوويستل.

دا دحضرت براء رضی الله عنه تواضع اوعاجزى وه.چه هغوى اووئيل.مونږ روسته کوتاهيانې کړې دى.مونږ روستو تقصيرات کړى دى.معلومه نه ده.چه د صحبت او بيعت کوم فضائل چه مونږ ته حاصل وو.هغه به باقى پاتې هم شى او که نه.او دا په اصل کښې هغه واقعاتو ته اشاره ده.کوم چه د حضرت عائشې اوحضرت على رضی الله عنهما په مينځ کښې اودحضرت معاويه او حضرت على رضی الله عنهما په مينځ کښې واقع شوى وو.اګرچه په صحابه کرامو رضی الله عنهم کښې دهريو نيت حمايت حق اوحفاظت دين وو.خودا ده چه مقابله هم شوې ده.اوتصادم هم.اوپه هغې کښې کسان هم مړۀ شوى دى.ددې وجې حضرت براء رضی الله عنه به فرمائيل.«إنك لا تدرى ما أحدثنا بعده»

[۳۹۳۸]حَدَّثَنَا إِسْحَاقُ حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ صَالِحٍ قَالَ حَدَّثَنَا مُعَاوِيَةُ هُوَ ابْنُ سَلَّامٍ عَنْ يَحْيَى عَنْ أَبِي قِلَابَةَ أَنَّ ثَابِتَ بْنَ الضَّحَّاكِ أَخْبَرَهُ أَنَّهُ بَايَعَ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تَحْتَ الشَّجَرَةِ [ر:۳۵۶۲]

[۳۹۳۹]حَدَّثَنِي أَحْمَدُ بْنُ إِسْحَاقَ حَدَّثَنَا عُثْمَانُ بْنُ عُمَرَ أَخْبَرَنَا شُعْبَةُ عَنْ قَتَادَةَ عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ إِنَّا فَتَحْنَا لَكَ فَتْحًا مُبِينًا قَالَ الْحُدَيْبِيَةُ قَالَ أَصْحَابُهُ هَنِيئًا مَرِيئًا فَمَا لَنَا فَأَنْزَلَ اللَّهُ لِيُدْخِلَ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ قَالَ شُعْبَةُ فَقَدِمْتُ الْكُوفَةَ فَحَدَّثْتُ بِهَذَا كُلِّهِ عَنْ قَتَادَةَ ثُمَّ رَجَعْتُ فَذَكَرْتُ لَهُ فَقَالَ أَمَّا إِنَّا فَتَحْنَا لَكَ فَعَنْ أَنَسٍ وَأَمَّا هَنِيئًا مَرِيئًا فَعَنْ عِكْرِمَةَ [۴۵۵۴]

قتاده بن دعامه دحضرت انس بن مالك رضی الله عنه نه روايت کوى.چه هغوى فرمائيلى دى.﴿إِنَّا فَتَحْنَا لَكَ فَتْحًا مُّبِينًا﴾ نه مراد ،،حديبيه،، ده.چونکه په دې آيت کښې خطاب نبى عليه السلام ته دې.د دې

---

(١)فتح البارى (۷/۴۵۰)_

وجې صحابه كراموﷺ نبي ته اووئيل.((هنيئا مرئيا فمالنا)) يعنى تاسوته دې مبارك شى.بنه دې وى.خكه چه الله تعالى د سورة فتح د اولنى آيت نه پس نبىﷺ ته زيرې وركړې دې. ﴿لِيَغْفِرَ لَكَ اللَّهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِكَ وَمَا تَأَخَّرَ﴾ نوصحابوﷺ عرض اوكړو.((فمالنا)) يعنى زمونږ دپاره څه دى.زمونږ په حق كښې خو څه زيرې رانغلو.نوپه دې باندې الله تعالى دا آيت نازل كړو. ﴿لِيُدْخِلَ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ﴾ (١) نود مومنانو دپاره هم زيرې راغلو.

د قتادهﷺ شاګرد شعبهﷺ فرمائى.چه دا حديث چه مې د قتادهﷺ نه واوريدل.نو زه كوفې ته لاړم.اوپوره حديث مې دهغې سنده يعنى ((قتادة عن انسﷺ)) سره بيان كړو.بيا چه كله زه قتادهﷺ ته راغلم.اودا حديث مې هغوى ته ذكركړو.نوپه هغه وخت كښې قتادهﷺ اووئيل.چه د ﴿إِنَّا فَتَحْنَا لَكَ فَتْحًا مُبِينًا﴾ تفسيرما براه راست د حضرت انسﷺ نه بلاواسطه اوريدلې دې.او((هنيئا مرئيا فمالنا)) زه د عكرمهﷺ په واسطه سره روايت كوم.

په اصل كښې قتادهﷺ اول تدليس كړې وو.ددې حديث دوه حصې دى. په اولنۍ حصه كښې د ﴿إِنَّا فَتَحْنَا لَكَ فَتْحًا مُبِينًا﴾ تفسير بيان شوې دې.چه د دې نه مراد صلح حديبيه ده.اوپه دويم جزء كښې د ﴿لِيُدْخِلَ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ﴾ سبب نزول بيان شوې دې.چه صحابوﷺ عرض اوكړو.چه زمونږ دپاره خو څه زيرې نه دې نازل شوې.نوالله تعالى دا آيت نازل كړو.دحديث اولنۍ حصه قتادهﷺ براه راست دحضرت انسﷺ نه روايت كوله.اودويمه حصه ئې براه راست د حضرت انسﷺ نه نه روايت كوله.بلكه په مينځ كښې دعكرمهﷺ واسطه وه. قتاده چه په اول ځل دا حديث شعبه ته بيان كړې وو.نود عكرمهﷺ واسطه ئې په كښې نه وه ذكركړې.بيا چه كله هغه دوباره قتادهﷺ ته ورغلو.نوهغوى اووئيل.چه دحديث دا دويمه حصه زه د عكرمهﷺ نه روايت كوم.

قتادهﷺ په مدلسينوكښې مشهور دې.خوامام بخارى اوامام مسلم رحمهما الله ددې مدلسينو هغه روايت نقل كوى.په كوم كښې چه د سماع تصريح وى.

[٣٩٣٠] حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ حَدَّثَنَا أَبُو عَامِرٍ حَدَّثَنَا إِسْرَائِيلُ عَنْ مَجْزَأَةَ بْنِ زَاهِرٍ الْأَسْلَمِيِّ عَنْ أَبِيهِ وَكَانَ مِمَّنْ شَهِدَ الشَّجَرَةَ قَالَ إِنِّي لَأُوقِدُ تَحْتَ الْقِدْرِ بِلُحُومِ الْحُمُرِ إِذْ نَادَى مُنَادِي رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَنْهَاكُمْ عَنْ لُحُومِ الْحُمُرِ وَعَنْ مَجْزَأَةَ عَنْ رَجُلٍ مِنْهُمْ مِنْ أَصْحَابِ الشَّجَرَةِ اسْمُهُ أُهْبَانُ بْنُ أَوْسٍ وَكَانَ اشْتَكَى رُكْبَتَهُ فَكَانَ إِذَا سَجَدَ جَعَلَ تَحْتَ رُكْبَتِهِ وِسَادَةً

دمجزاه بن زاهر اسلمىﷺ په بخارى كښې صرف دوه روايتونه دى.يودا او يو دې سره

---

(١) سورة الفتح (٥)_

متصل مخکښې روایت دې.(۱) دوی دخپل پلار زاهر اسلمی رضی الله عنه نه روایت کوی.((وکان ممن شهد الشجرة)) اوهغوی دصلح حدیبیه په شریکانو کښې وو.هم ددې جملې په مناسبت سره امام بخاری رحمه الله دلته دا ذکرکوی.په روایت کښې د"لحوم حمر(دخرو د غوښې) حرمت بیان شوې دې.ددې تفصیل به وړاندې د غزوه خیبر په بیان کښې راشی.ځکه چه نبی صلی الله علیه وسلم دلحوم حمر د حرمت اعلان په غزوه خیبر کښې کړې وو.

قوله: وَعَنْ مَجْزَأَةَ عَنْ رَجُلٍ مِنْهُمْ مِنْ أَصْحَابِ الشَّجَرَةِ اسْمُهُ أُهْبَانُ بْنُ أَوْسٍ: دا دماقبل سند سره متصل دې.مجزاه دیوبل سړی نه روایت کوی.کوم چه د اصحاب الشجره نه وو.دهغه نوم ،،اهبان بن اوس،، دې.(۲) ددوی په زنګون کښې تکلیف وو.نودسجدې په وخت کښې به ئې دزنګون لاندې بالخ کیخودو .اوښکاره ده چه دعذر په وجه په داسې کولو کښې څه حرج نشته.

[۴۱۷۴]حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ حَدَّثَنَا ابْنُ أَبِي عَدِيٍّ عَنْ شُعْبَةَ عَنْ يَحْيَى بْنِ سَعِيدٍ عَنْ بُشَيْرِ بْنِ يَسَارٍ عَنْ سُوَيْدِ بْنِ النُّعْمَانِ وَكَانَ مِنْ أَصْحَابِ الشَّجَرَةِ كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَأَصْحَابُهُ أُتُوا بِسَوِيقٍ فَلَاكُوهُ تَابَعَهُ مُعَاذٌ عَنْ شُعْبَةَ [ر:۲۰۶]

حضرت سویدبن نعمان رضی الله عنه چه د ((اصحاب الشجرة)) څنی وو.فرمائی.چه نبی صلی الله علیه وسلم ته ستوان راغلل.نو نبی صلی الله علیه وسلم هغه په اوبو کښې ګډ کړل.اووې څکل.

قوله: تَابَعَهُ مُعَاذٌ عَنْ شُعْبَةَ: یعنی معاذ د شعبه نه روایت کړې دې.اود ابن ابی عدی متابعت کوی.دا متابعت اسماعیلی موصولاً نقل کړې دې.(۳)

[۴۱۷۵]حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ حَاتِمِ بْنِ بَزِيعٍ حَدَّثَنَا شَاذَانُ عَنْ شُعْبَةَ عَنْ أَبِي جَمْرَةَ قَالَ سَأَلْتُ عَائِذَ بْنَ عَمْرٍو رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ وَكَانَ مِنْ أَصْحَابِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنْ أَصْحَابِ الشَّجَرَةِ هَلْ يُنْقَضُ الْوِتْرُ قَالَ إِذَا أَوْتَرْتَ مِنْ أَوَّلِهِ فَلَا تُوتِرْ مِنْ آخِرِهِ

د،،شاذان، معنی ،،فرحان،، راځی.دا لقب دې. ددوی نوم ،،اسود بن عامر ،، دې.(۴) دوی دشعبه نه نقل کوی.چه شعبه د ،،ابوجمره،، نه روایت کوی.د ،،ابوجمره،، نوم نصربن عمران،، دې.دوی د عائذبن عمرو نه تپوس اوکړو.او دوی د اصحاب الشجره څنی دې.چه آیا نقض وتر کولې شی؟ نو هغوی جواب ورکړو.کله چه د شپې په اوله حصه کښې تا وتر کړې وی.نو په آخری حصه کښې وتر مکوه.

---

(۱) عمدة القاری(۱۷\۲۲۳)_

(۲) اهبان (بضم الهمزة وسکون الهاء) بن أوس الأسلمی وکان ابتنی داراً فی الکوفة ومات بها فی صدر أیام معاویة رضی الله عنه .. یقال أنه هوالذی کلمه الذنب (وانظرعمدة القاری(۱۷\۲۲۳)_

(۳) فتح الباری(۷\۴۵۲)_

(۴) عمدة القاری (۱۷\۲۲۴)_

مسئله د نقض وتر اسحاق بن راهويه رحمه الله دنقض وتر قائل دې.اود بعضې صحابو رضي الله عنهم نه هم نقض وتر منقول دی.خواحناف رحمهم الله فرمائی.چه نقض وتر څه څیز نه دې.اود امام مالك اوامام شافعی رحمهما الله په نیز هم نقض وتر څه څیز نه دې.امام احمد بن حنبل رحمه الله فرمائی.چه اصل هم دا دې.چه نقض وتر به نشی کولې.خوکه څوك ئې اوکړی.نو زما خیال دې.چه دده دپاره به په جواز کښې ګنجائش راوخی.څکه چه دبعضې صحابو رضي الله عنهم نه نقض وتر منقول دی.(١) د نقض وتر مطلب دا دې.چه د شپې اول کښې یوکس وتر اوکړی.اوبیا د شپې په آخر کښې دهغه سترګې اوغړیدې.اوهغه تهجد کول غواړی.نو څونکه نبی ﷺ فرمائیلی دی.«اجعلوا آخرصلاتكم بالليل الوتر» (٢)(په شپه کښې وتر آخرې مونځ اوګرځوئ) ددې وجې چه د شپې په اول کښې ئې کوم وتر کړی وی.هغه دې مات کړې شی.اودا نقض وتر به داسې وی.چه د تهجدوکولونه وړاندې دې یو رکعت د ماخوستن نه پس چه ئې کوم درې رکعته وتر کړی وی.هغې سره د ملاوهلو په نیت سره اوکړی.نودا څلور رکعتونه به نفل شی.اود شپې په اول کښې چه ئې کوم وتر کړی وی.هغه به مات شی.

په روایت باب کښې د نقض وترنفی منقول ده.باقی د«اجعلوا آخرصلاتكم بالليل وترا» مطلب دا دې.که دچا یقین وی.چه دې به دتهجدو په وخت کښې پاسی.نوهغه دې وتر دهغه وخت دپاره پریږدی.اود تهجدو نه پس دې هغه اوکړی. خوکه یوکس د شپې په اول کښې وتر کړې وی.نودتهجدو په وخت کښې دې دوباره نه کوی.څکه چه دطلق بن علی رضي الله عنه روایت په ابوداود کښې موجود دې.اوهغه نسائی اوترمذی رحمهما الله هم نقل کړې دې.امام ترمذی رحمه الله هغې ته حسن وئیلې دې.اوابن حبان او ابن خزیمه رحمهما الله هغه صحیح ګرځولې دې.چه نبی ﷺ فرمائیلی دی.«لا وتران فی لیلة» (٣)یعنی په یوه شپه کښې دوه وتره نشته.

[٣٩٤٣]حَدَّثَنِي عَبْدُ اللَّهِ بْنُ يُوسُفَ أَخْبَرَنَا مَالِكٌ عَنْ زَيْدِ بْنِ أَسْلَمَ عَنْ أَبِيهِ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يَسِيرُ فِي بَعْضِ أَسْفَارِهِ وَعُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ يَسِيرُ مَعَهُ لَيْلًا فَسَأَلَهُ عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ عَنْ شَيْءٍ فَلَمْ يُجِبْهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ثُمَّ سَأَلَهُ فَلَمْ يُجِبْهُ ثُمَّ سَأَلَهُ فَلَمْ يُجِبْهُ فَقَالَ عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ ثَكِلَتْكَ أُمُّكَ يَا عُمَرُ نَزَرْتَ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ثَلَاثَ

---

(١) په مسند احمد کښې د حضرت ابن عمررضی الله عنهما نه نقض وتر منقول دی.اوګورئ مجمع الزوائد (٢/٢٤٦)_

(٢) صحیح بخاری باب لیجعل آخر صلاته وتراً کتاب الصلاة (١/١٣٦) وصحیح مسلم باب صلاة اللیل وعدد رکعات النبی ﷺ (١/٢٥٧)_

(٣) رواه أبوداودرقم ١٤٣٩ فی الصلاة باب فی نقض الوتر رقم ٤٥٠، والترمذی فی الصلاة باب ماجاء لا وتران فی لیلة والنسائی (٢٢٩و ٢٣٠) فی قیام اللیل باب نهی النبی ﷺعن الوتر فی لیلة وانظر تفصیل المسئلی فی الفتح (٢/٤٨١) کتاب الوتر)_

مَرَّاتٍ كُلَّ ذَلِكَ لَا يُجِيبُكَ قَالَ عُمَرُ فَحَرَّكْتُ بَعِيرِي ثُمَّ تَقَدَّمْتُ أَمَامَ الْمُسْلِمِينَ وَخَشِيتُ أَنْ يَنْزِلَ فِيَّ قُرْآنٌ فَمَا نَشِبْتُ أَنْ سَمِعْتُ صَارِخًا يَصْرُخُ بِي قَالَ فَقُلْتُ لَقَدْ خَشِيتُ أَنْ يَكُونَ نَزَلَ فِيَّ قُرْآنٌ وَجِئْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَسَلَّمْتُ عَلَيْهِ فَقَالَ لَقَدْ أُنْزِلَتْ عَلَيَّ اللَّيْلَةَ سُورَةٌ لَهِيَ أَحَبُّ إِلَيَّ مِمَّا طَلَعَتْ عَلَيْهِ الشَّمْسُ ثُمَّ قَرَأَ إِنَّا فَتَحْنَا لَكَ فَتْحًا مُبِينًا [ر: ٢٥٥٣و٤٨٢٥]

حضرت اسلم ﷺ فرمائی.چه رسول الله ﷺ په یوسفرباندې تشریف اوړلو.دلته د سفر تعین نشته.دطبرانی رحمه الله په روایت کښې تصریح ده.چه دا د حدیبیه سفر وو.(١) نبی ﷺ د حدیبیه نه واپس راتلو.حضرت عمر ﷺ ورسره روان وو.د شپې وخت وو.حضرت عمر فاروق ﷺ د نبی ﷺ نه د څه خبرې تپوس اوکړو.نبی ﷺ ورته جواب ورنکړو.جواب ددې وجې نبی ﷺ ورنکړو.چه په ذکرقلبی کښې مشغول وو. اوالتفات ئې اونشو اودا هم ممکن ده.چه په دغه وخت کښې په نبی ﷺ باندې وحی نازلیده.ځکه ئې جواب ورنکړو.حضرت عمر ﷺ دا اوګنړل.چه نبی ﷺ تپوس نه دې اوریدلې.نودوباره ئې تپوس اوکړو.خو نبی ﷺ جواب ورنکړو.په دریم ځل تپوس کولوباندې هم نبی ﷺ جواب ورنکړو.کله چه ئې درې ځله تپوس اوکړو.او دنبی ﷺ نه جواب ملاؤ نشو.نوحضرت عمر ﷺ اووئیل.

قوله: ثَكِلَتْكَ أُمُّكَ يَا عُمَرُ نَزَرْتَ (٢) رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ كُلَّ ذَلِكَ لَا يُجِيبُكَ: عمره! ستا مور دې تا ورك كړي.تا د رسول الله ﷺ نه درې ځله (دسوال د جواب دپاره) اصرار اوكړو.خو رسول الله په یوځل هم تا ته جواب درنكړو.حضرت عمر ﷺ ته تشویش اوپریشانی شوه.حضرت عمر ﷺ فرمائی.چه ما خپل اوښ ته پونده وركړه(یعنی تیز مې كړو) او د مسلمانانو ته وړاندې لاړم.حضرت عمر ﷺ ددې نه وړاندې چونكه څه جذباتی خبرې د رسول الله ﷺ او حضرت ابوبكر ﷺ سره كړې وې.ددې وجې اوویریدل.او دا ویره شوه ورسره.چه زما په باره كښې به د قرآن پاك څه آیت نازل شی. حضرت عمر ﷺ فرمائی.چه اوس لږ غوندې وخت تیرشوې وو.چه ما د یوآواز كونكی آواز واوریدو.هغه ماته آواز كولو.وائی.چه ما سره ویره شوه.چه زما په باره كښې به قرآن پاك نازل شوې وی.(اوپه هغې كښې به په ما باندې عتاب راغلی وی)نوزه نبی ﷺ ته راغلم.او سلام مې واچولو.نبی ﷺ اوفرمائیل .په نن شپه كښې ما باندې داسې سورت نازل شوې دې.چه هغه ماته دهرهغه څیزنه زیات محبوب دې.په كوم باندې چه نمر راختلی وی.مطلب دا دې.چه هغه څیزماته د دنیا دهریوڅیز نه زیات خوښ اومحبوب دې.ددې نه پس نبی ﷺ د سورة فتح تلاوت اوكړو.

[٣٩٤٣]حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ قَالَ سَمِعْتُ الزُّهْرِيَّ حِينَ حَدَّثَ هَذَا الْحَدِيثَ حَفِظْتُ بَعْضَهُ وَثَبَّتَنِي مَعْمَرٌ عَنْ عُرْوَةَ بْنِ الزُّبَيْرِ عَنِ الْمِسْوَرِ بْنِ مَخْرَمَةَ وَمَرْوَانَ بْنِ الْحَكَمِ يَزِيدُ

---

(١)فتح الباری(٥٨٣١٨)_

(٢)نزرت (بفتح النون وتشدید الزاء) أی الححت وضیقت علیه حتی احرجته (عمدة القاری (١٧\٢٢٥)_

أَحَدُهُمَا عَلَى صَاحِبِهِ قَالَا خَرَجَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَامَ الْحُدَيْبِيَةِ فِي بِضْعَ عَشْرَةَ مِائَةً مِنْ أَصْحَابِهِ فَلَمَّا أَتَى ذَا الْحُلَيْفَةِ قَلَّدَ الْهَدْيَ وَأَشْعَرَهُ وَأَحْرَمَ مِنْهَا بِعُمْرَةٍ وَبَعَثَ عَيْنًا لَهُ مِنْ خُزَاعَةَ وَسَارَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حَتَّى كَانَ بِغَدِيرِ الْأَشْطَاطِ أَتَاهُ عَيْنُهُ قَالَ إِنَّ قُرَيْشًا جَمَعُوا لَكَ جُمُوعًا وَقَدْ جَمَعُوا لَكَ الْأَحَابِيشَ وَهُمْ مُقَاتِلُوكَ وَصَادُّوكَ عَنِ الْبَيْتِ وَمَانِعُوكَ فَقَالَ أَشِيرُوا أَيُّهَا النَّاسُ عَلَيَّ أَتَرَوْنَ أَنْ أَمِيلَ إِلَى عِيَالِهِمْ وَذَرَارِيِّ هَؤُلَاءِ الَّذِينَ يُرِيدُونَ أَنْ يَصُدُّونَا عَنِ الْبَيْتِ فَإِنْ يَأْتُونَا كَانَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ قَدْ قَطَعَ عَيْنًا مِنَ الْمُشْرِكِينَ وَإِلَّا تَرَكْنَاهُمْ مَحْرُوبِينَ قَالَ أَبُو بَكْرٍ يَا رَسُولَ اللَّهِ خَرَجْتَ عَامِدًا لِهَذَا الْبَيْتِ لَا تُرِيدُ قَتْلَ أَحَدٍ وَلَا حَرْبَ أَحَدٍ فَتَوَجَّهْ لَهُ فَمَنْ صَدَّنَا عَنْهُ قَاتَلْنَاهُ قَالَ امْضُوا عَلَى اسْمِ اللَّهِ [ر: ۱۶۰۸]

قوله: حَفِظْتُ بَعْضَهُ وَثَبَّتَنِي مَعْمَرٌ: ددې جملې متعلق په تفصیل سره کلام تیرشوې دې.

قوله: وَبَعَثَ عَيْنًا لَهُ مِنْ خُزَاعَةَ: دهغه خزاعی جاسوس نوم ما، بسربن سفیان، خودلې وو.(۱) بعضې حضراتو بشربن سفیان دهغه نوم نقل کړې دې.(۲)

قوله: حتى كان بغدير الأشطاط أتاه عينه....: دابن اسحاق بیان دې.چه په مقام عسفان کښې جاسوس راغلې وو.(۳) اود بخاری ددې روایت نه معلومیږی.چه په غدیرا شطاط کښې جاسوس راغلې وو.خو په دې کښې څه تعارض نشته.امام احمدبن حنبل چه کوم روایت نقل کړې دې.د هغې نه وضاحت کیږی.«أتاه عينه بغدير الأشطاط وهو قريب من عسفان» چونکه غدیراشطاط او عسفان دواړه نزدې نزدې وو.ددې وجې نې په یو روایت کښې د یو نوم او په بل کښې د بل مقام نوم ذکر کړې دې.(۴)

یواشکال اود هغې جواب: دلته دا اشکال کیږی.چه د بخاری د کتاب الشروط د روایت نه خو دا پته لګی.چه نبی ﷺ په مقام غمیم کښې د خالد بن ولید د راتلو خبر صحابوؓ ته ورکړې وو.(۵) حضرت شیخ الحدیث په «جزء الحج والعمرة» کښې هم دا نقل کړی دی.چه د نبی ﷺ ته اطلاع علی الغیب په طور الله تعالی دا خبره اوخودله.اوترکومې پورې چه د جاسوس خبره ده.نوهغه صرف د قریشو د جمع کیدو نبی ﷺ ته خبر ورکړو.دخالدبن ولید د

(۱) عمدة القاری (۱۷\۲۲۵و ۲۲۶)_
(۲) فتح الباری (۷\۴۵۴)_
(۳) سیرة ابن هشام (۳\۳۲۲)_
(۴) فتح الباری (۵\۳۳۴)_
(۵) د بخاری دکتاب الشروط د په روایت کښې دی.((حتى إذا كانوا ببعض الطريق قال النبي ﷺ إن خالد بن وليد بالغميم في خيل لقريش طليعة فخذوا ذات اليمين ...)) صحيح البخاری کتاب الشروط باب الشروط فی الجهاد رقم ۲۷۳۱)_

راتلو خبر هغه نه وو ورکړې.خود ابن اسحاق په روایت کښې دا صراحت موجود دې.چه جاسوس د خالد بن ولید د راتلو خبر هم ورکړو.او د قریشو دجمع کیدو اطلاع هم ورکړه.(۱)
په دې روایاتو کښې د تطبیق صورت هم دا کیدې شی.چه په اصل کښې هغه جاسوس نبیﷺ ته د دواړو خبرو خبر ورکړې وو.او هغه د خبر ورکولونه پس نبیﷺ صحابه کرامو رضي الله عنهم ته هغه خبره بیان کړه.نو په کومو روایاتو کښې چه دی.چه نبیﷺ دخالد بن ولید د راتلو خبر صحابه کرامو رضي الله عنهم ته ورکړو.نود هغې مطلب دا دې.چه د جاسوس د خبر ورکولو نه پس نبیﷺ صحابو رضي الله عنهم ته وئیلی وی.والله اعلم.

قوله: وَقَدْ جَمَعُوا لَكَ الْأَحَابِيشَ :«احابیش»د«احوش» جمع ده.(۲) بعضې حضرات فرمائی. چه په اصل کښې احبوش ډلې ته وائی.نود«أحابیش»معنی شوه ،،ډلې،، اوابن دریدرحمه الله فرمائی. چه ،،حبشی،، ذ یو غر نوم دې.دهغې لاندې جمع شوی وو.مختلفو قبیلو دا معاهده کړې وه.چه د مسلمانانو خلاف به په شریکه جنګ کوو.ددې ،،حبشی،، غر په مناسبت سره دې خلقو ته ،،احابیش،، وئیلی شی.(۳)

«الأشطاط»دا لفظ دبخاری په اکثرونسخو کښې نشته.اوپه ظاهره معلومیږی . چه دا د راوی وهم دې.که دا صحیح اومنلې شی.نو بیا به دې وئیلو ته ضرورت پیښیږی.چه دا د «شطط» جمع ده.او ددې معنی تجاوز راځی.(۴)

د«الأحابیش الأشطاط» معنی به وی.دا ډلې چه هغوی د تعداد او شمار نه تیر شوی دی.اودا به کنایه وی.د هغوی د کثرت نه،نو معنی به شی.«جمعوالك الجماعات الكثيرة»

قوله: فَقَالَ أَشِيرُوا أَيُّهَا النَّاسُ عَلَيَّ أَتَرَوْنَ أَنْ أَمِيلَ إِلَى عِيَالِهِمْ وَذَرَارِيِّ هَؤُلَاءِ الَّذِينَ يُرِيدُونَ أَنْ يَصُدُّونَا عَنْ الْبَيْتِ: نو رسول اللهﷺ اوفرمائیل.خلقو ماته مشوره راکړئ.ستاسو څه خیال دې.دا کوم خلق چه مونږ د بیت الله نه منع کول غواړی.آیا ددوی د بچو او عیال طرف ته لاړ شم.

قوله: فَإِنْ يَأْتُونَا كَانَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ قَدْ قَطَعَ عَيْنًا مِنْ الْمُشْرِكِينَ: نوکه دا خلق مونږ ته (د خپلو بچو د حفاظت په غرض) راشی.نو الله تعالی به د مشرکانو نه یو ډله جدا کړی.اوکه دغه خلق مونږ ته رانغلل.نومونږ به دوی ته شکست ورکړو.

---

۱ ،اوګورئ (سیرة ابن هشام (۳۲۲/۳)_
۲ ،تعلیقات لامع الدراری للشیخ زکریا رحمه الله (۳۴۷/۸)_
۳ ،اوګورئ النهایة لابن الأثیر(۳۳۰/۱)_
۴ ، وفی مختار الصحاح (۳۳۷و ۳۳۸) الشطط بفتحتین مجاوزة القدر فی کل شئ وفی الحدیث ((لها مهرمثلها لا وکس ولا شطط)) أی لانقصان ولا زیادة)_

«عين» معنى جاسوس راځي.دغه شان ددې معنی ډله هم راځي.دلته دواړه معانی مراد کيدې شي.دلته د جملې مختلف مطلبونه بيان شوی دی.

① يو مطلب ددې دا دې.چه قريشو سره ډيرې قبيلې جمع شوی دی.او روسته دهغوی اهل وعيال غير محفوظ دی.نومونږ به ددې قبيلو په کورونو باندې حمله اوکړو.چه د حملې خبر دې قبيلو ته اورسی.نو دوی خو به يا دخپلو بچو د حفاظت دپاره مونږ سره دجنګ دپاره راځی..نوقريش به کمزوری شی.ځکه چه دهغوی جمع شوې لښکربه منتشر شی.او هم دا مطلب دې د «كان الله عزوجل قد انقطع عيناً من المشركين» يعنی «كان الله عزوجل قطع من المشركين جماعة» يعنی الله تعالی د مشرکانو نه يو جماعت او ډله قطع او جدا کړه.اوکه دغه خلق دخپل اهل وعيال د حفاظت دپاره رانشی.نو مونږ به هغوی شکست خوړلې پريږدو.ځکه چه دهغوی په بچو، ښځو او کورونو به مو قبضه کړې وی.

په دې صورت کښې د «عين» معنی ډله اخستې شوې ده.دا مطلب په زاد المعاد کښې حافظ ابن قيم د امام احمد بن حنبل رحمه الله په حوالې سره متعين کړې دې.هلته د روايت الفاظ دا دی.«وإن يجيئوا تكن عنقا قطعها الله»[1]«عنق» ډلې ته وائی.اوچونکه د «عين» معنی د ډلې هم راځي.[2] ځکه ددې روايت په بناء باندې به دلته هم د «عين» نه ډله مراد وی.اوهم دا مطلب مولانا رشيد احمد ګنګوهی رحمه الله په «لامع الدراری» کښې بيان کړې دې.هغوی فرمائی «ومعنى قوله قطع عيناً من المشركين أى جماعة من المشركين فإن الكفار لما رجعوا إلى أهليهم لم يبق مع أهل مكة منهم أحد فنقل جماعتهم..» [3]

② خوکه په «قطع عيناً من المشركين» کښې د «عين» نه مراد جاسوس واخستې شی.نو په دغه وخت کښې به مطلب دا وی.چه کله مونږ ددې کافرانو په کورونو باندې حمله اوکړو اوهغوی دخپل اهل وعيال دحفاظت دپاره مونږ ته راشی.نوبيا به مونږ ته اهل مکه طرف ته د جاسوس ليږلو ضرورت نه وی.ځکه چه جاسوس د دشمن د تعداد وغيره معلومولو دپاره ليږلې شی.اوهرکله چه مونږ ته معلومه شی. چه هلته صرف قريش دی.باقی قبيلې تلی دی. نود جاسوس ضرورت به باقی پاتې نشی.د«قطع عيناً من المشركين» مطلب به وی.الله تعالی مشرکانو طرف ته د جاسوس ليږلو ضرورت زمونږ نه ختم او قطع کړو.

③ اوصاحب د لامع الدراری رحمه الله فرمائی.«ويمكن أن يكون المعنى أنهم إذا رجعوا إليهم لم تحتج إلى بعث جاسوس، إلى مكة ليعلم لنا علم من اجتمع فيها من الكفار، إذ لا يبقى هناك غير قريش، فلا يحتاج إلى بعث

---

[1] زاد المعاد (۲۸۹/۳)_
[2] تعليقات لامع الدراری (۳۴۵/۸)_
[3] لامع الدراری (۳۴۶/۸و ۳۴۷)_

جاسوس، لحصول العلم بأنه ليس فيها أحد ممن سواهم))[1] په ((قطع عينا من المشركين)) كښې ،،عيناً،، د جاسوس په معنى كښې اخلى. د دې جملې معنى علامه عينى.قسطلانى او محشى هم بيان كړې ده.اوهغه دا كه دا مشركانو د جنګ كولو دپاره مونږ ته راشى.نو په دغه صورت كښې كه مونږ هغوى ته جاسوس اوليږو.ددې به څه فائده نه وى.دجاسوس د خبر راوړو نه پس هم كه د مشركانو سره د جنګ نوبت راشى.نوددې مطلب به دا وى.چه مونږ هډو جاسوس ليږلې نه وو.الله تعالى زمونږ جاسوس كوم چه مونږ د مشركانو خبر راوړو دپاره ليږلې وو.قطع كړو.يعنى بې فائدې او بې اثره كړو.[2]

خو ددې جملې دا مطلب صحيح نه دې.څكه چه ددې مطلب بنياد په دې مفروضه باندې دې.چه د جاسوس فائده د جنګ نه بچ كيدل دى.نوكه جنګ اوشو.نو د جاسوس څه فائده اونشوه.خودا مفروضه صحيح نه ده.څكه چه ډيركرته د جاسوس ليږلو باوجود جنګ اوشى.خود جاسوس په خبرونو سره په نورو احتياطى تدبيرونو كښې مدد ملاويږى.او دجاسوس فائده وى.

[۳۹۳۵] حَدَّثَنِي إِسْحَاقُ أَخْبَرَنَا يَعْقُوبُ حَدَّثَنِي ابْنُ أَخِي ابْنِ شِهَابٍ عَنْ عَمِّهِ أَخْبَرَنِي عُرْوَةُ بْنُ الزُّبَيْرِ أَنَّهُ سَمِعَ مَرْوَانَ بْنَ الْحَكَمِ وَالْمِسْوَرَ بْنَ مَخْرَمَةَ يُخْبِرَانِ خَبَرًا مِنْ خَبَرِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي عُمْرَةِ الْحُدَيْبِيَةِ فَكَانَ فِيمَا أَخْبَرَنِي عُرْوَةُ عَنْهُمَا أَنَّهُ لَمَّا كَاتَبَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ سُهَيْلَ بْنَ عَمْرٍو يَوْمَ الْحُدَيْبِيَةِ عَلَى قَضِيَّةِ الْمُدَّةِ وَكَانَ فِيمَا اشْتَرَطَ سُهَيْلُ بْنُ عَمْرٍو أَنَّهُ قَالَ لَا يَأْتِيكَ مِنَّا أَحَدٌ وَإِنْ كَانَ عَلَى دِينِكَ إِلَّا رَدَدْتَهُ إِلَيْنَا وَخَلَّيْتَ بَيْنَنَا وَبَيْنَهُ وَأَبَى سُهَيْلٌ أَنْ يُقَاضِيَ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَّا عَلَى ذَلِكَ فَكَرِهَ الْمُؤْمِنُونَ ذَلِكَ وَامَّعَضُوا فَتَكَلَّمُوا فِيهِ فَلَمَّا أَبَى سُهَيْلٌ أَنْ يُقَاضِيَ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَّا عَلَى ذَلِكَ كَاتَبَهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَرَدَّ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَبَا جَنْدَلِ بْنَ سُهَيْلٍ يَوْمَئِذٍ إِلَى أَبِيهِ سُهَيْلِ بْنِ عَمْرٍو وَلَمْ يَأْتِ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَحَدٌ مِنَ الرِّجَالِ إِلَّا رَدَّهُ فِي تِلْكَ الْمُدَّةِ وَإِنْ كَانَ مُسْلِمًا وَجَاءَتِ الْمُؤْمِنَاتُ مُهَاجِرَاتٍ فَكَانَتْ أُمُّ كُلْثُومٍ بِنْتُ عُقْبَةَ بْنِ أَبِي مُعَيْطٍ مِمَّنْ خَرَجَ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَهِيَ عَاتِقٌ فَجَاءَ أَهْلُهَا يَسْأَلُونَ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ يَرْجِعَهَا إِلَيْهِمْ حَتَّى أَنْزَلَ اللَّهُ تَعَالَى فِي الْمُؤْمِنَاتِ مَا أَنْزَلَ

[۳۹۳۶] قَالَ ابْنُ شِهَابٍ وَأَخْبَرَنِي عُرْوَةُ بْنُ الزُّبَيْرِ أَنَّ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا زَوْجَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَتْ إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يَمْتَحِنُ مَنْ هَاجَرَ

---

[1] لامع الدرارى (۸\۲٤٦و ۲٤۷)_

[2] عمدة القارى (۱۷\۲۲٦)_

مِنَ الْمُؤْمِنَاتِ بِهَذِهِ الْآيَةِ يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ إِذَا جَاءَكَ الْمُؤْمِنَاتُ يُبَايِعْنَكَ وَعَنْ عَمِّهِ قَالَ بَلَغَنَا حِينَ أَمَرَ اللَّهُ رَسُولَهُ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ يَرُدَّ إِلَى الْمُشْرِكِينَ مَا أَنْفَقُوا عَلَى مَنْ هَاجَرَ مِنْ أَزْوَاجِهِمْ وَبَلَغَنَا أَنَّ أَبَا بَصِيرٍ فَذَكَرَهُ بِطُولِهِ

قوله: حدثني اسحاق .. حدثني ابن أخي ابن شهاب: دابن شهاب د وراره، نوم ،،محمد بن عبدالله،، دي.

قوله: فَكَرِهَ الْمُؤْمِنُونَ ذَلِكَ وَامَّعَضُوا فَتَكَلَّمُوا فِيهِ: ((امعضوا))اصل كښې((انمعضوا))وو.دنون په ميم كښې ادغام اوشو، ((امعضوا))ترې جوړ شو.ددې معنى ده.بې مزې.ناخوښول.مطلب دا دې چه اهل ايمان په دې صلح بې خونده شول.او هم په زړه كښې دننه دننه ئې خفگان كولو.

قوله: وَجَاءَتِ الْمُؤْمِنَاتُ مُهَاجِرَاتٍ ....: مسلمانانې ښځې د صلح حديبيه نه پس نبى ﷺ ته راغلې.مشركانو د دوى د واپسۍ مطالبه اوكړه.خو نبى ﷺ د دوى د واپس كولو نه انكار اوكړو.يو خو ددې وجې چه په صلح كښې د ((رجل)) لفظ وو.نو ښځه د صلحې د شرائطو په پابندۍ كښې داخله نه وه.او دويم د دې وجې چه قرآن كريم حكم وركړې وو.چه ﴿فَلَا تَرْجِعُوهُنَّ إِلَى الْكُفَّارِ﴾ (١)

دلته دا سوال كيږى.چه د ﴿فَلَا تَرْجِعُوهُنَّ﴾ حكم د صلح په عام حكم كښې تخصيص وو.اوكه د.صلحې دحكم نسخ وه.په دې باره كښې د ابن عربى او د نورو حضراتو رائې دا ده.چه دقرآنى حكم په وجه د صلح په عام حكم كښې تخصيص اوشو.البته د بعضې نورو حضراتو رائې ده.چه حكم قرآنى ددې حكم ناسخ دې.

په دې صورت كښې دا مسئله پيدا كيږى.چه آيا قرآن د سنت دپاره ناسخ كيدې شى؟دامام شافعى رحمه الله مشهور قول دا دې.چه قرآن د سنت دپاره ناسخ نشى كيدې.خو نور حضرات فرمائى، چه لكه څنګه د قرآن يو آيت د بل آيت دپاره ناسخ جوړيدې شى.دغه شان قرآن د حديث دپاره هم ناسخ كيدې شى.(٢)

[٣٩٣٧/٣٩٣٩] حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ عَنْ مَالِكٍ عَنْ نَافِعٍ أَنَّ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا خَرَجَ مُعْتَمِرًا فِي الْفِتْنَةِ فَقَالَ إِنْ صُدِدْتُ عَنِ الْبَيْتِ صَنَعْنَا كَمَا صَنَعْنَا مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَأَهَلَّ بِعُمْرَةٍ مِنْ أَجْلِ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ أَهَلَّ بِعُمْرَةٍ عَامَ الْحُدَيْبِيَةِ

[٣٩٣٨] حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ حَدَّثَنَا يَحْيَى عَنْ عُبَيْدِ اللَّهِ عَنْ نَافِعٍ عَنِ ابْنِ عُمَرَ أَنَّهُ أَهَلَّ وَقَالَ إِنْ حِيلَ بَيْنِي وَبَيْنَهُ لَفَعَلْتُ كَمَا فَعَلَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حِينَ حَالَتْ كُفَّارُ قُرَيْشٍ

---

(١) سورة الممتحنة:١٠)_

(٢) اوګورئ كشف الأسرار على أصول فخر الإسلام (١٧٥\٣و١٧٦) باب تقسيم الناسخ)_

بَیْنَهُ وَتَلَا لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ اللَّهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ

[۳۹۳۹] حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ أَسْمَاءَ حَدَّثَنَا جُوَيْرِيَةُ عَنْ نَافِعٍ أَنَّ عُبَيْدَ اللَّهِ بْنَ عَبْدِ اللَّهِ وَسَالِمَ بْنَ عَبْدِ اللَّهِ أَخْبَرَاهُ أَنَّهُمَا كَلَّمَا عَبْدَ اللَّهِ بْنَ عُمَرَ ح وحَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ حَدَّثَنَا جُوَيْرِيَةُ عَنْ نَافِعٍ أَنَّ بَعْضَ بَنِي عَبْدِ اللَّهِ قَالَ لَهُ لَوْ أَقَمْتَ الْعَامَ فَإِنِّي أَخَافُ أَنْ لَا تَصِلَ إِلَى الْبَيْتِ قَالَ خَرَجْنَا مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَحَالَ كُفَّارُ قُرَيْشٍ دُونَ الْبَيْتِ فَنَحَرَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ هَدَايَاهُ وَحَلَقَ وَقَصَّرَ أَصْحَابُهُ وَقَالَ أُشْهِدُكُمْ أَنِّي أَوْجَبْتُ عُمْرَةً فَإِنْ خُلِّيَ بَيْنِي وَبَيْنَ الْبَيْتِ طُفْتُ وَإِنْ حِيلَ بَيْنِي وَبَيْنَ الْبَيْتِ صَنَعْتُ كَمَا صَنَعَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَسَارَ سَاعَةً ثُمَّ قَالَ مَا أُرَى شَأْنَهُمَا إِلَّا وَاحِدًا أُشْهِدُكُمْ أَنِّي قَدْ أَوْجَبْتُ حَجَّةً مَعَ عُمْرَتِي فَطَافَ طَوَافًا وَاحِدًا وَسَعْيًا وَاحِدًا حَتَّى حَلَّ مِنْهُمَا جَمِيعًا [ر: ۱۵۵۸]

قوله: حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ عَنْ مَالِكٍ: حضرت عبدالله بن عمر رضی الله عنهما د فتنې په زمانه کښې د عمرې په اراده روان شو.(د فتنې نه د حضرت عبدالله بن زبير رضی الله عنهما او حجاج بن يوسف قضيه مراد ده) وې فرمائيل.که مونږ د بيت الله د تګ نه منع کړې شو.نو بيا به هم هغه طريقه اختياروو،کومه چه رسول الله ﷺ اختيار کړې وه.نو دوی د عمرې احرام اوتړلو،ځکه چه نبی ﷺ هم د حديبيه په کال د عمرې احرام تړلې وو.

قوله: حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ: په دې روايت کښې هم د حضرت ابن عمر رضی الله عنهما د عمرې واقعه ذکر ده.

قوله: حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ: دا په دريم سند سره امام بخاری رحمه الله د حضرت عبدالله بن عمر رضی الله عنهما واقعه ذکر کوی.اودا تفيصلی دې.

[۳۹۵۰/۳۹۵۱] حَدَّثَنِي شُجَاعُ بْنُ الْوَلِيدِ سَمِعَ النَّضْرَ بْنَ مُحَمَّدٍ حَدَّثَنَا صَخْرٌ عَنْ نَافِعٍ قَالَ إِنَّ النَّاسَ يَتَحَدَّثُونَ أَنَّ ابْنَ عُمَرَ أَسْلَمَ قَبْلَ عُمَرَ وَلَيْسَ كَذَلِكَ وَلَكِنْ عُمَرُ يَوْمَ الْحُدَيْبِيَةِ أَرْسَلَ عَبْدَ اللَّهِ إِلَى فَرَسٍ لَهُ عِنْدَ رَجُلٍ مِنَ الْأَنْصَارِ يَأْتِي بِهِ لِيُقَاتِلَ عَلَيْهِ وَرَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُبَايِعُ عِنْدَ الشَّجَرَةِ وَعُمَرُ لَا يَدْرِي بِذَلِكَ فَبَايَعَهُ عَبْدُ اللَّهِ ثُمَّ ذَهَبَ إِلَى الْفَرَسِ فَجَاءَ بِهِ إِلَى عُمَرَ وَعُمَرُ يَسْتَلْئِمُ لِلْقِتَالِ فَأَخْبَرَهُ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُبَايِعُ تَحْتَ الشَّجَرَةِ قَالَ فَانْطَلَقَ فَذَهَبَ مَعَهُ حَتَّى بَايَعَ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَهِيَ الَّتِي يَتَحَدَّثُ النَّاسُ أَنَّ ابْنَ عُمَرَ أَسْلَمَ قَبْلَ عُمَرَ

شجاع بن الوليد دامام بخاری رحمه الله د زمانې وو.اودهغوی په بخاری کښې صرف دا يو روايت دې.([1]) دوی د نضربن محمد نه روايت کوی.د نضربن محمد هم په بخاری کښې صرف دا يو روايت دې.([2])

[1] عمدة القاری(۲۲۸\۱۷)_

[2] عمدة القاری(۲۲۸\۱۷)_

نافع وائي.چه خلق دا وائي،چه حضرت ابن عمر ﷺ د حضرت عمر ﷺ نه وړاندې مسلمان شوې دې.حال دا چه دا خبره صحيح نه ده،بلکه داسې شوې وه.چه حضرت عمر ﷺ د صلح حديبيه په موقع باندې حضرت ابن عمر ﷺ يو انصارى د خپل اس راوستو دپاره اوليږلو.په دغه دوران کښې نبى ﷺ د ونې لاندې بيعت اخستل شروع کړو.حضرت عمر ﷺ ته لا معلومه نه وه.چه د بيعت سلسله شروع شوې ده.حضرت عبدالله اول بيعت اوکړو.او بيا د اس راوستو دپاره لاړلو .کله چه دوى حضرت عمر ﷺ ته اس راوستلو.نو دوى د جنګ دپاره زغره اغوستله.حضرت ابن عمر ﷺ ورته اووئيل.چه نبى ﷺ بيعت اخلى.نو حضرت عمر ﷺ لاړلو.نو د نبى ﷺ سره ئې بيعت اوکړو.بس دومره خبره وه.اوخلقو مشهوره کړه.چه حضرت ابن عمر ﷺ د حضرت عمر ﷺ نه وړاندې مسلمان شوې دې.

[٣٩٥١]وَقَالَ هِشَامُ بْنُ عَمَّارٍ حَدَّثَنَا الْوَلِيدُ بْنُ مُسْلِمٍ حَدَّثَنَا عُمَرُ بْنُ مُحَمَّدٍ الْعُمَرِيُّ أَخْبَرَنِي نَافِعٌ عَنْ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا أَنَّ النَّاسَ كَانُوا مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَوْمَ الْحُدَيْبِيَةِ تَفَرَّقُوا فِي ظِلَالِ الشَّجَرِ فَإِذَا النَّاسُ مُحْدِقُونَ بِالنَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ يَا عَبْدَ اللَّهِ انْظُرْ مَا شَأْنُ النَّاسِ قَدْ أَحْدَقُوا بِرَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَوَجَدَهُمْ يُبَايِعُونَ فَبَايَعَ ثُمَّ رَجَعَ إِلَى عُمَرَ فَخَرَجَ فَبَايَعَ

دا تعليق دې.اسماعيلى دا موصولاً نقل کړې دې.[1]

حضرت ابن عمر ﷺ فرمائى.چه د نبى ﷺ سره په حديبيه کښې کوم کسان وو.هغوى هلته د ونو په سيورى کښې خوارۀ وارۀ شول.ناڅاپه ما اوکتل.چه خلق دنبى ﷺ نه ګيرچاپيره راتاؤ شوى دى.نوحضرت عمر ﷺ اووئيل.عبدالله لږ اوګوره ،چه دا څه قصه ده؟ ابن عمر ﷺ چه کله لاړلو.او وې کتل.چه خلق بيعت کوى. نو هغوى پخپله بيعت اوکړو.او بيا راغلو.حضرت عمر ﷺ ته ئې خبر ورکړو.نو هغوى هم لاړلو.او بيعت ئې اوکړو.

ددې نه په وړاندينى روايت کښې وو.چه حضرت عمر ﷺ عبدالله ﷺ ته اووئيل.چه انصارى سره زما اس دې.هغه راوله.او په دې روايت کښې دى.چه حضرت عمر ﷺ اووئيل.لږ اوګوره. چه دا خلق د نبى ﷺ نه ګيرچاپيره ولې راجمع کيږى؟

خوپه دې دواړو خبرو کښې څه تعارض نشته.کيدې شى،حضرت عمر ﷺ ابن عمر ﷺ ته دواړه خبرې کړې وى.چه اس راوله.او اوګوره چه دا خلق ولې راجمع کيږى.يو راوى دا خبره بيان کړې ده.اوبل راوى دويمه خبره ذکر کړې ده.[2]

[٣٩٥٢]حَدَّثَنَا ابْنُ نُمَيْرٍ حَدَّثَنَا يَعْلَى حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ قَالَ سَمِعْتُ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ أَبِي أَوْفَى رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ كُنَّا مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حِينَ اعْتَمَرَ فَطَافَ فَطُفْنَا مَعَهُ وَصَلَّى وَصَلَّيْنَا مَعَهُ وَسَعَى بَيْنَ الصَّفَا وَالْمَرْوَةِ فَكُنَّا نَسْتُرُهُ مِنْ أَهْلِ مَكَّةَ لَا يُصِيبُهُ أَحَدٌ بِشَيْءٍ

---

[1] عمدة القارى (١٧\٢٢٩)_
[2] فتح البارى (٧\٤٥٦)_

دامحمدبن عبدالله بن نمیردې.فرمائی.چه حضرت عبدالله بن ابی اوفی فرمائی.چه مونږ د رسول الله ﷺ سره د عمرة القضاء ادا کولو دپاره تلی وو.نبی ﷺ طواف اوکړو.مونږ هم د دوی سره طواف اوکړو.نبی ﷺ مونځ اوکړو. مونږ هم دوی سره مونځ اوکړو.بیا نبی ﷺ د صفا مروه په مینځ کښې سعی اوکړه.مونږ نبی ﷺ د اهل مکه د شراو دهغوی د ضرر رسولو د ویرې د وجې پټ کړې وو.یعنی نبی ﷺ مونږ په خپله ګیره کښې اخستې وو.او روان وو.چه نبی ﷺ ته څوك تکلیف اونه رسوی.

په دې روایت کښې د عمرة القضاء واقعه ده.ددې تعلق په ظاهره د صلح حدیبیه سره نشته.خوهرکله چه د عمرة القضاء فیصله د صلح حدیبیه په موقع شوې وه.ددې مناسبت په وجه امام بخاری رحمه الله دا روایت دلته ذکر کړو.

[۳۹۵۳]حَدَّثَنَا الْحَسَنُ بْنُ إِسْحَاقَ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ سَابِقٍ حَدَّثَنَا مَالِكُ بْنُ مِغْوَلٍ قَالَ سَمِعْتُ أَبَا حَصِينٍ قَالَ قَالَ أَبُو وَائِلٍ لَمَّا قَدِمَ سَهْلُ بْنُ حُنَيْفٍ مِنْ صِفِّينَ أَتَيْنَاهُ نَسْتَخْبِرُهُ فَقَالَ اتَّهِمُوا الرَّأْيَ فَلَقَدْ رَأَيْتُنِي يَوْمَ أَبِي جَنْدَلٍ وَلَوْ أَسْتَطِيعُ أَنْ أَرُدَّ عَلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَمْرَهُ لَرَدَدْتُ وَاللَّهُ وَرَسُولُهُ أَعْلَمُ وَمَا وَضَعْنَا أَسْيَافَنَا عَلَى عَوَاتِقِنَا لِأَمْرٍ يُفْظِعُنَا إِلَّا أَسْهَلْنَ بِنَا إِلَى أَمْرٍ نَعْرِفُهُ قَبْلَ هَذَا الْأَمْرِ مَا نَسُدُّ مِنْهَا خُصْمًا إِلَّا انْفَجَرَ عَلَيْنَا خُصْمٌ مَا نَدْرِي كَيْفَ نَأْتِي لَهُ[ر:۱۵۲۳]

دحسن بن اسحاق په بخاری کښې صرف دا یو روایت راغلې دې.(۱)

قوله: قَالَ قَالَ أَبُو وَائِلٍ لَمَّا قَدِمَ سَهْلُ بْنُ حُنَيْفٍ مِنْ صِفِّينَ أَتَيْنَاهُ نَسْتَخْبِرُهُ: د ابو وائل نوم شقیق بن سلمه دې.فرمائی،کله چه سهل بن حنیف د صفین نه راغلو.نو مونږ هغه ته ورغلو.چه دحالاتو تپوس ترې اوکړو.

یواشکال او دهغې جواب: دلته یو اشکال کیږی.چه ددې روایت نه په ظاهره دا معلومیږی.چه ابووائل په جنګ صفین کښې شریك نه وو.حضرت سهل بن حنیف په جنګ کښې شریك وو.کله چه هغه د جنګ صفین نه واپس شو.نودهغه نه د حالاتو معلومولو دپاره ابو وائل هغه ته ورغلو.حال دا چه امام بخاری رحمه الله دا روایت په کتاب الجهاد کښې نقل کړې دې.په هغې کښې دا تصریح ده.چه ابووائل په جنګ صفین کښې په خپله شریك وو.(۲) او په بعضې روایاتوکښې دا هم راغلی دی.چه د سهل بن حنیف نه ابو وائیل تپوس هم په جنګ صفین کښې کړې وو.

---

۱ ،وکان حسن بن اسحاق من أصحاب ابن المبارک ومات سنة أحدی وأربعین ومائتین وماله فی البخاری سوی هذا الحدیث وانظرفتح الباری (۷\۴۵۸)_

۲ ،د روایت الفاظ دا دی.((الأعمش قال :سألت أبا وائل، شهدت صفین ؟ قال:نعم... کتاب الجهاد باب إثم من عاهد ثم غدر رقم الحدیث:۳۱۸۱)_

ددې اشکال جواب دا دې.چه په جنګ صفین کښې ابووائل شریك وو.په دې کښې څه شك نشته.دغه شان په کومو روایاتو کښې چه راغلی دی.چه د سهل بن حنیف نه ابووائل هم په جنګ صفین کښې تپوس کړې وو.هغه هم صحیح دی.البته دلته په روایت باب کښې د حضرت ابو وائل دا وینا چه کله سهل بن حنیف د جنګ صفین نه راواپس شو.نو مونږ دهغه نه تپوس اوکړو.ددې په باره کښې تاسو دا ونیلې شئ.چه د جنګ د واپسئ نه پس د ابو وائل دهغه نه تپوس کول د نورو خلقو اورولو دپاره وو.په خپله خو هغوی د دوی نه هم په جنګ صفین کښې سوال کړې وو.خو اوس سوال ددې وجې کوی.چه نور خلق هم سوال او جواب واوری.

په اصل کښې په حضرت سهل بن حنیف باندې د حضرت علی رضی الله عنه د ملګرو دا اعتراض وو.چه ته په قتال کښې د اهل شام په مقابله کښې د زیاتې دلچسپئ مظاهره نه کوې.(۱) دا تپوس چه کله د حضرت سهل بن حنیف نه اوشو.نو هغه اوونیل.

قوله: اتَّهِمُوا الرَّأْيَ فَلَقَدْ رَأَيْتُنِي يَوْمَ أَبِي جَنْدَلٍ وَلَوْ أَسْتَطِيعُ أَنْ أَرُدَّ عَلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَمْرَهُ لَرَدَدْتُ وَاللَّهُ وَرَسُولُهُ أَعْلَمُ: تاسو خپله رائې متهمه اوګڼرئ.ما په یوم ابی جندل (صلح حدیبیه) کښې خپل ځان لیدلې دې.که په دغه ورځ زما دپاره د نبی صلی الله علیه وسلم فیصله رد.کول ممکن وو.نو ما به خامخا رد کړې وه.خوالله اودهغه رسول ښه پوهیږی.(چه فائده په کوم څیز کښې ده)

دحضرت سهل بن حنیف رضی الله عنه ددې جواب مطلب او پس منظر دا دې.چه ملګرو ته د حضرت علی رضی الله عنه او حضرت امیرمعاویه رضی الله عنه په مینځ کښې جنګ شروع شو.نو په جنګ کښې حضرت علی رضی الله عنه ته غلبه حاصله شوه.دحضرت امیرمعاویه رضی الله عنه ملګری زیات قتلیدل.او نزدې وه چه هغوی پوره ماتې خوړلې وو.په دغه دوران کښې حضرت عمروبن العاص رضی الله عنه حضرت امیر معاویه رضی الله عنه ته مشوره ورکړه.چه یو صورت داسې دې.که مونږ هغه اختیار کړو.نودا د وینې تویدل به اودریږی.اود هغوی غلبه به موقوف شی.هغه دا چه حضرت علی رضی الله عنه ته قرآن اولیږه.او ورته اووایه.چه دا به زمونږ او ستاسو په مینځ کښې فیصله کوی. زما امید دې.چه حضرت علی رضی الله عنه به دا پیشکش قبول کړی.اودغه شان به جنګ موقوف شی.

نوحضرت معاویه رضی الله عنه دحضرت عمروبن العاص رضی الله عنه په مشوره باندې عمل اوکړو.اوحضرت علی رضی الله عنه ته ئې اوونیل.چه زمونږ او ستاسو په مینځ کښې به فیصله قرآن کوی.حضرت علی رضی الله عنه اوونیل.ددې نه غوره بله کومه فیصله کیدې شی.په دې موقع باندې د حضرت علی رضی الله عنه بعضې ملګرو دهغوی سره اختلاف اوکړو.او وې ونیل.چه ته په دې وخت کښې قرآن حکم مه منه.په دې وخت کښې جنګ جاری ساتل پکار دی.ځکه چه زمونږ تله درنه ده.او مونږ پوره غلبه حاصلولې شو.په دې باندې حضرت سهل بن حنیف رضی الله عنه خلقو ته خطاب اوکړو.او وې ونیل.((أیها الناس إتهموا أنفسکم...)) یعنی تاسو خپل ځان (او خپله رائې) هم

---

۱ عمدة القاری (۱۷/۲۳۰)_

متهمه اوګڼرئ.دا مه ګڼرئ.چه صرف ستاسو رائې صحیح ده.کیدې شی.چه د فریق مخالف رائې صحیح وی.ځکه چه په صلح حدیبیه کښې زه موجودووم.اوپه هغه وخت کښې زما هم دا رائې وه.چه جنګ کیدل پکار دی.صلح نه ده پکار،خوپه هغه وخت کښې مونږ خپله رائې پریخوده.او د نبی ﷺ په رائې مو عمل اوکړو .دهغې نتیجه ښه او انجام د خیر شو.حال دا چه هلته معامله د کفر او داسلام وه. اودلته خود مسلمانانو په خپل مینځ کښې مسئله ده.نو په دې کښې هم خپله رائې صحیح ګڼړل اود مسلمانانو قتل بې دریغه جاری ساتلو باندې اصرار کول نه دی پکار.

ددې روایت دا تفصیل امام احمد بن حنبل رحمه الله په خپل مسند کښې بیان کړې دې.دلته د بخاری روایت مختصر دې.(۱)

قوله: وَمَا وَضَعْنَا أَسْيَافَنَا عَلَى عَوَاتِقِنَا لِأَمْرٍ يُفْظِعُنَا (۲) إِلَّا أَسْهَلْنَ بِنَا إِلَى أَمْرٍ نَعْرِفُهُ قَبْلَ هَذَا الْأَمْرِ مَا نَسُدُّ مِنْهَا (۳) خُصْمًا إِلَّا انْفَجَرَ عَلَيْنَا خُصْمٌ مَا نَدْرِي كَيْفَ نَأْتِي لَهُ: اومونږ خپلې اورې د یو داسې کار دپاره کوم چه مونږ په ویرې کښې واچوی. تورې نه دی اوچتې کړې.خو ددې دپاره چه دا تورې هغه معامله زمونږ دپاره آسانه کړی.خود جنګ صفین دا معامله دومره ګرانه او مشکله جوړه شوې وه.چه اوس مونږ ددې یو طرف لا بند (اوصحیح) کړې نه وی،چه بل طرف ئې شلیږی.په پوهه کښې نه راځی.چه څنګه به دا معامله حل کړو.

د حضرت سهل بن حنیف د دې جملې مقصد دا دې.چه دحضرت عثمان رضی الله عنه د شهادت نه پس چه په مسلمانانو کښې د فتنې کومه دروازه پرانستې شوې ده.په پوهه کښې نه راځی.چه دا دروازه به څنګه بنده کړې شی.ددې نه وړاندې چه به کله مونږ د جهاد دپاره توره اوچتوله.او د کومې فتنې د ختمولو دپاره به تلو. نو هغه فتنه به ختمه شوه.خود موجوده فتنې نوعیت دهغې نه بیخی مختلف دې.

چونکه په دې روایت کښې حضرت سهل بن حنیف رضی الله عنه په صلح حدیبیه کښې د خپلې موجودګئ ذکر کړې دې.هم ددې مناسبت په وجه امام بخاری رحمه الله دا روایت دلته تخریج کړې دې.والله اعلم.

[۳۹۵۳/۳۹۵۵] حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ حَرْبٍ حَدَّثَنَا حَمَّادُ بْنُ زَيْدٍ عَنْ أَيُّوبَ عَنْ مُجَاهِدٍ عَنْ ابْنِ أَبِي لَيْلَى عَنْ كَعْبِ بْنِ عُجْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ أَتَى عَلَيَّ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

---

(۱) اوګورئ تعلیقات لامع الدراری (۸/۳۵۰)_

(۲) الأمر الفظیع: الشنیع الشدید، وقوله : یفظعنا أی : یوقعنا فی أمر فظیع شدید علینا. خصماً : الخصم: الطرف، وخصم کل شئ طرفه- والظر جامع الأصول (۸/۳۳۱)_

(۳) دمنها ضمیر ،،الامر،،طرف ته راجع دې.دقواعده په لحاظ سره په ظاهره ،،منه،، پکاروو.هم دا وجه ده.چه په یو روایت کښې ،،منه،، دې.عمدة القاری (۱۷/۲۲۰)_

زَمَنَ الْحُدَيْبِيَةِ وَالْقَمْلُ يَتَنَاثَرُ عَلَى وَجْهِي فَقَالَ أَيُؤْذِيكَ هَوَامُّ رَأْسِكَ قُلْتُ نَعَمْ قَالَ فَاحْلِقْ وَصُمْ ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ أَوْ أَطْعِمْ سِتَّةَ مَسَاكِينَ أَوِ انْسُكْ نَسِيكَةً قَالَ أَيُّوبُ لَا أَدْرِي بِأَيِّ هَذَا بَدَأَ

[۳۹۵۵] حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ هِشَامٍ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ حَدَّثَنَا هُشَيْمٌ عَنْ أَبِي بِشْرٍ عَنْ مُجَاهِدٍ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ أَبِي لَيْلَى عَنْ كَعْبِ بْنِ عُجْرَةَ قَالَ كُنَّا مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِالْحُدَيْبِيَةِ وَنَحْنُ مُحْرِمُونَ وَقَدْ حَصَرَنَا الْمُشْرِكُونَ قَالَ وَكَانَتْ لِي وَفْرَةٌ فَجَعَلَتِ الْهَوَامُّ تَسَاقَطُ عَلَى وَجْهِي فَمَرَّ بِي النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ أَيُؤْذِيكَ هَوَامُّ رَأْسِكَ قُلْتُ نَعَمْ قَالَ وَأُنْزِلَتْ هَذِهِ الْآيَةُ فَمَنْ كَانَ مِنْكُمْ مَرِيضًا أَوْ بِهِ أَذًى مِنْ رَأْسِهِ فَفِدْيَةٌ مِنْ صِيَامٍ أَوْ صَدَقَةٍ أَوْ نُسُكٍ [ر: ۱۷۱۹]

بَاب = قِصَّةِ عُكْلٍ وَعُرَيْنَةَ

[۳۹۵۶/۳۹۵۷] حَدَّثَنِي عَبْدُ الْأَعْلَى بْنُ حَمَّادٍ حَدَّثَنَا يَزِيدُ بْنُ زُرَيْعٍ حَدَّثَنَا سَعِيدٌ عَنْ قَتَادَةَ أَنَّ أَنَسًا رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ حَدَّثَهُمْ أَنَّ نَاسًا مِنْ عُكْلٍ وَعُرَيْنَةَ قَدِمُوا الْمَدِينَةَ عَلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَتَكَلَّمُوا بِالْإِسْلَامِ فَقَالُوا يَا نَبِيَّ اللَّهِ إِنَّا كُنَّا أَهْلَ ضَرْعٍ وَلَمْ نَكُنْ أَهْلَ رِيفٍ وَاسْتَوْخَمُوا الْمَدِينَةَ فَأَمَرَ لَهُمْ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِذَوْدٍ وَرَاعٍ وَأَمَرَهُمْ أَنْ يَخْرُجُوا فِيهِ فَيَشْرَبُوا مِنْ أَلْبَانِهَا وَأَبْوَالِهَا فَانْطَلَقُوا حَتَّى إِذَا كَانُوا نَاحِيَةَ الْحَرَّةِ كَفَرُوا بَعْدَ إِسْلَامِهِمْ وَقَتَلُوا رَاعِيَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَاسْتَاقُوا الذَّوْدَ فَبَلَغَ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَبَعَثَ الطَّلَبَ فِي آثَارِهِمْ فَأَمَرَ بِهِمْ فَسَمَرُوا أَعْيُنَهُمْ وَقَطَعُوا أَيْدِيَهُمْ وَتُرِكُوا فِي نَاحِيَةِ الْحَرَّةِ حَتَّى مَاتُوا عَلَى حَالِهِمْ قَالَ قَتَادَةُ بَلَغَنَا أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَعْدَ ذَلِكَ كَانَ يَحُثُّ عَلَى الصَّدَقَةِ وَيَنْهَى عَنِ الْمُثْلَةِ وَقَالَ شُعْبَةُ وَأَبَانُ وَحَمَّادٌ عَنْ قَتَادَةَ مِنْ عُرَيْنَةَ وَقَالَ يَحْيَى بْنُ أَبِي كَثِيرٍ وَأَيُّوبُ عَنْ أَبِي قِلَابَةَ عَنْ أَنَسٍ قَدِمَ نَفَرٌ مِنْ عُكْلٍ

۶ھ کښې د عکل او عرینه واقعه پیښه شوه.د اتو کسانو ډله د نبی ﷺ په خدمت کښې حاضره شوه.په دغې کښې د څلورو تعلق د قبیله عرینه سره وو.او د دریو تعلق د عکل سره وو.او یو کس د بلې یوې قبیلې وو.[1] هغوی راغلل.او په مدینه منوره کښې ئې اسلام قبول کړو.اوهلته ئې استوګنه شروع کړه.خود مدینې منورې اوبه پرې موافق رانغلې.اودا خلق ناجوړه شول.نبی ﷺ ته ئې شکایت اوکړو. نبی ﷺ ورته د مدینې نه بهر خپل اوښانو ته د تګ وینا اوکړه.او ورته ئې اوفرمائیل د اوښانو پئ او متیازې څکئ.نوصحیح به شئ:دا کسان لاړل.اود پیو او متیازو په څکلو سره بیخی صحتمند شول.

کله چه هغوی صحتمند شول.نو د اوښانو محافظ اود رسول الله ﷺ راعی حضرت

---

[1] فتح الباری (۳۳۷/۱) باب أبوال الإبل)_

يسار رضي الله عنه هغوى قتل كړلو.او اوښان ئې اوتختول.نبى ﷺ ته چه كله ددې واقعې خبر اوشو. نو نبى ﷺ شل كسان د حضرت كرزبن جابرفهرى رضي الله عنه په قيات كښې دهغوى په تعاقب كښې روان كړل.حضرت كرزبن جابر فهرى رضي الله عنه هغوى ټول بنديوان كړل.رسول الله ﷺ دهغوى د قتلولو حكم اوكړلو.نودهغوى په سترګو كښې ګرم سيخونه راښكلى شول. او دهغوى لاسونه او پښې كټ كړې شول.اوپه حره(يو كاڼړى ژنه زمكه) په يو طرف كښې هغوى واچولى شول.او دغه شان ټول هلته مړه شول.(١)

قوله: وَاسْتَوْخَمُوا الْمَدِينَةَ: يعنى مدينه هغوى دخپل ځان دپاره د آب هوا په اعتبار سره موافق بيا نه مونده .«أرض وخيمة» هغه زمكې ته وائى،چه د هغې آب هوا موافق نه وى.

قوله: إِنَّا كُنَّا أَهْلَ ضَرْعٍ وَلَمْ نَكُنْ أَهْلَ رِيفٍ : مونږاهل ضرع وو.اهل ريف نه وو.،،ضرع،، غولاونځې ته وائى.او ،،ريف،، شين پټى ته وائى.

مطلب دا دې.چه مونږ د ځنګل او دباندو اوسيدونكى يو.هلته څاروى څروو اودهغې په پيؤ ګذاره كوو.ښاريان نه يو.چه پټى او كاشتكارى كوو.(دمدينې منورې خلقو به زميندارى كوله)

قوله: فَسَمَرُوا أَعْيُنَهُمْ وَقَطَعُوا أَيْدِيَهُمْ: دلته اشكال كيږى.چه په اسلام كښې،مثله،، جائز نه ده.نبى ﷺ د ،،مثله،، نه منع كړې ده.نوبيا ددې كسانو،،مثله،، ولې اوكړې شوه؟ ددې مختلف جوابونه وركړې شوى دى.

① ابن شاهين ددې سوال په جواب كښې فرمائى.چه دا واقعه د مثله د حرمت نه وړاندې وه.تراوسه پورې د مثله د حرمت اعلان نه وو شوې.روسته مثله حرامه اوګرځولې شوه.(٢)

② علامه ابن الجوزى رحمه الله فرمائى.چه تر دغه وخته پورې عامه مثله خو منسوخه شوې وه.خو تر اوسه پورې دمثله په بدله كښې د مثله جواز برقرار وو. اوچونكه دې كسانو د رسول الله ﷺ راعى قتل كړې وو.او دهغه مثله ئې كړې وه. ددې وجې قصاصاً دهغوى مثله هم اوكړې شوه.روسته قصاصاً مثله هم حرامه كړې شوه.او اوس مثله په هيڅ صورت كښې هم جائز نه ده.(٣)

قوله: قَالَ ابو عبدالله وَقَالَ شُعْبَةُ وَأَبَانُ وَحَمَّادٌ عَنْ قَتَادَةَ مِنْ عُرَيْنَةَ: امام بخارى رحمه الله فرمائى.چه شعبه،ابان او حماد رحمهم الله د قتاده نه صرف «من عرينة» نقل كړى دى.د عكل قبيلې نوم دې حضراتو نه دې اخستې.د شعبه تعليق امام بخارى په كتاب الزكاة

---

(١) د تفصيل دپاره اوګورئ فتح البارى (١٠١/٣٣٧) د واقدى په نيز دا دشوال ٦ھ اود ابن اسحاق په نيز د جمادى الثانيه ٦ھ واقعه ده.)_

(٢) فتح البارى (١١/٣٤١)_

(٣) فتح البارى (١١/٣٤٠و٣٤١)_

کښې موصولاً ذکر کړې دې.د ابان بن زید تعلیق ابن ابی شیبه موصولاً نقل کړې دې.او دحماد تعلیق امام ابوداود موصولاً نقل کړې دې.(۱)

قوله: وَقَالَ يَحْيَى بْنُ أَبِي كَثِيرٍ وَأَيُّوبُ عَنْ أَبِي قِلَابَةَ عَنْ أَنَسٍ قَدِمَ نَفَرٌ مِنْ عُكْلٍ: یحیی او ایوب چه د حضرت انس ﷜ نه د ابوقلابه په واسطه باندې کوم روایت نقل کړې دې.په هغې کښې صرف د عکل قبیلې ذکر دې.د عرینه نوم نشته.د یحیی بن کثیر دا تعلیق امام بخاری په کتاب المحاربین کښې موصولاً نقل کړې دې.(۲) او د ایوب روایت امام بخاری په کتاب الطهارة کښې موصولاً نقل کړې دې.(۳)

[۳۹۶۷] حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ الرَّحِيمِ حَدَّثَنَا حَفْصُ بْنُ عُمَرَ أَبُو عُمَرَ الْحَوْضِيُّ حَدَّثَنَا حَمَّادُ بْنُ زَيْدٍ حَدَّثَنَا أَيُّوبُ وَالْحَجَّاجُ الصَّوَّافُ قَالَ حَدَّثَنِي أَبُو رَجَاءٍ مَوْلَى أَبِي قِلَابَةَ وَكَانَ مَعَهُ بِالشَّامِ أَنَّ عُمَرَ بْنَ عَبْدِ الْعَزِيزِ اسْتَشَارَ النَّاسَ يَوْمًا قَالَ مَا تَقُولُونَ فِي هَذِهِ الْقَسَامَةِ فَقَالُوا حَقٌّ قَضَى بِهَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَقَضَتْ بِهَا الْخُلَفَاءُ قَبْلَكَ قَالَ وَأَبُو قِلَابَةَ خَلْفَ سَرِيرِهِ فَقَالَ عَنْبَسَةُ بْنُ سَعِيدٍ فَأَيْنَ حَدِيثُ أَنَسٍ فِي الْعُرَنِيِّينَ قَالَ أَبُو قِلَابَةَ إِيَّايَ حَدَّثَهُ أَنَسُ بْنُ مَالِكٍ

قَالَ عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنُ صُهَيْبٍ عَنْ أَنَسٍ مِنْ عُرَيْنَةَ وَقَالَ أَبُو قِلَابَةَ عَنْ أَنَسٍ مِنْ عُكْلٍ ذَكَرَ الْقِصَّةَ [ر: ۲۳۱]

قوله: حَدَّثَنِي أَبُو رَجَاءٍ مَوْلَى أَبِي قِلَابَةَ: په دې سند باندې اشکال کیږی.چه د حماد بن زید دوه استاذان دی.ایوب او حجاج صواف.نود «حدثنی» په ځائې «حدثانی» د تثنیه صیغه پکار وه.علامه عینی ددې اشکال جواب ورکوی اوفرمائی،چه د ایوب په باره کښې اختلاف دې. چه آیا هغوی دا روایت د ابو قلابه نه بلا واسطه نقل کوی.اوکه د ابو رجاء په واسطه ئې نقل کوی.اودحجاج صواف په باره کښې دا خبره متعینه ده.چه هغوی د ابو رجاء په واسطه سره نقل کوی.د دې وجې ئې د مفرد صیغه استعمال کړه.چه ضمیر حجاج طرف ته راجع دې.ایوب په دې کښې شامل نه دې.والله اعلم

قوله: وَكَانَ مَعَهُ بِالشَّامِ: یعنی ابو رجاء د ابو قلابه سره په شام کښې وو.دا روایت دلته ډېر په اختصار سره نقل شوې دې.وړاندې په کتاب الدیات کښې به مفصل راشی.ان شاء الله هلته به په دې باندې تفصیلی خبره کیږی.

---

(۱) عمدة القاری (۱۷\۲۳۲)_

(۲) صحیح بخاری کتاب الردة والمحاربین باب لم یحسم النبی ﷺ المحاربین من أهل الردة حتی هلکوا رقم الحدیث ۶۸۰۳)_

(۳) صحیح بخاری کتاب الطهارة باب أبوال الإبل رقم ۲۳۳)_

بَاب=غَزْوَةِ ذِی قَرَدَ

وَهِيَ الْغَزْوَةُ الَّتِي أَغَارُوا عَلَى لِقَاحِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَبْلَ خَيْبَرَ بِثَلَاثٍ

((ذی قرد)) یا ((ذات قرد)) د یوې چینې نوم دې.کومه چه د مدینې منورې نه د یوې ورځې په فاصله باندې په بلاد غطفان کښې واقع ده.

دا غزوه کله پیښه شوې وه؟ د اهل سیر او مغازی په دې باندې اتفاق دې.چه غزوه ذی قرد په ۶ھ کښې د حدیبیه نه وړاندې پیښه شوې وه.ابن سعد په طبقات کښې په ربیع الاول کښې[1]بعضې حضراتو په جمادی الاولی۶ھ کښې او محمدبن اسحاق په شعبان ۶ھ کښې ددې وقوع بیان کړې ده[2]) دا ټول اقوال په دې باندې دلالت کوی.دا ټول اقوال په دې باندې دلالت کوی.چه غزوه ذی قرد د حدیبیه نه وړاندې ده.ځکه چه حدیبیه په ذی قعده ۶ھ کښې واقع شوې وه.اوکله چه غزوه ذی قرد وقوع د حدیبیه نه وړاندې ده.نو ظاهره ده.چه د خیبر نه به هم وړاندې وی.ځکه چه غزوه خیبرد حدیبیه نه پس په ۷ھ کښې پیښه شوې وه.

خو امام بخاری رحمه الله فرمائی.چه دا غزوه د غزوه خیبر نه صرف درې ورځې وړاندې واقع شوې ده.ددې ښکاره مطلب دا دې.چه امام بخاری دا د حدیبیه نه پس منی.حافظ ابن قیم او علامه بیهقی رحمه الله هم د امام بخاری رحمه الله مطابقت کړې دې.هغوی هم دا د حدیبیه نه پس اود د خیبر نه وړاندې ګڼړی.[3]) امام مسلم دحضرت سلمه بن اکوع رضی الله عنه یو مفصل روایت ذکرکړې دې.د هغې نه هم ددې خبرې تائید کیږی.چه دا دخیبر نه درې ورځې وړاندې ده.[4])

① ابوالعباس قرطبی رحمه الله تطبیق کړې دې اوفرمائی.چه دحضرت سلمه بن اکوع رضی الله عنه په تفصیلی روایت کښې چه د کوم خیبر ذکر دې.ممکن ده.چه هغه مشهوره غزوه خیبر نه وی.ځکه چه رسول الله صلی الله علیه وسلم خیبر طرف ته څو ځله لښکر روان کړې وو. خو دهغوی خبره ددې وجې وزنی نه ده.چه په دغه روایت کښې دا هم ذکر دی.چه حضرت علی رضی الله عنه مرحب یهودی سره مقابله اوکړه.اودا مشهوره مقابله هم په غزوه خیبر کښې شوې وه.نودا بغیر دڅه دلیل

---

[1]) طبقات ابن سعد (۸۰\۱۱ و ۸۱) غزوة رسول الله صلی الله علیه وسلم الغابة)_

[2]) فتح الباری (۷\۴۶۰)_

[3]) قال ابن القیم هذه الغزوة کانت بعد الحدیبیة وقد وهم فیها جماعة من أهل المغازی والسیر فذکرو أنها کانت قبل الحدیبیة)) وانظر زاد المعاد(۲۷۹\۳) امام بیهقی رحمه الله هم دا د حدیبیه نه روسته ذکر کړې ده.اوګورئ دلائل بیهقی (۱۷۸\۴)_~

[4]) ځکه چه د دغه روایت په آخر کښې دی.((فرجعنا .. أی من غزوة ذات قرد .. إلی المدینة ،فوالله ما لبثنا بالمدینة إلا ثلاث لیال حتی خرجنا إلی خیبر صحیح مسلم کتاب الجهاد والسیر باب غزوة ذی قرد وغیرها) ،

نه په بله غزوه باندې محمول کول صحيح نه دى.(١)

④ حافظ ابن حجر په دواړه قسم رواياتوكښې دتطبيق دپاره په ځائې د دې چه غزوه خيبر متعدد اوګڼړى.غزوه ذى قرد متعدد ګڼړلې ده.هغوى فرمائى.چه عبد الرحمن بن حفص فزارى په مقام ذى قرد كښې د نبى ﷺ په اوښانو باندې څو ځله د شپې حمله كړې وه.نو كومه ذى قرد چه عام اهل سير ذكر كوى.هغه دحديبيه نه وړاندې پيښه شوې وه.او امام بخارى رحمه الله چه كومه غزوه ذى قرد د خيبر نه درې ورځې وړاندې بيان كړې ده.هغه بله واقعه ده.اودا دحديبيه نه پس واقع شوې وه.نو اوس په دواړه قسم اقوالوكښې څه تعارض نه پاتې كيږى.(٢)

د غزوه ذى قرد تفصيل په وړاندينى روايت كښې راځى.

[۳۹۵۸] حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ حَدَّثَنَا حَاتِمٌ عَنْ يَزِيدَ بْنِ أَبِي عُبَيْدٍ قَالَ سَمِعْتُ سَلَمَةَ بْنَ الْأَكْوَعِ يَقُولُ خَرَجْتُ قَبْلَ أَنْ يُؤَذَّنَ بِالْأُولَى وَكَانَتْ لِقَاحُ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تَرْعَى بِذِي قَرَدَ قَالَ فَلَقِيَنِي غُلَامٌ لِعَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ عَوْفٍ فَقَالَ أُخِذَتْ لِقَاحُ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قُلْتُ مَنْ أَخَذَهَا قَالَ غَطَفَانُ قَالَ فَصَرَخْتُ ثَلَاثَ صَرَخَاتٍ يَا صَبَاحَاهُ قَالَ فَأَسْمَعْتُ مَا بَيْنَ لَابَتَيْ الْمَدِينَةِ ثُمَّ انْدَفَعْتُ عَلَى وَجْهِي حَتَّى أَدْرَكْتُهُمْ وَقَدْ أَخَذُوا يَسْتَقُونَ مِنْ الْمَاءِ فَجَعَلْتُ أَرْمِيهِمْ بِنَبْلِي وَكُنْتُ رَامِيًا وَأَقُولُ: أَنَا ابْنُ الْأَكْوَعْ وَالْيَوْمُ يَوْمُ الرُّضَّعْ

وَأَرْتَجِزُ حَتَّى اسْتَنْقَذْتُ اللِّقَاحَ مِنْهُمْ وَاسْتَلَبْتُ مِنْهُمْ ثَلَاثِينَ بُرْدَةً قَالَ وَجَاءَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَالنَّاسُ فَقُلْتُ يَا نَبِيَّ اللَّهِ قَدْ حَمَيْتُ الْقَوْمَ الْمَاءَ وَهُمْ عِطَاشٌ فَابْعَثْ إِلَيْهِمْ السَّاعَةَ فَقَالَ يَا ابْنَ الْأَكْوَعِ مَلَكْتَ فَأَسْجِحْ قَالَ ثُمَّ رَجَعْنَا وَيُرْدِفُنِي رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى نَاقَتِهِ حَتَّى دَخَلْنَا الْمَدِينَةَ [ر:۲۸۷۶]

حضرت سلمه بن اكوع رضي الله عنه په دې روايت كښې د غزوه ذى قرد واقعه بيانوى .چه زه دصبا د اذان نه وړاندې د مدينې منورې نه بهر غابه (صحرا) طرف ته اووتم .اود رسول الله ﷺ اوښې په ذى قرد كښې څريدلې.نو دعبدالرحمن بن عوف رضي الله عنه غلام ماته ملاو شو.دلته ئې دغلام نوم نه دې بيان كړى.د مسلم په روايت كښې دغلام نوم ..رباح،، راغلې دې.خود مسلم په روايت كښې ئې هغه ته د رسول الله ﷺ غلام ونيلې دې.خوپه دې كښې څه تعارض نشته.ځكه چه ممكن ده.غلام د عبدالرحمن بن عوف وو.خود رسول الله ﷺ دخدمت دپاره هم حاضريدل.ددې وجې هغه ته د رسول الله ﷺ غلام هم ونيلې شوې دې.(٣)

رباح اوونيل، چه د رسول الله ﷺ اوښې اونيولې شوې.ما اوونيل.چا؟ هغه اوونيل عطفان،

---

(١) فتح البارى(۱۷/ ٤٦٠و ٤٦١)_

(٢) فتح البارى(۱۷/ ٤٦١)_

(٣) فتح البارى(۱۷/ ٤٦٠)_

نو ما درې خله په اوچت آواز سره ((ياصباحاه)) اووئيل.اود مدينې د شګلوړې زمكې تولې آبادئ ته ما خپل آواز اورسولو.(كيدې شي.چه د دوى آواز ډيراوچت وو.يا كيدې شي.چه دا ددوى كرامت وو)او بيا زه مخكښې طرف ته روان شوم.تردې چه ما هغه د شپې حمله ګربيا رالاندې كړل.هغوى اوبه څكلې. نو ما په هغوى باندې د غشى ورول شروع كړل.زه ډيرښه غشى ويشتونكې ووم.اودا رجز مې هم وئيل.

قوله: أَنَا ابْنُ الْأَكْوَعْ وَالْيَوْمُ يَوْمُ الرُّضَّعْ :زه د اكوع څوې يم.نن د سپكو خلقو د بربادئ ورځ ده.

((رضع))دا د((راضع)) جمع ده.راضع پئ څكونكى ته وائى.خود كمينه او ذليل په معنى كښې هم استعماليږى.په دې معنى كښې د استعمال پس منظر دا دې.چه يو بخيل كس به خپله خوله د اوښانو په تيوباندې لګولې وه.او پئ به ئې څكل. هغه سره دا ويره وه.كه پئ په لوښى كښې لوشلى شي.نو هسې نه چه ګاونډيان د پيو لوشلو آواز واورى.او پئ اوغواړى.نودغه شان پئ څكل يو ذليله حركت وو. د دې وجې ،،راضع،، دكمينه په معنى كښې هم استعمال شو.(١)

حضرت سلمه رضي الله عنه وائى.ما دا رجز وئيل.او د هغوى نه مې تولې اوښې خلاصې كړې.او ديرش څادرې هم ما د هغوى نه واخستې.(د بدحواسئ په حالت كښې څادرې هم هغوى ته بوج ښكاريدې.ددې وجې ئې څادرونه پريخودل.او اوتختېدل) په دې كښې نبى كريم صلى الله عليه وسلم او صحابه راغلل.ما اووئيل.اې دالله رسوله ما هغه كسان اوبوڅكلو ته پرې نخودل.اوهغوى تږى دى.تاسو هغوى طرف ته اوس لښكر اوليږئ.نو نبى صلى الله عليه وسلم اوفرمائيل.((يا ابن الاكوع ملكت فاسجح))اې ابن ا لاكوع هركله چه تا غلبه حاصله كړه.نو.اوس د نرمئ نه كار واخله.فرمائى. بيا مونږ راواپس شو. رسول الله صلى الله عليه وسلم د شفقت په وجه زه خپل رديف جوړ كړم(خپل څان پسې ئې په سورلئ سور كړم) تردې چه مونږ مدينې ته داخل شو.

بَاب=غَزْوَةِ خَيْبَرَ

د غزوه خيبر په باره كښې دعام اهل سير او مغازى رائې دا ده.چه دا په ٧ھ كښې واقع شوې ده.نبى كريم صلى الله عليه وسلم چه كله د حديبيه نه واپس شو.نو د ذى الحجه او محرم په اوائلو كښې نبى صلى الله عليه وسلم په مدينه كښې پاتې شو.او د محرم په آخر كښې دوى د خيبر طرف ته خروج اوكړو. (٢) خيبر د مدينې نه اته منزل (يعنى تقريباً دوه سوه ميله) په فاصله باندې شام طرف ته واقع د يو څائې نوم دې.(٣)

---

(١) فتح البارى(٧\٤٦٢)_

(٢) البداية والنهاية (١٨١\٤)_

(٣) طبقات ابن سعد (١٠٦\٢) وسيرت النبى (٢٧٥\١) بعضې حضراتو ٩٦ميله او بعضو ١٨٤ كلوميټره يعنى تقريباً پنځويش دپاسه سل ميله فاصله ليكلې ده)_

دغزوه خیبر سبب: یهود چه کله نبی ﷺ د مدینې منورې نه جلا وطن کړل.نودا خلق خیبر کښې آباد شو.اود مسلمانانو خلاف په سازشونو کښې مشغول شول.یوطرف ته خو دوی د مکې مشرکان د مسلمانانو خلاف جنګ کولو ته د اماده کولو کوشش کولو ،او بل طرف ته ئې په مدینه کښې منافقانو ته د مسلمانانو خلاف ډاډ ورکولو.د دې وجې اوس ضرورت وو.چه په هغوی باندې حمله اوکړی.اودهغوی طاقت ختم کړې شی.اود دعوت اسلام په باب کښې د هغوی د رکاوټونوسدباب اوکړې شی.کله چه نبی ﷺ د حدیبیه نه واپس تشریف راوړلو.نو په لاره کښې سورة فتح نازل شو . ﴿وَعَدَكُمُ اللّٰهُ مَغَانِمَ كَثِيْرَةً تَأْخُذُوْنَهَا فَعَجَّلَ لَكُمْ هٰذِهٖ﴾ د«هذه»اشاره غزوه خیبر طرف ته وه.([1])

د نبی ﷺ روانیدل: چونکه نبی ﷺ څان سره شپاړس سوه صحابه اخستی وو.په هغوی کښې دود سوه سوارۀ وو.او څوارلس سوه پیدل وو.([2]) دې غزوې ته د روانیدو نه وړاندې الله تعالی د وحی په ذریعه نبی ﷺ ته حکم کړې وو.چه منافقانوته په دې سفر کښې د تلو اجازت مه ورکوه.څکه چه په صلح حدیبیه کښې داکسان تاسوسره نه وو تلی.بعضو معذرت کړې وو. او بعضو ښکاره انکار کړې وو.ددې وجې په دې غزوه کښې منافقان شامل نکړې شو.([3]) په ازواج مطهراتوکښې نبی ﷺ څان سره ام سلمه ﷞ بوتلې وه.([4]) او په مدینه منوره کښې دصحیح روایت مطابق حضرت سباع بن عرفطه ئې خپل قائم مقام مقرر کړو.([5])

نبی ﷺ لاړلو او په «رجیع» کښې ئې ډیره واچوله.دا مقام د خیبر او عطفان ترمینځ واقع دې.دلته د قیام وجه دا وه.چه عطفانی د اهل خیبر حلیف وو.او هغوی د خیبر د یهودو د مدد دپاره لښکر هم جمع کړې وو.که مسلمانان نیغ تلی وو.او په خیبر باندې ئې حمله کړې وه.نو دا کسان به د مسلمانانو خلاف د یهودو مدد ته رارسیدلی وو.د هغوی د مرغوب کولو دپاره رسول الله ﷺ په رجیع کښې قیام اوکړو.اوهغه خلقو سره دا ویره شوه.که مونږ د یهودو د مدد پاره خیبر ته لاړ شو.نو مسلمانان به د شانه زمونږ په کورونو باندې حمله اوکړی.نودې خلقو خپله ویره محسوس کړه.او واپس شو.اود خیبر د یهودو د مدد اراده ئې پریخوده.([6])

کله چه نبی ﷺ خیبرته نزدې اورسیدلو.نو د داخلیدونه وړاندې ئې صحابو ﷡ ته اوفرمائیل. اودریږئ.اودا دعا ئې اوکړه.«اللهم رب السماوات وما أظللن،ورب الأرضین وما أقللن،ورب الشیاطین وما أضللن ورب الریاح وما أذرین ، نسألك خیر هذه القریة وخیر أهلها وخیر ما فیها

[1] ،دلائل النبوة بیهقی (۱۹۷\٤)_
[2] ،سیرت النبی ﷺ (٤۱۵\۳) په حواله د زرقانی (۲۱۷\۲)_
[3] ،اوګورئ الدرالمنثور فی التفسیر الماثور (۷۳\۶)_
[4] ،طبقات ابن سعد (۱۰۶\۲)_
[5] ،طبقات ابن سعد (۱۰۶\۲)_
[6] ،الکامل لابن اثیر (۱٤۷\۲)_

ونعوذبك من شرها وشر أهلها وشر ما فيها، أقدموا بسم الله)) په رواياتو كښې ددې الفاظو نه مختصر الفاظ هم راغلى دى.خوابن اثير مذكوره الفاظ نقل كړى دى.([1])

په خيبر باندې حمله او محاصره.خيبر ته نبى ﷺ د شپې په وخت كښې اورسيدلو.اوچونكه د نبى ﷺ د شپې د حملې كولو عادت نه وو.بلكه نبى ﷺ به د صبا انتظار كولو.كه نبى ﷺ ته به د صبا د اذان آواز ترغوږ و شو.نو حمله به ئې نه كوله.اوكه د اذان آواز به ئې واونريدلو. نو حمله به ئې كوله.ددې وجې نبى ﷺ د صبا انتظار اوكړو.چه د اذان آواز ئې واونريدل.نو نبى ﷺ دحملې اراده اوكړه.يهوديان صبا دخپلو باغونو اوپټو ته دكاردپاره اووتل .كله چه ئې نبى ﷺ اوليدل.نوچغې ئې كړې.((محمد والخميس))او لاړل په قلعو كښې محصور شول.نبى ﷺ په دې موقع باندې اوفرمائيل.((الله أكبر خربت خيبر،إنا إذا نزلنا بساحة قوم فساء صباح المنذرين))([2])

په خيبر كښې څو قلعه ګانې وې.نبى ﷺ هغه قلعو طرف ته روان شو.اوهغه ئې پرله پسې فتح كولې.دغه قلعو دتعداد اودهغې د فتح كولو په ترتيب كښې روايات مختلف دى.خواكثر اهل مغازى د شپږوقلعو تعداد ذكر كړې دې.

① د ټولونه اولنۍ قلعه ،،ناعم،، فتح شوه.ددې قلعې په فتح كښې يو صحابى محمود بن سلمه ؓ شهيد شو.حضرت محمود بن سلمه ؓ ډيرپه مړانه او دلاورۍ سره حمله اوكړه.او ډير وخته پورې جنګيدلو.چه ستړې شو.نو د څه وخته پورې د آرام كولو دپاره د ديوال په سيورى كښې كيناستلو.كنانه به ربيع د قلعې د فصيل نه د جرندې پل په هغه باندې راګوزار كړلو.اوهغه شهيد شو.خودا قلعه ډيره زر فتح شوه.([3])

② د ،،ناعم قلعه،، نه پس مسلمانان ،،قموص،، قلعې طرف ته وروړاندې شو.دا قلعه په ټولو قلعو كښې دټولو نه زياته مضبوطه او مستحكمه وه.د يهودو مشهور پهلوان ،،مرحب،، هم په دې قلعه كښې وو.كوم چه د زرو سورو برابر ګڼړلې شو.د دې قلعې محاصره تقريباً شلو ورځو پورې جارى وه.نبى ﷺ د درد شقيقه (دنيم سر درد) د وجې پخپله ميدان ته نشو راتلې.نبى ﷺ حضرت ابوبكر ؓ ته بيرغ وركړو.او وې ليږلو.خوپه دغه ورځ قلعه فتح نشوه.بيا نبى ﷺ په بله ورځ حضرت فاروق أعظم ؓ ته بيرغ وركړو،او روان ئې كړو.خوپه دغه ورځ هم د سخت جنګ باوجود قلعه فتح نشوه.يوه ورځ د مابنامې نبى ﷺ اوفرمائيل.((أما والله لأعطيها غداً رجلاً يحب الله ورسوله ويحبه الله ورسوله يأخذها عنوة)) په الله قسم صبا به زه داسې كس ته بيرغ وركوم.چه هغه به دالله اودهغه د رسول سره محبت كوى. اوالله اودهغه رسول به هغه سره هم محبت كوى.هغه به دا قلعه په زور سره فتح كوى.په دغه

[1] الكامل لابن الأثير (۱٤۷/۲)_
[2] البداية والنهاية (۱۸۳/٤)_
[3] الكامل لابن أثير (۱٤۸/۲)_

شپه هرصحابی ته انتظار وو.چه نبی ﷺ به چا ته بیرغ ورکوی.اود هریوکس خواهش وو. چه بیرغ ده ته ملاؤ شی.په راروان ورځ نبی ﷺ حضرت علی رضی الله عنه راوغوښتل .حضرت علی رضی الله عنه دسترګو د بیمارئ دوجې هلته موجود نه وو.نبی ﷺ هغوی راوغوښتل .او د هغوی په سترګو ئې د خولې لیاړې اومګلې.دهغې په وجه الله تعالی دهغه سترګو ته شفا ورکړه.بیا نبی ﷺ هغه ته بیرغ ورکړو.د یهودو مشهور پهلوان د رجز وئیل. اومیدان ته راکوز شو.

قد علمت خیبر أنی مرحب شاکی السلاح بطل مجرب

خیبر ته معلومه ده.چه زه مرحب یم،سلاح پوش او تجربه کاریم.
دحضرت سلمه بن الاکوع رضی الله عنه ورور حضرت عامربن الاکوع دهغه په مقابله کښې دا رجز وئیل او راووتل.

قد علمت خیبر أنی عامر شاکی السلاح بطل مغامر

مرحب په هغه باندې ګزار ا وکړو.حضرت عامر په خپل ډهال سره منع کړو.بیا عامر رضی الله عنه په هغه باندې ګذاراوکړو.توره راتاؤ شوه.اوخپله دده په پنډئ کښې ورننوته.دهغې نه هغوی شهید شو.
ددې نه پس حضرت علی رضی الله عنه دا رجز وئیل اودمرحب د مقابلې دپاره پخپله راوتلو.

أنا الذی سمانی أمی حیدره کلیث غابات کریه المنظره

زه هغه یم.چه زما مور زما نوم حیدر(زمرې) کیخودې دې.دځنګل د زمری پشان ډیر مهیب یم.
مرحب ډیر په زور سره راغلو.خو حضرت علی رضی الله عنه دومره په زور سره د تورې ګذار اوکړوچه دهغه سرئې دوه ټکړې کړو.بیادمرحب ورور،،یاسر،،راغلو .د مسلمانانو دپاره حضرت زبیر رضی الله عنه هغه قتل کړو.دغه شان آخر الله تعالی د حضرت علی رضی الله عنه په لاس باندې د قموص دا مضبوطه قلعه فتح کړه.(۱)
ددې قلعې نه مسلمانانو ته ډیر قیدیان په لاس راغلل.هم په دې قیدیانو کښې د بنونضیر د سردار حیی بن اخطب لور حضرت صفیه رضی الله عنها وه.کومه چه روسته د نبی ﷺ په عقد نکاح کښې راغله.(۲)
③ د ،،قموص،،قلعې فتح کولو نه پس مسلمانان ،،قلعه صعب بن معاذ،، طرف ته ور. وراندې شو.دا قلعه د خوراک څښاک د څیزونو په اعتبار سره د ټولو قلعه ګانو نه لویه وه. دلته یهودو دخوراک ډیره لویه ذخیره جمع کړې وه.مسلمانانو په آسانئ سره هغه هم فتح کړه.اوپه دې سره په اسلامی لښکرکښې دخوراک څښاک دڅیزونو دکمی شکایت لرې شو(۳)

---

(۱) اوګورئ البدایه والنهایه (۱۸۴\۴و ۱۹۰) البدایه والنهایه کښې داذکر نشته.چه کومه قلعه حضرت علی رضی الله عنه فتح کړې وه.هغه قموص وه.بلکه ابن اثیر لیکلی دی.چه دا قلعه ،،وطیح وسلالم،، وه. البته حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی.چه حضرت علی رضی الله عنه کومه قلعه فتح کړې وه.هغه قموص وه.هغوی لیکی.((وکان إسم الحصن الذی فتحه علی رضی الله عنه ،،القموص،،وهو من أعظم حصونهم (فتح الباری(۴۷۸\۷)_
(۲) فتح الباری(۴۷۸\۷)_
(۳) سیره ابن هشام (۳۴۶\۳)_

④ ددې نه پس مسلمانان د ،،قله،، نومې قلعې طرف ته وړاندې شو.دا د غر په سوكه باندې واقع وه.ددې وجې ورته ،،حصن قله،،وئيله.دا قلعه هم ډيره مضبوطه وه.درې ورځو پورې د دې محاصره جاری وه.په دې دوران كښې يو يهودی نبی ﷺ ته راغلو. او عرض ئې اوكړو.كه ته يوه مياشت هم ددوی محاصره اوكړې.بيا هم دا قلعه نشی فتح كيدې.څكه چه دخوراك ذخيره دوی سره په كافی مقدار كښې موجود ده.او اوبهٔ دا خلق د شپې راكوزيږی. اود غربه لمن كښې د واقع چينې نه اوبه ډكوی.او اوړی.نو كه ته قلعه فتح كول غواړې.نو د دوی د اوبو لاره بنده كړه. نو نبی ﷺ دهغوی اوبه بندې كړی.د هغې په وجه هغوی مجبوره شو.او جنګ دپاره رابهرشو.جنګ اوشو.تقريباً لس يهوديان مړهٔ شول.اوبعضې مسلمانان هم شهيدان شول.او په قلعه باندې آخر دا چه مسلمانانو قبضه اوكړه.([1])

⑤ ددې نه پس مسلمانانو نورې وړې قلعې هم فتح كړې.او د ټولو نه په آخر كښې ،،قلعه وطيح،، او ،،قلعه سلالم،، طرف ته متوجه شو.يهوديان د نورو قلعو نه راوتلی وو.اوپه دې دوو قلعو كښې جمع شوی وو.مسلمانانو تقريباً څوارلس ورځې ددې دواړو قلعو محاصره جاری اوساتله.آخردا چه يهوديان مجبوره شو.او سلام بن ابی الحقيق ئې د صلح دپاره د نبی ﷺ په خدمت كښې راوليږلو.نبی ﷺ ورته اوفرمائيل.صلح كيدې شی.خو په دې شرط چه خيبر به خالی كول وی.دويم شرط دا دې.چه ددې خائې نه به نه سرهٔ زر او نه سپين زر څان سره اوړئ.دريم شرط دا دې.چه څه وسله او د جنګ سامان به څان سره د اوړلو اجازت نه وی.اونه به د څه څيز پټولو اجازت وی.([2])

د نبی ﷺ دا ټولې خبرې يهوديانو قبولې كړې.خوپه مينځ كښې يهوديانو وعده خلافی اوكړه.اود كالو يوه تيلئ ئې چرته پټه كړې وه.نبی ﷺ كنانه بن الربيع راغوښتلو.او دهغه تيلئ په باره كښې ئې ترې تپوس اوكړو.هغه اووئيل.هغه خو په جنګ كښې خرچ شوه.نبی ﷺ ورته آووئيل.په هغې كښې مال زيات وو.اود جنګ موده دومره اوږده نه ده.دغه شان نبی ﷺ د نورو دوو يهوديانو نه تپوس اوكړو.خو چا هم حقيقت ښكاره نكړو.نو نبی ﷺ يو انصاری صحابی ته حكم اوكړو.چه لاړ شه په فلانی خائې ديوې ونې جرړه اوكنه.تيلئ هلته ده.هغه لاړلو.اوزمكه ئې اوكنسته .نود لس زرو ديناروقيمت باندې مشتمله د كالو تيله دهغه خائې نه رابهر شوه. چونكه دغه خلقو مال پټ كړې وو.اود صلح د شرطونو نه ئې مخالفت اوكړو. ددې وجې هغوی قتل كړې شو.كنانه بن ربيع خو ددې وجې هم د قتل مستحق وو.چه هغه د قلعه ناعم د فتحې په موقع محمود بن سلمه ﷺ شهيد كړې وو.([3])

اهل فدك ته چه كله خبر اوشو.چه نبی ﷺ خيبر فتح كړو.نوهغوی د محيصه بن مسعود په ذريعه نبی ﷺ ته پيغام راوليږلو.په هغې كښې هغوی په ذكر شوو شرطونو باندې دصلحې

---

[1] دلائل النبوة للبيهقی (٤\٢٢٤)_

[2] دلائل النبوة للبيهقی (٤\٢٢٦)_

[3] سير حلبية (٣\٤٢)_

دپاره امادګي ښکاره کړه.نبي ﷺ اهل فدك سره په نصف اموال باندې صلح اوکړه.او وې فرمائيل.چه کله هم مونږ اوغواړو.تاسو به اوباسو .اودغه شان فدك هم فتح شو.[1]

په غزوه خيبر کښې تقريباً څوارلس پنځلس صحابه شهيدان شو.او۳۹ يهوديان قتل شو.[2]

[۳۹۵۹] حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مَسْلَمَةَ عَنْ مَالِكٍ عَنْ يَحْيَى بْنِ سَعِيدٍ عَنْ بُشَيْرِ بْنِ يَسَارٍ أَنَّ سُوَيْدَ بْنَ النُّعْمَانِ أَخْبَرَهُ أَنَّهُ خَرَجَ مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَامَ خَيْبَرَ حَتَّى إِذَا كُنَّا بِالصَّهْبَاءِ وَهِيَ مِنْ أَدْنَى خَيْبَرَ صَلَّى الْعَصْرَ ثُمَّ دَعَا بِالْأَزْوَادِ فَلَمْ يُؤْتَ إِلَّا بِالسَّوِيقِ فَأَمَرَ بِهِ فَثُرِّيَ فَأَكَلَ وَأَكَلْنَا ثُمَّ قَامَ إِلَى الْمَغْرِبِ فَمَضْمَضَ وَمَضْمَضْنَا ثُمَّ صَلَّى وَلَمْ يَتَوَضَّأْ [ر:۲۰۶]

په كتاب الوضوء كښې دا روايت تيرشوې دې.

[۳۹۶۰] حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مَسْلَمَةَ حَدَّثَنَا حَاتِمُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ عَنْ يَزِيدَ بْنِ أَبِي عُبَيْدٍ عَنْ سَلَمَةَ بْنِ الْأَكْوَعِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ خَرَجْنَا مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَى خَيْبَرَ فَسِرْنَا لَيْلًا فَقَالَ رَجُلٌ مِنَ الْقَوْمِ لِعَامِرٍ يَا عَامِرُ أَلَا تُسْمِعُنَا مِنْ هُنَيْهَاتِكَ وَكَانَ عَامِرٌ رَجُلًا شَاعِرًا فَنَزَلَ يَحْدُو بِالْقَوْمِ يَقُولُ

اللَّهُمَّ لَوْلَا أَنْتَ مَا اهْتَدَيْنَا ... وَلَا تَصَدَّقْنَا وَلَا صَلَّيْنَا

فَاغْفِرْ فِدَاءً لَكَ مَا أَبْقَيْنَا ... وَثَبِّتِ الْأَقْدَامَ إِنْ لَاقَيْنَا

وَأَلْقِيَنْ سَكِينَةً عَلَيْنَا ... إِنَّا إِذَا صِيحَ بِنَا أَبَيْنَا

وَبِالصِّيَاحِ عَوَّلُوا عَلَيْنَا

فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَنْ هَذَا السَّائِقُ قَالُوا عَامِرُ بْنُ الْأَكْوَعِ قَالَ يَرْحَمُهُ اللَّهُ قَالَ رَجُلٌ مِنَ الْقَوْمِ وَجَبَتْ يَا نَبِيَّ اللَّهِ لَوْلَا أَمْتَعْتَنَا بِهِ فَأَتَيْنَا خَيْبَرَ فَحَاصَرْنَاهُمْ حَتَّى أَصَابَتْنَا مَخْمَصَةٌ شَدِيدَةٌ ثُمَّ إِنَّ اللَّهَ تَعَالَى فَتَحَهَا عَلَيْهِمْ فَلَمَّا أَمْسَى النَّاسُ مَسَاءَ الْيَوْمِ الَّذِي فُتِحَتْ عَلَيْهِمْ أَوْقَدُوا نِيرَانًا كَثِيرَةً فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَا هَذِهِ النِّيرَانُ عَلَى أَيِّ شَيْءٍ تُوقِدُونَ قَالُوا عَلَى لَحْمٍ قَالَ عَلَى أَيِّ لَحْمٍ قَالُوا لَحْمِ حُمُرِ الْإِنْسِيَّةِ قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَهْرِيقُوهَا وَاكْسِرُوهَا فَقَالَ رَجُلٌ يَا رَسُولَ اللَّهِ أَوْ نُهَرِيقُهَا وَنَغْسِلُهَا قَالَ أَوْ ذَاكَ فَلَمَّا تَصَافَّ الْقَوْمُ كَانَ سَيْفُ عَامِرٍ قَصِيرًا فَتَنَاوَلَ بِهِ سَاقَ يَهُودِيٍّ لِيَضْرِبَهُ وَيَرْجِعُ ذُبَابُ سَيْفِهِ فَأَصَابَ عَيْنَ رُكْبَةِ عَامِرٍ فَمَاتَ مِنْهُ قَالَ فَلَمَّا قَفَلُوا قَالَ سَلَمَةُ رَآنِي رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَهُوَ آخِذٌ بِيَدِي قَالَ مَا لَكَ قُلْتُ لَهُ فَدَاكَ أَبِي وَأُمِّي زَعَمُوا أَنَّ عَامِرًا حَبِطَ عَمَلُهُ

---

[1] دلائل النبوة للبيهقى (۲۲۶/۴) فدك د حجاز په شمال كښې دمدينې منورې نه د دوو دريو ورځو په فاصله باندې خيبر ته نزدې د يهوديانو يو كلې وو.اوګورئ معجم البلدان (۲۳۸/۴)_

[2] سيرة مصطفى (۴۲۴/۲)_

قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَذَبَ مَنْ قَالَهُ إِنَّ لَهُ لَأَجْرَيْنِ وَجَمَعَ بَيْنَ إِصْبَعَيْهِ إِنَّهُ لَجَاهِدٌ مُجَاهِدٌ قَلَّ عَرَبِيٌّ مَشَى بِهَا مِثْلَهُ حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ حَدَّثَنَا حَاتِمٌ قَالَ نَشَأَ بِهَا [ر:۳۳۲۵]

دا روايت دحضرت سلمه بن اکوع رضی الله عنه دي.وړاندي په روايت کښې دحضرت عامر بن اکوع رضی الله عنه دشهادت واقعه بيانولې شي.حضرت عامربن الاکوع د حضرت سلمه بن اکوع ورور نه وو.بلکه د هغه تره وو.دحضرت سلمه د پلار نوم ،،عمرو،، وو.عمروبن الاکوع د حضرت عامر بن الاکوع ورور وو.خوعام طور د حضرت سلمه نسبت دهغه نيکه.،اکوع،،ته کولې شي.اوسلمه بن الاکوع به ئې وئيل. ،،الاکوع ،،لقب دي.اود ده نوم ،،سنان،، وو.(۱)

قوله: أَلَا تُسْمِعُنَا مِنْ هُنَيْهَاتِكَ: هنيهات،دهنيهة،،جمع ده.او هنيهة د ،،هنة،، تصغير دي. لکه څنګه چه ،،سنيهة ،د ،،سنة،، تصغير دي.دا لفظ د کنايه په طور استعماليږي. لکه څنګه چه ،،فلان بن فلان،، کنايه ده.دغه شان ،،هن بن هن،، او ،،هنته بن هنته،، هم اهل عرب استعمالوی.دلته د ،،هنيهات،، نه مراد رجزيه اشعار دی.(۲)

حضرت عامربن الاکوع ته يو کس اووئيل.ته مونږ ته رجزيه اشعار نه وائي.نو حضرت عامرد سورلئ نه راکوز شو.اود قوم مخامخ ئې خدی خوانی شروع کړه.

اللَّهُمَّ لَوْلَا أَنْتَ مَا اهْتَدَيْنَا وَلَا تَصَدَّقْنَا وَلَا صَلَّيْنَا

فَاغْفِرْ فِدَاءً لَكَ مَا أَبْقَيْنَا وَثَبِّتِ الْأَقْدَامَ إِنْ لَاقَيْنَا

وَأَلْقِيَنْ سَكِينَةً عَلَيْنَا إِنَّا إِذَا صِيحَ بِنَا أَبَيْنَا

وَبِالصِّيَاحِ عَوَّلُوا عَلَيْنَا

اې الله که ستا توفيق نه وې.نومونږ به په هدايت نه وو.اونه به مونږ صدقه ورکوله. ونه به مو مونځ کولو.

اومونږ چه کوم ګناهونه خپل شا ته پريخودی دی.هغه معاف کړه.او دجنګ په وخت کښې زمونږ قدمونه مضبوط کړه.زمونږ ځانونه ستا د رضا دپاره قربان دی.

دمسلم شريف په روايت ((ما ابقينا)) په ځائې ((ما اقتفينا)) دی.(۳)اوهم دا په دې رجز کښې اشهرالروايات ګرځولې شوې دې.د((اقتفاء))معنی اتباع ده.د ((اقتفينا)) معنی به وی ((ماتبعنا من الخطايا وما ارتکبنا من الذنوب))

يعنی د کومو ګناهونو شاته چه مونږ تلی يو.اود کومو معاصيو چه مونږ ارتکاب کړې دې.اې الله ته هغه معاف کړه.(۴)

---

[۱] عمدة القاری (۱۷\۲۳۵وفتح الباری(۷\۴۶۵)_

[۲] عمدة القاری(۱۷\۲۳۵)_

[۳] صحيح مسلم باب غزوة خيبر رقم الحديث (۴۴۳۲)_

[۴] فتح الباری(۷\۴۶۵و ۴۶۶)_

او په مونږ باندې سكينه نازل كړه.كه څوك دخپل مدد دپاره چيغې وهي.اومونږ راوغواړي. نو مونږ به سمدستي د مدد دپاره ورځو.په بعضي رواياتوكښې د «أتينا» په ځائې «أبينا» دى.په دې صورت كښې به معنى وى.كه دا كافرشور پكړ جوړكړي.اوكفر طرف ته واپس كيدو باندې مونږ مجبوره كړي.نو مونږ به انكار كوو.([1])اومونږ د مدد دپاره دراغوښتونكو په خپل آواز باندې اعتماد دې.يعنى كوم كسان چه مونږ د مدد دپاره رابلي. دهغوي دا اعتماد او بهروسه وى.چه مونږ به د هغوى د مدد دپاره حاضريږو.په دې صورت كښې «عولو» د تعويل نه ماخوذ دې.د تعويل معنى اعتماد او بهروسه ده.علامه خطابي «وبالصياح عولوعلينا»معنى په «أجلبوا علينا بصوت» بيان كړې دې.يعنى دغه كافران په زور او شورسره زمونږ خلاف جنګ دپاره نن راځى.په دې صورت كښې به دا قول د «عويل» نه ماخوذ وى.اود «غويل» معنى شور او رفع الصوت ده.خو ابن التين په دې باندې اعتراض كړې دې.اوفرمائيلى ئې دى.كه دا د«عويل»نه ماخوذ وى.نو بيا «اعولو» كيدل پكار وو. حال دا چه په روايت كښې «عولوا» دې.([2]) يوه ترجمه د دې دا كيدې شى.چه دهكافرانو شور جوړ كړو.او زمونږ خلاف ئې مدد اوغوښتلو.د «عول» په صله كښې چه كله «حرف باء» راشي.نو ددې معنى مدد طلب كول دى.نو«بالصياح عولوا علينا» مطلب به وي.«استغاثوبالصياح من أعدائنا علينا»والله اعلم.

يواشكال اودهغې جوابونه:دلته ئې په دويم شعر كښې «فداء لك» وئيلى دى.په دې باندې اشكال كيږي.چه تفديه هلته وى.كوم ځائې كښې چه فناء او مرګ متصور وى.كله چه وئيلى شي. (زه په تا قربان يم.) نو مطلب دا دې.چه په تا باندې د مرګ راتلو په ځائې دې په ما باندې مرګ راشي.او زما ژوند دې تاسو ته ملاؤ شي.اودا خبره مسلمه ده.چه د الله تعالى دپاره نه مرګ تصور شته او نه د فناء.نو بيا «فداء لك» وئيل څنګه صحيح دى؟ ددې اشكال مختلف جوابونه وركړې شوى دى.

① يو جواب دا وركړې شوې دې.چه د «فداءلك» ظاهرى معنى دلته مراد نه ده. بلكه دلته د الله تعالى سره دخپل محبت اظهار اود الله جل شانه تعظيم بيانول مقصود دى.([3])

② دويم جواب علامه مازرى وركړې دې.چه «فداءلك» كښې مضاف محذوف دې. «أى، فداءلرضاك» ستا درضا دپاره دې زمونږ ځانونه قربان وى.اود الله تعالى رضا فوت كيدې شي ځومره كافران دى.چه دالله تعالى رضا ورته حاصله نه ده. دهغوى په حق كښې د الله تعالى

---

[1] ،فتح البارى(٤٦٦\٧)_

[2] ،فتح البارى(٤٦٦\٧)_

[3] ،فتح البارى(٤٦٥\٧) وعمدة القارى(٢٣٥\١٧)_

رضا فوت شوي ده.(١)

③ دريمه خبره په دې باره كښې دا وئيلى شوې ده.چه په ((فداءلك)) كښې خطاب الله تعالى ته نه دې.بلكه سامع ته دا خطاب د جمله معترضه په طور وئيلې شوې دى.د سامع توجه خپل طرف ته راړولو دپاره شاعران داسې كوى.(٢) والله اعلم

په كوم وخت كښې چه حضرت عامر رضي الله عنه دا رجزيه اشعار وئيل.په هغه وخت كښې رسول الله ﷺ اوفرمائيل.((من هذا السائق))دا داوښانو راښكونكې څوك دې. خلقو اووئيل.عامر دې.نبى ﷺ اوفرمائيل.((يرحمه الله))الله تعالى دې په ده باندې رحم اوكړى.اود اياس بن سلمه په روايت كښې الفاظ دى.((غفرلك ربك))

قوله: قَالَ رَجُلٌ مِنَ الْقَوْمِ وَجَبَتْ يَانَبِيَّ اللَّهِ لَوْلَا أَمْتَعْتَنَا بِهِ: په قوم كښې يو كس اووئيل.دا حضرت عمر رضي الله عنه وو.لكه څنګه چه د حضرت اياس په روايت كښې تصريح ده.(٣) اې دالله نبى! جنت دده دپاره واجب شو.تاسو دده د بهادرئ نه د نورې فائدې اخستلو موقع مونږ ته ولې رانكړه.د جهاد وغيره په موقع چه به كله نبى ﷺ د چا په باره كښې داسې الفاظ اووئيل.نو ددې مطلب به دا وو.چه دې به شهيد كيږى.نو حضرت عمر رضي الله عنه ته دا خبره معلومه وه.ددې وجې هغوى نبى ﷺ ته دا جمله اووئيله.نوهركله چه قوم صفونه جوړ كړل.نو عامر يو يهودى په پنډئ باندې وهلو دپاره خپله توره اوچته كړه.تيره وړه وه.كله چه ئې هغه اوچته كړه.نو دهغې نوكه واپس د حضرت عامر رضي الله عنه په پنډئ كښې په اړخ كښې ورننوته. دهغې په وجه د هغوى انتقال اوشو.

حضرت سلمه بن اكوع رضي الله عنه فرمائى.كله چه صحابه رضي الله عنهم د خيبر نه واپس راغلل. نو رسول الله ﷺ زه (غمګين)بيا موندم.زما لاس ئې اونيولو،او وې فرمائيل څه خبره ده؟ ما عرض اوكړو. زما مور پلار دې په تاسو قربان وى.خلق وائى.چه د عامر رضي الله عنه عمل حبط (ضائع) شو.(څكه چه هغه خود كشئ اوكړه) نبى ﷺ اوفرمائيل. چا چه دا وئيلى دى.هغه غلط وئيلى دى.عامر ته خو به دوه ثوابونه ملاويږى.دواړه ګوتې نبى ﷺ جمع كړې او اشاره ئې اوكړه. چه هغه ته به دوه اجرونه ملاويږى.هغه خو د كافرانو په مقابله كښې مشقت اوچتونكې او يو مجاهد سړې وو.

---

١) فتح البارى(٤٦٥\٧) وعمدة القارى (٢٣٥\١٧)_

٢) فتح البارى (٤٦٥\٧) وعمدة القارى (٢٣٥\١٧) دلته چاته دا اشكال كيدې شى.چه په كتاب الجهاد كښې تير شوى دى.چه دا اشعار د عبدالله بن رواحه دى.او د روايت باب نه معلوميږى.چه دا اشعار د عامر رضي الله عنه دى.ددې جواب دا دې.چه ممكن ده.دواړو ته توارد شوې وى.او داسې كيږى.چه بعضې وخت كښې يو شاعر داسې اشعار نظم كوى.كوم چه بل د وړاندې نه نظم كړى وى.او دويم جواب حافظ ابن حجر رحمه الله دا وركړې دې.چه ممكن ده.حضرت عامر په خپلو دې اشعارو كښې د حضرت عبدالله بن رواحه رضي الله عنه اشعار هم شامل كړى وى.يعنى په دې كښې څه اشعار خو د حضرت عامر رضي الله عنه دى.او باقى د حضرت ابن رواحه دى.(فتح البارى (٤٦٥\٧)_

٣) فتح البارى(٤٦٦\٧)_

قوله قَلَّ عَرَبِيٌّ مَشَى بِهَا مِثْلَهُ: داسې عربي چه په زمكه باندې كرځى د عامر په شان ډير كم دى اوپه بعضې نسخو كښې دى «مشابها مثله» يعنى بل عربى د عامر سره مشابه او مماثل نشته هغه خو به مثاله سړې وو.په دې سره دهغه فضيلت او فوقيت بيانول مقصود وو.(١)

[۳۹۶۱/۳۹۶۲] حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ يُوسُفَ أَخْبَرَنَا مَالِكٌ عَنْ حُمَيْدٍ الطَّوِيلِ عَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَتَى خَيْبَرَ لَيْلًا وَكَانَ إِذَا أَتَى قَوْمًا بِلَيْلٍ لَمْ يُغِرْ بِهِمْ حَتَّى يُصْبِحَ فَلَمَّا أَصْبَحَ خَرَجَتْ الْيَهُودُ بِمَسَاحِيهِمْ وَمَكَاتِلِهِمْ فَلَمَّا رَأَوْهُ قَالُوا مُحَمَّدٌ وَاللَّهِ مُحَمَّدٌ وَالْخَمِيسُ فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ خَرِبَتْ خَيْبَرُ إِنَّا إِذَا نَزَلْنَا بِسَاحَةِ قَوْمٍ فَسَاءَ صَبَاحُ الْمُنْذَرِينَ

«المساحى» د «مسحاة» جمع دد.كدال ته وائى.

«المكاتل» د «مكتل» جمع دد.توكرئ ته وائى.

«قالوا: محمد والله محمد والخميس»

يعنى محمد (ﷺ) دخپل لښكر سره راغلې دې.لښكر ته ..خميس.. وائى. ځكه چه لښكر په پنځو حصو باندې تقسيم وى.① ميمنه② ميسره③ قلب④ مقدمه⑤ اوساقه (٢)

[۳۹۶۳] أَخْبَرَنَا صَدَقَةُ بْنُ الْفَضْلِ أَخْبَرَنَا ابْنُ عُيَيْنَةَ حَدَّثَنَا أَيُّوبُ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ سِيرِينَ عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ صَبَّحْنَا خَيْبَرَ بُكْرَةً فَخَرَجَ أَهْلُهَا بِالْمَسَاحِي فَلَمَّا بَصُرُوا بِالنَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالُوا مُحَمَّدٌ وَاللَّهِ مُحَمَّدٌ وَالْخَمِيسُ فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اللَّهُ أَكْبَرُ خَرِبَتْ خَيْبَرُ إِنَّا إِذَا نَزَلْنَا بِسَاحَةِ قَوْمٍ فَسَاءَ صَبَاحُ الْمُنْذَرِينَ فَأَصَبْنَا مِنْ لُحُومِ الْحُمُرِ فَنَادَى مُنَادِي النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنَّ اللَّهَ وَرَسُولَهُ يَنْهَيَانِكُمْ عَنْ لُحُومِ الْحُمُرِ فَإِنَّهَا رِجْسٌ [ر: ۳۶۰]

د ..حمر.. دوه قسمونه دى.يو اهليه اوانسيه.او بل وحشيه .د حمر وحشيه غوښه په اتفاق سره جائز دد.د حمر اهليه غوښه د جمهورو صحابو(رض) او ائمه په نيز حرامه دد.البته د حضرت ا بن عباس (رض) او امام مالك(رح) نه په يو روايت كښې ددې حلت منقول دې.د طرفينو رحمهما الله دلائل به وړاندې په ..كتاب الصيد والذبائح.. كښې د ..باب لحوم الحمر الاهلية.. لاندې راشى.

په حمر اهليه كښې . د حرمت لحم صحابو(رض) مختلف علتونه بيان كړى دى. چا ددې علت دا بيان كړې دې.چه دا د بوج اوړلو ځناور دې.كه ددې غوښه حلاله كړې شى.نو د سورلئ او بوج اوړو په كار كښې به مشكل پيښ شى.چا وئيلى دى. چه دې كندګى

---

(١) عمدة القارى(۲۳۷\۱۷)_

(٢) عمدة القارى (۲۳۷\۷)_

خوری.ددې وجې حرام گرځولې شوې دی.خو اصل علت هم هغه دې.کوم چه په حدیث کښې ذکر شوې دې.((فإنها رجس)) چه دا پلیت دې.ددې وجې حرام دې.(۱)

[۳۹۶۳] حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عَبْدِ الْوَهَّابِ حَدَّثَنَا عَبْدُ الْوَهَّابِ حَدَّثَنَا أَيُّوبُ عَنْ مُحَمَّدٍ عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ جَاءَهُ جَاءٍ فَقَالَ أُكِلَتِ الْحُمُرُ فَسَكَتَ ثُمَّ أَتَاهُ الثَّانِيَةَ فَقَالَ أُكِلَتِ الْحُمُرُ فَسَكَتَ ثُمَّ أَتَاهُ الثَّالِثَةَ فَقَالَ أُفْنِيَتِ الْحُمُرُ فَأَمَرَ مُنَادِيًا فَنَادَى فِي النَّاسِ إِنَّ اللَّهَ وَرَسُولَهُ يَنْهَيَانِكُمْ عَنْ لُحُومِ الْحُمُرِ الْأَهْلِيَّةِ فَأُكْفِئَتِ الْقُدُورُ وَإِنَّهَا لَتَفُورُ بِاللَّحْمِ [ر: ۵۲۰۸، وانظر: ۳۶۳]

په دې روایت کښې دی.چه رسول الله ﷺ ته یو سړې راغلو.او دوه ځله نې د دوی نه د خرو د غوښې خوړلو تپوس اوکړو.خو نبی ﷺ چپ پاتې شو.په دریم ځل چه کله راغلو.نو نبی ﷺ ددې د حرمت اعلان اوکړو.

په اول ځل او دویم ځل د چپ پاتې کیدو وجه دا کیدې شی.چه په دغه وخت کښې نبی ﷺ په څه کار کښې مشغول وو.دهغه تپوس طرف ته التفات اونشو.او دا هم کیدې شی.چه تر دغه وخته پورې وحی نه وه نازل شوې.ددې وجې نبی ﷺ چپ پاتې شو.روسته د وحی په ذریعه ددې حرمت راغلو.نو نبی ﷺ اعلان اوکړو.

[۳۹۶۴/۳۹۶۵] حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ حَرْبٍ حَدَّثَنَا حَمَّادُ بْنُ زَيْدٍ عَنْ ثَابِتٍ عَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ صَلَّى النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الصُّبْحَ قَرِيبًا مِنْ خَيْبَرَ بِغَلَسٍ ثُمَّ قَالَ اللَّهُ أَكْبَرُ خَرِبَتْ خَيْبَرُ إِنَّا إِذَا نَزَلْنَا بِسَاحَةِ قَوْمٍ فَسَاءَ صَبَاحُ الْمُنْذَرِينَ فَخَرَجُوا يَسْعَوْنَ فِي السِّكَكِ فَقَتَلَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْمُقَاتِلَةَ وَسَبَى الذُّرِّيَّةَ وَكَانَ فِي السَّبْيِ صَفِيَّةُ فَصَارَتْ إِلَى دَحْيَةَ الْكَلْبِيِّ ثُمَّ صَارَتْ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَجَعَلَ عِتْقَهَا صَدَاقَهَا فَقَالَ عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنُ صُهَيْبٍ لِثَابِتٍ يَا أَبَا مُحَمَّدٍ آنْتَ قُلْتَ لِأَنَسٍ مَا أَصْدَقَهَا فَحَرَّكَ ثَابِتٌ رَأْسَهُ تَصْدِيقًا لَهُ

[۳۹۶۵] حَدَّثَنَا آدَمُ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ عَنْ عَبْدِ الْعَزِيزِ بْنِ صُهَيْبٍ قَالَ سَمِعْتُ أَنَسَ بْنَ مَالِكٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ يَقُولُ سَبَى النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ صَفِيَّةَ فَأَعْتَقَهَا وَتَزَوَّجَهَا فَقَالَ ثَابِتٌ لِأَنَسٍ مَا أَصْدَقَهَا قَالَ أَصْدَقَهَا نَفْسَهَا فَأَعْتَقَهَا [ر: ۳۶۳]

قوله: حدثنا سلیمان بن حرب.. فجعل عتقها صداقها: نبی ﷺ دحضرت صفیه ﷞ عتق ،لره مهر مقرر کړو.د احنافو ﷭ د مذهب په لحاظ سره ددې تاویل دا کیدې شی.چه اول نې هغه مکاتبه گرځولې وی.او بیا ئې بدل کتابت ددې مهر گرځولې وی.او دا د رسول الله ﷺ په خصوصیت باندې محمول کولې شی.دا بحث به په کتاب النکاح کښې راشی.

---

(۱) زاد المعاد (۳\۳۴۲و۳۴۳)_

[۳۹۶۶] حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ حَدَّثَنَا يَعْقُوبُ عَنْ أَبِي حَازِمٍ عَنْ سَهْلِ بْنِ سَعْدٍ السَّاعِدِيِّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْتَقَى هُوَ وَالْمُشْرِكُونَ فَاقْتَتَلُوا فَلَمَّا مَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَى عَسْكَرِهِ وَمَالَ الْآخَرُونَ إِلَى عَسْكَرِهِمْ وَفِي أَصْحَابِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رَجُلٌ لَا يَدَعُ لَهُمْ شَاذَّةً وَلَا فَاذَّةً إِلَّا اتَّبَعَهَا يَضْرِبُهَا بِسَيْفِهِ فَقِيلَ مَا أَجْزَأَ مِنَّا الْيَوْمَ أَحَدٌ كَمَا أَجْزَأَ فُلَانٌ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَمَا إِنَّهُ مِنْ أَهْلِ النَّارِ فَقَالَ رَجُلٌ مِنَ الْقَوْمِ أَنَا صَاحِبُهُ قَالَ فَخَرَجَ مَعَهُ كُلَّمَا وَقَفَ وَقَفَ مَعَهُ وَإِذَا أَسْرَعَ أَسْرَعَ مَعَهُ قَالَ فَجُرِحَ الرَّجُلُ جُرْحًا شَدِيدًا فَاسْتَعْجَلَ الْمَوْتَ فَوَضَعَ سَيْفَهُ بِالْأَرْضِ وَذُبَابَهُ بَيْنَ ثَدْيَيْهِ ثُمَّ تَحَامَلَ عَلَى سَيْفِهِ فَقَتَلَ نَفْسَهُ فَخَرَجَ الرَّجُلُ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ أَشْهَدُ أَنَّكَ رَسُولُ اللَّهِ قَالَ وَمَا ذَاكَ قَالَ الرَّجُلُ الَّذِي ذَكَرْتَ آنِفًا أَنَّهُ مِنْ أَهْلِ النَّارِ فَأَعْظَمَ النَّاسُ ذَلِكَ فَقُلْتُ أَنَا لَكُمْ بِهِ فَخَرَجْتُ فِي طَلَبِهِ ثُمَّ جُرِحَ جُرْحًا شَدِيدًا فَاسْتَعْجَلَ الْمَوْتَ فَوَضَعَ نَصْلَ سَيْفِهِ فِي الْأَرْضِ وَذُبَابَهُ بَيْنَ ثَدْيَيْهِ ثُمَّ تَحَامَلَ عَلَيْهِ فَقَتَلَ نَفْسَهُ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عِنْدَ ذَلِكَ إِنَّ الرَّجُلَ لَيَعْمَلُ عَمَلَ أَهْلِ الْجَنَّةِ فِيمَا يَبْدُو لِلنَّاسِ وَهُوَ مِنْ أَهْلِ النَّارِ وَإِنَّ الرَّجُلَ لَيَعْمَلُ عَمَلَ أَهْلِ النَّارِ فِيمَا يَبْدُو لِلنَّاسِ وَهُوَ مِنْ أَهْلِ الْجَنَّةِ [ر: ۲۷۴۲]

[۳۹۶۷] حَدَّثَنَا أَبُو الْيَمَانِ أَخْبَرَنَا شُعَيْبٌ عَنِ الزُّهْرِيِّ قَالَ أَخْبَرَنِي سَعِيدُ بْنُ الْمُسَيَّبِ أَنَّ أَبَا هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ شَهِدْنَا خَيْبَرَ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لِرَجُلٍ مِمَّنْ مَعَهُ يَدَّعِي الْإِسْلَامَ هَذَا مِنْ أَهْلِ النَّارِ فَلَمَّا حَضَرَ الْقِتَالُ قَاتَلَ الرَّجُلُ أَشَدَّ الْقِتَالِ حَتَّى كَثُرَتْ بِهِ الْجِرَاحَةُ فَكَادَ بَعْضُ النَّاسِ يَرْتَابُ فَوَجَدَ الرَّجُلُ أَلَمَ الْجِرَاحَةِ فَأَهْوَى بِيَدِهِ إِلَى كِنَانَتِهِ فَاسْتَخْرَجَ مِنْهَا أَسْهُمًا فَنَحَرَ بِهَا نَفْسَهُ فَاشْتَدَّ رِجَالٌ مِنَ الْمُسْلِمِينَ فَقَالُوا يَا رَسُولَ اللَّهِ صَدَّقَ اللَّهُ حَدِيثَكَ انْتَحَرَ فُلَانٌ فَقَتَلَ نَفْسَهُ فَقَالَ قُمْ يَا فُلَانُ فَأَذِّنْ أَنَّهُ لَا يَدْخُلُ الْجَنَّةَ إِلَّا مُؤْمِنٌ إِنَّ اللَّهَ يُؤَيِّدُ الدِّينَ بِالرَّجُلِ الْفَاجِرِ تَابَعَهُ مَعْمَرٌ عَنِ الزُّهْرِيِّ وَقَالَ شَبِيبٌ عَنْ يُونُسَ عَنِ ابْنِ شِهَابٍ أَخْبَرَنِي ابْنُ الْمُسَيَّبِ وَعَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ كَعْبٍ أَنَّ أَبَا هُرَيْرَةَ قَالَ شَهِدْنَا مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حُنَيْنًا وَقَالَ ابْنُ الْمُبَارَكِ عَنْ يُونُسَ عَنِ الزُّهْرِيِّ عَنْ سَعِيدٍ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تَابَعَهُ صَالِحٌ عَنِ الزُّهْرِيِّ وَقَالَ الزُّبَيْدِيُّ أَخْبَرَنِي الزُّهْرِيُّ أَنَّ عَبْدَ الرَّحْمَنِ بْنَ كَعْبٍ أَخْبَرَهُ أَنَّ عُبَيْدَ اللَّهِ بْنَ كَعْبٍ قَالَ أَخْبَرَنِي مَنْ شَهِدَ مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ خَيْبَرَ قَالَ الزُّهْرِيُّ وَأَخْبَرَنِي عُبَيْدُ اللَّهِ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ وَسَعِيدٌ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

قوله: حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ حَدَّثَنَا .... سَهْلِ بْنِ سَعْدٍ السَّاعِدِيِّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ: په دې روايت كښې حضرت سهل بن سعد ساعدي ﷛ د يو كس د خودكشۍ واقعه نقل كوي.او

ددې روايت سره متصل وړاندې روايت کښې حضرت ابوهريره ﷺ هم د يو کس د خودکشۍ واقعه نقل کوي.چه دواړه روايتونه مخې ته کيخودې شي.نو ښکاره معلوميږي.چه د حضرت سهل بن سعد ﷺ په روايت کښې د ،خيبر،ذکر نشته.اود حضرت ابوهريره ﷺ په روايت کښې د «شهدنا خيبر» تصريح موجوده ده.

د حضرت سهل بن سعد ﷺ د روايت په باره کښې د ابن التين رائې دا ده.چه دا واقعه د غزوه خيبرسره تعلق نه ده.دا د بلې غزوې واقعه ده.علامه ابن الجوزي ﷺ په مشكل الصحيحين کښې ددې تصريح کړې ده.چه د حضرت سهل د روايت دا واقعه د جنګ احد سره متعلق ده.خود حافظ ابن حجر ﷺ د رائې نه معلوميږي.چه د حضرت سهل د روايت واقعه هم د غزوه خيبر سره متعلق ده. هغوی فرمائي.دحضرت ابوهريره ﷺ او حضرت سهل په روايتونوکښې په حقيقت کښې هم يوه واقعه بيان شوې ده.کومه چه خيبر سره متعلق ده.البته په دواړو رواياتو کښې معمولي غوندې فرق دا دې.چه د حضرت سهل په روايت کښې دي. چه دغه کس په توره باندې خودکشي اوکړه.اودحضرت ابوهريره ﷺ په روايت کښې دي.چه هغه په غشي سره خپل ځان ختم کړو.خو حافظ فرمائي.چه کيدې شي.اول هغه په غشي باندې دخودکشۍ کوشش کړې وي.کله چه په هغې کښې ورته کاميابي اونشوه.نو بيا ئې په توره خپل ځان ختم کړو.په يو حديث کښې د يو څيز ذکراوشو.او په بل کښې د بل څيز.([1])

امام بخاري ﷺ دحضرت سهل ﷺ روايت په غزوه خيبر کښې بيان کړې دې. ددې نه معلوميږي.چه د دوی رجحان هم دې طرف دې.چه دا واقعه د خيبر ده.والله اعلم.

قوله: فَقِيلَ مَا أَجْزَأَ مِنَّا الْيَوْمَ أَحَدٌ كَمَا أَجْزَأَ فُلَانٌ:

دحضرت شيخ الهند رحمه الله استدلال: حضرت شيخ الهند ﷺ چه به کله دې مقام ته راورسيدل. نو تبسم به ئې کولو،اوددې نه پس به وړاندې تلو.يوځل ئې د دې تبسم وجه بيان کړه، چه په حديث کښې راځي.«لاتجزئ صلاة إلا بفاتحة الكتاب»شوافع حضرات ﷺ دا حديث نص في ايجاب الفاتحه ګرځوي.او وائي.چه دنبي ﷺ ددې ارشاد مقصد دا دې.چه مونځ د فاتحې نه بغير نه کيږي.احناف حضرات ﷺ فرمائي.چه په «لاتجزئ صلاة»کښې د اجزاء نه ،اجزاء کامل مراد ده.او مطلب دا دې.چه مونځ بغير د فاتحې نه کامل نه دې.داحنافو دا توجيه په حديث الباب کښې دټولو په نيز متفق عليه ده.دلته ټول دا وائي.چه په «ما أجزأ منا» کښې چه د کوم اجزاء ذکر دې. د هغې نه اجزاء کامل مراد دې.ځکه چه ګنې قتال خو نورو کسانو هم کړې وو. يهوديان نورو کسانو هم قتل کړې دي.خو دلته مطلب دا دې.چه څنګه په پوره بهادرۍ سره دې کس قتال کړې وو.په مونږ کښې بل چا داسې نه وو کړې.([2])

---

[1] فتح الباري(٤٧٣\٧)_
[2] فيض الباري(١٣٣\٤)_

كوم كس چه خودكشى كړې وه.د هغه نوم ،،قزمان ظفرى،، وو.اودهغه كنيت ،،ابوالغيداق،، وو.(١) دكتاب المغازى په شروع كښې د جهاد په اغراضو او مقاصدو كښې ما دا قصه تاسو ته بيان كړې وه.

قوله فَقَالَ رَجُلٌ مِنَ الْقَوْمِ أَنَا صَاحِبُهُ: ددې كس نوم حافظ ابن حجر رحمه الله «اكثم بن ابى الجون خزاعى» بيان كړې دې.(٢) هغه اوونيل.زه به ددې سرې سره يم.

قوله حَدَّثَنَا أَبُو الْيَمَانِ أَخْبَرَنَا شُعَيْبٌ عَنِ الزُّهْرِيِّ ..... إِنَّ اللَّهَ يُؤَيِّدُ الدِّينَ بِالرَّجُلِ الْفَاجِرِ: كه دفاجر نه مراد فاسق وى.نو خبره آسانه ده.يوګناهګار سړې فاسق وى.خو الله تعالى د خپل دين خدمت دهغه نه اخلى.ددې نه دا هم معلومه شوه.كه يو كس د دين په خدمت كښې لګيا وى.نو ضرورى نه ده.چه هغه به د الله تعالى په نيز مقبول وى. اوكه د فاجر نه مراد كافر وى.نو بيا خبره ډيره سخته ده.يعنى هغه كس چه كله به هم جنت ته نه ځى.الله تعالى د هغه نه هم دخپل دين كار اخلى.ددې وجې ډير ويريدل پكار دى.چه د دين كه څه خدمت زمونږ او ستاسو نه اخستې شى.نودا ضرورى نه ده.چه دا د الله تعالى په نيز د مقبوليت دليل دې.هغه خو دخپل دين تائيد په كافرانو او فاسقانو سره هم كولې شى.

قوله تَابَعَهُ مَعْمَرٌ عَنِ الزُّهْرِيِّ: د دې نه وړاندې روايت شعيب د زهرى نه نقل كړې وو.امام بخارى رحمه الله فرمائى.چه شعيب د معمر متابعت كړې دې.معمر هم دا روايت د زهرى نه نقل كړې دې.دا متابعت امام بخارى په ابواب القدر كښې موصولاً نقل كړې دې.په كتاب الجهاد كښې هم دا متابعت امام بخارى رحمه الله موصولاً ذكر كړې دې.البته هلته د زهرى نه معمر خانله روايت نه كوى.بلكه معمراو شعيب دواړه د زهرى نه روايت كوى.(٣)

قوله وَقَالَ شَبِيبٌ عَنْ يُونُسَ عَنِ ابْنِ شِهَابٍ.... أَنَّ أَبَا هُرَيْرَةَ قَالَ شَهِدْنَا مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حُنَيْنًا: په دې تعليق سره امام بخارى رحمه الله دا خودل غواړى.چه د ابن الشهاب زهرى نه يونس بن يزيد هم د حضرت ابوهريره رضي الله عنه ذكر شوې روايت نقل كړې دې. خوديونس روايت د شعيب عن الزهرى او معمر عن الزهرى دواړو د رواياتو نه خلاف دې.ځكه چه شعيب او معمر دواړو په خپلو روايتونو كښې د ،،خيبر،، تصريح كړې ده.اود يونس په دې روايت كښې د ،،خيبر،، په ځائې د ،،حنين،، تصريح ده.

قوله وَقَالَ ابْنُ الْمُبَارَكِ عَنْ يُونُسَ عَنِ الزُّهْرِيِّ عَنْ سَعِيدٍ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: ددې نه وړاندې تعليق د «شبيب عن يونس» وو.اودا تعليق د «ابن

---

١ ،فتح البارى(٤٧٢\٧)_

٢ ،فتح البارى(٤٧٣\٧)_

٣ ،عمدة القارى (٢٤٠\١١٧)_

المبارك عن یونس»دي.البته هغه موصولاً وو.اودامرسلاً دي.ځکه چه د سعید نه پس د صحابی رضی الله عنه ذکر نشته.

دامام بخاری رحمه الله مقصد دا دي.چه لکه څنګه د شبیب عن یونس په روایت کښې د ,,حنین،، ذکردي.دغه شان د ابن المبارك عن یونس په روایت کښې هم د,,حنین،، ذکر دي.

قوله: تَابَعَهُ صَالِحٌ عَنْ الزُّهْرِیِّ: یعنی د ابن المبارك متابعت صالح بن کیسان کړې دي.مطلب دا دي.چه د ابن المبارك عن یونس عن الزهری روایت مرسلاً منقول دي.نودغه شان د زهری نه صالح هم دا روایت مرسلاً ذکر کوی.دا متابعت امام بخاری په خپل تاریخ کښې موصولاً نقل کړې دي.([1])

قوله: وَقَالَ الزُّبَيْدِيُّ أَخْبَرَنِي الزُّهْرِيُّ أَنَّ عَبْدَ الرَّحْمَنِ بْنَ كَعْبٍ أَخْبَرَهُ أَنَّ عُبَيْدَ اللَّهِ بْنَ كَعْبٍ قَالَ أَخْبَرَنِي مَنْ شَهِدَ مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ خَيْبَرَ:

ددې نه وړاندې یو تعلیق «قال شبیب» تیرشوې وو.امام بخاری رحمه الله په «قال الزبیدی»سره ددواړو په مینځ کښې فرق بیانول غواړي.په اولنی روایت کښې عبدالرحمن بن عبدالله بن کعب دي.اود زبیدی په دې تعلیق کښې عبدالرحمن بن کعب دي.عبدالله کوم چه د عبدالرحمن والد دې.دهغه نوم ئې د اختصار د وجې حذف کړې دي.حال دا چه عبدالرحمن بن عبدالله بن کعب وئیل پکار وو.دغه شان په هغه تعلیق کښې عبدالرحمن براه راست د حضرت ابوهریره رضی الله عنه نه نقل کوی. او دلته دعبیدالله بن کعب نه نقل کوی.دغه شان هلته د ابوهریره د نوم تصریح ده.او دلته د یو صحابی د نوم تصریح نشته.بلکه «من شهد مع النبی صلی الله علیه وسلم خیبر» ئې وئیلی دی.البته هلته د حنین تصریح ده.او دلته د خیبر تصریح ده.

قوله: قَالَ الزُّهْرِيُّ وَأَخْبَرَنِي عُبَيْدُ اللَّهِ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ وَسَعِيدٌ عَنْ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: بعضو د عبیدالله بن عبدالله په ځائې عبدالله بن عبدالله نقل کړی دی.دا دواړه د حضرت عمر رضی الله عنه د خوی ځامن (نمسی) وو. دا روایت هم مرسل دي.

په دې تعلیقاتو سره امام بخاری رحمه الله د دې روایت طرق مختلفه ته اشاره کوی. د معمر او شعیب روایت ته ترجیح ورکول غواړي.دمعمر او شعیب په روایت کښې د خیبر تصریح راغلې ده.د «یونس عن الزهری» په روایت کښې د ،،حنین،، ذکر دي.د یونس دغه روایت د عبدالرحمن په واسطه سره دحضرت ابوهریره رضی الله عنه نه موصولاً منقول دي.امام بخاری ددې نه پس د زبیدی تعلیق ذکر کړې دي.په کوم کښې چه عبدالرحمن د خیبر تصریح کړې ده.نوپه کومو روایاتو کښې چه د حنین ذکر راغلې دي.هغه موصولاً هم منقول دی.او مرسلاً هم.بیا په دې کښې په بعضې طرقو کښې د حنین په ځائې د ،،خیبر،، ذکر راغلې دي.نوځکه د

---

[1] فتح الباری(۲۷۳/۷)_ګ

معمر او شعيب روايت هم صحيح او راجح دي.علامه ذهلي هم د معمر او شعيب روايت راجح گرځولې دې.(١) اوامام نووی د مسلم شريف په شرح كښې د قاضي عياض رحمه الله قول نقل كړې دې چه دحنين په ځائې هم خيبر صحيح دې.(٢) امام بخاري د حنين روايات تعليقاً ذكر كړل.اود حنين په غلطئ باندې ئې تنبيه وركړه.

[٣٩٦٨] حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ حَدَّثَنَا عَبْدُ الْوَاحِدِ عَنْ عَاصِمٍ عَنْ أَبِي عُثْمَانَ عَنْ أَبِي مُوسَى الْأَشْعَرِيِّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ لَمَّا غَزَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ خَيْبَرَ أَوْ قَالَ لَمَّا تَوَجَّهَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَشْرَفَ النَّاسُ عَلَى وَادٍ فَرَفَعُوا أَصْوَاتَهُمْ بِالتَّكْبِيرِ اللَّهُ أَكْبَرُ اللَّهُ أَكْبَرُ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ارْبَعُوا عَلَى أَنْفُسِكُمْ إِنَّكُمْ لَا تَدْعُونَ أَصَمَّ وَلَا غَائِبًا إِنَّكُمْ تَدْعُونَ سَمِيعًا قَرِيبًا وَهُوَ مَعَكُمْ وَأَنَا خَلْفَ دَابَّةِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَسَمِعَنِي وَأَنَا أَقُولُ لَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ فَقَالَ لِي يَا عَبْدَ اللَّهِ بْنَ قَيْسٍ قُلْتُ لَبَّيْكَ يَا رَسُولَ اللَّهِ قَالَ أَلَا أَدُلُّكَ عَلَى كَلِمَةٍ مِنْ كَنْزٍ مِنْ كُنُوزِ الْجَنَّةِ قُلْتُ بَلَى يَا رَسُولَ اللَّهِ فَدَاكَ أَبِي وَأُمِّي قَالَ لَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ [ر: ٢٨٣٠]

حضرت ابو موسى اشعرى رضي الله عنه فرمائى.چه كله نبى صلى الله عليه وسلم د خيبر نه مدينې منورې ته واپس راتلو.نو په لاره كښې صحابوؓ په يو وادئ كښې په اوچت آواز سره تكبير وئيل شروع كړل.نو نبى صلى الله عليه وسلم هغوی ته اوفرمائيل.«اربعوا(٣) أنفسكم إنكم لا تدعون أصم ولا غائباً إنكم تدعون سيعاً قريباً وهو معكم» يعني خپلو نفسونو سره نرمی اوكړئ.(په زيات زور سره نعره مه وهئ) ځكه چه تاسو كوڼ يا غائب نه رابلئ.كوم ذات چه تاسو رابلئ هغه سميع او نزدې دې.او هغه تاسو سره دې.

حضرت ابوموسى اشعرى رضي الله عنه فرمائى.زه د رسول الله صلى الله عليه وسلم د سورلئ نه روسته ووم. رسول الله صلى الله عليه وسلم چه كله زما نه «لاحول ولا قوة إلا بالله» واوريدل.نو وې فرمائيل. عبدالله بن قيس! زه تاته داسې كلمه اونه ښائم.كومه چه دجنت د خزانو نه يوه خزانه ده.ما عرض اوكړو. ولې نه يا رسول الله! نبى صلى الله عليه وسلم اوفرمائيل.«لاحول ولا قوة إلا بالله» په يو بل روايت كښې راځى چه د «لاحول ولا قوة إلا بالله» وظيفه د يو كم سل بيمارو علاج دې.اوپه هغې كښې معمولى او د ټولو نه وړه بيمارى ،،هم،، دې.(٤) په كومه كښې چه سړې پريشانه وى.اود سړى د زړه سكون ختميږى.د ،،هم،، په وجه نورې هم ډيرې بيمارئ پيدا كيږى.نبى صلى الله عليه وسلم دې ته دجنت

---

١ ،فتح البارى(٤٧٤\٧)_

٢ ،شرح مسلم للنووى (٧٣\١١)_

٣ اربعوا: معناه ارفقوا.. يقال: ربع عليه يربع ربعاً إذا كف عنه. واربع على نفسه كف عنها وارفق بها (عمدة القارى(٢١\١٧)_

٤ ،اوګورئ مستدرک حاکم (٥٤٢\١) دغه شان اتحاف السادة المتقين (٤٦\٩)_

خزانه ونیلي ده.دا ډیر لوي خیز دي.

په دې روایت کښې د «لما توجه رسول الله ﷺ» نه خیبر طرف ته متوجه کیدل مراد نه دی.بلکه د خیبر فتح کولو نه مدینې منورې طرف ته متوجه کیدل مراد دی.ځکه چه حضرت ابو موسی اشعری رضی الله عنه فرمائی.زه د رسول الله ﷺ د سورلئ د شاته ووم.او په دې باندې د ټولو اتفاق دې.چه حضرت ابو موسی اشعری رضی الله عنه د خیبر نه پس د حبشې نه راغلې وو.لکه څنګه چه وړاندې روایت راغی.ددې وجې په روایت کښې «توجه إلى خيبر» مراد اخستل صحیح نه دی. (۱)

[۳۹۶۹] حَدَّثَنَا الْمَكِّيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ حَدَّثَنَا يَزِيدُ بْنُ أَبِي عُبَيْدٍ قَالَ رَأَيْتُ أَثَرَ ضَرْبَةٍ فِي سَاقِ سَلَمَةَ فَقُلْتُ يَا أَبَا مُسْلِمٍ مَا هَذِهِ الضَّرْبَةُ فَقَالَ هَذِهِ ضَرْبَةٌ أَصَابَتْنِي يَوْمَ خَيْبَرَ فَقَالَ النَّاسُ أُصِيبَ سَلَمَةُ فَأَتَيْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَنَفَثَ فِيهِ ثَلَاثَ نَفَثَاتٍ فَمَا اشْتَكَيْتُهَا حَتَّى السَّاعَةِ

حضرت یزید بن ابی عبید وائی.چه ما د حضرت سلمه بن اکوع رضی الله عنه په پنډئ کښې د تورې د ګزار نښه اولیدله.نو دهغه نه ما تپوس اوکړو.چه دا د کوم خیز نښه ده.؟ وې فرمائیل.په جنګ خیبر کښې د تورې دا ګزار راته لګیدلې وو.په هغه وخت کښې خلقو اوونیل. سلمه زخمي شو.(یعنی اوس بچ کیدل ګران دی.د دې زخم نه به پاتې نشی) زه د نبی ﷺ خدمت ته حاضر شوم.نبی ﷺ درې ځله په هغې باندې دم واچولو.نو زما تکلیف داسې ختم شو.چه ترنن ورځې پورې ما بیا چرته تکلیف نه دې محسوس کړې.

[۳۹۷۰] حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مَسْلَمَةَ حَدَّثَنَا ابْنُ أَبِي حَازِمٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ سَهْلٍ قَالَ الْتَقَى النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَالْمُشْرِكُونَ فِي بَعْضِ مَغَازِيهِ فَاقْتَتَلُوا فَمَالَ كُلُّ قَوْمٍ إِلَى عَسْكَرِهِمْ وَفِي الْمُسْلِمِينَ رَجُلٌ لَا يَدَعُ مِنَ الْمُشْرِكِينَ شَاذَّةً وَلَا فَاذَّةً إِلَّا اتَّبَعَهَا فَضَرَبَهَا بِسَيْفِهِ فَقِيلَ يَا رَسُولَ اللَّهِ مَا أَجْزَأَ أَحَدٌ مَا أَجْزَأَ فُلَانٌ فَقَالَ إِنَّهُ مِنْ أَهْلِ النَّارِ فَقَالُوا أَيُّنَا مِنْ أَهْلِ الْجَنَّةِ إِنْ كَانَ هَذَا مِنْ أَهْلِ النَّارِ فَقَالَ رَجُلٌ مِنَ الْقَوْمِ لَأَتَّبِعَنَّهُ فَإِذَا أَسْرَعَ وَأَبْطَأَ كُنْتُ مَعَهُ حَتَّى جُرِحَ فَاسْتَعْجَلَ الْمَوْتَ فَوَضَعَ نِصَابَ سَيْفِهِ بِالْأَرْضِ وَذُبَابَهُ بَيْنَ ثَدْيَيْهِ ثُمَّ تَحَامَلَ عَلَيْهِ فَقَتَلَ نَفْسَهُ فَجَاءَ الرَّجُلُ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ أَشْهَدُ أَنَّكَ رَسُولُ اللَّهِ فَقَالَ وَمَا ذَاكَ فَأَخْبَرَهُ فَقَالَ إِنَّ الرَّجُلَ لَيَعْمَلُ بِعَمَلِ أَهْلِ الْجَنَّةِ فِيمَا يَبْدُو لِلنَّاسِ وَإِنَّهُ لَمِنْ أَهْلِ النَّارِ وَيَعْمَلُ بِعَمَلِ أَهْلِ النَّارِ فِيمَا يَبْدُو لِلنَّاسِ وَهُوَ مِنْ أَهْلِ الْجَنَّةِ [ر: ۲۷۴۲]

[۳۹۷۱] حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ سَعِيدٍ الْخُزَاعِيُّ حَدَّثَنَا زِيَادُ بْنُ الرَّبِيعِ عَنْ أَبِي عِمْرَانَ قَالَ نَظَرَ أَنَسٌ إِلَى النَّاسِ يَوْمَ الْجُمُعَةِ فَرَأَى طَيَالِسَةً فَقَالَ كَأَنَّهُمُ السَّاعَةَ يَهُودُ خَيْبَرَ

---

(۱) عمدة القاری (۱۷/۲۴۱)۔

د محمد بن سعید خزاعی په بخاری کښې صرف دوه روایتونه دی.یو دا او بل په کتاب الجهاد کښې تیرشوی دی.(١) او دزیاد بن ربیع صرف دا یو روایت په بخاری کښې دی.

قوله: نَظَرَ أَنَسٌ إِلَى النَّاسِ يَوْمَ الْجُمُعَةِ فَرَأَى طَيَالِسَةً فَقَالَ كَأَنَّهُمُ السَّاعَةَ يَهُودُ خَيْبَرَ: حضرت انس رضی الله عنه د جمعې په ورځ خلقو ته اوکتل.چه ټولو ځادرې راخستې دی.وې فرمائیل. دا خلق په دې وخت کښې د خیبر د یهودو پشان ښکاری.

،طیالسة،،د،،طیلسان،جمع ده.ځادر ته وائی.چونکه یو خاص قسم تور ځادر وو.کوم چه یهودو اچول.ددې وجې حضرت انس رضی الله عنه ته دا خبره ښه ښکاره نشوه.چه دهغوی سره مسلمانان مشابهت اختیار کړی.ترکومې پورې چه د مطلق ځادر د استعمال تعلق دې.نو په هغې کښې څه حرج او کراهت نشته.

[٣٩٧٢] حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مَسْلَمَةَ حَدَّثَنَا حَاتِمٌ عَنْ يَزِيدَ بْنِ أَبِي عُبَيْدٍ عَنْ سَلَمَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ كَانَ عَلِيُّ بْنُ أَبِي طَالِبٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ تَخَلَّفَ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي خَيْبَرَ وَكَانَ رَمِدًا فَقَالَ أَنَا أَتَخَلَّفُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَلَحِقَ بِهِ فَلَمَّا بِتْنَا اللَّيْلَةَ الَّتِي فُتِحَتْ قَالَ لَأُعْطِيَنَّ الرَّايَةَ غَدًا أَوْ لَيَأْخُذَنَّ الرَّايَةَ غَدًا رَجُلٌ يُحِبُّهُ اللَّهُ وَرَسُولُهُ يُفْتَحُ عَلَيْهِ فَنَحْنُ نَرْجُوهَا فَقِيلَ هَذَا عَلِيٌّ فَأَعْطَاهُ فَفُتِحَ عَلَيْهِ [ر: ٢٨١٢]

په دې روایت کښې نې حضرت علی رضی الله عنه ته د جنډې ورکولو واقعه نقل کړې ده.ددې تفصیل د قلعه قموص په فتح کښې تیر شوې دې.

[٣٩٧٣] حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ حَدَّثَنَا يَعْقُوبُ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ عَنْ أَبِي حَازِمٍ قَالَ أَخْبَرَنِي سَهْلُ بْنُ سَعْدٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ يَوْمَ خَيْبَرَ لَأُعْطِيَنَّ هَذِهِ الرَّايَةَ غَدًا رَجُلًا يَفْتَحُ اللَّهُ عَلَى يَدَيْهِ يُحِبُّ اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَيُحِبُّهُ اللَّهُ وَرَسُولُهُ قَالَ فَبَاتَ النَّاسُ يَدُوكُونَ لَيْلَتَهُمْ أَيُّهُمْ يُعْطَاهَا فَلَمَّا أَصْبَحَ النَّاسُ غَدَوْا عَلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كُلُّهُمْ يَرْجُو أَنْ يُعْطَاهَا فَقَالَ أَيْنَ عَلِيُّ بْنُ أَبِي طَالِبٍ فَقِيلَ هُوَ يَا رَسُولَ اللَّهِ يَشْتَكِي عَيْنَيْهِ قَالَ فَأَرْسَلُوا إِلَيْهِ فَأُتِيَ بِهِ فَبَصَقَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي عَيْنَيْهِ وَدَعَا لَهُ فَبَرَأَ حَتَّى كَأَنْ لَمْ يَكُنْ بِهِ وَجَعٌ فَأَعْطَاهُ الرَّايَةَ فَقَالَ عَلِيٌّ يَا رَسُولَ اللَّهِ أُقَاتِلُهُمْ حَتَّى يَكُونُوا مِثْلَنَا فَقَالَ انْفُذْ عَلَى رِسْلِكَ حَتَّى تَنْزِلَ بِسَاحَتِهِمْ ثُمَّ ادْعُهُمْ إِلَى الْإِسْلَامِ وَأَخْبِرْهُمْ بِمَا يَجِبُ عَلَيْهِمْ مِنْ حَقِّ اللَّهِ فِيهِ فَوَاللَّهِ لَأَنْ يَهْدِيَ اللَّهُ بِكَ رَجُلًا وَاحِدًا خَيْرٌ لَكَ مِنْ أَنْ يَكُونَ لَكَ حُمْرُ النَّعَمِ [ر: ٢٧٨٣]

---

(١) فتح الباری (٤٧٥١٧)۔

((أنفذ على رسلك))هم دغه شان په خپل حال باندې څه.((ثم أدعهم إلى الإسلام))بيا دوی ته د اسلام دعوت ورکړه.

دجهاد نه وړاندې د اسلام دعوت: په دې مسئله کښې د امامانو اختلاف دې.چه کافرانو سره د اسلام د دعوت ورکولو نه وړاندې جهاد کول جائز دي که نه،عام طور په دې مسئله کښې درې مذاهب بيانولې شي.

① دعوت الى الاسلام مطلقاً واجب دې.ترهغه وخته پورې کافرانو سره قتال کول جائز نه دې.ترڅوچه هغوی ته د اسلام دعوت نه وی ورکړې شوې.برابره ده چه هغه ته ددې نه وړاندې داسلام دعوت رسيدلې وی اوکه نه،حافظ ابن حجر رحمه الله او د امام مالك رحمه الله مذهب دې.

② دعوت الى الاسلام مطلقاً واجب نه دې.يعنی برابره ده که د اسلام دعوت کافرانو ته رسيدلې وی اوکه نه وی.خو دوی سره د قتال کولو نه وړاندې د اسلام دعوت ورکول ضروری نه دی.دا مذهب د امام شافعی رحمه الله نه په يو روايت کښې منقول دې.

③ دريم مذهب د جمهورو امامانو دې.اوهغه دا که يو قوم ته د قتال نه وړاندې داسلام دعوت نه وی رسيدلې،په داسې صورت کښې دعوت الى الاسلام واجب دې.او د دعوت نه بغير قتال جائز نه دې.اوکه دغه قوم ته ئې د اسلام دعوت د قتال نه وړاندې ورکړې وو.نو دقتال نه وړاندې هغه ته د اسلام دعوت ورکول مستحب دی.هم دا صحيح روايت دې.اود جمهور مذهب دې.

تنبيه: حافظ ابن حجر د احنافو حضراتو دا مذهب نقل کړې دې.چه د هغوی په نيز دعوت الى الاسلام مستحب دې.([1]) خوحافظ صاحب د احنافو مذهب صحيح نه دې نقل کړې،د احنافو مذهب هم هغه دې،کوم چه د جمهورو دې،صاحب د هدايه تصريح کړې ده.((لا يجوز أن يقاتل من لم تبلغه الدعوة إلى الإسلام إلا أن يدعوه.. ويستحب أن يدعو من بلغته الدعوة))([2]) والله اعلم.

[٣٩٧٣/٣٩٧٦]حَدَّثَنَا عَبْدُ الْغَفَّارِ بْنُ دَاوُدَ حَدَّثَنَا يَعْقُوبُ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ ح وحَدَّثَنِي أَحْمَدُ حَدَّثَنَا ابْنُ وَهْبٍ قَالَ أَخْبَرَنِي يَعْقُوبُ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ الزُّهْرِيُّ عَنْ عَمْرٍو مَوْلَى الْمُطَّلِبِ عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ قَدِمْنَا خَيْبَرَ فَلَمَّا فَتَحَ اللَّهُ عَلَيْهِ الْحِصْنَ ذُكِرَ لَهُ جَمَالُ صَفِيَّةَ بِنْتِ حُيَيِّ بْنِ أَخْطَبَ وَقَدْ قُتِلَ زَوْجُهَا وَكَانَتْ عَرُوسًا فَاصْطَفَاهَا النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لِنَفْسِهِ فَخَرَجَ بِهَا حَتَّى بَلَغْنَا سَدَّ الصَّهْبَاءِ حَلَّتْ فَبَنَى بِهَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ثُمَّ صَنَعَ حَيْسًا فِي نِطَعٍ صَغِيرٍ ثُمَّ قَالَ لِي آذِنْ مَنْ حَوْلَكَ فَكَانَتْ تِلْكَ وَلِيمَتَهُ عَلَى صَفِيَّةَ ثُمَّ

---

[1] ، حافظ ليکی.((لا يجوز من لم تبلغه الدعوة إلى الإسلام إلا أن يدعوه .. ويستحب أن يدعو من بلغته الدعوة)) (،هدايه کتاب السير بشرح فتح القدير(١٩٧\٥)_

[2] هدايه کتاب السير بشرح فتح القدير (١٩٧\٥)_

خَرَجْنَا إِلَى الْمَدِينَةِ فَرَأَيْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُحَوِّي لَهَا وَرَاءَهُ بِعَبَاءَةٍ ثُمَّ يَجْلِسُ عِنْدَ بَعِيرِهِ فَيَضَعُ رُكْبَتَهُ وَتَضَعُ صَفِيَّةُ رِجْلَهَا عَلَى رُكْبَتِهِ حَتَّى تَرْكَبَ

[٣٩٧٥] حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ قَالَ حَدَّثَنِي أَخِي عَنْ سُلَيْمَانَ عَنْ يَحْيَى عَنْ حُمَيْدٍ الطَّوِيلِ سَمِعَ أَنَسَ بْنَ مَالِكٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَقَامَ عَلَى صَفِيَّةَ بِنْتِ حُيَيٍّ بِطَرِيقِ خَيْبَرَ ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ حَتَّى أَعْرَسَ بِهَا وَكَانَتْ فِيمَنْ ضُرِبَ عَلَيْهَا الْحِجَابُ

[٣٩٧٦] حَدَّثَنَا سَعِيدُ بْنُ أَبِي مَرْيَمَ أَخْبَرَنَا مُحَمَّدُ بْنُ جَعْفَرِ بْنِ أَبِي كَثِيرٍ قَالَ أَخْبَرَنِي حُمَيْدٌ أَنَّهُ سَمِعَ أَنَسًا رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ يَقُولُ أَقَامَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَيْنَ خَيْبَرَ وَالْمَدِينَةِ ثَلَاثَ لَيَالٍ يُبْنَى عَلَيْهِ بِصَفِيَّةَ فَدَعَوْتُ الْمُسْلِمِينَ إِلَى وَلِيمَتِهِ وَمَا كَانَ فِيهَا مِنْ خُبْزٍ وَلَا لَحْمٍ وَمَا كَانَ فِيهَا إِلَّا أَنْ أَمَرَ بِلَالًا بِالْأَنْطَاعِ فَبُسِطَتْ فَأَلْقَى عَلَيْهَا التَّمْرَ وَالْأَقِطَ وَالسَّمْنَ فَقَالَ الْمُسْلِمُونَ إِحْدَى أُمَّهَاتِ الْمُؤْمِنِينَ أَوْ مَا مَلَكَتْ يَمِينُهُ قَالُوا إِنْ حَجَبَهَا فَهِيَ إِحْدَى أُمَّهَاتِ الْمُؤْمِنِينَ وَإِنْ لَمْ يَحْجُبْهَا فَهِيَ مِمَّا مَلَكَتْ يَمِينُهُ فَلَمَّا ارْتَحَلَ وَطَّأَ لَهَا خَلْفَهُ وَمَدَّ الْحِجَابَ

قوله: حَدَّثَنَا عَبْدُ الْغَفَّارِ...: دا روایت او دې سره وړاندې دوه روایتونه دحضرت انس رضی الله عنه نه مروي دی.په دې درې واړه روایاتو کښې حضرت انس رضی الله عنه د حضرت صفیه رضی الله عنها د نبی صلی الله علیه وسلم سره د نکاح واقعه بیان کړې ده.

حضرت صفیه رضی الله عنها: دا د بنو نضیرو د سردار حیی بن اخطب لور وه.اول ددې نکاح د سلام بن مشکم نومې یهودی سره شوې وه.د هغه د انتقال نه پس د کنانته بن ابی الحقیق په نکاح کښې راغلې وه.کله چه قلعه قموص فتح شوه.نو حضرت صفیه رضی الله عنها هم د نورو قیدیانو سره قید کښې راغله.کنانه ورستو دخپل عهد خلافئ په وجه قتل کړې شوې وو. (تفصیل ئې وړاندې تیر شوې دې) حضرت دحیه کلبی د نبی صلی الله علیه وسلم نه یوه وینځه اوغوښتله.نو نبی صلی الله علیه وسلم حضرت صفیه رضی الله عنها هغه ته حواله کړه.خو صحابو رضی الله عنهم نبی صلی الله علیه وسلم ته اووئیل.چه حضرت صفیه رضی الله عنها د سردار لور ده.اود حسن او جمال په اعتبار سره هم ممتاز ده.نودا تاسو خان سره اوساتئ.نو نبی صلی الله علیه وسلم حضرت دحیه کلبی رضی الله عنه ته بله وینځه ورکړه.او د حضرت صفیه رضی الله عنها سره نبی پخپله نکاح اوکړه.[1]

په واپسئ کښې چه مقام صهباء ته نبی صلی الله علیه وسلم راورسیدل.نو حضرت صفیه دماهوارئ نه پاکه شوه.په دې مقام باندې نبی صلی الله علیه وسلم هغې سره د واده شپه تیره کړه.او درې ورځې ئې هلته قیام اوکړو.ساده ولیمه اوکړې شوه.دسترخوان خور کړې شو.اودقجورو،پنیراو غوړو نه جوړشوې ،،حیس،، صحابو رضی الله عنهم اوخوړلو.

حضرت صفیه ډیره عاقله،حلیمه او فاضله میرمن وه.حافظ ابن حجر په ،،الاصابة،، کښې لیکلی دی.چه نبی صلی الله علیه وسلم د مقام صهباء نه وړاندې حضرت صفیه ته تشریف یوړو.دحضرت

---

[1] السیرة الحلبیة (۴۳\۳)_

صفیه رضي الله عنها خواهش وو.چه په دې وخت کښې نبی ﷺ دې ته تشریف راوړي.نو نبی ﷺ واپس شو.روسته چه کله د دې نه ددې تپوس اوشو.نو وې وئیل.چونکه دغه مقام د خیبر د یهودیانو سره نزدې وو.چه نبی ﷺ ئې زما سره نزدې لیدلې وو.نو یهودیانو د دوی خلاف سازش کولې شو.ددې خطرې په وجه ما اوغوښتل.چه نبی ﷺ ما سره په دغه ځائې کښې نزدې نه اوسیږی.([1])

امام احمد بن حنبل رحمه الله په خپل مسند کښې روایت نقل کړې دې.چه نبی ﷺ حضرت صفیه رضي الله عنها ته اختیار ورکړې وو.که هغه غواړي.نو آزاده به شی.او خپل کور ته به واپس شی.او که غواړی.نود نبی ﷺ په نکاح کښې راتلل دې قبول کړی.حضرت صفیه رضي الله عنها دویم صورت غوره کړو.اود نبی ﷺ په نکاح کښې راتلل ئې خوښ کړو.([2])

ابن اسحاق نقل کړی دی.چه حضرت صفیه د غزوه خیبر نه وړاندې خوب لیدلې وو.چه سپوږمۍ زما په غیږ کښې راپریوته.چه دا خوب ئې خپل خاوند کنانه ته واورولو.نوهغه په ړق باندې اووهله.او وې وئیل.ته د د مدینې د بادشاه (محمد ﷺ) خواهش کوې.ددې ړق نښه دحضرت صفیه په مخ باندې وو.رسول الله ﷺ ددغه نښې په باره کښې تپوس اوکړو.نوهغې ورته دا واقعه واوروله.([3])

کله چه نبی ﷺ په مرض الوفات کښې وو.نو ټولې ازواج مطهرات د نبی ﷺ نه ګیرچاپیره جمع شوې.حضرت صفیه رضي الله عنها چه د نبی ﷺ تکلیف اولیدلو. نو وې وئیل.«والله یا نبی الله لوددت أن الذی بك بي» اې دالله نبی په الله زه غواړم.چه تاسوباندې کوم تکلیف وی.دا په ما شی.په دې جمله وئیلو باندې نورو بیبیانو دې ته په بد نظر سره اوکتل.نبی ﷺ د نورو بیبیانو دا په بد نظر سره کتل خوښ نکړل.او وې فرمائیل.«والله إنها لصادقة» د نبی ﷺ مطلب دا وو.چه دا جمله دې څه د تصنع دپاره نه ده وئیلې.بلکه رښتیا ئې وئیلی دی.او د زړه نه ئې وئیلی دی.([4])

دحضرت صفیه رضي الله عنها وفات په ۵۰ھ یا ۵۲ ھ کښې د حضرت امیر معاویه رضي الله عنه په دور خلافت کښې شوې وو.([5])اوس لږ درواياتو ګرانو الفاظو ته اوګورئ.

قوله: فَاصْطَفَاهَا النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لِنَفْسِهِ: د دې جملې یو مطلب دا دې.چه رسول الله ﷺ حضرت صفیه په مال غنیمت کښې د خپل ځان دپاره منتخب کړه. عامو مسلمانانوته چه په مال غنیمت کښې څومره حصه ملاویدله.نو رسول الله ﷺ ته هم د

---

[1] الإصابة فی تمییز الصحابة (٣٤٧\٤)_

[2] مسند احمد بن حنبل (١٣٨\٣)_

[3] سیرة ابن هشام (٣٥٠\٣و٣٥١)_

[4] الإصابة فی تمییز الصحابة (٣٤٧\٤و ٣٤٨)_

[5] الإصابة فی تمیز الصحابة (٣٤٧\٤، ٣٤٨)_

خمس نه سوا هغه هومره حصه ملاويده.نو كومه حصه چه د خيبر په عام مال غنيمت كښې نبى ﷺ ته ملاويده.هم په هغې كښې نبى ﷺ د حضرت صفيه انتخاب اوكړو.او دويم مطلب دا هم كيدې شى.نو نبى ﷺ د ،،صفى،، په طور دا دخپل ځان دپاره متعينه كړه. رسول الله ﷺ د تقسيم غنيمت نه وړاندې دا اختيار وو.چه كوم څيز د هغوى خوښ وو.هغه نبى ﷺ واخلى.كوم ته چه په اصطلاح كښې ،صفى،، وائى.حافظ رحمه الله په فتح البارى كښې ليكلى دى.چه دحضرت صفيه رضي الله عنها نوم زينب وو.كله چه رسول الله ﷺ د ،،صفى،، په طور ددې انتخاب د خپل ځان دپاره اوكړو.نو د هغه وخت نه ددې نوم ،،صفيه رضي الله عنها ،، شو.[1]

قوله: ثُمَّ صَنَعَ حَيْسًا فِي نِطَعٍ صَغِيرٍ: ،حيس،،د قجورو، پينر اوغوړو نه تيار شوې مخصوص خوراك ته وائى. كوم چه عربيان زيات خوښولو.«نطع» د څرمن دسترخوان ته وائى.ددې جمع «أنطاع» راځى.

قوله: فَرَأَيْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُحَوِّي لَهَا وَرَاءَهُ بِعَبَاءَةٍ: يعنى ما اوكتل.چه نبى ﷺ د حضرت صفيه رضي الله عنها دپاره خپلې شا ته د څادر په ذريعه ځائې جوړوى.مطلب دا چه نبى ﷺ خپل ځان پسې روستو كينولو دپاره په څادر باندې ځائې برابرولو.دې دپاره چه هغه په دې باندې كينى.د «يحوى لها» معنى ده «يجعل لها حوية» ،،حويه،، هغه څادر ته وائى.كوم چه په اوښ وغيره باندې سور سړې خپل ګيرچاپيره خوروى.[2] د «عباءة»نه مراد هم څادر دې.

[٣٩٧٧]حَدَّثَنَا أَبُو الْوَلِيدِ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ ح وحَدَّثَنِي عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ حَدَّثَنَا وَهْبٌ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ عَنْ حُمَيْدِ بْنِ هِلَالٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مُغَفَّلٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ كُنَّا مُحَاصِرِي خَيْبَرَ فَرَمَى إِنْسَانٌ بِجِرَابٍ فِيهِ شَحْمٌ فَنَزَوْتُ لِآخُذَهُ فَالْتَفَتُّ فَإِذَا النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَاسْتَحْيَيْتُ[ر:٢٩٨٣]

حضرت عبدالله بن مغفل رضي الله عنه فرمائى.چه چه مونږ د خيبر محاصره كړې وه.يو كس تيلئ اوغورځوله. په هغې كښې وازګه وه.دهغې د راخستلو دپاره ما ورټوپ كړې.چه مې اومتل. نو نبى ﷺ نزدې تشريف فرما وو.نو زه اوشرميدم.چونكه د لوږې شكايت عام وو.ددې وجې حضرت عبدالله د وازګې دغه تيلئ ته ورټوپ كړې.ددې روايت نه دا معلومه شوه.كه د خوراك څښاك د څيزونو چا ته ضرورت وى.نو د مال غنيمت د تقسيم نه وړاندې د ضرورت مطابق اخستل جائز دى.دغه شان وسله وغيره كه جهاد كښې د استعمال دپاره د مال غنيمت د تقسيم نه وړاندې واخستې شى.نو څه حرج نشته.خو روسته به هغه واپس كول وى.

[1] فتح البارى (٤٨٠/١٧)_
[2] فتح البارى(٤٨٠/١٧)_

[۳۹۷۸] حَدَّثَنِي عُبَيْدُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ عَنْ أَبِي أُسَامَةَ عَنْ عُبَيْدِ اللَّهِ عَنْ نَافِعٍ وَسَالِمٍ عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نَهَى يَوْمَ خَيْبَرَ عَنْ أَكْلِ الثُّومِ وَعَنْ لُحُومِ الْحُمُرِ الْأَهْلِيَّةِ نَهَى عَنْ أَكْلِ الثُّومِ هُوَ عَنْ نَافِعٍ وَحْدَهُ وَلُحُومِ الْحُمُرِ الْأَهْلِيَّةِ عَنْ سَالِمٍ [ر: [illegible] وانظر: [illegible]]

دا روايت عبيدالله د نافع او سالم نه نقل کوی.وړاندې چه خې نو دوی بيانوی .چه د اکل ثوم مسئله ما د نافع نه روايت کړې ده.او د لحوم الحمر الاهليه مسئله مې د سالم نه روايت کړې ده. دواړه ئې چونکه وړاندې جمع کړی وو.نو چا ته شك کيدې شو.چه د دواړو نه دواړه مسئلې منقول دی.نوځکه ئې وړاندې وضاحت اوکړو.

دجمهورو په نيز باندې اوګه خوړل جائز دی.البته ددې خبرې احتياط کول پکار دې.چه پخه کړې شی.نو ددې استعمال پکار دې.دې دپاره چه بدبوئی ئې د اذيت سبب نشی.

[۳۹۷۹] حَدَّثَنِي يَحْيَى بْنُ قَزَعَةَ حَدَّثَنَا مَالِكٌ عَنِ ابْنِ شِهَابٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ وَالْحَسَنِ ابْنَيْ مُحَمَّدِ بْنِ عَلِيٍّ عَنْ أَبِيهِمَا عَنْ عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نَهَى عَنْ مُتْعَةِ النِّسَاءِ يَوْمَ خَيْبَرَ وَعَنْ أَكْلِ لُحُومِ الْحُمُرِ الْإِنْسِيَّةِ

دا روايت دحضرات اهل بيت نه منقول دې.دحضرت ابن شهاب نه پس ټول راويان د اهل بيت سره تعلق ساتی.

نکته ددې روايت يو راوی حضرت محمد بن علی ،، دې.د هغه د مور نوم ،،حنفيه،، وو. اودا د حضرت علی رضی الله عنه ځوئې دې.عام طور مور طرف ته منسوب کولې شی.او ده ته محمد بن حنفيه وائی.حنفيه د حضرت علی رضی الله عنه وينځه وه.

رافضی دوی ته «اله اصغر» وائی.عجيبه خبره ده.چه محمد بن حنفيه د کومې وينځې نه پيدا شوې وو.هغه د حضرت ابوبکر رضی الله عنه په زمانه کښې په جهاد کښې په مال غنيمت کښې راغلې وه.اوحضرت علی رضی الله عنه ته ملاؤ شوې وه.بيا دهغې نه د حضرت علی رضی الله عنه ځوئې محمد بن حنفيه پيدا شو.نو العياذبالله ثم العياذ بالله حضرت ابوبکرصديق رضی الله عنه که په حق نه وې.او معاذ الله هغه د ايمان نه خارج وو.او هغه ظالم او غاصب وو.نو بيا به دهغه جهاد ته هم اسلامی جهاد نشی وئيلې.اوپه دغه جهاد کښې چه کوم مال غنيمت راشی هغې ته هم اسلامی غنيمت نشی وئيلې.نوپه دې غنيمت کښې وينځه ملاويږی. په هغې باندې هم ملك يمين صحيح نه ثابتيږی.نودغه شان کمه د اله اصغر نسب مشکوك شی.ددې وجې روافضو ته پکار دی.چه د حضرت ابوبکر په شان کښې د بدو ردو وئيلو نه مآل او انجام به ځه راوځی.د دوی د اله اصغر په نسب کښې په دې سره د طعن موقع پيدا کيږی.

حرمت متعه: په دې روايت کښې د متعه حرمت بيان شوې دې.دا خبره خو به بيا روسته راشی.چه متعه په خيبر کښې حرامه ګرځولې شوې وه.که په فتح مکه کښې که په غزوه اوطاس کښې که په حجة الوداع کښې،اوکه په تبوك کښې،البته د متعه حرمت کوم چه په اجماع دامت يوه متفق عليه مسئله ده.په دې باره کښې څو خبرې پيش کول دی.

د روافضو په نیز متعه او ددې مرتبه: د اهل تشیع او روافضو په نیز متعه نه یواځې دا چه حلاله ده بلکه عظیم الشان عبادت دی.ددوی دا نظریه ده.که یو سړې یو ځل متعه اوکړی. نودهغه درجه د حضرت حسین رضی الله عنه برابریږی.اوکه دا سعادت هغه ته دوباره حاصل شی.نو هغه د حضرت حسن رضی الله عنه د مرتبې برابریږی.اوچه څوك دریې ځله متعه اوکړی.نودهغه درجه دحضرت علی رضی الله عنه د مرتبې سره برابریږی.اوڅوك چه څلور ځله متعه اوکړی،نودهغه درجه نعوذ بالله د نبی صلی الله علیه وسلم د درجې سره برابریږی. وائی.چه متعه کونکې کله د متعې نه پس غسل کوی.نو دغسل په دوران کښې چه کوم څاڅکی غورځیږی.د هریو څاڅکی نه یوه فرشته پیدا کیږی.اوهغه د دغه متعه کونکې دپاره د مغفرت او رفع درجات دعا کوی.د متعه دا فضیلت دهغوی په خپلو کتابونو کښې موجود دې.[1]

د روافضو متعه خالصه زنا ده: د روافضو په نیز چه کومه متعه رائج ده.دا خالصه زنا ده.د دوی په متعه کښې ګواهان نه وی.ولی نه وی.نفقه نه وی واجب،سکنی،عدت،میراث او نسب نومې هیڅ څه څیز ثابت نه وی.بس یو سړې د یوې ښځې نه د تمتع حاصلولو دپاره د اجرت په بدله کښې معاهده کوی.[2] اوښکاره ده چه هم دې خپل مینځ کښې رضا مندئ سره زنا هم کیږی.دا بیله خبره ده. چه په زنا کښې د اجرت مقرر کول څه ضروری نه وی.زنا بغیر اجرته هم کیږی.او اجرت سره هم کیږی.اوپه متعه کښې اجرت وی.په هیڅ یو آسمانی دین کښې کله هم زنا نه ده حلاله شوې.نودغه شان د روافضو مذکوره متعه هم حلاله نه ده.

د حلت متعه دپاره په ایت قرانی باندې د روافضو غلط استدلال: متعه په حلت باندې روافض د قرآن مجید په دې آیت باندې استدلال کوی.

﴿فَمَا اسْتَمْتَعْتُمْ بِهِ مِنْهُنَّ فَآتُوهُنَّ أُجُورَهُنَّ فَرِيضَةً ۚ وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِيمَا تَرَاضَيْتُمْ بِهِ مِنْ بَعْدِ الْفَرِيضَةِ ۚ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلِيمًا حَكِيمًا﴾ [3]

روافض وائی.چه په دې آیت کښې د متعه ذکر هم شته.او د اجرت هم،دغه شان دحضرت ابی بن کعب اوحضرت عبدالله بن عباس رضی الله عنهما په قراءت کښې د «الی أجل مسمی»اضافه هم شته.

---

[1] ،، د شیعه ګانو مشهور کتاب ،،تفسیر منهاج الصادقین،، چه شیعه ګان ورته تفسیر کبیر وانی.او د دې مفسر فتح الله کاشانی شیعه مجتهد دې.په دې کښې د متعه فضائل بیانوی.او رسول الله صلی الله علیه وسلم ته منسوب دا روایت نقل کوی.چه نبی صلی الله علیه وسلم فرمائیلی دی.((من تمتع مرة کان درجته کدرجة الحسن، ومن تمتع مرتین فدرجته کدرجة الحسن،ومن تمتع ثلاث مرات کان درجته کدرجة علی بن ابی طالب ومن تمتع أربع مرات فدرجته کدرجتی –(منهاج الصادقین:۴۹۳)،
دغه شان شیعه مجتهد سید ابوالقاسم په خپل کتاب ،،برهان المتعه،، کښې دامام جعفر صادق نه دا روایت نقل کوی.
((قال ابوعبدالله :ما من رجل تمتع ثم اغتسل إلا خلق الله من کل قطرة تقطر منه سبعین ملکاً یستغفرون له إلی یوم القیامة) شیعیت کا اصلی رو پ صفحه ۳۰ په حواله د برهان المتعه:۵۰)_

[2] ،اوګورئ شیعیت کا اصلی رو پ(۲۹۸) په حواله د تهذیب الاحکام (۴۵۱\۵و ۴۵۵و ۴۵۶) طبع تهران)

[3] ،سورة النساء (۲۴)_

د دوی قراءت دې.«فما استمتعتم به منهن إلى أجل مسمى ..» (۱) کښې د اجل، متعه او اجرت درې واړوخیزونو ذکر دې.او ددې نوم متعه ده.نو دمتعه ثبوت په قرآن کښې موجود دې.

د ایت صحیح مفهوم: خوداتلبیس دې.که د قرآن کریم د آیت په سیاق او سباق کښې غور اوکړې شی.نو خبره بې غباره کیږی.چه د آیت کریمه صحیح مفهوم ښکاره کیږی.ددې آیت نه وړاندې آیت کښې الله تعالی د محرماتو تفصیل بیان کړې دې.﴿ حُرِّمَتْ عَلَيْكُمْ أُمَّهَاتُكُمْ وَبَنَاتُكُمْ﴾ الخ) ددې نه پس متصل په دویم آیت کښې د هغه ښځو خودنه شوې ده.چا سره چه نکاح حلاله او جائز ده.نوفرمائی.﴿ وَأُحِلَّ لَكُمْ مَّا وَرَاءَ ذَٰلِكُمْ أَنْ تَبْتَغُوا بِأَمْوَالِكُمْ مُّحْصِنِينَ غَيْرَ مُسَافِحِينَ﴾ یعنی د ذکر شوو محرماتو نه علاوه باقی ښځو سره نکاح جائز ده.بیا په «وَأُحِلَّ لَكُمْ» باندې تفریع کوی.او فرمائی.﴿فَمَا اسْتَمْتَعْتُمْ بِهِ﴾ الخ. یعنی کله چه په تاسو په دې حلالو ښځوکښې د چا سره نکاح اوکړه.اودهغې نه مو استمتاع هم اوکړه.نو دهغې پوره مهر هغې ته ورکړئ.ددې سیاق او سباق کتلو نه دا خبره ښه ښکاره معلومیږی.چه په .﴿فَمَا اسْتَمْتَعْتُمْ بِهِ﴾ سره د څه مستقل څیز نشی ورکولې.بلکه دا په ماقبل کلام باندې تفریع او د هغې تتمه ده.

پاتې شوه دا خبره چه په دې کښې د«أُجُورَهُنَّ» لفظ راغلې دې.نو اطلاعاً عرض دې.چه دلته «أجورهن» په اتفاق سره د «مهورهن» په معنی کښې دې.د مهر دپاره قرآن په نورو آیاتونو کښې هم د ،،اجر،، لفظ استعمال کړې دې.لکه ﴿فَانْكِحُوهُنَّ بِإِذْنِ أَهْلِهِنَّ وَآتُوهُنَّ أُجُورَهُنَّ﴾(۲) او ﴿وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ أَنْ تَنْكِحُوهُنَّ إِذَا آتَيْتُمُوهُنَّ أُجُورَهُنَّ﴾ (۳) په دې آیاتونو کښې«أُجُورَهُنَّ» په اتفاق سره د «مهورهن» په معنی کښې دې.

د مهر دپاره داجرت د لفظ د استعمال وجه دا ده.چه مهرد ښځې دمنافعو عوض وی.د هغې د ذات عوض نه وی.اوکوم څیز چه د منافعو عوض وی.هغې ته اجرت وائی.

ترکومې پورې چه د حضرت عبدالله بن عباس او ابی بن کعب رضی الله عنهم د قراءت تعلق دې.نو د دوی دا قراءت شاذه دې.چه استدلال ترې نشی کیدې.(۴)

«فما استمتعم به..»نه که د رافضیانو متعه مراد واخستې شی.نو په دې سره یو بله خرابی دا لازمیږی.چه دآیت په اولنۍ او آخرنۍ حصه کښې به تعارض پیدا شی.څکه چه د آیت په اولنۍ حصه کښې ونیلې شوی دی.چه دمحرماتو نه سوا چه د کومو ښځو سره تاسو نکاح کوی.چه په دغه نکاح سره د عفت او پاکدامنۍ طلبګار شۍ.د نکاح نه د شهوت پوره کول

---

(۱) اوګورئ الجامع لأحکام القرآن للقرطبی (۱۳۰/۵) ومعالم السنن للخطابی (۱۹۱/۳)_

(۲) سورة النساء ۲۵_

(۳) سورة الممتحنة ۱۰_

(۴) د تفصیلی بحث دپاره اوګورئ تفسیر قرطبی (۱۲۹/۵ و ۱۳۴)_

مقصد جوړول نه دی پکار.نو فرمائیلی شوی دی.((محصنين غير مسافحين..)) اوس که ((فما استمتعتم به..)) نه د روافضو متعه مراد شی.نوهغه خو ده د شهوت پوره کولو دپاره،او ددې نه وړاندې ممانعت شوې دې.نودغه شان به د کلام په اول او آخر کښې تعارض پیدا شی.

په حرمت متعه باندې قرانی ایاتونه د حدیث نه علاوه د قران کریم هم ګڼړ آیاتونه د متعه په حرمت باندې دلالت کوی.په سورة معارج کښې فرمائیلی شوی دی.

﴿وَالَّذِينَ هُمْ لِفُرُوجِهِمْ حٰفِظُونَ۝ إِلَّا عَلٰى أَزْوَاجِهِمْ أَوْ مَا مَلَكَتْ أَيْمٰنُهُمْ فَإِنَّهُمْ غَيْرُ مَلُومِينَ۝ فَمَنِ ابْتَغٰى وَرَآءَ ذٰلِكَ فَأُولٰٓئِكَ هُمُ الْعٰدُونَ۝﴾ [1]

په دې آیاتونوکښې دوه قسمه ښځو سره دهمبسترئ اجازت ورکړې شوې دې .یوازواج یعنی هغه ښځې دکومو نه چه دعقد نکاح په ذریعه انسان تمتع حاصلولې شی.اودویم چه دملك یمین په ذریعه دانسان په ملکیت کښې راتلونکې وینځې،ددې دوو نه سوا د بل چا نه خپل شهوت پوره کونکو باره کښې وئیلې شوی دی.چه داسې خلق سرکش او باغیان دی.اوښکاره ده چه د کومې ښځې سره متعه کولې شی.هغه د دې دوو قسمونو نه په یو کښې هم نه ده داخله،هغې ته نه ښځه نشی وئیلې.ځکه چه زوجې دپاره میراث، سکنی، عدت، او ددې نه د پیدا شوی بچی نسب ثابتیږی.حال دا چه په متعه کښې د ښځې دپاره په ذکر شوو څیزونو کښې روافض د هیڅ څیز ثبوت نه منی.دغه شان په دې باندې د وینځې اطلاق هم نشی کیدې.ځکه چه وینځه خرخولې شی.خوچه کومې ښځې سره متعه کولې شی.هغه نشی خرخولې.ددې وجې متعه کونکی خلق په﴿ فَمَنِ ابْتَغٰى وَرَآءَ ذٰلِكَ فَأُولٰٓئِكَ هُمُ الْعٰدُونَ۝﴾ کښې داخل دی.او ددې آیت نه د متعه حرمت بیخی ښکاره ثابتیږی.

دغه شان د سورة نساء د دې آیت نه هم حرمت متعه ثابتیږی﴿وَإِنْ خِفْتُمْ أَلَّا تُقْسِطُوا فِي الْيَتٰمٰى فَانْكِحُوا مَا طَابَ لَكُمْ مِّنَ النِّسَآءِ مَثْنٰى وَثُلٰثَ وَرُبٰعَ ۚ فَإِنْ خِفْتُمْ أَلَّا تَعْدِلُوا فَوٰحِدَةً أَوْ مَا مَلَكَتْ أَيْمٰنُكُمْ ۚ﴾ [2]

دلته هم یا دنکاح اجازت دې اویا د ملك یمین،اومتعه نه نکاح ده اونه په دې کښې د ملك یمین صورت موندلې شی.دغه شان دلته دا قید دې چه نکاح په یو وخت کښې صرف د څلورو ښځو سره کیږی.عدد مقرر دې.اومتعه په یو وخت کښې د روافض په نیز د لسو ښځو سره هم کولې شی.بلکه زرو ښځو سره هم کولې شی.[3]

دغه شان د قرآن پاك ددې آیت نه هم حرمت متعه ثابتیږی.﴿وَلْيَسْتَعْفِفِ الَّذِينَ لَا يَجِدُونَ نِكَاحًا حَتّٰى يُغْنِيَهُمُ اللّٰهُ مِنْ فَضْلِهٖ ۗ﴾ [4] اوخوك چه د نكاح قدرت نه لری.هغوی دې خپل ځان په قابو

---

[1] سورة المعارج (٢٩و ٣٠ز ٣١)_

[2] سوة النساء (٣)_

[3] د شیعه ګانو په کتاب ،،تهذیب الاحکام،، کښې دی((تزوج منهن ألفاً فإنهن مستاجرات)) ص.٤٥٢)_

[4] سورة النور:٣٣)_

کښې ساتي.تردې چه الله تعالى په خپل فضل سره غنيان کړي.(نو بيا دې نکاح کوی)
دا آيت ښکاره ښائي.که د يو کس مالي طاقت دومره نه وي.چه هغه د نکاح اونفقې وغيره اخراجات برداشت کړي.نودهغه دپاره دا حکم دې.چه هغه دې د پاکدامنه اوسيدو کوشش کوي.او خپل نفس دې په ضبط او قابو کښې ساتي.کله چه الله تعالى دده مالي حالت مستحکم کړي.نو بيا دې نکاح کوي.که دمتعه د جواز څه صورت په اسلام کښې جائز وو. نو په آيت کښې د دې اسلوب اختيارولو څه ضرورت وو.د غناء نه وړاندې به ده ته د عفيف اوپه قابو کښې د اوسيدو په ځائې د متعه حکم ورکړې شوې وو.(١)
دغه شان د قرآن پاك د سورة فرقان آيت .﴿وَهُوَ الَّذِي خَلَقَ مِنَ الْمَآءِ بَشَرًا فَجَعَلَهُ نَسَبًا وَصِهْرًا﴾(٢) کښې نسب او مصاهرت د الله تعالى د نعمتونو په سلسله کښې شمارلې شوی دی.اوښکاره ده چه د نسب او مصاهرت ترتب په نکاح باندې کيږي.په متعه باندې نه کيږي.بيا که چرته متعه د روافضو د قول مطابق لوئې عبادت وي.نو لکه څنګه چه په نکاح کښې اظهار او اعلان کيږي.تهنيئت او مبارکي پيش کولې شي.نودا خلق په متعه کښې داسې ولې نه کوي.تر نن ورځې پورې د هيڅ يو رافضي نه چا په فخر سره دا نه دی اوريدلی.چه هغه د خپلې مور يا خور د متعو ذکر کړی وي.او د دې عظيم عبادت په اظهار باندې ئې د خوشحالئ اظهار کړې وي.
حقيقت دا دې.چه د دوی زړه په خپله دننه په دې باندې مطمئن نه دې.نو د شهوت پوره کولو اود دين اسلام نه د ډډې او انحراف په وجه دوی خالص زنا ته د متعه نوم ورکړې دې.او ددې د جواز ډنډورا وهل ئې شروع کړی دی.الله تعالى دې مونږ ته د دين اسلام د صحيح پوهې توفيق راکړي.اود شيطان د چالونو نه دې مونږ بچ کړي.(آمين)
په ابتداءاسلام کښې چه کومه متعه حلاله وه.هغه په حقيقت کښې نکاح موقت وه. دلته چه په روايت کښې د کومې متعه حرمت ذکر دې.چه رسول اللهﷺ د متعه نه ممانعت اوکړو.ددې نه د رافضيانو متعه مراد نه ده.لکه څنګه چه بيان شو.چه د رافضيانو متعه زنا ده.اود زنا اجازت په اسلام کښې هيڅ کله هم نه دې ورکړې شوې.په ابتداء اسلام کښې چه د کومې متعه اجازت وو.هغه په حقيقت کښې نکاح موقت وه.نکاح موقت د زنا اود صحيح نکاح په مينځ کښې يو څيز دې.په نکاح موقت باندې نه د صحيح نکاح اطلاق صحيح دی.اونه دې ته زنا وئيلی شي.نکاح صحيح ورته ځکه نشي وئيلې.چه په نکاح صحيح کښې

---

(١) خود قرآن ددې حکم بيخي په عکس باندې دې د ايران د صدر دا حکم اوکتې شي.د ايران صدر مسترعلي اکبر هاشمي رفسنجاني په ايران کښې ټولو کونډو او پيغلو جينکو ته دا مشوره ورکړې ده.چه دوی د جنسي خواهش پوره کولو دپاره د عارضي مودې دپاره غيررسمي ودونه اوکړي.ده دا خبره د تهران په يونيورسټۍ کښې د جمعې په خطبه کښې کړې وه.هغه دا هم وئيلی دی.چه دا ودونه دې صرف هغه کسان کوي.چه هغوی غيرشادی شده وي.(شيعيت کا اصلی روپ په حواله د روزنامه خادم وطن سندهی مورخه دسمبر ۱۹۹۰ ه اردو ترجمه)۔
(٢) سورة الفرقان:۵۴۔

ميراث.اود فرقت نه پس عدت وی.او نکاح موقت کښې دا څيزونه نه وی.خو دې ته زنا هم نشی وئيلې.ځکه چه دا عقد د ګواهانو په موجودګئ کښې کيږی.اوپه دې کښې استبراء هم وی.دغه شان د ولی اجازت په کښې هم وی.ددې وجې دې ته زنا نشی وئيلې.

په نکاح موقت اود روافضو په متعه کښې فرق دا خبره خو ستاسو په علم کښې راغله، چه په ابتداء داسلام کښې د کومې متعه جواز وو هغه نکاح موقت وه.خوکومه متعه چه په روافضو کښې رائج ده.دا نکاح موقت نه ده.زنا ده.په نکاح موقت او متعه روافض کښې فرق دا دې. چه په نکاح موقت کښې ګواهان وی.د ولی اجازت وی.استبراء (بحيضة واحدة) وی.اوپه روافضوکښې چه کومه متعه ده.په دې کښې نه ګواهان وی.اونه د ولی اجازت اونه استبراء.

د متعه يا نکاح موقت جواز په ابتداء د اسلام کښې بيخی هم داسې وو.لکه څنګه چه د سود او شرابو جواز په ابتداء د اسلام کښې وو.نولکه څنګه چه د سود اوشرابو د حرمت نه پس ددې د جواز څه صورت پاتې نشو. دغه شان د نکاح موقت او متعه د جواز هم ددې د حرمت د اعلان نه پس څه صورت پاتې نشو.

حضرت ابن عباس رضی الله عنهما طرف ته د جواز متعه نسبت حضرت ا بن عباس رضی الله عنهما ته په بعضې رواياتوکښې دا خبره منسوب ده.

چه هغوی دمتعه د جواز قائل وو.خو هغوی ته ددې نسبت دهغوی د اقوال شاذه په بنياد باندې دې.نو ددې اعتبار نه شی کولې.دغه شان دحضرت ابن عباس رضی الله عنهما نه رجوع هم ثابته ده.([1])

حضرت سعيد بن جبير رحمه الله يو ځل حضرت ابن عباس رضی الله عنهما ته اووئيل .چه تا څه فتوی ورکړې ده.((سارت بها الرکبان وقالت فيها الشعراء)) يعنی ستا دې فتوې ته خلق شهرت ورکوی.شاعرانو هم ددې فتوې په بارد کښې شاعری کړې ده.حضرت ابن عباس رضی الله عنهما اووئيل.شاعرانو څه ووئيلی دی.نو سعيد بن جبير رحمه الله د يو شاعر دا اشعار واورول.

وقد قلت للشيخ لما طال محبسه	ياصاح هل لك فی فتيا ابن عباس
هل لك فی رخصة الأطراف آنسة	تکون مثواك حتی مصدر الناس

ترجمه: ما شيخ ته اووئل.کله چه د هغه استوګنه ډيره اوږده شوه.چه صاحبه! تا ته د (دجواز متعه په باره کښې) د ابن عباس په فتوی کښې څه دلچسپی شته.او آيا نرم او نازکو اندامو پيغله کښې ستا څه رغبت شته.چه هغه دخلقو د تلو نه پس ستا ټکانه شی.(اوته هغې سره متعه اوکړې)

حضرت ابن عباس رضی الله عنهما چه کله دا اشعار واوريدل.نو د استغفار وئيلو نه پس ئې اوفرمائيل. ((وما هی إلا کالميتة والدم والخنزير))([2])

---

[1] امام ترمذی فرمائی.((وإنما روی عن ابن عباس رضی الله عنهما شیء من الرخصة فی المتعة ثم رجع عن قوله حيث أخبر عن النبی صلی الله عليه وسلم)) الجامع الصحيح للترمذی (٢١٣١١) باب ما جاء فی نکاح المتعة)_

[2] اوګورئ التعليق الصبيح علی مشکاة ا لمصابيح (٢٦١٤و٢٧) ومعالم التنزيل للخطابی (١٩١٣)_

پاتې شوه دا چه د متعه د جواز هغه په ابتداء کښې ولې قائل وو.نو ددې وجه دا وه.چه نبی ﷺ کله د متعه د حرمت اعلان کړې وو.په هغه وخت کښې حضرت ابن عباس رضی الله عنهما د کم عمر وو.ددې وجې هغه ته ددې خبر اونشو.دې سره سره دا خبره دې یاده وی.چه حضرت ابن عباس رضی الله عنهما د کومې متعه د جواز قائل وو.هغه نکاح موقت وه.د رافضیانو متعه نه وه.

قوله: نهی رسول الله ﷺ عن متعة النساء یوم خیبر: دحضرت علی رضی الله عنه په دې روایت کښې د غزوه خیبر په موقع باندې د متعه حرمت بیان شوې دې.د نسخ په روایاتو خو اتفاق دې.چه متعه منسوخ شوې ده.البته په دې کښې روایات مختلف دی.چه کله او په کومه موقع دا منسوخ شوې ده.د بعضې روایاتونه په غزوه خیبر کښې (١) اود بعضې نه په فتح مکه کښې (٢) د بعضې نه په غزوه اوطاس کښې (٣) دبعضې نه په تبوك کښې (٤)اودڅه روایاتو نه په حجة الوداع کښې (٥) ددې د حرمت اعلان معلومیږی.

خود تبوك روایات د ضعف د وجې قابل اعتبار نه دی.(٦) په کومو روایاتو کښې چه دحجة الوداع په موقع باندې د متعه د حرمت د اعلان ذکر دې.هغه روایات صحیح دی.خوچونکه د حجة الوداع په موقع باندې د مسلمانانو ډیره لویه جمع وه.ددې وجې خلقو ته د خبر ورکولوډپاره نبی ﷺ ددې د حرمت دوباره اعلان اوکړو.دحرمت اعلان خو نبی ﷺ وړاندې کړې وو.په دې موقع ئې د تحریم سابق نه خبرلو دپاره دوباره اعلان اوکړو.(٧)

ترکومې پورې چه دهغه روایاتو تعلق دې.د کومو نه چه معلومیږی.چه په غزوه اوطاس کښې د متعه د حرمت اعلان شوې وو.نو په دغه روایاتو کښې د غلط فهمۍ دخل دې.چونکه غزوه اوطاس د فتح مکې نه پس متصل واقع شوې وه.څکه بعضې راویانو د فتح مکې په ځائې د غزوه اوطاس ذکر کړې دې.(٨)

اوس دوه قسمه روایات باقی پاتې کیږی.په هغې کښې د بعضو نه په غزوه خیبر کښې ددې د حرمت اعلان معلومیږی.او په بعضوکښې د فتح مکه په موقع د متعه د حرمت د

---

(١) لکه څنګه چه په حدیث کښې باب کښې دی۔

(٢) په کنزالعمال کښې روایت دې.((عن سبرة أن رسول الله ﷺ نهی عن متعة النساء فی حجة الوداع)) کنز العمال (١٦\٥٢٥) رقم ٤٥٧٣٧)_

(٣) حضرت سلمه بن اکوع رضی الله عنه فرمائی.((رخص النبی ﷺ عام أوطاس فی المتعة ثلاثا ثم نهی عنها(صحیح مسلم (١١\٤٥) باب ما جاء فی متعة النکاح)_

(٤) وفی روایة إسحاق بن راشد عن الزهری .. أن النبی ﷺ نهی فی غزوة تبوک عن نکاح المتعة (فتح الباری (٩\١٦٨)_

(٥) عن محمد بن حنفیة قال تکلم علی وابن عباس فی متعة النساء قال له علی إنک إمرأ تأته إن رسول الله نهی عن متعة النساء فی حجة الوداع) کنز العمال (١٦\٦٢٨)_

(٦) اوګورئ فتح الباری(٩\١٧٠)_

(٧) فتح الباری (٩\١٧٠)_

(٨) فتح الباری (٩\١٧٠)_

اعلان ذکر دې.
دامام شافعي رحمه الله او بعضې نور ملګرو رائې دا ده.چه د متعه حرمت اول په غزوه خيبر کښې شوې وو.د دې نه پس د فتح مکه په موقع د درې ورځو دپاره دا مباح ګرځولې شوې وه.او د درې ورځو نه پس هميشه دپاره دا حرام کړې شوه .دغه شان ددې حرمت او اباحت دواړه مکرر دي.او د قبلې پشان په دې کښې هم دوه ځله نسخ شوې ده.([1])
امام نووی رحمه الله دا راجح او مختار ګرځولې ده.([2]) والله اعلم

[٣٩٨٠/٣٩٨١]حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ مُقَاتِلٍ أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللَّهِ حَدَّثَنَا عُبَيْدُ اللَّهِ بْنُ عُمَرَ عَنْ نَافِعٍ عَنْ ابْنِ عُمَرَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نَهَى يَوْمَ خَيْبَرَ عَنْ لُحُومِ الْحُمُرِ الْأَهْلِيَّةِ

[٣٩٨١]حَدَّثَنِي إِسْحَاقُ بْنُ نَصْرٍ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عُبَيْدٍ حَدَّثَنَا عُبَيْدُ اللَّهِ عَنْ نَافِعٍ وَسَالِمٍ عَنْ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ نَهَى النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ أَكْلِ لُحُومِ الْحُمُرِ الْأَهْلِيَّةِ[ر:٣٩٧٨]

[٣٩٨٢]حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ حَرْبٍ حَدَّثَنَا حَمَّادُ بْنُ زَيْدٍ عَنْ عَمْرٍو عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَلِيٍّ عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ نَهَى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَوْمَ خَيْبَرَ عَنْ لُحُومِ الْحُمُرِ الْأَهْلِيَّةِ وَرَخَّصَ فِي الْخَيْلِ[ر:٥٢٠١و٥٢٠٣]

[٣٩٨٣/٣٩٨٦]حَدَّثَنَا سَعِيدُ بْنُ سُلَيْمَانَ حَدَّثَنَا عَبَّادٌ عَنْ الشَّيْبَانِيِّ قَالَ سَمِعْتُ ابْنَ أَبِي أَوْفَى رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا أَصَابَتْنَا مَجَاعَةٌ يَوْمَ خَيْبَرَ فَإِنَّ الْقُدُورَ لَتَغْلِي قَالَ وَبَعْضُهَا نَضِجَتْ فَجَاءَ مُنَادِي النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَا تَأْكُلُوا مِنْ لُحُومِ الْحُمُرِ شَيْئًا وَأَهْرِقُوهَا قَالَ ابْنُ أَبِي أَوْفَى فَتَحَدَّثْنَا أَنَّهُ إِنَّمَا نَهَى عَنْهَا لِأَنَّهَا لَمْ تُخَمَّسْ وَقَالَ بَعْضُهُمْ نَهَى عَنْهَا الْبَتَّةَ لِأَنَّهَا كَانَتْ تَأْكُلُ الْعَذِرَةَ

[٣٩٨٤]حَدَّثَنَا حَجَّاجُ بْنُ مِنْهَالٍ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ قَالَ أَخْبَرَنِي عَدِيُّ بْنُ ثَابِتٍ عَنْ الْبَرَاءِ وَعَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي أَوْفَى رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ أَنَّهُمْ كَانُوا مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَأَصَابُوا حُمُرًا فَطَبَخُوهَا فَنَادَى مُنَادِي النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَكْفِئُوا الْقُدُورَ

[٣٩٨٥]حَدَّثَنِي إِسْحَاقُ حَدَّثَنَا عَبْدُ الصَّمَدِ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ حَدَّثَنَا عَدِيُّ بْنُ ثَابِتٍ سَمِعْتُ الْبَرَاءَ وَابْنَ أَبِي أَوْفَى رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ يُحَدِّثَانِ عَنْ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهُ قَالَ يَوْمَ خَيْبَرَ وَقَدْ نَصَبُوا الْقُدُورَ أَكْفِئُوا الْقُدُورَ

حَدَّثَنَا مُسْلِمٌ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ عَنْ عَدِيِّ بْنِ ثَابِتٍ عَنْ الْبَرَاءِ قَالَ غَزَوْنَا مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نَحْوَهُ

---

[1] زاد المعاد (٣\٣٤٤)_

[2] اوګورئ شرح مسلم للنووی (١١\٤٥٠)_

[٣٩٨٦] حَدَّثَنِي إِبْرَاهِيمُ بْنُ مُوسَى أَخْبَرَنَا ابْنُ أَبِي زَائِدَةَ أَخْبَرَنَا عَاصِمٌ عَنْ عَامِرٍ عَنِ الْبَرَاءِ بْنِ عَازِبٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ أَمَرَنَا النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي غَزْوَةِ خَيْبَرَ أَنْ نُلْقِيَ الْحُمُرَ الْأَهْلِيَّةَ نِيئَةً وَنَضِيجَةً ثُمَّ لَمْ يَأْمُرْنَا بِأَكْلِهِ بَعْدُ

[٣٩٨٧] حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ أَبِي الْحُسَيْنِ حَدَّثَنَا عُمَرُ بْنُ حَفْصٍ حَدَّثَنَا أَبِي عَنْ عَاصِمٍ عَنْ عَامِرٍ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ لَا أَدْرِي أَنَهَى عَنْهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنْ أَجْلِ أَنَّهُ كَانَ حَمُولَةَ النَّاسِ فَكَرِهَ أَنْ تَذْهَبَ حَمُولَتُهُمْ أَوْ حَرَّمَهُ فِي يَوْمِ خَيْبَرَ لَحْمَ الْحُمُرِ الْأَهْلِيَّةِ

قوله: حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ حَرْبٍ .....وَرَخَّصَ فِي الْخَيْلِ: د اس د غوښې په باره کښې د امامانو اختلاف دې.

① دامام شافعی امام ابویوسف امام محمد او اکثرو عالمانو رحمهم الله په نیز دده غوښه جائز او مباح ده.[1]

② دامام ابوحنیفه او امام مالك رحمهما الله په نیز مکروه ده.[2] بعضې مالکیانو دې ته مکروه تحریمی وئیلی ده.او بعضو مکروه تنزیهی.[3] په احنافو کښې صاحب د هدایه د لحم خیل مکروه تحریمی کیدو طرف ته مائل دې.او دامام ابوبکر جصاص میلان کراهت تنزیهی طرف ته دې.[4]

دجمهورو استدلال په حدیث باب باندې دې.اود امام اعظم او امام مالك رحمهما الله استدلال دحضرت خالد بن ولید رضی الله عنه په روایت باندې دې.کوم چه امام ابوداود .امام نسائی،او ابن ماجه رحمهم الله روایت کړې دې.«نهی رسول الله صلی الله علیه وسلم عن أکل لحوم الخیل والبغال والحمر...»[5]

دامام ابوحنیفه رحمه الله نه د صاحبینو رحمهما الله قول طرف ته رجوع هم منقول ده.[6]

[٣٩٨٨] حَدَّثَنَا الْحَسَنُ بْنُ إِسْحَاقَ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ سَابِقٍ حَدَّثَنَا زَائِدَةُ عَنْ عُبَيْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ عَنْ نَافِعٍ عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ قَسَمَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَوْمَ خَيْبَرَ لِلْفَرَسِ سَهْمَيْنِ وَلِلرَّاجِلِ سَهْمًا قَالَ فَسَّرَهُ نَافِعٌ فَقَالَ إِذَا كَانَ مَعَ الرَّجُلِ فَرَسٌ فَلَهُ ثَلَاثَةُ أَسْهُمٍ فَإِنْ لَمْ يَكُنْ لَهُ فَرَسٌ فَلَهُ سَهْمٌ [ر:٢٧٠٨]

---

[1] اوګورئ شرح مهذب (٤١٩)_
[2] شرح المهذب (٤١٩)_
[3] اوګورئ اوجز المسالک (١٨٠١٩)_
[4] اوجز المسالک (١٨١١٩)_
[5] إعلاء السنن (١٤٤١١٧)_
[6] اوجز المسالک (١٨٠١٩)_

قوله: قَسَمَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَوْمَ خَيْبَرَ لِلْفَرَسِ سَهْمَيْنِ وَلِلرَّاجِلِ سَهْمًا: دا مشهوره اختلافي مسئله ده.

① دجمهورو اوصاحبينو ﷺ په نيز د فارس دپاره درې حصې دي.دوه حصې د اس او يوه حصه د فارس خپله،اود راجل دپاره يوه حصه ده.

② دامام ابوحنيفه رحمه الله په نيز د فارس دپاره دوه او د راجل دپاره يوه حصه ده.(١)

دخيبر دغنيمتونو تقسيم. دخيبر د غنيمت نه اول شپږ ديرش حصې جوړې کړې شوې.په کومو کښې چه اتلس حصې د مسلمانانود عامو ضرورياتو دپاره مختص کړې شوې.او باقي اتلس حصې په مجاهدينو باندې تقسيم کړې شوې.(٢)

په مجاهدينو کښې دا اتلس حصې څنګه تقسيم کړې شوې.په دې کښې روايات مختلف دي.مشهوره دا ده.چه ټول څوارلس سوه صحابه وو.په دې کښې دوه سوه فارسان وو.د څوارلس سوه صحابو رضي الله عنهم څوارلس حصې شوې.په يو حصه کښې سل کسان شريك شو.او باقي څلور حصې د اسونو شوې.ځکه چه دهر يو اس دوه حصې وې.نود دوو سوو اسونو څلور سوه حصې شوې.دغه شان دا اتلس حصې تقسيم شوې.(٣)

دا تقسم د جمهورو او صاحبينو ﷺ د مذهب مطابق دې.چه فارس ته درې او راجل ته يوه حصه ملاؤ شوه.خوامام ابوداود په خپل سنن کښې د مجمع بن جاريه رضي الله عنه نه روايت نقل کړې دې.چه په خيبر کښې د مجاهدينو تعداد پنځلس سوه وو.په هغوى کښې درې سوه سوارهٔ وو.نبي ﷺ هريو سور ته دوه دوه حصې ورکړې.او هرپيدل ته يوه يوه حصه ورکړه.نو په اتلس حصو کښې شپږ حصې درې سوه فارسانو ته ملاؤ شوې.او باقي دولس حصې دولس سوه راجلينو ته ملاؤ شوې.(٤)

ددې روايت مطابق د خيبر د غنيمت تقسيم د امام اعظم رحمه الله د مذهب مطابق شوې دې.ددې مسئلې مکمل تحقيق او د طرفينو دلائل په کتاب الجهاد باب سهام الفرس کښې تير شوى دى.

[٣٩٨٩] حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ بُكَيْرٍ حَدَّثَنَا اللَّيْثُ عَنْ يُونُسَ عَنِ ابْنِ شِهَابٍ عَنْ سَعِيدِ بْنِ الْمُسَيَّبِ أَنَّ جُبَيْرَ بْنَ مُطْعِمٍ أَخْبَرَهُ قَالَ مَشَيْتُ أَنَا وَعُثْمَانُ بْنُ عَفَّانَ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقُلْنَا أَعْطَيْتَ بَنِي الْمُطَّلِبِ مِنْ خُمُسِ خَيْبَرَ وَتَرَكْتَنَا وَنَحْنُ بِمَنْزِلَةٍ وَاحِدَةٍ مِنْكَ

---

(١) بذل المجهود فى حل أبى داود (١٢\٣٣٤) دغه شان فتح البارى (٦\٦٨) كتاب الجهاد باب سهام الفرس)

(٢) وفى زاد المعاد (٣\٣٢٨) وقسم رسول الله ﷺ خيبر على ستة وثلاثين سهماً جمع كل سهم مائة سهم فكانت ثلاثة آلاف وستمأة سهم فكان لرسول الله ﷺ وللمسلمين النصف من ذلك وهو ألف وثمان مائة سهم وعزل النصف الآخر وهو ألف وثمان مائة سهم لنوائبه وما ينزل به من أمور المسلمين)۔

(٣) زاد المعاد (٣\٣٣٠)۔

(٤) سنن ابى داود كتاب الجهاد باب فى من أسهم له سهم رقم ٢٧٣٦)۔

فَقَالَ إِنَّمَا بَنُو هَاشِمٍ وَبَنُو الْمُطَّلِبِ شَيْءٌ وَاحِدٌ قَالَ جُبَيْرٌ وَلَمْ يَقْسِمِ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لِبَنِي عَبْدِ شَمْسٍ وَبَنِي نَوْفَلٍ شَيْئًا [ر:۲۹۷۱]

حضرت جبیربن مطعم رضی الله عنه فرمائی،چه زه اوحضرت عثمان دواړه د نبی صلی الله علیه وسلم په خدمت کښې حاضر شو،اوهغوی ته مو ګیله اوکړه.چه تاسو د خیبر په مال خمس کښې بنوالمطلب ته حصه ورکړه.او مونږ مو پریخودو.حال دا چه مونږ او هغوی تاسو سره په قرابت کښې برابر یو.

په اصل کښې د عبد مناف څلور خامن وو.① هاشم② مطلب③ عبدشمس④ نوفل، نبی صلی الله علیه وسلم د هاشم په اولاد کښې وو.حضرت جبیر رضی الله عنه د نوفل په اولاد کښې وو.او حضرت عثمان رضی الله عنه د عبدشمس په اولاد کښې وو.نود رشته دارئ او قرابت په لحاظ سره بنو هاشم ته بنو المطلب،بنو عبدالشمس اوبنو نوفل یوشان وو.ددې وجې جبیر او عثمان رضی الله عنهما راغلل.او ګیله ئې اوکړه.چه هرکله په قرابت کښې مونږ ټول برابر یو.نو بیا مونږ ته هم په مال خمس کښې حصه ملاویدل پکاروو.خو رسول الله صلی الله علیه وسلم اوفرمائیل.

قوله: إِنَّمَا بَنُو هَاشِمٍ وَبَنُو الْمُطَّلِبِ شَيْءٌ وَاحِدٌ:دابوداود وغیره په روایت کښې ددې نه پس دا زیادت هم شته.«أنا وبنوالمطلب لم نفترق فى جاهلية ولا فى إسلام» دا دې طرف ته اشاره وه.چه کله قریشو د بنو هاشم سره مقاطعه اوکړه.نوپه دغه وخت کښې بنو المطلب د بنو هاشم سره ملګرتیا کړې وه.او بنو نوفل او بنو عبد شمس ملګرتیا نه وه کړې.نو چونکه بنو هاشم او بنو المطلب د قرابت سره سره په نصرت او مدد کښې هم په خپلو کښې شریك وو .ددې وجې نبی صلی الله علیه وسلم دوی «شئ واحد» اووئیل.[1]

[۳۹۹۰/۳۹۹۲] حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ الْعَلَاءِ حَدَّثَنَا أَبُو أُسَامَةَ حَدَّثَنَا بُرَيْدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ عَنْ أَبِي بُرْدَةَ عَنْ أَبِي مُوسَى رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ بَلَغَنَا مَخْرَجُ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَنَحْنُ بِالْيَمَنِ فَخَرَجْنَا مُهَاجِرِينَ إِلَيْهِ أَنَا وَأَخَوَانِ لِي أَنَا أَصْغَرُهُمْ أَحَدُهُمَا أَبُو بُرْدَةَ وَالْآخَرُ أَبُو رُهْمٍ إِمَّا قَالَ بِضْعٌ وَإِمَّا قَالَ فِي ثَلَاثَةٍ وَخَمْسِينَ أَوْ اثْنَيْنِ وَخَمْسِينَ رَجُلًا مِنْ قَوْمِي فَرَكِبْنَا سَفِينَةً فَأَلْقَتْنَا سَفِينَتُنَا إِلَى النَّجَاشِيِّ بِالْحَبَشَةِ فَوَافَقْنَا جَعْفَرَ بْنَ أَبِي طَالِبٍ فَأَقَمْنَا مَعَهُ حَتَّى قَدِمْنَا جَمِيعًا فَوَافَقْنَا النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حِينَ افْتَتَحَ خَيْبَرَ وَكَانَ أُنَاسٌ مِنَ النَّاسِ يَقُولُونَ لَنَا يَعْنِي لِأَهْلِ السَّفِينَةِ سَبَقْنَاكُمْ بِالْهِجْرَةِ وَدَخَلَتْ أَسْمَاءُ بِنْتُ عُمَيْسٍ وَهِيَ مِمَّنْ قَدِمَ مَعَنَا عَلَى حَفْصَةَ زَوْجِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ زَائِرَةً وَقَدْ كَانَتْ هَاجَرَتْ إِلَى النَّجَاشِيِّ فِيمَنْ هَاجَرَ فَدَخَلَ عُمَرُ عَلَى حَفْصَةَ وَأَسْمَاءُ عِنْدَهَا فَقَالَ عُمَرُ حِينَ رَأَى أَسْمَاءَ مَنْ هَذِهِ قَالَتْ أَسْمَاءُ بِنْتُ عُمَيْسٍ قَالَ عُمَرُ الْحَبَشِيَّةُ هَذِهِ الْبَحْرِيَّةُ هَذِهِ قَالَتْ أَسْمَاءُ نَعَمْ قَالَ سَبَقْنَاكُمْ بِالْهِجْرَةِ فَنَحْنُ أَحَقُّ بِرَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنْكُمْ فَغَضِبَتْ وَقَالَتْ كَلَّا وَاللَّهِ كُنْتُمْ مَعَ

---

[1] فتح البارى(۶/۲۴۵)_

رَسُولِ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُطْعِمُ جَائِعَكُمْ وَيَعِظُ جَاهِلَكُمْ وَكُنَّا فِي دَارٍ أَوْ فِي أَرْضِ الْبُعَدَاءِ الْبُغَضَاءِ بِالْحَبَشَةِ وَذٰلِكَ فِي اللّٰهِ وَفِي رَسُولِهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَايْمُ اللّٰهِ لَا أَطْعَمُ طَعَامًا وَلَا أَشْرَبُ شَرَابًا حَتَّى أَذْكُرَ مَا قُلْتَ لِرَسُولِ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَنَحْنُ كُنَّا نُؤْذَى وَنُخَافُ وَسَأَذْكُرُ ذٰلِكَ لِلنَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَأَسْأَلُهُ وَاللّٰهِ لَا أَكْذِبُ وَلَا أَزِيغُ وَلَا أَزِيدُ عَلَيْهِ فَلَمَّا جَاءَ النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَتْ يَا نَبِيَّ اللّٰهِ إِنَّ عُمَرَ قَالَ كَذَا وَكَذَا قَالَ فَمَا قُلْتِ لَهُ قَالَتْ قُلْتُ لَهُ كَذَا وَكَذَا قَالَ لَيْسَ بِأَحَقَّ بِي مِنْكُمْ وَلَهُ وَلِأَصْحَابِهِ هِجْرَةٌ وَاحِدَةٌ وَلَكُمْ أَنْتُمْ أَهْلَ السَّفِينَةِ هِجْرَتَانِ قَالَتْ فَلَقَدْ رَأَيْتُ أَبَا مُوسَى وَأَصْحَابَ السَّفِينَةِ يَأْتُونِي أَرْسَالًا يَسْأَلُونِي عَنْ هٰذَا الْحَدِيثِ مَا مِنَ الدُّنْيَا شَيْءٌ هُمْ بِهِ أَفْرَحُ وَلَا أَعْظَمُ فِي أَنْفُسِهِمْ مِمَّا قَالَ لَهُمُ النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ أَبُو بُرْدَةَ قَالَتْ أَسْمَاءُ فَلَقَدْ رَأَيْتُ أَبَا مُوسَى وَإِنَّهُ لَيَسْتَعِيدُ هٰذَا الْحَدِيثَ مِنِّي

[٣٩٩١] قَالَ أَبُو بُرْدَةَ عَنْ أَبِي مُوسَى قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنِّي لَأَعْرِفُ أَصْوَاتَ رُفْقَةِ الْأَشْعَرِيِّينَ بِالْقُرْآنِ حِينَ يَدْخُلُونَ بِاللَّيْلِ وَأَعْرِفُ مَنَازِلَهُمْ مِنْ أَصْوَاتِهِمْ بِالْقُرْآنِ بِاللَّيْلِ وَإِنْ كُنْتُ لَمْ أَرَ مَنَازِلَهُمْ حِينَ نَزَلُوا بِالنَّهَارِ وَمِنْهُمْ حَكِيمٌ إِذَا لَقِيَ الْخَيْلَ أَوْ قَالَ الْعَدُوَّ قَالَ لَهُمْ إِنَّ أَصْحَابِي يَأْمُرُونَكُمْ أَنْ تَنْظُرُوهُمْ

قوله: حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ الْعَلَاءِ...: په دې روايت کښې حضرت ابو موسى اشعرى رضي الله عنه دخپل هجرت واقعه بيان کړې ده.چه د رسول الله ﷺ د هجرت خبرمو واوريدل.نو زه او زما سره دوه ورونړه مدينې ته د هجرت په اراده باندې راووتل.خو په درياب کښې سفر کولو کښې درياب مونږ حبشه طرف ته بوتلو.هلته مو دحضرت جعفرطيار رضي الله عنه سره ملاقات اوشو.اوبيا مونږ ټول مدينې ته راغلو.اود فتح خيبرنه پس مو د نبى ﷺ سره ملاقات اوشو. په دې سفر کښې د حضرت جعفرطيار رضي الله عنه بى بى حضرت اسماء بنت عميس رضي الله عنها هم وه.هغه د هجرت نه پس دحضرت حفصې رضي الله عنها سره د ملاقات په غرض لاړه.په دې کښې حضرت عمر فاروق رضي الله عنه حضرت حفصې رضي الله عنها ته راغلو .چه حضرت اسماء ئې اوليدله. نو تپوس ئې اوکړو. ((من هذه)) دا څوك ده؟ حضرت حفصې رضي الله عنها ورته اووئيل.اسماء بنت عميس رضي الله عنها حضرت عمر رضي الله عنه اووئيل .((الحبشية هذه؟ البحرية؟)) يعنى دا هغه ده.چه دحبشه نه ئې بحرى سفر کړې دې. حضرت اسماء رضي الله عنها ورته اووئيل.اوجى،حضرت عمر رضي الله عنه ورته اووئيل. ((سبقناكم بالهجرة فنحن أحق برسول الله منكم)) دحضرت عمر رضي الله عنه په دې جمله باندې حضرت اسماء ډيره غصه شوه.او وې وئيل،هرګز داسې نه ده.تاسو خلق خو د رسول الله ﷺ سره وئې.په تاسو کښې په اوږکى باندې به هغه روټئ خوړله.او ناواقفه ته به ئې وعظ نصيحت کولو.((وكنا فى دار البعداء البغضاء بالحبشة)) حال دا چه مونږ په حبشه کښې د دښمن په لرې زمکه کښې وو.اودا ټول

تکلیفونه مونږ د الله او د هغه د رسول ﷺ دپاره برداشت کړی دی.

ددې نه پس حضرت اسماء رضی الله عنها رسول الله ﷺ ته د حضرت عمر رضی الله عنه د دې قول ذکر اوکړو.نو نبی ﷺ اوفرمائیل.تاسوخلقو دوه هجرتونه کړی دی.ستاسوحق په دې اعتبار سره زیات جوړیږی.

قوله: وَمِنْهُمْ حَكِيمٌ إِذَا لَقِيَ الْخَيْلَ أَوْ قَالَ الْعَدُوَّ قَالَ لَهُمْ إِنَّ أَصْحَابِي يَأْمُرُونَكُمْ أَنْ تَنْظُرُوهُمْ: اوپه دې اشعریینو کښې یو صاحب حکیم دې.(حکیم یا خو دده نوم دې یا صفت دې)کله چه هغه د سوررو سره ملاویږی.نوهغوی ته وائی.زما ملګرې تاسو ته حکم کوی.چه تاسو دهغوی انتظار کوئ.

که د((خیل))نه مراد د دشمنانو لښکر وی.لکه څنګه چه په بعضې روایاتو کښې د((اذا لقی الخیل))په ځائې ((اذا لقی العدو))لفظ راغلې دې.نو په دې صورت کښې ددې جملې دوه مطلبه کیدې شی.

① یو دا چه کله هغه حکیم د دشمنانو سره ملاویږی.نو هغوی ته غیرت ورکوی. چه زما ملګری وائی.چه اودریږئ.چرته تختئ.یعنی هغه حکیم دومره مړنې دې.چه جنګ باندې آماده کولو دپاره دشمنانو ته غیرت ورکوی.([1])

② اودویم دا چه د دشمنانو د مرعوب کولو دپاره هغه هغوی ته خطاب کوی،او وائی.چه زما د ملګرو حکم دې.چه مه تختئ.ایسار شئ.مونږ هم راځو.په دې جملې سره هغه دشمنانو ته دا تاثر ورکول غواړی.چه زه یواځې نه یم.زما ملګری هم راروان دی.

او که د ((خیل)) نه مراد د دشمنانو لښکر نه وی،بلکه ((خیل المسلمین)) مراد وی.نو په دې صورت کښې به مطلب دا وی،چه اې مسلمانانو اس سورو زما پیدل ملګری تاسو ته دا درخواست کوی.چه تاسو دهغوی انتظار اوکړئ.هغوی ځان سره بوځئ.په سورلو باندې یواځې وړاندې منډې مه وهئ.([2]) والله اعلم.

[٤٢٣٣]حَدَّثَنِي إِسْحَاقُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ سَمِعَ حَفْصَ بْنَ غِيَاثٍ حَدَّثَنَا بُرَيْدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ عَنْ أَبِي بُرْدَةَ عَنْ أَبِي مُوسَى قَالَ قَدِمْنَا عَلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَعْدَ أَنْ افْتَتَحَ خَيْبَرَ فَقَسَمَ لَنَا وَلَمْ يَقْسِمْ لِأَحَدٍ لَمْ يَشْهَدْ الْفَتْحَ غَيْرَنَا[ر:٢٩٦٧]

حضرت ابو موسی اشعری رضی الله عنه فرمائی.چه مونږ د فتح خیبر نه پس رسول الله ﷺ ته راغلو. نبی ﷺ مونږ ته حصه راکړه.او زمونږ نه سوا بل داسې هیڅ یو کس ته ئې حصه ورنکړه.کوم چه په فتح خیبر کښې شریك نه وو.

د جهاد نه پس د راتلونکی کس په غنیمت کښې حصه : که یوکس په جهاد کښې شریك وی. نوهغه خو په غنیمت کښې حصه اخلی . دغه شان د جهاد ختمیدو نه وړاندې که یوکس

[1] فتح الباری (٤٨٧\٧)_

[2] فتح الباری (٤٨٧\٧) وعمدة القاری (٢٥٣\١٧) وتعلیقات لامع الدراری (٣٥٦\٨٧)_

غانمينو سره راشي ملاوْ شي.نو په اتفاق سره دهغه هم په مال غنيمت کښې حصه کيږي. خوکه يو کس دجهاد ختميدونه پس اومال غنيمت تقسيميدو نه وړاندې راشي.نو هغه ته به هم په مال غنيمت کښې حصه ورکولې شي که نه ؟ په دې کښې اختلاف دې.د امام شافعي او امام احمد بن حنبل رحمهما الله دوه قولونه دی.يو قول دا دې.چه دې کس ته به حصه نشي ورکولې.ځکه چه ده په جهاد کښې شرکت نه دې کړې.دويم قول دا دې.چه ده ته به حصه ملاويږی.ځکه چه دې د مال غنيمت نه وړاندې رارسيدلې دې.(١) خو دشوافعو رحمهم الله مشهور قول اولنې دې.

د احنافو حضراتو مسلك دا دې.چه ترڅو پورې مال غنيمت د دارالاسلام سرحدونو ته داخل شوې نه وی.د دې نه وړاندې وړاندې که څوك راشي.غانمينو سره ملاوْ شي.نوهغه ته به حصه ورکولې شی کنی نه.(٢)

داحنافو رحمهم الله په مسلك باندې د حديث باب د وجې اشکال کيږی.چه په دې کښې ونيلی شوی دی.«ولم يقسم لأحد لم يشهد الفتح غيرنا» ددې نه معلوميږی .چه کوم کسان د جهاد د ختميدو نه پس اود مال غنيمت د تقسيم نه وړاندې خيبر ته راغلی وو.نبی ﷺ هغوی ته حصه نه وه ورکړې.

داحنافو رحمهم الله د طرفه دا جواب ورکړې شوې دې،چه ممکن ده، د کومو خلقوپه باره کښې چه حضرت ابوموسي اشعری رضی الله عنه فرمائی،چه هغوی ته حصه ورنکړې شوه،چه هغوی د دارالاسلام حدودو ته د رارسيدو نه پس راغلی وی.او دا هم ممکن ده.چه نبی ﷺ هغوی ته حصه ورکړې وی، خوابو موسی اشعری رضی الله عنه ته علم نه وی شوې.ددې وجې هغوی «ولم يقسم لأحد» ونيلی دی.(٣) والله اعلم

---

(١) فتح الباری (٤٤٢\٦) کتاب فرض الخمس وبذل المجهود باب من جاء بعد الغنيمة .کتاب الجهاد (٣١٦\١٢)وعمدة القاری (٢٥٣\١٧)_

(٢) عمدة القاری (٣٥٣\١٧) وبذل المجهود (٣٢٠\١٢)_

(٣) حضرت سهارنپوری رحمه الله فرمائی.چه کومو حضراتو ته په مال غنيمت کښې څه نه وو ورکړې شوې.په حقيقت کښې دا حضرات د فتح خيبر نه پس راغلی وو.او خيبر د فتح نه پس دارالاسلام اوګرځيدو.او په دارالاسلام کښې غنيمت صرف غانمينو ته ملاويږی.کوم کسان چه په جهاد کښې شريك شوی نه وی.هغوی ته نه ملاويږی.

په دې باندې اشکال کيږی.چه حضرت ابو موسی اشعری رضی الله عنه هم د فتح خيبر نه پس راغلې وو.که خيبر دارالاسلام ګرځيدلې وو.نو بيا هغه ته حصه څنګه ملاوْ شوه.

ددې جواب حضرت سهارنپوری رحمه الله دا ورکړې دی.چه رسول الله ﷺ هغوی ته په خمس کښې ورکړې وه.په مال غنيمت کښې نه وه ورکړې.اودا هم کيدې شی.چه د غانمينو په رضا سره ئې ورته د عام مال غنيمت نه ورکړې وی.اوکله چه غانمين راضی.نوداسې کس ته په غنيمت کښې حصه ورکول جائزدی.چه په جهاد کښې شريك شوې نه وی.(بذل المجهود (٣٢٠\١٢) باب من جاء بعد الغنيمة)

[٣٩٩٣] حَدَّثَنَا عَبْدُ اللّٰهِ بْنُ مُحَمَّدٍ حَدَّثَنَا مُعَاوِيَةُ بْنُ عَمْرٍو حَدَّثَنَا أَبُو إِسْحَاقَ عَنْ مَالِكِ بْنِ أَنَسٍ قَالَ حَدَّثَنِي ثَوْرٌ قَالَ حَدَّثَنِي سَالِمٌ مَوْلَى ابْنِ مُطِيعٍ أَنَّهُ سَمِعَ أَبَا هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ يَقُولُ افْتَتَحْنَا خَيْبَرَ وَلَمْ نَغْنَمْ ذَهَبًا وَلَا فِضَّةً إِنَّمَا غَنِمْنَا الْبَقَرَ وَالْإِبِلَ وَالْمَتَاعَ وَالْحَوَائِطَ ثُمَّ انْصَرَفْنَا مَعَ رَسُولِ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَى وَادِي الْقُرَى وَمَعَهُ عَبْدٌ لَهُ يُقَالُ لَهُ مِدْعَمٌ أَهْدَاهُ لَهُ أَحَدُ بَنِي الضِّبَابِ فَبَيْنَمَا هُوَ يَحُطُّ رَحْلَ رَسُولِ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذْ جَاءَهُ سَهْمٌ عَائِرٌ حَتَّى أَصَابَ ذَلِكَ الْعَبْدَ فَقَالَ النَّاسُ هَنِيئًا لَهُ الشَّهَادَةُ فَقَالَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَلْ وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ إِنَّ الشَّمْلَةَ الَّتِي أَصَابَهَا يَوْمَ خَيْبَرَ مِنَ الْمَغَانِمِ لَمْ تُصِبْهَا الْمَقَاسِمُ لَتَشْتَعِلُ عَلَيْهِ نَارًا فَجَاءَ رَجُلٌ حِينَ سَمِعَ ذَلِكَ مِنَ النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِشِرَاكٍ أَوْ بِشِرَاكَيْنِ فَقَالَ هَذَا شَيْءٌ كُنْتُ أَصَبْتُهُ فَقَالَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ شِرَاكٌ أَوْ شِرَاكَانِ مِنْ نَارٍ

قوله: حَدَّثَنَا عَبْدُ اللّٰهِ بْنُ مُحَمَّدٍ...: دا روايت دحضرت ابوهريره رضي الله عنه دي.دوی فرمائی، چه مونږ خيبر فتح کړو،په مال غنيمت کښې هلته مونږ ته سره او سپين زر نه وو ملاؤ شوي.بلکه غواګانې ،اوښان،د کور سامان او باغونه وغيره ملاؤ شوی وو.بيا مونږ د نبیﷺ سره وادی قرى طرف ته واپس شو.د رسول اللهﷺ يو غلام وو.چه ،،مدعم،، ورته وئيلی شو هغه د بنو ضباب يوکس نبیﷺ ته هديه ورکړې وو.(د دغه کس نوم رفاعه بن زيد بن وهب خزاعی نقل شوې دې[1])هغه غلام د رسول اللهﷺ کجاوه راکوزوله.چا ناځاپه يو سهم غائر راغلو.اوهغه پرې اولګيدلو.(سهم غائر هغه غشی ته وائی.چه دهغې ويشتونکې معلوم نه وی) د هغې په وجه هغه وفات شو.خلقو اووئيل.((هنئيا له الشهادة)) نو رسول اللهﷺ اوفرمائيل.((کلا والذی نفسی بيده أن الشملة التی أصابها يوم خيبر من المغانم لم تصبها المقاسم لتشتغل عليه ناراً))

يعنی هرګز نه دې،په هغه ذات مې قسم دې، دچا په قبضه کښې چه زما ساه ده، هغه څادر کوم چه ده په خيبر کښې د مال غنيمت د تقسيم نه وړاندې اخستې وو ،هغه دده دپاسه اورجوړ شوې دې.اوبليږی.

دلته زمونږ په نسخو کښې د ((کلا)) په ځائې ((بل)) دې.د حموی او سرخسی په روايت کښې ((بل)) دې.حافظ ابن حجر او قسطلانی رحمهما الله ((بل))صحيح ګرځولې دې.د موطا امام مالك په روايت کښې ((کلا)) دې.([2])

---

[1] ،فتح الباری (۴۸۹\۷) وعمدة القاری (۲۵۴\۱۷و ۲۵۵)_

[2] ،فتح الباری (۴۸۹\۷) وعمدة القاری (۲۵۵\۱۷)_

د «كلا» او «بل» دواړو صورتونو كښې مفهوم او معنى صحيح كيږى.خود «بلى» په صورت كښې معنى نه صحيح كيږى.څكه چه رسول الله ﷺ د خلقو هغه ته د شهادت مباركئ وركولو ترديد كول غوښتل.اوښكاره ده،چه دغه ترديد د «كلا» او «بل» په صورت كښې كيدې شى.
د لفظ د «بلى» كه چرته وى.نو دا ترديد نه دې بلكه تائيد دې.اودا د نبى ﷺ د مدعا او مقصدنه خلاف دې.ددې وجې په كومونسخوكښې چه «بلى» دې.هغه وهم ګرځولې شوې دې.
د.مدعم.، په باره كښې نبى ﷺ چه كله دا جمله اوونيله،نو يو صحابى د پنړې يوه يا دوه تسمې راوړې،او د نبى ﷺ په خدمت كښې ئې پيش كړې.او وې وئيل.چه ما دمال غنيمت د تقسيم نه وړاندې دا اخستې وې.نبى ﷺ اوفرمائيل.دا يوه يا دوه تسمې هم اور دې.مطلب دا كه تا دا نه وې وركړې.نو ددې نه به هم اور جوړ شوې وو،اوته به ئې سوزولې وې.
يواشكال اودهغې جواب: دلته په روايت باب كښې حضرت ابوهريره رضی الله عنه فرمائى.چه «افتتحنا خيبر» دا د جمعې متكلم صيغه ده.حال دا چه حضرت ابوهريره رضی الله عنه د فتحې خيبر نه پس راغلې وو.په فتح خيبر كښې شريك شوې نه وو.څكه امام دارقطنى د موسى بن هارون نه نقل كړې دى.چه «افتتحنا خيبر» الفاظ وهم دې.([1])
حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائى،چه دا د «افتتح المسلمون الخيبر» په معنى كښې دې.([2]) لكه څنګه چه د ذواليدين په قصه كښې حضرت ابوهريره رضی الله عنه فرمائيلى دى .«صلينا خلف رسول الله ﷺ» حال دا چه دغه قصه د بدر نه وړاندې وه.او حضرت ابوهريره رضی الله عنه په دغه وخت كښې شريك صلاة نه وو.هلته هم د «صلينا» معنى ده «صلى المسلمون» د مسلمانانو د فعل نه كله حضرت ابوهريره رضی الله عنه د جمع متكلم په صيغې سره تعبير كوى.
[٣٩٩٤] حَدَّثَنَا سَعِيدُ بْنُ أَبِي مَرْيَمَ أَخْبَرَنَا مُحَمَّدُ بْنُ جَعْفَرٍ قَالَ أَخْبَرَنِي زَيْدٌ عَنْ أَبِيهِ أَنَّهُ سَمِعَ عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ يَقُولُ أَمَا وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ لَوْلَا أَنْ أَتْرُكَ آخِرَ النَّاسِ بَبَّانًا لَيْسَ لَهُمْ شَيْءٌ مَا فُتِحَتْ عَلَيَّ قَرْيَةٌ إِلَّا قَسَمْتُهَا كَمَا قَسَمَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ خَيْبَرَ وَلَكِنِّي أَتْرُكُهَا خِزَانَةً لَهُمْ يَقْتَسِمُونَهَا
[٣٩٩٥] حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ الْمُثَنَّى حَدَّثَنَا ابْنُ مَهْدِيٍّ عَنْ مَالِكِ بْنِ أَنَسٍ عَنْ زَيْدِ بْنِ أَسْلَمَ عَنْ أَبِيهِ عَنْ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ لَوْلَا آخِرُ الْمُسْلِمِينَ مَا فُتِحَتْ عَلَيْهِمْ قَرْيَةٌ إِلَّا قَسَمْتُهَا كَمَا قَسَمَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ خَيْبَرَ [ر:٢٢٠٩]
حضرت عمربن الخطاب رضی الله عنه چه كله د كافرانو ښارونه فتح كول.نو هغوى به زمكې په

[1] فتح البارى (٤٨٨\٧)_
[2] فتح البارى (٤٨٨\٧)_

غانمينو كنبې نه تقسيمولې.دهغوى خيال وو.كه زه زمكې په غانمينو باندې تقسيموم نو. چه كوم كلې يا كومه زمكه د چا په حصې كنبې راشي.نوهم هغه به د هغې مالك شي.اودهغه نه پس به بيا هغه دهغه وارثانو ته ملاويږي.اود نورو خلقو به په هغې كنبې څه حق نه وى.ددې وجې هغوى هغه دهميشه دپاره وقف كولې،چه ترقيامته پورې ددې د آمدن نه ټول مسلمانانو ته فائده رسى.(١)

د ټولو نه ورمبې د شام په فتح كنبې دا واقعه پيښه شوه.د شام د زمكو په باره كنبې د حضرت عمر رضي الله عنه رائې دا وه.چه دا تقسيم نكړې شى.دحضرت بلال رضي الله عنه اصرار وو.چه تاسو تقسيم اوكړئ.حضرت عمر رضي الله عنه فرمائيل.بې شكه لكه څنګه چه نبى ﷺ د خيبر زمكې په غانمينو كنبې تقسيم كړې وې.ما به هم هغه شان ټولې زمكې په غانمينو كنبې تقسيم كړې وې.خو ماته د راتلونكو مسلمانانو خيال دې. نن كه په غانمينو كنبې دا زمكې تقسيم شوې.نو دوى به ئې مالكان شي.او روسته چه كوم مسلمانان راځى.هغوى به ددې زمكو نه فائده نشى اخستې.

د حضرت بلال رضي الله عنه اصرار وو.چه فتح خو مونږ كړې ده.او ته دا زمكې وقف كوې.او غانمينوته حصه نه وركوې.حضرت عمر رضي الله عنه تنګ شو.او دعا ئې اوكړله .«اللهم اكفنى بلالاً وأصحابه» اې الله ته د بلال او دهغه د ملګرو د طرفه زما دپاره كافى شې.د راوى بيان دې.

چه «ما حال حول ومنهم عين تطرف» چه اوس لا يو كال هم نه وو شوې.چه حضرت بلال رضي الله عنه اودهغه په ملګرو كنبې د يو كس سترګه هم د خوزيدو دپاره باقى نه وه.ټول الله تعالى ته خوږ شو.(٢)

دحضرت عمر رضي الله عنه دعا قبوله شوه.حضرت بلال رضي الله عنه هم په حق باندې وو.او حضرت عمر رضي الله عنه هم په حق باندې وو.دحضرت بلال رضي الله عنه په نظر كنبې د غانميو فائده وه.اود حضرت عمر رضي الله عنه په نظر كنبې د ټول امت فائده وه.او دالله تعالى په نيز هغه كس زيات محبوب وى،څوك چه د ټول انسانيت او د ټول امت فائده غواړى.دهغه كس په مقابله كنبې چه د يو فرد يا يوې ډلې فائده غواړى.د حضرت عمر رضي الله عنه په زړه كنبې د ټول امت غم او فكر وو.

فائده: «ببان» په اوله باء باندې فتحه ده.او په دويمه باء باندې تشديد دې.ددې معنى برابر يا يوشان يا محتاج يا نادار ده.علامه خطابى رحمه الله فرمائى.دا لفظ د عربئ ژبې نه دې. بعضې خلقو دې ته د يمنى ژبې لفظ وئيلې دې.

---

(١) د روايت الفاظ دا دى.((لولا أن أترك آخرالناس ببانا ليس لهم شئ ..قا ل العينى قوله بباناً معناه شيأ واحداً وقال الخطابى ولا أحسب هذه اللفظة عربية .. قال الأزهرى بل هى لغة صحيحة لكنها غير فأشية وقال صاحب العين :يقال هم على ببان واحد أى على طريقة واحدة قال الطبرى :لولا أن أتركهم فقراء معدومين لا شئ لهم أى متساويين فى الفقر (وانظر التفصيل فى عمدة القارى (١٧/٢٥٥)_

(٢) السنن الكبرى للبيهقى (١٣٨١٩) كتاب السير باب من راى قسمة الأراضى المغنومة ومن لم يرها)_

[٣٩٩٦/٣٩٦٨] حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ قَالَ سَمِعْتُ الزُّهْرِيَّ وَسَأَلَهُ إِسْمَاعِيلُ بْنُ أُمَيَّةَ قَالَ أَخْبَرَنِي عَنْبَسَةُ بْنُ سَعِيدٍ أَنَّ أَبَا هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَتَى النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَسَأَلَهُ قَالَ لَهُ بَعْضُ بَنِي سَعِيدِ بْنِ الْعَاصِ لَا تُعْطِهِ فَقَالَ أَبُو هُرَيْرَةَ هَذَا قَاتِلُ ابْنِ قَوْقَلٍ فَقَالَ وَاعَجَبَاهُ لِوَبْرٍ تَدَلَّى مِنْ قَدُومِ الضَّأْنِ

وَيُذْكَرُ عَنِ الزُّبَيْدِيِّ عَنِ الزُّهْرِيِّ قَالَ أَخْبَرَنِي عَنْبَسَةُ بْنُ سَعِيدٍ أَنَّهُ سَمِعَ أَبَا هُرَيْرَةَ يُخْبِرُ سَعِيدَ بْنَ الْعَاصِ قَالَ بَعَثَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَبَانَ عَلَى سَرِيَّةٍ مِنَ الْمَدِينَةِ قِبَلَ نَجْدٍ قَالَ أَبُو هُرَيْرَةَ فَقَدِمَ أَبَانُ وَأَصْحَابُهُ عَلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِخَيْبَرَ بَعْدَ مَا افْتَتَحَهَا وَإِنَّ حُزُمَ خَيْلِهِمْ لَلِيفٌ قَالَ أَبُو هُرَيْرَةَ قُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ لَا تَقْسِمْ لَهُمْ قَالَ أَبَانُ وَأَنْتَ بِهَذَا يَا وَبْرُ تَحَدَّرَ مِنْ رَأْسِ ضَالٍ فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَا أَبَانُ اجْلِسْ فَلَمْ يَقْسِمْ لَهُمْ

[٣٩٩٧] حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ يَحْيَى بْنِ سَعِيدٍ قَالَ أَخْبَرَنِي جَدِّي أَنَّ أَبَانَ بْنَ سَعِيدٍ أَقْبَلَ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَسَلَّمَ عَلَيْهِ فَقَالَ أَبُو هُرَيْرَةَ يَا رَسُولَ اللَّهِ هَذَا قَاتِلُ ابْنِ قَوْقَلٍ وَقَالَ أَبَانُ لِأَبِي هُرَيْرَةَ وَاعَجَبًا لَكَ وَبْرٌ تَدَأْدَأَ مِنْ قَدُومِ ضَأْنٍ يَنْعَى عَلَيَّ امْرَأً أَكْرَمَهُ اللَّهُ بِيَدِي وَمَنَعَهُ أَنْ يُهِينَنِي بِيَدِهِ [ر٢٦٧٣]

قوله: حدثنا علي بن عبدالله ...: حضرت ابوهريره ﷺ د نبي ﷺ په خدمت کښې حاضرشو. اود خيبرپه غنيمتونو کښې ئې د خپل ځان دپاره د حصې مطالبه اوکړه. نود سعيد بن العاص ﷺ يو ځوئي (ابان) نبي کريم ﷺ ته اووئيل. «لاتعطه» ده ته مه ورکوه. نو حضرت ابوهريره ﷺ اووئيل. دا د نعمان بن قوقل قاتل دې. دده خبره مه منئ، نو ابان اووئيل.

قوله: وا عجباً لوبر تدلى من قدم الضان: حيرانتيا ده بلونګړي لره، چه د غر د سوکې راغلې دې.

وبر (بفتح الواو وسكون الراء) دپيشوپشان يوځناور دې. چه په پښتوکښې ورته بلونګړې وائي.

«تدلى» په دې روايت کښې د «تدلى من قدوم» نه دې. د دې نه په وړاندينى تعليق کښې «تحدر من قدوم الضان» دې. اود موسى بن اسماعيل په روايت کښې «تدأد من قدوم الضان» دې. معنى تقريباً د ټولو د غورزيدو، راکوزيدواو زوړنديدو ده.

«قدوم» سوکه، طرف. «الضان» دا د دوس قبيلې په علاقه کښې د يو غر نوم دې. [1]

حضرت ابوهريره ﷺ چه کله د ابان بن سعيد په باره کښې اووئيل. چه دا د نعمان بن قوقل قاتل دې، ځکه چه ابان بن سعيد په جنګ احد کښې حضرت نعمان بن قوقل انصارى بدرى ﷺ شهيد کړې وو. په هغه وخت کښې ابان اسلام نه وو راوړې. نود ابوهريره ﷺ په دې جمله

[1] فتح البارى (٤٩٢\٧) وعمدة القارى (٢٥٦\١٧)_

باندې ابان ته غصه ورغله.او د حضرت ابوهريره رضی اللہ عنہ تحقير ئې اوکړو.او وې وئيل.((واعجباً لوبر،تدلى من قدوم الضان))اود موسى بن اسماعيل په روايت کښې دا زيادت هم شته.((ينعى على امرأ اکرمه الله بيدى، ومنعه ان يهيننى بيده)) يعنى دې په ما باندې د يو داسې کس په باره کښې عيب لګوى.چه هغه ته الله تعالى زما په لاس باندې عزت (شهادت) ورکړو.اوهغه ئې منع کړو.چه ما په خپل لاس باندې ذليل کړى.

دحضرت ابان بن سعيد رضی اللہ عنہ مطلب دا وو.که ما په خپله زمانه کفر کښې نعمان بن قوقل رضی اللہ عنہ شهيد کړې دې.نو هغه ته د هغې په وجه د شهادت مرتبه ملاؤ شوه.او ورسره ورسره د الله تعالى دا فضل او احسان اوشو.چه زه ئې دهغه نه بچ کړم.که هغه په هغه وخت کښې زه قتل کړې ووم.نو په آخرت کښې زه به ذليل ووم.خو الله تعالى زه د دغه ذلت نه بچ کړم.نو په دې کښې د پيغور ورکولو څه خبره ده.

دا حضرت ابان بن سعيد رضی اللہ عنہ هم هغه کس دې.چه د صلح حديبيه په موقع ئې حضرت عثمان رضی اللہ عنہ ته په مکه مکرمه کښې پناه ورکړې وه.او هغه ئې خپل خان سره ميلمه ساتلې وو.دوى د صلح حديبيه نه پس په اسلام کښې داخل شوى وو.([1])

قوله: ويذكر عن الزبيدى....:دا تعليق دې.امام ابوداود دا په خپل سنن کښې موصولاً نقل کړې دې.([2]) په هغې کښې دى.چه رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم ابان بن سعيد رضی اللہ عنہ د مدينې منورې نه نجد طرف ته د څه خاص مهم دپاره ليږلې وو.ابوهريره رضی اللہ عنہ فرمائى.

قوله: فَقَدِمَ أَبَانُ وَأَصْحَابُهُ عَلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِخَيْبَرَ بَعْدَ مَا افْتَتَحَهَا وَإِنَّ حُزُمَ خَيْلِهِمْ لَلِيفٌ: يعنى ابان او دهغه ملګرى د فتح خيبر نه پس د رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم په خدمت کښې ددغه مهم نه واپس حاضر شو.په داسې حال کښې چه د هغوى د اسونو رسۍ د قجورو د پوستکى نه جوړې شوې وې.

,,حزم،،(بضم الحاء وسكون الزاء) د ,,حزام،، جمع ده.حزام هغه رسۍ ته وائى کومه چه دښا سره تړلى شي.او ,,ليف،، د قجورو شاخ او پوستکى ته وائى مطلب دا دې.چه د اس د خيټې نه چه کومه رسۍ شا طرف ته تړلى شي.هغه د قجورو د پوستکو نه جوړه شوې وه.او بيخى په بې سروسامان او خراب حالت کښې دا کسان د نبى صلی اللہ علیہ وسلم خدمت ته راغلل.

حضرت ابوهريره رضی اللہ عنہ فرمائى.چه ما رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم ته اووئيل.يا رسول الله! ده ته په غنيمت کښې څه حصه مه ورکوه.نوپه دې باندې ابان حضرت ابوهريره رضی اللہ عنہ ته اووئيل... ((وانت بهذا يا وبر تحدر من رأس الضان)) رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم اوفرمائيل.ابان! کينه،اوهغه ته ئې په غنيمت کښې حصه ورنکړه.

---

[1] ،عمدة القارى (۱۷\۲۵۶)_

[2] ،سنن أبى داود كتاب الجهاد باب من جاء بعد الغنيمة لا سهم له رقم ۲۷۲۳)_

دلته اشکال کیږی.چه د زبیدی ددې تعلیق نه خو معلومیږی.چه ابان حصه غوستې وه.او حضرت ابوهریره رضی الله عنه رسول الله ﷺ ته د حصې نه ورکولو وئیلی وو.او ددې نه وړاندې د علی بن عبدالله د روایت نه معلومیږی.چه حضرت ابوهریره رضی الله عنه حصه غوستې وه.او ابان نبی ﷺ ته وئیلی وو.چه مه ورکوه.په ظاهره په دواړو روایتونو کښې تعارض دې.

د محمد بن یحیی ذهلی رحمه الله رائې دا ده.چه د زبیدی روایت راجح دې.په کوم کښې چه د ابوهریره رضی الله عنه منع کول مذکور ده.([1])اوحافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی .ممکن ده.چه دواړو دپاره منع کړې وی.د ابان دپاره حضرت ابوهریره رضی الله عنه دا دلیل ورکړې وو.چه دې د ابن قوقل قاتل دې.او د ابوهریره رضی الله عنه دپاره ابان رضی الله عنه دا دلیل پیش کړې وو.چه دې د جنګ او جهاد لائق نه دې.ده ته دې حصه نشی ورکولې.([2]) نو په دواړو روایاتو کښې څه تعارض نشته.

تنبیه:امام ابوداود دا روایت نقل کړې دې.او په هغې کښې دابان په ځائې ،سعید بن العاص، نوم دې.د سعید بن ا لعاص رضی الله عنه حضرت ابوهریره رضی الله عنه ته د حصې ورکولو نه منع کړې وو.([3])خود سعید نوم صحیح نه دې.دا مغالطه یا د امام ابوداود نه شوې ده.اویا د هغه د استاذ نه،صحیح روایت د بخاری دې.په کوم کښې چه د ابان ذکر دې.

دویمه خبره دا زده کړئ.چه د بخاری په دې روایاتو کښې د «من قدوم الضان» الفاظ راغلی دی.او ابوعبید بکری رحمه الله په خپل معجم کښې د همدانی د روایت په حوالې سره د «ضان» په ځائې د «ضال» لفظ نقل کړې دې.اوهم دا ئې صحیح ګرځولې دې.([4]) «ضال» ځنګلی بنړ ته وائی.په کوم کښې چه غټه مږه اوسیږی.

خود محققینو رائې دا ده.چه هم «ضان» صحیح دې.اودا د دوس قبیلې په علاقه کښې د یو غر نوم دې.دکوم ځائې نه چه حضرت ابوهریره رضی الله عنه راغلې وو.والله اعلم.

[۳۹۹۸]حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ بُكَيْرٍ حَدَّثَنَا اللَّيْثُ عَنْ عُقَيْلٍ عَنْ ابْنِ شِهَابٍ عَنْ عُرْوَةَ عَنْ عَائِشَةَ أَنَّ فَاطِمَةَ عَلَيْهَا السَّلَام بِنْتَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَرْسَلَتْ إِلَى أَبِي بَكْرٍ تَسْأَلُهُ مِيرَاثَهَا مِنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِمَّا أَفَاءَ اللَّهُ عَلَيْهِ بِالْمَدِينَةِ وَفَدَكٍ وَمَا بَقِيَ مِنْ خُمُسِ خَيْبَرَ فَقَالَ أَبُو بَكْرٍ إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ لَا نُورَثُ مَا تَرَكْنَا صَدَقَةٌ إِنَّمَا يَأْكُلُ آلُ مُحَمَّدٍ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي هَذَا الْمَالِ وَإِنِّي وَاللَّهِ لَا أُغَيِّرُ شَيْئًا مِنْ صَدَقَةِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ حَالِهَا الَّتِي كَانَ عَلَيْهَا فِي عَهْدِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَلَأَعْمَلَنَّ فِيهَا بِمَا عَمِلَ بِهِ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَأَبَى أَبُو بَكْرٍ

---

[1] ،فتح الباری (۴۹۲۰۱۷)_
[2] ،فتح الباری (۴۹۲۱۷و ۴۹۳) دغه شان بذل المجهود (۳۲۰۱۱۲)_
[3] ،سنن أبي داود کتاب الجهاد باب من جاء بعد الغنيمة لا سهم له رقم ۲۷۲۴)_
[4] ،عمدة القاری (۱۲۵۱۱۴) کتاب الجهاد باب الکافر يقتل المسلم)_

أَنْ يَدْفَعَ إِلَى فَاطِمَةَ مِنْهَا شَيْئًا فَوَجَدَتْ فَاطِمَةُ عَلَى أَبِي بَكْرٍ فِي ذَلِكَ فَهَجَرَتْهُ فَلَمْ تُكَلِّمْهُ حَتَّى تُوُفِّيَتْ وَعَاشَتْ بَعْدَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ سِتَّةَ أَشْهُرٍ فَلَمَّا تُوُفِّيَتْ دَفَنَهَا زَوْجُهَا عَلِيٌّ لَيْلًا وَلَمْ يُؤْذِنْ بِهَا أَبَا بَكْرٍ وَصَلَّى عَلَيْهَا وَكَانَ لِعَلِيٍّ مِنَ النَّاسِ وَجْهٌ حَيَاةَ فَاطِمَةَ فَلَمَّا تُوُفِّيَتْ اسْتَنْكَرَ عَلِيٌّ وُجُوهَ النَّاسِ فَالْتَمَسَ مُصَالَحَةَ أَبِي بَكْرٍ وَمُبَايَعَتَهُ وَلَمْ يَكُنْ يُبَايِعُ تِلْكَ الْأَشْهُرَ فَأَرْسَلَ إِلَى أَبِي بَكْرٍ أَنِ ائْتِنَا وَلَا يَأْتِنَا أَحَدٌ مَعَكَ كَرَاهِيَةً لِمَحْضَرِ عُمَرَ فَقَالَ عُمَرُ لَا وَاللَّهِ لَا تَدْخُلُ عَلَيْهِمْ وَحْدَكَ فَقَالَ أَبُو بَكْرٍ وَمَا عَسَيْتَهُمْ أَنْ يَفْعَلُوا بِي وَاللَّهِ لَآتِيَنَّهُمْ فَدَخَلَ عَلَيْهِمْ أَبُو بَكْرٍ فَتَشَهَّدَ عَلِيٌّ فَقَالَ إِنَّا قَدْ عَرَفْنَا فَضْلَكَ وَمَا أَعْطَاكَ اللَّهُ وَلَمْ نَنْفَسْ عَلَيْكَ خَيْرًا سَاقَهُ اللَّهُ إِلَيْكَ وَلَكِنَّكَ اسْتَبْدَدْتَ عَلَيْنَا بِالْأَمْرِ وَكُنَّا نَرَى لِقَرَابَتِنَا مِنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نَصِيبًا حَتَّى فَاضَتْ عَيْنَا أَبِي بَكْرٍ فَلَمَّا تَكَلَّمَ أَبُو بَكْرٍ قَالَ وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ لَقَرَابَةُ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَحَبُّ إِلَيَّ أَنْ أَصِلَ مِنْ قَرَابَتِي وَأَمَّا الَّذِي شَجَرَ بَيْنِي وَبَيْنَكُمْ مِنْ هَذِهِ الْأَمْوَالِ فَلَمْ آلُ فِيهَا عَنِ الْخَيْرِ وَلَمْ أَتْرُكْ أَمْرًا رَأَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَصْنَعُهُ فِيهَا إِلَّا صَنَعْتُهُ فَقَالَ عَلِيٌّ لِأَبِي بَكْرٍ مَوْعِدُكَ الْعَشِيَّةَ لِلْبَيْعَةِ فَلَمَّا صَلَّى أَبُو بَكْرٍ الظُّهْرَ رَقِيَ عَلَى الْمِنْبَرِ فَتَشَهَّدَ وَذَكَرَ شَأْنَ عَلِيٍّ وَتَخَلُّفَهُ عَنِ الْبَيْعَةِ وَعُذْرَهُ بِالَّذِي اعْتَذَرَ إِلَيْهِ ثُمَّ اسْتَغْفَرَ وَتَشَهَّدَ عَلِيٌّ فَعَظَّمَ حَقَّ أَبِي بَكْرٍ وَحَدَّثَ أَنَّهُ لَمْ يَحْمِلْهُ عَلَى الَّذِي صَنَعَ نَفَاسَةً عَلَى أَبِي بَكْرٍ وَلَا إِنْكَارًا لِلَّذِي فَضَّلَهُ اللَّهُ بِهِ وَلَكِنَّا نَرَى لَنَا فِي هَذَا الْأَمْرِ نَصِيبًا فَاسْتَبَدَّ عَلَيْنَا فَوَجَدْنَا فِي أَنْفُسِنَا فَسُرَّ بِذَلِكَ الْمُسْلِمُونَ وَقَالُوا أَصَبْتَ وَكَانَ الْمُسْلِمُونَ إِلَى عَلِيٍّ قَرِيبًا حِينَ رَاجَعَ الْأَمْرَ الْمَعْرُوفَ [ر:٢٩٢٦]

دا روایت متفق علیه دې.امام مسلم هم په کتاب الجهاد کښې د محمد بن رافع نه ددې روایت کړې دې.(١) محمد بن رافع د حجین نه روایت کوی.او حجین د لیث نه روایت کوی. په لیث بن سعدباندې دبخاری اومسلم د دواړو سندونه ملاویږی.حضرت عائشه رضی الله عنها فرمائی.

قوله: أَنَّ فَاطِمَةَ عَلَيْهَا السَّلَامُ بِنْتَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَرْسَلَتْ إِلَى أَبِي بَكْرٍ تَسْأَلُهُ مِيرَاثَهَا مِنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِمَّا أَفَاءَ اللَّهُ عَلَيْهِ بِالْمَدِينَةِ وَفَدَكٍ وَمَا بَقِيَ مِنْ خُمُسِ خَيْبَرَ: د نبی کریم ﷺ د وفات نه پس د نبی ﷺ لور بی بی حضرت فاطمې رضی الله عنها حضرت ابوبکر رضی الله عنه ته اووئیل چه رسول الله ﷺ ته کوم غنیمت په مدینه او فدك کښې ملاؤ شوی وو.او د خیبر په خمس کښې څه پاتې شوی دی.په هغې کښې ددې حصه میراث راکړه.

دحضرت فاطمې رضی الله عنها د میراث غوښتلو سبب د مال محبت نه وو.بلکه د تبرکات نبوی

(١) صحیح مسلم کتاب الجهاد باب قول النبی ﷺ لا نورث ما ترکنا فهو صدقة رقم ٤٣٤٣)۔

حاصلول مقصود وو.ځکه چه ددغه مالونو نسبت رسول الله ﷺ ته وو.اودا متروکات په حقیقت کښې تبرکات نبوی وو.ددې وجې د حضرت فاطمې رضي الله عنها خواهش پیدا شو.چه دا تبرکات د دې په حصه کښې راشي.نوځکه هغوی د میراث مطالبه اوکړه.
د نبی ﷺ په تصرف کښې درې قسمه مالونه وو.یو په مدینه کښې اموال بنی نضیرکوم چه الله تعالې دوی ته د فئ په طور ورکړی وو.او په دویم نمبر د فدك زمکې،د اهل فدك سره رسول الله ﷺ په نصف زمکه باندې صلح کړې وه.نصف زمکې اهل فدك سره پاتې شوې وې.او نصف رسول الله ﷺ ته ملاؤ شوې وې. او چونکه دا مال فئ وو.ددې وجې د فدك نصف زمکې د نبی ﷺ په تصرف کښې وې. په دریم نمبر دخیبر هغه زمکې او باغونه کوم چه په خمس کښې پاتې شوی وو.او پخپله د نبی ﷺ حصه کومه چه دعامو مسلمانانو پشان هغوی ته ملاؤ شوې وه.([1])
دخیبراو فدك د زمکو چه به کوم آمدن وو.هغه به رسول الله ﷺ د عامو مسلمانانو په ضرورتونو او مصلحتونو کښې خرچ کول،او په مدینه منوره کښې اموال بنو نضیر کوم چه نبی ﷺ ته د فئ په طور ملاؤ شوی وو.په هغې باندې به ئې عام طور د ازواج مطهراتو نفقه وغیره انتظام کولو.
کله چه نبی ﷺ وفات شو.نو حضرت فاطمې رضي الله عنها د حضرت ابوبکرصدیق رضي الله عنه نه دمیراث مطالبه اوکړه.حضرت ابوبکر رضي الله عنه اووئیل. رسول الله ﷺ فرمائیلی دی.«لا نورث ما ترکنا صدقة» زمونږ څوك وارث نه جوړیږی.څه چه پریږدو.هغه صدقه وی.البته آل محمد به دهغې نه خپل ضروریات پوره کوی.اوپه الله قسم زه د رسول الله ﷺ صدقه کړې مال کښې د خپل طرف نه تصرف نشم کولې.اولکه څنګه چه د نبی ﷺ په ژوند کښې وو.هم هغه شان به ئې ساتم.او هم هغه به کوم څه چه رسول الله ﷺ کړی وو.نو حضرت فاطمې رضي الله عنها ته د میراث ورکولو نه حضرت ابوبکرصدیق رضي الله عنه انکار اوکړو.
قوله: فَوَجَدَتْ فَاطِمَةُ عَلَى أَبِي بَكْرٍ فِي ذَلِكَ فَهَجَرَتْهُ فَلَمْ تُكَلِّمْهُ حَتَّى تُوُفِّيَتْ:
نوحضرت فاطمه رضي الله عنها دحضرت ابوبکرصدیق رضي الله عنه نه خفه شوه.اودهغه سره ئې ترك تعلق اوکړو.نوتر وفاته پورې ئې هغه سره خبرې اونکړې.
یو اشکال اودهغې جوابونه: دلته دا اشکال کیږی.چه حضرت فاطمې رضي الله عنها د حضرت ابوبکرصدیق رضي الله عنه نه د میراث مطالبه اوکړه.حضرت ابوبکرصدیق رضي الله عنه د رسول الله ﷺ د ارشاد مبارك په وجه هغې ته د میراث ورکولو نه انکار اوکړو.چه د نبیانو په مال کښې میراث نه جاری کیږی.او وې فرمائیل.چه زه به په دې مالونوکښې هم هغه شان تصرف کوم،څنګه چه رسول ا لله ﷺ کړې وو.او زه به هم هغه شان عمل کوم.څنګه چه د رسول الله ﷺ په خپل ژوند کښې معمول وو.نود حضرت ابوبکر رضي الله عنه خبره صحیح وه.اود رسول الله ﷺ د ارشاد مبارك د وجې ئې د میراث ورکولو نه انکار اوکړو.په دې کښې د هغه څه

[1] عمدة القاری (۲۵۸\۱۷)_

ذاتي فائده نه وه.نوبه دې باندې حضرت فاطمه رضي الله عنها ولې خفه شوه.اوبیا خاص کرکله چه هغوی ورته د نبي ﷺ صریح ارشاد مبارک ((لانورث ماترکنا صدقة)) هم بیان کړو.ددې نه پس د حضرت ابوبکرصدیق رضي الله عنه نه د خفګان څه جواز شته.چه هغه سره ئې تعلق پریخودو.اوتر وفاته پورې ئې ورسره خبرې اونکړې؟ ددې اشکال مختلف جوابونه ورکړې شوی دی.

① د ((وجدت فاطمة علی أبي بکر)) معنی بعضې حضراتو ((حزنت فاطمة)) بیان کړې ده.لکه څنګه چه د ((وجدت)) معنی غصه کیدل او خفه کیدل راځی.دغه شان غمګین کیدل هم راځی.هغوی فرمائی.چه حضرت فاطمې رضي الله عنها کله د حضرت ابوبکرصدیق رضي الله عنه نه میراث طلب کړو.او په جواب کښې حضرت صدیق رضي الله عنه د نبي ﷺ ارشاد نقل کړو.نود نبي ﷺ د دې ارشاد نه د ناواقفیت په وجه حضرت فاطمه رضي الله عنها غمژنه شوه.اوهغې ته دکه اودرد ملاؤ شو.چه د نبي ﷺ د ارشاد نه د لاعلمۍ په وجه ولې ما د میراث مطالبه اوکړه.(۱)

خو په دې باندې اشکال کیږی.چه وړاندې جملې ((فهجرته فلم تکلمه حتی توفیت))نه ددې معنی تائید نه کیږی.نو ددې متعلق حضرت شاه انور شاه کشمیری رحمه الله فرمائی.چه د ((هجرته)) ضمیر د مطالبه میراث طرف ته راجع دې.اومطلب دا دې.چه فاطمې رضي الله عنها د میراث مطالبه د نبي ﷺ د ارشاد مبارك اوریدو په وجه پریخوده.او تروفاته پورې ئې د میراث په باره کښې بیا څه خبره نه ده کړې.(۲)

البته د بخاری په یو روایت کښې د ((وجدت فاطمة)) په ځائې ((غضبت فاطمة)) راغلی دی.ددې نه معلومیږی.چه دلته ((وجدت)) په معنی د ((غضبت))دې.

مولانا رشید احمد ګنګوهی په لامع الدراری کښې فرمائیلی دی.چه په حقیقت کښې راوی د خپلې پوهې مطابق روایت بالمعنی کړې دې.او ((غضبت فاطمة)) ئې وئیلی دی.(۳)

ددې توجیه تائید د هغه روایت نه هم کیږی،کوم چه عمربن شبه په تاریخ مدینه کښې نقل کړې دې.دهغې الفاظ دا دی.((فلم تکلمه في ذلك المال حتی ماتت)) (۴) ددې نه ښکاره معلومیږی.چه حضرت فاطمې رضي الله عنها تروفاته پورې د دغه مال او میراث په باره کښې مطالبه اونکړه.دا مطلب نه دې.چه حضرت فاطمې رضي الله عنها دحضرت ابوبکرصدیق رضي الله عنه سره مطلقاً قطع کلامی اوکړه.

② دبعضې عالمانو خیال دې، چه ((وجدت فاطمة علی أبي بکر...الخ)) د اصل روایت حصه نه ده.بلکه دا دامام زهری رحمه الله د طرف نه مدرج دې.او امام زهری رحمه الله په ادراج کښې مشهور دې.هغوی حدیث بیانوی او په مینځ کښې په کښې خپله رائې داخلوی.او ددې وضاحت

---

(۱) خود ((وجدت)) په صله کښې د ((علی)) موجودګی ددې معنی تائید نه کوی.۔

(۲) فیض الباری (۱۴\۱۴)۔

(۳) لامع الدراری (۲۹۰\۷) باب ما یکره من ذبح الإبل)۔

(۴) تاریخ المدینة لإبن شبه (۱۹۷\۱)۔

بعضې وخت كښې هغه نه كوى.د هغې د وجې د هغه ادراج هم د اصل روايت حصه ګڼړلې شي. دامام مالك شيخ ربيعه الرائى به د زهرى رحمه الله نه تپوس اوكړو.((يا أبا بكر إذا حدثت الناس برأيك فاخبرهم أنه رأيك، وإذا حدثت الناس بشئ من السنة فاخبرهم أنه سنة فلا يظنون أنه رأيك))(١) حافظ هم په ((النكت على ابن الصلاح)) كښې ليكلى دى.((وكذا كان الزهرى يفسر الأحاديث كثيراً وربما أسقط أداة التفسير))(٢)

ددې ا لفاظو د ادراج دليل دا دې.چه حضرت ابوبكر رضي الله عنه ته د حضرت فاطمې رضي الله عنها دميراث په باره كښې مراجعت تقريباً په شپږ ديرش طرقو سره مروى دې.په دې شپږ ديرش طرقو كښې د پنځويشتو مدار په امام زهرى رحمه الله دې.او يوولس طرق دامام زهرى رحمه الله نه علاوه د نورو راويانو نه مروى دى.د امام زهرى رحمه الله نه علاوه چه نورڅومره طرق دى.په هغې كښې په يو كښې هم د حضرت فاطمې د خفګان اوحضرت ابوبكر رضي الله عنه سره د قطع كلامئ ذكر نشته.دامام زهرى نه هم په نهو طرقو كښې هم د حضرت فاطمې رضي الله عنها د خفګان ذكر نشته. البته د زهرى په باقى شپاړس طرقو كښې د حضرت فاطمې د خفګان ذكر شته. نودغه شان په شلو طرقو كښې د خفګان ذكر نشته.او چه په كوموكښې دى.هغه صرف د امام زهرى مرويات دى.ددې وجې ظاهره هم دا ده.چه دا د امام زهرى ادراج دې. ګنى ددې نه علاوه چه په كومو يوولسو طرقوكښې داقصه منقول ده.په هغې كښې په يوه كښې هم ددې ذكر نشته.(٣)

اوس كه دا ادراج امام زهرى رحمه الله د خپل طرف نه كړى وى.نوبيا خو ددې څه اعتبار نشته.او كه هغوى د چا نه اوريدلى وى.نو په دې صورت كښې به دا ارسال وى.او مراسيل زهرى د محدثينو په نيز څه زيات قوى او معتبر نه دى.بيا خاص كر چه د هغې خلاف روايات موجود وى.(٤)

ابن سعد په،طبقات،كښې اومحب طبرى په ،،الرياض النضرة،، كښې روايت نقل كړې دې. په هغې كښې تصريح ده،چه ((أن فاطمة لم تمت إلا راضية عن أبي بكر)) دغه شان بيهقى په خپل ،،سنن،، كښې هم ددې مفهوم روايت د ،،شعبى،، نه نقل كړې دې.(٥) نوچه دا روايات موجود وى.د زهرى د ادراج څه اعتبار نه پاتې كيږى.

---

١ ،الفقيه والمتفقه للخطيب البغدادى (١٤٨/٢)_

٢ ،النكت على ابن الصلاح (٨٢٩/١)_

٣ ،مولانا محمد نافع صاحب زيدمجدهم كتاب ،،رحماء بينهم،، (١٢٦/١و١٢٧)_

٤ ، تهذيب التهذيب (٤٥١/٩)_

٥) اوګورئ طبقات ابن سعد (٢٧/٨) والرياض النضرة (١٥٤/١) او د بيهقى د روايت الفاظ دا دى.((لما مرضت فاطمة أتاه أبوبكر الصديق فاستأذن عليها، فقال علي يا فاطمة هذا أبوبكر يستأذن عليك. فقالت أتحب أن آذن له ؟ قال نعم، فأذنت له، فدخل عليها يترضاها وقال والله ما تركت الدار والمال والأهل والعشيرة إلا إبتغاء مرضاة الله ومرضاة رسوله ومرضاتكم أهل البيت ثم ترضاها حتى رضيت)) سنن بيهقى (٣٠١/٦) كتاب قسم الفئ والغنيمة)_

④ د «وجدت فاطمة على أبي بكر» يوه توجيه دا هم شوې ده،چه د حضرت فاطمې رضي الله عنها خيال وو. چه د انبياؤ په مال كښې د وراثت نه جاري كيدو مطلب په مال منقول (درهم ،دينار وغيره) كښې نه جاري كيدل دي.په يو روايت كښې دا الفاظ راغلي دي.«لايقتسم ورثتي ديناراً ولا درهماً»[1] خو دلته خبره د مال غير منقول (زمكې) وه.ددې وجې كيدې شي.چه د حضرت فاطمې رضي الله عنها دا خيال وو.چه په دې كښې ميراث جاري كيدې شي.او حضرت ابوبكر رضي الله عنه دا عام حكم ګڼړلو.ددې وجې هغوى ددې تقسيم صحيح نه ګڼړلو.[2]

④ خوچه ټول روايات وړاندې كړې شي.او كومه خبره زړه راښكونكې او فيصله كن معلوميږي. هغه دا ده.چه حضرت فاطمې رضي الله عنها اول د ميراث مطالبه اوكړه.اوچه كله حضرت ابوبكر رضي الله عنه هغې ته د نبي ﷺ ارشاد واورولو.نو هغې د ميراث د مطالبې نه لاس واخستلو.خوهغوى د مالونو د توليت مطالبه كوله.چه د بنو نضيروغيره مالونو نه به رسول الله ﷺ سالانه داهل بيتو دپاره كوم نفقات خرچ كول .اود اهل بيتود ضروورياتو چه څنګه اهل بيتو ته علم كيدو شو.نورو ته هغومره نشو كيدې.ددې وجې روسته د حضرت فاطمې رضي الله عنها د ابوبكر رضي الله عنه نه مطالبه د دې وه.چه تاسو ددې مالونو توليت، ددې انتظام او خسمانه حضرت علي او عباس رضي الله عنهما ته حواله كړئ [3] خو حضرت ابوبكرصديق رضي الله عنه هغوى ته د توليت حواله كولو نه انكار اوكړو.چه د رسول الله ﷺ د وفات حادثه اوس تازه وه.دهغوى خيال وو.كه اهل بيت ددې مالونو منتظمين جوړ شي.نو د لرې ځائې خلق به په دې غلط فهمۍ كښې مبتلا شي.چه د نبي ﷺ ميراث تقسيم شو.خلق ددې مغالطې نه لرې بچ كولو دپاره هغوى اهل بيتو ته د توليت سپارلو نه انكار اوكړو.او دا ئې اوفرمائيل،چه لكه څنګه به رسول الله ﷺ د اهل بيتو ضروريات ددې نه پوره كول. زه به هم په هغه نهج او طريقې مطابق د اهل بيتو اخراجات پوره كوم.

دتوليت سپارلو نه د انكار په وجه حضرت فاطمه رضي الله عنها د حضرت ابوبكر رضي الله عنه نه خفه شوه.د حضرت فاطمې رضي الله عنها دا خيال وو.چه دخليفه رسول ﷺ دپاره ددې خبرې ګنجائش اوجواز شته.چه هغه زمونږ جائز خواهش پوره كړي.خو حضرت ابوبكر رضي الله عنه دا دذكرشوى مصلحت نه خلاف ګڼړلو.دواړه په خپلو رائې كښې مجتهد وو.اود دواړو دپاره خپل خپل عذر وو.او دواړه په حق وو.

خود حضرت فاطمې رضي الله عنها خفګان داسې نه وو،لكه څنګه چه دلته د امام زهري رحمه الله په ادارج كښې دې.چه تروفاته پورې ئې خبرې اونكړې.بلكه كله چه په څه مسئله كښې د اجتهادى رائې د اختلاف په وجه بعضې وخت د انسان په زړه كښې لږ شان خفګان پيدا كيږي.بس ددې خفګان حيثيت هم د دې نه زيات نه وو.

---

[1] اوګورئ التمهيد لابن عبدالبر (١٨٣١٨)_

[2] المرتضى للشيخ أبي الحسن على الندوى (ص،١٣٧)_

[3] البداية والنهاية (٢٨٩١٥)_

خود دوارو جهانونو د خوږې لور دې معمولی غوندې خفګان هم حضرت ابوبکر رضی الله عنه بې قراره کړې وو.اوحضرت ابوبکر رضی الله عنه چه ترڅو پورې هغه راضی کړې نه وه.ترهغه وخته پورې په اطمینان سره نه وو ناست.د ابن شاهین په روایت کښې حافظ ابن کثیر په،البدایة والنهایة کښې او شاه ولی الله رحمه الله په ، ،ازالة الخفاء کښې نقل کړی دی.چه «إن أبا بكر قال لفاطمة يا بنت رسول الله ﷺ ما خير عيش حياء أعيشها وأنت على ساخطة ،فإن كان عندك في ذلك عهد من رسول الله ﷺ فأنت الصادقة المصدقة المامونة على ما قلت، قال فما قام أبوبكر حتى رضيت ورضي»(١)

دغه شان بیهقی په خپل ، ،سنن،، کښې ابن سعد په طبقات کښې او محب طبری په ، ،الریاض النضرة،، کښې هغه روایات نقل کړی دی.په کومو کښې چه د حضرت ابوبکر رضی الله عنه حضرت فاطمې رضی الله عنها لره د راضی کولو تصریح شوې ده.(٢) اوهم دا خبره د حضرت ابوبکرصدیق رضی الله عنه د لوړ مقام،اوخاندان نبوت سره د هغوی غیرمعمولی محبت او وفادارئ سره موافق او لائق دې.اود کوم اعلان چه هغوی د حضرت علی رضی الله عنه په وړاندې کړې وو.او فرمائیلې ئې وو.«والذي نفسي بيده لقرابة رسول الله ﷺ أحب إلى أن أصل من قرابتي،وأما الذي شجر بيني وبينكم من هذه الأموال فإني لم آل فيها عن الخير،ولم أترك أمراً رأيت رسول الله ﷺ يصنعه فيها إلا صنعته»(٣)

بیا د حضرت فاطمې رضی الله عنها د حضرت ابوبکر رضی الله عنه نه د راضی کیدو ذکر صرف دا نه چه د اهل سنت په کتابونو کښې دې.بخپله د رافضیانو او شیعه ګانو د معتبرو عالمانو په کتابونوکښې داسې روایات نقل دی.په کوموکښې چه دحضرت فاطمې رضی الله عنها د راضی کیدو تصریح ده.ابن ابی الحدید او ابن میثم بحرانی دواړه شیعه عالمانو د نهج البلاغة په شرح کښې ددې روایاتو تخریج کړې دې.(٤) بلکه ابن ابی الحدید د نهج البلاغة په شرح کښې د شیعه ګانو د مشهور امام زید بن علی دا قول هم نقل کړې دې.چه «لو رجع الأمر إلى لقضيت فيها بقضاء أبي بكر»(٥)

دلته دې دا خبره هم یاده وی.چه حضرت علی رضی الله عنه هم په خپل دور خلافت کښې دا اراضی په اهل بیتو باندې نه وو تقسیم کړی.ددې نه ښکاره معلومیږی.چه حضرت علی رضی الله عنه هم د حضرت ابوبکرصدیق رضی الله عنه پشان «لا نورث ما تركنا صدقة» عام ګڼړل. او هغوی د حضرت ابوبکر رضی الله عنه په بیان کړی حدیث باندې اعتماد کولو.

---

١) البدایة والنهایة (٢٨٩\٥)_
٢) سنن بیهقی (٣٠١\٦) وطبقات ابن سعد (٢٧\٨) والریاض النضرة (١٥٦\١)_
٣) لکه څنګه چه د روایت باب په آخر کښې دا الفاظ راځی)_
٤) شرح نهج البلاغة لابن ابی الحدید (٧٩\٤) وشرح نهج البلاغة لابن میثم البحرانی (١٠٧\٥)_
٥) شرح نهج البلاغة لابن أبی الحدید (٨٢\١٤)_

رافضي وائي.چه حضرت علي رضي الله عنه په خپل دور خلافت كښې دغه مالونه ځكه تقسيم نكړل.چه دغه مالونه حضرت ابوبكرصديق او حضرت عمر رضي الله عنهما په خپل دور خلافت كښې غصب كړي وو.اوكوم څيز چه به غصب شو.نوامام معصوم به هغه واپس نه اخستو.

سوال دا دې.چه بيا امام معصوم لره پكار وو.چه د هغې توليت نې هم نه وو قبول كړې.ځكه چه لكه څنګه دمالك جوړيدو نه پس انسان تصرف كوى.دغه شان د متولي جوړيدو نه پس هم كوى.حال دا چه حضرت علي رضي الله عنه د دغه مالونو توليت قبول كړې وو.دغه شان بيا پكاردا ده، چه حضرت علي رضي الله عنه خلافت هم نه وو قبول كړې.ځكه چه د روافضو په نيز حضرت ابوبكر او حضرت عمر رضي الله عنهما خلافت غصب كړې وو.نو د روافضو د قول مطابق كه امام معصوم غصب شوې څيز واپس نه اخلى.نو خلافت بيا هغه ولې قبول كړو؟

خرد کا نام جنوں رکھ دیا جنوں کا نام خرد جو چاہے آپ کا حسن کرشمہ ساز کرے

قوله: فلما توفيت ،دفنها زوجها علي رضي الله عنه ليلاً : حضرت فاطمي رضي الله عنها وصيت كړې وو.چه ما د شپې په وخت كښې دفن كړئ.ځكه چه د ورځې په نسبت په شپه كښې تستر (پرده) زيات وى.او د شپې په وخت كښې په دفن كولو كښې د حضرت فاطمي رضي الله عنها هم دا مقصد وو.لكه څنګه چه حافظ په فتح البارى كښې تصريح كړې ده.بلكه په بعضې رواياتو كښې دى.چه هغوى ددې وصيت هم كړې وو.چه زما د جنازې دپاره دې جنازه پټونكې څيز(زمونږ په علاقوكښې ورته ډولۍ وائى) اوبيا دې دهغې دپاره څادر واچولې شى.دې دپاره چه څوك زما د قدوقامت او بدن اندازه اونكړې شى.(1) ددې نه د حضرت فاطمي رضي الله عنها د حيا د اوچت مقام اندازه كولې شى.

قوله: ولم يؤذن بها أبا بكر: حضرت علي رضي الله عنه حضرت ابوبكر رضي الله عنه ته د حضرت فاطمي رضي الله عنها د وفات خبر ورنكړو.ددې وجې نه،چه حضرت علي رضي الله عنه خفه وو.بلكه ددې وجې د حضرت علي رضي الله عنه يقين وو.چه د وفات د حادثې خبر به هغزى ته شوې وى.او ددې دليل دا دې.چه د حضرت فاطمي د بيمارئ نه واخله تر وفاته پورې چه لكه څنګه حضرت علي رضي الله عنه ددې تيمارداري كوله.دغه شان د حضرت ابوبكرصديق رضي الله عنه بى بى اسماء بنت عميس رضي الله عنها هم برابر دهغې تيمارداري او خدمت كولو.تردې چه د وفات نه پس د حضرت فاطمي رضي الله عنها د وصيت مطابق دهغې نعش ته حضرت علي رضي الله عنه اوحضرت اسماء بنت عميس رضي الله عنها غسل وركړو.حاكم په مستدرك كښې (2)ابن سعد په طبقات كښې (3) عبدالرزاق په مصنف كښې (4) او بيهقى په خپل سنن كښې (5) ،هغه روايات نقل كړى دى.په كومو كښې چه د حضرت

---

(1) ،فتح البارى (٧\٤٩٤)_
(2) ،مستدرك حاكم (٣\١٦٢)_
(3) ،طبقات ابن سعد (٨\٢٨)_
(4) ،مصنف عبدالرزاق (٣\٤١٠)_
(5) ،سنن بيهقى (٣\٣٩٦)_

اسماء بنت عميس د حضرت فاطمې تيمارداری اودهغې د وفات نه پس هغې ته دغسل ورکولو ذکر دې.بلکه پخپله شيعه عالم ابوجعفر طوسی په ،،امالی،، کښې ليکی .((وکان علی رضي الله عنه يمرضها بنفسه وتعينه علی ذلك أسماء بنت عميس علی إستمرار بذلك))[1] باقر مجلسی هم په ،،جلاء العيون،، کښې ددې تصريح کړې ده.[2]

اوس ښکاره ده، چه د حضرت ابوبکرصديق رضي الله عنه بی بی د تيمارداریٔ نه واخله تر وفاته پورې په ټولو مراحلو کښې شريکه وه.نو حضرت ابوبکرصديق رضي الله عنه ته د وفات خبر کيدل يو بديهی او يقينی خبره وه.ددې وجې حضرت علی رضي الله عنه په دې خيال چه هغوی ته به خبر شوی وی.د خپل طرف زياتی مستقله اطلاع اونکړه.

دغه شان په رواياتو کښې دا هم دی.چه حضرت علی رضي الله عنه به د حضرت فاطمې رضي الله عنها د بيماریٔ په دوران کښې پنځه وخته مونځونو دپاره جمات ته راتلو.او حضرت ابوبکر او حضرت عمر رضي الله عنهما به مسلسل دهغه ته دفاطمې رضي الله عنها دبيمارپرسیٔ اودهغې دحالت تپوس کولو.[3]

قوله: وصلی عليها علی رضی الله عنه: دحضرت فاطمة الزهراء رضي الله عنها جنازه چا کړې وه.په دې کښې روايات مختلف دی.دلته خو دی.چه حضرت علی رضي الله عنه ددې جنازه کړې وه.اوپه بعضې رواياتو کښې دی.چه حضرت عباس رضي الله عنه د دې جنازه کړې وه.[4] او په ډيرو رواياتو کښې دی،چه خليفه رسول صلی الله عليه وسلم حضرت ابوبکر صديق رضي الله عنه د دې جنازه کړې وه.

ابن سعد په طبقات کښې روايت نقل کړې دې.چه دحضرت فاطمې رضي الله عنها وفات د ماښام او ماخستن ترمينځه اوشو.چه د وفات خبرئې واوريدو،نو حضرت ابوبکر،حضرت عمر حضرت زبير،حضرت عبدالرحمن بن عوف رضي الله عنهم تشريف راوړل.کله چه نعش د جنازې دپاره راوړې شو.نو حضرت علی رضي الله عنه حضرت ابوبکر رضي الله عنه ته اووئيل.چه جنازه ئې اوکړیٔ.هغوی ورته اووئيل.ستاسو په موجودګیٔ کښې؟ حضرت علی رضي الله عنه جواب ورکړو.آو وړاندې شیٔ.په الله قسم ستاسو نه سوا بل څوك به مونځ نه ورکوی.نو حضرت ابوبکر رضي الله عنه مونځ اوکړو.او هم په شپه کښې تدفين اوشو.[5]

د طبقات نه علاوه امام بيهقی په ،،جنائز،، کښې د خطيب بغدادی په حواله سره،علی متقی په.کنزالعمال،،کښې اومحب طبری په ،،الرياض النضرة،، کښې داسې روايات نقل کړی دی.په کوموکښې چه د حضرت ابوبکرصديق رضي الله عنه په باره کښې دی.چه دحضرت فاطمې رضي الله عنها د جنازې مونځ هغوی ورکړې وو.[6]

---

[1] الامالی (۱۰۷\۱)_
[2] جلاء العيون :۱۷۲)_
[3] تکملة فتح الملهم (۱۰۲\۳) په حواله د کتاب سليم بن قيس العامری (۲۲۴و۲۲۵)_
[4] د طبقات ابن سعد روايت دې.((صلی العباس بن عبدالمطلب علی فاطمة بنت رسول الله صلی الله عليه وسلم (طبقات ابن سعد (۲۸\۱)_
[5] طبقات ابن سعد (۲۹\۸)_
[6] سنن بيهقی (۲۹\٤) وکنز العمال (۳۱۸\٦)رقم ۵۲۹۹ والرياض النضرة(۱۵٦\۱)_

ابونعيم په حلية الاولياء كښې د ميمون بن مهران په تذكره كښې روايت نقل كړې دې.په هغې كښې دحضرت صديق اكبر رضي الله عنه په باره كښې دي.((وكبرابوبكرعلى فاطمة أربعاً))[1]
اود قياس تقاضا هم دا ده.چه دجنازې مونځ حضرت ابوبكرصديق رضي الله عنه وركړې وى.خكه چه بنو هاشمو به ددې خبرې اهتمام كولو.چه دهغوى د مړوجنازې خليفه او د ښار والي اوكړى.
د ابوسفيان بن الحارث رضي الله عنه جنازه حضرت عمر رضي الله عنه كړې وه.[2]دحضرت عباس رضي الله عنه جنازه حضرت عثمان رضي الله عنه كړې وه.[3] دحضرت حسن جنازه حضرت سعيدبن العاص رضي الله عنه كړې وه[4] دې په هغه وخت كښې د مدينې امير وو.اودمحمد بن حنفيه جنازه د مدينې امير ابان بن عثمان كړې وه[5] ددې وجې په دې پس منظر كښې هغه روايات زيات راجح معلوميږى. په كومو كښې چه د حضرت ابوبكرصديق رضي الله عنه د جنازې مونځ وركولو ذكر دې. والله اعلم.

قوله: ولم يكن يبايع تلك الأشهر: حضرت فاطمه رضي الله عنها د نبى كريم ﷺ د وفات نه پس شپږ مياشتې ژوندۍ وه.راوى وائى.چه په دغه شپږو مياشتو كښې حضرت على رضي الله عنه د حضرت ابوبكر صديق رضي الله عنه سره بيعت نه وو كړې.

امام بيهقى په خپل كتاب ،،الاعتقاد على مذهب السلف،، كښې تصريح كړې ده.چه دا جمله د زهرى ده.د اصل روايت سره د دې څه تعلق نشته.روستو راويانو دا جمله د اصل روايت سره درج كړې ده.[6]

ددې وجه دا ده.چه ابوداود طيالسى، ابن سعد ،ابن جرير،ابن ابى شيبه، بيهقى اوابن حبان رحمهم الله روايات نقل كړى دى.په هغې كښې تصريح ده.چه د سقيفه بن ساعده د بيعت په بله ورځ په مسجد نبوى كښې عام بيعت اوشو.په هغه وخت كښې حضرت على رضي الله عنه بيعت كړې وو.حافظ ابن كثير په ،،البداية والنهاية،، اوشاه ولى الله په،ازالة الخفاء،، كښې هم دا واقعه ذكر كړې ده.چه كله عام بيعت كيدلو.نو حضرت ابوبكرصديق رضي الله عنه اوكتل.چه حضرت على او حضرت زبير رضي الله عنهما دواړه حضرات موجود نه وو.دوى دا دواړه راطلب كړل.دې دواړو حضراتو تشريف راوړلو.هغوى اونيل.چه ددې نه سوا زمونږ بله څه گيله نشته.چه پرون په سقيفه بنى ساعده كښې خبره اوشوه.او نن په مسجد نبوى كښې بيعت كيږى.خو په دې باره كښې مونږ سره څه مشوره نه ده شوې.او مونږ پوهيږو.چه د خلافت د ټولو نه زيات حق د

---

[1] حلية الأولياء (٤\٩٦)_
[2] اسدالغابة (٥\٢١٤و ٢١٥)_
[3] الإستيعاب (٣\١٠٠و١٠١)_
[4] الإستيعاب (١\٣٧٣)_
[5] طبقات ابن سعد (٥\٩١)_
[6] والذى روى أن علياً لم يبايع أبا بكر ستة أشهر ليس من قول عائشة رضى الله عنها إنما هو من قول الزهرى فأدرجه بعض الرواة فى الحديث عن عائشة رضى الله عنها فى قصة (وانظر الإعتقاد على مذهب السلف للبيهقى (١٨٠)_

حضرت ابوبکر ﷺ دي.دحضرت علی ﷺ یو قول ملا علی قاری ﷺ په شرح شمائل کښې هم نقل کړې دي.«أن رسول الله ﷺ رضی أبا بکر لديننا أفلا نرضاه لدنيانا» دغه شان ابن حبان د حضرت ابوسعید خدری ﷺ روایت نقل کړې دي.«أن علياً بايع أبابكر في أول الأمر»
داټول روایات او اقوال په دې باندې صراحت سره دلالت کوی.چه حضرت علی ﷺ د حضرت ابوبکر ﷺ سره په بیعت کولو کښې تاخیر نه دې کړې.بلکه په بله ورځ د عامو خلقو سره دوی بیعت کړې وو.
پاتې شوه دا خبره چه کله ئې یو خل بیعت اوکړو.نو بیا د حضرت فاطمې ﷺ د وفات نه پس د دوباره بیعت کولو څه مقصد وو؟نو ددې وجه دا وه.چه دحضرت علی ﷺ د بیمارئ په دوران کښې حضرت علی ﷺ د هغې په تیمارداریٔ کښې مشغول وو.او د حضرت ابوبکر ﷺ سره ئې په ربط او ملاقات کښې کمې راغلې وو.ددې وجې د اولنی بیعت د توثیق او تجدید دپاره دوی دوباره بیعت اوکړو.د اکثرو اهل علمو رجحان دې طرف ته دې.اوهم دا حافظ ابن کثیر په ،،البداية والنهاية،، کښې حق او حقیقت ګرځولې دې.(۱)
البته دومره خبره باقی پاتې کیږی.چه حضرت ابوبکر ﷺ د حضرت علی ﷺ سره د بیعت په سلسله کښې مشوره ولې اونکړه.نو ددې وجې دا ده،چه د رسول الله ﷺ د وفات نه پس صورتحال ډیر سخت اومشکل وو.حضرات انصار په سقیفه بنی ساعده کښې د وړاندې نه جمع شوی وو.او نزدې وه چه په اوس او خزرج کښې د یوې قبیلې د سردار په لاس باندې بیعت شوې وو.اودغه شان د مسلمانانو اتفاق او اتحاد ختم شوې وو.ځکه چه په اوس او خزرج کښې چه د کومې په لاس کښې هم که وارې راغلې وې.نو بله به په هغې باندې راضی نه وه. حضرت عمر ﷺ د خپل خداداً صلاحیت ،بصیرت،بالغ نظرئ او ژور نظر سره ددې نازک صورتحال اندازه واخستله.اوپه دې باندې پوهه شو.چه مسلمانان په کوم نازک صورتحال کښې مبتلا دی.په دې کښې د یوې ورځې د تاخیر ګنجائش هم نشته.حضرت عمر ﷺ دا هم پیژندله.چه د جزیره عرب خلق به صرف قریش خپل سرداران منی.ځکه چه د قریشو د سردارئ صلاحیتونه منلی شوی وو.ددې وجې هغوی په ډیره بیړه کښې د خپل خداداً صلاحیت نه کار واخستلو.او په ثقیفه بنی ساعده کښې ئې انصار د حضرت ابوبکر صدیق ﷺ په بیعت باندې راجمع کړل.او په بله ورځ په مسجدنبوی کښې عام بیعت اوشو.چونکه صورتحال ډیر نازک او پیچیده شکل اختیار کړې وو.ددې وجې د حضرت علی ﷺ او نورو څو صحابو ﷺ سره دمشورې کولو موقع ملاؤ نشوه.والله اعلم ،وړاندې په روایت کښې د حضرت علی ﷺ د دوباره بیعت کولو ذکر دې.

فائده:دنبی ﷺ ارشاد چه «لا نورث ما ترکنا صدقة» کښې څه حکمت دې؟ ددې یوه وجه خو ښکاره ده.چه انبیاء علیهم السلام به په ټول ژوند کښې دا اعلان کولو.«لا أسئلكم عليه أجراً» مونږ چه ستاسو کوم خدمت کوو.تاسو صراط مستقیم طرف ته رابلو.اودې ته د راوستلو

(۱) البداية والنهاية (۲۴۹/۵) دغه شان (۳۰۲/۶)۔

دپاره کوم کوشش او سعی کوو.دا د څه عوض او دنیوی منفعت دپاره نه ده.د حضرات انبیاء دا طریقه پاتې شوې ده.او هم دهغې مطابق نبی ﷺ د خپل وفات نه پس د میراث تقسیمولونه منع کړې ده.اووې فرمائیل.چه د انبیاء علیهم السلام میراث نه جاری کیږی.(١)
او ورسره ورسره دا خبره هم ده.چه په کوم منصب باندې هغه فائز کیږی.هغه د خلقو د محبت مرکز وی.ددې وجې خلق تحفې،عطیات او هدیې دهغوی په خدمت کښې زیاتې پیش کوی.که دغه هدایا او تحفې هغه جمع کوی.اودهغوی د انتقال نه پس هغه د هغوی په وارثانو کښې تقسیمولې شی.نودشمنانو ددې وینا موقع په لاس ورتلې شوه.چه د نبوت کاروبار ددې دپاره جاری وو.چه د نبوت په زمانه کښې د راجمع شوی مالونو نه روستنی نسلونه اسوده مالداران شی.اود هغوی د پرورش یو معقول بندوبست او انتظام اوشی.(٢) نو څنګه چه به د نبی ﷺ په ژوند کښې څه راغلل.هغه به نې تقسیم کړل.دغه شان کوم مالونه چه الله تعالی دوی ته ورکړی وو.د هغې په باره کښې نبی ﷺ وصیت کړې وو.چه هغه دې زما د وفات نه دمسلمانانوپه مصالحوکښې خرچ کړې شی.اود میراث په طور دې هغه نه تقسیمیږی.
دویمه خبره دا ده.چه د انبیاء علیهم السلام حیثیت د ټولو امت دپاره د ابوت درجه لری.نو که میراث تقسیمیږی.پکار ده چه په ټول امت باندې وی.اوښکاره ده.چه دا ممکن نه ده.نو ددې وجې هغه مالونه دعامو مسلمانانو د ضروریاتو دپاره وقف پاتې کیږی.(٣)
دریمه خبره دا ده.چه د انبیاء علیهم السلام شان د الله تعالی سره د تعلق په اعتبار سره داسې وی.چه هغه په څه څیز باندې خپل ملکیت نه تصور کوی.څکه چه په هریو څیز باندې حقیقی ملکیت الله تعالی ته حاصل وی.زمونږ نه دالله تعالی د ملکیت هغه تصور ډیر کرته پاتې کیږی.خو د انبیاء علیهم السلام د نظر نه هغه تصور هیڅ کله نه لرې کیږی.«الأنبیاء لا یشهدون لأنفسهم ملکاً مع الله» نو چه دکومو څیزونو هغوی مالکان جوړ کړې شی.نو هغوی دا ګڼری.چه زمونږ قبضه په دې باندې د متولی په حیثیت باندې ده.د مالك په حیثیت نه ده.د دې وجې هغوی منع کړې ده.چه زمونږ د وفات نه پس دې زمونږ هیڅ مال په میراث کښې نشی تقسیمولې.

په قرآن شریف کښې«وورث سلیمان داود»او «رب هب لی من لدنك ولیا یرثنی» راغلی دی.په دې سره د انبیاء علیهم السلام دمیراث ثبوت کیږی.خود اکثرو عالمانو خیال دې.چه په دې آیاتونو کښې د وراثت نه وراثت د علم او حکمت مراد دې.د مال وراثت مراد نه دې.(٤)

[٣٩٩٩] حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ حَدَّثَنَا حَرَمِيٌّ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ قَالَ أَخْبَرَنِي عُمَارَةُ عَنْ عِكْرِمَةَ عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا قَالَتْ لَمَّا فُتِحَتْ خَيْبَرُ قُلْنَا الْآنَ نَشْبَعُ مِنَ التَّمْرِ

---

[١] فتح الباری (٨\١٢)_
[٢] فتح الباری (٨\١٢)_
[٣] فتح الباری (٩\١٢)_
[٤] التمهید لابن عبدالبر (٨\١٧٤و ١٧٥) وفتح الباری (٨\١٢)_

[...] حَدَّثَنَا الْحَسَنُ حَدَّثَنَا قُرَّةُ بْنُ حَبِيبٍ حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ عَبْدِ اللّٰهِ بْنِ دِينَارٍ عَنْ أَبِيهِ عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا قَالَ مَا شَبِعْنَا حَتَّى فَتَحْنَا خَيْبَرَ

بَاب = اسْتِعْمَالِ النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى أَهْلِ خَيْبَرَ

[...] حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ قَالَ حَدَّثَنِي مَالِكٌ عَنْ عَبْدِ الْمَجِيدِ بْنِ سُهَيْلٍ عَنْ سَعِيدِ بْنِ الْمُسَيَّبِ عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ وَأَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا أَنَّ رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اسْتَعْمَلَ رَجُلًا عَلَى خَيْبَرَ فَجَاءَهُ بِتَمْرٍ جَنِيبٍ فَقَالَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَكُلُّ تَمْرِ خَيْبَرَ هَكَذَا فَقَالَ لَا وَاللّٰهِ يَا رَسُولَ اللّٰهِ إِنَّا لَنَأْخُذُ الصَّاعَ مِنْ هَذَا بِالصَّاعَيْنِ بِالثَّلَاثَةِ فَقَالَ لَا تَفْعَلْ بِعْ الْجَمْعَ بِالدَّرَاهِمِ ثُمَّ ابْتَعْ بِالدَّرَاهِمِ جَنِيبًا

رسول اللهﷺ په خيبر باندې يو كس عامل جوړ كړو.دا د قبيله بنى عدى حضرت سواد بن غزيه وو.[1] دوى د نبىﷺ په خدمت كښې يو خاص قسم قجورې چه،جنيب،، ورته وائى. او ډيرې ښې وى.هغه راوړلې.نبىﷺ اوفرمائيل. آيا دخيبر ټولې قجورې هم داسې دى؟ هغوى عرض اوكړو.نه مونږ د داسې قسم ښو قجورو يو صاع د نورو قجورو په دوو صاعو په بدله كښې اخلو.اودوه صاع د درې صاعو په بدله كښې اخلو.مطلب دا چه دا قجورې چونكه ښې دى.ددې وجې ددې يو صاع د نورو معمولى قجورود دوو صاعو سره برابر وى. دغه شان كله چه مونږ دوه صاع اخلو.نونورې قجورې درې صاع وركول وى. نبىﷺ اوفرمائيل.داسې مكوئ. (ځكه چه دا خو سود دې.په متحد الجنس كښې تفاضل جائز نه دې) بلكه ناقصې قجورې اول د دوو درهمو په عوض خرڅې كړئ.او بيا په هغې دراهم باندې عمده قجورې واخلئ.

قوله: وَقَالَ عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنُ مُحَمَّدٍ عَنْ عَبْدِ الْمَجِيدِ عَنْ سَعِيدٍ أَنَّ أَبَا سَعِيدٍ وَأَبَا هُرَيْرَةَ حَدَّثَاهُ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَعَثَ أَخَا بَنِي عَدِيٍّ مِنَ الْأَنْصَارِ إِلَى خَيْبَرَ فَأَمَّرَهُ عَلَيْهَا: دا تعليق ابوعوانه او دارقطنى موصولاً نقل كړې دې.

قوله: وَعَنْ عَبْدِ الْمَجِيدِ عَنْ أَبِي صَالِحٍ السَّمَّانِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ وَأَبِي سَعِيدٍ مِثْلَهُ :دا هم د عبدالعزيز د سند سره دې.هلته د عبدالمجيد سعيد بن المسيب نه نقل كوى.اودلته د ابوصالح سمان نه نقل كوى.

---

[1] فتح البارى (٣٩٦/٧) وعمدة القارى (٢٦٠/١٧)_

بَاب=مُعَامَلَةِ النَّبِيّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَهْلَ خَيْبَرَ

[٤٠٠٢] حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ حَدَّثَنَا جُوَيْرِيَةُ عَنْ نَافِعٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ أَعْطَى النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ خَيْبَرَ الْيَهُودَ أَنْ يَعْمَلُوهَا وَيَزْرَعُوهَا وَلَهُمْ شَطْرُ مَا يَخْرُجُ مِنْهَا [ر:٢٢٨٥]

نبی کریم ﷺ د فتح خیبر په موقع دا فیصله کړې وه.چه یهود به خیبر خالی کوی.کله چه خیبر فتح شو.او نبی ﷺ یهودو ته د خیبر نه د وتلو دپاره اووئیل.نو هغوی درخواست اوکړو،چه ته مونږ ته د خیبر په زمکو او باغونو کښې د کار کولواجازت راکړه.او چه کوم پیداوار کیږی. هغه به مونږ او تاسو تقسیموو.دې معاملې ته ،مخابره،وائی.څکه چه د خیبر نه د دې ابتداء شوې وه.د کټ کولو په وخت کښې به نبی ﷺ حضرت عبدالله بن رواحه ﷛ لیږلو.هغه به پیداوار په ۲وو حصوکښې تقسیمولو.او یهودو ته به ئې اختیار ورکولو،چه کومه حصه هغوی خوښوی.هغه دې اخلی.یهودو چه به دا انصاف اوکتل.نو وئیل به ئې.زمکه او آسمان هم ددې عدل په وجه قائم دی.(١)

بَاب=الشَّاةِ الَّتِي سُمَّتْ لِلنَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِخَيْبَرَ رَوَاهُ عُرْوَةُ عَنْ عَائِشَةَ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

[٤٠٠٣] حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ يُوسُفَ حَدَّثَنَا اللَّيْثُ حَدَّثَنِي سَعِيدٌ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ لَمَّا فُتِحَتْ خَيْبَرُ أُهْدِيَتْ لِرَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ شَاةٌ فِيهَا سُمٌّ [ر:٢٩٩٨]

د خیبر د فتحې نه پس رسول الله ﷺ څو ورځې هم په خیبر کښې قیام اوکړو،په دې دوران کښې د سلام بن مشکم ښځې زینب بنت حارث یو ورته شوې چیلۍ نبی ﷺ ته د هدیه په طور راولیږله.اوپه هغې کښې ئې زهر ملاؤ کړې وو.نبی ﷺ چه کله اوخکله.نو وې فرمائیل. اودریږئ.په دې کښې زهراچولې شوی دی. البته بشربن براء څه خوړلې وه.زینب ئې راغوښتله.او ددې سازش تپوس ئې ترې اوکړو.نو هغې اقرار اوکړو.او وې وئیل.چه دا زهر مې ددې وجې ګډ کړی وو.چه زما خیال وو،که ته په حق پیغمبر ئې.نو الله تعالی به تا خبر کړی.اوکه ته په حق پیغمبر نه ئې.نو خلقو ته به ستا نه نجات ملاؤ شی.

نبی ﷺ د خپل ذات دپاره د چا نه هم انتقام نه اخستلو.ددې وجې نبی ﷺ زینب ته څه اونه وئیل.خو روسته چه کله د هغې د زهرو د اثر نه حضرت بشربن براء ﷛ وفات شو.نو زینب د بشر بن براء وارثانو ته حواله کړې شوه.او هغوی دا په قصاص کښې قتل کړه.(٢)

په حدیث باب کښې حضرت ابوهریره ﷛ هم دا واقعه بیان کړې ده.دا روایت په تفصیل سره هم په دې سند په کتاب الجزیه کښې تیر شوې دې.(٣)

---

(١) سنن ابی داود (٢٦٣\٣) رقم الحدیث ٣٤٢٠ باب فی المساقات کتاب البیوع)_

(٢) فتح الباری (٤٩٧\٧) وزاد المعاد (٣٣٥\٣و ٣٣٦)_

(٣) کتاب الجزیة والموادعة باب إذا غدر المشرکون بالمسلمین هل یعفی عنهم رقم ٣١٦٩)_

باب= غزوة زيد بن حارثة

[۱۰۰۳] حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ سَعِيدٍ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ بْنُ سَعِيدٍ حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ دِينَارٍ عَنْ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ أَمَّرَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أُسَامَةَ عَلَى قَوْمٍ فَطَعَنُوا فِي إِمَارَتِهِ فَقَالَ إِنْ تَطْعَنُوا فِي إِمَارَتِهِ فَقَدْ طَعَنْتُمْ فِي إِمَارَةِ أَبِيهِ مِنْ قَبْلِهِ وَايْمُ اللَّهِ لَقَدْ كَانَ خَلِيقًا لِلْإِمَارَةِ وَإِنْ كَانَ مِنْ أَحَبِّ النَّاسِ إِلَيَّ وَإِنَّ هَذَا لَمِنْ أَحَبِّ النَّاسِ إِلَيَّ بَعْدَهُ [ر:۳۵۲۳]

حضرت زيد بن حارثه رضی الله عنه نبی صلی الله علیه وسلم په څو مواقعو کښې امیر مقرر کړې وو.[۱] د دې وجې دا تعیین ګران دې. چه دلته امام بخاری رحمه الله د کومې غزا ذکر کوی. دا په کوم کال کښې واقع شوې وه.اودا کومه غزا ده؟ په ظاهره دا معلومیږی.چه دا د رمضان ۶ھ کښې پېښه شوې واقعه ده.په کومه کښې چه د بنو فزاره سره مقابله شوې وه.په دې غزا کښې ،،ام قرفه،، قتل کړې شوې وه.،،ام قرفه،، د فزاره قبیلې سرداره وه.حضرت زید بن حارثه رضی الله عنه د تجارت په غرض شام ته تلې وو.د صحابو رضی الله عنهم مال هم ورسره وو.په واپسئ کښې بنی فزاره حمله اوکړه.ټول مال ئې ترې واخستل.اودې ئې زخمی کړو.حضرت زید رضی الله عنه مدینې ته راغلو.نو رسول الله صلی الله علیه وسلم دهغه په امارت کښې یو لښکر روان کړو.هغې په بنو فزاره باندې حمله اوکړه.څه کسان ئې قتل کړل.په هغې کښې د هغوی سرداره ،،ام قرفه،، هم وه.[۲] د ،،ام قرفه،، د قتل ذکرڅوڅایونو کښې راغلې دې.حافظ ابن حجر رحمه الله په ،،التلخیص الحبیر، کښې نقل کړې دی.چه رسول الله صلی الله علیه وسلم ،،ام قرفه،، قتل کړه.اوپه بعضې روایاتو کښې راځی. چه حضرت ابوبکرصدیق رضی الله عنه په ،،یوم الردة،، کښې ،،ام قرفه،، د قتل حکم ورکړې وو. او په ذکرشوې غزوه بنی فزاره کښې هم د ،،ام قرفه،، دقتل ذکر دې.کیدې شی چه د ،،ام قرفه، نومې څو ښځې وی.کومې چه په مختلفو وختونو کښې مسلمانانو قتل کړې وی.

---

[۱] ،وقد تتبعت ما ذكره أهل المغازى من سرايا زيد بن حارثة فبلغت سبعا كما قاله سلمة , وإن كان بعضهم ذكر ما لم يذكره بعض , فأولها : فى جمادى الأخيرة سنة خمس قبل نجد فى مائة راكب , والثانية فى ربيع الآخر سنة ست إلى بنى سليم , والثالثة : فى جمادى الأولى منها فى مائة وسبعين فتلقى عيرا لقريش وأسروا أبا العاص بن الربيع , والرابعة : فى جماءى الآخرة منها إلى بنى ثعلبة , والخامسة : إلى حشمى بضم المهملة وسكون المهملة مقصور فى خمسمائة إلى أناس من بنى جذام بطريق الشام كانوا قطعوا الطريق على دحية وهو راجع من عند هرقل , والسادسة : إلى وادى القرى , والسابعة : إلى ناس من بنى فزارة , وكان خرج قبلها فى تجارة فخرج عليه ناس من بنى فزارة فأخذوا ما معه وضربوه فجهزه النبى صلى الله عليه وسلم إليهم فأوقع بهم وقتل أم قرفة بكسر القاف وسكون الراء بعدها فاء وهى فاطمة بنت ربيعة بن بدر زوج مالك بن حذيفة بن بدر عم عيينة بن حصن بن حذيفة وكانت معظمة فيهم , فيقال ربطها فى ذنب فرسين وأجراهما فتقطعت , وأسر بنتها وكانت جميلة , ولعل هذه الأخيرة مراد المصنف والنظر فتح البارى (۴۹۸\۷و ۴۹۹)

[۲] ،فتح البارى (۴۹۸\۷) وعمدة القارى (۲۶۱\۱۷)_

امام بخارى رحمه الله چه په دې باب کښې کوم روايت ذکر کړې دې.په دې کښې د ،جيش اسامه،، ذکر دې.چه رسول الله ﷺ د خپل وفات نه يو څو ورځې وړاندې حضرت اسامه بن زيد د يو لښکر امير جوړ کړواو وې ليږلو.په دې باندې بعضې کسانو اعتراض اوکړو.چه دا کم عمر هلك دې.(د حضرت اسامه عمر رضي الله عنه په دغه وخت کښې يوويشت کاله وو) اودې په لويو صحابو باندې امير جوړ کړې شو.دا خبره نبى ﷺ ته راورسيده.نو نبى ﷺ خفه شو.او خطبه ئې اووئيله.او ارشاد ئې اوفرمائيلو.«إن تطعنوا فى أمارته فقد طعنتم فى أمارة أبيه من قبله» نن تاسو داسامه په امارت باندې اعتراض کوئ.ددې نه وړاندې تاسو د ده د پلار (حضرت زيد بن حارثه رضي الله عنه) په امارت باندې هم اعتراض کړلو.حالانکه هغه ماته په خلقو کښې زيات خوښ وو.اودهغه نه پس دې زمازيات خوښ او محبوب دې.

چونکه په دې روايت کښې د حضرت زيد بن حارثه رضي الله عنه د امارت ذکر هم ضمناً راغلې دې.په دې مناسبت سره امام بخارى دا روايت په دې باب کښې ذکر کړو. والله اعلم.

بَاب=عُمْرَةِ الْقَضَاءِ ذَكَرَهُ أَنَسٌ عَنْ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

[٤٠٠٥] حَدَّثَنِي عُبَيْدُ اللَّهِ بْنُ مُوسَى عَنْ إِسْرَائِيلَ عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ عَنْ الْبَرَاءِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ لَمَّا اعْتَمَرَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي ذِي الْقَعْدَةِ فَأَبَى أَهْلُ مَكَّةَ أَنْ يَدَعُوهُ يَدْخُلُ مَكَّةَ حَتَّى قَاضَاهُمْ عَلَى أَنْ يُقِيمَ بِهَا ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ فَلَمَّا كَتَبُوا الْكِتَابَ كَتَبُوا هَذَا مَا قَاضَى عَلَيْهِ مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ قَالُوا لَا نُقِرُّ لَكَ بِهَذَا لَوْ نَعْلَمُ أَنَّكَ رَسُولُ اللَّهِ مَا مَنَعْنَاكَ شَيْئًا وَلَكِنْ أَنْتَ مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ فَقَالَ أَنَا رَسُولُ اللَّهِ وَأَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ ثُمَّ قَالَ لِعَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ امْحُ رَسُولَ اللَّهِ قَالَ عَلِيٌّ لَا وَاللَّهِ لَا أَمْحُوكَ أَبَدًا فَأَخَذَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْكِتَابَ وَلَيْسَ يُحْسِنُ يَكْتُبُ فَكَتَبَ هَذَا مَا قَاضَى عَلَيْهِ مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ لَا يُدْخِلُ مَكَّةَ السِّلَاحَ إِلَّا السَّيْفَ فِي الْقِرَابِ وَأَنْ لَا يَخْرُجَ مِنْ أَهْلِهَا بِأَحَدٍ إِنْ أَرَادَ أَنْ يَتْبَعَهُ وَأَنْ لَا يَمْنَعَ مِنْ أَصْحَابِهِ أَحَدًا إِنْ أَرَادَ أَنْ يُقِيمَ بِهَا فَلَمَّا دَخَلَهَا وَمَضَى الْأَجَلُ أَتَوْا عَلِيًّا فَقَالُوا قُلْ لِصَاحِبِكَ اخْرُجْ عَنَّا فَقَدْ مَضَى الْأَجَلُ فَخَرَجَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَتَبِعَتْهُ ابْنَةُ حَمْزَةَ تُنَادِي يَا عَمِّ يَا عَمِّ فَتَنَاوَلَهَا عَلِيٌّ فَأَخَذَ بِيَدِهَا وَقَالَ لِفَاطِمَةَ عَلَيْهَا السَّلَام دُونَكِ ابْنَةَ عَمِّكِ حَمَلَتْهَا فَاخْتَصَمَ فِيهَا عَلِيٌّ وَزَيْدٌ وَجَعْفَرٌ قَالَ عَلِيٌّ أَنَا أَخَذْتُهَا وَهِيَ بِنْتُ عَمِّي وَقَالَ جَعْفَرٌ ابْنَةُ عَمِّي وَخَالَتُهَا تَحْتِي وَقَالَ زَيْدٌ ابْنَةُ أَخِي فَقَضَى بِهَا النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لِخَالَتِهَا وَقَالَ الْخَالَةُ بِمَنْزِلَةِ الْأُمِّ وَقَالَ لِعَلِيٍّ أَنْتَ مِنِّي وَأَنَا مِنْكَ وَقَالَ لِجَعْفَرٍ أَشْبَهْتَ خَلْقِي وَخُلُقِي وَقَالَ لِزَيْدٍ أَنْتَ أَخُونَا وَمَوْلَانَا وَقَالَ عَلِيٌّ أَلَا تَتَزَوَّجُ بِنْتَ حَمْزَةَ قَالَ إِنَّهَا ابْنَةُ أَخِي مِنْ الرَّضَاعَةِ [ر:١٦٨٩]

امام بخارى رحمه الله د عمرة القضاء باب دلته په کتاب المغازى کښې ذکر کړو،حال دا چه دا د کتاب الحج سره متعلق دې.هلته ددې ذکرکول پکار وو.

ددې وجې دا بيان شوې ده.چه چونكه د غزوه حديبيه په نتيجه كښې د عمرة القضاء نوبت راغلې وو.غزوه حديبيه هم ددې عمرې سبب جوړ شوې وو.ددې وجې امام بخارى په كتاب المغازۍ كښې ددې ذكر كړې دې.(١)

خودويم سوال دا پيدا كيږى،چه په داسې صورت كښې خودابيادغزوه حديبيه سره يوځائې ذكركول پكاروو.نو ددې جواب دا دې.چه چونكه دا په ۷ھ كښې واقع شوې وه.او غزوه حديبيه په ۶ھ كښې،ددې وجې ئې د حديبيه سره دا ذكر نكړه.د ۷ھ په واقعاتو كښې ئې دا ذكر كړه.دا عمره په څلورو نومونو باندې مشهوره ده.

① ددې يو نوم ،،عمرة القضاء،، دې.چونكه نبى ﷺ د حديبيه په كال باندې عمره ادا نكړې شوه.دا عمره د هغې د قضاء په طور باندې نبى ﷺ ادا كړې وه.ددې وجې دې ته ،،عمرة القضاء،، وائى.بعضې حضرات ددې وجه دا بيانوى،چه دلته قضاء د اداء په مقابله كښې نه ده،بلكه د قضاء معنى فيصله ده.اومطلب دا دې.چه ددې عمرې فيصله د حديبيه په موقع باندې شوې وه.چه په راروان كال به نبى ﷺ د عمرې دپاره تشريف راوړى.ددې وجې دې ته عمرة القضاء وائى.(٢)

② ددې دويم نوم،عمرة القصاص،، دې.د قصاص معنى بدل ده.اودا عمره چونكه دعمرة الحديبيه په بدل كښې وه.ددې وجې دې ته ،،عمرة القصاص،، هم وائى (٣)

③ دريم نوم ،عمرة الصلح،، دې.څكه چه په صلح حديبيه كښې ددې عمرې فيصله شوې وه.(٤) ④ ددې څلورم نوم ،، عمرة القضيه،، دې.د قضيه معنى هم فيصله ده.او دا عمره د فيصلې مطابق شوې وه.(٥)

په صلح حديبيه كښې د مكې د كافرانو سره معاهده شوې وه.چه راروان كال ته به رسول الله ﷺ مكې ته راځى.او عمره به كوى.اودرې ورځې قيام به كوى.او واپس به ځى.بله دا چه مسلمانان به خان سره وسله نه راوړى.نبى كريم ﷺ چه د ذى قعدې مياشت څنګه اوليده.نو د عمرې ادا كولو اعلان ئې اوكړو،اودا ئې هم اووئيل.چه كوم كسان په حديبيه كښې شريك وو.په هغوى كښې دې څوك هم نه پاتې كيږى.(٦) نبى ﷺ د احتياط دپاره خان سره وسله هم يوړه.كه چرته د مشركانو دطرفه د جنګ نوبت راشى.نو مسلمانان به خالى لاس نه وى.د مكې مكرمې نه د اته ميله په فاصله باندې ،،بطن ياجج،، كښې دجنګ هغه

[1] فتح البارى (۱۷\۵۰۰)_
[2] فتح البارى (۱۷\۵۰۰) والروض الأنف (۱۳\۲۵۴)_
[3] علامه سهيلى رحمه الله دا راجح نوم ګرځولې دې.هغوى فرمائى.((يقال لها عمرة القصاص،وهذا الإسم أولى بها لقوله تعالى :الشهر الحرام بالشهر الحرام والحرمات قصاص)) وهذه الآية فيها نزلت فهذا الإسم أولى بها)
[4] عمدة القارى (۱۷\۲۶۲)_
[5] عمدة القارى (۱۷\۲۶۲)_
[6] عمدة القارى (۱۷\۲۶۲)_

وسله نبی ﷺ پریخوده .او دهغې د حفاظت دپاره ئې د دوو سوو کسانو ډله مقرر کړه.(۱)
نبی ﷺ لبیك وئیل .چه په حرم مکه باندې ورداخل شو.مشهور انصاری صحابی رضی الله عنه حضرت عبدالله بن رواحه رضی الله عنه په اوچت آواز سره دا شعر وئیل.

خلوابنی الکفار عن سبیله — الیوم نضربکم علی تنزیله

ضربا یزیل الهام عن مقیله — ویذهل الخلیل عن خلیله

حضرت عمر رضی الله عنه چه دهغه نه دا اشعار واوریدل.نو وې وئیل.د الله اودهغه د رسول ﷺ وړاندې اوپه حرم کښې ته شاعری کوې.نبی ﷺ ورته اوفرمائیل.پرېږدې ئې ده. دا اشعارددې کافرانو دپاره د غشو نه هم زیات تکلیف ناك دی.(۲)
دقریشو سردارانو د بغض او دشمنۍ په وجه دمکې په حرم کښې د مسلمانانو د راتلو دا منظر نشو لیدې.ددې وجې اکثرو خلقو مکه پریخوده.او غرونو ته لاړل .اوددرې ورځو نه پس قریشو د نبی ﷺ په خدمت کښې څوکسان دې پیغام سره راولیږل.چه محمد (ﷺ) ته اووایه. د معاهدې مودهٔ پوره شوه.ته اوځه.نو نبی ﷺ د معاهدې مطابق په هغه وخت کښې روان شو.(۳) په دې عمره کښې تقریباً دوه زره صحابه رضی الله عنهم د نبی ﷺ سره دعمرې ادا کولو سعادت حاصل کړې وو.(۴)

قوله: فَأَخَذَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْكِتَابَ وَلَيْسَ يُحْسِنُ يَكْتُبُ فَكَتَبَ هَذَا مَا قَاضَى عَلَيْهِ مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ:

ایا رسول الله ﷺ په لیکلو لوستلو پوهیدلو؟ دجمهورو عالمانو دا رائې ده.چه رسول الله ﷺ چونکه امی وو.لیکل لوستل ئې نه پیژندل.ددې وجې د لیکلو نسبت چه دلته کوم شوې دی.دا اسناد مجازی دې. نبی ﷺ په خپله کتابت نه وو کړې.خوچونکه دوی د لیکلو حکم ورکړې وو.ددې وجې نسبت دوی ته اوشو.دغه شان په نورو څو روایاتوکښې راځی.چه «کتب النبی ﷺ إلی قیصر وکسری..»په دې ټولو کښې نبی ﷺ ته نسبت مجازی دې.(۵)
البته ابوالولید باجی رحمه الله د روایت د ظاهر نه استدلال کوی.او وائی،چه نبی ﷺ بیشکه امی وو.خود معجزې په طور نبی ﷺ کاتب هم وو.او قاری هم وو.(۶)
دابوالولیدباجی سره نزدې اوسیدونکو عالمانو ددې رائې سره سخت اختلاف کړې وو. ابوبکر بن الصائغ،عبدالله بن سهل، ابومحمد بن مسعود وغیره عالمانو په ده باندې تنقید

---

۱) السیرة الحلبیة (۳/۶۲) عمرة القضاء ودلائل النبوة للبیهقی (۳/۳۲۱)_
۲) شمائل ترمذی باب ما جاء فی صفة کلام رسول الله ﷺ فی الشعر ۱۶ _
۳) السیرة الحلبیة (۳/۶۴)_
۴) السیرة الحلبیة (۳/۶۲) وفتح الباری (۷/۵۰۰)_
۵) فتح الباری (۷/۵۰۴)_
۶) فتح الباری (۷/۵۰۳)_

کړې دي.تردي چه بعضې عالمانو په ده باندې د زنديق فتوى هم لګولې وه.او وئيلى وو،چه دا د قرآن د آيت ﴿وَمَا كُنْتَ تَتْلُوْا مِنْ قَبْلِهٖ مِنْ كِتٰبٍ وَّلَا تَخُطُّهٗ بِيَمِيْنِكَ اِذًا لَّارْتَابَ الْمُبْطِلُوْنَ﴾ ([1]) نه صريح مخالفت دې.بعضو دده خلاف دا شعر هم وئيلى وو.

برئت ممن شرى دنيا بآخرة وقال أن رسول الله قد كتبا

وئيلى شى.چه دهغه وخت امير ابوالوليد باجى او دده مخالفين راجمع کړل. مناظره اوشوه. اوباجى دخپلو دلائلو په وجه غالب پاتې شو.باجى اووئيل. زما رائې د قرآن نه مخالف نه ده.د قرآن د آيت نه د نبى ﷺ اميت ثابت دې.خود اميت باوجود او د څه تعليم حاصلولو نه بغير په ليکلو او لوستلو د نبى ﷺ قدرت د نبوت يوه بله معجزه ده.ابوذرهروى، ابوالفتح نيسابورى او بعضې نورو عالمانو د دوى تائيد هم اوکړلو.دا حضرات د عون بن عبدالله په هغه روايت سره هم استدلال کوى.کوم چه ابن ابى شيبه نقل کړې دې.((ما مات رسول الله ﷺ حتى كتب وقرأ))([2])

خو امام بيهقى رحمه الله په دې روايت باندې دوه اعتراضه کړى دى.يو دا چه د دې په سند کښې مجاهيل او ضعفاء دى.اودويم دا چه په دې کښې انقطاع ده. طبرانى دې روايت ته منکر وئيلى دى.خکه دا قابل استدلال نه دې.([3])

بعضې حضراتو وئيلى دى.چه ذکرشوې روايت کښې د((حتى كتب وقرأ)) ضمير رسول الله ﷺ ته نه دې راجع.بلکه دا د ،،عون،، والد ،،عبدالله بن عتبه،، ته راجع دې.او مطلب دا دې.چه عبدالله بن عتبه د رسول الله ﷺ د وفات نه وړاندې هوښيار او پوهيدونکې شوې وو.او ليکل لوستل ئې زده کړى وو.

د امام تقى الدين بن دقيق العيد وړاندې چه کله د ابوالوليد باجى نقطه نظر پيش کړې شو.نو هغوى دې طرف ته څه خاص التفات اونکړو.او وې وئيل.چه د باجى سره په خپله دې نظريه باندې څه مضبوط دليل نشته.خکه دا قابل قبول نه دې.

حافظ شمس الدين ذهبى رحمه الله په ،،ميزان الاعتدال،، کښې نقل کړى دى ،چه رسول الله ﷺ امى وو.خوچونکه نبى ﷺ ته به ډير خطونه او تحريرونه راتلل.ددې وجې نبى ﷺ خپل نوم ليکل زده کړى وو.ډير اميان خلق خپل دستخط زده کولې شى.نو د صلح حديبيه په موقع د نبى ﷺ په خپله خپل نوم ليکلو له دا نه لازميږى .چه نبى ﷺ امى نه وو.اونه دا په معجزه باندې محمول کولې شى.([4])

نبى ﷺ امى وو.اوهم امى پاتې شوې وو.دا خو هم هغه خبره وه.چه ددې په وجه دمخالفينو

---

[1] سورة العنكبوت:٤٨)_

[2] فتح البارى (٥٠٣/٧و ٥٠٤)_

[3] سنن كبرى للبيهقى (٥٠٣/٧و ٥٠٤)_

[4] د ميزان الاعتدال په ټولو ممکن ځايونو کښې لټون باوجود احقر ته د علامه ذهبى دا قول ملاؤ نشو.والله اعلم.

ملاګانې ماتې شوې وې.چه يو داسې کس چه ليکل لوستل نه پيژني.څلويښت کاله ئې هم په داسې حال کښې تير کړې دی.او ناڅاپه اوس هغه د علومو سمندر بيوی. حقائق بيانوی،د حکم ،معارفو،او رموز تلقين کوی.هغه نه څه کتاب لوستې دې.اونه هغوی په مطالعه باندې پوهيدل.خودهغوی هره خبره دعلم او معرفت چينه وه.

نگار من بمکتب نرفت وخط نه نوشت — بغمزه مسئله آموز صد مدرس شد

زما محبوب (محمد ﷺ) چه نه چرته مکتب ته تلې دې.اونه ئې چرته ليکل کړې دی.خو په يوه اشاره کښې به هغوی په سوونو مدرسين په مسائلو پوهول.

قوله: فتبعته إبنة حمزة تنادي ياعم ياعم: نبی ﷺ چه کله د مکې مکرمې نه روان شو. نو د حضرت حمزه رضي الله عنه وړه لور نبی ﷺ پسې شا شا ته راروانه شوه.او وئيل ئې.((ياعم ياعم)) دا په رشته کښې د نبی ﷺ د تره لور وه.ددې باوجود ورته ((ياعم)) ونيل د عربو د محاورې مطابق وو. کشر مشرته ,,عم،، وائی.(١) اود ,,عم،، وئيلو يوه وجه دا هم کيدې شی. چه حضرت حمزه رضي الله عنه نسبی اعتبار سره اګرچه د نبی ﷺ تره وو.خود رضاعت په تعلق سره هغه د نبی ﷺ ورور وو.ددې وجې د هغوی لور نبی ﷺ ته ,,ياعم،، سره آواز اوکړو.(٢)

قوله: فاختصم فيها علي وزيد وجعفر: حضرت علی رضي الله عنه اووئيل.دا زما د تره لور ده. زه ددې زيات حقدار يم.حضرت جعفر رضي الله عنه اووئيل.دا زما د تره لورده.او ددې ترور (دمور خور) زما بی بی ده. نو دا به زه اخلم.حضرت زيد رضي الله عنه اووئيل. حمزه رضي الله عنه زما دينی ورور وو. په دې رشتې سره دا زما وريره ده.دا زما حق جوړيږی.نبی ﷺ د حضرت جعفر رضي الله عنه د بی بی حضرت اسماء بنت عميس په حق کښې فيصله واوروله.او وې وئيل. ترور د مور سره برابر وی. د ټولو امامانو په دې خبره باندې اتفاق دې،چه په باب د حضانت (پالنې) کښې د ,,عمه،، (دپلار خور) په مقابله کښې ،، خاله،، (دمور خور) ته ترجيح ده.

د حضرت حمزه رضي الله عنه ددې لور نوم په باره کښې مختلف اقوال دی.① عماره② فاطمه ③ امامه ④ امة الله ⑤ سلمی،دا پنځه نومونه ذکر شوی دی.خو مشهور اولنې قول دې.(٣)

قوله: وقال لجعفر: أشبهت خلقي وخلقي: حضرت جعفر رضي الله عنه ته نبی ﷺ اوفرمائيل. ته د اخلاقو په اعتبار سره هم زما پشان ئې.اوما سره تاته بدنی مشابهت هم حاصل دې.او دا ډير لوې فضيلت او منقبت دې.

وائی چه.په عربو کښې د نبی ﷺ په شکل او صورت کښې مشابهت لرونکی ديارلس صحابه ﷺ وو.په هغوی کښې د نبی ﷺ د وفات نه پس څلور پاتی شوی وو .اوباقی د الله تعالی خوښ شوی وو.(يعنی وفات شوی وو) (٤)

---

(١) فتح الباری (٥٠٥\٧) وعمدة القاری (٣٦٤\١٧)_
(٢) فتح الباری (٥٠٥\٧) وعمدة القاری (٣٦٤\١٧)_
(٣) فتح الباری (٥٠٥\٧)_
(٤) فتح الباری (٥٠٥\٧)_

[٤٠٠٦] حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ رَافِعٍ حَدَّثَنَا سُرَيْجٌ حَدَّثَنَا فُلَيْحٌ ح و حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ الْحُسَيْنِ بْنِ إِبْرَاهِيمَ قَالَ حَدَّثَنِي أَبِي حَدَّثَنَا فُلَيْحُ بْنُ سُلَيْمَانَ عَنْ نَافِعٍ عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ خَرَجَ مُعْتَمِرًا فَحَالَ كُفَّارُ قُرَيْشٍ بَيْنَهُ وَبَيْنَ الْبَيْتِ فَنَحَرَ هَدْيَهُ وَحَلَقَ رَأْسَهُ بِالْحُدَيْبِيَةِ وَقَاضَاهُمْ عَلَى أَنْ يَعْتَمِرَ الْعَامَ الْمُقْبِلَ وَلَا يَحْمِلَ سِلَاحًا عَلَيْهِمْ إِلَّا سُيُوفًا وَلَا يُقِيمَ بِهَا إِلَّا مَا أَحَبُّوا فَاعْتَمَرَ مِنَ الْعَامِ الْمُقْبِلِ فَدَخَلَهَا كَمَا كَانَ صَالَحَهُمْ فَلَمَّا أَنْ أَقَامَ بِهَا ثَلَاثًا أَمَرُوهُ أَنْ يَخْرُجَ فَخَرَجَ [ر: ٢٥٥٣]

[٤٠٠٧] حَدَّثَنِي عُثْمَانُ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ حَدَّثَنَا جَرِيرٌ عَنْ مَنْصُورٍ عَنْ مُجَاهِدٍ قَالَ دَخَلْتُ أَنَا وَعُرْوَةُ بْنُ الزُّبَيْرِ الْمَسْجِدَ فَإِذَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا جَالِسٌ إِلَى حُجْرَةِ عَائِشَةَ ثُمَّ قَالَ كَمِ اعْتَمَرَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ أَرْبَعًا ثُمَّ سَمِعْنَا اسْتِنَانَ عَائِشَةَ قَالَ عُرْوَةُ يَا أُمَّ الْمُؤْمِنِينَ أَلَا تَسْمَعِينَ مَا يَقُولُ أَبُو عَبْدِ الرَّحْمَنِ إِنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اعْتَمَرَ أَرْبَعَ عُمَرٍ فَقَالَتْ مَا اعْتَمَرَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عُمْرَةً إِلَّا وَهُوَ شَاهِدُهُ وَمَا اعْتَمَرَ فِي رَجَبٍ قَطُّ [ر: ١٦٦٥]

دا روايت په ابواب العمرة او غزوة الحديبية كښې تير شوې دې.زمونږ په نسخو كښې دى.«كم إعتمر النبى ﷺ؟ قال أربعاً» په مصرى نسخو كښې د «أربعاً» نه پس د «إحداهن فى رجب» زيادت دې.كه دا اضافه نه وى.نو وړاندې چه حضرت عائشې ﵂ دحضرت عبدالله بن عمر ﵄ په بيان باندې كوم انكار كړې دې.هغه به صحيح نه وى.زمونږ په هندوستانى نسخو كښې دا سقم (غلطى) ده.او مصرى نسخې صحيح دى.ځكه چه حضرت عائشې ﵂ د حضرت عبدالله ﵁ په روايت كښې د «إحداهن فى رجب» د الفاظو ترديد كړې دې.حال دا چه زمونږ په نسخو كښې د حضرت عبدالله ﵁ نه دا الفاظ هډو منقول نه دى.[1]

[٤٠٠٨] حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ عَنْ إِسْمَاعِيلَ بْنِ أَبِي خَالِدٍ سَمِعَ ابْنَ أَبِي أَوْفَى يَقُولُ لَمَّا اعْتَمَرَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ سَتَرْنَاهُ مِنْ غِلْمَانِ الْمُشْرِكِينَ وَمِنْهُمْ أَنْ يُؤْذُوا رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ [ر: ١٥٢٣]

[٤٠٠٩] حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ حَرْبٍ حَدَّثَنَا حَمَّادٌ هُوَ ابْنُ زَيْدٍ عَنْ أَيُّوبَ عَنْ سَعِيدِ بْنِ جُبَيْرٍ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ قَدِمَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَأَصْحَابُهُ فَقَالَ الْمُشْرِكُونَ إِنَّهُ يَقْدَمُ عَلَيْكُمْ وَفْدٌ وَهَنَهُمْ حُمَّى يَثْرِبَ وَأَمَرَهُمُ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ يَرْمُلُوا الْأَشْوَاطَ الثَّلَاثَةَ وَأَنْ يَمْشُوا مَا بَيْنَ الرُّكْنَيْنِ وَلَمْ يَمْنَعْهُ أَنْ يَأْمُرَهُمْ أَنْ يَرْمُلُوا الْأَشْوَاطَ كُلَّهَا إِلَّا الْإِبْقَاءُ عَلَيْهِمْ قَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ وَزَادَ ابْنُ سَلَمَةَ عَنْ أَيُّوبَ عَنْ سَعِيدِ بْنِ جُبَيْرٍ عَنْ

[1] زمونږ چه كومه نسخه د ډاكټر مصطفى ديب البغا اختيار كړې ده.په دې تحقيقى نسخه كښې هم د ((إحداهن فى رجب)) الفاظ نشته.البته د حافظ او عينى په نسخو كښې شته.

ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ لَمَّا قَدِمَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لِعَامِهِ الَّذِي اسْتَأْمَنَ قَالَ ارْمُلُوا لِيَرَى الْمُشْرِكُونَ قُوَّتَهُمْ وَالْمُشْرِكُونَ مِنْ قِبَلِ قُعَيْقِعَانَ [ر١٥٢٥]
دا روايت په كتاب الحج كښې تيرشوې دې. (١)

[٤٠١٠] حَدَّثَنِي مُحَمَّدٌ عَنْ سُفْيَانَ بْنِ عُيَيْنَةَ عَنْ عَمْرٍو عَنْ عَطَاءٍ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ إِنَّمَا سَعَى النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِالْبَيْتِ وَبَيْنَ الصَّفَا وَالْمَرْوَةِ لِيُرِيَ الْمُشْرِكِينَ قُوَّتَهُ [ر:١٥٦٦]

[٤٠١١] حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ حَدَّثَنَا وُهَيْبٌ حَدَّثَنَا أَيُّوبُ عَنْ عِكْرِمَةَ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ تَزَوَّجَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَيْمُونَةَ وَهُوَ مُحْرِمٌ وَبَنَى بِهَا وَهُوَ حَلَالٌ وَمَاتَتْ بِسَرِفَ قَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ وَزَادَ ابْنُ إِسْحَاقَ حَدَّثَنِي ابْنُ أَبِي نَجِيحٍ وَأَبَانُ بْنُ صَالِحٍ عَنْ عَطَاءٍ وَمُجَاهِدٍ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ تَزَوَّجَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَيْمُونَةَ فِي عُمْرَةِ الْقَضَاءِ [ر:١٧٤٠]
په دې روايت كښې دمحرم دنكاح مسئله راغلې ده.اوپه كتاب الحج كښې تيره شوې ده.(٢)

بَاب= غَزْوَةِ مُؤْتَةَ مِنْ أَرْضِ الشَّامِ

:موته،،د شام په ملك كښې بلقاء نومې ځائې كښې د يو مقام نوم دې.(٣) كوم ځائې كښې چه دا غزا پيښه شوې وه.

نبى ﷺ چه كله د مختلفو اميرانو او بادشاهانو په نوم باندې ددعوت اسلام خطونه اوليږل.نويوخط ئې حضرت حارث بن عمير رضي الله عنه ته وركړو،اوقيصر روم طرف ته ئې اوليږلو. دعربو او شام په سرحدى علاقو كښې چه كوم سرداران حكمرانان وو.په هغوى كښې يو شرحبيل بن عمرو هم وو.دې د بلقاء د علاقې سردار وو.اود قيصر ماتحت وو.شرحبيل د رسول الله ﷺ سفير حضرت حارث رضي الله عنه شهيد كړو.(٤)

رسول الله ﷺ ته چه كله ددې خبر اوشو.نودهغه د قصاص دپاره ئې د درې زره كسانو لښكر اوليږل.او حضرت زيد بن حارثه ئې په هغوى باندې امير مقرر كړو. او وې فرمائيل. كه زيد قتل شى نو جعفربن ابى طالب به امير وى.او كه جعفر رضي الله عنه هم قتل شى.نو عبدالله بن رواحه به امير وى.او كه هغه هم قتل شى.نو بيا به مسلمانانو ته اختيار وى.چه څوك غواړى.خپل امير دې جوړ كړى.(٥)

---

(١) صحيح بخارى كتاب الحج باب كيف كان بدء الرمل (٤١٨\١)_
(٢) صحيح بخارى كتاب الحج باب تزويج المحرم (٤٤٨\١)_
(٣) فتح البارى (٥١١\٧) نن صبا دا علاقه د اردن په مملكت كښې شامل ده_
(٤) فتح البارى (٥١١\٧) والسيرة الحلبية (٦۶\٣)_
(٥) طبقات ابن سعد (٦۶\٢)_

حضرت زيدبن حارثه رضي الله عنه ته رسول الله ﷺ يوه سپينه جنډا ورکړه.او تر.،ثنية الوداع..
پوري دده سره پخپله لاړلو،اوهغه ته ئې وعظ نصيحت اوکړو.اوددې نه پس ئې رخصت کړو.[1]
بل طرف ته شرحبيل ته چه کله د مسلمانانو د لښکر علم اوشو.نو هغه تقريباً يو لاکه فوځ
دمسلمانانو دمقابلې دپاره جمع کړل.اوهرقل نوريولاکه فوځ راواخستل .په خپله د شرحبيل
د مدد دپاره راورسيدلو.مقام معان ته چه کله اورسيدو.نو مسلمانانو ته خبر اوشو چه دوه
لاکه فوځ د مسلمانانو د مقابلې دپاره راغلې دي. نو مسلمانان متردد شو.چه د درې زره لږ
غوندې لښکر دپاره هغوی سره مقابلې دپاره تلل پکار دی که نه؟ اسلامي لښکر تر دوو
ورځو پورې په معان کښې ايسار شو.او مشوره ئې کوله.د اکثرو صحابو رضي الله عنهم رائې دا وه.چه
رسول الله ﷺ د صورتحال نه خبرول پکاردی.اود هغوی د حکم انتظار پکار دې.خو حضرت
عبدالله بن رواحه رضي الله عنه صحابه په جنګ باندې د اماده کولو دپاره يو جوشي تقرير اوکړو.په
هغې کښې دوی اووئيل. زمونږ د جنګ دارومدار په قوت او تعداد باندې نه دې.بلکه د
هغه دين په بنياد باندې دې.په کوم باندې چه الله تعالى مونږ کامياب کړی يو.او عزت ئې
راکړې دې.بس روانيږئ.په دوو نيکو کښې خو به يوه ضرور حاصله شي.يا به په کافرانو
باندې غلبه حاصله شي.او يا به د شهادت کاميابی حاصله شي.ابن اثير د تقرير الفاظ
داسې نقل کړی دی.

«ياقوم، والله إن التي تكرهون للتي خرجتم أياها تطلبون الشهادة ، وما نقاتل الناس بعدد ولا قوة ولا كثرة ، ما
نقاتلهم إلا بهذا الدين الذي أكرمنا الله به فانطلقوا فما هي إلا إحدى الحسنيين، إما ظهور وإما شهادة»[2]

خلقوچه د دوی تقرير واوريدل.نو وې وئيل «صدق والله» او په درې زره کسانو باندې
مشتمل لښکر د دوه لاکه ملخانو طرف ته روان شو.[3]

---

[1] ، اصحاب سير ليکلي دی.چه کله رسول الله ﷺ حضرت عبدالله بن رواحه رضي الله عنه رخصتولو.نو هغه
په ژړا شو.خلقو تپوس اوکړو.نو وې وئيل.زه د دنيا سره د محبت يا عشق د وجې نه ژاړم.بلکه ددې
وجې ژاړم.چه ما د رسول الله ﷺ نه د دې آيت تلاوت واوريدلو،«وإن منكم إلا واردها كان على ربك
حتماً مقضياً» يعنې په تاسو کښې داسې څوک نشته.چه هغه به په جهنم نه تيريږی.دا د الله تعالى
يقيني او اټله فيصله ده.معلومه نه ده.چه په هغې باندې تيريدل دی. نو زما به څه کيږی؟
مسلمانانو ورته تسلي ورکړه.اووې وئيل.الله تعالى دې تا مونږ ته صحيح سالم راواپس کړی.په دې
باندې حضرت عبدالله دا اشعار اووئيل.په کومو کښې چه هغوی د خپل ځان دپاره د شهادت دعا
کړې ده.

لكنني أسأل الرحمن مغفرة	وضربة ذات فزع تقذف الزبدا
أو طعنة بيدی حران مجهزة	بحرية تنفذ الأحشاء والكبدا
حتى يقولوا : إذا مروا على جدثي	أرشدک الله من غاز وقد رشدا

اوګورئ الکامل لابن اثير (١٥٤\٢) وتاريخ طبری (٣١٩\٢)_

[2] ، الکامل لابن اثير (١٥٩\٢)_

[3] ، الکامل لابن الاثير (١٥٩\٢)_

د موته په ميدان كښې د جنګ شروع اوشوه.د اسلام جنډا د حضرت زيد رضي الله عنه په لاس كښې وه.هغه وړاندې شو.او په جنګيدو جنګيدو شهيد شو.د هغوى نه پس حضرت جعفر رضي الله عنه جنډا اوچته كړه.كله چه دشمن د څلورو واړه طرفونو نه حمله اوكړه.نو هغه د اس نه راكوز شو.او ډير په مړانه باندې جنګيدل په غشو او.تورو او نيزو باندې سيورې سيورې شو.او راپريوتلو.هم په دې باب كښې د بخارى روايت دې، چه دهغه بدن كښې د لس كم سلو نه زيات زخمونه وو.او ټول د مخې طرف نه وو.د شا طرف نه يو زخم هم نه وو.دحضرت جعفر رضي الله عنه نه پس حضرت عبدالله بن رواحه رضي الله عنه جنډا اوچته كړه.او وړاندې شو.د څو ګهړو دپاره متردد شو. خو ددې نه پس ئې توره راواخستله.په كافرانو كښې ورننوتل.اود بهادرۍ ثبوت ئې وركړو،او شهيد شو.دهغوى د شهادت نه پس حضرت ثابت بن ارقم انصارى رضي الله عنه جنډاپه لاس كښې واخستله.اومسلمانانو ته ئې اوونيل.«يا معشر المسلمين إصطلحوا على رجل منكم» اې مسلمانانوپه خپلو كښې په يو كس باندې اتفاق اوكړئ.خلقو اوونيل.هم په تا باندې مونږراضى يو.هغه اوونيل.زه دا كار نشم كولې. مسلمانانو حضرت خالدبن وليد رضي الله عنه امير مقرر كړو.هغوى اسلامى جنډا واخستله وړاندې شو. او ډير په بهادرۍ باندې جنګيدلو.(١) هم په دې باب كښې د دوى نه روايت دې. چه په ،،موته،، كښې په جنګيدو جنګيدو زما په لاس كښې نهه تورې ماتې شوې وې.

حضرت خالد بن وليد رضي الله عنه د. ميدان جنګ په پوهيدو او لښكرته ترتيب وركولو كښې ډير لوئ مهارت او صلاحيت لرلو.د جنګ په دويمه ورځ هغه د لښكر په حصو كښې مختلفې تبديلۍ اوكړې.او يوه ډله ئې د ميدان جنګ نه بهر اوساتله .چه دا به د جنګ په دوران كښې داسې ميدان كښې راګډه شي.چه دشمن ته دا خيال اوشي.چه نوې امداد او مدد راورسيدل.نو هم دغه شان اوشو.چه په لښكر كښې ئې تبديلى اوليدله.اوچه كومه ډله ئې مقرر كړې وه.د هغې په ليدو سره دشمن اوګڼړل.چه كيدې شي دوى ته نوې مدد راورسيدل. ددې وجې مرعوب شو. اوميدان ئې پريخودل.حضرت خالد رضي الله عنه په هغوى پسې تلل مناسب اونه ګڼړل.اود مسلمانانو ډله ئې واخستله. واپس مدينې ته راغلو.دغه شان خالد بن وليد رضي الله عنه د مسلمانانو په بچ كولوكښې كامياب شو.او هم دا خبره د ټولو نه لويه فتح وه.(٢) په روايت كښې دى.چه د غزوه موته نه كله خلق واپس شو.نو د مدينې منورې حضرات دهغوى استقبال دپاره بهرته راوتلى وو.اوهغوى ته ئې اوونيل.«أنتم الفرارون» تاسو د شكست خوړلو نه پس راوتختيدئ.نبى كريم صلى الله عليه وسلم اوفرمائيل.«بل أنتم العكارون»(٣) نه تاسو راتختيدلى نه ئې.بلكه تاسو د دوباره حملې كولو دپاره ځان تيارولو دپاره راغلى ئې.

داروايت چه مولانا شبلى نعمانى مرحوم اوكتل.نو فيصله ئې اوكړه.چه په غزوه موته كښې

---

[١] الكامل لابن الأثير (١٦٠\٢) وتاريخ طبرى (٣٢١\٢و ٣٢٢)_

[٢] فتح البارى (٥١٣\٧)_

[٣] البداية والنهاية (٢٤٨\٤)_

مسلمانانو ته شكست شوې وو.(١)
خوحقيقت دادې.چه داخبره صحيح نه ده.په اصل كښې يوې دستې ته شكست شوې وو.او هغه تختيدلې وه.دويمه دسته د مسلمانانو هغه هم وه.چه هغې د غنيمت مال حاصل كړې وو. او هغې د كافرانو يوې ډلې ته شكست وركړې وو. مطلقاً دا وئيل چه په غزوه موته كښې مسلمانانو ته شكست شوې وو.صحيح نه ده.(٢)
غزوه موته په جمادى الاولى ٨ﻫ كښې پيښه شوې وه.د ابن اسحاق او موسى بن عقبه رائې دا ده.چه د خليفه بن خياط خيال دې.چه دا په ٧ ﻫ كښې واقع شوې وه.خو راجح هم اول قول دې.(٣) په دې غزا كښې تقريباً دولس مسلمانان شهيدان شوى وو.(٤)

[٤٠١٢/٤٠١٣] حَدَّثَنَا أَحْمَدُ حَدَّثَنَا ابْنُ وَهْبٍ عَنْ عَمْرٍو عَنِ ابْنِ أَبِي هِلَالٍ قَالَ وَأَخْبَرَنِي نَافِعٌ أَنَّ ابْنَ عُمَرَ أَخْبَرَهُ أَنَّهُ وَقَفَ عَلَى جَعْفَرٍ يَوْمَئِذٍ وَهُوَ قَتِيلٌ فَعَدَدْتُ بِهِ خَمْسِينَ بَيْنَ طَعْنَةٍ وَضَرْبَةٍ لَيْسَ مِنْهَا شَيْءٌ فِي دُبُرِهِ يَعْنِي فِي ظَهْرِهِ

د حضرت جعفر رضي الله عنه دشهادت نه پس حضرت ابن عمر رضي الله عنهما لاړلو،هغوى سره اودريدل.ابن عمر رضي الله عنهما فرمائى،چه ما دهغوى په بدن كښې د غشو او نيزو پنځوس زخمونه شمار كړل.او يو هم د شا طرفه نه وو.

[٤٠١٣] أَخْبَرَنَا أَحْمَدُ بْنُ أَبِي بَكْرٍ حَدَّثَنَا مُغِيرَةُ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ سَعِيدٍ عَنْ نَافِعٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ أَمَّرَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي غَزْوَةِ مُؤْتَةَ زَيْدَ بْنَ حَارِثَةَ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنْ قُتِلَ زَيْدٌ فَجَعْفَرٌ وَإِنْ قُتِلَ جَعْفَرٌ فَعَبْدُ اللَّهِ بْنُ رَوَاحَةَ قَالَ عَبْدُ اللَّهِ كُنْتُ فِيهِمْ فِي تِلْكَ الْغَزْوَةِ فَالْتَمَسْنَا جَعْفَرَ بْنَ أَبِي طَالِبٍ فَوَجَدْنَاهُ فِي الْقَتْلَى وَوَجَدْنَا مَا فِي جَسَدِهِ بِضْعًا وَتِسْعِينَ مِنْ طَعْنَةٍ وَرَمْيَةٍ

ددې نه په وړاندينى روايت كښې «خمسين بين طعنة وضربة» وو.په دواړو كښې په ظاهره تعارض دې.① ددې يو جواب دا دې.چه عدد اقل د عدد اكثر نفى نه كوى.
② دويم جواب دا دې.چه كيدې شى.پنځوس نښې خو بيخى مخامخ وې.اوباقى بنى او كس طرف ته وې.په اولنى روايت كښې صرف مخامخ نښې شمارلې شوى دى.اوپه دويم روايت كښې د بدن ټول زخمونه بيان شوى دى.(٥)
③ دريم جواب دا دې.چه په اولنى روايت كښې د «طعنة» او «ضربة» ذكر وو.اوپه دې روايت

---

(١) اوګورئ سيرت النبى صلى الله عليه وسلم (شبلى نعمانى مرحوم، (٢٩٢/١)_
(٢) د تفصيل دپاره اوګورئ البدايه والنهايه (٢٤٨/٤)_
(٣) فتح البارى (٥١١/٧) وعمدة القارى (٢٦٨/١٧)_
(٤) سيرت مصطفى (٤٦١/٢)_
(٥) فتح البارى (٥١٢/٧)_

كښې د«طعنة»سره د «رمية» ذكردې.ددې مطلب دا دې.چه په اولنى روايت كښې صرف د نيزو او تورو سره لګيدلې زخمونوبيان شوې دې.او په دې روايت كښې د نيزو، او تورو سره سره د غشو سره راغلې زخمونه ئې هم ذكر شامل كړې دې.ددې وجې عدد «بضعا ستين» شو. (١) والله اعلم.

[٤٠١٣] حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ وَاقِدٍ حَدَّثَنَا حَمَّادُ بْنُ زَيْدٍ عَنْ أَيُّوبَ عَنْ حُمَيْدِ بْنِ هِلَالٍ عَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نَعَى زَيْدًا وَجَعْفَرًا وَابْنَ رَوَاحَةَ لِلنَّاسِ قَبْلَ أَنْ يَأْتِيَهُمْ خَبَرُهُمْ فَقَالَ أَخَذَ الرَّايَةَ زَيْدٌ فَأُصِيبَ ثُمَّ أَخَذَ جَعْفَرٌ فَأُصِيبَ ثُمَّ أَخَذَ ابْنُ رَوَاحَةَ فَأُصِيبَ وَعَيْنَاهُ تَذْرِفَانِ حَتَّى أَخَذَ الرَّايَةَ سَيْفٌ مِنْ سُيُوفِ اللَّهِ حَتَّى فَتَحَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ [ر:١١٨٩]

حضرت انس رضي الله عنه فرمائى.چه رسول الله ﷺ د حضرت زيد ،حضرت جعفراو حضرت عبدالله بن رواحه رضي الله عنهم د شهادت خبر صحابو رضي الله عنهم ته وركولو اووې فرمائيل.زيد بيرغ واخستلو، او شهيدشو.اوبيا جعفربيرغ واخستو،او شهيدشو.بيا ابن رواحه بيرغ واخستو،اوشهيد شو. تردې چه د الله تعالى په تورو كښې يوې تورې بيرغ واخستو،او الله تعالى هغه ته فتح وركړه.ددې نه مراد حضرت خالدبن ولد رضي الله عنه دې.هم ددې خائې نه د هغوى لقب «سيف الله» اوګرځيدو.

فائده: كشف نبوت او كشف ولايت كښې فرق: په دې روايت كښې د كشف نبوت ذكر دې.يو كشف ولايت وى.او بل كشف نبوت وى.دحضرت محمد قاسم نانوتوى رحمه الله نه د هغوى خادم ، ،الله داد ، ، تپوس اوكړو.حضرت په دې خبره نه پوهيږم.چه كشف انبياء عليهم السلام ته هم كيږى.اواولياء كرام ته هم،خو د انبياء عليهم السلام كشف بيخى صحيح وى.په هغې كښې څه تبديلى او تغير نه كيږى.اود اولياء الله په كشف كښې خبره وړاندې روسته كيږى. نوكه د اولياء الله كشف صحيح نه وى.نودا بيا ولې بيانوى.او كه صحيح وى.نو بيا په دې كښې غلطى ولې كيږى.؟

حضرت نانوتوى رحمه الله ته الله تعالى ډير ذكاوت وركړې وو.كله چه دغه كس دحضرت نه دا تپوس اوكړو.په دغه وخت كښې هغوى دخپل يو دوست ملاويدو دپاره تلو.كوم چه دجيل خانې منتظم وو.اوجيل خانه څه فاصله باندې مخامخ وه. حضرت اوفرمائيل.الله داد! چرته ځې.هغه عرض اوكړو.حضرت تاسو سره جيل خانې طرف ته ځم.وې فرمائيل.جيل خانه كوم خائې ده؟ وې وئيل هغه مخامخ ده. وې فرمائيل څومره فاصله ورته ده.عرض ئې اوكړو.دوه سوه قدمه فاصله به وى. ډې فرمائيل دوه سوه قدمونه يقينى دى.كه كم او بيش په كښې هم ممكن دى.وې وئيل كمې بيشې به يقينى وى.ددې نه پس وړاندې لاړل.كله چه جيلخانه صرف د څلورو قدمونو فاصله پاتې شوه.وې فرمائيل اوس جيلخانه څومره لرې ده؟ عرض ئې اوكړو.صرف د څلور قدمه.وې فرمائيل كمې بيشې كيدې شى.عرض ئې اوكړو.نه. فاصله هم څلور قدمه ده.وې فرمائيل.بس هم دا فرق دې په كشف نبوت اوكشف ولايت

---

١) فتح البارى (٥١٢/٧)_

کښې،نبی د ډیر نزدې نه کتل کوی.ددې وجې بیخی صحیح او ټیک وائی.او ولی څه فاصلې نه کتل کوی.او د لرې نه کتل کوی.نو په اندازه لګولوکښې کله غلطی کیږی.ددې وجې هم د اولیاؤ په کشف کښې غلطی کیږی. اودغه شان ئې په یو حسی مثال سره یوه باریکه مسئله هغه ته اوخودله.

مولانا قاسم نانوتوی رحمه الله به په حسی مثالونو سره ډیر دقیق مسائل خودل .یوځل ئې دمظفر نګر په استیشن باندې دګاډی انتظار کولو،په ریاضئ (د حساب مضمون) کښې د مولانا ډیر لوې شهرت وو.او حقیقت هم دا وو،چه مولانا په ریاضئ کښې غیرمعمولی مهارت لرلو.هلته یو هندو ته کوم چه د خپلې علاقې د ریاضئ ډیر ماهر وو.معلومه شوه.چه مولانا محمد قاسم نانوتوی رحمه الله دلته په استیشن کښې موجود دې.نوخیال ئې اوکړو.چه مولانا سره ملاویدل پکار دی.چه څه استفاده ترې اوکړم.نوهغه راغلو.او مولانا سره ئې ملاقات اوکړو.او وې وئیل. که اجازت وی چه یو تپوس اوکړم؟ حضرت ورته اوفرمائیل.آو تپوس اوکړه .هغه تپوس اوکړو.تاسو مسلمانان وائې.چه الله تعالی یو لوح محفوظ پیدا کړې دې.او په هغې کښې د ټول «ماکان ومایکون» ټول اعمال درج دی.دا په پوهه کښې نه راځی.چه الله تعالی دومره لویه تختئ په کوم ځائې کښې کیخودې ده.مثلاً زه یو سړې یم.زما عمر پنځوس کاله دې.ماته د ماشوموالی نه تر ننه پورې خپل ټول واقعات یاد دی.که زما د ژوند دغه ټول واقعات په کاغذ باندې اولیکلی شی.نو ترمیلونو پورې به هغه کاغذ خور شی.او زه خو یو سړې یم.اوتاسو وائې.چه په لوح محفوظ کښې د ټولو انسانانو ټول واقعات لیکلی شوی دی.که دا واقعات اولیکلی شی.نو ددې دپاره به الله خبر چه دځومره لوې ځائې ضرورت وی.نودغه تختئ او لوح محفوظ آخر په کوم ځائې کښې راغلې ده.مولانا صاحب ورته اووئیل.ته به دخپل ژوند دا واقعات د کوم ځائې نه منتقل کوې.هغه اووئیل. زما په دماغو کښې محفوظ دی.وې فرمائیل.بس هم دا ستا د سوال جواب دې.ستا ورکوټې غوندې سر دې.په دې سر کښې دماغ کوم چه ستا لوح محفوظ دې.هغه به نور هم ورکوټې وی.اوپه دې کښې ستا د ژوند واقعات کوم چه که چرته په کاغذ باندې اولیکلی شی.نو تر میلونو پورې به خور شی.په دې ورکوټی شان ډبی کښې بند دی.نو که د الله تعالی په لوح محفوظ کښې ټول واقعات موجود وی.او ا لله تعالی هغه په آسمانونو کښې کیخودې وی.نوپه دې کښې څه استبعاد او اشکال دې؟چه دا ئې واوریدو.نو هغه هندو اووئیل.خبره باندې بیخی پوهه شوم.

[٤٠١٥]حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ حَدَّثَنَا عَبْدُ الْوَهَّابِ قَالَ سَمِعْتُ يَحْيَى بْنَ سَعِيدٍ قَالَ أَخْبَرَتْنِي عَمْرَةُ قَالَتْ سَمِعْتُ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا تَقُولُ لَمَّا جَاءَ قَتْلُ ابْنِ حَارِثَةَ وَجَعْفَرِ بْنِ أَبِي طَالِبٍ وَعَبْدِ اللَّهِ بْنِ رَوَاحَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ جَلَسَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُعْرَفُ فِيهِ الْحُزْنُ قَالَتْ عَائِشَةُ وَأَنَا أَطَّلِعُ مِنْ صَائِرِ الْبَابِ تَعْنِي مِنْ شَقِّ الْبَابِ فَأَتَاهُ رَجُلٌ فَقَالَ أَيْ رَسُولَ اللَّهِ إِنَّ نِسَاءَ جَعْفَرٍ قَالَتْ وَذَكَرَ بُكَاءَهُنَّ فَأَمَرَهُ أَنْ يَنْهَاهُنَّ قَالَ فَذَهَبَ الرَّجُلُ ثُمَّ أَتَى فَقَالَ قَدْ نَهَيْتُهُنَّ وَذَكَرَ أَنَّهُ لَمْ يُطِعْنَهُ قَالَ فَأَمَرَ أَيْضًا فَذَهَبَ ثُمَّ أَتَى فَقَالَ وَاللَّهِ لَقَدْ غَلَبْنَنَا

فَزَعَمَتْ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ فَاحْثُ فِي أَفْوَاهِهِنَّ مِنَ التُّرَابِ قَالَتْ عَائِشَةُ فَقُلْتُ أَرْغَمَ اللَّهُ أَنْفَكَ فَوَاللَّهِ مَا أَنْتَ تَفْعَلُ وَمَا تَرَكْتَ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنَ الْعَنَاءِ[ر:١٢٣٧]

حضرت عائشه ﷺ فرمائی.کله چه د حضرت زید بن حارثه،جعفربن ابی طالب او عبدالله بن رواحه ﷺ د شهادت خبر راغلو، نونبی ﷺ په جمات کښې ناست وو،اویه مخ باندې ئې د غم او حزن آثار معلومیدل.حضرت صدیقه ﷺ فرمائی.ماد دروازې د سورى نه کتل.چه یو سړې نبی ﷺ ته راغلو.او وې وئیل (ددغه سړی نوم معلوم نشو.چه څوك وو؟(١) یارسول الله ﷺ د جعفر د کور زنانه ژاړی.نبی ﷺ هغه ته حکم اوکړو.چه لاړ شه.هغوی منع کړه.هغه لاړلو.او بیا راغلو .وې وئیل ما هغوی منع کړې.خو هغه ښځو خبره اونه منله.نبی ﷺ بیا حکم ورکړو .چه لاړ شه هغوی منع کړه.هغه لاړلو.او واپس راغلو، وې وئیل، په الله قسم هغه ښځې خو په مونږ باندې غالبې راغی.او خبره نه منی.نو نبی ﷺ اوفرمائیل.لاړه شه دهغوی په خولو کښې ته خاورې واچوه.حضرت عائشې ﷺ فرمائی.ما په زړه کښې دهغه کس دپاره اووئیل.

قوله: أرغم الله أنفك ما أنت تفعل وما تركت رسول الله ﷺ من العناء:الله دې ستا پوزه په خاورو ککړه کړی.نه خو ته د رسول الله ﷺ په حکم باندې عمل کوې.اونه رسول الله ﷺ د مشقت نه بچ کوې.یعني هرکله چه ته د رسول الله ﷺ د حکم په تعمیل باندې قادر نه ئې.نو ولې نه راځی.چه ښکاره ورته اووائې.چه زه دا کار نشم کولې.تاسو بل څوك اولیږئ.چه نبی ﷺ د بار بار حکم کولو د مشقت نه محفوظ شی.علامه نووی ﷺ ددې جملې هم دا مقصود بیان کړې دې.(٢)

یوه شبه او دهغې جوابونه: دلته چاته دا شبه کیدې شی.چه د نبی ﷺ حکم ئې واوریدو.نو د حضرت جعفرد کور ښځو د نبی ﷺ دحکم تعمیل ولې اونکړو.

① د نه منلو یوه وجه دا هم کیدې شی.چه هغه کس نبی ﷺ ته د ممانعت نسبت نه وو ذکر کړې.ددې وجې هغوی تعمیل اونکړو.(٣)

② یووجه دا هم بیان شوې ده.چه دغه ښځودا نهی او ممانعت په تنزیه باندې محمول کړې وو.ددې وجې ئې ژړا بنده نکړه.(٤)

③ یوه توجیه دا هم شوې ده.چه د شدت غم د وجې هغوی د ژړا په بندولو قادرې نه وې.څکه ئې ژړا موقوف نکړه.دا ژړا د هغوی په اختیار کښې نه وه.اود قرآن کریم آیت دې

---

(١) حافظ لیکی.((ألم أقف على إسمه)) فتح البارى (٥١٤/٧)_

(٢) قال النووى معنى كلام عائشة رضى الله عنها إنک قاصر عن القيام بما أمرت به من الإنكار ،فينبغى أن تخبر النبى ﷺ بقصورک عن ذکل ليرسل غيرک وتستريح أنت من العناء (فتح البارى (٥١٥/٧)_

(٣) اوګورئ فتح البارى (٥١٤/٧)_

(٤) فتح البارى (٥١٤/٩)_

﴿لَا يُكَلِّفُ اللّٰهُ نَفْسًا اِلَّا مَآ اٰتٰىهَا﴾ (١)

④ اوڅلورمه وجه دا بيان شوې ده.چه كيدې شي.هغوى دجاهليت د وير طريقه خو پريخودې وه.خونفس بكاء باقى وه.اودې كس غوښتل.چه دوى بيخى ژړا بنده كړى.او راغلو،نبى ﷺ ته ئې وئيل.چه هغوى نه منى.حال دا چه هغوى د نبى ﷺ د حكم تعميل كړې وو.اود وير مروجه طريقه ئې پريخودې وه.او مطلقاً ژړا په اسلام كښې ممنوع نه ده. ددې وجې هغه ښځو دنبى ﷺ د حكم مخالفت نه وو كړې.(٢) والله اعلم.

[٤٠١٠]حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ أَبِي بَكْرٍ حَدَّثَنَا عُمَرُ بْنُ عَلِيٍّ عَنْ إِسْمَاعِيلَ بْنِ أَبِي خَالِدٍ عَنْ عَامِرٍ قَالَ كَانَ ابْنُ عُمَرَ إِذَا حَيَّا ابْنَ جَعْفَرٍ قَالَ السَّلَامُ عَلَيْكَ يَا ابْنَ ذِي الْجَنَاحَيْنِ [ر:٣٥٠٦]

دا روايت په ابواب المناقب كښې تيرشوې دې.(٣) په دې كښې دى.چه حضرت عبدالله بن عمر رضي الله عنهما چه به د حضرت جعفرخوى ته سلام كولو، نو وئيل به ئې.«السلام عليك يا ابن ذى الجناحين» اودا به ئې ددې وجې وئيل.چه د ترمذى په روايت كښې دى.چه دحضرت جعفر دواړه لاسونه په جنګ موته كښې كټ شوى وو.نو الله تعالى دهغه د دواړو لاسونو په بدله كښې ورته دوه وزرې وركړې.په هغې سره هغه دجنت په باغونوكښې چرته چه غواړى الوزى. ددې وجې حضرت ابن عمر رضي الله عنهما به دحضرت جعفر رضي الله عنه خوئې ته «ابن ذى الجناحين» وئيل.

علامه سهيلى رحمه الله فرمائى.چه حضرت جعفر رضي الله عنه ته د جناحينو وركولو مطلب دا دې.چه الله تعالى هغه ته صفت ملكيت وركړو.چه هغه كله غواړى.خپلو لاسونو ته حركت وركوى.او الوتل شروع كوى.په حقيقت كښې د لاسونو په ځائې جناح وركول مراد نه دى.ددې وجې دا ده.چه الله تعالى ﴿لَقَدْ خَلَقْنَا الْاِنْسَانَ فِيْٓ اَحْسَنِ تَقْوِيْمٍ﴾ فرمائيلى دى.نوڅنګه شكل او صورت چه الله تعالى انسان ته وركړې دې.داسې ښه او بهترين شكل ئې بل نشى كيدې.نوداسې به وئيلى شى. چه د هغه كوم لاسونو په دنيا كښې كټ شوى وو.هغه ورته په جنت كښې ملاؤ شو.اوپه دغه لاسونو كښې الله تعالى دا قدرت پيدا كړو.چه هغه د وزرو پشان هغه په هوا كښې اوچتوى.(٤)

حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائى.چه دا په حقيقت باندې محمولو كولو كښې څه اشكال نشته.كه دحضرت جعفر رضي الله عنه شكل په خپل صورت باقى وى.اود لاسونو په ځائې ورته وزرې وركړې شوې وى.نوپه دې كښې څه استحاله او اشكال دې.؟(٥)

خوحافظ د علامه سهيلى په خبره نه دې پوهه شوې.اشكال خو په دې وجه دې.چه د لاسونو

---

(١) فتح البارى(٧\٥١٤)_
(٢) فتح البارى(٧\٥١٤)_
(٣) صحيح بخارى كتاب فضائل الصحابة باب مناقب جعفربن ابى طالب رقم الحديث ٣٧٠٩)_
(٤) الروض الأنف للسهيلى(٢\٢٥٩)_
(٥) فتح البارى(٧\٥١٦)_

پښان جناح داسې ښکلې نه معلومیږی.لکه څنګه چه لاسونو معلومیږی.د پښو په ځائې که لګی اولګولې شی.نوهغه به دپښو پښانْ ښکلې نه وی.اګرچه هغه دهغې رنګ روغن ځومره ښکلې وی.دعلامه سهیلی رحمه الله مقصد دا دی.چه الله تعالی په انسانی بدن کښې کوم انداموته پیدا کړی دی.هغه په خل ځائې دومره ښکلې او ښائسته دی.که په هغې کښې د کوم یو اندام په ځائې بل څیز اولګولې شی.نو ښائست ختمیږی.ددې وجې هغوی فرمائیلی دی.چه حضرت جعفر رضی الله عنه ته د جناحین ورکولو نه مراد هغوی ته د صفت ملکیت ورکول دی.چه هغه یدین ته حرکت ورکوی.اودی جناحین پښان الوزی.او چکر لګوی.والله اعلم.
تنبیه:دا روایت حاکم په مستدرك کښې د عمربن علی په طریق سره نقل کړې دې.او عمر دا د اسماعیل بن ابی خالد نه نقل کړې دې.دلته بخاری کښې امام بخاری دا د عمربن علی نه او عمربن علی د اسماعیل بن ابی خالد نه نقل کوی.حاکم ددې روایت نقل کولو نه پس فرمائی.((صحیح علی شرط الشیخین ولم یخرجاه)) اوحافظ شمس الدین ذهبی رحمه الله هم د دوی تائیدکړې دې.(١) خو ددې دواړو حضراتو نه تسامح شوې دې.دلته په بخاری کښې دا روایت موجود دی.

[٤٠١٧/٤٠١٨] حَدَّثَنَا أَبُو نُعَيْمٍ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ عَنْ إِسْمَاعِيلَ عَنْ قَيْسِ بْنِ أَبِي حَازِمٍ قَالَ سَمِعْتُ خَالِدَ بْنَ الْوَلِيدِ يَقُولُ لَقَدِ انْقَطَعَتْ فِي يَدِي يَوْمَ مُؤْتَةَ تِسْعَةُ أَسْيَافٍ فَمَا بَقِيَ فِي يَدِي إِلَّا صَفِيحَةٌ يَمَانِيَةٌ

[٤٠١٨] حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ الْمُثَنَّى حَدَّثَنَا يَحْيَى عَنْ إِسْمَاعِيلَ قَالَ حَدَّثَنِي قَيْسٌ قَالَ سَمِعْتُ خَالِدَ بْنَ الْوَلِيدِ يَقُولُ لَقَدْ دُقَّ فِي يَدِي يَوْمَ مُؤْتَةَ تِسْعَةُ أَسْيَافٍ وَصَبَرَتْ فِي يَدِي صَفِيحَةٌ لِي يَمَانِيَةٌ

خالدبن ولید رضی الله عنه فرمائی.چه په جنګ موته کښې زما په لاس کښې نهه تورې ماتې شوې وې.صرف،صفیحه یمانیه،زما په لاس کښې پاتې شوې وه. ،،صفیحه ، پلنې تورې ته وائی. ددې روایت نه معلومیږی.چه په جنګ موته کښې مسلمانانو په زیات تعداد کښې کافران قتل کړی وو.حال دا چه په مسلمانانوکښې صرف دولس صحابه کرامو شهادت موندې وو.

[٤٠١٩/٤٠٢٠] حَدَّثَنِي عِمْرَانُ بْنُ مَيْسَرَةَ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ فُضَيْلٍ عَنْ حُصَيْنٍ عَنْ عَامِرٍ عَنِ النُّعْمَانِ بْنِ بَشِيرٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ أُغْمِيَ عَلَى عَبْدِ اللَّهِ بْنِ رَوَاحَةَ فَجَعَلَتْ أُخْتُهُ عَمْرَةُ تَبْكِي وَاجَبَلَاهْ وَاكَذَا وَاكَذَا تُعَدِّدُ عَلَيْهِ فَقَالَ حِينَ أَفَاقَ مَا قُلْتِ شَيْئًا إِلَّا قِيلَ لِي آنْتَ كَذَلِكَ

حضرت نعمان بن بشیر رضی الله عنه فرمائی.چه حضرت عبدالله بن رواحه رضی الله عنه بیهوشه شو.نو دهغه خور عمروبنت رواحه په ژړا شروع کړه.او په ((واجبلاه واکذا)) وغیره الفاظو سره ئې دهغه صفتونه بیانول.عبدالله بن رواحه چه کله په هوش کښې راغلو.نو خور ته ئې اووئیل.چه تا به

(١) مستدرک حاکم (٤١١٣) کتاب المغازی،ذکر فضیلة جعفر رضی الله عنه)_

څه ونيل.ما نه به تپوس كولې شو.چه واقعی ته داسې نې.ايا ته واقعی غر نې.سمندر نې.اوبنكاره ده چه زه نه غر ووم.اونه سمندر،ددې وجې زه شرمنده او حجالت شوم.د ابونعيم په روايت كښې دا زيادت دې.((فنهاها عن البكاء عليه))(١)

په ظاهره ددې روايت د ترجمة الباب سره څه جوړ اومناسبت نه معلوميږی. څكه چه باب د غزوه موته متعلق دې.اود روايت تعلق د غزوه موته سره نه ده.خوپه اصل كښې امام بخاری دا روايت د وړاندې روايت دپاره د تمهيد په طور ذكر كوی.او د وړاندې راتلونكی روايت تعلق د غزوه موته سره دې.

[٤٠٢٠]حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ حَدَّثَنَا عَبْثَرٌ عَنْ حُصَيْنٍ عَنِ الشَّعْبِيِّ عَنِ النُّعْمَانِ بْنِ بَشِيرٍ قَالَ أُغْمِيَ عَلَى عَبْدِ اللَّهِ بْنِ رَوَاحَةَ بِهَذَا فَلَمَّا مَاتَ لَمْ تَبْكِ عَلَيْهِ

په دې روايت كښې دعبدالله به رواحه رضی الله عنه د بيهوشۍ واقعه ذكرده.البته په دې كښې دا زيادت دې.چه ((فلما مات لم تبك عليه)) يعنی دحضرت عبدالله بن رواحه رضی الله عنه په جنګ موته كښې انتقال اوشو.نو دهغه خور پرې اونه ژړيدله.څكه چه هغوی منع كړې ود.

په دې روايت كښې چونكه د حضرت عبدالله بن رواحه رضی الله عنه د وفات ذكر دې.اودهغوی وفات په غزوه موته كښې شوې وو.په دې مناسبت سره امام بخاری دا روايت دلته ذكر كړو.والله اعلم.

تنبيه:دا روايت هم امام حاكم په مستدرك كښې نقل كړې دې.او ونيلې نې دی. ((صحيح على شرط الصحيحن ولم يخرجاه)) اوحافظ شمس الدين ذهبی رحمه الله هم د دوی تائيد اوتقليد كړې دې.حال دا چه دا روايت په بخاری كښې موجود دې. (٢)

بَاب بَعْثِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أُسَامَةَ بْنَ زَيْدٍ إِلَى الْحُرُقَاتِ مِنْ جُهَيْنَةَ

حرقات د،،حرقه،، طرف ته منسوب دې.حرقه د يو كس لقب ګرځيدلې وو. چه نوم نې جهيش بن عامربن ثعلبه بن مودعه بن جهينه وو.هغه په يو جنګ كښې بعضې كسان سوزولی وو.ددې وجې دهغه لقب حرقه كيخودې شو.بيا وړاندې دهغه اولادته ،،حرقات،، ونيل شروع شو.(٣)

هغوی طرف ته رسول الله صلی الله علیه وسلم اسامه بن زيد رضی الله عنه د لښكر امير جوړكړو او اوليږلو .دامام بخاری د اسلوب او عادت نه معلوميږی.چه حضرت اسامه هم ددې لښكر امير وو.خوداهل سير او مغازی په نيز ددې لښكر امير ،غالب بن عبدالله ليثی رضی الله عنه وو.اوهغوی دا د،،سرية

---

١) فتح الباری(٥١٧\٧)_

٢) المستدرک للحاكم التلخيص للذهبی (٤٢١٣) كتاب المغازی ذكر فضيلة جعفر رضی الله عنه)_

٣) فتح الباری (٥١٧\٧)_

غالب بن عبدالله ليثي،، په نوم سره ليکي.اوس سوال دا پيدا کيږي.چه دا سريه غالب بن عبدالله ليثي اوکرخولې شي.او که سريه اسامه بن زيد،دسريه غالب بن عبدالله په باره کښې د اهل سير رائې دا ده.چه دا د رمضان ۷ھ واقعه ده. (١)

امام بخاري رحمه الله دا د غزوه موته نه پس ذکر کوي.او غزوه موته په ۸ھ کښې شوې وه.نودا واقعه د امام بخاري رحمه الله په نيز د ۷ھ نه ده.بلکه د ۸ھ ده.حضرت اسامه به زيد نبي ﷺ د دهغه د پلار زيد بن حارثه په حيات کښې چرته هم د يو لښکر امير نه وو جوړ کړې.کله چه زيد بن حارثه رضي الله عنه په جمادي الاولى ۸ھ کښې شهيد شو.نو د دې نه پس نبي ﷺ حضرت اسامه د مختلفو سرايو امير جوړ کړې وو.او ليږلې وو.دعام اهل سره په خلاف دامام بخاري رحمه الله رائې دا ده.چه د دې لښکر امير حضرت اسامه بن زيد رضي الله عنه وو.اودا د ۸ھ واقعه ده.(٢)
اوښکاره ده چه امام بخاري په دې باب کښې د چا مقلد نه دې.

[۴۰۲۱] حَدَّثَنِي عَمْرُو بْنُ مُحَمَّدٍ حَدَّثَنَا هُشَيْمٌ أَخْبَرَنَا حُصَيْنٌ أَخْبَرَنَا أَبُو ظَبْيَانَ قَالَ سَمِعْتُ أُسَامَةَ بْنَ زَيْدٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا يَقُولُ بَعَثَنَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَى الْحُرَقَةِ فَصَبَّحْنَا الْقَوْمَ فَهَزَمْنَاهُمْ وَلَحِقْتُ أَنَا وَرَجُلٌ مِنَ الْأَنْصَارِ رَجُلًا مِنْهُمْ فَلَمَّا غَشِينَاهُ قَالَ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ فَكَفَّ الْأَنْصَارِيُّ عنه فَطَعَنْتُهُ بِرُمْحِي حَتَّى قَتَلْتُهُ فَلَمَّا قَدِمْنَا بَلَغَ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ يَا أُسَامَةُ أَقَتَلْتَهُ بَعْدَ مَا قَالَ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ قُلْتُ كَانَ مُتَعَوِّذًا فَمَا زَالَ يُكَرِّرُهَا حَتَّى تَمَنَّيْتُ أَنِّي لَمْ أَكُنْ أَسْلَمْتُ قَبْلَ ذَلِكَ الْيَوْمِ [ر:۶۳۴۸]

حضرت اسامه بن زيد رضي الله عنه فرمائي.چه رسول الله ﷺ مونږ د قبيله حرقه طرف ته اوليږلو.مونږد صبا په وخت کښې په هغوی حمله اوکړه.اوهغوی ته موشکست ورکړو.په دې دوران کښې زه او يو انصاري صحابي دهغې قبيلې يو کس سره ملاؤ شو.کله چه مونږ هغه د قتل کولو او وژلو دپاره راګير کړو.نو هغه اووئيل .((لاإله إلا الله)) انصاري چه واوريدل.نو اودريدو.خوما هغه په نيزه باندې اووهل.او قتل مې کړو.ددې نه پس کله چه مونږ مدينې ته راغلو.او رسول الله ﷺ ته ددې خبر اوشو.نو نبي ﷺ اوفرمائيل.((ياأسامة أقتلته بعد ما قال لا إله إلا الله)) اې اسامه د لااله الا الله وئيلو باوجود تا هغه قتل کړو.ما اووئيل.هغه خود ځان بچ کولو دپاره کلمه وئيله.خو نبي ﷺ مسلسل دا وئيل.((أقتلته بعد ما قال لا إله إلا الله))

قوله: حَتَّى تَمَنَّيْتُ أَنِّي لَمْ أَكُنْ أَسْلَمْتُ قَبْلَ ذَلِكَ الْيَوْمِ: تردې چه ما دا تمنا اوکړه.چه د نن نه وړاندې ما اسلام راوړې نه وې.
ددې جملې مطلب دا دې.چه د نبي ﷺ د بار بار وئيلو نه حضرت اسامه ته دخپلې غلطۍ د سختوالي احساس اوشو.او هغه تمنا اوکړه.چه کاش زه اوس مسلمان شوې ووم.چه د

---

(١) فتح الباري(٥١٧/٧)_
(٢) فتح الباري(٥١٧/٧)_

«الإسلام يهدم ما كان قبله» مطابق زما ددې غلطۍ كفاره او تدارك شوې وې.دا مطلب نه دې.چه حضرت اسامه بن زيد ﷺ العياذبالله د كفر تمنا كړې وه.چه زه اول كافر وې.او اوس مې روسته اسلام راوړې وې.په دې تمنا سره ئې دخپلې لوئې غلطۍ تدارك مقصود وو.داسې نه چه د كفر،دواړه خبرې جدا جدا دى.[1]

[٤٠٢٢/٤٠٢٢] حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ حَدَّثَنَا حَاتِمٌ عَنْ يَزِيدَ بْنِ أَبِي عُبَيْدٍ قَالَ سَمِعْتُ سَلَمَةَ بْنَ الْأَكْوَعِ يَقُولُ غَزَوْتُ مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ سَبْعَ غَزَوَاتٍ وَخَرَجْتُ فِيمَا يَبْعَثُ مِنَ الْبُعُوثِ تِسْعَ غَزَوَاتٍ مَرَّةً عَلَيْنَا أَبُو بَكْرٍ وَمَرَّةً عَلَيْنَا أُسَامَةُ وَقَالَ عُمَرُ بْنُ حَفْصِ بْنِ غِيَاثٍ حَدَّثَنَا أَبِي عَنْ يَزِيدَ بْنِ أَبِي عُبَيْدٍ قَالَ سَمِعْتُ سَلَمَةَ يَقُولُ غَزَوْتُ مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ سَبْعَ غَزَوَاتٍ وَخَرَجْتُ فِيمَا يَبْعَثُ مِنَ الْبَعْثِ تِسْعَ غَزَوَاتٍ عَلَيْنَا مَرَّةً أَبُو بَكْرٍ وَمَرَّةً أُسَامَةُ

قوله: حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ...: حضرت سلمة بن اكوع ﷺ فرمائى.«غَزَوْتُ مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ سَبْعَ غَزَوَاتٍ وَخَرَجْتُ فِيمَا يَبْعَثُ مِنَ الْبَعْثِ تِسْعَ غَزَوَاتٍ» ما د رسول الله ﷺ سره په اووه غزواتو كښې شركت كړې دې.او نهه داسې غزواتو كښې مې شركت كړې دې.په كومو كښې چه نبى ﷺ لښكر ليږلې دې.اونبى ﷺ په خپله په هغې كښې نه وو تلې.

حضرت سلمه ﷺ چه په كومو اووه غزاگانو كښې د نبى ﷺ سره شركت كړې وو.په هغې كښې اوله غزوه خيبر ،دويمه حديبيه،دريمه حنين، څلورمه ذى قرد پنځه فتح مكه شپږمه طائف او اوومه غزوه تبوك وه.[2] اوپه نهه سريو كښې دوى شركت كړې وو.سريه هغه لښكرته وائى.په كوم كښې چه نبى ﷺ په خپله شريك شې نه وى.خودا د متاخرينو اصطلاح ده.د متقدمينو په اصطلاح كښې كه نبى ﷺ تشريف اوړې وى اوكه نه،په دواړو باندې غزوې اطلاق كيږى.ددې وجې دلته «تسع غزوات»د «تسع سريات» په معنى كښې دى.وړاندې حضرت سلمه ﷺ فرمائى .چه په دې نهو غزواتوكښې كله نبى ﷺ په مونږ باندې حضرت ابوبكر ﷺ (غوندې جليل القدر او معمرصحابى) امير جوړ كړې وو.اوكله اسامه بن زيد (غوندې كم عمر او نوې زلمې) امير مقرر كړې وو.

قوله: وَقَالَ عُمَرُ بْنُ حَفْصِ بْنِ غِيَاثٍ...: داولنى روايت د تائيد دپاره امام بخارى دا روايت نقل كړې دې.

[٤٠٢٣] حَدَّثَنَا أَبُو عَاصِمٍ الضَّحَّاكُ بْنُ مَخْلَدٍ حَدَّثَنَا يَزِيدُ بْنُ أَبِي عُبَيْدٍ عَنْ سَلَمَةَ بْنِ الْأَكْوَعِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ غَزَوْتُ مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ سَبْعَ غَزَوَاتٍ وَغَزَوْتُ مَعَ ابْنِ حَارِثَةَ اسْتَعْمَلَهُ عَلَيْنَا

د ابن حارثه نه مراد حضرت اسامه بن زيدبن حارثه دې.

---

[1]) لامع الدرارى (٣٦٠/٨)_
[2]) فتح البارى(٥١٨/٧)_

[٤٠٢٣] حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ حَدَّثَنَا حَمَّادُ بْنُ مَسْعَدَةَ عَنْ يَزِيدَ بْنِ أَبِي عُبَيْدٍ عَنْ سَلَمَةَ بْنِ الْأَكْوَعِ قَالَ غَزَوْتُ مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ سَبْعَ غَزَوَاتٍ فَذَكَرَ خَيْبَرَ وَالْحُدَيْبِيَةَ وَيَوْمَ حُنَيْنٍ وَيَوْمَ الْقَرَدِ قَالَ يَزِيدُ وَنَسِيتُ بَقِيَّتَهُمْ وَنَسِيتُ بَقِيَّتَهُمْ اى بقية غزواتهم
او اوس وړاندې په ماقبل كښې هغه باقى غزوات بيان كړې شوې.

بَاب غَزْوَةِ الْفَتْحِ

وَمَا بَعَثَ بِهِ حَاطِبُ بْنُ أَبِي بَلْتَعَةَ إِلَى أَهْلِ مَكَّةَ يُخْبِرُهُمْ بِغَزْوِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

امام بخارى رحمه الله دوه ترجمې قائمې كړې دى.يو «باب غزوة الفتح» او بله ددې نه پس «باب غزوة الفتح فى رمضان» په اولنى باب كښې خو امام بخارى نفس غزوه بيانول غواړى.اوددې ابتدائى امورو طرف ته اشاره كول مقصود دى.او په دويم باب كښې ددې تاريخ طرف ته اشاره كول مقصود دى.اول تاسو ددې غزوې تاريخى تفصيل واورئ.ددې نه پس به ان شاء الله په روايات بخارى باندې بحث كيږى.

رسول الله ﷺ د حضرت ابراهيم گده نشين او د هغوى د كار د ټولو نه لوئې داعى وو حضرت ابراهيم عليه السلام د توحيد په بنياد باندې په مكه مكرمه كښې د خانه كعبې بنياد كيخودې وو.خوهغه خانه كعبه چه د توحيد په بنيادونو باندې قائمه شوې وه.د ٣٦٠ بتانو نه ډكه وه.نبى ﷺ چه كله الله تعالى د نبوت په دولت باندې كامياب كړو.نونبى ﷺ د توحيد اعلان شروع كړو.اودوى غوښتل، چه دټولې دنيا نه دكفر او شرك د بنيادونو خاتمه اوكړى.خو چه په مكه كښې د استوگنې په دوران كښې نبى ﷺ ته د قريشو د مخالفت اوعربو د دشمنو په وجه دومره موقع ملاؤ نشوه،چه خانه كعبه د بتانو د گندگئ نه پاكه كړى.ترديې چه الله تعالى دوى ته د هجرت اجازت وركړو.او هجرت ئې اوكړو مدينې منورې ته ئې تشريف يوړو .نو تريو زمانې پورې د قريشو په پرله پسې حملو كولو په مدافعت كښې مشغول وو.او نبى ﷺ د كعبې طرف ته توجه نشوه كولې.په ٦ھ نبى د عمرې په نيت باندې كعبې طرف ته لاړو.نو قريش ركاوټ شو.او آخردا چه صلح حديبيه واقع شوه.لكه څنگه چه وړاندې په تفصيل سره خبره تيره شوې ده.چه په دې صلح كښې د عربو عامو قبيلو ته اختيار وركړې شوې وو.چه كومه قبيله دچا سره ملاويدل غواړى .هغوى سره دې ملگرى شى.نو څه قبيلې رسول الله ﷺ سره شوې اوڅه د مكې قريشو سره ملگرې شوې.په دې قبيلو كښې بنو خزاعه قبيله د مسلمانانو سره شوه.او د دوى حليف شوه.اوقبيله بنو بكر د قريشو حليف جوه شوه.خودا صلح قريشو سره زياتې مودې پورې پاتې نشوه.د صلح حديبيه نه وړاندې قريش څه چه ټول عرب نبى ﷺ طرف ته متوجه وو.او د نبى ﷺ خلاف په قسم قسم سازشونو كښې مشغول وو.خوچه كله صلح اوشوه.نود ساه اخستو موقع ملاؤ شوه.بل طرف ته مسلمانانوته د دعوت اسلام او تبليغ يوه ډيره ښه موقع په لاس ورغله.اوبل طرف ته د عربو قبيلو ته خپلې خانه جنگئ وريه يادې شوې.

بنو خزاعه او بنوبكركښې د پخوا زمانې راسې دشمنۍ راروانې وې.خود ظهور اسلام نه پس د دې دواړو توجه اسلام او مسلمانانو ته ګرځيدلې وه.ددې په وجه ددوی په خپله مينځ کښې جنګ سوړ شوې وو.د صلح حديبيه نه پس د جنګ شغلې دوباره تازه شوې.او بنو بکر په بنو خزاعه باندې حمله اوکړه.د قريشو ډيرو کسانو په دې حمله کښې بنو بکر سره امداد اوکړو.عکرمه بن ابی جهل، صفوان بن اميه و سهيل بن عمرو وغيره پخپله په دې حمله کښې شريك شو.خزاعه په حرم کښې پناه واخستله.خوهلته هم هغوی ته پناه ملاؤ نشوه.اوهغوی قتل کړې شو.او لوټ کړې شو.(١)

قريشو دا د صلح حديبيه ښکاره خلاف ورزی اوکړه.ځکه چه د صلح حديبيه په شرطونو کښې دا خبره شامله وه،چه نه به مسلمانان د قريشو حليفو قبيلو سره جنګ کوی.او نه به قريش د مسلمانانو حليف قبيلو خلاف د جنګ کاروائی کښې برخه اخلی.دلته قريشو ددې شرط خلاف ورزی اوکړه.اود مسلمانانو حليف بنو خزاعه خلاف ئې باقاعده په جنګ کښې حصه واخسته.اودغه شان د لسو کالو دپاره چه کومه معاهده شوې وه.هغه ئې ماته کړه.

عمروبن سالم د څلويښتو کسانو يو وفد واخستل.اود قريشو د معاهده صلح د خلاف ورزۍ ګيلې اود نبی ﷺ نه د مدد طلب کولو په غرض مدينه منورې ته حاضر شو.او ډير دردناك اشعار ئې اووئيل.او د نبی ﷺ نه ئې مدد اوغوښتل.(٢)

نبی ﷺ قريشوته پيغام اوليږلو،چه په درې خبرو کښې يوه خوښه کړئ.① د بنو خزاعه د مقتولينو ديت ادا کړئ.② يا د بنو بکر د معاهدې نه جدا شئ.③ ياد صلحې دمعاهدې د منسوخ کيدو اعلان اوکړئ.

قرطه بن عمرو د قريشو دطرفه جواب ورکړو،او وې وئيل.چه مونږ دريمه خبره اختياروو.نو قاصد دهغه جواب راوړو ،او مدينې منورې ته واپس شو.د قاصدد روانيدو نه سمدستی روسته قريشو په خپل بيوقوفتوب باندې پښيمانتيا او ندامت ورغلو.(٣)

---

(١) اوګورئ سيرت ابن هشام مع الروض الانف (٢\٢٦٤) زاد المعاد (٣\٣٩٤و ٣٩٥)_

(٢) په سيرت ابن هشام کښې هغه اشعار داسې منقول دی.

يا رب إنی ناشد محمدا	حلف أبينا وأبيه ألا تلدا
قد كنتم ولدا وكنا والدا	ثمت أسلمنا فلم ننزع يدا
فانصر هداک الله نصراً اعتدا	وادع عبادالله ياتوا مددا
فيهم رسول الله قد تجردا	إن سيم خسفا وجهه تربدا
فی فيلق كالبحر مزبدا	إن قريشاً أخلفوک الموعدا
ونقضوا ميثاقک المؤكدا	وجعلوا إلی فی كداء رصدا
وزعموا أن لست أدعو أحدا	وهم أذل وأقل عددا
هم بيتونا بالوتير هجدا	وقتلوا ركعاً وسجداً

سيره ابن هشام مع الروض الأنف (٢\٢٦٥)_

(٣) زرقانی (٢\٢٣٦)_

د قريشو د طرفه د تجديد معاهدې كوشش: قريشو ابو سفيان د معاهدې د تجديد دپاره مدينې منورې ته د نبی ﷺ په خدمت كښې راوليږل.ابو سفيان راغلو.اود نبی ﷺ په خدمت كښې حاضر شو. خو اول خپلې لور ام المومنين حضرت ام حبيبه ﷞ كره ورغلو.په كور كښې د نبی ﷺ بستره خوره شوې وه.ام المومنين هغه بستره راغونډه كړه.ابو سفيان ډير په حيرانتيا سره تپوس اوكړو.بچې تا دا بستره راغونډه كړه.دا بستره دې زما قابله اونه ګڼړله.اوكه زه دې د دې بسترې قابل اونه ګڼړلم.ام المومنين اووئيل.ته مې ددې بسترې قابل اونه ګڼړلې.دا د رسول الله ﷺ بستره ده.په دې باندې يو مشرك څنګه كيناستې شي؟ ابو سفيان چه دا غير متوقع جواب واوريدو.نو وې وئيل.په الله قسم لورې ته زمانه پس په شر كښې اخته شوې ئې.ام المومنين اوفرمائيل.په شر كښې نه.بلكه د كفر دتيرې نه رابهر شوې يم.اوپه اسلام كښې داخل شوې يم.(1) بيا ابو سفيان مسجد نبوی ته داخل شو.او نبی ﷺ ته ئې د تجديد معاهدې خبره اوكړه.نبی ﷺ خاموش شو.كله چه د دربار رسالت نه څه جواب ملاؤ نشو.نو دې حضرت ابوبكر ﷛ ته ورغلو.حضرت ابوبكر ﷛ اووئيل. زه څه نشم كولې.حضرت فاروق ﷛ ته ورغلو.اود تجديد معاهدې سفارش ئې اوكړو.هغه اووئيل.

قوله: أنا أشفع لكم إلى رسول الله ﷺ؟ والله لو لم أجد إلا الذر لجاهدتكم به: زه رسول الله ﷺ ته ستا سفارش اوكړم؟كه زما سره تاسو سره د جنګ دپاره هيڅ هم نه وی.نو هم به تاسو سره جهاد كوم.

چه ددې ځائې نه مايوسه شو.نو بيا حضرت على ﷛ ته ورغلو.حضرت على ﷛ ورته اووئيل.چه رسول الله ﷺ كوم قصد او اراده كړې ده.اوس په چا كښې دا جرات نشته.چه هغه نبی ﷺ سره په هغه باره كښې خبره اوكړی.ابوسفيان حضرت على ﷛ ته منت اوكړو.چه ماته خو څه طريقه اوښايه.چه زه اوس څه اوكړم.حضرت على ﷛ ورته اووئيل.زما په ذهن كښې خو صرف دومره خبره راځی.كه ته مناسب ګڼړې.نو داسې اوكړه.چه جمات ته لاړ شه.او اعلان اوكړه.چه زه د صلح د تجديد دپاره راغلې يم.(2) نو ابو سفيان راغلو.او اعلان ئې اوكړو.او واپس مكې مكرمې ته راړلو.دمكې خلقو ته چه كله صورتحال معلوم شو.نو هغوی اووئيل.نه خودا صلح ده.چه مونږ غلې كينو.او نه دا د جنګ خبر دې.چه مونږ دې دپاره تيارى اوكړو.

دمكې د فتحې تيارى: رسول الله ﷺ د ابوسفيان د واپسئ نه پس د فتح مكه تيارى شروع كړه.او صحابو ﷡ ته ئې اووئيل.چه دا پټه ساتئ.ددې ښكاره كول نه دى پكار.په دغه دوران كښې حضرت حاطب بن ابى بلتعه د اهل مكه په نوم يو خط اوليكل.په هغې كښې د رسول الله ﷺ د مكې د فتحې د تيارئ اطلاع وركړې شوې وه.دا خط د يوې ښځې په لاس مكې

(1) السيرة الحلبية (۷۲\۳) والكامل لابن الأثير (۱۶۳\۲)_

(2) سيرة ابن هشام مع الروض الأنف (۲۶۵\۲) والكامل لابن الأثير (۱۶۳\۲) وزاد المعاد (۳۹۷\۳و ۳۹۸) والسيرة الحلبيى (۷۳\۳)_

ته روان كړې شوې وو.خوالله تعالى دوحى په ذريعه نبى ﷺ ته خبرور كړو.اوهغه خط اونيوې شو. د دې تفصيل وړاندې تير شوې دې.

د اسلامى لښكر روانيدل: رسول الله ﷺ د لس زره لښكر سره مكې مكرمې ته روان شو.دا د رمضان لسم تاريخ۸ھ د جنورۍ ٦٣٠ ء واقعه ده.(١) په ازواجو كښې حضرت ام سلمه او حضرت ميمونه رضي الله عنهما د نبى ﷺ سره وې.په مقام ذوى الحليفه يا مقام جحفه كښې حضرت عباس د خپل اهل وعيال سره مدينې منورې ته هجرت كونكى ملاؤ شو.حضرت عباس وړاندې ايمان راوړې وو.خو د رسول الله په حكم سره په مكه كښې اوسيدو.حضرت عباس رضي الله عنه سامان مدينې منورې ته اوليږل.اوپه خپله داسلامى لښكر سره شو.اود قريشو خبرونه به ئې نبى ﷺ ته رارسول.(٢) په مقام ابواء كښې د نبى ﷺ د ترۀ خوئې حضرت ابوسفيان بن حارث او د تررو (دپلار خور) خوئې حضرت عبدالله بن ابى اميه د مكې نه مدينې منورې ته هجرت كولو چه نبى ﷺ سره ملاؤ شو.او د نبى ﷺ په لاس باندې مشرف په اسلام شو.(٣) د مدينې منورې نه د روانيدو په وخت كښې ټولو صحابه روژه دار وو.چه مقام كديد ته اورسيدل.نو نبى ﷺ د صحابو رضي الله عنهم د مشقت د وجې روژه ماته كړه.او صحابو رضي الله عنهم هم د نبى ﷺ په اتباع كښې روژه ماته كړه.(٤) د مقام كديد نه لاړل او د ماختون اسلامى لښكر مرالظهران ته اورسيدل.هلته ډيره شو.نبى ﷺ حكم وركړو.چه ټولې قبيلې دې خپلې خپل اورونه جدا جدا اولګوى.دغه شان ټوله صحراء د رڼاګانو يوه نظاره شوه.(٥)

قريشو سره د خپلې وعده خلافۍ په وجه دا فكر شوې وو.چه په هر وخت كښې مسلمانان په مكه باندې حمله كولې شى.ددې وجې د شپې د تحقيق حال دپاره ابوسفيان ، بديل بن ورقاء ،او حكيم بن حزام د مكې نه راووتل.چه مقام مر الظهران ته اورسيدل.او اورونه ئې اوليدل.ابوسفيان اووئيل.دا اور دلته څنګه دې؟ بديل اووئيل. د بنو خزاعه دې.ابوسفيان اووئيل.د خزاعه دومره لښكر دكوم ځائې نه راغلو.اوس لا دې كسانو داور په باره كښې تخمينې لګولې.چه د رسول الله ﷺ په حفاظت باندې مقرر څو صحابو رضي الله عنهم دوى اوليدل. اواونيول.حضرت عباس رضي الله عنه د رسول الله ﷺ په خچر باندې سور ګيرچاپيره ګرځيدلو.چه ابوسفيان طرف ته راغلو.هغه ئې خپل ځان پسې روسته كينولو.او د رسول الله ﷺ په خدمت كښې حاضر كړو.او دنبى ﷺ نه ئې د هغه دپاره پناه ا وغوښتله.حضرت عمرچه ابو سفيان اوليدل.نو توره ئې راواخستله.او په هغه پسې شو.اود رسول الله ﷺ نه ئې د هغه د ختې وهلو اجازت اوغوښتلو.حضرت عباس اووئيل.يارسول الله ده ته ما پناه وركړې ده.حضرت

---

١) البداية والنهاية (٣٧٨\٤)_ وسيرة النبى ﷺ (٢٩٤\١١)و طبقات ا بن سعد (١٣٥\٢)_
٢) سيرة مصطفى (١٣\٣) والكامل لابن الأثير (١٦٤\٢)_
٣) البداية والنهاية (٢٨٧\٤)_
٤) البداية والنهاية (٢٨٦\٤)_
٥) طبقات ابن سعد (١٣٥\٢)_

عمر ﷺ چه كله د ابوسفيان په قتل باندې اصرار اوكړو.نو عباس ﷺ اووئيل. عمرا كه دې د بنو عدى ځنې وو.نوتا به دده په مرګ باندې هيڅ كله دومره اصرار نه وو كړې.خوچونكه دې د بنو عبد مناف سره تعلق ساتى.ځكه ته دده په قتل باندې دومره اصرار كوې.حضرت عمر ﷺ اووئيل.

قوله: مهلا يا عباس،فوالله لإسلامك يوم أسلمت كان أحب إلى من إسلام الخطاب لوأسلم،ومابي إلا أني قدعرفت أن إسلامك كان أحب إلى رسول الله من إسلام الخطاب: (١) اودريږه عباسه ستا اسلام په الله قسم دې چه ماته (دخپل پلار) خطاب د اسلام راوړو نه زياته خوښ وو.ځكه چه ماته معلومه وه.چه رسول الله ﷺ ته ستا اسلام راوړل د خطاب داسلام راوړو نه زيات خوښ وو.

رسول الله ﷺ عباس ته اووئيل. ننه شپه ابوسفيان خپلې خيمې ته بوځه، او صبا د صحر نې ماته راوله.ابوسفيان دحضرت عباس ﷺ سره خيمې ته لاړل.او حكيم بن حزام او بديل بن ورقاء دواړه د نبى ﷺ په خدمت كښې حاضر شو.اوپه اسلام مشرف شو.

په راروان صبا ابوسفيان د نبى ﷺ په خدمت كښې حاضر شو.او اسلام ئې راوړو.،په شروع شروع كښې ابوسفيان ته د اسلام په باره كښې تذبذب وو،خوبيا هغه تذبذب ختم شو،او د اسلام دپاره دوى لوئې قربانيانې وركړې.(٢)

حضرت عباس ﷺ رسول الله ﷺ ته اووئيل. يارسول الله ابوسفيان د مكې سردار دې. ته ده ته څه امتياز وركړه.رسول الله ﷺ اوفرمائيل.اعلان اوكړئ.كوم كس چه د ابوسفيان كور ته داخل شو.هغه به په امن وى.ابوسفيان اووئيل. يارسول الله زما په كور كښې تول كسان څرته راتلې شى.نبى ﷺ اوفرمائيل.كوم كس چه مسجد حرام ته داخل شو.هغه دپاره هم امن دې.ابوسفيان اووئيل.په جمات كښې هم دومره ګنجائش نشته.نو نبى ﷺ اوفرمائيل.بنه ده چه كوم كس د خپل كور دروازه بنده كړى.او په كو ركښې كينى.دهغه دپاره هم امن دې.(٣)

بيا رسول الله ﷺ حضرت عباس ته اوفرمائيل.ابوسفيان دې دغر سر ته بوځى. اواودرولې شى.په كومه چه اسلامى لښكرې تيريږى.دې دپاره چه دې ښه ددې مشاهده اوكړى.

په بله ورځ د مكې طرف ته د روانيدو اعلان اوشو.د لسو زره قدسيانو پاكبازو جمعيت مكې طرف ته روان شو.ابوسفيان به تپوس كولو،.دا څوك دى؟ حضرت عباس ﷺ به ورته بيانول چه دا قبيله غفار ده.دا سعدبن هذيم ده.دا سليم ده.بيا يو لوئې لښكر راغلو.چه د وادئ (خوړ) نه تيريدل.ابوسفيان چه هغه اوليدل.نو حيران شو اوتپوس ئې اوكړو.دا څوك دى؟ حضرت عباس ﷺ اووئيل. دا انصار دى.دانصارو بيرغ د حضرت سعد بن عباده ﷺ سره وه.چه ابوسفيان ئې اوليدل.نو د حضرت سعد حميت په جوش كښې راغلو.اودهغه د

---

(١) د تفصيل دپاره اوګورئ البداية والنهاية (٢٨٩\٤و ٢٩٠) وزد المعاد (٣٠٢\٣)_

(٢) الكامل لإبن الأثير (١٦٥\٢) والبداية والنهاية (٢٨٩\٤)_

(٣) دلائل النبوة للبيهقى (٣٢\٥) باب نزول رسول الله ﷺ بمر الظهران)_

ژبې نه دا جمله اووتله.«اليوم يوم الملحمة اليوم تستحل الكعبة» نن د جنګ ورځ ده.نن به كعبه د قتل وقتال دپاره حلاله كړې شي.چه دا جمله ئې واوريده.نود ابوسفيان زړه اوويرېدل .هغه حضرت عباس رضي الله عنه ته اوونيل. ابوالفضل تا واوريده.چه سعد بن عباده اوس څه اووئيل.په دې كښې د رسول الله ﷺ ډله د ابوسفيان په خواه كښې تيريده .ابوسفيان اووئيل.يارسول الله تاسو واوريدل.چه سعد څه اوونيل.نبي ﷺ اوفرمائيل .څه ئې اوونيل.ابوسفيان ورته خبره دوباره اوكړه.نوددواړو جهانو سردار اوفرمائيل .«كذب سعد ولكن هذا اليوم يعظم الله فيه الكعبة ويوم تكسى فيه الكعبة» سعد صحيح نه دى وئيلى.په نن ورځ خو به الله تعالى د كعبې د تعظيم انتظام اوكړى.او كعبې ته به غلاف واچولې شي.

ددې نه پس نبي ﷺ حكم وركړو.چه د سعد بن عباده رضي الله عنه نه دې بيرغ واخستې شي.اودهغه خوئې قيس بن سعد رضي الله عنه ته دې وركړې شي.(١) دا حكم نبي ﷺ ددې دپاره وركړو.چه حضرت سعد ته تنبيه اوشي.خودا حكم د حضرت سعد رضي الله عنه د خفګان سبب نه وو.ځكه چه بيرغ هم په خپل كور كښې پاتې شوه.دخپل لاس په ځائې د خوې په لاس كښې شوه.

ابوسفيان چونكه د مكې سردار وو.ددې وجې هغه سره د اهل مكې فكر وو. په تلوارد اسلامى لښكر نه وړاندې اووتل.او مكې ته داخل شو.او اعلان ئې اوكړو .چه اسلامى لښكر راروان دې.اسلام راوړئ.نو محفوظ به شئ.يا زما كور ته داخل شئ.يا دخپلو كورونو دروازې بندې كړئ.اويا مسجد حرام ته لاړ شئ.نو په امن به شئ.چه د ابوسفيان دا اعلان ئې واوريده.نودهغه ښځه هنده راغله.او ابوسفيان ئې د ګيرې نه اونيولو او وې وئيل.«يا آل غالب : إقتلوا هذا الشيخ الأحمق» ابوسفيان ښځې ته اوونيل.«إرسلي لحيتي واقسم لئن لم تسلمي أنت لتضربن عنقك أدخلي بيتك» (٢) زما ږيره پرېږده.زه قسم خوروم.او وايم.كه تا اسلام قبول نكړو. نو ستا څټ به قلم كولې شي.كور ته ننوځه.

مكې مكرمې ته داخليدل: دمكې مكرمې پورتنى طرف ته ،،كداء «بضم الكاف والمد» وئيلى شى.او ښكتنى طرفته ،،كدى،، (بضم الكاف والقصر) وئيلې شى.(٣) نبى كريم ﷺ د ،،كداء ،، طرف نه مكې ته داخل شو.او حضرت خالد بن وليد رضي الله عنه ته ئې د انصارو يوه ډله وركړه.د ،،كدى،، طرف نه ئې ورته د داخليدو حكم اوكړو.(٤) اوهغه ته نبى ﷺ فرمائيلى وو.چه چاته به تعرض نشى كولې.خوكه څوك مقابلې ته راشى.نو «فاحصد وهم حصدا حتى توافوني على الصفاء» (٥)

---

(١) اوګورئ دلائل النبوة للبيهقى (٣٨\٥) والبداية والنهاية (٢٩٠\١٤) وصحيح بخارى كتاب المغازى باب أين ركز النبى ﷺ الراية يوم الفتح رقم الحديث ٤٢٨٠)_

(٢) الكامل لابن الأثير (١٦٦\٢)_

(٣) الروض الأنف (٢٧٠\١٢)_

(٤) البداية والنهاية (٢٩٢\١٤) وعمدة القارى (٢٨٠\١٧)_

(٥) زاد المعاد (٤٠٤\٣)_

حضرت خالد بن وليد ﷺ چه د كوم طرف نه داخليدو.هلته د قريشو څو (اوباش) خوشاتاري (لوفران) جمع شوى وو.او مقابله كول ئې شروع كړو.حضرت خالد بن وليد ﷺ كوشش اوكړو. چه دجنګ نوبت رانشي.خوهغه خلق نه منع كيدل .اوور كوتي غوندې جنګ اوشو.په هغې كښې دوه مسلمانان او د يو روايت مطابق درې مسلمانان شهيدان شو.په هغې كښې حضرت كرزبن جابر فهري،حضرت حبيش بن اعشر او حضرت مسلمه بن الميلاء شامل وو.اود كافرانو دولس (١)اود يو روايت مطابق څلوريشت كسان قتل شول.(٢) كله چه نبى ﷺ تورې پرقيدونكي اوليدې.اوصورتحال ئې معلوم كړو.نو حضرت خالد بن وليد ﷺ پوره خبره بيان كړه.نبى ﷺ اوفرمائيل.څه چه په تقدير كښې وو.په هغې كښې خير دې.(٣)

دنبى ﷺ دپاره نن ورځ د خوشحالئ او مسرت ورځ وه.دكوم زمكې نه چه په دوى باندې د غرونو پشان ظلمونه شوى وو.او دوى ويستلي شوى وو.چرته چه د دوى مظلومان ملګرى په سوزونكى شګه باندې سملولى شول.اوچرته چه د توحيد آواز اوچتول خپل مرګ ته دعوت وركول وو.نن الله تعالى د اوږد او د صبر د مراحلو طې كولو نه پس دوى ته په دغه زمكې كښې فاتحانه شان باندې د داخليدو موقع وركړه.اوهغه وخت راغلو.چه نبى ﷺ حرم مكه د ګفراو شرك د ګندګو نه پاك كړى.او د الله تعالى په دې كور كښې بيا د توحيد آوازونه اوچت شى.دكوم خائې مقدس فضاګانې چه د صدو پورې د توحيد د آوازونو نه معمور وې.اواوس هغه د (٣٦٠) بتانو ميله جوړه شوې وه.خو د دواړو جهانو سردار حضرت محمد ﷺ دخوشحالئ او مسرت په دې موقع د فخراوغرور طريقه اختيار نكړه.بلكه د انكسارئ او عاجزئ ئې دا حالت وو.چه په اوښه باندې سور وو.زړه ئې د شكر د جذباتو نه ډك وو.او په ژبه ئې د سورة فتح تلاوت جاري وو.او سر مبارك ئې د عاجزئ د وجې ټيټ د پردې لرګى سره لګيدل.(يعنى هغه لرګې چه په هغې كښې ئې پرده اويزانده كړې وه) (٤)

چه مكې مكرې ته داخل شو.نو د ټولو نه وړاندې ئې د حضرت ابوطالب لور حضرت ام هانى كور ته تشريف يوړو.غسل ئې اوكړو.او اته ركعته مونځ ئې اوكړو .د اهل علم په اصطلاح كښې دې مونځ ته ،،صلاة الفتح،، وائى.(٥)

د نبى ﷺ دقيام دپاره په هغه شعب ابى طالب كښې خيمه اولګولې شوه.چرته چه په ابتداء د اسلام كښې قريشو او بنو كنانه په شريكه بنو هاشم او بنو المطلب محصور كړى وو.

مسجد حرام ته داخليدل: ددې نه پس نبى ﷺ مسجد حرام ته راغلو.اود خانه كعبې طواف ئې اوكړو.او د خانه كعبې نه ګيرچاپيره چه د درې سوه او شپيته بتانو كوم انبار لګيدلې

---

(١) زاد المعاد (٤٠٥\٣) وسيرت ابن هشام مع الروض الأنف (٢٧٢\٢) دسيرت ابن هشام په روايت كښې د ديارلسو كسانو ذكر هم شته۔

(٢) سيرت حلبية (٨٣\٣)_

(٣) فتح الباري(١١\٨)_

(٤) السيرة الحلبية (٨٤\٣)_

(٥) زاد المعاد (٤١٠\٣)_

وو. نبى ﷺ به يو يو بت ته د خپل شل (ورکوټې لرګې) په سوکه باندې اشاره کوله. او د قرآن کريم دا ايت به ئې لوستل. ﴿وَقُلْ جَآءَ الْحَقُّ وَزَهَقَ الْبَاطِلُ ۚ إِنَّ الْبَاطِلَ كَانَ زَهُوقًا﴾ [1]
دطواف د فراغت نه پس ئې عثمان بن طلحه راغوښتل.او د خانه کعبې کنجيانې ئې ترې واخستې.بيت الله ئې کهولاؤ کړو.اوپه دې کښې دننه جوړ شوى څو تصويرونه وو.دټولو د ورانولو حکم ئې اوکړو.حضرت عمر ﷺ دننه لاړل.اوچه څومره تصويرونه وو.هغه ټول ئې وران کړل.بيا نبى ﷺ حضرت بلال او حضرت اسامه خان سره واخستل.او دننه ورننوتل.اود تکبير مقدسو آوازونو باندې ئې د هغې فضاګانې منورې کړې.[2]
چه بهرته راووتل.نو مسجد حرام ټول ډک وو.اود پښې کيخودو ځائې نه وو.د خلقو انتظار وو.چه نن به نبى ﷺ د خپلو هغه مخالفينو په باره کښې څه حکم کوى.چا چه دخپل ژوند ټول قوتونه دوى په تکليف ورکولو اود دين اسلام د تبليغ په لار کښې ئې د رکاوټ جوړلو دپاره وقف کړى وو.نبى ﷺ هغه خطبه اوونيله. کومه چه د جاهليت د رسمونو د باطلوالى اوحتمولو او دانسانى مساوات په درس باندې مشتمله وه.د خطبې نه پس نبى ﷺ د مکې قريشو طرف ته اوکتل.او وې ونيل.«يامعشر قريش ما ترون أنى فاعل بكم» ستاسو څه خيال دې چه زه به تاسو سره څه کوم.؟ قريشو اووئيل. «خيرا أخ كريم وابن أخ كريم» دنيکئ ته شريف ورور ئې اود شريف ورور ځوئې ئې.نبى ﷺ اوفرمائيل.«لا تثريب عليكم اليوم اذهبوا فأنتم الطلقاء» په تاسو نن څه ملامتيا نشته.ځئ تاسو ټول آزاد ئې.

د کعبې په چهت باندې اذان: دچه ماسپخين د مانځه وخت شو.نو نبى کريم ﷺ حضرت بلال ﷺ ته حکم اوکړو،چه د کعبې د چهت ته اوخيژه او اذان اوکړه،د څو لمحو تيريدو نه پس د حضرت بلال ﷺ داذان آوازونه د مسجد حرام په پاکو فضاګانو کښې غريدل .عتاب بن اسيد او خالد بن اسيد د کعبې په صحن کښې ناست وو،چه اذان ئې واوريدل.نو وې ونيل. الله تعالى زمونږ د پلار عزت کړې دې.چه ددې آواز د اوريدو نه وړاندې ئې هغه د دنيا نه رخصت کړې دې.رسول الله ﷺ چه کله دهغوى طرف ته تيرشو،نوورته ئې اووئيل.څه چه تاسو اووئيل.الله تعالى ماته د هغې خبر راکړو،اوهغوى چه څه وئيلى وو.هغه ئې ورته بيان کړو. عتاب بن اسيدچه کله خپله خبره درسول الله ﷺ د ژبې نه واوريده.نو په اسلام مشرف شو.[3]

---

[1]) الأسراء :٨١) اوګورئ زاد المعاد (٤٠٦\٣) وصحيح مسلم كتاب الجهاد رقم الحديث ٤٣٨٩)_
[2]) فتح البارى (١٧\٨) و زاد المعاد (٤٠٦\٣و ٤٠٧)_
[3]) زاد المعاد (٤١٠\٣) وسيرت ابن هشام (٤١٣\٢)..
د سيرت په کتابونوکښې خطبه داسې منقول ده،
لاإله إلا الله وحده لا شريک له،صدق وعده . ونصر عبده، وهزم الأحزاب وحده، ألا كل مائرة أو مال أو دم ،فهو تحت قدمى هذا إلا سدانة البيت وسقاية الحجاج. ألا وقتل الخطا شبه العمد السوط والعصا، ففيه الدية مغلظة مائة من الإبل أربعون منها فى بطونها أولادها .يا معشر قريش إن الله قد ذهب عنكم نخوة الجاهلية وتعظمها بالأباء .الناس من آدم وآدم من تراب. ثم تلا هذه الآية.... [بقيه حاشيه په راروانه صفحه....

رسول اللهﷺ هغه د مکې والی جوړ کړو.او ترمرګه پورې هم د مکې والی وو.د دوی وفات هم په هغه ورځ شوې وو،په کومه ورځ چه حضرت ابوبکرصدیقؓ وفات شوې وو.[1]

د غزوه حنین نه په واپس راتلو کښې د حضرت ابومحذوره د مسلمانیدو مشهوره واقعه پیښه شوه.چه دحضرت بلالؓ د اذان آواز ئې واوریدو،نوهغه د ټوقو په طرز د اذان نقل کولو.رسول اللهﷺ دهغه د حاضرولو حکم اوکړو.چه هغه راغلو،نو نبیﷺ په هغه باندې اذان اوکړو،اوهغه په اسلام مشرف شو.نبیﷺ دې د مسجد حرام موذن مقرر کړو.[2]

عام بیعت: بیا رسول اللهﷺ د سړواو ښځو نه بیعت اخستل شروع کړو.د سړو نه به ئې په اسلام اوجهاد باندې بیعت اخستل،اود ښځو نه به ئې د هغه کارونو بیعت اخستل.دکومو ذکر چه په سورة ممتحنه کښې د بیعت النساء په آیت کښې مذکور دې﴿يَآأَيُّهَا النَّبِيُّ إِذَا جَآءَكَ الْمُؤْمِنٰتُ يُبَايِعْنَكَ عَلٰٓى أَنْ لَّا يُشْرِكْنَ بِاللّٰهِ شَيْئًا﴾(الخ) [3]

د هنده سره بیعت: په دغه ښځو کښې د بیعت دپاره د رئیس العرب عتبه لور اود حضرت امیر معاویه مور حضرت هندهؓ هم راغلې وه.دا هم هغه هنده ده.چا چه د حضرت حمزه د قتل حکم ورکړې وو.اود هغه سینه ئې شلولې وه،او اینه (کلیجی) ئې چیچلې وه.خو الله تعالی دهغې په زړه کښې داسلام ابدی سعادت لیکلې وو.د نبی ﷺ په خدمت کښې حاضره شوه.رسول الله ﷺ ورته د بیعت په وخت کښې اوفرمائیل.

دالله سره څوك مه شریکوه.

هنده: دا اقرار تاسو د سړو نه خو نه دې اخستې.خوبیا هم ماته منظور دې.

رسول اللهﷺ : غلا مه کوه.

هنده: زه دخپل خاوند ابوسفیان د مال نه څه غلا کوم.معلومه نه ده چه دا هم په غلا کښې راځی که نه؟ رسول الله ﷺ ورته اوفرمائیل.دخپلوبچو دپاره په اندازه د ضرورت اخستې شې.

رسول اللهﷺ: زنا مکوه.

هنده: آیا یوه شریفه ښځه زنا کولې شی.

رسول اللهﷺ : اولاد مه قتلوه.

هنده: «ربيناهم صغاراً ،وقتلتهم يوم بدر كباراً،فأنت وهم أعلم» یعنی مونږ دخپل اولاد په ماشوموالی کښې تربیت کړې وو.اوپه جنګ بدر کښې تا هغوی قتل کړل. اوس ته اوهغوی

.....دتیرمخ بقیه] ((يا أيها الناس إنا خلقناكم من ذكر وأنثى وجعلناكم شعباً وقبائل لتعارفوا.إن كرمكم عندالله أتقاكم. إن الله عليم خبير)) الحجرات:١٣) ثم قال يا معشر قريش ما ترون أني فاعل بكم؟ قالوا: خيراً أخ كريم وابن أخ كريم قال فإني أقول لكم كما قال يوسف لأخوته ، ((لا تثريب عليكم اليوم ،إذهبوا فأنتم الطلقاء)) وانظر زاد المعاد (٤٠٧\٣و ٤٠٨) وابن هشام (٤١٢\٢)_

[1]) الاصابه فی تمیز الصحابه (٤٥١\٢) د دوی د وفات په باره کښې ابن حجردویم قول دا نقل کړې دې.چه د حضرت عمرؓ د خلافت په آخری ورځو کښې د دوی وفات شوې دې.والله اعلم.)_

[2]) د تفصیل دپاره اوګورئ سیرت مصطفی (٣٢\٣)_

[3]) سورة الممتحنة :١٢) الكامل لابن الأثير(١٧١\٢)_

په خپلو کښې سره پیش شي:چه حضرت عمرﷺ دا واوریدل.نوپه خندا شو.
رسول اللهﷺ : د نیکۍ په کار کښې نافرماني اودحکم مخالفت مکوه.
هنده: مونږ چه دې مجلس ته راغلی یو.نو ستا د نافرمانۍ خیال قدرې مو نه دې راوړې.
د بیعت نه پس رسول اللهﷺ د دې دپاره دمغفرت دعا اوکړه.هندۀ اووئیل. یا رسول اللهﷺ د اسلام نه وړاندې ستاسو د مخ نه زیاته مبغوض ماته بل مخ نه وو.او اوس ستاسو دمخ نه زیات بل مخ ماته محبوب نشته.نبیﷺ ورته اوفرمائیل.اوس به په محبت کښې نور هم زیادت کیږی.(١)
مباح الدم ګرځولی شوی مجرمان: دفتحې په وخت کښې څه حضرات داسې وو.چه نبیﷺ هغوی لره مباح الدم ګرځولی وو.دهغوی په تعداد کښې د ارباب سیر روایات مختلف دی. عام اهل سیر لس،ابن اسحاق اته،د ابوداود او دارقطنی په روایت کښې د شپږو کسانو ذکر دې.(٢) اوحافظ مغلطائی پنځلس نومونه په مختلفو حوالو سره ذکر کړی دی.په دغه پنځلسو کښې خو اته دنبیﷺ په خدمت کښې حاضر شو.توبه ئې اوویستله.او اسلام ئې قبول کړو.پنځه قتل کړې شول.یو نجران ته اوتختیدل .اوهلته په حالت د کفر کښې مردار شو.اود یو په اسلام راوړلواوقتل کولوکښې اختلاف دې.په دې ترتیب سره دا ټول پنځلس کسان شو.
کوم اته کسان چه د نبیﷺ په خدمت کښې حاضر شواو اسلام ئې قبول کړلو.د هغوی نومونه دا دی.
① **حضرت عکرمه بن ابی جهل رضی الله عنه:** دې داسلام په سختو دشمنانوکښې وو.او دخپل پلار ابوجهل پشان به د اسلام خلاف سازش کښې دهرچا نه وړاندې وو.رسول اللهﷺ دې مباح الدم ګرځولې وو. د مکې دفتحې نه پس دې یمن ته تختیدلې وو.دده ښځې ام حکیم بنت حارث اسلام قبول کړو.اودربارنبوی کښې حاضره شوه. د نبیﷺ نه ئې د خپل خاوند دپاره امان طلب کړو.بل طرف ته حضرت عکرمه ته د حسن اتفاق سره دا واقعه پیښه شوه.چه کله هغه د ساحل نه په کشتۍ باندې سور شو.نو طوفان کشتۍ راګیره کړه.عکرمه دخپل مدد دپاره لات او غزی راوبلل.په کشتۍ کښې چه کوم موجود خلق وو ،هغوی اووئیل..دلته د لات او عزی څه فائده نه ورکوی.دا خبره د حضرت عکرمه زړه ته پریوته،

---
١) الکامل لابن الأثیر (١٧١\٢و ١٧٢) وسیرت مصطفی (٣٥\٣و ٣۶)_
٢) ابن سعد په طبقات کښې لیکی.((وامر بقتل ستة نفر وأربع نسوة...)) اوګورئ طبقات ابن سعد (١٣۶\٢) ابن اسحاق اته نومونه شمارلی دی.اوګورئ سیرت ابن هشام (٧٣\٢و ٧٤) امام ابوداود په کتاب الجهاد کښې باب قتل الاسیر کښې د شپږو کسانو ذکر کړې دې.چه په هغوی کښې څلور سړی اودوه ښځې شامل دی.(اوګورئ سنن ابو داود (٥٩\٣) کتاب الجهاد باب قتل الاسیر رقم ٢۶٨٣) علامه ابن اثیر دولس کسان ذکر کړی دی.په هغوی کښې اته سړی او څلور ښځې شامل دی.(اوګورئ الکامل لابن الأثیر ١۶٨\٢و ١٧٠) دارقطنی شپږ کسان ذکر کړی دی.(اوګورئ الاصابة فی تمیز الصحابة (٤٩٧\٢) ترجمه عکرمة أبی جهل)_

دوی اووئیل.، که په دریاب کښې دوی څه فائده نشي ورکولې.نو په اوچه بهم هم فائده نشي ورکولې.اوهم په هغه وخت کښې دوی دا عزم اوکړو.که د طوفان نه ورته الله تعالی نجات ورکړو.نو د رسول اللهﷺ په خدمت کښې به حاضریږم.او اسلام به قبلوم.
دعکرمه ښځه امّ حکیم د خپل خاوند په لټون کښې یمن طرف ته اووتله.اوپه ساحل باندې هغه سره ملاؤ شوه.عکرمه ته ئې اووئیل.،ستا دپاره ما د رسول اللهﷺ نه امان حاصل کړې دې.،حضرت عکرمه د هغې سره د نبیﷺ په خدمت کښې حاضر شو.او په اسلام مشرف شو[1] اوبیا د اسلام دپاره دوی ډیرې نه هیرونکې قربانیانې ورکړې.ټول عمر ئې د اسلام د ترقئ دپاره جهاد اوکړو.د اسلامی تاریخ په مشهور جنګ یرموک کښې دوی.اعلان اوکړو، څوك ماسره بیعت علی الموت کوی؟ څلور سوو کسانو ورسره بیعت علی الموت اوکړو، اود مجاهدینو دغه څلورو سوو کسانو په دشمن باندې زبردسته حمله اوکړه.تردې چه ټول شهیدان شو.کله چه اوکتلې شو، نو حضرت عکرمهؓ په بدن باندې د غشو او تورو د اویا نه زیاتې نښې وې.[2] رضی الله عنه ورضی عنه.

④ **حضرت عبدالله بن سعد بن ابی سرح:** دې اول مسلمان شوې وو.او د رسول اللهﷺ کاتب وحی وو.خوبیا مرتد شوې وو او مکې ته راغلې وو.دې دحضرت عثمانؓ رضاعی ورور وو.دمکې دفتحې نه پس حضرت عثمانؓ دې د رسول اللهﷺ په خدمت کښې حاضر کړو.او دوباره په اسلام مشرف شو.[3] دوی هم روسته داسلام دپاره ډیرې قربانیانې ورکړې دی. د حضرت عثمانؓ په دور خلافت کښې د افریقې په جهاد کښې دوی زبردست مجاهدانه کردار ادا کړې وو.دحضرت معاویهؓ په زمانه کښې دوی وفات شوی وو.[4]

③ **کعب بن زهیر:** دې دعربو مشهور شاعر وو.د اسلام نه وړاندې به ئې د رسول اللهﷺ په دجو کښې اشعار وئیل.دې د مکې نه تخیدلې وو.روسته مدینې منورې ته راغلو.او د رسول اللهﷺ په خدمت کښې حاضر شو،په اسلام مشرف شو.اود نبی ﷺ په مدح کښې ئې هغه مشهوره قصیده اووئیله.دکومې نه چه نن هم د عربی ادب صحراء ګونجیږی.اوکومه چه د ..قصیده بانت سعاد.، په نوم باندې مشهوره ده.[5] دهغې مطلع دا ده.

بانت سعات، فقلبي اليوم متبول   متیم أراها، لم یفد مکبول

④ **بهاء بن الاسود:** ده حضرت زینب بنت رسول اللهﷺ د هجرت په وخت کښې په نیزه باندې وهلې وه.دهغه په وجه هغه په کاڼړی باندې راپریوتله،اوحمل ئې ضائع شو.او هم په دغه بیمارئ کښې روسته هغه وفات شوه.دې هم مباح الدم ګرځولې شوې وو.خو روسته د

---

[1]) اوګورئ السیة الحلبیة (۳\۹۲و ۹۳) دغه شان البدایة والنهایة (۲۹۸\٤) وسیرة مصطفی (۳\٤۳و ٤٥)_
[2]) الإصابة فی تمیز الصحابة (۲\٤۹٦و ٤۹۷)_
[3]) البدایة والنهایة (۲۹۸\٤) دغه شان مسدرک حاکم (۳\٤٥و ٤٦) کتاب المغازی)_
[4]) د تفصیل دپاره اوګورئ الإصابة فی تمیز الصحابة (۲\۳۱۷)_
[5]) الإصابة فی تمییز الصحابة (۳\۲۹٥) ترجمة کعب بن زهیر)_

نبی ﷺ په خدمت کښې حاضرشو، او اسلام ئې راوړو. اوتوبه ئې اوويستله. ([1])

⑤ **حضرت وحشی بن حرب:** دوی حضرت حمزه رضی الله عنه شهید کړې وو. ده هم د فتح مکې په موقع اسلام راوړې وو. د دې تفصیل په غزوه احد کښې تیرشوې دې.

⑥ **عبدالله بن زبعری:** دې دعربو مشهور شاعر وو. د نبی ﷺ په مذمت کښې به ئې اشعار وئیل. توبه ئې اوویسته، اود نبی ﷺ په خدمت کښې حاضر شو، اسلام ئې قبول کړو، ([2])

⑦ **هنده بنت عتبه:** دا هم مباح الدم ګرځولې شوې وه. خوبیا د نبی ﷺ په خدمت کښې حاضره شوه. او اسلام ئې قبول کړو. تفصیل ئې اوس تیرشوې دې.

⑧ **فرتنی:** دا د عبدالله بن خطل وینځه وه. د رسول الله ﷺ خلاف به ئې اشعار وئیل. مباح الدم ګرځولې شوې وه. د فتح مکې په وخت کښې تخیدلې وه. ورسته د نبی ﷺ په خدمت کښې حاضره شوه. او اسلام ئې راوړو. د حضر عمر رضی الله عنه یا حضرت عثمان رضی الله عنه په دوره خلافت کښې وفات شوې وه. ([3])

قتل کړې شوې مجرمان: کوم کسان چه مباح الدم ګرځولی شوی وو، په هغوی کښې چه کوم پنځه قتل کړې شوی دی. د هغوی تفصیل دا دې.

① **عبدالله بن خطل:** دې اول مسلمان شوې وو. رسول الله ﷺ عامل جوړ کړو، اود صدقو اخستلو دپاره ئې لیږلې وو. ده سره یو غلام هم وو. په لار کښې ئې په یو ځائې کښې غلام ته د روټئ تیارولو دپاره اوونیل. غلام په څه وجه اوده شو. اوروټئ ئې تیاره نکړه. ابن خطل په غصه کښې راغلو، غلام ئې قتل کړو. اود صدقو اوښان ئې واخستل مرتد شو، اومکې ته راغلو. چه دلته راغلو د نبی ﷺ په هجو کښې به ئې اشعار وئیل. دده دوه وینځې وې. د سندرو مجلسونه به ئې منعقد کول، اوپه هغوی باندې به ئې د نبی ﷺ په هجو کښې اشعار وئیل. یوخودې د ناحق وینې قاتل مجرم وو. او دویم جرم ئې دارتداد وو. او دریم جرم ئې د نبی ﷺ خلاف اشعار وئیل وو. په دې درې واړو کښې د هر جرم سزا قتل دی.

دفتحې په ورځ دې د کعبې په غلاف پورې انختې وو. نبی ﷺ ته خبر اوکړې شو، چه ابن خطل د کعبې په غلاف پورې انختې دې. نبی ﷺ اوفرمائیل دې هم دغلته قتل کړئ. نو حضرت ابوبرزه اسلمی رضی الله عنه او حضرت سعدبن حریث رضی الله عنه لاړل. او دې ئې قتل کړو. ([4]) دده د قتل دا واقعه روسته د بخاری په روایت کښې راځی.

② **مقیس بن صبابه:** دې اول مسلمان شوې وو. بیا مرتد شوې وو او مکې ته راغلې وو. نمیله بن عبدالله لیثی رضی الله عنه ده لره قتل کړو([5])

---

[1]) الإصابة فی تمیز الصحابة (۵۹۷\۳، و ۵۹۸)_
[2]) اوګورئ سیرت مصطفی (۴۷\۳)_
[3]) الکامل لابن الأثیر (۱۷۰\۲)_
[4]) السیرة الحلبیة (۹۱\۳)_
[5]) الکامل لابن الأثیر (۱۶۹\۲)_

③ **حویرث بن نقید:** ده به د رسول الله ﷺ په شان کښې ګستاخانه اشعار وئیل.ددې وجې مباح الدم ګرځولې شوې وو.حضرت علی رضی الله عنه ده لره ختم کړو.(¹)

④ **حارث بن طلاطل:** ده به هم د نبی ﷺ په هجو کښې اشعار وئیل.د دې وجې دده وینه هدر شوه.او حضرت علی رضی الله عنه ده لره قتل کړو.(²)

⑤ **قریبه:** دا د ابن خطل وینځه وه.د رسول الله ﷺ خلاف به ئې اشعار وئیل.د غزوه فتح په موقع قتل کړې شوه.(³)

په مباح الدم ګرځولې شوو ښځلسو کسانو کښې ، ،هبیره بن وهب، ، هم وو. دې د فتح مکې په وخت کښې نجران طرف ته تختیدلې وو.اوهلته د کفر په حالت کښې مړ شو.(⁴)

په دې ښځلسو کښې ،ساره، ، نومې یوه ښځه هم وه.دهغې متعلق بعضې وائی.چه قتل کړې شوې وه. (⁵)اوبعضې وائی.چه اسلام ئې راوړې وو.او دحضرت عمر رضی الله عنه د زمانې پورې ژوندۍ وه.دا هم هغه ښځه وه.چه د حضرت حاطب بن ابی بلتعه رضی الله عنه خط ئې اوړې وو.او مکې ته تله.(⁶)

دغه شان د ټول ښځلس کسان شو.چه اته په کښې مسلمانان شوی وو.پنځه قتل کړې شوی وو.یو د کفر په حالت کښې مړ شوې وو.او د یو په اسلام راوړلواو قتل کښې روایات مختلف دی.

خودا ټول تفصیل د حافظ مغلطائی د تحقیق مطابق دې.د بعضې مؤرخینو خیال دې.چه صرف دوه کسان قتل کړې شوی دی.یو ابن خطل او بل مقیس بن صبابه ،اودا دواړه په قصاص کښې قتل کړې شوی وو.د دوی نه سوا به څوك نه دی قتل شوې.په کومو روایاتو کښې چه ددې دوو نه سوا د نورو کسانو د قتل ذکر دې.هغه روایات د سند په اعتبار سره یا ضعیف دی یا منقطع،نودهغې څه اعتبار نشته.(⁷) والله اعلم

[٣٠٢٥] حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ عَنْ عَمْرِو بْنِ دِينَارٍ قَالَ أَخْبَرَنِي الْحَسَنُ بْنُ مُحَمَّدٍ أَنَّهُ سَمِعَ عُبَيْدَ اللَّهِ بْنَ أَبِي رَافِعٍ يَقُولُ سَمِعْتُ عَلِيًّا رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ يَقُولُ بَعَثَنِي رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَا وَالزُّبَيْرَ وَالْمِقْدَادَ فَقَالَ انْطَلِقُوا حَتَّى تَأْتُوا رَوْضَةَ خَاخٍ فَإِنَّ بِهَا ظَعِينَةً مَعَهَا كِتَابٌ فَخُذُوا مِنْهَا قَالَ فَانْطَلَقْنَا تَعَادَى بِنَا خَيْلُنَا حَتَّى أَتَيْنَا الرَّوْضَةَ فَإِذَا نَحْنُ

---

¹) الکامل لابن الأثیر (١٦٩\٢)_
²) سیرت مصطفی (٤٧\٣)_
³) الکامل لابن الأثیر (١٧٠\٢)_
⁴) الکامل لابن الأثیر (١٦٩\٢)_
⁵) الکامل لابن الأثیر (١٧٠\٢)_
⁶) فتح الباری (١١٨\٨)_
⁷) شبلی نعمانی مرحوم او مولانا سید سلیمان ندوی په دلائلو سره ددې روایاتو ضعف ثابت کړې دې.اوګورئ سیرة النبی ﷺ (٣٠١\١و ٣٠٣)_

بِالظَّعِينَةِ قُلْنَا لَهَا أَخْرِجِي الْكِتَابَ قَالَتْ مَا مَعِي كِتَابٌ فَقُلْنَا لَتُخْرِجِنَّ الْكِتَابَ أَوْ لَنُلْقِيَنَّ الثِّيَابَ قَالَ فَأَخْرَجَتْهُ مِنْ عِقَاصِهَا فَأَتَيْنَا بِهِ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَإِذَا فِيهِ مِنْ حَاطِبِ بْنِ أَبِي بَلْتَعَةَ إِلَى نَاسٍ بِمَكَّةَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ يُخْبِرُهُمْ بِبَعْضِ أَمْرِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَا حَاطِبُ مَا هَذَا قَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ لَا تَعْجَلْ عَلَيَّ إِنِّي كُنْتُ امْرَأً مُلْصَقًا فِي قُرَيْشٍ يَقُولُ كُنْتُ حَلِيفًا وَلَمْ أَكُنْ مِنْ أَنْفُسِهَا وَكَانَ مَنْ مَعَكَ مِنَ الْمُهَاجِرِينَ مَنْ لَهُمْ قَرَابَاتٌ يَحْمُونَ أَهْلِيهِمْ وَأَمْوَالَهُمْ فَأَحْبَبْتُ إِذْ فَاتَنِي ذَلِكَ مِنَ النَّسَبِ فِيهِمْ أَنْ أَتَّخِذَ عِنْدَهُمْ يَدًا يَحْمُونَ قَرَابَتِي وَلَمْ أَفْعَلْهُ ارْتِدَادًا عَنْ دِينِي وَلَا رِضًا بِالْكُفْرِ بَعْدَ الْإِسْلَامِ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَمَا إِنَّهُ قَدْ صَدَقَكُمْ فَقَالَ عُمَرُ يَا رَسُولَ اللَّهِ دَعْنِي أَضْرِبْ عُنُقَ هَذَا الْمُنَافِقِ فَقَالَ إِنَّهُ قَدْ شَهِدَ بَدْرًا وَمَا يُدْرِيكَ لَعَلَّ اللَّهَ اطَّلَعَ عَلَى مَنْ شَهِدَ بَدْرًا فَقَالَ اعْمَلُوا مَا شِئْتُمْ فَقَدْ غَفَرْتُ لَكُمْ فَأَنْزَلَ اللَّهُ السُّورَةَ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا عَدُوِّي وَعَدُوَّكُمْ أَوْلِيَاءَ تُلْقُونَ إِلَيْهِمْ بِالْمَوَدَّةِ وَقَدْ كَفَرُوا بِمَا جَاءَكُمْ مِنَ الْحَقِّ إِلَى قَوْلِهِ فَقَدْ ضَلَّ سَوَاءَ السَّبِيلِ [ر:٢٨٣٥]

بَاب = غَزْوَةِ الْفَتْحِ فِي رَمَضَانَ

[٤٠٢٦/٤٠٢٩] حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ يُوسُفَ حَدَّثَنَا اللَّيْثُ قَالَ حَدَّثَنِي عُقَيْلٌ عَنِ ابْنِ شِهَابٍ قَالَ أَخْبَرَنِي عُبَيْدُ اللَّهِ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُتْبَةَ أَنَّ ابْنَ عَبَّاسٍ أَخْبَرَهُ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ غَزَا غَزْوَةَ الْفَتْحِ فِي رَمَضَانَ

قَالَ وَسَمِعْتُ سَعِيدَ بْنَ الْمُسَيَّبِ يَقُولُ مِثْلَ ذَلِكَ

وَعَنْ عُبَيْدِ اللَّهِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ أَخْبَرَهُ أَنَّ ابْنَ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ صَامَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حَتَّى إِذَا بَلَغَ الْكَدِيدَ الْمَاءَ الَّذِي بَيْنَ قُدَيْدٍ وَعُسْفَانَ أَفْطَرَ فَلَمْ يَزَلْ مُفْطِرًا حَتَّى انْسَلَخَ الشَّهْرُ

ددې ترجمة الباب نه د امام بخارى رحمه الله مقصدا دا دې چه د فتحې مکې واقعه په رمضان کښې راغلې وه. په دې باره کښې تاريخى روايات مختلف دى. چه رسول الله ﷺ د فتحې مکې دپاره د مدينې منورې نه په کوم تاريخ روان شوې وو. واقدى وغيره ليکلى دى، چه د رمضان په لسم تاريخ باندې نبى ﷺ روان شوې وو. د مسلم شريف په روايات کښې د ١٣ او ١٦ او ١٨ تاريخ ذکر دې. اوپه يو روايت کښې په تردد سره د ١٧ او ١٩ ذکر هم شته.(١)
حقيقت دا دې چه په دې رواياتو کښې تطبيق ډير ګران دې. البته د واقدى روايت مشهور

---

١) فتح البارى (٤\٨) دغه شان صحيح مسلم كتاب الصوم باب جواز الصوم والفطر في شهر رمضان للمسافر (١\٣٥٦)_

دي.اوهم په دې باندې مونږ اعتماد کړې دې په اول کښې مو وئيلي وو.چه نبﷺ په ۱۰ رمضان باندې روان شوې وو.امام نووی هم په شرح د مسلم کښې ليکلی دی.چه رسول الله ﷺ په، ۱۰ رمضان د مدينې منورې نه روان شوې وو.او په ۹ارمضان مکې ته داخل شوې وو.([1])

[۴۰۲۷]حَدَّثَنِي مَحْمُودٌ أَخْبَرَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ أَخْبَرَنَا مَعْمَرٌ قَالَ أَخْبَرَنِي الزُّهْرِيُّ عَنْ عُبَيْدِ اللَّهِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ خَرَجَ فِي رَمَضَانَ مِنْ الْمَدِينَةِ وَمَعَهُ عَشَرَةُ آلَافٍ وَذَلِكَ عَلَى رَأْسِ ثَمَانِ سِنِينَ وَنِصْفٍ مِنْ مَقْدَمِهِ الْمَدِينَةَ فَسَارَ هُوَ وَمَنْ مَعَهُ مِنْ الْمُسْلِمِينَ إِلَى مَكَّةَ يَصُومُ وَيَصُومُونَ حَتَّى بَلَغَ الْكَدِيدَ وَهُوَ مَاءٌ بَيْنَ عُسْفَانَ وَقُدَيْدٍ أَفْطَرَ وَأَفْطَرُوا

قوله: ومعه عشرة آلاف..: د بخاری په دې روايت کښې د نبیﷺ سره د فتحې مکې د روانيدو په وخت کښې لس زره تعداد بيان کړې شوې دې.دابن اسحاق او ابن عائذ وغيره په رواياتو کښې راغلی دی.چه نبیﷺ سره ۱۲ زره کسان وو.حاکم په ..الاکليل.. کښې اوابوسعد په ..شرف ا لمصطفی.. کښې هم دا ليکلی دی.([2]) خودا تعارض په دې طريقه لرې کيدې شی.چه د مدينې منورې نه د روانيدو په وخت کښې د نبیﷺ سره دکسانو تعداد لس زره وو.اوباقی نور خلق په لاره کښې دمختلفو قبائلو نه ورسره شامل شو.نو دا تعداد روسته زيات شواو دولس زره شو.([3])

قوله: وَذَلِكَ عَلَى رَأْسِ ثَمَانِ سِنِينَ وَنِصْفٍ مِنْ مَقْدَمِهِ الْمَدِينَةَ: دمعمر په روايت کښې هم داسې واقع دی.خودا وهم دې.ځکه چه رسول اللهﷺ د هجرت کولونه پس اونيم کاله پس روان شوې وو.ځکه چه هجرت په ربيع ا لاول کښې شوې وو.اوهم ددغه کال د محرم نه هجری کال شمارلې شی.نوپه دې اعتبارسره د هجرت نه پس د فتحې مکې پورې دا مودة اووه نيم کاله جوړيږی. اته نيم کاله نه جوړيږی.په روايت کښې اته نيم کاله بيانولې شی.دا وهم دې.([4]) حافظ ابن حجرؒ څه توجيهات کړی دی.([5]) خو حقيقت دا دې.چه په داسې قسم رواياتو کښې داسې مختصر قسم وهمونه واقع کيدل څه لرې خبره نه ده.

---

[1]) شرح مسلم للنوی (۱۱\۳۵۶) کتاب الصوم .امام نووی په دې رواياتو کښې تطبيق کول غوښتلو.خو هغوی هم تطبيق اونکړې شو.هم دا وجه ده چه د ((ووجه الجمع بين هذه الرويات ...)) ليکلو نه پس بياض دې.)_

[2]) فتح الباری (۸\٤)_

[3]) عمدة القاری (۱۷\۲۷۶) وفتح الباری (۸\٤)_

[4]) عمدة القاری (۱۷\۲۷۶) وفتح الباری (۸\۵)_

[5]) اوګورئ فتح الباری (۸\٤)_

قوله: قَالَ الزُّهْرِيُّ وَإِنَّمَا يُؤْخَذُ مِنْ أَمْرِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْآخِرُ فَالْآخِرُ: دا د زهری قول دې.لکه څنګه چه امام بخاری ددې تصریح کړې ده.هم دا روایت په کتاب الجهاد صفحه (۳۱۵) باندې تیرشوې دې.(۱) مطلب دا دې.چه د سفر په اول کښې د نبی ﷺ روژه وه.روسته نبی ﷺ افطار اوکړو.نو آخری عمل د نبی ﷺ افطار فی السفر وو.نو هم دا به اختیارولې شی.د بعضې حضراتو دا وئیل که سفردرمضان په ابتداء کښې شوی وی.نو بیا هم په دغه رمضان کښې د سفر شروع کولو نه پس افطار جائز نه دې.غلطه ده.دا حدیث د هغوی خلاف حجت دې.

[۳۰۲۸] حَدَّثَنِي عَيَّاشُ بْنُ الْوَلِيدِ حَدَّثَنَا عَبْدُ الْأَعْلَى حَدَّثَنَا خَالِدٌ عَنْ عِكْرِمَةَ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ خَرَجَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي رَمَضَانَ إِلَى حُنَيْنٍ وَالنَّاسُ مُخْتَلِفُونَ فَصَائِمٌ وَمُفْطِرٌ فَلَمَّا اسْتَوَى عَلَى رَاحِلَتِهِ دَعَا بِإِنَاءٍ مِنْ لَبَنٍ أَوْ مَاءٍ فَوَضَعَهُ عَلَى رَاحَتِهِ أَوْ عَلَى رَاحِلَتِهِ ثُمَّ نَظَرَ إِلَى النَّاسِ فَقَالَ الْمُفْطِرُونَ لِلصُّوَّامِ أَفْطِرُوا

وَقَالَ عَبْدُ الرَّزَّاقِ أَخْبَرَنَا مَعْمَرٌ عَنْ أَيُّوبَ عَنْ عِكْرِمَةَ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا خَرَجَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَامَ الْفَتْحِ

وَقَالَ حَمَّادُ بْنُ زَيْدٍ عَنْ أَيُّوبَ عَنْ عِكْرِمَةَ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

[۳۰۲۹] حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ حَدَّثَنَا جَرِيرٌ عَنْ مَنْصُورٍ عَنْ مُجَاهِدٍ عَنْ طَاوُسٍ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ سَافَرَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي رَمَضَانَ فَصَامَ حَتَّى بَلَغَ عُسْفَانَ ثُمَّ دَعَا بِإِنَاءٍ مِنْ مَاءٍ فَشَرِبَ نَهَارًا لِيُرِيَهُ النَّاسَ فَأَفْطَرَ حَتَّى قَدِمَ مَكَّةَ

قَالَ وَكَانَ ابْنُ عَبَّاسٍ يَقُولُ صَامَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي السَّفَرِ وَأَفْطَرَ فَمَنْ شَاءَ صَامَ وَمَنْ شَاءَ أَفْطَرَ [ر: ۱۸۴۲]

قوله: حَدَّثَنِي عَيَّاشُ بْنُ الْوَلِيدِ..... خَرَجَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي رَمَضَانَ إِلَى حُنَيْنٍ: دا وهم دې،څکه چه رسول الله ﷺ دحنین دپاره په رمضان کښې نه وو تلې. بلکه په شوال کښې تلې وو.بعضې خلقو تاویل کړې دې او وئیلی ئې دی چه «الی حنین» تصحیف دې.په اصل کښې «الی خیبر» وو.خودا تاویل صحیح نه دې.څکه چه د غزوه خیبر دپاره هم نبی ﷺ په رمضان کښې نه وو تلې.په محرم کښې تلې وو.(۲) ددې وجې صحیح دا ده،چه دلته د ،،حنین،، په ځائې د ،،مکې،، لفظ پکار دې.اودا تاویل هم کیدې شی،چه

---

(۱) صحیح بخاری کتاب الجهاد باب الخروج فی رمضان (۴۱۵\۱)_

(۲) فتح الباری (۵\۸) وعمدة القاری (۲۷۷\۱۷)_

چونکه خروج الی مکه د حنین پیش خیمه وه.او مکې ته خروج په رمضان کښې وو.نو لکه چه حنین طرف ته خروج هم مجازاً په رمضان کښې شوې وو.(١)

بَاب=أَيْنَ رَكَزَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الرَّايَةَ يَوْمَ الْفَتْحِ

یعنی رسول الله ﷺ د فتحې مکه په ورځ خپله جنډا په کوم ځائې کښې اودرولې وه.دوه لفظونه استعمالیږی،،رایه،،او،،لواء،،رایه غټې جنډې ته وائی .او،،لواء،،وړې جنډې ته وائی.بعضو ددې په عکس وئیلی دی.اوبعضې حضراتو دې ته مترادف ګرځولی دی.والله اعلم (٢)

[٤٠٣٠]حَدَّثَنَا عُبَيْدُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ حَدَّثَنَا أَبُو أُسَامَةَ عَنْ هِشَامٍ عَنْ أَبِيهِ قَالَ لَمَّا سَارَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَامَ الْفَتْحِ فَبَلَغَ ذَلِكَ قُرَيْشًا خَرَجَ أَبُو سُفْيَانَ بْنُ حَرْبٍ وَحَكِيمُ بْنُ حِزَامٍ وَبُدَيْلُ بْنُ وَرْقَاءَ يَلْتَمِسُونَ الْخَبَرَ عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَأَقْبَلُوا يَسِيرُونَ حَتَّى أَتَوْا مَرَّ الظَّهْرَانِ فَإِذَا هُمْ بِنِيرَانٍ كَأَنَّهَا نِيرَانُ عَرَفَةَ فَقَالَ أَبُو سُفْيَانَ مَا هَذِهِ لَكَأَنَّهَا نِيرَانُ عَرَفَةَ فَقَالَ بُدَيْلُ بْنُ وَرْقَاءَ نِيرَانُ بَنِي عَمْرٍو فَقَالَ أَبُو سُفْيَانَ عَمْرٌو أَقَلُّ مِنْ ذَلِكَ فَرَآهُمْ نَاسٌ مِنْ حَرَسِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَأَدْرَكُوهُمْ فَأَخَذُوهُمْ فَأَتَوْا بِهِمْ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَأَسْلَمَ أَبُو سُفْيَانَ فَلَمَّا سَارَ قَالَ لِلْعَبَّاسِ احْبِسْ أَبَا سُفْيَانَ عِنْدَ حَطْمِ الْخَيْلِ حَتَّى يَنْظُرَ إِلَى الْمُسْلِمِينَ فَحَبَسَهُ الْعَبَّاسُ فَجَعَلَتِ الْقَبَائِلُ تَمُرُّ مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تَمُرُّ كَتِيبَةً كَتِيبَةً عَلَى أَبِي سُفْيَانَ فَمَرَّتْ كَتِيبَةٌ قَالَ يَا عَبَّاسُ مَنْ هَذِهِ قَالَ هَذِهِ غِفَارُ قَالَ مَا لِي وَلِغِفَارَ ثُمَّ مَرَّتْ جُهَيْنَةُ قَالَ مِثْلَ ذَلِكَ ثُمَّ مَرَّتْ سَعْدُ بْنُ هُذَيْمٍ فَقَالَ مِثْلَ ذَلِكَ وَمَرَّتْ سُلَيْمُ فَقَالَ مِثْلَ ذَلِكَ حَتَّى أَقْبَلَتْ كَتِيبَةٌ لَمْ يَرَ مِثْلَهَا قَالَ مَنْ هَذِهِ قَالَ هَؤُلَاءِ الْأَنْصَارُ عَلَيْهِمْ سَعْدُ بْنُ عُبَادَةَ مَعَهُ الرَّايَةُ فَقَالَ سَعْدُ بْنُ عُبَادَةَ يَا أَبَا سُفْيَانَ الْيَوْمَ يَوْمُ الْمَلْحَمَةِ الْيَوْمَ تُسْتَحَلُّ الْكَعْبَةُ فَقَالَ أَبُو سُفْيَانَ يَا عَبَّاسُ حَبَّذَا يَوْمُ الذِّمَارِ ثُمَّ جَاءَتْ كَتِيبَةٌ وَهِيَ أَقَلُّ الْكَتَائِبِ فِيهِمْ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَأَصْحَابُهُ وَرَايَةُ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَعَ الزُّبَيْرِ بْنِ الْعَوَّامِ فَلَمَّا مَرَّ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِأَبِي سُفْيَانَ قَالَ أَلَمْ تَعْلَمْ مَا قَالَ سَعْدُ بْنُ عُبَادَةَ قَالَ مَا قَالَ قَالَ كَذَا وَكَذَا فَقَالَ كَذَبَ سَعْدٌ وَلَكِنْ هَذَا يَوْمٌ يُعَظِّمُ اللَّهُ فِيهِ الْكَعْبَةَ وَيَوْمٌ تُكْسَى فِيهِ الْكَعْبَةُ قَالَ وَأَمَرَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ تُرْكَزَ رَايَتُهُ بِالْحَجُونِ قَالَ عُرْوَةُ

---

١) وأجاب المحب الطبرى .. بأى يكون المراد من قوله: ،،خرج النبى ﷺ فى رمضان إلى حنين،، أنه قصد الخروج إليها وهو فى رمضان فذكر الخروج وأراد القصد بالخروج ومثل هذا ذائع فى الكلام (عمدة القارى (٢٧٧\١٧)_

٢) مجمع بحار الانوار (٥١٦\٤)_ و(٤١٢\٢)_

وَأَخْبَرَنِي نَافِعُ بْنُ جُبَيْرِ بْنِ مُطْعِمٍ قَالَ سَمِعْتُ الْعَبَّاسَ يَقُولُ لِلزُّبَيْرِ بْنِ الْعَوَّامِ يَا أَبَا عَبْدِ اللَّهِ هَا هُنَا أَمَرَكَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ تَرْكُزَ الرَّايَةَ قَالَ وَأَمَرَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَوْمَئِذٍ خَالِدَ بْنَ الْوَلِيدِ أَنْ يَدْخُلَ مِنْ أَعْلَى مَكَّةَ مِنْ كَدَاءٍ وَدَخَلَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنْ كُدًا فَقُتِلَ مِنْ خَيْلِ خَالِدِ بْنِ الْوَلِيدِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ يَوْمَئِذٍ رَجُلَانِ حُبَيْشُ بْنُ الْأَشْعَرِ وَكُرْزُ بْنُ جَابِرٍ الْفِهْرِيُّ [ر: ۲۸۱۳]

قوله: حَدَّثَنَا عُبَيْدُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ...فأسلم أبو سفيان...: په اول کښې ابوسفيان ظاهرى طور مسلمان شوې وو.خو روسته د اسلام په حقانيت باندې دهغوى شرح صدر اوشو.اوپه خپل اسلام کښې مخلص شو. د ابوسفيان نوم صخربن حرب بن اميه دې.د ۸۸ کالو په عمر کښې په مدينه منوره کښې په ۳۱ه کښې وفات شوې وو.اوحکيم بن حزام د حضرت خديجې ورارهٔ وو. په ۵۴ه کښې دوى هم په مدينه منوره کښې وفات شوى وو.

قوله: عند حطم الجبل...: يعنى په کوم ځائې کښې چه د اسونو رش وى.مراد ددې نه تنګ ځائې دې.د حاشيه نسخه ده.((عند خطم الجبل)) يعنى د غر د سوکې سره.په اولنى صورت کښې به مطلب دا وى.چه چرته د اسونو رش وى.هلته ابوسفيان اودروئ.اود اسونو رش په تنګ ځائې کښې زيات وى.لکه څنګه چه غابښې وى.يعنى دغابښې سره نزدې دې اودروئ.اود اسلامى لښکر خودنه ورته اوکړئ.اوپه دويم صورت کښې به مطلب دا وى.چه دغر په سوکه باندې دې ايسار کړئ. د اسلامى لښکر مشاهده ورته اوکړئ.

قوله: فقال سعد بن عبادة رضي الله عنه يا أبا سفيان اليوم يوم الملحمة: اليوم تستحل الكعبة: سعدبن عباده رضي الله عنه اووئيل.اې ابوسفيان نن د جنګ ورځ ده.نن به په کعبه کښې قتل او قتال حلال وى.

قوله: فقال أبوسفيان ياعباس حبذا يوم الذمار:په دې باندې ابوسفيان اووئيل.د قريشو د بربادئ او تباهئ ښه ورځ راغله.

قوله: وأمر رسول الله يومئذ خالد بن وليد أن يدخل من أعلى مكة من كداء:رسول الله ﷺ خالدبن وليد رضي الله عنه ته دمکې د پورته طرف يعنى کداء نه د داخليدو حکم کړې وو.خوم دا وهم دې.ځکه چه نور ټول روايات په دې باندې متفق دى.چه رسول الله ﷺ پخپله د پورتنى طرف د مکې نه داخل شوې وو.او خالد ته ئې د ښکته طرف نه د داخليدو حکم کړې وو.[1]

[1] فتح البارى (۸/۱۰) وعمدة القارى (۱۷/۲۸۰)_

قوله: فقتل من خیل خالد یومئذ رجلان: دا دوه کسان حضرت حبیش بن اشعر او حضرت کرزبن جابر ﷺ وو.د بخاری په روایت کښې خو د دوو کسانو ذکر دې.خو په نورو روایاتو کښې د درې کسانو ذکر دې.دریم کس مسلمه بن المیلاء دې.دا درې صحابه ﷺ په دغه ورځ شهیدان شوی وو.([1]) اوداِبن سعد د بیان مطابق د مشرکانو څلوروِیشت کسان قتل شوی وو.([2])

[۴۰۳۱]حَدَّثَنَا أَبُو الْوَلِيدِ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ عَنْ مُعَاوِيَةَ بْنِ قُرَّةَ قَالَ سَمِعْتُ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ مُغَفَّلٍ يَقُولُ رَأَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَوْمَ فَتْحِ مَكَّةَ عَلَى نَاقَتِهِ وَهُوَ يَقْرَأُ سُورَةَ الْفَتْحِ يُرَجِّعُ وَقَالَ لَوْلَا أَنْ يَجْتَمِعَ النَّاسُ حَوْلِي لَرَجَّعْتُ كَمَا رَجَّعَ [ر:۴۵۵۵و۴۷۴۷و۴۷۶۰و۷۱۰۲]

قوله: وَهُوَ يَقْرَأُ سُورَةَ الْفَتْحِ يُرَجِّعُ...: یعنی دفتح مکې په ورځ رسول الله ﷺ سورة فتح لوستلو.او ترجیع ئې کولو.یو ترجیع فی الاذان وی.چه شهادتین دوه څله په مزه او دوه څله په اوچت آواز سره لوستل وی.او یو ترجیع فی القرآن وی.د ترجیع فی القرآن معنی دا ده.چه د قرآن تلاوت کولې شی او په آواز کښې امتداد او پورته والې ښکته والې موجود شی.ددې کیفیت د بخاری شریف کتاب التوحید په روایت کښې د معاویه بن قره نه داسې منقول دې...آ.ءآ.ءآ. (دهمزه مفتوحه نه پس الف اوږدول) ([3])
چونکه نبی په اوښ باندې سور وو.د دې د وجې د نبی ﷺ په آواز کښې ښکته والې پورته والې راتلو.([4]) بعضې حضرات فرمائی.چه په روایت کښې «یرجع» نه امتداد پیدا کول مراد نه دی.بلکه ددې معنی دا ده.چه نبی ﷺ به یو یو آیت بار بار وئیلو.ځکه چه د ترجیع معنی په لغت کښې د واپس کولو هم راځی.([5]) او بعضو وئیلی دی.چه د «یرجع» معنی په خوش آوازئ سره نبی ﷺ تلاوت کولو ([6])
دا خبره خو د ټولوعالمانو په نیز متفق علیه ده.چه په ښکلی آواز سره د قرآن تلاوت کول مستحب دی.خودا په دغه وخت کښې چه کله په خوش آوازئ سره د قرآن په حروفو کښې کمې زیاتې نه راځی.اوپه مخارجو باندې اثر نه غورځیږی. خوکه د سندرو د راګونو پشان آواز اوچت کړی اوپه آواز کښې خوش آوازی پیدا کوی.نو دا جائزنه ده.

---

[1]) فتح الباری (۱۰\۸)_
[2]) طبقات ابن سعد (۱۳۶\۲)_
[3]) اوګورئ کتاب التوحید باب ذکر النبی ﷺ و روایة عن ربه (۱۱۲۵\۲)_
[4]) فتح الباری (۵۱۵\۱۳)(کتاب التوحید)_
[5]) معجم الوسیط (۳۳۱\۱)_
[6]) فتح الباری (۹۲\۹) کتاب فضائل القرآن باب الترجیع)_

[۴۰۲۲] حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمٰنِ حَدَّثَنَا سَعْدَانُ بْنُ يَحْيَى حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ أَبِي حَفْصَةَ عَنِ الزُّهْرِيِّ عَنْ عَلِيِّ بْنِ حُسَيْنٍ عَنْ عَمْرِو بْنِ عُثْمَانَ عَنْ أُسَامَةَ بْنِ زَيْدٍ أَنَّهُ قَالَ زَمَنَ الْفَتْحِ يَا رَسُولَ اللّٰهِ أَيْنَ تَنْزِلُ غَدًا قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَهَلْ تَرَكَ لَنَا عَقِيلٌ مِنْ مَنْزِلٍ ثُمَّ
قَالَ لَا يَرِثُ الْمُؤْمِنُ الْكَافِرَ وَلَا يَرِثُ الْكَافِرُ الْمُؤْمِنَ
قِيلَ لِلزُّهْرِيِّ وَمَنْ وَرِثَ أَبَا طَالِبٍ قَالَ وَرِثَهُ عَقِيلٌ وَطَالِبٌ

حضرت اسامه بن زید د فتحې مکې په موقع د رسول اللهﷺ نه تپوس اوکړو ،چه صبا ته به تاسو په کوم ځائې کښې قیام کوئ؟ نبیﷺ اوفرمائیل، عقیل زمونږ دپاره څه کور هم پریخودې نه دې.

د رسول اللهﷺ د نیکه عبدالمطلب د وفات نه پس دهغه د جائیداد مالك او وارث دهغه ځامن او د نبیﷺ تره ابوطالب وو.د ابوطالب څلور ځامن وو. طالب، حضرت عقیل، حضرت جعفر ،حضرت علیؓ ،اولنی دوه حضرات خو په سابقین اولین کښې وو.عقیل د فتحې مکې نه پس اسلام قبول کړې وو.اوطالب په بدر کښې د کفر په حالت کښې قتل شوې وو.

چونکه د کافر وارث مسلمان نه وی.او حضرت جعفر اوحضرت علیؓ دواړه د ابو طالب د وفات په وخت کښې مسلمانان شوی وو.ددې وجې دوی د ابوطالب وارثان جوړ نشو.طالب او عقیل د هغه د میراث وارثان جوړ شوی وو.روسته عقیل هغه ټول کورنه په ابوسفیان باندې خرڅ کړل.د «وهل ترك لنا عقیل من منزل؟» نه د رسول اللهﷺ دې طرف ته اشاره وه.[۱]

قوله: قَالَ مَعْمَرٌ عَنِ الزُّهْرِيِّ أَيْنَ تَنْزِلُ غَدًا فِي حَجَّتِهِ وَلَمْ يَقُلْ يُونُسُ حَجَّتِهِ وَلَا زَمَنَ الْفَتْحِ: داروایت د زهری نه درې راویانو نقل کړې دې.

① محمدبن ابی حفصه ② معمر ③ او یونس،دمحمد بن ابی حفصه په روایت کښې خو دا تصریح دد.چه حضرت اسامه بن زیدؓ دا سوال د رسول اللهﷺ نه چه «أین تنزل غداً؟» د فتحې مکې په موقع کړې وو.او دمعمر په روایت کښې دی.چه هغوی دا سوال د حجة الوداع په موقع باندې کړې وو.او د یونس په روایت کښې د فتح مکې او حجة الوداع دواړو ذکر نشته.

نواصلی تعارض دمعمر او محمد بن ابی حفصه په روایتونو کښې دې.که موازنه اوکړې شی، نود معمر روایت ارجح دې.ځکه چه معمر د ابن ابی حفصه په مقابله کښې اوثق او اتقن دې.نودا روایت په دې ځائې کښې د ذکر کولوپه ځائې په کتاب الحج کښې ذکر کول

---
[۱] د تفصیل دپاره اوګورئ فتح الباری (۴۵۳/۳) کتاب الحج باب توریث دور مکة وبیعها وشرائها.

پكار وو.اوامام بخارى رحمه الله دا روايت په كتاب الحج كښې هم ذكر كړې دې.(1) خوچونكه د محمد بن ابى حفصه په روايت كښې د «(من الفتح)» تصريح موجود ده. امام بخارى ددې احتمال د وجې دا دلته هم ذكر كړو.چه ممكن ده د حجة الوداع پشان د فتح مكې په موقع باندې هم دا سوال شوې وى.والله اعلم

[۴۰۳۲/۴۰۳۳] حَدَّثَنَا أَبُو الْيَمَانِ حَدَّثَنَا شُعَيْبٌ حَدَّثَنَا أَبُو الزِّنَادِ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَنْزِلُنَا إِنْ شَاءَ اللَّهُ إِذَا فَتَحَ اللَّهُ الْخَيْفُ حَيْثُ تَقَاسَمُوا عَلَى الْكُفْرِ

والخيف (بفتح الخاء وسكون الياء) دغر لاندينۍ حصه كومه چه په نالۍ باندې بنده وى.په منى كښې جمات د غر په لاندينۍ حصه كښې وو.ددې وجې دې ته مسجد خيف وائى. ،،الخيف،، د ،،منزلنا،، خبر دې.

[۴۰۳۴] حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ سَعْدٍ أَخْبَرَنَا ابْنُ شِهَابٍ عَنْ أَبِي سَلَمَةَ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حِينَ أَرَادَ حُنَيْنًا مَنْزِلُنَا غَدًا إِنْ شَاءَ اللَّهُ بِخَيْفِ بَنِي كِنَانَةَ حَيْثُ تَقَاسَمُوا عَلَى الْكُفْرِ [ر:۱۵۱۲]

[۴۰۳۵] حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ قَزَعَةَ حَدَّثَنَا مَالِكٌ عَنِ ابْنِ شِهَابٍ عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ دَخَلَ مَكَّةَ يَوْمَ الْفَتْحِ وَعَلَى رَأْسِهِ الْمِغْفَرُ فَلَمَّا نَزَعَهُ جَاءَ رَجُلٌ فَقَالَ ابْنُ خَطَلٍ مُتَعَلِّقٌ بِأَسْتَارِ الْكَعْبَةِ فَقَالَ اقْتُلْهُ قَالَ مَالِكٌ وَلَمْ يَكُنِ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِيمَا نُرَى وَاللَّهُ أَعْلَمُ يَوْمَئِذٍ مُحْرِمًا [ر:۱۷۴۹]

قوله: وعلى رأسه المغفر...: د رسول الله ﷺ په سر مبارك باندې ،،مغفر،، (خود) وو.چاته دا شبه كيدې شى.چه الله تعالى خو دا فرمائيلى دى.﴿وَاللَّهُ يَعْصِمُكَ مِنَ النَّاسِ﴾ (2) نو بيا د مغفر د استعمالولو څه ضرورت وو؟ نو ددې جواب دا دې.اګرچه رسول الله ﷺ ته د الله تعالى په دغه وعده باندې پوره اعتماد او پوخ يقين وو.خوچونكه دا دنيا دارالاسباب دې.د دې وجې نبى ﷺ دلته اسباب استعمالول.اود جنګ په وخت كښې د خود استعمال د حفاظت يو سبب دې.دغه شان په دې كښې امت ته دا تعليم وركول مقصود دى.چه سړى ته پكار دى.چه څومره هم محفوظ وى.بيا هم د خپل تحفظ اسباب اختيارول پكار دى.(3)

قوله: قَالَ مَالِكٌ وَلَمْ يَكُنِ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِيمَا نُرَى وَاللَّهُ أَعْلَمُ يَوْمَئِذٍ مُحْرِمًا: امام مالك رحمه الله فرمائى،چه زمونږ په خيال كښې نبى ﷺ په دغه ورځ احرام نه وو تړلې.

---

(1) اوګورئ صحيح بخارى كتاب الحج باب توريث دور مكة وبيعها وشرائها رقم الحديث ۱۵۸۸ هلته دا روايت د يونس په طريق سره منقول دې.

(2) سورة المائدة :۶۷

(3) زادالمعاد (۳۸۰/۳)

مكې مكرمې ته د داخليدو درې صورتونه دى.
① يودا چه سړې د مناسك د ادا كولو دپاره داخليږى.په دې صورت كښې خو په اتفاق سره بغير د احرام نه داخليدل جائز نه دى.
②دويم صورت دا دې.چه سړې د حرب او قتال دپاره داخليږى.په دې صورت كښې امام طحاوى د احنافو عالمانو نه نقل كړى دى.چه بغير د احرام نه داخليدل جائز نه دى.[1] علامه ابن قيم جواز نقل كړې دې.[2] دامام مالك دا قول د ابن قيم په تائيد كښې دې.
③دريم صورت دا دې.چه دحاجت متكرره د وجې داخليږى.لكه څنګه چه د تيكسى اود بس ډرائيوران شو.چه د بهر نه سورلئ راوړى او بار بار حرم ته داخليږى.د احنافو فقهاء په نيز په دې صورت كښې هم بغير د احرام نه داخليدل جائز نه دى.باقى امامان په دې صورت كښې د احرام نه بغير د داخليدو اجازت وركوى.[3]
خوچونكه د ډرائيور وغيره حضراتو دپاره د احرام پابندى ګرانه ده.ددې وجې اوس احناف عالمانو هم د نورو فقهاؤ د مسلك مطابق د جواز فتوى وركوى.والله اعلم .

[٣٠٣٦]حَدَّثَنَا صَدَقَةُ بْنُ الْفَضْلِ أَخْبَرَنَا ابْنُ عُيَيْنَةَ عَنِ ابْنِ أَبِي نَجِيحٍ عَنْ مُجَاهِدٍ عَنْ أَبِي مَعْمَرٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ دَخَلَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَكَّةَ يَوْمَ الْفَتْحِ وَحَوْلَ الْبَيْتِ سِتُّونَ وَثَلَاثُ مِائَةِ نُصُبٍ فَجَعَلَ يَطْعُنُهَا بِعُودٍ فِي يَدِهِ وَيَقُولُ جَاءَ الْحَقُّ وَزَهَقَ الْبَاطِلُ جَاءَ الْحَقُّ وَمَا يُبْدِئُ الْبَاطِلُ وَمَا يُعِيدُ[ر:٢٣٤٦]

[٤٠٣٧]حَدَّثَنِي إِسْحَاقُ حَدَّثَنَا عَبْدُ الصَّمَدِ قَالَ حَدَّثَنِي أَبِي حَدَّثَنَا أَيُّوبُ عَنْ عِكْرِمَةَ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَمَّا قَدِمَ مَكَّةَ أَبَى أَنْ يَدْخُلَ الْبَيْتَ وَفِيهِ الْآلِهَةُ فَأَمَرَ بِهَا فَأُخْرِجَتْ فَأُخْرِجَ صُورَةُ إِبْرَاهِيمَ وَإِسْمَاعِيلَ فِي أَيْدِيهِمَا مِنَ الْأَزْلَامِ فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَاتَلَهُمُ اللَّهُ لَقَدْ عَلِمُوا مَا اسْتَقْسَمَا بِهَا قَطُّ ثُمَّ دَخَلَ الْبَيْتَ فَكَبَّرَ فِي نَوَاحِي الْبَيْتِ وَخَرَجَ وَلَمْ يُصَلِّ فِيهِ تَابَعَهُ مَعْمَرٌ عَنْ أَيُّوبَ وَقَالَ وُهَيْبٌ حَدَّثَنَا أَيُّوبُ عَنْ عِكْرِمَةَ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ[ر:١٥٢٤]

قوله حَدَّثَنِي إِسْحَاقُ .....فَكَبَّرَ فِي نَوَاحِي الْبَيْتِ وَخَرَجَ وَلَمْ يُصَلِّ فِيهِ:په دې روايت كښې دى چه رسول الله ﷺ مونځ په بيت الله كښې دننه نه دې كړې خو وړاندې د حضرت بلال رضي الله عنه روايت راغى.په هغې كښې د مونځ كولو ذكر دې.اوهم هغه راجح دې.ځكه چه كله د نافى او مثبت تعارض راشى.نو ترجيح به مثبت ته وى.[4]

[1]) شرح معانى الآثار للطحاوى (٥٠٦\١) كتاب مناسك الحج باب دخول الحرم هل يصلح بغير إحرام)_
[2]) زادالمعاد (٤٢٨\٣)_
[3]) المغنى لابن قدامة (١١٦\٣و ١١٧) حكم من جاوز الميقات غير محرم)_
[4]) د تفصيل دپاره اوګورئ فتح البارى (٤٦٨\٣) باب من كبر فى نواحى البيت .كتاب الحج)_

باب=دُخُولِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنْ أَعْلَى مَكَّةَ

وَقَالَ اللَّيْثُ حَدَّثَنِي يُونُسُ قَالَ أَخْبَرَنِي نَافِعٌ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَقْبَلَ يَوْمَ الْفَتْحِ مِنْ أَعْلَى مَكَّةَ عَلَى رَاحِلَتِهِ مُرْدِفًا أُسَامَةَ بْنَ زَيْدٍ وَمَعَهُ بِلَالٌ وَمَعَهُ عُثْمَانُ بْنُ طَلْحَةَ مِنَ الْحَجَبَةِ حَتَّى أَنَاخَ فِي الْمَسْجِدِ فَأَمَرَهُ أَنْ يَأْتِيَ بِمِفْتَاحِ الْبَيْتِ فَدَخَلَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَمَعَهُ أُسَامَةُ بْنُ زَيْدٍ وَبِلَالٌ وَعُثْمَانُ بْنُ طَلْحَةَ فَمَكَثَ فِيهِ نَهَارًا طَوِيلًا ثُمَّ خَرَجَ فَاسْتَبَقَ النَّاسُ فَكَانَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عُمَرَ أَوَّلَ مَنْ دَخَلَ فَوَجَدَ بِلَالًا وَرَاءَ الْبَابِ قَائِمًا فَسَأَلَهُ أَيْنَ صَلَّى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَأَشَارَ لَهُ إِلَى الْمَكَانِ الَّذِي صَلَّى فِيهِ قَالَ عَبْدُ اللَّهِ فَنَسِيتُ أَنْ أَسْأَلَهُ كَمْ صَلَّى مِنْ سَجْدَةٍ [ر:٣٨٨]

[٤٠٣٩/٤٠٤٠] حَدَّثَنَا الْهَيْثَمُ بْنُ خَارِجَةَ حَدَّثَنَا حَفْصُ بْنُ مَيْسَرَةَ عَنْ هِشَامِ بْنِ عُرْوَةَ عَنْ أَبِيهِ أَنَّ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا أَخْبَرَتْهُ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ دَخَلَ عَامَ الْفَتْحِ مِنْ كَدَاءٍ الَّتِي بِأَعْلَى مَكَّةَ تَابَعَهُ أَبُو أُسَامَةَ وَوُهَيْبٌ فِي كَدَاءٍ

[٤٠٤٠] حَدَّثَنَا عُبَيْدُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ حَدَّثَنَا أَبُو أُسَامَةَ عَنْ هِشَامٍ عَنْ أَبِيهِ دَخَلَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَامَ الْفَتْحِ مِنْ أَعْلَى مَكَّةَ مِنْ كَدَاءٍ [ر:١٥٠٢]

قوله: وَقَالَ اللَّيْثُ حَدَّثَنِي يُونُسُ.....: د دې روايت په آخر كښې دى.((قال عبدالله فنسيت ان اساله كم صلى سجدة))

حضرت عبدالله بن عمر رضي الله عنهما فرمائى،چه ما د حضرت بلال رضي الله عنه نه ددې تپوس كول هير كړل.چه رسول الله ﷺ څو ركعته اوكړل.خوپه دې باندې اشكال كيږى.چه په بعضې رواياتو كښې دحضرت ابن عمر رضي الله عنهما نه د ((صلى ركعتين)) تصريح راغلې ده.(١) په ظاهره په دواړو رواياتو كښې تعارض معلوميږى.

بعضې حضراتو دا تعارض لرې كړې دې. اوفرمانيلى ئې دى.چه د ((صلى ركعتين)) روايت د راوى وهم دې.خو دا خبره ددې وجې صحيح نه معلوميږى.چه د ((صلى ركعتين)) د روايت، راوى حضرت يحيى بن سعيد القطان دې.د دوى پشان حافظ حديث.او اتقن راوى ته د وهم نسبت كول اول خو دا لرې معلوميږى.بيا بله خبره دا ده.چه ددې روايت په نقل كولوكښې

(١) لكه څنګه چه د بخارى په كتاب الصلاة كښې د ابن عمررضى الله عنهما دا روايت د حضرت يحيى بن سعيد القطان په طريق سره نقل دې.دهغې په آخر كښې دى ((ثم خرج فصلى فى وجه الكعبة ركعتين)) اوګورئ (صحيح بخارى كتاب الصلاة باب قول الله تعالى ((واتخذوا من مقام ابراهيم مصلى)) حديث نمبر (٣٩٧)_

دوی منفرد هم نه دی.([1])
بعضو دا جواب ورکړې دې.چه حضرت عبدالله بن عمر ﷠ صراحةً د حضرت بلال نه تپوس کول هیر کړې وو.خو حضرت بلال ﷜ ورته په خپله په اشارې سره بیان کړل.چه نبی ﷺ دوه رکعته کړی دی.نوپه کوم روایت کښې چه دی چه زما نه تپوس کول هیر شو.دهغې نه صراحةً تپوس کول مراد دی.او په کومو روایاتو کښې چه «صلی رکعتین» وارد شوې دې.په دې سره دحضرت بلال ﷜ په اشارې سره خودل مراد دی.([2])
اوبعضو دا جواب ورکړې دې.چه حضرت ابن عمر ﷠ یقیناً د رکعتونو په باره کښې تپوس کول هیر کړی وو.په کومو روایاتوکښې چه د دوی نه د «صلی رکعتین» الفاظ منقول دی.چونکه مونځ کم او کم دوه رکعته وی.ددې نه کم نه وی.نوځکه اقل متقین باندې ئې حمل کړې دې.او هغوی د خپل طرف نه داسې وئیلې دی.([3])

بَاب=مَنْزِلِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَوْمَ الْفَتْحِ

[٤٠٣١] حَدَّثَنَا أَبُو الْوَلِيدِ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ عَنْ عَمْرٍو عَنْ ابْنِ أَبِي لَيْلَى مَا أَخْبَرَنَا أَحَدٌ أَنَّهُ رَأَى النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُصَلِّي الضُّحَى غَيْرَ أُمِّ هَانِئٍ فَإِنَّهَا ذَكَرَتْ أَنَّهُ يَوْمَ فَتْحِ مَكَّةَ اغْتَسَلَ فِي بَيْتِهَا ثُمَّ صَلَّى ثَمَانِيَ رَكَعَاتٍ قَالَتْ لَمْ أَرَهُ صَلَّى صَلَاةً أَخَفَّ مِنْهَا غَيْرَ أَنَّهُ يُتِمُّ الرُّكُوعَ وَالسُّجُودَ [ر:١٠٥٢]

ددې روایت نه معلومیږی،چه د رسول اکرم ﷺ قیام د حضرت ام هانی ﷝ په کور کښې وو.خو د وړاندینی روایت نه معلومیږی،چه د رسول الله ﷺ قیام په خیف بنو کنانه کښې وو.ددې تعارض جواب دا دې.چه په اصل کښې د نبی کریم ﷺ خیمه په خیف بنو کنانه کښې لګولې شوې وه.خو نبی ﷺ به د ام هانی ﷝ کورته هم تشریف راوړې وو.او څه وخت دپاره به هلته کښې هم قیام کړې وو.ددې وجې دهغې نه هم په منزل النبی ﷺ سره تعبیر کړې شوې دې.([4])

باب

دا باب بغیرترجمې د متعلقاتو فتح مکې څنی دې.حافظ ابن حجر ﷫ فرمائی.غالباً چه امام بخاری ﷫ به بیاض پریخودې وی.خو د څه مناسب ترجمې منعقد کولو موقع ورته ملاؤ شوې نه ده.([5])

---

[1]) اوګورئ فتح الباری (١١\٥٠٠) کتاب الصلاة)_
[2]) فتح الباری (١١\٥٠٠)_
[3]) فتح الباری (١١\٥٠٠)_
[4]) عمدة القاری (١٧\٢٨٥)_
[5]) فتح الباری (٨\٣٠)_

[٤٠٤٢] حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ حَدَّثَنَا غُنْدَرٌ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ عَنْ مَنْصُورٍ عَنْ أَبِي الضُّحَى عَنْ مَسْرُوقٍ عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا قَالَتْ كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ فِي رُكُوعِهِ وَسُجُودِهِ سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ رَبَّنَا وَبِحَمْدِكَ اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِي [ر: ٧٦١]

[٤٠٤٣] حَدَّثَنَا أَبُو النُّعْمَانِ حَدَّثَنَا أَبُو عَوَانَةَ عَنْ أَبِي بِشْرٍ عَنْ سَعِيدِ بْنِ جُبَيْرٍ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ كَانَ عُمَرُ يُدْخِلُنِي مَعَ أَشْيَاخِ بَدْرٍ فَقَالَ بَعْضُهُمْ لِمَ تُدْخِلُ هَذَا الْفَتَى مَعَنَا وَلَنَا أَبْنَاءٌ مِثْلُهُ فَقَالَ إِنَّهُ مِمَّنْ قَدْ عَلِمْتُمْ قَالَ فَدَعَاهُمْ ذَاتَ يَوْمٍ وَدَعَانِي مَعَهُمْ قَالَ وَمَا رُئِيتُهُ دَعَانِي يَوْمَئِذٍ إِلَّا لِيُرِيَهُمْ مِنِّي فَقَالَ مَا تَقُولُونَ فِي إِذَا جَاءَ نَصْرُ اللَّهِ وَالْفَتْحُ وَرَأَيْتَ النَّاسَ يَدْخُلُونَ فِي دِينِ اللَّهِ أَفْوَاجًا حَتَّى خَتَمَ السُّورَةَ فَقَالَ بَعْضُهُمْ أُمِرْنَا أَنْ نَحْمَدَ اللَّهَ وَنَسْتَغْفِرَهُ إِذَا نُصِرْنَا وَفُتِحَ عَلَيْنَا وَقَالَ بَعْضُهُمْ لَا نَدْرِي أَوْ لَمْ يَقُلْ بَعْضُهُمْ شَيْئًا فَقَالَ لِي يَا ابْنَ عَبَّاسٍ أَكَذَاكَ تَقُولُ قُلْتُ لَا قَالَ فَمَا تَقُولُ قُلْتُ هُوَ أَجَلُ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَعْلَمَهُ اللَّهُ لَهُ إِذَا جَاءَ نَصْرُ اللَّهِ وَالْفَتْحُ فَتْحُ مَكَّةَ فَذَاكَ عَلَامَةُ أَجَلِكَ فَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ وَاسْتَغْفِرْهُ إِنَّهُ كَانَ تَوَّابًا قَالَ عُمَرُ مَا أَعْلَمُ مِنْهَا إِلَّا مَا تَعْلَمُ [ر: ٣٤٢٨]

[٤٠٤٤] حَدَّثَنَا سَعِيدُ بْنُ شُرَحْبِيلَ حَدَّثَنَا اللَّيْثُ عَنِ الْمَقْبُرِيِّ عَنْ أَبِي شُرَيْحٍ الْعَدَوِيِّ أَنَّهُ قَالَ لِعَمْرِو بْنِ سَعِيدٍ وَهُوَ يَبْعَثُ الْبُعُوثَ إِلَى مَكَّةَ ائْذَنْ لِي أَيُّهَا الْأَمِيرُ أُحَدِّثْكَ قَوْلًا قَامَ بِهِ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْغَدَ يَوْمَ الْفَتْحِ سَمِعَتْهُ أُذُنَايَ وَوَعَاهُ قَلْبِي وَأَبْصَرَتْهُ عَيْنَايَ حِينَ تَكَلَّمَ بِهِ إِنَّهُ حَمِدَ اللَّهَ وَأَثْنَى عَلَيْهِ ثُمَّ قَالَ إِنَّ مَكَّةَ حَرَّمَهَا اللَّهُ وَلَمْ يُحَرِّمْهَا النَّاسُ لَا يَحِلُّ لِامْرِئٍ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ أَنْ يَسْفِكَ بِهَا دَمًا وَلَا يَعْضِدَ بِهَا شَجَرًا فَإِنْ أَحَدٌ تَرَخَّصَ لِقِتَالِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِيهَا فَقُولُوا لَهُ إِنَّ اللَّهَ أَذِنَ لِرَسُولِهِ وَلَمْ يَأْذَنْ لَكُمْ وَإِنَّمَا أَذِنَ لِي فِيهَا سَاعَةً مِنْ نَهَارٍ وَقَدْ عَادَتْ حُرْمَتُهَا الْيَوْمَ كَحُرْمَتِهَا بِالْأَمْسِ وَلْيُبَلِّغِ الشَّاهِدُ الْغَائِبَ فَقِيلَ لِأَبِي شُرَيْحٍ مَا ذَا قَالَ لَكَ عَمْرٌو قَالَ أَنَا أَعْلَمُ بِذَلِكَ مِنْكَ يَا أَبَا شُرَيْحٍ إِنَّ الْحَرَمَ لَا يُعِيذُ عَاصِيًا وَلَا فَارًّا بِدَمٍ وَلَا فَارًّا بِخَرْبَةٍ قَالَ أَبُو عَبْد اللَّهِ الْخَرْبَةُ الْبَلِيَّةُ [ر: ١٠٤]

[٤٠٤٥] حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ حَدَّثَنَا اللَّيْثُ عَنْ يَزِيدَ بْنِ أَبِي حَبِيبٍ عَنْ عَطَاءِ بْنِ أَبِي رَبَاحٍ عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا أَنَّهُ سَمِعَ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ عَامَ الْفَتْحِ وَهُوَ بِمَكَّةَ إِنَّ اللَّهَ وَرَسُولَهُ حَرَّمَ بَيْعَ الْخَمْرِ [ر: ٢١٢١]

قوله: حَدَّثَنَا أَبُو النُّعْمَانِ....: حضرت ابن عباس رضي الله عنهما فرمائی، «كان عمر رضي الله عنه يدخلني مع أشياخ بدر» حضرت فاروق اعظم رضي الله عنه به په ګرانو مسائلو کښې د اشياخ بدر نه مشوره غوستله. اوپه هغوی کښې به ئې ابن عباس رضي الله عنهما هم داخلولو، دې بيخى هلك وو، په دې باندې حضرت عبدالرحمن بن عوف رضي الله عنه حضرت عمر رضي الله عنه ته اووئيل. ته ابن عباس رضي الله عنهما په ارباب مشوره کښې کينوې. حال دا چه د ده هومره خو زمونږ ځامن دی. يعنی دعمر په لحاظ

سره دده برابر دی.نو ته ده ته د دې کم عمرۍ باوجود دومره اهمیت ولې ورکوې.حضرت فاروق اعظم رضي الله عنه اوفرمائیل،الله تعالی چه ده ته څومره علم او څومره فراست ورکړې دې. تاسو ته معلوم دې.هم ددې وجې زه دې په مشوره کښې شریکوم.ددې نه پس حضرت عمر رضي الله عنه دا ټول حضرات جمع کړل.حضرت ابن عباس رضي الله عنهما پوهه شو.چه دوی غواړی چه نن ورځ په دوی باندې زما علم او فضل ښکاره کړی.حضرت عمر رضي الله عنه د دې ټولو حضراتو نه تپوس اوکړو.چه د ﴿إِذَا جَاءَ نَصْرُ اللَّهِ وَالْفَتْحُ ۝ وَرَأَيْتَ النَّاسَ يَدْخُلُونَ فِي دِينِ اللَّهِ أَفْوَاجًا ۝﴾ په تفسیر کښې ستاسو څه رائې ده؟ اوددې سورة مقصد څه دې؟په دوی کښې درې ډلې شوې.یو فریق اووئیل په دې کښې دا حکم ورکړې شوې دې،کله چه الله تعالی تاته فتح او نصرت درکړی،نو ته حمد او استغفار وایه،دویم فریق خپله لاعلمی ښکاره کړه،او((لا ندری)) ئې اووئیل.او دریم فریق چپ شو.حضرت فاروق اعظم رضي الله عنه د حضرت ابن عباس رضي الله عنهما نه تپوس اوکړو.چه ستا څه رائې ده؟ نو ابن عباس رضي الله عنهما اووئیل په دې سورة کښې د نبی ﷺ د وفات خبر ورکړې شوې دې.او په ﴿إِذَا جَاءَ نَصْرُ اللَّهِ وَالْفَتْحُ ۝﴾ کښې دفتح نه مراد فتح مکه ده.چه کله مکه فتح شی.نوداستا د وفات رانزدې کیدو نښه ده.نوته دخپل رب حمداو تسبیح بیانوی .او استغفار وایه.الله تعالی توبه قبلونکې دې.

عالمانو فرمائیلی دی.چه په اصل کښې د رسول الله ﷺ عادت مبارک دا وو.د کارونو په ختمیدو به نبی ﷺ توبه او استغفار وئیل.چه د بیت الخلاء نه به راوتل،((غفرانك)) به ئې وئیل. لکه څنګه چه په ترمذی کښې دحضرت عائشې رضي الله عنها نه منقول دی. ([1])دغه شان نبی کریم ﷺ حضرت ابوبکر رضي الله عنه ته دعا خودلې وه.چه د مونځ په ختمیدو باندې دا وایه! ((اللهم إنی ظلمت نفسی ظلماً کثیراً ولا یغفرالذنوب إلا أنت ،فاغفرلی مغفرة من عندك وارحمنی ،إنك أنت الغفور الرحیم)) .([2]) دغه شان داودس په اختتام باندې به((اللهم اجعلنی من التوابین واجعلنی من المتطهرین)) وئیل.([3]) دحج نه په فراغت باندې الله تعالی فرمائیلی دی.﴿ ثُمَّ أَفِيضُوا مِنْ حَيْثُ أَفَاضَ النَّاسُ وَاسْتَغْفِرُوا اللَّهَ ۚ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ۝﴾ ([4]) نوچونکه دهرکار په اختتام توبه او استغفار د نبی ﷺ معمول وو.او قرآن هم دې طرف ته توجه ورکړې ده.ددې نه ابن عباس رضي الله عنهما دا خبره معلومه کړې وه.چه په سورة نصر کښې نبی ﷺ ته د استغفار او توبې حکم شوې دې.په دې

[1]) سنن ترمذی أبواب الطهارة باب ما یوقل إذا خرج من الصلاة رقم الحدیث ۷)_

[2]) اوګورئ سنن کبری للبیهقی (۱۵۴/۲) کتاب الصلاة باب ما یستحب له أن لا یقصر عنه من الدعاء)_

[3]) الحدیث أخرجه الترمذی فی أبواب الطهارة باب فیما یقال بعد الوضوء ولفظه من توضأ فأحسن الوضوء ثم قال أشهد أن لا إله إلا الله وحده لا شریک له وأشهد أن محمداً عبده ورسوله.اللهم اجعلنی من التوابین واجعلنی من المتطهرین فتحت له ثمانیة أبواب الجنة .یدخل من أها شاء رقم الحدیث .۵۵)_

[4]) سورة البقرة :۱۹۹)_

كښې د نبی ﷺ د ژوند اختتام او وفات ته اشاره ده.(۱)
دویمه خبره عالمانودا فرمائیلې ده.چه په قرآن کریم کښې ځائې په ځائې الله تعالی نبی ﷺ ته مختلف احکامات ورکړی دی.کله ئې فرمائیلی دی.(فاصدع . تامر) (۲)چرته حکم دې. ﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلرَّسُولُ بَلِّغۡ مَآ أُنزِلَ إِلَيۡكَ مِن رَّبِّكَ﴾ (۳) چرته ارشاد دې ﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّبِيُّ قُل لِّأَزۡوَٰجِكَ وَبَنَاتِكَ وَنِسَآءِ ٱلۡمُؤۡمِنِينَ يُدۡنِينَ عَلَيۡهِنَّ مِن جَلَٰبِيبِهِنَّ﴾ (۴) غرض دا چه ځائې په ځائې ورته حکم کولې شی چه ته دا کوه اودا وایه.او فتح کومه چه لوئې فتح وه.اوکومه چه په حقیقت کښې د ټولو عربو فتح وه.په دې باندې الله تعالی څه اهم پیغام او دعامو خلقو متعلق څه حکم نبی ﷺ ته ورنکړلو.بلکه د توبې او استغفار حکم ئې ورکړو.ددې نه معلومیږی.چه دکوم کار دپاره د دوی بعثت شوې وو.هغه کار پوره شوې دې.اوس ستانه زیاتی څه کار اخستل نشته.بلکه اوس حکم دا دې چه ته دالله تعالی ذات اودهغه صفات جمالیه او جلالیه ته نظر کوه.او د سبحان الله وظیفه کوه.اود بشریت د تقاضا مطابق که ستا نه څه سوه اوشی.اوڅه ستا څه داسې کار اوشی.چه ستا د شان سره نه ښائی. نو دهغې دپاره د استغفار اهتمام کوه.
حضرت ابن عباس رضی الله عنهما ته چونکه الله تعالی د تفسیر قرآن ډیر لوئې مقام او فهم ورکړې وو. ددې وجې هغه په دې نکته باندې پوهه شو.چه په دې سورة کښې د رسول الله ﷺ د وفات اطلاع ورکړې شوې ده.والله اعلم.

قوله: حدثنا قتيبة ،حدثنا الليث...: دا روایت په پوره تفصیل سره په کتاب البیوع کښې په صفحه ۲۹۸ کښې تیرشوې دې.

بَاب=مَقَامِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِمَكَّةَ زَمَنَ الْفَتْحِ

[۴۰۳۶]حَدَّثَنَا أَبُو نُعَيْمٍ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ ح حَدَّثَنَا قَبِيصَةُ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ عَنْ يَحْيَى بْنِ أَبِي إِسْحَاقَ عَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ أَقَمْنَا مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَشْرًا نَقْصُرُ الصَّلَاةَ [ر:۱۰۳۱]

[۴۰۳۷/۴۰۳۸]حَدَّثَنَا عَبْدَانُ أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللَّهِ أَخْبَرَنَا عَاصِمٌ عَنْ عِكْرِمَةَ عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ أَقَامَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِمَكَّةَ تِسْعَةَ عَشَرَ يَوْمًا يُصَلِّي رَكْعَتَيْنِ

[۴۰۳۸]حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ يُونُسَ حَدَّثَنَا أَبُو شِهَابٍ عَنْ عَاصِمٍ عَنْ عِكْرِمَةَ عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ أَقَمْنَا مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي سَفَرٍ تِسْعَ عَشْرَةَ نَقْصُرُ الصَّلَاةَ وَقَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ وَنَحْنُ نَقْصُرُ مَا بَيْنَنَا وَبَيْنَ تِسْعَ عَشْرَةَ فَإِذَا زِدْنَا أَتْمَمْنَا [ر:۱۰۳۰]

---

[۱]) فتح الباری (۸\۷۳٤) كتاب التفسير سورة إذا جاء نصر الله)_
[۲]) سورة الحجر: ۹٤)_
[۳]) سورة المائدة:۶۷)_
[۴]) سورة الأحزاب:۵۹)_

امام بخاري رحمه الله په دې باب کښې د ټولو نه وړاندې د حضرت انس رضي الله عنه روايت نقل کړې دې.په دې کښې دی.چه نبی صلی الله علیه وسلم لس ورځې قيام کړې وو.او په مونځ کښې به ئې قصر کولو.
د دې باب دويم روايت د حضرت ابن عباس رضي الله عنهما نه منقول دې.په هغې کښې دی.چه نبی صلی الله علیه وسلم نولس ورځې قيام کړې وو.او قصر به ئې کولو.
خوپه دې باندې اشکال دا دې.چه دحضرت انس رضي الله عنه د روايت تعلق د حجة الوداع سره دې.[1] او دحضرت ابن عباس رضي الله عنهما د روايت تعلق د فتحې مکې سره دې.[2] دحضرت ابن عباس رضي الله عنهما روايت په دې باب کښې ذکر کول خو په خپل محل دی.خودحضرت انس رضي الله عنه روايت په کوم مناسبت سره امام بخاری دلته ذکر کړې دې؟
حافظ ابن حجراودهغوی په اتباع کښې علامه قسطلانی ،علامه ابو يوسف يعقوب رحمهما الله دا جواب ورکړې دې،چه دحضرت انس رضي الله عنه په روايت ذکرکولو کښې امام بخاری په وخت کښې دواړه روايات وړاندې راوړل غواړی.اودې طرف ته اشاره کوی چه په دواړو رواياتو کښې څه تعارض نشته.ځکه چه دواړه واقعات بيخې جدا جدا دی.د يو روايت تعلق د فتحې مکې سره دې او دبل تعلق د حجة الوداع سره دې.[3]
خوحقيقت دا دې.چه په دې توجيه باندې زړه نه مطمئن کيږی.په ابواب التقصير کښې هم امام بخاری رحمه الله دواړه روايات ذکر کړی دی.[4]
حضرت مولانا محمد يونس رحمه الله فرمائيلی دی،زما رائې دا ده،چه په حقيقت کښې امام بخاری دواړه روايات هم د يوې واقعه سره متعلق ګڼړی.اوپه دې ګڼړلو کښې د دوی نه وهم واقع شوې دې.[5] ((والوهم لايخلوعنه أحد))

---

[1]) اګرچه دلته په روايت کښې د حجة الوداع تصريح نشته.دلته خو صرف ((أقمنا مع النبی صلی الله علیه وسلم عشراً قصراً نقصر الصلاة)) الفاظ دی.البته امام مسلم هم دا روايت د يحيی بن اسحاق په طريق سره نقل کړې دې.په هغې کښې دی((خرجنا من المدينة إلى الحج)) هلته د حج تصريح شته.اوګورئ (صحيح مسلم کتاب صلاة السافرين وقصرها رقم الحديث ۶۹۳و) (۴۸۱\۱)_

[2]) دحضرت ابن عباس رضی الله عنهما په روايت کښې هم دلته تصريح نشته.چه د دوی د روايت واقعه د فتح مکې سره متعلق ده.البته د ابن عباس رضی الله عنهما دا روايت امام بخاری په کتاب الصلاة کښې نقل کړې دې.هلته حافظ ابن حجر تشريح کړې ده.او په دلائلو سره ئې دا ثابته کړې ده.چه د ابن عباس رضی الله عنهما د روايت تعلق د فتح مکې سره دې.اوګورئ فتح الباری (۶۱۲\۲و ۵۶۲)

[3]) فتح الباری (۲۱\۸)_

[4]) صحيح بخاری کتاب تقصير الصلاة باب ما جاء فی تقصير الصلاة وکم يقيم حتی يقصر حديث نمبر ۱۰۸۰و ۱۰۸۱)-

[5]) ددې خبرې تائيد د دې نه هم کيږی.چه امام بخاری په کتاب تقصير الصلاة کښې يو مستقل باب قائم کړې دې.((باب کم أقام النبی صلی الله علیه وسلم فی حجه؟)) اود دغه لاندې ئې دحضرت ابن عباس رضی الله عنهما ذکرشوې روايت نقل کړې دې.د دې نه ښکاره معلوميږی،چه امام بخاری د حضرت ابن عباس رضی الله عنهما روايت هم د حجة الوداع سره متعلق ګڼړی... [بقيه حاشيه په راروانه صفحه...

قوله: حدثنا أحمد بن يونس...وَقَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ وَنَحْنُ نَقْصُرُ مَا بَيْنَنَا وَبَيْنَ تِسْعَ عَشْرَةَ فَإِذَا زِدْنَا أَتْمَمْنَا: حضرت ابن عباس رضی الله عنهما فرمائی،چه نولس ورځو پورې به مونږ قصر کوو.خوکه د نولس ورځو نه موده زیاته شوه.نو بیا به مونږ اتمام کوو.
په څلورو واړه امامانو کښې دا دچا مسلك هم نه دې.البته دامام شافعی رحمه الله نه منقول دی،چه اتلس ورځې به مونږ قصرکوو.که زیاتې شوې نو اتمام به کوو (۱)
د قصرالصلاة سره متعلق تفصیلی بحث په ابواب قصرالصلاة کښې تیرشوې دې.
دفتح مکې په موقع د نبی علیه السلام دقیام په موده کښې اختلاف او ددې حل: د نبی کریم ﷺ قیام د فتحې مکې په دوران کښې په مکه مکرمه کښې څومره پاتې شوې وو.په دې باره کښې روایات مختلف دی.امام ابوداؤد دا مختلف روایات نقل کړی دی.دحضرت ابن عباس رضی الله عنهما په مذکوره روایت کښې د نولس ورځو ذکر دې.دعمران بن حصین رضی الله عنه په روایت کښې د اتلس ورځو.(۲) په بعضې روایاتو کښې اوولس ورځې (۳)او دحضرت ابن عباس رضی الله عنهما په یو بل روایت کښې د پنځلس ورځو ذکر دې.(۴)
امام بیهقی دا څلور قسمه روایات داسې جمع کړی دی،چه کوم حضراتو نولس ورځې ذکر کړی دی.هغه حضراتو یوم الدخول او یوم الخروج شمار کړی دی. اوپه کومو روایاتو کښې چه یوم الدخول او یوم الخروج دواړه حذف شوی دی.په هغې کښې اوولس ورځې ذکر

...دتیرمخ بقیه] دغه شان د حضرت انس رضی الله عنه او حضرت ابن عباس رضی الله عنهما دواړو روایات د امام په نیز د حجة الوداع سره متعلق دی.(اوګورئ صحیح بخاری کتاب تقصیرالصلاة باب کم أقام النبی ﷺ فی حجته رقم الحدیث ۱۰۸۵)_

(۱) فح الباری (۲\۵۲۶) کتاب تقصیر الصلاة)) امام شافعی مذهب په دې صورت کښې دا دې.چه کله مسافر د معلومې مودې د قیام اراده نه وی کړې.بلکه د څه ضرورت او حاجت د جې هغه ډیره وی.نواو اراده نې دا وی،چه کله هم حاجت پوره شې نو څم به،په داسې صورت کښې د امام شافعی رحمه الله مذهب حافظ ابن حجر رحمه الله دا لیکلی دې،چه اتلس ورځو پورې هغه قصر کولې شی،خو که د قیام موده ددې نه زیاته شوه.نوبیا به اتمام کوی.
البته امام نووی رحمه الله په ((المجموع شرح المهذب)) کښې داتلس ورځو په ځائې اوولس ورځو موده لیکلې ده.په دې باره کښې نې دامام شافعی رحمه الله نور اقوال هم نقل کړی دی.اوګورئ ((المجموع شرح المهذب باب صلاة المسافر (۴\۳۵۹و ۳۶۰)_

(۲) الحدیث أخرجه دبوداود عن عمران بن حصین ،قال غزوت مع رسول الله ﷺ وشهدت معه الفتح فقام بمکة ثمانی عشرة لیلة لا یصلی إلا رکعتین ویقولو،یاأهل البلد ،صلوا أربعاً فإنا قوم سفر ،سنن أبی داود کتاب الصلاة باب متی یتم المسافر ،رقم الحدیث (۱۲۲۹)_

(۳) الحدیث أخرجه أبوداود عن ابن عباسرضی الله عنهما أن رسول الله ﷺ أقام سبع عشرة بمکة یقصر الصلاة (سنن أبی داود کتاب لاصلاة باب متی یتم المسافر؟ رقم الحدیث ۱۲۳۰)_

(۴) الحدیث أیضاً أخرجه أبوداود عن ابن عباسرضی الله عنهما أن رسول الله ﷺ أقام بمکة عام الفتح خمس عشرة یقصر الصلاة (سنن أبی داود کتاب الصلاة باب متی یتم المسافر؟ رقم ۱۲۳۱)_

دی.اوګومو کسانو چه په دې دواړو کښې صرف یو حذف کړې ده.هغوی د اتلس ورځو موده بیان کړې ده.باقي پاتې شو د پنځلسو ورځو روایت نو امام نووی دا ضعیف ګرځولې دې.[1]
خو دامام نووی رحمه الله دا تضعیف صحیح نه دې.ځکه چه ددې روایت ټول راویان ثقه دی.[2]
بلکه د حضرت انورشاه رحمه الله په نیز د پنځلسو ورځو روایت راجح دې.[3] البته په دې کښې څه شك نشته.چه اکثر روایات د نولسو ورځو په قیام باندې دلالت کوی.دامام بخاری میلان هم دې طرف ته دې.اود اسحاق بن راهویه رحمه الله هم دا رائې ده.[4]
پاتې شوه دا خبره چه د نولسو په قیام کښې نبی ﷺ قصر کړې دې.حال دا چه داحنافو په نیز مودهٔ د قصر پنځلس ورځې دی.نو ددې جواب دا دې.که د یو مسافرد پنځلسو ورځو نه دزیات قیام اراده نه وی.اوددې باوجود ده قیام د پنځلسو ورځو نه زیات شی.نو بیا هم هغه قصر کولې شی.دلته رسول الله ﷺ هم د پنځلسو ورځو د قیام اراده نه وه کړې.خود نبی ﷺ قیام زیات شو.اونبی ﷺ به په دې کښې قصر کولو.والله اعلم.

بَاب

[۴۰۴۹]وَقَالَ اللَّيْثُ حَدَّثَنِي يُونُسُ عَنْ ابْنِ شِهَابٍ أَخْبَرَنِي عَبْدُ اللَّهِ بْنُ ثَعْلَبَةَ بْنِ صُعَيْرٍ وَكَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَدْ مَسَحَ وَجْهَهُ عَامَ الْفَتْحِ

[۴۰۵۰]حَدَّثَنِي إِبْرَاهِيمُ بْنُ مُوسَى أَخْبَرَنَا هِشَامٌ عَنْ مَعْمَرٍ عَنْ الزُّهْرِيِّ عَنْ سُنَيْنٍ أَبِي جَمِيلَةَ قَالَ أَخْبَرَنَا وَنَحْنُ مَعَ ابْنِ الْمُسَيَّبِ قَالَ وَزَعَمَ أَبُو جَمِيلَةَ أَنَّهُ أَدْرَكَ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَخَرَجَ مَعَهُ عَامَ الْفَتْحِ

حضرت شیخ الحدیث رحمه الله فرمائی.لکه څنګه چه فقهاء د یو کتاب په آخر کښې څه فصل یا باب د مسائل شتی بیانولو دپاره قائموی.دغه شان امام بخاری رحمه الله دغزوه فتح مکې په آخر کښې د فتح مکې سره متعلق د مختلفو امورو بیانولو دپاره قائم کړې دې.[5]
ددې نه پس امام بخاری د حضرت لیث تعلیق ذکر کړې دې.دا تعلیق امام بخاری په خپل تاریخ کښې موصولاً ذکر کړې دې.[6] او د دې د ذکر کولو مقصد صرف دومره دې.چه عبدالله بن ثعلبه بن صعیر صحابی رضی الله عنه دې.اود فتح مکې په موقع ورته د رسول الله ﷺ زیارت نصیب شوې وو.او نبی ﷺ د فتح مکې په موقع دهغه په مخ باندې لاس مبارك راښکلې وو.

---

[1]) اوګورئ فتح الباری (۵۶۲\۲) کتاب تقصیر الصلاة)_
[2]) فتح الباری (۵۲۶\۲) کتاب تقصیر الصلاة)_
[3]) فیض الباری (۱۱۲\٤) کتاب المغازی)_
[4]) فتح الباری (۵۶۲\۲) کتاب تقصیر الصلاة)_
[5]) الأبواب والتراجم (۸\۲)_
[6]) عمدة القاری (۴۸۸\۱۷)_

[٤٠٥١] حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ حَرْبٍ حَدَّثَنَا حَمَّادُ بْنُ زَيْدٍ عَنْ أَيُّوبَ عَنْ أَبِي قِلَابَةَ عَنْ عَمْرِو بْنِ سَلِمَةَ قَالَ قَالَ لِي أَبُو قِلَابَةَ أَلَا تَلْقَاهُ فَتَسْأَلَهُ قَالَ فَلَقِيتُهُ فَسَأَلْتُهُ فَقَالَ كُنَّا بِمَاءٍ مَمَرَّ النَّاسِ وَكَانَ يَمُرُّ بِنَا الرُّكْبَانُ فَنَسْأَلُهُمْ مَا لِلنَّاسِ مَا لِلنَّاسِ مَا هَذَا الرَّجُلُ فَيَقُولُونَ يَزْعُمُ أَنَّ اللَّهَ أَرْسَلَهُ أَوْحَى إِلَيْهِ أَوْ أَوْحَى اللَّهُ بِكَذَا فَكُنْتُ أَحْفَظُ ذَلِكَ الْكَلَامَ وَكَأَنَّمَا يُقَرُّ فِي صَدْرِي وَكَانَتِ الْعَرَبُ تَلَوَّمُ بِإِسْلَامِهِمُ الْفَتْحَ فَيَقُولُونَ اتْرُكُوهُ وَقَوْمَهُ فَإِنَّهُ إِنْ ظَهَرَ عَلَيْهِمْ فَهُوَ نَبِيٌّ صَادِقٌ فَلَمَّا كَانَتْ وَقْعَةُ أَهْلِ الْفَتْحِ بَادَرَ كُلُّ قَوْمٍ بِإِسْلَامِهِمْ وَبَدَرَ أَبِي قَوْمِي بِإِسْلَامِهِمْ فَلَمَّا قَدِمَ قَالَ جِئْتُكُمْ وَاللَّهِ مِنْ عِنْدِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حَقًّا فَقَالَ صَلُّوا صَلَاةَ كَذَا فِي حِينِ كَذَا وَصَلُّوا صَلَاةَ كَذَا فِي حِينِ كَذَا فَإِذَا حَضَرَتِ الصَّلَاةُ فَلْيُؤَذِّنْ أَحَدُكُمْ وَلْيَؤُمَّكُمْ أَكْثَرُكُمْ قُرْآنًا فَنَظَرُوا فَلَمْ يَكُنْ أَحَدٌ أَكْثَرَ قُرْآنًا مِنِّي لِمَا كُنْتُ أَتَلَقَّى مِنَ الرُّكْبَانِ فَقَدَّمُونِي بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَأَنَا ابْنُ سِتٍّ أَوْ سَبْعِ سِنِينَ وَكَانَتْ عَلَيَّ بُرْدَةٌ كُنْتُ إِذَا سَجَدْتُ تَقَلَّصَتْ عَنِّي فَقَالَتِ امْرَأَةٌ مِنَ الْحَيِّ أَلَا تُغَطُّوا عَنَّا اسْتَ قَارِئِكُمْ فَاشْتَرَوْا فَقَطَعُوا لِي قَمِيصًا فَمَا فَرِحْتُ بِشَيْءٍ فَرَحِي بِذَلِكَ الْقَمِيصِ

حضرت اویب سختیانی رحمه الله فرمائی.چه ابوقلابه ماته اووئیل،چه ته د عمروبن سلمه رضی الله عنه سره نه ملاویږې.چه دهغه نه دهغه د مسلمانیدو واقعه واورې .ایوب وائی. زه د عمروبن سلمه رضی الله عنه سره ملاؤ شوم.اودهغه نه مې د هغه د اسلام راوړو واقعې تپوس اوکړو..حضرت عمروبن سلمه دخپل اوخپلې قبیلې داسلام راوړو واقعه بیانوله نو وئې فرمائیل.چه مونږ یوې داسې چینې سره اوسیدو ،کومه دتلونکو او راتلونکو قافلو لار وه.مختلفې قبیلې به په مونږ باندې تیریدې ،(رسول الله صلی الله علیه وسلم د نبوت اعلان کړې وو.څکه) مونږ به دخلقو نه تپوسونه کول.چه دا سړې څنګه دې؟ اودخلقو څه میلان دې.؟نو د قافلې خلقو به وئیل،دا سړې دخپل خان په باره کښې د رسول دعوی کوی.او وائی،چه الله تعالی زما طرف ته وحی رالیږلې ده.(او دقافلې خلقو به هغه وحی اوروله) حضرت عمروبن سلمه فرمائی.

قوله: فکنت أحفظ ذاك الکلام ،فکأنما یقر فی صدری: ما به دغه کلام الهی یادولو.داسې به معلومیدله لکه چه دغه کلام زما په زړه پورې انخلی.

په ((یقرأ)) کښې څلور روایتونه دی.

① یو ،،یقر،،د قرار نه دې.پورته ترجمه هم ددې مطابق شوې ده.

② دویم روایت ((یقرأ))دقراءت نه دې.یعنی لکه چه دغه کلام زما په زړه کښې وئیلو شو او زما د زړه آواز دې.

③ دریم((یقری))دې.دا د ،،تقریه، نه ماخوذ دې.معنی ئې جمع کول راځی. ((قریت الماء إذا جمعته،یقری فی صدری أی یجمع فی صدری))څلورم روایت ((یغری)) د ،،تغریه،، نه ماخوذدې.ددې معنی انخول دی.((غراء)) ګوند ته وائی.د ((یغری فی صدری)) مطلب به وی چه هغه کلام زما په

زړه پورې انخلولې شو.او په زړه باندې مې چاپ کیدو.دا اخرې روایت قاضي عیاض راجح ګرځولې دې.[1]

قوله: وکانت العرب تلوّم بإسلامهم الفتح:اوعربو به د خپل راوړو دپاره د فتحې مکې انتظار کولو.«تلوّم:تنتظر»

نوکله چه مکه فتح شوه،هرې قبیلې اسلام طرف ته رامنډې کړې.زما قوم هم دخپل قوم په اسلام راوړو کښې تندی اوکړه.(اود خپل قوم دطرف نه یوقاصد جوړ او د نبی ﷺ په خدمت کښې حاضر شو) کله چه دهغه خائې نه واپس راغلو.نو وې وئیل په الله قسم زه تاسو ته د یوحق نبی د طرفه راغلې یم.هغوی راته په تعلیم راکولوکښې اووئیل،چه په فلانی وخت کښې فلانې مونځ او په فلانی وخت کښې فلانې مونځ کوئ.کله چه د مانځه وخت راشی.نو یوکس دې اذان کوی.اوچه چاته د ټولو نه زیات قران ورځی،هغه دې امامتی ورکوی.حضرت عمروبن سلمه رضي الله عنه فرمائی.کله چه خلقو غور اوکړو،نو زما نه زیات چاته قرآن یاد نه وو.ځکه چه ما به د راتلونکو قافلو نه قرآن زده کولو.نو هغوی زه امام جوړ کړم.په دغه وخت کښې زما عمر شپږ یا اووه کاله وو.د بخاری په دې روایت کښې «أنا ابن ست أو سبع سنين»د ابوداود په روایت کښې دی «أنا ابن سبع سنين»[2]د نسائی په روایت کښې «أنا ابن ثمان» بغیرتردد نه راغلې دې.[3] اود ابن جارود په روایت کښې «أنا ابن ست» بغیرتردد نه راغلې دې.[4] بهرحال د دوی عمر په دغه وخت کښې د شپږو او اتة کالوپه مینځ کښې وو.

فرمائی ما سره یو څادر وو،کله چه به زه سجدې ته تلم،نو پورته کیدو،او (د شاته نه به مې سترښکاریدو) د قبیلې یوې ښځې اووئیل.«ألا تغطون عنا است قارئكم» تاسو دخپل قاری صاحب کوناټې زمونږ نه ولې نه پټوئ.بیا خلقو کپړه واخستله،اوزما دپاره ئې یوقمیص واخستلو.په دغه قمیص باندې چه ماته څومره خوشحالی ملاؤ شوه،دومره په بل څیز نه وه ملاؤ شوې.

د ماشوم د امامت مسئله:د ماشوم د امامت مسئله په کتاب الصلاة کښې تیره شوې ده.امام شافعي رحمه الله مطلقاً ددې د جواز قائل دی.امام ثوری اوامام مالك مطلقاً د کراهت قائل دی. دامام ابوحنیفه او امام احمد مشهور قول دا دې.چه صبی په نوافلو کښې امامت کولې شی په فرائضو کښې نشی کولې.[5]

---

[1]) عمدة القاری (۲۹۰\۱۷) وفتح الباری (۲۳\۸۷)_
[2]) سنن أبي داود کتا پالصلاة باب م أحق بالإمامة رقم الحدیث ۵۸۵)_
[3]) سنن نسائی کتاب الإمامة باب إماة الغلام قبل أن یحتلم (۱۲۷\۱)_
[4]) المنتقی لابن الجارود کتاب الصلاة باب الجماعة والإمامة (۱۱٤)_
[5]) المجموع شرح المهذب (۲٤۹\٤و ۲۵۰)_

روايت باب د امام شافعي رحمه الله مستدل دې.احناف او حنابله وغيره ددې داسې جواب کوی. چه دا عمل دهغه خلقو دخپل طرف نه کړې وو.د رسول الله ﷺ تقرير دې عمل ته حاصل شوې نه وو.نو قابل استدلال نه دې.(١) خو نور حضرات فرمائی،چه دا د نزول وحی زمانه وه.که دا عمل ناجائز وو،نو د وحی په ذريعه به تنبيه راغلې وه.لکه څنګه چه حضرت جابر رضي الله عنه او حضرت ابوسعيد خدری رضي الله عنه د عزل په جواز باندې دا دليل پيش کړې وو.«كنا نعزل والقرآن ينزل ورسول الله ﷺ بين أظهرنا» که عزل ناجائز وو.نو قرآن به ددې د حرمت تصريح کړې وه.حال دا چه قرآن تصريح نه ده کړې،ددې نه معلوميږی،چه په دې کښې حرمت نشته،دغه شان دلته هم د نابالغه د امامت علم که جائز نه وو،و پکار ده چه ددې تصريح راغلې وه.(٢)

خواحناف فرمائی.چه دا روايت دصبی دامامت د جوازدپاره دليل جوړول وی .نو په دې کښې دا هم راغلی دی.چه د سجدې په حالت کښې به دده کشف عورت کيدو،حال دا چه په کشف عورت سره په اتفاق مونځ ماتيږی.نو بيا به ددې تاسو څه جواب ورکوئ؟ (٣)

حقيقت دا دې،چه په دې روايت سره استدلال صحيح نه دې.په اصل کښې دا خلق اوس نوې نوې مسلمانان شوی وو.د صلاة د احکامو نه لا پوره خبر نه وو.د ټولونه زيات قرآن چونکه عمروبن سلمه رضي الله عنه ته ياد وو.ددې وجې نې دې خپل امام جوړ کړې وو.روسته چه کله دوی ته د صلاة داحکامو تفصيلات معلوم شو .نو هغوی به امام بدل کړی وی. والله اعلم.

علامه خطابی فرمائی،چه حسن بصری دا روايت ضعيف ګرځولې دې.«وقال مرة دعه ليس بشئ بين» دا پريږده.دا څه واضح څيز نه دې.(٤)

[٤٠٥٢]حَدَّثَنِي عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مَسْلَمَةَ عَنْ مَالِكٍ عَنْ ابْنِ شِهَابٍ عَنْ عُرْوَةَ بْنِ الزُّبَيْرِ عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا عَنْ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

وَقَالَ اللَّيْثُ حَدَّثَنِي يُونُسُ عَنْ ابْنِ شِهَابٍ أَخْبَرَنِي عُرْوَةُ بْنُ الزُّبَيْرِ أَنَّ عَائِشَةَ قَالَتْ كَانَ عُتْبَةُ بْنُ أَبِي وَقَّاصٍ عَهِدَ إِلَى أَخِيهِ سَعْدٍ أَنْ يَقْبِضَ ابْنَ وَلِيدَةِ زَمْعَةَ وَقَالَ عُتْبَةُ إِنَّهُ ابْنِي فَلَمَّا قَدِمَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَكَّةَ فِي الْفَتْحِ أَخَذَ سَعْدُ بْنُ أَبِي وَقَّاصٍ ابْنَ وَلِيدَةِ زَمْعَةَ فَأَقْبَلَ بِهِ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَأَقْبَلَ مَعَهُ عَبْدُ بْنُ زَمْعَةَ فَقَالَ سَعْدُ بْنُ أَبِي وَقَّاصٍ هَذَا ابْنُ أَخِي عَهِدَ إِلَيَّ أَنَّهُ ابْنُهُ قَالَ عَبْدُ بْنُ زَمْعَةَ يَا رَسُولَ اللَّهِ هَذَا أَخِي هَذَا ابْنُ زَمْعَةَ وُلِدَ عَلَى فِرَاشِهِ فَنَظَرَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَى

---

١) اوګورئ بذل المجهود (٤\١٩٧)_
٢) فتح البارى (٨\٢٣)_
٣) بذل المجهود (٤\١٩٨)_
٤) عين الهداية (١\٤٥٣)_

ابْنِ وَلِيدَةِ زَمْعَةَ فَإِذَا أَشْبَهُ النَّاسِ بِعُتْبَةَ بْنِ أَبِي وَقَّاصٍ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ هُوَ لَكَ هُوَ أَخُوكَ يَا عَبْدُ بْنَ زَمْعَةَ مِنْ أَجْلِ أَنَّهُ وُلِدَ عَلَى فِرَاشِهِ وَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ احْتَجِبِي مِنْهُ يَا سَوْدَةُ لِمَا رَأَى مِنْ شَبَهِ عُتْبَةَ بْنِ أَبِي وَقَّاصٍ قَالَ ابْنُ شِهَابٍ قَالَتْ عَائِشَةُ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْوَلَدُ لِلْفِرَاشِ وَلِلْعَاهِرِ الْحَجَرُ وَقَالَ ابْنُ شِهَابٍ وَكَانَ أَبُو هُرَيْرَةَ يَصِيحُ بِذَلِكَ [ر: ۱۹۴۸]

امام بخاری رحمه الله دا حدیث په دوو سندونو سره نقل کړې دې.د اولنی سند متن ئې دلته نه دې ذکر کړې.دلته صرف د سند ذکر دې،ددې متن امام بخاری په کتاب الوصایا کښې ذکر کړې دې.([1])

دویم سند د ،لیث،،دې،کوم چه امام بخاری دلته تعلیقاً ذکرکړې دې. وړاندې متن د لیث د سند سره متعلق دې.دا تعلیق محمدبن یحیی هلی په ،،الزهریات ،، کښې موصولاً نقل کړې دې. ([2])

قوله: كَانَ عُتْبَةُ بْنُ أَبِي وَقَّاصٍ عَهِدَ إِلَى أَخِيهِ سَعْدٍ أَنْ يَقْبِضَ ابْنَ وَلِيدَةِ زَمْعَةَ: په زمانه د جاهلیت کښې به بعضې خلقو خان سره وینځې ساتلې،اوبه هغوی باندې به ئې زنا کوله او ګټه به ئې کوله.دې سره سره به ئې هغوی سره په خپله هم وطی کوله،کله چه به ددغه وینځې نه بچې پیدا شو.نو بعضې وخت کښې به مولی ددغه بچی په باره کښې دعوی اوکړه،چه دا زما دې،اوکله به زانی دعوی اوکړه ،چه دا زما دې،چه چا به دعوی اوکړه.بچې به هم د هغه ګڼړلې شو.د ام المومنین سوده رضی الله عنها دپلار زمعه بن قیس هم دغه شان یوه وینځه وه.د حضرت سعدبن ابی وقاص رضی الله عنه وړور عتبه بن ابی وقاص به دې ته راتلو.چه کله حمل ښکاره شو،نود مرګ نه وړاندې هغه خپل وړور حضرت سعد رضی الله عنه ته اووئیل.چه د زمعه د وینځې نه کوم بچې پیدا شی.په هغې باندې به قبضه کوې.ځکه چه هغه زما ځوئې دې.([3])

حضرت سعدبن ابی وقاص رضی الله عنه چه کله د فتح مکې په موقع مکې ته راغلو ،او په هغه بچی ئې نظر پریوتل.نوهغه ئې د رسول الله صلی الله علیه وسلم په خدمت کښې حاضر کړو .او وې وئیل دا زما د وړور ځوئې دې.خوعبد بن زمعه اووئیل یارسول الله دا خو زما وړور دې.او زما د پلار په فراش باندې پیدا شوې دې.(یعنی زما د پلار د وینځې نه پیدا شوې دې)

رسول الله صلی الله علیه وسلم چه کله هغه هلك طرف ته اوکتل،نوهغه د عبه به ابی وقاص سره زیات مشابه وو.نبی صلی الله علیه وسلم فیصله د عبدبن زمعه په حق کښې اوکړه،او وې فرمائیل. ((هولك ،هو أخوك، یاعبدبن زمعه)) ښکاره ده چه کله نبی صلی الله علیه وسلم هغه د عبدبن زمعه وړور اوګرځولو،نود ام

---

[1]) اوګورئ صحیح بخاری کتاب الوصایا باب قول الموصی لوصیه تعاهدو ولدی (۳۸۳/۱)۔
[2]) فتح الباری (۲٤/۸)_
[3]) فتح الباری (۳۳۰/۱۲ کتاب الفرائض باب الولد للفراش حرة کانت أو أمة)_

المومنين سوده بنت زمعه هم ورور شو.خو نبی ﷺ د احتياط دپاره حضرت سودې ﷞ ته اوونيل.((احتجبي منه يا سودة)) سوده! دده نه پرده كوه.دا حكم نبی ﷺ ددې وجې وركړو.چه هغه هلك د عتبه سره مشابه وو.

د حديث باب نه په ثبوت نسب باندې د درې امامانو استدلال: دا حديث په يوه اختلافي مسئله كښې د ائمه ثلاثه دليل دې.مسئله دا ده،كه يو مولی دخپلې وينځې سره د وطی كولو اقرار اوكړی،اوبيا د دغه وينځې بچې پيدا شی.نو هغه به د مولی گڼړلی شی اوكه نه،ائمه ثلاثه فرمائی.هغه بچې به د مولی گڼړلې شی.احناف وائی.چه صرف د وطی اقرار كول كافی نه دی.بلكه دې سره سره دا هم ضروری دی.چه مولی دا دعوی اوكړی.چه دا بچې زما دې.([1])

حديث باب د ائمه ثلاثه دليل دې،ځكه چه په دې كښې رسول الله ﷺ د څه دعوی نه بغير دغه هلك نسب د زمعه ثابت كړو.اود زمعه خوئې ته ئې اووئيل،چه دا ستا خوئې دې.ددې نه معلوميږی.چه د بچی د نسب د ثبوت دپاره د مولی دعوی كول څه ضروری نه ده.

حضرت احناف ﷭ فرمائی،چه دلته رسول الله ﷺ د دغه هلك نسب د زمعه نه ثابت كړې نه دې.بلكه ((هولك يا عبد بن زمعه)) ئې وئيلی دی.د عبد بن زمعه دپاره ئې د دغه هلك ملكيت ثابت كړې دې.ځكه چه اصول دا دی.كله چه د پلار د وينځې نه بچې د بل چا د نطفې نه پيدا شی.نو د پلار نه پس د دغه وينځې پشان د هغې د بچی هم (دمولی) خوې مالك دې.هم ددې اصولو په رڼړا كښې نبی ﷺ دهغه بچی ملكيت د عبدبن زمعه نه ثابت كړو.د ثبوت نسب دلته څه ذكر نشته.

د دې خبرې تائيد د عبدالله بن زبير ﷠ د هغه روايت نه هم كيږی.كوم چه نسائی په سنن كښې ([2])عبدالرزاق په مصنف كښې ([3])اوامام احمدبن حنبل ﷬ په مسند كښې تخريج كړې دې.([4]) ددې په آخر كښې دی.((واحتجبي منه ياسودة فليس لك بأخ)) د احنافو دطرفه ددې جواب حاصل دا دې.چه ((هولك يا عبد بن زمعة)) نه مراد ثبوت نسب نه دې.بلكه ددې جملې نه مقصد د عبدبن زمعه دپاره د هلك ملكيت ثابتول دی.خودا جواب په هغه وخت كښې صحيح كيدې شی.كله چه دغه هلك غلام اومنلې شی.حال داچه د بعضې رواياتو نه د هغه حريت ثابتيږی

ددې وجواب اكثر احناف ددې روايت جواب دا وركوی.چه ((هولك يا عبد بن زمعه)) نه د رسول الله ﷺ مقصود هغه د عبدبن زمعه سره په ميراث كښې شريكول وو.ځكه چه دا اصول دی، چه كه يووارث د يو كس په باره كښې دا اقرار اوكړی ،چه دا زما ورور دې.نو د وارث په

[1]) مغنی ابن قدامة (۹\۵۳۰) كتاب عتق أمهات الأولاد وإعلاء السنن (۱۱\۲۲۷)_

[2]) سنن نسائی (۱۲\۱۱۰) كتاب الطلاق باب الحاق الولد بالفراش إذا لم ينفه صاحب الفراش)_

[3]) مصنف عبدالرزاق (۷\٤٤۳) رقم ۱۳۸۲۰)_

[4]) مسند احمد (٤\۵)_

ذمه لازم دى،چه هغه خپل نصف حصه ميراث دغه مقرله كس ته وركړى.خو د مړى نه ددغه كس نسب نه ثابتيږى.«لأن المرأ يؤخذ بإقراره فيما يتعلقه به وحده» دلته هم بعينه هم دا صورت دې.چه عبدبن زمعه راغلو،د دغه كس په باره كښې ئې اوونيل،چه دا زما ورور دې.نو نبى ﷺ د دغه قاعدې په رڼا كښې فيصله اوكړه.او وې وئيل چه «و لك يا عبدبن زمعه» يعنى «إنه يشاركك فى الميراث» ددې خبرې تائيد د مصنف عبدالرزاق دهغه روايت نه هم كيږى.دكوم الفاظ چه دا دى.«فقال النبى ﷺ لسودة أم الميراث فله وأما أنت فاحتجبى منه ياسودة، فإنه ليس لك بأخ» (١)دغه شان د مسند احمد په روايت كښې دى.«أما أنت فاحتجبى منه،فليس بأخيك وله الميراث» (٢)دا روايات په دې خبره باندې په صراحت سره دلالت كوى.چه رسول الله ﷺ د زمعه نه دهغه نسب نه ثابتوى.بلكه صرف د ميراث په حق كښې دعبدبن زمعه سره هغه شريكوى.هم ددې وجې رسول الله ﷺ حضرت سودة ﷺ ته اوفرمائيل.چه «فإنه ليس لك بأخ»كه د نسب ثابتول د نبى ﷺ مقصود وو.نو بيا به ئې د حضرت سودة نه د هغه د اخوت نفى هرګز نه كوله.

امام نووى ﷫ فرمائى.«فإنه ليس لك بأخ» دا زيادت سنداً ثابت نه دې.(٣) امام ابوعبدالله المازرى شارح دمسلم هم په «المعلم شرح صحيح مسلم» كښې دا ليكلى دى.چه دا زيادت بعضې احنافو دخپل طرف نه كړې دې. (٤)علامه سيوطى ﷫ هم د نسائى شريف په شرح ،.زهرالربى ،، كښې د مازرى دا قول نقل كړې دې.(٥)

خودا اعتراض صحيح نه دې.دا حديث د امام احمداوامام نسائى نه علاوه امام طحاوى هم تخريج كړې دې.(٦) حافظ شمس الدين ذهبى ﷫ په ميزان الاعتدال كښې ليكى.«هذا حديث صحيح الإسناد» (٧)

حافظ ابن حجر په فتح البخارى كښې د اورد كلام نه پس هم دې ته ترجيح وركړې ده.چه دا حديث حسن دې.هغوى فرمائى.«أسناد النسائى حسن، ورجاله رجال الصحيح..» (٨)او داحكامو په باب كښې چه لكه څنګه احاديث صحيح معتبر وى.دغه شان حسن هم قابل اعتماد وى.

---

(١) مصنف عبدالرزاق (٧\٤٤٣) رقم ١٣٨٢٠)_
(٢) مسند احمد٦\٤٢٩)_
(٣) شرح صيحح مسلم للنووى (٤٧١/١ كتاب الرضاعة باب الولد للفراش وتوقى الشبهات)_
(٤) شرح صيحح مسلم للنووى (٤٧١/١ كتاب الرضاعة باب الولد للفراش وتوقى الشبهات)_
(٥) زهرى الربى (١٢\١١٠و١١١) كتاب الطلاق باب الحاق الولد بالفراش إا لم ينفه صاحب الفراش)_
(٦) شرح معانى الآثار للطحاوى (٢\٧٥) كتاب العتاق باب الأمة يطأها مولها ثم يموت .. إلخ)_
(٧) ميزان الإعتدال (٤\٤٦٥) رقم الترجمة (٩٨٦٧)_
(٨) فتح البارى (١٢\٣٧) كتاب الفرائض باب الولد للفراش حرة كانت أم أمة)

اوس دلته دوه خبرې جمع شوې،د بخارى په ذكرشوى تعليق كښې خو دى، «هوأخوك»اود بخارى ددې تعليق نه علاوه د نسائى وغيره په روايت كښې دى. «احتجبى منه ياسودة فإنه ليس لك بأخ» په دواړه قسم رواياتو كښې تعارض دې.اوس كه د تعارض لرې كولو دپاره د ترجيح طريقه اختيار كړې شى.نو د بخارى لفظ ته ترجيح پكار ده.خود ليث د ذكرشوي طريق نه علاوه په بل هيڅ طريق كښې د«هوأخوك» الفاظ نه دى راغلى.ابن شهاب زهرى دامام مالك نه دا روايت نقل كوى.په هغې كښې دا زيادت نشته.ددې وجې په ظاهره دا معلوميږى .چه د «هوأخوك» زيادت راوى د خپل طرف نه د تفسير په طور سره كړې دې. څكه كه دا د اصل روايت حصه اومنلې شى.نو بيا د «احتجبى منه يا سودة» سره د دې څه جوړخت نه راځى.اودغه شان د «ليس لك بأخ» روايت سره ئې تعارض لازميږى.

بيا دويمه خبره دا ده،چه دا روايت د شوافعو مستدل هم نشى كيدې.څكه چه د شوافعو رحمهم الله په نيز د مولى د ثبوت نسب دپاره ،،تحصين جاريه،، شرط دې. د تحصين جاريه مطلب دا دې.چه مولى جاريه د بهر مشكوكو ګرځيدو نه منع كړى.اوهم په خپل كور كښې هغه ساتى.حال دا چه د زمعه ددې وينځې په باره كښې ابن جرير طبرى تصريح كړې ده، چه دا وينځه د مكې د زنا كارو ښځو څنې وه.نو بيا د ،،تحصين جاريه،، شرط چرته موجود شو،چه ثبوت نسب ثابت كړې شى.([1])

[۴۰۵۳]حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ مُقَاتِلٍ أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللَّهِ أَخْبَرَنَا يُونُسُ عَنِ الزُّهْرِيِّ قَالَ أَخْبَرَنِي عُرْوَةُ بْنُ الزُّبَيْرِ أَنَّ امْرَأَةً سَرَقَتْ فِي عَهْدِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي غَزْوَةِ الْفَتْحِ فَفَزِعَ قَوْمُهَا إِلَى أُسَامَةَ بْنِ زَيْدٍ يَسْتَشْفِعُونَهُ قَالَ عُرْوَةُ فَلَمَّا كَلَّمَهُ أُسَامَةُ فِيهَا تَلَوَّنَ وَجْهُ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ أَتُكَلِّمُنِي فِي حَدٍّ مِنْ حُدُودِ اللَّهِ قَالَ أُسَامَةُ اسْتَغْفِرْ لِي يَا رَسُولَ اللَّهِ فَلَمَّا كَانَ الْعَشِيُّ قَامَ رَسُولُ اللَّهِ خَطِيبًا فَأَثْنَى عَلَى اللَّهِ بِمَا هُوَ أَهْلُهُ ثُمَّ قَالَ أَمَّا بَعْدُ فَإِنَّمَا أَهْلَكَ النَّاسَ قَبْلَكُمْ أَنَّهُمْ كَانُوا إِذَا سَرَقَ فِيهِمُ الشَّرِيفُ تَرَكُوهُ وَإِذَا سَرَقَ فِيهِمُ الضَّعِيفُ أَقَامُوا عَلَيْهِ الْحَدَّ وَالَّذِي نَفْسُ مُحَمَّدٍ بِيَدِهِ لَوْ أَنَّ فَاطِمَةَ بِنْتَ مُحَمَّدٍ سَرَقَتْ لَقَطَعْتُ يَدَهَا ثُمَّ أَمَرَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِتِلْكَ الْمَرْأَةِ فَقُطِعَتْ يَدُهَا فَحَسُنَتْ تَوْبَتُهَا بَعْدَ ذَلِكَ وَتَزَوَّجَتْ قَالَتْ عَائِشَةُ فَكَانَتْ تَأْتِي بَعْدَ ذَلِكَ فَأَرْفَعُ حَاجَتَهَا إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ[ر:۲۵۰۵]

[۴۰۵۴/۴۰۵۵]حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ خَالِدٍ حَدَّثَنَا زُهَيْرٌ حَدَّثَنَا عَاصِمٌ عَنْ أَبِي عُثْمَانَ قَالَ حَدَّثَنِي مُجَاشِعٌ قَالَ أَتَيْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِأَخِي بَعْدَ الْفَتْحِ قُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ جِئْتُكَ بِأَخِي

[1]) قال الشيخ الأنور رحمه الله فى فيض البارى (۱۸۸\۳و ۱۳۹....) وتتبعت له تفسير ابن جرير ،فوجدت فيه إن تكل الوليدة كانت من بغايا مكة فأين الشافعية وأين ثبوت النسب ،فإنه يبنى عندهم على التحصين وإذا انعدم التحصين ،إنعدم ما يبنى عليه)_

لِتُبَايِعَهُ عَلَى الْهِجْرَةِ قَالَ ذَهَبَ أَهْلُ الْهِجْرَةِ بِمَا فِيهَا فَقُلْتُ عَلَى أَيِّ شَيْءٍ تُبَايِعُهُ قَالَ أُبَايِعُهُ عَلَى الْإِسْلَامِ وَالْإِيمَانِ وَالْجِهَادِ فَلَقِيتُ مَعْبَدًا بَعْدُ وَكَانَ أَكْبَرَهُمَا فَسَأَلْتُهُ فَقَالَ صَدَقَ مُجَاشِعٌ

[٣٠٥٥] حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ أَبِي بَكْرٍ حَدَّثَنَا الْفُضَيْلُ بْنُ سُلَيْمَانَ حَدَّثَنَا عَاصِمٌ عَنْ أَبِي عُثْمَانَ النَّهْدِيِّ عَنْ مُجَاشِعِ بْنِ مَسْعُودٍ انْطَلَقْتُ بِأَبِي مَعْبَدٍ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لِيُبَايِعَهُ عَلَى الْهِجْرَةِ قَالَ مَضَتِ الْهِجْرَةُ لِأَهْلِهَا أُبَايِعُهُ عَلَى الْإِسْلَامِ وَالْجِهَادِ فَلَقِيتُ أَبَا مَعْبَدٍ فَسَأَلْتُهُ فَقَالَ صَدَقَ مُجَاشِعٌ وَقَالَ خَالِدٌ عَنْ أَبِي عُثْمَانَ عَنْ مُجَاشِعٍ أَنَّهُ جَاءَ بِأَخِيهِ مُجَالِدٍ [ر: ٢٨٠٢]

[٣٠٥٦/٣٠٥٧] حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ حَدَّثَنَا غُنْدَرٌ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ عَنْ أَبِي بِشْرٍ عَنْ مُجَاهِدٍ قُلْتُ لِابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا إِنِّي أُرِيدُ أَنْ أُهَاجِرَ إِلَى الشَّامِ قَالَ لَا هِجْرَةَ وَلَكِنْ جِهَادٌ فَانْطَلِقْ فَاعْرِضْ نَفْسَكَ فَإِنْ وَجَدْتَ شَيْئًا وَإِلَّا رَجَعْتَ وَقَالَ النَّضْرُ أَخْبَرَنَا شُعْبَةُ أَخْبَرَنَا أَبُو بِشْرٍ سَمِعْتُ مُجَاهِدًا قُلْتُ لِابْنِ عُمَرَ فَقَالَ لَا هِجْرَةَ الْيَوْمَ أَوْ بَعْدَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِثْلَهُ

[٣٠٥٧] حَدَّثَنِي إِسْحَاقُ بْنُ يَزِيدَ حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ حَمْزَةَ قَالَ حَدَّثَنِي أَبُو عَمْرٍو الْأَوْزَاعِيُّ عَنْ عَبْدَةَ بْنِ أَبِي لُبَابَةَ عَنْ مُجَاهِدِ بْنِ جَبْرٍ الْمَكِّيِّ أَنَّ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا كَانَ يَقُولُ لَا هِجْرَةَ بَعْدَ الْفَتْحِ [ر: ٣٦٨٦]

[٣٠٥٨] حَدَّثَنَا إِسْحَاقُ بْنُ يَزِيدَ حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ حَمْزَةَ قَالَ حَدَّثَنِي الْأَوْزَاعِيُّ عَنْ عَطَاءِ بْنِ أَبِي رَبَاحٍ قَالَ زُرْتُ عَائِشَةَ مَعَ عُبَيْدِ بْنِ عُمَيْرٍ فَسَأَلَهَا عَنِ الْهِجْرَةِ فَقَالَتْ لَا هِجْرَةَ الْيَوْمَ كَانَ الْمُؤْمِنُ يَفِرُّ أَحَدُهُمْ بِدِينِهِ إِلَى اللَّهِ وَإِلَى رَسُولِهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَخَافَةَ أَنْ يُفْتَنَ عَلَيْهِ فَأَمَّا الْيَوْمَ فَقَدْ أَظْهَرَ اللَّهُ الْإِسْلَامَ فَالْمُؤْمِنُ يَعْبُدُ رَبَّهُ حَيْثُ شَاءَ وَلَكِنْ جِهَادٌ وَنِيَّةٌ [ر: ٢٩١٣]

[٣٠٥٩] حَدَّثَنَا إِسْحَاقُ حَدَّثَنَا أَبُو عَاصِمٍ عَنِ ابْنِ جُرَيْجٍ قَالَ أَخْبَرَنِي حَسَنُ بْنُ مُسْلِمٍ عَنْ مُجَاهِدٍ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَامَ يَوْمَ الْفَتْحِ فَقَالَ إِنَّ اللَّهَ حَرَّمَ مَكَّةَ يَوْمَ خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ فَهِيَ حَرَامٌ بِحَرَامِ اللَّهِ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ لَمْ تَحِلَّ لِأَحَدٍ قَبْلِي وَلَا تَحِلُّ لِأَحَدٍ بَعْدِي وَلَمْ تَحْلِلْ لِي قَطُّ إِلَّا سَاعَةً مِنَ الدَّهْرِ لَا يُنَفَّرُ صَيْدُهَا وَلَا يُعْضَدُ شَوْكُهَا وَلَا يُخْتَلَى خَلَاهَا وَلَا تَحِلُّ لُقَطَتُهَا إِلَّا لِمُنْشِدٍ فَقَالَ الْعَبَّاسُ بْنُ عَبْدِ الْمُطَّلِبِ إِلَّا الْإِذْخِرَ يَا رَسُولَ اللَّهِ فَإِنَّهُ لَا بُدَّ مِنْهُ لِلْقَيْنِ وَالْبُيُوتِ فَسَكَتَ ثُمَّ قَالَ إِلَّا الْإِذْخِرَ فَإِنَّهُ حَلَالٌ

وَعَنِ ابْنِ جُرَيْجٍ أَخْبَرَنِي عَبْدُ الْكَرِيمِ عَنْ عِكْرِمَةَ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ بِمِثْلِ هَذَا أَوْ نَحْوِ هَذَا رَوَاهُ أَبُو هُرَيْرَةَ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ [ر: ١٢٨٤]

قوله: حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ خَالِدٍ... ذَهَبَ أَهْلُ الْهِجْرَةِ بِمَا فِيهَا: مطلب دا دې چه مدينې منورې ته چه دهجرت څومره فضائل وو، هغه ټول فضائل چه كومو خلقو وړاندې هجرت كړې دې يوړل. او د فتحې مكې نه پس په هجرت كولو هغه فضائل نه حاصليږي.

قوله: فلقيت أبا معبد: په بعضې نسخو كښې «أبا معبد» دې. او په بعضو كښې «معبد» دې.

خو صحيح نسخه د كشمينى رحمه الله ده.په هغې كښې «أبا معبد» دې.ابومعبد د حضرت مجاشع رضي الله عنه د مشر ورور حضرت مجاهد رحمه الله كنيت دې.(١)

قوله: وَقَالَ النَّضْرُ أَخْبَرَنَا شُعْبَةُ.....: دا تعليق دې.او اسماعيلى دا موصولاً نقل كړې دې.(٢) هلته دې سره متعلقه مباحث تيرشوى دى.

قوله: حدثنا إسحاق ،حدثنا أبوعاصم عن ابن جريج .. عن مجاهد..: دمجاهد دا روايت مرسل دې.امام بخارى په كتاب الحج او كتاب الجهاد كښې دا موصولاً ذكر كړې دې.(٣)

بَاب=قَوْلِ اللَّهِ تَعَالَى: لَقَدْ نَصَرَكُمُ اللَّهُ فِي مَوَاطِنَ كَثِيرَةٍ

وَيَوْمَ حُنَيْنٍ إِذْ أَعْجَبَتْكُمْ كَثْرَتُكُمْ فَلَمْ تُغْنِ عَنْكُمْ شَيْئًا وَضَاقَتْ عَلَيْكُمُ الْأَرْضُ بِمَا رَحُبَتْ ثُمَّ وَلَّيْتُمْ مُدْبِرِينَ ثُمَّ أَنْزَلَ اللَّهُ سَكِينَتَهُ عَلَى رَسُولِهِ (إِلَى قَوْلِهِ) وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ

„حنين،،د مكې او طائف په مينځ كښې د يو خوړ نوم دې.(٤) دلته دعربو دوه مشهورې قبيلې آبادې وې.هوازن او ثقيف،هوازن د غشو په ويشتو كښې مشهوره وه.او ثقيف په خپل شرافت كښې مشهوره وه.

رسول الله ﷺ چه كله مكه فتح كړه.نو دې دواړو قبيلو په خپل مينځ كښې مشوره اوكړه. چه د مكې د فتحې نه پس اوس د دوى نمبر دې.ددې نه وړاندې چه مسلمانان په مونږ باندې حمله اوكړى.مونږ لره وړاندې والې پكار دې،چه په هغوى حمله اوكړو.(٥) نو د دواړو قبيلو په شلو زرو كسانو باندې مشتمله يو لوې لښكر په مسلمانانو باندې د حملې كولو دپاره د عوف بن مالك په نګرانئ كښې روان شو.ښځې اوماشومان ئې هم په دې غرض باندې ځان سره راروان كړل.چه دوى پرېنږدى.اواونه تختى.اود هغوى دحفاظت دپاره خپل ځانونه وركړى.(٦)

د لښكرقيادت اګرچه دقبيله هوازن سردارمالك بن عوف كولو،خو د بن جشم د قبيلې سردار ..دريد بن صمه،، ئې هم د مشورې په حيثيت لښكر ته راغوښتې وو.چه په جنګى امورو كښې د هغه د مهارت نه فائده واخستې شى.،،وريدبن صمه،، مشهور شاعر او په ميدان جنګ باندې پوهيدو كښې د غيرمعمولى صلاحيت مالك وو.په دغه وخت كښې دهغه عمر د سلو نه زيات وو.خلقو هغه راوچت كړل.اوميدان جنګ ته ئې راورسولو.وريد

---

١) فتح البارى (٨\٢۶)_
٢) فتح البارى (٨\٣۶) وعمدة القارى (١٧\٢٩٢)_
٣) عمدة القاى (١٧\٢٩٣)_
٤) حنين دمكې مكرمې نه د درې ورځو په فاصله باندې دې.طبقات ابن سعد (٢\١٤٩)_
٥) الكامل لابن اثير (٢\١٧٧)_
۶) سيرت مصطفى (٣\۵۵و۵۶)_

تپوس اوکړو،چه دا کوم ځائې دې؟ خلقو اوونیل.،اوطاس،، ورید اوونیل.دا ځائې د جنګ دپاره مناسب دې. ځکه چه ددې ځائې زمکه نه زیاته سخته ده.اونه دومره نرمه ده.چه قدم په کښې خښیږی .بیا هغه تپوس اوکړو.چه د ماشومانو د ژړا دا آواز څنګه راځی؟ خلقو ورته اوونیل.چه ماشومان او ښځې مو ځان سره راوستی دی،چه هرسړې په بهادرئ سره جنګیږی.اوتختی نه.په دې باندې ورید اوونیل.په جنګ کښې صرف نیزه او توره کار کوی.که په جنګ کښې فتح اوشوه.نود اهل وعیال راوستو څه فائده نشته.او که شکست اوشو.نو د ښځو او بچو په وجه به نوره هم رسوائی وی. ددې وجې زما دا مشوره ده.چه اهل وعیـ.ل د لښکر نه روسته اوساتې.خو مالك بن عوف د ځوانئ د جوش په وجه د ،،ورید،، رائې بیخی خوښه نکړه.او وې وئیل.د بوډاتوپ په وجه دده عقل بیخی بیکاره شوې دې. (۱)

بل طرف ته چه رسول الله ﷺ ته ددې خبر اوشو،نو هغوی د تحقیق حال دپاره عبدالله بن ابی حدرد اولیږلو.هغه لاړل.او دوه ورځې د هوازن په لښکر کښې پاتې شو.او واپس راغلو، نبی ﷺ ته ئې تفصیل بیان کړو.(۲)

رسول الله ﷺ هم د مقابلې دپاره تیاریانې شروع کړې.صفوان بن امیه چه لا تراوسه پورې مسلمان شوې نه وو.سل زغرې دسازوسامان سره په مستعار واخستې.(۳)

د خیالی په ورځ په ۶شوال ۸ھ نبی ﷺ د دولس زره کسانو لښکر واخستل، د مکې نه حنین طرف ته روان شو.(۴) دا داسلامی غزواتو اولنې لښکر وو.چه دومره په زیات تعداد کښې د شان او شوکت سره حنین طرف ته روان شو.د بعضې صحابو رضی الله عنهم د ژبې نه دا اووتل.

«لن تغلب الیوم من قلة» نن به مونږ د قلت په وجه نه مغلوبه کیږو.په دې جمله کښې یو قسم د فخر او اعجاب بوئی وو.ځکه د الله تعالی په دربار کښې دا خبره خوښه نشوه.هم دې طرف ته ئې اشاره کړې ده په قرآن پاك کښې فرمائی.﴿لَقَدْ نَصَرَكُمُ اللَّهُ فِي مَوَاطِنَ كَثِيرَةٍ وَيَوْمَ حُنَيْنٍ إِذْ أَعْجَبَتْكُمْ كَثْرَتُكُمْ فَلَمْ تُغْنِ عَنكُمْ شَيْئًا﴾

اسلامی لښکرد نبې (منګل) په ورځ وادی حنین ته اورسیدل.مالك بن عوف خپل فوځ د حنین دواړو طرفونو ته په مورچو کښې کېنولې وو.اوهغوی ته ئې وئیلی وو.چه دخپلو تورو تیکی اوشولئ.او وې غورځوئ.کله چه اسلامی لښکر د دې ځائې نه تیریږی.نو ټول پرې په شریکه حمله اوکړئ.(۵)

اوس لا د صبا رڼا هم سمه نه وه لګیدلې.چه اسلامی لښکر وادی حنین نه تریدل.د هوازن او ثقیف دیرش زره ځوانانو په توور او غشو باندې په اسلامی لښکر باندې حمله اوکړه.په

---

۱) زاد المعاد (۴۶۶\۳، ۴۶۷) والكامل لابن الأثیر (۱۷۷\۲) والبدایة والنهایة (۳۲۲\۴)_

۲) زاد المعاد (۴۶۸\۳) وتاریخ الطبری (۳۴۶\۲)_

۳) تاریخ الطبری (۳۴۶\۲)_

۴) طبقات ابن سعد (۱۵۰\۲).ابن اسحاق د روانیدو تاریخ پنځم شوال لیکلې دې.(البدایة والنهایة)_

۵) زاد المعاد (۴۶۷\۳)_

دې ناڅاپي حمله باندې اسلامی لښکر منتشر او تتر بتر (اخواه ديخواه) شو.صرف څو صحابه ﷺ د نبی ﷺ سره پاتې شو.په هغې کښې حضرت ابوبکر، حضرت عمرو حضرت علي ،حضرت عباس، حضرت فضل بن عباس، حضرت اسامه بن زيد ، حضرت سفيان بن حارث وغيره ﷺ شامل دی. حضرت عباس ﷺ د نبی ﷺ د قجرې واګې او ابوسفيان بن حارث ﷺ رکاب نيولې وو.په سخت جنګ کښې نبی ﷺ د سورلۍ نه راکوز شو.او د جلال نبوت په لهجه کښې ئې اووئيل.((أنا النبي لا كذب أنا ابن عبد المطلب)) حضرت عباس ﷺ اوچتوازه وو.نبی ﷺ هغه ته حکم اوکړو.چه انصارو او مهاجرينو ته آواز اوکړه.هغوی په اوچت آوازسره دا نعره اووهله.((يا معشر الأنصار،يا أصحاب السمرة)) [1] اې د انصارو ډلې،اې د کيکر د ونې خاوندانو! کله چه دا جمله صحابو ﷺ واوريده.نو لکه د ليونو غوندې راواپس شول.او د رسول الله ﷺ نه ګيرچاپيره جمع شول.نبی ﷺ د حملې حکم ورکړو.او ميدان جنګ ګرم شو.نبی ﷺ په لاس کښې خاورې راواخستې .اوکافرانو طرف ته ئې اوويشتې.او وې فرمائيل ((شاهت الوجوه)) خراب دې شی دا مخونه،يا خراب شو دا مخونه،خيرې ئې اوکړې.يا ئې خبر ورکړو.په کافرانو کښې داسې يو کس هم پاتې نشو.چه دهغه سترګو ته د دغه يو موټې خاورې نه اونه رسيده.[2]

ددشمن قدمونه اوخويدل.او اويا کسانودهغوی قتل شو.[3] ډير قيديان شول .اوڅه اوتختيدل.په اوطاس او طائف کښې ئې پناه واخستله.طائف ته چه کوم کسان تختيدلې وو.په هغوی کښې مالك بن عوف هم وو.وريد بن صمه اوطاس طرف ته تلونکو کښې وو.[4] دغه شان الله تعالى آخر په دې جنګ کښې مسلمانانو ته فتح ورکړه.دې غزوې سره متعلق نورې خبرې وړاندې د بخاری په رواياتو کښې راځي.

په جنګ حنين کښې چه په اول کښې مسلمانانو ته کوم شکست شوې وو.د دې سبب دا وو.چه د يو صحابی ﷺ د خولې نه داسې جمله وتلې وه.چه په هغې کښې د اعجاب بوئې وو.چه ..نن به مونږ د کموالي د وجې شکست نه موو،، [5] الله تعالى اوفرمائيل.﴿وَيَوْمَ حُنَيْنٍ إِذْ أَعْجَبَتْكُمْ كَثْرَتُكُمْ فَلَمْ تُغْنِ عَنكُمْ شَيْئًا وَضَاقَتْ عَلَيْكُمُ الْأَرْضُ بِمَا رَحُبَتْ ثُمَّ وَلَّيْتُم مُّدْبِرِينَ ۝ ثُمَّ أَنزَلَ اللَّهُ سَكِينَتَهُ عَلَىٰ رَسُولِهِ وَعَلَى الْمُؤْمِنِينَ﴾ [6] الله تعالى بيا خپل احسان اوکړو. او مسلمانانو ته ئې غلبه ورکړه.ددې وجې ورونړو د لوئې خبرې نه ډير ويريدل پکار دی.

---

[1]) سمره د کيکر ونې ته وائي.د اصحاب سمره نه په بيعت رضوان کښې شرکت کونکی صحابه ﷺ مراد دی.ځکه چه دا بيعت د کيکر د ونې لاندې اخستې شوې وو.

[2]) د تفصيل دپاره اوګورئ الكامل لابن الأثير (١٧٩\٢) وتاريخ الطبرى(٣٤٨\٢) وزاد المعاد(٤٧١\٣و ٤٧٢)

[3]) الكامل لابن الأثير (١٧٩\٣) ـ

[4]) البداية والنهاية (٣٣٧\٤)

[5]) زاد المعاد (٤٧٧\٣)ـ

[6]) سورة التوبة :٢٥و ٢٦)ـ

[۴۰۶۰] حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللّٰهِ بْنِ نُمَيْرٍ حَدَّثَنَا يَزِيدُ بْنُ هَارُونَ أَخْبَرَنَا إِسْمَاعِيلُ رَأَيْتُ بِيَدِ ابْنِ أَبِي أَوْفَى ضَرْبَةً قَالَ ضُرِبْتُهَا مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَوْمَ حُنَيْنٍ قُلْتُ شَهِدْتَ حُنَيْنًا قَالَ قَبْلَ ذٰلِكَ

[۴۰۶۱/۴۰۶۲] حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ كَثِيرٍ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ قَالَ سَمِعْتُ الْبَرَاءَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ وَجَاءَهُ رَجُلٌ فَقَالَ يَا أَبَا عُمَارَةَ أَتَوَلَّيْتَ يَوْمَ حُنَيْنٍ فَقَالَ أَمَّا أَنَا فَأَشْهَدُ عَلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهُ لَمْ يُوَلِّ وَلٰكِنْ عَجِلَ سَرَعَانُ الْقَوْمِ فَرَشَقَتْهُمْ هَوَازِنُ وَأَبُو سُفْيَانَ بْنُ الْحَارِثِ آخِذٌ بِرَأْسِ بَغْلَتِهِ الْبَيْضَاءِ يَقُولُ أَنَا النَّبِيُّ لَا كَذِبْ أَنَا ابْنُ عَبْدِ الْمُطَّلِبْ

[۴۰۶۲] حَدَّثَنَا أَبُو الْوَلِيدِ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ قِيلَ لِلْبَرَاءِ وَأَنَا أَسْمَعُ أَوَلَّيْتُمْ مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَوْمَ حُنَيْنٍ فَقَالَ أَمَّا النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَلَا كَانُوا رُمَاةً فَقَالَ أَنَا النَّبِيُّ لَا كَذِبْ أَنَا ابْنُ عَبْدِ الْمُطَّلِبْ

[۴۰۶۳] حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ حَدَّثَنَا غُنْدَرٌ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ سَمِعَ الْبَرَاءَ وَسَأَلَهُ رَجُلٌ مِنْ قَيْسٍ أَفَرَرْتُمْ عَنْ رَسُولِ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَوْمَ حُنَيْنٍ فَقَالَ لٰكِنْ رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَمْ يَفِرَّ كَانَتْ هَوَازِنُ رُمَاةً وَإِنَّا لَمَّا حَمَلْنَا عَلَيْهِمْ انْكَشَفُوا فَأَكْبَبْنَا عَلَى الْغَنَائِمِ فَاسْتُقْبِلْنَا بِالسِّهَامِ وَلَقَدْ رَأَيْتُ رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى بَغْلَتِهِ الْبَيْضَاءِ وَإِنَّ أَبَا سُفْيَانَ بْنَ الْحَارِثِ آخِذٌ بِزِمَامِهَا وَهُوَ يَقُولُ أَنَا النَّبِيُّ لَا كَذِبْ قَالَ إِسْرَائِيلُ وَزُهَيْرٌ نَزَلَ النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ بَغْلَتِهِ [ر: ۲۷۰۹]

قوله: حدثني محمد بن كثير...: یوکس راغلود حضرت براء بن عازب رضي الله عنه نه ئې تپوس اوکړو.«أتوليت يوم حنين؟»آیا ته د حنین په ورځ تختیدلي وې؟نو هغوی په جواب کښې اووئیل، آو. «أما أنا فأشهد على النبي صلى الله عليه وسلم أنه لم يول ولكن عجل سرعان القوم» یعنی زه ګواهي ورکوم.چه رسول الله صلى الله عليه وسلم شا کړې نه وه چه تختیدلي وو،بلکه دقوم بعضې تلوارکرو د عجلت نه کار واخستلو.

حضرت براء رضي الله عنه په جواب کښې دا اونه وئیل.چه مونږ نه وو تختیدلی.بلکه وې فرمائیل رسول الله صلى الله عليه وسلم نه وه شا کړې.ددې وجه دا ده.که علی العموم ئې دا وئیلی وو.چه آو مونږ تختیدلی وو.نوپه دې کښې د بې ادبۍ یو قسم بوئې وو.چه رسول الله صلى الله عليه وسلم هم شا کړې وه.([1])

ددې نه په وړاندینی روایت کښې هم دا سوال د جمعې په صیغې سره دې.«أوليتم مع النبي صلى الله عليه وسلم يوم حنين؟»

هم د حضرت براء رضي الله عنه په دریم روایت «أفررتم» هم د جمعې صیغې سره دې.د دې درې واړه

[1]) فتح الباری (۲۸/۸)_

روایتونو نه دا شبه کیږی.چه تپوس کونکی رسول الله ﷺ هم په شا ته تلونکو کسانو کښې ګڼړل.ددې وجې حضرت براءؓ بیان اوکړو.چه خلق منتشر شوی خو وو.خو رسول الله ﷺ په هغوی کښې شامل نه وو.دا ممکن ده چه د قرآن آیت ﴿ثُمَّ وَلَّيْتُمْ مُّدْبِرِينَ﴾ نې عام ګڼړلې وی.او سائل دا سوال کړې وی.

اشکال کیږی،چه تولی یوم الزحف په سبع موبقات کښې داخل ده.او ګناه کبیره ده.بیا صحابوؓ نه دا فعل څنګه سرګند شو؟ ددې جواب دا دې،چه ناځاپه د غشو باران شو.نو مؤلفة القلوب کوم چه په مکه کښې مسلمانان شوی وو. او د هغوی تعداد دوو زروته نزدې وو.هغوی ددې طاقت اونه لرلو،او ورستو اوتختیدل .دهغې اثر په صحابوؓ باندې اوشو.او هغوی منتشر شو.صحابه تختیدلی نه وو.بلکه د افراتفرئ کیفیت وو.بلکه ګډ وډ شوی وو.لکه څنګه چه په راروان روایت کښې دی.«کانت للمسلمین جولة» نوحضرت عباسؓ آواز اوکړو،اوچغه ئې اووهله.نو هغوی سمدستی واپس راغلل.دویمه خبره دا کولې شی،چه تولی او فرار هله وی،چه جرنیل تیخته اختیار کړی.اودلته نبی ﷺ تیخته نه ده اختیار کړې.

قوله: حدثنا أبوالولید .. أنا النبی لاکذب أنا ابن عبدالمطلب: رسول الله ﷺ عبدالمطلب ته خپل نسبت کړې دې. ددې وجه دا ده.چه دحضرت عبدالمطلب شهامت، شجاعت، اودهغوی بزرګی او عظمت په ټولو عربو کښې منلې شوې وو.اود دوی والد په ځوانئ کښې وفات شوې وو.ددې وجې نبی ﷺ نیکهٔ طرف ته نسبت اوکړو.(۱)

دا هم وئیلی شوی دی.چه دعبدالمطلب په اولاد کښې به آخری نبی آخرالزمان ظاهریږی. اودمخلوق د هدایت بندوبست به کوی.ددې وجې نبی ﷺ عبدالمطلب طرف ته نسبت اوکړو..او «أنا النبی» نه پس ئې د «لاکذب» وئیلو کښې اشاره اوکړه،چه نبوت او کذب نشی جمع کیدې.نوځکه نبی یم.دروغژن کیدې نشم.چه اوتختم.زما د الله تعالی په مدد باندې پورد یقین دې.

[۴۰۶۳]حَدَّثَنَا سَعِيدُ بْنُ عُفَيْرٍ قَالَ حَدَّثَنِي اللَّيْثُ حَدَّثَنِي عُقَيْلٌ عَنْ ابْنِ شِهَابٍ ح و حَدَّثَنِي إِسْحَاقُ حَدَّثَنَا يَعْقُوبُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ حَدَّثَنَا ابْنُ أَخِي ابْنِ شِهَابٍ قَالَ مُحَمَّدُ بْنُ شِهَابٍ وَزَعَمَ عُرْوَةُ بْنُ الزُّبَيْرِ أَنَّ مَرْوَانَ وَالْمِسْوَرَ بْنَ مَخْرَمَةَ أَخْبَرَاهُ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَامَ حِينَ جَاءَهُ وَفْدُ هَوَازِنَ مُسْلِمِينَ فَسَأَلُوهُ أَنْ يَرُدَّ إِلَيْهِمْ أَمْوَالَهُمْ وَسَبْيَهُمْ فَقَالَ لَهُمْ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَعِي مَنْ تَرَوْنَ وَأَحَبُّ الْحَدِيثِ إِلَيَّ أَصْدَقُهُ فَاخْتَارُوا إِحْدَى الطَّائِفَتَيْنِ إِمَّا السَّبْيَ وَإِمَّا الْمَالَ وَقَدْ كُنْتُ اسْتَأْنَيْتُ بِكُمْ وَكَانَ أَنْظَرَهُمْ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِضْعَ عَشْرَةَ لَيْلَةً حِينَ قَفَلَ مِنْ الطَّائِفِ فَلَمَّا تَبَيَّنَ لَهُمْ أَنَّ رَسُولَ

---

(۱) عمدة القاری (۱۷/۲۹۶)۔

اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ غَيْرُ رَادٍّ إِلَيْهِمْ إِلَّا إِحْدَى الطَّائِفَتَيْنِ قَالُوا فَإِنَّا نَخْتَارُ سَبْيَنَا فَقَامَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي الْمُسْلِمِينَ فَأَثْنَى عَلَى اللّٰهِ بِمَا هُوَ أَهْلُهُ ثُمَّ قَالَ أَمَّا بَعْدُ فَإِنَّ إِخْوَانَكُمْ قَدْ جَاءُونَا تَائِبِينَ وَإِنِّي قَدْ رَأَيْتُ أَنْ أَرُدَّ إِلَيْهِمْ سَبْيَهُمْ فَمَنْ أَحَبَّ مِنْكُمْ أَنْ يُطَيِّبَ ذٰلِكَ فَلْيَفْعَلْ وَمَنْ أَحَبَّ مِنْكُمْ أَنْ يَكُونَ عَلَى حَظِّهِ حَتَّى نُعْطِيَهُ إِيَّاهُ مِنْ أَوَّلِ مَا يُفِيءُ اللّٰهُ عَلَيْنَا فَلْيَفْعَلْ فَقَالَ النَّاسُ قَدْ طَيَّبْنَا ذٰلِكَ يَا رَسُولَ اللّٰهِ فَقَالَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنَّا لَا نَدْرِي مَنْ أَذِنَ مِنْكُمْ فِي ذٰلِكَ مِمَّنْ لَمْ يَأْذَنْ فَارْجِعُوا حَتَّى يَرْفَعَ إِلَيْنَا عُرَفَاؤُكُمْ أَمْرَكُمْ فَرَجَعَ النَّاسُ فَكَلَّمَهُمْ عُرَفَاؤُهُمْ ثُمَّ رَجَعُوا إِلَى رَسُولِ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَأَخْبَرُوهُ أَنَّهُمْ قَدْ طَيَّبُوا وَأَذِنُوا هٰذَا الَّذِي بَلَغَنِي عَنْ سَبْيِ هَوَازِنَ [ر: ٢١٨٣]

چه رسول الله ﷺ د حنين او هوازن د جنګ مهم نه اوزګار شو.نو جعرانه ته راغلو.د طائف د محاصرې تلونه وړاندې نبي ﷺ حکم اوکړو،چه دحنين د اموال غنيمت او قيديان په ،،جعرانه،، کښې دې جمع کړې شي.دقيديانو تعداد شپږ زره وو.او څلورويشت زره اوښان وو.څلويښت زره چيلۍ چيلۍ وې.او څلور زره اوقيه سپين زر وو.دا ټول د نبي ﷺ دحکم مطابق په ،،جعرانه،، کښې جمع کړې شو.(١) د طائف محاصره ئې ختمه کړه.نبي ﷺ پنځمې ذي قعدې ته ،،جعرانه، ته اورسيدل .دلته نبي ﷺ د هوازن د لسو ورځو نه زيات انتظار اوکړو،چه کيدې شي دا کسان د خپلو خپلوانو.بچو او ښځو د خلاصولو دپاره راشي.خوهرکله چه د دومره ورځو د انتظار نه پس هم څوك رانغلل.نو نبي ﷺ په مجاهدينو کښې مال غنيمت تقسيم کړل.

دغنيمتونو د تقسيم نه پس د قبيله هوازن وفد توبه ويستونکی د نبي ﷺ په خدمت کښې حاضر شو.او د نبي ﷺ په لاس ئې بيعت اوکړو.مسلمانان شول.او دخپلو مالونو او اهل وعيال د واپسۍ درخواست ئې اوکړو.نبي ﷺ ورته اوفرمائيل .ما ستاسو ډير انتظار اوکړو.او اوس غنيمتونه تقسيم شوی دی.نوپه دوو څيزونو کښې يو څيز اختيار کړئ.يا خپل قيديان واخلئ.يا مال.کله چه هغوی ته يقين اوشو.چه نبي ﷺ صرف يوڅيز واپس کوی.نو هغوی اووئيل.زمونږ قيديان دې واپس کړې شي.نبي ﷺ ارشاد اوفرمائيل.ما او زما د خاندان بنوهاشم په حصه کښې چه څه راغلی دی.هغه ټول واپس کوم.بيا نبي ﷺ د ماسپخين دمانځه نه پس اودريدلو.اول ئې د الله تعالی حمد اوثنا بيان کړه.اوبيا ئې اوفرمائيل. ،،دا ستاسو وروڼه مسلمانان شول او راغلل.زه دا ګنړم.چه د دوی قيديان دوی ته واپس کړو.په تاسوکښې چه کوم کس د زړه په خوشئ سره داسې کوی.نو ډيره ښه ده.اوچه څوك غواړی.چه دهغه حصه هم دهغه سره پاتې شي.نو الله تعالی چه ددې نه پس مونږ ته کوم غنيمت راکړی.زه به د ټولونه وړاندې هغه ته د هغې معاوضه ورکړم.،،

صحابو ﷺ اووئيل.((قد طيبنا ذلك)) مونږد زړه نه په دې باندې راضي يو.نبي ﷺ اوفرمائيل.

١) طبقات ابن سعد(١٥٢/٢)_

دا خبره په ګنړه او شور کښې ده.معلومه نه ده چه چا په رضا او رغبت سره ونيلي دي. اوچا نه دي ونيلې.نوتاسو خلق لاړ شئ.مشوره اوکړئ.اوبيا دې د قبيلې مشران راشي ستاسو په باره کښې دې ما ته بيان اوکړي.چه ټول راضي ئې که نه ؟ ددې نه پس د ټولو قبيلو لوئې لوئې مشران راغلل.اودخپلې رضا او رغبت اظهار ئې اوکړو.

ددې وجې دا وه،چه د تقسيم غنيمت نه پس مجاهدين ددې مالکان شوي وو.اواوس چه دهغوی د ملك نه څيز اخستل.نو دهغې دپاره ضروري وه.چه دهغوی رضا او رغبت معلوم وی.ددې وجې نبی ﷺ اوفرمائيل.چه د ټولو نه معلومه کړه.چه راضي دی که نه،نود رضا معلوميدو نه پس نبی ﷺ شپږ زره قيديان په يو وخت آزاد کړل.

قوله: هذا الذي بلغني عن سبي هوازن: دا د ابن شهاب زهری رحمه الله قول دې.(١)

[٤٠٦٥] حَدَّثَنَا أَبُو النُّعْمَانِ حَدَّثَنَا حَمَّادُ بْنُ زَيْدٍ عَنْ أَيُّوبَ عَنْ نَافِعٍ أَنَّ عُمَرَ قَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ وحَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ مُقَاتِلٍ أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللَّهِ أَخْبَرَنَا مَعْمَرٌ عَنْ أَيُّوبَ عَنْ نَافِعٍ عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ لَمَّا قَفَلْنَا مِنْ حُنَيْنٍ سَأَلَ عُمَرُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ نَذْرٍ كَانَ نَذَرَهُ فِي الْجَاهِلِيَّةِ اعْتِكَافٍ فَأَمَرَهُ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِوَفَائِهِ

ددې روايت د سند نه معلوميږي.چه په دې کښې انقطاع ده.ځکه چه نافع د ابن عمر رضی الله عنهما نه روايت کوی.د حضرت عمر رضی الله عنه نه روايت نه کوی.خو صحيح خبره دا ده.چه دا روايت متصل دې.ځکه چه وړاندې د تحويل نه پس په سند کښې ((عن نافع عن ابن عمر)) دی.د تحويل نه په ماقبل روايت کښې اختصار دې.او په ابواب الخمس کښې مصنف رحمه الله اولنې سند متصلاً نقل کړې دې. (٢)

قوله: سَأَلَ عُمَرُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ نَذْرٍ كَانَ نَذَرَهُ فِي الْجَاهِلِيَّةِ اعْتِكَافٍ: حضرت عمر رضی الله عنه په زمانه جاهليت کښې په مسجد حرام کښې د يوې ورځې او شپې د اعتکاف کولو نذر منلې وو.د رسول الله ﷺ چه کله په جعرانه کښې قيام وو.نو حضرت عمر رضی الله عنه د خپل دغه نذر په باره کښې تپوس اوکړو.چه هغه زه پوره کړم که نه؟ نبی ﷺ ورته اوفرمائيل.پوره ئې کړه.

که يوکس د په زمانه د کفر کښې نذر اومنی.اود اسلام راوړلو نه پس د هغې پوره کول د جمهورو عالمانو رحمهم الله په نيز واجب نه دې.بلکه مندوب دې.البته د داؤد ظاهری،مغيره بن عبدالرحمن مخزومی، او امام احمد نه په يو روايت کښې د وجوب قول منقول دی.امام بطال رحمه الله دا قول امام شافعی رحمه الله ته منسوب کړې دې.خو د امام شافعی نه نقل کونکی، دهغه د ټولو ملګرو مذهب د جمهورو موافق دې.(٣)

---

١) فتح البارى (٣٤/٨)_
٢) كتاب الجهاد أبواب الخمس باب ما كان النبى ﷺ يعطى المؤلفة قلوبهم وغيرهم من الخمس..(٤٤٥/١)
٣) د تفصيل دپاره اوګورئ فتح البارى كتاب الأيمان والنذور باب إذا نذر أو حلف أن لا يكلم إنساناً فى الجاهلية ثم أسلم (٥٨٢/١١)_

قوله وَقَالَ بَعْضُهُمْ حَمَّادٌ عَنْ أَيُّوبَ عَنْ نَافِعٍ عَنِ ابْنِ عُمَرَ: د ((بعضهم)) مصداق احمد بن عبده الضبی دې.او د حماد نه حماد بن زید مراد دې.دا تعلیق دې.امام بخاری دا حدیث د ابوالنعمان او محمد بن مقاتل په طریق سره د دې تخریج کړې دې.لکه څنګه چه وړاندې اوس دا خبره تیره شوه.چه د ا بوالنعمان په طریق کښې د نافع نه پس د ابن عمر رضی الله عنهما ذکر نشته.دکوم نه چه انقطاع معلومیږی.د امام مقصد ددې تعلیق نه دا دې.چه د احمدبن عبده په طریق کښې د..نافع.نه پس د،ابن عمر،.ذکرشته.دا تعلیق اسماعیلی موصولاً نقل کړې دې.([1])

قوله وَرَوَاهُ جَرِيرُ بْنُ حَازِمٍ وَحَمَّادُ بْنُ سَلَمَةَ عَنْ أَيُّوبَ عَنْ نَافِعٍ عَنِ ابْنِ عُمَرَ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: [ر:۱۹۲۷] یعنی د ایوب نه جریربن حازم.او حمادبن سلمه هم روایت نقل کړې دې.د کلام خلاصه دا شوه.چه د ایوب څلورشاګردان دی.

① معمر ② جریر ③ حمادبن سلمه ④ اوحماد بن زید.په دې کښې اولنی درې حضرات خو دا روایت موصولاً نقل کوی.اوڅلورم شاګرد حمادبن زید د احمدبن عبده الضبی نه خو موصولاً نقل کوی.خو ابوالنعمان بن د..ابن عمر،، واسطه نه ذکرکوی.امام ټول طرق دلته جمع کړی دی.

[۴۰۶۶/۴۰۶۴] حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ يُوسُفَ أَخْبَرَنَا مَالِكٌ عَنْ يَحْيَى بْنِ سَعِيدٍ عَنْ عُمَرَ بْنِ كَثِيرِ بْنِ أَفْلَحَ عَنْ أَبِي مُحَمَّدٍ مَوْلَى أَبِي قَتَادَةَ عَنْ أَبِي قَتَادَةَ قَالَ خَرَجْنَا مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَامَ حُنَيْنٍ فَلَمَّا الْتَقَيْنَا كَانَتْ لِلْمُسْلِمِينَ جَوْلَةٌ فَرَأَيْتُ رَجُلًا مِنَ الْمُشْرِكِينَ قَدْ عَلَا رَجُلًا مِنَ الْمُسْلِمِينَ فَضَرَبْتُهُ مِنْ وَرَائِهِ عَلَى حَبْلِ عَاتِقِهِ بِالسَّيْفِ فَقَطَعْتُ الدِّرْعَ وَأَقْبَلَ عَلَيَّ فَضَمَّنِي ضَمَّةً وَجَدْتُ مِنْهَا رِيحَ الْمَوْتِ ثُمَّ أَدْرَكَهُ الْمَوْتُ فَأَرْسَلَنِي فَلَحِقْتُ عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ فَقُلْتُ مَا بَالُ النَّاسِ قَالَ أَمْرُ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ ثُمَّ رَجَعُوا وَجَلَسَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ مَنْ قَتَلَ قَتِيلًا لَهُ عَلَيْهِ بَيِّنَةٌ فَلَهُ سَلَبُهُ فَقُلْتُ مَنْ يَشْهَدُ لِي ثُمَّ جَلَسْتُ قَالَ ثُمَّ قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِثْلَهُ فَقُمْتُ فَقُلْتُ مَنْ يَشْهَدُ لِي ثُمَّ جَلَسْتُ قَالَ ثُمَّ قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِثْلَهُ فَقُمْتُ فَقَالَ مَا لَكَ يَا أَبَا قَتَادَةَ فَأَخْبَرْتُهُ فَقَالَ رَجُلٌ صَدَقَ وَسَلَبُهُ عِنْدِي فَأَرْضِهِ مِنِّي فَقَالَ أَبُو بَكْرٍ لَاهَا اللَّهِ إِذًا لَا يَعْمِدُ إِلَى أَسَدٍ مِنْ أُسُدِ اللَّهِ يُقَاتِلُ عَنِ اللَّهِ وَرَسُولِهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَيُعْطِيكَ سَلَبَهُ فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ صَدَقَ فَأَعْطِهِ فَأَعْطَانِيهِ فَابْتَعْتُ بِهِ مَخْرَفًا فِي بَنِي سَلِمَةَ فَإِنَّهُ لَأَوَّلُ مَالٍ تَأَثَّلْتُهُ فِي الْإِسْلَامِ

حضرت قتاده رضی الله عنه فرمائی.چه مونږ د رسول الله صلی الله علیه وسلم سره حنین طرف ته اووتلو.کله چه زمونږ مقابله اوشوه.نو مسلمانانوته په اول کښې شکست اوشو.ما اوکتل چه کافر په مسلمان

---

[1]) عمدة القاری (۱۷\۲۹۸)_

بندي شنب راغلو نو ما د شا نه د هغه د څټ رګ په توره باندې اووهلو.او دهغه زغره مې متې کړه.وس هغه زما طرف ته رامخ کړو.او ماته ني دومره زور راکړو.چه ماته د مرګ بوني محسوس شو بيا هغه مړ شو.او زه ني پريخودم.ددې نه پس زه د حضرت عمر رضي الله عنه سره ملاؤ شوم.او د هغه نه ما تپوس اوکړو.چه دا په خلقو باندې څه اوشو؟يعنی دا شکست څنګه اوشو؟ هغه اوونيل به دا د الله تعالی فيصله وه.ددې نه پس مسلمانان دوباره راغلل.

وفتح ني حاصله کړه.د فتحې نه پس ، رسول الله ﷺ دا اعلان اوکړو.«من قتل قتيلاً فله سلبه» يعنی چې چه يو مشرك قتل کړی وی.او دهغه سره ګواه وی.نودهغه سلب (وسله او د بدن جامې وغيره) به هغه ته ملاويږی.رسول الله ﷺ څو ځله دا اعلان اوکړو. حضرت قتادة رضي الله عنه په دې اعلان باندې دود درې ځله اودريدل.او وې ونيل.څوك به زما دپاره ګواهی ورکړی.رسول الله ﷺ اوفرمائيل.ابوقتاده! څه خبره ده؟ حضرت ابوقتاده رضي الله عنه ورته خبره اوکړه.په دې کښې يو سړې پاسيدل.او رسول الله ﷺ ته ني اووئيل.ابوقتاده رضي الله عنه رښتيا وائی او دده د مقتول سلب ما سره دې.ته دې زما په حق کښې راضی کړه.(چه دا زما نه وپس نه اخلی) په دې باندې حضرت ابوبکرصديق رضي الله عنه اوونيل. «لاها الله،إذا لا يعمد إلى أسد من أسد الله،يقاتل عن الله ورسوله ﷺ فيعطيك سلبه» په الله قسم د الله په زمرو کښې يو زمرې چه د الله او دهغه د رسول ﷺ د طرفه جنګيږی..... رسول الله ﷺ به دا اراده اونکړی.چه دهغه سلب تاته درکړی.

نو رسول الله ﷺ د ابوبکر رضي الله عنه تصديق اوکړو.او سلب ني حضرت ابوقتاده رضي الله عنه ته ورکړو.ابوقتاده رضي الله عنه فرمائی.چه ما په هغه سلب باندې په بنو سلمه قبيله کښې يو باغ واخستلو.د اسلام نه پس دا د ټولو نه اولنې مال وو.چه ما ذخيره کړو.

«لاها الله إذن» کښې ،،ها،،کوم چه د تنبيه دپاره راځی.د حرف قسم ،،واو،، په معنی کښې دې.«لاها الله» په معنی د «لا والله» کښې دې.«إذا» په اکثرو رواياتو کښې هم داسې واقع شوې دې.خو خطابی وغيره فرمائيلی دی.چه دا صحيح نه دې.ځکه چه اهل عرب «لاها الله ذا» استعمالوی ،،ذا،، اسم اشاره ده. او په معنی ئې ده «لا والله لا يكون ذا» په الله قسم داسې به هرګز اونشی.

خوچونکه په اکثرو رواياتو کښې «إذا» دې.ددې وجې حافظ ابن حجر رحمه الله په خطابی رد کړې دې.او وئيلې ئې دی.چه«إذن» هم صحيح دې.اودحضرت صديق رضي الله عنه د کلام مقصد دا دې.که واقعه ابوقتاده رضي الله عنه دغه کس قتل کړی دی.نو بيا خو رسول الله ﷺ د مقتول د سلب تاته د درکولو اراده اونکړی.([1])

---

[1]) حافظ ابن حجر په ((ها الله إذا)) باندې ډير تفصيلی کلام کړې دې.اوګورئ فتح الباری (۸/۲۳و۴۰) دغه شان عمدة القاری (۱۷/۳۰۰)_

بعضې حضراتو ونیلی دی.چه دا «إذا» زیاتی دې.او«إذا» بعضې وخت په کلام کښې زیاتی راځی.لکه څنګه چه د ،حماسه،، دشاعر په دې شعر کښې دې.

لوكنت من مازن لم تستبح ابلى — بنو اللقيطة من ذهل بن شيبانا

إذا لام بنصر معشر خشن — عند الحفيظة أن ذو لوثة لانا

دلته په دويم شعر کښې «إذا» زياتی دې.(١)

«مخرف» خرف يخرف د نصر نه راځي.د ميوې راټولو په معنی ،مخرف اسم ظرف دې.د ميوې راټولو ځائې.يعنی باغ.خراف هم د مخرف په معنی کښې راځی

[٤٣٢١] وَقَالَ اللَّيْثُ حَدَّثَنِي يَحْيَى بْنُ سَعِيدٍ عَنْ عُمَرَ بْنِ كَثِيرِ بْنِ أَفْلَحَ عَنْ أَبِي مُحَمَّدٍ مَوْلَى أَبِي قَتَادَةَ أَنَّ أَبَا قَتَادَةَ قَالَ لَمَّا كَانَ يَوْمَ حُنَيْنٍ نَظَرْتُ إِلَى رَجُلٍ مِنَ الْمُسْلِمِينَ يُقَاتِلُ رَجُلًا مِنَ الْمُشْرِكِينَ وَآخَرُ مِنَ الْمُشْرِكِينَ يَخْتِلُهُ مِنْ وَرَائِهِ لِيَقْتُلَهُ فَأَسْرَعْتُ إِلَى الَّذِي يَخْتِلُهُ فَرَفَعَ يَدَهُ لِيَضْرِبَنِي وَأَضْرِبُ يَدَهُ فَقَطَعْتُهَا ثُمَّ أَخَذَنِي فَضَمَّنِي ضَمًّا شَدِيدًا حَتَّى تَخَوَّفْتُ ثُمَّ تَرَكَ فَتَحَلَّلَ وَدَفَعْتُهُ ثُمَّ قَتَلْتُهُ وَانْهَزَمَ الْمُسْلِمُونَ وَانْهَزَمْتُ مَعَهُمْ فَإِذَا بِعُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ فِي النَّاسِ فَقُلْتُ لَهُ مَا شَأْنُ النَّاسِ قَالَ أَمْرُ اللَّهِ ثُمَّ تَرَاجَعَ النَّاسُ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَنْ أَقَامَ بَيِّنَةً عَلَى قَتِيلٍ قَتَلَهُ فَلَهُ سَلَبُهُ فَقُمْتُ لِأَلْتَمِسَ بَيِّنَةً عَلَى قَتِيلِي فَلَمْ أَرَ أَحَدًا يَشْهَدُ لِي فَجَلَسْتُ ثُمَّ بَدَا لِي فَذَكَرْتُ أَمْرَهُ لِرَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ رَجُلٌ مِنْ جُلَسَائِهِ سِلَاحُ هَذَا الْقَتِيلِ الَّذِي يَذْكُرُ عِنْدِي فَأَرْضِهِ مِنْهُ فَقَالَ أَبُو بَكْرٍ كَلَّا لَا يُعْطِهِ أُصَيْبِغَ مِنْ قُرَيْشٍ وَيَدَعَ أَسَدًا مِنْ أُسْدِ اللَّهِ يُقَاتِلُ عَنِ اللَّهِ وَرَسُولِهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ فَقَامَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَأَدَّاهُ إِلَيَّ فَاشْتَرَيْتُ مِنْهُ خِرَافًا فَكَانَ أَوَّلَ مَالٍ تَأَثَّلْتُهُ فِي الْإِسْلَامِ

دا تعليق دې.امام بخاری په ابواب الاحكام کښې دا په اختصار سره موصولاً نقل کړې دې. اسماعيلی په تفصيل سره دا موصولاً تخريج کړې دې.(٢) په دې کښې هم د ابوقتادة رضي الله عنه ذکر شوې واقعه بيان شوې ده.

قوله: لايعطه أصيبغ من قريش ....: د «اصيبغ» ترجمه شيخ الحديث صاحب په رنګيلا سره کړې ده.(٣) د ،،لا پرواه،، لفظ د تحقيردپاره استعماليږی.د داسې کس دپاره چه په

---

(١) که زه د مازن قبيلې ځنی ووم.نو د نيج ښځې اولاد يعنی ذهل بن شيبان به زما اوښان مباح نه ګڼړل.په دغه وخت کښې به زما د مدد دپاره يو داسې قوم راپورته شوې وو.کوم چه د حميت په وخت کښې سختی دی.که د نرم زړه خاوند به نرمی کوله(نو هم به ئې نرمی نشوه کولې بلکه په سختئ سره به پيش کيدو)

(٢) فتح البارى (٨/٤١)_

(٣) تعليقات لامع الدرارى (٨/٣٦٧)_

مهماتو کښې حصه نه اخلي.اود خلقو په نظر کښې حقير وی.د جملې مطلب دا دې. چه دا د رنګين مزاج سړي چرته داسې دې.چه د مقتول سلب دې ده ته ورکړې شي.

بعضې حضراتو ونيلی دی.چه «اصيبغ»د مرغو د يو خاص نوع نوم دې. چونکه د دغه نوع مرغۍ کمزورې او حقيرې وی.ددې وجې حضرت ابوبکرصديق رضی الله عنه د دغه کس ضعف طرف ته اشاره اوکړه.اودا لفظ ئې اووئيل.(١)

ابن مالك ونيلي دی.چه دا «أضيبع»په ضاد سره د «اضبع» تصغير دې. اصبع هغه کس ته وانی.چه لاسونه ئې واړه وی.اضبع د کمزروی اوضعيف دپاره دکنايه په طور استعماليږی.(٢)

باب=غَزْوَةِ أَوْطَاسٍ

لکه څنګه چه وړاندې تير شو.چه د حنين نه د کافرو څه کسان اوتختيدل.او اوطاس ته لاړل. وريدبن صمه هم په دغه کسان کښې شامل وو.رسول الله صلی الله علیه وسلم د حضرت ابوعامر اشعری رضی الله عنه په امارت کښې يوه ډله دهغوی د ختمولو دپاره اوليږله. اسلام بيرغ د حضرت ابوعامر رضی الله عنه په لاس کښې وه.د وريد بن صمه خوئې يو غشي راويشتل.هغه د ابوعامر رضی الله عنه په کونډۍ کښې خخ شو.اوابوعامر شهيد شو.حضرت ابوموسی اشعری رضی الله عنه بيرغ په خپل لاس کښې واخستلو.او حمله ئې اوکړه سلمه بن وريد ئې ختم کړو.حضرت ربيعه بن رفيع رضی الله عنه په وريدبن الصمه باندې حمله اوکړه، هغه ئې قتل کړو.او مسلمانانو هلته فتح حاصله کړه.

[٤٠٦٨]حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْعَلَاءِ حَدَّثَنَا أَبُو أُسَامَةَ عَنْ بُرَيْدِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ عَنْ أَبِي بُرْدَةَ عَنْ أَبِي مُوسَى رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ لَمَّا فَرَغَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنْ حُنَيْنٍ بَعَثَ أَبَا عَامِرٍ عَلَى جَيْشٍ إِلَى أَوْطَاسٍ فَلَقِيَ دُرَيْدَ بْنَ الصِّمَّةِ فَقُتِلَ دُرَيْدٌ وَهَزَمَ اللَّهُ أَصْحَابَهُ قَالَ أَبُو مُوسَى وَبَعَثَنِي مَعَ أَبِي عَامِرٍ فَرُمِيَ أَبُو عَامِرٍ فِي رُكْبَتِهِ رَمَاهُ جُشَمِيٌّ بِسَهْمٍ فَأَثْبَتَهُ فِي رُكْبَتِهِ فَانْتَهَيْتُ إِلَيْهِ فَقُلْتُ يَا عَمِّ مَنْ رَمَاكَ فَأَشَارَ إِلَى أَبِي مُوسَى فَقَالَ ذَاكَ قَاتِلِي الَّذِي رَمَانِي فَقَصَدْتُ لَهُ فَلَحِقْتُهُ فَلَمَّا رَآنِي وَلَّى فَاتَّبَعْتُهُ وَجَعَلْتُ أَقُولُ لَهُ أَلَا تَسْتَحْيِي أَلَا تَثْبُتُ فَكَفَّ فَاخْتَلَفْنَا ضَرْبَتَيْنِ بِالسَّيْفِ فَقَتَلْتُهُ ثُمَّ قُلْتُ لِأَبِي عَامِرٍ قَتَلَ اللَّهُ صَاحِبَكَ قَالَ فَانْزِعْ هَذَا السَّهْمَ فَنَزَعْتُهُ فَنَزَا مِنْهُ الْمَاءُ قَالَ يَا ابْنَ أَخِي أَقْرِئْ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ السَّلَامَ وَقُلْ لَهُ اسْتَغْفِرْ لِي وَاسْتَخْلَفَنِي أَبُو عَامِرٍ عَلَى النَّاسِ فَمَكُثَ يَسِيرًا ثُمَّ مَاتَ فَرَجَعْتُ فَدَخَلْتُ عَلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي بَيْتِهِ عَلَى سَرِيرٍ مُرْمَلٍ وَعَلَيْهِ فِرَاشٌ قَدْ أَثَّرَ رِمَالُ السَّرِيرِ بِظَهْرِهِ وَجَنْبَيْهِ فَأَخْبَرْتُهُ بِخَبَرِنَا وَخَبَرِ أَبِي عَامِرٍ وَقَالَ قُلْ لَهُ اسْتَغْفِرْ لِي فَدَعَا بِمَاءٍ فَتَوَضَّأَ ثُمَّ رَفَعَ يَدَيْهِ

---

١) فتح الباري (٤١\٨٧) وعمدة القاری (٣٠١\١٧)_

٢) فتح الباري (٤١\٧) وعمدة القاری (٣٠١\١٧)_

فَقَالَ اللّٰهُمَّ اغْفِرْ لِعُبَيْدٍ أَبِي عَامِرٍ وَرَأَيْتُ بَيَاضَ إِبْطَيْهِ ثُمَّ قَالَ اللّٰهُمَّ اجْعَلْهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ فَوْقَ كَثِيرٍ مِنْ خَلْقِكَ مِنَ النَّاسِ فَقُلْتُ وَلِي فَاسْتَغْفِرْ فَقَالَ اللّٰهُمَّ اغْفِرْ لِعَبْدِ اللّٰهِ بْنِ قَيْسٍ ذَنْبَهُ وَأَدْخِلْهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ مُدْخَلًا كَرِيمًا قَالَ أَبُو بُرْدَةَ إِحْدَاهُمَا لِأَبِي عَامِرٍ وَالْأُخْرَى لِأَبِي مُوسَى [ر:۲۶۲۸]

حضرت ابوموسی اشعری رضی الله عنه فرمائی.کله چه رسول الله صلی الله علیه وسلم د حنین نه فارغ شو. نو نبی ابوعامر رضی الله عنه د یو لښکر سره اوطاس خوا طرف ته روان کړو.د وریدبن صمه سره جنګ اوشو.اوهغه قتل کړې شو.اوالله تعالی دهغه ملګرو ته شکست ورکړو .د ابوعامر په کونډئ کښې یو جشمی په غشی باندې اویشتلو،حضرت ابوموسی اشعری رضی الله عنه فرمائی.زه ورغلم.او ما هغه ته اووئیل.((یاعم من رماك؟)) تره تا چا اوویشتې؟ هغوی په اشاره سره اووئیل.چه هغه دې زما قاتل،نو ما دهغه قصد اوکړو.او هغه مې رالاندې کړو.کله چه هغه زه اولیدم.نو هغه په تختیدلو شو.زه په هغه پسې شوم. او ورته مې اووئیل.تاته په تیښته باندې شرم نه درځی.ته اودریږې نه،نو هغه اودریدو.په یوبل باندې مونږ په توره ګذار اوکړو.او ما هغه قتل کړو.بیا زه ابوعامرته راغلم.اوهغه ته مې اووئیل.الله تعالی ستا قاتل قتل کړو.ابوعامر اووئیل.دا غشې زما د کونډئ نه راوباسه،ما غشې راوویسته.بیا هغه اووئیل. ورارهٔ نبی کریم صلی الله علیه وسلم ته زما سلام کوه.اوزما دپاره ترې د مغفرت د دعا درخواست اوکړه.بیا ابوعامر رضی الله عنه زه خپل نائب جوړ کړم.او ترڅه وخته پورې د ژوندی پاتې کیدو نه پس هغوی شهادت بیا موندو.

واپس چه راغلو.نوزه درسول الله صلی الله علیه وسلم په خدمت کښې حاضرشوم. نبی په ،،سریرمرمل،، باندې تشریف فرما وو.(سریرمرمل هغه کټ ته وائی.کوم چه د قجورو د رسو نه جوړ شوې وی) په دغه کټ باندې څه بستره نه وه.(دلته په روایت کښې،علیه فراش،، دی.خو په نورو تولو روایاتو کښې،،ما علیه فراش،، دی.نو دلته د راوی نه ،،ما نافیه،، په سهو سره پاتې شوې ده.) ([1])د کټ پړو د نبی صلی الله علیه وسلم په شااوپه دواړو اړخونو باندې چهاپونه جوړ کړی وو.ما خپل او د ابوعامر رضی الله عنه واقعات نبی صلی الله علیه وسلم ته بیان کړل.اود هغوی دپاره د مغفرت د دعا درخواست مې نبی صلی الله علیه وسلم ته راورسولو.نو رسول الله صلی الله علیه وسلم اوبه راوغوښتې.او د اودس کولو نه پس ئې د دعا دپاره لاس پورته کړو.او وې فرمائیل.((اللهم اغفر لعبید ابی عامر... اللهم اجعله یوم القیامة فوق کثیر من خلقك ومن الناس))ما عرض اوکړو. زما دپاره هم د مغفرت دپاره اوکړئ. نبی صلی الله علیه وسلم اوفرمائیل.((اللهم اغفر لعبد الله بن قیس ذنبه وأدخله یوم القیامة مدخلاً کریماً)) عبدالله بن قیس د حضرت ابوموسی اشعری رضی الله عنه نوم دې.

---

[1]) عمدة القاری (۱۷\۳۰۲)_

بَاب=غَزْوَةِ الطَّائِفِ
فِي شَوَّالٍ سَنَةَ ثَمَانٍ قَالَهُ مُوسَى بْنُ عُقْبَةَ

په حنين کښې چه ئې شکست اوخوړلو.نو د هوازن او ثقيف ډير کسان د مالك بن عوف په قيادت کښې طائف ته تلی وو.طائف ډير محفوظ مقام وو.(۱) د اوطاس شکست خوړلې فوځ هم دلته راغلې وو.هغوی د ښاردخلقو سره ملاؤ شوی وو.او د يو کال دخوراك سامان او د جنګ ضروری وسله ئې جمع کړې وه.او قلعه کښې ئې بنده کړې وه.او د قلعې په څلورو واړو طرفونو ئې غشی ويشتونکی مقرر کړی وو.(۲) نبی کريمﷺ دحنين مال غنيمت او قيديان په مقام جعرانه کښې د جمع کولو حکم کړې وو.او لښکر ئې واخستلو،په خپله د طائف د محاصرې دپاره لاړلو.اودهغوی محاصره ئې اوکړه.د قلعې په فصيل باندې چه کوم تير ويشتونکی ناست وو.هغوی په اسلامی لښکر باندې د غشو سخت ويشتل اوکړل .ډير مسلمانان زخمی او شهيدان شول.(۳) حضرت خالدبن وليدؓ هغوی لاس په لاس جنګ کولو دپاره راوبلل.هغوی جواب ورکړو.چه مونږ ته د قلعې نه د راکوزيدو څه ضرورت نشته. مونږ سره د ټول کال غله موجود ده.کله چه دا ختمه شی.نو بيا په تورې راخلو.او راکوزيږو به،(۴) اسلامی لښکر قلعه ماتونکی آلات دبابات (دهغه وخت توپه) اومنجنيق استعمال کړل.خو هغوی د اوسپنې غټ سيخونه په اور کښې سرۀ کړی وو.د پورته نه ئې هغه راؤ ورول.د هغې د وجې مسلمانان وراندې نشو تلې.(۵) رسول اللهﷺ دهغوی د باغونو کټ کولو حکم اوکړو.کله چه صحابوؓ د هغوی باغونه کټ کول شروع کړل.نوهغه خلقو د الله اود خپلولۍ واسطه ورکړه.او نبیﷺ ته ئې درخواست اوکړو.چه باغونه مه کټ کوئ.نو نبیﷺ اوفرمائيل.زه د الله اود خپلولۍ د وجې دا پرېږدم.(۶)

دمحاصرې په دوران کښې يوه ورځ رسول اللهﷺ حضرت ابوبکرؓ ته اوونيل .ما يو خوب ليدلې دې.چه د پيۆ نه يوه ډکه پيالۍ ماته راکړې شوه.خو يو چرګ راغلو.او په هغې کښې ئې مخوکه اووهله.په هغې سره هغه پئ توئې شو.حضرت ابوبکرؓ ورته اوونيل.دا قلعه اوس نه فتح کيږی.بيا نبیﷺ د نوفل بن معاويه ديلی سره په دې باره کښې مشوره

---

(۱) وفی عمدة القاری (۳۰۲\۱۷) الطائف وهو بلد كبير مشهور كثير الأعناب والنخيل عل ثلاث مراحل أو اثنتين من مكة من جهة المشرق وفی الروض الأنف (۳۰۱\۱۲) أن الدمون بن الصدف .. من حضرت موت أصاب دما من قومه فلحق بثقيف فأقام فيهم وقال لهم :ألا أبنی لكم حائطاً ببلدكم فبناه فسمی به الطائف)_

(۲) طبقات ابن سعد (۱۵۸\۱۲) والكامل لابن الأثير(۱۸\۱۲)_

(۳) طبقات ابن سعد (۱۵۸\۱۲) وسيرت ابن هشام مع الروض الأنف (۳۰۳\۱۲)_

(۴) سيرت مصطفی (۶۳\۳)_

(۵) سيرة ابن هشام مع الروض الأنف (۳۰۳\۱۲)_

(۶) سيرة ابن هشام (۳۰۳\۱۲)_

اوكړه.چه ستا څه رائې ده.؟ نوفل اووئيل. «يارسول الله ثعلب في جحر،إن أقمت عليه أخذته وإن تركته لم يضرك» يعنى لومړه په سوړه كښې ننوتې ده.كه ته ورته ايسار شوې اوبه ئې نيسې.اوكه پريږدې ئې نو ستا څه نقصان نشته.(۱)

د دې نه پس نبى ﷺ د محاصرې ختمولو د اعلان حكم اوكړو.نو صحابوﷺ اووئيل. دفتحې نه بغير به واپس خو؟ رسول الله ﷺ اووئيل ښه ده صبا ته هم اوجنګيږئ.په دويمه ورځ مسلمانان ډير په جذبې سره اوجنګيدل.او ډيرنقصان ورته ملاؤ شو.رسول الله ﷺ اوفرمائيل. اوس به انشاء الله صبا ته واپسى وى.نن چه ئې د رسول الله ﷺ نه د واپسئ اعلان واوريدل.نو صحابه كرامﷺ خوشحاله شول. او چا دا اونه وئيل.چه دفتحې نه بغير به خو؟ چه د صحابوﷺ په عزم كښې ئې تغير اوليدل.نو نبى ﷺ مسكې شو.او محاصره ئې ختمه كړه.(۲) بعضې صحابوﷺ نبى ﷺ ته اووئيل.تاسو دوى ته خيرې اوكړئ.نبى ﷺ د خيرو په ځائې اووئيل.«اللهم اهد ثقيفاً وأت بهم» اې الله ثقيف ته هدايت ا وكړې.اودوى ماته راولې.(۳)

په طائف كښې دولس صحابو ﷺ شهادت بيا موندې وو.(۴) روستو الله تعالى هغوى ته هدايت نصيب كړو.اوهغه خلق مسلمانان شو.مقام جعرانه كښې د نبى ﷺ په خدمت كښې حاضر شو.د هغوى امير مالك بن عوفﷺ هم مسلمان شو.او په مقام جعرانه كښې د هغوى په درخواست باندې بيا رسول الله ﷺ شپږ زره قيديان آزاد كړل.دكوم تفصيل چه تيرشوې دې.

د طائف محاصره څو ورځې جارى وه؟په دې كښې دينځلس،اوولس، اتلس او شلو ورځو مختلف روايات دى.(۵)

[۴۰۶۹] حَدَّثَنَا الْحُمَيْدِيُّ سَمِعَ سُفْيَانَ حَدَّثَنَا هِشَامٌ عَنْ أَبِيهِ عَنْ زَيْنَبَ بِنْتِ أَبِي سَلَمَةَ عَنْ أُمِّهَا أُمِّ سَلَمَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا دَخَلَ عَلَيَّ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَعِنْدِي مُخَنَّثٌ فَسَمِعْتُهُ يَقُولُ لِعَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي أُمَيَّةَ يَا عَبْدَ اللَّهِ أَرَأَيْتَ إِنْ فَتَحَ اللَّهُ عَلَيْكُمُ الطَّائِفَ غَدًا فَعَلَيْكَ بِابْنَةِ غَيْلَانَ فَإِنَّهَا تُقْبِلُ بِأَرْبَعٍ وَتُدْبِرُ بِثَمَانٍ وَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَا يَدْخُلَنَّ هَؤُلَاءِ عَلَيْكُنَّ قَالَ ابْنُ عُيَيْنَةَ وَقَالَ ابْنُ جُرَيْجٍ الْمُخَنَّثُ هِيتٌ حَدَّثَنَا مَحْمُودٌ حَدَّثَنَا أَبُو أُسَامَةَ عَنْ هِشَامٍ بِهَذَا وَزَادَ وَهُوَ مُحَاصِرُ الطَّائِفِ يَوْمَئِذٍ [ر:۴۹۳۷و۵۵۴۸]

قوله: وعندي مخنث: مخنث د نون په كسره سره افصح دې.او فتحه سره اشهر دې.مخنث هغه كس ته وائى.چه دهغه په اندامونو كښې د ښځو پشان نرموالې اولچك وى.دهغه په تګ

---

۱) البداية والنهاية (۱٤\۳۵۰)_
۲) لكه څنګه چه وړاندې د بخارى په روايت كښې راځى.)_
۳) البداية والنهاية (۱٤\۳۵۰) والكامل لابن الأثير (۱۲\۱۸)_
۴) طبقات ابن سعد (۱۲\۱۵۸) والبداية والنهاية (۱٤\۳۵۱)_
۵) عمدة القارى (۱۷\۳۰۵)_

راتګ.او خبرو کښې د ښځو سره مشابهت وی.کله دا کیفیت فطری او غیر اختیاری وی.دا مذموم نه دې.اوکله دا د ناز او ادا په وجه په تکلف اوتصنع سره اختیارولې شی.دا مذموم او قابل نفرت دې.

قوله: فسمعته يقول لعبدالله بن ابى امية: دا عبدالله د حضرت ام سلمه رضی الله عنها ورور وو.

قوله: فإنها تقبل بأربع وتدبر بثمان: په عربوکښې غټه ښځه خوښولې شوه.دې مخنث عبدالله بن اميه ته اووئيل.كه صبا ته طائف فتح شى.نو ته دغيلان لور واخله.ځکه چه دهغې په خيټه کښې د څربوالی د وجې څلور موړې دی.کله چه راځی.نوڅلور موړې په نظر راځی. اوهغه څلور موړې دواړو اړخونو ته هم رسيدلی دی.نوکله چه ځی.نو د شا نه اته موړې ښکاری.څلور يو طرف ته او څلور بل طرف ته،هم دا مطلب دې د ((تقبل بأربع وتدبر بثمان)) رسول الله ﷺ اوفرمائيل.آئنده دپاره دې دا مخنث تاسو ته بيخی راتلل نه کوی.ده ته په اول کښې ښځو ته د ورتلو اجازت ددې وجې ورکړې شوې وو.چه کيدې شی دا خلق جنسی معاملاتو باندې بيخی نه پوهيږی.خوکله چه دې مخنث دا جمله اووئيله.او ددې نه معلومه شوه.چه دوی په دې خبرو پوهيږی.نو نبی ﷺ ښځو ته د هغوی په ورتګ پابندی اولګوله. نودغه مخنث د مدينې منورې نه اوويستې شو.اودمدينې نه بهرپه ،،حمی،، نوم ځائې کښې به اوسيدل.دحضرت عمر رضی الله عنه په زمانه کښې دې بوډا شوې وو. هغوی بيا ده ته د مدينې د راتلو اجازت ورکړو.چه صرف د جمعې په ورځ راځه.([1])

ابن عيينه او ابن جريج ددې مخنث نوم ،،هيت،، بيان کړې دې.او بعضې خلقو وئيلی دی.چه دده نوم ،،ماتع،، وو.او ،،هيت،، د ده لقب وو.([2])

[۴۰۷۰] حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ عَنْ عَمْرٍو عَنْ أَبِي الْعَبَّاسِ الشَّاعِرِ الْأَعْمَى عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ قَالَ لَمَّا حَاصَرَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الطَّائِفَ فَلَمْ يَنَلْ مِنْهُمْ شَيْئًا قَالَ إِنَّا قَافِلُونَ إِنْ شَاءَ اللَّهُ فَثَقُلَ عَلَيْهِمْ وَقَالُوا نَذْهَبُ وَلَا نَفْتَحُهُ وَقَالَ مَرَّةً نَقْفُلُ فَقَالَ اغْدُوا عَلَى الْقِتَالِ فَغَدَوْا فَأَصَابَهُمْ جِرَاحٌ فَقَالَ إِنَّا قَافِلُونَ غَدًا إِنْ شَاءَ اللَّهُ فَأَعْجَبَهُمْ فَضَحِكَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَقَالَ سُفْيَانُ مَرَّةً فَتَبَسَّمَ قَالَ قَالَ الْحُمَيْدِيُّ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ الْخَبَرَ كُلَّهُ [ر: ۵۷۳۶، ۶۰۳۲]

[۴۰۷۱/۴۰۷۲] حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ حَدَّثَنَا غُنْدَرٌ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ عَنْ عَاصِمٍ قَالَ سَمِعْتُ أَبَا عُثْمَانَ قَالَ سَمِعْتُ سَعْدًا وَهُوَ أَوَّلُ مَنْ رَمَى بِسَهْمٍ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَأَبَا بَكْرَةَ وَكَانَ تَسَوَّرَ حِصْنَ الطَّائِفِ فِي أُنَاسٍ فَجَاءَ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَا سَمِعْنَا النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ مَنْ ادَّعَى إِلَى غَيْرِ أَبِيهِ وَهُوَ يَعْلَمُ فَالْجَنَّةُ عَلَيْهِ حَرَامٌ

[1]) عمدة القارى (۱۷\۳۰۳و ۳۰۴)_

[2]) فتح البارى (۹\۳۳۴) كتاب النكاح باب ما ينهى من دخول المتشبهين بالنساء على المرأة)_

[٤٠٧٢] وَقَالَ هِشَامٌ وَأَخْبَرَنَا مَعْمَرٌ عَنْ عَاصِمٍ عَنْ أَبِي الْعَالِيَةِ أَوْ أَبِي عُثْمَانَ النَّهْدِيِّ قَالَ سَمِعْتُ سَعْدًا وَأَبَا بَكْرَةَ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ عَاصِمٌ قُلْتُ لَقَدْ شَهِدَ عِنْدَكَ رَجُلَانِ حَسْبُكَ بِهِمَا قَالَ أَجَلْ أَمَّا أَحَدُهُمَا فَأَوَّلُ مَنْ رَمَى بِسَهْمٍ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَأَمَّا الْآخَرُ فَنَزَلَ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ثَالِثَ ثَلَاثَةٍ وَعِشْرِينَ مِنَ الطَّائِفِ [ر: ٦٣٨٥]

قوله: وكان تسور حصن الطائف في أناس: رسول اللهﷺ چه كله د طائف محاصره كړې وه.نو په هغه وخت كښې ئې اعلان كړې وو.چه د طائف د قلعې نه كوم غلامان بهر مونږ ته راشي.هغوى به آزاد وى.چه دا اعلان ئې واوريدل.نو ډيرغلام د قلعې په ديوال باندې راواوريدل. مسلمانانو سره ملاؤ شو.په هغوى كښې يو ابوبكره ﷛ وو.هغه ټول نبى ﷺ آزاد كړل

دقلعې نه چه كوم غلامان راغلى وو.د هغوى په تعداد كښې روايات مختلف دى.اكثر اهل سيرو د دولسو يا ديارلسو كسان ذكر كړې دې.(١) په مغازى د موسى بن عقبه كښې صرف د حضرت ابوبكره ﷛ ذكر دې.(٢) اود بخارى ددې روايت په آخر كښې صرف د ديرشتو كسانو ذكر دې.((فنزل إلى النبى ﷺ ثالث ثلاثة وعشرين من الطائف)) يعنى حضرت ابوبكره ﷛ ديرويشتم كس وو.چه نبى ﷺ ته د طائف نه راغلې وو.

حضرت ابوبكره ﷛ په فضلاء صحابو ﷡ كښې وو.د دوى نوم ،،نفيع بن الحارث،، وو.(٣)اود دوى د مور نوم ،،سميه،، وو.زيادبن ابى سفيان هم ددې ،،سميه،، خوئې وو. بكره پوړئ ته وائى.حضرت ابوبكره ﷛ د طائف د قلعې نه د پوړئ په ذريعه د ديوال نه راكوز شوې وو.ددې وجې د دوى كنيت ابوبكره كيخودې شو.(٤) د دوى وفات په بصره كښې په كال ٥٢ه كښې شوې دې.(٥)

كه د كافرانو د لښكر نه غلامان اوتختى.اود مسلمانانو په لښكركښې شامل شى.او اسلام قبول كړى.نو د احنافو د مسلك مطابق به هغوى آزاد وى.(٦) د رسول اللهﷺ په خدمت كښې چه څومره غلامان راغلى وو.نبى ﷺ هغوى آزاد كړى وو. روسته چه كله په مقام جعرانه كښې دهغوى مالكانو اسلام قبول كړلو.او د نبى ﷺ په خدمت كښې حاضر شو.نو هغوى اوونيل.زمونږ دا غلام دې مونږ ته واپس كړې شى.نبى ﷺ اوفرمائيل. دوى آزاد دى.دوى نشو واپس كولې.هغوى اوونيل. يارسول الله دوى ستاسو طرف ته ددې وجې نه وو

---

١) سيرة مصطفى (٦٣\٣)_

٢) عمدة القارى (٣٠٦\١٧)_

٣) فتح البارى (٤٥\٨) علامه سهيلى ددوى د والدنوم ،،مسروح،، ليكلې دې.(الروض الأنف :٣٠٤\١٢)

٤) الروض الأنف (١٠٥\٢)_

٥) عمدة القارى (٣٠٥\١٧)_

٦) فيض البارى (١١٥\٤)_

راغلي.چه څنې د دوی په اسلام کښې رغبت وو.دوی خو د غلامئ او رقيت نه د تيختې په وجه راغلي وو.خو رسول الله ﷺ د هغوی دا خبره اونه منله.اوهغه غلامان ئې مسلمانان او احرار اوګرځول.([1])

[۴۰۷۳] حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْعَلَاءِ حَدَّثَنَا أَبُو أُسَامَةَ عَنْ بُرَيْدِ بْنِ عَبْدِ اللهِ عَنْ أَبِي بُرْدَةَ عَنْ أَبِي مُوسَى رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ كُنْتُ عِنْدَ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَهُوَ نَازِلٌ بِالْجِعْرَانَةِ بَيْنَ مَكَّةَ وَالْمَدِينَةِ وَمَعَهُ بِلَالٌ فَأَتَى النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَعْرَابِيٌّ فَقَالَ أَلَا تُنْجِزُ لِي مَا وَعَدْتَنِي فَقَالَ لَهُ أَبْشِرْ فَقَالَ قَدْ أَكْثَرْتَ عَلَيَّ مِنْ أَبْشِرْ فَأَقْبَلَ عَلَى أَبِي مُوسَى وَبِلَالٍ كَهَيْئَةِ الْغَضْبَانِ فَقَالَ رَدَّ الْبُشْرَى فَاقْبَلَا أَنْتُمَا قَالَا قَبِلْنَا ثُمَّ دَعَا بِقَدَحٍ فِيهِ مَاءٌ فَغَسَلَ يَدَيْهِ وَوَجْهَهُ فِيهِ وَمَجَّ فِيهِ ثُمَّ قَالَ اشْرَبَا مِنْهُ وَأَفْرِغَا عَلَى وُجُوهِكُمَا وَنُحُورِكُمَا وَأَبْشِرَا فَأَخَذَا الْقَدَحَ فَفَعَلَا فَنَادَتْ أُمُّ سَلَمَةَ مِنْ وَرَاءِ السِّتْرِ أَنْ أَفْضِلَا لِأُمِّكُمَا فَأَفْضَلَا لَهَا مِنْهُ طَائِفَةً [ر: ۱۹۳]

قوله: كُنْتُ عِنْدَ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَهُوَ نَازِلٌ بِالْجِعْرَانَةِ بَيْنَ مَكَّةَ وَالْمَدِينَةِ: «جعرانة» بكسر الجيم والعين المهملة وتشديد الراء وقد تسكن العين» د طائف او مکې په مينځ کښې ديوځائې نوم دې.باجي وئيلی دی.چه جعرانه دمکې نه د اتلس ميلو په فاصله واقع دې.دلته په روايت کښې دی «بين مكة والمدينة» داودی ددې انکارکړې دې.او وئيلی ئې دی، چه «جعرنة بين مكة والمدينة» نه ده.بلکه «بين مكة والطائف» ده.امام نووی رحمه الله هم په دې باندې جزم کړې دې.([2])

حضرت ابوموسی اشعری رضي الله عنه فرمائی.چه رسول الله ﷺ ته په مقام جعرانه کښې يواعرابی راغلو.او وې وئيل.ته خپله وعده نه پوره کوې.رسول الله ﷺ اوفرمائيل «أبشر» زيرې قبول کړه.مطلب دا وو.چه ته تسلی ساته، زه به ضرور خپله وعده پوره کوم.اعرابی اووئيل. ډيرکرته تا «أبشر أبشر» وئيلی دی.(يعنی مال دکوم چه وعده ده.هغه ورکوې نه.او زيرې ورکوې) نبی کريم ﷺ حضرت ابوموسی او حضرت بلال رضي الله عنهما طرف ته متوجه شو.لکه چه نبی ﷺ خفه شو.او وې وئيل.چه دې اعرابی «بشری» رد کړه.تاسو دواړه دا قبول کړئ.هغه دواړو اووئيل. زمونږ قبول ده.بيا نبی ﷺ د اوبو يوه پيالئ راوغوښتله.خپل لاس او مخ مبارك ئې په هغې کښې اووينځل.اوپه هغې کښې ئې د خولې اوبه ورتوئې کړې.اوپس ئې اووئيل،دا اوبه اوڅکئ.اوپه خپلو مخونو او سينو باندې هم ددې نه واچوئ.او زيرې قبول کړئ.دې دواړو حضراتو هغه پيالئ واخستله.اود نبی ﷺ دحکم مطابق ئې عمل اوکړو.د پردې نه اخوا طرف ته حضرت ام سلمې رضي الله عنها آواز ورکړو.دخپلې مور دپاره په کښې هم څه

[1]) البداية والنهاية (۴\۳۴۸) وفيض الباری (۴\۱۱۶)_
[2]) فتح الباری (۸\۴۶)_

پریږدی.نو هغوی د ام سلمې ﷺ دپاره هم څه حصه پریخوده.
ددغه اعرابی د نوم په باره کښې حافظ لیکلی دی.چه «لم أقف علی إسمه»(١) هغه د رسول الله ﷺ په خدمت کښې عرض اوکړو.«ألا تنجز لي ما وعدتني» ته ما سره خپله وعده نه پوره کوې.کیدې شی.چه رسول الله ﷺ خپله دا وعده په مخصوص اندازه کښې دغه اعرابی سره کړې وه.اودا هم ممکن ده.چه ددې نه عام وعده مراد وی. رسول الله ﷺ په جعرانه کښې د حنین د غنیمتونو جمع کولو حکم کړې وو.او فرمائیلی ئې وو.چه د طائف نه د فراغت نه پس به ددې تقسیم کیږی.(٢) چه کوم صورت هم وو.اعرابی په غوښتلو کښې د عجلت نه کار واخستلو.اود رسول الله ﷺ زیرئې ئې رد کړلو.نبی ﷺ هغه بشارت حضرت ابوموسی اشعری او حضرت بلال ته ورکړو.اوهغوی قبول کړو.
دلته دا سوال کیږی.چه بشارت خو د اجسامو او جواهرو څنی نه دې.چه یو بل ته ورکولې شی.انتقال من صاحب الی صاحب یا انتقال من مکان الی مکان دا د جواهرو او اجسامو خصوصیت دې.
خوحضرت انورشاه کشمیری رحمه الله جواب کړې دې.چه دا د فلاسفو نظریه ده.چه انتقال من مکان الی مکان صرف د جواهرو اواجسامو خاصیت دې.اود فلسفیانو دا نظریه غلطه ده.دا انتقال لکه څنګه چه په جواهرو او اجسامو کښې کیږی.دغه شان په اعراضو کښې هم کیږی.(٣) والله اعلم.

[۴۰۷۴] حَدَّثَنَا يَعْقُوبُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ حَدَّثَنَا ابْنُ جُرَيْجٍ قَالَ أَخْبَرَنِي عَطَاءٌ أَنَّ صَفْوَانَ بْنَ يَعْلَى بْنِ أُمَيَّةَ أَخْبَرَهُ أَنَّ يَعْلَى كَانَ يَقُولُ لَيْتَنِي أَرَى رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حِينَ يُنْزَلُ عَلَيْهِ قَالَ فَبَيْنَا النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِالْجِعْرَانَةِ وَعَلَيْهِ ثَوْبٌ قَدْ أُظِلَّ بِهِ مَعَهُ فِيهِ نَاسٌ مِنْ أَصْحَابِهِ إِذْ جَاءَهُ أَعْرَابِيٌّ عَلَيْهِ جُبَّةٌ مُتَضَمِّخٌ بِطِيبٍ فَقَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ كَيْفَ تَرَى فِي رَجُلٍ أَحْرَمَ بِعُمْرَةٍ فِي جُبَّةٍ بَعْدَمَا تَضَمَّخَ بِالطِّيبِ فَأَشَارَ عُمَرُ إِلَى يَعْلَى بِيَدِهِ أَنْ تَعَالَ فَجَاءَ يَعْلَى فَأَدْخَلَ رَأْسَهُ فَإِذَا النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مُحْمَرُّ الْوَجْهِ يَغِطُّ كَذَلِكَ سَاعَةً ثُمَّ سُرِّيَ عَنْهُ فَقَالَ أَيْنَ الَّذِي يَسْأَلُنِي عَنِ الْعُمْرَةِ آنِفًا فَالْتُمِسَ الرَّجُلُ فَأُتِيَ بِهِ فَقَالَ أَمَّا الطِّيبُ الَّذِي بِكَ فَاغْسِلْهُ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ وَأَمَّا الْجُبَّةُ فَانْزِعْهَا ثُمَّ اصْنَعْ فِي عُمْرَتِكَ كَمَا تَصْنَعُ فِي حَجِّكَ [ر: ۱۴۶۳]

دحضرت یعلی بن امیه رضی الله عنه دا خواهش وو.چه رسول الله ﷺ په هغه وخت کښې اووینی.کله چه په دوی باندې وحی نازلیږی.دوی فرمائی چه رسول الله ﷺ په جعرانه کښې تشریف

---

١) فتح الباری (۸/۴۶)_
٢) فتح الباری (۸/۴۶)_
٣) فیض الباری (۴/۱۱۶)_

فرما وو.«وعليه ثوب قد أظل به ،معه فيه ناس من أصحابه» يعنى په نبى ﷺ باندې په يوه كپړه سيورې كړې شوې وو.اوځه صحابه ﷺ هم د نبى ﷺ سره وو.په ،،فيه،، كښې ضمير ،،ثوب،، طرف ته راجع كيدې شى.يعنى يعنى د كپړې په دغه سيورى كښې ځه صحابه ﷺ هم د نبى ﷺ سره وو.اودا ضمير محل طرف ته هم راجع كيدې شى.يعنى په دغه محل كښې نبى ﷺ سره ځه صحابه وو.په دې كښې يو اعرابى [1] د نبى ﷺ په خدمت كښې حاضر شو.«وعليه جبة متضمخ بطيب» په هغه باندې يوه جبه وه.چه په خوشبوئې كښې ليت پيت وه.هغه د نبى ﷺ نه تپوس اوكړو.يارسول الله د داسې كس په باره كښې ستاسو ځه رائې ده.چه هغه خپله چغه په خوشبوى كښې ليت پيت كړې وى.او بيا ئې د عمرې دپاره احرام اوتړى ؟ د تپوس مطلب دا وو،چه په داسې چغه كښې احرام تړل صحيح دى كه نه؟ په رسول الله ﷺ باندې د دې تپوس په جواب كښې د وحى د نازليدو سلسله شروع شوه.اوچونكه دحضرت يعلى ﷺ دا خواهش وو.چه د نزول وحى په وخت كښې نبى ﷺ اووينى.نوځكه حضرت عمر ﷺ حضرت يعلى ﷺ دلاس په اشاره باندې راوغوښتلو .حضرت يعلى ﷺ راغلو.اوخپل سر ئې د نبى ﷺ د ليدو دپاره په دغه سپركښې وردننه كړو.ځه گورى چه د رسول الله ﷺ مخ مبارك سور كيږى.او په زوره زوره ئې د ساه آواز راځى.ځه وخت چه كله دا كيفيت ختم شو.نو نبى ﷺ اوفرمائيل.هغه كس كوم ځائې دې.چا چه زما نه دعمرې په باره كښې اوس زما نه تپوس كولو.لټون ئې اوكړې شو،اوهغه راوستې شو.نو نبى ﷺ اوفرمائيل.كومه خوشبوئى چه تا لگولې ده.هغه درې ځله اووينځه،اودا چغه اوباسه،اوبيا په خپله عمره كښې هم هغه اعمال كوه.كوم چه په حج كښې كوې.

په روايت باب باندې يو اشكال اودهغې نه جوابونه: خوپه دې رواياتو باندې اشكال كيږى.چه د حضرت عائشې صديقې ﷺ په روايت كښې دى،چه په حجة الوداع كښې د احرام نه وړاندې دې نبى ﷺ ته خوشبوئې لگولې وه.اوپه روايت باب كښې دى.چه ته خوشبوې اووينځه.

① ددې اشكال يو جواب حافظ ابن حجر ﷫ دا وركړې دې.چه دحضرت عائشې روايت د ١٠ﻫ دې.اودا واقعه د٨ﻫ دهغې نه وړاندې ده.ددې وجې دحضرت عائشې روايت ددې روايت باب دپاره ناسخ دې.اودا منسوخ دې.[2]

② اوبعضو دا جواب وركړې دې.چه هغه خوشبوچه د كومې عين او جوثه د احرام نه پس باقى پاتې كيږى.لكه زعفران.د هغې خو ممانعت دې.اوپه روايت باب كښې كوم ممانعت دې.دا هم د دغه شان خوشبو په باره كښې دې.خوكه د يوې خوشبوعين او جوثه باقى نه پاتې كيږى.صرف دهغې اثر پاتې كيږى.نو د احرام نه وړاندې د داسې خوشبو استعمال جائز

---

[1]) حافظ ابن حجر ﷫ فرمائى.ددې اعرابى نوم ماته معلوم نشو،بيا ئې فرمائيلى دى،چه ابن فتحون د ،،تفسير طرطوشى،، لاندې دده نوم عطاء بن منبه ليكلې دې.والله اعلم (فتح البارى (٣٩٤\٣) كتاب الحج باب غسل الخلوق ثلاث مرات)_

[2]) فتح البارى (٣٩٥\٣) كتاب الحج باب غسل الخلوق ثلاث مرات)_

دي.اود احرام نه پس ددې وينځل ضروري نه دی.دحضرت عائشي رضي الله عنها په روايت کښې چه د نبی ﷺ د کومې خوشبو د احرام نه وړاندې د لګولو ذکر دې.نودهغې نه دا قسم خوشبو مراد ده.نوځکه په دواړو رواياتو کښې څه تعارض نشته.ځکه چه د دواړو محمل جداجدا دې.(١)

[٤٠٧٥]حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ حَدَّثَنَا وُهَيْبٌ حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ يَحْيَى عَنْ عَبَّادِ بْنِ تَمِيمٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ زَيْدِ بْنِ عَاصِمٍ قَالَ لَمَّا أَفَاءَ اللَّهُ عَلَى رَسُولِهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَوْمَ حُنَيْنٍ قَسَمَ فِي النَّاسِ فِي الْمُؤَلَّفَةِ قُلُوبُهُمْ وَلَمْ يُعْطِ الْأَنْصَارَ شَيْئًا فَكَأَنَّهُمْ وَجَدُوا إِذْ لَمْ يُصِبْهُمْ مَا أَصَابَ النَّاسَ فَخَطَبَهُمْ فَقَالَ يَا مَعْشَرَ الْأَنْصَارِ أَلَمْ أَجِدْكُمْ ضُلَّالًا فَهَدَاكُمْ اللَّهُ بِي وَكُنْتُمْ مُتَفَرِّقِينَ فَأَلَّفَكُمْ اللَّهُ بِي وَعَالَةً فَأَغْنَاكُمْ اللَّهُ بِي كُلَّمَا قَالَ شَيْئًا قَالُوا اللَّهُ وَرَسُولُهُ أَمَنُّ قَالَ مَا يَمْنَعُكُمْ أَنْ تُجِيبُوا رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ كُلَّمَا قَالَ شَيْئًا قَالُوا اللَّهُ وَرَسُولُهُ أَمَنُّ قَالَ لَوْ شِئْتُمْ قُلْتُمْ جِئْتَنَا كَذَا وَكَذَا أَتَرْضَوْنَ أَنْ يَذْهَبَ النَّاسُ بِالشَّاةِ وَالْبَعِيرِ وَتَذْهَبُونَ بِالنَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَى رِحَالِكُمْ لَوْلَا الْهِجْرَةُ لَكُنْتُ امْرَأً مِنْ الْأَنْصَارِ وَلَوْ سَلَكَ النَّاسُ وَادِيًا وَشِعْبًا لَسَلَكْتُ وَادِيَ الْأَنْصَارِ وَشِعْبَهَا الْأَنْصَارُ شِعَارٌ وَالنَّاسُ دِثَارٌ إِنَّكُمْ سَتَلْقَوْنَ بَعْدِي أُثْرَةً فَاصْبِرُوا حَتَّى تَلْقَوْنِي عَلَى الْحَوْضِ [ر:٦٨١٨]

[٤٠٧٦/٤٠٧٩]حَدَّثَنِي عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ حَدَّثَنَا هِشَامٌ أَخْبَرَنَا مَعْمَرٌ عَنْ الزُّهْرِيِّ قَالَ أَخْبَرَنِي أَنَسُ بْنُ مَالِكٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ نَاسٌ مِنْ الْأَنْصَارِ حِينَ أَفَاءَ اللَّهُ عَلَى رَسُولِهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَا أَفَاءَ مِنْ أَمْوَالِ هَوَازِنَ فَطَفِقَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُعْطِي رِجَالًا الْمِائَةَ مِنْ الْإِبِلِ فَقَالُوا يَغْفِرُ اللَّهُ لِرَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُعْطِي قُرَيْشًا وَيَتْرُكُنَا وَسُيُوفُنَا تَقْطُرُ مِنْ دِمَائِهِمْ قَالَ أَنَسٌ فَحُدِّثَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِمَقَالَتِهِمْ فَأَرْسَلَ إِلَى الْأَنْصَارِ فَجَمَعَهُمْ فِي قُبَّةٍ مِنْ أَدَمٍ وَلَمْ يَدْعُ مَعَهُمْ غَيْرَهُمْ فَلَمَّا اجْتَمَعُوا قَامَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ مَا حَدِيثٌ بَلَغَنِي عَنْكُمْ فَقَالَ فُقَهَاءُ الْأَنْصَارِ أَمَّا رُؤَسَاؤُنَا يَا رَسُولَ اللَّهِ فَلَمْ يَقُولُوا شَيْئًا وَأَمَّا نَاسٌ مِنَّا حَدِيثَةٌ أَسْنَانُهُمْ فَقَالُوا يَغْفِرُ اللَّهُ لِرَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُعْطِي قُرَيْشًا وَيَتْرُكُنَا وَسُيُوفُنَا تَقْطُرُ مِنْ دِمَائِهِمْ فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَإِنِّي أُعْطِي رِجَالًا حَدِيثِي عَهْدٍ بِكُفْرٍ أَتَأَلَّفُهُمْ أَمَا تَرْضَوْنَ أَنْ يَذْهَبَ النَّاسُ بِالْأَمْوَالِ وَتَذْهَبُونَ بِالنَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَى رِحَالِكُمْ فَوَاللَّهِ لَمَا تَنْقَلِبُونَ بِهِ خَيْرٌ مِمَّا يَنْقَلِبُونَ بِهِ قَالُوا يَا رَسُولَ اللَّهِ قَدْ رَضِينَا فَقَالَ لَهُمْ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ سَتَجِدُونَ أُثْرَةً شَدِيدَةً فَاصْبِرُوا حَتَّى تَلْقَوْا اللَّهَ وَرَسُولَهُ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَإِنِّي عَلَى الْحَوْضِ قَالَ أَنَسٌ فَلَمْ يَصْبِرُوا

---

١) فتح الباری (٣\٣٩٥) کتاب الحج باب غسل الخلوق ثلاث مرات)_

[۴۰۷۷] حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ حَرْبٍ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ عَنْ أَبِي التَّيَّاحِ عَنْ أَنَسٍ قَالَ لَمَّا كَانَ يَوْمُ فَتْحِ مَكَّةَ قَسَمَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ غَنَائِمَ بَيْنَ قُرَيْشٍ فَغَضِبَتِ الْأَنْصَارُ قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَمَا تَرْضَوْنَ أَنْ يَذْهَبَ النَّاسُ بِالدُّنْيَا وَتَذْهَبُونَ بِرَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالُوا بَلَى قَالَ لَوْ سَلَكَ النَّاسُ وَادِيًا أَوْ شِعْبًا لَسَلَكْتُ وَادِيَ الْأَنْصَارِ أَوْ شِعْبَهُمْ

[۴۰۷۸] حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ حَدَّثَنَا أَزْهَرُ عَنِ ابْنِ عَوْنٍ أَنْبَأَنَا هِشَامُ بْنُ زَيْدِ بْنِ أَنَسٍ عَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ لَمَّا كَانَ يَوْمُ حُنَيْنٍ الْتَقَى هَوَازِنُ وَمَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَشَرَةُ آلَافٍ وَالطُّلَقَاءُ فَأَدْبَرُوا قَالَ يَا مَعْشَرَ الْأَنْصَارِ قَالُوا لَبَّيْكَ يَا رَسُولَ اللَّهِ وَسَعْدَيْكَ لَبَّيْكَ نَحْنُ بَيْنَ يَدَيْكَ فَنَزَلَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ أَنَا عَبْدُ اللَّهِ وَرَسُولُهُ فَانْهَزَمَ الْمُشْرِكُونَ فَأَعْطَى الطُّلَقَاءَ وَالْمُهَاجِرِينَ وَلَمْ يُعْطِ الْأَنْصَارَ شَيْئًا فَقَالُوا فَدَعَاهُمْ فَأَدْخَلَهُمْ فِي قُبَّةٍ فَقَالَ أَمَا تَرْضَوْنَ أَنْ يَذْهَبَ النَّاسُ بِالشَّاةِ وَالْبَعِيرِ وَتَذْهَبُونَ بِرَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَوْ سَلَكَ النَّاسُ وَادِيًا وَسَلَكَتِ الْأَنْصَارُ شِعْبًا لَاخْتَرْتُ شِعْبَ الْأَنْصَارِ

[۴۰۷۹] حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ حَدَّثَنَا غُنْدَرٌ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ قَالَ سَمِعْتُ قَتَادَةَ عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ جَمَعَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نَاسًا مِنَ الْأَنْصَارِ فَقَالَ إِنَّ قُرَيْشًا حَدِيثُ عَهْدٍ بِجَاهِلِيَّةٍ وَمُصِيبَةٍ وَإِنِّي أَرَدْتُ أَنْ أَجْبُرَهُمْ وَأَتَأَلَّفَهُمْ أَمَا تَرْضَوْنَ أَنْ يَرْجِعَ النَّاسُ بِالدُّنْيَا وَتَرْجِعُونَ بِرَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَى بُيُوتِكُمْ قَالُوا بَلَى قَالَ لَوْ سَلَكَ النَّاسُ وَادِيًا وَسَلَكَتِ الْأَنْصَارُ شِعْبًا لَسَلَكْتُ وَادِيَ الْأَنْصَارِ أَوْ شِعْبَ الْأَنْصَارِ

قوله: حدثنا موسی بن اسماعیل...... لما افاء الله علی رسوله ﷺ یوم حنین قسم فی الناس فی المؤلفة قلوبهم ولم یعط الانصار شیئاً: رسول الله ﷺ چه کله د طائف نه راواپس شو.نو جعرانه ته ئې تشریف راوړه.حافظ رحمه الله لیکلی دی.چه دا د پنځم ذی قعدې تاریخ وو.(۱) نبی علیه السلام دلته راغې.د حنین غنیمتو نه ئې تقسیم کړل.نبی ﷺ دا مالونه په مؤلفة القلوب کښې تقسیم کړل.او انصارو ته ئې هیڅ ورنکړل.ددې نه پس د حضرت انس رضی الله عنه روایت دې.په هغې کښې دی.چه نبی علیه السلام یویو سړی ته سل سل اوبنان ورکړل.

قوله: مؤلفة القلوب: دمؤلفة القلوب نه دلته هغه معزز قریش او د قبائلو سرداران مراد دی.چه هغوی اسلام خو راوړلې وو.خو اوس هم کمزوری ایمان والاوو.نبی علیه السلام هغوی ته لوئې لوئې حصې ورکړې.چه اسلام سره دهغوی په محبت کښې اضافه اوشی.او ایمان دهغوی په زړونو کښې مضبوط شی.دغه شان په مؤلفة القلوب کښې بعضې هغه خلق هم

۱) فتح الباری:۸/۴۸)۔

داخل وو.چه هغوی تر اوسه پورې اسلام نه وو راوړلې.خو دهغوی په باره کښې ذا امید وو.چه که هغوی ته مال ورکړې شی.نواسلام به راوړی.(١) لکه چه صفوان بن امیه وو.هغه تردغه وخته پورې اسلام نه وو قبول کړې.هغه پخپله ډیر فیاض او سخی وو.رسول الله ﷺ چه کله هغه ته د مال غنیمت نه ډیره حصه ورکړله.نوهغه اووئیل.چه داسې سخاوت او فیاضی صرف نبی کولې شی.نوهغه ددې سخاوت نه متاثره شو.او اسلام ئې راوړو.(٢) ابوالفضل بن طاهر په ،،المبهمات،، کښې (٣)ابن اسحاق پخپلن ،،سیرت،، کښې (٤)اوحافظ په،،فتح الباری،، کښې (٥) دهغه مؤلفة القلوب نومونه لیکلی دی.چه په هغوی کښې ابوسفیان بن حرب، سهیل بن عمرو، حویطب بن عبدالعزی، حکیم بن حزام، ابوالسنابل بن بعکك، صفوان بن امیه، عیینه بن حصین، اقرع بن حابس او مالك بن عوف وغیره حضرات شامل وو.دهغوی ټول شمیر د څلویښتو نه زیات وو.(٦)

مؤلفة القلوب ته چه نبی علیه السلام کوم مال ورکړو.آیا دغه مال ئې دټول مال غنیمت نه ورکړې وو.اوکه د خمس نه ئې ورکړې وو.په دې کښې د عالمانو مختلفې رائې دی.علامه قرطبی رحمه الله فرمائیلی دی.چه د شریعت د اصولو تقاضه داده.چه دغه مال نبی علیه السلام د خمس نه ورکړې وو.(٧) امام شافعی او امام مالك رحمهما الله فرمائی.چه د خمس الخمس نه نبی علیه السلام دغه مال ورکړې وو.(٨) او د حافظ ابن القیم رائې دا ده.چه نبی کریم ﷺ د پوره غنیمت نه دغه حصه ورکړې وه.(٩)او نبی کریم ﷺ ته د غنیمت په مالونوکښې دداسې قسمه تصرفاتو اختیار وو.په قرآن شریف کښې دی. ﴿قُلِ الْأَنْفَالُ لِلّٰهِ وَالرَّسُوْلِ﴾ (١٠) انصارو ته نبی ﷺ هیڅ ورنکړل.چه ددې په وجه بعضو انصارو خفګان ښکاره کړو.لکه چه په روستو روایت کښې دی.

قوله: فكأنهم وجدوا اذا لم يصبهم ما اصاب الناس اوكأنهم وجدوا اذا لم يصبهم ما اصاب الناس: د بخاری په اکثرونسخو کښې دا جمله مکررنه ده.البته د ابوذر په نسخه کښې دا جمله ،،او،، حرف شك سره مکرر واقع شوې ده.(١١) ددې تکرار څه فائده ده؟

---

(١) فتح الباری:٤٨/٨)_
(٢) اوګورئ: الاصابة فی تمییزالصحابة:١٨٧/٢) رقم(٤٠٧٣)_
(٣) فتح الباری(٤٨/٨)_
(٤) سیرت ابن هشام(٣٠٤/٢)_
(٥) فتح الباری(٤٨/٨)_
(٦) فتح الباری(٤٨/٨)_
(٧) فتح الباری(٤٨/٨)_
(٨) زاد المعاد(٤٨٤/٣)_
(٩) زادالمعاد(٤٨٤/٣)_
(١٠) سورة الانفال(١)_
(١١) فتح الباری(٤٩/٨)_

نو په دې سلسله كښې حضرت گنگوهي رحمه الله فرمائيلى دى.چه رومبئ جمله ‹‹فكأنهم›› فا سره او دويمه جمله ‹‹كأنهم›› بغير د فا نه ده.راوى ته په دې كښې شك دې.چه ‹‹فا›› شته اوكه نه.په دې وجه هغه دا جمله مكرر اوونيله.او دغه فرق طرف ته ئې اشاره اوكړله.او بعضې راويان د داسې قسمه معمولى او باريك رعايتونو لحاظ هم ساتى.(۱)

علامه كرمانى رحمه الله فرمائيلى دى.چه رومبئ جمله كښې ‹‹وجدوا›› د ‹‹غضبوا›› په معنى كښې دې.او په دويمه جمله كښې ‹‹وجدوا›› د ‹‹حزنوا›› په معنى كښې دې.(۲) د وجد مصدر چه كله ‹‹مَوجِدةً›› راشى.نو ددې معنى غضب راخى.اوكله ئې چه مصدر ‹‹وَجداً›› راشى.نو ددې معنى ‹‹حزن›› راخى.مطلب دادې.چه په دې تقسيم سره انصارو ته غصه راغله.اوهغوى خفه شو.

د بعضې انصارو صحابو رضي الله عنهم د ژبې نه دا كلمات هم اووتل.لكه چه په راروان باب كښې د حضرت انس رضي الله عنه په روايت كښې راغلى دى.‹‹فقالوا: يغفر الله لرسوله يعطي قريشاً، ويتركنا، وسيوفنا تقطر من دمائهم›› او د حضرت انس رضي الله عنه په دويم روايت كښې دى. ‹‹اذا كانت شديدة، فنحن ندعى ويعطى الغنيمة غيرنا››

قوله: فخطبهم: رسول الله صلى الله عليه وسلم ته د انصارو د خفگان اطلاع چا اورسوله.او دهغوى د طرفه وئيلې شوې مذكوره جملې هم نبى عليه السلام ته اورسيدلې.نو نبى عليه السلام ټول انصار په يوه قبه كښې راجمع كړل.او دهغوى نه ئې تپوس اوكړو.چه ‹‹ماحديث بلغني عنكم؟›› ستاسو د طرفه چه ماته كومه خبره رارسيدلې ده.دهغه څه حقيقت دې؟ نو فقهاء انصارو اووئيل.چه زمونږ مشرانو هيڅ نه دى وئيلى.البته كوم زلمى خوانان چه دى.هغوى دا جمله وئيلې ده.بيا نبى عليه السلام خطبه اووئيله.‹‹يا معشر الانصار! الم اجدكم ضلالاً فهداكم الله بي، وكنتم متفرقين فالفكم الله بي، وعالة فاغناكم الله بي›› رسول الله صلى الله عليه وسلم چه به كومه جمله هم فرمائيله.انصارو به وئيل.‹‹الله و رسوله امن›› د الله او دهغه د رسول احسان د ټولو نه زيات دې.بيا نبى عليه السلام اوفرمائيل.‹‹لو شئتم قلتم : جئتنا كذا وكذا››،كه تاسو غواړئ نو وئيلې شئ.چه نبى عليه السلام مونږ ته راغلې وو.په داسې داسې حالت كښې..په دې روايت كښې تصريح نشته.د ابوسعيد په روايت كښې دى.‹‹لوشئتم لقلتم اتيتنا مكذباً، فصدقناك و مخذولاً فنصرناك، وطريداً فآويناك، وعائلاً فواسيناك››(۳)يعنى كه ته غواړې.نو دا وئيلې شې.چه (اې محمد صلى الله عليه وسلم) ته مونږ ته راغلې وې په داسې حالت كښې، چه

۱) اوگورئ: لامع الدرارى(۳۲۹/۸- ۳۷۰)_
۲) شرح الكرمانى(۱۵۹/۱۶)_
۳) فتح البارى (۵۱/۸)_

ستا تكذيب شوې وو.مونږ ستا تصديق اوكړو.تاسو بې يار اومددگار وئ.مونږ ستاسو مدد اوكړو.تاسو پريخودلی شوی وئی.مونږتاسو ته پناه دركړله.تاسو فقيرراغلی وئی.مونږ تاسو سره همدردی اوكړله .په دې وئيلو سره نبی عليه السلام اوفرمائيل.چه ، ،تاسو دا جواب راكوئ.او زه به وائم.چه تاسو رښتيا وايئ.خو اې انصارو! آيا ستاسو دا خوښه نه ده.چه خلق اوښان او چيلۍ يوسی.او لاړشی.او تاسو محمد (صلى الله عليه وسلم) خان سره بوځئ.او خپل كور ته لاړشئ.

قوله: لولا الهجرة لكنت امرأ من الانصار: [۱] كه هجرت شرعی مقدر نه وې.نو ما به انصاری كيدل خوښ كړې وې.ياكه د هجرت هغه فضيلت كوم چه اسلام بيان كړې دې.نه وې.نو ما به انصاری كيدو ته ترجيح وركړې وه.

قوله: لوسلك الناس وادياً وشعباً لسلكت وادي الانصار وشعبها: ، ،كه خلق په يو كنډو او وادئ كښې روان شی.نو زه به د انصارو په وادئ او كنډو كښې ځم، ،

په دې سره اشاره دې خبرې طرف ته ده.چه د انصارو مسلك د تفويض او سليم كيدې داطاعت او فرمانبردارئ دې.او زه هم دخپل ځان دپاره اطاعت او تفويض او تسليم غوره او خوښ گنړم.

قوله: الانصار شعار، والناس دثار: شعار هغه لباس ته وائی.كوم چه بدن سره يوځائې وی.لكه بنين وغيره،او ، ،دثار، ، هغه كپړې ته وائی.كوم چه پورته وی.لكه قميص او څادر وغيره. [۲]

رسول الله صلى الله عليه وسلم انصارو ته شعار اووئيل.ددې نه دا ښائی.چه د انصارو تعلق اسلام سره ډير زيات مضبوط دې.او د نبی عليه السلام سره دهغوی پيوست كيدل ډير مضبوط دی.

دابوسعيد رضي الله عنه په روايت كښې دی.چه كله رسول الله صلى الله عليه وسلم دا اوفرمائيل.نو انصارو په چغو اوژړل.او په ژړا ژړا ئې گيرې لمدې شوې وې.او ټولو اووئيل. ((رضينا برسول الله قسماً وحظاً)) يعنی مونږ په دې تقسيم راضی يو. [۳]

قوله: انكم ستلقون بعدي أثرة فاصبروا حتى تلقوني على الحوض: زما نه پس به

---

[۱] ای لولا ان النسبة الهجرية لايسعنی تركها لانتسبت الی داركم. وقال ابن الجوزی : لم يرد النبی صلى الله عليه وسلم تغير نسبه ولا محو هجرته و انما اراد انه لولا ماسبق من كونه هاجر لانتسب الی المدينة والی نصرة الدين. فالتقدير لولا ان النسبة الی الهجرة نسبة دينية لا يسع تركها لانتسب الی داركم. وقال القرطبی معناه لتسميتُ باسمكم وانتسبت اليكم كما كانوا ينتسبون بالحلف. لكن خصوصية الهجرة وترتيبها سبقت. فمنعت من ذالک. وهی أعلی واشرف فلا تتبدل بغيرها. وقيل معناه: لكنت من الانصار فی الاحكام والعداد. وقيل: التقدير: لولا ان ثواب الهجرة اعظم لاخترت ان يكون ثوابی . ثواب الانصار.... وقيل: لولا التزامی بشروط الهجرة ومنها ترک الاقامة بمكة فوق ثلاث. لاخترت ان اكون من الانصار فيباح لی ذالک.(وانظر فتح الباری (۵۲/۸)_

[۲] فتح الباری(۵۲/۸) وشرح الكرمانی(۱۶۰/۱۶)_

[۳] فتح الباری(۵۲/۸)_

تاسو ترجیح بیاموميږ.نو تاسو د صبر نه کار واخلئ.تردې چه تاسو زما سره په حوض کوثر باندې ملاؤ شئ.
مطلب دادې.چه زه به د خپلو رشته دارانو او دخپل خاندان او قبیلې خلقو ته ترجیح نه ورکوم.چه ستاسو حق تلفی به اوکړم.خو زما نه پس به ځینې خلق د اسې وی.چه هغوی به ستاسو حلق تلفی کوی.او په تاسو به نورو خلقو ته ترجیح ورکوی .خو تاسو هغه وخت د صبر نه کار واخلئ.تردې چه ستاسو ملاقات زما سره په حوض کوثر باندې اوشی.هلته به زه په تاسو باندې د ظلم کونکو نه ستاسو دپاره انصاف حاصلوم.

[۴۰۸۰]حَدَّثَنَا قَبِيصَةُ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ عَنْ الْأَعْمَشِ عَنْ أَبِي وَائِلٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ لَمَّا قَسَمَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قِسْمَةَ حُنَيْنٍ قَالَ رَجُلٌ مِنْ الْأَنْصَارِ مَا أَرَادَ بِهَا وَجْهَ اللَّهِ فَأَتَيْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَأَخْبَرْتُهُ فَتَغَيَّرَ وَجْهُهُ ثُمَّ قَالَ رَحْمَةُ اللَّهِ عَلَى مُوسَى لَقَدْ أُوذِيَ بِأَكْثَرَ مِنْ هَذَا فَصَبَرَ

[۴۰۸۱]حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ حَدَّثَنَا جَرِيرٌ عَنْ مَنْصُورٍ عَنْ أَبِي وَائِلٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ لَمَّا كَانَ يَوْمُ حُنَيْنٍ آثَرَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نَاسًا أَعْطَى الْأَقْرَعَ مِائَةً مِنْ الْإِبِلِ وَأَعْطَى عُيَيْنَةَ مِثْلَ ذَلِكَ وَأَعْطَى نَاسًا فَقَالَ رَجُلٌ مَا أُرِيدَ بِهَذِهِ الْقِسْمَةِ وَجْهُ اللَّهِ فَقُلْتُ لَأُخْبِرَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ رَحِمَ اللَّهُ مُوسَى قَدْ أُوذِيَ بِأَكْثَرَ مِنْ هَذَا فَصَبَرَ[ر:۲۹۸۱]

قوله: قال رجل من الانصار: ما اراد بها وجه الله....: ددغه سړی نوم ..معتب بن قشیر.. لیکلې شوې دې.(۱) هغه اووئیل.رسول اللهﷺ په دې تقسیم سره د الله د رضامندئ اراده اونکړله.دغه سړې منافق وو.(۲) او د منافقینو په باره کښې چونکه اصول دادې.چه هغه نشی قتلولې.په دې وجه ددې کفر کلمې وئیلو باوجود هغه قتل نکړې شو. والله اعلم.

[۴۰۸۲]حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ حَدَّثَنَا مُعَاذُ بْنُ مُعَاذٍ حَدَّثَنَا ابْنُ عَوْنٍ عَنْ هِشَامِ بْنِ زَيْدِ بْنِ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ لَمَّا كَانَ يَوْمَ حُنَيْنٍ أَقْبَلَتْ هَوَازِنُ وَغَطَفَانُ وَغَيْرُهُمْ بِنَعَمِهِمْ وَذَرَارِيِّهِمْ وَمَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَشَرَةُ آلَافٍ وَمِنْ الطُّلَقَاءِ فَأَدْبَرُوا عَنْهُ حَتَّى بَقِيَ وَحْدَهُ فَنَادَى يَوْمَئِذٍ نِدَاءَيْنِ لَمْ يَخْلِطْ بَيْنَهُمَا الْتَفَتَ عَنْ يَمِينِهِ فَقَالَ يَا مَعْشَرَ الْأَنْصَارِ قَالُوا لَبَّيْكَ يَا رَسُولَ اللَّهِ أَبْشِرْ نَحْنُ مَعَكَ ثُمَّ الْتَفَتَ عَنْ يَسَارِهِ فَقَالَ يَا مَعْشَرَ الْأَنْصَارِ قَالُوا لَبَّيْكَ يَا رَسُولَ اللَّهِ أَبْشِرْ نَحْنُ مَعَكَ وَهُوَ عَلَى بَغْلَةٍ بَيْضَاءَ فَنَزَلَ فَقَالَ أَنَا عَبْدُ اللَّهِ وَرَسُولُهُ فَانْهَزَمَ الْمُشْرِكُونَ فَأَصَابَ يَوْمَئِذٍ غَنَائِمَ كَثِيرَةً فَقَسَمَ فِي الْمُهَاجِرِينَ

---

۱) عمدة القاری(۳۱۱\۱۷) وفتح الباری (۵۶\۸)_
۲) عمدة القاری(۳۱۱\۱۷) وفتح الباری(۵۶\۸)_

وَالطُّلَقَاءِ وَلَمْ يُعْطِ الْأَنْصَارَ شَيْئًا فَقَالَتِ الْأَنْصَارُ إِذَا كَانَتْ شَدِيدَةٌ فَنَحْنُ نُدْعَى وَيُعْطَى الْغَنِيمَةَ غَيْرُنَا فَبَلَغَهُ ذَلِكَ فَجَمَعَهُمْ فِي قُبَّةٍ فَقَالَ يَا مَعْشَرَ الْأَنْصَارِ مَا حَدِيثٌ بَلَغَنِي عَنْكُمْ فَسَكَتُوا فَقَالَ يَا مَعْشَرَ الْأَنْصَارِ أَلَا تَرْضَوْنَ أَنْ يَذْهَبَ النَّاسُ بِالدُّنْيَا وَتَذْهَبُونَ بِرَسُولِ اللَّهِ تَحُوزُونَهُ إِلَى بُيُوتِكُمْ قَالُوا بَلَى فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَوْ سَلَكَ النَّاسُ وَادِيًا وَسَلَكَتِ الْأَنْصَارُ شِعْبًا لَأَخَذْتُ شِعْبَ الْأَنْصَارِ وَقَالَ هِشَامٌ قُلْتُ يَا أَبَا حَمْزَةَ وَأَنْتَ شَاهِدٌ ذَاكَ قَالَ وَأَيْنَ أَغِيبُ عَنْهُ [ر: ۲۹۷۷]

قوله: ومع النبی ﷺ عشرة آلاف من الطلقاء: ددې نه معلومیږی.چه د رسول الله ﷺ سره لس زره ،،طلقاء،، وو.طلقاء د طلیق جمع ده.دلته ددې نه مراد هغه خلق دی.کوم چه رسول الله ﷺ د فتح مکې په موقع د احسان په طور پریخودې وو.نه ئې هغوی قتل کړی وو. او نه ئې غلام جوړ کړل.(۱) لکه صفوان بن امیه، حکیم بن حزام وغیره، په جنګ حنین کښې د داسې خلقو تعداد لس زره نه وو.دوه زره وو.لس زره نبی علیه السلام سره صحابه رضی الله عنهم وو.او دوه زره طلقاء وو. په دې وجه روایت کښې د ،،عشرة آلاف من الطلقاء،، تعبیر صحیح نه دې.

دکشمینی په روایت کښې ،،واو،،دې. ،،عشرة آلاف و من الطلقاء،، یعنی لس زره صحابه وو.او څه تعداد د طلقاؤ وو.او هم دا روایت صحیح دې.(۲)

حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائیلی دی.چه دکومو حضراتو په نیز حرف عطف مقدر منل صحیح دی.دهغوی د قول مطابق که واو حرف عطف محذوف اومنلې شی.نوهیڅ باك نشته.(۳)

علامه عینی رحمه الله فرمائی.چه د کشمینی روایت راجح دې.چه په هغې کښې واو حرف عطف دې.(۴)

حضرت ګنګوهی رحمه الله عجیبه توجیه بیان کړې ده.فرمائی.چه ،،مع النبی ﷺ عشرة آلاف،، دامستقل جدا جمله ده.وریسې چه کله راوی ،،من الطلقاء،، وئیلی وو. نو دوؤ ګوتو سره ئې اشاره کړې وه.او د طلقاء تعداد ئې بیان کړې وو.چه دهغوی تعداد دوه زره وو.راوی اشاره غائبه کړله.او د ،،ومن الطلقاء،، الفاظ ئې نقل کړل. په دې وجه اختلاط او خبط (ګډ وډی) واقع شوه.(۵)

تنبیه:لکه څنګه چه اووئیلی شو.چه د شریعت په اصطلاح کښې طلقاء هغه خلقو ته وائی.په کومو چه رسول الله ﷺ احسان اوفرمائیلو.او د فدیې وغیره اخستلو نه بغیر ئې هغوی

---

۱) عمدة القاری (۳۱۰/۱۱۷)_
۲) عمدة القاری (۳۱۰/۱۱۷)_
۳) فتح الباری(۵۵/۸)_
۴) عمدة القاری (۲۱۰/۱۱۷)_
۵) اوګورئ: لامع الدراری(۳۷۲/۸)_

پرېخودل. نه ئې قید کړل.نه ئې قتل کړل.په دې مقام باندې د منجد مصنف لویس معلوف یسوعی د ډېرو زیاتو دروغو او کذب ونیلو ثبوت ورکړې دې.لکه چه هغوی د طلقاء په تشریح کولوکښې لیکلی دی.«الطلقاء الذین ادخلوا فی الاسلام کرها»(۱) یعنی طلقاء هغه خلق دی.کوم چه په اسلام کښې زبردستئ سره داخل کړې شو.په منجد کښې داسې قسمه تحریفات یو یا دوه نه دی.د پنځوسو نه زیات ځایونه دی.عالمانو د منجد په غلطیانو باندې مستقل رسالې لیکلی دی.په دې وجه دا کتاب قابل د اعتماد نه دې.

بَابُ السَّرِيَّةِ الَّتِي قِبَلَ نَجْدٍ

[۴۰۸۳] حَدَّثَنَا أَبُو النُّعْمَانِ حَدَّثَنَا حَمَّادٌ حَدَّثَنَا أَيُّوبُ عَنْ نَافِعٍ عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ بَعَثَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ سَرِيَّةً قِبَلَ نَجْدٍ فَكُنْتُ فِيهَا فَبَلَغَتْ سِهَامُنَا اثْنَيْ عَشَرَ بَعِيرًا وَنُفِّلْنَا بَعِيرًا بَعِيرًا فَرَجَعْنَا بِثَلَاثَةَ عَشَرَ بَعِيرًا [ر:۲۹۶۵]

نبی کریم ﷺ نجد طرف ته د حضرت ابوقتاده په مشرئ کښې یوه سریه روانه کړې وه.د اهل مغازی رائې داده.چه د فتح مکې دپاره د تشریف اوړلو نه وړاندې دا سریه روانه کړې شوې وه.ابن سعد په طبقات کښې لیکلی دی.چه دا د شعبان ۸ھ واقعه ده.(۲) خو امام بخاری رحمه الله دا د فتح مکې نه پس ذکرکړې ده.نو دا به ونیلې شی.چه امام بخاری رحمه الله په غزواتو کښې بعضې ځایونوکښې تقدیم تاخیر کړې دې.او یا به دا ونیلې شی.چه دامام (بخاری رحمه الله) خپل تحقیق به دا وی.چه دا واقعه د فتح مکې او طائف نه پس ده.په دې وجه هغوی دا دلته ذکرکړله.

دا واقعه د نجد په علاقه ،،ارض محارب،،کښې پیښه شوې وه.په دې کښې ټول پنځلس سړی شریك وو.په مال غنیمت کښې دوه سوه اوښان حاصل شو.دوه زره چیلئ ملاؤ شوې.او ډیر قیدیان په لاس راغلل.او صرف پنځلسو ورځو کښې دننه دا حضرات ددې سریهٔ نه فارغ شو.او واپس راغلل.(۳)

د علامه ابن التین رحمه الله رائې داده.چه په دې سریه کښې ټول لس سړی تلی وو.اویونیم سل اوښان مال غنیمت کښې ملاوشوی وو.په هغې کښې دیرش اوښان رسول الله ﷺ اخستې وو.او باقی ئې په غنیمت والو (د سریهٔ په مجاهدینو) کښې تقسیم کړی وو.(۴)

---

(۱) اوګورئ منجد (۱۱۰۷ ٤)_

(۲) طبقات ابن سعد(۲\۱۳۲)_

(۳) طبقات ابن سعد(۲\۱۳۲- ۱۳۳)_

(۴) عمدة القاری (۱۷\۳۱۲) د ابن اثیر د روایت مطابق دا سریه په دریو کسانو یا شپاړسو کسانو باندې مشتمله وه.اوګورئ الکامل لابن اثیر(۲\۱۵۷)_

بَاب بَعْثِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ خَالِدَ بْنَ الْوَلِيدِ إِلَى بَنِي جَذِيمَةَ

[۴۰۸۳] حَدَّثَنِي مَحْمُودٌ حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ أَخْبَرَنَا مَعْمَرٌ وحَدَّثَنِي نُعَيْمٌ أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللَّهِ أَخْبَرَنَا مَعْمَرٌ عَنْ الزُّهْرِيِّ عَنْ سَالِمٍ عَنْ أَبِيهِ قَالَ بَعَثَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ خَالِدَ بْنَ الْوَلِيدِ إِلَى بَنِي جَذِيمَةَ فَدَعَاهُمْ إِلَى الْإِسْلَامِ فَلَمْ يُحْسِنُوا أَنْ يَقُولُوا أَسْلَمْنَا فَجَعَلُوا يَقُولُونَ صَبَأْنَا صَبَأْنَا فَجَعَلَ خَالِدٌ يَقْتُلُ مِنْهُمْ وَيَأْسِرُ وَدَفَعَ إِلَى كُلِّ رَجُلٍ مِنَّا أَسِيرَهُ حَتَّى إِذَا كَانَ يَوْمٌ أَمَرَ خَالِدٌ أَنْ يَقْتُلَ كُلُّ رَجُلٍ مِنَّا أَسِيرَهُ فَقُلْتُ وَاللَّهِ لَا أَقْتُلُ أَسِيرِي وَلَا يَقْتُلُ رَجُلٌ مِنْ أَصْحَابِي أَسِيرَهُ حَتَّى قَدِمْنَا عَلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَذَكَرْنَاهُ فَرَفَعَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَدَهُ فَقَالَ اللَّهُمَّ إِنِّي أَبْرَأُ إِلَيْكَ مِمَّا صَنَعَ خَالِدٌ مَرَّتَيْنِ [۶۷۶۶]

نبی کریم ﷺ د غزوه حنین نه وړاندې په دريې نيم سوو صحابو ﷺ باندې مشتمله يو سريه د حضرت خالد بن وليد ﷺ په مشرئ کښې د دين اسلام د تبليغ دپاره بنوجذيمه طرف ته روانه کړله.بنوجذيمه د مکې په نشيبي علاقه کښې مشرق طرف ته آباد وو.د علامه کرمانی ﷺ رائې داده.چه بنوجذيمه د بنوعبدالقيس قبيلې يوشاخ دې.(۱) خو علامه عينی ﷺ فرمائی.چه دا صحيح نه ده.بلکه بنوجذيمه د عامر بن عبد مناة بن کنانه د اولاد ځينې دی.(۲)

حضرت خالد بن وليد ﷺ بنوجذيمه ته د اسلام دعوت ورکړو.نو هغوی د اسلام اقرارپه صحيح طريقه اونکړو.او د،، أسلمنا،، (مونږ اسلام قبول کړو) په ځائې يې ،،صبأنا صبأنا،، (مونږ خپل دين پريخودو) اووئيلې.د قريشو کافرانو به د اسلام قبلونکی دپاره د ،،اسلم فلان،، په ځائې ،،صبأ فلان،، استعمالولو.په دې وجه بنو حذيمه د اسلام اقرار په ،،صبأنا صبأنا،،ونيلو سره اوکړو.د،،صبأنا،، معنی د يو دين نه بل دين طرف ته وتل دی.په دې لفظ کښې چونکه د اسلام د اقرار مفهوم واضح نه دی.په دې وجه حضرت خالد بن وليد ﷺ په هغوی کښې بعضې قتل کړل.کله چه نبی کريم ﷺ ته ددې اطلاع ملاوشوه.نو نبی ﷺ ډير خفه شو.اووې فرمائيل.((اللهم انی ابرأ اليك مما صنع خالد)) بيا نبی ﷺ حضرت علی ﷺ ته مال ورکړو.او بنوجذيمه ته ئې وراوليګه.او دهغه ټولو مقتولينو ديت د مسلمانانو د طرفه اداکړې شو.(۳).

(۱) شرح الکرمانی(۱۶۶\۱۶)_
(۲) عمدة القاری (۳۱۳\۱۷) و فتح الباری (۵۷\۸)_
(۳) تفصيل دپاره اوګورئ : فتح الباری (۸\۵۷- ۵۸)_

بَاب سَرِيَّةُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ حُذَافَةَ السَّهْمِيِّ وَعَلْقَمَةَ بْنِ مُجَزِّزٍ الْمُدْلِجِيِّ وَيُقَالُ إِنَّهَا سَرِيَّةُ الْأَنْصَارِيِّ

[۴۰۸۵] حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ حَدَّثَنَا عَبْدُ الْوَاحِدِ حَدَّثَنَا الْأَعْمَشُ قَالَ حَدَّثَنِي سَعْدُ بْنُ عُبَيْدَةَ عَنْ أَبِي عَبْدِ الرَّحْمَنِ عَنْ عَلِيٍّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ بَعَثَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ سَرِيَّةً فَاسْتَعْمَلَ رَجُلًا مِنَ الْأَنْصَارِ وَأَمَرَهُمْ أَنْ يُطِيعُوهُ فَغَضِبَ فَقَالَ أَلَيْسَ أَمَرَكُمُ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ تُطِيعُونِي قَالُوا بَلَى قَالَ فَاجْمَعُوا لِي حَطَبًا فَجَمَعُوا فَقَالَ أَوْقِدُوا نَارًا فَأَوْقَدُوهَا فَقَالَ ادْخُلُوهَا فَهَمُّوا وَجَعَلَ بَعْضُهُمْ يُمْسِكُ بَعْضًا وَيَقُولُونَ فَرَرْنَا إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنَ النَّارِ فَمَا زَالُوا حَتَّى خَمَدَتِ النَّارُ فَسَكَنَ غَضَبُهُ فَبَلَغَ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ لَوْ دَخَلُوهَا مَا خَرَجُوا مِنْهَا إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ الطَّاعَةُ فِي الْمَعْرُوفِ [۶۸۳۰، ۶۷۲۶]

عبدالله بن حذافه سهمی قریشی دي.داقدیم الاسلام صحابی دي.او په مهاجرین اولین کښې داخل دي.صاحب الهجرتین دي.نبی کریم ﷺ دوی ته خط مبارك ورکړې وو.اوکسری طرف ته ئې لیګلې وو.(۱) د ابن لهیعه د قول مطابق دده وفات په مصرکښې اوشو.او هم هلته مدفون دي.(۲)

دویم صحابی علقمه بن مجزز (بضم الميم وفتح الجيم وبكسر الزاء المشددة) مدلجی دي.دا مجزز هغه سړې دي.دکوم چه د حضرت اسامه رضی الله عنه او حضر عائشې رضی الله عنها په قصه کښې ذکر راغې.

---

(۱) عمدة القاری (۱۷\۳۱۴)_

(۲) عمدة القاری (۱۷\۳۱۴) حافظ ابن حجر رحمه الله په ،،الاصابه،،کښې دحضرت عبدالله بن حذافه رضی الله عنه په فضائلو کښې لیکلی دی.چه یوځل د حضرت فاروق اعظم رضی الله عنه په دورخلافت کښې رومیانو سره دجنګ په وخت هغه د یوڅو مسلمانانو سره ګرفتار شو.د روم بادشاه هغه ته اوونیل.چه ته نصرانی جوړشه.نو زه به تا پخپل حکومت کښې شریك کړم.خو حضرت عبدالله بن حذافه رضی الله عنه د نصرانیت قبلولو نه انکار اوکړو.چه ددې په وجه د روم بادشاه هغه لره د پهانسۍ په تخته باندې اوتړه.اوحکم ئې ورکړو.چه په دده باندې غشې ورولې شي.خوکله ئې چه اوکتل.چه دده په مخ باندې هیڅ قسمه د ویرې آثار نشته.نو دهغه خانې نه ئې راکوز کړو.او حکم ئې اوکړو.چه په دیګ کښې اوبه ګرمې کړې.او په ویشیدلو اوبوکښې ئې واچوئ.په اوبو کښې غورځولو دپاره چه کله هغه لره دیګ ته نزدې ور وستلې شو.نو په ژړا شو.د روم بادشاه تپوس اوکړو.چه ولې ژاړې؟ نووې فرمائیل.چه زه خکه ژاړم.چه زما آرزو ده.چه زما دپاره سل بدنونه وې.او د هر بدن دغه شان د قربانۍ نذرانه مې پیش کړې وې.او خپل رب ته حاضر شوې ووم.د روم بادشاه ډیر حیران شو.وې ونیل.ته زما سر ښکل کړه.نو زه به تا پرېږدم.وې فرمائیل.صرف ما نه زما ملګری به هم پرېږدې.د روم بادشاه اوونیل.صحیح ده.نو حضرت عبدالله بن حذافه رضی الله عنه دهغه سر ښکل کړو.او د روم بادشاه د وعدې مطابق ټول مسلمانان قیدیان آزاد کړل.حضرت فاروق اعظم رضی الله عنه ته چه کله ددې واقعې اطلاع ملاو شوه.نو راغې.او د حضرت عبدالله بن حذافه رضی الله عنه سر ئې ښکل کړو.(اوګورئ: الاصابة فی تمییز الصحابة (۲\۲۹۶-۲۹۷) رقم الترجمة (۴۶۲۲)_

چه نبی علیه السلام حضرت عائشې رضي الله عنها ته فرمائيلي وو.چه نن يو قائف (قيافه شناس) د زيد بن حارثه او اسامه دواړو خپې اوليدلې.نووې وئيل چه ان بعض هذه الاقدام لمن بعض.(١)

① ددې سريه تفصيل دلته په بخاری كښې د حضرت علی رضي الله عنه نه داسې منقول دې.چه نبی كريم صلی الله عليه وسلم د انصارو يو سړی لره د سريه امير جوړ كړو.اووې ليګه.اوهغوی ته ئې حكم وركړو. چه د اميراطاعت كوئ.اميرد سفر په دوران كښې څه خبره باندې خفه شو.نو هغه خپلو ملګرو ته اووئيل.چه آيا تاسو ته نبی كريم صلی الله عليه وسلم زما د اطاعت حكم نه دې دركړې؟ ټولو اووئيل.ولې نه،امير اووئيل.بيا تاسو لرګی راجمع كړئ. د حكم په تعميل كښې ټولو لرګی راجمع كړل.امير هغوی ټولو ته د اور بلولو حكم وركړو.هغوی اور بل كړو.اوس اميرصاحب حكم وركړو.چه تاسو ټول په دې اور كښې داخل شئ.بعضې خلقو په دې اور كښې د داخليدو اراده اوكړه.خو بيا ئې يو بل منع كړل.اووې وئيل.چه مونږ رسول الله صلی الله عليه وسلم طرف ته ددې دپاره راغلی يو.چه د اور نه بچ شو.په دې كښې حيران وو.چه اور يخ شو.او د امير غصه هم يخه شوه. كله چه نبی كريم صلی الله عليه وسلم ته ددې خبرې اطلاع اوشوه.نو نبی عليه السلام اوفرمائيل. چه كه دغه خلق داميردحكم په تعميل كښې اورته داخل شوې وې.نوترقيامته به نه وو راوتلی.ځكه چه د اميراطاعت صرف په نيكئ كښې كول پكاردی.«لاطاعة لمخلوق فی معصية الخالق»

② دابن سعد روايت لږ زيات تفصيلی دې.په هغې كښې دی.چه نبی كريم صلی الله عليه وسلم ته دا اطلاع ملاؤ شوه.چه ځينې حبشی خلق جدې ته نزدې يوه جزيره كښې ليدلی شوی دی.او خطره ده.چه چرته هغوی په اهل اسلام باندې حمله اونكړی.ددې اطلاع په وجه نبی عليه السلام د علقمه بن مجزز په مشرئ كښې د دريو سوو صحابو رضي الله عنهم يو جماعت روان كړو.كله چه دغه حضرات هغه جزيرې ته اورسيدل.نوحبشيان اوتختيدل.په واپسئ باندې ځينې خلقو په جلتئ سره كور ته تلل غوښتل.نو حضرت علقمه بن مجزز په هغوی باندې حضرت عبدالله بن حذافه سهمی امير جوړ كړو.او دوی دهغوی نه جدا شو.او زر واپس راغلل.د ابن سعد د بيان مطابق دا د ربيع الآخر ٩ھ واقعه ده.(٢)

③ ابن ماجه رحمه الله په كتاب الجهاد كښې د حضرت ابوسعيد رضي الله عنه روايت صحيح سند سره نقل كړې دې.چه دهغې نه ددې واقعې يو څو نوې خبرې مخې ته راځی. اود بخاری د روايت نه دهغې بيان ډير مختلف دې.حضرت ابوسعيد خدری رضي الله عنه فرمائی.چه رسول الله صلی الله عليه وسلم علقمه بن مجزز د يوې سريه امير جوړ كړو.اووې ليګه.د سريه كاروائی مكمل كيدو نه پس بعضې خلقو د سريه د امير حضرت علقمه رضي الله عنه نه په جلتئ سره كور ته د تلواجازت اوغوښته.هغوی اجازت وركړو.اوحضرت عبدالله بن حذافه سهمی رضي الله عنه ئې دهغوی امير مقرر كړو.حضرت ابوسعيد رضي الله عنه فرمائی.چه زه هم عبدالله بن حذافه رضي الله عنه سره په واپس راتلونكو كښې شامل ووم. په لاره كښې يوځائې كښې ملګرو د ځان ګرمولو او خوراك وغيره پخولو دپاره اور بل

---

(١) فتح الباری(٥٩/٨)_

(٢) طبقات ابن سعد (١٦٣/٢) سرية علقمة بن مجزز المدلجی الی الحبشة)_

کړو.د سریه امیر حضرت عبدالله بن حذافه رضی الله عنه ډیر خوش طبیعته وو. هغوی په دغه موقعه اووئیل. ((الیس علیکم السمع والطاعة؟)) د امیر خبره اوریدل او اطاعت کول په تاسو لازم نه دی؟ ټولو اووئیل ولې نه دی.نوهغه اوفرمائیل.زه چه دکوم کارهم تاسو ته حکم درکړم.نو تاسو به ئې اوکړئ؟ ټولو اووئیل.آو.وې فرمائیل.زه تاسو ته په دې اورکښې د داخلیدو حکم درکوم.ټول خلق چه کله دهغه دحکم په تعمیل کښې اور ته دداخلیدوډپاره اودریدل.

اوعبدالله بن حذافه رضی الله عنه ته یقین اوشو.چه دا خلق داخلیږی.نووې فرمائیل.((امسکوا علی انفسکم، فانما کنت امزح معکم)) صبر اوکړئ .ما ټوقې کولې.

حضرت ابوسعید خدری رضی الله عنه فرمائی.چه کله مونږ د نبی کریم صلی الله علیه وسلم په خدمت کښې حاضرشو.

او ددې واقعې ذکر اوکړې شو.نو نبی علیه السلام اوفرمائیل.((من امرکم منهم بمعصیة الله، فلاتطیعوه))که د الله جل جلاله د نافرمانۍ تاسو ته څوك درکړی.نو دهغه اطاعت مه کوئ.(۱)

د ابن ماجه دا روایت د بخاری د روایت نه مختلف دی.د بخاری د روایت نه معلومیږی.چه امیر اور ته د داخلیدو حکم دغصې په وجه ورکړې وو.او د ابن ماجه په روایت کښې دی.چه امیر دا حکم د خوش طبیعتۍ او ظرافت په طور ورکړې وو.د بخاری په روایت کښې دی.چه خلقو یو بل اورکښې د داخلیدو نه منع کړل.او د ابن ماجه په روایت کښې دی.چه امیر پخپله منع کړل.

که دا دواړه جدا جدا واقعات دی.نو بیا خو هیڅ اشکال نشته.د علامه ابن قیم میلان هم دې طرف ته دې.چه دا دوه جدا جدا واقعات دی.(۲) او هم دا صحیح معلومیږی.دلته په بخاری کښې چه د کومې سریه ذکردې.دهغې امیر علقمه بن مجزر وو.عبدالله بن حذافه رضی الله عنه نه وو. هغه د ملګرو نه خفه شوې وو.او په اور کښې د داخلیدو حکم ئې ورکړې وو.او ترکومې پورې چه د عبدالله بن حذافه رضی الله عنه د واقعې تعلق دې.کوم چه د ابن ماجه په روایت کښې دې.نو هغه جدا واقعه ده.او هغوی په اور کښې د داخلیدو حکم دټوقو په طور ورکړې وو.

امام بخاری رحمه الله باب ترلې دې.((باب سریة عبدالله بن حذافة السهمی وعلقمة بن مجزر المدلجی))او دهغې نه پس ئې فرمائیلی دی.((ویقال انها سریة الانصاری))د ،،ویقال،، نه غالباً امام (بخاری) د واقعې جداوالی طرف ته اشاره کړې ده.دحافظ میلان هم دې طرف ته دې.(۳)

زمونږ په نسخوکښې ((ویقال: انها سریة الانصار)) دې.خو د حافظ اوعینی په نسخوکښې ((سریة الانصاری)) دې.(۴) حالانکه عبدالله بن حذافه او علقمه بن مجزر دواړه انصاری نه دی.

---

۱) اوګورئ: سنن ابن ماجه کتاب الجهاد رقم(۲۸۶۳)ـ
۲) فتح الباری (۵۹/۸) زاد المعاد (۵۱۶/۳) فصل ذکر سریة علقمة بن مجزر.... الی الحبشة)ـ
۳) فتح الباری (۵۹/۸)
۴) فتح الباری(۵۸/۸) وعمدة القاری(۳۱۴/۱۷)ـ

علامه ابن الجوزیؒ فرمائیلی دی.چه دا وهم دې.[١] اوبعضې حضراتو فرمائیلی دی.چه انصاری په عامه معنی کښې استعمال شوې دې.یعنی د رسول اللهﷺ مدد کونکې،او په دې لحاظ سره عبدالله بن حذافه او علقمه بن مجزز دواړو ته انصاری وئیلې شی.[٢] والله اعلم.

قوله: لو دخلوها ما خرجوا منها الی یوم القیامة: که د،، دخلوها،، او،، منها،، دواړو ضمیر،،نار،، طرف ته راجع وی.نو مطلب به دا وی.چه دا خلق که په اورکښې داخل شوی وې.نودهغې نه به ترقیامته پورې نه وې راوتلې.بلکه په دې کښې به سوزیدلې وې.اومړه شوی به وې.[٣] اوکه د،، دخلوها،،ضمیر ددغه خلقو بل کړې شوی اور طرف ته راجع شی.او د،،دخلوها،، ضمیر،نارجهنم،، طرف ته د صنعت استخدام په طور راجع شی.نو په دې صورت کښې به مطلب دا وی.چه که دې خلقو د امیر د حکم د تعمیل په وجه اورکښې داخلیدل حلال ګنړلې وې.اوپه هغې کښې داخل شوې وې.نو ترقیامته پورې به د جهنم په اورکښې اوسیدل.یعنی هغوی ته به په دوزخ کښې عذاب ورکړې کیده. ځکه چه اور ته داخلیدل ګناه ده.او ګناهګار دپاره عذاب برزخ دې.[٤]

خو د حفص په روایت کښې دی.«ما خرجوا منها ابداً»[٥] ددې نه معلومیږی. چه ددې نه د برزخ عذاب مراد نه دې.البته په دې صورت کښې هم څه اشکال نشته.ځکه چه د خودکشۍ حلال ګنړونکی دپاره هم دا حکم دې.ځکه چه حرام حلال ګنړل کفردې.اوکافر دپاره دجهنم اوردې.چه په هغې کښې به همیشه اوسیږی

خو واقعه داده.چه په دې کښې ړومبې صورت راجح دې.یعنی د،،دخلوها،، او،،منها،،دواړو ضمیرونه دهغوی بل کړې شوی اور طرف ته راجع دی.او مطلب دادې.چه که دغه خلق پخپل دغه بل کړې شوی اورکښې داخل شوې وې.نو ټول به هغې کښې مړه شوې وې.او څوک به هم دهغې نه راوتلې نه وې.[٦]

---

[١] فتح الباری(٥٩\١٨)_

[٢] عمدة القاری(٧٩\١٨)_

[٣] فتح الباری(٦٠\١٨)_

[٤] فتح الباری(٦٠\١٨) وعمدة القاری(٢١٥\١٧)_

[٥] فتح الباری(٦٠\١٨)_

[٦] واستنبط منه الشیخ ابومحمد بن ابی جمرة ان الجمع منهذه الامة لایجتمعون علی خطاء لانقسام السریة قسمین، منهم من هان علیه دخول النار فظنه طاعة، ومنهم من فهم حقیقة الامر، وانه مقصور علی مالیس بمعصیة، فکان اختلافهم سبباً لرحمة الجمیع قال: وفیه ان من کان صادق النیة لایقع الا فی خیر، ولو قصد الشر، فان الله یصرفه عنه ولهذا قال بعض اهل المعرفة من صدق مع الله، وقاه الله ومن توکل علی الله کفاه الله (و انظر فتح الباری (٦٠\١٨)_

بَاب بَعْثُ أَبِي مُوسَى وَمُعَاذٍ إِلَى الْيَمَنِ قَبْلَ حَجَّةِ الْوَدَاعِ

رسول الله ﷺ د حجة الوداع نه وړاندې په ربيع الاول ۹هجرى حضرت ابو موسى اشعرى رضي الله عنه او حضرت معاذ بن جبل رضي الله عنه يمن طرف ته د دين اسلام د تبليغ دپاره اوليګل.حضرت ابوموسى رضي الله عنه ته ئې د يمن مشرقى طرفونو او غاړوکښې او حضرت معاذ رضي الله عنه ته ئې مغربى طرفونو او غاړو کښې د تعليم ورکولو حکم ورکړو.(۱)

[۴۰۸۶/۴۰۸۸] حَدَّثَنَا مُوسَى حَدَّثَنَا أَبُو عَوَانَةَ حَدَّثَنَا عَبْدُ الْمَلِكِ عَنْ أَبِي بُرْدَةَ قَالَ بَعَثَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَبَا مُوسَى وَمُعَاذَ بْنَ جَبَلٍ إِلَى الْيَمَنِ قَالَ وَبَعَثَ كُلَّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا عَلَى مِخْلَافٍ قَالَ وَالْيَمَنُ مِخْلَافَانِ ثُمَّ قَالَ يَسِّرَا وَلَا تُعَسِّرَا وَبَشِّرَا وَلَا تُنَفِّرَا فَانْطَلَقَ كُلُّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا إِلَى عَمَلِهِ وَكَانَ كُلُّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا إِذَا سَارَ فِي أَرْضِهِ كَانَ قَرِيبًا مِنْ صَاحِبِهِ أَحْدَثَ بِهِ عَهْدًا فَسَلَّمَ عَلَيْهِ فَسَارَ مُعَاذٌ فِي أَرْضِهِ قَرِيبًا مِنْ صَاحِبِهِ أَبِي مُوسَى فَجَاءَ يَسِيرُ عَلَى بَغْلَتِهِ حَتَّى انْتَهَى إِلَيْهِ وَإِذَا هُوَ جَالِسٌ وَقَدْ اجْتَمَعَ إِلَيْهِ النَّاسُ وَإِذَا رَجُلٌ عِنْدَهُ قَدْ جُمِعَتْ يَدَاهُ إِلَى عُنُقِهِ فَقَالَ لَهُ مُعَاذٌ يَا عَبْدَ اللَّهِ بْنَ قَيْسٍ أَيُّمَ هَذَا قَالَ هَذَا رَجُلٌ كَفَرَ بَعْدَ إِسْلَامِهِ قَالَ لَا أَنْزِلُ حَتَّى يُقْتَلَ قَالَ إِنَّمَا جِيءَ بِهِ لِذَلِكَ فَانْزِلْ قَالَ مَا أَنْزِلُ حَتَّى يُقْتَلَ فَأَمَرَ بِهِ فَقُتِلَ ثُمَّ نَزَلَ فَقَالَ يَا عَبْدَ اللَّهِ كَيْفَ تَقْرَأُ الْقُرْآنَ قَالَ أَتَفَوَّقُهُ تَفَوُّقًا قَالَ فَكَيْفَ تَقْرَأُ أَنْتَ يَا مُعَاذُ قَالَ أَنَامُ أَوَّلَ اللَّيْلِ فَأَقُومُ وَقَدْ قَضَيْتُ جُزْئِي مِنْ النَّوْمِ فَأَقْرَأُ مَا كَتَبَ اللَّهُ لِي فَأَحْتَسِبُ نَوْمَتِي كَمَا أَحْتَسِبُ قَوْمَتِي [ر: ۲۸۴۲]

قوله: **وبعث كل واحد منهما على مخلاف**:((مخلاف)): علاقې او ضلعې ته وائى.يعنى دوى دواړه ئې جدا جدا علاقو ته اوليګل.په دواړوحضراتو کښې چه به هريو کله د خپلې علاقې دوره کوله.د خپل دويم ملګرى علاقې ته چه به ورنزدې شو.نو هلته به ئې يوبل سره ملاقات کولو.يو خلې حضرت معاذ بن جبل رضي الله عنه پخپله علاقه کښې خپل ملګرى ابوموسى رضي الله عنه ته نزدې اورسيده.هلته ئې اوکتل.چه حضرت ابوموسى رضي الله عنه ناست دې.او څه خلق هغه سره راجمع دى.او د يو سړى لاسونه سټ سره تړلى شوى دى.حضرت معاذ رضي الله عنه تپوس اوکړو.دا څه قصه ده؟ حضرت ابوموسى رضي الله عنه اوفرمائيل.دا سړې مرتد شوې دې .حضرت معاذ رضي الله عنه اوفرمائيل.ترکومې پورې چه دې قتل نکړې.زه به د خپلې سورلې نه کوز نه شم.نوهغه قتل کړې شو.

ددې نه پس حضرت معاذ رضي الله عنه د خپلې سورلۍ نه کوزشو.او د حضرت ابو موسى رضي الله عنه نه ئې پوښتنه اوکړه.چه ته قرآن څنګه لولې؟ حضرت ابوموسى رضي الله عنه جواب ورکړو.،،**اتفوقه تفوقاً**،، دا د ،،**فواق ناقه**،، نه ماخوذ دې.د اوښې نه چه يوځل پئ اولوشلې شى.او دا محسوسه شى.

---

(۱) سيرت مصطفى(۳/۱۴۲)_

چه په تهيونو كښې اوس پۍ ختم شو.نو د لږ ساعت دپاره پريخودې شى.اود پيو انتظار كولې شى.بيا دوباره لوشل شروع كړې شى.د مينځ دغه وقفې ته ،،فواق ناقه،، وائى.د حضرت ابوموسي رضي الله عنه مطلب دادې.چه زه د شپې لږه شيبه د قرآن مجيد تلاوت كوم.دهغې نه پس لږ شان آرام كوم.بيا اودريږم.تلاوت شروع كوم.يعنى د شپې په وقفې وقفې سره تلاوت كوم.(١) بيا حضرت ابوموسى رضي الله عنه د حضرت معاذ رضي الله عنه نه تپوس اوكړو.چه تاسو څنګه تلاوت كوئ؟ هغه اووئيل.چه زه د شپې په شروع كښې آرام كوم.كله چه د خوب يوه حصه پوره كړم.نو پاسيږم.او د توفيق موافق تلاوت كوم.((فاحتسب نومتى كما احتسب قومتى)) او زه د خپل خوب متعلق هم د الله تعالى نه دغه شان اميد لرم.لكه څنګه چه دخپلو د تهجدو د مونځ اميد لرم.مطلب دادې.چه زه چونكه آرام په دې نيت سره كوم.چه تازه او دمه شم.نو عبادت به اوكړم.په دې وجه زما اميد دې.چه الله ﷻ به په دې آرام او خوب هم ماته ثواب راكړى.

[۴۰۸۷] حَدَّثَنِي إِسْحَاقُ حَدَّثَنَا خَالِدٌ عَنِ الشَّيْبَانِيِّ عَنْ سَعِيدِ بْنِ أَبِي بُرْدَةَ عَنْ أَبِيهِ عَنْ أَبِي مُوسَى الْأَشْعَرِيِّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَعَثَهُ إِلَى الْيَمَنِ فَسَأَلَهُ عَنْ أَشْرِبَةٍ تُصْنَعُ بِهَا فَقَالَ وَمَا هِيَ قَالَ الْبِتْعُ وَالْمِزْرُ فَقُلْتُ لِأَبِي بُرْدَةَ مَا الْبِتْعُ قَالَ نَبِيذُ الْعَسَلِ وَالْمِزْرُ نَبِيذُ الشَّعِيرِ فَقَالَ كُلُّ مُسْكِرٍ حَرَامٌ

رَوَاهُ جَرِيرٌ وَعَبْدُ الْوَاحِدِ عَنِ الشَّيْبَانِيِّ عَنْ أَبِي بُرْدَةَ

[۴۰۸۸] حَدَّثَنَا مُسْلِمٌ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ حَدَّثَنَا سَعِيدُ بْنُ أَبِي بُرْدَةَ عَنْ أَبِيهِ قَالَ بَعَثَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ جَدَّهُ أَبَا مُوسَى وَمُعَاذًا إِلَى الْيَمَنِ فَقَالَ يَسِّرَا وَلَا تُعَسِّرَا وَبَشِّرَا وَلَا تُنَفِّرَا وَتَطَاوَعَا فَقَالَ أَبُو مُوسَى يَا نَبِيَّ اللَّهِ إِنَّ أَرْضَنَا بِهَا شَرَابٌ مِنَ الشَّعِيرِ الْمِزْرُ وَشَرَابٌ مِنَ الْعَسَلِ الْبِتْعُ فَقَالَ كُلُّ مُسْكِرٍ حَرَامٌ فَانْطَلَقَا فَقَالَ مُعَاذٌ لِأَبِي مُوسَى كَيْفَ تَقْرَأُ الْقُرْآنَ قَالَ قَائِمًا وَقَاعِدًا وَعَلَى رَاحِلَتِي وَأَتَفَوَّقُهُ تَفَوُّقًا قَالَ أَمَّا أَنَا فَأَنَامُ وَأَقُومُ فَأَحْتَسِبُ نَوْمَتِي كَمَا أَحْتَسِبُ قَوْمَتِي وَضَرَبَ فُسْطَاطًا فَجَعَلَا يَتَزَاوَرَانِ فَزَارَ مُعَاذٌ أَبَا مُوسَى فَإِذَا رَجُلٌ مُوثَقٌ فَقَالَ مَا هَذَا فَقَالَ أَبُو مُوسَى يَهُودِيٌّ أَسْلَمَ ثُمَّ ارْتَدَّ فَقَالَ مُعَاذٌ لَأَضْرِبَنَّ عُنُقَهُ

تَابَعَهُ الْعَقَدِيُّ وَوَهْبٌ عَنْ شُعْبَةَ وَقَالَ وَكِيعٌ وَالنَّضْرُ وَأَبُو دَاوُدَ عَنْ شُعْبَةَ عَنْ سَعِيدٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ جَدِّهِ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رَوَاهُ جَرِيرُ بْنُ عَبْدِ الْحَمِيدِ عَنِ الشَّيْبَانِيِّ عَنْ أَبِي بُرْدَةَ [ر: ۲۸۷۳]

---

١) قال ابن الاثير فى النهاية(۳/۴۸۰) وحديث ابوموسي و معاذ(هما) ،،اما انا فاتفوقه تفوقاً،، يعنى قرأة القرآن: اى لا اقرأ وردى منه دفعة واحدة ولكن اقرأه شيئاً بعد شئ فى ليلى ونهارى ماخوذ من فواق الناقة، لانها تحلب ثم تراح حتى تدرثم تحلب)۔

[۴۰۸۹] حَدَّثَنِي عَبَّاسُ بْنُ الْوَلِيدِ هُوَ النَّرْسِيُّ حَدَّثَنَا عَبْدُ الْوَاحِدِ عَنْ أَيُّوبَ بْنِ عَائِذٍ حَدَّثَنَا قَيْسُ بْنُ مُسْلِمٍ قَالَ سَمِعْتُ طَارِقَ بْنَ شِهَابٍ يَقُولُ حَدَّثَنِي أَبُو مُوسَى الْأَشْعَرِيُّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ بَعَثَنِي رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَى أَرْضِ قَوْمِي فَجِئْتُ وَرَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مُنِيخٌ بِالْأَبْطَحِ فَقَالَ أَحَجَجْتَ يَا عَبْدَ اللَّهِ بْنَ قَيْسٍ قُلْتُ نَعَمْ يَا رَسُولَ اللَّهِ قَالَ كَيْفَ قُلْتَ قَالَ قُلْتُ لَبَّيْكَ إِهْلَالًا كَإِهْلَالِكَ قَالَ فَهَلْ سُقْتَ مَعَكَ هَدْيًا قُلْتُ لَمْ أَسُقْ قَالَ فَطُفْ بِالْبَيْتِ وَاسْعَ بَيْنَ الصَّفَا وَالْمَرْوَةِ ثُمَّ حِلَّ فَفَعَلْتُ حَتَّى مَشَطَتْ لِي امْرَأَةٌ مِنْ نِسَاءِ بَنِي قَيْسٍ وَمَكُثْنَا بِذَلِكَ حَتَّى اسْتُخْلِفَ عُمَرُ [ر: ۱۴۸۴]

[۴۰۹۰] حَدَّثَنِي حِبَّانُ أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللَّهِ عَنْ زَكَرِيَّاءَ بْنِ إِسْحَاقَ عَنْ يَحْيَى بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ صَيْفِيٍّ عَنْ أَبِي مَعْبَدٍ مَوْلَى ابْنِ عَبَّاسٍ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لِمُعَاذِ بْنِ جَبَلٍ حِينَ بَعَثَهُ إِلَى الْيَمَنِ إِنَّكَ سَتَأْتِي قَوْمًا مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ فَإِذَا جِئْتَهُمْ فَادْعُهُمْ إِلَى أَنْ يَشْهَدُوا أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَأَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللَّهِ فَإِنْ هُمْ أَطَاعُوا لَكَ بِذَلِكَ فَأَخْبِرْهُمْ أَنَّ اللَّهَ قَدْ فَرَضَ عَلَيْهِمْ خَمْسَ صَلَوَاتٍ فِي كُلِّ يَوْمٍ وَلَيْلَةٍ فَإِنْ هُمْ أَطَاعُوا لَكَ بِذَلِكَ فَأَخْبِرْهُمْ أَنَّ اللَّهَ قَدْ فَرَضَ عَلَيْهِمْ صَدَقَةً تُؤْخَذُ مِنْ أَغْنِيَائِهِمْ فَتُرَدُّ عَلَى فُقَرَائِهِمْ فَإِنْ هُمْ أَطَاعُوا لَكَ بِذَلِكَ فَإِيَّاكَ وَكَرَائِمَ أَمْوَالِهِمْ وَاتَّقِ دَعْوَةَ الْمَظْلُومِ فَإِنَّهُ لَيْسَ بَيْنَهُ وَبَيْنَ اللَّهِ حِجَابٌ

قَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ طَوَّعَتْ طَاعَتْ وَأَطَاعَتْ لُغَةٌ طِعْتُ وَطُعْتُ وَأَطَعْتُ [ر: ۱۳۳۱]

قوله: حدثني حبان: رسول الله ﷺ د حضرت معاذ رضی الله عنه يمن ته د ليګلو په وخت يو څو نصيحتونه اوفرمائيل .هغه ته نبی علیه السلام اوفرمائيل.چه اهل يمن ته اول د كلمهٔ توحيد دعوت ورکړه.که هغوی ئې قبوله کړي.نو بيا د مونځ دعوت ورکړه.که دا هم اومني.نو بيا د زکاة حکم ورکړه.خو ددې دا مطلب نه دې.چه د کلمې وئيلو نه پس به مونځ فرض کيږی.او د مونځ نه پس به بيا زکواة فرض کيږی.د کلمې وئيلو نه پس به د اسلام احکام ټول په ټوله لازميږی.دلته چه د كوم ترتيب ذكر دې.ددې نه مقصد .د دعوت يوه طريقه خودل دی.چه ټول احکام په يو وخت او په ړومبی خل مه بيانوه.چه په دې سره هغه خلقو كښې ويره او نفرت پيدا نشی.بلكه په مزه مزه هغوی د اسلامی تعليماتو نه خبر کړه.

قوله: قَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ طَوَّعَتْ طَاعَتْ وَأَطَاعَتْ لُغَةٌ طِعْتُ وَطُعْتُ وَأَطَعْتُ: په پورته روايت كښې ، ،فإن اطاعوا لك، ، لفظ راغلې دې.ددې نه د امام بخاری رحمه الله ذهن د قرآن شريف د سورهٔ مائده آيت ﴿فَطَوَّعَتْ لَهُ نَفْسُهُ قَتْلَ أَخِيهِ﴾ طرف ته لاړه.ددې په تشريح كولوكښې ئې اوفرمائيل.چه طوعت د ، ،طاعت، ، په معنی كښې دې.دغه شان د باب سمع، باب نصر، او د باب افعل ټولو نه ددې يوه معنی ده.

[٤٠٩١] حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ حَرْبٍ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ عَنْ حَبِيبِ بْنِ أَبِي ثَابِتٍ عَنْ سَعِيدِ بْنِ جُبَيْرٍ عَنْ عَمْرِو بْنِ مَيْمُونٍ أَنَّ مُعَاذًا رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ لَمَّا قَدِمَ الْيَمَنَ صَلَّى بِهِمُ الصُّبْحَ فَقَرَأَ وَاتَّخَذَ اللَّهُ إِبْرَاهِيمَ خَلِيلًا فَقَالَ رَجُلٌ مِنَ الْقَوْمِ لَقَدْ قَرَّتْ عَيْنُ أُمِّ إِبْرَاهِيمَ

زَادَ مُعَاذٌ عَنْ شُعْبَةَ عَنْ حَبِيبٍ عَنْ سَعِيدٍ عَنْ عَمْرٍو أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَعَثَ مُعَاذًا إِلَى الْيَمَنِ فَقَرَأَ مُعَاذٌ فِي صَلَاةِ الصُّبْحِ سُورَةَ النِّسَاءِ فَلَمَّا قَالَ وَاتَّخَذَ اللَّهُ إِبْرَاهِيمَ خَلِيلًا قَالَ رَجُلٌ خَلْفَهُ قَرَّتْ عَيْنُ أُمِّ إِبْرَاهِيمَ

حضرت معاذ بن جبل رضي الله عنه يمن ته راغې.نوهغوی د سحر مونځ ورکړو.په مالونو وصولولو باندې هم هغه مقررو.د اسلام د احکامو تعليم او د مونځ امامت هم هغه ورکولو.هغوی يوه ورځ د سحر په مانځه کښې دا آيت اولوسته. ﴿وَاتَّخَذَ اللّٰهُ اِبْرٰهِيْمَ خَلِيْلًا﴾ (١) نوپه قوم کښې يوسړی اووئيل.((لقد قرت عين ام ابراهيم)) يعنى ابراهيم عليه السلام لره الله تعالى خليل جوړکړو.نو د ابراهيم عليه السلام د مور سترګې به يخې شوې وی.يعنى هغه به ډيره خوشحاله شوې وی.

په روايت باب باندې يو اشکال او دهغې جوابات: دلته اشکال کيږی.چه په مانځه کښې خو خبرو کولو سره مونځ فاسديږی.کوم سړی چه دا خبرې اوکړلې.دهغه مونځ خو فاسد شو.حضرت معاذ رضي الله عنه هغه ته د مونځ دوباره راګرځولو حکم ولې ورنکړو؟

① ددې يو جواب علامه عينى رحمه الله ورکړې دې.چه ممکن ده.حضرت معاذ رضي الله عنه ته هم معلومه نه وه.چه په داسې صورت کښې دمونځ اعاده کولې شی.په دې وجه هغه حکم ورنکړو.(٢) خو دا جواب ضعيف دې.

② دويم جواب دا ورکړې شوې دې.چه ممکن ده.دغه سړې اوس لا په مانځه کښې شامل شوې نه وو.بلکه د مانځه نه بهرهغه دا کلام کړې وی.(٣)

③ دريم جواب دا ورکړې شوې دې.چه ممکن ده.حضرت معاذ رضي الله عنه هغه ته د مونځ دوباره راګرځولو حکم ورکړې وی.خو دلته ئې په روايت کښې ذکر نه وی راغلې .او عدم ذکر، عدم د وجود ته مستلزم نه دې.(٤)

فائده:((قرت عين فلان)) دفلانی سترګې يخې شوې.ددې نه مراد دادې.چه هغه خوشحاله شو.مشهوره ده.چه په خوشحالئ کښې کومې اوښکې اوځی.هغه يخې وی.او دغم اوښکې

---

(١) سورة النساء\١٢٥)_
(٢) عمدة القارى (١٨\٥)_
(٣) فتح البارى (٨\٦٥)_
(٤) فتح البارى (٨\٦٥) وعمدة القارى (١٨\٥)_

کرمې وی.په دې وجه دا تعبیر دچا د خوشحالئ خودلو دپاره اختیارولې شی.چه د خوشحالئ په یخو اوښکو سره دهغه سترګې یخې شوې.(۱)

=بَاب بَعْثُ عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ عَلَيْهِ السَّلَام وَخَالِدِ بْنِ الْوَلِيدِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ إِلَى الْيَمَنِ قَبْلَ حَجَّةِ الْوَدَاعِ

رسول الله ﷺ د فتح مکې نه پس صحابه کرام ﷺ د تبلیغ او جهاد دپاره د عربو مختلفو اطرافو ته لیګلی وو.نبی علیه السلام حضرت خالد بن ولید رضی الله عنه د یوې سریه امیرجوړ کړې وو.او یمن طرف ته ئې لیګلې وو.څه موده پس نبی علیه السلام حضرت علی رضی الله عنه یمن طرف ته اولیګه.او د حضرت خالد رضی الله عنه په ځائې ئې هغه امیر مقررکړو.ددې واقعې په باره کښې امام وریسې روایات نقل کوی.

[۴۰۹۲] حَدَّثَنِي أَحْمَدُ بْنُ عُثْمَانَ حَدَّثَنَا شُرَيْحُ بْنُ مَسْلَمَةَ حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ يُوسُفَ بْنِ إِسْحَاقَ بْنِ أَبِي إِسْحَاقَ حَدَّثَنِي أَبِي عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ سَمِعْتُ الْبَرَاءَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ بَعَثَنَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَعَ خَالِدِ بْنِ الْوَلِيدِ إِلَى الْيَمَنِ قَالَ ثُمَّ بَعَثَ عَلِيًّا بَعْدَ ذَلِكَ مَكَانَهُ فَقَالَ مُرْ أَصْحَابَ خَالِدٍ مَنْ شَاءَ مِنْهُمْ أَنْ يُعَقِّبَ مَعَكَ فَلْيُعَقِّبْ وَمَنْ شَاءَ فَلْيُقْبِلْ فَكُنْتُ فِيمَنْ عَقَّبَ مَعَهُ قَالَ فَغَنِمْتُ أَوَاقِ ذَوَاتِ عَدَدٍ

حضرت براء رضی الله عنه فرمائی.چه رسول الله ﷺ مونږه خالد بن ولید رضی الله عنه سره یمن طرف ته اولیګلو.بیانبی علیه السلام دهغه په ځائې حضرت علی رضی الله عنه اولیګه.اوهغه ته ئې اوفرمائیل .چه د حضرت خالد بن ولید رضی الله عنه ملګرو ته اووایه.چه څوك تاسو سره یمن ته واپس تلل غواړی.هغه دې یمن ته لاړشی.او څوك چه غواړی.چه مدینې ته راشی .نو مدینې ته دې راشی.حضرت براء رضی الله عنه فرمائی.زه حضرت علی رضی الله عنه سره واپس یمن ته تلونکو خلقو کښې ووم.

قوله: فَغَنِمْتُ أَوَاقِ ذَوَاتِ عَدَدٍ: اواق د.اوقیة،،جمع ده.یعنی د مال غنیمت نه ماته د سپینو زرو ډیرې اوقیې ملاؤ شوې.((ذوات عدد)) نه ډیروالی طرف ته اشاره ده.او دا هم ممکن ده.چه کموالی طرف ته اشاره وی.

[۴۰۹۳] حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ حَدَّثَنَا رَوْحُ بْنُ عُبَادَةَ حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ سُوَيْدِ بْنِ مَنْجُوفٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ بُرَيْدَةَ عَنْ أَبِيهِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ بَعَثَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلِيًّا إِلَى خَالِدٍ لِيَقْبِضَ الْخُمُسَ وَكُنْتُ أُبْغِضُ عَلِيًّا وَقَدِ اغْتَسَلَ فَقُلْتُ لِخَالِدٍ أَلَا تَرَى إِلَى هَذَا فَلَمَّا قَدِمْنَا عَلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ذَكَرْتُ ذَلِكَ لَهُ فَقَالَ يَا بُرَيْدَةُ أَتُبْغِضُ عَلِيًّا فَقُلْتُ نَعَمْ قَالَ لَا تُبْغِضْهُ فَإِنَّ لَهُ فِي الْخُمُسِ أَكْثَرَ مِنْ ذَلِكَ

حضرت بریده بن حصیب رضی الله عنه فرمائی.چه رسول الله ﷺ حضرت علی رضی الله عنه یمن طرف ته

---

۱) اوګورئ: مجمع بحارالانوار: (۲۴۶/۱۴) وعمدة القاری(۱۱۸/۵)_

حضرت خالد رضي الله عنه ته ليګلي وو.چه هغه خمس پخپله قبضه كښې واخلي .بريده وائي.چه زما
علي رضي الله عنه سره بُغض وو.دلته وړيسې روايت مختصر دې .اسماعيلي دا روايت تفصيل سره
نقل كړې دې.(١)چه دخمس د مال نه يوه ښائسته وينځه حضرت علي رضي الله عنه دخپل ځان دپاره
منتخب كړله.او د شپې ئې هغې سره د وطى كولو نه پس چه كله د سحر غُسل اوكړو.نو
حضرت خالد بن وليد رضي الله عنه بريده ته اووئيل.چه((الاترى ماصنع هذا؟))اودلته د بخاري رحمه الله په
روايت كښې بريده رضي الله عنه فرمائى .چه ما خالد ته اووئيل.((الا ترى الى هذا؟)) دې كس ته نه
ګورې.چه د غنيمت د مال وينځه ئې استعمال كړله) فرمائى.چه كله مونږ رسول الله صلى الله عليه وسلم ته
راغلو.نو ما نبى عليه السلام ته ددې واقعې ذكراوكړو.نبى عليه السلام اوفرمائيل.((يا بُريدة اتُبغض علياً؟)) (اې
بريده! ته علي سره بغض ساتې؟) ما اووئيل.آو، نو نبى عليه السلام اوفرمائيل.((لاتبغضه، فان له فى
الخمس اكثرمن ذالك)) (هغه سره بغض مه ساته.ځكه چه په خمس كښې هغه ته ددې (وينځې)
نه د زيات اخستلو حق وو) د عبدالجليل په روايت كښې دى.چه حضرت بريده رضي الله عنه
اووئيل.((فما كان احد من النّاس احبّ الىّ من علىّ))(٢) ،،ددې نه پس دحضرت علي رضي الله عنه نه ماته هيڅ
څوك زيات محبوب نه وو،،

په روايت د باب باندې اشكال او دهغې جوابونه: په دې روايت باندې يو اشكال دا كيږي.چه
حضرت علي رضي الله عنه بغير د استبراء نه دې وينځې سره وطى ولې اوكړله؟ حالانكه استبراء
ضروري ده.

① ددې يو جواب دا وركړې شوې دې.چه دغه وينځه باكره وه.واده شوې يا د بل چا وطى
كړې شوې نه وه.په دې وجه د استبراء ضرورت نه وو.(٣)

② دويم جواب دا وركړې شوې دې.چه ممكن ده.حضرت علي رضي الله عنه د استبراء نه پس وطى
كړې وى.په روايت كښې هيڅ يوه خبره داسې نشته.چه دهغې نه معلومه شى. چه حضرت
علي رضي الله عنه بغير د استبراء نه هغې سره وطى كړې وى.(٤)

باقي پاتې شوه دا خبره چه حضرت علي رضي الله عنه دځان دپاره دا وينځه ولې منتخب كړله؟ ددې
جواب دادې.چه په خمس كښې امام يا نائب امام ته حق وى.او دلته حضرت علي رضي الله عنه د
نبى عليه السلام نائب جوړشوې وو.او خمس اخستلو پاره تلې وو.په دې وجه هغه ته داحق حاصل
وو.ځكه خو نبى عليه السلام اوفرمائيل.((فان له فى الخمس اكثرمن ذالك)).

---

(١) فتح البارى (٨/٦۶)_
(٢) فتح البارى (٨/٦٧)_
(٣) فتح البارى (٨/٦٧)_
(٤) فتح البارى(٨/٦٧)_

[۴۳۵۱] حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ حَدَّثَنَا عَبْدُ الْوَاحِدِ عَنْ عُمَارَةَ بْنِ الْقَعْقَاعِ بْنِ شُبْرُمَةَ حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ أَبِي نُعْمٍ قَالَ سَمِعْتُ أَبَا سَعِيدٍ الْخُدْرِيَّ يَقُولُ بَعَثَ عَلِيُّ بْنُ أَبِي طَالِبٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنَ الْيَمَنِ بِذُهَيْبَةٍ فِي أَدِيمٍ مَقْرُوظٍ لَمْ تُحَصَّلْ مِنْ تُرَابِهَا قَالَ فَقَسَمَهَا بَيْنَ أَرْبَعَةِ نَفَرٍ بَيْنَ عُيَيْنَةَ بْنِ بَدْرٍ وَأَقْرَعَ بْنِ حَابِسٍ وَزَيْدِ الْخَيْلِ وَالرَّابِعُ إِمَّا عَلْقَمَةُ وَإِمَّا عَامِرُ بْنُ الطُّفَيْلِ فَقَالَ رَجُلٌ مِنْ أَصْحَابِهِ كُنَّا نَحْنُ أَحَقَّ بِهَذَا مِنْ هَؤُلَاءِ قَالَ فَبَلَغَ ذَلِكَ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ أَلَا تَأْمَنُونِي وَأَنَا أَمِينُ مَنْ فِي السَّمَاءِ يَأْتِينِي خَبَرُ السَّمَاءِ صَبَاحًا وَمَسَاءً قَالَ فَقَامَ رَجُلٌ غَائِرُ الْعَيْنَيْنِ مُشْرِفُ الْوَجْنَتَيْنِ نَاشِزُ الْجَبْهَةِ كَثُّ اللِّحْيَةِ مَحْلُوقُ الرَّأْسِ مُشَمَّرُ الْإِزَارِ فَقَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ اتَّقِ اللَّهَ قَالَ وَيْلَكَ أَوَلَسْتُ أَحَقَّ أَهْلِ الْأَرْضِ أَنْ يَتَّقِيَ اللَّهَ قَالَ ثُمَّ وَلَّى الرَّجُلُ قَالَ خَالِدُ بْنُ الْوَلِيدِ يَا رَسُولَ اللَّهِ أَلَا أَضْرِبُ عُنُقَهُ قَالَ لَا لَعَلَّهُ أَنْ يَكُونَ يُصَلِّي فَقَالَ خَالِدٌ وَكَمْ مِنْ مُصَلٍّ يَقُولُ بِلِسَانِهِ مَا لَيْسَ فِي قَلْبِهِ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنِّي لَمْ أُومَرْ أَنْ أَنْقُبَ عَنْ قُلُوبِ النَّاسِ وَلَا أَشُقَّ بُطُونَهُمْ قَالَ ثُمَّ نَظَرَ إِلَيْهِ وَهُوَ مُقَفٍّ فَقَالَ إِنَّهُ يَخْرُجُ مِنْ ضِئْضِئِ هَذَا قَوْمٌ يَتْلُونَ كِتَابَ اللَّهِ رَطْبًا لَا يُجَاوِزُ حَنَاجِرَهُمْ يَمْرُقُونَ مِنَ الدِّينِ كَمَا يَمْرُقُ السَّهْمُ مِنَ الرَّمِيَّةِ وَأَظُنُّهُ قَالَ لَئِنْ أَدْرَكْتُهُمْ لَأَقْتُلَنَّهُمْ قَتْلَ ثَمُودَ [۳۳۹۰، ۶۹۹۵، ۷۱۲۳، وانظر: ۳۱۶۶]

حضرت ابوسعید خدری ﷛ فرمائي «بعث علی بن ابی طالب الی رسول الله ﷺ بذُهَيبة في اديم مقروظ (۱) لم تحصل من ترابها» یعنی د رسول الله ﷺ په خدمت کښې حضرت علی ﷛ لږ سره زر اولیګل په داسې څرمنه کښې چه هغې ته رنګ ورکړې شوې وو. او دغه سره زر دهغې د خاورو نه نۀ وه جدا کړې شوې.مطلب دادې چه دکان نه د راوښکلو نه پس دغه سره زر د خاورو نه نۀ وه صفا کړې شوې.

نبی کریم ﷺ دغه سره زر په څلورو سړو کښې تقسیم کړله.عیینه بن بدر، اقرع بن حابس، زیدالخیل(۲)او علقمه یا عامر بن الطفیل، په علقمه او عامرکښې د راوی شك دې.خو علقمه صحیح دې.ځکه چه د عامر بن الطفیل وفات دهغه نه وړاندې شوې وو.چه ددې تفصیل وړاندې تیرشوې دې.(۳)

د نبی کریم ﷺ په صحابو﷡ کښې یوسړی اوونیل چه ددې خلقو په مقابله کښې مونږ

---

۱) ذهيبة: تصغير ذهبة..... مقروظ: ای مدبوغ بالقرظ، والقرظ شجر يدبغ بورقه ولونه الى الصفرة (عمدة القاری(۸\۱۱۸)_

۲) وقيل له زيد الخيل لكرائم الخيل التى كانت له، وسماه النبى ﷺ زيد الخير باالراء بدل اللام واثنى عليه فاسلم، فحسن اسلامه ومات فى حياة النبى ﷺ (فتح البارى(۸\۶۸)_

۳) اوګورئ: غزوهٔ بیر معینه(ص۲۶۶-۲۶۷)_

زيات حقدار يو.رسول اللهﷺ ته چه كله دا خبر ملاوشو.نووې فرمائيل.چه تاسو په ما باندې اعتماد نه كوئ.((وانا امين من فى السماء)) حالانكه زه دهغه ذات امين يم.چه دهغه وحى سحراو مابنام ماته راخى.نو يو سړې اودريده.چه دهغه سترګې دننه طرف ته ورننوتې وې.اننګى ئې بهر ته راوتلى وو.تندې ئې مخې ته راوتلې وو.ګيره ئې ګڼړه وه.سر ئې خرئيلې وو.لنګ ئې (پنډو) طرف ته اوچت كړې وو.اورسول اللهﷺ ته ئې اوونيل.((يارسول الله اتق الله))رسول اللهﷺ اوفرمائيل. ،،ويلك!،، ستا دپاره دې هلاكت وى.آيا د زمكې په اوسيدونكو كښې دټولو نه زيات زه د الله نه يريدونكې نه يم؟ بيا هغه سړې لاړه.حضرت خالد بن وليدﷺ د رسول اللهﷺ نه دهغه د سټ كټ كولو اجازت اوغوښته.نبى عليه السلام اوفرمائيل.نه كيدې شى.چه هغه مونځ كوى.حضرت خالدﷺ اوفرمائيل.((وكم من مصل يقول بلسانه ماليس فى قلبه)) ،،څومره مونځ كونكى داسې دى.چه هغوى په ژبه هغه څه وائى.كوم څه چه دهغوى په زړه كښې نه وى،، يعنى ډيرخلق په ظاهركښې مونځ كوى.خو دننه هغوى مسلمانان نه وى.په دې باندې رسول اللهﷺ اوفرمائيل.((انى لم اومران انقب قلوب الناس ولا اشق بطونهم)) يعنى ،،ماته ددې حكم نه دې.چه زه دخلقو په زړونوكښې سورى اوكړم،او معلومات اوكړم.اودهغې تحقيق اوكړم.اونه ددې حكم دې.چه زه دهغوى خيټې اوسيرم،، (چه معلومه كړم.چه په رښتيا هغوى دننه نه مسلمانان دى اوكه نه) راوى وائى.چۀ بيا رسول اللهﷺ هغه سړى طرف ته اوكتل.چه هغه شاكړې وه.او روان وو.نبى عليه السلام اوفرمائيل.

قوله: إِنَّهُ يَخْرُجُ مِنْ ضِئْضِئِ هَذَا قَوْمٌ يَتْلُونَ كِتَابَ اللَّهِ رَطْبًا لَا يُجَاوِزُ حَنَاجِرَهُمْ يَمْرُقُونَ مِنَ الدِّينِ كَمَا يَمْرُقُ السَّهْمُ مِنَ الرَّمِيَّةِ: ،،ددې سړى د نسل نه به يو قوم اوخى.چه هغوى به د قرآن تلاوت ډير تازګئ سره كوى.خو دا قرآن به دهغوى د ججورې (د مرئ هډوكى) نه وړاندې نه خى.دغه خلق به د دين نه داسې وځى.لكه څنګه چه غشې د ښكار نه اوځى،،

ضئضئ : نسل ،حناجر: د حَنجَرة جمع ده.هغه هډوكې كوم چه د سينې نه پورته او د حلق نه لاندې وى.يمرقون: يخرجون، الرمية: ښكار.

مطلب دادې.چه دغه خلق به د قرآن تلاوت ډير په خوش آوازئ سره كوى.خو قرآن به دهغوى د حلق نه لاندې نه كوزيږى.يعنى د قرآن اثر به دهغوى په زړه باندې نه كيږى. د دين نه به هغوى دهغه غشى په شان اوخى.كوم چه د ښكار نه اوخى.خو په هغې به د وينې هيڅ داغ او نخښه نه وى.دغه شان به دهغوى په زړونو باندې د دين هيڅ اثر نه وى.

قوله: وَأَظُنُّهُ قَالَ لَئِنْ أَدْرَكْتُهُمْ لَأَقْتُلَنَّهُمْ قَتْلَ ثَمُودَ: راوى وائى.چه زما خيال دې.نبى عليه السلام دا هم اوفرمائيل.چه كه زه هغوى بيا موسم.نو زه به هغوى د قوم ثمود پشان قتلوم.دا خوارجو طرف ته اشاره وه.دهغه سړى نوم څه وو؟ په دې باره كښې بعضې حضراتو

بې علمي ښكاره كړې ده.بعضو وئيلي دي.چه دهغه نوم ،،ذوالخويصرة تميمي،،(١) وو.علامه سهيلي رحمه الله فرمائيلي دي. چه دهغه نوم ،،نافع،، وو.(٢) د ابوداؤد په روايت كښې هم دهغه نوم ،،نافع،، راغلې دې.(٣) او بعضو وئيلي دي.چه دهغه نوم ،،حرقوص بن زهير،، دې.(٤)

دغه سړې په حقيقت كښې د قتلولو مستحق وو.خو رسول الله ﷺ د مصلحت په طور هغه ته هيڅ اونه وئيل.مصلحت دا وو.چه كه قتل كړې ئې وو.نو په دې سره عامو خلقو كښې د اسلام باره كښې د بدګمانئ پيدا كيدلو امكان وو.د اسلام مخالفينو به دا خبره خوره كړې وه.چه محمد ﷺ خپل اصحاب قتلوى.او په دې طريقه به د اسلام په لاره كښې ركاوټ پيدا شوې وې.(٥)

دلته دا اشكال كيږي.چه رسول الله ﷺ فرمائي.((لئن ادركتهم لاقتلنهم قتل ثمود)) دلته دغه سړې چه اصل بنياد دې.د نبي عليه السلام په وړاندې موجود دې.چه هم دهغه د نسل نه به روستو داسې قسمه خلق پيدا كيږي.نو هم دا اصل (بنياد) نبي عليه السلام ولې قتل نكړو؟

① حافظ ابن حجر رحمه الله ددې اشكال جواب وركولو كښې فرمائيلي دي.چه دا جمله نبي عليه السلام دهغه وخت او دهغه زمانې متعلق ارشاد فرمائيلې ده.كله چه ددوى د طرفه خروج او بغاوت ښكاره شي.اوكله چه به هغوى د مسلمان وينې تويوى .حالانكه اوس ددغه سړي نه داسې هيڅ خبره نه ده ښكاره شوې.نه هغه د بغاوت اعلان كړې دې.اونه د يو مسلمان وينې تويولو ته وړاندې شوې دې.په دې وجه نبي كريم ﷺ دهغه د قتلولو اجازت ورنكړو.(٦)

② حضرت كشميري رحمه الله اوفرمائيل.چه نبي كريم ﷺ په حقيقت كښې تشريع او تكوين دواړه جمع كړل.(٧)تشريع خو دادې.چه نبي عليه السلام دهغه په قول باندې نكير اوفرمائيلو .او چونكه تكويني طور باندې دهغه قتل دحضرت علي رضي الله عنه په حصه كښې وو.په دې وجه ئې د تكوين په رعايت سره دغه وخت هغه قتل نكړو.روستو چه كله د حضرت علي رضي الله عنه په دوركښې د خوارجو فتنه راوچته شوه.او حضرت علي رضي الله عنه هغوى قتل كړل.نو دهغه سړي لټون اوكړې شو.نو په لاشونو كښې دهغه لاش ملاؤ شو.(٨)

[٤٠٩٥] حَدَّثَنَا الْمَكِّيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ ابْنِ جُرَيْجٍ قَالَ عَطَاءٌ قَالَ جَابِرٌ أَمَرَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلِيًّا أَنْ يُقِيمَ عَلَى إِحْرَامِهِ زَادَ مُحَمَّدُ بْنُ بَكْرٍ عَنْ ابْنِ جُرَيْجٍ قَالَ عَطَاءٌ

---

(١) فتح الباري (٦٩/٨) وعمدة القاري (١١٨/٨)_
(٢) فتح الباري ٦٩/٨) وعمدة القاري(١١٨/٨)_
(٣) سنن ابى داؤد(٢٤٥/١٤) كتاب السنة باب فى قتال الخوارج رقم الحديث (٤٧٧٠)_
(٤) فتح الباري (٦٩/٨) وعمدة القاري (١١٨/٨)_
(٥) لامع الدراري (٣٧٧/٨)_
(٦) فتح الباري (٦٩/٨)_
(٧) فيض الباري (١١٩/٤)_
(٨) اوګورئ:صحيح بخاري كتاب المناقب باب علامات النبوة رقم الحديث (٣٦١٠) فتح الباري (٦١٨/٦)_

قَالَ جَابِرٌ قَدِمَ عَلِيُّ بْنُ أَبِي طَالِبٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ بِسِعَايَتِهِ قَالَ لَهُ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِمَ أَهْلَلْتَ يَا عَلِيُّ قَالَ بِمَا أَهَلَّ بِهِ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ فَأَهْدِ وَامْكُثْ حَرَامًا كَمَا أَنْتَ قَالَ وَأَهْدَى لَهُ عَلِيٌّ هَدْيًا [ر: ١٤٨٢]

[٤٠٩٦] حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ حَدَّثَنَا بِشْرُ بْنُ الْمُفَضَّلِ عَنْ حُمَيْدٍ الطَّوِيلِ حَدَّثَنَا بَكْرٌ أَنَّهُ ذَكَرَ لِابْنِ عُمَرَ أَنَّ أَنَسًا حَدَّثَهُمْ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَهَلَّ بِعُمْرَةٍ وَحَجَّةٍ فَقَالَ أَهَلَّ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِالْحَجِّ وَأَهْلَلْنَا بِهِ مَعَهُ فَلَمَّا قَدِمْنَا مَكَّةَ قَالَ مَنْ لَمْ يَكُنْ مَعَهُ هَدْيٌ فَلْيَجْعَلْهَا عُمْرَةً وَكَانَ مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ هَدْيٌ فَقَدِمَ عَلَيْنَا عَلِيُّ بْنُ أَبِي طَالِبٍ مِنَ الْيَمَنِ حَاجًّا فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِمَ أَهْلَلْتَ فَإِنَّ مَعَنَا أَهْلَكَ قَالَ أَهْلَلْتُ بِمَا أَهَلَّ بِهِ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ فَأَمْسِكْ فَإِنَّ مَعَنَا هَدْيًا [ر: ١٤٨٣]

بَاب غَزْوَةِ ذِي الْخَلَصَةِ

[٤٠٩٧\٤٠٩٩] حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ حَدَّثَنَا خَالِدٌ حَدَّثَنَا بَيَانٌ عَنْ قَيْسٍ عَنْ جَرِيرٍ قَالَ كَانَ بَيْتٌ فِي الْجَاهِلِيَّةِ يُقَالُ لَهُ ذُو الْخَلَصَةِ وَالْكَعْبَةُ الْيَمَانِيَةُ وَالْكَعْبَةُ الشَّأْمِيَّةُ فَقَالَ لِي النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَلَا تُرِيحُنِي مِنْ ذِي الْخَلَصَةِ فَنَفَرْتُ فِي مِائَةٍ وَخَمْسِينَ رَاكِبًا فَكَسَرْنَاهُ وَقَتَلْنَا مَنْ وَجَدْنَا عِنْدَهُ فَأَتَيْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَأَخْبَرْتُهُ فَدَعَا لَنَا وَلِأَحْمَسَ

[٤٠٩٨] حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْمُثَنَّى حَدَّثَنَا يَحْيَى حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ حَدَّثَنَا قَيْسٌ قَالَ قَالَ لِي جَرِيرٌ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ لِي النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَلَا تُرِيحُنِي مِنْ ذِي الْخَلَصَةِ وَكَانَ بَيْتًا فِي خَثْعَمَ يُسَمَّى الْكَعْبَةَ الْيَمَانِيَةَ فَانْطَلَقْتُ فِي خَمْسِينَ وَمِائَةِ فَارِسٍ مِنْ أَحْمَسَ وَكَانُوا أَصْحَابَ خَيْلٍ وَكُنْتُ لَا أَثْبُتُ عَلَى الْخَيْلِ فَضَرَبَ فِي صَدْرِي حَتَّى رَأَيْتُ أَثَرَ أَصَابِعِهِ فِي صَدْرِي وَقَالَ اللَّهُمَّ ثَبِّتْهُ وَاجْعَلْهُ هَادِيًا مَهْدِيًّا فَانْطَلَقَ إِلَيْهَا فَكَسَرَهَا وَحَرَّقَهَا ثُمَّ بَعَثَ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ رَسُولُ جَرِيرٍ وَالَّذِي بَعَثَكَ بِالْحَقِّ مَا جِئْتُكَ حَتَّى تَرَكْتُهَا كَأَنَّهَا جَمَلٌ أَجْرَبُ قَالَ فَبَارَكَ فِي خَيْلِ أَحْمَسَ وَرِجَالِهَا خَمْسَ مَرَّاتٍ

[٤٠٩٩] حَدَّثَنَا يُوسُفُ بْنُ مُوسَى أَخْبَرَنَا أَبُو أُسَامَةَ عَنْ إِسْمَاعِيلَ بْنِ أَبِي خَالِدٍ عَنْ قَيْسٍ عَنْ جَرِيرٍ قَالَ قَالَ لِي رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَلَا تُرِيحُنِي مِنْ ذِي الْخَلَصَةِ فَقُلْتُ بَلَى فَانْطَلَقْتُ فِي خَمْسِينَ وَمِائَةِ فَارِسٍ مِنْ أَحْمَسَ وَكَانُوا أَصْحَابَ خَيْلٍ وَكُنْتُ لَا أَثْبُتُ عَلَى الْخَيْلِ فَذَكَرْتُ ذَلِكَ لِلنَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَضَرَبَ يَدَهُ عَلَى صَدْرِي حَتَّى رَأَيْتُ أَثَرَ يَدِهِ فِي صَدْرِي وَقَالَ اللَّهُمَّ ثَبِّتْهُ وَاجْعَلْهُ هَادِيًا مَهْدِيًّا قَالَ فَمَا وَقَعْتُ عَنْ فَرَسٍ بَعْدُ قَالَ وَكَانَ ذُو الْخَلَصَةِ بَيْتًا بِالْيَمَنِ لِخَثْعَمَ وَبَجِيلَةَ فِيهِ نُصُبٌ تُعْبَدُ يُقَالُ لَهُ الْكَعْبَةُ قَالَ فَأَتَاهَا فَحَرَّقَهَا بِالنَّارِ وَكَسَرَهَا

قَالَ وَلَمَّا قَدِمَ جَرِيرٌ الْيَمَنَ كَانَ بِهَا رَجُلٌ يَسْتَقْسِمُ بِالْأَزْلَامِ فَقِيلَ لَهُ إِنَّ رَسُولَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ هَا هُنَا فَإِنْ قَدَرَ عَلَيْكَ ضَرَبَ عُنُقَكَ قَالَ فَبَيْنَمَا هُوَ يَضْرِبُ بِهَا إِذْ وَقَفَ عَلَيْهِ جَرِيرٌ فَقَالَ لَتَكْسِرَنَّهَا وَلَتَشْهَدَنَّ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ أَوْ لَأَضْرِبَنَّ عُنُقَكَ قَالَ فَكَسَرَهَا وَشَهِدَ ثُمَّ بَعَثَ جَرِيرٌ رَجُلًا مِنْ أَحْمَسَ يُكْنَى أَبَا أَرْطَاةَ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُبَشِّرُهُ بِذَلِكَ فَلَمَّا أَتَى النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ وَالَّذِي بَعَثَكَ بِالْحَقِّ مَا جِئْتُ حَتَّى تَرَكْتُهَا كَأَنَّهَا جَمَلٌ أَجْرَبُ قَالَ فَبَرَّكَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى خَيْلِ أَحْمَسَ وَرِجَالِهَا خَمْسَ مَرَّاتٍ [ر: ٢٨٥٧]

ذوالخلصه دهغه كوراوكوټې نوم ووچه په هغې كښې دننه بوت ايخودې شوې وو.بعضې خلقو وئيلى دى.چه ذوالخلصه د بت نوم وو.او خلصه دهغه كور نوم وو.په كوم كښې چه ذوالخلصه نومې بت ايخودې شوې وو.(١)

امام بخارى رحمه الله په دې باب كښې درې روايات ذكركړى دى.رومبې روايت مختصر دې.دويم روايت دهغې نه لږ تفصيلى دې.او دريم دټولو نه زيات تفصيلى دې.

د يمن په علاقه كښې كوم ځائې چه خثعم قبيله آباده وه.يو بُت په ذوالخلصه نومې كوركښې ايخودې شوې وو.خلق به راتلل.دهغې عبادت به ئې كولو.په هغې به ئې ګلونه اچول.او دهغې د تقرب دپاره به ئې هلته څاروى ذبح كول.رسول الله ﷺ حضرت جرير بن عبدالله بجلى رضي الله عنه ته اوفرمائيل.چه تاسو به د ذوالخلصه نه ماته راحت اونه رسوئ؟ (چه هغه ورانه كړئ.او ما دهغې د تكليف نه محفوظ كړې) حضرت جرير رضي الله عنه چونكه دهغه علاقې د اشرافو (اوچتو) خلقو څخه وو.په دې وجه نبى عليه السلام هغه ته دا حكم وركړو.نو هغه د ځان سره د احمس قبيلې يونيم سل شهسواران واخستل.او ددغه بت ځانې ورانولو دپاره روان شو.حضرت جرير بن عبدالله رضي الله عنه پخپله اس باندې په ښه شان نه شو سوريدلې.نو نبى عليه السلام ته ئې ددې شكايت اوكړو.نبى عليه السلام خپل لاس دهغه په سينه باندې اووهلو.او ورسره ئې دا دعا هم اوكړه.«اللّهمّ ثبته واجعله هادياً مهدياً» اې الله! دې ثابت قدم اوساتې.او نورو خلقو لره هدايت وركونكې او پخپله هدايت باندې اوسيدونكې ئې جوړكړې،، دحضرت جرير رضي الله عنه بيان دې.چه ددې نه پس زه كله هم د اس نه نۀ يم غورزيدلې.

حضرت جرير بن عبدالله رضي الله عنه سره د خپلو ملګرو د يمن دغه بت ځانې ته ورغې.او هغې ته ئې اور اولګولو.او د بيخه ئې ختم كړو. حضرت جرير رضي الله عنه د احمس قبيلې يو صحابى حضرت ابوارطاة رضي الله عنه لره د رسول الله ﷺ په خدمت كښې اطلاع وركولو دپاره اوليګه.چه هغه رسول الله ﷺ ته دا زيرې وركړى.كله چه هغه د نبى عليه السلام په درباركښې حاضر شو.نو عرض ئې اوكړه.«يارسول الله ﷺ والذى بعثك بالحق ما جئت حتى تركتها كانها جمل اجرب» يعنى اې د الله رسوله! په هغه ذات مې دې قسم وى.چاچه تۀ حق سره راليګلې يې.زه ستا په خدمت

---

١) فتح البارى (٧١/٨) وعمدة القارى (١٠/١٨)_

کښې راتلو دپاره ترهغه وخته پورې راروان نه شوم.ترڅو چه مې هغه بت خانه د خاربنتې اوښ پشان توره پرینخوه..په عربو کښې دا رواج وو.چه په خاربنتې اوښ به ئې تارکول مږل.مطلب دا دې.چه د تارکولو لګولې شوی خاربنتې اوښ په شان ذوالخلصه اوسوزولې شو.او تور کړې شو.رسول الله ﷺ په دې خبر سره ډیر خوشحاله سو.او نبی علیه السلام پنځه خله د احمس قبیلې شهسوارانو او پیادهٔ دپاره د برکت دعا اوفرمائیله.

قوله: حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ.....يُقَالُ لَهُ ذُو الْخَلَصَةِ وَالْكَعْبَةُ الْيَمَانِيَةُ وَالْكَعْبَةُ الشَّامِيَّةُ:

① بعضې خلقو وئیلی دی.«والكعبة الشامية» غلط دې.ځکه چه کعبه شامیه په مکه مکرمه کښې واقع بیت الله شریف ته وائی.ځکه چه بیت الله د یمن نه شام طرف ته واقع دې.په دې وجه هغې ته شامیه وائی.یمن کښې واقع ذوالخلصه ته کعبه شامیه وئیل غلط دی.[1]

② بعضې حضراتو وئیلی دی.چه په روایت کښې «والكعبة الشامية» صحیح دی.خو ددې نه ذوالخلصه مراد نه ده.بلکه بیت الله مراد دې.او تقدیری عبارت داسې دې.«والكعبة الشامية هي التي بمكة» یعنی «الكعبة الشامية» مبتدا ده.او ددې خبر محذوف دې.او دا خودل دی.چه کعبه شامیه هغه ده.کومه چه مکه کښې واقع ده.[2]

③ بعضې عالمانو وئیلی دی.چه ،،الكعبة،، مبتدا ده.او،،الشامية،، ددې خبردې.اودا د ماقبل نه حال دې.او مطلب دادې.چه ذوالخلصه ته کعبه وئیلې شی. حالانکه کعبه خو صرف شامیه ده.(کومه چه مکه کښې واقع ده)[3]

④ خو حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائیلی دی.چه په یمن کښې واقع ذوالخلصه نومې بت خانې ته کعبه یمانیه او کعبه شامیه وئیلې شی.یمانیه ورته په دې وجه وئیلې شی.چه هغه په یمن کښې واقع وه.او شامیه ورته ځکه وائی.چه دهغې یوه دروازه شام طرف ته وه.نو په روایت کښې «يقال... الكعبة الشامية» ته غلط وئیل، یا د باریکو تاویلاتو کولو ضرورت نشته.[4] والله اعلم.

بَاب غَزْوَةُ ذَاتِ السُّلَاسِلِ

علامه کرمانی رحمه الله فرمائیلی دی.چه ، ،السلاسل، ، د ړومبی سین فتحې سره او د دویم سین کسرې سره دې.بعضو د ړومبی سین ضمه وئیلې ده.[5]

---

[1] عمدة القاری(١٠\١١٨)_

[2] فتح الباری(٧٢\٨)_

[3] قال الكرمانی ويحتمل ان تكون الكعبة مبتدا والشامية خبره والجملة حال، ومعناها ان الكعبة هي الشامية لاغير (وانظر شرح الكرمانی (١٧٨\١٦)_

[4] اوګورئ: فتح الباری (٧١\٨)_

[5] شرح الكرمانی (١٨٠\١٦)_

وجه تسميه: ① علامه عينى وغيره فرمائيلى دى.چه ،،ذات السلاسل،، يوه چينه وه.چه دهغې اوبه سلسال يعنى خوشګوار وې.په دې وجه هغه چينې ته ذات السلاسل وائى. دا غزوه په هغه مقام باندې پيښه شوه.نو هغې طرف ته نسبت کولو سره دې غزوې ته ذات السلاسل وائى.(١)

② بعضې حضراتو فرمائيلى دى.چه سلاسل د سلسلة جمع ده.سلسله زنځير او بيړئ ته وائى.په دې غزوه کښې مشرکينو په مضبوطئ سره د جنګ کولو په غرض سره خپلو خپو کښې بيړئ اچولى وې.په دې وجه هغې ته غزوهٔ ذات السلاسل وائى.(٢)

③ قاضى عياض رحمه الله فرمائيلى دى.چه سلاسل په حقيقت کښې هغه شګې ته وائى. چه هغه لاندې باندې کلکه شوې وى.په کوم ځائې چه دا غزوه پيښه شوه.هلته لاندې باندې شګه کلکه شوې وه.په دې وجه هغې ته ذات السلاسل وئيلې شې.(٣) والله اعلم

قوله: وَهِيَ غَزْوَةُ لَخْمٍ وَجُذَامَ قَالَهُ إِسْمَاعِيلُ بْنُ أَبِي خَالِدٍ: د اسماعيل بن ابى خالد په قول دا غزوه قبيله لخم او جذام سره پيښه شوه. لخم د مالك بن عدى بن حارث لقب وو.هغې طرف ته دا قبيله منسوب ده.جذام د لخم رور وو.چه دهغه نوم عمرو بن عدى وو.دهغه اولاد ته ،،بنوجذام،، وائى.(٤)

قوله: وَقَالَ ابْنُ إِسْحَاقَ عَنْ يَزِيدَ عَنْ عُرْوَةَ هِيَ بِلَادُ بَلِيٍّ وَعُذْرَةَ وَبَنِي الْقَيْنِ: بَلِى، عُذره او بنوالقَين درې واړه د قضاعه خانګې دى.(٥) ابن اسحاق د يزيد په واسطه د عروه نه نقل کړې دى.چه دا غزوه د قبيلهٔ بلى، عذره او بنى القين په ښارونو کښې پيښه شوه.

[٤١٠٠] حَدَّثَنَا إِسْحَاقُ أَخْبَرَنَا خَالِدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ عَنْ خَالِدٍ الْحَذَّاءِ عَنْ أَبِي عُثْمَانَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَعَثَ عَمْرَو بْنَ الْعَاصِ عَلَى جَيْشِ ذَاتِ السُّلَاسِلِ قَالَ فَأَتَيْتُهُ فَقُلْتُ أَيُّ النَّاسِ أَحَبُّ إِلَيْكَ قَالَ عَائِشَةُ قُلْتُ مِنَ الرِّجَالِ قَالَ أَبُوهَا قُلْتُ ثُمَّ مَنْ قَالَ عُمَرُ فَعَدَّ رِجَالًا فَسَكَتُّ مَخَافَةَ أَنْ يَجْعَلَنِي فِي آخِرِهِمْ [ر: ٣٤٦٢]

د غزوه ذات السلاسل تاريخ وقوع: ددې غزوې تفصيل دادې.چه رسول الله ﷺ ته داخبر ملاؤ شو. چه د بنى قضاعه قبيلې يو جماعت په مدينه منوره باندې د حملې اراده لرى.په دې

---

١) عمدة القارى (١٢\١١٨)_
٢) فتح البارى (٧٢\٨) معجم البلدان (٢٣٣\٣)_
٣) اوګورئ:فتح البارى (٢٦\٧) كتاب المناقب ابواب فضائل ابى بكر والسيرة الحلبية (١٩٠\٣) خوپه دې دواړو كتابونوکښې قاضى عياض طرف ته دا قول نه دې منسوب کړې شوې.بلکه،،قيل،، سره نقل کړې شوې دې.دهغوى نه علاوه احقر په ډيرو كتابونوکښې تلاش اوکړو.خو ملاؤ نه شو.والله اعلم.
٤) عمدة القارى (١٢\١١٨)_
٥) عمدة القارى (١٢\١١٨)_

خبر اوريدو سره نبي ﷺ د حضرت عمرو بن العاص په مشرئ كښې د دريو سوو سړو يوجماعت ذات السلاسل مقام طرف ته اوليګه.(١) كله چه د صحابو ﷺ دا جماعت د دشمن علاقې ته نزدې اورسيده.نو معلومه شوه.چه د دشمنانو تعداد زيات دې.په دې وجه صحابو ﷺ رافع بن مكيث ﷺ د رسول الله ﷺ په خدمت كښې اوليګه.چه د مدد دپاره نور سړى راوليګى.(٢) رسول الله ﷺ حضرت ابوعبيده بن الجراح ﷺ اميرجوړ كړو.اودوه سوه سړى ئې د مدد دپاره اوليګل.چه په هغوى كښې حضرت ابوبكر او حضرت فاروق اعظم ﷺ هم وو.او دا نصيحت ئې ورته اوفرمائيلو.چه عمرو بن العاص سره ملاؤ شئ.او خپل منځ كښې متفق اوسيږئ.دهر قسمه اختلاف نه ځان ساتئ.(٣) حضرت ابوعبيده ﷺ چه كله هلته اورسيده.او دمونځ وخت راغې.نو هغوى امامت كول اوغوښتل. حضرت عمرو ﷺ اوونيل.چه امير د لښكر خو زه يم.ته خو زما د مدد دپاره راغلې يې.مونځ به زه وركوم. ابوعبيده ﷺ اوونيل.چه ته د خپل جماعت امير يې.او زه د خپل جماعت امير يم.خو بيا د رسول الله ﷺ د حكم مطابق د اختلاف نه بچ كيدو دپاره حضرت ابوعبيده ﷺ د حضرت عمرو بن العاص ﷺ اطاعت اوكړو.اووې فرمائيل.چه زه به ستا اطاعت كوم.اګرچه ته زما مخالفت كوې.(٤) بيا صحابو ﷺ په يوځائې حمله اوكړه.او بنو قضاعه اوبريدل.او اوتختيدل .صحابو ﷺ په دشمن پسې كيدل اوغوښتل.خو حضرت عمرو ﷺ منع كړل.(٥) په دې غزوه كښې حضرت عمرو ﷺ صحابه د اور بلولو نه هم منع كړى وو.د يخنئ زمانه وه. حضرت صديق ﷺ او حضرت فاروق ﷺ په دې سلسله كښې هغوى سره خبره اوكړله.خو هغوى اوونيل.كه چا اور بل كړو.نوزه به هغه هم په هغه اوركښې غورځوم.دغه شان يوه ورځ حضرت عمروبن العاص ﷺ ته احتلام اوشو.نودسحرهغوى تيمم اوكړو.اومونځ ئې وركړو.(٦)

صحابه چه كله مدينې منورې ته واپس راغلل.نو د حضرت عمرو بن العاص ﷺ دا درې واړه خبرې ئې رسول الله ﷺ ته بيان كړلې.نبي ﷺ دهغه نه تپوس اوكړو.نوهغه اوونيل.چه اې د الله رسوله! دشمن پسې كيدلو نه ما په دې وجه منع كړى وو.چه ماته ويره وه.چه چرته داسې اونشى.چه مونږ هغوى پسې شو.او وړاندې دهغوى د مدد دپاره نور خلق موجود وى.نو هسې بيسه به مونږ ته نقصان راپيښ شي.او د اور بلولو نه ما ځكه منع كړى وو.چه هسې نه دشمنان اور بل اووينى.او ددې په ذريعه هغوى ته زمونږ د كموالى اندازه اونشى.(٧) او د احتلام نه پس ما تيمم كولو سره مونځ ځكه وركړو.چه سخته يخنى وه.او په

---

(١) طبقات ابن سعد(١٣١\٢)_
(٢) طبقات ابن سعد (١٣١\٢) والسيرة النبوية والآثار المحمدية(٢٣٣\٢)_
(٣) سيرة ابن هشام مع الروض الانف (٣٥٩\٢)_
(٤) الكامل لابن اثير(١٥۶\٢)_
(٥) فتح البارى(٧٥\٨)_
(٦) فتح البارى(٧٥\٨) والسيرة النبوية والآثار المحدية(٢٣٢\٢)_
(٧) السيرة النبوية والآثار المحمدية(٢٣٢\٢)_

غسل کولو سره ماته د خپل ژوند خطره محسوسیده.او د الله ﷻ ارشاد دی. ﴿ وَلَا تَقْتُلُوْٓا اَنْفُسَكُمْ ۭ اِنَّ اللّٰهَ كَانَ بِكُمْ رَحِيْمًا ۝﴾(۱) نبی کریم ﷺ چه دا واوریدل.نو تبسم ئې اوکړو.اوهغه ته ئې هیڅ اونه فرمائیل.(۲)

چونکه په دې سریه کښې لوئې لوئې صحابه هم دحضرت عمرو بن العاص رضی الله عنه د مشرئ لاندې وو.په دې وجه هغه ته دا خیال اوشو.چه هغه رسول الله ﷺ ته په صحابو رضی الله عنهم کښې د ټولو نه زیات محبوب دې.نوهغه د نبی علیه السلام نه تپوس اوکړو.«ایّ الناس احب الیك؟» په خلقو کښې تاسو ته دټولو نه زیات څوك محبوب دې؟ نبی علیه السلام اوفرمائیل.،،عائشة،، هغه عرض اوکړو.،،من الرجال؟،، په سړو کښې څوك دې؟ نبی علیه السلام اوفرمائیل.،،ابوها،، یعنی صدیق اکبر رضی الله عنه، هغه عرض اوکړو.،،ثم من؟،، نبی علیه السلام اوفرمائیل.،،عمر،، دغه شان هغه ډیر نومونه اوشمیرل.بیا په دې ویره خاموش شو.چه چرته دهغه نوم دټولو په آخر کښې رانه شی.

فائده: عامو اهل سیرغزوۀ ذات السلاسل په میاشت د جمادی الثانی ۸ھ کښې ګرځولې ده.بعضو ونیلی دی.چه دا غزوه په سن۷ھ کښې واقع شوې ده.(۳) امام بخاری رحمه الله داد ۱۰ھ په واقعاتوکښې ذکرکړې ده.خو لکه څنګه چه ما عرض اوکړو.چه امام بخاری رحمه الله د غزواتو او سیر د تاریخی ترتیب څه خاص اهتمام نه دې کړې.او ډیر وخته په تاریخ د وقوع کښې دهغه رائې هم د عامو اهل سیر نه مختلف وی.

بَابُ ذَهَابُ جَرِيرٍ إِلَى الْيَمَنِ

[۴۱۰۱] حَدَّثَنِي عَبْدُ اللَّهِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ الْعَبْسِيُّ حَدَّثَنَا ابْنُ إِدْرِيسَ عَنْ إِسْمَاعِيلَ بْنِ أَبِي خَالِدٍ عَنْ قَيْسٍ عَنْ جَرِيرٍ قَالَ كُنْتُ بِالْيَمَنِ فَلَقِيتُ رَجُلَيْنِ مِنْ أَهْلِ الْيَمَنِ ذَا كَلَاعٍ وَذَا عَمْرٍو فَجَعَلْتُ أُحَدِّثُهُمْ عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ لَهُ ذُو عَمْرٍو لَئِنْ كَانَ الَّذِي تَذْكُرُ مِنْ أَمْرِ صَاحِبِكَ لَقَدْ مَرَّ عَلَى أَجَلِهِ مُنْذُ ثَلَاثٍ وَأَقْبَلَا مَعِي حَتَّى إِذَا كُنَّا فِي بَعْضِ الطَّرِيقِ رُفِعَ لَنَا رَكْبٌ مِنْ قِبَلِ الْمَدِينَةِ فَسَأَلْنَاهُمْ فَقَالُوا قُبِضَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَاسْتُخْلِفَ أَبُو بَكْرٍ وَالنَّاسُ صَالِحُونَ فَقَالَا أَخْبِرْ صَاحِبَكَ أَنَّا قَدْ جِئْنَا وَلَعَلَّنَا سَنَعُودُ إِنْ شَاءَ اللَّهُ وَرَجَعَا إِلَى الْيَمَنِ فَأَخْبَرْتُ أَبَا بَكْرٍ بِحَدِيثِهِمْ قَالَ أَفَلَا جِئْتَ بِهِمْ فَلَمَّا كَانَ بَعْدُ قَالَ لِي ذُو عَمْرٍو يَا جَرِيرُ إِنَّ بِكَ عَلَيَّ كَرَامَةً وَإِنِّي مُخْبِرُكَ خَبَرًا إِنَّكُمْ مَعْشَرَ الْعَرَبِ لَنْ تَزَالُوا

---

(۱) سورة النساء:۲۹)_
(۲) سنن ابی داؤد کتاب الطهارة باب اذا خاف الجنب البردا یتیمم(۹۲\۱) رقم الحدیث (۳۳۴)_
(۳) عمدة القاری(۱۲\۱۸)_

بِخَيْرٍ مَا كُنْتُمْ إِذَا هَلَكَ أَمِيرٌ تَأَمَّرْتُمْ فِي آخَرَ فَإِذَا كَانَتْ بِالسَّيْفِ كَانُوا مُلُوكًا يَغْضَبُونَ غَضَبَ الْمُلُوكِ وَيَرْضَوْنَ رِضَا الْمُلُوكِ

رسول الله ﷺ يوخل حضرت جرير بن عبدالله رضي الله عنه يمن طرف ته د ذوالخلصه وُرانولو دپاره ليګلې وو.چه دهغې واقعه تيره شوه.دا په دويم ځل نبي عليه السلام هغه د دين د تبليغ دپاره ليګلې وو.دا د حجة الوداع نه د روستو واقعه ده.

د طبراني په روايت كښې دى.چه حضرت جرير رضي الله عنه اوفرمائيل.نبى كريم ﷺ زه د يمن خلقو طرف ته اوليګلم.چه زه هغوى ته د دين اسلام دعوت وركړم.اوكه هغوى د دعوت نه انكار اوكړى.نوهغوى سره جهاد اوكړم.(١)

د ابن عساكر په روايت كښې دى.چه حضرت جرير رضي الله عنه لره رسول الله ﷺ دوه با اثره سړو ته د اسلام دعوت وركولو دپاره ليګلې وو.چه په هغوى كښې د يوسړى نوم،،ذوكلاع،،او د دويم نوم ،،ذوعمرو،، وو.(٢) ممكن ده.چه نبى عليه السلام خصوصيت سره هغوى دواړو ته د اسلام دعوت وركولو دپاره حضرت جرير رضي الله عنه ته وئيلى وى.او ورسره ئې د يمن عامو خلقو ته د اسلام د دعوت كار دپاره هم وئيلى وى.

حضرت جرير رضي الله عنه هغوى دواړو ته د اسلام دعوت وركړو.او دواړو اسلام قبول كړو.او دواړه حضرت جرير رضي الله عنه سره مدينې منورې ته د رسول الله ﷺ د زيارت دپاره روان شو.هغه هغوى دواړو ته د رسول الله ﷺ خبرې بيان كړې.نوپه دې باندې حضرت جرير رضي الله عنه ته ،،ذوعمرو،، اووئيل.«لئن كان الذى تذكر من امرصاحبك لقد مرّعلى اجله منذ ثلاث» هغه خبرې كومې چه ته د خپل صاحب په باره كښې بيانوې .كه هغه صحيح او ټيك وى.نو دهغه د مرګ بيا درې ورځې تيرې شوى دى.

دلته داسوال پيداكيږى.چه ذوعمرو دا خبره څنګه اوكړه؟ بعضې حضرات وائى.چه دا خبره هغه د يهودو د مخكنو كتابونو په حوالې سره بيان كړله.هغه د يهودو د كتابونو نه خبر وو.(٣) خو د حضرت انورشاه كشميرى رحمه الله رائې داده.چه دغه سړې كاهن وو.او دخپل كهانت په ذريعه هغه معلومه كړه.چه د رسول الله ﷺ وفات شوې دې.حضرت شاه صاحب رحمه الله فرمائى.چه ددې نه دا خبره هم معلومه شوه.چه د كاهن پخپله خپله خبره باندې يقين نه وى.ځكه چه ذوعمرو دا هم وائى.چه د رسول الله ﷺ وفات شوې دې.او ددې باوجود جرير رضي الله عنه سره سفرهم كوى.چه ممكن ده. لاقات اوشى.او وفات شوې نه وى.(٤)

---

١) عمدة القارى(١٨\١٣)_

٢) فتح البارى(٨\٧۶)_

٣) فتح البارى(٨\٧۶)_

٤) فيض البارى (٤\١٢١) خو ابن عبدالبر په الاستيعاب كښې ليكلى دى.چه ذوعمرو خوب اوليده.چه په دې سره هغه ته معلومه شوه.چه د رسول الله ﷺ وفات شوې دې.اوګورئ! الاستيعاب لابن عبدالبر(١\٤٩٠) على هامش الاصابة)_

حضرت جرير رضي الله عنه فرمائی.چه اوس لا مونږ په لاره کښې وو.چه د مدينې منورې نه يو څو حضرات راتلونکی په نظر راغلل.دهغوی نه مونږ تپوس اوکړو.نو هغوی اووئيل.چه نبی عليه السلام وفات شوې دې.او ابوبکر رضي الله عنه خليفه جوړکړې شوې دې.او هيڅ ګړبړ نشته.خلق ټيك دی. هيڅ انتشار نشته.په دې خبر اوريدو سره ذوکلاع او ذوعمر دواړو حضرت جرير رضي الله عنه ته اووئيل.چه خپل صاحب يعنی حضرت صديق رضي الله عنه ته اووايه.چه مونږ(د رسول الله صلى الله عليه وسلم ملاقات دپاره) راغلی وو.او چونکه دهغه وفات شوې دې.په دې وجه مونږه اوس واپس خو.بيا به انشاءالله راشو.نو دواړه يمن ته واپس لاړل.حضرت صديق رضي الله عنه ته حضرت جرير رضي الله عنه دا واقعه واوروله.نوهغوی اووئيل چه تا هغوی د خان سره يوخائې ولې رانۀ وستل.بيا څه موده پس د حضرت جرير رضي الله عنه ذوعمرو سره ملاقات اوشو.غالباً دا د حضرت عمر رضي الله عنه د خلافت زمانه وه.(۱) نو ذوعمرو حضرت جرير رضي الله عنه ته اووئيل.اې جريرا ستا په ما باندې احسان دې.(چه ستا په وجه ماته الله تعالی د اسلام دولت رانصيب کړو) په دې وجه زه تاته يوه خبره بنايم.

قوله: انكم معشر العرب، لن تزالوا بخير ما كنتم اذا هلك امير، تأمّرتم في آخر، فاذا كانت بالسيف، كانو ملوكاً يغضبون غضب الملوك، ويرضون رضا الملوك: تاسو عرب خلق به مسلسل خير سره اوسيږئ.ترکومې پورې چه تاسو د يو امير نه پس د بل امير انتخاب خپل منځ کښې مشورې سره کوئ.خوکله چه اقتدار باندې قبضه د تورې په ذريعه سره اوشی.نو بيا به په تاسو کښې بادشاهت راشی.د بادشاهانو پشان به غصه کيږئ.او د بادشاهانو پشان به راضی کيږئ،،

يعنی لکه څنګه چه بادشاهان په نه څه خبره باندې خفه کيږی.او په معمولی شان خبره باندې خوشحاليږی.نه دهغوی د خفګان څه اعتماد وی.او نه د هغوی د خوشحالئ څه اعتبار وی.دا حالت به په تاسوکښې هم راشی.او هم دغه شان اوشوه.

فائده: ذوکلاع او ذوعمرو: واقدی په ډيرو اسانيدو سره دا خبره نقل کړې ده.چه رسول الله صلى الله عليه وسلم حضرت جرير رضي الله عنه لره ذوکلاع او ذوعمرو خواته يمن ته ليګلي وو.دا دهغه ځائې لوئې با اثره او رعب والا خلق وو.حضرت جرير رضي الله عنه هغوی ته د اسلام دعوت ورکړو.اوهغوی مسلمانان شو.(۲) د بخاری د روايت نه دا هم معلومه شوه.چه هغوی ته (نبی صلى الله عليه وسلم سره) د صحبت شرف حاصل نه شو.ذوکلاع د حضرت عمر رضي الله عنه د خلافت په زمانه کښې مدينې منورې ته راغلې وو.(۳) ابن عبدالبر ليکلی دی.چه د حضرت عمر رضي الله عنه نه هغه د حديثو روايت هم کوی.په جنګ صفين کښې دحضرت معاويه رضي الله عنه دطرفه قتال کښې شريك شو.اوهلته شهيد شو.(۴)

---

۱) فتح الباري(۷۷۱۸)_

۲) اوګورئ: الاصابة فی تمييز الصحابة(۴۹۲۱۱)_

۳) عمدة القاری (۱۴۱۱۸)_

۴) تفصيل دپاره اوګورئ! الاستيعاب لابن عبدالبر(۱۱۴۸۵-۴۸۷) علی هامش الاصابة)_

بَاب غَزْوَةُ سِيفِ الْبَحْرِ
وَهُمْ يَتَلَقَّوْنَ عِيرًا لِقُرَيْشٍ وَأَمِيرُهُمْ أَبُو عُبَيْدَةَ بْنُ الْجَرَّاحِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ

سیف ربه کسري د سین سره) غاړې (طرف) ته وائی.د قریشو په قافلې باندې د حملې کولو په غرض سره دا جماعت د سمندر د غاړې په طرف تلې وو.په دې وجه دې ته ،،غزوهٔ سیف البحر،، وائی.(۱)

رسول الله ﷺ درې سوه صحابه رضی الله عنهم دحضرت ابوعبیده بن الجراح رضی الله عنه په مشرئ کښې دې مقصد دپاره لیګلی وو.د ابن سیدالناس (۲)ابن سعد (۳)او د مغازی د اکثرو اصحابو رائې داده.چه غزوهٔ سیف البحر په رجب ۸ھ کښې پیښه شوې ده. و په دې باندې اشکال دادې.چه د رجب ۸ھ زمانه د فتح مکې نه وړاندې د صلح حدیبیه زمانه ده.او د صلح په زمانه کښې د مسلمانانو د قریشوپه قافله باندې داسې قسمه لښکرو سره حمله کول،د صلح د معاهدې خلاف ورزی ده.چه د رسول الله ﷺ د اصحابو نه داسې کار کول دعقل نه لرې خبره ده.په دې وجه د حافظ ابن قیم(۴)او د حافظ ابن کثیر(۵)رائې داده.چه غزوهٔ سیف البحر د صلح حدیبیه نه مخکښې پیښه شوې ده.

حافظ ولی الدین عراقی رحمه الله په شرح تقریب کښې د ابن سیدالناس او ابن سعد رحمهما الله روایت راجح ګرخولې دې.چه دا د رجب ۸ھ واقعه ده.او د صلح دمعاهدې خلاف ورزئ په حوالې سره د وارد شوی اعتراض هغه دا جواب ورکړې دې.چه د رجب ۸ھ پورې د صلح حدیبیهٔ د معاهدې خلاف ورزی پخپله قریشو کړې وه.بنوبکر د بنوخزاعه خلاف اقدام کړې وو.او قریشو د صلح د معاهدې خلاف ورزی کړې وه.او د بنوبکر مدد کولوسره ئې صلح ماته کړې وه.په دې وجه د رجب ۸ھ دا زمانه، د صلح زمانه نه وه.چه د صلح د شرائطو پابندی ضروری ګرخولو سره اشکال اوکړې شی.

حافظ ابن حجر رحمه الله یوه بله خبره لیکلې ده.چه نبی کریم ﷺ د دریو سوو سړو دا جماعت د قریشو په قافلې باندې د حملې کولو دپاره نه وو لیګلې.بلکه دهغوی د حفاظت دپاره ئې لیګلی وو.د قریشو تجارتی قافله راروانه وه.او هغه به د جهینه قبیلې په علاقې باندې تیریدله.د جهینه خلق د لوټ مار عادتی وو.خطره وه.چه هغوی چرته د قریشو قافله لوټ نکړی.په دې وجه رسول الله ﷺ د حضرت ابوعُبیده بن الجراح رضی الله عنه په مشرئ کښې درې

---

۱) عمدة القاری(۱۵\۱۸)_
۲) زاد المعاد(۳۸۹\۳)_
۳) طبقات ابن سعد(۱۳۲\۲) او ابن اثیرهم د۸ھ په واقعاتو کښې دا ذکرکړې ده.(اوګورئ: الکامل لابن اثیر(۱۵۷\۲)_
۴) زاد المعاد(۳۹۰\۳) فصل فی سریة الخبط)_
۵) البدایة والنهایة(۲۷۷\۱٤)_

سوه صحابه رضی الله عنهم دهغې دحفاظت دپاره اولیګل.[۱]
مولانا شبلی نعمانی مرحوم دحافظ په دې بیان باندې اعتماد کړې دې.[۲] خو علامه قسطلانی، زرقانی، واقدی، ابن سعد او شیخ عبدالحق محدث دهلوی رحمهم الله ټول حضرات فرمانی.چه دا سریه نبی علیه السلام د قریشو لوټ کولو دپاره لیګلې وه.[۳] والله اعلم.
امام بخاری رحمه الله درې حدیثونه په دې باب کښې نقل کړی دی.چه په هغې کښې ددې غزوې په باره کښې تفصیلات دی.

[۴۱۰۲/۴۱۰۳/۴۱۰۴] حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ قَالَ حَدَّثَنِي مَالِكٌ عَنْ وَهْبِ بْنِ كَيْسَانَ عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا أَنَّهُ قَالَ لما بَعَثَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَعْثًا قِبَلَ السَّاحِلِ وَأَمَّرَ عَلَيْهِمْ أَبَا عُبَيْدَةَ بْنَ الْجَرَّاحِ وَهُمْ ثَلَاثُ مِائَةٍ فَخَرَجْنَا وَكُنَّا بِبَعْضِ الطَّرِيقِ فَنِيَ الزَّادُ فَأَمَرَ أَبُو عُبَيْدَةَ بِأَزْوَادِ الْجَيْشِ فَجُمِعَ فَكَانَ مِزْوَدَيْ تَمْرٍ فَكَانَ يَقُوتُنَا كُلَّ يَوْمٍ قَلِيلًا قَلِيلًا حَتَّى فَنِيَ فَلَمْ يَكُنْ يُصِيبُنَا إِلَّا تَمْرَةٌ تَمْرَةٌ فَقُلْتُ مَا تُغْنِي عَنْكُمْ تَمْرَةٌ فَقَالَ لَقَدْ وَجَدْنَا فَقْدَهَا حِينَ فَنِيَتْ ثُمَّ انْتَهَيْنَا إِلَى الْبَحْرِ فَإِذَا حُوتٌ مِثْلُ الظَّرِبِ فَأَكَلَ مِنْهَا الْقَوْمُ ثَمَانِيَ عَشْرَةَ لَيْلَةً ثُمَّ أَمَرَ أَبُو عُبَيْدَةَ بِضِلَعَيْنِ مِنْ أَضْلَاعِهِ فَنُصِبَا ثُمَّ أَمَرَ بِرَاحِلَةٍ فَرُحِلَتْ ثُمَّ مَرَّتْ تَحْتَهُمَا فَلَمْ تُصِبْهُمَا

دحضرت جابر بن عبدالله رضی الله عنهما نه روایت دی.چه رسول الله صلی الله علیه وسلم د سمندر غاړې طرف ته یو لښکر اولیګه.حضرت ابوعبیده بن الجراح رضی الله عنه ئې د لښکر امیر جوړ کړو .اوس مونږ په لاره کښې وو.چه توښه ختمه شوه.حضرت ابوعبیده رضی الله عنه لښکر ته اووئیل.چه دچا سره کوم څه دی. هغه دې راوړی.ټول راجمع کړې شو.«فکان مزدوی تمر»[۴] نو دوه تهیلئ د کجورو راجمع شوې.اوس به هغه مونږ ته روزانه لږې لږې کجورې راکولې.تردې چه هغه هم ختمیدو ته نزدې شوې.نو یوه یوه کجوره به ملاویده.«فقلت: ما تغنی عنکم تمرة؟» وهب بن کیسان حضرت جابر رضی الله عنه ته اووئیل.په یوې کجورې به تاسوته څه فائده کیدله؟ حضرت جابر رضی الله عنه اوفرمائیل.«لقد وجدنا فقدها حین فنیت» دا یوه کجوره نه ملاویدل مونږ هغه وخت محسوس کړل.کله چه دهغې ملاویدل هم بند شو.بیا کله چه مونږ دسمندر غاړې ته اورسیدو.«فإذا حوت مثل الظرب»[۵] هلته د وړوکی غر (غونډئ) پشان یو کب ملاوشو.خلقو اتلسو ورځو پورې دهغې غوښه اوخوړه.ظرب وړوکی غر ته وائی.

---

[۱] فتح الباری(۷۸/۸)_
[۲] سیرت النبی صلی الله علیه وسلم (۴۴۱/۱)_
[۳] دحافظ ابن حجر رحمه الله نه علاوه په اهل مغازی کښې چاهم نه دی لیکلی.چه دا قافله د قریشو د حفاظت دپاره نبی علیه السلام لیګلې وه)_
[۴] المزود(بکسر المیم وسکون الزای) ما یجعل فیه الزاد (فتح الباری(۷۹/۸)_
[۵] الظرب (بفتح الظاء و کسر الراء) الجبل الصغیر(وانظر: العمدة (۱۵/۱۸)_

بيا دحضرت ابوعبيده رضی الله عنه په حکم سرد دهغې د پوښتو دوه هډوکی اودرولې شو.او د لښکر دټولو نه اوږد قد والا سړی په اوښه باندې کيناسته.او دهغې لاندې تيرشو.خو دهغه سر هغه پوښتو پورې اونه رسيده.(په ړومبی روايت کښې صرف د اوښ تيريدو ذکردې.په دويم روايت کښې په اوښ باندې د ناست اوږد قد والا سړی د تيريدو ذکر دې).

او امام مسلم رحمه الله په دې قصه کښې روايت نقل کړې دې.په هغې کښې دی.چه ددې کب په يو سترګه کښې حضرت ابوعبيده بن الجراح رضی الله عنه ديارلسو سړو ته دکيناستلو حکم ورکړو.نو هغه ديارلس سړی دهغې په سترګه کښې راځائې شو.(١)

[٤١٠٣] حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ قَالَ الَّذِي حَفِظْنَاهُ مِنْ عَمْرِو بْنِ دِينَارٍ قَالَ سَمِعْتُ جَابِرَ بْنَ عَبْدِ اللَّهِ يَقُولُ بَعَثَنَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ثَلَاثَ مِائَةِ رَاكِبٍ أَمِيرُنَا أَبُو عُبَيْدَةَ بْنُ الْجَرَّاحِ نَرْصُدُ عِيرَ قُرَيْشٍ فَأَقَمْنَا بِالسَّاحِلِ نِصْفَ شَهْرٍ فَأَصَابَنَا جُوعٌ شَدِيدٌ حَتَّى أَكَلْنَا الْخَبَطَ فَسُمِّيَ ذَلِكَ الْجَيْشُ جَيْشَ الْخَبَطِ فَأَلْقَى لَنَا الْبَحْرُ دَابَّةً يُقَالُ لَهَا الْعَنْبَرُ فَأَكَلْنَا مِنْهُ نِصْفَ شَهْرٍ وَادَّهَنَّا مِنْ وَدَكِهِ حَتَّى ثَابَتْ إِلَيْنَا أَجْسَامُنَا فَأَخَذَ أَبُو عُبَيْدَةَ ضِلَعًا مِنْ أَضْلَاعِهِ فَنَصَبَهُ فَعَمَدَ إِلَى أَطْوَلِ رَجُلٍ مَعَهُ قَالَ سُفْيَانُ مَرَّةً ضِلَعًا مِنْ أَضْلَاعِهِ فَنَصَبَهُ وَأَخَذَ رَجُلًا وَبَعِيرًا فَمَرَّ تَحْتَهُ قَالَ جَابِرٌ وَكَانَ رَجُلٌ مِنْ الْقَوْمِ نَحَرَ ثَلَاثَ جَزَائِرَ ثُمَّ نَحَرَ ثَلَاثَ جَزَائِرَ ثُمَّ نَحَرَ ثَلَاثَ جَزَائِرَ ثُمَّ إِنَّ أَبَا عُبَيْدَةَ نَهَاهُ وَكَانَ عَمْرٌو يَقُولُ أَخْبَرَنَا أَبُو صَالِحٍ أَنَّ قَيْسَ بْنَ سَعْدٍ قَالَ لِأَبِيهِ كُنْتُ فِي الْجَيْشِ فَجَاعُوا قَالَ انْحَرْ قَالَ نَحَرْتُ قَالَ ثُمَّ جَاعُوا قَالَ انْحَرْ قَالَ نَحَرْتُ قَالَ ثُمَّ جَاعُوا قَالَ انْحَرْ قَالَ نَحَرْتُ ثُمَّ جَاعُوا قَالَ انْحَرْ قَالَ نُهِيتُ

قوله: فَأَصَابَنَا جُوعٌ شَدِيدٌ حَتَّى أَكَلْنَا الْخَبَطَ فَسُمِّيَ ذَلِكَ الْجَيْشُ جَيْشَ الْخَبَطِ:

د.خبط.. نه د ونو پاڼې مراد دی.يعنی د سختې ولږې په وجه مونږ د ونو پاڼې اوخوړې.چه دهغې په وجه ددې لښکر نوم ،،جيش الخبط،، مشهورشو.

قوله: فَأَلْقَى لَنَا الْبَحْرُ دَابَّةً يُقَالُ لَهَا الْعَنْبَرُ: زهری رحمه الله نقل کړی دی.چه عنبر په لويو سمندرونو کښې يوکب وی.چه دهغې اوږدوالې پنځوس لاسه برابر وی.(٢) عنبر خوشبو ته هم وائی.ددې متعلق ونيلی شوی دی.چه دا ددغه کب فضله (ګندګی) وی.(٣) ابن سينا وئيلی دی. چه عنبر خوشبو په سمندرکښې پيدا کيږی.د سمندر يو خاص قسم ځناور دغه خوشبو خوری.خو ځنګه چه هغه دا (خوشبو) اوخری.نو مړکيږی.او بيا سمندر دغه ځناور بهر ته راغورځوی.دهغې د خيټې نه بيا دغه خوشبو راوځی.(٤)

---

(١) صحيح مسلم كتاب الصيد والذبائح باب اباحة ميتات البحر)_

(٢) فتح البارى(٨٠/٨)_

(٣) فتح البارى(٨١/٨)_

(٤) فتح البارى(٨١/٨)_

قوله: وَكَانَ رَجُلٌ مِنَ الْقَوْمِ نَحَرَ ثَلَاثَ جَزَائِرَ: په قوم کښې يو سړې وو.چه هغه درې اوښان ذبح کړل.دا قيس بن سعد بن عباده رضي الله عنه وو.بيا په دويمه او دريمه ورځ هم هغه درې درې اوښان ذبح کړل.بيا د نورو اوښانو ذبح کولو نه حضرت ابوعبيده رضي الله عنه هغه منع کړو.
په سيرت حلبيه کښې روايت نقل کړې دې.چه کله حضرت قيس بن سعد رضي الله عنه اوکتل.چه خلق د الله په لاره کښې جهاد دپاره راغلى دى.او د ولږې د سختئ دا حال دې.چه خلق پاڼړې خوري.او گزاره کوى.نو په هغه دا حالت ليدل گران شو. او هغه د سمندر د غاړې دخلقو نه په قرض باندې اوښان اخستل او ذبح کول ئې شروع کړل.حضرت ابوعبيده رضي الله عنه هغه ته اووئيل.چه رقم خو ستا سره نشته.په قرض باندې ته اوښان اخلې.او ذبح کوې.دا قرض به د کوم خائې نه ورکوې.حضرت قيس بن سعد رضي الله عنه اووئيل.چه زمونږ په کورکښې مال شته.دهغې نه به قرض اداکرم.حضرت ابوعبيده رضي الله عنه اوفرمائيل.چه هغه خو ستا د پلار دې.نو قيس اووئيل .چه زما پلار د پردو حاجتمندو او غريبانانو امداد کوى.نوکه زه قرضدار شم.نو آيا زما امداد به نه کوى؟ حضرت ابوعبيده رضي الله عنه دهغه په خبرو متاثره شو.او لږه نرمى ئې اختيار کړله.خو حضرت عمر رضي الله عنه اووئيل.چه بالکل نه، دې به بالکل منع کولې شى.نو حضرت ابوعبيده رضي الله عنه هغه منع کړو.مدينې منورې ته د واپس راتلو نه پس حضرت قيس بن سعد رضي الله عنه خپل پلار ته دا واقعه واوروله.نو حضرت سعد بن عباده رضي الله عنه اوفرمائيل. چه د فلانى خائې څلور باغونه زه ستا په نوم کوم.چه که بيا دپاره داسې صورت درپيښ شى.چه ته دا ونيلې شې.چه ما سره څلور باغونه دى.او په داسې قسمه دخير په کارونو کښې ستانه روستوالې اونه شى.کله چه رسول الله صلى الله عليه وسلم ته ددې واقعې خبر اوشو.نو نبى عليه السلام اوفرمائيل.دا کورنئ د سخاوت او جود کورنئ ده.هم دا خبره ددوى د شان سره لائق وه.(1)

[۴۱۰۳] حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ حَدَّثَنَا يَحْيَى عَنِ ابْنِ جُرَيْجٍ قَالَ أَخْبَرَنِي عَمْرٌو أَنَّهُ سَمِعَ جَابِرًا رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ يَقُولُ غَزَوْنَا جَيْشَ الْخَبَطِ وَأُمِّرَ أَبُو عُبَيْدَةَ فَجُعْنَا جُوعًا شَدِيدًا فَأَلْقَى الْبَحْرُ لَنَا حُوتًا مَيِّتًا لَمْ نَرَ مِثْلَهُ يُقَالُ لَهُ الْعَنْبَرُ فَأَكَلْنَا مِنْهُ نِصْفَ شَهْرٍ فَأَخَذَ أَبُو عُبَيْدَةَ عَظْمًا مِنْ عِظَامِهِ فَمَرَّ الرَّاكِبُ تَحْتَهُ فَأَخْبَرَنِي أَبُو الزُّبَيْرِ أَنَّهُ سَمِعَ جَابِرًا يَقُولُ قَالَ أَبُو عُبَيْدَةَ كُلُوا فَلَمَّا قَدِمْنَا الْمَدِينَةَ ذَكَرْنَا ذَلِكَ لِلنَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ كُلُوا رِزْقًا أَخْرَجَهُ اللَّهُ أَطْعِمُونَا إِنْ كَانَ مَعَكُمْ فَأَتَاهُ بَعْضُهُمْ فَأَكَلَهُ [ر: ۲۳۵۱]

قوله: فَأَكَلْنَا مِنْهُ نِصْفَ شَهْرٍ: په رومبى روايت کښې اتلس ورځې راغلې وې.او په دې روايت کښې د پنځلسو ورځو ذکر دې.په دې روايت کښې کسر حذف کړې شو.

....

1) فتح البارى (۸۰/۸)_

بَابُ حَجِّ أَبِي بَكْرٍ بِالنَّاسِ فِي سَنَةِ تِسْعٍ

[۴۰۰۵] حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ دَاوُدَ أَبُو الرَّبِيعِ حَدَّثَنَا فُلَيْحٌ عَنْ الزُّهْرِيِّ عَنْ حُمَيْدِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ أَنَّ أَبَا بَكْرٍ الصِّدِّيقَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ بَعَثَهُ فِي الْحَجَّةِ الَّتِي أَمَّرَهُ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَيْهَا قَبْلَ حَجَّةِ الْوَدَاعِ يَوْمَ النَّحْرِ فِي رَهْطٍ يُؤَذِّنُ فِي النَّاسِ أَنْ لَا يَحُجَّ بَعْدَ الْعَامِ مُشْرِكٌ وَلَا يَطُوفُ بِالْبَيْتِ عُرْيَانٌ [ر: ۳۶۲]

دا حج په کوم سن کښې شوې وو؟ : نبی کریم ﷺ په ۹ھ کښې حضرت صدیق اکبر رضی الله عنه د حج امیرمقرر کړو.او مکې مکرمې ته ئې اولیګه.په دې کښې خو هیڅ اختلاف نشته.چه دا لیګل په ۹ھ کښې اوشو. البته په دې کښې روایات مختلف دی.چه دا حج په ذی قعده کښې اوشو.اوکه د ذی الحجة په میاشت کښې.د ابن سعد[۱]ازرقی او ابن اسحاق وغیره رائې داده.چه دا د ذی الحجې په میاشت کښې شوې دې.په مفسرینو کښې د ثعلبی او رمانی رائې هم داده.[۲] ازرقی په اخبار د مکې کښې صراحت سره دا لیکلی دی.چه دا حج په ذی الحجه کښې شوې دې.[۳] ابن اسحاق صراحت سره نه دی لیکلی.خو دهغوی دکلام نه هم دا ښکاره کیږی.چه دهغوی په رائې کښې هم دا حج په ذی الحجه کښې شوې دې. ځکه چه هغوی دا لیکلی دی.چه د غزوهٔ تبوک نه نبی کریم ﷺ واپس راغې.نو په شوال او ذی قعده میاشتو کښې د قیام کولو نه پس ئې حضرت صدیق اکبر رضی الله عنه حج دپاره مکې ته اولیګه.چه ددې صفا مطلب دادې.چه په ذی الحجه کښې نبی علیه السلام هغه لیګلې وو.[۴]

مجاهد او دهغه بعضې متبعین وائی.چه دا حج په ذی قعده کښې شوې دې. [۵]

حافظ ابن حجر رحمه الله په فتح الباری کښې لیکلی دی.«والمعتمد ما قاله مجاهد» خو دلته د حافظ ابن حجر رحمه الله نه سهوه شوې ده.صحیح عبارت«والمعتمد خلاف ما قاله مجاهد» کیدل پکاردې.دلیل ددې دادې.چه پخپله حافظ ددې سره روستو دا لیکلی دی.«وبه جزم الازرقی»[۶] حالانکه ازرقی د مجاهد په قول باندې جزم نه دې کړې.بلکه د هغه د قول خلاف ئې جزم (اعتماد) کړې دې.ځکه چه مجاهد په ذی قعده کښې ددې حج د واقع کیدو قائل دې.او ازرقی په ذی الحجه کښې ددې واقع کیدل منی.

---

[۱] طبقات ابن سعد(۱۶۸/۲)_
[۲] فتح الباری(۸۲/۸)_
[۳] اخبارمکة (۱۸۶/۱)_
[۴] سیرت ابن هشام (۳۲۷/۲)_
[۵] فتح الباری(۸۲/۸)_
[۶] فتح الباری(۸۲/۸)_

دغه شان حافظ ليكلى دى.((فذكر ابن سعد... ان حجة ابى بكر وقعت فى ذى القعدة))([1]) دا هم د قلم غلطى ده.څکه چه ابن سعد په طبقات كښې ((فى ذى الحجة)) ليكلى دى.([2])
په دې حج كښې د مدينې منورې نه حضرت صديق رضی الله عنه سره درې سوه صحابه رضی الله عنهم تلى وو.رسول الله صلی الله علیه وسلم شل اوښان قربانى كولو دپاره ليګلى وو.([3]) قرآن دې حج ته حج اكبر وئيلى دى.څکه چه دا ړومبئ موقع وه.چه حج په اصل ابراهيمى سنت مطابق ادا شو.
د سورة براءت ړومبى آيتونه په مشركانو كښې د عهد (لوظ نامې) ماتونكو په باره كښې نازل شوى وو.نبى علیه السلام حضرت صديق اكبر رضی الله عنه ته دحج په موقعه باندې ددې آياتونو د اعلان دپاره هم فرمائيلى وو.خو د حضرت صديق اكبر رضی الله عنه د روانيدو نه پس نبى علیه السلام ته دا خيال راغې.چه د عهد او عهد ماتولو په باره كښې دا اعلان حضرت على رضی الله عنه اوكړى.نو زيات مناسب به وى.څکه چه د عربو د دستور مطابق به په داسې امورو كښې اعلان په خاندان او رشته دارانو كښې يوكس كولو.نو نبى علیه السلام حضرت على رضی الله عنه راوغوښته.او پخپله اوښه ،،عضباء،، باندې ئې سوركړو.اوهغه ئې صديق اكبر رضی الله عنه پسې روستو اوليګه.حضرت صديق اكبر رضی الله عنه چه حضرت على رضی الله عنه راتلونكې اوليده.نو تپوس ئې ترې اوكړو چه ،،امير اومامور،، حضرت على رضی الله عنه اوفرمائيل .مامور يم.او تفصيل ئې ورته بيان كړو.حضرت صديق اكبر رضی الله عنه په خلقو باندې حج اوكړو.په لسم تاريخ ئې خطبه وركړله.ددې نه پس حضرت على رضی الله عنه اودريده.د سورة براءت آيتونه ئې تلاوت كړل. او اعلان ئې اوكړو.چه د نن نه پس به هيڅ مشرك كعبې ته نه داخليږى.او نه به څوك په بربنډه حج او طواف كوى.دچا چه رسول الله صلی الله علیه وسلم سره د يو خاص مودې پورې عهد دې.هغه عهد به دهغې مودې پورې پوره كولې شى.او دچا سره چه څه عهدنشته.يا عهدشته.خوڅه موده مقرر نشته.هغه ته څلورو مياشتو پورې امن دې.كه په دې موده كښې هغه مسلمان شو.نو ډيره ښه ده.ګينى هغه به قتل كولې شى.([4])
فائده: په دې حج د صديق اكبر رضی الله عنه دحج فريضه ساقط شوې وه اوكه نه؟ په دې حج سره د حضرت صديق رضی الله عنه دحج فريضه ساقط شوې وه اوكه نه؟ د حافظ ابن قيم رحمه الله رجحان دې طرف ته دې.چه په دې سره دهغه د حج فريضه نه وه ساقط شوې. بلكه دا فريضه رسول الله صلی الله علیه وسلم

---

[1]) ايضاً)_
[2]) طبقات ابن سعد(۱۶۸\۲) خو ممكن ده.چه ابن سعد د طبقات نه علاوه بل ځائې كښې ليكلى وى.چه په ذى قعده كښې دا حج واقع شوې دې.څکه چه حافظ ليكلى دى.چه ابن سعد د مجاهد نه نقل كړى دى.او په طبقات كښې ابن سعد د مجاهد نه نه دى نقل كړې.په دې وجه ډيره ممكن ده. چه په بل مقام كښې ابن سعد د مجاهد نه په ذى قعده كښې ددې واقع كيدل نقل كړى وى.والله اعلم)
[3]) زاد المعاد(۵۹۳\۳)_
[4]) تفصيل دپاره اوګورئ! زادالمعاد(۵۹۳\۳-۵۹۵) و طبقات ابن سعد(۱۶۸\۲-۱۶۹) وسيرت ابن هشام مع الروض الانف(۳۲۷\۲-۳۲۸)_

سره د حجة الوداع په ادا کولو سره پوره شوې وه.(۱)

[۴۰۰۶] حَدَّثَنِي عَبْدُ اللَّهِ بْنُ رَجَاءٍ حَدَّثَنَا إِسْرَائِيلُ عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ عَنِ الْبَرَاءِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ آخِرُ سُورَةٍ نَزَلَتْ كَامِلَةً بَرَاءَةٌ وَآخِرُ سُورَةٍ نَزَلَتْ خَاتِمَةُ سُورَةِ النِّسَاءِ يَسْتَفْتُونَكَ قُلِ اللَّهُ يُفْتِيكُمْ فِي الْكَلَالَةِ [۴۳۲۹، ۴۶۰۵، ۴۶۵۴، ۶۷۴۴]

په دې به بحث انشاء الله په ، ،کتاب التفسیر ، ، کښې کیږی.

بَاب = وَفْدُ بَنِي تَمِيمٍ

[۴۰۰۷] حَدَّثَنَا أَبُو نُعَيْمٍ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ عَنْ أَبِي صَخْرَةَ عَنْ صَفْوَانَ بْنِ مُحْرِزٍ الْمَازِنِيِّ عَنْ عِمْرَانَ بْنِ حُصَيْنٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ أَتَى نَفَرٌ مِنْ بَنِي تَمِيمٍ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ اقْبَلُوا الْبُشْرَى يَا بَنِي تَمِيمٍ قَالُوا يَا رَسُولَ اللَّهِ قَدْ بَشَّرْتَنَا فَأَعْطِنَا فَرُئِيَ ذَلِكَ فِي وَجْهِهِ فَجَاءَ نَفَرٌ مِنَ الْيَمَنِ فَقَالَ اقْبَلُوا الْبُشْرَى إِذْ لَمْ يَقْبَلْهَا بَنُو تَمِيمٍ قَالُوا قَدْ قَبِلْنَا يَا رَسُولَ اللَّهِ

امام بخاری رحمه الله ددې باب نه ، ،سلسلة الوفود ، ، شروع کوی.رسول الله ﷺ چه کله مکه فتح کړله.نو د عربو دا شك او شبه ختمه شوه.چه نبی علیه السلام په حقه نبی دې اوکه نه؟ ځکه چه د عربو قبائل په دې انتظار کښې وو.چه که دا رسول په قریشو باندې غالب راشي.او مکه مکرمه فتح کړی.نو دا په حقه رسول دې.نو د فتح مکې نه پس د عربو قبائل ډلې ډلې په اسلام کښې داخلیدل شروع شو.او د مختلفو قبیلو وفدونه نبی ﷺ ته راتلل شروع شو.د وفدونو دا سلسله په ۹هجری کښې شروع شوه.په دې وجه دې کال ته ، ،سنة الوفود ، ، وائی.(۲) حافظ مغلطائی. حافظ عراقي، ابن سعد او دمیاطی ددې وفودو تعداد د شپیتو نه زیات خودلې دې.علامه قسطلانی رحمه الله ددې تعداد پنځه دیرش لیکلې دې. (۳)دبنو تمیم دا وفد په ۹هجری کښې د رسول الله ﷺ په خدمت کښې حاضر شوې وو.(۴)

---

۱) قال العلامه ابن القيم: واختلف فی حجة الصديق هذه، هل هی التی اسقطت الفرض، او المسقطة هی حجة الوداع مع النبی ﷺ؟ على قولين اصحهما الثانی، والقولان مبنيان على اصلين، احدهما هل كان الحج فرض قبل حجة الوداع اولا؟ والثانی هل كانت حجة الصديق فی ذی الحجة، ام وقعت فی ذی القعدة من اجل النسئ الذی كان الجاهلية، يؤخرون له الاشهر ويقدمونها؟ على قولين والثانی قول مجاهد وغيره، وعلى هذا فلم يؤخر النبی ﷺ الحج بعد فرضه عاماً واحداً، بل بادر الى الامتثال فی العام الذی فرض فيه، وهذا هو اللائق بهديه وحاله ﷺ وليس بيد من ادعى تقدم فرض الحج سنة ست او سبع او ثمان او تسع دليل واحد، وغاية ما احتج به من قال فرض سنة ست، قوله تعالى ﴿ و اتموا الحج والعمرة لله ﴾ (البقرة:۱۹۶) وهی قد نزلت بالحديبية سنة ست، وهذا ليس فيه ابتداء فرض الحج و انما فيه الامر باتمامه اذا شرع فيه، فاين هذا من وجوب إبتدائه و آية فرض الحج وهی قوله تعالى﴿ ولله على الناس حج البيت من استطاع اليه سبيلاً ﴾ (آل عمران:۹۷) نزلت عام الوفود او آخر سنة تسع، (وانظر زاد المعاد:۳\۵۹۵)_

۲) فيض البارى(۴\۱۲۱)_

۳) تاريخ الخميس (۲\۱۹۲)_

۴) طبقات ابن سعد۲\۱۶۰-۱۶۱)_

باب

قَالَ ابْنُ إِسْحَاقَ غَزْوَةُ عُيَيْنَةَ بْنِ حِصْنِ بْنِ حُذَيْفَةَ بْنِ بَدْرٍ بَنِي الْعَنْبَرِ مِنْ بَنِي تَمِيمٍ بَعَثَهُ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَيْهِمْ فَأَغَارَ وَأَصَابَ ((مِنْهُمْ نَاسًا وَسَبَى مِنْهُمْ نِسَاءً)) [ر: ٣٠١٨]

نبی کریم ﷺ د بنوتمیمو د یوې څانګې د ،،بنوعنبر،،مقابلې دپاره حضرت عیینه بن حصن رضی الله عنه ته د پنځوسو سرو جماعت ورکړو.او وې لیګه.بنوعنبر په بنو خزاعه باندې د شپې حمله کړې وه.په دې وجه دهغوی د ختمولو دپاره دا خلق لاړل.په هغوی ئې حمله اوکړه.یوولس سړی، یوولس ښځې او دیرش ماشومان ئې قید کړل.او نور مال غنیمت هم په قبضه کښې راغې.(¹) د خپلو دغه سړو، ښځو او ماشومانو آزادولو دپاره د بنو تمیم سرداران د نبی علیه السلام په خدمت کښې حاضر شو. ابن سعد په ،،طبقات،،کښې لیکلی دی.چه دا د محرم ۹ھ واقعه ده.(²)

[٤١٠٨] حَدَّثَنِي زُهَيْرُ بْنُ حَرْبٍ حَدَّثَنَا جَرِيرٌ عَنْ عُمَارَةَ بْنِ الْقَعْقَاعِ عَنْ أَبِي زُرْعَةَ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ لَا أَزَالُ أُحِبُّ بَنِي تَمِيمٍ بَعْدَ ثَلَاثٍ سَمِعْتُهُنَّ مِنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُهَا فِيهِمْ هُمْ أَشَدُّ أُمَّتِي عَلَى الدَّجَّالِ وَكَانَتْ فِيهِمْ سَبِيَّةٌ عِنْدَ عَائِشَةَ فَقَالَ أَعْتِقِيهَا فَإِنَّهَا مِنْهُمْ مِنْ وَلَدِ إِسْمَاعِيلَ وَجَاءَتْ صَدَقَاتُهُمْ فَقَالَ هَذِهِ صَدَقَاتُ قَوْمٍ أَوْ قَوْمِي [ر: ٢٤٠٥]

حضرت ابوهریره رضی الله عنه فرمائی.چه ماته د بنوتمیم سره د دریو خبرو معلومیدو نه پس محبت پیدا شو.یوه داچه ما د رسول الله ﷺ نه دهغوی په باره کښې دا خبره واوریده چه ((هم اشد امتی علی الدجال)) یعنی د دجال په مقابله کښې به زما په امت کښې د ټولو نه زیات سخت او مضبوط د بنوتمیم خلق وی.دویمه داچه دهغوی یوه ښځه حضرت عائشې رضی الله عنها سره قید وه.نو نبی علیه السلام اوفرمائیل.چه دا آزاده کړه.ځکه چه دا د حضرت اسمعیل علیه السلام د اولاد نه ده.او دریمه خبره دا ده. چه کله نبی کریم ﷺ ته د بنوتمیم صدقات راغلل.نو نبی علیه السلام اوفرمائیل.دا زما دقوم صدقات دی.ځکه چه په ،،الیاس بن مضر،، باندې پورته د رسول الله ﷺ او د بنو تمیم نسب ملاویږی.په دې وجه نبی علیه السلام اوفرمائیل. ،،دا زما د قوم صدقات دی،،

[٤١٠٩] حَدَّثَنِي إِبْرَاهِيمُ بْنُ مُوسَى حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ يُوسُفَ أَنَّ ابْنَ جُرَيْجٍ أَخْبَرَهُمْ عَنِ ابْنِ أَبِي مُلَيْكَةَ أَنَّ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ الزُّبَيْرِ أَخْبَرَهُمْ أَنَّهُ قَدِمَ رَكْبٌ مِنْ بَنِي تَمِيمٍ عَلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ أَبُو بَكْرٍ أَمِّرِ الْقَعْقَاعَ بْنَ مَعْبَدِ بْنِ زُرَارَةَ قَالَ عُمَرُ بَلْ أَمِّرِ الْأَقْرَعَ بْنَ

---

¹) طبقات ابن سعد(٢/١٦٠-١٦١)_

²) طبقات ابن سعد(٢/١٦٠)_

حَابِسٍ قَالَ أَبُو بَكْرٍ مَا أَرَدْتَ إِلَّا خِلَافِي قَالَ عُمَرُ مَا أَرَدْتُ خِلَافَكَ فَتَمَارَيَا حَتَّى ارْتَفَعَتْ أَصْوَاتُهُمَا فَنَزَلَ فِي ذَٰلِكَ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تُقَدِّمُوا حَتَّى انْقَضَتْ [٤٥٦٣، ٤٥٦٦، ٤٨٤٢، ٦٨٤٢]

ددې حديث پوره تفصيل به انشاءالله روستو دسورة الحجرات په تفسير كښې راځي.

بَابُ وَفْدِ عَبْدِ الْقَيْسِ

[٤١١٠/٣١١١] حَدَّثَنِي إِسْحَاقُ أَخْبَرَنَا أَبُو عَامِرٍ الْعَقَدِيُّ حَدَّثَنَا قُرَّةُ عَنْ أَبِي جَمْرَةَ قُلْتُ لِابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا إِنَّ لِي جَرَّةً يُنْتَبَذُ لِي نَبِيذٌ فِيهَا فَأَشْرَبُهُ حُلْوًا فِي جَرٍّ إِنْ أَكْثَرْتُ مِنْهُ فَجَالَسْتُ الْقَوْمَ فَأَطَلْتُ الْجُلُوسَ خَشِيتُ أَنْ أَفْتَضِحَ فَقَالَ قَدِمَ وَفْدُ عَبْدِ الْقَيْسِ عَلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ مَرْحَبًا بِالْقَوْمِ غَيْرَ خَزَايَا وَلَا النَّدَامَى فَقَالُوا يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنَّ بَيْنَنَا وَبَيْنَكَ الْمُشْرِكِينَ مِنْ مُضَرَ وَإِنَّا لَا نَصِلُ إِلَيْكَ إِلَّا فِي أَشْهُرِ الْحُرُمِ حَدِّثْنَا بِجُمَلٍ مِنَ الْأَمْرِ إِنْ عَمِلْنَا بِهِ دَخَلْنَا الْجَنَّةَ وَنَدْعُو بِهِ مَنْ وَرَاءَنَا قَالَ آمُرُكُمْ بِأَرْبَعٍ وَأَنْهَاكُمْ عَنْ أَرْبَعٍ الْإِيمَانِ بِاللَّهِ هَلْ تَدْرُونَ مَا الْإِيمَانُ بِاللَّهِ شَهَادَةُ أَنْ لَا إِلَٰهَ إِلَّا اللَّهُ وَإِقَامُ الصَّلَاةِ وَإِيتَاءُ الزَّكَاةِ وَصَوْمُ رَمَضَانَ وَأَنْ تُعْطُوا مِنَ الْمَغَانِمِ الْخُمُسَ وَأَنْهَاكُمْ عَنْ أَرْبَعٍ مَا انْتُبِذَ فِي الدُّبَّاءِ وَالنَّقِيرِ وَالْحَنْتَمِ وَالْمُزَفَّتِ

[٤١١١] حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ حَرْبٍ حَدَّثَنَا حَمَّادُ بْنُ زَيْدٍ عَنْ أَبِي جَمْرَةَ قَالَ سَمِعْتُ ابْنَ عَبَّاسٍ يَقُولُ قَدِمَ وَفْدُ عَبْدِ الْقَيْسِ عَلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالُوا يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنَّا هَٰذَا الْحَيَّ مِنْ رَبِيعَةَ وَقَدْ حَالَتْ بَيْنَنَا وَبَيْنَكَ كُفَّارُ مُضَرَ فَلَسْنَا نَخْلُصُ إِلَيْكَ إِلَّا فِي شَهْرٍ حَرَامٍ فَمُرْنَا بِأَشْيَاءَ نَأْخُذُ بِهَا وَنَدْعُو إِلَيْهَا مَنْ وَرَاءَنَا قَالَ آمُرُكُمْ بِأَرْبَعٍ وَأَنْهَاكُمْ عَنْ أَرْبَعٍ الْإِيمَانِ بِاللَّهِ شَهَادَةِ أَنْ لَا إِلَٰهَ إِلَّا اللَّهُ وَعَقَدَ وَاحِدَةً وَإِقَامِ الصَّلَاةِ وَإِيتَاءِ الزَّكَاةِ وَأَنْ تُؤَدُّوا لِلَّهِ خُمُسَ مَا غَنِمْتُمْ وَأَنْهَاكُمْ عَنِ الدُّبَّاءِ وَالنَّقِيرِ وَالْحَنْتَمِ وَالْمُزَفَّتِ [ر: ٥٣]

[٤١١٢] حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ سُلَيْمَانَ حَدَّثَنِي ابْنُ وَهْبٍ أَخْبَرَنِي عَمْرٌو وَقَالَ بَكْرُ بْنُ مُضَرَ عَنْ عَمْرِو بْنِ الْحَارِثِ عَنْ بُكَيْرٍ أَنَّ كُرَيْبًا مَوْلَى ابْنِ عَبَّاسٍ حَدَّثَهُ أَنَّ ابْنَ عَبَّاسٍ وَعَبْدَ الرَّحْمَٰنِ بْنَ أَزْهَرَ وَالْمِسْوَرَ بْنَ مَخْرَمَةَ أَرْسَلُوا إِلَى عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا فَقَالُوا اقْرَأْ عَلَيْهَا السَّلَامَ مِنَّا جَمِيعًا وَسَلْهَا عَنِ الرَّكْعَتَيْنِ بَعْدَ الْعَصْرِ فَإِنَّا أُخْبِرْنَا أَنَّكِ تُصَلِّيهِمَا وَقَدْ بَلَغَنَا أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نَهَى عَنْهُمَا قَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ وَكُنْتُ أَضْرِبُ مَعَ عُمَرَ النَّاسَ عَنْهُمَا قَالَ كُرَيْبٌ فَدَخَلْتُ عَلَيْهَا وَبَلَّغْتُهَا مَا أَرْسَلُونِي فَقَالَتْ سَلْ أُمَّ سَلَمَةَ فَأَخْبَرْتُهُمْ فَرَدُّونِي إِلَى أُمِّ سَلَمَةَ بِمِثْلِ مَا أَرْسَلُونِي إِلَى عَائِشَةَ فَقَالَتْ أُمُّ سَلَمَةَ سَمِعْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَنْهَى عَنْهُمَا وَإِنَّهُ صَلَّى الْعَصْرَ ثُمَّ دَخَلَ عَلَيَّ وَعِنْدِي نِسْوَةٌ مِنْ بَنِي حَرَامٍ مِنَ الْأَنْصَارِ فَصَلَّاهُمَا فَأَرْسَلْتُ إِلَيْهِ الْخَادِمَ فَقُلْتُ قُومِي إِلَى جَنْبِهِ فَقُولِي تَقُولُ أُمُّ سَلَمَةَ يَا رَسُولَ اللَّهِ أَلَمْ أَسْمَعْكَ تَنْهَى عَنْ هَاتَيْنِ الرَّكْعَتَيْنِ فَأَرَاكَ تُصَلِّيهِمَا فَإِنْ أَشَارَ بِيَدِهِ فَاسْتَأْخِرِي فَفَعَلَتِ الْجَارِيَةُ فَأَشَارَ

بِيَدِهِ فَاسْتَأْخَرَتْ عَنْهُ فَلَمَّا انْصَرَفَ قَالَ يَا بِنْتَ أَبِي أُمَيَّةَ سَأَلْتِ عَنِ الرَّكْعَتَيْنِ بَعْدَ الْعَصْرِ إِنَّهُ أَتَانِي أُنَاسٌ مِنْ عَبْدِ الْقَيْسِ بِالْإِسْلَامِ مِنْ قَوْمِهِمْ فَشَغَلُونِي عَنِ الرَّكْعَتَيْنِ اللَّتَيْنِ بَعْدَ الظُّهْرِ فَهُمَا هَاتَانِ [ر:١١٧٦]

[٤١١٣] حَدَّثَنِي عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ الْجُعْفِيُّ حَدَّثَنَا أَبُو عَامِرٍ عَبْدُ الْمَلِكِ حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ هُوَ ابْنُ طَهْمَانَ عَنْ أَبِي جَمْرَةَ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ أَوَّلُ جُمُعَةٍ جُمِّعَتْ بَعْدَ جُمُعَةٍ جُمِّعَتْ فِي مَسْجِدِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي مَسْجِدِ عَبْدِ الْقَيْسِ بِجُوَاثَى يَعْنِي قَرْيَةً مِنَ الْبَحْرَيْنِ [ر:٨٥٢]

وفد عبدالقيس په كوم سن كښې راغې؟: عبدالقيس ډيره لويه قبيله وه.د بحرين اوسيدونكى وو.[1] ددوى وفد د رسول الله ﷺ په خدمت كښې حاضرشو.دا په كوم سن كښې حاضرشو. په دې باره كښې اختلاف دې.

① د واقدى، قاضى عياض، او د حافظ ابن تيميه رحمه الله رائې داده.چه دا وفد د نبى عليه السلام په خدمت كښې ٨ھ كښې راغلې دې.(1)

② د اكثرو اهل مغازى په نزد دا وفد د نبى عليه السلام په خدمت كښې ٩ھ كښې حاضر شوې وو.د ابن اسحاق، ابن هشام، او خليفه بن خياط هم دا رائې ده.(2)

③ ابوحاتم او د تاريخ خميس مصنف ددې وفد راتګ په ١٠ھ كښې ګرخولې دې. (3)

دا ټول حضرات په دې خبره تقريباً متفق دى.چه دا وفد د نبى عليه السلام په خدمت كښې يوځل راغلې دې.خو حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائيلى دى.چه دا وفد د نبى عليه السلام په خدمت كښې دوه خله راغلې دې.يوځل د فتح مكې نه وړاندې په ٥ھ كښې، يا ددې نه هم وړاندې راغلې دې. او په دويم ځل ددې حاضرى د فتح مكې نه پس ٩ھ كښې شوې دې.په ړومبى ځل وفد كښې ديارلس يا څوارلس سړى وو.او په دويم ځل دا وفد په څلويښتو سړو باندې مشتمل وو.(4)

دوه ځل ددې وفد د راتلو دليل دمسند احمد او مصنف ابن ابى شيبه هغه روايت دې.چه په هغې كښې دى.چه كله دا وفد د رسول الله ﷺ په خدمت كښې ٩ھ كښې حاضر شو. نو نبى عليه السلام اوفرمائيل.«مالى اراكم قد تغيرت الوانكم»دا څه خبره ده.چه زه ګورم.چه ستاسو رنګونه بدل شوى دى.ددې نه معلوميږى.چه رسول الله ﷺ هغوى مخكښې ليدلى وو.

په فيض البارى كښې علامه انورشاه كشميرى رحمه الله طرف ته منسوب كړې شوى ليكلى شوى دى. چه دا وفد په ړومبى ځل ٦ھ كښې او په دويم ځل ٨ھ كښې راغلې دې.د ٨ھ خبره خو صحيح ده.چه بعضې اهل سير دا اختيار كړې دې.خو په ٦ھ كښې ددې وفد د راتګ ذكر چاهم نه دې كړې.داخو يا دحضرت شاه صاحب رحمه الله نه تسامح (چشم پوشى) شوې ده.او يا د

---

1) فتح البارى (٨٥/٨) وعمدة القارى (٢٠/١٨)_

مرتب نه سهوه شوې ده.چه هغه ،،السنة الخامسة،، لره ،،السنة السادسة،، اوګنړو.اووې لیکلو.(٥)

داوفدچه کله درسول الله ﷺ په خدمت کښې په رومبی ځل حاضرشو.نونبی علیه السلام اوفرمائیل.

((مرحباً بالقوم غیر خزایا ولا ندامی)) مرحبا دې وی هغه قوم ته چه هغه نه رسوا شو.او نه پښیمانه او شرمنده شو.یعنی هغه پخپله راغلل.او پخپل شوق او د زړه په خوشحالئ ئې اسلام قبول کړو.په جنګ او جهاد سره مسلمانان نه شو.چه هغوی ذلیله او پښیمانه شوې وې.نبی کریم ﷺ ته د وفد شریکانو عرض اوکړو.چه زمونږ او ستاسو په منځ کښې قبیله مضر اباده ده.هغوی سره زمونږ دشمنی ده.مونږ صرف د حرمت په میاشتو کښې ستاسو خدمت کښې حاضریدې شو.چه په دغه میاشتو کښې هغه خلق د لوټ مار او قتل وقتال نه د عربو د عام دستور مطابق بندیږی.په دې وجه تاسو مونږ ته یو داسې جامع عمل اوښایئ.چه په هغې باندې عمل کولو سره مونږ جنت ته داخل شو.او د ښار اوسیدونکو ته هم دهغې دعوت ورکړو.رسول الله ﷺ اوفرمائیل.زه تاسو ته د څلورو څیزونو حکم درکوم.او د څلورو څیزونو نه مو منع کوم.چه دهغې تفصیل په وړیسې روایت کښې راروان دې.

د وفد عبدالقیس د راتلو سبب: د رسول الله ﷺ په خدمت کښې ددې وفد د حاضریدو په باره کښې اصحابو د سیردا واقعه لیکلې ده.چه د قبیله عبدالقیس سردار منذر بن عائذ خپله لور منقذ بن حیان ته ورکړې وه.منقذ بن حیان د تجارت په غرض سره مدینې منورې ته راغې.دا دهجرت نه روستو زمانه وه.منقذ یو ځائې کښې ناست وو.اتفاقاً نبی علیه السلام هغه طرف ته تیریدو.منقذ چه نبی علیه السلام اولیده.نو اودریده.رسول الله ﷺ تپوس اوکړو .څوك یې؟ عرض ئې اوکړو.منقذ بن حیان یم.رسول الله ﷺ دهغه نه دخیرت پوښتنه اوکړله.او دهغه د قبیلې په شریفانوکښې ئې د هریو نوم واخستۀ.او د حالاتو تپوس ئې ترې اوکړو.ددې په وجه منقذ بن حیان دومره متاثره شو.چه مسلمان شو.د قرآن شریف څه حصه سورة فاتحه او سورة علق وغیره ئې زده کړل.کله چه خپل وطن ته تلو.نو نبی علیه السلام د قبیلې د سردرانو په نوم دهغه په لاس خطونه اولیګل

قبیلې ته چه اورسیده.نو منقذ بن حیان خپل اسلام ښکاره نه کړو.البته مونځ به ئې کوو.او

.....دتیرمخ حاشیه] (١) شرح مسلم للنووی(٣٤\١) کتاب الایمان، باب الامربالایمان بالله.....)_

(٢) سیرة ابن هشام مع الروض الانف (٣٤٠\٢) وطبقات ابن سعد(٣١٤\١) والبدایة والنهایة(٤٦\٥)_

(٣) د ابوحاتم ابن حبان قول مې د یو درجن نه زیات ممکنو مراجعو کښې تلاش کړو.خو ملاؤ نه شو.البته حافظ ابن حجر په الاصابه کښې د واقدی په حوالې سره ١٠ھ کښې د وفد عبدالقیس راتګ ذکرکړې دې.اوګورئ! لامع الدراری(٢٣\٣) کتاب الجمعة او مصنف د تاریخ خمیس هم په ١٠ھ کښې ددې وفد راتګ بیان کړې دې.اوګورئ! تاریخ الخمیس (١٩٤\٢)_

(٤) فتح الباری (٨٥\٨)_

(٥) فیض الباری(١٥٥\١) کتاب الایمان ، باب اداء الخمس من الایمان)_

قران به ئې لوستلو.دهغه ښځې خپل پلار منذر ته ددې ذکر اوکړو. چه زما دخاوند منقذ خو دې څل څه عجیبه حالت جوړشوې دې.په خاصو وختونو کښې هغه مخ لاسونه وینځی.او بیا مخ په قبله اودریږی.ټیټیږی.او سجده کوی. منذر خپل زوم سره ملاو شو.په دې باره کښې خبره اوشوه.منقذ هغه ته پوره قصه واوروله.په تفصیل اوریدو سره منذر بن عائذ هم مسلمان شو.دهغه د اسلام راوړلو نه پس منقذ بن حیان د رسول الله ﷺ خط هغه ته ورکړو. منذرد قبیلې خلقوته هغه خط واورولو.چه په هغې کښې هغوی ته داسلام دعوت ورکړې شوې وو.نو پوره قبیله مسلمانه شوه.او د نبی علیه السلام په خدمت کښې ئې دحاضریدو اراده اوکړله.(۱)

کله چه دغه خلق مدینې منورې ته نزدې شو.نو رسول الله ﷺ صحابو ته اوفرمائیل.چه تاسو ته وفد عبدالقیس راروان دې.چه دا د اهل مشرق غوره خلق دی.(۲) او په هغوی کښې منذر بن عائذ اشج عصری هم دې.کله چه وفد په مدینه منوره کښې مسجد نبوی ته راورسیدو.نو د وفد نور شریکان نبی علیه السلام سره د ملاقات په شوق کښې د سورلو نه په جلتۍ سره راکوزشو.اوپه خدمت کښې حاضرشو.خو د وفد امیر منذر بن عائذ اشج په آرام راکوز شو.مخکښې ئې خپله سورلۍ اوتړله.بیا ئې د ټولو ملګرو سامان یوځائې کښې جمع کړو.او بیا صفا کپړې راواخستلې.او وائې غوستلې.ددې نه پس د رسول الله ﷺ په خدمت کښې حاضرشو.نبی علیه السلام ورته اوفرمائیل.په تاکښې دوه خویونه داسې دی.چه هغه الله او دهغه رسول ﷺ خوښوی.عقل او وقار،عرض ئې اوکړو.دا دواړه خویونه په ماکښې فطری دی اوکه مصنوعی دی.نبی علیه السلام اوفرمائیل.بلکه ته الله تعالی هم په دې خویونو باندې پیدا کړې یې.نواشج اوونیل.«الحمد لله الذی جبلنی علی خلقتین یحبهما الله ورسوله»(۳)

قوله: حدثنی اسحاق....: حضرت ابوجمره رحمه الله فرمائی.چه ما حضرت ابن عباس رضی الله عنهما ته اوونیل.چه ما سره یوه چاټۍ ده.چه په هغې کښې زما دپاره نبیذ جوړولې شی.هغه نبیذ د خوږیدو په حالت کښې زه څکم.په هم هغه چاټۍ کښې هغه پراته وی.که زه دهغې نه زیات اوڅکم.او بیا په ډله کښې کینم.او زیات وخته پورې کینم.نو ماته د رسوا کیدو ویره وی. یعنی کله چه زیات اوڅکم.او بیا ډیر وخته پورې مجلس کښې ناست یم.نو ماته دا خطره وی.چه چرته نشه راباندې اونه خیژی.او غلطو خبرو کولو سره زه په خلقو کښې رسوا نه شم. حضرت ابن عباس رضی الله عنهما ابوجمزه رحمه الله ته د وفد عبدالقیس حدیث واورولو.مسئله ئې هم ورته اوخودله.او دلیل ئې هم ورته اوخوده.مسئله ئې ورته دا اوخودله.چه داسې چاټۍ چه دهغې نری سوری بند وی.په هغې کښې نبیذ تیارول صحیح نه دی.او دلیل ئې دا بیان کړو.چه رسول الله ﷺ وفد عبدالقیس په دبا، حنتم، مزفت او نقیر کښې د نبیذ د استعمال نه منع کړې وو. چه په دې کښې د سکر (نشې) پیدا کیدو احتمال وی. نو تاله هم داسې چاټۍ

---

۱) فتح الملهم (۱۱/۵۲٤) دلائل النبوة للبیهقی (۵/۳۲۳)_
۲) فتح الباری(۸/۸۵)_
۳) دلائل النبوة للبیهقی(۵/۳۲۷-۳۲۸) باب وفد عبدالقیس)_

استعمالول پکار نه دی.
دې حدیث سره متعلق نور تفصیلات په کتاب الایمان کښې تیرشوی دی.
تنبیه په حاشیه کښې د قسطلانی په حوالې سره لیکلی دی.چه دا د دویم ځل حاضریدو واقعه ده.(۱) خو دا صحیح نه ده.ځکه چه روایت کښې د وفد دا قول منقول دې.چه زمونږ او ستاسو په منځ کښې مضر قبیله آباده ده.مونږ صرف د حرم په میاشتو کښې راتلې شو.د حرم د میاشتو نه علاوه په لاره کښې دهغوی د طرفه د حملې خطره وی.چه ددې نه صفا معلومیږی.چه دا د ړومبی ځل حاضریدو واقعه ده.ځکه چه کله وفد عبدالقیس په دویم ځل حاضرشوې وو.هغه وخت قبیله مضر مسلمانان شوی وو.اوهغوی د عبدالقیس او مسلمانانو په منځ کښې حائل نه وو.

بَاب وَفْدِ بَنِي حَنِيفَةَ وَحَدِيثِ ثُمَامَةَ بْنِ أُثَالٍ

بنو حنیفه په عربو کښې د یمامه مشهوره قبیله ده.د فتح مکې نه پس ددې قبیلې وفد د رسول الله ﷺ په خدمت کښې حاضرشوې وو.په دې باب کښې امام بخاری رحمه الله اول د حضرت ثمامه بن اثال رضی الله عنه هغه حدیث نقل کړې دې.په کوم کښې چه دهغه د اسلام راوړلو واقعه بیان کړې شوې ده.ددې نه پس ئې بیا د بنی حنیفه وفد سره متعلق حدیث بیان کړې دې.دحضرت ثمامه رضی الله عنه د اسلام راوړلو واقعه د فتح مکې نه وړاندې ده.خو چونکه هغه د بنی حنیفه قبیلې د سردارانو ځینې وو.په دې وجه امام دا واقعه هم دلته ذکر کړې ده.(۲)

[۴۱۱۳] حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ يُوسُفَ حَدَّثَنَا اللَّيْثُ قَالَ حَدَّثَنِي سَعِيدُ بْنُ أَبِي سَعِيدٍ أَنَّهُ سَمِعَ أَبَا هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ بَعَثَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ خَيْلًا قِبَلَ نَجْدٍ فَجَاءَتْ بِرَجُلٍ مِنْ بَنِي حَنِيفَةَ يُقَالُ لَهُ ثُمَامَةُ بْنُ أُثَالٍ فَرَبَطُوهُ بِسَارِيَةٍ مِنْ سَوَارِي الْمَسْجِدِ فَخَرَجَ إِلَيْهِ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ مَا عِنْدَكَ يَا ثُمَامَةُ فَقَالَ عِنْدِي خَيْرٌ يَا مُحَمَّدُ إِنْ تَقْتُلْنِي تَقْتُلْ ذَا دَمٍ وَإِنْ تُنْعِمْ تُنْعِمْ عَلَى شَاكِرٍ وَإِنْ كُنْتَ تُرِيدُ الْمَالَ فَسَلْ مِنْهُ مَا شِئْتَ فَتُرِكَ حَتَّى كَانَ الْغَدُ ثُمَّ قَالَ لَهُ مَا عِنْدَكَ يَا ثُمَامَةُ قَالَ مَا قُلْتُ لَكَ إِنْ تُنْعِمْ تُنْعِمْ عَلَى شَاكِرٍ فَتَرَكَهُ حَتَّى كَانَ بَعْدَ الْغَدِ فَقَالَ مَا عِنْدَكَ يَا ثُمَامَةُ فَقَالَ عِنْدِي مَا قُلْتُ لَكَ فَقَالَ أَطْلِقُوا ثُمَامَةَ فَانْطَلَقَ إِلَى نَجْلٍ قَرِيبٍ مِنَ الْمَسْجِدِ فَاغْتَسَلَ ثُمَّ دَخَلَ الْمَسْجِدَ فَقَالَ أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللَّهِ يَا مُحَمَّدُ وَاللَّهِ مَا كَانَ عَلَى الْأَرْضِ وَجْهٌ أَبْغَضَ إِلَيَّ مِنْ وَجْهِكَ فَقَدْ أَصْبَحَ وَجْهُكَ أَحَبَّ الْوُجُوهِ إِلَيَّ وَاللَّهِ مَا كَانَ مِنْ دِينٍ أَبْغَضَ إِلَيَّ مِنْ دِينِكَ فَأَصْبَحَ دِينُكَ أَحَبَّ الدِّينِ إِلَيَّ وَاللَّهِ مَا كَانَ مِنْ بَلَدٍ أَبْغَضُ إِلَيَّ مِنْ بَلَدِكَ فَأَصْبَحَ بَلَدُكَ

---

۱) حاشیه صحیح بخاری (۶۲۷/۲) حاشیه نمبر ۲)_
۲) فتح الباری (۸۷/۸)_

أَحَبَّ الْبِلَادِ إِلَيَّ وَإِنَّ خَيْلَكَ أَخَذَتْنِي وَأَنَا أُرِيدُ الْعُمْرَةَ فَمَاذَا تَرَى فَبَشَّرَهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَأَمَرَهُ أَنْ يَعْتَمِرَ فَلَمَّا قَدِمَ مَكَّةَ قَالَ لَهُ قَائِلٌ صَبَوْتَ قَالَ لَا وَلَكِنْ أَسْلَمْتُ مَعَ مُحَمَّدٍ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَلَا وَاللَّهِ لَا يَأْتِيكُمْ مِنَ الْيَمَامَةِ حَبَّةُ حِنْطَةٍ حَتَّى يَأْذَنَ فِيهَا النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ [ر:٤٥٠]

حضرت ابوهریره ﷺ فرمائي چه رسول الله ﷺ نجد طرف ته سواره روان کړل. هغوی لاړل.او د بنی حنیفه قبیلې یو سړی ثمامه بن اُثال ئې گرفتار کړو.هغه ئې راوسته.او د مسجد نبوی یوې ستنې سره ئې اوتړلو.رسول الله ﷺ هغه ته تشریف راوړو.او ورته ئې اوفرمائیل.«ما عندك یاثمامة؟»، ،ستا څه اراده ده اې ثُمامه!، ، ثمامه اوونیل.زما اراده د خیر ده.که تاسو ما قتل کړئ.نو تاسو به یو داسې سړې قتل کړئ.چه هغه د قتل مستحق دې.اوکه ما پرېږدئ. نو دا به په یو شکر کونکی سړی باندې ستاسو انعام او احسان وی.اوکه مال غواړئ. نو اوفرمايئ.نبی کریم ﷺ دهغه خبرې واوریدې.او خاموش لاړو.په دویمه او دریمه ورځ هم دغه سوال او جواب اوشو.په دې دوران کښې حضرت ثمامه د مسلمانانو د مانځه او دهغوی د عملونو او ژوند مشاهده کوله.ددې نه پس نبی کریم ﷺ راغې.او وې فرمائیل. ثمامه! ما ته معاف کړې.اوهغه ئې پرانیسته.او آزاد ئې کړو.

ثمامه چه آزاد شو.نو یو نزدې باغ ته لاړه.غسل ئې اوکړو.او د نبی ﷺ په خدمت کښې حاضرشو.کلمهٔ شهادت ئې اووئیله.او مسلمان شو.اووې وئیل.اې محمد (ﷺ)! په خدائې قسم! په مخ د زمکې ستاسو د مخ نه ماته هیڅ یو مخ زیات ناخوښه نه وو.خو نن ستاسو د مخ نه زیات ماته هیڅ مخ محبوب نه دې.په الله قسم! هیڅ یو دین ماته ستاسو د دین نه زیات ناخوښه نه وو.خو نن ستاسو دین ماته د ټولو نه زیات محبوب دې.ستاسو ښار ماته د ټولو نه زیات ناخوښه وو.خو نن ستاسو ښار ماته د ټولو نه زیات خوښ دې.ما عمره کول غوښتل.چه ستاسو سورو زه اونیولم.اوس ستاسو څه حکم دې؟ (عمره اوکړم اوکه نه؟) رسول الله ﷺ هغه ته زیرې ورکړو.او د عمرې اداکولو حکم ئې ورکړو.

ددې نه پس حضرت ثمامه مکې ته لاړه.قریشو اووئیل.دا صابی (بې دینه) شوې دې.هغه اووئیل.صابی شوې نه یم.بلکه زه مسلمان شوې یم.او په خدائې قسم! اوس به تاسو ته د یمامه نه د غنمو یوه دانه هم نه راځی.تردې چه رسول الله ﷺ اجازت رانکړی.هغه چه یمامه ته لاړه.نو د قریشو غله ئې بنده کړله.چه په دې سره د مکې خلق سخت پریشانه شو.او رسول الله ﷺ ته ئې د رشتهٔ دارئ واسطه ورکړله.او درخواست ئې اوکړو.نبی ﷺ ثمامه ته سفارشي خط اولیکه.چه ددوی غله مه بندوه.نو بیا هغوی غله جاری کړله.(1) حضرت ثمامه ﷺ د حضرت صدیق اکبر ﷺ په دورخلافت کښې په فتنهٔ ارتداد کښې د مرتدو د لاسه شهید شو.(2)

---

1) فتح الباری(٨٨/٨)_

2) الاصابة فی تمییز الصحابة(٢٠٣/١)_

[٤١١٥] حَدَّثَنَا أَبُو الْيَمَانِ أَخْبَرَنَا شُعَيْبٌ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي حُسَيْنٍ حَدَّثَنَا نَافِعُ بْنُ جُبَيْرٍ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ قَدِمَ مُسَيْلِمَةُ الْكَذَّابُ عَلَى عَهْدِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَجَعَلَ يَقُولُ إِنْ جَعَلَ لِي مُحَمَّدٌ الْأَمْرَ مِنْ بَعْدِهِ تَبِعْتُهُ وَقَدِمَهَا فِي بَشَرٍ كَثِيرٍ مِنْ قَوْمِهِ فَأَقْبَلَ إِلَيْهِ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَمَعَهُ ثَابِتُ بْنُ قَيْسِ بْنِ شَمَّاسٍ وَفِي يَدِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قِطْعَةُ جَرِيدٍ حَتَّى وَقَفَ عَلَى مُسَيْلِمَةَ فِي أَصْحَابِهِ فَقَالَ لَوْ سَأَلْتَنِي هَذِهِ الْقِطْعَةَ مَا أَعْطَيْتُكَهَا وَلَنْ تَعْدُوَ أَمْرَ اللَّهِ فِيكَ وَلَئِنْ أَدْبَرْتَ لَيَعْقِرَنَّكَ اللَّهُ وَإِنِّي لَأَرَاكَ الَّذِي أُرِيتُ فِيهِ مَا رَأَيْتُ وَهَذَا ثَابِتٌ يُجِيبُكَ عَنِّي ثُمَّ انْصَرَفَ عَنْهُ قَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ فَسَأَلْتُ عَنْ قَوْلِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنَّكَ أَرَى الَّذِي أُرِيتُ فِيهِ مَا أُرِيتُ فَأَخْبَرَنِي أَبُو هُرَيْرَةَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ بَيْنَا أَنَا نَائِمٌ رَأَيْتُ فِي يَدَيَّ سِوَارَيْنِ مِنْ ذَهَبٍ فَأَهَمَّنِي شَأْنُهُمَا فَأُوحِيَ إِلَيَّ فِي الْمَنَامِ أَنِ انْفُخْهُمَا فَنَفَخْتُهُمَا فَطَارَا فَأَوَّلْتُهُمَا كَذَّابَيْنِ يَخْرُجَانِ بَعْدِي أَحَدُهُمَا الْعَنْسِيُّ وَالْآخَرُ مُسَيْلِمَةُ [ر: ٣٤٢٤]

[٤١١٦] حَدَّثَنَا إِسْحَاقُ بْنُ نَصْرٍ حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنْ مَعْمَرٍ عَنْ هَمَّامٍ أَنَّهُ سَمِعَ أَبَا هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ يَقُولُ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَيْنَا أَنَا نَائِمٌ أُتِيتُ بِخَزَائِنِ الْأَرْضِ فَوُضِعَ فِي كَفِّي سِوَارَانِ مِنْ ذَهَبٍ فَكَبُرَا عَلَيَّ فَأُوحِيَ إِلَيَّ أَنِ انْفُخْهُمَا فَنَفَخْتُهُمَا فَذَهَبَا فَأَوَّلْتُهُمَا الْكَذَّابَيْنِ اللَّذَيْنِ أَنَا بَيْنَهُمَا صَاحِبَ صَنْعَاءَ وَصَاحِبَ الْيَمَامَةِ [٦٦٣٠، وانظر: ٣٤٢٤]

قوله: مسيلمه كذاب: مسيلمه د بنى حنيفه قبيلې يو سړي وو. دهغه پوره نوم مسيلمة بن ثمامة بن كبير ابن حبيب بن الحارث وو.(١) ابن اسحاق ليكلى دى. چه هغه په ١٠ھ كښې د نبوت دعوه كړې وه.(٢) د قاضى عياض رحمه الله خيال دې. چه اول هغه اسلام قبول كړې وو. ددې نه پس بيا مرتد شو. اودنبوت دعوه ئې اوكړله.(٣) هغه راغې. اووې وئيل. چه كه محمد (ﷺ) دخان نه روستو ما خپل جانشين (خليفه) جوړه وى. نو زه دهغه اتباع كوم.

قوله: وَقَدِمَهَا فِي بَشَرٍ كَثِيرٍ مِنْ قَوْمِهِ: ددې الفاظو نه ښكاره دا معلوميږى. چه هغه سره ډير لوئې جماعت راغلې وو. حالانكه د واقدى په روايت كښې دى. چه هغه سره اوولس سړى وو. په اصل كښې دهغه راتګ دوه ځله شوې دې. يوځل هغه سره اوولس سړى وو. او په دويم ځل زيات وو.(٤)

---

(١) فتح البارى (٨٩/٨)_
(٢) عمدة القارى (٢٣/١٨)_
(٣) شرح النووى لصحيح مسلم كتاب الرؤيا (٢٤/١٢)_
(٤) فتح البارى (٩٠/٨)_

قوله: فَأَقْبَلَ إِلَيْهِ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَمَعَهُ ثَابِتُ بْنُ قَيْسِ بْنِ شَمَّاسٍ: رسول الله ﷺ هغه طرف ته لاړو.او نبی علیه السلام سره حضرت ثابت بن قیس رضی الله عنه وو.
حضرت ثابت بن قیس بن شماس په خطیب الانصار سره مشهور وو.د شکل او صورت نه ئې رعب داب نه وو.خو په فصاحت او بلاغت او په جزالت کلام کښې ورته الله تعالى ډیر لوئې خصوصیت ورکړې وو.د رسول الله ﷺ په لاس کښې د کجورې د ښاخ یوه حصه وه.نبی علیه السلام لاړه.او مسیلمه کذاب ته ئې اوفرمائیل،،ته که زمانه دا څانګه اوغواړې.نو هم به ئې درنکړم،،(خلافت خو ډیر لوئې څیزدې).

قوله: وَلَنْ تَعْدُوَ أَمْرَ اللَّهِ فِيكَ وَلَئِنْ أَدْبَرْتَ لَيَعْقِرَنَّكَ اللَّهُ: او ستا په باره کښې چه د الله تعالى کومه فیصله ده.ته به هغې نه هیڅ کله هم تیر نه شې.(او د الله تعالى فیصله دهغه په باره کښې دا وه.چه هغه جهنمی نامراده او تاوانی دې) اوکه تا زما د اطاعت نه مخ واړولو.نو الله تعالى به ستا خپې ماتې کړی.یعنی هلاك او برباد به دې کړی.نوهم دغه شان اوشوه.چه الله تعالى هغه لره هلاك او برباد کړو.

قوله: وَإِنِّي لَأَرَاكَ الَّذِي أُرِيتُ فِيهِ مَا رَأَيْتُ وَهَذَا ثَابِتٌ يُجِيبُكَ عَنِّي ثُمَّ انْصَرَفَ عَنْهُ:
او ستا په باره کښې زما خیال دې.چه ته هم هغه ئې.دچا متعلق چه ماته خوب لیدلې شوې دې.او دا ثابت بن قیس رضی الله عنه به زما د طرفه تاته جواب درکوی.د رسول الله ﷺ خواهش وو.چه هغه سره خبره لړه تفصیل سره اوکړې شی.نو نبی علیه السلام دا فریضه ثابت بن قیس بن شماس رضی الله عنه ته اوسپارله.اووې فرمائیل.چه دې به تفصیل سره تاته جواب درکوی. ددې نه دا ثابته شوه.چه د اهل علمو او فاضلانو د خپلو ملګرونه په داسې قسمه معاملاتو کښې مدد حاصلول د رسول الله ﷺ سنت پاتې شوې دې.(1)
حضرت ابن عباس رضی الله عنه فرمائی.چه ما د رسول الله ﷺ ددې قول په باره کښې پوښتنه اوکړله. «انی لاراك الذی اریت فیه ما رأیت» چه ددې څه مطلب دې.نوماته حضرت ابوهریره رضی الله عنه اوفرمائیل.چه رسول الله ﷺ فرمائیلی دی.چه زه اوده ووم.نو ما اولیدل.چه زما په دواړو لاسونوکښې د سرو زرو دوه کړې (بنګړی) دی.دې حالت زه ډیر غمژن او فکرمند کړم.نو هم په خوب کښې ماته وحی اوکړې شوه.چه تاسو په دې کړو باندې پوك وکړئ.کله چه ما پوك اووهلو.نو هغه دواړه والوتل.نو ما دهغې دا تعبیر اوښکلو.چه دوه دروغژن نبیان به زما نه پس راوځی.په هغوی کښې یو اسود عنسی دې.او دویم مسیلمه دې.
عالمانو دلته دا سوال پورته کړې دې.چه په خوب کښې خپل لاس کښې د دوه کړو لیدلو سره نبی علیه السلام ته فکر ولې پیداشو؟ بعضې حضراتو وئیلی دی.چه د سرو زرو کړې دنیا ده.او

(1) زادالمعاد(۶۱۳|۳)_

دنیا سره د نبی ﷺ څه واسطه؟ نبی ﷺ فرمائیلی دی ((مالي وللدنیا؟))(۱) په دې وجه خپل لاس کښې کړو لیدلو سره نبی ﷺ ته فکر اوشو. اوبعضې حضراتوونیلی دی چه چونکه دا د ښځو زیور (ښائست) دې. د سرو د استعمال څیز نه دې. په دې وجه نبی ﷺ ته فکر شو.(۲) والله اعلم.

کله چه نبی ﷺ په هغې پوکې اووهلو. اوهغه دواړه کړې والوتلې. په دې کښې دې خبرې طرف ته اشاره وه. چه لکه څنګه بې وزنه او بې حقیقته څیز په معمولی پوکی او توجه سره ختمیږی. او زائل کیږی. په دې وجه به نبی ﷺ هغه دواړو دروغژنو نبیانو ختمولو طرف ته معمولی شان توجه اوفرمائی. نو هغوی دواړه به ختم شی.(۳)

یو اشکال: په دې روایت باندې اشکال کیږی. چه په دې کښې دی. ((فأولتهما كذابين، يخرجان بعدی)) رسول الله ﷺ اوفرمائیل. چه ما دهغه دواړو کړو نه دا تعبیر واخستلو. چه زما نه پس به دوه دروغژن نبیان ښکاره کیږی. یو اسود عنسی او دویم مسیلمه کذاب، حالانکه دا دواړه د نبی ﷺ نه پس نه، بلکه د نبی ﷺ په ژوند کښې ښکاره شوی وو؟

ددې اشکال جواب ورکولوکښې بعضې حضراتو وئیلی دی. چه د ،،بعدی،، نه مراد ،،بعد موتی،، نه دې. بلکه ددې نه مراد ،،بعد نبوتی،، دې.(۴)

بعضې حضراتو یو بل جواب ورکړې دې. چه د نبی ﷺ ددې جملې مطلب دادې. چه زما دوفات نه پس به دهغوی د نبوت د دعوې شهرت اوشی. اګرچه ظهور دهغوی د نبی ﷺ په ژوند کښې اوشی. خو دهغې مشهورتیا به روستو کیږی.(۵) خو دا جواب څکه ضعیف دې. چه اسود عنسی خو د نبی ﷺ په ژوند کښې قتل کړې شوې وو. دهغه د نبوت مشهورتیا د نبی ﷺ د وفات نه پس اونشوه. په دې وجه ړومبۍ توجیه راجح ده.

فائده: مسیلمه کذاب د رسول الله ﷺ زیارت کړې دې اوکه نه؟: مسیلمه کذاب د رسول الله ﷺ زیارت کړې دې اوکه نه؟ د بخاری د مذکوره روایت نه معلومیږی. چه هغه د نبی ﷺ زیارت کړې دې. او نبی ﷺ دهغه سره خبرې هم کړې دی.

محمد بن اسحاق روایت نقل کړې دې. په هغې کښې دی. چه د رسول الله ﷺ په خدمت کښې کله د بنی حنیفه وفد راغې. په هغې کښې مسیلمه کذاب هم وو. خو هغه دتکبر په وجه د نبی ﷺ په خدمت کښې حاضرنه شو. بلکه د وفد باقی شریکانو د نبی ﷺ په خدمت کښې حاضری ورکړله. او دې دهغوی د سامان وغیره د حفاظت دپاره روستو پاتې شوې

---

۱) الحدیث اخرجه الترمذی فی کتاب الزهد (۵۸۸\٤) عن عبدالله بن مسعود رضی الله عنه. قال نام رسول الله ﷺ علی حصیر فقام وقد اثر فی جنبه، فقلنا یا رسول الله! لو اتخذنا لک وطاء، فقال مالی وللدنیا ما انا فی الدنیا الا کراکب، استظل تحت شجرة ثم راح وترکها)_

۲) فتح الباری (۱۲\٤۲٤) کتاب التعبیر، باب النفخ فی المنام)_

۳) فتح الباری (۱۲\٤۲٤) کتاب التعبیر)_

٤) فتح الباری (۱۲\٤۲٤) کتاب التعبیر، باب النفخ فی المنام)_

۵) شرح صحیح مسلم للنووی (۱۲\۲٤٤) کتاب التعبیر، باب رؤیا النبی ﷺ)_

وو.(۱) حافظ ابن حجر رحمه الله اګرچه ددې روايت تضعيف کړې دې.(۲) خو دواړه روايتونه په دې طريقه جمع کيدې هم شی.چه د بخارى په روايت کښې په دويم ځل د مسيلمه کذاب د راتلو ذکردې.او د محمد بن اسحاق په روايت کښې په ړومبى ځل دهغه د راتلو واقعه بيان کړې شوې ده.او دا خبره مخکښې بيان کړې شوې ده.چه دا سړې دوه خله وفد سره راغلې دې.

علامه انورشاه کشميرى رحمه الله د محمد بن اسحاق روايت ته ترجيح ورکړې ده.اووئيلى ئې دى.چه دې لعين ته د نبى عليه السلام زيارت نه دې نصيب شوې.(۳)

خوښکاره داده.چه د بخارى د روايت په مقابله کښې د محمد بن اسحاق روايت ته ترجيح نشى ورکړې کيدې.او حافظ د محمد بن اسحاق د روايت تضعيف هم کړې دې.په دې وجه مولانا بدرعالم ميرټهى رحمه الله فرمائيلى دى.چه په اصل کښې مولانا انورشاه کشميرى رحمه الله د رسول الله صلى الله عليه وسلم سره د انتهائى درجې محبت او د عظمت د جذبې نه مغلوبه شوې دې.او د ابن اسحاق روايت ته ئې ترجيح ورکړې ده.يعنى هغه دا خبره نه خوښوى.چه داسې بد بخته سړې د نبى کريم صلى الله عليه وسلم په خدمت کښې حاضرشى.(۴)

[۴۱۱۷] حَدَّثَنَا الصَّلْتُ بْنُ مُحَمَّدٍ قَالَ سَمِعْتُ مَهْدِيَّ بْنَ مَيْمُونٍ قَالَ سَمِعْتُ أَبَا رَجَاءٍ الْعُطَارِدِيَّ يَقُولُ كُنَّا نَعْبُدُ الْحَجَرَ فَإِذَا وَجَدْنَا حَجَرًا هُوَ أَخْيَرُ مِنْهُ أَلْقَيْنَاهُ وَأَخَذْنَا الْآخَرَ فَإِذَا لَمْ نَجِدْ حَجَرًا جَمَعْنَا جُثْوَةً مِنْ تُرَابٍ ثُمَّ جِئْنَا بِالشَّاةِ فَحَلَبْنَاهُ عَلَيْهِ ثُمَّ طُفْنَا بِهِ فَإِذَا دَخَلَ شَهْرُ رَجَبٍ قُلْنَا مُنَصِّلُ الْأَسِنَّةِ فَلَا نَدَعُ رُمْحًا فِيهِ حَدِيدَةٌ وَلَا سَهْمًا فِيهِ حَدِيدَةٌ إِلَّا نَزَعْنَاهُ وَأَلْقَيْنَاهُ شَهْرَ رَجَبٍ وَسَمِعْتُ أَبَا رَجَاءٍ يَقُولُ كُنْتُ يَوْمَ بُعِثَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ غُلَامًا أَرْعَى الْإِبِلَ عَلَى أَهْلِي فَلَمَّا سَمِعْنَا بِخُرُوجِهِ فَرَرْنَا إِلَى النَّارِ إِلَى مُسَيْلِمَةَ الْكَذَّابِ

ابو رجاء د بنو عطارد قبيلې سره تعلق لرى. دده نوم عمران بن ملحان دې.د نبى کريم صلى الله عليه وسلم په زمانه کښې ئې اسلام راوړلې وو.خو د نبى عليه السلام په خدمت کښې ورته د حاضريدو سعادت حاصل نه شو.(۵) روستو بيا دې سره د خپلې پوره قبيلې د مسيلمه کذاب په مددګارو کښې شامل شوې وو.خو الله تعالى هغه ته دوباره د اسلام هميشه سعادت ورنصيب کړو.او مسلمان شو.(۶)

دې فرمائى.چه مونږ به دکاڼو عبادت کولو.کله چه به مونږ ته يوکاڼړې د مخکښې کاڼړې نه ښه ملاؤ شو.نوهغه ته به مو ترجيح ورکوله.يعنى دهغې عبادت به مو شروع کولو.او

۱) سيرة ابن هشام (۲۲۳\۴) قدوم وفد بنى حنيفة ومعهم مسيلمة الكذاب)_

۲) فتح البارى(۸۹\۸)_

۳) فيض البارى(۱۲۲\۴)_

۴) البدرالسارى حاشيه فيض البارى(۱۲۲\۴)_

۵) عمدة القارى(۲۵\۱۸)_

۶) ابورجاء عطاردى يوسل اوسل کالو نه زيات عمرئې بيا موندو.او د هشام بن عبدالملک په دورخلافت کښې وفات شو.حالاتو دپاره اوګورئ! الاستيعاب لابن عبدالبر(۲۳\۲-۲۶)_

مخكښې به مو پريخودلو.اوكه په داسې ...ئې كښې به وو.چه هلته به كانړى نه وو.نو مونږ به دخاورو يو ډيرې جوړ كړو.او چيلۍ به مو راوستله.د خاورو په دغه ډيرى به مو اولوشله.او بيا به مو د دغه ډيرى طواف كولو.

حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائيلى دى.چه په خاوره به ئې پۍ څكه لوشل.چه دا كلكه شى.(١) خو علامه كرمانى رحمه الله فرمائى.چه په حقيقت كښې به دغه خلقو د خاورو دغه ډيرى سره نزدې د چيلۍ پۍ لوشل.او بيا به ئې دهغې صدقه كوله.په حقيقت كښې د چيلۍ پۍ لوشل او په خاوره باندې اچول مراد نه دى.(٢)

قوله: فَإِذَا دَخَلَ شَهْرُ رَجَبٍ قُلْنَا مُنَصِّلُ الْأَسِنَّةِ فَلَا نَدَعُ رُمْحًا فِيهِ حَدِيدَةٌ وَلَا سَهْمًا فِيهِ حَدِيدَةٌ إِلَّا نَزَعْنَاهُ وَأَلْقَيْنَاهُ شَهْرَ رَجَبٍ: كله چه به د رجب مياشت داخله شوه.نومونږ به وئيل.چه دا مياشت د نيزو جدا كونكې مياشت ده.نوكومه نيزه او غشې چه به داسې وو.چه په هغې كښې به د اوسپنې پلكې لګيدلې وو.مونږ به هغه اوبنكلو.او د پوره رجب دپاره به مو غورځولو.

قوله: فلما سمعنا بخروجه فررنا الى مسيلمة الكذاب: بيا چه كله مونږ د رسول الله ﷺ د ښكاره كيدو خبره واوريده.نو مونږ اور طرف ته يعنى دمسيلمه كذاب طرف ته اوتختيدو. (او دهغه اطاعت مو قبول كړو) دخروج نه د فتح مكې په وخت قريشو باندې غلبه مرادده.(٣)

ددې آخرى جملې په مناسبت سره امام بخارى رحمه الله دا حديث په دې باب كښې ذكر كړې دې.

بَابُ قِصَّةِ الْأَسْوَدِ الْعَنْسِيِّ

د نبى كريم ﷺ د طرفه په صنعاء يمن باندې يو عامل حضرت باذان رضي الله عنه مقرر وو. اسود عنسى هم په دغه علاقه كښې اوسيده.هغه سره دوه شيطانان اوسيدل.د يو نوم ،،سحيق،، وو. او د دويم نوم ،،شقيق،، وو.دغه دواړو شيطانانو به اسود ته خبرونه خودل.دغه خبرونه به هغه د خلقو په وړاندې بيانول.په دې طريقه يو ډير لوئې جال خور كړې وو.او يو لوئې جماعت هغه طرف ته مائل شوې وو.او هغه سره ملګرې شوې وو.(٤)

كله چه دحضرت باذان رضي الله عنه وفات اوشو.نو اسود عنسى په صنعاء يمن باندې قبضه اوكړله. او د حضرت باذان رضي الله عنه ښځې ،،مرزبانه،، سره هغه نكاح هم اوكړله.چونكه هغه ته خطره وه.

---

١) فتح البارى(٩١\٨)_

٢) شرح الكرمانى (١٩٤\١٦)_

٣) قال الحافظ ومراده بخروجه اى ظهوره على قومه من قريش بفتح مكة وليس المراد مبدأ ظهوره بالنبوة، ولا خروجه من مكة الى المدينة لطول المدة بين ذالك وبين خروج مسيلمة (و انظر فتح البارى(٩١\٨)_

٤) عمدة القارى(٢٦\١٨) وفتح البارى(٩٣\٨)_

په دې وجه به هر وخت زرو سپاهيانو دهغه په كور باندې پهره وركوله.

د اسود عنسى كار ختمولو دپاره حضرت فيروز ديلمى رضی الله عنه راغې.هغه د تولو نه مخكښې ,,مرزبانه.. سرد رابطه قائمه كړله.هغه مدد دپاره تياره شوه.نو منصوبه جوړه كړې شوه. مرزبانه يوه ورځ اسود عنسى باندې ډير شراب اوڅكول .هغه په نشه كښې بې هوشه شو. حضرت فيروز ديلمى رضی الله عنه او دهغه ملګرو د منصوبې مطابق د شا د طرفه په ديوال كښې غار اوكړو.او وردننه شو.هغه ئې اووژلو.دهغه د قتلولو نه پس دهغه ملګرى هم اوتختيدل. او الله تعالى دوباره په صنعاء باندې مسلمانانو ته غلبه وركړله.

حضرت فيروز ديلمى رضی الله عنه د نبى كريم صلی الله علیه وسلم په خدمت كښې اطلاع اوليګله.خوكله چه اطلاع اورسيده.نو نبى علیه السلام وفات شوې وو.(۱)

مسيلمه او اسود دواړو د نبى علیه السلام په ژوند كښې د نبوت دعوه كړې وه.خو نبى علیه السلام دهغوى د قتل هيڅ اقدام اونكړو.حضرت مولانا انورشاه كشميرى رحمه الله فرمائيلى دى.ددې وجه دا وه.چه چرته دا خبره مشهوره نه شى.چه نبى علیه السلام دخپل اقتدار په خاطرد نورو د شركت نه بغير د نبوت په منصب باندې قبضه كيدل غواړى.ددوى نه علاوه كه بل څوك د نبوت دعوه اوكړى.نو دې دهغه د قتل فيصله كوى.د دروغژن نبى د قتل فيصله شرعى لحاظ سره اګرچه بالكل صحيح او ټيك ده.خوپه دې عنوان سره خلق ډير بدګمانه كيدې شى.رسول الله صلی الله علیه وسلم ددې مصلحت لحاظ اوساته.او پخپله ئې هيڅ اقدام اونه كړو.دا مرتبه الله تعالى د حضرت صديق اكبر رضی الله عنه دپاره مقرركړې وه.چه هغوى په خپل دوركښې داسې ډير دروغژن نبيان جهنم ته اورسول.(۲)

[۴۳۸۱] حَدَّثَنَا سَعِيدُ بْنُ مُحَمَّدٍ الْجَرْمِيُّ حَدَّثَنَا يَعْقُوبُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ حَدَّثَنَا أَبِي عَنْ صَالِحٍ عَنْ ابْنِ عُبَيْدَةَ بْنِ نَشِيطٍ وَكَانَ فِي مَوْضِعٍ آخَرَ اسْمُهُ عَبْدُ اللَّهِ أَنَّ عُبَيْدَ اللَّهِ بْنَ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُتْبَةَ قَالَ بَلَغَنَا أَنَّ مُسَيْلِمَةَ الْكَذَّابَ قَدِمَ الْمَدِينَةَ فَنَزَلَ فِي دَارِ بِنْتِ الْحَارِثِ وَكَانَ تَحْتَهُ بِنْتُ الْحَارِثِ بْنِ كُرَيْزٍ وَهِيَ أُمُّ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَامِرٍ فَأَتَاهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَمَعَهُ ثَابِتُ بْنُ قَيْسِ بْنِ شَمَّاسٍ وَهُوَ الَّذِي يُقَالُ لَهُ خَطِيبُ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَفِي يَدِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَضِيبٌ فَوَقَفَ عَلَيْهِ فَكَلَّمَهُ فَقَالَ لَهُ مُسَيْلِمَةُ إِنْ شِئْتَ خَلَّيْنَا بَيْنَكَ وَبَيْنَ الْأَمْرِ ثُمَّ جَعَلْتَهُ لَنَا بَعْدَكَ فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَوْ سَأَلْتَنِي هَذَا الْقَضِيبَ مَا أَعْطَيْتُكَهُ وَإِنِّي لَأُرَاكَ الَّذِي أُرِيتُ فِيهِ مَا أُرِيتُ وَهَذَا ثَابِتُ بْنُ قَيْسٍ وَسَيُجِيبُكَ عَنِّي فَانْصَرَفَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ عُبَيْدُ اللَّهِ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ سَأَلْتُ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ

---

۱) عمدة القارى(۱۸\۲۶) دحضرت عروه رضی الله عنه يو روايت كښې دى.چه اسود عنسى د رسول الله صلی الله علیه وسلم د وفات نه يوه ورځ او يوه شپه مخكښې قتل كړې شو.او د وحى په ذريعه نبى علیه السلام ته دهغه د قتل اطلاع وركړې شوه.نبى علیه السلام صحابو رضی الله عنهم ته اطلاع وركړله.(فتح البارى(۸\۹۳))_

۲) فيض البارى(۱۲۳\۴)_

عَبَّاسٍ عَنْ رُؤْيَا رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الَّتِي ذَكَرَ فَقَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ ذُكِرَ لِي أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ بَيْنَا أَنَا نَائِمٌ أُرِيتُ أَنَّهُ وُضِعَ فِي يَدَيَّ سِوَارَانِ مِنْ ذَهَبٍ فَقُطِعْتُهُمَا وَكَرِهْتُهُمَا فَأُذِنَ لِي فَنَفَخْتُهُمَا فَطَارَا فَأَوَّلْتُهُمَا كَذَّابَيْنِ يَخْرُجَانِ فَقَالَ عُبَيْدُ اللَّهِ أَحَدُهُمَا الْعَنْسِيُّ الَّذِي قَتَلَهُ فَيْرُوزُ بِالْيَمَنِ وَالْآخَرُ مُسَيْلِمَةُ الْكَذَّابُ [ر:۳۴۲۴]

قوله: عَنْ ابْنِ عُبَيْدَةَ بْنِ نَشِيطٍ وَكَانَ فِي مَوْضِعٍ آخَرَ اسْمُهُ عَبْدُ اللَّهِ: دامام بخاری رحمه الله مقصد دادي.چه دلته په سند کښې د ،،ابن عبیده،، نوم مذکور نه دې.خو بل ځائې کښې دهغه نوم ،،عبدالله،، بیان کړې شوې دې.امام بخاری رحمه الله دا وضاحت ځکه اوفرمائیلو.چه د ،،عبیده بن نشیط،،یو ځوئې بل هم دې.دهغه نوم ،،موسی،، دې.اوهغه ضعیف دې.(۱) په دې وجه امام بخاری رحمه الله تصریح کړې ده.چه دلته مراد ،،عبدالله،، دې. ،،موسی،،مراد نه دې.

بَاب قِصَّةِ أَهْلِ نَجْرَانَ

[۴۱۱۹/۴۱۲۰] حَدَّثَنِي عَبَّاسُ بْنُ الْحُسَيْنِ حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ آدَمَ عَنْ إِسْرَائِيلَ عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ عَنْ صِلَةَ بْنِ زُفَرَ عَنْ حُذَيْفَةَ قَالَ جَاءَ الْعَاقِبُ وَالسَّيِّدُ صَاحِبَا نَجْرَانَ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُرِيدَانِ أَنْ يُلَاعِنَاهُ قَالَ فَقَالَ أَحَدُهُمَا لِصَاحِبِهِ لَا تَفْعَلْ فَوَاللَّهِ لَئِنْ كَانَ نَبِيًّا فَلَاعَنَّا لَا نُفْلِحُ نَحْنُ وَلَا عَقِبُنَا مِنْ بَعْدِنَا قَالَا إِنَّا نُعْطِيكَ مَا سَأَلْتَنَا وَابْعَثْ مَعَنَا رَجُلًا أَمِينًا وَلَا تَبْعَثْ مَعَنَا إِلَّا أَمِينًا فَقَالَ لَأَبْعَثَنَّ مَعَكُمْ رَجُلًا أَمِينًا حَقَّ أَمِينٍ فَاسْتَشْرَفَ لَهُ أَصْحَابُ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ قُمْ يَا أَبَا عُبَيْدَةَ بْنَ الْجَرَّاحِ فَلَمَّا قَامَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ هَذَا أَمِينُ هَذِهِ الْأُمَّةِ

[۴۱۲۰] حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ جَعْفَرٍ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ قَالَ سَمِعْتُ أَبَا إِسْحَاقَ عَنْ صِلَةَ بْنِ زُفَرَ عَنْ حُذَيْفَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ جَاءَ أَهْلُ نَجْرَانَ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالُوا ابْعَثْ لَنَا رَجُلًا أَمِينًا فَقَالَ لَأَبْعَثَنَّ إِلَيْكُمْ رَجُلًا أَمِينًا حَقَّ أَمِينٍ فَاسْتَشْرَفَ لَهُ النَّاسُ فَبَعَثَ أَبَا عُبَيْدَةَ بْنَ الْجَرَّاحِ [ر:۳۵۳۵]

[۴۱۲۱] حَدَّثَنَا أَبُو الْوَلِيدِ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ عَنْ خَالِدٍ عَنْ أَبِي قِلَابَةَ عَنْ أَنَسٍ عَنْ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ لِكُلِّ أُمَّةٍ أَمِينٌ وَأَمِينُ هَذِهِ الْأُمَّةِ أَبُو عُبَيْدَةَ بْنُ الْجَرَّاحِ [ر:۳۵۳۴]

نجران د مکې مکرمې نه یمن طرف ته اووه منزله فاصله باندې د یو لوئې ښار نوم دې.د نجران وفد د نبی کریم ﷺ په خدمت کښې دوه ځله حاضر شوې دې.یو ځلې دا وفد مکې مکرمې ته حاضرشوې دې.هغه وخت دا په شلو سړو

(۱) په اردو کښې هم حاشیه نشته.

باندې مشتمل وو.(۱) او په دویم خل ددوی وفد ۹ھ کښې راغلې دې.
دلته په روایت کښې چه ذکومې واقعې بیان دې.هغه د ۹ھ ده.هغه وخت دا وفد د ابن سعد د بیان مطابق په څوارلسو او د ابن اسحاق د روایت مطابق ۲۴ سړو باندې مشتمل وو.(۲) په دوی کښې درې لوئې سرداران وو.دلته د بخاری په روایت کښې د دووُ ذکر دې.یو،،سید،، سره مشهور وو.دهغه نوم ،،ایهم،،یا ،،شرحبیل،، وو.د جماعت ترتیب او د سورلو وغیره انتظام دده په ذمه وو.دویم ،،عاقب،، وو.دهغه نوم ،،عبدالمسیح،، وو.دا د قافلې امیر وو.دریم سردار چه دهغه ذکر د بخاری په روایت کښې نشته..ابوحارثه بن علقمه،، وو.دا دهغوی امام او مذهبی مقتدا وو.(۳)
رسول الله ﷺ هغوی ته د اسلام دعوت ورکړو.او د قرآن تلاوت ئې اوکړو.خو هغوی د اسلام قبلولو نه انکار اوکړو.نبی علیه السلام اوفرمائیل.که تاسو زما د خبرې نه انکار کوئ. نو راشئ زه تاسو سره مباهله کوم.د سورة آل عمران په آیت ﴿تَعَالَوْا نَدْعُ أَبْنَاءَنَا وَأَبْنَاءَكُمْ وَنِسَاءَنَا وَنِسَاءَكُمْ وَأَنفُسَنَا وَأَنفُسَكُمْ....﴾ کښې هم دې مباهلې طرف ته اشاره ده.(۴)دغه خلق د مباهلې دپاره تیارشو.خو سید ایهم یا عاقب اووئیل.چه که مونږه مباهله اوکړله.او دا واقعی د الله نبی وی.نو مونږ به ټول هلاك او برباد شو.نو دغه خلقو د مباهلې اراده پریخودله.او راغلل.نبی علیه السلام ته ئې عرض اوکړو.چه تاسو کوم څه جزیه وغیره په مونږ باندې لازموئ.مونږ به ئې درکوو.رسول الله ﷺ په دوه زره حلو (جوړو) باندې هغوی سره صلح اوکړله.زر جوړې په رجب کښې او زر د صفر په میاشت کښې دهغوی په ذمه لازمې کړې شوې.(۵) ابن سعد لیکلی دی.چه سید ایهم او عاقب دواړه روستو مسلمانان شو.(۶)
فائده : د مباهلې معنی: د مباهلې معنی ملاعنه ده.یعنی د یوبل دپاره د لعنت بددُعا کول. علامه دوانی شافعی رحمه الله یوه مستقل رساله د مباهلې په شرائطو باندې لیکلې ده.په هغې کښې هغوی تفصیل سره د مباهلې شرطونه بیان کړی دی.(۷)
دحضرت عبدالله بن مسعود رضی الله عنه، حضرت ابن عباس رضی الله عنهما، امام اوزاعی رحمه الله او امام شعبی رحمه الله وغیره حضراتو نه نقل د ی.چه هغوی د مباهلې دعوت ورکړو.څوك باطل پرست د حجت تمامیدو باوجود که د باطل نه د رجوع کولو دپاره نه تیاریږی.نو د مباهلې دعوت

---

۱) فتح الباری(۹۴/۸)_
۲) فتح الباری(۹۴/۸)_
۳) فتح الباری(۹۴/۸) په دلائل د بیهقی کښې دهغه نوم ابوحارثه راغلې دې.(اوګورئ! دلائل النبوة للبیهقی(۳۸۳/۵)_
۴) دلائل النبوة للبیهقی (۵۸۷/۵)_
۵) فتح الباری(۹۵/۸) وعمدة القاری (۴۷/۱۸)_
۶) فتح الباری(۹۵/۸) وطبقات ابن سعد(۳۸۵/۱)_
۷) فیض الباری(۱۲۴/۴)_

ورکولې شي.حافظ ابن حجر رحمه الله لیکلي دي.چه تجربه داده.چه د مباهلې کولو نه پس باطل پرست یوکال نه زیاته پورې ژوندې نه پاتې کیږي.هغوی دخپل ځان په باره کښې لیکلي دي.چه یو ملحد سره زما مباهله اوشوه.چه په هغه دوه میاشتې هم نه وې تیرې شوې.چه هغه مړشو.(۱)

بَابُ قِصَّةِ عُمَانَ وَالْبَحْرَيْنِ

[۴۱۲۲] حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ سَمِعَ ابْنُ الْمُنْكَدِرِ جَابِرَ بْنَ عَبْدِ اللَّهِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا يَقُولُ قَالَ لِي رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَوْ قَدْ جَاءَ مَالُ الْبَحْرَيْنِ لَقَدْ أَعْطَيْتُكَ هَكَذَا وَهَكَذَا ثَلَاثًا فَلَمْ يَقْدَمْ مَالُ الْبَحْرَيْنِ حَتَّى قُبِضَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَلَمَّا قَدِمَ عَلَى أَبِي بَكْرٍ أَمَرَ مُنَادِيًا فَنَادَى مَنْ كَانَ لَهُ عِنْدَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ دَيْنٌ أَوْ عِدَةٌ فَلْيَأْتِنِي قَالَ جَابِرٌ فَجِئْتُ أَبَا بَكْرٍ فَأَخْبَرْتُهُ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ لَوْ جَاءَ مَالُ الْبَحْرَيْنِ أَعْطَيْتُكَ هَكَذَا وَهَكَذَا ثَلَاثًا قَالَ فَأَعْطَانِي قَالَ جَابِرٌ فَلَقِيتُ أَبَا بَكْرٍ بَعْدَ ذَلِكَ فَسَأَلْتُهُ فَلَمْ يُعْطِنِي ثُمَّ أَتَيْتُهُ فَلَمْ يُعْطِنِي ثُمَّ أَتَيْتُهُ الثَّالِثَةَ فَلَمْ يُعْطِنِي فَقُلْتُ لَهُ قَدْ أَتَيْتُكَ فَلَمْ تُعْطِنِي ثُمَّ أَتَيْتُكَ فَلَمْ تُعْطِنِي ثُمَّ أَتَيْتُكَ فَلَمْ تُعْطِنِي فَإِمَّا أَنْ تُعْطِيَنِي وَإِمَّا أَنْ تَبْخَلَ عَنِّي فَقَالَ أَقُلْتَ تَبْخَلُ عَنِّي وَأَيُّ دَاءٍ أَدْوَأُ مِنَ الْبُخْلِ قَالَهَا ثَلَاثًا مَا مَنَعْتُكَ مِنْ مَرَّةٍ إِلَّا وَأَنَا أُرِيدُ أَنْ أُعْطِيَكَ وَعَنْ عَمْرٍو عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَلِيٍّ سَمِعْتُ جَابِرَ بْنَ عَبْدِ اللَّهِ يَقُولُ جِئْتُهُ فَقَالَ لِي أَبُو بَكْرٍ عُدَّهَا فَعَدَدْتُهَا فَوَجَدْتُهَا خَمْسَ مِائَةٍ فَقَالَ خُذْ مِثْلَهَا مَرَّتَيْنِ [ر:۲۱۸۳]

بحرین د قبیلهٔ عبدالقیس ښار وو.عمان هغې ته نزدې د یوښار نوم دې.رسول الله ﷺ د اسلام د دعوت دپاره حضرت عمرو بن العاص رضی الله عنه هغه طرف ته اولیګه.د عمان د بادشاه جلندی دوه ځامن وو.د یو نوم ،،جیفر،،وو.او د دویم نوم ،،عیاذ ،،وو.هغوی ته د اسلام د دعوت ورکولو هغه ته نبی علیه السلام خصوصي تاکید اوکړو. حضرت عمرو بن العاص رضی الله عنه لاړلو.او هغوی ته ئې د اسلام دعوت ورکړو.اوهغوی اسلام قبول کړو.(۲) دا د ذیقعده ۸ھ واقعه ده.ددې نه پس دغه خلق د نبی علیه السلام په خدمت کښې حاضرشو.

دلته په روایت کښې صرف د بحرین ذکردې.د عمان ذکر نشته.امام بخاری رحمه الله ته د عمان په باره کښې هیڅ یو روایت دخپل شرط مطابق ملاؤ نشو.په دې وجه ئې د بحرین روایت ذکر کړو.عمان بحرین ته نزدې واقع دې.

تنبیه:دلته چه دکوم عمان ذکردې.دا بحرین ته نزدې یو ښاردې.ددې ذکر په مختلفو روایاتو کښې ملاویږي.امام احمد بن حنبل رحمه الله یو روایت نقل کړې دې.چه نبی کریم ﷺ اوفرمائیل.

«اني لاعلم ارضاً يقال لها ،،عمان،، ينضح بناحيتها البحر، لو اتاهم رسول ما رموه بسهم ولا حجر»(۳)

---

۱) فتح الباری(۹۵/۸)_
۲) عمدة القاری(۲۹/۱۸)_
۳) فتح الباری(۹۶/۸)_

یعنی ماته یوه داسې علاقه معلومه ده.چه هغې ته،،عمان،، وائی.دهغې غاړې سره دریاب لګیدلې دې.(یعنی دریاب سره پیوست دی) که زما قاصد د عمان اوسیدونکو ته ورشی. نوهغه خلق به په هغه نه غشی اولی.او نه کاڼړی،،

یوبل ښار، عمان (په فتحې د عین او په تشدید دمیم سره) دې.کوم چه نن صباد اردن حکومت دارالسلطنت دی.متقدمین لیکی.چه دا د شام علاقې یو ښار دې.ځکه چه مخکښې دا حصه هم شام کښې شامل وه.دلته هغه مراد نه ده.(۱)

بَاب قُدُومِ الْأَشْعَرِيِّينَ وَأَهْلِ الْيَمَنِ

د اشعرینو وفد د نبی کریم ﷺ په خدمت کښې د خیبر فتح کیدو نه پس ۷ھ کښې راغلې دې.او د اهل یمن وفدپه سنة الوفود کښې یعنی ۹ھ کښې راغلې دی.(۲) خو چونکه د اشعرینو تعلق هم یمن سره دی.په دې وجه امام بخاری رحمه الله دواړه یوځائې جمع کړل.امام بخاری رحمه الله په واقعاتو بیانولو کښې لکه څنګه چه د تاریخی ترتیب لحاظ ساتی.هغه شان په بعضو واقعاتوکښې هغوی د تاریخی ترتیب رعایت هم پریخودې دې.د بل څه مناسبت په وجه ئې واقعات یو بل سره یوځائې کړی دی.

قوله: وَقَالَ أَبُو مُوسَى عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ هُمْ مِنِّي وَأَنَا مِنْهُمْ:

[ر:۲۳۵۴] نبی علیه السلام اوفرمائیل.دا خلق زما ځینې دی.او زه دهغوی نه یم.قاعده داده.چه کله دچا سره څه خاص ربط او تعلق پیدا شی.نوهغه خپل شمارلې کیږی.ددې ارشاد هم دغه معنی ده.

[۴۱۲۳] حَدَّثَنِي عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ وَإِسْحَاقُ بْنُ نَصْرٍ قَالَا حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ آدَمَ حَدَّثَنَا ابْنُ أَبِي زَائِدَةَ عَنْ أَبِيهِ عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ عَنِ الْأَسْوَدِ بْنِ يَزِيدَ عَنْ أَبِي مُوسَى رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ قَدِمْتُ أَنَا وَأَخِي مِنَ الْيَمَنِ فَمَكَثْنَا حِينًا مَا نُرَى ابْنَ مَسْعُودٍ وَأُمَّهُ إِلَّا مِنْ أَهْلِ الْبَيْتِ مِنْ كَثْرَةِ دُخُولِهِمْ وَلُزُومِهِمْ لَهُ [ر:۳۵۵۲]

حضرت ابوموسی اشعری رضی الله عنه فرمائی.چه کله مونږ د یمن نه راغلو.نو څه مودې پورې مونږ ابن مسعود رضی الله عنه او دهغه مور د اهل بیتو نه ګنړل.ځکه چه دهغوی نبی علیه السلام سره تعلق او دهغه سره حاضری داسې وه.لکه چه دخپل خاندان د خلقو او نزدې رشته دارانو وی.

[۴۱۲۴] حَدَّثَنَا أَبُو نُعَيْمٍ حَدَّثَنَا عَبْدُ السَّلَامِ عَنْ أَيُّوبَ عَنْ أَبِي قِلَابَةَ عَنْ زَهْدَمٍ قَالَ لَمَّا قَدِمَ أَبُو مُوسَى أَكْرَمَ هَذَا الْحَيَّ مِنْ جَرْمٍ وَإِنَّا لَجُلُوسٌ عِنْدَهُ وَهُوَ يَتَغَدَّى دَجَاجًا وَفِي الْقَوْمِ رَجُلٌ جَالِسٌ فَدَعَاهُ إِلَى الْغَدَاءِ فَقَالَ إِنِّي رَأَيْتُهُ يَأْكُلُ شَيْئًا فَقَذِرْتُهُ فَقَالَ هَلُمَّ فَإِنِّي رَأَيْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَأْكُلُهُ فَقَالَ إِنِّي حَلَفْتُ لَا آكُلُهُ فَقَالَ هَلُمَّ أُخْبِرْكَ عَنْ يَمِينِكَ

---

۱) فتح الباری(۹۶/۸)_

۲) فتح الباری(۹۷/۸)_

إِنَّا أَتَيْنَا النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نَفَرٌ مِنْ الْأَشْعَرِيِّينَ فَاسْتَحْمَلْنَاهُ فَأَبَى أَنْ يَحْمِلَنَا فَاسْتَحْمَلْنَاهُ فَحَلَفَ أَنْ لَا يَحْمِلَنَا ثُمَّ لَمْ يَلْبَثْ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ أُتِيَ بِنَهْبِ إِبِلٍ فَأَمَرَ لَنَا بِخَمْسِ ذَوْدٍ فَلَمَّا قَبَضْنَاهَا قُلْنَا تَغَفَّلْنَا النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَمِينَهُ لَا نُفْلِحُ بَعْدَهَا أَبَدًا فَأَتَيْتُهُ فَقُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنَّكَ حَلَفْتَ أَنْ لَا تَحْمِلَنَا وَقَدْ حَمَلْتَنَا قَالَ أَجَلْ وَلَكِنْ لَا أَحْلِفُ عَلَى يَمِينٍ فَأَرَى غَيْرَهَا خَيْرًا مِنْهَا إِلَّا أَتَيْتُ الَّذِي هُوَ خَيْرٌ مِنْهَا وتحللتها [ر: ۲۹٦۴]

دا د حضرت عثمان رضی الله عنه د خلافت د زمانې واقعه ده. چه حضرت ابوموسى اشعرى رضی الله عنه د كوفې ګورنر جوړشو. او راغې.(۱) نود جرم قبيلې هغوى ډير اكرام اوكړو. هغه داسې چه هغوى سره ئې قيام اوكړو. د هغوى عزت ئې اوساته.

قوله: فأمرلنا بخمس ذود: په دې روايت كښې دى. چه نبى عليه السلام د پنځو اوښانو حكم اوفرمائيلو. په يو بل روايت كښې د ((ثلاث ابعرة)) دريو اوښانو ذكردې. او بل يو روايت راروان دې. په هغې كښې د شپږو اوښانو ذكردې. ممكن ده. چه جدا جدا واقعات وى. او دا هم كيدې شى. چه پنځه اوښان ئې يوخاص وخت كښې وركړې وى. او يو اوښ ئې اخستې وى. اوبه هغې كښې شامل كړې وى. او يوه توجيه خو هرځائې كښې چليدې شى. چه اقل عدد د زياتو نفى نه كوى.

[د۴۱۲۵] حَدَّثَنِي عَمْرُو بْنُ عَلِيٍّ حَدَّثَنَا أَبُو عَاصِمٍ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ حَدَّثَنَا أَبُو صَخْرَةَ جَامِعُ بْنُ شَدَّادٍ حَدَّثَنَا صَفْوَانُ بْنُ مُحْرِزٍ الْمَازِنِيُّ حَدَّثَنَا عِمْرَانُ بْنُ حُصَيْنٍ قَالَ جَاءَتْ بَنُو تَمِيمٍ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ أَبْشِرُوا يَا بَنِي تَمِيمٍ قَالُوا أَمَّا إِذْ بَشَّرْتَنَا فَأَعْطِنَا فَتَغَيَّرَ وَجْهُ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَجَاءَ نَاسٌ مِنْ أَهْلِ الْيَمَنِ فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اقْبَلُوا الْبُشْرَى إِذْ لَمْ يَقْبَلْهَا بَنُو تَمِيمٍ قَالُوا قَدْ قَبِلْنَا يَا رَسُولَ اللَّهِ [ر: ۳۰۱۸]

[۴۱۲٦] حَدَّثَنِي عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ الْجُعْفِيُّ حَدَّثَنَا وَهْبُ بْنُ جَرِيرٍ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ عَنْ إِسْمَاعِيلَ بْنِ أَبِي خَالِدٍ عَنْ قَيْسِ بْنِ أَبِي حَازِمٍ عَنْ أَبِي مَسْعُودٍ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ الْإِيمَانُ هَا هُنَا وَأَشَارَ بِيَدِهِ إِلَى الْيَمَنِ وَالْجَفَاءُ وَغِلَظُ الْقُلُوبِ فِي الْفَدَّادِينَ عِنْدَ أُصُولِ أَذْنَابِ الْإِبِلِ مِنْ حَيْثُ يَطْلُعُ قَرْنَا الشَّيْطَانِ رَبِيعَةَ وَمُضَرَ [ر: ۳۱۲٦]

[۴۱۲۷\۴۱۲۹] حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ حَدَّثَنَا ابْنُ أَبِي عَدِيٍّ عَنْ شُعْبَةَ عَنْ سُلَيْمَانَ عَنْ ذَكْوَانَ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ عَنْ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَتَاكُمْ أَهْلُ الْيَمَنِ هُمْ أَرَقُّ أَفْئِدَةً وَأَلْيَنُ قُلُوبًا الْإِيمَانُ يَمَانٍ وَالْحِكْمَةُ يَمَانِيَةٌ وَالْفَخْرُ وَالْخُيَلَاءُ فِي أَصْحَابِ الْإِبِلِ وَالسَّكِينَةُ وَالْوَقَارُ فِي أَهْلِ الْغَنَمِ وَقَالَ غُنْدَرٌ عَنْ شُعْبَةَ عَنْ سُلَيْمَانَ سَمِعْتُ

---

۱) فتح البارى (۹۸\۸)۔

ذَكْوَانَ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

[۳۱۲۸] حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ قَالَ حَدَّثَنِي أَخِي عَنْ سُلَيْمَانَ عَنْ ثَوْرِ بْنِ زَيْدٍ عَنْ أَبِي الْغَيْثِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ الْإِيمَانُ يَمَانٍ وَالْفِتْنَةُ هَا هُنَا هَا هُنَا يَطْلُعُ قَرْنُ الشَّيْطَانِ

[۳۱۲۹] حَدَّثَنَا أَبُو الْيَمَانِ أَخْبَرَنَا شُعَيْبٌ حَدَّثَنَا أَبُو الزِّنَادِ عَنِ الْأَعْرَجِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ أَتَاكُمْ أَهْلُ الْيَمَنِ أَضْعَفُ قُلُوبًا وَأَرَقُّ أَفْئِدَةً الْفِقْهُ يَمَانٍ وَالْحِكْمَةُ يَمَانِيَةٌ [ر: ۳۱۲۵]

قوله: الايمان هاهنا : واشار بيده الى اليمن: نبى كريم ﷺ يمن طرف ته اشاره اوكړله.اووې فرمائيل.ايمان دلته دې.او په دويم روايت كښې دى.،،الايمان يمان،، ايمان خو يمنى دې.د ايمان نسبت يمن طرف ته دكولو دا وجه وه.چه د يمن خلق پخپله اسلام طرف ته رامخكښې شوى وو.او په ايمانى صفاتو سره ډير اوچت وو.اوكله چه يو سړې يا يوجماعت په څه خاص صفت سره په امتيازى شان سره موصوف شى.نوهغه وصف هغه سره مخصوص طور باندې ذكركولې شى.خو ددې مقصد دا هيڅ كله نه وى.چه هغه وصف په نورو كښې نشته.

قوله: والجفاء وغلظ القلوب فى الفدّادين: جفاء او د زړونو سختى په فدادينو كښې ده.

د فدادين معنى:د جفاء نه مراد د زړه سختى او د ،،غلظ القلوب،، نه مراد د زړونو غلط فهمى اوكوږوالې دې.او كيدې شى.چه د ،،غلظ القلوب،، عطف په ،،الجفاء،، باندې عطف تفسيرى وى.او د دواړو نه مراد د زړه سختى وى.والله اعلم.د ،،فدادين،، په باره كښې دوه خبرې نقل كړې شوى دى:

① فدادين د ،،فداد،، جمع ده.او فداد د ،،فديد،، نه ماخوذ دې.فديد هغه آواز ته وائى. كوم چه د څناورو والا د خپلو څناورو پاسولو، چلولو او تيز تللو دپاره كوى.([1])مطلب دادې. چه كوم خلق اوښان او څاروى ساتى.اوداوښانولكو سره شور كوى.اوچغې وهى.په هغوى كښې د زړونو سختى، كوږوالې اوكم عقل توب وى.

② دويم صورت دادې.چه فدادين د دال تخفيف سره د ،،فدان،،جمع ده.د فدان معنى ده. ،،آلة الحرث،،([2]) په دې صورت كښې به مضاف محذوف منلې شى. يعنى «الجفاء وغلظ القلوب فى اصحاب الفدادين عند اصول اذناب الابل»

قوله: من حيث يطلع قرنا الشيطان ربيعة ومضر: مشرق طرف ته اشاره ده.دا اشاره

---

[1]) عمدة القارى(۳۱۱۱۸)_

[2]) عمدة القارى(۳۱۱۱۸)_

مشرق ته ددې دپاره شوې ده.چه کوم وخت نمر راخيژی.شيطان دهغې په برابر اودريږی.او کوم خلق چه نمر ته سجدې کوی.دې دخپل ځان دهغوی د معبود په حيثيت سره د ښکاره کولو کوشش کوی.(۱)

دلته ،،قرنا الشيطان،، مبدل منه دې.او ،،ربيعة ومضر،، دهغې نه بدل دې.ربيعه او مضر دواړه ئې د شيطان ښکرې اوګرځولې.چونکه دغه وخته پورې هغې خلقو اسلام نه وو راوړلې.او په شيطانی صفاتو او حرکتونو کښې به وراندې وو.په دې وجه نبیﷺ هغوی ته ،،قرنا الشيطان،، اوفرمائيل.

قوله: حدثنا محمد بن بشار..... هم ارق افئدة والين قلوبا:داخلق په زړه نری او نرم زړه والا دی.بعضې عالمانو په ،،فؤاد،، او ،،قلب،، کښې فرق بيان کړې دې.چه ،،فؤاد،، غشاء القلب يعنی د زړه پردې ته وائی.که دغه پرده نرئ وی.نو وعظ او نصيحت په زړه باندې زر اثر کوی.اوکه هغه سخته وی.نو د نصيحت اثر زر نه کيږی.مطلب دادې.چه د يمن دخلقو زړه هم نرم دې.او د هغوی په زړه باندې پرده هم نرئ ده.(۲)

قوله: والحكمة يمانية:

د حکمت معنی: دحکمت په باره کښې مختلف اقوال علماؤ بيان کړی دی.بعضو وئيلی دی.

«الحكمة الفهم عند الله وقيل التفقه فى الدين، وقيل الاصابة فى القول والعمل»(۱) وقيل غير ذالك»

قوله: والفخر والخيلاء فى اصحاب الابل،والسكينة والوقار فى اهل الغنم:فخر او تکبر په اوښانو والا کښې دې.او عاجزی او وقار په ګډبه کښې دې.په حقيقت کښې چه صحبت دکوم څيزهم وی.په انسان باندې دهغې اثر ضرور کيږی .په اوښانو کښې د لوئې والی او تکبر صفت موجود وی.نو دهغې د صحبت په اثر سره دا صفت د اوښانو والا طرف ته هم منتقل کيږی.او چيلئ يو مسکين (عاجزه) ځناور دې.نو کوم خلق چه ګډو سره هر وخت اوسيږی.په هغوی کښې عاجزی او وقار راځی.

[۴۱۳۰] حَدَّثَنَا عَبْدَانُ عَنْ أَبِي حَمْزَةَ عَنِ الْأَعْمَشِ عَنْ إِبْرَاهِيمَ عَنْ عَلْقَمَةَ قَالَ كُنَّا جُلُوسًا مَعَ ابْنِ مَسْعُودٍ فَجَاءَ خَبَّابٌ فَقَالَ يَا أَبَا عَبْدِ الرَّحْمَنِ أَيَسْتَطِيعُ هَؤُلَاءِ الشَّبَابُ أَنْ يَقْرَءُوا كَمَا تَقْرَأُ قَالَ أَمَا إِنَّكَ لَوْ شِئْتَ أَمَرْتُ بَعْضَهُمْ يَقْرَأُ عَلَيْكَ قَالَ أَجَلْ قَالَ اقْرَأْ يَا عَلْقَمَةُ فَقَالَ زَيْدُ بْنُ حُدَيْرٍ أَخُو زِيَادِ بْنِ حُدَيْرٍ أَتَأْمُرُ عَلْقَمَةَ أَنْ يَقْرَأَ وَلَيْسَ بِأَقْرَئِنَا قَالَ أَمَا إِنَّكَ إِنْ شِئْتَ أَخْبَرْتُكَ بِمَا قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي قَوْمِكَ وَقَوْمِهِ فَقَرَأْتُ خَمْسِينَ آيَةً مِنْ سُورَةِ مَرْيَمَ فَقَالَ عَبْدُ اللَّهِ كَيْفَ تَرَى قَالَ قَدْ أَحْسَنَ قَالَ عَبْدُ اللَّهِ مَا أَقْرَأُ شَيْئًا إِلَّا وَهُوَ يَقْرَؤُهُ ثُمَّ

---

۱) عمدة القاری(۱۱۸\۳۱)_

۲) عمدة القاری(۱۱۸\۳۲) وفتح الباری(۸\۱۰۰)_

الْتَفَتَ إِلَى خَبَّابٍ وَعَلَيْهِ خَاتَمٌ مِنْ ذَهَبٍ فَقَالَ أَلَمْ يَأْنِ لِهَذَا الْخَاتَمِ أَنْ يُلْقَى قَالَ أَمَا إِنَّكَ لَنْ تَرَاهُ عَلَيَّ بَعْدَ الْيَوْمِ فَأَلْقَاهُ رَوَاهُ غُنْدَرٌ عَنْ شُعْبَةَ

حضرت علقمه رحمه الله فرمائي.چه مونږ دحضرت عبدالله بن مسعود رضي الله عنه سره ناست وو.چه په دې کښې حضرت خباب بن ارت رضي الله عنه تشریف راوړه.او حضرت ابن مسعود رضي الله عنه ته ئې اووئیل.تاسو سره ناست دا خوانان ستاسو په شان قرآن لوستلې شي؟ حضرت ابن مسعود رضي الله عنه اوفرمائیل.که تاسو غواړئ.نو زه به یوکس ته د تلاوت دپاره اووایم.وې وئیل. ضرور اووایه.حضرت ابن مسعود رضي الله عنه اوفرمائیل.اې علقمه! ته اولوله.په دې باندې د مشهور تابعي زیاد بن حدیر ورور زید بن حدیر حضرت ابن مسعود رضي الله عنه ته اووئیل.،،تاسو علقمه ته د تلاوت کولو دپاره فرمایئ.حالانکه هغه زمونږ ټولو نه بنه قاری نه دې،، نو حضرت عبدالله بن مسعود رضي الله عنه زید بن حدیر ته اوفرمائیل.

قوله: <u>أَمَا إِنَّكَ إِنْ شِئْتَ أَخْبَرْتُكَ بِمَا قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي قَوْمِكَ وَقَوْمِهِ:</u> ،،یعنی که ته غواړې.نو زه به تاته هغه حدیث واوروم.کوم چه رسول الله صلی الله علیه وسلم ستاد قوم او د علقمه د قوم په باره کښې فرمائیلې دې،،

دلته په بخاری کښې ددې حدیث ذکرنشته.په حقیقت کښې د علقمه تعلق نخع قبیلې سره وو.چه دا د یمن مشهوره قبیله ده.ا د زید بن حدیر تعلق بنو اسد سره وو.رسول الله صلی الله علیه وسلم ددې دواړو قبیلو (د نخع او بنواسد) باره کښې چه کوم حدیث بیان کړې دی.هغه امام احمد رحمه الله پخپل ..مسند،،کښې دحضرت عبدالله بن مسعود رضي الله عنه نه نقل کړې دې.چه هغوی اوفرمائیل.

قوله: <u>شهدت رسول الله صلی الله علیه وسلم یدعو لهذا الحی من النخع و یثنی علیهم حتی تمنیت انی رجل منهم:</u>([1])،،حضرت ابن مسعود رضي الله عنه فرمائي.چه زه د رسول الله صلی الله علیه وسلم په خدمت کښې حاضر ووم. نبی علیه السلام د نخع قبیلې دپاره دعا اوفرمائیله.اودهغوی تعریف ئې اوکړو. تردې چه زما خواهش پیدا شو.چه زه هم ددغه قبیلې یوکس وې،،

اودبنواسد باره کښې رسول الله صلی الله علیه وسلم اوفرمائیل((ان جهینة وغیرها خیر من بنی اسد))([2]) د بنواسد په مقابله کښې نبی علیه السلام جهینه او نورو قبیلو ته ترجیح ورکړله.نو حضرت عبدالله بن

دتیرمخ حاشیه] [1]) روح المعانی (۴۱۱۳)علامه آلوسی لیکلی دی.چه د حکمت په تفسیر کښې د عالمانو یوکم څلویښت اقوال دی.علامه نووی رحمه الله دحکمت جامع تعریف کولوکښې لیکلی دی.((والذی صفا لنا منها، ان الحکمة عبارة عن العلم المتصف بالاحکام المشتمل علی معرفة الله تعالی المصحوب بنفاذ البصیرة، وتهذیب النفس، وتحقیق الحق، والعمل به، والصد عن اتباع الهوی والباطل)) (شرح مسلم للنووی: ۵۳۱۱)_

[1]) فتح الباری(۱۰۰۸)_

[2]) فتح الباری(۱۰۰۸)_

مسعود رضي الله عنه زيد بن حدير ته مخاطب شو.اووې وئيل.
قوله: أَمَا إِنَّكَ إِنْ شِئْتَ أَخْبَرْتُكَ بِمَا قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي قَوْمِكَ وَقَوْمِهِ: په دې جملې سره هغوی د حضرت علقمه دترجيح وجه اوخودله.چه دده د قوم تعريف نبی عليه السلام فرمائيلې دې.اوستا قوم ئې خو د جهينه په مقابله کښې هم مرجوح ګرځولې دې.
حضرت علقمه فرمائی.چه بيا ما د سورة مريم د پنځوسو آياتونو تلاوت اوکړو.حضرت ابن مسعود رضي الله عنه دحضرت خباب رضي الله عنه نه تپوس اوکړو.چه تلاوت ئې څنګه اوکړو؟ هغه اووئيل.
«قد احسن»، ډيرښه تلاوت ئې اوکړو.
حضرت عبدالله بن مسعود رضي الله عنه اوکتل.چه دحضرت خباب رضي الله عنه په لاس کښې د سرو زرو ګوتمه ده.نوهغه ته ئې اوفرمائيل.لا تراوسه پورې تا دا ګوتمه نه ده غورځولې.حضرت خباب رضي الله عنه اووئيل.چه د نن نه پس به تاسو زما په لاس کښې دا ګوتمه کله هم نه وينئ.نو هغه ګوتمه هغوی اوښکله.
په دې روايت کښې دحضرت علقمه د قبيلې نخع ذکر ضمنی طور باندې په دې طريقه راغلې دې.چه حضرت ابن مسعود رضي الله عنه اوفرمائيل. «إِنْ شِئْتَ أَخْبَرْتُكَ بِمَا قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي قَوْمِكَ وَقَوْمِهِ» او نخع د يمن قبيله ده.په دې وجه امام بخاری رحمه الله دا روايت په دې باب کښې ذکرکړو.
فائده: حضرت خباب بن ارت رضي الله عنه د سرو زرو دګوتمې استعمال غالباً هغه دحرمت حديث په نهی تنزيهی باندې محمول کولو.اودا هم کيدې شی.چه د نهی حديث هغه ته نه وی رسيدلې.کله چه حضرت ابن مسعود رضي الله عنه د سرو دپاره ددې د استعمال حرمت اوخودلو.نو هغه ددې استعمال پريخوده.(¹)
حضرت علقمه رحمه الله: حضرت علقمه رحمه الله دحضرت عبدالله بن مسعود رضي الله عنه اوچتو شاګردانو ځينې وو.علامه ذهبی رحمه الله د رباح قول نقل کړې دې.چه «اذا رأيت علقمة فلا يضرك ان لاترى عبدالله»(²) يعنی که تا علقمه اوليده.نو دا خبره ستا دپاره هيڅ نقصان نه درکوی .چه تا حضرت عبدالله بن مسعود رضي الله عنه اونه ليده.او دا ځکه چه علقمه د خپل استاذ د علومو محافظ او دهغه د سيرت او کردار نمونه وه.

دحضرت علقمه وفات د يزيد په دورخلافت کښې ۶۱ھ کښې اوشو.لس کم سل کاله عمر ئې وو.(³)

---

¹) فتح البارى(۱۰۱۸)_
²) سيراعلام النبلاء (۵۵\٤)_
³) سيراعلام النبلاء (۶۱\٤)_

بَاب قِصَّةُ دَوْسٍ وَالطُّفَيْلِ بْنِ عَمْرٍو الدَّوْسِيِّ

[۴۱۳۱] حَدَّثَنَا أَبُو نُعَيْمٍ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ عَنِ ابْنِ ذَكْوَانَ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ الْأَعْرَجِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ جَاءَ الطُّفَيْلُ بْنُ عَمْرٍو إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ إِنَّ دَوْسًا قَدْ هَلَكَتْ عَصَتْ وَأَبَتْ فَادْعُ اللَّهَ عَلَيْهِمْ فَقَالَ اللَّهُمَّ اهْدِ دَوْسًا وَأْتِ بِهِمْ [ر: ۲۷۷۹]

یمن اودهغې په خواوشا علاقوکښې دوس قبیله آباده وه.ددې قبیلې دټولو نه ړومبې سړي چه هغه اسلام قبول کړو.هغه طفیل بن عمرو وو.دا د دوس قبیلې سرداراوو.قریشوسره دهغوی حلیفانه(د ملګرتیا) تعلقات وو.د هجرت نه مخکښې دې مکې مکرمې ته راغې.نو د قریشو بعضې خلقو هغه ته اووئیل.چه نن صبا په مونږ کښې یو سړې پیدا شوې دې.چه هغه ټول خلق په فتنه کښې اچولی دی.دهغه کلام ډیر ساحرانه دې.په پلار اوخوی او ښځه خاوند کښې هم جدائی راولی.په دې وجه تاسو کوشش اوکړئ.چه دهغه هیڅ خبره ستاسو غوږونو ته راونه رسي. حضرت طفیل بن عمرو لره قریشو دومره اویرولو.چه هغه په خپلو غوږونوکښې مالوچ کیخودل.چه د نبی علیه السلام څه خبره په غوږ کښې رانه شي.

یوه ورځ سحر وختې حضرت طفیل رضی الله عنه خانه کعبې ته تلې وو.هلته رسول الله ﷺ د سحر مونځ کولو،او د قرآن شریف تلاوت ئې لوستلو.هغه سوچ اوکړو.چه آخر زه عقل او پوهه لرم. په ښه او بده خبره کښې فرق کولې شم.د نبی ﷺ کلام ماله اوریدل پکاردی.که ښه وی. نو قبول به ئې کړم.اوکه بد وی.نو پرې به ئې ګدم. حضرت طفیل بن عمرو رضی الله عنه قرآن واوریده.او دومره متاثره شو.چه کله رسول الله ﷺ فارغ شو.او کورته ئې تشریف راوړه.نو حضرت طفیل هم د نبی ﷺ کورته راغې. اودټولې واقعې اورولو نه پس ئې عرض اوکړو.چه تاسو راته خپل دین پیش کړئ. نبی کریم ﷺ د اسلام تعارف اوکړو.او هغه اسلام قبول کړو.(۱)

نبی کریم ﷺ هغه لره دوس قبیلې طرف ته د اسلام دعوت ورکولو دپاره اولیګه. هغوی اووئیل.«اجعل لی آیة»اې دالله رسوله!ماته څه نخښه راکړئ.نبی ﷺ اوفرمائیل. «اللّهمّ نوّرله» اې الله! دده ته نور ورکړې.نو دهغه د سترګو په منځ کښې الله تعالی یو نور پیدا کړو.خوبیا ئې دعا اوکړه.«یا ربّ! اخاف یقولوا انه مثله» اې زما ربه! ماته یره ده.چه خلق په دې نور کتلو سره دا اونه وائی.(چه د پلار نیکونو دین پریخودو په وجه) دا مثله شو.الله ﷻ هغه نور دهغه کوړې طرف ته منتقل کړو.دهغه کوړه به په توره تیاره شپه کښې د ډیوې پشان رڼا کوله.(۲)

هغه چه لاړو.نو پخپله قبیله کښې ئې د اسلام تبلیغ شروع کړو.چه په دې سره دهغه پلار مسلمان شو.خو دهغه مور اسلام قبول نکړو.حضرت ابوهریره رضی الله عنه هم دهغه په دعوت سره اسلام قبول کړو.(۳) باقی خلقو د اسلام قبلولو نه انکار اوکړو.دې نا امیده شو.او د نبی ﷺ

---

۱) دمذکوره واقعې دپاره اوګورئ! دلائل د بیهقی(۵/۳۶۰-۳۶۱) باب قصة دوس)_

۲) فتح الباری(۱۰۲/۸)_

۳) فتح الباری(۱۰۲/۸)_

په خدمت کښې حاضرشو.او عرض ئې اوکړو.لکه څنګه چه دلته د باب په ړومبی روایت کښې راغې.«ان دوسا قد هلکت وابت فادع الله علیهم» یعنی دوس قبیله هلاکه شوه.نافرمانی ئې اوکړله.داسلام قبلولونه ئې انکار اوکړو.نو تاسو هغوی دپاره بددعا اوکړئ.رسول الله ﷺ د بددعا په ځائې دعا اوفرمائیله.«اللهم اهد دوسا وائت بهم» اې الله! دوس قبیلې ته هدایت ورکړې.اوهغوی زما خواته راولې،، ددې نه روستو الله تعالی دغه قبیلې ته هدایت ورکړو. او ۷۰ یا ۸۰ سرې د نبیﷺ په خدمت کښې حاضرشو.اسلام ئې راوړه.د دوس دا وفد په سن۷ھ کښې راغلې دې.(۱) والله اعلم.

[۴۱۳۲] حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ الْعَلَاءِ حَدَّثَنَا أَبُو أُسَامَةَ حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ عَنْ قَيْسٍ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ لَمَّا قَدِمْتُ عَلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قُلْتُ فِي الطَّرِيقِ
يَا لَيْلَةً مِنْ طُولِهَا وَعَنَائِهَا:: عَلَى أَنَّهَا مِنْ دَارَةِ الْكُفْرِ نَجَّتِ وَأَبَقَ غُلَامٌ لِي فِي الطَّرِيقِ فَلَمَّا قَدِمْتُ عَلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَبَايَعْتُهُ فَبَيْنَا أَنَا عِنْدَهُ إِذْ طَلَعَ الْغُلَامُ فَقَالَ لِي النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَا أَبَا هُرَيْرَةَ هَذَا غُلَامُكَ فَقُلْتُ هُوَ لِوَجْهِ اللَّهِ فَأَعْتَقْتُهُ [ر: ۲۳۹۳]

حضرت ابوهریره رضی الله عنه: حضرت ابوهریره رضی الله عنه فرمائی.چه کله زه د رسول الله ﷺ په خدمت کښې حاضریدو دپاره روان شوم.نو په لاره کښې ما دا شعر اوویلې.

یالیلة من طولها وعنائها . علی انها من دارة الکفر نجت

,,هائې شپې! ته ځومره اوږده یې.او ستا تکلیف څومره د برداشت نه بهردې.خو ستا دا فضیلت هم شته.چه تا ماته د دارالکفر نه نجات راکړو،،

زما غلام په لاره کښې زما نه تختیدلې وو.کله زه د رسول الله ﷺ په خدمت کښې حاضرشوم.هغه سره مې بیعت اوکړو.اوس لا زه د نبی علیه السلام سره ناستووم.چه هغه غلام رابنکاره شو.رسول الله ﷺ اوفرمائیل.ابوهریره! دا ستا غلام دې؟ ما اوویل.هغه د الله د رضا دپاره آزاد دې.

حضرت ابوهریره رضی الله عنه په سن۷ھ کښې مسلمان شوې دې.چونکه دهغه تعلق هم دوس قبیلې سره دې.(۲) په دې وجه امام بخاری رحمه الله دا روایت په دې باب کښې بیان کړو.

تنبیه: زمونږ په نسخو کښې«هولوجه الله فاعتقته» دې.د حاشیې په نسخو کښې «هوحر لوجه الله» دې.خو هغه صحیح نه دې.څکه چه دا دمحمد بن العلاء روایت دې. اوددې روایت په باره

---

۱) دلائل بیهقی(۵/۳۶۲)_

۲) دحضرت ابوهریره رضی الله عنه نوم اوریدو سره د حدیثو شوق لرونکو په زړونو کښې د محبت چینې راخوټکیږی.ددوی نه پنځه زره درې سوه او پنځه اویا احادیث منقول دی.ددوی دنوم باره کښې مختلف اقوال دی.زیات مشهور ،،عبدالرحمن بن صخر،، دې.په مدینه منوره کښې ۵۷ھ یا ۵۸ھ کښې وفات شو.(اوګورئ! عمدة القاری (۱۸/۳٤-۳۵)_

کښې امام بخاری رحمه الله په کتاب العتق صفحه ۳۴۴ کښې تصریح کړې ده.چه په دې کښې ،،هوجر،، نه دې واقع شوې.(۱)

بَاب قِصَّةِ وَفْدِ طَيِّئٍ وَحَدِيثُ عَدِيِّ بْنِ حَاتِمٍ

[۴۳۳] حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ حَدَّثَنَا أَبُو عَوَانَةَ حَدَّثَنَا عَبْدُ الْمَلِكِ عَنْ عَمْرِو بْنِ حُرَيْثٍ عَنْ عَدِيِّ بْنِ حَاتِمٍ قَالَ أَتَيْنَا عُمَرَ فِي وَفْدٍ فَجَعَلَ يَدْعُو رَجُلًا رَجُلًا وَيُسَمِّيهِمْ فَقُلْتُ أَمَا تَعْرِفُنِي يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ قَالَ بَلَى أَسْلَمْتَ إِذْ كَفَرُوا وَأَقْبَلْتَ إِذْ أَدْبَرُوا وَوَفَيْتَ إِذْ غَدَرُوا وَعَرَفْتَ إِذْ أَنْكَرُوا فَقَالَ عَدِيٌّ فَلَا أُبَالِي إِذًا

د قبیلهٔ طی وفد کوم چه د رسول الله ﷺ په خدمت کښې راغلي دي.خلیفه بن خیاط پخپل تاریخ کښې ددې خبرې تصریح کړې ده.چه دا وفد مخکښې راغلي دې.او دحضرت عدی بن حاتم رضی الله عنه حاضری د نبی علیه السلام په خدمت کښې ددې نه پس شوې ده. عدی بن حاتم رضی الله عنه په ۹ه یا ۱۰ه کښې اسلام قبول کړو.(۱) دا د مشهور جواد او سخی حاتم طائی خوئې دې.

حضرت عدی بن حاتم رضی الله عنه فرمائی.چه مونږ د حضرت عمر رضی الله عنه په دورخلافت کښې هغه ته راغلو.حضرت فاروق اعظم رضی الله عنه د وفد په کسانو کښې یویو کس ته د هغه نوم اخستلو سره رابلل شروع کړل.خوعدی بن حاتم رضی الله عنه ئې راونه غوښتلو.عدی بن حاتم رضی الله عنه چونکه د یو ډیر لوئې سردار خوئې دې.په جود او سخا کښې ډیر مشهور وو.په دې وجه دهغه خیال دا وو.چه ما لره نظر انداز کول پکار نه دی.نو هغه حضرت فاروق اعظم رضی الله عنه ته اووئیل.«اما تعرفنی یا امیرالمؤمنین؟» اې امیر المؤمنین! آیا ما نه پیژنې؟ امیرالمؤمنین جواب ورکړو.ولې نه، «اسلمت اذ کفروا ،واقبلت اذ ادبروا،ووفیت اذغدروا،وعرفت اذ انکروا»ته هغه وخت مسلمان شوې.کوم وخت چه دا خلق کافر وو.اوته هغه وخت حاضر شوې.کوم وخت چه دوی شا اوګرځوله.اوتا هغه وخت وفا اوکړله.کوم وخت چه دې خلقو دهوکه او بې وفائی اوکړله.او تا هغه وخت (اسلام) اوپیژندو.کوم وخت چه دوی د اجنبی کیدو اظهار اوکړو.

د نبی کریم ﷺ د وفات نه پس د طی قبیلې بعضې خلق مرتد شوی وو.او د زکواة ورکولو نه ئې انکارکړې وو.دغه شان ددې قبیلې ځینې خلقو په مسیلمه کذاب باندې ایمان راوړلې وو.خو حضرت عدی بن حاتم رضی الله عنه د اسلام رسۍ مضبوطه نیولې وه.او کوم خلق چه دده ماتحت وو.هغوی ئې د مرتد کیدو نه او په مسیلمه باندې د ایمان راوړلو نه منع کړل.

«واقبلت اذادبروا، ووفیت اذغدروا، وعرفت اذانکروا» نه حضرت فاروق اعظم رضی الله عنه هم دې طرف ته اشاره کړې ده.(۲) کله چه حضرت فاروق اعظم رضی الله عنه دا جمله اووئیله.نو حضرت عدی رضی الله عنه

---

۱) صحیح بخاری، کتاب العتق، باب اذا قال لعبده هولله ونوی العتق (۲۵۴۱)_

اووئيل.«فلا أبالي اذاً» بيا خو زما هيڅ پرواه نشته.يعنى هركله چه تاسو ما داسې پيژنئ.نوكه زه دې راونه غوښتم.نو هيڅ پرواه نشته.

حضرت عدى بن حاتم رضى الله عنه حضرت عدى بن حاتم رضي الله عنه د اسلام راوړلو نه وړاندې نصرانى وو.په ٩ھ يا ١٠ھ كښې ئې اسلام راوړه.د عراق په فتح كښې شريك شو.په جنګ صفين كښې دحضرت على رضي الله عنه د طرفه جنګ كولوكښې شهيد شو.يوسل اوشل كاله، يا شل كم دوه سوه كاله عمر ئې وو.(٣)

بَاب حَجَّةِ الْوَدَاعِ

امام بخارى رحمه الله ترتيب سره د سيرت واقعات ذكركوى.د سن ١ هجرى نه واخله د سن ١٠هجرى پورې د غزواتو، سرايا او وفودو ذكركولو نه پس اوس په سن١٠ھرى كښې واقع شوې د رسول الله ﷺ دهغه آخرى حج ذكركوى.كوم چه په تاريخ اسلام كښې د حجة الوداع په نوم سره مشهور دې.

د حجة الوداع څلور نومونه:ددې حج څلور نومونه دى:

① حجة الوداع ② حجة الاسلام ③ حجة التمام ④ حجة البلاغ (٤)

دې ته حجة الوداع ځكه وائى.چه په دې كښې رسول الله ﷺ خلقو ته الوداع وئيلې وه.او فرمائيلى ئې وو.«لعلى لا القاكم بعد عامى هذا» شايد ددې نه پس زما تاسو سره ملاقات اونه شى.

حجة الاسلام ورته ځكه وائى.چه دا د رسول الله ﷺ دحج فريضه وه.د حج د فرضيت نازليدو نه د اسلامى ركن كيدو په حيثيت سره نبى عليه السلام هم دا حج ادا كړو.

حجة التمام ورته ځكه وائى.چه ددې حج په موقعه باندې د قرآن شريف آيت ﴿اَلْيَوْمَ اَكْمَلْتُ لَكُمْ دِيْنَكُمْ وَاَتْمَمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَتِيْ وَرَضِيْتُ لَكُمُ الْاِسْلَامَ دِيْنًا﴾ نازل شو.

اودې ته حجة البلاغ ځكه وائى.چه نبى كريم ﷺ په دې حج كښې مختلفې خطبې ارشاد اوفرمائيلې.اودخطبو نه پس نبى عليه السلام اوفرمائيل.«الاهل بلغت، الاهل بلغت» يعنى آيا ما د الله پيغام تاسو ته اورسولو.(٥)

ددې حج دپاره دمخكښې نه اعلان شوې وو.چه دې كال به رسول الله ﷺ حج كولودپاره ځى.امام مسلم، امام ابوداؤد او ابن ماجه دحضرت جابر رضي الله عنه نه روايت نقل كړې دې.چه ددې اعلان نه پس د خلقو لوئې تعداد مدينې منورې ته راغې. ټولو د رسول الله ﷺ سره حج كول غوښتل.(١)

د تېر مخ حاشيه] (١) عمدة القارى(٣٥\١٨)_

(٢) فتح البارى(١٠٣\٨)_

(٣) الأصابة فى تمييزالصحابة(٤٦٨\٢)_

(٤) تاريخ الخميس فى احوال انفس نفيس (١٤٨\٢)_

(٥) عمدة القارى(٣٦\١٨)_

حج دپاره روانگی د ذی قعده میاشت شروع کیدو سره نبی کریم ﷺ د حج تیاری شروع کړله. او صحابو ته ئې حکم اوکړو.چه هغوی هم دحج تیاری اوکړي.په ۲۵ ذیقعده ۱۰ھ د هفتې په ورځ رسول الله ﷺ د زرګاؤ صحابو رضي الله عنهم یو عظیم الشان او مبارك جماعت دخان سره کړو.او حج دپاره مکې مکرمې طرف ته روان شو.ابن حزم وغیره د زیارت ورځ د نبی علیه السلام د وتلو خودلې ده.خو حافظ ابن کثیر دټولو روایاتو دتحقیق کولو نه پس لیکلی دی.چه د هفتې په ورځ نبی علیه السلام د مدینې منورې نه روان شوې دې.(۱) دهفتې د ماسپخین مونځ په مدینه منوره کښې کولو نه پس نبی علیه السلام روان شو.ټول ازواج مطهرات (۲)او حضرت فاطمه رضي الله عنها (۳) په دې سفر کښې ورسره وو.

د صحابو رضی الله عنهم تعداد په دې موقعه د صحابو رضي الله عنهم څومره تعداد د نبی علیه السلام سره وو.په دې باره کښې څه حتمی خبره نشی کیدې.امام ابوزرعه رحمه الله فرمائی.چه څلویښت زره ته نزدې خلق دغه وخت نبی علیه السلام سره وو.حافظ ابن قیم رحمه الله فرمائیلی دی.«ووافاه فی الطریق خلائق لایحصون»(۴) دهغوی د شمیر حقیقی تعداد نشی معلومیدې.مولانا یونس صاحب دامت برکاتهم فرمائیلی دی.چه امام نووی رحمه الله په ،،شرح مهذب،، کښې لیکلی دی. چه په حجة الوداع کښې د شرکت کونکو تعداد یولاکه څلیریښت زره وو.(۶) خو په حقیقت کښې د امام نووی رحمه الله نه په نقل کښې غلطی واقع شوې ده.اګرچه په دې نقل باندې اعتماد کولو سره د مشکواة شارحینو هم د یولاکه څلیریشتو زرو قول نقل کړې دې.(۷)

واقعه داده.چه امام نووی رحمه الله دا قول د ابوزرعه رازی رحمه الله نه نقل کړې دې.او امام ابوزرعه رازی یو لاکه څلیرشت زره تعداد نه دې خودلې.بلکه څلویښت زره تعداد ئې خودلې دې.لکه چه ابن الصلاح په ،،مقدمة علوم الحدیث،، کښې د ابوزرعه رازی پوره کلام نقل کړې دې.په هغې کښې دی.«شهد مع النبی ﷺ حجة الوداع اربعون الفاً، وشهد معه تبوك سبعون الفاً...قبض رسول الله ﷺ عن مائة الف و اربعة عشر الفاً من الصحابة ممن روی عنه وسمع منه»(۸) په دې

د تیرمخ حاشیه] (۱) صحیح مسلم، کتاب الحج، باب حجة النبی ﷺ (۳۹٤\۱) وسنن ابی داؤد، کتاب المناسك، باب صفة حجة النبی ﷺ (۱۸۲\۲) رقم الحدیث (۱۹۰۵) وسنن ابن ماجه، کتاب المناسك، باب حجة رسول الله ﷺ (۱۰۲۲\۲) رقم الحدیث (۳۰۷٤)_

(۲) البدایة والنهایة(۱۱۲\۵) زادالمعاد (۱۰۲\۲-۱۰۶)_

(۳) زاد المعاد(۱۰۶\۲)_

(۴) دلائل النبوة للبیهقی(٤۳۵\۵)_

(۵) زاد المعاد(۱۰۲\۲)_

(۶) د امام نووی رحمه الله دا قول په شرح مهذب کښې احقر ته ملاو نه شو.والله اعلم_

(۷) التعلیق الصبیح (۱۹۲\۳)_

(۸) مقدمة ابن الصلاح(۱۲۷-۱۲۸)_

کښې تصریح ده.چه دحجة الوداع په موقعه باندې رسول الله ﷺ سره څلویښت زره، غزوهٔ تبوک کښې اویا زره، او د نبی علیه السلام د وفات په وخت یو لاکه څوارلس زره صحابه رضی الله عنهم وو.چه هغوی د نبی علیه السلام نه روایت کړې دې.او د نبی علیه السلام نه ئې اوریدلی دی.

دمدینې اومکې دا سفر نهه ورځې جاری وو.او په ۴ ذی الحجه د اتوار په ورځ نبی علیه السلام مکې مکرمې ته داخل شو.د ذی قعده ۲۵ تاریخ د هفتې په ورځ د نبی علیه السلام روانګی شوې وه.خو په دې کال د ذی قعده میاشت د یوکم دیرشو وه.پنځه ورځې د ذی قعده (یعنی ۲۵، ۲۶، ۲۷، ۲۸، او۲۹)او څلور ورځې د ذی الحجې په سفرکښې تیرې شوې.(۱)

د حج ادائیګی او واپسی: په دې کال نهم ذی الحجه باندې د جمعې ورځ وه.رسول الله ﷺ په دغه ورځ د حج لوئې رکن (وقوف عرفه) اداکړو.او په میدان عرفات کښې نبی علیه السلام یوه بلیغ خطبه ورکړله.چه هغه د خطبه حجة الوداع په نوم سره مشهوره ده.چه دهغې تفصیل روستو په روایت کښې راروان دې.په لسم ذی الحجه نبی علیه السلام منی ته لاړو .او هلته نبی علیه السلام درې شپیته اوښان قربانی کړل.۳۷ اوښان حضرت علی رضی الله عنه د نبی علیه السلام د طرفه ذبح کړل.دغه شان تول سل اوښان د نبی علیه السلام د طرفه قربانی کړې شو.(۲) ددې نه پس بیا نبی علیه السلام حلق اوکړو.(سر ئې اوخرئیلو) او د ذی الحجه په څوارلسم تاریخ د صحابو رضی الله عنهم سره د مکې مکرمې نه روان شو.(۳)

[۴۳۴] حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ حَدَّثَنَا مَالِكٌ عَنْ ابْنِ شِهَابٍ عَنْ عُرْوَةَ بْنِ الزُّبَيْرِ عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا قَالَتْ خَرَجْنَا مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي حَجَّةِ الْوَدَاعِ فَأَهْلَلْنَا بِعُمْرَةٍ ثُمَّ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَنْ كَانَ مَعَهُ هَدْيٌ فَلْيُهِلَّ بِالْحَجِّ مَعَ الْعُمْرَةِ ثُمَّ لَا يَحِلَّ حَتَّى يَحِلَّ مِنْهُمَا جَمِيعًا فَقَدِمْتُ مَعَهُ مَكَّةَ وَأَنَا حَائِضٌ وَلَمْ أَطُفْ بِالْبَيْتِ وَلَا بَيْنَ الصَّفَا وَالْمَرْوَةِ فَشَكَوْتُ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ انْقُضِي رَأْسَكِ وَامْتَشِطِي وَأَهِلِّي بِالْحَجِّ وَدَعِي الْعُمْرَةَ فَفَعَلْتُ فَلَمَّا قَضَيْنَا الْحَجَّ أَرْسَلَنِي رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَعَ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ أَبِي بَكْرٍ الصِّدِّيقِ إِلَى التَّنْعِيمِ فَاعْتَمَرْتُ فَقَالَ هَذِهِ مَكَانَ عُمْرَتِكِ قَالَتْ فَطَافَ الَّذِينَ أَهَلُّوا بِالْعُمْرَةِ بِالْبَيْتِ وَبَيْنَ الصَّفَا وَالْمَرْوَةِ ثُمَّ حَلُّوا ثُمَّ طَافُوا طَوَافًا آخَرَ بَعْدَ أَنْ رَجَعُوا مِنْ مِنًى وَأَمَّا الَّذِينَ جَمَعُوا الْحَجَّ وَالْعُمْرَةَ فَإِنَّمَا طَافُوا طَوَافًا وَاحِدًا [ر:۲۹۰]

[۴۳۵] حَدَّثَنِي عَمْرُو بْنُ عَلِيٍّ حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ سَعِيدٍ حَدَّثَنَا ابْنُ جُرَيْجٍ قَالَ حَدَّثَنِي عَطَاءٌ عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ إِذَا طَافَ بِالْبَيْتِ فَقَدْ حَلَّ فَقُلْتُ مِنْ أَيْنَ قَالَ هَذَا ابْنُ عَبَّاسٍ قَالَ

---

۱) زاد المعاد (۱۰۶/۲) والبدایة والنهایة(۱۱۲/۵)_
۲) فتح الباری(۵۵۵/۳) باب لایعطی الجزار من الهدی شیئاً)_
۳) جوامع السیرة لابن حزم(۲۸۷)_

مِنْ قَوْلِ اللّٰهِ تَعَالَى ثُمَّ مَحِلُّهَا إِلَى الْبَيْتِ الْعَتِيقِ وَمِنْ أَمْرِ النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَصْحَابَهُ أَنْ يَحِلُّوا فِي حَجَّةِ الْوَدَاعِ قُلْتُ إِنَّمَا كَانَ ذٰلِكَ بَعْدَ الْمُعَرَّفِ قَالَ كَانَ ابْنُ عَبَّاسٍ يَرَاهُ قَبْلُ وَبَعْدُ

قوله: حدثني عمرو بن علي.... عن ابن عباس اذا طاف بالبيت فقد حل:
عطاء بن رباح د حضرت ابن عباس رضی الله عنهما دا ارشاد نقل کړو.چه کله سړې د بيت الله طواف کوی.نو هغه حلاليږی.نو دهغه شاګرد جريج دهغه نه سوال اوکړو.((من اين قال هذا ابن عباس؟)) يعنی ابن عباس رضی الله عنهما دا خبره دکوم ځائې نه (او دکوم دليل په بنياد باندې) کړې ده.نو عطاء اووئيل.د قرآن مجيد ددې آيت نه ئې کړې ده. ﴿ثُمَّ مَحِلُّهَآ اِلَى الْبَيْتِ الْعَتِيْقِ﴾ (١)، بيا ددې هدی رسيدو ځائې بيت العتيق يعنی بيت الله دی.،او د رسول الله صلی الله علیه وسلم ددې حکم په بنياد ئې کړې ده.چه نبی علیه السلام صحابو رضی الله عنهم ته د حجة الوداع په موقع باندې د طواف کولو نه پس د حلاليدو دپاره وئيلی وو.په دې باندې جريج اووئيل.((انما كان ذالك بعد المعرف)) يعنی د قرآن شريف آيت﴿ثُمَّ مَحِلُّهَآ اِلَى الْبَيْتِ الْعَتِيْقِ﴾کښې دهدی ذبح کولو باره کښې چه دا وئيلی شی. چه هغه به حرم کښې ذبح کيږی.دا عمل د وقوف عرفات نه روستو دې.نو عطاء اووئيل. چه حضرت ابن عباس رضی الله عنهما به دا د وقوف عرفات نه مخکښې او روستو دواړو صورتونو کښې صحيح ګڼړل.

د طواف قدوم نه پس د حلاليدو بحث: دحضرت ابن عباس رضی الله عنهما مذهب دا وو.چه د بيت الله شريف د طواف کولو نه پس سړې حلاليږی.بعضې عالمانو وئيلی دی.چه ددوی دا مذهب صرف د عمرې کونکی په باره کښې وو.چه کوم کس عمرې دپاره بيت الله ته لاړو.اوهغه طواف اوکړو.نوهغه حلاليږی.يعنی دسعی وغيره نه وړاندې هغه حلاليږی.اوبعضې عالمانو ليکلی دی.چه ددوی دا مذهب صرف دحج کونکی په باره کښې دې.چه د حج کولودپاره کله حاجی بيت الله ته اورسی.اوهغه طواف قدوم اوکړی.نوهغه حلاليږی.بهرحال که دهغه دا فتوی دعمره کونکی په باره کښې وی.اوکه دحاجی متعلق وی.خو دجمهورو خلاف دې.(٢)
حضرت ګنګوهی رحمه الله فرمائيلی دی.چه د حضرت ابن عباس رضی الله عنهما ددې فتوې داسې توجيهات ممکن دی.چه دهغې په رو سره به دهغه مذهب د جمهورو خلاف نه وی.بيا هغوی درې داسې توجيهات پيش کړی دی:

① يوه توجيه هغوی دا بيان کړې ده.چه د حضرت ابن عباس رضی الله عنهما په فتوی ((من طاف بالبيت فقد حلّ)) کښې د طواف نه مراد طواف زيارت دې.او مطلب دادې.چه حاجی کله طواف زيارت اوکړی.نوهغه حلاليږی.او ښکاره ده.چه دجمهورو هم دا مذهب دې.

---

(١) سورة الحج ٣٣_

(٢) فتح الباری(٤٧٨\١٣) كتاب الحج، باب من طاف بالبيت اذا قدم مكة)_

④ دويمه توجيه هغوى دا كړې ده.چه دهغوى دا فتوى د عمره كونكى متعلق ده. اومطلب دادې. چه عمره كونكې د طواف نه پس حلاليږى.سعى وغيره چونكه د طواف د توابعو څخه دى.په دې وجه ئې دهغې مستقل ذكر اونكړو.او مراد هم دا دې.چه طواف او توابع د طواف پوره كولو نه پس حلاليږى.

③ دريمه توجيه حضرت ګنګوهى رحمه الله دا بيان كړې ده.چه دهغوى دا فتوى د حج افراد كونكى سره متعلق ده.چه دحج افراد احرام تړونكى باندې فسخ الحج الى العمرة لازم ده. داسې سړې مخكښې د عمرې طواف كولو سره حلاليږى.ددې نه پس به بيا د حج احرام تړى.لكه چه نبى كريم ﷺ په حجة الوداع كښې هغه ټولو حضراتو ته كومو چه د حج احرام تړلې وو.حكم وركړو.چه عمره اوكړئ.او حلال شئ.دا اګرچه د جمهورو مذهب نه دې.البته ددې اصل د حديث نه ثابت دې.او امام احمد او بعضې اهل ظاهر ددې قائل دى.چه په مفرد بالحج باندې فسخ الحج الى العمرة لازم ده.(١)

خو حقيقت دادې.چه دا ټول توجيهات.هسې توجيهات دى.او د تكلف نه خالى نه دى.وجه داده.چه ټول عالمان هم دا نقل كونكى راروان دى.چه په دې مسئله كښې د حضرت ابن عباس رضي الله عنهما مسلك د جمهورو خلاف دې.(٢) تاويلات كول او دهغوى مذهب د جمهورو موافق جوړول د ((توجيه القول بما لايرضى به القائل)) د قبيل څخه دې.هم داوجه ده.چه حضرت ګنګوهى په آخر كښې پخپله فرمائيلى دى.((وبالجملة فلايخلوهذا المقام من الشبهة والاوهام))(٣)

[۴۱۳۶] حَدَّثَنِي بَيَانٌ حَدَّثَنَا النَّضْرُ أَخْبَرَنَا شُعْبَةُ عَنْ قَيْسٍ قَالَ سَمِعْتُ طَارِقًا عَنْ أَبِي مُوسَى الْأَشْعَرِيِّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ قَدِمْتُ عَلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِالْبَطْحَاءِ فَقَالَ أَحَجَجْتَ قُلْتُ نَعَمْ قَالَ كَيْفَ أَهْلَلْتَ قُلْتُ لَبَّيْكَ بِإِهْلَالٍ كَإِهْلَالِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ طُفْ بِالْبَيْتِ وَبِالصَّفَا وَالْمَرْوَةِ ثُمَّ حِلَّ فَطُفْتُ بِالْبَيْتِ وَبِالصَّفَا وَالْمَرْوَةِ وَأَتَيْتُ امْرَأَةً مِنْ قَيْسٍ فَفَلَتْ رَأْسِي [ر: ۱۴۸۴]

[۴۱۳۷] حَدَّثَنِي إِبْرَاهِيمُ بْنُ الْمُنْذِرِ أَخْبَرَنَا أَنَسُ بْنُ عِيَاضٍ حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ عُقْبَةَ عَنْ نَافِعٍ أَنَّ ابْنَ عُمَرَ أَخْبَرَهُ أَنَّ حَفْصَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا زَوْجَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَخْبَرَتْهُ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَمَرَ أَزْوَاجَهُ أَنْ يَحْلِلْنَ عَامَ حَجَّةِ الْوَدَاعِ فَقَالَتْ حَفْصَةُ فَمَا يَمْنَعُكَ فَقَالَ لَبَّدْتُ رَأْسِي وَقَلَّدْتُ هَدْيِي فَلَسْتُ أَحِلُّ حَتَّى أَنْحَرَ هَدْيِي [ر: ۱۴۹۱]

[۴۱۳۸] حَدَّثَنَا أَبُو الْيَمَانِ قَالَ حَدَّثَنِي شُعَيْبٌ عَنِ الزُّهْرِيِّ وَقَالَ مُحَمَّدُ بْنُ يُوسُفَ حَدَّثَنَا الْأَوْزَاعِيُّ قَالَ أَخْبَرَنِي ابْنُ شِهَابٍ عَنْ سُلَيْمَانَ بْنِ يَسَارٍ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ

---

١) ددې دريو وارو توجيهاتو دپاره اوګورئ! لامع الدرارى (۸/۳۸۸-۳۸۹)_
٢) تعليقات لامع الدرارى(۸/۳۸۷)_
٣) لامع الدرارى(۸/۳۹۱)_

عَنْهُمَا أَنَّ امْرَأَةً مِنْ خَثْعَمَ اسْتَفْتَتْ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي حَجَّةِ الْوَدَاعِ وَالْفَضْلُ بْنُ عَبَّاسٍ رَدِيفُ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَتْ يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنَّ فَرِيضَةَ اللَّهِ عَلَى عِبَادِهِ أَدْرَكَتْ أَبِي شَيْخًا كَبِيرًا لَا يَسْتَطِيعُ أَنْ يَسْتَوِيَ عَلَى الرَّاحِلَةِ فَهَلْ يَقْضِي أَنْ أَحُجَّ عَنْهُ قَالَ نَعَمْ [ر: ١٤٤٢]

امام بخارى رحمه الله دا روايت دلته دوؤسندونو سره ذكركړې دې.د رومبى سند الفاظ په ابواب الاستيذان كښې راروان دى.(١) دلته چه كوم متن دې.هغه د دويم سند دې.دا روايت په كتاب الحج كښې هم تيرشوې دې.(٢)

[٤١٣٩] حَدَّثَنِي مُحَمَّدٌ حَدَّثَنَا سُرَيْجُ بْنُ النُّعْمَانِ حَدَّثَنَا فُلَيْحٌ عَنْ نَافِعٍ عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ أَقْبَلَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَامَ الْفَتْحِ وَهُوَ مُرْدِفٌ أُسَامَةَ عَلَى الْقَصْوَاءِ وَمَعَهُ بِلَالٌ وَعُثْمَانُ بْنُ طَلْحَةَ حَتَّى أَنَاخَ عِنْدَ الْبَيْتِ ثُمَّ قَالَ لِعُثْمَانَ ائْتِنَا بِالْمِفْتَاحِ فَجَاءَهُ بِالْمِفْتَاحِ فَفَتَحَ لَهُ الْبَابَ فَدَخَلَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَأُسَامَةُ وَبِلَالٌ وَعُثْمَانُ ثُمَّ أَغْلَقُوا عَلَيْهِمُ الْبَابَ فَمَكَثَ نَهَارًا طَوِيلًا ثُمَّ خَرَجَ وَابْتَدَرَ النَّاسُ الدُّخُولَ فَسَبَقْتُهُمْ فَوَجَدْتُ بِلَالًا قَائِمًا مِنْ وَرَاءِ الْبَابِ فَقُلْتُ لَهُ أَيْنَ صَلَّى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ صَلَّى بَيْنَ ذَيْنِكَ الْعَمُودَيْنِ الْمُقَدَّمَيْنِ وَكَانَ الْبَيْتُ عَلَى سِتَّةِ أَعْمِدَةٍ سَطْرَيْنِ صَلَّى بَيْنَ الْعَمُودَيْنِ مِنَ السَّطْرِ الْمُقَدَّمِ وَجَعَلَ بَابَ الْبَيْتِ خَلْفَ ظَهْرِهِ وَاسْتَقْبَلَ بِوَجْهِهِ الَّذِي يَسْتَقْبِلُكَ حِينَ تَلِجُ الْبَيْتَ بَيْنَهُ وَبَيْنَ الْجِدَارِ قَالَ وَنَسِيتُ أَنْ أَسْأَلَهُ كَمْ صَلَّى وَعِنْدَ الْمَكَانِ الَّذِي صَلَّى فِيهِ مَرْمَرَةٌ حَمْرَاءُ [ر: ٣٨٨]

[٤١٤٠] حَدَّثَنَا أَبُو الْيَمَانِ أَخْبَرَنَا شُعَيْبٌ عَنِ الزُّهْرِيِّ حَدَّثَنِي عُرْوَةُ بْنُ الزُّبَيْرِ وَأَبُو سَلَمَةَ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ أَنَّ عَائِشَةَ زَوْجَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَخْبَرَتْهُمَا أَنَّ صَفِيَّةَ بِنْتَ حُيَيٍّ زَوْجَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حَاضَتْ فِي حَجَّةِ الْوَدَاعِ فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَحَابِسَتُنَا هِيَ فَقُلْتُ إِنَّهَا قَدْ أَفَاضَتْ يَا رَسُولَ اللَّهِ وَطَافَتْ بِالْبَيْتِ فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَلْتَنْفِرْ [ر: ٣٢٢]

اشكال كيږى.چه دا روايت په غزوهٔ فتح مكه كښې تيرشو.(٣) او دا واقعه هم فتح مكې سره متعلق ده.نو امام بخارى رحمه الله دا روايت دلته په حجة الوداع كښې ولې ذكركړو؟

دحجت الوداع په موقع نبى ﷺ بيت الله كښې داخل شوې وو حضرت گنگوهى رحمه الله په ،،لامع الدرارى،،كښې فرمائيلى دى.چه په دې باره كښې اختلاف دې.چه نبى كريم ﷺ د حجة الوداع په موقعه باندې بيت الله شريف ته داخل شوې وو اوكه نه؟ بعضې عالمان د داخليدو او بعضې د نه داخليدو قائل دى.امام بخارى رحمه الله د فتح مكې حديث دلته ذكركړو.اوپه دې

---

١) صحيح بخارى كتاب الاستيذان (٩٢٠/٢)_

٢) صحيح بخارى كتاب الحج باب اذا حاضت المرأة بعد ما افاضت رقم(١٧٥٧)_

٣) باب دخول النبى ﷺ من اعلى مكة رقم الحديث (٤٢٨٩) و فتح البارى (١٨/٨)_

خبره ئې تنبیه اوکړله .چه د فتح مکې سفر د بیت الله شریف د زیارت قصد او ارادې سره نه وو شوې .بلکه دا سفر نبی علیه السلام د جهاد ارادې سره کړې وو.خو ددې باوجود نبی علیه السلام په دغه موقعه باندې بیت الله شریف ته داخل شوې وو.نو د حجة الوداع سفر خو خاص د بیت الله شریف دپاره شوې وو.په دې وجه یقیناً نبی علیه السلام به د حج په موقعه باندې بیت الله شریف ته داخل شوې وی.(۱) د حجة الوداع په موقعه باندې د رسول الله ﷺ بیت الله شریف ته د داخلیدو متعلق هیڅ یو روایت امام بخاری رحمه الله ته دخپل شرط مطابق ملاؤ نشو.په دې وجه امام (بخاری رحمه الله) د فتح مکې روایت ذکر کولو سره استدلال اوکړو.

امام ابوداؤد ، امام ترمذی، او ابن ماجه رحمه الله دحضرت عائشې رضی الله عنها روایت نقل کړې دې.په دغې کښې دی.((ان النبی ﷺ خرج من عندها وهو مسرور، ثم رجع الی وهو کئیب فقال: انی دخلت البیت ولو استقبلت من امری ما استدبرت ما دخلتها،انی اخاف ان اکون قد شققت علی امتی))(۲) حضرت عائشه رضی الله عنها فرمائی.چه رسول الله ﷺ دهغې د خوانه په خوشحالئ خوشحالئ تشریف یوړه. خو کله چه واپس راغې. نو نبی علیه السلام غمژن وو.وې فرمائیل.که ماته ددې خبرې دمخکښې نه اندازه وې.د کومې اندازه چه ماته روستو اوشوه.نو زه به بیت الله شریف ته نه ووم داخل شوې. ماته ویره ددې خبرې ده.چه ما د خپل امت دپاره د مشقت سامان جوړکړو.مطلب دادې. چه روستو به خلق وائی.چه د الله نبی ﷺ بیت الله ته دننه داخل شوې وو.نو مونږ به هم داخلیږو.دغه شان به هرحاجی د حج په موقعه بیت الله ته د داخلیدو کوشش کوی.چه دهغې نه به ډیر مشکلات پیدا کیږی.

ددې روایت نه معلومه شوه.چه رسول الله ﷺ د حجة الوداع په موقعه باندې بیت الله شریف ته داخل شوې وو.اګرچه په دې کښې تصریح نشته.چه دا واقعه د حجة الوداع ده.خو چونکه حضرت عائشه رضی الله عنها فرمائی.چه نبی علیه السلام زما د خوانه تشریف اوړلې وو.او حضرت عائشه رضی الله عنها نبی علیه السلام سره د فتح مکې په موقعه باندې نه وه.دحجة الوداع په موقعه باندې وه.په دې وجه دا روایت حجة الوداع سره متعلق دې.والله اعلم.

[۴۴۰۲] حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ سُلَيْمَانَ قَالَ أَخْبَرَنِي ابْنُ وَهْبٍ قَالَ حَدَّثَنِي عُمَرُ بْنُ مُحَمَّدٍ أَنَّ أَبَاهُ حَدَّثَهُ عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ كُنَّا نَتَحَدَّثُ بِحَجَّةِ الْوَدَاعِ وَالنَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَيْنَ أَظْهُرِنَا وَلَا نَدْرِي مَا حَجَّةُ الْوَدَاعِ فَحَمِدَ اللَّهَ وَأَثْنَى عَلَيْهِ ثُمَّ ذَكَرَ الْمَسِيحَ الدَّجَّالَ فَأَطْنَبَ فِي ذِكْرِهِ وَقَالَ مَا بَعَثَ اللَّهُ مِنْ نَبِيٍّ إِلَّا أَنْذَرَ أُمَّتَهُ أَنْذَرَهُ نُوحٌ وَالنَّبِيُّونَ مِنْ بَعْدِهِ وَإِنَّهُ يَخْرُجُ فِيكُمْ فَمَا خَفِيَ عَلَيْكُمْ مِنْ شَأْنِهِ فَلَيْسَ يَخْفَى عَلَيْكُمْ أَنَّ رَبَّكُمْ لَيْسَ عَلَى مَا يَخْفَى عَلَيْكُمْ ثَلَاثًا إِنَّ رَبَّكُمْ لَيْسَ بِأَعْوَرَ وَإِنَّهُ أَعْوَرُ عَيْنِ الْيُمْنَى كَأَنَّ عَيْنَهُ عِنَبَةٌ طَافِيَةٌ أَلَا إِنَّ

---

(۱) لامع الدراری (۳۹۱/۸-۳۹۲)_

(۲) الحدیث اخرجه الترمذی، رقم(۸۷۳) فی الحج، باب ماجاء فی دخول الکعبة، وابوداؤد، رقم(۲۰۲۹) فی المناسک، باب دخول الکعبة، واخرجه ابن ماجه، رقم (۳۰۶۳) فی المناسک، باب دخول الکعبة)_

اللّٰهَ حَرَّمَ عَلَيْكُمْ دِمَاءَكُمْ وَأَمْوَالَكُمْ كَحُرْمَةِ يَوْمِكُمْ هٰذَا فِي بَلَدِكُمْ هٰذَا فِي شَهْرِكُمْ هٰذَا أَلَا هَلْ بَلَّغْتُ قَالُوا نَعَمْ قَالَ اللّٰهُمَّ اشْهَدْ ثَلَاثًا وَيْلَكُمْ أَوْ وَيْحَكُمْ انْظُرُوا لَا تَرْجِعُوا بَعْدِي كُفَّارًا يَضْرِبُ بَعْضُكُمْ رِقَابَ بَعْضٍ [ر: ١٦٥٥]

قوله: كُنَّا نَتَحَدَّثُ بِحَجَّةِ الْوَدَاعِ وَالنَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَيْنَ أَظْهُرِنَا وَلَا نَدْرِي مَا حَجَّةُ الْوَدَاعِ: يعنى دې حج ته به مونږ حجة الوداع وئيلې.خو د حجة الوداع مطلب زمونږ په پوهه كښې نه راتلو.علامه عينى رحمه الله فرمائى.چه حضرات صحابه كرام رضي الله عنهم د نبى كريم ﷺ نه ددې حج، حجة الوداع كيدل اوريدلى وو.چه ددې په وجه به هغوى دې ته حجة الوداع وئيلې.خو هغوى په دې نه وو پوهه شوى.چه په دې كښې د نبى كريم ﷺ وفات طرف ته اشاره ده.كله چه رسول الله ﷺ څه موده پس وفات شو.نوهغه وخت معلومه شوه.چه حجة الوداع هغې ته په دې وجه وئيلى شوى وو.چه په دې كښې نبى عليه السلام خلقو ته الوداع وئيلې ده. په وريسې روايت كښې د خطبه حجة الوداع ذكردې.دلته د بخارى په روايت كښې د خطبة حجة الوداع څه حصه ده.ابن هشام او ابن اسحاق د خطبة حجة الوداع اكثره حصه نقل كړې ده.

خطبه حجة الوداع: ايها الناس اسمعوا قولى فانى لا ادرى لعلى لا القاكم بعد عامى هذا بهذا الموقف ابداً، ايها الناس، ان دماءكم و اموالكم عليكم حرام الى ان تلقوا ربكم، كحرمة يومكم هذا وكحرمة شهركم هذا، وانكم ستلقون ربكم فيسألكم عن اعمالكم، وقد بلغت فمن كانت عنده امانة فليؤدها الى من ائتمنه عليها، وان كل ربا موضوع ولكن لكم رؤوس اموالكم لا تظلمون ولا تُظلمون قضى الله ان لا ربا، وان ربا عباس بن عبد المطلب موضوع كله، وان كل دم كان فى الجاهلية موضوع وان اول دمائكم اضع دم ابن ربيعة بن الحارث بن عبد المطلب...

اما بعد، ايها الناس فان الشيطان قد يئس من ان يعبد بأرضكم هذا ابداً، ولكنه ان يطع فيما سوى ذالك، فقد رضى به مما تحقرون من اعمالكم فاحذروه على دينكم.

ايها الناس! ان النسئ زيادة فى الكفر يضل به الذين كفروا يحلونه عاماً و يحرمونه عاماً، ليواطئوا عدة ما حرم الله، فيحلوا ما حرم الله و حرموا ما احل الله، وان الزمان قد استدار كهيئته يوم خلق الله السموات والارض و ان عدة الشهور عند الله اثنا عشر شهراً، منها اربعة حرم، ثلاثة متوالية و رجب مضر الذين بين جمادى و شعبان،

اما بعد، ايها الناس! فان لكم على نسائكم حقاً ولهن عليكم حقاً، لكم عليهن ان لا يوطئن فرشكم احداً تكرهونه وعليهن ان لا يأتين بفاحشة مبينة، فان فعلن فان الله قد اذن لكم ان تهجروهن فى المضاجع وتضربوهن ضرباً غير مبرح فان انتهين فلهن رزقهن و كسوتهن بالمعروف، واستوصوا بالنساء خيراً فانهن عندكم عوان لا يملكن لانفسهن شيئاً، وانكم انما اخذتموهن بأمانة الله، واستحللتم فروجهن بكلمات الله، فاعقلوا ايها الناس قولى، فانى قد بلغت، وقد تركت فيكم ما ان اعتصمتم به فلن تضلوا ابداً، امراً بيناً، كتاب الله وسنة نبيه،

ايها الناس! اسمعوا قولى، واعقلوه، تعلمن ان كل مسلم اخ للمسلم، وان المسلمين اخوة، فلا يحل لامرئ من

اخيه الا ما اعطاه من طيب نفس منه، فلا تظلمن انفسكم، اللهم هل بلغت؟([1])

د حمد او ثنا نه پس نبی ﷺ اوفرمائیل:

خلقو! زما خبره واورئ! ماته معلومه نه ده. شاید چه دې کال نه پس په دې مقام باندې زه تاسو سره کله هم ملاو نه شم. اې خلقو! ستاسو وینه، او ستاسو مالونه، په یو بل باندې داسې حرام دی. لکه څنګه چه دنن ورځې او ددې میاشتې حرمت دې. تردې چه تاسو خپل رب سره ملاوشئ. اوتاسو به ډیر زر خپل رب سره ملاوشئ. نو هغه به ستاسو نه د ستاسو د عملونو په باره کښې تپوس کوی. ما (تاسو ته) دا خبره دراورسوله. نو دچا سره چه دچا امانت وی. هغه امانت دې دهغې مالك ته اورسوی. د جاهلیت ټول سودونه باطل کړې شو. اصل راس المال اخستلې شئ. چه نه تاسو په چا باندې ظلم اوکړئ. او نه په تاسو ظلم اوشی. د الله تعالی فیصله ده. چه سود باطل دې. د عباس بن عبدالمطلب سود هم باطل دې.([2]) د جاهلیت زمانې ټولې وینې باطل اوګرځولې شوې. او دټولو نه مخکښې زه (د خپل خاندان د یوکس) د ربیعه بن الحارث بن عبدالمطلب د ځوی وینه معاف کوم.

اې خلقو! شیطان ددې خبرې نه اوس مایوسه شوې دې. چه ستاسو په دې زمکه دهغه عبادت اوکړې شی. خو د عبادت نه علاوه په نورو وړو عملونو کښې که دهغه تابعداری اوکړې شوه. نوهغه به په هغې هم راضی کیږی. نودخپل دین په باره کښې دهغه نه ځان ساتئ.

اې خلقو! نسئ (په میاشتو کښې مخکښې کول روستوکول) کفرکښې د زیاتوالی سبب دې. ددې په ذریعه کافر ګمراه کیږی. هغوی به یوکال حرام میاشتې حلالولې. او دویم کال به ئې هم دغه میاشتې حرام ګرځولې. چه په دې طریقه هغوی د حرمت د میاشتو شمیر پوره کړی. نو هغوی به هغه میاشتې حلالولې. کومې چه الله حرام کړې دی. او کومې میاشتې چه الله حلال کړې دی. هغه به ئې حرام ګرځولې.... خو اوس زمانه پخپل ابتدائی حالت باندې واپس راغلې ده. په کومه چه دا په هغه ورځ وه. په کومه ورځ چه الله تعالی زمکه او آسمان پیدا کړی وو. د الله په نزد دکال دولس میاشتې دی. په دې کښې څلور د حرمت والا دی. درې مسلسل دی. (یعنی ذی قعده، ذی الحجه، محرم) او یوه میاشت د رجب ده. چه ددې مضر قبیله خاص احترام کوی. کومه چه دجمادی الثانیه او شعبان په منځ کښې واقع ده.

اې خلقو! ستاسو په ښځو باندې ستاسو څه حقونه دی. او دغه شان په تاسو باندې دهغوی هم څه حقوق دی. ستاسو په هغوی باندې دا حق دې. چه هغوی یو داسې کس ستاسو په بستره باندې کیناستلو ته پرې نږدی. کوم چه تاسو نه خوښوئ. اوداچه هغوی ښکاره د بې حیایئ کار اونکړی. خو که هغوی ئې اوکړی. نو الله تعالی تاسو ته ددې خبرې اجازت درکړې دی. چه تاسو ددوی د اوده کیدو ځایونه دځان نه جدا کړئ. (که هغوی بیا هم منع نه شی نو) بیا تاسو ته اجازت دې. چه هغوی داسې په مزه مزه اووهئ. چه په هغې سره بدن پریشانه نهٔ

---

[1] اوګورئ: سیرت ابن هشام (٤\٢٥١-٢٥٢)_

[2] حضرت عباس رضی الله عنه به د اسلام نه مخکښې د سود کاروبار کولو. د ډیرو خلقو په ذمه دهغه سود باقی وو. نبی ﷺ د خپل تره ټول سود باطل اوګرځولو_

شی.که هغوی منع شی.نو د دستور مطابق دهغوی خوراك اوکپړې ستاسو په ذمه دی.ښځو سره دښه سلوك کولو همیشه پابندی کوئ.ځکه چه هغوی تاسو سره قید دی.او خپل معاملات پخپله نه شی چلولې.تاسو هغوی د الله د امانت په طور حاصل کړی دی.او د الله د کلماتو په ذریعه مو هغوی دځان دپاره جائز اوحلال کړی دی.

اې خلقو! زما په خبره پوهه شئ.زه په تاسو کښې داسې څیز پریږدم.او څه چه که تاسو هغه مضبوط اونیولو.نو تاسو به ګمراه نه شئ.هغه څیز کتاب الله او زما سنت دې.

اې خلقو! زما خبره واورئ! او پوهه شئ! هرمسلمان د بل مسلمان رور دې.او ټول مسلمانان خپل منځ کښې د یوبل رونړه دی.نو د هیڅ یو سړی دپاره دخپل رور مال حلال نه دې.البته که هغه ئې دخپل زړه په خوشحالئ سره درکړی.نو تاسو پخپلو ځانونو باندې ظلم مه کوئ.

[۴۱۴۲] حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ خَالِدٍ حَدَّثَنَا زُهَيْرٌ حَدَّثَنَا أَبُو إِسْحَاقَ قَالَ حَدَّثَنِي زَيْدُ بْنُ أَرْقَمَ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ غَزَا تِسْعَ عَشْرَةَ غَزْوَةً وَأَنَّهُ حَجَّ بَعْدَ مَا هَاجَرَ حَجَّةً وَاحِدَةً لَمْ يَحُجَّ بَعْدَهَا حَجَّةَ الْوَدَاعِ قَالَ أَبُو إِسْحَاقَ وَبِمَكَّةَ أُخْرَى [ر: ۳۷۳۳]

په دې کښې هیڅ اختلاف نشته.چه د هجرت نه پس رسول اللهﷺ صرف حجة الوداع اداکړې دې.(۱) ددې نه علاوه ئې بل حج نه دې کړې.ابو اسحاق چه ددې روایت راوی دې.فرمائی.چه په مکه کښې نبی علیه السلام یوحج بل هم کړې دې.

نبی کریمﷺ څومره حجونه کړی دی؟ دهجرت نه مخکښې نبی علیه السلام څومره حجونه کړی دی.په دې باره کښې مختلف اقوال دی.ابواسحاق وائی.چه یوحج ئې کړې دې.امام ترمذی او ابن ماجه د حضرت جابر رضی الله عنه روایت نقل کړې دې.«ان رسول اللهﷺ حج ثلاث حجج، حجتین قبل ان یهاجر وحجة بعد ما هاجر»(۲) یعنی دهجرت نه وړاندې نبی علیه السلام دوه حجونه کړی دی.

غالباً حضرت جابر رضی الله عنه چه د هجرت نه مخکښې دکومو دوو حجونو ذکرکړې دې.هغه د ۱۲ او ۱۳ نبوی حجونه دی.په ۱۲نبوی کښې بیعت عقبهٔ اولی شوې وو.او په ۱۳ نبوی کښې بیعت عقبهٔ ثانیه شوې وو.(۳) په بیعت عقبه ثانیه کښې دحضرت جابر رضی الله عنه پلار هم شریك وو.(۴) په دې وجه حضرت جابر رضی الله عنه ته ددې دوو حجونو علم اوشو.او د باقی اونه شو.

سفیان ثوری رحمه الله فرمائی.چه رسول اللهﷺ دهجرت نه وړاندې ډیرحجونه کړی دی. (۵)

---

۱) لکه څنګه چه ابوداؤد کښې دحضرت جابر رضی الله عنه په روایت کښې دی.(سنن ابی داؤد (۸۳۱۲) باب صفة حجة النبیﷺ رقم (۱۹۰۵)_

۲) الحدیث اخرجه الترمذی فی ابواب الحج، باب ماجاء کم حج النبیﷺ؟ (۱۷۹۱۳) رقم (۸۱۵) و ابن ماجه فی کتاب المناسک، باب حجة رسول اللهﷺ رقم(۳۰۷۶)_

۳) تفصیل دپاره اوګورئ! سیرت ابن هشام(۴۳۱۱۱-۴۳۸)_

۴) سیرت ابن هشام(۴۶۳۱۱)_

۵) فتح الباری (۱۰۴۱۸)_

ابن جوزى رحمه الله فرمائى.((حج حجاً لايعرف عددها))(١) دومره حجونه ئې اوکړل .شمير ئې معلوم نه دې.د ابن الاثير رائې داده.چه نبى عليه السلام به هركال حج کولو.(٢)
ابن حجر رحمه الله فرمائى.چه په دې خبره کښې هيڅ شك نشته.چه نبى کريم ﷺ به دهجرت نه وړاندې هرکال حج کولو.وجه ددې داده.چه قريشو به د حج ډير اهتمام کولو.که ډيره مجبورى به وه.نو حج به ئې پريخووده.کنى نه به ئې پريخووده.حج د ابراهيم عليه السلام د ملت باقى پاتې اعمالو څخه وو.او رسول الله ﷺ به ملت ابراهيمى عمل کونکې هم وو.په دې وجه قياس دادې.چه نبى عليه السلام د هجرت نه وړاندې ډير حجونه کړې وى.چه دهغې تعداد معلوم نه دې.

[٤٣٣] حَدَّثَنَا حَفْصُ بْنُ عُمَرَ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ عَنْ عَلِيِّ بْنِ مُدْرِكٍ عَنْ أَبِي زُرْعَةَ بْنِ عَمْرِو بْنِ جَرِيرٍ عَنْ جَرِيرٍ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ فِي حَجَّةِ الْوَدَاعِ لِجَرِيرٍ اسْتَنْصِتْ النَّاسَ فَقَالَ لَا تَرْجِعُوا بَعْدِي كُفَّارًا يَضْرِبُ بَعْضُكُمْ رِقَابَ بَعْضٍ [ر:١٢١]

[٤٣٤] حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ الْمُثَنَّى حَدَّثَنَا عَبْدُ الْوَهَّابِ حَدَّثَنَا أَيُّوبُ عَنْ مُحَمَّدٍ عَنْ ابْنِ أَبِي بَكْرَةَ عَنْ أَبِي بَكْرَةَ عَنْ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ الزَّمَانُ قَدْ اسْتَدَارَ كَهَيْئَةِ يَوْمَ خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ السَّنَةُ اثْنَا عَشَرَ شَهْرًا مِنْهَا أَرْبَعَةٌ حُرُمٌ ثَلَاثَةٌ مُتَوَالِيَاتٌ ذُو الْقَعْدَةِ وَذُو الْحِجَّةِ وَالْمُحَرَّمُ وَرَجَبُ مُضَرَ الَّذِي بَيْنَ جُمَادَى وَشَعْبَانَ أَيُّ شَهْرٍ هَذَا قُلْنَا اللَّهُ وَرَسُولُهُ أَعْلَمُ فَسَكَتَ حَتَّى ظَنَنَّا أَنَّهُ سَيُسَمِّيهِ بِغَيْرِ اسْمِهِ قَالَ أَلَيْسَ ذُو الْحِجَّةِ قُلْنَا بَلَى قَالَ فَأَيُّ بَلَدٍ هَذَا قُلْنَا اللَّهُ وَرَسُولُهُ أَعْلَمُ فَسَكَتَ حَتَّى ظَنَنَّا أَنَّهُ سَيُسَمِّيهِ بِغَيْرِ اسْمِهِ قَالَ أَلَيْسَ الْبَلْدَةَ قُلْنَا بَلَى قَالَ فَأَيُّ يَوْمٍ هَذَا قُلْنَا اللَّهُ وَرَسُولُهُ أَعْلَمُ فَسَكَتَ حَتَّى ظَنَنَّا أَنَّهُ سَيُسَمِّيهِ بِغَيْرِ اسْمِهِ قَالَ أَلَيْسَ يَوْمَ النَّحْرِ قُلْنَا بَلَى قَالَ فَإِنَّ دِمَاءَكُمْ وَأَمْوَالَكُمْ قَالَ مُحَمَّدٌ وَأَحْسِبُهُ قَالَ وَأَعْرَاضَكُمْ عَلَيْكُمْ حَرَامٌ كَحُرْمَةِ يَوْمِكُمْ هَذَا فِي بَلَدِكُمْ هَذَا فِي شَهْرِكُمْ هَذَا وَسَتَلْقَوْنَ رَبَّكُمْ فَيَسْأَلُكُمْ عَنْ أَعْمَالِكُمْ أَلَا فَلَا تَرْجِعُوا بَعْدِي ضُلَّالًا يَضْرِبُ بَعْضُكُمْ رِقَابَ بَعْضٍ أَلَا لِيُبَلِّغْ الشَّاهِدُ الْغَائِبَ فَلَعَلَّ بَعْضَ مَنْ يُبَلَّغُهُ أَنْ يَكُونَ أَوْعَى لَهُ مِنْ بَعْضِ مَنْ سَمِعَهُ فَكَانَ مُحَمَّدٌ إِذَا ذَكَرَهُ يَقُولُ صَدَقَ مُحَمَّدٌ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ثُمَّ قَالَ أَلَا هَلْ بَلَّغْتُ مَرَّتَيْنِ [ر:٦٧]

[٤٣٥] حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يُوسُفَ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ الثَّوْرِيُّ عَنْ قَيْسِ بْنِ مُسْلِمٍ عَنْ طَارِقِ بْنِ شِهَابٍ أَنَّ أُنَاسًا مِنْ الْيَهُودِ قَالُوا لَوْ نَزَلَتْ هَذِهِ الْآيَةُ فِينَا لَاتَّخَذْنَا ذَلِكَ الْيَوْمَ عِيدًا فَقَالَ عُمَرُ أَيَّةُ آيَةٍ فَقَالُوا الْيَوْمَ أَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ وَأَتْمَمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَتِي وَرَضِيتُ لَكُمْ الْإِسْلَامَ دِينًا فَقَالَ عُمَرُ إِنِّي لَأَعْلَمُ أَيَّ مَكَانٍ أُنْزِلَتْ أُنْزِلَتْ وَرَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَاقِفٌ بِعَرَفَةَ [ر:٤٥]

---

١) فتح البارى(١٠٤/٨)_
٢) فتح البارى(١٠٤/٨)_

[۴۱۳۶] حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مَسْلَمَةَ عَنْ مَالِكٍ عَنْ أَبِي الْأَسْوَدِ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ نَوْفَلٍ عَنْ عُرْوَةَ عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا قَالَتْ خَرَجْنَا مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَمِنَّا مَنْ أَهَلَّ بِعُمْرَةٍ وَمِنَّا مَنْ أَهَلَّ بِحَجَّةٍ وَمِنَّا مَنْ أَهَلَّ بِحَجٍّ وَعُمْرَةٍ وَأَهَلَّ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِالْحَجِّ فَأَمَّا مَنْ أَهَلَّ بِالْحَجِّ أَوْ جَمَعَ الْحَجَّ وَالْعُمْرَةَ فَلَمْ يَحِلُّوا حَتَّى يَوْمِ النَّحْرِ حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ يُوسُفَ أَخْبَرَنَا مَالِكٌ وَقَالَ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي حَجَّةِ الْوَدَاعِ حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ حَدَّثَنَا مَالِكٌ مِثْلَهُ [ر: ۲۹۰]

[۴۱۳۷] حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ يُونُسَ حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ هُوَ ابْنُ سَعْدٍ حَدَّثَنَا ابْنُ شِهَابٍ عَنْ عَامِرِ بْنِ سَعْدٍ عَنْ أَبِيهِ قَالَ عَادَنِي النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي حَجَّةِ الْوَدَاعِ مِنْ وَجَعٍ أَشْفَيْتُ مِنْهُ عَلَى الْمَوْتِ فَقُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ بَلَغَ بِي مِنَ الْوَجَعِ مَا تَرَى وَأَنَا ذُو مَالٍ وَلَا يَرِثُنِي إِلَّا ابْنَةٌ لِي وَاحِدَةٌ أَفَأَتَصَدَّقُ بِثُلُثَيْ مَالِي قَالَ لَا قُلْتُ أَفَأَتَصَدَّقُ بِشَطْرِهِ قَالَ لَا قُلْتُ فَالثُّلُثِ قَالَ وَالثُّلُثُ كَثِيرٌ إِنَّكَ أَنْ تَذَرَ وَرَثَتَكَ أَغْنِيَاءَ خَيْرٌ مِنْ أَنْ تَذَرَهُمْ عَالَةً يَتَكَفَّفُونَ النَّاسَ وَلَسْتَ تُنْفِقُ نَفَقَةً تَبْتَغِي بِهَا وَجْهَ اللَّهِ إِلَّا أُجِرْتَ بِهَا حَتَّى اللُّقْمَةَ تَجْعَلُهَا فِي فِي امْرَأَتِكَ قُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ آأُخَلَّفُ بَعْدَ أَصْحَابِي قَالَ إِنَّكَ لَنْ تُخَلَّفَ فَتَعْمَلَ عَمَلًا تَبْتَغِي بِهِ وَجْهَ اللَّهِ إِلَّا ازْدَدْتَ بِهِ دَرَجَةً وَرِفْعَةً وَلَعَلَّكَ تُخَلَّفُ حَتَّى يَنْتَفِعَ بِكَ أَقْوَامٌ وَيُضَرَّ بِكَ آخَرُونَ اللَّهُمَّ أَمْضِ لِأَصْحَابِي هِجْرَتَهُمْ وَلَا تَرُدَّهُمْ عَلَى أَعْقَابِهِمْ لَكِنِ الْبَائِسُ سَعْدُ بْنُ خَوْلَةَ رَثَى لَهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ تُوُفِّيَ بِمَكَّةَ [ر: ۵۶]

[۴۱۳۸\۴۱۳۹] حَدَّثَنِي إِبْرَاهِيمُ بْنُ الْمُنْذِرِ حَدَّثَنَا أَبُو ضَمْرَةَ حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ عُقْبَةَ عَنْ نَافِعٍ أَنَّ ابْنَ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا أَخْبَرَهُمْ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حَلَقَ رَأْسَهُ فِي حَجَّةِ الْوَدَاعِ

[۴۱۳۹] حَدَّثَنَا عُبَيْدُ اللَّهِ بْنُ سَعِيدٍ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بَكْرٍ حَدَّثَنَا ابْنُ جُرَيْجٍ أَخْبَرَنِي مُوسَى بْنُ عُقْبَةَ عَنْ نَافِعٍ أَخْبَرَهُ ابْنُ عُمَرَ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حَلَقَ فِي حَجَّةِ الْوَدَاعِ وَأُنَاسٌ مِنْ أَصْحَابِهِ وَقَصَّرَ بَعْضُهُمْ [ر: ۱۶۳۹]

[۴۱۵۰] حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ قَزَعَةَ حَدَّثَنَا مَالِكٌ عَنِ ابْنِ شِهَابٍ وَقَالَ اللَّيْثُ حَدَّثَنِي يُونُسُ عَنِ ابْنِ شِهَابٍ حَدَّثَنِي عُبَيْدُ اللَّهِ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ أَنَّ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا أَخْبَرَهُ أَنَّهُ أَقْبَلَ يَسِيرُ عَلَى حِمَارٍ وَرَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَائِمٌ بِمِنًى فِي حَجَّةِ الْوَدَاعِ يُصَلِّي بِالنَّاسِ فَسَارَ الْحِمَارُ بَيْنَ يَدَيْ بَعْضِ الصَّفِّ ثُمَّ نَزَلَ عَنْهُ فَصَفَّ مَعَ النَّاسِ [ر: ۷۶]

[۴۱۵۱] حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ حَدَّثَنَا يَحْيَى عَنْ هِشَامٍ قَالَ حَدَّثَنِي أَبِي قَالَ سُئِلَ أُسَامَةُ وَأَنَا شَاهِدٌ عَنْ سَيْرِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي حَجَّتِهِ فَقَالَ الْعَنَقَ فَإِذَا وَجَدَ فَجْوَةً نَصَّ [ر: ۱۵۸۳]

[۴۱۵۲] حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مَسْلَمَةَ عَنْ مَالِكٍ عَنْ يَحْيَى بْنِ سَعِيدٍ عَنْ عَدِيِّ بْنِ ثَابِتٍ عَنْ

عَبْدِاللّٰهِ بْنِ يَزِيدَ الْخَطْمِيِّ أَنَّ أَبَا أَيُّوبَ أَخْبَرَهُ أَنَّهُ صَلَّى مَعَ رَسُولِ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي حَجَّةِ الْوَدَاعِ الْمَغْرِبَ وَالْعِشَاءَ جَمِيعًا [ر: ۱۵۹۰]

بَاب غَزْوَةِ تَبُوكَ وَهِيَ غَزْوَةُ الْعُسْرَةِ

غزوه تبوک لره دحجة الوداع نه د روستو ذکرکولو توجيهات غزوهٔ تبوک د رسول اللهﷺ آخری غزوه ده.امام بخاری رحمه الله غزوهٔ تبوک روستو او حجة الوداع مخکښې ذکرکړو.حالانکه د تاريخی ترتيب په لحاظ سره غزوهٔ تبوک دحجة الوداع نه مخکښې ده.ددې مختلف توجيهات شوی دی

① حافظ ابن حجر رحمه الله وغيره فرمائی.چه دا د کتابونو جوړونکو او کاتبانو تصرف دې.چه هغوی حجة الوداع د غزوهٔ تبوک نه مخکښې اوليکه.(۱)

② بعضې حضراتوئيلی دی،چه امام بخاری رحمه الله چونکه ،،کتاب المغازی،، بيانوی. په دې وجه هغوی سوچ اوکړو.چه د کتاب المغازی اختتام هم په غزوې باندې کول پکاردی.که حجة الوداع ئې روستو راوړلې وو.نو اختتام به په غزوې باندې نه کيدو.په دې وجه هغوی غزوهٔ تبوک دحجة الوداع نه روستو ذکرکړو.(۲)

③ دحضرت شيخ الحديث رحمه الله رائې داده.چه حجة الوداع ئې د غزوهٔ تبوک نه مخکښې ذکر کولو سره امام بخاری رحمه الله د سلسلة الوفود انتهاء طرف ته اشاره کول غواړی.د سلسلة الوفود ابتداء د فتح مکې نه روستو شوې دې.لکه چه امام بخاری رحمه الله د فتح مکې بيانولو نه پس د سلسلة الوفود ذکرشروع کړو.او ددې انتهاء په حجة الوداع باندې شوې ده.امام بخاری رحمه الله د«باب قصة وفد طي» ذکرکولو نه پس دحجة الوداع باب قائم کړو.او مقصد دادې.چه د وفود دا سلسله په حجة الوداع باندې ختميږی.که د «باب قصة وفد طي»نه پس ئې حجة الوداع نه وې ذکر کړې. غزوهٔ تبوک ئې ذکرکړې وې.نو تاريخی اعتبار سره به خو ترتيب قائم پاتې شوې وې.خو د سلسة الوفود انتهاء به نه معلوميده.امام بخاری رحمه الله د تاريخی ترتيب رعايت پريخودو.د سلسلة الوفود انتهاء طرف ته ئې اشاره کولو دپاره حجة الوداع مخکښې ذکرکړو.څکه چه دا خو ټولو ته معلومه ده.چه حجة الوداع د تبوک نه روستو دې.خو د وفودو سلسله کله ختمه شوه.دا ټولو ته معلومه نه ده.ددې فائدې په لحاظ سره امام بخاری رحمه الله داسې اوکړل.(۳) دحضرت شيخ الحديث صاحب رحمه الله رائې کافی وزنداره ده.والله اعلم.

د غزوهٔ تبوک سبب: روميانو سره د اسلامی لښکر روميې جنګ موته کښې اوشو.ددې جنګ نه پس رومی سلطنت په دې کوشش کښې وو.چه په څه طريقه مسلمانانو باندې حمله

---

۱) فتح الباری(۱۱۱۸)_

۲) لامع الدراری(۳۹۹۱۸)_

۳) الابواب والتراجم لصحيح البخاری(۱۱۱۲) باب حجة الوداع)_

اوکړې شی.د رومیانو ددې ارادو اطلاع رسول اللهﷺ او مسلمانانو ته شوې وه. مدينې منورې ته به د شام سوداګر نبطی خلق د زیتون تيل خرڅولو دپاره راتلل .دغه خلقو مسلمانانو ته دا خبر ورکړو.چه د روم بادشاه هرقل خپل فوجونه په تبوك مقام کښې د شام په سرحد باندې جمع کړی دی.او فوجیانو ته ئې د يوکال تنخواه پیشګی ورکړې ده.او خوشحاله او مطمئن کړې ئې دی.([1])

کله چه رسول اللهﷺ ته دا اطلاع ملاوشوه.نو نبیﷺ دا اراده اوفرمائیله.چه دهغوی دحملې نه وړاندې پیش قدمی کول او مقابله کول پکار دی.نبی کریمﷺ به عام طور باندې په جنګونو کښې صحیح مقام نه خودلو.خو دا جنګ چونکه د مخکنو ټولو جنګونو نه جدا وو.يو خو په دې وجه چه په دې کښې د دشمنانو تعداد ډیر زیات وو.دويم په دې وجه چه په دې کښې د روم بادشاه د هرقل تربیت شوی فوج سره مقابله وه.په دې وجه نبی کریمﷺ د عربو د ټولو قبائلو نه فوجی او مالی مدد اوغوښتلو.او دمدینې منورې ټولو مسلمانانو ته ئې په دې جهاد کښې د وتلو حکم ورکړو.([2])

اتفاق سره دا زمانه د سختې ګرمئ وه.قحط او ولږه عامه وه.دې سره سره د پټو او باغونو میوې پخیدو ته نزدې وې.([3]) هم په دې باغونو او د پټو په فصل باندې د مدينې د خلقو پوره کال د معیشت دارومدار وو.په دې ټولو څیزونو کښې هرڅیز د الله تعالی په لاره کښې د وتلو دپاره د صحابوﷺ د خپو زنځیر او رکاوټ جوړیدې شو.خو مرحبا صد مرحبا د اسلام هغه سرفروش مجاهدینو دپاره ،چه هغوی د اسلام ونې ته د ودې ورکولو دپاره دخپلې وینې او دخپل مال قربانی ورکولو کښې همیشه د يوبل نه د وړاندې کیدو کوشش اوکړو.په دې موقعه باندې هم د اسلام رینښتونو او مخلصو بهادرو صحابوﷺ د يوبل نه وړاندې شو.او مالی مددکښې ئې حصه واخستله.حضرت صدیق اکبرﷺ د خپل کور ټول هرڅه راوړل.حاضر ئې کړل.([4]) کله چه رسول اللهﷺ دهغه نه تپوس اوکړو.چه په کور کښې دې څه پریخودل؟ عرض ئې اوکړو.الله او دهغه د رسول نوم مې پریخودو.حضرت فاروق اعظمﷺ خپل نیم مال راوړه.اوحاضر ئې کړو.([5]) حضرت عثمان غنیﷺ درې سوه اوښان سره د سامانونو او زر اشرفئ نقدې راوړلې.او د نبیﷺ په خدمت کښې ئې پیش کړلې.([6]) دغه شان نورو صحابوﷺ د خپل طاقت مطابق په دې مالی امداد کښې حصه واخستله.خو ددې باوجود يو څو غریب صحابه داسې وو.چه دهغوی دسفر دپاره د لارې د توښې انتظام

---

[1] طبقات ابن سعد(۱۶۵\۲) وفتح الباری (۱۱۱\۸)_

[2] زادالمعاد(۳\۵۲۶-۵۲۷)_

[3] الکامل لابن اثیر(۱۸۹\۲)_

[4] دا څلور زره درهم وو.(سیرت حلبیه ۳\۱۳۰)_

[5] سیرت حلبیه (۱۳۰\۳)_

[6] زاد المعاد (۵۲۷\۳) اوپه يو روایت کښې دی.چه لس زره دیناره ئې د نبیﷺ په دربار کښې پیش کړې.سیرت حلبیه (۱۳۰\۳)_

اونه شو.هغوی د نبی علیه السلام په خدمت کښې حاضرشو.او نبی علیه السلام ته ئې د سورلئ وغیره دپاره درخواست اوکړو.خو نبی علیه السلام سره دهغوی د سفر دپاره سورلئ وغیره نه وه.دغه خلق په ژړا ژړا په بهیدلو سترګو واپس شو.د قرآن شریف دا آیت دهغوی متعلق نازل شوې دې.([1])

﴿وَلَا عَلَى الَّذِينَ إِذَا مَا أَتَوْكَ لِتَحْمِلَهُمْ قُلْتَ لَا أَجِدُ مَا أَحْمِلُكُمْ عَلَيْهِ تَوَلَّوا وَّأَعْيُنُهُمْ تَفِيضُ مِنَ الدَّمْعِ حَزَنًا أَلَّا يَجِدُوا مَا يُنفِقُونَ﴾ (التوبة۹۲)

،،اونه په هغه خلقو څه ګناه شته.کوم چه تا ته راغلل.چه ته هغوی ته (په جهاد کښې)تللو دپاره څه سورلی ورکړې.تا هغوی ته اوفرمائیل.چه ما سره سورلی نشته.چه په هغې تاسو سواره کړم.دغه خلق په داسې حال کښې واپس شو.چه د هغوی د سترګو نه اوښکې بهیدلې.ددې غم په وجه چه هغوی سره دخرچ کولو دپاره هیڅ څه نشته،،

په دې جهاد کښې د تللو دا اعلان په حقیقت کښې د ایمان او منافقت په منځ کښې د فرق یو معیار وو.چه په دې موقعه باندې د منافقانو منافقت ښکاره شو.اوهغوی اووئیل. ﴿لَا تَنفِرُوا فِي الْحَرِّ﴾ ([2])یعنی په ګرمئ کښې جهاد دپاره مه اوځئ.هغوی مختلفې بهانې جوړې کړې.او په جهاد کښې د تلو دپاره ئې عذر اوکړو.بعضې مخلص مسلمانان هم لاړ نه شو.چه په هغوی کښې مشهور صحابی حضرت کعب بن مالک رضی الله عنه، حضرت هلال بن امیه رضی الله عنه، او حضرت مراره بن ربیع رضی الله عنه شامل وو.ددوی تفصیلی واقعه روستو د بخاری په روایت کښې راروانه ده.

نبی کریم صلی الله علیه وسلم دیرش زره فوج سره د رجب په میاشت ۹ھ کښې د مدینې منورې نه اووتلو.([3]) په لښکر کښې لس زره اسونه وو.([4]) دمشق طرف ته ئې سفرکولو.د مدینې منورې نه څوارلس منزله فاصله باندې واقع مقام تبوك ته اورسیدل.نو معلومه شوه.چه هغه خبر صحیح نه وو.او په څینو روایاتوکښې دی.چه کله د روم بادشاه هرقل ته د مسلمانانو د دومره لوئې جماعت مقابلې دپاره د راتلو خبر اورسیده.نو هغه رعب واخسته.او مقابلې دپاره رانغې.([5])

په تبوک کښې د قیام موده او واپسی: په تبوك کښې نبی علیه السلام شلو ورځو پورې قیام اوکړو.([6])

هم ددې ځائې نه نبی علیه السلام حضرت خالد بن ولید رضی الله عنه ته د ۴۲۰ سورلو یو جماعت ورکړو.او د دمشق نه پنځه منزله باندې واقع د،،دومة الجندل،،سردار،،اکیدر بن عبدالملك

---

[1]) تفسیر کبیر(۳۸۱\۱۲-۳۸۲)_

[2]) التوبة۸۱)_

[3]) طبقات ابن سعد(۱۶۶\۲)_

[4]) فتح الباری (۱۱۱\۸) په بعضې روایاتوکښې څلویښت زره او اویا زره تعداد هم راغلې دې.(عمدة القاری ۵۲\۱۸)_

[5]) السیرة الحلبیة(۱۴۲\۳)_

[6]) دلته په اصل اردوکښې هم حاشیه نشته،

نصرانی،، ته ئې اوليګه.نبی کريم ﷺ حضرت خالد رضی الله عنه ته د روانيدو په وخت اوفرمائيل. چه هغه به تاته ښکار کونکې ملاويږی.خو ته هغه مه قتلوه.ماته ئې راوله.که هغه انکار اوکړی.نو بيا ئې قتل کړه.

حضرت خالد رضی الله عنه د څوارلسمې سپوږمۍ په شپه اورسيده.نو اُکيدر دخپل رور او نورو ملګرو سره د ښکار دپاره راوتلې وو.د اکيدر رور ،،حسان،، په مقابله کولوکښې مړشو.او اکيدر ګرفتار کړې شو.او دنبی علیه السلام په خدمت کښې حاضر کړې شو.اکيدردوه زره اوښان، اته سوه اسونه، څلورسوه زغرې،او څلور سوه نيزې ورکړې.اوصلح ئې اوکړله.(۱) په دې مقام کښې د شلو ورځو قيام کولو نه پس نبی علیه السلام واپس مدينې منورې ته روان شو.

[۴۱۵۳] حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ الْعَلَاءِ حَدَّثَنَا أَبُو أُسَامَةَ عَنْ بُرَيْدِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي بُرْدَةَ عَنْ أَبِي بُرْدَةَ عَنْ أَبِي مُوسَى رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ أَرْسَلَنِي أَصْحَابِي إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَسْأَلُهُ الْحُمْلَانَ لَهُمْ إِذْ هُمْ مَعَهُ فِي جَيْشِ الْعُسْرَةِ وَهِيَ غَزْوَةُ تَبُوكَ فَقُلْتُ يَا نَبِيَّ اللَّهِ إِنَّ أَصْحَابِي أَرْسَلُونِي إِلَيْكَ لِتَحْمِلَهُمْ فَقَالَ وَاللَّهِ لَا أَحْمِلُكُمْ عَلَى شَيْءٍ وَوَافَقْتُهُ وَهُوَ غَضْبَانُ وَلَا أَشْعُرُ وَرَجَعْتُ حَزِينًا مِنْ مَنْعِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَمِنْ مَخَافَةِ أَنْ يَكُونَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَجَدَ فِي نَفْسِهِ عَلَيَّ فَرَجَعْتُ إِلَى أَصْحَابِي فَأَخْبَرْتُهُمُ الَّذِي قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَلَمْ أَلْبَثْ إِلَّا سُوَيْعَةً إِذْ سَمِعْتُ بِلَالًا يُنَادِي أَيْ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ قَيْسٍ فَأَجَبْتُهُ فَقَالَ أَجِبْ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَدْعُوكَ فَلَمَّا أَتَيْتُهُ قَالَ خُذْ هَذَيْنِ الْقَرِينَيْنِ وَهَذَيْنِ الْقَرِينَيْنِ لِسِتَّةِ أَبْعِرَةٍ ابْتَاعَهُنَّ حِينَئِذٍ مِنْ سَعْدٍ فَانْطَلِقْ بِهِنَّ إِلَى أَصْحَابِكَ فَقُلْ إِنَّ اللَّهَ أَوْ قَالَ إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَحْمِلُكُمْ عَلَى هَؤُلَاءِ فَارْكَبُوهُنَّ فَانْطَلَقْتُ إِلَيْهِمْ بِهِنَّ فَقُلْتُ إِنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَحْمِلُكُمْ عَلَى هَؤُلَاءِ وَلَكِنِّي وَاللَّهِ لَا أَدَعُكُمْ حَتَّى يَنْطَلِقَ مَعِي بَعْضُكُمْ إِلَى مَنْ سَمِعَ مَقَالَةَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَا تَظُنُّوا أَنِّي حَدَّثْتُكُمْ شَيْئًا لَمْ يَقُلْهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالُوا لِي وَاللَّهِ إِنَّكَ عِنْدَنَا لَمُصَدَّقٌ وَلَنَفْعَلَنَّ مَا أَحْبَبْتَ فَانْطَلَقَ أَبُو مُوسَى بِنَفَرٍ مِنْهُمْ حَتَّى أَتَوْا الَّذِينَ سَمِعُوا قَوْلَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَنْعَهُ إِيَّاهُمْ ثُمَّ إِعْطَاءَهُمْ بَعْدُ فَحَدَّثُوهُمْ بِمِثْلِ مَا حَدَّثَهُمْ بِهِ أَبُو مُوسَى [ر: ۲۹۶۴]

په دې روايت کښې بيان کړې شوی دی.چه حضرت ابوموسی اشعری رضی الله عنه دخپلو ملګرو دپاره د سورلۍ غوښتلو دپاره د رسول الله ﷺ په خدمت کښې حاضر شو.نبی علیه السلام اوفرمائيل.چه زه تاسو ته هيڅ سورلۍ نه شم درکولې.حضرت ابوموسی رضی الله عنه غمژن شو.خپلو ملګرو ته لاړو.اوهغوی ته ئې اووئيل.چه رسول الله ﷺ هيڅ قسمه سورلی نه شی راکولې.

---

۱) طبقات ابن سعد۲\۱۶۶)_

لړه شيبه پس حضرت بلال رضی الله عنه حضرت ابوموسی رضی الله عنه راوغوښتلو .چه نبی علیه السلام دې يادوی. حضرت ابوموسی رضی الله عنه حاضرشو.نو نبی علیه السلام هغه ته شپږ اوښان ورکړل.
حضرت ابوموسی رضی الله عنه دغه اوښان بوتلل.او خپلو ملګرو ته لاړو.چونکه دهغه ملګرو ته داشك كيدې شو.چه ممكن ده.حضرت ابوموسی رضی الله عنه په رومبی ځل د رسول الله صلی الله علیه وسلم په باره كښې د غلط بيانۍ نه كار اخستې وی.او دخپل طرفه ئې اووئيل.چه د الله رسول صلی الله علیه وسلم مونږ ته هيڅ قسمه سورلی نه راكوی.په دې وجه د شك لرې كولو دپاره ابوموسی رضی الله عنه خپلو ملګرو ته اووئيل.چه زه به تاسو ترهغه وخته پورې نه پرېږدم.تركومې پورې چه تاسو ماسره هغه سړی ته لاړ نه شئ.كوم چه په رومبی ځل د نبی كريم صلی الله علیه وسلم د سورلۍ وركولو نه د انكار په وخت حاضروو.نو يو څو حضرات دهغه سره لاړل.او هغه سړی تصديق اوكړو.چه رسول الله صلی الله علیه وسلم واقعی د سورلۍ وركولو نه انكار كړې وو.

[۴۱۵۴] حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ حَدَّثَنَا يَحْيَى عَنْ شُعْبَةَ عَنِ الْحَكَمِ عَنْ مُصْعَبِ بْنِ سَعْدٍ عَنْ أَبِيهِ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ خَرَجَ إِلَى تَبُوكَ وَاسْتَخْلَفَ عَلِيًّا فَقَالَ أَتُخَلِّفُنِي فِي الصِّبْيَانِ وَالنِّسَاءِ قَالَ أَلَا تَرْضَى أَنْ تَكُونَ مِنِّي بِمَنْزِلَةِ هَارُونَ مِنْ مُوسَى إِلَّا أَنَّهُ لَيْسَ نَبِيٌّ بَعْدِي وَقَالَ أَبُو دَاوُدَ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ عَنِ الْحَكَمِ سَمِعْتُ مُصْعَبًا [ر: ۳۵۰۳]

د ،،أَلَا تَرْضَى أَنْ تَكُونَ مِنِّي بِمَنْزِلَةِ هَارُونَ مِنْ مُوسَى ،، **معنی**: نبی كريم صلی الله علیه وسلم چه كله تبوك طرف ته روان شو.نو نبی علیه السلام حضرت علی رضی الله عنه خپل قائم مقام جوړكړو.چه هغه د نبی علیه السلام د اهل وعيال وغيره نګرانی اوكړی.بعضې منافقانو په حضرت علی رضی الله عنه باندې غلطې خبرې شروع كړې.چه د ناراضګۍ او خفګان په وجه ئې دخان سره بونتلو.([1]) حضرت علی رضی الله عنه خفه شو.او د نبی كريم صلی الله علیه وسلم په خدمت كښې حاضرشو.او په ژړا شو.او نبی علیه السلام ته ئې خبره وړاندې كړله.نو نبی علیه السلام اوفرمائيل.« أَلَا تَرْضَى أَنْ تَكُونَ مِنِّي بِمَنْزِلَةِ هَارُونَ مِنْ مُوسَى» ته په دې باندې خوشحاله نه يې.چه ته زما دپاره داسې جوړشې.لكه څنګه چه هارون علیه السلام د موسی علیه السلام دپاره وو،،يعنی لكه څنګه چه موسی علیه السلام كوه طور ته د تللو نه پس حضرت هارون دهغه نائب او داهل وعيال نګران وو.دغه شان ته زما نه پس زما د اهل وعيال نګران او زما نائب جوړشه.آيا ته په دې باندې راضی نه يې.

د باب د روايت نه د روافضو غلط استدلال: روافض دا خبره ډيره اوچته وی.وائی.چه د حضرت علی رضی الله عنه خلافت بلا فصل باندې صريح نص موجود دې.رسول الله صلی الله علیه وسلم دځان نه روستو حضرت علی رضی الله عنه خپل خليفه مقرر كړو.خو دهغه خلافت حضرت صديق رضی الله عنه او حضرت فاروق رضی الله عنه او عثمان رضی الله عنه غصب كړو.

خوددې روايت نه دهغوی دا استدلال غلط دې.ځكه چه نبی علیه السلام باندې دا خبره پټه نه وه.چه د حضرت هارون علیه السلام وفات د حضرت موسی علیه السلام په ژوند كښې شوې وو.حضرت هارون علیه السلام

[1]) السيرة الحلبية(۱۳۲\۳)_

دحضرت موسیٰ علیه السلام نه پس دهغه خلیفه نه وو جوړشوې.بلکه دحضرت موسیٰ علیه السلام خلیفه یوشع بن نون جوړشوې وو.هرکله چه هارون علیه السلام دحضرت موسیٰ علیه السلام د وفات نه پس دهغه خلیفه دسره جوړشوې نه دې.نو حضرت علی رضی الله عنه که د رسول الله ﷺ دپاره ،،بمنزلة هارون من موسی،، اوګرځولې شي.نو ددې نه د نبی علیه السلام د وفات نه پس دهغه د خلیفه کیدو مسئله نه ثابتیږي.ځکه چه په مشبه به کښې دا صورت حال موجود نه دې.(۱)

[۴۱۵۷] حَدَّثَنَا عُبَيْدُ اللَّهِ بْنُ سَعِيدٍ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بَكْرٍ أَخْبَرَنَا ابْنُ جُرَيْجٍ قَالَ سَمِعْتُ عَطَاءً يُخْبِرُ قَالَ أَخْبَرَنِي صَفْوَانُ بْنُ يَعْلَى بْنِ أُمَيَّةَ عَنْ أَبِيهِ قَالَ غَزَوْتُ مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْعُسْرَةَ قَالَ كَانَ يَعْلَى يَقُولُ تِلْكَ الْغَزْوَةُ أَوْثَقُ أَعْمَالِي عِنْدِي قَالَ عَطَاءٌ فَقَالَ صَفْوَانُ قَالَ يَعْلَى فَكَانَ لِي أَجِيرٌ فَقَاتَلَ إِنْسَانًا فَعَضَّ أَحَدُهُمَا يَدَ الْآخَرِ قَالَ عَطَاءٌ فَلَقَدْ أَخْبَرَنِي صَفْوَانُ أَيُّهُمَا عَضَّ الْآخَرَ فَنَسِيتُهُ قَالَ فَانْتَزَعَ الْمَعْضُوضُ يَدَهُ مِنْ فِي الْعَاضِّ فَانْتَزَعَ إِحْدَى ثَنِيَّتَيْهِ فَأَتَيَا النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَأَهْدَرَ ثَنِيَّتَهُ قَالَ عَطَاءٌ وَحَسِبْتُ أَنَّهُ قَالَ قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَفَيَدَعُ يَدَهُ فِي فِيكَ تَقْضَمُهَا كَأَنَّهَا فِي فِي فَحْلٍ يَقْضَمُهَا [ر:۲۱۴۶]

حضرت یعلی بن امیه رضی الله عنه فرمائي.چه ما د نبی کریم ﷺ سره په غزوهٔ عسره (تبوك)کښې شرکت اوکړو.اوزما په خپلو ټولو عملونوکښې دټولو نه زیات اعتماد په دې غزوې دې.بیا هغوی اوونیل.چه (د غزوه تبوك په سفرکښې) زما سره یو اجیر یعنی غلام وو.هغه یو سړی سره په جګړه شو.نو په دواړوکښې یوکس د بل لاس په غاښونو سره اوچیچه.دچا لاس چه غاښونو سره چیچلې شوې وو.هغه خپل لاس د چك لګونکي د خولې نه رابنکلو.چه ددې په وجه د چك لګونکي مخامخ یوغاښ اووتلو.بیاهغوی دواړه د فیصلې دپاره دنبی علیه السلام په خدمت کښې حاضر شو .نبی علیه السلام دهغه غاښ هدر (مباح) اوګرځولو.(او هغه ته ئې هیڅ دیت ورنکړو) اووې فرمائیل.((افیدع یده فی فیك تقضمها کانها فی فحل یقضمها)) یعنی هغه به خپل لاس ستا په خوله کښې چیچلو دپاره پریخوده.چه تا داوښ پشان هغه چیچلې وې.

دلته د بخاری په روایت کښې تصریح نشته.خو د مسلم شریف په روایت کښې دی.چه دا واقعه پخپله د حضرت یعلی بن امیه رضی الله عنه دخپل اجیر سره پیښه شوې وه.(۲) او غاښ کټ کونکې حضرت یعلی رضی الله عنه وو.

---

۱) تفصیل دپاره اوګورئ! سیرت مصطفی (۳\۸۸-۹۰) صاحب د سیرت حلبیه ددې حدیث نه د شیعه ګانو د استدلال ذکرکولو نه پس لیکی،،هذا الحدیث.... من قبیل الآحاد، وکل من الرافضة والشیعة لا یراه حجة فی الامامة وعلی تسلیم انه حجة فلا عموم له، بل المراد مادل علیه ظاهرالحدیث ان علیا کرم الله وجهه خلیفة عن النبی ﷺ فی اهله خاصة مدة غیبة بتبوک کما ان هارون کان خلیفة عن موسی فی قومه مدة غیبة عنهم للمناجاة، فعلی تسلیم انه عام، لکنه مخصوص والعام المخصوص غیر حجة فی الباقی او حجة ضعیفة(السیرة الحلبیة ۳\۱۳۳)_

۲) صحیح مسلم، کتاب القسامة، باب الصائل علی نفس الانسان او عضوه... رقم الحدیث (۴۲۴۲)_

باب حدیث کعب بن مالك وقول الله عزوجل وَعَلَى الثَّلٰثَةِ الَّذِيْنَ خُلِّفُوْا (التوبة/١١٨)

[٤١٥٦] حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ بُكَيْرٍ حَدَّثَنَا اللَّيْثُ عَنْ عُقَيْلٍ عَنِ ابْنِ شِهَابٍ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمٰنِ بْنِ عَبْدِ اللّٰهِ بْنِ كَعْبِ بْنِ مَالِكٍ أَنَّ عَبْدَ اللّٰهِ بْنَ كَعْبِ بْنِ مَالِكٍ وَكَانَ قَائِدَ كَعْبٍ مِنْ بَنِيهِ حِينَ عَمِيَ قَالَ سَمِعْتُ كَعْبَ بْنَ مَالِكٍ يُحَدِّثُ حِينَ تَخَلَّفَ عَنْ قِصَّةِ تَبُوكَ قَالَ كَعْبٌ لَمْ أَتَخَلَّفْ عَنْ رَسُولِ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي غَزْوَةٍ غَزَاهَا إِلَّا فِي غَزْوَةِ تَبُوكَ غَيْرَ أَنِّي كُنْتُ تَخَلَّفْتُ فِي غَزْوَةِ بَدْرٍ وَلَمْ يُعَاتِبْ أَحَدًا تَخَلَّفَ عَنْهَا إِنَّمَا خَرَجَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُرِيدُ عِيرَ قُرَيْشٍ حَتَّى جَمَعَ اللّٰهُ بَيْنَهُمْ وَبَيْنَ عَدُوِّهِمْ عَلَى غَيْرِ مِيعَادٍ وَلَقَدْ شَهِدْتُ مَعَ رَسُولِ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَيْلَةَ الْعَقَبَةِ حِينَ تَوَاثَقْنَا عَلَى الْإِسْلَامِ وَمَا أُحِبُّ أَنَّ لِي بِهَا مَشْهَدَ بَدْرٍ وَإِنْ كَانَتْ بَدْرٌ أَذْكَرَ فِي النَّاسِ مِنْهَا كَانَ مِنْ خَبَرِي أَنِّي لَمْ أَكُنْ قَطُّ أَقْوَى وَلَا أَيْسَرَ حِينَ تَخَلَّفْتُ عَنْهُ فِي تِلْكَ الْغَزَاةِ وَاللّٰهِ مَا اجْتَمَعَتْ عِنْدِي قَبْلَهُ رَاحِلَتَانِ قَطُّ حَتَّى جَمَعْتُهُمَا فِي تِلْكَ الْغَزْوَةِ وَلَمْ يَكُنْ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُرِيدُ غَزْوَةً إِلَّا وَرَّى بِغَيْرِهَا حَتَّى كَانَتْ تِلْكَ الْغَزْوَةُ غَزَاهَا رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي حَرٍّ شَدِيدٍ وَاسْتَقْبَلَ سَفَرًا بَعِيدًا وَمَفَازًا وَعَدُوًّا كَثِيرًا فَجَلَّى لِلْمُسْلِمِينَ أَمْرَهُمْ لِيَتَأَهَّبُوا أُهْبَةَ غَزْوِهِمْ فَأَخْبَرَهُمْ بِوَجْهِهِ الَّذِي يُرِيدُ وَالْمُسْلِمُونَ مَعَ رَسُولِ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَثِيرٌ وَلَا يَجْمَعُهُمْ كِتَابٌ حَافِظٌ يُرِيدُ الدِّيوَانَ قَالَ كَعْبٌ فَمَا رَجُلٌ يُرِيدُ أَنْ يَتَغَيَّبَ إِلَّا ظَنَّ أَنْ سَيَخْفَى لَهُ مَا لَمْ يَنْزِلْ فِيهِ وَحْيُ اللّٰهِ وَغَزَا رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تِلْكَ الْغَزْوَةَ حِينَ طَابَتِ الثِّمَارُ وَالظِّلَالُ وَتَجَهَّزَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَالْمُسْلِمُونَ مَعَهُ فَطَفِقْتُ أَغْدُو لِكَيْ أَتَجَهَّزَ مَعَهُمْ فَأَرْجِعُ وَلَمْ أَقْضِ شَيْئًا فَأَقُولُ فِي نَفْسِي أَنَا قَادِرٌ عَلَيْهِ فَلَمْ يَزَلْ يَتَمَادَى بِي حَتَّى اشْتَدَّ بِالنَّاسِ الْجِدُّ فَأَصْبَحَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَالْمُسْلِمُونَ مَعَهُ وَلَمْ أَقْضِ مِنْ جَهَازِي شَيْئًا فَقُلْتُ أَتَجَهَّزُ بَعْدَهُ بِيَوْمٍ أَوْ يَوْمَيْنِ ثُمَّ أَلْحَقُهُمْ فَغَدَوْتُ بَعْدَ أَنْ فَصَلُوا لِأَتَجَهَّزَ فَرَجَعْتُ وَلَمْ أَقْضِ شَيْئًا ثُمَّ غَدَوْتُ ثُمَّ رَجَعْتُ وَلَمْ أَقْضِ شَيْئًا فَلَمْ يَزَلْ بِي حَتَّى أَسْرَعُوا وَتَفَارَطَ الْغَزْوُ وَهَمَمْتُ أَنْ أَرْتَحِلَ فَأُدْرِكَهُمْ وَلَيْتَنِي فَعَلْتُ فَلَمْ يُقَدَّرْ لِي ذَلِكَ فَكُنْتُ إِذَا خَرَجْتُ فِي النَّاسِ بَعْدَ خُرُوجِ رَسُولِ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَطُفْتُ فِيهِمْ أَحْزَنَنِي أَنِّي لَا أَرَى إِلَّا رَجُلًا مَغْمُوصًا عَلَيْهِ النِّفَاقُ أَوْ رَجُلًا مِمَّنْ عَذَرَ اللّٰهُ مِنَ الضُّعَفَاءِ وَلَمْ يَذْكُرْنِي رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حَتَّى بَلَغَ تَبُوكَ فَقَالَ وَهُوَ جَالِسٌ فِي الْقَوْمِ بِتَبُوكَ مَا فَعَلَ كَعْبٌ فَقَالَ رَجُلٌ مِنْ بَنِي سَلِمَةَ يَا رَسُولَ اللّٰهِ حَبَسَهُ بُرْدَاهُ وَنَظَرُهُ فِي عِطْفِهِ فَقَالَ مُعَاذُ بْنُ جَبَلٍ بِئْسَ مَا قُلْتَ وَاللّٰهِ يَا رَسُولَ اللّٰهِ مَا عَلِمْنَا عَلَيْهِ إِلَّا خَيْرًا فَسَكَتَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ كَعْبُ بْنُ مَالِكٍ

فَلَمَّا بَلَغَنِي أَنَّهُ تَوَجَّهَ قَافِلًا حَضَرَنِي هَمِّي وَطَفِقْتُ أَتَذَكَّرُ الْكَذِبَ وَأَقُولُ بِمَاذَا أَخْرُجُ مِنْ سَخَطِهِ غَدًا وَاسْتَعَنْتُ عَلَى ذَلِكَ بِكُلِّ ذِي رَأْيٍ مِنْ أَهْلِي فَلَمَّا قِيلَ إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَدْ أَظَلَّ قَادِمًا زَاحَ عَنِّي الْبَاطِلُ وَعَرَفْتُ أَنِّي لَنْ أَخْرُجَ مِنْهُ أَبَدًا بِشَيْءٍ فِيهِ كَذِبٌ فَأَجْمَعْتُ صِدْقَهُ وَأَصْبَحَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَادِمًا وَكَانَ إِذَا قَدِمَ مِنْ سَفَرٍ بَدَأَ بِالْمَسْجِدِ فَيَرْكَعُ فِيهِ رَكْعَتَيْنِ ثُمَّ جَلَسَ لِلنَّاسِ فَلَمَّا فَعَلَ ذَلِكَ جَاءَهُ الْمُخَلَّفُونَ فَطَفِقُوا يَعْتَذِرُونَ إِلَيْهِ وَيَحْلِفُونَ لَهُ وَكَانُوا بِضْعَةً وَثَمَانِينَ رَجُلًا فَقَبِلَ مِنْهُمْ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَانِيَتَهُمْ وَبَايَعَهُمْ وَاسْتَغْفَرَ لَهُمْ وَوَكَلَ سَرَائِرَهُمْ إِلَى اللَّهِ فَجِئْتُهُ فَلَمَّا سَلَّمْتُ عَلَيْهِ تَبَسَّمَ تَبَسُّمَ الْمُغْضَبِ ثُمَّ قَالَ تَعَالَ فَجِئْتُ أَمْشِي حَتَّى جَلَسْتُ بَيْنَ يَدَيْهِ فَقَالَ لِي مَا خَلَّفَكَ أَلَمْ تَكُنْ قَدِ ابْتَعْتَ ظَهْرَكَ فَقُلْتُ بَلَى إِنِّي وَاللَّهِ يا رسول الله لَوْ جَلَسْتُ عِنْدَ غَيْرِكَ مِنْ أَهْلِ الدُّنْيَا لَرَأَيْتُ أَنْ سَأَخْرُجُ مِنْ سَخَطِهِ بِعُذْرٍ وَلَقَدْ أُعْطِيتُ جَدَلًا وَلَكِنِّي وَاللَّهِ لَقَدْ عَلِمْتُ لَئِنْ حَدَّثْتُكَ الْيَوْمَ حَدِيثَ كَذِبٍ تَرْضَى بِهِ عَنِّي لَيُوشِكَنَّ اللَّهُ أَنْ يُسْخِطَكَ عَلَيَّ وَلَئِنْ حَدَّثْتُكَ حَدِيثَ صِدْقٍ تَجِدُ عَلَيَّ فِيهِ إِنِّي لَأَرْجُو فِيهِ عَفْوَ اللَّهِ لَا وَاللَّهِ مَا كَانَ لِي مِنْ عُذْرٍ وَاللَّهِ مَا كُنْتُ قَطُّ أَقْوَى وَلَا أَيْسَرَ مِنِّي حِينَ تَخَلَّفْتُ عَنْكَ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَمَّا هَذَا فَقَدْ صَدَقَ فَقُمْ حَتَّى يَقْضِيَ اللَّهُ فِيكَ فَقُمْتُ وَثَارَ رِجَالٌ مِنْ بَنِي سَلِمَةَ فَاتَّبَعُونِي فَقَالُوا لِي وَاللَّهِ مَا عَلِمْنَاكَ كُنْتَ أَذْنَبْتَ ذَنْبًا قَبْلَ هَذَا وَلَقَدْ عَجَزْتَ أَنْ لَا تَكُونَ اعْتَذَرْتَ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِمَا اعْتَذَرَ إِلَيْهِ الْمُتَخَلِّفُونَ قَدْ كَانَ كَافِيَكَ ذَنْبَكَ اسْتِغْفَارُ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَكَ فَوَاللَّهِ مَا زَالُوا يُؤَنِّبُونِي حَتَّى أَرَدْتُ أَنْ أَرْجِعَ فَأُكَذِّبَ نَفْسِي ثُمَّ قُلْتُ لَهُمْ هَلْ لَقِيَ هَذَا مَعِي أَحَدٌ قَالُوا نَعَمْ رَجُلَانِ قَالَا مِثْلَ مَا قُلْتَ فَقِيلَ لَهُمَا مِثْلُ مَا قِيلَ لَكَ فَقُلْتُ مَنْ هُمَا قَالُوا مُرَارَةُ بْنُ الرَّبِيعِ الْعَمْرِيُّ وَهِلَالُ بْنُ أُمَيَّةَ الْوَاقِفِيُّ فَذَكَرُوا لِي رَجُلَيْنِ صَالِحَيْنِ قَدْ شَهِدَا بَدْرًا فِيهِمَا أُسْوَةٌ فَمَضَيْتُ حِينَ ذَكَرُوهُمَا لِي وَنَهَى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْمُسْلِمِينَ عَنْ كَلَامِنَا أَيُّهَا الثَّلَاثَةُ مِنْ بَيْنِ مَنْ تَخَلَّفَ عَنْهُ فَاجْتَنَبَنَا النَّاسُ وَتَغَيَّرُوا لَنَا حَتَّى تَنَكَّرَتْ فِي نَفْسِي الْأَرْضُ فَمَا هِيَ الَّتِي أَعْرِفُ فَلَبِثْنَا عَلَى ذَلِكَ خَمْسِينَ لَيْلَةً فَأَمَّا صَاحِبَايَ فَاسْتَكَانَا وَقَعَدَا فِي بُيُوتِهِمَا يَبْكِيَانِ وَأَمَّا أَنَا فَكُنْتُ أَشَبَّ الْقَوْمِ وَأَجْلَدَهُمْ فَكُنْتُ أَخْرُجُ فَأَشْهَدُ الصَّلَاةَ مَعَ الْمُسْلِمِينَ وَأَطُوفُ فِي الْأَسْوَاقِ وَلَا يُكَلِّمُنِي أَحَدٌ وَآتِي رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَأُسَلِّمُ عَلَيْهِ وَهُوَ فِي مَجْلِسِهِ بَعْدَ الصَّلَاةِ فَأَقُولُ فِي نَفْسِي هَلْ حَرَّكَ شَفَتَيْهِ بِرَدِّ السَّلَامِ عَلَيَّ أَمْ لَا ثُمَّ أُصَلِّي قَرِيبًا مِنْهُ فَأُسَارِقُهُ النَّظَرَ فَإِذَا أَقْبَلْتُ عَلَى صَلَاتِي أَقْبَلَ إِلَيَّ وَإِذَا الْتَفَتُّ نَحْوَهُ أَعْرَضَ عَنِّي حَتَّى إِذَا طَالَ عَلَيَّ ذَلِكَ مِنْ جَفْوَةِ النَّاسِ مَشَيْتُ حَتَّى تَسَوَّرْتُ جِدَارَ حَائِطِ أَبِي قَتَادَةَ وَهُوَ ابْنُ عَمِّي وَأَحَبُّ النَّاسِ إِلَيَّ فَسَلَّمْتُ عَلَيْهِ فَوَاللَّهِ مَا رَدَّ عَلَيَّ السَّلَامَ فَقُلْتُ يَا أَبَا قَتَادَةَ أَنْشُدُكَ بِاللَّهِ هَلْ تَعْلَمُنِي أُحِبُّ اللَّهَ وَرَسُولَهُ فَسَكَتَ

فَعُدْتُ لَهُ فَنَشَدْتُهُ فَسَكَتَ فَعُدْتُ لَهُ فَنَشَدْتُهُ فَقَالَ اللّٰهُ وَرَسُولُهُ أَعْلَمُ فَفَاضَتْ عَيْنَايَ وَتَوَلَّيْتُ حَتَّى تَسَوَّرْتُ الْجِدَارَ قَالَ فَبَيْنَا أَنَا أَمْشِي بِسُوقِ الْمَدِينَةِ إِذَا نَبَطِيٌّ مِنْ أَنْبَاطِ أَهْلِ الشَّامِ مِمَّنْ قَدِمَ بِالطَّعَامِ يَبِيعُهُ بِالْمَدِينَةِ يَقُولُ مَنْ يَدُلُّ عَلَى كَعْبِ بْنِ مَالِكٍ فَطَفِقَ النَّاسُ يُشِيرُونَ لَهُ حَتَّى إِذَا جَاءَنِي دَفَعَ إِلَيَّ كِتَابًا مِنْ مَلِكِ غَسَّانَ فَإِذَا فِيهِ أَمَّا بَعْدُ فَإِنَّهُ قَدْ بَلَغَنِي أَنَّ صَاحِبَكَ قَدْ جَفَاكَ وَلَمْ يَجْعَلْكَ اللّٰهُ بِدَارِ هَوَانٍ وَلَا مَضْيَعَةٍ فَالْحَقْ بِنَا نُوَاسِكَ فَقُلْتُ لَمَّا قَرَأْتُهَا وَهَذَا أَيْضًا مِنَ الْبَلَاءِ فَتَيَمَّمْتُ بِهَا التَّنُّورَ فَسَجَرْتُهُ بِهَا حَتَّى إِذَا مَضَتْ أَرْبَعُونَ لَيْلَةً مِنَ الْخَمْسِينَ إِذَا رَسُولُ رَسُولِ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَأْتِينِي فَقَالَ إِنَّ رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَأْمُرُكَ أَنْ تَعْتَزِلَ امْرَأَتَكَ فَقُلْتُ أُطَلِّقُهَا أَمْ مَاذَا أَفْعَلُ قَالَ لَا بَلْ اعْتَزِلْهَا وَلَا تَقْرَبْهَا وَأَرْسَلَ إِلَى صَاحِبَيَّ مِثْلَ ذَلِكَ فَقُلْتُ لِامْرَأَتِي الْحَقِي بِأَهْلِكِ فَتَكُونِي عِنْدَهُمْ حَتَّى يَقْضِيَ اللّٰهُ فِي هَذَا الْأَمْرِ قَالَ كَعْبٌ فَجَاءَتْ امْرَأَةُ هِلَالِ بْنِ أُمَيَّةَ رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَتْ يَا رَسُولَ اللّٰهِ إِنَّ هِلَالَ بْنَ أُمَيَّةَ شَيْخٌ ضَائِعٌ لَيْسَ لَهُ خَادِمٌ فَهَلْ تَكْرَهُ أَنْ أَخْدُمَهُ قَالَ لَا وَلَكِنْ لَا يَقْرَبْكِ قَالَتْ إِنَّهُ وَاللّٰهِ مَا بِهِ حَرَكَةٌ إِلَى شَيْءٍ وَاللّٰهِ مَا زَالَ يَبْكِي مُنْذُ كَانَ مِنْ أَمْرِهِ مَا كَانَ إِلَى يَوْمِهِ هَذَا فَقَالَ لِي بَعْضُ أَهْلِي لَوْ اسْتَأْذَنْتَ رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي امْرَأَتِكَ كَمَا أَذِنَ لِامْرَأَةِ هِلَالِ بْنِ أُمَيَّةَ أَنْ تَخْدُمَهُ فَقُلْتُ وَاللّٰهِ لَا أَسْتَأْذِنُ فِيهَا رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَمَا يُدْرِينِي مَا يَقُولُ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا اسْتَأْذَنْتُهُ فِيهَا وَأَنَا رَجُلٌ شَابٌّ فَلَبِثْتُ بَعْدَ ذَلِكَ عَشْرَ لَيَالٍ حَتَّى كَمَلَتْ لَنَا خَمْسُونَ لَيْلَةً مِنْ حِينَ نَهَى رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ كَلَامِنَا فَلَمَّا صَلَّيْتُ صَلَاةَ الْفَجْرِ صُبْحَ خَمْسِينَ لَيْلَةً وَأَنَا عَلَى ظَهْرِ بَيْتٍ مِنْ بُيُوتِنَا فَبَيْنَا أَنَا جَالِسٌ عَلَى الْحَالِ الَّتِي ذَكَرَ اللّٰهُ قَدْ ضَاقَتْ عَلَيَّ نَفْسِي وَضَاقَتْ عَلَيَّ الْأَرْضُ بِمَا رَحُبَتْ سَمِعْتُ صَوْتَ صَارِخٍ أَوْفَى عَلَى جَبَلِ سَلْعٍ بِأَعْلَى صَوْتِهِ يَا كَعْبُ بْنَ مَالِكٍ أَبْشِرْ قَالَ فَخَرَرْتُ سَاجِدًا وَعَرَفْتُ أَنْ قَدْ جَاءَ فَرَجٌ وَآذَنَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِتَوْبَةِ اللّٰهِ عَلَيْنَا حِينَ صَلَّى صَلَاةَ الْفَجْرِ فَذَهَبَ النَّاسُ يُبَشِّرُونَنَا وَذَهَبَ قِبَلَ صَاحِبَيَّ مُبَشِّرُونَ وَرَكَضَ إِلَيَّ رَجُلٌ فَرَسًا وَسَعَى سَاعٍ مِنْ أَسْلَمَ فَأَوْفَى عَلَى الْجَبَلِ وَكَانَ الصَّوْتُ أَسْرَعَ مِنَ الْفَرَسِ فَلَمَّا جَاءَنِي الَّذِي سَمِعْتُ صَوْتَهُ يُبَشِّرُنِي نَزَعْتُ لَهُ ثَوْبَيَّ فَكَسَوْتُهُ إِيَّاهُمَا بِبُشْرَاهُ وَاللّٰهِ مَا أَمْلِكُ غَيْرَهُمَا يَوْمَئِذٍ وَاسْتَعَرْتُ ثَوْبَيْنِ فَلَبِسْتُهُمَا وَانْطَلَقْتُ إِلَى رَسُولِ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَيَتَلَقَّانِي النَّاسُ فَوْجًا فَوْجًا يُهَنُّونِي بِالتَّوْبَةِ يَقُولُونَ لِتَهْنِكَ تَوْبَةُ اللّٰهِ عَلَيْكَ قَالَ كَعْبٌ حَتَّى دَخَلْتُ الْمَسْجِدَ فَإِذَا رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ جَالِسٌ حَوْلَهُ النَّاسُ فَقَامَ إِلَيَّ طَلْحَةُ بْنُ عُبَيْدِ اللّٰهِ يُهَرْوِلُ حَتَّى صَافَحَنِي وَهَنَّانِي وَاللّٰهِ مَا قَامَ إِلَيَّ رَجُلٌ مِنَ الْمُهَاجِرِينَ غَيْرَهُ وَلَا أَنْسَاهَا لِطَلْحَةَ قَالَ كَعْبٌ فَلَمَّا سَلَّمْتُ عَلَى رَسُولِ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ

وَسَلَّمَ وَهُوَ يَبْرُقُ وَجْهُهُ مِنَ السُّرُورِ أَبْشِرْ بِخَيْرِ يَوْمٍ مَرَّ عَلَيْكَ مُنْذُ وَلَدَتْكَ أُمُّكَ قَالَ قُلْتُ أَمِنْ عِنْدِكَ يَا رَسُولَ اللَّهِ أَمْ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ قَالَ لَا بَلْ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ وَكَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا سُرَّ اسْتَنَارَ وَجْهُهُ حَتَّى كَأَنَّهُ قِطْعَةُ قَمَرٍ وَكُنَّا نَعْرِفُ ذَلِكَ مِنْهُ فَلَمَّا جَلَسْتُ بَيْنَ يَدَيْهِ قُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنَّ مِنْ تَوْبَتِي أَنْ أَنْخَلِعَ مِنْ مَالِي صَدَقَةً إِلَى اللَّهِ وَإِلَى رَسُولِ اللَّهِ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَمْسِكْ عَلَيْكَ بَعْضَ مَالِكَ فَهُوَ خَيْرٌ لَكَ قُلْتُ فَإِنِّي أُمْسِكُ سَهْمِي الَّذِي بِخَيْبَرَ فَقُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ إِنَّمَا نَجَّانِي بِالصِّدْقِ وَإِنَّ مِنْ تَوْبَتِي أَنْ لَا أُحَدِّثَ إِلَّا صِدْقًا مَا بَقِيتُ فَوَاللَّهِ مَا أَعْلَمُ أَحَدًا مِنَ الْمُسْلِمِينَ أَبْلَاهُ اللَّهُ فِي صِدْقِ الْحَدِيثِ مُنْذُ ذَكَرْتُ ذَلِكَ لِرَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَحْسَنَ مِمَّا أَبْلَانِي مَا تَعَمَّدْتُ مُنْذُ ذَكَرْتُ ذَلِكَ لِرَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَى يَوْمِي هَذَا كَذِبًا وَإِنِّي لَأَرْجُو أَنْ يَحْفَظَنِي اللَّهُ فِيمَا بَقِيتُ وَأَنْزَلَ اللَّهُ عَلَى رَسُولِهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَقَدْ تَابَ اللَّهُ عَلَى النَّبِيِّ وَالْمُهَاجِرِينَ وَالْأَنْصَارِ إِلَى قَوْلِهِ وَكُونُوا مَعَ الصَّادِقِينَ فَوَاللَّهِ مَا أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَيَّ مِنْ نِعْمَةٍ قَطُّ بَعْدَ أَنْ هَدَانِي لِلْإِسْلَامِ أَعْظَمَ فِي نَفْسِي مِنْ صِدْقِي لِرَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ لَا أَكُونَ كَذَبْتُهُ فَأَهْلِكَ كَمَا هَلَكَ الَّذِينَ كَذَبُوا فَإِنَّ اللَّهَ قَالَ لِلَّذِينَ كَذَبُوا حِينَ أَنْزَلَ الْوَحْيَ شَرَّ مَا قَالَ لِأَحَدٍ فَقَالَ تَبَارَكَ وَتَعَالَى سَيَحْلِفُونَ بِاللَّهِ لَكُمْ إِذَا انْقَلَبْتُمْ إِلَى قَوْلِهِ فَإِنَّ اللَّهَ لَا يَرْضَى عَنِ الْقَوْمِ الْفَاسِقِينَ قَالَ كَعْبٌ وَكُنَّا تَخَلَّفْنَا أَيُّهَا الثَّلَاثَةُ عَنْ أَمْرِ أُولَئِكَ الَّذِينَ قَبِلَ مِنْهُمْ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حِينَ حَلَفُوا لَهُ فَبَايَعَهُمْ وَاسْتَغْفَرَ لَهُمْ وَأَرْجَأَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَمْرَنَا حَتَّى قَضَى اللَّهُ فِيهِ فَبِذَلِكَ قَالَ اللَّهُ ﴿وَعَلَى الثَّلَاثَةِ الَّذِينَ خُلِّفُوا﴾ وَلَيْسَ الَّذِي ذَكَرَ اللَّهُ مِمَّا خُلِّفْنَا عَنِ الْغَزْوِ إِنَّمَا هُوَ تَخْلِيفُهُ إِيَّانَا وَإِرْجَاؤُهُ أَمْرَنَا عَمَّنْ حَلَفَ لَهُ وَاعْتَذَرَ إِلَيْهِ فَقَبِلَ مِنْهُ [ر:٢٦٠٦]

دا حديث هم غزوهٔ تبوك سره متعلق دې.خو چونکه ډير تفصيلي او اوږد دې.په دې وجه امام بخارى رحمه الله مستقل عنوان قائم كړو.امام بخارى رحمه الله دا حديث په صحيح بخارى كښې لسو ځايونوكښې ذكر كړې دې.[1] دلته د ټولو نه زيات تفصيلي دې.چه دا ددې اصل

[1]) عمدة القارى (١٨\١٥) علامه عينى رحمه الله دا ليكلى دى.چه امام بخارى رحمه الله حديث د كعب بن مالك په لسو ځايونوكښې ذكركړې دې.خو حقيقت دادې.چه امام بخارى رحمه الله حديث د كعب بن مالك رضى الله عنه تقريباً اوولسو١٧\ ځايونوكښې ذكركړې دې.چه ددې تخريج دادې:
-الحديث اخرجه البخارى فى كتاب الوصايا، باب اذا تصدق او وقف بعض رقيقه او دوابه فهوجائز، رقم(٢٧٥٧)، وفى كتاب الجهاد، باب من ارادغزوة فورّى بغيرها، رقم(٢٩٤٧) و(٢٩٤٨و ٢٩٤٩و٢٩٥٠) وايضاً فى كتاب الجهاد، باب الصلاة اذا قدم من سفر، رقم(٣٠٨٨) وفى كتاب المناقب، باب صفة النبى ﷺ رقم(٣٥٥٦) وفى كتاب مناقب الانصار، باب وفود الانصار الى النبى ﷺ بمكة، رقم(٣٨٨٩) وفى كتاب المغازى، باب قصة غزوة بدر، رقم(٣٩٥١)، وايضاً فى....[بقيه حاشيه په راروانه صفحه...

مقام دې.په نورو ځايونوکښې ددې مختلفې حصې په څه مناسبت سره امام بخارى رحمه الله ذکرکړې دى.
دا روايت امام مسلم رحمه الله هم تخريج کړې دې.د امام بخارى رحمه الله د روايت مدار په ابن شهاب زهرى دې.او د امام مسلم د روايت مدار په ، ،يونس بن يزيد ، ، باندې دې.([1])
د غزوهٔ تبوك په موقعه باندې کله چه نبى عليه السلام دجهاد دپاره د سفر اعلان اوکړو .نوډير منافقان لاړنه شو.چه دهغوى تعداد تقريباً ۸۰ ته نزدې وو.په نه تلونکو کښې درې مخلص صحابه هم وو.چه په هغوى کښې يوحضرت کعب بن مالک رضى الله عنه، دويم حضرت مرارة بن الربيع. او دريم حضرت هلال بن اميه رضى الله عنه وو.
حضرت کعب بن مالک رضى الله عنه په خپل دې اوږد روايت کښې دا واقعه تفصيل سره بيان کړې ده.تاسو مخکښې ددې حديث ترجمه اوګورئ.ددې نه پس چه دکومې خبرې تشريح ضرورى وى.دهغې تشريح به کولې شى.
د کعب بن مالک رضى الله عنه د حديث ترجمه: عبدالله بن کعب وائى.چه ما د کعب بن مالک رضى الله عنه نه په غزوهٔ تبوك کښې دهغه د روستو پاتې کيدو قصه واوريده.هغه فرمائى.چه رسول الله صلى الله عليه وسلم په څومره غزواتو کښې شرکت کړې دې.زه په هغې ټولو کښې سوا د غزوهٔ تبوك نه نبى عليه السلام سره شريك شوې يم. البته په غزوهٔ بدرکښې شريك شوې نه ووم.څوکوم خلق چه د غزوهٔ بدر نه روستو پاتې شوى وو.په هغوى کښې په چاهم دالله د طرفه عتاب (ملامتيا) نه وه راغلې.ځکه چه رسول الله صلى الله عليه وسلم د قريشو د قافلې په اراده وتلې وو.(دجنګ قصد ئې نه وو.اونه دهغې دپاره اعلان شوې وو) اچانك الله جل جلاله مسلمانان او دشمنان جمع کړل.(او د غزوهٔ بدر واقعه پيښه شوه).
اوزه د ليلة العقبه په بيعت کښې هم حاضرووم.چه په هغې کښې مونږ د اسلام د مدد اوحفاظت معاهده کړې وه.او زما دا خبره نه ده خوښه.چه د بيعتِ عقبه د حاضرئ په ځائې دې زما دپاره غزوهٔ بدرکښې حاضرى وى.اګرچه په خلقوکښې د غزوهٔ بدر شهرت زيات دې.
او(په غزوهٔ تبوك کښې زما دنه حاضريدو) واقعه داده.چه زه کله هم دومره خوشحاله او مالداره نه ووم.څومرهِ چه ددې غزوې په وخت کښې ووم.په خدائې قسم! ددې نه وړاندې کله هم زما سره دوه سورلئ نه دى جمع شوې.حالانکه دغه وخت زماسره دوه سورلئ وې.او

...دتيرمخ بقيه] كتاب المغازى، باب حديث كعب بن مالك، رقم(٤٤١٨) وفى كتاب التفسير، باب سيحلفون بالله اذا انقلبتم اليهم لتعرضوا عنهم..... رقم(٤٦٧٣) وايضاً فى كتاب التفسير، باب لقد تاب الله على النبى والمهاجرين رقم (٤٦٧٦) وأيضا فى كتاب التفسير باب ((وعلى الثلاثة الذين خلفوا ، رقم ٤٦٧٧) وأيضاً فيه باب يايهاالذين آمنوا اتقوا الله وكونوا مع الصادقين رقم ٤٦٧٨) وفى كتاب الاستيذان، باب من لم يسلم على من ارتكب ذنباً رقم(٦٢٥٥) وفى كتاب الايمان والنذور، باب اذا اهدى ماله على وجه النذر والتوبة رقم(٦٦٩٠) وفى كتاب الاحكام، باب هل للامام ان يمنع المجرمين واهل المعصية من الكلام معه، رقم (٧٢٢٥)_

[1]) اخرجه مسلم فى كتاب التوبة، باب حديث توبة كعب بن مالك وصاحبيه، رقم(٢٧٦٩)_

رسول الله ﷺ چه به کله د یوې غزوې اراده فرمائیله .نو توریه به نې فرمائیله.(په کوم طرف چه به نې جهاد دپاره تلل غوښتل دهغې د خلاف طرف حالات به نې معلومول.چه منافقان خبر ورنکړی) تردې چه د غزوهٔ تبوک واقعه پیښه شوه.نبی علیه السلام په سخته ګرمئ کښې ددې جهاد قصد اوکړو.او سفرهم ډیر لرې او په بې اوبو او بې ګیا صحرا کښې وو.د دشمن تعداد هم ډیر وو. په دې وجه رسول الله ﷺ ددې جهاد په ښکاره اعلان اوکړو.چه مسلمانان ددې دپاره پوره تیاری اوکړی.په کوم طرف چه د رسول الله ﷺ اراده وه.نبی علیه السلام هغه اوخودلو .(یعنی داچه تبوک طرف ته تلل دی).

رسول الله ﷺ سره مسلمانان هم ډیر وو.او په هیڅ یو کتاب (رجسټر) کښې د هغوی نومونه نهٔ وو جمع کړې شوی.(چه دهغې نه د نه تلونکو پته اولګی) په دې وجه که یوکس به تلل نه غوښتل.نو دهغه سوچ به هم دا وو.چه رسول الله ﷺ ته به پته نه لګی.البته که الله ﷻ وحی نازله کړی.او نبی علیه السلام ته اطلاع ورکړی.کوم وخت چه رسول الله ﷺ ددې جهاد دپاره اووتلو.هغه وخت میوې پخې شوې وې.او (د ګرمئ په وجه) سورې خوښ وو.په دې حالت کښې رسول الله ﷺ او عامو مسلمانانو د سفر تیاری اوکړله.

ما به روزانه د سحر اراده کوله.چه دجهاد تیاری اوکړم.خو دڅه تیاریٔ نه بغیر به واپس راتلم.ما به په زړه کښې ونیل.چه زه په جهاد باندې قدرت لرم.(او ما سره ذرائع او اسباب شته دې.بیا جلتی دڅه اوکړم؟) خو دغه شان (په نن صبا کښې) زما اراده روستو کیده.تردې چه خلقو محنت او مشقت برداشت کړو.تیاری ئې اوکړله.رسول الله ﷺ د سحر په وخت مسلمانان دخان سره کړل.او روان شو.خو ما تر اوسه پورې څه تیاری نه وه کړې.خو اوس هم ما په زړه کښې دا اوونیل.چه په یوه ورځ دوه کښې به تیاری اوکړم.په لاره کښې به هغوی سره ملاؤ شم.کله چه هغوی تړول لاړل.نو په دویمه ورځ ما تیاری کول اوغوښتل.خو په دغه ورځ مې هم تیاری اونکړله.په دریمه ورځ هم دغه شان اوشو.زه هم په دغه حال کښې پاتې شوم.تردې چه هغوی ډیر په تیزئ سره اووتل.او غزوه زما نه فوت شوه.څو خله ما اراده اوکړله.چه سفر اوکړم.او هغوی سره ملاؤ شم.او کاش! چه ما دغه شان کړې وې.خو دا زما دپاره مقدر نه وو.

د رسول الله ﷺ د تشریف اوړلو نه پس چه به کله زه په مدینه کښې چرته تلم.نو دې خبرې به زه غمژن کولم.چه دې وخت په پوره مدینه کښې یا خو هغه خلق په نظر راتلې.کوم چه په نفاق کښې ډوب وو.یا بیا هغه خلق کوم چه الله ﷻ معذوره او ضعیف ګرځولی وو.هلته رسول الله ﷺ ته په تبوک لاره کښې زه وریاد نه شوم.تردې چه نبی علیه السلام تبوک ته اورسیده.هغه وخت په یو مجلس کښې نبی علیه السلام اوفرمائیل.،،مافعل کعب؟،، په کعب څه اوشو؟ (چه هغه رانغې) د بنوسلمه یو سړی اوونیل.،،یارسول الله! حبسه برداه ونظره فی عطفه،، یعنی هغه لره جهاد دهغه ښائسته جامو او هغې ته نظر کولو منع کړې دې.، حضرت معاذ بن جبل رضی الله عنه اوونیل. چه تا دا بده خبره اوکړله.اې د الله رسوله! په خدائې قسم! زه په هغه کښې دخیر نه سوا هیڅ نه پیژنم.په دې اوریدو سره رسول الله ﷺ خاموش شو.

حضرت کعب رضی الله عنه فرمائی.چه کله ماته دا خبر ملاؤ شو.چه رسول الله ﷺ واپس تشریف

راوړي.نو ماته ډير فكرشو.اوځه د دروغو بهانې سوچ مې كولو.ما په زړه كښې اوونيل.چه زه د رسول الله ﷺ د ناراضګئ نه څنګه بچ كيدې شم؟ په دې باره كښې ما دخپل كور دښه راني والا كسانو سره مشوره اوكړله.خوكله چه داخبر ملاؤ شو.چه رسول الله ﷺ تشريف راوړلې دې.نوددروغو خيالات زمادزړه نه اووتل. او زه پوهه شوم.چه زه د نبى عليه السلام د ناراضګئ نه په يو داسې بنياد باندې نه شم وتلې.چه په هغې كښې دروغ وى.په دې وجه ما بالكل د رښتيا ونيلو قصد اوكړو.

رسول الله ﷺ د سحر په وخت تشريف راوړو.نبى عليه السلام چه به كله هم د سفر نه تشريف راوړه.نو دوه ركعته مونځ به ئې جمات كښې كولو.بيا به دخلقو سره كيناستلو.دخپل عادت مطابق چه.كله نبى عليه السلام دا اوكړل.نو په غزوې كښې نه شريكيدونكى نبى عليه السلام ته راغلل.او قسمونه ئې خوړل.خپل عذورنه ئې بيانول.د داسې خلقو تعداد د اتياؤ نه څه زيات وو.رسول الله ﷺ دهغوى ظاهرى قول او اقرار قبول كړو.او هغوى ئې بيعت كړل.هغوى دپاره ئې د مغفرت دعا اوفرمائيله.او دهغوى دننه معامله ئې الله ﷻ ته اوسپارله.

زه هم خدمت كښې حاضرشوم.كله چه ما سلام اوكړو.نونبى عليه السلام داسې تبسم اوفرمائيلو.لكه چه د ناراضه سړى تبسم وى.بيا نبى عليه السلام اوفرمائيل.،،راشه،،.زه ورغلم او د نبى عليه السلام مخې ته كيناستم.نبى عليه السلام زمانه تپوس اوكړو.ته ولې روستو پاتې شوې.آيا تا سورلئ نه وه اخستې؟ ما اوونيل.په خدائې قسم! كه زه ستاسو نه سوا د دنيا د بل يو سړى مخې ته ناست ووم.نو ما به څه عذر جوړكړې وې.او دهغه د ناراضګئ نه به مې ځان بچ كړې وې.ځكه چه ماته د بهانې او خبرې جوړولو مهارت حاصل دې.خوپه خدائې قسم! ماته يقين دې.چه كه زه دروغ اووايم.اوتاسو راضى كړم.نو ډيره ممكنه ده.چه الله تعالى حقيقت حال تاسو ته ښكاره كړى.او تاسو زما نه ناراضه كړى.اوكه ما رښتيا خبره اوكړله.چه په هغې سره تاسو زما نه ناراضه هم شئ.نو ماته اميد شته.چه الله تعالى به ما معاف كړى. رښتيا خبره داده.چه دجهاد نه په روستو پاتې كيدو كښې زما هيڅ عذر نه وو.زه كله هم مالى او جسمانى طور باندې دومره صحت مند او پيسو والا نه ووم.څومره چه دغه وخت ووم.

رسول الله ﷺ اوفرمائيل.چه دې سړى صحيح خبره بيان كړله.بيا ئې اوفرمائيل .اوس لاړشه.تردې چه الله تعالى پخپله ستاسو متعلق څه فيصله اوكړى.زه ددغه ځائې نه پاسيدم.او لاړم.نو د بنى سلمه يو څو سړى ما پسې راغلل.وې ونيل.چه ددې نه وړاندې خو زمونږ په علم كښې تا هيڅ ګناه نه ده كړې.په دې خبره كښې ستا نه ډيره غټه غلطى اوشوه.چه تا هم دغه وخت داسې څه عذر پيش كړې وې.لكه څنګه چه نورو روستو پاتې كيدونكو پيش كړو.ستا د ګناه دپاره به د رسول الله ﷺ استغفار هم كافى وې.په خدائې قسم! دغه خلقو زه دومره ملامته كړم.چه زما په زړه كښې خيال راغې.چه زه دوباره لاړشم.او خپل ځان دروغژن كړم.(او نبى عليه السلام ته عرض اوكړم.چه كومه خبره ما مخكښې كړې وه.هغه غلطه وه.زماصحيح عذر موجود دې) بيا ما دهغوى نه تپوس اوكړو.چه زما سره بل هم څوك شته.چه هغه زما پشان دخپل جرم اقرار كړې وى.هغوى اوونيل.او دوه سړى نور هم دى.چه هغوى هم ستا پشان اوونيل.او هغوى ته هم هغه جواب وركړې شو. كوم چه تاته دركړې شو.ما تپوس اوكړو.چه هغه څوك دى؟ هغوى اوونيل.چه يو مراره بن ربيع العمرى

دي.او دويم هلال بن اميه واقفي دي.(١) هغوى د داسي دوؤ سړو ذكر اوكړو.چه هغوى په غزوۀ بدركښي شريك شوى وو.(ما اووئيل.بس زما دپاره) هغوى دواړوكښي نمونه ده.(او دهغوى عمل د تقليد قابل دي) نوكله چه هغوى ددغه دواړو بزرګانو ذكراوكړو.نو زه كور ته لاړم.
رسول الله ﷺ مسلمانان مونږ دريو واړو سره د سلام او خبرو كولو نه منع كړل .چه ددې په وجه ټول خلق زمونږ نه جدا شو.او ټول زمونږ دپاره بدل شو.تردې چه زما دپاره زمكه اجنبى (پردئ) جوړه شوه.داسې محسوسه شوه.چه دا هغه زمكه نه ده.كومه چه ما پيژندله.په دې حالت كښي مونږ پنځوس ورځې وو.زما دواړه ملګرى عاجزه شو.پخپلو كورونوكښې ناست وو.ژړل به ئې.خو چونكه زه ځوان او صحت مند ووم.په دې وجه به زه بهر راوتلم.مسلمانانو سره به مانځه كښي شريكيدم.او په بازارانو كښي به ګرځيدم. چا به هم ما سره خبرې نه كولې.رسول الله ﷺ ته به راتلم.هغه به د مانځه نه پس په مجلس كښي وو.ما به سلام كولو.بيا به مې كتل.چه د رسول الله ﷺ شونډې مباركې او خوزيدې اوكه نه؟ بيا به ما نبي ﷺ ته نزدې مونځ كولو.نو د سترګو په ګوټونوكښي به مې نبي ﷺ طرف ته كتل.نو معلوميده به.چه زه كله په مانځه كښې مشغول شم.نو نبي ﷺ زما په طرف ګورى.اوكله چه زه نبي ﷺ طرف ته متوجه شم.نو هغه مخ اړوى.
كله چه دخلقو دا بې رخى اوږده شوه.نو يوه ورځ زه روان شوم.تردې چه د ابوقتاده د باغ په ديوال واوختم.او داخل شوم.ابوقتاده زما د تره ځوئې وو.اوپه خلقو كښې ماته دټولو نه زيات محبوب وو.ما سلام اوكړو.په خدائې قسم! هغه د سلام جواب رانه كړو.ما عرض اوكړو. ابوقتاده! زه تاته د الله واسطه دركوم.آيا تاته پته نشته.چه زه الله او دهغه رسول سره محبت كوم.هغه هيڅ جواب رانكړو.ماپه دويم ځلې دا خبره اوكړله.نو بيا هم هغه هيڅ جواب رانكړو.په دريم ځل چه كله ما اووئيل.نو هغه صرف دومره اووئيل.،،الله ورسوله اعلم،، زما د سترګو نه اوښكې جارى شوې.او په ديوار واوړيدم.د باغ نه بهر راغلم.په دغه دوران كښي يوه ورځ زه د مدينې منورې په بازاركښې روان ووم.چه اچانك د ملك شام يو نبطى سړې چه د غلې خرڅولو دپاره دشام نه مدينې ته راغلې وو. هغه وئيل.چه كعب بن مالك چرته دې؟ خلقو زما طرف ته اشاره اوكړله.اوې خودلم.هغه سړې ماته راغې .اوماته ئې د غسان د بادشاه د ريښمو په رومال باندې ليكلې شوې خط راكړو.چه په هغې كښې ئې ليكلى وو.

قوله: اما بعد! فانه قد بلغني ان صاحبك قد جفاك، ولم يجعلك الله بدار هوان ولا مضيعة، فالحق بنا نواسك: ،،امابعد! ماته دا اطلاع ملاؤ شوې ده.چه ستا صاحب په تا جفا كړې ده.الله تعالى دې تا د ذلت او هلاكت په ځائې كښي نه ساتى.حالانكه الله تعالى ته نه ذليل جوړ كړې يې.او نه ئې بيكاره (پيدا كړې يې).يعنى ته دكار سړې يې.ته مونږ ته راشۀ.مونږ به تاسره همدردى كوو،،
ماچه دا خط اولوسته.نو ما اووئيل.چه دا يو بل امتحان راغې.بيا ما دغه خط په تنوركښې

---

[1] دلته په اصل كښې حاشيه نشته،

واچولو.اومې سوزولو.کله چه په پنځوسوکښې څلويښت ورځې تيرې شوې.نو د رسول الله ﷺ يو قاصد ماته راغې.اووې وئيل.چه رسول الله ﷺ تاته دا حکم درکوی.چه ته دخپلې ښځې نه هم جدائی اختيارکړه.ما تپوس اوکړو.چه آيا طلاق ورکړم.يا څه اوکړم؟ هغوی اووئيل.چه نه! صرف جدا اوسيږه.هغې ته نزدې مه ورځه.دغه شان حکم زما دواړو ملګرو ته هم اورسيده. ما خپلې ښځې ته اووئيل.چه اوس ته خپل مورپلار کره لاړه شه.او هلته اوسيږه. ترکومه پورې چه الله تعالی څه فيصله اونکړی.

حضرت کعب رضی الله عنه فرمائی.چه د هلال بن اميه رضی الله عنه ښځه د نبی کريم ﷺ په خدمت کښې حاضره شوه.اوعرض ئې اوکړوچه اې دالله رسوله!هلال بن اميه بوډا کمزورې دې.دهغه څوک خادم هم نشته.که زه دهغه خدمت کوم.نوآيا تاسو به دا ناخوښه ګڼړئ؟ نبی علیه السلام اوفرمائيل. نه، البته هغه دې ستا خواته نه راځی.هغې اووئيل .په خدائې قسم! (د بوډاوالی په وجه) هغه کښې هيڅ حرکت نشته.او دکوم وخت نه چه دعتاب واقعه پيښه شوې ده.دهغه وخت نه هغه هروخت شپه او ورځ ژاړی.کعب بن مالك فرمائی.چه ماته هم زما دکور بعضې کسانو اووئيل.چه که تاسو هم د خپلې ښځې په باره کښې د رسول الله ﷺ نه اجازت واخلئ.لکه څنګه چه د هلال رضی الله عنه ښځې ته نبی علیه السلام د هلال دخدمت اجازت ورکړو.(نو ښه به وی).ما اووئيل.په خدائې قسم! زه به اجازت وانخلم.معلومه نه ده.چه رسول الله ﷺ به څه جواب راکوی.او زه ځوان سړې يم.(ماته دخدمت څه خاص ضرورت هم نشته) بيا ما هم په دې حال کښې لس شپې نورې هم تيرې کړې.تردې چه پنځوس شپې مکمل شوې.کله چه د پنځوسمې شپې په صبا ما د سحر مونځ اوکړو.زه دخپل کور په چت باندې ناست ووم.اوهغه حالت وو.دکوم ذکرچه الله تعالی کړې دې.چه په ما باندې زما بدن او زمکه د فراخئ باوجود تنګه شوې وه.نو اچانك ما د سلع غر دپاس نه د يو آواز کونکی آواز واوريده.چه هغه په اوچت آواز سره وئيل.((ياکعب بن مالك، ابشر)) اې کعب بن مالك زيرې دې وی،،

حضرت کعب رضی الله عنه فرمائی.چه په دې اوريدو سره زه سجده کښې پريوتم.او پوهه شوم.چه اوس فراخی راغله.رسول الله ﷺ د سحر مانځه نه پس صحابو رضی الله عنهم ته زمونږ د توبې قبليدو خبر ورکړې وو.ټول خلق مونږ ته د زيری راکولو دپاره راروان شو.يو سړې (زبير بن عوام) په اس باندې سور ماته راغې.او د قبيله اسلم يو سړې (حمزه بن عمرو اسلمی) په منډه منډه غر باندې راوخته.(او د خوشخبرئ آواز ئې راکړو) دهغه آواز د اس نه زر راورسيده.بيا هغه کس دچا آواز چه ما مخکښې اوريدلې وو.ماته دخوشخبرئ راکولو دپاره راغې.نو ما خپلې دواړه جامې اوښکلې.د زيری په خوشحالئ کښې مې هغه ته ورکړې.دغه وخت ما سره دهغې نه سوا هيڅ نه وو.اودوه کپړې مې(د ابوقتاده رضی الله عنه نه) عارتياً واخستلې او ما وغوستلې.او اغوستې وې.زه د رسول الله ﷺ په خدمت کښې حاضريدو دپاره روان شوم.نو په لاره کښې خلق ډلې ډلې ماسره ملاويدل.او دتوبې په قبليدو ئې مبارکيانې راکولې. فرمائی. چه زه جمات ته داخل شوم.نواومې کتل.چه رسول الله ﷺ تشريف فرما دې.خلق د هغه نه ګيرچاپيره ناست دی.زما په کتلو دټولو نه مخکښې طلحه بن عبيدالله اودريده.زما په طرف ئې رامنډه کړله.او ماسره ئې مصافحه اوکړله.مبارکی ئې راکړه.زه به د طلحه دا

احسان كله هم هيرنكړم.كله چه ما رسول الله ﷺ ته سلام اوكړو.نو دهغوى مخ مبارك د خوشحالئ په وجه زليده.نبي عليه السلام اوفرمائيل.((ابشر بخير يوم مر عليك منذ ولدتك امك)) تاته دې خوشخبرى وى.د داسې مباركې ورځې، چه دا ستا په عمركښې د پيدائش نه واخله ترنن ورځې پورې دټولو نه زياته غوره ورځ ده.
حضرت كعب رضي الله عنه فرمائى.ما تپوس اوكړو.اې د الله رسوله! دا زيرې ستاسو د طرفه دې.اوكه د الله د طرفه دې؟ نبي عليه السلام اوفرمائيل.نه بلكه د الله د طرفه دې.او رسول الله ﷺ چه به كله په څه خبره خوشحاله شو.نو مخ مبارك به ئې داسې زليده. لكه چه د سپوږمئ ټكړه وى.مونږ به ئې دمخ مبارك نه خوشحالى معلوموله.كله چه زه دهغوى مخې ته كيناستم.نو عرض مې اوكړو.اې د الله رسوله! زما په توبه كښې دا خبره هم ده.چه زه خپل ټول مال دولت نه راوځم.ټول د الله او دهغه د رسول دپاره صدقه كړم.نبي عليه السلام اوفرمائيل.څه خان ته پرېږده.دا غوره ده.ما اووئيل.زه خپله دخيبر والا حصه پرېږدم.(او باقى ټول صدقه كوم).
بيا ما عرض اوكړو.اې د الله رسوله! الله تعالى ماته د رښتيا وئيلو په وجه نجات راكړو.اوس زما توبه داده.چه تركومې پورې زه ژوندې يم.رښتيا به وايم.په خدائې قسم! زه هيڅ مسلمان نه پيژنم.چه هغه ته الله د رښتياؤ په وجه دومره عزت وركړې وى.څومره ئې چه ماته راكړې دې.دكوم وخت نه چه ما دا وعده كړې ده.الحمدلله تر نن ورځې پورې مې كله د دروغو اراده هم نه ده كړې.او زما اميد دې.چه الله تعالى به باقى ژوند هم ما ددې نه محفوظ ساتى.په خدائې قسم! د اسلام دهدايت نه پس د الله تعالى هيڅ احسان ددې نه زيات په ما باندې نه دې شوې.چه ماته ئې د رسول الله ﷺ په وړاندې د رښتيا وئيلو توفيق راكړو. چه ما دروغ اونه وئيلې.كښنى د دروغ ويونكو پشان به زه هم هلاك شوې ووم.چه دهغوى په بارد كښې الله تعالى سخته وحى نازله كړله.چه دا ئې دبل چا دپاره نه ده نازل كړې.لكه د الله تعالى ارشاددې.
﴿سَيَحْلِفُونَ بِاللّٰهِ لَكُمْ اِذَا انْقَلَبْتُمْ.....الى قوله ..... فَاِنَّ اللّٰهَ لَا يَرْضٰى عَنِ الْقَوْمِ الْفٰسِقِيْنَ۝﴾
حضرت كعب رضي الله عنه فرمائى.مونږ درې واړه د باقى روستو پاتې كيدونكو نه روستواوساتلې شو. هغوى چه كله رسول الله ﷺ ته قسمونه اوخوړل.نو نبي عليه السلام د هغوى خبره قبوله كړله. هغوى ئې بيعت كړل.او هغوى دپاره ئې دمغفرت دعا اوكړله.او زمونږ معامله رسول الله ﷺ روستوكړله.تردې چه الله تعالى پخپله فيصله اوفرمائيله. ﴿وَّعَلَى الثَّلٰثَةِ الَّذِيْنَ خُلِّفُوْا﴾ كښې الله ﷻ دې طرف ته اشاره كړې ده.په ،،خلفوا،،كښې د جهاد نه روستو پاتې كيدل مراد نه دى.بلكه زمونږ معامله او فيصله روستو كيدل مراد دى.

د كعب بن مالك رضى الله عنه دحديث د بعضې جملو تشريح:

قوله: وَمَا أُحِبُّ أَنَّ لِي بِهَا مَشْهَدَ بَدْرٍ وَإِنْ كَانَتْ بَدْرٌ أَذْكَرَ فِي النَّاسِ مِنْهَا:

حضرت كعب رضي الله عنه فرمائى.چه په بدركښې دحاضريدو په عوض د ليلة العقبه حاضرى ماته زياته محبوبه ده.اګرچه بدر په خلقوكښې د ليلة العقبه په مقابله كښې زيات مشهور دې.دا دحضرت كعب رضي الله عنه رائې ده.كښنى د نورو صحابو رضي الله عنهم او تابعينو او دټولو عالمانو رائې

داده.چه د بدر مقام او مرتبه د ليلة العقبه نه زيات دي.د احاديثو نه هم د بدر فضيلت زيات معلوميږي.او د بدر د شريكانو فضائل هم دليلة العقبه د شريكانو نه زيات دي.(١) خو د حضرت كعب رضي الله عنه رائې داده.چه كه دليلة العقبه واقعه راپيښه شوې نه وې.نو د بدر حالت به هم نه وې پيښ شوې.په دې وجه دهغوی په نزد هغه د بدر نه افضل دې.

قوله: وَلَمْ يَكُنْ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُرِيدُ غَزْوَةً إِلَّا وَرَّى بِغَيْرِهَا: د نبی كريم صلى الله عليه وسلم عادت مبارك دا وو.چه د يوې غزوې دپاره به تلو.نو صراحت به ئې نه كولو.بلكه توريه به ئې كوله.چه دشمن ته د نبی عليه السلام د ارادې علم اونه شي. خو په غزوهٔ تبوك كښې نبی عليه السلام واضحه اعلان كړې وو.يو خو ددې دپاره چه خلق د دې دپاره مكمله تياری اوكړي. او دويمه په دې كښې د جنګ حكمت وو.اوهغه دا چه روميانو ته پته اولګی.چه هغوی كوم خلق كمزوری او يوه لقمه ګڼړي.هغوی دومره كمزوری نه دی.په هغوی كښې دومره طاقت شته.چه د دشمن د حملې د انتظار كولو نه بغير ورمخكښې شي.او په هغوی حمله اوكړي. په دې واضح اعلان سره د روميانو مرعوبه كول مقصود وو.او هم دغه شان اوشو.هغوی مرعوبه شو. مقابلې دپاره رانغلل.

قوله: وَالْمُسْلِمُونَ مَعَ رَسُولِ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَثِيرٌ: د بعضې رواياتو نه معلوميږي.چه نبی عليه السلام سره د لسو زرو كسانو لښكر وو. په ،،اكليل،،كښې د حضرت معاذ بن جبل رضي الله عنه روايت نقل كړې دې.چه نبی عليه السلام سره په دې سفر كښې د ديرشو زرو نه زيات كسان وو.(٢) محمد بن اسحاق هم دا نقل كړې دې.(٣) واقدی نقل كړی دی.چه لس زره اسونه وو.(٤) په كومو رواياتو كښې چه دی.چه په دې كښې لس زره كسان وو.شايد دهغې نه لس زره په اسونو سواره مراد وی.دټولو رواياتو كتلو نه معلوميږي.چه ټول شريكان د ديرشو او څلويښتو زرو په منځ منځ كښې وو.(٥)

قوله: حِينَ طَابَتِ الثِّمَارُ وَالظِّلَالُ: ميوې او سوری خوښ شوی وو.د ميوو خوښيدل خو دهغې د پخيدو نه كيږي. اودسورو خوښيدل دګرمئ د سختئ نه كيږي.چه ګرمی سخته وی.نو سورې ډير خوښ معلوميږي.

---

(١) باب فضل من شهد بدراً، فتح البارى (٣٠٥/٧)_
(٢) فتح البارى(١١٧/٨)_
(٣) فتح البارى(١١٧/٨)_
(٤) فتح البارى(١١٧/٨)_
(٥) ابن سعد ديرش زره تعداد ليكلې دې.(طبقات ابن سعد١٦٦/٢) په بعضې رواياتوكښې څلويښت زره تعداد راغلې دې.(عمدة القارى٥٢/١٨) ابن صلاح د حافظ ابوزرعه په حوالې سره اويا زره تعداد ليكلې دې.(مقدمة بن الصلاح ١٢٧-١٢٨) والله اعلم)_

قوله: فَقَالَ رَجُلٌ مِنْ بَنِي سَلِمَةَ يَارَسُولَ اللّٰهِ حَبَسَهُ بُرْدَاهُ وَنَظَرُهُ فِي عِطْفِهِ: دا سړی عبدالله بن انیس وو.(١) هغه اووئیل.اې د الله رسوله! هغه لره دوو څادرونو او خپل خان ته نظر کولو منع کړې دې.یعنی نن صبا دهغه حالات ډېر ښه دی.دماغ ئې اوچت شوی دی.هغوی ګنړلې ده.چه اوس د جهاد څه ضرورت دې؟ددې تکبر په وجه هغه نه دې راغلې.

قوله: فَقَالَ مُعَاذُبْنُ جَبَلٍ بِئْسَ مَاقُلْتَ: په یو روایت کښې راځی.چه د حضرت کعب بن مالک رضي الله عنه دفاع کونکې ابوقتاده وو.(٢) خو صحیح روایت د بخاری دې.علامه زمحشری په ،،کشاف،، کښې لیکلی دی.چه د حضرت کعب دفاع پخپله نبی کریم ﷺ کړې وه.(٣) خوعلامه جمال الدین زیلعی رحمه الله په ،،الاسعاف فی تخریج احادیث الکشاف،، کښې او حافظ ابن حجر عسقلانی په ،،الکافی الشاف فی تخریج احادیث الکشاف،، کښې زمحشری باندې تنقید کړې دې.هغه فرمائیلی دی.چه دلته د زمحشری نه وهم شوې دې.دفاع کونکې حضرت معاذ رضي الله عنه وو.نبی کریم ﷺ نه وو.لکه څنګه چه د بخاری په روایت کښې دی.(٤)

قوله: وَنَهَى رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْمُسْلِمِينَ عَنْ كَلَامِنَا: اشکال کیږی.چه دا درې واړه حضرات یعنی حضرت کعب، حضرت مراره بن الربیع او حضرت هلال بن امیه پخپل جرم باندې پښېمانه وو.او په حدیث کښې دی.چه ،،التوبة الندم،، نو نبی کریم ﷺ دا سختی ولې اختیار کړله؟

① ددې یوجواب دا ورکړې شوې دې.چه دا جرم لوئې وو.په دې باندې پښېمانه کیدو سره سره الله تعالی ته ژړا او زاری کول هم ضروری وو.په دې سختئ سره په دې کښې د ژړا او زارئ کیفیت پیداکول مقصود وو.کوم چه د توبې دتکمیل دپاره ضروری وو.او په دې ورځو کښې هغوی ښه اوژړل.نو توبه ئې قبوله شوه.

② بعضې حضراتو وئیلی دی.چه توبه خو ددوی قبوله شوې وه.د مقاطعې (بائیکاټ) اعلان نبی علیه السلام د تادیب دپاره کړې وو.

③ علامه سندهی رحمه الله فرمائیلی دی.چه ،،الندم التوبة،، دعوامو دپاره ده.خواصو نه ژړا اوزاری هم مطلوب ده.بیا هغوی د الله تعالی په بهروسه باندې رښتیا وئیلی وو.په دې وجه نبی کریم ﷺ هم دهغوی معامله الله تعالی ته اوسپارله.په مقاطعه کولو سره ئې هغوی کښې د ژړا او زارئ کیفیت پیدا کړو.نوالله تعالی توبه نازله کړله.(٥)

---

(١) فتح الباری(١١٨\٨)_
(٢) فتح الباری(١١٨\٨)_
(٣) تفسیر کشاف (٣٢٠\١٢)_
(٤) الکافی الشاف فی تخریج احادیث الکشاف(٣٢٠\١٢)_
(٥) حاشیه بخاری للسندی(٦٣٤\١٢)_

امام ابوالقاسم سهیلی رحمه الله په ،،الروض الانف،، کښې لیکلی دی.چه په اصل کښې ددومره سختئ ناراضګئ سبب دادې.چه حضرات انصارو کوم وخت بیعت العقبه کړې وه. نو نبی کریم ﷺ سره هغوی دهرقسمه ملګرتیا وعده کړې وه.دلته دټولو نه لوئې دشمن سره مقابله وه.او دا خلق ورسره یوځائې لاړنه شو.په دې وجه هغوی سره دا سخته معامله اوکړې شوه.(١) والله اعلم.

قوله: فقال لی بعض اهلی: دلته دا اشکال کیږی.چه هرکله رسول الله ﷺ هغوی سره د خبرو کولو نه منع فرمائیلې وه.بیا دهغه په کوروالو کښې چا دهغه سره خبرې ولې اوکړې؟ ددې دوه جوابونه ورکړې شوی دی:

① دحافظ ابن حجر رحمه الله استاذ علامه سراج الدین ابن ملقن فرمائیلی دی.چه دا خبرې د اشارې په ذریعه وې.په ژبې سره خبرې نه وې.او ممانعت د ژبې دخبرو نه شوې وو.

علامه بدرالدین دمامینی رحمه الله په دې باندې اعتراض کړې دې.چه ابن ملقن صرف الفاظ مراد واخستل.معنی طرف ته ئې نظر اونکړو.مقصود دخبرو نه کولو نه دانه دې.چه ژبې سره خبرې اونکړې شی.او اشارې سره خبرې اوکړې شی.بلکه.مقصود خو مطلقاً مقاطعه ده.که هغه د ژبې په ذریعه وی.او که د لاس په اشارې سره وی.یعنی په هیڅ طریقه کلام اونکړې شی.

② دویم جواب دا ورکړې شوې دې.چه دکور افراد د کلام د ممانعت نه مستثنی وو.او هم دا خبره راجح ده.(٢)

قوله: سمعت صوت صارخ:داصارخ (آواز کونکې) حضرت حمزه بن عمرو اسلمی وو.(٣) واقدی نقل کړی دی.چه حضرت ابوبکر رضی الله عنه وو.(٤) په وریسې روایت کښې د ،،وسعی ساع من اسلم،، الفاظو نه د رومبی قول تائید کیږی.

قوله: ورکض الیّ رجل فرساً: دا فارس (په اس سور) حضرت زبیر بن العوام رضی الله عنه وو.په مغازی بن عائذ کښې نقل کړې شوی دی.چه حضرت صدیق رضی الله عنه او حضرت فاروق رضی الله عنه هم په اسونو سواره حضرت کعب رضی الله عنه ته د زیری ورکولو دپاره ورغلی وو. (٥)

قوله: فکسوته ایاهما ببشراه: حضرت شاه صاحب رحمه الله لیکلی دی.چه دا یوه عامه طریقه راروانه ده.چه کله څوك سرې څه زیری سره راشی.نوهغه ته څه ورکولې شی.حضرت کعب بن مالك رضی الله عنه هم دځپل بدن دوه کپړې زیری ورکونکی ته ورکړلې.(٦)

---

(١) الروض الانف (٣٢٢\٢-٣٢٣)_
(٢) عمدة القاری(٥٤\١٨) وفتح الباری(١٢١\٨)_
(٣) فتح الباری(١٢٢\٨)_
(٤) فتح الباری(١٢٢\٨)_
(٥) فتح الباری(١٢٢\٨)_
(٦) فیض الباری(١٢٧\٤)_

او دحضرت ابوقتاده رضي الله عنه نه ني عاريتا کپړې واخستلې.واتې غوستلې.(۱)

د اسلافو د محبت واقعه امام شافعي رحمه الله د امام احمد بن حنبل رحمه الله ملاقات دپاره لاړه.کله ني چه واپس تشريف راوړو.نو په خوب کښې د رسول الله ﷺ زيارت اوشو.نبي ﷺ اوفرمائيل. ((بشراحمد على بلوى تصيبه)) امام شافعي رحمه الله خپلو شاګردانو ته اووئيل.چه امام احمد رحمه الله ته به دا خوشخبرى څوك يوسى.د امام طحاوي رحمه الله ماما او د امام شافعي رحمه الله شاګرد امام مزني رحمه الله اووئيل.زه به ني يوسم.کله چه امام مزني رحمه الله لاړو.امام احمد رحمه الله ته ني دا خوشخبرى واوروله.نوهغوى په اوريدو سره اوفرمائيل.چه نبي کريم ﷺ په ماکښې ضعف اوکمزورى محسوس کړې ده.(په دې وجه ني ماته تسلى راکړې ده) بيا امام احمد رحمه الله خپل قميص اوښکلو.امام مزني رحمه الله ته ني ورکړو.هغه چه قيمص واخستلو.او کله واپس راغې.نوامام شافعي رحمه الله اوفرمائيل.چه قميص خوستا حق دې.هغه به زه ستا نه نه اخلم.خو دومره اوکړه.چه دا قميص په اوبوکښې لوندکړه.نچوړ ني کړه.او ددې نچوړ شوې اوبه ماته راکړه.کله چه هغه نچوړشوې اوبه ورکړې.نو امام شافعي رحمه الله دهغې نه څه اوڅکلې.او څه ني پخپل مخ او سينه باندې اومږلې.دا دې ددې بزرګانو او اکابرو شان.(۲)

قوله: والله ما املك غيرهما يومئذ: ددې مطلب دادې.چه د کپړې د جنس نه هغه دبل څه څيز مالك نه وو.ګينې نور سامانونه او مال دهغه سره ډير وو.لکه چه پخپله هغه فرمائي.چه دغه وخت زما حالت ډير ښه وو.

قوله: ابشر بخير يوم مر عليك منذ ولدتك امك: دلته دا اشکال کيږى.چه هغه دپاره د ژوند غوره ورځ هغه پکارده.په کومه ورځ چه هغه اسلام راوړلې وو.دلته دتوبې قبليدو ورځ دهغه دعمر غوره ورځ څنګه اوګرځولې شوه؟

① بعضې حضراتو وئيلى دى.چه دهغه د اسلام راوړلو ورځ ددې نه مستثنى ده.اګرچه دلته صراحت نشته.خو مراد دادې.چه د اسلام قبلولو والا ورځې نه علاوه باقى ورځو کښې دا ورځ دتوبې نه زياته غوره ده.(۳)

② او بعضې حضراتو وئيلى دى.چه په کومه ورځ هغه اسلام قبول کړې وو.په هغه ورځ د سعادت ابتداء وه.او الله تعالى چه په کومه ورځ دده دتوبې قبليدو اعلان اوکړو.په دغه ورځ دهغه د سعادت تکميل اوشو.په دې اعتبار سره دا ورځ هغه دپاره زياته د اکرام او شرافت ده.(۴)

قوله: وعلى الثلاثة الذين خلفوا: په دې آيت کښې چه دکوم تخلف (روسته والى) ذکر شوې دې.دهغې نه دالله ﷻ مراد د غزوې نه روستو پاتې کيدل نه دى.څکه چه د غزوې نه

---

(۱) عمدة القاري(۱۸\۵۴)_
(۲) فيض الباري(۴\۱۲۷)_
(۳) فتح الباري(۸\۱۲۲)_
(۴) فتح الباري(۸\۱۲۲)_

صرف دا درې كسان روستو نه وو پاتې شوى.بلكه د اتياؤ نه زيات روستو پاتې كيدونكى وو.ددې روستو پاتې كيدونكو نه مراد ،،تخلف من التوبة،، ده.چه دهغوى توبه موخر كړې شوې وه.او پنخوس ورځې پس دهغوى توبه قبوله شوه.باقى روستو پاتې كيدونكو قسمونه اوخوړل.بهانې ئې جوړې كړې.رسول الله ﷺ دهغوى بهانې ښكاره قبولې كړې وې.

بَاب نُزُولِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْحِجْرَ

حجر د مدينې او شام په منځ كښې دهغه مقام نوم دې.كوم ځائې چه د صالح عليه السلام قوم، ثمود اوسيده.(۱) په ثمودو باندې د الله تعالى عذاب نازل شوې وو. نبى كريم ﷺ چه كله غزوهٔ تبوك دپاره تللو.اوپه دې ځائې باندې تيرشو.نو نبى عليه السلام په مخ مبارك باندې څادر واچولو.او سورلى ئې تيزه كړله.صحابو رضي الله عنهم ته ئې اوفرمائيل.چه ددې ځائې نه په تيزئ سره تيرشئ.څوك ددې ځائې اوبه مه څكئ.كومو صحابو رضي الله عنهم چه په ناخبرئ كښې ددې نه ځائې نه ځان سره اوبه اخستې وې.يا ئې په دغه اوبو سره اوړه وغيره اغږلى وو.نبى عليه السلام هغوى ته حكم وركړو.چه هغه اوبه اوغورځوئ .اوهغه اوړه څاروو باندې اوخورئ.(۲)

[۴۱۵۷-۴۱۵۸] حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ الْجُعْفِيُّ حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ أَخْبَرَنَا مَعْمَرٌ عَنْ الزُّهْرِيِّ عَنْ سَالِمٍ عَنْ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ لَمَّا مَرَّ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِالْحِجْرِ قَالَ لَا تَدْخُلُوا مَسَاكِنَ الَّذِينَ ظَلَمُوا أَنْفُسَهُمْ أَنْ يُصِيبَكُمْ مَا أَصَابَهُمْ إِلَّا أَنْ تَكُونُوا بَاكِينَ ثُمَّ قَنَّعَ رَأْسَهُ وَأَسْرَعَ السَّيْرَ حَتَّى أَجَازَ الْوَادِيَ

[۴۱۵۸] حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ بُكَيْرٍ حَدَّثَنَا مَالِكٌ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ دِينَارٍ عَنْ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لِأَصْحَابِ الْحِجْرِ لَا تَدْخُلُوا عَلَى هَؤُلَاءِ الْمُعَذَّبِينَ إِلَّا أَنْ تَكُونُوا بَاكِينَ أَنْ يُصِيبَكُمْ مِثْلُ مَا أَصَابَهُمْ [ر:۴۲۳]

[۴۱۵۹] حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ بُكَيْرٍ عَنْ اللَّيْثِ عَنْ عَبْدِ الْعَزِيزِ بْنِ أَبِي سَلَمَةَ عَنْ سَعْدِ بْنِ إِبْرَاهِيمَ عَنْ نَافِعِ بْنِ جُبَيْرٍ عَنْ عُرْوَةَ بْنِ الْمُغِيرَةِ عَنْ أَبِيهِ الْمُغِيرَةِ بْنِ شُعْبَةَ قَالَ ذَهَبَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لِبَعْضِ حَاجَتِهِ فَقُمْتُ أَسْكُبُ عَلَيْهِ الْمَاءَ لَا أَعْلَمُهُ إِلَّا قَالَ فِي غَزْوَةِ تَبُوكَ فَغَسَلَ وَجْهَهُ وَذَهَبَ يَغْسِلُ ذِرَاعَيْهِ فَضَاقَ عَلَيْهِ كُمَّا الْجُبَّةِ فَأَخْرَجَهُمَا مِنْ تَحْتِ جُبَّتِهِ فَغَسَلَهُمَا ثُمَّ مَسَحَ عَلَى خُفَّيْهِ [ر:۱۸۰]

[۴۱۶۰] حَدَّثَنَا خَالِدُ بْنُ مَخْلَدٍ حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ قَالَ حَدَّثَنِي عَمْرُو بْنُ يَحْيَى عَنْ عَبَّاسِ بْنِ سَهْلِ بْنِ سَعْدٍ عَنْ أَبِي حُمَيْدٍ قَالَ أَقْبَلْنَا مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنْ غَزْوَةِ تَبُوكَ حَتَّى إِذَا أَشْرَفْنَا عَلَى الْمَدِينَةِ قَالَ هَذِهِ طَابَةُ وَهَذَا أُحُدٌ جَبَلٌ يُحِبُّنَا وَنُحِبُّهُ [ر:۱۴۱۱]

---

۱) عمدة القارى(۵۶\۱۸)_

۲) صحيح بخارى كتاب الانبياء، باب قول الله والى ثمود اخاهم صالحاً، رقم الحديث (۳۳۷۸)_

[۴۱۶۱] حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدٍ أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللَّهِ أَخْبَرَنَا حُمَيْدٌ الطَّوِيلُ عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رَجَعَ مِنْ غَزْوَةِ تَبُوكَ فَدَنَا مِنَ الْمَدِينَةِ فَقَالَ إِنَّ بِالْمَدِينَةِ أَقْوَامًا مَا سِرْتُمْ مَسِيرًا وَلَا قَطَعْتُمْ وَادِيًا إِلَّا كَانُوا مَعَكُمْ قَالُوا يَا رَسُولَ اللَّهِ وَهُمْ بِالْمَدِينَةِ قَالَ وَهُمْ بِالْمَدِينَةِ حَبَسَهُمُ الْعُذْرُ [ر: ۲۶۸۴]

قوله: حدثنا عبدالله بن محمد..... لا تدخلوا مساكن الذين ظلموا انفسهم:

علامه کرمانی رحمه الله اشکال کړی دی.چه الله تعالی فرمائی ﴿وَلَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ أُخْرَىٰ﴾، ،د يو کس ګناه او بوجهـ به بل څوك نه اوچتوی، ،نو دلته ددې ظالمانو په کورونو کښې د داخليدو نه بيا نبی عليه السلام ولې منع کوی؟

علامه کرمانی رحمه الله جواب ورکړی دی.چه دحديث تعلق دنيا سره دی.او د آيت تعلق آخرت سره دی.دا ممکن ده.چه په دنيا کښې څوك د عذاب والا په ځائې کښې تيريږی.نو هغه هم په عذاب کښې راګيرشی.خوپه آخرت کښې به داسې نه کيږی.په آخرت کښې به صرف ګناهګار نيولې کيږی.غير ګناهګار به نه نيولې کيږی.(۱)

بَاب كِتَابِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَى كِسْرَى وَقَيْصَرَ

کِسری (په فتحې اوکسرې دکاف سره) د فارس د هر بادشاه لقب وو.(۲) کوم کسری طرف ته چه رسول الله صلی الله عليه وسلم خط اوليګه.دهغه نوم ،پرويز بن هرمز بن نوشيروان ، ،وو.دا د ايران د مشهور بادشاه نوشيروان نوسې وو.(۳)

ابن سعد رحمه الله نقل کړی دی.چه رسول الله صلی الله عليه وسلم کسری طرف ته په سن ۷ھ کښې خط مبارك ليګلې وو.(۱) خو دامام بخاری رحمه الله د انداز نه معلوميږی.چه دا واقعه د سن ۹ھ ده.ځکه چه امام بخاری رحمه الله دا باب دغزوۀ تبوك نه پس ذکرکړی ده.او ددې باب په آخر کښې ئې هم د غزوۀ تبوك سره متعلق حديث نقل کړې دې.په دې کښې هم دې طرف ته اشاره ده.چه دا واقعه د ۹ھ ده.

قيصر روم هرقل طرف ته رسول الله صلی الله عليه وسلم دوه ځله خط مبارك ليګلې وو.يوځل د صلح حديبيه نه پس سن ۷ھ کښې. اوبه دويم ځل د غزوۀ تبوك په موقعه باندې. په سن ۹ھ کښې نبی عليه السلام حضرت دحيه رضی الله عنه ته خط مبارك ورکړې وو.او ليګلې ئې وو .ددې پوره تفصيل ،،باب بدء الوحی،،کښې په،،حديث د هرقل،،کښې تيرشوې دې.د خط مضمون هم هغه حديث کښې تيرشوې دې.قيصر روم طرف ته په دويم ځل د غزوۀ تبوك په موقعه باندې نبی عليه السلام خط ليګلې دې.دهغې په باره کښې هيڅ روايت امام بخاری رحمه الله ته دخپل شرط مطابق ملاؤ نه شو.په دې وجه امام بخاری رحمه الله په دې باب کښې هيڅ يو داسې روايت ذکر

---

(۱) شرح الكرمانى. كتاب الصلاة. باب الصلاة فى مواضع الخسف (۹۴/۱۴)_

(۲) عمدة القارى (۵۷/۱۸)_

(۳) فتح البارى (۱۲۷/۸)_

نه کړو.چه په هغې کښې د،،کتاب الی قیصر،،ذکروی.اصحاب د مغازي په دویم ځل یعنی سن ۹ھ کښې د غزوهٔ تبوك په موقعه باندې د،،کتاب الی قیصر،، ذکرکړې دې.
په دې باب کښې چه امام بخاری رحمه الله کوم روایت ذکرکړې دې.هغې کښې د ،،کتاب الی کسری،، ذکردې.(۲)

[۴۱۶۲] حَدَّثَنَا إِسْحَاقُ حَدَّثَنَا يَعْقُوبُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ حَدَّثَنَا أَبِي عَنْ صَالِحٍ عَنْ ابْنِ شِهَابٍ قَالَ أَخْبَرَنِي عُبَيْدُ اللَّهِ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ أَنَّ ابْنَ عَبَّاسٍ أَخْبَرَهُ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَعَثَ بِكِتَابِهِ إِلَى كِسْرَى مَعَ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ حُذَافَةَ السَّهْمِيِّ فَأَمَرَهُ أَنْ يَدْفَعَهُ إِلَى عَظِيمِ الْبَحْرَيْنِ فَدَفَعَهُ عَظِيمُ الْبَحْرَيْنِ إِلَى كِسْرَى فَلَمَّا قَرَأَهُ مَزَّقَهُ فَحَسِبْتُ أَنَّ ابْنَ الْمُسَيَّبِ قَالَ فَدَعَا عَلَيْهِمْ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ يُمَزَّقُوا كُلَّ مُمَزَّقٍ [ر:۶۴]

رسول الله ﷺ حضرت عبدالله بن حذافه سهمی رضی الله عنه ته خط ورکړو.او کسری طرف ته ئې اولیګه.نبی علیه السلام هغه ته حکم اوکړو.چه داخط د بحرین حاکم ته ورکړه.د بحرین ددغه حاکم نوم،منذر بن ساوی،، وو.(۳) د بحرین علاقه دغه وخت د کسری ماتحت وه.په دې وجه نبی علیه السلام د بحرین حاکم ته د خط رسولو حکم ورکړو.چه هغه ئې وړاندې کسری ته اورسوی.
نو هغه دغه خط کسری فارس ،،خسرو پرویز،، ته اورسولو.علامه عینی رحمه الله خط مبارك داسې نقل کړې دې.

د خط مبارک مضمون:

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

من محمد رسول الله الی کسری عظیم فارس، سلام علی من اتبع الهدی، وآمن بالله و رسوله وشهد ان لا اله الا الله وحده لا شریك له وان محمداً عبده و رسوله، ادعوك بدعاية الله فانی انا رسول الله الی الناس کافة لینذر من کان حیاً ویحق القول علی الکافرین، اسلم تسلم، فان ابیت فعلیك اثم المجوس،،(۴)

کسری چه کله د رسول الله ﷺ دا خط اولوسته.نو خط مبارك ئې ټکړې ټکړې کړو.رسول الله ﷺ ته چه کله دا اطلاع ملاؤ شوه.نو نبی علیه السلام بددُعا اوکړه.وې فرمائیل.((اللّهم مزّق ملکه))(۵) اې الله! دده ملك ټکړې ټکړې کړه.،،
کسری چه خط اولوسته.د یمن ګورنر ،،باذان،، ته ئې پیغام اولیګه.چه دوه سړی حجاز ته اولیګه.چه دغه سړې ګرفتار کړی.او ماته ئې حاضرکړه.باذان دوؤ سړو ته خط ورکړو.مدینې

۱) فتح الباری(۱۲۷\۸)_
۲) فتح الباری(۱۲۷\۸)_
۳) فتح الباری(۱۲۷\۸)_
۴) عمدة القاری(۵۸\۱۸)_
۵) فتح الباری(۱۲۷\۸)_

منورې ته ئې رسول الله ﷺ ته اوليګل.كله چه هغوى دواړه د نبى عليه السلام په خدمت كښې حاضرشو.نو د نبى عليه السلام عظمت او جلال (رعب) ئې چه اوليده.نو په رپيدو شو.په دې حال كښې هغوى د باذان خط پيش كړو.د خط ليكل چه نبى عليه السلام واوريدل.نو مُسكې شو.او هغوى دواړو ته ئې د اسلام دعوت وركړو.بيا نبى عليه السلام هغوى دواړو ته اوفرمائيل.((ابلغا صاحبكما ان ربى قتل ربه فى هذه الليلة)) يعنى خپل صاحب (باذان) ته دا خبره اورسوئ.چه زما رب الله ﷻ دهغه آقا (پرويز) لره نن شپه قتل كړې دې.دا د شنبې (هفتې) لسم جمادى الاولى ۷ھ شپه وه.

هغه دواړه قاصدان لاړل.باذان ته ئې دا اطلاع وركړله.باذان اوونيل.په خدائې قسم! كه دا خبر صحيح وى.نو هغه بې شكه په حقه پيغمبر دې.كله چه هغه تحقيق اوكړو.نو كسرى فارس پرويز لره ټيك په هغه شپه دهغه خوى قتل كړې وو.دكومې شپې په باره كښې چه رسول الله ﷺ دهغه د قتل خبر وركړې وو.باذان ددې نه متاثره شو.او سره د خپل خاندانه مسلمان شو.(۱)

[۴۱۶۳] حَدَّثَنَا عُثْمَانُ بْنُ الْهَيْثَمِ حَدَّثَنَا عَوْفٌ عَنِ الْحَسَنِ عَنْ أَبِي بَكْرَةَ قَالَ لَقَدْ نَفَعَنِي اللَّهُ بِكَلِمَةٍ سَمِعْتُهَا مِنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَيَّامَ الْجَمَلِ بَعْدَ مَا كِدْتُ أَنْ أَلْحَقَ بِأَصْحَابِ الْجَمَلِ فَأُقَاتِلَ مَعَهُمْ قَالَ لَمَّا بَلَغَ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّ أَهْلَ فَارِسَ قَدْ مَلَّكُوا عَلَيْهِمْ بِنْتَ كِسْرَى قَالَ لَنْ يُفْلِحَ قَوْمٌ وَلَّوْا أَمْرَهُمْ امْرَأَةً [۶۶۸۶]

[۴۱۶۴] حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ قَالَ سَمِعْتُ الزُّهْرِيَّ عَنِ السَّائِبِ بْنِ يَزِيدَ يَقُولُ أَذْكُرُ أَنِّي خَرَجْتُ مَعَ الْغِلْمَانِ إِلَى ثَنِيَّةِ الْوَدَاعِ نَتَلَقَّى رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَقَالَ سُفْيَانُ مَرَّةً مَعَ الصِّبْيَانِ

حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ عَنِ الزُّهْرِيِّ عَنِ السَّائِبِ أَذْكُرُ أَنِّي خَرَجْتُ مَعَ الصِّبْيَانِ نَتَلَقَّى النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَى ثَنِيَّةِ الْوَدَاعِ مَقْدَمَهُ مِنْ غَزْوَةِ تَبُوكَ [ر: ۲۹۱۷]

قوله: لَمَّا بَلَغَ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّ أَهْلَ فَارِسَ قَدْ مَلَّكُوا عَلَيْهِمْ بِنْتَ كِسْرَى: واقعه داشوې وه.چه كله رسول الله ﷺ كسرى پرويز ته خط مبارك ليګلې وو. هغه خط مبارك اوشلولو.نو الله ﷻ دهغه د ملك ټكړې ټكړې كولو سبب دا جوړ كړو.چه پخپله د پرويز خوئې شيرويه دخپل پلار دشمن جوړشو.شيرويه د پرويز په ښځې، شيرين،باندې عاشق شوې وو.دهغې دپاره هغه د پرويز دختمولو منصوبه جوړه كړله.پرويز ته چه كله دهغه د منصوبې پته اولګيده.نو هغه پخپله الماريئ كښې يو ډبى كښې زهر كيخودل.اوپه هغې ئې اوليكل.،،الدواء النافع للجماع،، د منصوبې مطابق شيرويه خپل پلار

---

(۱) فتح البارى(۱۲۷/۸)_

پرویز لره قتل کړو.او شیرویه په تخت کیناسته. شیرویه خپل ټول رونړه هم قتل کړل.چه چرته په هغوی کښې څوک د اقتدار دعوه اونکړی.یوه ورځ هغه د پرویز الماریٔ کهلاؤ کړله. نو دهغه نظر په هغه ډبی باندې پریوتلو.چه په هغې لیکلی شوی وو.،،الدواء النافع للجماع،، نو هغه د طاقت دوائی اوګنړله.او دغه زهر نې اوخوړل.اوهلاك شو.

اوس دهغه په خاندان کښې څوك داسې سړې نه وو.چه په تخت ناست وې.او خلقو غوښتل.چه بادشاهت هم په دې خاندان کښې پاتې شی.په دې وجه خلقو بادشاهت د شیرویه لور ،،بوران،، ته اوسپارلو.او هغه دهغوی بادشاه جوړه شوه. په روایت کښې،ملکوا علیهم بنت کسریٰ،، نه هم دا ،،بوران،، مراد ده.(۱) رسول اللهﷺ ته چه کله دا خبر ملاوشو.نو نبی ﷺ اوفرمائیل.،،لن یفلح قوم ولّوا امرهم امراة،، هغه قوم کله هم کامیابیدې نه شی.چه هغوی خپل حکومت ښځې ته سپارلې وی.

د ښځې حکمرانی(۲)(د مرتب په قلم سره): اسلام ښځې لره د حکومت دکار سنبالولو او چلولو اهل نه ګنړی.د شریعت څلور واړه اصول قرآن، حدیث، اجماع او قیاس دښځې د حکمرانیٔ نفی کوی.

① د قرآن شریف ارشاد دې. ﴿اَلرِّجَالُ قَوّٰمُوْنَ عَلَى النِّسَآءِ بِمَا فَضَّلَ اللّٰهُ بَعْضَهُمْ عَلٰى بَعْضٍ﴾ (النساء:۳۴) سړی په ښځو حاکمان دی.ځکه چه الله تعالی بعضوته په بعضوباندې فضیلت ورکړې دې،، حافظ ابن کثیر پخپل تفسیرکښې، علامه آلوسی رحمه الله په روح المعانی کښې اومولانا ظفراحمد عثمانی په احکام القرآن کښې ددې آیت لاندې تصریح کړې ده.چه د سلطنت او حکومت حکمرانی سړو سره خاص ده.(۳)

د ښځې د حکمرانیٔ قائل بعضې حضرات وائی.چه د قرآن د مذکوره آیت تعلق ازدواجی او دکور ژوند سره دې.سلطنت او حکومت سره ددې تعلق نشته.د آیت مقصد دادې.چه دکور د اخراجاتو ذمه داری په خاوند باندې ده.هغه دکور مشر او کفالت کونکې دې.

خو اول په آیت کښې داسې لفظ نشته.چه هغه دې لره د کورنی ژوند سره خاص کوی.دویمه د سوچ خبره داده.چه هرکله قرآن دکور په محدود ماحول کښې ښځه محکومه سړې حاکم، ښځه تابع او سړې متبوع، ښځه مطیع او سړې نګران اوګرځولو.نو دا قرآن د حکومت فراخه

---

۱) فتح الباری(۱۲۸/۸)_

۲) حضرت شیخ الحدیث دامت برکاتهم چه په کوم کال د بخاری دا تقریر کړې دې.تر هغه وخته پورې د ښځې د حکمرانیٔ مسئله د اهل علمو په منځ کښې د بحث موضوع نه وه جوړه شوې.په دې وجه تقریر کښې دې باندې بحث نشته.په دې مسئله باندې سن۱۹۸۸ء کښې په اسلامی جمهوریه پاکستان کښې رومبی ځل د ښځې د قیادت وجود کښې راتلو سره اهل علمو قلم اوچت کړو.احقر اختصار سره د ښځې د قیادت عدم جواز سره سره د مجوزینو دلائل او دهغې جوابات هم لیکلی دی.ابن الحسن عباسی)_

۳) تفسیرابن کثیر(۴۹۱/۱) وروح المعانی (۲۳/۵) واحکام القرآن(۱۷۶/۲)_

پلیټ فارم (میدان) باندې دحکومت واګې ښځې ته دحواله کولواجازت څنګه ورکولې شي؟

② په سورة احزاب آیت۳۳ کښې ارشاد دې.﴿ وَقَرْنَ فِي بُيُوتِكُنَّ وَلَا تَبَرَّجْنَ تَبَرُّجَ الْجَاهِلِيَّةِ الْأُولَىٰ.... ﴾ ،،اوتاسو په خپلو کورونوکښې قرار سره اوسیږئ.او د پخوا زمانې د جاهلیت د دستور موافق مه ګرځئ:...،،

په دې آیت کښې ښځې ته په کورکښې د اوسیدو حکم ورکړې شوې دې.چه دکور دې ډیوې دپاره د بهر طوفانونه مضر دی.په آیت کښې خطاب اګرچه ازواج مطهرات ته دې.خوحکم ټولو ښځو دپاره عام دې.چه ((العبرة لعموم اللفظ لا لخصوص المورد...))اوس که حکمرانې ښځې ته حواله کړې شي.نو هغه به په کورکښې څنګه اوسیدې شي؟

③ حدیث باب د ښځې د حکمرانۍ صراحت سره نفی کوی.په دې کښې صفا صفا ونیلی شوی دی.((لن یفلح قوم ولّوا امرهم امرأة،، هغه قوم به کله هم کامیاب نه شی.چاچه دخپل حکومت معامله ښځتې ته اوسپارله،،

په حدیث باندې دوه اعتراضونه: د ښځې د حکمرانۍ قائل بعضې خلقو په دې حدیث باندې دوه اعتراضونه کړی دی:

① **رومبې اعتراض:** داچه دا حدیث موضوع دې.دا روایت په جنګ جمل کښې هغه وخت مخې ته راغې.کله چه حضرت عائشې رضي الله عنها قیادت کولو.دهغې د قیادت غلط ثابتولو دپاره ددې روایت سهارا (مدد) واخستلې شو.

خوپه حدیث باندې د موضوع کیدو اعتراض هغه کس کولې شي.چاته چه د خپلې خوښې نظریه ثابتولوکښې د الله نه ویره نه وی.دا حدیث امام بخاری رحمه الله په.کتاب الفتن کښې هم ذکرکړې دې.د بخاری رحمه الله نه علاوه ترمذی، نسائی، مستدرك حاکم، سنن کبری، او مسند احمد کښې هم صحیح سند سره مذکور دې.([1])

په محدثینوکښې چا هم دې ته موضوع نه دې ونیلې.د خیرالقرون نه واخله ترنن ورځې پورې علماء ددې نه استدلال کوی.د مسائلو استنباط کوی.ددې پس منظراو پیش منظر بیانوی.خو موضوع لا څه چه دې ته ضعیف هم چا نه دې ونیلې

بیادلطف خبره ده.چه ددې حدیث د راوی،د رسول صلی الله علیه وسلم صحابی حضرت ابوبکره خپله رائې هم په جنګ جمل کښې د حضرت عائشې رضي الله عنها په حق کښې وه.خو چونکه هغه د رسول الله صلی الله علیه وسلم نه دا حدیث اوریدلې وو.په دې وجه هغه د حضرت عائشې رضي الله عنها سره د ملګرتیا کولو نه معذرت اوکړو.([2]) اوس په یو صحابی باندې دا الزام لګول،چه هغه د حضرت عائشې رضي الله عنها

---

[1] الحدیث اخرجه البخاری فی کتاب الفتن، باب الفتنة التی تموج کموج البحر (۱۰۵۲\۲) والترمذی فی ابواب الفتن (۵۲\۲) والنسائی فی کتاب ادب القضاة، باب النهی عن استعمال النساء فی الحکم (۳۰٤\۲) والحاکم فی المستدرک، کتاب معرفة الصحابة (۱۱۹\۳) والبیهقی فی کتاب الصلاة، باب لا یأتم رجل بامرأة(۹۰\۳) واحمد فی مسنده (۳۸\۵، ٤۷، ۵۱)_

[2] فتح الباری(۵۶\۱۳) کتاب الفتن)_

د قيادت غلط ثابتولو دپاره صرف وختي طور باندې د سياسي ضرورت په لحاظ سره دخپل طرفه د دروغو روايت جوړکړو.يو داسې زړه ورتيا ئې کړې ده.چه په دې باندې استغفار وئيلو سره هم زړه نه مطمئن کيږي.که د وختي ضرورتونو په وجه د دروغو احاديثو وضع کولو د الزام نه د صحابوﷺ پاکبازه قافله هم بچ نه شي.نو بيا د دين اسلام خدائې حافظ دې.

② **دويم اعتراض:** دا شوې دې.چه په دې حديث کښې دی.چه هريوقوم چه هغوی ښځه حکمرانه جوړه کړې وی.کاميابيدې نه شی.حالانکه تاريخ زمونږ په وړاندې دومره بې شميره واقعات پيش کوی.چه په هغې کښې ډيرې ښځې د خپلو خپلو ملکونو او قومونو حکمرانې شوې.او دهغوی دور دخپل وخت ښه دور وو.د روس ملکه کيتهرائن، د هالينډ ملکه هلنيا، ملکه جوليانه، د برطانيه ملکه وکټوريه او الزبتهه، د سری لنکا مسز بندرانائيکې، او د انډيا مسز اندراګاندهی دخپل خپل وخت کامياب حکمرانې وې..... په مسلمانانو کښې د مصر د بادشاه نجم الدين ايوب وينځه ،،شجرة الدر،، په هندوستان کښې ملکه رضيه سلطانه، چاند بی بی،اودبهوپال دبيګماتو حکومتونه ډير کامياب تيرشوی دی.اوس به دا حديث چرته ځی.آيا ددې مطلب دادې.چه ضرور مونږ دا اومنو.چه تاريخ د رسول اللهﷺ د قول ترديد کړې دې؟

خو دا اعتراض په اصل کښې د ،،فلاح،، دمفهوم نه جهالت باندې مبنی دې.د اسلام د فلاح نظريه، د مال اودولت په ډيروالی، د فتوحاتو په کثرت، او د حکومت رعب او دبدبه نه ده.په قرآن شريف کښې دی.﴿ اِنَّهٗ لَا يُفْلِحُ الْكٰفِرُوْنَ۝ ﴾ [1] بې شکه کافران فلاح نه بيامومی،،که د فلاح مفهوم صرف دنياوی کاميابئ پورې محدود اوساتلې شی.بيا خو به د کافرانو د ښائسته او رنګينو مضبوطو حکومتونو تاريخ سره نعوذبالله د داسې قسمه قرآنی آياتونو هم ترديد کيږي. حقيقت دادې.چه په اسلام کښې د فلاح مفهوم د دنيا او آخرت دواړو د کاميابئ نه عبارت دې. اوس تاسو اووايئ:چه د دغه ښځو حکومتونو ته کومه د آخرت کاميابی نصيب شوه.چه دهغې په بنياد باندې دا فرض کړې شی.چه د حديث صحيح منلو په صورت کښې نعوذ بالله تاريخ سره دهغې تکذيب کيږي.

دنياوی اعتبار سره هم ددغه ښځو حکومتونه کامياب نه شی ګڼړلې کيدې.د رضيه سلطانه په دورکښې فتنه او فساد راوچت شو.شجرة الدر په ناجائزه حکمرانه جوړه شوې وه.دهغې د حکومت اطلاع چه کله بغداد کښې خليفه مستنصربالله ته اوشو.نو هغه د مصر امراء ته پيغام اوليګه.چه که په مصرکښې څوك سړې حکمرانئ دپاره باقی پاتې نه شو.نو د بغداد نه مونږ سړې درليګو.[2] د رضيه سلطانه، چاند بی بی او شجرة الدر دريو واړو انجام قتل شو.

---

[1]) سورة المؤمنون ١١٧\١٧_

[2]) مرآة الجنان لليافعي (١٢٧\٤) واعلام النساء(٢٨٦\١٢)_

④ د ښځې د حکمرانۍ نفی کونکې څلورم دلیل د نبی کریم ﷺ هغه ارشاد دې.کوم چه امام ترمذی په ،،ابواب الفتن،، کښې نقل کړې دې.

قوله: اذا کان امراءکم خیارکم واغنیاءکم سمحائکم و امورکم شوری بینکم فظهر الارض خیرلکم من بطنها، واذا کان امراءکم شرارکم واغنیاءکم بخلائکم وامورکم الی نساءکم فبطن الارض خیرلکم من ظهرها:(۱) ،،کله چه ستاسو حاکمان په تاسو ټولوکښې غوره وی.ستاسو مالداره سخیان وی.اوستاسو معاملات خپل منځ کښې مشورې سره کیږی.نو ستاسو دپاره د زمکې پورته حصه دهغې د دننه نه غوره ده. خوکله چه ستاسو حاکمان خراب خلق وی.ستاسو مالداره بخیل وی.او ستاسو معاملات ښځو ته سپارلې شوې وی.نو د زمکې دننه حصه ستاسو دپاره ددې دشا نه غوره ده،،

⑤ رسول الله ﷺ یوه سریه اولیګله.الله فتح ورکړله.قاصد نبی علیه السلام ته دفتح زیرې راوړلو. تفصیلاتو بیانولوکښې هغه دا خبره هم اوکړله.چه د دشمنانو قیادت یوې ښځې کولو.په دې باندې نبی علیه السلام اوفرمائیل.((هلکت الرجال حین اطاعت النساء)) ..سړی چه کله د ښځو اطاعت اوکړی.نوهغوی تباه او برباد دی،،امام حاکم دا حدیث صحیح الاسناد ګرځولې دې.علامه ذهبی ددې توثیق او تائید کړې دې.(۲)

⑥ دقرآن او حدیث نه پس د اسلام داحکامو دارومدار په اجماع باندې دې.د ښځې دحکمرانۍ په عدم جواز باندې د امت اجماع ده.په کومو مسئلو چه د امت د علماؤ اجماع ده. علامه ابن حزم رحمه الله هغه ټولې مسئلې په ،،مراتب الاجماع،، نوم سره یوکتاب کښې جمع کړی دی.د ښځې د حکمرانۍ په باره کښې لیکی:

((واتفقوا ان الامامة لاتجوز لامرأة))(۳)،،د عالمانو په دې خبره اتفاق دې.چه د حکومت مشری دهیڅ یوې ښځې دپاره جائز نه ده،،

د شپږمې صدۍ مشهورعالم امام محی السنه بغوی ،،په شرح السنه،،کښې لیکلی دی.

((اتفقوا علی ان المرأة لاتصلح ان تکون اماما))(۴)

علامه قرطبی رحمه الله په خپل مشهور تفسیرکښې د خلیفه شرائطو بیانولوکښې لیکی:

((واجمعوا علی ان المرأة لایجوز ان تکون اماما))(۵)

امام الحرمین علامه جوینی رحمه الله فرمائی.((واجمعوا ان المرأة لایجوز ان تکون اماما))(۶)

---

۱) سنن ترمذی ابواب الفتن(۵۲\۲)_
۲) مستدرک حاکم. کتاب الادب. باب سجدة الشکر(۲۹۱\۴)_
۳) مراتب الاجماع\۱۲۶)_
۴) شرح السنة(۷۷\۱۰)_
۵) تفسیرقرطبی(۲۷۰\۱۱)_
۶) الارشاد فی اصول الاعتقاد لامام الحرمین الجوینی(۳۵۹)_

داسلام په سیاسی نظام باندې لیکلو شوو پخوانو او نوو ټولو کتابونوکښې د حکومت د حکمرانۍ دپاره سړې کیدل ضروری ګرځولی شوی دی.په نوو محققینو کښې ډاکټر محمد منیرعجلانی لیکی:

((لا نعرف بين المسلمين من أجاز خلافة المرأة، فالاجماع في هذه المسئلة تام لم يشذ عنه احد))[1]

ډاکټر ابراهیم یوسف مصطفی عجو لیکی:

((مما أجمعت عليه الأمة على أن المرأة لا يجوز لها أن تلي رياسة الدولة))[2]

عبدالله بن عمر دمیجی لیکی.

((من شروط الامام ان يكون ذكرا ولا خلاف في ذالك بين العلماء))[1]

د قرآن او حدیث او اجماع نه پس قیاس هم دا وائی.چه کوم شریعت په مانځه کښې د ښځې امامت ناجائز ګرځولې دې.جهاد ئې په هغې باندې فرض نه کړو.د محرم نه بغیر ئې د کورنه سفر کول ممنوع اوګرځول.په کورکښې ئې د اوسیدو حکم ورکړو.دهغې ګواهی ئې نصف اوګرځوله.د نان نفقې ذمه داری ئې په پلار او خاوند باندې واچوله.هغه شریعت ددې کمزورې په اوګو باندې د ریاست او حکومت د مشرۍ دا دروند بوج څنګه اچولې شي؟

د ښځو په قیادت د مجوزینو دلائل:په حکومت او سیاست کښې د ښځې په وجود سره کائناتو ته رنګ ورکونکی قائلینوکښې بعضې حضراتو د ښځو حکمرانی د اسلامی تعلیماتو په رڼا کښې دجائز ګرځولو کوشش کړې دې.دهغوی اهم او لوئې دلائل دادی:

① په جنګ جمل کښې حضرت عائشې رضي الله عنها قیادت کړې وو.دحضرت طلحه رضي الله عنه اوحضرت زبیر رضي الله عنه پشان جلیل القدر صحابو رضي الله عنهم دهغې د قیادت لاندې په جنګ کښې حصه اخستې وه.چه دهغې نه دښځې د قیادت او حکمرانۍ جواز معلومیږی .خو دا هیڅ وزنی دلیل نه دې.د جنګ جمل او دهغې د تاریخی پس منظر مطالعه کونکې یو ادنی طالب علم هم په دې خبره ښه پوهیږی.چه په دغه موقعه باندې ام المؤمنین حضرت عائشې رضي الله عنها نه د حکومت او خلافت دعوه کړې وه.او نه ددې مقصد دپاره امارت او مشری هغې ته سپارلې شوې وه.واقعه دا شوې وه.چه امهات المؤمنین حج دپاره تلې وه.شاته په مدینه کښې دحضرت عثمان رضي الله عنه دشهادت افسوسناکه حادثه پیښه شوې وه.د حضرت عثمان رضي الله عنه د قصاص په باره کښې مسلمانانوکښې اختلاف پیداشوې وو.په دې نازکه موقعه باندې بعضې اکابرو صحابو رضي الله عنهم په مکه کښې حضرت عائشې رضي الله عنها ته مشوره ورکړله.چه ددې محترم ذات دا وخت د امت انتشار او اختلاف ختمولې شی.حضرت عائشې رضي الله عنها اوغوښتل چه مدینې منورې ته لاړه شی.او حضرت علی رضي الله عنه په قصاص باندې راضی کړی.خو بعضې صحابو رضي الله عنهم اووئیل.چه مخکښې بصرې ته لاړشو.او دهغه ځائې دخلقو حمایت (مدد) حاصلول پکاردی.د بصرې د خلقو د حمایت حاصلیدو نه پس به حضرت علی رضي الله عنه دپاره

[1] د ډاکټر منیرعجلانی کتاب ..عبقرية الاسلام في اصول الحكم..(۷۰)۔

[2] اوګورئ ابراهیم یوسف مصطفی کتاب تعليق تهذيب الرياسة وترتيب السياسة (۸۲)۔

قصاص اخستل اسان شي.اوهغه به قصاص اخستلو دپاره راضي شي.حضرت عائشه رضي الله عنها ددې مشورې نه متاثره شوه.او بصرې ته روانه شوه.او د بعضې اسلامي دشمنانو په سازش سره د جنګ جمل افسوسناکه واقعه پيښه شوه.([2])

دلته دا خبره ياد ساتئ:چه حضرت عائشې رضي الله عنها ته کومو صحابو رضي الله عنهم بصرې ته د تللو مشوره ورکړې وه.دهغوی مقصد امت لره د انتشار نه د بچ کولو يو تدبير وو. حضرت عائشه رضي الله عنها لره خليفه يا امير جوړول دهغوی مقصد لاڅه چه دهغوی په خوا خاطرکښې هم نه وو.او نه پخپله د حضرت عائشې رضي الله عنها دا خواهش وو.کله چه بصرې ته اورسيدل.او قعقاع بن حکيم د حضرت عائشې رضي الله عنها نه دهغې د تشريف راوړلو د مقصد تپوس اوکړو.نووې فرمائيل.((اى بنى! لاصلاح بين الناس)) (اې خويه! زه د خلقو په مينځ کښې د صلح کولو دپاره راغلې يم،، روستو هغه پخپل دې سفر باندې دومره پښيمانه وه.چه کله به دا واقعه ورياده شوه.نو په ژړا ژړا به ئې لوپټه لمده شو.([3]) په کومه واقعه کښې چه حضرت عائشه رضي الله عنها نه خليفه وه.اونه حکمرانه وه.اودکومې په راپيښيدو چه هغه دومره حد له پښيمانه وه.نو هغه (واقعه) د ښځې د قيادت په جواز باندې څنګه دليل جوړيدې شي؟

② د ښځې د حکمرانئ په جواز باندې دويم استدلال ملکهٔ سبا د بلقيس واقعې نه کولې شي. په قرآن کښې دهغې د سلطنت او حکمرانئ ذکر دې.په حضرت سليمان عليه السلام باندې د ايمان راوړلو نه پس هم بعضې رواياتوکښې راځي.چه هغه د خپل حکومت حکمرانه وه.چه ددې نه د ښځې د قيادت جواز معلوميږي.

خو دا استدلال هم کمزورې دې.د ملکهٔ سبا ايمان راوړل د قرآن نه ثابت دي. خو ددې نه پس دهغې څه اوشو؟ چرته لاړله؟ په دې باره کښې هيڅ يو صحيح روايت نشته.علامه قرطبى ليکى((لم يرد فيه خبر صحيح))([4]).په دې سلسله کښې هيڅ يو صحيح روايت نه دې وارد شوې،، او فرض کړئ:چه حضرت سليمان عليه السلام دهغې حکومت باقي ساتلې وو.نو زيات نه

---

[1]) الامامة العظمى عند اهل السنة (٢٤٣).... د پاکستان اهل فتوى عالمانوکښې مولانا رشيد احمد صاحب فرمائي،،دښځې حکمرانى بالاجماع جائز نه ده،،(احسن الفتاوى٦\٤٩٢)

مولانا مفتي محمد رفيع عثماني صاحب ليکي:،،د امت مسلمه په دې خبره اجماع ده.چه په اسلام کښې د حکومت د مشرئ ذمه داری هيڅ يوې ښځې ته نه شي سپارلې کيدې،،(عورت کی سربراهی از مولانا محمد رفيع عثمانی ص١)

مولانا يوسف لدهيانوى صاحب ليکي:،،د حکومت د سربراهئ دپاره سړې شرط کيدل او د ښځې د حکومت مشرئ دپاره اهل نه کيدل صرف داهل اسلام اجماعی مسئله نه ده.بلکه د ټول عالم د عقلاؤ متفق عليه مسئله ده.(عورت کی سربراهی از مولانا محمد يوسف لدهيانوى ص١٧)۔

[2]) البداية والنهاية، ابتداء وقعة الجمل (٧\٢٣٠-٢٣١)۔

[3]) طبقات ابن سعد(٨\٨٠) وسيراعلام النبلاء(٢\١٧٧) ومنهاج السنة لابن تيمية (٢\١٨٥)۔

[4]) الجامع لاحكام القرآن للقرطبى (١٣\٢١٠)۔

زيات به ددې نه د حضرت سليمان عليه السلام په شريعت کښې د ښځې د قيادت جواز ثابتيږي.چه دا په شريعت محمدی کښې حجت نه دې.حکيم الامت حضرت تهانوی رحمه الله په بيان القرآن کښې د بلقيس د واقعې متعلق ليکی:
,,او زمونږ په شريعت کښې ښځې لره د بادشاه جوړولو ممانعت دې.نو د بلقيس د قصې نه دې څوك شبه نه کوی.اول خو دا فعل د مشرکانو وو.دويم که د سليمان عليه السلام شريعت هغه قائم ساتلې هم وی.نو په شريعت محمدی کښې ددې د خلاف کيدو په وجه حجت نه دې،(۱)
③ د ښځې د حکمرانئ په جواز باندې د حضرت تهانوی رحمه الله د يوې فتوې نه هم استدلال کولې شی.چه په هغې کښې حضرت تهانوی رحمه الله د حديث باب «لن يفلح قوم ولّوا امرهم امرأة» باره کښې د يوسوال جواب ورکولو کښې فرمائيلی دی.چه جمهوری حکومت ددې وعيد لاندې داخل نه دې.(۲) معلومه شوه.چه ښځه د جمهوری حکومت سربراه جوړيدې شی.
د ښځې د سربراه جوړيدو متعلق د حضرت تهانوی رحمه الله رائې پورته د بيان القرآن په حوالې سره تيره شوې ده.چه په هغې کښې هغوی صفا صفا اوفرمائيل .چه ،،زمونږ په شريعت کښې ښځې لره د بادشاه جوړولو ممانعت دی،، البته د جمهوری حکومت متعلق دحضرت تهانوی رحمه الله مذکوره فتوې نه معلوميږی.چه ښځه ددې سربراه جوړيدې شی.حضرت تهانوی رحمه الله ددې وجه دا ليکلې ده.چه ،،په جمهوری سلطنت کښې والئ صوری په حقيقت کښې والی نه وی.بلکه د مشورې يو رکن دې.او والی حقيقی د مجموعه شوری والا دی،،[يعنی وزيراعظم حقيقی والی (حاکم) نه وی.بلکه د شوری يو رکن وی.او د قومی اسمبلئ مجموعه ممبران حقيقی والی وی...ازمترجم]
خو روستنو علماؤ دحضرت تهانوی رحمه الله دې خبرې سره اتفاق نه دې کړې.چه په جمهوری حکومت کښې د والی او سربراه حيثيت صرف د مشورې د يو رکن دې. په موجوده پارليمانی نظام کښې وزيراعظم صرف د مشير يا رکن حيثيت نه لری .بلکه هغه د حکومت او انتظاميې پخپله اختيارمند سربراه وی.
البته که چرته داسې حکومت وی.چه په هغې کښې د پارليمنټ د سربراه حيثيت صرف د مشورې د يو رکن وی.هلته د ښځې د سربراهئ دپاره د جواز گنجائش راوتلې شی.ددې وجه حضرت تهانوی رحمه الله دا بيانوی.چه ،،راز په دې کښې دا دې.چه حقيقت ددې حکومت صرف مشوره ده.او ښځه د مشورې اهل ده،،
حاصل داچه د امت د ټولو علماؤ پشان حضرت تهانوی رحمه الله هم ددې خبرې قائل دې.چه ښځې لره د اسلامی حکومت سربراه جوړول جائز نه دی.البته اختلاف د جمهوری حکومت په حقيقت کښې دې.حضرت تهانوی رحمه الله د جمهوری حکومت د سربراه په باره کښې دا اوګڼل. چه هغه حقيقت کښې سربراه نه وی.بلکه دهغه حيثيت صرف د مشير وی.حالانکه

---

(۱) بيان القرآن (۸۵\۸) سورة النمل)_
(۲) ددې فتوی دپاره اوګورئ! امداد الفتاوی۵\۹۹-۱۰۰)_

باقى اهل فتوى عالمان وائى.چه د جمهورى حکومت سربراه صرف مشیرنه وى.بلکه کافى حده پورې خودمختاره اوبا اقتداره وى.په دې وجه ددې سربراه ښځه نشى جوړيدې.

④ د ښځې دحکمرانۍ په جواز باندې د فقة حنفى مشهورکتاب ،،البحرالرائق،، کښې دعلامه ابن نجيم ددې عبارت نه هم استدلال کولې شى((اما سلطنتها فصحيحة وقد ولى مصر امرأة تسمى شجرة الدر جارية الملك الصالح بن ايوب))[1] په دې کښې د ښځې حکمرانۍ ته صحيح ونيلى دى.چه ددې نه دښځې دحکمرانۍ جواز معلوميږى

ددې جواب دادې.چه په عبارت کښې د ،،صحت،، نه مراد نفاذ دې.مطلب دادې.چه ښځې لره حکمرانه جوړول ناجائز دى.خو ددې باوجود که هغې په څه طريقه قابو حاصل کړله.نو دهغې حکومت به نافذ وى.او په جائزو امورو کښې به دهغې اطاعت واجب وى.دا داسې ده.لکه چه يو غلام په ناجائزه طريقه قابو حاصل کړى.نو دهغه حکومت به نافذ وى.حالانکه حکمران دپاره آزاد کيدل متفق عليه شرط دې.د حکمرانۍ جواز او عدم جواز جدا څيز دې.او دحکمران جوړيدو نه پس د حکومت نفاذ او عدم نفاذ جدا څيز دې.په مذکوره عبارت کښې نفاذ مراد دې.جواز مراد نه دې.په شريعت کښې ددې ډير مثالونه شته.مثلاً فاسق لره په مانځه کښې امام جوړول جائز نه دى.خوکه څوک فاسق امام جوړشو.نو دهغه په اقتداء کښې به مونځ صحيح وى.

بَاب مَرَضِ النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَوَفَاتِهِ

وَقَوْلِ اللّٰهِ تَعَالَى إِنَّكَ مَيِّتٌ وَإِنَّهُمْ مَيِّتُونَ ثُمَّ إِنَّكُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ عِنْدَ رَبِّكُمْ تَخْتَصِمُونَ (الزمر:۳۰-۳۱)

امام بخارى رحمه الله سيرت نبويه په ترتيب سره بيانونکې راروان دې.اول ئې د رسول الله ﷺ دخاندان مناقب بيان کړل.دهغې نه پس ئې د رسول الله ﷺ مناقب بيان کړل.بيا ئې د صحابو رضی الله عنهم مناقب او فضائل ذکرکړل.کوم چه د نبوى بارګاه د تاريخ يو ښائسته باب دې. ددې نه پس ئې د غزواتو، سلسلة الوفود او حجة الوداع ذکر اوکړو.او اوس ددې ځائې نه د رسول الله ﷺ د وفات د غم آياتونه بيانوى.

الله ﷻ چه د دواړوجهانو د سردار جناب نبى کريم ﷺ په ذمه کوم کارلګولې وو.د هغې د مکمل کيدو نه پس.او کوم شريعت چه الله تعالى نبى عليه السلام ته ورکړې وو.د هغې تکميل نه پس اوس وخت راغې.چه الله تعالى نبى عليه السلام لره خپل خان ته اوبلى.د شريعت د تکميل اعلان د عرفات په عامه مجمع کښې اوکړې شو. ﴿اَلْيَوْمَ اَكْمَلْتُ لَكُمْ دِيْنَكُمْ وَاَتْمَمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَتِىْ وَرَضِيْتُ لَكُمُ الْاِسْلَامَ دِيْنًا﴾ [2] سورة فتح نازل شو.اوپه هغې کښې د نبى عليه السلام دوفات اطلاع

---

[1] البحرالرائق شرح کنزالدقائق(۵/۶) باب کتاب القاضى الى القاضى وغيره)_

[2] سورة المائده۳)_

ورکړې شوه. ارشاد اوشو.﴿ فَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ وَاسْتَغْفِرْهُ ﴾،، اوس تاسو تسبيح او استغفار طرف ته متوجه شئ،، ابن جرير دحضرت عائشې رضي الله عنها نه روايت نقل کړې دې چه د سورة فتح د نازليدو نه پس به نبى عليه السلام اکثر په استغفار او تسبيح کښې مشغول اوسيده.[1] هرکال به ئې رمضان کښې لس شپې اعتکاف کولو.خوپه دې کال شل ورځې اعتکاف کښې کيناسته. حضرت جبرئيل عليه السلام سره ئې د قرآن شريف د دور په هر رمضان کښې يوځل معمول وو.په دې کال ئې دوه ځله د قرآن دور اوکړو.[2] دا ټول قرائن وو.ددې فانى دنيا نه د نبى عليه السلام د تللو. دغزوهٔ احد په موقعه باندې چه په کومه بې وسئ،(بغير مال واسباب) بې کسئ او په کوم اخلاص ۷۰ ته نزدې صحابو رضي الله عنهم قربانى ورکړله.اوشهادت ئې بيا موندو.دهغوى ياد د نبى عليه السلام په زړه کښې تازه وو.د حجة الوداع نه واپسئ باندې يوه ورځ نبى عليه السلام دهغوى قبرونوته تشريف يوړه.او اته کاله پس ئې دهغوى د جنازې مونځ اوکړو.او بيا ئې خطبه ورکړله.[3]

دصفرد مياشتې په آخرى تاريخونوکښې يوه شپه نبى عليه السلام پاسيده.جنت البقيع ته ئې تشريف يوړه.او د اهل بقيع دپاره د دعا او استغفار کولو نه پس ئې چه کله کور ته تشريف راوړه.نو طبيعت ئې ناسازه شو.په سرکښې ئې د درد شکايت شو.او د مرض وفات ابتداء شوه.[4]

د مرض الوفات ابتداء: په رسول الله صلى الله عليه وسلم باندې د بيمارئ حمله کله اوشوه؟ په دغه ورځ ازواج مطهراتو کښې دچا نمبر وو؟ نبى عليه السلام څومره ورځې بيمار وو؟ په دې سلسله کښې روايات مختلف دى:واقدى، ابن سعد، حاکم او ابن حبان رحمهم الله وغيره ليکلى دى.چه نبى کريم صلى الله عليه وسلم د چارشنبې په ورځ بيمار شو.[5] د هفتې او د ګل د ورځې قول هم شته. [6] خو زيات روايات د چارشنبې د ورځې دى.

په کومه ورځ چه نبى عليه السلام باندې د مرض وفات حمله اوشوه.په دغه ورځ د حضرت ميمونه رضي الله عنها نمبر وو.ابومعشرپخپل سيرت کښې دحضرت زينب بنت جحش او سليمان تيمى پخپل سيرت کښې د ريحانه رضي الله عنها متعلق ليکلى دى.چه د بيمارئ ابتداء دهغوى په کور کښې شوې وه.خو ړومبې قول راجح دې.حافظ ابن حجر رحمه الله هم دې لره معتمد ليکلې دې.[7]

د بيمارئ ټوله موده: د نبى عليه السلام د بيمارئ د ټولې مودې باره کښې د لسو ورځو، دولسو ورځو، ديارلسوورځو،او څوارلسو ورځو مختلف اقوال ملاويږى.خو داکثرو اصحاب سير

---

[1] تفسير درمنثور(٦\٤٠٨)_
[2] البداية والنهاية (٥\٢٢٣)_
[3] صحيح مسلم (٢\٢٥٠) کتاب الفضائل، باب اثبات الحوض)_
[4] البداية والنهاية (٥\٢٢٤)_
[5] طبقات ابن سعد (٢\٢٠٦) وفتح البارى (٨\٢٠٦)_
[6] فتح البارى(٨\١٢٩)_
[7] فتح البارى(٨\١٢٩)_

رانې داده.چه نبی ﷺ تول د يارلس ورځې بيمار وو.(١)

دبقيع نه چه كله نبی ﷺ واپس تشريف راوړه.او په سر كښې ئې ددرد شكايت شو.نو نبی ﷺ حضرت عائشې ﷞ كره تشريف يوړه.حضرت عائشې ﷞ ته هم د سر د درد شكايت وو. نبی ﷺ ئې چه اوليده.نو فرياد ئې اوكړو..،،وارأساه!،، هائې زما سرا نبی ﷺ اوفرمائيل. ،،بل انا اقول: وارأساه!،، يعنى وئيل خو ماله پكار دى.چه ،،هائې زماسرا،،(چه هم دا درد زما د وفات سبب دې). بيا نبی ﷺ حضرت عائشې ﷞ ته اوفرمائيل.اې عائشې! كه ته زما نه مخكښې مړه شوې.نو هيڅ د فكر خبره نه ده.زه به ستا د كفن دفن انتظام اوكړم.دجنازې مونځ به اوكړم.ستا دپاره به د مغفرت دعا اوكړم.حضرت عائشې ﷞ د ناز په طور اوفرمائيل ،،او تاسو خو زما مرګ غواړئ.كه زه مړه شوم.نوهم په هغه ورځ به تاسو زما په كوركښې بلې يوې بى بى سره آرام كوئ،،(او ما به بالكل هيره كړئ) نبی كريم ﷺ چه دا واوريدل.نو مسكې شو.(٢) حضرت عائشې ﷞ ته څه پته وه.چه يو څو ورځې پس به پخپله رسول الله ﷺ رخصتيږى.او دا به يواځې پريږدى.

دحضرت عائشه رضى الله عنها كورته منتقل كيدل: د نبی كريم ﷺ د مرض سلسله د چارشنبې د ورځې نه شروع شوې وه.د بيبيانو په منځ كښې به نبی كريم ﷺ دعدل ډيراهتمام كولو.دهغې مطابق دبيمارئ په حالت كښې نبی ﷺ په نمبر نمبر د يوې يوې بى بى كورته منتقل كيدو.د ګل په ورځ مرض زيات شو.نو د ازواج مطهرات نه ئې اجازت واخستلو.چه دحضرت عائشه ﷞ په كوركښې قيام اوكړى.صراحت سره نبی ﷺ اونه فرمائيل.خو نبی ﷺ به بار بار تپوس كولو.چه صبا له به زه د چا په كوركښې يم؟ ازواج مطهرات ئې په طبيعت پوهه شو.عرض ئې اوكړو.چه تاسو كوم ځائې غواړئ.قيام اوكړئ.(٣) نو نبی ﷺ د ګل په ورځ د حضرت عائشې ﷞ حجرې (كوټې) ته منتقل شو.او پوره يوه هفته په بيمارئ كښې تيرولو نه پس په بل ګل باندې د عائشې ﷞ په كوركښې نبی ﷺ وفات شو.

دحضرت عائشې ﷞ په كوركښې د بيمارئ تيرولو دخواهش يوه وجه خو ښكاره ده.چه دكوم أنس او محبت تعلق چه د نبی ﷺ عائشې ﷞ سره وو.په ازواج مطهرات كښې ئې بل چا سره نه وو.اودانس(محبت)زياتوالې دسكون سبب وى.په دې وجه نبی ﷺ دا محسوسه كړله.چه د عائشې ﷞ په كوركښې به ماته زيات راحت او سكون حاصل وى. دويمه خبره داده.چه دحضرت عائشې ﷞ نه علاوه په ازواج مطهراتوكښې دهيڅ چا په بستره كښې نبی كريم ﷺ باندې د وحى نزول نه دې شوې.دحضرت عائشې ﷞ دا خصوصيت وو.چه نبی ﷺ به دهغې په بستره كښې وو.او وحى به نازليده.نو اوس د بيمارئ په ورځو كښې هم

---

١) فتح البارى(١٢٩١٨)_

٢) سيرت ابن هشام مع الروض الانف (٣٦٦١٢)_

٣) البداية والنهاية(٢٢٥١٥)_

د وحی نازلیدو امکان وو.په دې وجه نبی علیه السلام اوغوښتل.چه د بیمارئ دا ورځې د حضرت عائشې رضی الله عنها په کورکښې تیرې کړی.چه که نبی علیه السلام د خپل اهل سره وی.او دغه وخت د وحی وی.نو د الله وحی به نازله شی.

اخری خطبه. د بیمارئ په دې ورځوکښې به نبی علیه السلام مسجد نبوی ته د مونځ ورکولو په غرض سره تشریف اوړه.د زیارت په ورځ نبی علیه السلام حکم ورکړو.چه د اوبو اوه مشکونه دې په ما باندې واړولې شی.نو په ډیر اهتمام سره د اوبو اووه مشکونه نبی علیه السلام باندې واړولې شو. په دې طریقه غسل سره نبی علیه السلام ته معمولی شان سکون اوشو.د ماسپخین مونځ کولو نه پس نبی علیه السلام خطبه ورکړله.([1])

دا د رسول الله صلی الله علیه وسلم اخری خطبه وه.په دې خطبه کښې نبی کریم صلی الله علیه وسلم دحضرت صدیق اکبر رضی الله عنه فضائل او مناقب بیان کړل.حضرات انصاورو رضی الله عنهم سره د نرمئ کولو تاکید ئې اوفرمائیلو. اووې فرمائیل.چه مخکنو قومونو د خپلو انبیاؤ او اولیاؤ قبرونه د عبادت ځایونه جوړ کړل. خیال کوئ! چرته تاسو داسې حرکت اونکړئ.وې فرمائیل. چه مسجد طرف ته څومره دروازې کلاؤ دی.ټولې دې بندې کړې شی.صرف د ابوبکردروازه دې کلاؤ پریخودې شی. نبی علیه السلام اشارتاً د خپل وفات وخت نزدې راتلوذکرهم اوکړو.چه په هغې باندې حضرت صدیق اکبر رضی الله عنه پوهه شو.او په ژړا شو.نبی علیه السلام هغه ته تسلی ورکړله.اووې فرمائیل. چه ماته داسې معلومه شوې ده.چه تاسو خلق دخپل نبی جدائی اومرګ نه ډیر خفه او پریدونکی یئ.حالانکه دلته چالره هم همیشوالې نشته.(لکه څنګه چه د قرآن شریف په دې آیاتونوکښې دی. ﴿وَمَا جَعَلْنَا لِبَشَرٍ مِّن قَبْلِكَ الْخُلْدَ﴾ ([2])﴿وَمَا مُحَمَّدٌ إِلَّا رَسُولٌ قَدْ خَلَتْ مِن قَبْلِهِ الرُّسُلُ﴾ ([3]) په داسې قسمه نصیحت سره نبی علیه السلام صحابه کرام رضی الله عنهم په دې خبره راضی کړل.چه هغوی د نبی علیه السلام د جدائی غم برداشت کړې شی.ددې نه پس نبی علیه السلام صحابو رضی الله عنهم ته الوداع اووئیل.اوکور ته ئې تشریف یوړه.([4])

په مسجد نبوی کښې اخری مونځ: د زیارت په ورځ د ماذیګر مانځه نه پس نبی علیه السلام جمات ته تشریف راوړه.او د ماښام په مانځه کښې هم راغې.دماښام په مانځه کښې نبی علیه السلام سورة ﴿وَالْمُرْسَلَاتِ عُرْفًا﴾ تلاوت کړو.د زیارت په ورځ د ماښام دا مونځ د نبی علیه السلام د ټولو نه آخری مونځ وو. کوم چه نبی علیه السلام ورکړو. لکه چه روستو د بخاری په روایت کښې راروان دی.چه د ماسخوتن وخت راغې.نو تپوس ئې اوکړو.چه مونځ اوشو؟ خلقو اووئیل.ټول ستاسو انتظار کوی.نبی علیه السلام پاسیدل اوغوښتل. خو بې هوشی پرې راغله.د هوش راتلو نه پس ئې بیا

---

[1]) البداية والنهاية (۲۲۵\۵)_
[2]) سورة الانبياء\۳٤)_
[3]) سورة آل عمران\۱٤٤)_
[4]) ددې خطبې مبارکې تفصیل دپاره اوګورئ! البداية والنهاية ۲۲۹\۶-۲۳۱) واتحاف السادة المتقين (۲۸۹\۱۰)_

تپوس اوکړو.چه مونځ اوشو؟ خلقو بیا هغه جواب ورکړو .نبی علیه السلام پاسیدل اوغوښتل.نو بیا پرې بې هوشي راغله. په دریم ځل هم چه کله بې هوشي راغله نووې فرمائیل.ابوبکر رضی الله عنه دې مونځ ورکړي. نود ماسخوتن مونځ حضرت صدیق اکبر رضی الله عنه ورکړو.(١)

ددې نه پس به مونځونه صدیق اکبر رضی الله عنه ورکول.د نبی علیه السلام تګ راتګ مسجد طرف ته بند شو.البته د هفتې یا اتوار په ورځ د نبی علیه السلام په طبیعت کښې څه افاقه اوشوه.نو نبی علیه السلام د حضرت عباس رضی الله عنه او د حضرت علی رضی الله عنه په سهارې سره مسجد نبوی ته تشریف راوړه. جماعت اودریدلې وو.حضرت صدیق اکبر رضی الله عنه مونځ ورکولو .نبی علیه السلام د حضرت صدیق اکبر رضی الله عنه ګس طرف ته کیناسته.حضرت صدیق رضی الله عنه شاته شو .نبی علیه السلام اشارې سره منع کړو.او دهغه په اړخ کښې ګس طرف ته کیناسته.اومونځ ئې ورکړو.اوس نبی علیه السلام امام وو.او صدیق اکبر رضی الله عنه د نبی علیه السلام اقتداء کوله.باقی مونځ کونکو به د حضرت صدیق اکبر په تکبیرونو باندې د مونځ ارکان اداکول.دا د ماسپخین مونځ وو.(٢)

دماسپخین دا امامت د نبی کریم صلی الله علیه وسلم آخری امامت وو.خو د ماسپخین د مانخه پوره امامت نبی علیه السلام نه ووکړې.د مونځ د ابتدائی حصې امامت حضرت صدیق اکبر رضی الله عنه فرمائیلې وو. دکوم مونځ چه مستقل آخری امامت نبی علیه السلام فرمائیلې دې. هغه د زیارت د ورځې د ماښام د مونځ امامت وو.لکه څنګه چه اوس وړاندې بیان شو.

په دې بیان سره هغه دواړه قسمه روایاتو منځ کښې تطبیق هم کیږی.چه په هغې کښې بعضوکښې دی.چه نبی علیه السلام آخری مونځ د ماښام اوکړو.او په بعضوکښې دی.چه آخری مونځ ئې د ماسپخین ورکړو.دغه شان په کومو روایاتو کښې چه د ماښام مونځ آخری ګرځولې شوې دې.دهغې نه د مستقل امامت په اعتبار سره آخری کیدل مراد دی.نو دا دهغه روایاتو معارض نه دې.په کومو کښې چه راغلی دی.چه آخری مونځ نبی علیه السلام د ماسپخین ورکړې دې.ځکه چه د ماسپخین دغه مونځ نبی علیه السلام مستقل او پوره پخپله نه وو ورکړې.بلکه دمونځ شروع کیدو نه پس نبی علیه السلام راغې.اوامامت ئې اوکړو.(٣)

د اتوار په ورځ مرض سخت شو.د ذات الجنب په خیال سره خلقو دهغې دوائی ورکول اوغوښتل.خو نبی علیه السلام ته هغه دوائی. ځکل ناخوښه وو.نو نبی علیه السلام انکار اوکړو.مریض چونکه عام طور باندې دوائی ناخوښوی.په دې وجه صحابه کرامو رضی الله عنهم اوګنړل.چه دا طبعی ناخوښی ده.اوپه زبردستئ ئې دوائی ورکړله.روستو چه کله طبیعت ښه شو.نووې فرمائیل. چه ما تاسو نه وئ منع کړی؟ اوس ستاسو سزا داده.چه ټولو ته دوائی ورکړې شی.څوك چه په دې عمل کښې شریك وو.سوا د عباس رضی الله عنه نه،چه هغه په دې عمل کښې شریك نه وو. (البته هغوی مشوره ورکړې وه)(٤)

---

١) اتحاف السادة المتقین ١٠\١٨٩) والبدایة والنهایة (٥\٢٢٣)_

٢) البدایة والنهایة (٥\٢٣٥)_

٣) البدایة والنهایة(٥\٢٣٥)_

٤) لکه څنګه چه روستو د بخاری شریف په روایت باب کښې راځی)_

په کومه ورځ چه وفات اوشو.يعني د ګل په ورځ، د سحر په وخت نبی ﷺ د حجرې پرده اوچته کړله.وې کتل.نو خلقو صفونه جوړ کړی وو.دسحر په مانځه کښې مشغول وو.خلق ئې چه اوليدل.د خوشحالئ نه مسکې شو.مخ مبارك ئې اوزليده.هلته خلق د ډيرې خوشحالئ نه بې قابو شو.نزدې وه.چه مونځونه ئې مات کړی وی.حضرت صديق اکبر رضی الله عنه امام وو. هغوی اوغوښتل.چه شاته شی.نبی ﷺ اشارې سره اوفرمائيل.چه مونځ پوره کړه.او دحجرې پرده ئې ښکته کړله.او واپس ئې تشريف يوړه.دا د صحابو رضی الله عنهم دپاره د رسول الله ﷺ د عام زيارت دټولو نه آخری موقعه وه.(١)

په دغه ورځ د سحر په وخت د نبی ﷺ طبيعت په سکون کښې وو.حضرت صديق اکبر رضی الله عنه د سحر په وخت خدمت کښې حاضرشو.په طبيعت کښې ئې چه ښه والې اوليده.نو عرض ئې اوکړو.اې د الله رسوله! د الله په فضل وکرم سره نن ستاسو حالت څه قدرې ښه دې.که اجازت وی.نو زه خپلې (دويمې) بی بی حبيبه بنت خارجه ته ورځم.او راځم.چه نن دهغې د نمبر ورځ ده.نبی ﷺ اجازت ورکړو.او حضرت صديق اکبر رضی الله عنه د مدينې اطرافو ته چرته چه حبيبه بنت خارجه اوسيدله.هلته لاړو.(٢)

نورصحابه رضی الله عنهم هم راغلل.د حضرت علی رضی الله عنه نه ئې دحال پوښتنه اوکړله.حضرت علی رضی الله عنه اوونيل.چه نن په طبيعت کښې الحمدلله افاقه ده.صحابه مطمئن شو.او خواره شو.(٣) خو ورځ راختلو سره سره نبی ﷺ باندې بې هوشی راتلل شروع شو.او په وقفه وقفه به بې هوشی راتله.حضرت فاطمې رضی الله عنها چه دا کيفيت اوليده.نووې ونيل.،،واکرب اباه،، هائې زما د اباجان بې چينی! نبی ﷺ اوفرمائيل.ستا اباجان دپاره به د نن نه پس بې چينی نه وی.(٤)

دوفات نه لږوخت مخکښې ئې دحضرت عائشې رضی الله عنها په سينه باندې سر کيخودو.او سملاسته. دحضرت صديق اکبر رضی الله عنه خوئې عبدالرحمن په خدمت اقدس کښې حاضر شو.دعبدالرحمن په لاس کښې مسواك وو.نبی ﷺ مسواك طرف ته ډير ډير کتل. حضرت عائشه رضی الله عنها پوهه شوه. چه نبی ﷺ مسواك کول غواړی.د عبدالرحمن نه ئې مسواك واخستلو.په غاښونو ئې نرم کړو.بيا ئې نبی ﷺ ته ورکړو.نبی ﷺ د صحت مند سړی پشان مسواك اوکړو.(٥)

وفات: څومره چه به د وفات وخت نزدې راتلو.د نبی ﷺ تکليف به زياتيده.نزدې ورسره د اوبو پيالئ پرته وه.د درد نه چه به بې آرامه شو.په هغې کښې به ئې لاس اووهلو.او په مخ مبارك به ئې راښکلو.او دا به ئې فرمائيل.((لا اله الا الله، ان للموت لسکرات)) ، ،بې شکه د مرګ

---

(١) لکه چه روستو روايت کښې راروان دی۔

(٢) طبقات ابن سعد(٢١٥١٢)۔

(٣) بخاری، کتاب المغازی، رقم الحديث(٤٤٦٢)۔

(٤) بخاری کتاب المغازی، رقم الحديث (٤٤٦٢)۔

(٥) بخاری کتاب المغازی، باب مرض النبی ﷺ ووفاته، رقم الحديث(٤٤٥١)۔

ډیرې سختۍ دی، په دې کښې ئې لاس اوچت کړو.چت طرف ته ئې اوکتل.اووې فرمائيل.
«اللّٰهم فی الرفیق الاعلیٰ» لاس ئې ښکته راوغورزیده.او روح مبارک ئې عالم قدس طرف ته والوتلو.(۱) «اناللّٰه وانا الیه راجعون»

تاریخ وفات: په دې خبره تقریباً ټول روایات متفق دی.چه د رسول اللّٰهﷺ وفات په ربیع الاول کښې د ګُل په ورځ شوې دې.البته په دې کښې اختلاف دې.چه د ربیع الاول کوم تاریخ وو؟ په دې سلسله کښې درې اقوال ډیر مشهور دی:

① دټولونه زیات مشهور قول کوم چه اکثرو اصحاب سیر اختیار کړې دې. دا دې. چه د نبیﷺ وفات په ۱۲ ربیع الاول د ګُل په ورځ شوې دې.(۲) خوپه دې قول باندې یو قوی اشکال داکیږی.چه د ۱۲ربیع الاول نه تقریباً درې میاشتې وړاندې د ذی الحجې ۱۰ھ په نهم تاریخ په اتفاق د روایاتو د جمعې ورځ وه.اوپه یکم ذی الحجه د زیارت ورځ وه.اوس د ذی الحجه، محرم، او صفر درې واړه میاشتې که د دیرشو دیرشو اومنلې شی.اوکه د یوکم دیرشو اومنلې شی.یا بعضې د دیرشو او بعضې د یوکم دیرشو اومنلې شی.په یو صورت کښې هم ۱۲ربیع الاول ۱۱ھ د ګُل ورځ نه جوړیږی.حالانکه ټول روایات په دې خبره متفق دی.چه د نبیﷺ وفات د ګُل په ورځ شوې دې.(۳)

② دویم قول علامه طبری د کلبی او ابومخنف نه نقل کړې دې.چه د نبیﷺ وفات په ۲ربیع الاول شوې دې.علامه سهیلی په ،،الروض الانف،،کښې لیکلی دی.چه که ذی الحجه، محرم او صفر درې واړه د یوکم دیرشو ورځو اومنلې شی.نو په ۲ ربیع الاول ۱۱ھ د ګُل ورځ راځی.(۴) د حافظ ابن حجرؒ میلان هم دې قول طرف ته معلومیږی.البته په دې قول باندې بعضې حضراتو دا اشکال کړې دې.چه د دریو میاشتو پرله پسې د ۲۹ ورځو کیدل شاذ دی.۲ربیع الاول د ګُل ورځ هغه وخت راځی.کله چه ذی الحجه، محرم او صفر درې واړه د ۲۹ ورځو اومنلې شی.او دا صورت قلیل الوقوع دې.(۵)

③ دریم قول د امام مغازی موسی بن عقبه، لیث بن سعد او خوارزمی وغیره حضراتو دې. دا خلق فرمائی.چه د رسول اللّٰهﷺ وفات په یکم ربیع الاول د ګُل په ورځ شوې دې.(۶) په یکم ربیع الاول به د ګُل ورځ هغه وخت وی.کله چه ذی الحجه ،محرم او صفر کښې دوه د

---

۱) البدایة والنهایة(۲۳۹\۵-۲۴۰)_
۲) الکامل لابن اثیر(۲۱۹\۲)_
۳) الروض الانف (۳۷۲\۲)_
۴) الروض الانف (۳۷۲\۲)_
۵) حاشیه سیرة النبیﷺ از مولانا سید سلیمان ندوی ؒ (۱۰۶\۲)_
۶) الروض الانف (۳۷۲\۲) وسیرت مصطفی(۱۷۲\۳)_

۲۹ ورځو او یوه میاشت د ۳۰ ورځو اومنلې شی .او دا صورت کثیرالوقوع دې.علامه سهیلی رحمه الله دې ته اقرب القیاس وئیلی دی.[۱]
ددې قول تائید دحضرت ابن عباس رضي الله عنه دهغه روایت نه هم کیږی.کوم چه علامه ابن جریر طبری او حافظ ابن کثیر رحمه الله نقل کړې دې.چه د قرآن شریف د آیت ﴿ اَلْیَوْمَ اَکْمَلْتُ لَکُمْ دِیْنَکُمْ...﴾ د نزول د ورځې نه تردوفات ورځې پورې۸۱ ورځې دی .اودا آیت په ۹ ذی الحجه ۱۰ ﻫ نازل شوې دې.اوس د ۹ ذی الحجه نه د یکم ربیع الاول پورې دمذکوره قول په لحاظ سره حساب اولګوه.نو۸۱ ورځې جوړیږی. [۲]
د رسول الله ﷺ وفات د ماسپخین مانځه نه مخکښې اوشو.په مغازی دابن اسحاق کښې دی.چه د ساخت په وخت د نبی علیه السلام وفات اوشو.او په مغازی د موسی بن عقبه کښې دی.چه د نبی علیه السلام وفات د زوال په وخت شوې دې.خو په ساخت او زوال کښې څه زیاته فاصله نه وی.په دې وجه دا اختلاف زیات ژور نه دې.[۳]
د وفات نه پس د صحابورض کیفیت: د نبی کریم ﷺ د وفات نه پس ټولو صحابو رضي الله عنهم باندې عجیبه اونا آشنا کیفیت خورشو.حضرت عمر رضي الله عنه توره راوښکله.او په مسجدنبوی کښې اودریده.اووې وئیل.که چا اووئیل.چه د نبی علیه السلام وفات شوې دې.نو دهغه سټ به وهلې شی.[۴] حضرت عثمان رضي الله عنه باندې سکته (خاموشی) راغلې وه.دحضرت عائشه صدیقه رضي الله عنها او نورو ازواج مطهرات رضی الله عنهن په ژړا ژړا بدحال شوې وو.حضرت علی رضي الله عنه په ژړا ژړا بې هوشه شو.[۵]
حضرت ابوبکرصدیق رضي الله عنه ته اطلاع ملاوشوه.هغه تشریف راوړه.او نبی کریم ﷺ ته حجرې مبارکې ته راروسیده.د نبی علیه السلام په بدن مبارك باندې څادر پروت وو.هغه د مخ مبارك نه څادر لرې کړو.د نبی علیه السلام تندې مبارك نې ښکل کړو.او«لایجمع الله علیك موتتین» نې اووئیل. اووې وئیل.چه کوم مرګ الله تعالی د نبی علیه السلام په تقدیر کښې لیکلې وو.دهغې مطابق د نبی علیه السلام وفات شوې دې.بیا جمات ته راغې.د صحابه کرامو رضي الله عنهم مجمع وه.دهیڅ چا په پوهه کښې نه راتلل.چه څه اووئیلې شی.څه اوکړې شی.
حضرت عمر رضي الله عنه پخپل قابوکښې نه وو.او صحابو رضي الله عنهم چه ددوی دا کیفیت اولیده.نو په ویره او غم کښې اخته وو.حضرت صدیق اکبر رضي الله عنه عمر رضي الله عنه لره چیرل او رټل مناسب اونه ګنړل.د جمات یو ګوټ ته لاړه.چرته چه هغه لاړو.مجمع هم هلته منتقل شوه.حضرت صدیق

---

[۱] الروض الانف (۳۷۲\۲)_
[۲] حاشیه سیرة النبی از مولانا سیدسلیمان ندوی رحمه الله (۱۰۷\۲)_
[۳] فتح الباری(۱۴۳\۸-۱۴۴)_
[۴] اتحاف السادة المتقین (۲۹۸\۱۰)_
[۵] سیرت مصطفی(۱۷۳\۳)_

اکبر رضی الله عنه خطبه ارشاد اوفرمائیله.په هغې کښې ئې ﴿إِنَّكَ مَيِّتٌ وَإِنَّهُم مَّيِّتُونَ﴾ آیت اولوسته. ﴿وَمَا مُحَمَّدٌ إِلَّا رَسُولٌ قَدْ خَلَتْ مِن قَبْلِهِ الرُّسُلُ﴾ آیت ئې اولوسته. ﴿كُلُّ نَفْسٍ ذَائِقَةُ الْمَوْتِ﴾ آیت ئې تلاوت کړو.او ﴿كُلُّ مَنْ عَلَيْهَا فَانٍ﴾ آیت ئې اولوسته. ددې آیاتونو دتلاوت نه پس هغه په زور. سره اوونیل.

قوله: من کان منکم یعبد محمداً، فإنّ محمداً قد مات، ومن کان یعبد الله فإنّ الله حیّ لایموت: دحضرت صدیق اکبر رضی الله عنه په دې خطبه کښې الله تعالی داسې اثر واچولو.چه ټول په ټوله صحابه مطمئن شو.او دا یقین اوشو.چه د نبی کریم ﷺ وفات شوې دې. ډیروصحابو رضی الله عنهم اوونیل.چه دا آیاتونه زمونږ په ذهن کښې نه وو پاتې شوی.د ابوبکر صدیق رضی الله عنه په تلاوت کولو سره هلته توجه اوشوه.(۱) ددې آیاتونو طرف ته د حضرت عمر رضی الله عنه توجه هم نه وه.اودهغه خیال داوو.چه د نبی علیه السلام وختی طور باندې ددې عالم مشاهدې نه عالم قدس طرف ته انقطاع شوې ده.او دا یوه عارضی خبره ده.واپس به بیا نبی علیه السلام دې عالم مشاهدې طرف ته ملتفت او متوجه کیږی.او لکه څنګه چه زمونږ سره مخکښې اوسیده.هغه شان به بیا اوسیږی.(۲)

بعضې حضرات فرمائی.چه حضرت عمر بن الخطاب رضی الله عنه ته دا ویره وه.چه ددې نازکې موقعې نه به منافقان فائده واخلی.او فساد به پیدا کړی.په دې وجه هغوی په دغه باندې سخت موقف اختیار کړو.والله اعلم.

تکفین او تدفین ددې نه پس د نبی کریم ﷺ د نیابت او خلیفه جوړیدو مسئله.پیښه شوه.چه ددې تفصیل په ،،سقیفه بنی ساعده،،کښې تیرشوې دې.دا هم یوه اهمه مسئله وه. چه نبی کریم ﷺ ته غسل څنګه ورکړې شی؟ د نبی علیه السلام جنازه څنګه اوکړې شی؟ نبی علیه السلام چرته دفن کړې شی؟ عجیبه خبره داوه. چه ددې سوالاتو جوابونه د حضرت صدیق اکبر رضی الله عنه نه علاوه بل چا سره نه وو.حضرت صدیق اکبر رضی الله عنه ددې ټولو مشکلاتو حل راوښکلو.اووې وئیل.چه ماته د رسول الله ﷺ نه په دې باره کښې معلومات حاصل دی.ددې نه پس دجامو اوښکلو نه بغیر نبی علیه السلام ته غسل ورکړې شو.د جنازې مونځ بغیر دجماعت نه اوکړې شو.د عائشې رضی الله عنها په حجره کښې د نبی علیه السلام جنازه ایخودې شوې وه.خلق به ورتلل.او خانله خانله به ئې مونځ کولو.واپس به راتلل .او بیا هلته د نبی علیه السلام د دفن انتظام اوکړې شو.(۳)

[۴۱۶۵] وَقَالَ يُونُسُ عَنِ الزُّهْرِيِّ قَالَ عُرْوَةُ قَالَتْ عَائِشَةُ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ فِي مَرَضِهِ الَّذِي مَاتَ فِيهِ يَا عَائِشَةُ مَا أَزَالُ أَجِدُ أَلَمَ الطَّعَامِ الَّذِي أَكَلْتُ بِخَيْبَرَ فَهَذَا أَوَانُ وَجَدْتُ انْقِطَاعَ أَبْهَرِي مِنْ ذَلِكَ السُّمِّ

---

۱) البدایة والنهایة (۵\۲۴۲-۲۴۳) وطبقات ابن سعد (۲\۲۶۸-۲۷۰)_

۲) طبقات ابن سعد(۲\۲۶۶)_

۳) تفصیل دپاره اوګورئ! طبقات ابن سعد(۲\۲۷۷-۲۹۲)_

دا تعليق دي.بزاز او حاكم دا موصولاً نقل كړي دي.(١)
ابهرد ساه رګ ته وائي.دا د شا نه اوخي.او زړه سره يوځائې په پوره بدن كښې خپل اثرات رسوي. بعضې حضرات فرمائي.چه د ځيګر نه اوخي.او د زړه سره خوا كښې تيريږي.د پوره بدن مساماتو او نرى رګونوته خپل اثر رسوي.چه دا اوشليږي .نو انسان وفات كيږي.
نبي كريمﷺ پخپل مرض وفات كښې اوفرمائيل.چه كوم زهر ماد غزوهٔ خيبرپه موقع باندې د چيلئ غوښې سره خوړلي وو.دهغې په وجه زه دخپل ساه رګ شليدل محسوسوم.د غزوهٔ خيبر په موقعه باندې نبيﷺ ددغه زهريله غوښې ټكړه صرف په خوله كښې ايخودې وه.او د جبرئيل امين په اطلاع وركولو سره ئې تهوكلي وه.خو په خوله كښې د ايخودو په وجه دهغې اثر نبيﷺ مسلسل روستو هم محسوسولو.اوپه دې موقع باندې نبيﷺ اوفرمائيل.چه د زهرو په وجهماته دخپل ساه رګ شليدو اندازه كيږي.
ددې نه دا نتيجه اخستې شوې ده.چه الله تعالى رسول اللهﷺ د شهادت مرګ ورنصيب كړې دې.حديث كښې راځي.چه كوم مسلمان د زهرو په وجه وفات شي.هغه د آخرت په لحاظ سره شهيد دې.(٢)

[٤١٦٦] حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ بُكَيْرٍ حَدَّثَنَا اللَّيْثُ عَنْ عُقَيْلٍ عَنِ ابْنِ شِهَابٍ عَنْ عُبَيْدِ اللَّهِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا عَنْ أُمِّ الْفَضْلِ بِنْتِ الْحَارِثِ قَالَتْ سَمِعْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقْرَأُ فِي الْمَغْرِبِ بِالْمُرْسَلَاتِ عُرْفًا ثُمَّ مَا صَلَّى لَنَا بَعْدَهَا حَتَّى قَبَضَهُ اللَّهُ [ر:٧٢٩]

دلته دى.چه دماښام مانځه نه پس نبيﷺ بيا هيڅ يو مونځ ته رانكړو.مراد ددې نه دادې.چه هيڅ يو داسې مونځ ئې رانكړو.چه په هغې كښې د نبيﷺ د قراءت اوريدو نصيب شوې وى.ګنې د ماښام دا مونځ ئې د زيارت په ورځ اوكړو.او ددې نه پس د هفتې يا اتوار په ورځ د ماسپخين مونځ نبيﷺ په مسجد كښې وركړې دې.خوپه هغې كښې د قراءت اوريدو موقعه نه ده ملاوشوې.په دې وجه هغه ددې روايت خلاف نه دې.(٣)

[٤١٦٧] حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَرْعَرَةَ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ عَنْ أَبِي بِشْرٍ عَنْ سَعِيدِ بْنِ جُبَيْرٍ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ كَانَ عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ يُدْنِي ابْنَ عَبَّاسٍ فَقَالَ لَهُ عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ عَوْفٍ إِنَّ لَنَا أَبْنَاءً مِثْلَهُ فَقَالَ إِنَّهُ مِنْ حَيْثُ تَعْلَمُ فَسَأَلَ عُمَرُ ابْنَ عَبَّاسٍ عَنْ هَذِهِ الْآيَةِ إِذَا جَاءَ نَصْرُ اللَّهِ وَالْفَتْحُ فَقَالَ أَجَلُ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَعْلَمَهُ إِيَّاهُ فَقَالَ مَا أَعْلَمُ مِنْهَا إِلَّا مَا تَعْلَمُ [ر:٣٤٢٨]

[٤١٦٨] حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ عَنْ سُلَيْمَانَ الْأَحْوَلِ عَنْ سَعِيدِ بْنِ جُبَيْرٍ قَالَ قَالَ

---

(١) فتح البارى(١٣١/٨)_
(٢) فيض البارى(١٤٢/٤-١٤٣)_
(٣) البداية والنهاية (٢٣٥/٥)_

ابْنُ عَبَّاسٍ يَوْمُ الْخَمِيسِ وَمَا يَوْمُ الْخَمِيسِ اشْتَدَّ بِرَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَجَعُهُ فَقَالَ ائْتُونِي أَكْتُبْ لَكُمْ كِتَابًا لَنْ تَضِلُّوا بَعْدَهُ أَبَدًا فَتَنَازَعُوا وَلَا يَنْبَغِي عِنْدَ نَبِيٍّ تَنَازُعٌ فَقَالُوا مَا شَأْنُهُ أَهَجَرَ اسْتَفْهِمُوهُ فَذَهَبُوا يَرُدُّونَ عَلَيْهِ فَقَالَ دَعُونِي فَالَّذِي أَنَا فِيهِ خَيْرٌ مِمَّا تَدْعُونِي إِلَيْهِ وَأَوْصَاهُمْ بِثَلَاثٍ قَالَ أَخْرِجُوا الْمُشْرِكِينَ مِنْ جَزِيرَةِ الْعَرَبِ وَأَجِيزُوا الْوَفْدَ بِنَحْوِ مَا كُنْتُ أُجِيزُهُمْ وَسَكَتَ عَنِ الثَّالِثَةِ أَوْ قَالَ فَنَسِيتُهَا [ر:١١٤]

[٤١٦٩] حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ أَخْبَرَنَا مَعْمَرٌ عَنِ الزُّهْرِيِّ عَنْ عُبَيْدِ اللَّهِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُتْبَةَ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ لَمَّا حُضِرَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَفِي الْبَيْتِ رِجَالٌ فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ هَلُمُّوا أَكْتُبْ لَكُمْ كِتَابًا لَا تَضِلُّوا بَعْدَهُ فَقَالَ بَعْضُهُمْ إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَدْ غَلَبَهُ الْوَجَعُ وَعِنْدَكُمُ الْقُرْآنُ حَسْبُنَا كِتَابُ اللَّهِ فَاخْتَلَفَ أَهْلُ الْبَيْتِ وَاخْتَصَمُوا فَمِنْهُمْ مَنْ يَقُولُ قَرِّبُوا يَكْتُبْ لَكُمْ كِتَابًا لَا تَضِلُّوا بَعْدَهُ وَمِنْهُمْ مَنْ يَقُولُ غَيْرَ ذَلِكَ فَلَمَّا أَكْثَرُوا اللَّغْوَ وَالِاخْتِلَافَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قُومُوا قَالَ عُبَيْدُ اللَّهِ فَكَانَ يَقُولُ ابْنُ عَبَّاسٍ إِنَّ الرَّزِيَّةَ كُلَّ الرَّزِيَّةِ مَا حَالَ بَيْنَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَبَيْنَ أَنْ يَكْتُبَ لَهُمْ ذَلِكَ الْكِتَابَ لِاخْتِلَافِهِمْ وَلَغَطِهِمْ [ر:١١٤]

واقعه قرطاس: دا روايت او دې سره متصل راروان روايت كښې د قرطاس واقعې بيان دې.

حضرت ابن عباس رضي الله عنه فرمائى.د زيارت ورځ! او څنګه ده د زيارت ورځ، په دې ورځ د رسول الله ﷺ مرض كښې سختى راغله.ددې زيارت نه د رسول الله ﷺ د وفات نه څلور ورځې مخكښې زيارت مراد دې.

قوله: فَقَالَ ائْتُونِي أَكْتُبْ لَكُمْ كِتَابًا لَنْ تَضِلُّوا بَعْدَهُ أَبَدًا: نبى عليه السلام اوفرمائيل.ماته راشئ.زه تاسو دپاره يو كتاب (خط) اوليكم.چه دهغې نه پس به تاسو كله هم ګمراه نه شئ.يعنى كله چه دزيارت په ورځ د نبى عليه السلام تكليف كښې سختى اوشوه.نو نبى عليه السلام حاضرينو ته اوفرمائيل.چه ماته كاغذ اوقلم راوړئ.چه زه تاسو دپاره يوه داسې وصيت نامه اوليكم.چه دهغې نه پس به تاسو نه ګمراه كيږئ.

قوله: فَتَنَازَعُوا وَلَا يَنْبَغِي عِنْدَ نَبِيٍّ تَنَازُعٌ فَقَالُوا مَا شَأْنُهُ أَهَجَرَ اسْتَفْهِمُوهُ: د رسول الله ﷺ حكم اوريدو سره صحابو رضي الله عنهم جګړه او اختلاف اوكړو.اختلاف په دې كښې اوشو.چه بعضې حضراتو اووئيل.كاغذ او قلم راوړئ.او بعضې نورو حضراتو اووئيل.چه نبى عليه السلام ته دې وخت سخت تكليف دې.په دې وجه نبى عليه السلام ته د ليكلو په تكليف كښې اچول نه دى پكار.لكه چه په دې پسې روايت كښې دى. ((فقال بعضهم ان رسول الله ﷺ قد غلبه الوجع، وعندكم القرآن، حسبنا كتاب الله)) بعضو اووئيل.چه په رسول الله ﷺ باندې د مرض سختى او غلبه ده.تاسو سره قرآن شته. مونږ دپاره دالله كتاب كافى دې، ،دلته خو صراحت نشته.د مسلم

شريف په روايت كښې صراحت دې.چه دا ويونكې حضرت عمر رضي الله عنه وو.هغوى وئيلى وو. «حسبنا كتاب الله»(١)په دې باندې دحضرت عمر رضي الله عنه رائې سره اختلاف كونكو بعضې حضراتو اووئيل.

قوله: أَهَجَرَ اسْتَفْهِمُوهُ: ددې جملې دوه مطلبه بيان كړې شوى دى:

① ،،اهجر،، كښې همزه د استفهام ده.او دا د ،،هُجر،،(بضم الهاء) نه ماخوذ دې.د ،،هُجر،، نه هغه بې جوړ او بې ربط كلام مراد دې.كوم چه د مريض د ژبې نه د مرض د سختوالى په حالت كښې بغير د سوچ اوفكر نه اوخى.حضرت عمر رضي الله عنه چه كله د رسول الله صلى الله عليه وسلم د مرض د سختوالى په وجه د قلم اوكاغذ راوړلو نه منع كړل. او وې وئيل.«حسبنا كتاب الله» نود كومو خلقو رائې چه داوه.چه قلم كاغذ راوړل او وصيت نامه ليكل پكاردى.هغوى دا جمله اووئيله.او مطلب دهغوى داوو.چه ته د نبي كريم صلى الله عليه وسلم د حكم خلاف ورزى آخر ولې كوې؟ آيا رسول الله صلى الله عليه وسلم د مرض د سختئ په وجه څه فضول خبره اوكړله؟ يعنى هيڅ چرې داسې نه ده.چه رسول الله صلى الله عليه وسلم فضول خبره كړې وى.نو د حكم په تعميل كښې قلم او كاغذ راوړل، اوكوم څه چه نبي عليه السلام ليكل غواړى.هغه ليكل پكاردى.حضرت شاه عبدالعزيز رحمه الله په تحفه اثناء عشريه كښې هم دا مطلب بيان كړې دې.په دې صورت كښې استفهام انكارى دې.(٢)

② دويم مطلب دا بيان شوې دې.چه ،،اهجر،، د ،،هَجر،،(بفتح الهاء) نه ماخوذ دې.د هجر معنى فراق او جدائى راځى.يعنى آيا رسول الله صلى الله عليه وسلم زمونږ نه جدا كيږى؟ (٣)

ددې واقعې په وجه روافضو حضرت عمر رضي الله عنه باندې ډيره ملامته او بدې ردې وئيلې دى. هغوى وائى.چه حضرت عمر رضي الله عنه او دهغه رائې سره اتفاق كونكى صحابو د رسول الله صلى الله عليه وسلم د حكم نافرمانى اوكړله.چه دهغې په وجه امت د يو داسې وصيت نامې نه محرومه شو.چه هغې به امت د ګمراهئ او ضلالت نه بچ كړې وې.

خودروافضو دااعتراض بالكل غلط دې.اوحضرت فاروق اعظم رضي الله عنه سره د هغوى د بغض او حسد په بنياد باندې مبنى دې.د رسول الله صلى الله عليه وسلم هرحكم به ضرورى، لازمى اوواجبى نه وو. بلكه د نبي عليه السلام بعضې احكام به اختيارى وو.اوبعضې اوامر به ئې ايجابى او لازمى وو. حضرت عمر رضي الله عنه او دهغه رائې سره اتفاق كونكو صحابو دقرائنو نه دا اوګڼړل.چه د نبي عليه السلام دا حكم ايجابى اولازمى نه دې.بلكه اختيارى دې.اود حضرت عمر رضي الله عنه عادت وو.چه هغه به په داسې موقعو كښې عام طور باندې مشوره وركوله.او رسول الله صلى الله عليه وسلم به دهغه مشوره قبلوله. ددې يو دوه نه، ډير مثالونه دى.چه په يوه معامله كښې نبي عليه السلام يو اختيارى حكم وركړو.حضرت عمر رضي الله عنه دهغې خلاف مشوره وركړله.او نبي عليه السلام قبوله كړله.

. مثلاً دحضرت ابوهريره رضي الله عنه واقعه مشهوره ده.چه هغه د رسول الله صلى الله عليه وسلم په حكم سره د

---

١) صحيح مسلم، كتاب الوصية، باب ترك الوصية لمن ليس له شئ يوصى فيه، رقم الحديث (٤١٠٤)

٢) تحفه اثنا عشريه (٤٥٣)_

٣) فتح البارى(١٣٣١٨)_

نبی علیہ السلام پیزار مبارك واخستل.او صحابو رضی اللہ عنہم ته د جنت خوشخبرئ دپاره روان شو.په لاره کښې حضرت عمر رضی اللہ عنہ هغه سره ملاوشو.اوهغه ئې واپس کړو.هغه لاړه .اونبی کریم ﷺ ته ئې عرض اوکړو.چه دا خوشخبری صحابو رضی اللہ عنہم ته مه ورکوئ.چرته داسې اونه شی.چه هغوی په دې خوشخبرئ سره نیك اعمال پریږدی.نو نبی علیہ السلام دهغه مشوره قبوله کړله.([1])

په دغه موقع رسول الله ﷺ باندې د مرض سختی وه.حضرت عمر رضی اللہ عنہ چه قرائنو.سره کله پوهه شو.چه د نبی علیہ السلام حکم ایجابی او لازمی نه دې.نوهغوی رسول الله ﷺ سره د زیات محبت په وجه دا اووئیل.چه د تکلیف په دې حالت کښې نبی علیہ السلام لره دغه څیز د لیکلو په مشقت کښې اچول نه دی پکار.او دا خبره پخپل ځائې صفا ده.چه د رسول الله ﷺ دا حکم ایجابی او لازمی نه وو.ځکه که دا لازمی اوایجابی وې.نو نبی علیہ السلام به دچا د اختلاف په وجه هیڅ چرې نه پریخودو.([2])

اودا دزیارت د ورخې واقعه ده.ددې نه پس رسول الله ﷺ څلور ورځو پورې ژوندې پاتې شوې دې.او په دې مینځ کښې د نبی په صحت کښې افاقه هم راغلې ده.د زیارت د ورځې د ماسپخین مونځ نبی علیہ السلام ورکړو.او دمانخه نه پس ئې خطبه هم ورکړله.نوکه دا وصیت نامه لیکل ضروری او لازمی وې.نو نبی علیہ السلام به په دغه څلورو ورځو کښې څه وخت دا ضرور لیکلې وې.

بعضې حضراتو وئیلی دی.چه رسول الله ﷺ څه فرمائیلی وو.دا امر اختبار او امتحان وو.نبی علیہ السلام دا معلومول غوښتل.چه آیا د کتاب الله متعلق صحابو رضی اللہ عنہم ته دا یقین کامل شوې دې.چه هغوی دپاره د لارې د رڼرا جوړیدو دپاره هغه کافی دې؟ یاهغوی ته په هغې کښې اوس هم شك دې.کله چه حضرت عمر رضی اللہ عنہ وغیره دا اووئیل.،،حسبنا کتاب الله،، نو نبی علیہ السلام ته تسلی اوشوه.او نبی علیہ السلام اوفرمائیل.((دعونی فالذی انا فیه خیر)) یعنی د کتاب پریخودو (ستا د جواب اوریدو نه پس) اوس چه ما کومه اراده کړې ده.هغه خیردې.([3])

اوس پاتې شوه داخبره چه رسول الله ﷺ څه لیکل غوښتل.ددې متعلق مختلفې خبرې بیان شوی دی:

① روافض وائی.چه نبی کریم ﷺ دحضرت علی رضی اللہ عنہ دپاره خلافت بلافصل لیکل غوښتل.خودا د روافضو صرف دعوه ده.او هغوی سره ددې دعوې هیڅ دلیل نشته

② امام ابن عیینه رحمہ اللہ او علامه بیهقی رحمہ اللہ فرمائی.چه د حضرت صدیق اکبر رضی اللہ عنہ خلافت

---

[1]) صحیح مسلم، کتاب الایمان، باب الدلیل علی ان من مات علی التوحید دخل الجنة قطعاً رقم الحدیث (١٥٦) (فتح الملهم ٥٩١/١)_

[2]) قال الامام البیهقی .. ولوکان مراده ان یکتب شیئاً مفروضاً لا یتغنون عنه لم یترکه باختلافهم، ولغطهم، لقوله تعالی بلغ ما انزل الیک، کمالم یترک تبلیغ غیره لمخالفة من خالفه ومعاداة من عاداه......(وانظر دلائل النبوة للبیهقی ١٨٤/٧)_

[3]) ددې جملې مختلف مطلبونه روستو راروان دی۔

ليکل نې غوښتل.خو چونکه نبی عليه السلام ته دا معلومه وه.چه زما نه پس به حضرت صديق رضي الله عنه خليفه جوړيږی.په دې وجه کله چه اختلاف اوشو.نو نبی عليه السلام خپله اراده پريخودله.(١)
ددې تائيد دامام مسلم رحمه الله دهغه روايت نه هم کيږی.کوم چه هغوی دحضرت عائشې رضي الله عنها نه نقل کړې دې. هغوی اوونيل.چه ماته رسول الله صلى الله عليه وسلم پخپل مرض وفات کښې اوونيل.«ادعی لی اباېکر اباكِ واخاكِ، حتى اكتب کتاباً، فانی اخاف ان يتمنی متمن ويقول قائل: انا اولی، ويأبی الله والمؤمنون الا ابابکر» (٢)، .يعنی خپل پلار ابوبکر رضي الله عنه، او خپل ورور(عبدالرحمن رضي الله عنه) راوغواره.چه زه يو تحرير اوليکم.ماته ويره ده.چه څوك تمنا کونکې به تمنا اوکړی.او اوبه وائی.چه زه (دخلافت) زيات مستحق يم.حالانکه الله او مؤمنان د ابوبکر رضي الله عنه نه سوا په هيڅ چا باندې راضی نه دی.

③ او بعضو حضراتو ونيلی دی.چه روستو په روايت کښې رسول الله صلى الله عليه وسلم کوم درې وصيتونه فرمائيلې دی.هم دغه درې وصيتونه نبی عليه السلام ليکل غوښتل.والله اعلم.

قوله: فَذَهَبُوا يَرُدُّونَ عَلَيْهِ فَقَالَ دَعُونِي فَالَّذِي أَنَا فِيهِ خَيْرٌ مِمَّا تَدْعُونِي إِلَيْهِ:

بعضې صحابو رضي الله عنهم اوونيل.چه د رسول الله صلى الله عليه وسلم نه تپوس اوکړئ.چه آيا هغوی دا وصيت نامه ضرور ليکل غواړی.نو بعضې حضراتو دوباره د رسول الله صلى الله عليه وسلم سره په دې باره کښې د خبرو کولو اراده اوکړه.نو په دې باندې رسول الله صلى الله عليه وسلم اوفرمائيل ،،ما پريږدئ.په څه کښې چه زه يم.هغه خيردې،،

دلته سوال پيداکيږی.چه هغه کوم او څه څيز وو.چه په هغې کښې خپل ځان نبی عليه السلام خير اوګرځولو؟

① يوه خبره خو دا مشهوره ده.چه نبی عليه السلام د رب د جمال او جلال په مشاهدې کښې مشغوله وو.نبی عليه السلام اوفرمائيل.ما هم په دې جمال او جلال مشاهده کښې پريږدئ.ما اوس تاسو خپل ځان طرف ته مه متوجه کوئ.(٣)

② بعضې حضراتو ونيلی دی.چه ددې جملې مقصد دادې.چه اوس تاسو د تحرير خبره بيا شروع کوئ.او ما د پريخودو اراده کړې ده.اوس دا تحرير پريخودل زيات غوره او زيات مناسب دی.تاسو بيا د تحرير دپاره ماته مه وايئ.(٤)

③ حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائيلې دی.چه د نبی کريم صلى الله عليه وسلم مقصد دادې.چه زما خيال د کوم تحرير او ليکلو وو.هغه زيات مناسب او غوره وو.دهغې نه کوم چه تاسو د پريخودو رائې

---

(١) دلائل النبوة للبيهقی(١٨٤\٧) باب ماجاء فی همه بان يکتب لاصحابه کتاب..... وفتح البخاری (٢٠٩\١١)_
(٢) مسلم (٢٧٣\٢) کتاب فضائل الصحابة، باب من فضائل ابی بکر الصديق رضي الله عنه_
(٣) عمدة القاری(٦٢\١٨)_
(٤) فتح الباری(١٣٤\٨)_

راكړې ده.(١)

قوله: وَأَوْصَاهُمْ بِثَلَاثٍ قَالَ أَخْرِجُوا الْمُشْرِكِينَ مِنْ جَزِيرَةِ الْعَرَبِ وَأَجِيزُوا الْوَفْدَ بِنَحْوِ مَا كُنْتُ أُجِيزُهُمْ وَسَكَتَ عَنِ الثَّالِثَةِ أَوْ قَالَ فَنَسِيتُهَا: نبى عليه السلام درې وصيتونه اوفرمائيل.رومبې وصيت ئې دا اوفرمانيلو.چه مشركين دجزيرة العرب نه اوباسئ.دويم وصيت ئې دا اوفرمائيلو. چه راتلونكى وفود هغه شان انعام او اكرام سره رخصتوئ.لكه څنګه چه به ما هغوى انعام او اكرام سره رخصتول.او دريم وصيت نه يا خو راوى خاموش پاتې شو.يا هغه اووئيل .چه مانه هيرشو.دلته خبره په دې كښې شوې ده.چه د ،،ثالثة،، نه چپ كيدونكې څوك دې.او نسيان دچا نه شوې دې؟ بعضې شارحينو فرمائيلى دى.چه سكوت كونكې حضرت ابن عباس رضي الله عنه دې.او نسيان د حضرت سعيد بن جبير رحمه الله نه شوې دې.يعنى سعيد بن جبير رحمه الله دا وائى.چه دريم وصيت يا خو حضرت ابن عباس رضي الله عنه نه دې بيان كړې.اوياكه هغوى بيان كړې دې.نو ما نه هيرشوې دې.او ماته يادنه دې.چه هغه څه دې.(٢) خو دا صحيح نه ده.صحيح داده.چه سفيان بن عيينه چه د قتيبه بن سعيد استاذ دې.هغه وائى.چه زما استاذ،، سليمان احول،، اوفرمائيل.چه دريم وصيت زما د استاذ سعيد بن جبير رحمه الله ذكركړې وو.مانه هير شو .يا هغوى ددې نه سكوت كړې وو.يعنى سكوت كونكې سعيد بن جبير رحمه الله دې.او هيره د ،،سليمان احول،، نه شوې ده.

حافظ ابن حجر رحمه الله دې دويم احتمال ته ترجيح وركړې ده.اووئيلى ئې دى.چه په مستخرج ابى نعيم كښې صراحت دې.چه سكوت كونكې سعيد بن جبرې دې.او هيرونكې،سليمان احول،، دې.(٣) د حافظ نظر غالباً د بخارى ،،ابواب الجزيه،، والا روايت باندې نه دې راغلې. حالانكه هلته هم دا تصريح موجود ده.((والثالثة اما ان سكت عنها واما ان قالها، فنسيتها، قال سفيان: هذا من قول سليمان))(٤)

اوس دا سوال پاتې كيږى.چه دا،،امرثالث،، څه وو.چه دهغې نبى عليه السلام وصيت فرمائيلې وو؟

① د داؤدى رائې داده.چه نبى كريم صلى الله عليه وسلم د عمل بالقرآن وصيت فرمائيلې وو.(٥)

② د مهلب او ابن بطال رائې داده.چه هغه امرثالث د اسامه د لښكر تنفيذ وو.(٦)

③ بعضې علماء فرمائى.چه دريم وصيت ((الصلاة وما ملكت ايمانكم)) يعنى د مونځ اوغلامانو سره د حسن سلوك د تاكيد وو(٧)

---

١) فتح البارى (١٣٤/٨)_
٢) فتح البارى(١٣٤/٨)_
٣) فتح البارى(١٤٤/٨)_
٤) صحيح بخارى، كتاب الجزية، باب اخراج اليهود من جزيرة العرب (٤٤٩/١)_
٥) فتح البارى(١٣٥/٨)_
٦) فتح البارى(١٣٥/٨)_
٧) فتح البارى(١٣٥/٨)_

په ابن ماجه كښې ددې صراحت موجود دې.(١)

④ او په موطا امام مالك كښې ، ،اخراج يهود ونصارى من جزيرة العرب ، ، سره ((لاتتخذوا قبری وثنايعبد)) هم ذكرشوې دې.بهرحال دا ټول احتمالات دی.خو يقينی طور باندې يو نشی متعين كيدې.

[٤١٧٠] حَدَّثَنَا يَسَرَةُ بْنُ صَفْوَانَ بْنِ جَمِيلٍ اللَّخْمِيُّ حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ سَعْدٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ عُرْوَةَ عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا قَالَتْ دَعَا النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَاطِمَةَ عَلَيْهَا السَّلَام فِي شَكْوَاهُ الَّذِي قُبِضَ فِيهِ فَسَارَّهَا بِشَيْءٍ فَبَكَتْ ثُمَّ دَعَاهَا فَسَارَّهَا بِشَيْءٍ فَضَحِكَتْ فَسَأَلْنَا عَنْ ذَلِكَ فَقَالَتْ سَارَّنِي النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهُ يُقْبَضُ فِي وَجَعِهِ الَّذِي تُوُفِّيَ فِيهِ فَبَكَيْتُ ثُمَّ سَارَّنِي فَأَخْبَرَنِي أَنِّي أَوَّلُ أَهْلِهِ يَتْبَعُهُ فَضَحِكْتُ [ر:٣٤٢٦]

[٤١٧١\٤١٧٢] حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ حَدَّثَنَا غُنْدَرٌ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ عَنْ سَعْدٍ عَنْ عُرْوَةَ عَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ كُنْتُ أَسْمَعُ أَنَّهُ لَا يَمُوتُ نَبِيٌّ حَتَّى يُخَيَّرَ بَيْنَ الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ فَسَمِعْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ فِي مَرَضِهِ الَّذِي مَاتَ فِيهِ وَأَخَذَتْهُ بُحَّةٌ يَقُولُ مَعَ الَّذِينَ أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ الْآيَةَ فَظَنَنْتُ أَنَّهُ خُيِّرَ

[٤١٧٢] حَدَّثَنَا مُسْلِمٌ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ عَنْ سَعْدٍ عَنْ عُرْوَةَ عَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ لَمَّا مَرِضَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْمَرَضَ الَّذِي مَاتَ فِيهِ جَعَلَ يَقُولُ فِي الرَّفِيقِ الْأَعْلَى

[٤١٧٣] حَدَّثَنَا أَبُو الْيَمَانِ أَخْبَرَنَا شُعَيْبٌ عَنْ الزُّهْرِيِّ قَالَ أَخْبَرَنِي عُرْوَةُ بْنُ الزُّبَيْرِ إِنَّ عَائِشَةَ قَالَتْ كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَهُوَ صَحِيحٌ يَقُولُ إِنَّهُ لَمْ يُقْبَضْ نَبِيٌّ قَطُّ حَتَّى يَرَى مَقْعَدَهُ مِنْ الْجَنَّةِ ثُمَّ يُحَيَّا أَوْ يُخَيَّرَ فَلَمَّا اشْتَكَى وَحَضَرَهُ الْقَبْضُ وَرَأْسُهُ عَلَى فَخِذِ عَائِشَةَ غُشِيَ عَلَيْهِ فَلَمَّا أَفَاقَ شَخَصَ بَصَرُهُ نَحْوَ سَقْفِ الْبَيْتِ ثُمَّ قَالَ اللَّهُمَّ فِي الرَّفِيقِ الْأَعْلَى فَقُلْتُ إِذًا لَا يُجَاوِرُنَا فَعَرَفْتُ أَنَّهُ حَدِيثُهُ الَّذِي كَانَ يُحَدِّثُنَا وَهُوَ صَحِيحٌ

[٤١٧٤] حَدَّثَنَا مُحَمَّدٌ حَدَّثَنَا عَفَّانُ عَنْ صَخْرِ بْنِ جُوَيْرِيَةَ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ الْقَاسِمِ عَنْ أَبِيهِ عَنْ عَائِشَةَ دَخَلَ عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ أَبِي بَكْرٍ عَلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَأَنَا مُسْنِدَتُهُ إِلَى صَدْرِي وَمَعَ عَبْدِ الرَّحْمَنِ سِوَاكٌ رَطْبٌ يَسْتَنُّ بِهِ فَأَبَدَّهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَصَرَهُ فَأَخَذْتُ السِّوَاكَ فَقَصَمْتُهُ وَنَفَضْتُهُ وَطَيَّبْتُهُ ثُمَّ دَفَعْتُهُ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَاسْتَنَّ بِهِ فَمَا رَأَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اسْتَنَّ اسْتِنَانًا قَطُّ أَحْسَنَ مِنْهُ فَمَا عَدَا أَنْ فَرَغَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رَفَعَ يَدَهُ أَوْ إِصْبَعَهُ ثُمَّ قَالَ فِي الرَّفِيقِ الْأَعْلَى ثَلَاثًا ثُمَّ

---

١) عن انس بن مالک، قال کانت عامة وصيت رسول الله ﷺ حين حضرته الوفاة وهو يغرغر بنفسه ،،الصلاة وما ملکت ايمانکم،،(سنن ابن ماجه ٩٠٠١٢) کتاب الوصايا، باب هل اوصى رسول الله ﷺ رقم (٢٦٩٧)_

قَضَى وَكَانَتْ تَقُولُ مَاتَ بَيْنَ حَاقِنَتِي وَذَاقِنَتِي [۴۱۷۶، ۴۱۹۳، ۴۴۳۱۰، ۵۳۵۰، ۵۹۸۸، ۶۱۴۳، وانظر: ۸۵۰]

[ر: ۸۵۰، وانظر: ۴۱۷۱]

[۴۱۷۵] حَدَّثَنِي حِبَّانُ أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللَّهِ أَخْبَرَنَا يُونُسُ عَنِ ابْنِ شِهَابٍ قَالَ أَخْبَرَنِي عُرْوَةُ أَنَّ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا أَخْبَرَتْهُ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ إِذَا اشْتَكَى نَفَثَ عَلَى نَفْسِهِ بِالْمُعَوِّذَاتِ وَمَسَحَ عَنْهُ بِيَدِهِ فَلَمَّا اشْتَكَى وَجَعَهُ الَّذِي تُوُفِّيَ فِيهِ طَفِقْتُ أَنْفِثُ عَلَى نَفْسِهِ بِالْمُعَوِّذَاتِ الَّتِي كَانَ يَنْفِثُ وَأَمْسَحُ بِيَدِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْهُ [۴۷۲۸، ۴۷۲۹، ۵۳۰۲، ۵۳۲۴، ۵۳۱۹، ۵۹۶۰]

[۴۱۷۶] حَدَّثَنَا مُعَلَّى بْنُ أَسَدٍ حَدَّثَنَا عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنُ مُخْتَارٍ حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ عُرْوَةَ عَنْ عَبَّادِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الزُّبَيْرِ أَنَّ عَائِشَةَ أَخْبَرَتْهُ أَنَّهَا سَمِعَتِ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَأَصْغَتْ إِلَيْهِ قَبْلَ أَنْ يَمُوتَ وَهُوَ مُسْنِدٌ إِلَيَّ ظَهْرَهُ يَقُولُ اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِي وَارْحَمْنِي وَأَلْحِقْنِي بِالرَّفِيقِ الْأَعْلَى [ر: ۴۱۷۱]

د ,, والحقني بالرفيق ،، معنى: د ،رفيق،، مختلف تشريحات شوي دی.

① بعضو ونيلي دی.چه ،،رفيق،، نه مراد جنت دي.

② بعضو حضرات ونيلي دی. فرښتې ددې مصداق دی.

③ بعضو انبياء عليهم السلام ددې مصداق ګرځولی دی.

④ بعضې خلقو ونيلي دی.چه ددې نه مراد انبياء، صديقين، شهداء او صالحين دی.چه هغوی طرف ته د قرآن شريف په دې آيت کښې اشاره شوې ده. ﴿وَحَسُنَ أُولَٰئِكَ رَفِيقًا﴾ (1)
د رفيق اطلاق واحد باندې هم کيږی.او په جماعت باندې هم کيږی.

⑤ بعضې عالمانو ونيلي دی.چه د الله تبارك وتعالى په اسماء حسنى کښې رفيق شامل دې.په دې وجه ددې نه د الله ذات اقدس مراد دې.(2)

[۴۱۷۷] حَدَّثَنَا الصَّلْتُ بْنُ مُحَمَّدٍ حَدَّثَنَا أَبُو عَوَانَةَ عَنْ هِلَالٍ الْوَزَّانِ عَنْ عُرْوَةَ بْنِ الزُّبَيْرِ عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا قَالَتْ قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي مَرَضِهِ الَّذِي لَمْ يَقُمْ مِنْهُ لَعَنَ اللَّهُ الْيَهُودَ اتَّخَذُوا قُبُورَ أَنْبِيَائِهِمْ مَسَاجِدَ قَالَتْ عَائِشَةُ لَوْلَا ذَلِكَ لَأُبْرِزَ قَبْرُهُ خَشِيَ أَنْ يُتَّخَذَ مَسْجِدًا [ر: ۴۲۵]

[۴۱۷۸] حَدَّثَنَا سَعِيدُ بْنُ عُفَيْرٍ قَالَ حَدَّثَنِي اللَّيْثُ قَالَ حَدَّثَنِي عُقَيْلٌ عَنِ ابْنِ شِهَابٍ قَالَ أَخْبَرَنِي عُبَيْدُ اللَّهِ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُتْبَةَ بْنِ مَسْعُودٍ أَنَّ عَائِشَةَ زَوْجَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَتْ لَمَّا ثَقُلَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَاشْتَدَّ بِهِ وَجَعُهُ اسْتَأْذَنَ أَزْوَاجَهُ أَنْ

---

(1) سورة النساء/٦٩_

(2) د مذكوره پنځو معانيو دپاره اوګورئ: فتح البارى(۱۳۷/۸)_

يُمَرَّضَ فِي بَيْتِي فَأَذِنَّ لَهُ فَخَرَجَ وَهُوَ بَيْنَ الرَّجُلَيْنِ تَخُطُّ رِجْلَاهُ فِي الْأَرْضِ بَيْنَ عَبَّاسِ بْنِ عَبْدِ الْمُطَّلِبِ وَبَيْنَ رَجُلٍ آخَرَ قَالَ عُبَيْدُ اللَّهِ فَأَخْبَرْتُ عَبْدَ اللَّهِ بِالَّذِي قَالَتْ عَائِشَةُ فَقَالَ لِي عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عَبَّاسٍ هَلْ تَدْرِي مَنِ الرَّجُلُ الْآخَرُ الَّذِي لَمْ تُسَمِّ عَائِشَةُ قَالَ قُلْتُ لَا قَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ هُوَ عَلِيُّ بْنُ أَبِي طَالِبٍ وَكَانَتْ عَائِشَةُ زَوْجُ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تُحَدِّثُ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَمَّا دَخَلَ بَيْتِي وَاشْتَدَّ بِهِ وَجَعُهُ قَالَ هَرِيقُوا عَلَيَّ مِنْ سَبْعِ قِرَبٍ لَمْ تُحْلَلْ أَوْكِيَتُهُنَّ لَعَلِّي أَعْهَدُ إِلَى النَّاسِ فَأَجْلَسْنَاهُ فِي مِخْضَبٍ لِحَفْصَةَ زَوْجِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ثُمَّ طَفِقْنَا نَصُبُّ عَلَيْهِ مِنْ تِلْكَ الْقِرَبِ حَتَّى طَفِقَ يُشِيرُ إِلَيْنَا بِيَدِهِ أَنْ قَدْ فَعَلْتُنَّ قَالَتْ ثُمَّ خَرَجَ إِلَى النَّاسِ فَصَلَّى بِهِمْ وَخَطَبَهُمْ [ر: ١٩٥]

[٤١٧٩] وأَخْبَرَنِي عُبَيْدُ اللَّهِ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُتْبَةَ أَنَّ عَائِشَةَ وَعَبْدَ اللَّهِ بْنَ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ قَالَا لَمَّا نَزَلَ بِرَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ طَفِقَ يَطْرَحُ خَمِيصَةً لَهُ عَلَى وَجْهِهِ فَإِذَا اغْتَمَّ كَشَفَهَا عَنْ وَجْهِهِ وَهُوَ كَذَلِكَ يَقُولُ لَعْنَةُ اللَّهِ عَلَى الْيَهُودِ وَالنَّصَارَى اتَّخَذُوا قُبُورَ أَنْبِيَائِهِمْ مَسَاجِدَ يُحَذِّرُ مَا صَنَعُوا [ر: ٤٢٥]

[٤١٨٠] أَخْبَرَنِي عُبَيْدُ اللَّهِ أَنَّ عَائِشَةَ قَالَتْ لَقَدْ رَاجَعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي ذَلِكَ وَمَا حَمَلَنِي عَلَى كَثْرَةِ مُرَاجَعَتِهِ إِلَّا أَنَّهُ لَمْ يَقَعْ فِي قَلْبِي أَنْ يُحِبَّ النَّاسُ بَعْدَهُ رَجُلًا قَامَ مَقَامَهُ أَبَدًا وَلَا كُنْتُ أُرَى أَنَّهُ لَنْ يَقُومَ أَحَدٌ مَقَامَهُ إِلَّا تَشَاءَمَ النَّاسُ بِهِ فَأَرَدْتُ أَنْ يَعْدِلَ ذَلِكَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ أَبِي بَكْرٍ رَوَاهُ ابْنُ عُمَرَ وَأَبُو مُوسَى وَابْنُ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ [ر: ١٩٥، ٦٣٦، ٦٥٠، ٦٥٥]

[٤١٨١] حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ يُوسُفَ حَدَّثَنَا اللَّيْثُ قَالَ حَدَّثَنِي ابْنُ الْهَادِ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ الْقَاسِمِ عَنْ أَبِيهِ عَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ مَاتَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَإِنَّهُ لَبَيْنَ حَاقِنَتِي وَذَاقِنَتِي فَلَا أَكْرَهُ شِدَّةَ الْمَوْتِ لِأَحَدٍ أَبَدًا بَعْدَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ [ر: ٨٥٠]

قوله: مات النبي ﷺ وانه لبين حاقنتي وذاقنتي: حضرت عائشه رضي الله عنها فرمائي. د رسول الله ﷺ وفات اوشو په داسې حال کښې چه هغه زما د ججورې او څنې په منځ کښې وو. حاقنه هغه کندې ته وائي. کومه چه د مرئ د رګ او د هډوکي (ګورګوړ) په مينځ کښې وى. او ،،ذاقنه،، نه مراد ،،ذقن،، دې. يعنى ،،زنه،، او ورپسې يو روايت کښې دى ،،بين سحرى ونحرى،، د سحر نه مراد سينه ده. او د نحر نه مراد ځائې د نحر دې. يعنى حلق، مطلب دادې چه دوفات په وخت نبى عليه السلام زما سينې ته ډډه لګولې وه.

قوله: فلا اكره شدة الموت لاحد ابدا بعد النبي: حضرت عائشه رضي الله عنها فرمائي. چه د وفات په وخت کومه سختى ما په نبى عليه السلام باندې اوليده. دهغې نه پس زه د هيڅ چا دپاره د مرګ سختى ناخوښه نه ګڼړم. مطلب دادې. چه مونږ به مخکښې دا ګڼړل. چه د مرض سختى د

انسان د اعمالو په وجه وی.خوکله چه ما نبیﷺ باندې د مرض د سختئ مشاهده اوکړله.نواوس که څوك د نزع (زنكدن) په وخت سختئ كښې مبتلا اووينم.نو زه دهغې نه څه نتیجه نه اخلم.

[۴۱۸۲] حَدَّثَنِي إِسْحَاقُ أَخْبَرَنَا بِشْرُ بْنُ شُعَيْبِ بْنِ أَبِي حَمْزَةَ قَالَ حَدَّثَنِي أَبِي عَنْ الزُّهْرِيِّ قَالَ أَخْبَرَنِي عَبْدُ اللَّهِ بْنُ كَعْبِ بْنِ مَالِكٍ الْأَنْصَارِيُّ وَكَانَ كَعْبُ بْنُ مَالِكٍ أَحَدَ الثَّلَاثَةِ الَّذِينَ تِيبَ عَلَيْهِمْ أَنَّ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ عَبَّاسٍ أَخْبَرَهُ أَنَّ عَلِيَّ بْنَ أَبِي طَالِبٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ خَرَجَ مِنْ عِنْدِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي وَجَعِهِ الَّذِي تُوُفِّيَ فِيهِ فَقَالَ النَّاسُ يَا أَبَا حَسَنٍ كَيْفَ أَصْبَحَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ أَصْبَحَ بِحَمْدِ اللَّهِ بَارِئًا فَأَخَذَ بِيَدِهِ عَبَّاسُ بْنُ عَبْدِ الْمُطَّلِبِ فَقَالَ لَهُ أَنْتَ وَاللَّهِ بَعْدَ ثَلَاثٍ عَبْدُ الْعَصَا وَإِنِّي وَاللَّهِ لَأَرَى رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ سَوْفَ يُتَوَفَّى مِنْ وَجَعِهِ هَذَا إِنِّي لَأَعْرِفُ وُجُوهَ بَنِي عَبْدِ الْمُطَّلِبِ عِنْدَ الْمَوْتِ اذْهَبْ بِنَا إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَلْنَسْأَلْهُ فِيمَنْ هَذَا الْأَمْرُ إِنْ كَانَ فِينَا عَلِمْنَا ذَلِكَ وَإِنْ كَانَ فِي غَيْرِنَا عَلِمْنَاهُ فَأَوْصَى بِنَا فَقَالَ عَلِيٌّ إِنَّا وَاللَّهِ لَئِنْ سَأَلْنَاهَا رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَمَنَعَنَاهَا لَا يُعْطِينَاهَا النَّاسُ بَعْدَهُ وَإِنِّي وَاللَّهِ لَا أَسْأَلُهَا رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ [ر:۵۹۱۱]

دا دګل د ورځې واقعه ده.په کومه ورځ چه د نبیﷺ وفات اوشو.(۱) حضرت علیؓ د سحر په وخت بهر ته راووتلو.نو خلقو د رسول اللهﷺ دحال پوښتنه اوکړه .حضرت علیؓ اوونیل.چه الحمدلله نن سحر نبیﷺ په ښه حالت کښې وو.یعنی نن د نبیﷺ صحت څه قدرې ښه دې.

قوله: فَأَخَذَ بِيَدِهِ عَبَّاسُ بْنُ عَبْدِ الْمُطَّلِبِ فَقَالَ لَهُ أَنْتَ وَاللَّهِ بَعْدَ ثَلَاثٍ عَبْدُ الْعَصَا: حضرت عباسؓ دحضرت علیؓ لاس اونيولو .اووې ونيل.چه (ته خلقو ته دا خبر ورکوې.چه د نبیﷺ صحت ښه دې.حالانکه) په خدائې قسم! ته به درې ورځې پس د عصا (امسا) غلام يې.يعنی څوك چه امير جوړشی.ته به دهغه تابعدار او محکوم جوړيږې.زما خو دا خيال دې.چه رسول اللهﷺ به په دې مرض کښې نزدې وفات شی.ځکه چه زه د عبدالمطلب په مخونو کښې د مرګ علامتونه پيژنم. راځه،چه د نبیﷺ نه مونږ تپوس اوکړو.چه ستاسو نه پس به ستاسو نائب او خليفه څوك وی؟ که په مونږ کښې وی.نو پته به اولګی.اوکه زمونږ نه علاوه بل څوك وی.نو بيا به هم مونږ ته پته اولګی.او نبیﷺ به زمونږ متعلق (هغه خليفه ته) وصيت اوکړی.(چه هغه مونږ سره دخير سلوك اوکړی).

حضرت علیؓ اوفرمائيل.په خدائې قسم! زه به د رسول اللهﷺ نه په دې باره کښې هيڅ چرې تپوس اونکړم. ځکه که مونږ ددې متعلق تپوس اوکړو.او نبیﷺ (په مونږ کښې چالره

---

۱) فتح البارى(۸/۱۴۳)_

دخليفه جوړولونه) انكار اوكړو.نوبيا به خلق دنبي عليه السلام نه پس كله هم مونږته خلافت نه راكوى.

[٤١٨٣] حَدَّثَنَا سَعِيدُ بْنُ عُفَيْرٍ قَالَ حَدَّثَنِي اللَّيْثُ قَالَ حَدَّثَنِي عُقَيْلٌ عَنْ ابْنِ شِهَابٍ قَالَ حَدَّثَنِي أَنَسُ بْنُ مَالِكٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّ الْمُسْلِمِينَ بَيْنَا هُمْ فِي صَلَاةِ الْفَجْرِ مِنْ يَوْمِ الِاثْنَيْنِ وَأَبُو بَكْرٍ يُصَلِّي لَهُمْ لَمْ يَفْجَأْهُمْ إِلَّا وَرَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَدْ كَشَفَ سِتْرَ حُجْرَةِ عَائِشَةَ فَنَظَرَ إِلَيْهِمْ وَهُمْ فِي صُفُوفِ الصَّلَاةِ ثُمَّ تَبَسَّمَ يَضْحَكُ فَنَكَصَ أَبُو بَكْرٍ عَلَى عَقِبَيْهِ لِيَصِلَ الصَّفَّ وَظَنَّ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُرِيدُ أَنْ يَخْرُجَ إِلَى الصَّلَاةِ فَقَالَ أَنَسٌ وَهَمَّ الْمُسْلِمُونَ أَنْ يَفْتَتِنُوا فِي صَلَاتِهِمْ فَرَحًا بِرَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَأَشَارَ إِلَيْهِمْ بِيَدِهِ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ أَتِمُّوا صَلَاتَكُمْ ثُمَّ دَخَلَ الْحُجْرَةَ وَأَرْخَى السِّتْرَ [ر: ٦٤٨]

[٤١٨٤\٤١٨٦] حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ عُبَيْدٍ حَدَّثَنَا عِيسَى بْنُ يُونُسَ عَنْ عُمَرَ بْنِ سَعِيدٍ قَالَ أَخْبَرَنِي ابْنُ أَبِي مُلَيْكَةَ أَنَّ أَبَا عَمْرٍو ذَكْوَانَ مَوْلَى عَائِشَةَ أَخْبَرَهُ أَنَّ عَائِشَةَ كَانَتْ تَقُولُ إِنَّ مِنْ نِعَمِ اللَّهِ عَلَيَّ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تُوُفِّيَ فِي بَيْتِي وَفِي يَوْمِي وَبَيْنَ سَحْرِي وَنَحْرِي وَأَنَّ اللَّهَ جَمَعَ بَيْنَ رِيقِي وَرِيقِهِ عِنْدَ مَوْتِهِ دَخَلَ عَلَيَّ عَبْدُ الرَّحْمَنِ وَبِيَدِهِ السِّوَاكُ وَأَنَا مُسْنِدَةٌ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَرَأَيْتُهُ يَنْظُرُ إِلَيْهِ وَعَرَفْتُ أَنَّهُ يُحِبُّ السِّوَاكَ فَقُلْتُ آخُذُهُ لَكَ فَأَشَارَ بِرَأْسِهِ أَنْ نَعَمْ فَتَنَاوَلْتُهُ فَاشْتَدَّ عَلَيْهِ وَقُلْتُ أُلَيِّنُهُ لَكَ فَأَشَارَ بِرَأْسِهِ أَنْ نَعَمْ فَلَيَّنْتُهُ فَأَمَرَّهُ وَبَيْنَ يَدَيْهِ رَكْوَةٌ أَوْ عُلْبَةٌ يَشُكُّ عُمَرُ فِيهَا مَاءٌ فَجَعَلَ يُدْخِلُ يَدَيْهِ فِي الْمَاءِ فَيَمْسَحُ بِهِمَا وَجْهَهُ يَقُولُ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ إِنَّ لِلْمَوْتِ سَكَرَاتٍ ثُمَّ نَصَبَ يَدَهُ فَجَعَلَ يَقُولُ فِي الرَّفِيقِ الْأَعْلَى حَتَّى قُبِضَ وَمَالَتْ يَدُهُ

قوله: إِنَّ مِنْ نِعَمِ اللَّهِ عَلَيَّ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تُوُفِّيَ فِي بَيْتِي وَفِي يَوْمِي : حضرت عائشه رضي الله عنها فرمائي.چه د رسول الله ﷺ وفات زما په كوركښي اوهم زما دنمبر په ورځ كښې اوشو.حضرت عائشې رضي الله عنها ددې تصريح ځكه اوفرمائيله.چه د دوارو جهانو سردار ﷺ د ازواج مطهرات نه اجازت اخستې وو.او د بيمارئ ورځې ئې د حضرت عائشې رضي الله عنها سره تيرې كړې وې.اوس كه د بلې يوې بى بى په نمبركښې وفات شوې وې.نودهغې په زړه كښې به داتمنا اوغم وو.چه كه دنبى عليه السلام د عائشې كور ته منتقل شوې نه وې.نو نبى عليه السلام به زما په كوركښې وې.او زما په كوركښې به نبى عليه السلام دفن شوې وې. الله ﷻ دا كرم اوكړو.چه د حضرت عائشې رضي الله عنها په نمبركښې د نبى كريم ﷺ وفات اوشو.يعنى بالفرض كه نبى عليه السلام د نورو ازواج مطهرات نه اجازت نه وې اخستې اود عائشې رضي الله عنها كورته نه وې منتقل شوې.نو بيا به هم وفات بهرحال د حضرت عائشې رضي الله عنها سره كيدو.او د دفن كيدو ځائې به ئې د عائشې رضي الله عنها حجره جوړيده.ځكه چه دهغې د نمبر په ورځ خو به نبى عليه السلام هغې كره ضرور راتلو.

[۴۱۸۵] حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ قَالَ حَدَّثَنِي سُلَيْمَانُ بْنُ بِلَالٍ حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ عُرْوَةَ أَخْبَرَنِي أَبِي عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يَسْأَلُ فِي مَرَضِهِ الَّذِي مَاتَ فِيهِ يَقُولُ أَيْنَ أَنَا غَدًا أَيْنَ أَنَا غَدًا يُرِيدُ يَوْمَ عَائِشَةَ فَأَذِنَ لَهُ أَزْوَاجُهُ يَكُونُ حَيْثُ شَاءَ فَكَانَ فِي بَيْتِ عَائِشَةَ حَتَّى مَاتَ عِنْدَهَا قَالَتْ عَائِشَةُ فَمَاتَ فِي الْيَوْمِ الَّذِي كَانَ يَدُورُ عَلَيَّ فِيهِ فِي بَيْتِي فَقَبَضَهُ اللَّهُ وَإِنَّ رَأْسَهُ لَبَيْنَ نَحْرِي وَسَحْرِي وَخَالَطَ رِيقُهُ رِيقِي ثُمَّ قَالَتْ دَخَلَ عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ أَبِي بَكْرٍ وَمَعَهُ سِوَاكٌ يَسْتَنُّ بِهِ فَنَظَرَ إِلَيْهِ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقُلْتُ لَهُ أَعْطِنِي هَذَا السِّوَاكَ يَا عَبْدَ الرَّحْمَنِ فَأَعْطَانِيهِ فَقَضِمْتُهُ ثُمَّ مَضَغْتُهُ فَأَعْطَيْتُهُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَاسْتَنَّ بِهِ وَهُوَ مُسْتَنِدٌ إِلَى صَدْرِي

[۴۱۸۶] حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ حَرْبٍ حَدَّثَنَا حَمَّادُ بْنُ زَيْدٍ عَنْ أَيُّوبَ عَنِ ابْنِ أَبِي مُلَيْكَةَ عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا قَالَتْ تُوُفِّيَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي بَيْتِي وَفِي يَوْمِي وَبَيْنَ سَحْرِي وَنَحْرِي وَكَانَتْ إِحْدَانَا تُعَوِّذُهُ بِدُعَاءٍ إِذَا مَرِضَ فَذَهَبْتُ أُعَوِّذُهُ فَرَفَعَ رَأْسَهُ إِلَى السَّمَاءِ وَقَالَ فِي الرَّفِيقِ الْأَعْلَى فِي الرَّفِيقِ الْأَعْلَى وَمَرَّ عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ أَبِي بَكْرٍ وَفِي يَدِهِ جَرِيدَةٌ رَطْبَةٌ فَنَظَرَ إِلَيْهِ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَظَنَنْتُ أَنَّ لَهُ بِهَا حَاجَةً فَأَخَذْتُهَا فَمَضَغْتُ رَأْسَهَا وَنَفَضْتُهَا فَدَفَعْتُهَا إِلَيْهِ فَاسْتَنَّ بِهَا كَأَحْسَنِ مَا كَانَ مُسْتَنًّا ثُمَّ نَاوَلَنِيهَا فَسَقَطَتْ يَدُهُ أَوْ سَقَطَتْ مِنْ يَدِهِ فَجَمَعَ اللَّهُ بَيْنَ رِيقِي وَرِيقِهِ فِي آخِرِ يَوْمٍ مِنَ الدُّنْيَا وَأَوَّلِ يَوْمٍ مِنَ الْآخِرَةِ [ر: ۸۵۰]

[۴۱۸۷] حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ بُكَيْرٍ حَدَّثَنَا اللَّيْثُ عَنْ عُقَيْلٍ عَنِ ابْنِ شِهَابٍ قَالَ أَخْبَرَنِي أَبُو سَلَمَةَ أَنَّ عَائِشَةَ أَخْبَرَتْهُ أَنَّ أَبَا بَكْرٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَقْبَلَ عَلَى فَرَسٍ مِنْ مَسْكَنِهِ بِالسُّنْحِ حَتَّى نَزَلَ فَدَخَلَ الْمَسْجِدَ فَلَمْ يُكَلِّمِ النَّاسَ حَتَّى دَخَلَ عَلَى عَائِشَةَ فَتَيَمَّمَ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَهُوَ مُغَشًّى بِثَوْبِ حِبَرَةٍ فَكَشَفَ عَنْ وَجْهِهِ ثُمَّ أَكَبَّ عَلَيْهِ فَقَبَّلَهُ وَبَكَى ثُمَّ قَالَ بِأَبِي أَنْتَ وَأُمِّي وَاللَّهِ لَا يَجْمَعُ اللَّهُ عَلَيْكَ مَوْتَتَيْنِ أَمَّا الْمَوْتَةُ الَّتِي كُتِبَتْ عَلَيْكَ فَقَدْ مُتَّهَا قَالَ الزُّهْرِيُّ وَحَدَّثَنِي أَبُو سَلَمَةَ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَبَّاسٍ أَنَّ أَبَا بَكْرٍ خَرَجَ وَعُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ يُكَلِّمُ النَّاسَ فَقَالَ اجْلِسْ يَا عُمَرُ فَأَبَى عُمَرُ أَنْ يَجْلِسَ فَأَقْبَلَ النَّاسُ إِلَيْهِ وَتَرَكُوا عُمَرَ فَقَالَ أَبُو بَكْرٍ أَمَّا بَعْدُ فَمَنْ كَانَ مِنْكُمْ يَعْبُدُ مُحَمَّدًا صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَإِنَّ مُحَمَّدًا قَدْ مَاتَ وَمَنْ كَانَ مِنْكُمْ يَعْبُدُ اللَّهَ فَإِنَّ اللَّهَ حَيٌّ لَا يَمُوتُ قَالَ اللَّهُ وَمَا مُحَمَّدٌ إِلَّا رَسُولٌ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِ الرُّسُلُ إِلَى قَوْلِهِ الشَّاكِرِينَ وَقَالَ وَاللَّهِ لَكَأَنَّ النَّاسَ لَمْ يَعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ أَنْزَلَ هَذِهِ الْآيَةَ حَتَّى تَلَاهَا أَبُو بَكْرٍ فَتَلَقَّاهَا مِنْهُ النَّاسُ كُلُّهُمْ فَمَا أَسْمَعُ بَشَرًا مِنَ النَّاسِ إِلَّا يَتْلُوهَا فَأَخْبَرَنِي سَعِيدُ بْنُ الْمُسَيَّبِ أَنَّ عُمَرَ قَالَ وَاللَّهِ مَا هُوَ إِلَّا أَنْ سَمِعْتُ أَبَا بَكْرٍ تَلَاهَا فَعَقِرْتُ حَتَّى مَا تُقِلُّنِي رِجْلَايَ وَحَتَّى أَهْوَيْتُ إِلَى الْأَرْضِ حِينَ سَمِعْتُهُ تَلَاهَا عَلِمْتُ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَدْ مَاتَ [ر: ۱۱۸۳]

[۴۱۸۸] حَدَّثَنِي عَبْدُ اللّٰهِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ سَعِيدٍ عَنْ سُفْيَانَ عَنْ مُوسَى بْنِ أَبِي عَائِشَةَ عَنْ عُبَيْدِ اللّٰهِ بْنِ عَبْدِ اللّٰهِ بْنِ عُتْبَةَ عَنْ عَائِشَةَ وَابْنِ عَبَّاسٍ أَنَّ أَبَا بَكْرٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قَبَّلَ النَّبِيَّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَعْدَ مَوْتِهِ [۵۳۸۲]

قوله: حدثنا يحي بن بكير: د رسول اللهﷺ چه کله وفات اوشو.نو حضرت صديقؓ دمدينې اطرافوکښې ، ،سنح،نومې خائې ته تلې وو.چرته چه دهغه دويمه بی بی اوسيدله. مدينې منورې ته چه راغې.نو د نبیؑ وفات شوې وو.صحابه کرامؓ د اضطراب او بې چينئ په حالت کښې حيران وو.صديق اکبرؓ چه راغې.نو د رسول اللهﷺ مخ مبارک نه ئې خادر لرې کړو.او تندې مبارک ئې ښکل کړو.او بيا په ژړا شو.اووې فرمائيل.

قوله: بِأَبِي أَنْتَ وَأُمِّي وَاللّٰهِ لَا يَجْمَعُ اللّٰهُ عَلَيْكَ مَوْتَتَيْنِ: ، ،زمامورپلاردې په تاسو قربان وی.په خدائې (قسم)! الله تعالی به په تاسو باندې دوه مرګونه نه جمع کوی، ،

حضرت صديق اکبرؓ دا جمله څکه اوونيله.چه ېهرحضرت عمرؓ ونيل.چه رسول اللهﷺ وفات شوې نه دې.هغه خو الله تعالی ته د ملاقات دپاره تشريف اوړلې دې.نبیؑ به دوباره راځی.او ترهغه وخته پورې به نه وفات کيږی.ترکومې پورې چه منافقين د مخ د زمکې نه ختم نکړی.(۱)

حضرت صديق اکبرؓ د حضرت عمرؓ رد اوکړو.اووې وئيل.چه نبیؑ وفات شوې دې. اوس که نبیؑ دوباره راشی.نو ګويا په نبیؑ به دوباره مرګ راځی. حالانکه الله تعالی به په تاسو باندې دوه مرګونه نه جمع کوی.څکه چه ستاسو وفات شوې دې.او تاسو به دوباره نه راځئ.

قوله: من كان منكم يعبد محمداً فان محمداًﷺ قد مات: حضرت صديق اکبرؓ په دې خطبه کښې د نبی کريمﷺ نوم مبارک واخسته. ، ،رسول الله، ، ئې اونه وئيل.څکه چه مقصود وصف د رسالت بيانول نه دی.بلکه ذاتِ محمدی بيانول دی.او دا بيانول دی.چه حضرت محمدﷺ يو انسان وو.اللهﷻ هغه لره په نبوت سره مشرف کړې وو.لکه څنګه چه د نورو انسانانو او نبيانو وفات شوې دې.هغه شان د نبیؑ وفات هم شوې دې.(۲)

قوله: وَاللّٰهِ مَا هُوَ إِلَّا أَنْ سَمِعْتُ أَبَا بَكْرٍ تَلَاهَا فَعَقِرْتُ حَتَّى مَا تُقِلُّنِي رِجْلَايَ وَحَتَّى أَهْوَيْتُ إِلَى الْأَرْضِ حِينَ سَمِعْتُهُ تَلَاهَا عَلِمْتُ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَدْ مَاتَ: ، ،په خدائې قسم! کله چه ما د حضرت ابوبکرؓ نه دا آيت واوريده.چه تلاوت کولو يې.نو ماته داسې محسوسه شوه.چه زه هلاک شوم.تردې چه زما پښو مالره

---

۱) فتح الباری(۱۴۶/۸)_
۲) لامع الدراری (۴۱۴/۸)_

اوچتول پريخودل.او زه په زمكه راپريوتم.او زما يقين اوشو.چه واقعى د رسول اللهﷺ وفات شوې دې،،

دا حضرت فاروق اعظمؓ فرمائى.هغه د رسول اللهﷺ د وفات نه پس په هوش كښې نه وو. او مغلوب الحال شوې وو.فرمائيل ېې:كه چا اووئيل.چه نبىﷺ وفات شوې دې. زه به دهغه څټ والوخوم.كله چه حضرت عمرؓ د قرآن آيت ﴿وَمَا مُحَمَّدٌ اِلَّا رَسُوْلٌ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِ الرُّسُلُ﴾ ﴿وَمَا جَعَلْنَا لِبَشَرٍ مِّنْ قَبْلِكَ الْخُلْدَ﴾ وغيره آياتونه واوريدل.نو دغه وخت هغه ته يقين اوشو.چه واقعى د نبىﷺ وفات شوې دې.

په يو روايت كښې دى.چه كله هغه د صديق اكبرؓ نه دا آياتونه واوريدل .نو وې وئيل. «ماشعرت انهافى كتاب الله،، يعنى ددې نه وړاندې خو ماته احساس هم نه وو.چه دا آياتونه هم په كتاب الله كښې شته.([1])

فعُقرت (د عين ضمې او د قاف كسرې سره) اى هلكتُ، په بعضې رواياتو كښې ،،فعقرتُ،، (دعين فتحې او د قاف كسرې سره) دې.ددې معنى متحير او حيرانيدل دى.د حضرت عمرؓ مطلب دادې.چه ما د حضرت صديق اكبرؓ نه دا آياتونه واوريدل.او ماته معلومه شوه.چه واقعى د نبىﷺ وفات شوې دې.نو په ما باندې دومره غم سور شو.چه زه نه شوم اودريدلې.تردې چه زه په زمكه راپريوتم.

[۴۱۸۹] حَدَّثَنَا عَلِيٌّ حَدَّثَنَا يَحْيَى وَزَادَ قَالَتْ عَائِشَةُ لَدَدْنَاهُ فِي مَرَضِهِ فَجَعَلَ يُشِيرُ إِلَيْنَا أَنْ لَا تَلُدُّونِي فَقُلْنَا كَرَاهِيَةُ الْمَرِيضِ لِلدَّوَاءِ فَلَمَّا أَفَاقَ قَالَ أَلَمْ أَنْهَكُمْ أَنْ تَلُدُّونِي قُلْنَا كَرَاهِيَةَ الْمَرِيضِ لِلدَّوَاءِ فَقَالَ لَا يَبْقَى أَحَدٌ فِي الْبَيْتِ إِلَّا لُدَّ وَأَنَا أَنْظُرُ إِلَّا الْعَبَّاسَ فَإِنَّهُ لَمْ يَشْهَدْكُمْ رَوَاهُ ابْنُ أَبِي الزِّنَادِ عَنْ هِشَامٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ عَائِشَةَ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ [۶۵۰۱،۶۳۹۲،۵۳۸۲]

قوله: لَا يَبْقَى أَحَدٌ فِي الْبَيْتِ إِلَّا لُدَّ وَأَنَا أَنْظُرُ إِلَّا الْعَبَّاسَ فَإِنَّهُ لَمْ يَشْهَدْكُمْ:

واقعهٔ لدود: دلته دا اشكال كيږى.چه رسول اللهﷺ به دخپل ذات دپاره دهيڅ چا نه بدله نه اخستله.بيا دلته زبردستئ سره دوائى وركونكو نه اجتهادى غلطى شوې وه. هغوى دا ګنړل. چه په نبىﷺ باندې ذات الجنب مرض حمله كړې ده.او دوائى وركول ضرورى دى.او د نبىﷺ انكار طبعى كراهت باندې مبنى دې.لكه څنګه چه عام طور باندې كيږى.نو بيا دغه حضراتو سره د عفو اوكرم او دحلم او برداشت معامله ولې اونكړې شوه؟

① حضرت شاه صاحبؒ فرمائى.چه ددې وجه په پوهه كښې نه راتله.يو حكايت زما د نظر نه تيرشو.دهغې نه پس ددې وجه په پوهه كښې راغله.حكايت ئې بيان كړو.چه يو نيك بزرګ وو.ټولو خلقو به دهغه ډير زيات احترام او اكرام كولو.خو يو خوان به راتلو.اودهغه په

---

[1] فتح البارى(۱۴۶/۸)_

شان كنبې به نې ګستاخی كوله.دغه بزرګ به دهغه ټولې ګستاخۍ برداشت كولې.اوهيڅ جواب به نې نه وركولو.يوه ورځ هغه راغې.اوهغه دا بزرګ په مخ باندې يوګزار اووهلو.د هميشه عادت مطابق خيال هم دا وو.چه نن به هم هغه تحمل او برداشت اوكړی.خو دغه بزرګ فوراً بې قراره شو.خلقو ته نې اووئيل.چه تاسو هم هغه يو ګزار اووهئ.خو دهيڅ چا جراءت اونه شو.نتيجه دا شوه.چه لږ وخت تيرشوې وو.چه ددغه ځوان وفات اوشو.دې بزرګ اوفرمائيل.كله چه ده زما سره ګستاخيانې كولې.هغه وخت د الله حلم او دهغه تحمل ده لره معاف كولو.خوكله چه نن ده د حد نه تجاوز اوكړو.او زه نې په مخ اووهلم.نو ماته دا كشف اوشو.چه د الله غضب ته جوش راغلې دې.په دې وجه ما اوغوښتل.چه مونږ د الله د بدلې اخستلو نه وړاندې دده نه بدله واخلو.چه دې د الله د انتقام نه بچ شی.كه مونږ انتقام اخستې وې.نو د الله د طرفه ده ته معافی ملاويدې شوه.مونږ په انتقام كنبې د خپل طرفه تاخير اوكړو.نو د الله د انتقام په ګرفت كنبې دې راغې.

شاه صاحب ددې قصې بيانولو نه پس فرمائی.چه دلته رسول الله ﷺ ته په دې لدود (دوائی) سره تكليف رسيدلې وو.او د نبی تكليف موجب د انتقام او قصاص دې، رسول الله ﷺ د الله دانتقام د ګرفت نه هغوی لره د بچ كولودپاره پخپله د انتقام فيصله اوكړله.(١)

④ دويمه وجه دا بيان كړې شوې ده.چه په اصل كنبې د نبی كريم ﷺ حكم د الله حكم دې. كوم كس چه د رسول الله ﷺ حكم مات كړو.هغه د الله حكم هم مات كړو.اوس هركله چه دغه خلقو د نبی عليه السلام دحكم مخالفت اوكړو.نو يواځې د نبی عليه السلام دحكم مخالفت نې اونكړو. بلكه د الله دحكم مخالفت نې هم اوكړو.په دې وجه نبی عليه السلام دخپل طرفه معافی وركولې شوه.خو د الله د طرفه د معافئ وركولو خو نبی عليه السلام ته اختيار نه وو.په دې وجه نبی عليه السلام بدله واخستله.چه دلته معامله برابره برابره شی.او د الله دغضب نه داخلق بچ شی.(٢)

④ حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائيلی دی.چه نبی عليه السلام داحكم د انتقام په طور نه وو وركړې.بلكه ادب دپاره نې وركړې وو.په دې سره د نبی عليه السلام مقصود انتقام اخستل نه وو.بلكه دهغوی تاديب مقصود وو.چه چرته هغوی بيا داسې اونكړی.(٣)

بعضې حضراتو وئيلی دی.چه داحكم نې د خوش طبيعتئ د ظرافت په طور باندې وركړې وو.(٤) والله اعلم.

---

(١) فيض الباری(١٤٤/٤)_

(٢) اخرج ابن جرير من طريق بكر بن الاسود عن الحسن قال: قال قوم على عهد النبی ﷺ يا محمد. انا نحب ربنا. فانزل الله ﴿ قل ان كنتم تحبون.....ذنوبكم ﴾ فجعل اتباع نبيه محمد ﷺ علماً لحبه وعذاب من خالفه (وانظر: الدرالمنثور فی التفسيربالماثور(١٧/٢)_

(٣) فتح الباری(١٤٧/٨)_

(٤) سيرة النبی(١١٢/٢)_

[۴۱۹۰] حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ أَخْبَرَنَا أَزْهَرُ أَخْبَرَنَا ابْنُ عَوْنٍ عَنْ إِبْرَاهِيمَ عَنِ الْأَسْوَدِ قَالَ ذُكِرَ عِنْدَ عَائِشَةَ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَوْصَى إِلَى عَلِيٍّ فَقَالَتْ مَنْ قَالَهُ لَقَدْ رَأَيْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَإِنِّي لَمُسْنِدَتُهُ إِلَى صَدْرِي فَدَعَا بِالطَّسْتِ فَانْخَنَثَ فَمَاتَ فَمَا شَعَرْتُ فَكَيْفَ أَوْصَى إِلَى عَلِيٍّ؟ [ر:۲۵۹۰]

[۴۱۹۱] حَدَّثَنَا أَبُو نُعَيْمٍ حَدَّثَنَا مَالِكُ بْنُ مِغْوَلٍ عَنْ طَلْحَةَ قَالَ سَأَلْتُ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ أَبِي أَوْفَى رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا أَوْصَى النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ لَا فَقُلْتُ كَيْفَ كُتِبَ عَلَى النَّاسِ الْوَصِيَّةُ أَوْ أُمِرُوا بِهَا قَالَ أَوْصَى بِكِتَابِ اللَّهِ

[۴۱۹۲] حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ حَدَّثَنَا أَبُو الْأَحْوَصِ عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ عَنْ عَمْرِو بْنِ الْحَارِثِ قَالَ مَا تَرَكَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ دِينَارًا وَلَا دِرْهَمًا وَلَا عَبْدًا وَلَا أَمَةً إِلَّا بَغْلَتَهُ الْبَيْضَاءَ الَّتِي كَانَ يَرْكَبُهَا وَسِلَاحَهُ وَأَرْضًا جَعَلَهَا لِابْنِ السَّبِيلِ صَدَقَةً [ر:۲۵۸۸]

[۴۱۹۳] حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ حَرْبٍ حَدَّثَنَا حَمَّادٌ عَنْ ثَابِتٍ عَنْ أَنَسٍ قَالَ لَمَّا ثَقُلَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ جَعَلَ يَتَغَشَّاهُ فَقَالَتْ فَاطِمَةُ عَلَيْهَا السَّلَامُ وَا كَرْبَ أَبَاهُ فَقَالَ لَهَا لَيْسَ عَلَى أَبِيكِ كَرْبٌ بَعْدَ الْيَوْمِ فَلَمَّا مَاتَ قَالَتْ يَا أَبَتَاهُ أَجَابَ رَبًّا دَعَاهُ يَا أَبَتَاهُ مَنْ جَنَّةُ الْفِرْدَوْسِ مَأْوَاهُ يَا أَبَتَاهُ إِلَى جِبْرِيلَ نَنْعَاهُ فَلَمَّا دُفِنَ قَالَتْ فَاطِمَةُ عَلَيْهَا السَّلَامُ يَا أَنَسُ أَطَابَتْ أَنْفُسُكُمْ أَنْ تَحْثُوا عَلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ التُّرَابَ

د نبی کریم ﷺ چه کله وفات اوشو .نو حضرت فاطمې رضي الله عنها اووئیل.

قوله: يَا أَبَتَاهُ أَجَابَ رَبًّا دَعَاهُ يَا أَبَتَاهُ مَنْ جَنَّةُ الْفِرْدَوْسِ مَأْوَاهُ يَا أَبَتَاهُ إِلَى جِبْرِيلَ نَنْعَاهُ: ، اې زما باباجانه! تا دخپل رب دعوت قبول کړو .اې باباجانه! دچا ځائې چه جنت الفردوس دې .اې باباجانه! مونږ جبرئیل ته ستا د مرګ خبر ورکوو ، ،

بیا کله چه صحابو رضي الله عنهم رسول الله ﷺ دفن کړو .نو حضرت فاطمه رضي الله عنها حضرت انس رضي الله عنه ته مخاطبه شوه .وې وئیل.

قوله: يَا أَنَسُ أَطَابَتْ أَنْفُسُكُمْ أَنْ تَحْثُوا عَلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ التُّرَابَ: ، اې انس آیا تاسو ته دا خوښه ده؟ چه تاسو په رسول الله ﷺ باندې خاورې واړوئ ددې درد نه ډکې اواثرناکې جملې نه دحضرت فاطمې رضي الله عنها د غم اوجذباتو اندازه لګیدې شی .مطلب دهغې دا وو .چه په کوم زړه تاسو په رسول الله ﷺ باندې خاورې واړولې.

بَابُ آخِرِ مَا تَكَلَّمَ بِهِ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

[۴۱۹۴] حَدَّثَنَا بِشْرُ بْنُ مُحَمَّدٍ حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ قَالَ يُونُسُ قَالَ الزُّهْرِيُّ أَخْبَرَنِي سَعِيدُ بْنُ الْمُسَيَّبِ فِي رِجَالٍ مِنْ أَهْلِ الْعِلْمِ أَنَّ عَائِشَةَ قَالَتْ كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ وَهُوَ صَحِيحٌ إِنَّهُ لَمْ يُقْبَضْ نَبِيٌّ حَتَّى يَرَى مَقْعَدَهُ مِنَ الْجَنَّةِ ثُمَّ يُخَيَّرَ فَلَمَّا نَزَلَ بِهِ وَرَأْسُهُ عَلَى

فِخِذِي غُشِيَ عَلَيْهِ ثُمَّ أَفَاقَ فَأَشْخَصَ بَصَرَهُ إِلَى سَقْفِ الْبَيْتِ ثُمَّ قَالَ اللَّهُمَّ الرَّفِيقَ الْأَعْلَى فَقُلْتُ إِذًا لَا يَخْتَارُنَا وَعَرَفْتُ أَنَّهُ الْحَدِيثُ الَّذِي كَانَ يُحَدِّثُنَا وَهُوَ صَحِيحٌ قَالَتْ فَكَانَتْ آخِرَ كَلِمَةٍ تَكَلَّمَ بِهَا اللَّهُمَّ الرَّفِيقَ الْأَعْلَى [ر:۴۱۷۱]

بعضې عالمانو نقل کړی دی.چه کله نبی کریم ﷺ پیدا شوې وو.نو هغه ،،الله اکبر،، فرمائیلی وو.او اوس کله چه نبی علیه السلام وفات کیږی.نو هغه ،،اللهم فی الرفیق اعلی،، فرمائی.په شروع کښې ئې هم الله یاد کړو.او دهغه لوئې ئې بیان کړله.او بیائې ټول ژوند دهغه لوئی بیانول خپل مشن جوړکړو.او اوس کله چه رخصتیږی .نو په دغه وخت هم الله یادوی.(۱)

بَابُ وَفَاةِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

اشکال دا کیږی.چه امام بخاری رحمه الله ددې عنوان یو باب په ،،کتاب المناقب،، کښې قائم کړې دې.(۱) د کوم ځائې نه چه امام بخاری رحمه الله د سیرت نبوی آغاز کړې وو.او اوس ئې دلته هم دا باب قائم کړو.په ښکاره دواړو کښې تکرار دې.دلته خو دا مناسب دې.خو هلته دهغې څه جوړ په پوه کښې نه راځی؟

حضرت شیخ الحدیث رحمه الله ډیر ښائسته جواب ورکړې دې.اوهغه داچه اصل کښې امام بخاری رحمه الله هلته ولادت بیانول غواړی.خو چونکه د ولادت په سلسله کښې د امام بخاری رحمه الله دشرط مطابق هیڅ یو روایت نه وو.په دې وجه هلته هغوی ،،باب وفاة النبی ﷺ،، قائم کړو.او روایت ئې ذکرکړو.چه په هغې کښې ئې اوخودل.چه د نبی کریم ﷺ وفات د دری شپیتو\۶۳ کالو په عمرکښې شوې دې.او دا سن۱۱ھ وو.اوس د سن ولادت معلومولو آسانه طریقه داده.چه د تاریخ وفات نه دری شپیته کاله شاته لاړشئ.نو د نبی علیه السلام د ولادت سن به معلوم شی.(۲)

[۴۱۹۵] حَدَّثَنَا أَبُو نُعَيْمٍ حَدَّثَنَا شَيْبَانُ عَنْ يَحْيَى عَنْ أَبِي سَلَمَةَ عَنْ عَائِشَةَ وَابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَبِثَ بِمَكَّةَ عَشْرَ سِنِينَ يُنْزَلُ عَلَيْهِ الْقُرْآنُ وَبِالْمَدِينَةِ عَشْرًا [۳۶۹۳]

دلته کسر حذف کړې شو.ګینی د مکې د قیام موده دیارلس کاله ده.بعضې حضراتو فرمائیلی دی.چه په مکه کښې د نبوت ملاویدو نه پس تقریبا درې کاله موده د ،فترة الوحی،،وه.په دې وجه په دیارلسو کالوکښې درې کاله د فترة الوحی شمار نکړې شو.(۳)

په دې روایت کښې صراحت نشته.چه د نبی علیه السلام وفات کله شوې دې.البته دا شته.چه نبی علیه السلام په مدینه منوره کښې لس کاله پاتې شوې دې.چه ددې نه دا خبره پخپله معلومیږی.

---

۱) فیض الباری(۱۴۳\۴)_ .... [بقیه حواشی په راروانه صفحه اوګورئ!....

چه ددې لسو كالونه پس بيا نبى عليه السلام وفات شو.په دې مناسبت سره امام بخارى رحمه الله دا روايت دلته ذكر كړو.(۱)

[۳۱۹۶] حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ يُوسُفَ حَدَّثَنَا اللَّيْثُ عَنْ عُقَيْلٍ عَنْ ابْنِ شِهَابٍ عَنْ عُرْوَةَ بْنِ الزُّبَيْرِ عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تُوُفِّيَ وَهُوَ ابْنُ ثَلَاثٍ وَسِتِّينَ قَالَ ابْنُ شِهَابٍ وَأَخْبَرَنِي سَعِيدُ بْنُ الْمُسَيَّبِ مِثْلَهُ [ر: ۳۳۴۳]

هم دا مشهوراو راجح روايت دې.چه د وفات په وخت د نبى عليه السلام عمر درى شپيته كاله وو.په بعضې رواياتو كښې شپيته كاله راغلى دى.خوپه هغې كښې كسر حذف كړې شوې دې.په بعضې رواياتوكښې د پنځه شپيتو كالو ذكرهم راغلې دې.خو په هغې كښې راوى د ولادت او وفات كالونه مستقل شمار كړى دى.په دې وجه ئې پنځه شپيته كاله وئيلى دى.(۳) والله اعلم.

باب

[۳۱۹۷] حَدَّثَنَا قَبِيصَةُ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ عَنْ الْأَعْمَشِ عَنْ إِبْرَاهِيمَ عَنْ الْأَسْوَدِ عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا قَالَتْ تُوُفِّيَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَدِرْعُهُ مَرْهُونَةٌ عِنْدَ يَهُودِيٍّ بِثَلَاثِينَ يعنى صاعا من شعير [ر: ۱۹۶۲]

ددې باب تعلق هم وفات سره دې.د تيرشوى باب نه په منزله د فصل دې.په روايت كښې حضرت عائشه رضي الله عنها فرمائى.چه كله د نبى عليه السلام وفات اوشو.نو د نبى عليه السلام زغره يويهودى سره دريو صاعو په عوض كښې رهن پرته وه.هغه يهودى ته ،، ابو الشحم،،وئيلې شو.(۴) رسول الله ﷺ دخپل اهل وعيال دپاره دهغه نه ديرش صاع اوربشې اخستې وې.او خپله زغره ئې هغه سره ګانړه ايخودې وه.يوكاله پورې هغه سره وه.بيا حضرت ابوبكرصديق رضي الله عنه دهغه يهودى قرض اداكړو.هغه زغره ئې ترې واپس واخستله.(۲)

د نبى عليه السلام دنيا سره د بې رغبتۍ دا شان دې.چه نبى عليه السلام به دخپل خان دپاره مالونه څه جمع كړى وو.چه دهغه زغره كومه چه هغه دپاره ډيره ضرورى وه.هغه هم د وفات په وخت يو يهودى سره ګانړه پرته وه.

---

۱) صحيح بخارى، كتاب المناقب، باب وفاة النبى ﷺ (۱۱\۵۰)_
۲) الابواب والتراجم لصحيح البخارى(۲۲۰)_
۳) فيض البارى(۱۴۵\۴)_
۴) عمدة القارى(۷۵\۱۸)_
۵) فتح البارى(۱۵۱\۸)_
۱) عمدة القارى(۶۸\۱۳) كتاب الرهن)_
۲) فتح البارى(۱۴۳\۵)_

باب بعث النبي صلى الله عليه وسلم أسامة بن زيد رضي الله عنهما في مرضه الذي توفي فيه

[۴۱۹۸\۴۱۹۹] حَدَّثَنَا أَبُو عَاصِمٍ الضَّحَّاكُ بْنُ مَخْلَدٍ عَنْ الْفُضَيْلِ بْنِ سُلَيْمَانَ حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ عُقْبَةَ عَنْ سَالِمٍ عَنْ أَبِيهِ اسْتَعْمَلَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أُسَامَةَ فَقَالُوا فِيهِ فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَدْ بَلَغَنِي أَنَّكُمْ قُلْتُمْ فِي أُسَامَةَ وَإِنَّهُ أَحَبُّ النَّاسِ إِلَيَّ

[۴۱۹۹] حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ حَدَّثَنَا مَالِكٌ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ دِينَارٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَعَثَ بَعْثًا وَأَمَّرَ عَلَيْهِمْ أُسَامَةَ بْنَ زَيْدٍ فَطَعَنَ النَّاسُ فِي إِمَارَتِهِ فَقَامَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ إِنْ تَطْعَنُوا فِي إِمَارَتِهِ فَقَدْ كُنْتُمْ تَطْعَنُونَ فِي إِمَارَةِ أَبِيهِ مِنْ قَبْلُ وَايْمُ اللَّهِ إِنْ كَانَ لَخَلِيقًا لِلْإِمَارَةِ وَإِنْ كَانَ لَمِنْ أَحَبِّ النَّاسِ إِلَيَّ وَإِنَّ هَذَا لَمِنْ أَحَبِّ النَّاسِ إِلَيَّ بَعْدَهُ [ر: ۳۵۲۴]

امام بخارى رحمه الله دا واقعه دلته ذكر كړله.اګرچه د حضرت اسامه بن زيد په مشرئ كښې دا لښكر نبى عليه السلام د مرض الوفات نه مخكښې د روانولو دپاره مقرر كړې وو.البته دا لښكر اوس لا په تيارئ كښې وو.چه د نبى عليه السلام د مرض الوفات سلسله شروع شوه.او دا (لښكر) روان نه شو.بيا د نبى عليه السلام د وفات غمناكه حادثه پيښه شوه.دهغې روانګى پاتې شوه. د وفات نه پس حضرت صديق اكبر رضى الله عنه بيا هغه اوليګه.په دې وجه امام بخارى رحمه الله دا ترجمه د ..باب وفاة النبى صلى الله عليه وسلم.، نه پس قائم كړو

باب

[۴۲۰۰] حَدَّثَنَا أَصْبَغُ قَالَ أَخْبَرَنِي ابْنُ وَهْبٍ قَالَ أَخْبَرَنِي عَمْرُو بْنُ الْحَارِثِ عَنْ ابْنِ أَبِي حَبِيبٍ عَنْ أَبِي الْخَيْرِ عَنْ الصُّنَابِحِيِّ أَنَّهُ قَالَ لَهُ مَتَى هَاجَرْتَ قَالَ خَرَجْنَا مِنْ الْيَمَنِ مُهَاجِرِينَ فَقَدِمْنَا الْجُحْفَةَ فَأَقْبَلَ رَاكِبٌ فَقُلْتُ لَهُ الْخَبَرَ فَقَالَ دَفَنَّا النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مُنْذُ خَمْسٍ قُلْتُ هَلْ سَمِعْتَ فِي لَيْلَةِ الْقَدْرِ شَيْئًا قَالَ نَعَمْ أَخْبَرَنِي بِلَالٌ مُؤَذِّنُ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهُ فِي السَّبْعِ فِي الْعَشْرِ الْأَوَاخِرِ

صنابحى تابعى دې.دهغه نوم عبدالرحمن بن عسيله دې.[۱] ددوى حديث امام بخارى رحمه الله د ..باب وفاة النبى صلى الله عليه وسلم.، نه پس ذكركړې دې.ځكه چه دا واقعه د نبى عليه السلام د وفات نه پس پيښه شوې ده.

---

[۱] علامه عينى دهغه نوم ..عبدالله بن عسيله.، ليكلې دې.(عمدة القارى۱۸\۷۸) خو دا دهغه نه غلطى شوې ده.دهغه نوم عبدالرحمن او دهغه كنيت ..ابوعبدالله.،دې.په اصل كښې صنابحى درې دى.يو صنابح بن الاعسر احمسى، دا بالاتفاق صحابى دې.دويم عبدالله صنابحى دې.دده په صحابى كيدو اونه كيدو كښې شبه ده.دريم عبدالرحمن بن عسيله [بقيه حاشيه په راروانه صفحه

بَاب كَمْ غَزَا النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

[٤٢٠١] حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ رَجَاءٍ حَدَّثَنَا إِسْرَائِيلُ عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ قَالَ سَأَلْتُ زَيْدَ بْنَ أَرْقَمَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ كَمْ غَزَوْتَ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ سَبْعَ عَشْرَةَ قُلْتُ كَمْ غَزَا النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ تِسْعَ عَشْرَةَ [٣٤٢٣]

[٤٢٠٢] حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ رَجَاءٍ حَدَّثَنَا إِسْرَائِيلُ عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ حَدَّثَنَا الْبَرَاءُ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ غَزَوْتُ مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ خَمْسَ عَشْرَةَ

[٤٢٠٣] حَدَّثَنِي أَحْمَدُ بْنُ الْحَسَنِ حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ حَنْبَلِ بْنِ هِلَالٍ حَدَّثَنَا مُعْتَمِرُ بْنُ سُلَيْمَانَ عَنْ كَهْمَسٍ عَنْ ابْنِ بُرَيْدَةَ عَنْ أَبِيهِ قَالَ غَزَا مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ سِتَّ عَشْرَةَ غَزْوَةً

باب كم غزا النبي صلى الله عليه وسلم؟

رسول اللهﷺ خومره غزوات اوکړل؟ امام بخاری دخلاصې په طوردکتاب المغازی په اختتام باندې د نبیﷺ د غزواتو تعداد بیانوی.د کتاب المغازی په شروع کښې ددې تفصیل تیرشوې دې.

قوله: حدثني احمد بن الحسن قال: حدثنا احمد بن محمد بن حنبل: دا احمد بن الحسن د ترمذ دې.او په ،،ترمذی کبیر،، سره مشهور دې.(١) دا روایت امام بخاری رحمه الله د ،،احمد بن الحسن،، په واسطې سره د امام احمد بن حنبل رحمه الله نه نقل کړې دې.امام مسلم رحمه الله دا روایت بغیر د واسطې نه براه راست دامام احمد بن حنبل رحمه الله نه نقل کړې دې.(٢)

فائده: د امام بخاری اومسلم عالی سند روایات: ټول څلور روایتونه داسې دی.چه په هغې کښې امام مسلم رحمه الله ته د امام بخاری په مقابله کښې فوقیت حاصل دې.چه امام مسلم رحمه الله هغه بغیر د واسطې نه نقل کړی دی.او امام بخاری رحمه الله ئې واسطې سره ذکرکوي. او دوؤ سوو نه زیات روایتونه داسې دی.چه په هغې کښې امام مسلم رحمه الله باندې امام

...د تیرمخ بقیه] صنابحی دې.دا تابعی دې.عام طور باندې دې دریو واړو کښې اشتباه کیږی.د عربو مشهور محقق شعیب ارنووط په دې دریو واړو باندې په ..الطریقة الواضحة فی تبیین الصنابحة،، نوم سره مستقل رساله لیکلې ده.د عبدالرحمن بن عسیلة صنابحی دحالاتو دپاره اوګورئ! تهذیب الکمال (١٧\٢٨٢_٢٨٤) وسیر أعلام النبلاء (٣\٥٠٥-٥٠٧) وطبقات ابن سعد(٧\٤٣٩ ٤) والجرح والتعدیل (٥\٢٦٢٩)

(١) حالاتو دپاره اوګورئ! سیر اعلام النبلاء (١٢\١٥٦-١٥٧)_

(٢) صحیح مسلم، کتاب الحج، کتاب الجهاد والسیر، باب عدد غزوات النبیﷺ رقم الحدیث (٤٤٦)_

بخارى رحمه الله فوقيت اورلي دي. امام بخارى رحمه الله ني بغير د واسطې نه نقل كوى.او امام مسلم رحمه الله ني د بخارى رحمه الله د هغه شيخ نه يوې واسطې سره نقل كوى.[1]

فائده: په بخارى كښې د امام احمد بن حنبل رحمه الله روايات: دا روايت امام بخارى رحمه الله د امام احمد بن حنبل رحمه الله نه د احمد بن الحسن په واسطې سره نقل كړې دې.په كتاب النكاح كښې امام بخارى رحمه الله د امام احمد بن حنبل رحمه الله نه يو روايت بغير د واسطې نه نقل كړې دې.[2] او په كتاب اللباس كښې ني د امام احمد بن حنبل رحمه الله نه يو استشهاد نقل كړې دې.[3] امام بخارى رحمه الله اګرچه د امام احمد بن حنبل رحمه الله زمانه موندلې ده.اوهغه سره ني ملاقات كړې دې.خو په صحيح بخارى كښې دهغه ذكر صرف په دې دريو مقاتو كښې دې.[4]

((وهذا آخر ما اردنا ايراده من شرح احاديث كتاب المغازى من صحيح الامام ابى عبدالله البخارى رحمه الله للشيخ المحدث الجليل سليم الله خان حفظه الله و رعاه ومتعنا الله بطول حياته..... وقد وقع الفراغ من تسويده و اعادة النظرفيه، ثم تصحيح ملازم الطبع بيوم الخميس ١٠\ من شعبان ١۴١۵هـ الموافق ١٢\من يناير١٩٩۵م، والحمدلله الذى بنعمته تتم الصالحات، وصلى الله على النبى الامى وآله وصحبه وتابعيهم وسلم عليه وعليهم مادامت الارض والسماوات، رتبه وراجع نصوصه وعلّق عليه ابن الحسن العباسى عضو قسم التحقيق والتصنيف والاستاذ بالجامعة الفاروقية وفقه الله تعالى لاتمام باقى الكتب كما يحبه و يرضاه، وهو على كل شئ قدير، ولاحول ولا قوة الا بالله العلى العظيم، ويليه ان شاء الله شرح كتاب التفسير)).

---

[1] فتح البارى(١۵٣\٨) وعمدة القارى(٧٩\١٨)_

[2] صحيح بخارى، كتاب النكاح، باب ما يحل من النساء وما يحرم(٧۶۵\٢)_

[3] صحيح بخارى، كتاب اللباس، باب هل يجعل نقش الخاتم ثلاثة اسطر(٨٧٣\٢)_

[4] علامه زاهد الكوثرى د علامه حازمى مشهوركتاب ،،شروط الائمه،، حاشيه كښې ليكلى دى.چه امام بخارى رحمه الله پخپل صحيح كښې د امام احمد صرف دوه روايات نقل كړى دى.چه په هغې كښې يو په واسطې سره دې.او يو تعليقاً دې.(اوګورئ:لامع الدرارى:۵١) خو صحيح خبره داده.چه امام بخارى رحمه الله نور روايت كوم چه په كتاب النكاح كښې دى. تعليقاً نه دى ذكرشوى.بلكه ،،وقال لنا احمد بن حنبل....،، الفاظو سره ني بغير د واسطې نه نقل كړى دى._

غزاګانې لنډې لنډې

(د مرتب دقلم نه)

غزوه بدر: د شام نه واپس کيدونکې د قريشو د تجارتی قافلې را لاندې کولو دپاره په ورځ د اتوار (يکشنبه) دولسم ۱۲ رمضان سنه ۲ هجري ۳۱۳ يا ۳۱۴ يا ۳۱۵ صحابه کرام ئې د ځان سره کړه او نبی کريم صلی الله عليه وسلم روان شو. په لښکر کښې صرف دوه اسونه او اويا اوښان وو. مدينې منورې نه ديو ميل فاصلې باندې واقع بئر ابي عنبه ته په رسيدو سره نبي کريم صلی الله عليه وسلم د لښکر جائزه واخسته اوماشومان کم عمره ئې ترې واپس کړل.مقام صفراء ته چه اورسيدل نو معلومه شوه چه د تجارت دقافلې دحفاظت دپاره د مکې نه دقريشو لښکر بدر ته نزدې رارسيدلې دې. داسې اوشو چه د تجارت دقافلې مشر ابو سفيان ته چه کله پته او لګيدله چه د محمد صلی الله عليه وسلم ملګري دوي پسې شوي دي نو هغه ضمضم غفاري له په مزدوري باندې قريشو ته دخبر رسولو دپاره اوليګلو او په خپله ابو سفيان لاره بدله کړه او د درياب د غاړې لاره ئې غوره کړه او روان شو.قريشو ته خبر رسيدو سره د ابو جهل په مشرئ کښې د جنګيدونکو خوانانواو منلې شوی شهسوارانو د زرو ۱۰۰۰ کسانو ډله سره د سلو ۱۰۰ اسونو اوه سوه ۷۰۰ اوښانو او ګډيدونکو ښځو ډير په شان شوکت روان شو. کله چه دتجارت قافله په حفاظت سره او وتله نو ابو سفيان د قريشو لښکر ته جواب او ليګلو چه قافله بچ شوه لهذا تاسوهم واپس شي بنو زهره واپس شول ليکن ابو جهل انکار او کړو وې وئيل: چه د بدر ميدان کښې به درې ورځې خوشحالي کولو نه پس واپس کيږو.۱۷ درمضان سنه ۲ د جمعې په سحر ميدان بدر کښے دکفر او اسلام صفونه يو بل ته مخامخ وو. يواځې يواځې مقابله اوشوه. دقريشو نه عتبه، شيبه او وليد ميدان ته را ووتل او د مسلمانانو نه حضرت حمره رضي الله عنه حضرت علي رضي الله عنه او عبيده ابن الحارث رضي الله عنه ميدان جنګ ته رابهر شو. او دوي دغه درې واړه کافران مردار کړل د عتبه په ګذار باندے د حضرت عبيده پښه کټ شوه. څه وخت روستو هغوي ته شهادت نصيب شو. بيا عام جنګ شروع شو. د توحيد فرزندانو دايمان او دغيرت او بهادري هغه مړانه اوښوده چه نن هم دتاريخ په پاڼړو کښې دهغوی نومونه په غټوټکو ليکلی شوی دی. د قريشو اويا ۷۰ کسان مړه کړې شو او اويا کسان قيد کړې شو څوارلس ۱۴ مسلمانان شهيدان شو. دجنګ قيديانو نه ئې فديه واخستله او آزاد ئې کړل.مدينې منورې ته دروانيدو نه وړاندې ئې د خوشحالئ زيرې رسولو دپاره قاصد اوليګلو. د مسلمانانو زړونه دشکر دجذباتو نه ډك او په ژبه باندې د الله تعالی ثنا او صفت وئيلو او خوشحالئ سره واپس شو.

غزوه احد: د جنګ بدردبدل اغستلو دپاره د قريشو په سينو کښې دانتقام اور بليدلو. دقريشو مشران دار الندوه کښې راجمع شول او د شام نه واپس شوې تجارتی قافلې ټوله ګټه ئې دمسلمانانو خلاف جنګ کښې استعمالولو فيصله او کړه. خوا اوشا قبائل ئې هم په جنګ کښې دشريکولو دپاره رضا کړل. د دريو زرو ۳۰۰۰ لښکر په ۵ د شوال سنه ۳هـ

دمكې نه روان شو چه په هغې كښې اوه سوه ۷۰۰ زغرې اغستونكى، درې زره ۳۰۰۰ اوښان او دوه سوه ۲۰۰ آسونه وو. دقريشو دعزتمند خاندان پنځلس ۱۵ ښځې هم ورسره شريكې شوې. حضرت عباس رضي الله عنه دمكې نه نبى كريم صلى الله عليه وسلم ته دقريشو دلښكر خبر وركړو. نبى كريم صلى الله عليه وسلم د حالاتو معلومولو دپاره حضرت انس او حضرت مونس اوليګل. هغوى چه واپس راغلل نو ووئې ويل چه لښكر نزدې راغلې دې.
نبى كريم صلى الله عليه وسلم دعام عادت مطابق د صحابو نه مشوره واغستله بعض صحابوو او عبد الله ابن ابي منافق او وئيل چه مدينه منوره كښې پاتې كيدل او دفاعى جنګ پكار دې. دنبى كريم صلى الله عليه وسلم خپله مشوره هم دا وه. خو د نورو ډيرو صحابو مشوره بلكه خواهش وو چه د مدينې منورې نه بهر مقابله كول پكار دى.دمشورې نه پس په ۱۱ دشوال سنه ۳ هـ په ورځ دجمعې دمازديګر مانځه نه پس نبى كريم صلى الله عليه وسلم زرو كسانو باندې مشتمل ډله برابره كړه او أحد طرف ته روان شو. شپه ئې په شيخين مقام كښې تيره كړه. كم عمره صحابه رضي الله عنهم يې واپس كړل. دخالي په ورځ چه غر طرف ته روان شو.نو عبدالله بن ابي بهانه جوړه كړه.چه زما مشوره نه ده منلې شوې.او دخان سره ئې درې سوه كسان د اسلامى لښكر نه واپس كړل. په اسلامى لښكر كښې اووه سوه كسان وو.په دوى كښې سلو كسانو زغرې اغوستې وې.او په لښكر كښې صرف دوه اسونه وو. د أحد غر ئې خان نه شاته پريښوده او صفونه يې جوړ كړل. اود يو غونډې په كنډاو كښې ئې پنځوس ۵۰ تيرانداز صحابه د حضرت عبد الله بن جبير په مشرئ كښې كينول. چه د دغې طرف نه د حملې امكان ختم شي او ورته يې په تاكيد سره او وئيل .كه مسلمانانو شكيت اوخوړلو.اوكه فتح ورته حاصله شوه. تاسو به په هيڅ صورت كښې دغه ځائېنه پريږدئ. په انفرادى مقابله كښې كافرانو ته د مكمل شكست ملاويدو نه پس عام جنګ شروع شو. حضرت حمزه علي او ابو دجانه په دښمن داسې حملې اوكړې چه د كافرانو صفونه ئې مات كړل.د كافرانو قدمونه اوخويدل.اود كنډاو نه ئې منډه كړه.مسلمانانو په غنيمت راجمع كولو شروع اوكړه. په كنډاو باندې مقرر شوې د پنځوستوكسانو دسته هم غنيمت طرف ته راكوزه شوه.امير منع كړل.خوهغوى ورته اووئيل.ميدان خالى دى. اوكافران شكست اوخوړلو.دلته كښې د پاتې كيدو اوس څه ضرورت دې.صرف لس كسان د عبدالله جبير رضى الله سره پاتې شو.خالد بن وليد چه كنډاو خالى اوليدلو.نود څلور سوه كسانو سره كنډاوء ته وړاندې شو.اوهلته كښې موجود يوولس صحابه كرام ئې شهيدان كړل.او په مسلمانانو ئې د شا د طرف نه حمله اوكړه.دې ناګهانه حملې د جنګ نقشه بالكل بدله كړه.كوم كافران چه تختيدلى وو.هغوى هم واپس راغلل.مسلمانان د دواړو طرف نه راګير شو.د جنګ په توره وريځه كښې ئې د خپل او پردى تميز نشو كولې.په بې خبرئ كښې د مسلمان توره د مسلمان په وينه باندې هم رنګينه شوه.كافرانو د آفتاب رسالت د مرګ افواه خوره كړه.په دې سره د مسلمانو حوصلې ښكته شوې.څه كسانو وسله اوغورځوله.چا ميدان جنګ پريخودلو.څه صحابه كرامو په كافرانو باندې لكه د باز حملې اوكړې.او دا به ئې وئيل.دنبى عليه السلام د وفات نه پس په دنيا كښې د ژوند تيرولو به څه مزه وى.د افراتفرې په دې حالت كښې هم څه صحابه كرام د نبى عليه السلام د حفاظت دپاره د هغوى

نه ګیرچاپیره راجمع شوی وو.حضرات ابودجانه،علی،طلحه، ابوطلحه، سعد بن ابي وقاص هم په دې بهادروکسانو کښې وو.دکافرانو په حمله کښې دنبی علیه السلام دوه غاښونه مبارك شهیدان شوی وو.شونډې مبارکې ئې زخمی شوې وې.اوپه مخ مبارك کښې ئې د وسپنې کړې ننوتې او تندې مبارك ئې په وینو ککړ شوې وو. تقریباً اویا ۷۰ صحابه رضي الله عنهم شهیدان شول او دکفارو۲۳ درویشت کسان مړه کړې شو.په دې باندې خو روایات متفق دي.چه غزوه احد د شوال په میاشت کښې دګل (دوشنبه) په ورځ ۳هـ کښې واقع شوه البته تاریخ وقوع کښې اختلاف دې.د ۷،۸، ۹، ۱۱، ۱۵، پورې روایات راغلی دی.

غزوه خندق اوبنی قریظه: دمسلمانانو خلاف دیهودیانو سازشونه جوړول څه نوې خبره نه ده.کله چه د مدینې یهود دخپلوکړو په سزا کښې دمدینې منورې نه اوشړلی شو.نوخیبر ته لاړل .اوداسلام خلاف یې سازشونه شروع کړل.په احد کښې مسلمانانو شکست خوړلې وو.نو دوی ته څه حوصله ملاوء شوه.اوقریشو ته ئې اووئیل. دا وخت دې.چه اسلام د مخ د زمکې نه ختم کړې شی.کافرانودا خبره ډیره په خوشحالئ اومنله.او د اخوا دیخوا قبیلې ،بنو اسد ،بنو غطفان ،بنو سعد ،ئې هم تیار کړل.لس زره کسان د اسلام د ختمولو دپاره مدینې ته راروان شو.صرف د قریشو تعداد په کښې څلور زره وو.دوی سره درې سوه اسونه اوپنځلس اوښان وو.نبی علیه السلام ته ددوی دحملې خبر اوشو.صحابه کرامو سره ئې مشوره اوکړه.حضرت سلمان فارسي رضي الله عنه ددفاعي جنګ طریقه اوښودله چه د مدینې منورې دکوم طرف نه چه دحملې خطره وی. هلته دې ژور کنده اوکنستې شی. نبی کریم صلی الله علیه وسلم په خپله دخندق حدود متعین کړل. د دې خندق ژور والې تقریباً پنځه نیم ګزه او اوږدوالې درې نیم میله وو. دلسو لسو کسانو ډلې یې جوړې کړې. او لس لس ګزه زمکه ئې هر یو سرې ته اوسپارله. دا د قحط زمانه وه د یخنې ورځې وې. یخې شپې وې. او یخې هواګانې الوتلې دریو زرو(۳۰۰۰) د اسلام فدایانو د غه لښکر دحق او باطل کندد کنستله او روان وو، کومې ډلې چه به خپله حصه مکمله کړه نو ده بلې ډلې سره به شریك شو دایمان یوه جذبه وه د اسلام یو جوش وو.دې جذبې ورته دجهاد په لاره کښې دفانی دنیا هر مشقت د موم نه هم زیات نرم کړې وو. په شاګانو باندې به یې خاوره راوړله. ټولو به دا ترانه وئیله:

نحن الذین بایعوا محمداً على الجهاد ما بقینا ابداً

د نبي کریم صلی الله علیه وسلم په لاس کښې ګرز راواخستلو.اود خندق نه به ئې خپله خاوره وړله، په خیټه مبارکه باندې یې کاڼړی تړلی وو. او په ژبه باندې ئې د خدائې حمد او ثنا وه او دا اشعار به ئې لوستل:

والله لولا الله ما اهتدینا ولا تصدقنا ولا صلینا

فان نزلن سکینة علینا وثبت الاقدام ان لاقینا

په شپږو ورځو کښې خندق پوره کولو نه پس دغه اسلامی قافلې د سلع غر سره نزدې صفونه جوړ کړل. دکفارو لښکر ډیر په جوش وخروش کښې راورسیدو نو خندق ددوی اول استقبال او کړو دا استقبال ددوی دپاره نوې هم وو او حیرانونکې هم. چه دخندق نه به څنګه

تيريږي؟ د دواړو طرفونه غشي ورول شروع شو. شلو ورځويا يوے مياشت پورې دا سلسله جاري وه. دالله تعالى امداد داسې راورسيدو چه د بنو غطفان نه نعيم بن مسعود اسلام راوړو او داسي چل ئې جوړ کړو چه په هغې سره د کفارو په لښکر کښې اختلاف پيدا شو بل طرف ته داسې تيزه سيلئ راغله چه ددوى دخيمو تنابونه ئي اوشلول دا نغرونه ديګچې پريوتل سامانونه يې خواره واره شو. د هغې وجې ئې زړونه اوبيلل.او د صبا کيدو نه وړاندې په تيښته مکې ته واپس شول. دا ده ٢٣ ذي القعده ۵هـ دچهارشنبي دورځې واقعه وه.په دې غزا کښې شپږ مسلمانان شهيدان شول درې ٣ يا ٨ کافران مردار کړې شول چونکه يهود بنى قريظه په دے جنګ کښې د معاهدې خلاف ورزى اوکړه. او کافرانو سره يې امداد اوکړلو. نو ددې غزا نه پس مسلمانانو چه مدينې منورې ته را واپس شو.لا وسله ئې ايښې نه وه. چه حضرت جبريل امين راغې. او وې وئيل. عجيبه ده چه وسله مو کيښودله؟ نبي کريم صلى الله عليه وسلم اوفرمائيل آو. وسله مو کيخودله. حضرت جبريل اووئيل. فرښتو لا وسله نه ده ايخې. په بنو قريظه باندې د هغوى د عهد شکنئ د وجے حمله کول دى. نبي کريم صلى الله عليه وسلم اعلان وکړو چه دمازيګر مونځ به په بنى قريظه کښے کوئ. د دريو زرو ٣٠٠٠ لښکر دبنى قريظه نه چاپيره شو. په لښکر کښې ٣۶ اسونه وو. پنځويشتو ورځو پورې محاصره جاري پاتې کيدونه پس بنو قريظه دحضرت سعد بن معاذ په فيصله باندې راضى شو او دخپل قلعګانو نه را کوز شول د حضرت سعد فيصله دا وه چه ددوى سړى دې قتل کړې شى. او ښځے اوماشومان دې غلامان جوړ کړې شى.اود دوى مالونه دې په مسلمانانو تقسيم کړې شي. دغه شاند ځلورو سوو يهوديانو سرونه قلم کړې شو.

غزوه ذات الرقاع: د ابن اسحاق د بيان مطابق دا غزا په جمادى الاولى سنه ۴ کښې د ابن سعد په نزد په ۵ هجري او د امام بخاري درايت مطابق دخيبر دغزا نه روستو په ۷ کال شوې وه.د امام بخارى رائې ځکه غوره ده چه دې غزوه کښې ابو موسى رضي الله عنه اوحضرت ابو هريره رضي الله عنه شريك وو.او دا دواړه دخيبر د غزا نه روستو مسلمانان شوے وو. نبي کريم صلى الله عليه وسلم ته خبر ملاو شو چه دغطفان دوه قبيلے مجارب او ثعلبه د مسلمانانو خلاف د جنګ دپاره جمع کيږي. د دې دپاره نبي کريم صلى الله عليه وسلم ځلور سوه (۴۰۰) يا اووه سوه (۷۰۰) يا اته سوه(۸۰۰) صحابه کرام خان سره کړل او ددوې مخې ته ورغلل. يو بل ته مخامخ شو ليکن جنګ او نشو. نبي کريم صلى الله عليه وسلم دغلته صلوه الخوف ادا کړو ځکه چه ذدشمن نه خطره وه.

غزوه بنى المصطلق: بعضې مورخينو سنه ۴ هـ ابن سعد دويم شعبان سنه ۵هـ او ابن اسحاق په ۶هـ کښې ددې واقعې کيدل ليکلې دى. حافظ ابن حجر د پنځمې هجري قول غوره کړې دې.د بنو المصطلق رئيس حارث ابن ضرار په مسلمانانو دحملې تيارې شروع کړو. نبى کريم صلى الله عليه وسلم ته اطلاع اوشوه نو حضرت بريده ابن خصيب ئې د حال معلومولو دپاره اوليګلو. بريده واپس راغلو. او تصديق ئې اوکړو . نبي کريم صلى الله عليه وسلم زيد بن حارثه خپل قائم مقام جوړ کړو او ګل (دوشمبه) په ورځ د مدينې منورې نه.د مريسيع

(دا يوخائي دي) طرف ته روان شو.اوه سوه ۷۰۰ صحابه وو په لښكر كښې ديرش ۳۰ آسونه وو. ام المومنين حضرت عائشه صديقه او ام سلمه هم ورسره وې. دشمنانو خپل څارو ته اُبه وركولې. چه ناڅاپه په ئې پرې حمله اوكړه او شكست ئې وركړلو. لس ۱۰ كسان يې ترينه هم مردار كړه. دوه سوه خاندانه يې قيديان كړل دوه زره ۲۰۰۰ اُښان پنځه زره چيلې په مال غنيمت كښې ملاو شوې. روستو بيا چونكه دبني المصطلق درئيس حارث لور ام المومنين حضرت جويريه د نبي كريم صلى الله عليه وسلم په نكاح كښې راغله نو څكه ئې ټول آزاد كړل هم د دې سفر په واپسۍ كښې واقعه د إفك پيښه شوه.

صلح حديبيه: د ذو القعدې په اول تاريخ د دوشنبې (ګل) په ورځ نبي كريم صلى الله عليه وسلم د عمرې په نيت مكې ته روان شو. دې سفر كښې دصحابه كرامو تعداد په مختلف رواياتو كښې ۱۳سوه ۱۴سوه ۱۵سوه او ۱۸ سوه راغلې دې.مشهور په كښې د څلوارلسوه روايت دې د اسلام دې لښكر دذوالحليفې نه دعمرې دپاره احرام اُتړلو. او بشر بن سفيان ئې په طور د جاسوس وړاندې اوليګلو. د اسلام دا لښكر چه كله عسفان ته نزدې غدير اشطاط مقام ته اورسيدلو نو بشر خبر راوړلو چه دقريشو او د هغوى ملګرى قبائل اته زره ۸۰۰۰ كسان په مقام "بلدح" كښې راجمع شوى دى. او دوه سوه ۲۰۰ كسانو سورو سره خالد بن وليد د "كراع الغميم" په لاره كښې د حملې دپاره ناست دى. نبي اكرم صلى الله عليه وسلم لاره بدله كړه او حديبيه مقام ته ئې تشريف يوړلو. هركله چه خالد بن وليد ته پته اولګيده چه مسلمانانو لاره بدله كړه. نو قريش ئې د نوې صورتحال نه خبر كړل. د حديبيې نه حضرت عثمان رضي الله عنه خبرو اترو دپاره قريشو ته اوليګلو. بل خو دا خبره خوره شوه چه حضرت عثمان او هغه سره تلى لس ملګرى شهيدان كړې شو.ددې نه پس د بيعت الرضوان تاريخى واقعه پيښه شوه.د بيعت ا لرضوان خبر قريش مرعوبه كړل.او صلحې كولو ته ئې غاړه كيخودله.دصلح د خبرو اترو دپاره قريشو سهيل بن عمرو راوليږلو.په څو شرطونو باندې د لسو كالو دپاره صلح اوشوه. په مقام حديبيه كښې شل يا د يوې مياشتې پورې پاتې كيدو نه پس نبي كريم صلى الله عليه وسلم دځپلو ملګرو سره واپس مدينې منورې ته روان شو.ددې سفر په واپسۍ سورت "فتح" نازل شو.او قرآن كريم صلح حديبيې ته د فتح مبين لقب وركړو.

غزوه خيبر: دمدينې منورې نه شړلې شوي يهوديان خيبرته لاړل. اوهلته آباد شو.اود مسلمانانو خلاف ئې د مدينې منورې منافقان او دمكې مشركان را بيدار كړل. چه اوس د مسلمانانو د طاقت ختمولو موقع ده. د ابن هشام په نزد باندې په محرم كال۷ كښې نبي كريم صلى الله عليه وسلم د شپاړس سوه ۱۶۰۰ صحابه كرامو چه په كښې دوه سوه ۲۰۰ سواره او څوارلس سوه پياده وو د مدينې منورې نه ۹۶ ميله لرې د شام په لار خيبر ته روان شو. د نبي كريم صلى الله عليه وسلم بيبيانو كښې ام سلمه رضي الله عنها دوى سره وه. او نبي كريم صلى الله عليه وسلم په مدينه منوره كي حضرت سباع بن عرفطه رضي الله عنه خپل نائب پريخولو.د شپې په وخت كښې خيبر ته اورسيدل. د حملې دپاره د سحر انتظار وو. يهوديان چه سحركارونو پسې راووتل.نوصحابه ئې اوليدل چغې ئې كړې چه"محمد والخميس" د اسلام

د ا لښکر د خيبر دقلعګانو نه ګير چاپيره شو او ترتيب وار اول قلعه ناعم بيا قموص وروسته قلعه صعب بن معاذ او د قله قلعې فتح کړې. ددے نه پس د قلعه ،وطيح ،، او سلالم ،،ته د څوارلسو ورځو پورې محاصره جاري وه. يهود صلحې ته مجبوره شو.نبي کريم ﷺ په صلح کښے دا شرط کيخودلو .چه يهود به سره زرسپين زراو ټول د جنګ سامان په خيبر کښې پرېږدی. اودخيبر نه به څی يهودو دا شرط قبول کړلو.روستو ئې درخواست او کړو. چه مونږ دې هم په خيبر کښې پريخودلی شو. اود خيبر د باغونو نيم آمدن به مونږ تاسو مسلمانانو ته درکوو. نبی کريم صلی الله عليه وسلم اجازت ورکړو.په دې غزا کښې تقريباً څوارلس صحابه کرام شهيدان او درې نوی (٩٣) يهوديان مردارشو.

فتح مکه مکرمه: د صلح حديبيې په شرطونو کښې يوشرط دا هم وو.چه دکومې قبيلې سره د مشرکانو معاهده وی.مسلمانان به د دهغوی سره جنګ نه کوی.او نه به دهغوی خلاف چا سره مدد کوی.اودکومو قبيلو سره چه دمسلمانانو معاهده وی. مشرکان به د هغوی سره جنګ نه کوی.او نه به د هغوی خلاف چا سره مدد کوی.دصلح حديبې نه پس قبيله بنو خزاعه د مسلمانانو او قبيله بنو بکر دقريشو ملګری شو. دې دواړو قبيلو کښې د پخوا نه د شمنې را روانه وه. د دې وجې بنو بکر په بنو خزاعه باندې حمله اوکړه. قريشو د وعدې خلاف ورزی اوکړه او بنو بکر سره امداد اوکړو. د بنو خزاعه مشر عمرو بن سالم مدينې منورې ته لاړلو. او نبي کريم صلی الله عليه وسلم ئې د قريشو د خلاف ورزئ نه خبر کړو.چه قريشو تاسو سره اومعاهده کړې وه.چه مونږ به دهغه چا خلاف د هغوی د دشمن سره مدد نه کوو .دچا سره چه ستاسو معاهده وی.او اوس بنوبکر په مونږحمله اوکړه.اومشرکانو ورسره مدد اوکړلو.او تاسو سره چه ئې کومه معاهده کړې وه.دهغې خلاف ورزی ئې اوکړه. نبی کريم صلی الله عليه وسلم قريشو ته خبر او ليګلو چه د بنو خزاعه د قتل شوو کسانو ديت (تاوان) ورکړئ. يا د بنو بکر د معاهدې نه لاس واخلئ. او که داسې نه کوئ. نو بيا د صلح حديبے ماتولو اعلان اوکړئ. قريشو د صلح حديبې د ماتولو اعلان اوکړو. بيا روستو په خپلو کړو پښيمانه شو. او د معاهدې نوې کول ئې اوغوښتل. خو نبی عليه السلام ترې انکار اوکړو. نبی کريم صلی الله عليه وسلم په لسم د رمضان المبارك سنه ٨ هـ (جنوری ٦٣٠عيسوی) په ورځ د چهار شنبې (بدهه) لس زره اسلامی لښکرځان سره روان کړلو. او مکې طرف ته روان شو. ازواج مطهراتو کښې ورسره حضرت ميمونه او ام سلمه وه. د شپې مکې ته نزدې ئې ابو سفيان، بديل او حکم بن خرام اونيولی شو.دوی دحالاتو معلومولو دپاره راوتلی وو. د راروانې ورځې پورې درې واړو اسلام راوړلو.چه سحر شو نو اسلامې لښکر مکې طرف ته روان شو. نبی کريم صلی الله عليه وسلم دمکې د بره طرف نه مکې ته بغير د جنګ نه داخل شو .او حضرت خالد بن وليد د مکې د کوز طرف نه مکې ته بغير د جنګ نه داخل شو. ده سره د قريشو بعضو کسانو جنګ اوکړلو. چه پکښې درې صحابه کرام حضرت کرز بن جابر حضرت حبيش بن اشعر او مسله بن الميلاد شهيدان او دولس يا خليرويشت کفار قتل کړي شو. نبی کريم صلی الله عليه وسلم د ټولو نه وړمبې دحضرت ام هانې کورته ورغلو. اته ٨ رکعته مونځ ئې اوکړل. بيا مسجدحرام ته لاړلو. او په حرم کښې چه کوم درې سوه شپيته ٣٦٠ بُتان وو. هغه ئې مات کړل. او بيت الله ئې د تصويرونو نه

صفا کړلو. حضرت بلال رضي الله عنه او اسامه ئې ځان سره کړل. او دوه رکعته ئې په خانه کعبه کښې دننه اوکړل. د الله اکبر په اواز ئې هغه ځائې روښانه کړلو. بيا نبي کريم صلى الله عليه وسلم د کعبې نه را بهر.او خطبه ئې او فرمائله. او قريشو سره ئې د رحم او کرم معامله اوکړله. او ټول ئې معاف کړل. د دې هر څه باوجود چه دوى مسلمانانو ته سخت تکليفونه رسولي وو.

۲۰ رمضان المبارك د جمعې ورځ وه. لګ ساعت بعد دکعبې نه د حضرت بلال رضي د آذان ښکلې او زړه راښکونکې اواز پورته شو. د ماسپخين د مانځه نه پس عام بيعت (لاس نيوه) شروع شوه. د پنځم شوال د شنبې (خيالى) د ورځې پورې نبى کريم صلى الله عليه وسلم مکه کښې حصار وو. او په شپږم شوال باندې حنين طرف ته روان شو.

غزوه حنين: دمکې مکرمې د فتح کولو خبر چه کله د هوازن اوثقيف قبيلو واوريدو کوم چه په طائف کښې آباد وو. نو يو بل سره يې مشوره اوکړه چه په مسلمانانو باندې حمله اوکړي. د دواړو قبيلو شل زره ۲۰۰۰۰ کسان د مالك بن عوف په مشرئ کښې حنين مقام ته راورسيدل. نبي کريم صلى الله عليه وسلم ته چه کله دامعلومه شوه. نو حضرت عبد الله بن ابي حدرد ئې د حالاتو معلومولو دپاره اوليګلو. هغوى واپس راغلل او د هغې دواړو قبيلو د آرادې خبرې يې ورکړلو.په شپږم شوال شنبه (خيالى) په ورځ په اتم کال د هجرت نبى کريم صلى الله عليه وسلم د دولسو زرو ۱۲۰۰۰ فدايانو سره حنين مقام طرف ته روان شول. کله چه دا اسلامي لښکر د چهار شنبې په شپه د وادي حنين نه تيريدو نو په غرونو کښې پټ د دغې دوو قبيلوپه زرګونو ځوانانو ناڅاپه حمله اوکړه. د دې ناڅاپې حملې د وجې مسلمانان اول روستو شو. خو نبي کريم صلى الله عليه وسلم په خپل ځاې کلك ولاړ وو. او د ژبې مبارکې نه ئې دا جلالى کلمات په چغه راوتل

انا النبي لا كذب انا ابن عبد المطلب

حضرت عبَاس او يو څو صحابه کرام نور هم ورسره ولاړ وو. حضرت عباس رضي الله عنه ته ئے حکم اوکړلو.چه انصار او مهاجرينو ته آواز اوکړه.چه صحابه کرامو د حضرت عباس آواز واوريدلو. نو د سترګې په رپ کښې دغه اسلامي لښکر لکه د ليونو په دشمن را پريوتل او لګ وخت تيرنه وو. چه ميدان بالکل خالى پاتې شو. او

دشمن اوتښتيدو. د دشمن او يا کسان قتل شو. تقريباً شپږ زره کسان ئې بنديان شو. څلورويشت زره اوښان څلويښت زره چيلي او څلور زره اوقيې سپين زر په مال غنيمت کښې د مسلمانانو لاس ته راغلل . صرف څلور مسلمانان شهيدان شول. د حنين په دې مقام کښې چه کوم لښکر شکست اوخوړلو. د هغوى يوه حصه اوطاس او بله طائف ته لاړه. نبى کريم صلى الله عليه وسلم د حضرت ابو عامر په مشرئ کښې يو لښکر اوطاس طرف ته اوليګلو هلته دوى فتحه حاصله کړه. او بل طرف ته د طائف نه مسلمانانو تر پنځلسو، اوولسو۱۷، اتلسو۱۸، يا شلو ۲۰ ورځو پورې ګيره اچولې وه. دولس مسلمانان شهيدان شو. خو بيا هم قلعه فتحه نه شوه.د قبيله ثقيف دپاره نبي کريم صلى الله عليه وسلم د هدايت دعا اوکړه. او محاصره ئې ترې ختمه کړه. په پنځمه ذو القعده نبي کريم صلى الله

علیه وسلم مقام جعرانه ته اورسیدو. نو هلته د غزوه حنین بندیان او مال غنیمت جمع وو. نبی کریم صلی الله علیه وسلم د دیارلسو ورځو پورې انتظار اوکړو. چه کیدې شی. قبیله هوازن او ثقیف راشي .او خپل بندیان آزاد کړی.چه څوك هم رانغلل. نو نبی کریم صلی الله علیه وسلم مال غنیمت سره سره دغه بندیان هم تقسیم کړل. دمال غنیمت تقسیمولو نه پس د قبیله هوازن جرګه راغله.او توبه ګار شو. دې نه پس نبی کریم صلی الله علیه وسلم ټولو صحابه وو ته بندیانو آزادلو سفارش وړاند کړو. چه د چا په حصه کښې کوم بندیان راغلی دی.نو زما دا سفارش دې. چه هغه آزاد کړئ. ټولو صحابه کرامو رضي الله عنهم دا سفارش قبول کړلو. او په یو وار یې شپږ زره بندیان آزاد کړل. په اتلسم ١٨ رمضان اتم کال دهجرت نبي کریم صلی الله علیه وسلم دفتحې مکې په اراده وتلې وو. او دوه ٢ میاشتې او شپاړس ١٦ ورځو کښې بیا واپس مدینې ته لاړلو.

غزوه موته: نبي کریم صلی الله علیه وسلم حضرت حارث بن عمیر ته د اسلام ددعوت خط ورکړو.او قیصر روم ته ئې او لیګلو. د قیصر د بادشاهئ لاندې د مقام بلقاء رئیس شرحبیل بن عمرو دغه سفیر شهید کړو. ددې شهید دبدلې اخستلو دپاره نبي کریم صلی الله علیه وسلم د دریو زرو صحابه کرامو یوه ډله د حضرت زید بن حارثه ﷺ په مشرئ کښې او لیګلو.او ورته یې او فرمائیل. چه که چرته زید شهید شي نو جعفر بن ابي طالب به امیر وی. اوکه جعفر شهید شي نو عبد الله بن رواحه به امیر وي. او که عبدالله بن رواحه هم شهید شي. نو بیا چه مسلمانان په چا متفق شي هغه به امیر وی.شرحبیل چه کله خبر شو نو یو لاکهـ فوج یې د مقابلې دپاره را روان کړل. بل طرف ته هرقل نور یو لاکهـ کسانو سره په خپله د شرحبیل د امداد دپاره راوسیدلو. د موته په میدان کښې دوه عظیم طاقتونه یو بل ته مخامخ شو. د حق او باطل دکفر او اسلام جنګ شروع شو. یو طرف ته دوه لاکهـ کافران او بل طرف ته صرف درې زره د ایمان په دولت مست مسلمانان وو. حضرت زید جعفر او عبد الله بن رواحه درې واړه پرله پسې شهیدان شو. مسلمانانو حضرت خالد بن ولید خپل امیر جوړ کړلو. حضرت خالد بن ولید په بله ورځ د لښکر ترتیب بدل کړو چه په هغې سره دشمن ته خیال راغې. چه ګني نور لښکرد امداد دپاره راو رسیده. د دې وجې په دشمن رعب پریوته. او میدان یې پریښودلو. حضرت خالد هم د ښمن پسې تګ مناسب ونه ګڼړلو او مدینې طرف ته روان شو. دې غزا کښې دولس مسلمانان شهیدان شو.ابن اسحاق او موسی بن عقبه دا واقعه په جمادی الاولی اتم کال د هجرت او خلیفه بن خیاط اووم کال خودلې دی.

غزوه تبوك: د مدینې منورې نه د دمشق په طرف اووه سوه ٧٠٠ کلومتره لرې فاصلې باندې د تبوك مقام واقع دی. نبی کریم صلی الله علیه وسلم ته خبر ملاو شو چه هرقل د تبوك مقام کښې یو لوې لښکر راجمع کړې دې. او په مدینه منوره باندې دحملې په اراده یې د لښکر اوله حصه مقام بلقاء ته رارسولې ده. خبر رارسیدو سره نبي کریم صلی الله علیه وسلم د مقابلې دپاره د وړاندې کیدو اعلان اوکړو. موسم دګرمي وو. د فصلونو د ریبلو وخت وو. لوګه او قحط عام وو. سفر ډیر لرې وو. او مقابله هم ډیره سخته وه .ځکه چه د هغه وخت د یو لوې سلطنت روم سره مقابله وه. لیکن الله تبارك وتعالی هم دخپل پیغمبر

صلى الله عليه وسلم دملګرتيا دپاره داسې خلق غوره کړې وو. چې دوی دخپل محبوب پيغمبر صلى الله عليه وسلم د ملګرتيا قدر پيژندلو.ځکه يې په چنده جمع کولو کښې هم د يوبل نه د وړاندې کيدو جذبه ښکاره کړه. ډير مخلص صحابه غزا ته د تللو دپاره ليواله وو. خو د سفر خرچه ورسره نه وه. نبي کريم صلى الله عليه وسلم ته راغلل. او دخرچې درخواست يې اوکړو. خو نبي کريم صلى الله عليه وسلم هم د سفر خرچه نشوه برداشت کولې.نبي عليه السلام به ورته معذرت اوکړو. دا صحابه به په ژړا واپس شو. او دومره په درد سره به ئې ژړل. چې د نبي کريم صلى الله عليه وسلم زړه به يې هم راډک کړلو. او آفتاب رسالت به هم په ژړا شولو. کمال قال تعالى "تولوا واعينهم تفيض من الدمع حزناً ان لا يجدوا ما ينفقون" (التوبه /٩٢).د رجب سنه ۹ هـ (نومبر ۶۳۵ء) د زيارت په ورځ نبي کريم صلى الله عليه وسلم ديرش ځلويښت يا اويا زره صحابه ځان سره کړل. ورسره لس زره اسونه دولس زره اوښان وو. تبوک ته په پنځلسو ورځو کښې اورسيدل. د مقابلې دپاره څوک هم رانغلل. تبوک کښې د قيام په ورځو کښې نبي کريم صلى الله عليه وسلم خواوشا رياستو نو ته صحابه اوليګل. هغوی کامياب واپس شو. د دومه الجندل، ايله، اجربا ، ازرح سردارانو جزيه قبوله کړه. د تبوک دقيام په موده کښې اختلاف دې. واقدی دوه مياشتې، ابن سعد شل ورځې ابن اثير نورلس ورځې، طبري دولس ورځې ابن هشام لس ورځې ليکلي دي. ليکن معلوميږي .چه د تلو پنځلس ورځې او دراتلو هم پنځلس ورځې او هلته دقيام شل ورځې وې. ټولې پنځوس ورځې وې.کله چه داسلام دا عظيم لښکر مدينې ته نزدې شو. نو خواو شا ډير خلق استقبال دپاره ولاړ وو. دمدينې منورې ماشومانو جينکو نن هم هغه ترانه په ژبه باندې جاري وه. کومه چه د نن نه نهه کاله وړاندې وه"

طلع البدر علينا من ثنيات الوداع وجب الشكر علينا ما دعا لله داع

ليکن دومره فرق ضرور ووچه هغه وخت يو نا اشنا وطن نه د مسافرو مهاجرينو استقبال وو. اونن دلته دنبوې محبت نه لاندې د اويا زرو صحابه وو لښکر او د مجاهدينو د سردار صلى الله عليه وسلم استقبال او هرکلې وو.

مصادر ومراجع كشف البارى دريم جلد

الابواب والتراجم لصحيح البخارى شيخ الحديث مولانا محمد زكريا صاحب (متوفى ۱۴۰۲ھ مطابق ۱۹۸۲ء) ایچ ایم سعید کمپنی پاکستان چوک کراچی

اتحاف السادة المتقین بشرح أسرار إحیاء علوم الدین: علامه سید محمد بن محمد الحسینی الزبیدی المشهور بمرتضیٰ رحمه الله (متوفى ۱۲۰۵ھ) دار احیاء التراث العربی

احسن الفتاوى مفتى رشيد احمد صاحب لدهيانوى ایچ ایم سعید کمپنی

الإحسان بترتیب صحیح ابن حبان امام ابوحاتم محمد بن حبان بستی رحمه الله متوفى ۳۵۴ھ موسسة الرسالة بیروت.

احکام القرآن \ مولانا ظفر احمد عثمانی \ ادارة القرآن کراچی

أسد الغابة عزالدین أبوالحسن علی بن محمد الجزری المعروف بابن الأثیر المتوفى ۶۳۰ھ دار الکتب العلمیة بیروت

الإصابة فی تمیز الصحابة: شهاب الدین ابوالفضل أحمد بن علی القسطلانی المصری المعروف بابن حجر رحمه الله (متوفى ۸۵۲ھ) دار الفکر. بیروت

الإستیعاب فی اسماء الأصحاب بهامش الإصابة: ابوعمر یوسف بن عبدالله بن محمد بن عبدالبر رحمه الله (متوفى ۴۶۳ھ) دار الفکر للطباعة والنشر والتوزیع \ بیروت

إعلاء السنن علامه ظفر احمد عثمانی رحمه الله متوفى ۱۳۹۴ھ ادارة القرآن کراچی

الاستیعاب فی اسماء الأصحاب بهامش الإصابة ابوعمر یوسف بن عبدالله بن محمد بن عبدالبر رحمه الله متوفى ۴۶۳ھ) دار الفکر بیروت۔

الإکمال فی أسماء الرجال \ محمد بن عبدالله تبریزی \ ادارة القرآن کراچی

امداد الفتاوی \ مولانا اشرف علی تهانوی رحمه الله (۱۳۶۲ھجری)

الارشاد فی أصول الإعتقاد \ عبدالملك بن عبدالله (۴۷۸ھجری)

البحر الرائق علامة زین العابدین بن ابراهیم بن نجیم رحمه الله المتوفى ۹۶۹ھ أو المتوفى یا المتوفى ۹۷۰ھ مکتبه رشیدیه کوئٹه

البدایة والنهایة: حافظ عمادالدین أبوالفداء إسماعیل بن عمر المعروف بابن کثیر رحمه الله (متوفى ۷۷۴ھ) مکتبة المعارف. بیروت. طبع ثانی ۱۹۷۷ء

بذل المجهود: حضرت العلامه خلیل أحمد سهارنپوری رحمه الله (متوفى ۱۳۴۶ھ) مطبع ندوة العلماء لکنهو. ۱۳۹۳ھ مطابق ۱۹۷۳ء

بیان القرآن: حکیم الأمت حضرت مولانا أشرف علی صاحب تهانوی نورالله مرقده (متوفى ۱۳۶۲ھ) شیخ غلام علی اینڈ سنز لاهور

تاریخ المدینة المنورة \ ابوزید عمر بن شبه البصری (۲۶۲ھجری)

تاریخ الطبری ابوجعفر محمد بن جریر الطبری \ مؤسسة الرسالة

تاریخ الخمیس فی احوال أنفس نفیس: شیخ حسین بن محمد بن الحسن الدیار بکری المالکی رحمه الله (متوفى ۹۶۶ھ) \ مؤسسة شعبان بیروت،

تاریخ دعوت وعزیمت \ مولانا ابوالحسن علی ندوی رحمہ اللہ مجلس نشریات اسلام کراچی
تالیفات رشیدیہ \ مولانا رشید احمد گنگوھی \ ادارۂ اسلامیات لاھور،
تحفہ اثناء عشریہ \ شاہ عبدالعزیز دھلوی رحمہ اللہ \ سہیل اکیڈمی لاھور،
تفسیر کبیر (مفاتیح الغیب): إمام أبوعبداللہ فخرالدین محمد بن عمر الحسین رازی رحمہ اللہ (متوفی ٦٠٦ھ).
مکتب الاعلام الإسلامی ایران،
تفسیر ابن کثیر: حافظ أبوالفداء عمادالدین إسماعیل بن عمر ابن کثیر دمشقی رحمہ اللہ (متوفی ٧٧٤ھ)
دار الفکر بیروت،
تعلیقات علی لامع الدراری \ شیخ الحدیث مولانا محمد زکریا رحمہ اللہ المتوفی ١٤٠٢ ھجری الموافق ١٩٨٢م \
مکتبۃ إمدادیۃ مکۃ المکرمۃ۔
التعلیق الصبیح: حضرت مولانا محمد ادریس صاحب کاندھلوی رحمہ اللہ متوفی ١٣٩٤ھ مکتبۃ عثمانیۃ لاھور.
تعلیق تھذیب الریاسۃ وترتیب السیاسیۃ ابراھیم یوسف مصطفی عجو رحمہ اللہ
تقریب التھذیب: حافظ ابن حجر عسقلانی رحمہ اللہ (متوفی ٨٥٢ھ) دار الرشید حلب ١٤٠٦ھ
تھذیب الکمال: حافظ جمال الدین أبوالحجاج یوسف بن عبدالرحمن مزی رحمہ اللہ (متوفی ٧٤٢ھ). مؤسسۃ الرسالۃ
جامع الأصول \ مبارک بن احمد بن الاثیر الجزری \ دار الفکر
الجامع لأحکام القرآن: (تفسیر قرطبی) إمام أبوعبداللہ محمد بن أحمد الأنصاری القرطبی رحمہ اللہ (متوفی ٦٧١ھ) دار الفکر بیروت،
الجرح والتعدیل \ عبدالرحمن بن ابی حاتم رازی \ دار الفکر
حلیۃ الأولیاء: حافظ أبونعیم أحمد بن عبداللہ بن أحمد أصبھانی رحمہ اللہ (متوفی ٤٣٠ھ) دار الفکر بیروت
الحاشیۃ علی صحیح البخاری \ احمد علی سھارنپوری رحمہ اللہ \ قدیمی کتب خانہ
حاشیۃ السندی علی البخاری (مطبوعہ مع صحیح بخاری): إمام أبوالحسن نورالدین محمد بن عبدالھادی سندھی رحمہ اللہ (متوفی ١١٣٨ھ). قدیمی کتب خانہ کراچی،
درالمختار للعلامۃ علاء الدین محمد بن علی بن محمد الحصکفی رحمہ اللہ المتوفی ١٠٨٨ ھ \ مکتبۃ رشیدیۃ کوئٹہ،
در المنثور فی التفسیر بالمأثور للحافظ جلال الدین عبدالرحمن السیوطی رحمہ اللہ المتوفی ٩١١ھ \ مؤسسۃ الرسالۃ
دلائل النبوۃ: حافظ أبونعیم أحمد بن عبداللہ بن أحمد أصبھانی رحمہ اللہ (متوفی ٤٣٠ھ). دار النفائس،
دلائل النبوۃ: حافظ أبوبکر أحمد بن الحسین بن علی البیھقی رحمہ اللہ (متوفی ٤٥٨ھ). مکتبہ أثریہ لاھور،
رحماء بینھم مولانا محمد نافع صاحب مکہ بکس لاھور
الروض الأنف: إمام أبوالقاسم عبدالرحمن بن عبداللہ السھیلی رحمہ اللہ (متوفی ٥٨١ھ) مکتبہ فاروقیہ ملتان ١٣٩٧ھ،
روح المعانی فی تفسیر القرآن العظیم والسبع المثانی: أبوالفضل شھاب الدین سید محمود آلوسی بغدادی رحمہ اللہ (متوفی ١٢٧٠ھ) مکتبہ إمدادیہ ملتان،
الریاض النضرۃ \ ابوجعفر احمد محب الطبری دار التالیف مصر (١٩٥٣ عیسوی)

زاد المعاد من هدی خیر الأنام: حافظ شمس الدین ابوعبدالله محمد بن ابی بکر المعروف بابن القیم رحمہ اللہ متوفی ۷۵۱ھ مؤسسة الرسالة.
زهر الربی: (مع سنن النسائی) حافظ جلال الدین عبدالرحمن سیوطی رحمہ اللہ متوفی (۹۱۱ھ) قدیمی کتب خانہ کراچی.
سنن ترمذی \ إمام أبوعیسیٰ محمد بن عیسیٰ بن سورة ترمذی رحمہ اللہ
سنن ابی داؤد: إمام أبوداؤد سلیمان بن الأشعث السجستانی رحمہ اللہ (متوفی ۲۷۵ھ) ایچ ایم سعید کمپنی کراچی \ دار احیاء السنة النبویة،
سنن إبن ماجه: إمام أبوعبدالله محمد بن یزید بن ماجه رحمہ اللہ (متوفی ۲۷۳ھ). قدیمی کتب خانہ کراچی \ دار الکتب المصری قاهرة
السنن الصغری للنسائی: إمام أبوعبد الرحمن أحمد بن شعیب النسائی رحمہ اللہ (۳۰۳ھ) قدیمی کتب خانہ کراچی،
سنن دار قطنی: حافظ أبوالحسن علی بن عمر دارقطنی رحمہ اللہ (متوفی ۳۸۵ھ) دار نشر الکتب الإسلامیة لاهور،
سنن کبری للبیهقی: إمام حافظ أبوبکر أحمد بن الحسین بن علی البیهقی رحمہ اللہ (متوفی ۴۵۸ھ) نشر السنة ملتان،
سیرت النبی ﷺ: علامہ شبلی نعمانی رحمہ اللہ (متوفی ۱۳۳۲ھ) و مولانا سید سلیمان ندوی (متوفی ۱۹۵۳ء) دار الإشاعت کراچی،
سیرة المصطفی: حضرت مولانا محمد ادریس کاندهلوی رحمہ اللہ (متوفی ۱۳۹۴ھ مطابق ۱۹۷۴ء) \ مکتبہ عثمانیہ لاهور،
سیرة إبن هشام إمام أبومحمد عبدالملك بن هشام المعافری المصری رحمہ اللہ (متوفی ۲۱۳ھ) مکتبہ عثمانیہ لاهور
سیرة حلبیة (انسان العیون فی سیرة الأمین المأمون): علامہ علی بن برهان الدین الحلبی رحمہ اللہ (متوفی ۱۰۴۴ھ) المکتبة الإسلامیه بیروت،
سیر أعلام النبلاء: حافظ أبوعبدالله شمس الدین محمد بن أحمد بن عثمان ذهبی رحمہ اللہ (متوفی ۷۴۸ھ) مؤسسة الرسالة،
السیرة النبویة والآثار المحمدیة \ احمد زینی دحلان \ المکتبة الإسلامیة بیروت ولبنان.
شرح السنة حدی السنة حسین بن مسعود البغوی (۵۱۶)ھ
شرح نهج البلاغة \ عبدالحمید بن هبة الله ابن ابی الحدید \ بیروت دار ائرندلس.
شرح نهج البلاغة میثم بن علی بن میثم البحرانی (۶۷۹)ھ انتشارات، قم ایران.
شرح معانی الآثار إمام أبوجعفر احمد بن محمد بن سلامة بن سلمه طحاوی رحمہ اللہ (متوفی ۳۲۱ھ) میر محمد آرام باغ کراچی، \ میر محمد آرام باغ کراچی،
شرح طیبی \ إمام شرف الدین حسین بن محمد بن عبدالله الطیبی رحمہ اللہ (متوفی ۷۴۳ھ) إدارة القرآن کراچی.
. الکواکب الدراری (شرح الکرمانی): علامہ شمس الدین محمد بن یوسف بن علی الکرمانی رحمہ اللہ (متوفی ۷۸۶ھ) دار احیاء التراث العربی،
شرح دیوان حسان بن ثابت رضی اللہ عنہ \ عبدالرحمن البرقوقی \ میر محمد کتب خانہ
شمائل ترمذی \ محمد بن عیسی الترمذی \ ایم ایم سعید کمپنی
شعبیت کا اصلی روپ \ غلام محمد \ غلام محمد حیدر آباد سندھ

شرح مسلم \ إمام أبوزکریا یحیی بن شرف النووی رحمه الله (٦٧٦ھ)، قدیمی کتب خانه کراچی،
صحیح بخاری شریف: إمام أبوعبدالله محمد بن إسماعیل البخاری رحمه الله (متوفی ٢٥٦ھ) قدیمی کتب خانه کراچی،
صحیح مسلم إمام أبوالحسین مسلم بن الحجاج القشیری رحمه الله (متوفی ٢٦١ھ) قدیمی کتب خانه کراچی،
طبقات الکبری: إمام أبوعبدالله محمد بن سعد رحمه الله (متوفی ٢٣٠ھ) دار صادر بیروت،
عبقریة الإسلام فی أصول الحکم \ ڈاکٹر منیر عجلانی \ دار نفائس بیروت
عمدة القاری شرح صحیح البخاری: إمام بدر الدین أبومحمد محمود بن أحمد العینی رحمه الله (متوفی ٨٥٥ھ). إدارة الطباعة المنیریة،
عورت کی حکمرانی \ مولانا یوسف لدھیانوی \ مکتبه بینات کراچی
عین الهدایه \ مولانا امیرعلی \ میر محمد کتب خانه کراچی.
غنیه المستملی \ الشیخ ابراهیم بن منصور فرغانی (٥٩٢) ھ گ \ مکتبه فاحدیه کوئٹه
فتح الباری شرح صحیح البخاری: احمد بن علی المعروف بابن حجر عسقلانی رحمه الله (متوفی ٨٥٢ھ). دار الفکر بیروت،
فتاوی قاضیخان \ حسن بن منصور فرغانی (٥٩٢) ھ مکتبه قاحدیه کوئٹه
فیض الباری: إمام العصر علامه أنور شاه کشمیری رحمه الله (متوفی ١٣٥٢ھ). ربانی بك دپو دهلی،
موطا مالك بن انس المتوفی ١٧٩ھ دار إحیاء التراث العربی
مسند أحمد: إمام أحمد بن حنبل رحمه الله (متوفی ٢٤١ھ)
المصنف لعبد الرزاق: إمام عبد الرزاق بن همام بن نافع الصنعانی رحمه الله (متوفی ٢١١ھ) مجلس علمی،
مصنف ابن أبی شیبة للحافظ عبدالله بن محمد بن أبی شیبة المعروف بأبی بکر ابن أبی شیبة رحمه الله المتوفی ٢٣٥ھ الدار السلفیة بمبئ الهند الطبعة الثانیة ١٣٩٩ھ، ١٩٧٩م،
المجموع شرح المهذب \ محی الدین بن شرف النووی (٦٧٦) ھ شرکة علماء الازهر
مشکاة المصابیح \ محمد بن عبدالله الخطیب التبریزی (٧٣٧) ھ دار الفکر بیروت.
مرآة الجنان \ عبدالله بن اسد بن سلیمان (٧٥٨) ھ مؤسسة الأعلمی للمطبوعات بیروت،
المرتضی \ مولانا ابوالحسن علی ندوی \ مجلس نشریات اسلام کراچی
مجمع بحار الأنوار فی غرائب التنزیل ولطائف الأخبار: محدث محمد طاهر پٹنی (متوفی ٩٨٦ھ) دائرة المعارف العثمانیه حیدر آباد ١٣٩٥ھ
مقدمة کتاب مولانا الیاس رحمه الله اور ان کی دینی دعوت \ مولانا سید سلیمان ندوی (١٩٣٩) عیسوی مجلس نشریات اسلام کراچی
المعجم الوسیط: دکتور إبراهیم أنیس \ دکتور عبد الحلیم منتصر عطیة الصوالحی \ محمد خلف الله احمد \ مجمع اللغة العربیة دمشق،
معجم البلدان: علامه أبوعبدالله یاقوت حموی رومی رحمه الله (متوفی ٦٢٦ھ). دار إحیاء التراث العربی بیروت،

المنجد\ لوئيس بن نقولا\ معارج ايران،
مختار الصحاح: إمام محمد بن أبى بكر بن عبد القادر الرازى رحمه الله (متوفى ٦٦٦هـ)، ته روستو، دار المعارف مصر،
ميزان الإعتدال فى نقد الرجال: حافظ شمس الدين أبو عبد الله محمد بن احمد بن عثمان، ذهبى رحمه الله (متوفى ٧٤٨هـ) دار إحياء الكتب العربية مصر ١٣٨٢هـ،
المنتقى لابن جارود،
مجمع الزوائد ومنبع الفوائد: إمام نور الدين على بن أبى بكر الهيثمى رحمه الله (متوفى ٨٠٧هـ).
مرقاة المفاتيح شرح مشكوة المصابيح: علامه نور الدين على بن سلطان القارى رحمه الله (متوفى ١٠١٤هـ). مكتبه امداديه ملتان،
معالم السنن للإمام أبى سليمان أحمد بن محمد الخطابى رحمه الله المتوفى ٣٨٨هـ مطبعة أنصار السنة المحمدية ١٣٦٧هـ ١٩٤٨م،
المستدرك على الصحيحين: حافظ أبو عبد الله محمد بن عبد الله حاكم نيشاپورى (متوفى ٤٠٥هـ) دار الفكر بيروت،
مقدمة ابن الصلاح (علوم الحديث) لحافظ تقى الدين أبو عمرو عثمان بن عبد الرحمن المعروف بابن الصلاح رحمه الله المتوفى ٦٤٣هـ دار الكتب العلمية بيروت
معارف القرآن\ مولانا مفتى محمد شفيع رحمه الله \ ادارة المعارف كراچى
المهند على المفند\ مولانا خليل احمد سهارنپورى رحمه الله ادارۂ اسلاميات لاهور
منهاج السنة\ احمد بن عبد الحليم (ابن تيميه رحمه الله)
الأمانة العظمى عند أهل السنة\ عبد الله بن عمر سليمان دميجى\ دار الطيب الرياض (١٤٠٧)هـ.
النهاية فى غريب الحديث والأثر: علامه مجد الدين أبو السعادات المبارك بن محمد بن الأثير رحمه الله (متوفى ٦٠٦). دار إحياء التراث العربى بيروت،
نزهة النظر فى توضيح نخبة الفكر حافظ ابن حجر العسقلانى المتوفى ٨٥٢هـ الرحيم اكيڈمى
النكت على كتاب ابن الصلاح: حافظ ابن حجر عسقلانى رحمه الله (متوفى ٨٥٢هـ).
كشف الأسرار على أصول فخر الإسلام بزدوى\ عبد العزيز بخارى\ صدف پبلشرز كراچى.
الكشاف\ محمد بن عمر الزمخشرى (٥٣٨)هـ\ دار الكتب العربى بيروت
الكافى الشاف فى تخريج أحاديث الكشاف\ حافظ ابن حجر عسقلانى\ دار الكتب العربى بيروت
الكامل\ على بن محمد بن الأثير (٦٣٠)هـ دار الكتب العربى بيروت
كنز العمال فى سنن الأقوال والأفعال: علامه علاء الدين على متقى بن حسام الدين هندى برهان پورى رحمه الله (متوفى ٩٧٥هـ). مكتبة التراث الإسلامى حلب،
الهداية للعلامة برهان الدين أبو الحسن على بن أبى بكر المرغينانى رحمه الله المتوفى ٥٩٦هـ كتب خانه رشيديه دهلى\ إدارة القرآن كراتشى